M- 56

1895 2-84
1241-ԱԿ
Printed in Turkey

ՐՈՍԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՐՈՍԱՆԴԱԿՈՒԹԵԱՆ

ՍՐԲՈՑՆ ԹՈՍԱՄԵՑԻ.

ԿԱՄ

ՀԱՄԱՌՕՏՈՒԹԻՒՆ

ԸՍՏՈՒԵՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

Յարգոյապատիւ Հօրն Կաւդոլսի Հռենատոսի Պիլլոճարտի, ի կարգէ Հարց Քարոզչաց, սրբազան ծաղկանուէ Վրդովտի, և գաւառապետի.

Բազում տեաց, և ոչնչի ինչ տալոյ է ըստ կարգի, և ըստ նկարագրի ետեն թուղմայի յիւրում Ռոմանդակուհեան, ատ՝ ի նմին տարեդարձի ի լայն ընծայեալը

ՀԱՏՈՐ ԸՈՒԱՀԻՆ.

Որ փակէ զճառս, որ՝ի մի Աշ, և երից Ընձանց նի, ի մի հրեշտակաց, ի մի վերջին վախճանի, ի մի մարդկային ներգործուածից, ի մի մեղաց, ի մի օրինաց, և՝ի մի շնորհաց.

ԸՈՒԱՀԻՆ ՄԻՍՆ, ԵՒ ԸՈՒԱՀԻՆՆ ԵՐԿՐՈՐԴԻՆ.

Ի սկզբանէ՝ ի Լաւին բառէառոյ է ձեռ՝ Գնեզատյան Գնեզատրի՝ Տէ Տի Ընծայող Ամբողջութեան Ռոմիկեանց Յաջորդեցոյ, Աբբեպիսկոպոսն Ոչ Իշխանին, և ուղղութեամբ Ազգոյն Ամենուրեան Ամբոխուրէն Թուրքաց.

90399-57

Ի ԹՐԻՍՏ.

Յամ Տեառն 1810. և ի Հայկազեանս Տպուածեռութեան. ամին.

Ի Տպարանի Հարց Մխիթարեանց.

Ընդունելութեամբ Կայսերական Հրամանատրութեան:

Printed in Turkey

20

2237-21

ՆԱԽԱՐԳՈՒԹԱՆ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ: Printed in Turkey

ԸՐԴԵՐՆԻ ԻՆԱԽՏՐՈՒԹԱՆՆ գրոցս պարտ և պատշաճ էր կանխաբանել ինչ ինչ զանհրաժեշտ կարևորութիւնէ, և զբիւրաբեղուն արգասաւորութիւնէ, և զանպատմելի պիտանութիւնէ սրբազան ծածաբանութիւնն իմաստից: Բայց զմտաւ ածեալ, եթէ ղորօրինակ ոք զարփւոյն մեծի զպաճնչելի արարչապետին գործոյ զհրաշագեղ և զհամասփիւռ լուսաւորութեանն գոյութիւն, և զկարի կարևոր, և գոգ ինն զիի միայն և զհամատարած պատճառ բիւրապատիկ արգասեաց, և համօրէն հիւթանիւթեայ արտրածոցս գեղ և վայելչութիւն դոյնն բանիւ յերևան ածել ձեռնամուխ լինի, ապաքէն յաւէտ նախատինս՝ քան զրուաոս նմա յօրինէ. իբրպէս ինքնին ակներև ամենեցուն զպաճնչելահրաշ զօրութիւն իւր, և զհամօրէն մարմնականացս վայելչութիւն և գպիտանութիւն լուսապայծառ ցուցանէ որոց աչս ունին տեսանելոյ. սակայս և գերագոյն ևս առաւելութեամբ ըստ գերազանցութիւն հոգևորացն քան զմարմնականս՝ համարեցաք յաւէտ մեայլ արկանել և խրճնացուցանել քան զգերագանծ և զընաշխարհիկ զհոգևորական լուսաւորութիւն զբրբազան ծածաբանութեաս իմաստից զանշուշտ կարևորութիւն և զանբաւ նր պիտանութիւն դուշնաքեայ բանիւք հարևանցի ներբողել: Վրանդի ո՞ է՛ հողածնելոցս, որոյ ակն հոգևոյ բաց եւեթ էցէ, որ անգետ էցէ պանծալի և գերահրաշ լուսաւորութեան նր հարկաւորութիւն, և ամենապիտևան յաղցաւոր կենցաղոյս առ յարաղուարձ հայրենեացն ընթացից գոգ ինն միայնակ առաչնորդութեան:

թեան : Նմին եբէ լաւ ևս համարեմք լռութիւն առնուլ , քան փանաքի բանիւք զնորայն գերափառ մեծութիւն աղաւաղել :

Ս.յլ առ ըղձակերտս առնելոյ առհասարակ զամենեսեան , ևս ա- ռաւել զառաջնորդս , և զհովիւս եկեղեցւոյ ի հետամտութիւն և ի մարզուիւն անդուգական իմաստից ՝ որ , շատ համարեմք զառած հրեշտա- կահանգետ Ս. սրդապետին իշխանին ՝ածաբանից սիւն Յովմայի Ս.կոե- նոցւոյ յառաջ բերել , եթէ անհնար է լինել փրկութիւն յեկեղեցւոջ առանց սրբազան վարդապետութիւն , որ այն ինքն է ՝ածաբանութիւնն . եբէ ոչ եթէ առ հասանելոյ փրկութեան հարկ էցէ ամենեցուն լինել ՝ածաբան , այլ թէ հարկ է լինել յեկեղեցւոջ ՝ածաբանից առ հասանելոյ ամենեցուն փրկութիւն . եբզի անընդմիջական յայտնութիւնն Ս.Յ , այս են հաւատք , որ ըզ Ս.ռաքելոյն * ՝ի լոյս են , և ըստ ՝ի բանն Ս.Յ ՝ , ստ- բին դաստիարակութիւն ծնանի , սնանի , և աճէ , ըզ սիւն Աստուածոսի , ՝ի ձեռն առաջնորդաց և վարդապետաց եկեղեցւոյ . ըզ Ս.ռաքելոյն որ առ Տիմոթէոս վկայելոյ , և առ Տիտոս ասէ . * Պարտ է եպիսկոպո- սին . . . . վերակացու լինել հաւատարիմ բանին վարդապետի , ի կարող է- ցէ և ՝ի խնդրել ողջմտութիւն վարդապետին , և զհակառակորդսն կշտամբել ՝ի . 7 :

Նա այն զի առաջնորդք և հովիւք եկեղեցւոյ ունին զերբս մեծամեծ , և զանդժրելի պաշտօնս յեկեղեցւոջն Ս.Յ . են դատաւորք յեկեղեցական և ՝ի խորհրդական առեանի . են վարդապետք քրիստոնէական կրօնի . և են բժիշկք հոգւոց մարդկան : Ս.րդ՝ զինքրդ հնար է լինել դատաւոր , ա- ռանց գիտելոյ զդատաստանական իրաւունս , դատել արդարութիւն և իրա- ւամբք զժողովուրդն . և զինքրդ լինել վարդապետ , առանց ուսանելոյ , և գիտելոյ զօրէնս ճշմարիտ քրիստոնէական կրօնի , առ ուսուցանելոյ ան- սայթաք զաշակերտս քրիստոնէութիւն . և զինքրդ լինել բժիշկ հոգւոց , առանց իմաստից բժշկականութիւն , առ խելամուտ լինելոյ խօթութիւն և առողջութիւն ախտացելոցն ՝ի հոգևորական կեանս , և ըստ այնմ՝ դուրման

մա-

մատուցանել, զի մի փոխանակ դարմանի՝ անգիտութիւնդ դեղ մահու արբուսցեն ախտացելոց, և զորս զինի։ Այլ թէ քանի՛ ընդ մեծամեծ պարտուք իցեն սոքա, և քանի՛ պէտս ունիցին գրելոյ մի միայն դարմանի ուսմանդ իմաստից, քաջայայտ է ամենեցուն, և չէ հարկ ցուցանել։

Այսր ամենակարևոր գիտութեանդ ըստ բաւականին ի վաղուց հետէ երկնեաք ի լոյս ածել յազգի մերում, բայց ցարդ խոչընդոտեցաւ, և ոչ եւտուն Թոյլ ազգի ազգի զբաղմունք, որ ներքին, և որ արտաքին, և արգելք ի բազում գլխոց։ Այլ այժմ երբ ի պարտուց պարտաւանդեալ՝ գուն գործեցաք ի գլուխ հանել զառաջիկայ գերս լաւ ևս համարեալ՝ ոչ զընդարձակ ուսմանդ Թարգմանել, կամ ի նորին մատենագրոց հաւաքեալ, և ինչ ինչ ևս յաւելեալ՝ շարագրել, զորօրինակ սովորութի՛ն է ոմանց առնել. այլ զայս գերևելն ուսմանդիս, զհօրն Հռենատոսի Պիլլոնարտի ասեմ զուսմանդ վերպի զհամառօտութի՛ն բովանդակուն սիրոյն Թոմմայի հրեշտակահանգէտ Աղդապետի՝ Թարգմանել հաւատարմութի՛ն, և յերևան ածել, առ յաւէտ յարգի և անտարակոյս լինելոյ ձշգրիտ վերծութի՛ն։ Այլ այն զի՝ ըստ այժմու վիճակի արամեանս ազին, յորում չէք բազմութի՛ն դպրոցաց և համալսարանք, այսչափ ինչ բաւական համարեցաք. զի սա ըստ բաւականին ուսուցանէ, եթէ ըստ տեսականին, և եթէ լծով ևս ըստ բարոյականին, զի ըստ օրինաց՝ եթէ բնական, և եթէ գերբնական կարգի, միշտ ի փոքունէ առ մեծամեծս լինին շաւիղք ընթացից։ Արթ էր ևս ըստ իւրաքանչիւր խնդրոյն ըստ պիտելոյ յառաջ բերել ի ցուցումն նաև զվկայութիւնս ի պաշտամանց Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ, և սքց Հարցն մերոց։ այլ քանզի գիւրին է այս ամենեցուն՝ որոց խելամուտ լինին խնդրոցն, և վկայութե՛ց սքց Հարցն յառաջ բերելոց ի նոսա, խմանալ և զմերոց սքց Հարց զմիաշունչ և զմիաբան վկայութի՛ս, և զի չեղեն մեզ կամք բազմօք սլլայլել զհարազատ գրուածի մատենագրիս, նմին երկ

զանց արարաք զնոքօք։

Իսկ մեք ծխոյց և արարողութ՛եց խորհրդոց, և որոց ՛ի կարգին, ա-
պաքէն ըստ նմին համեմատութ՛է մարթ է իւրաքանչիւր ազգի՝ ըստ ի-
րում ողջախոհ և ուղղափառ ծխոյ դատել, և իմանալ:

Այլ մեք հանգամանաց Թարգմանութ՛ե գիտել արժան է, զի քե-
րականք զուղղութ՛ի խօսից ըստ սովորութ՛է իւրաքանչիւր լեզուի ինդրեն,
և ճարտասանք զվայելչութ՛ի բանից. բայց իմաստասէրք և ածաբանք զե-
մաստս խօսից ինդրեն. քանզի լեզուք նշանակի մեք են, և իմաստք նշա-
նակելոց տան գիտութ՛ի: Վ՛ոչ Թէպէտ և ջանացաք ըստ կարի Թարգ-
մանել, և յեղուլ զածաբանութ՛ես իմաստ ՛ի մեր բարբառ ըստ հայ-
կազեանս ոճոյ, բայց քանզի գտանին բազում եզերք և իմացուածք, ե-
թէ իմաստասիրական, և եթէ ածաբանական, որ նախնեք, և որ նորոգ
՛ի յայտ ածեալ, և զի ՛ի վաղ ժամանակաց վերջացեալ գրեթէ գլխո-
վին յազգի մերում գործածութ՛ի սոցին գիտութ՛եց՝ գրեթէ ազաւաղե-
ցան և խառնակեցան որոշ իմաստք և գաղափարք նոցին եզերաց. և զի
զնախնեաց մերոց զհամօրէն գրութ՛իս և զԹարգմանութ՛իս մակացութ՛եց
չունելիք արդ ՛ի միջի՝ առ շաւղաց նոյ զհետ երթալոյ. և զի բազում
ևս այնք են, որք ՛ի նորոգ հնարեցան, ոչ ասացաք. Տարկ եղև մեզ ըստ
կարի և ըստ տանելոյ երացն զհասարակ և զանորոշ եզերս ամփոփել, և
զօգել ընդ որոշ իմացուածոյ իմաստից. և զորս ոչ գտանէիմն կանխաւ՝
նորս յարմարել, առ յամի և բացայայտ միշտ զնոյն նշանակել յիմաստա-
սիրական և յածաբանական բանս, մեք հեշտեաւ և բացորոշ խելամուտ լի-
նելոյ իմաստիցն. Թէպէտ և չիցեն ըստ հասարակ գործածութ՛է հայ-
կազեանս բարբառոյ. քանզի զի՞նչ ինեաս, ըստ ասից սիրոյն Գրիգորեսի,
՛ի փայտեայ բանալոյ, եթէ բանայ զփականս գանձուց, և զի՞նչ օգուտ
յոսկի բանալոյ, եթէ չիցէ կարօղ բանալ զայն, մինչ ոչ յիշատակե-
ցաք ՛ի վերոյ, ոչ նշանացն գեղեցկութ՛ի, այլ նշանակելոցն իմաստք
տան զգիտութ՛ի: Այս զի զայսպիսի եզերացս իմացուած չէ հնար ՛ի

հա-

Տասաբակաց բառարանս որոշ գտանել, մ՚ա այնորիկ հարկեցաք ՚ի վերջոյ յօրինել զհամառօտ բառարանս իւրաքանչիւր սահմանօք, եդեալ ՚ի նմին և զ[illegible]ատին բարբառոյն եզերս առ ՚ի դիւրութիւն ընթերցասէրաց։

Իսկ մ՚ա կոչողացն գիտել պարտ է նախ, քանզի այս Մատենագիրը զհետ երթայ ընթացից բովանդակութիւն ծածանումն սիգն Մոլմայէ հրեշտակապետին Ա աթդապետի, ըստ բաժանման նր բաժանէ և զիւր գրուիս։ և զն բովանդակութիւն ծածանումն սիգն Մոլմայէ բաժանի յերիս մասունս, յառաջին, յերկրորդ, և յերրորդ՝ յորում փակի լրումն նր։ և երկրորդ մասն դարձեալ յերկուս մասունս, յառաջին մասն երկրորդին, և յերկրորդ մասն երկրորդին։ և զամենեսեան ՚ի զանազան խնդիրս, և զխնդիրսն ՚ի զանազան պրակս, սովոր է ՚ի լուսանցսն նշանակել, զոր միք եդաք ստորև, զտեղիս վկայութիւնց, օրինակ զայս։

Ա։ խ։ 4։ պ։ 2։ բոլ։ կի՚ ՚ի Ձեռնարկ, այլ ընդդ։ կի՚ առ 1։ կի՚ առ 2։ ևն ։ Ա՚յս է՝ ՚ի մասն առաջին, ՚ի խնդիրն չորրորդ, ՚ի պրակն երկրորդ բոլոր։ կի՚ ՚ի Ձեռնարկութե՝ այլ ընդդէմն, և կի՚ ՚ի պատասխա[illegible]նին առ առաջին առարկութին, կի՚ առ երկրորդն, ևն ։ Ա՚ստ այսմ և յայլս ։ Ա։ ք։ խ։ ևն ։ Ա՚յս է՝ յառաջին մասին երկրորդ մասին, ՚ի խնդիրն, ևն ։ ք։ ք։ խ։ ևն ։ Ա՚յս է՝ յերկրորդ մասն երկրորդ մասին։ ՚ի խնդիրն, ևն ։ Ֆ։ խ։ ևն ։ Ա՚յս է՝ յերրորդ մասին, ՚ի խնդիրն ևն ։ կամ՝ ՚ի Ա՚րմ, խ։ ևն ։ Ա՚յս է՝ ՚ի Ա՚րման, ՚ի խնդիրն, ևն ։

Գիտել պարտ է երկրորդ, զի զայլ ամ՚ վկայութիւնս, եթէ մատենագրաց, եթէ երաւանց, և եթէ ՚ի ժողովոց, և յորոց ՚ի կարդին, սովորութի՚ է համարէն մատենագրաց նշանակել, և կոչել առ համառօտութեան, ոչ ըստ ոճոյ, կամ ըստ պահանջելոյ շարագրութե՚, այլ զանուանս ևթե նոցին, և գրոց նոցին։ զորօրինակ՝ սիգն Գոստ։ գիրք ՚ի վր քաղաք։ կի՚ ՚ի վր խոպ։ համբեր։ գլ։ ևն։ այս է՝ սիգն Գոստենոս։ ՚ի գիրս որ ՚ի վր քաղաքին Ա՚յ, կամ ՚ի գիրս որ ՚ի վր խոպատ համբերութե՚, ՚ի գլուխն, ևն ։

Ժո-

Ժողովն Տրիտենդեան, գումմ. 24. ի վերնորդ. ամուսն. գլ. 1. և կամ՝ կան. 4։ Այս է՝ Ժողովն Տրիտենդեան, ի գումարն քսան և չորսերորդ, որ ի վերնորդութէ ամուսնութէ, ի գլուխն առաջինն, և կամ՝ ի կանոնն չորրորդ, ևն։

Կոնդակ. Միածին. կամ՝ Ընտրեալ ի գայլափղոնէ. ևն։ Այս է՝ ի կոնդակին, որոյ սկիզբն է, Միածին. կամ որոյ սկիզբն է, Ընտրեալ ի գայլափղոնէ։

Այնպէս և յերաւունս։ Օր. Յամառուխ. Ուղղագր. ի վէ փոխեալ իւոյ. այս է՝ ի մատեանն օրինաց, որ կոչի Ուղղագրաւ, յորմէ՝ որոյ սկիզբն է Յամառուխ. ի վէ փոխեալ իւոյ։ Նա կամ՝ գլ. Ոչ փասա. նորդ. դատ. 16. խ. 7. այս է՝ ի գլուխն, որոյ սկիզբն է, Ոչ փասա. նորդ. ի դատն վեշտասաներորդ, ի խնդիրն եօթնևերորդ։ Նա կամ՝ գլ. 1. ի վէ վճռ. նզով. ի 6. այս է՝ ի գլուխն առաջինն, որ ի վէ վճռոյ նզովից. ի վեցերորդին։ Նա կամ՝ Ա տարանդ. գիրք 5. մակագ. ի վէ Տրդատպան. այս է ի մատեանն օրինաց՝ որք կոչին Ա տարանդիք. ի գիրս հինգերորդ. ի մակագիրն՝ ի վէ Տրդատպանութէ։

Ըստ այսմ ունիս խմանալ և զայլ ամ կոչօղս, որովք առ համառօտութէ, և առ խորշելոյ յընդունայն և յաւելորդ երկարութէց, և ի դէզայեալ բարդութէց գրութէց, սովորութի եղև վարիլ համօրէն իմաստասէր մատենագրաց, քանզի բազմութի բազմաթերթ մատենից և հատորոց ոչ առնեն զմեծութի գիտութէց, այլ զարդ ևեթ գրաւանց. միանգամայն և խոհան լինին հանապազօրեայ գործածութէ ուսուցեալ ընթերցողաց. թո՛ղ զծախուցն առաւելութի, և զդնոցն դժուարուի.

ՌՈՍԸՆԴՐԱԿԱՈՒԹԻՒՆ

ՌՈՍԸՆԴՐԱԿԱՈՒԹԵԱՆ

ՍՐԲՈՑՆ ԹՈՄԱՄԱՑԻ։

ՄԱՍՆ ԸՈՒԲՅԻՆ։

ՅԱՌՈՒՅՑԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐՐԱՑ ԲՆՈՒԹԵԱՆՆ, ԵՒ ԶՐԻՑ ԸՆՏՈՒԵՑՈՂԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՆ։

ԱՍՏՈՒԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԸՍՏ ստուգաբանութեան անուանն է բան զԱստուծոյ, տուեալ յերկուց բառից ԱՅ, և Նան. իսկ ըստ նշանակութեան անուանն է վարդապետութիւն զաստուածային իրաց, որ յառաջ բերէ զնզրակացութիւնս յանընդհիջապէս յայտնեալ սկզբանց։

Ե. Ռոսեան ըստ ինքնակալին՝ յաստուածաբանութեան երանելեաց, և յաստուածային ճանապարհորդաց։ Ըստ առարկային՝ բաժանի ի տեսական՝ որ զկայ առնու միայն ի հայեցողութեան ածայնոց, զմորթինակ խորհրդոց Հոգւոյն սրբոյ, մարգեղութեան, և այլն. և ի գործնական, կամ ի բարոյական՝ որ ճառէ զնիրաց, որ առ ուղղութեի բարուց են պատշաճեալ, զմորթինակ զմարգկային ներդործուածոց, զմեղաց, զմորթոց, և այլն։ Ըստ նշանակին՝ բաժանի ի զրական՝ որ խօսի զածայնոց՝ ճոխադոյն և բնաիր ոճով, և ոչ թէ ճառելով, և ոչ երիւրել զայնս ըստ կանոնաց տրամաբանու. և ի դպրոցական՝ որ ճառէ զնոցունց առաւել համառօտ, նուրբ, և զգուշադոյն ոճով ըստ կանոնացն տրամաբանութեան, զնզերան բացատրելով, զնախադրն ի դպրոցն ի յայտ բերելով, սահմանելով, բաժանելով, հաւաքաբանելով, զառարկութիւնսն լուծանելով, են։

Ըստի ունիմ իմանալ, թէ ածաբանութիւն դրական, և դպրոցական՝ ոչ տարբերին ի միմեանց էապէս և ըստ առարկային, քանզի զնոյն առարկայ ունին, այլ ըստ պատահման միայն՝ ըստ զանազան մեթոտոսի. և թէ ստերիւրին ի ծըշմարտութեան նը՝ որք միանգամ զդրական ածաբանութիւն զնեն ի ծանօթութեան յայտնել ծըշմարտութեանց պարունակելոց ի նը գիրս և յաւանդութիւս, իսկ զդպրոցականն ի տրամաբանական յառաջերութեան եզրակացուեց ի յայտ

նեալ ճշմարտութեանց. զի ըստ այսմ ամենայնի ոչ զանազանէր ի հաւատոյ, և ոչ լինէր ամբարտաւանութիւն, ոչ կայր է ի սահմանէն նի: Այս դրականն ևս իսկապէս տրամաբանէ, և ի կայտնելոյ զպլուս մակարերէ, և յառաջ ածէ. այլ ոչ այնչափ զգուշութիւն, ոչ դպրոցականն, և կայսմ ևեթ տարբերին:

Երդ այսր զգուշագին մեծատասի սկիզբն արար յուիերորդ դարուն սրն Յովհան Վանականի. յառաջադէմ զարգացեալ յերկոտասանեորդ դարուն Պետրոս Լոմբարդաց և պիսկոպոսն Փարիզու, որ կայն սակս կոչեցաւ Մարդաբեր վճռոց. և հուսկ ապա ի լրումն էած յերեքտասաներորդ դարուն սրն Թովմաս Հրեշտակային վարդապետն:

Ճ. (1) Ոտ կարդաւորեալ օրինացն Ա՝ բաց ի բնական գիտութենէ, հարկաւոր եղև լինել յեկեղեցւոյ վարդապետութենէ ինչ ըստ ամենայն կայտնութենէ, այս է՝ ամբարտաւանութենէ ըստ գոյացութեան առեալ, ըստ որում վերացուցանի ի դրականէ, և ի դպրոցականէ: Այնպէս մարդն կարգի առ վախճան գերբնական, որ զանցանէ քան զհասումն բանի, և զի քան զայլ ամ կենդանիս՝ վարի խմնցական ճանաչմամբ, պարտ է նմա ճանաչել զայս գերբնական վախճան, առ ի կարգել առ այս զամ գիտաւորութիւս, և զգործոցութիւս իւր:

Ինչպէս հնար է այսմ վախճանի ճանաչիլ հաւատով ի ստացեալ լինելն. և Ած կարող է բացարձակապէս առանց ինչ ամբարտաւանութենէ հեղուլ զայն. այլ ըստ հասարակ ընթացից տեսչութեան Ած է հնար, հաւատոյ ոչ ստացանիլ, ոչ տարածիլ, ոչ պահպանիլ, և ոչ պատսպարիլ առանց ամբարտաւանութենէ: Այնզի հաւատ՝ որ ըստ Աստբեղծն է՝ ի լոյս, և լուր ի բանէն Ած, ծնանի, սնանի, պատսպարի, ոչ սոսկ վիպասանութենէ խորհրդոց, այլ տրամաբանութենէ, պատշաճաւորութենէ, օրինակէ, և այլ պէսպէս փաստիւք, որովք սէր գրոցն նեսմանէ պայծառանայ, առանդութենէն ցուցանի, խորհրդոցն հաւատալեաւ ապացուցանի, ընդդիմամարտ հերետիկոսացն պատրանք, խորտանութիւնք, և իմաստակութիւնքն ի լոյս ածին, և հերքին. և այս բովանդակ ամբարտաւանէ է սեփականն. ուստի ըստ Գոստինոս՝ գիրք 14. ի վերհրոր. գլ. 1. ասէ, Թէ նոսա Հաւատքն էրեսբ՝ որ առ ճշմարիտ երանութեան ածէ, ձնանի, առնէ, պատսպարի, և զբանայ: Ակայն չէ հարկ իւրաքանչիւր մարդոյ լինել ամբարտաւան առ ի փրկիլ, այլ շատ է նմա հաւատքն, որով պարզապէս խոստովանեսցի զայնս, զորս ամ ուսիք հարկ է հաւատալ. ուստի ըստ Գոս. անգնն ասէ. Ջայս գիտաւքեալքս՝ ի հաւատոյն ոչ առնին, ընդեղեր առնին զհաւատս, որ ի սէն գործ չեր:

Ը. Յաղագս դպրոցական ամբարտաւանութենէ, ըստ որ գտաղեալ են հերետիկոսք, և զոր յանիրաւի ամբարտաւանք նուաստացուցանեն, եթէ ըստ բնութեան մտածեսցի, հարկաւոր է ևս լինել լեկեղեցւոջ, և միշտ ծաղկեցաւ ի նմ՝ ի սկզբանէ անտի նէ, զի ըստ այսմ մտածել՝ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ ամբարտաւանութենէ ըստ գոյացութեան, զորմէ արդ իսկ ասացեալ լինել հարկաւոր: Այնզի ամբարտաւանութենէն ըստ բնութեան է գիտութենէ, և ամ գիտութենէ է ձեռնարկական, և յայս միտ՝ դպրոցական:

Իսկ եթէ մտածեսցի ըստ վիճակին՝ զոր ունի այժմ ի դպրոցս, ոչ է հարկաւոր. զի զբաղումք ժամանակս եկաց եկեղեցին առանց սի. և սակայն կարի օգտակար է, քանզի սյսու հրաշափառագոյնս ծնանի, մնանի, և պատսպարի հաւատն, ոչ կայտ է՝ եթէ փորձիւ երևելի առանց, որք զայն վայելչապէս վարեցին ի գործ ըղեմ պղծալից Նորութենացն հերետիկոսաց. և եթէ ի բնութենէ զգուշագոյն տրամաբանութեան: Այնզի խօսել համառօտ, պարզ, և յայտնի ոճով զերկաբանութենէն կարճել, զերբային հոմանուշութենէ բառնալ, բացատրել և հաստատել զնդրոյն զվարդն, սահմանել, բաժանել, հաւաքաբանել, զառարկութիւնս լուծանել, զայսր ամ՝ ասեմք, որ դպրոցական ամբարտաւանութենէն են սեփական, զկարի իմն նպաստեն առ հաւանեցուցանել զճշմարտութենէն, և ի պատսպարել զայն, ոչ ոք ուրանայ:

Նմանապէս Հաւաքեալն (2) Կողոս. ե. և սր հարք բազում ուրիք անարգեն զփիլիսոփայութենէն, ոչ ըստ բնութեան մտածեալ, այլ ըստ որում չարաչար վարեն զայն մարդիկ ի պատրել զայլս, և ի վնաս հաւատոյ, որում և երբեմն տիրել կամի:

Իսկ զայն (3) ոչ ի գործ ածէն առաքեալք, և ոչ սէր հարք առաջին դարուց, ոյզմ հաւատոյքն ամ, և բովանդակ աշխարհի գարձումն, ոչ մարդկային ինչ զօրութենէ, կամ իմաստութենէ ընծայ-

(1) Հռոմ. ի. ո. 7. Բոլ. (2) Ի վէր ե. գլ. Կողոս. ընդեր. 2: (3) Պետրոս. 72. ի. 2. ո. 3. առ 1:

ընծայեսցի, այլ Աստ. բայց իբրև սերմանեցաւ, և հաստատեցաւ հաւատքն, և յաջողեցաւ դարձըն աշխարհի, կամեցաւ Աստ, զի և աշխարհական իշխանութիւնն, և աշխարհական խմաստութիւնն արբանեկեսցեն առ վախճան այսր կրօնիւ, առ՝ի ցուցանել՝ թէ յաղթանակաւ հաւատոյ նուաճել է աշխարհս ընդ իւրև՝ եթէ ընդ իշխանութիւնն, և եթէ ընդ խմաստութիւնն։

Է. (1) Ընծաբանութիւն է իսկապէս գիտութիւն, զի յառաջ բերէ զնշանակութիւնս՝ի ստոյգ, և յանխափոխ սկզբանց։ Այս չէ ինչ ընդդէմ, թէ չունի զնևրգործական յայտնադիմանութիւն. քանզի առ բան իսկական գիտութիւնն ընդմիմեանցրացոյց, որպիսի է ընծաբանութիւնն նկատմամբ ընծաբանութիւնն երանելոց, շատ է արմատական յայտնադիմանութիւնն, կա՛ զի յառաջ գայցէ՝ի սկզբանց յայտնելոց յընդմիմեանցրացուիչն, և յարմատապես ընդ ինքեան ծանուցելոց. սակս թէ ոչ՝ սակաւ ապացուցութիւնք լինէին, մեզի սակաւ հաւաքաբանութիւնք են, որոց առաջարկութիւնքն չիցեն յուցանելի պղտիւք յայտնագունիւք։

Է. (2) Կերպական առարկայ որ ընծաբանութեանն է Աստ ընդ ընծայեալն, զի է այն՝ յոր սկզբնաբար և բանիւք իւրով ձգի ընծաբանութիւնն, և բանիւք նի յայլս։ Կերպական առարկայ պղտի է զօրութենական, և ընդմիջական յայտնութեան, որով զանազանի՝ի հաւատոյ, որ յանընդմիջական յայտնութեան միայն կենաս. և՝ի հաստատութեանէ որ բնական լուսով ևեթ յառաջանայ։ Իսկ նիւթական և հաւատարկալ առարկայ է այն ամ՝, որ անկանի ընդ զօրութենական, և ընդմիջական յայտնութեան։

Է. Ընծաբանութիւն է ունակութիւն եակապէս բնական, զի մարդկային ջանիւ, կամ բնական ներգործուիւք ստացեալ լինի, ոչ յայտ է փորձիւ։ Այս չէ ինչ ընդդէմ, թէ սկզբունք նի՝ այս է՝ մասունք հաւատոյ, և առարկայ նի՝ որ է Աստ, իցեն գերբնական։ Այլ զի սկզբունքն՝ որք են մասունք հաւատոյ, ոչ ազգին յիզբակացութիւն՝ բայց եթէ հետապես, և միջնորդութիւն բնական տրամաբանութիւնն. արդ՝ գործն համեմատի յաւէտ բնութիւնն մերձաւոր պատճառին, քան հետաւորին։ Այսպէս և Աստ՝ ոչ է տեսակացուցիչ առարկայ ընծաբանութիւնն, բայց եթէ ըստ որում անկանի ընդ զօրութենական յայտնութիւն, կա՛ ընդ բնական տրամաբանութիւն, կա՛ ընդ բանիւ որոյ է կերպապէս բնականք։ (3) Ընծաբանութիւն, թէ ըստ ունակութեան, և թէ ըստ ներգործութեան, է ստուգագոյն յիւրմէ կողմանէ քան զայլ բնական գիտութիւս, զի ունի զստուգութեան յատկայինն՝ որում չէ հնար վրիպել, յոր հետ յետոյ լուծանի. իսկ բնական գիտութիւնք ունին զստուգութեան՝ի բնական լուսոյ մարդկային բանի, որ (թէպէտ և առարկայն, զորով յաճի, երբեմն է առնելին ստոյգ) մի մեզայ է մտածութիւնք վարակեալ, և մոլորութեան ներքոյ անկեալ, և յայն սակս թէպէտ և հնար է յայնս լինել միջոցագոյն առարկական ստուգութեան, այլ ոչ ևնթակայականն յիւրմէ կողմանէ։

Իսկ՝ի կողմանէ մերմէ ընծաբանութեան ոչ է ստուգագոյն քան զայլ բնական գիտութիւս, քանզի այն ասի ստուգագոյն՝ի մեր կողմանէ, որ է յաւէտ համեմատեալ մեզ, և զայն յաւէտ յագեցուցանէ, և հանգուցանէ, զոր ընծայն բնական գիտութիւնք բանիւ յայտնադիմանութեան, յորմէ զուրկ է ընծաբանութեան, իբրզի յենու՝ի նմա՝ յայտնութեան։

Է. Նշոլակացութեան ընծաբանական ըստ որում այնպիսի, թէպէտ յիւրմէ կողմանէ ստուգագոյն է քան զայլ բնական գիտութիւս, սակայն ոչ է ստոյգ՝ ստուգութեամբ հաւատոյ, և ոչ առ հաւատն վերարկելի. քանզի նշոլակացութիւնն ընծաբանական կրկնաբար ըստ որում այնպիսի, ոչ է անընդմիջապէս յայտնեալ, և ոչ՝ի սոսկ պատճառն հաւատոյ հաստատի, այլ է միայն զօրութենաբար, և ընդմիջապէս յայտնեալ յառաջարկութիւս իւր, յորոց մարդկային տրամաբանութիւն յառաջ ածի. ուստի հաւանիմք նմա, ոչ սակապէս վս յայտնութեանն, այլ վս բնական լուսով ըմբռնեալք լինել բաղադրեալ ընդ յայտնեալ ճշմարտութեանն. իսկ հաւատն, կամ ստուգութեանն գերբնական հաւատոյ հաստատի՝ի սոսկ և յանընդմիջական յայտնութեանն։

Ընծաբանութեանն, ըստ գպրոցական ոճոյ՝ի պէտս դպրոցաց, մանաւանդ Թուիմպինգեանց, աւանդեցաք յառաջ քան զայս՝ յինն և տասն հատորս տրոհեալ. որ՝ յաջողութեամբ Աստ, գտաւ հաճոյ առաջի բազմից. իսկ այժմ՝ ոտքն և զնոցայն, և զայլոցն բաղմանս կատարեսցուք, գհամառօտութեանն նի աւանդելք, կարճ՝ի կարճոյ՝ի տեսականս, իբր զի չեն ինչ այնչափ հարկաւոր. և դպրեն ինչ ճոխագոյն՝ի բարեյականս,

(1) Ընդ՝ գ. 2. բաղ. (2) Ընդ՝ գ. 7. բաղ. (3) Ընդ՝ գ. 5. բաղ.

կանս, զի են յաւէտ հարկաւոր։ Պրկեցաք և ջատագովիս գրուեց ինչ մերոց ընդէմ ոմանց նորագ ի վերելեալ հակառակորդաց մերոց։ Եւ ևս յաւելաք ի ճառն որ ի վերայ հաւատոյ, զհամառօտ վիճաբանութիւն ի վերայ գլխաւորագոյն պատճառաց հաւատալոյ զքրիստոնէական կրօնի ընդդէմ անհաւատից ժամանակիս։ Այլև զպատմական, քանզի Աստուածաշունչ և երկնային գիրքս են։

ՃԱՌ

Ի ՎԱՐԸՑ ՅԻՆ, ԵՒ ՕՏԱՐՕԳԵԼԱԲԸՑ ՆՈՐԸ։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԸՍՏ ԱՅԻՆ։

Ի վերայ գոյութեան Աստուծոյ։

Սէն թումլաս. ս. Ա. կ. 2։

ՊՐԿԱԾ։

Ընդէ՞ր էր ըստ հնոցն ծանուցեալ ըն գոյն Ձ։

Նախադասին մեր ըստ ինքեան ծանուցեալ, որպ ճշմարտութիւն ըստ ինքեան, և առանց ինչ միջնորդի յիւրմէ զանազանելոյ ծանօթանայ, ոչ արեգակն ասի ըստ ինքեան տեսանելի, զի ինքեամբ, և ոչ ի ձեռն միջնորդի առաւել լուսաւորի՝ տեսանի։ Ասելի է։ (1) Ա. յս նախադասին, գոյ Ձ, է ըստ ինքեան ծանուցեալ յիւրմէ կողմանէ, և ոչ ի մեր կողմանէ։

Յուցանի առաջին մասն։ (2) Ա. յն նախադասութեի է ըստ ինքեան ծանուցեալ յիւրմէ կողմանէ, որպ ստորոգեալն փակի ի բան ենթակային, իբրև սահման նր, կի մասն սահմանի, ոչպ այս, մարդն է կենդանի. զի այսու իսկ է անմիջական, և չունի զմիջնորդ ի յաւաջագունէ ցուցական. իսկ արդ՝ գոյութին Ձ ըստ այսմ օրինակի փակի ի բան Ա. քանզի Ձ հապաց է իւր գոն, կի է հարկաւորապես և էապէս էակ ինքնագոյ, ոչպ ցուցցուք ստորև։ ապա։

Յուցանի երկրորդ մասն։ (3) Ա. յն նախադասութեի ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ի մեր կողմանէ, յորում զննչութեի ենթակային յաւաջին, և ի հաստարակ ըմբռնմանէ եզերացն ոչ ծանօթանայ մեզ, այլ պէտս ունի տրամաբանութեի՝ առ ի ծանօթանալ մեզ. զի յայնժամ ոչ կարէ ծանօթանալ մեզ իսկ և իսկ, թէ ստորոգեալն պատշաճի ենթակային. իսկ արդ՝ զինչութիւնն Ձ յաւաջին և ի հաստարակ ըմբռնմանէ եզերացդ ոչ ծանօթանայ մեզ, այլ տրամաբանութեբ. ապա։ փոքրագոյնս յայտ է. քանզի թէ զինչ իցէ Ձ, ոչ իմանամք նոյնհետայն ի լսել անդ զայնս՝ Ձ, ոչպ յարտասանելոյ այսց եզերացդ, բոլոր, և մասն, էակ, և ոչ էակ, իսկ և իսկ իմանամք՝ թէ զինչ իցէ բոլորն, զինչ մասն, զինչ իցէ էակն, զինչ ոչ էակն. այլ թէ զինչ իցէ Ձ, ի ձեռն տրամաբանութեի, և յայժ անկատարապէս իմանան նորին իսկ իմաստուն. ապա։

Յայսցանէ հետևեալ գտանին զկարծիս արդեացն այնոցիկ, որք ասեն՝ թէ ընդաբոյս է մեզ ծանօթութիւն գոյութին Ա. Ձ. քանզի այսոցիկ ընդաբոյս ծանօթութիւն Ձ ոչ այլ ինչ իմանան, բայց եթէ առանց տրամաբանութեան՝ թէպէտ և դիւրին, ի սուկ ըմբռնմանէ անտի եզերացդ իմանալ ոզն և արհեստն մնաց՝ թէ գոյ Ձ, ոչպ ի սուկ ըմբռնմանէ եզերացդ առանց տրամաբանութեի իմացեալ լինին առաջին սկզբունքս այսոցիկ։ Ի-բրեւ ընչ է, կամ ոչ է. ընդ է ոչ է. ոչպ մեկնէ նոյն ինքն Հանդերձեալ Տուիսեղի պաշտպան այսր կարծեաց. իսկ այս նոյն է եթէ ասէր, թէ գոյն Ձ է ըստ ինքեան ծանուցեալ

(1) Ա. ա. 2. գ. 1. բաղ. (2) Անդ. (3) Անդ.

ցեալ ՝ի մեր կողմանէ. զոր հնարեցաք յերկրորդ մասին եղբակացութեանս։

ՊՐԱԿՈՒՏ։

Ընդէ՞ր էՀ Ի՝, Ն ապրիլ պարճառ, ապագայ ունելոյ։

Թ՝Եպէտ գոլն Ի՝ ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ՝ի մեր կողմանէ, այլ ասացաք ՝ի նախընթաց պրակի, սակայն լինելն նր ապացուցանել ի՝ ձեռն գործոց՝ յայտ է ՝ի նոյն իսկ ՝ի նր գրոց Հռոմ. ա. 20. * Ընդ-ի-տեսիւն Ի՝, ասէ Առաքեալն, ապրածոցն խոցել պեւռնէն. այնինչ է էգծնՀնաւորութիւն, Ն զգործել, Ն ճշմարիտ նէ, զի ոչ գոյանկեն տեղի պատճառի. ևն։

Ընդհարմանէ, թէ անոՀամբս Ի՝, իմացեալ լինի յամենեցուն՝ ևս և յանծից՝ այն, քան զոր մեծագոյն, և բարեգոյն չէ հնար զմուռ ածել, այս է՝ իմանալի գոյացութի, ծայրագոյն և յանսկսմանս կատարեալ յամ սեռ։ Օգս անհնարին համարին անմոռ լինել յիրում, մանաւանդ վ կատարելոյ ամ կատարելոյն ՝ի նմ, որոյ ամանք հակառակ են միմեանց, զնորին, անփոփոխելութի, և ազատութին։

Աւրբն Թովմաս (1) հնգեցուցեալ զորաւորագոյն պատճառաբ ցուցանէ՝ թէ գոյ Ի՝։

Ա՛ռաջինն այսպէս առաջի դնի։ Ոչ ոտաջին չարժօղ ամենևին անշարժ. իսկ արդ՝ այն է Ի՝. ապա գոյ Ի՝։ Փոքրագոյնն յայտ է. զի առաջին չարժօղն ամենևին անշարժ՝ է ներգործելի գերամեծութ աղատ յամ կարողականէ։ Վ՛ասնզի ըստ այնմ է իմն չարժելի, ըստ որում է ՝ի կարողութէն առ այն, առ որ չարժի. ուստի որ է ամենևին անշարժ՝ զոչինչ կարողութի ունի, և այսպէս է ներգործութի գերամեծութ. արդ՝ ներգործութին գերամեծութ պարունակէ զնմ կատարելութի երևան կայելի, զի եթէ պակասել էր յիմէ, լինէր ի կարողութէն առ այն, և այսպէս ոչ լինէր ներգործութի գերամեծութ. յայնսակս և է այն՝ քան զոր մեծագոյն և բարեգոյն անհնար է զմուռ ածել. ուստի Ի՝։

Հնգեցեալ մեծագոյնս ՝ Ի՝ որ չարժի, յայլմէ չարժի. իսկ արդ՝՝ի չարժօղս ստորակարգեալս ըստ ինքեան՝ ոչ կարէ լինել յառաջադիմութի յանսահմանս, այլ պարտ՝՝ի գոյանալ առաջին չարժօղ՝ որ ոչ չարժի, և է ամենևին անշարժ։ Փոքրագոյնս յայտ է, զի չարժօղքն ասին ըստ ինքեան ստորակարգեալ, յորժամ մի չարժօղն, ոյզն չարժեսցէ, պէտս ունի ներգործական աղդեցութէն գերագունի, իբր զի յետինն ոչ չարժեսցէ, կամ արասցէ, բայց եթէ չարժեալ, և սա յայլմէ, և այսպէս հանապազ մինչև չժամանել յառաջինն. զի որմէհետև անսահմանն է անհուն, կամ անանցանելի, չէ հնար ՝ի նմա ժամանել ՝ի յառաջինն. յայն սակս ՝ի գնել միանգամ զյառաջադիմութի յանսահմանս, ոչինչ չարժումն լինէր, և ոչ առնելութիւն։ Հնգեցեալ մեծագոյնս՝ Այնն ոչ կարէ լինել չարժօղ, և չարժեալ ըստ նոյնոյ. ապա ամ՝ որ չարժի, յայլմէ չարժի։ Հնգեցեալ առաջարկութիս՝ Այնն ոչ կարէ լինել ՝ի կարողութէն, և ՝ի ներգործութէն առ նոյնն. քանզի լինել ՝ի կարողութէն առ իմն է դիմել առ այն, և յայն սակս չունել զայն. իսկ լինել ՝ի ներգործութէն առ իմն, է ունել զայն. արդ՝ անհնար է ունել միանգամայն և ոչ ունել զիմն. իսկ արդ՝ եթէ նոյնն ըստ նոյնոյ լինէր չարժօղ, և չարժեալ, լինէր ՝ի ներգործութէն, և ՝ի կարողութէն առ նոյնն. քանզի ըստ այնմ իմն չարժի, ըստ որում է ՝ի կարողութէն, զի չարժիլն է վերածիլ ՝ի կարողութէն առ ներգործութի. և ըստ այնմ իմն չարժէ, ըստ որում է ՝ի ներգործութէն. քանզի չարժելն է արտադրել զներգործութի. ապա։

Երկրորդ պատճառ։ Ոչ ոտաջին պատճառ ամ արարօղ, ամենևին անել. իսկարդ՝ այս է Ի՝. ապա գոյ Ի՝։ փոքրագոյնս յայտ է ՝ի նախընթեաց պատճառէն։ Հնգեցեալ մեծագոյնս՝ Ի՝ որ լինի, յայլմէ լինի. զի ոչինչ կարէ առնել զինքն, ապա թէ ոչ լիներ մինչև եր ելեալ. իսկ արդ՝ յարարչական պատճառս ստորակարգեալս ըստ ինքեան՝ ոչ կարէ լինել յառաջադիմութի յանսահմանս, այլ յայտ է ՝ի նախընթեաց պատճառէ. և ոչ ևս ՝ի պատճառս ըստ պատահման ստորակարգեալս՝ եթէ ոչ գոյ Ի՝. ապա։ Հնգեցեալ յետին մասն փոքրագունս։ Պատճառքն ասին ստորակարգեալ ըստ պատահման, յորժամ մի պատճառն առնու ՝ի միասմ զգործութի առնելոյ, բայց ոչ կարօտի ներգործական աղդեցութէն նր առ ՝ի ներգործութէն առնել, այլ յայտ է յորդին՝ որ առնու

՝ի

(1) Ընդ՝ պ. է. բ։

Ի հօրե զգօրութիւն ծնանելոյ, սակայն ոչ կա-
բօտի ներգործական ազդեցութիւն նմ առ Ի
ծնանել. արդ՝ թէպէտ ոչինչ ընդդէմ է լի-
նել այսպիսի յառաջադիմութիւն Ի պատճառս
ըստ պատահման ստորակարգելոյս՝ եթէ գուցե
առաջին առնօղ արտաքոյ հաւաքման անսահ-
ման պատճառաց, սակայն ընդդէմ է՝ եթէ ոչ
գուցե այս առաջին առնօղ. և եթէ ոչ գոյ
առաջին առնօղ արտաքոյ բոլոր հաւաքման.
ապա Յուցանի առաջարկութիւս Ոչ իւրա-
քանչիւր պատճառ ոչ է իւրմէ՝ այլ յայլմէ,
այսպէս և բոլոր հաւաքումն ոչ է իւրմէ՝ այլ
յայլմէ. զի յայտ ստորագելոյս՝ որ ոչ են քա-
նակական, որպիսի է լինելն արտադրիչ, զօրե
ձեռնարկուին Ի մանաւորաց առ բոլորն իսկարդ՝
ոչ ենթադրի, ոչ գոյ այլ իմն պատճառիչ ար-
տաքոյ բոլոր հաւաքման. ապա ընդդէմ է լի-
նել յառաջադիմութիւն յանսահմանս, ևս և Ի
պատճառս ըստ պատահման ստորակարգելոյս,
եթէ ոչ գուցե առաջին առնօղ արտաքոյ բո-
լոր հաւաքման։

Չորրորդ պատճառն։ Գոյ էակ հարկաւոր,
այս է՝ որմէ հարկաւ, և Ի բնութիւ իւրմէ
պատճառի զոլ. իսկարդ՝ այս էակ է Աստ. ապա
գոյ Աստ։ Յայտ է փոքրագոյնս, նախ՝ զի էակն
հարկաւոր՝ է էակ ինքնագոյ, էակ ոչ պատա-
րեալ, անկախ, անփոխհոլի, յաւիտենական,
էակ յորմէ ներընդունականքն ընդունին զգոյ.
զի սրինչ ըստ ինքեան է այսպիսի, է պատճառ
այլոց՝ օրք ըստ պատահման են այսպիսի, ուս-
ուի և էակ գոյացական, հոգեղէն, խնդացական,
պարշապետ ասի. ապա Աստ։ Չորկրորդ՝ էակն
հարկաւոր ոչինչ սահմանօք կարէ պարագրիլ
Ի կատարելութիւն, ապա է յանսահմանս կա-
տարեալ. ապա է Աստ։ Յուցանի առաջարկու-
թիւնս. զի յորմէ արդեօք հնար էր նմա պա-
րագրիլ Ի կատարելութիւն. ոչ իւրմէ, զի ոչ
է իւր պատճառ, և եթէ լիներ, զնմէ կարելի
կատարելութիւս բերել յանձին։ Ինդէ՝ որ է
հարկաւոր, այնչափ է՝ որչափ կարէ լինել։ ԵՒս
ոչ յայլմէ հնար էր պարագրիլ, զի չիք այլ
ինչ քան զնա վերադոյն. ապա։

Յուցանի մեծագոյնս։ Եթէ ոչ գոյր էակ
ինչ հարկաւոր, այլ ամենևքեան լինէին ներընդ-
դունական, և կարելի Ի բնութիւ իւրաց, ոչինչ
էակ գոյանէր ներգործութիւ Ի կողմանէ իրին.
իսկարդ՝ հետևութիւս է առ. ապա։ Յուցա-
նի հետևութին մեծագունիս։ Ինչ՝ որք ցուցա-
նեն միայն զկարողականութիւն, և զներընդունա-
կանութիւ առ ներգործութիւն, ոչ կարեն վերա-
ծիլ Ի նա՝ բայց եթէ Ի ձեռն պատճառի, որ
հարկաւ պարունակեսցէ զայն ներգործութիւն.
զօրօրինակ, քանզի ջուրն է Ի կարողութիւն
առ ջերմութիւն, կամ առ ջերմն ըստ պա-
տահման, ոչ կարէր երբեք ջերմանալ, եթէ
ոչ գոյր էակ ինչ Ի բնութիւ իւրմէ ջերմ,
յորմէ գէթ միջնորդաբար, կամ անմիջապէս
ծաւալեսցի ջերմութիւն Ի ջուր անգր. ապա
եթէ ոչ գոյր էակ իմն հարկաւոր, որում Ի
բնութիւ իւրմէ, և հարկաւ իցէ պատշաճեալ
գոլ, ոչինչ էակ գտանէր ներգործութիւ Ի
կողմանէ իրին։

Հաստատի Վկայութ՝ թէ ոչինչ էակք գոն
ներգործութիւ, ըստ որում հնար է լինել, և
թէ ամ էակքն լինէին ներընդունական. քան-
զի ներընդունականն կարէ լինել, և ոչ լինել
կամ գէթ միջոցաւ՝ թէ չիք ինչ. յայմմէ ար-
դեօք հնար է նմ ունել զգոյ, եթէ ոչ գոյ
էակ ինչ հարկաւ գոյօղ։ ԵՒս յիւրմանէ, զի
որ ոչն է, ոչ կարէ հաղուցանել զինքն. ոչ
յայլմէ, զի ոչ գոյ այլ ինչ ոչ ենթադրի. ա-
պա ոչ կարէին լինել. ապա լինէին, և ոչ լի-
նէին կարելի, լինէին ոչ ենթադրի, և ոչ լի-
նէին, քանզի չէր ինչ յորմէ կարէին ունել
զգոյ. ապա պարտ է դնել զէակ հարկաւոր՝
յորմէ այլք առհասարակ ունիցին զգոյ։

Հնգերորդ պատճառն։ Գոյ էակ իմն ծայրա-
գոյնս կատարեալ, ծայրագոյնս ազնիւ, ծայ-
րագոյնս էակ, որ է պատճառ ամ կատարելու-
թեան այլոց. իսկարդ՝ այն է Աստ. ապա գոյ
Աստ։ Փոքրագոյնս յայտ է յառաջելոցս, մա-
նաւանդ յառաջին նախագիտելոցն։ Յուցանի
մեծագոյնս։ Տեսանեմք Ի յէս, զի ոմանք են
յաւէտ՝ կամ նուազ էակ, յաւէտ՝ կամ
նուազ կատարեալ. իսկարդ՝ յաւէտն, կամ
նուազն ասին զզանազանից՝ ըստ որում յաւէտ
կամ նուազ մասչին առ իմն՝ որ է յաւէտ այն-
պիսի, և պէսպէս նմանական հաղորդին նմա.
զօրօրինակ յաւէտ ջերմն է, որ յաւէտ մասչի
առ ևս առասել ջերմն, և յաւէտ հաղորդի
նմա. ապա գոյ Ի բնութիւ իրաց էակ իմն ծայ-
րագոյնս կատարեալ, ծայրագոյնս ազնիւ, ծայ-
րագոյնս էակ, ունդի լինել նմա պատճառ այ-
լոց կատարելոց, կամ արարչական, և կամ
գէթ գաղափարական, իրրդի մասչելով առ նա
և հեռանալով Ի նմանէ, յաւէտ՝ կամ նուազ
հա-

հաղորդելով նմա, նմանելոյ կամ պակասելով, իջցէ՝ կամ չափելոցի կատարելութեան պակաս։ Հանդէս ըստ հասարակ առածին՝ առաջինն յիւրաքանչիւր սեռի՝ է պատճառ պակասի եղելոց յայնմ սեռի, այս է՝ արարչական, կամ դասալարական։

Երրորդ պատճառ։ Պայ գերագոյն տեսուչ, և կառավար. իսկարդ՝ այն է ՅԾ. ապա գոյ ՅԾ։ Փոքրագոյնն ՅՀյԱՀ, քանզի զՅԾ ոչ այլ ինչ խնամէ, բայց եթէ գերագոյն զօրութիւն ՅԾպետական՝ ուղղիչ, և կառավար ամի։ Հուցանի ՅԾագոյնս։ Տեսանելի՛ք, զի ինչ ինչ որք չունին զմանաւանդ, գործեն ոչ տարապարտուց, և ըստ բերման, այլ վն վախճանի. որ յայտ անտի է. զի հանապազ, և կամ յաճախագոյնս նովին եղանակաւ գործեն, զօրօրինակ, երկինք շարժին հանապազ նովին եղանակաւ, ծանուցք հանապազ բերրին՝ի վայր, և թևեռք՝ի վեր, ևն. իսկարդ՝ որք չունին զնաչումն՝ ոչ դիմին՝ի վախճան, բայց եթէ ուղղեալ յումեքէ՝ որ իցէ ճանաչական, և խնացական. ոչ նետն ոչ ժամանէր՝ի նպատակն՝ եթէ չէր ուղղէ՝ի նետաձգէն. ապա գոյ ամենիմատ կառավար, և գերագոյն իմն հանճար, ուղղիչ ՅԾ առ իւրեանց վախճան, որ է ՅԾ։

Հաւելեալ լինի վերոյերդ պատճառ մերձաւոր նախընթացին, ՝ի զննութիւն աշխարհիս, որ համառօտիւ առաջի դնի այսպէս։ Օ՞ՅՀ ինչ՝ որ յաշխարհի աստ աքանչելի երևին, և թէ յերկինս, եթէ յերկրի, եթէ՝ի ծովս, եթէ՝ի նոյն իսկ՝ի մարդն ևեթ, ըստ կազմութեան, ըստ կարգի, ըստ դրից, ըստ շարժման, ըստ տրամադրութեան, ըստ գեղեցկութեան, ըստ պէսպիսութեան, և ըստ միաբանութեան՝ի կարգի առ իւրեանց վախճան, անհնար է առանց խելագարութեան վերաբերել՝ի խառնիխուռն երևելութիւնս հիւլէից, այլ ընծայել պարտ է հայկան գերագոյն իմն հանճարոյ առնեցուն սքանչ ՅՀարտարապետի, և առաջնորդի. իսկարդ՝ այս է ՅԾ, զի ամենեքին իմանան՝ի ձեռն ՅՀ զգերագոյն հաստիչ, և կառավար ՅԾի, ապա գոյ ՅԾ։ Հուցանի առաջարկուիս։ Օ գործ ինչ վայելուչ ՅՀարտարագործ, զօրօրինակ՝ զարկ աքրունի, զժամացոյց, զվայելուչ արձան, կամ զնկար, չէ հնար առանց անմտութեան վերագրել դիպուածոյ, կամ բաղդի, և ոչ ՅՀարտար արուեստաւորի. ապաևս առաւել զգեղեցկայարմար, և զշրաշալի կարգ բանիգործակ աշխարհի, մանաւանդ թէ զմարդկեղէն մարմնոյ միայն, յորում յոյժ մեծապէս փայլէ ձեռագիտութի՛ն և հանճար, քան թէ՝ի վայելուչ գործս արհեստից մարդկան ՅՀարտարասաց, անհնարին է առանց անմտութեան ընծայել ըստ պատահման երեւելութեն հիւլէից, և ոչ դերագոյն հանճարոյ։ Ըպաքէն եթէ աշխարհս այս՝ որ այսչափ սքեսպիսութի՛ մասանց, և այսպիսի պատշաճական կարգմամբ ամի առ իւրեանց վախճան՝ սքանչելի, եղեալ իցէ պատահական արշաւանօք հիւլէից, աղէ ասիցեն, թէ զի՞ է, զի ոչ կազմի երբէք գովելի խառնիխուռն արշաւանօք հիւլէից ժամացոյց, կամ արքունի ապարանք, արձան՝ կամ նկար, և զոր ինչ միանգամ տեսանելի լինել արհեստից մարդկան. կամ ոչ ասէ Տուղիոս դիրք 2. ՝ի վն բնութեն աստուծոյ, զի՞ է զի և ըստ նմին օրինակի ոչ լինին բանաստեղծութիք Հոմերոսի՝ի դիպուածական արշաւանաց տառից, կի՛ ապրանք արքունի՛ի դիպուածական դասաւորուէ փայտից, և քարանց, կամ տախտակք նկարին՝ի սահել գունոց՝ի վն նոյն բերման։ Օայս պատճառ ճոխագոյն գտանես բացատրեալ առ մատենադիրս։

ՊՐԻԿԳ.

Երբեմն հնար է լինել փիլիսոփային անյաղթելի ընդդիմին ՅՀ։

Անելի է։ Ըհ հնար լինել անյաղթելի տգիտութի՛ն զդոյութեն ՅՀ ըստ որում արարչապետ բնութե՛։

Հուցանի նախ՝ի սբ գրոց։ Հռովմ. ա. անզգաստասխանի կոչին առհասարակ, որք միամամ ոչ ծանեան զՅԾ. ապա յաղթելի, և սուգտանելի տգիտութի՛ ոչ ծանեան զՅԾ։ Սաղմ. ՀԸ. 6. ասէ. * Հնչ զբօսիցի՛ ես ՝ի վէ ուքդ, որ զնէչ ոչ ճանաչէցին, ՝ի վէ ըհպեսորդ, որ զնոսան ես ոչ կորդացին։ իսկարդ՝ չէր սասցեալ զայս ՅԾանազդեցիկ մարգարէն, եթէ տգիտութի՛ն ոչ էր յաղթելի և սուգտանելի. ապա։

Հուցանի երկրորդ՝ի սքց Սքն Օգոս. ՝ի վն ՀԳ. Սաղմ. ասէ. ՅՀ է ես որբեւ ծանձիւել, և ես որբեւ յայդնէ, զզր չէ օրէն ասել ճանաչել ըստ որում է, և զզր ոչ ասել ընդունել զնէ անգիպանել։ Հոկտեմբեան ՃԱՁ 9. առ ժողովուրդն Ինտրոպ՝ի վն բանիցս այսոցիկ, * Երկինք պատիճն զՅԾ ես ՅՀ, ասէ. Սկիւթացի,

Ա խոշոտաբար, Ա Հրեայ, Ա Հպիղոպոսի, Ա այ մարդ՝ որ գնայ ի Հիւ Երուսղէմ, ըստ պատուիրանացն ... մարդ է պիղծ, և խոտանդան յայս գիշերիկեան ախտիս Ա՝ծծն Վրիգոր գիրք 27. Մարտ. 12. 3. Այ մարդ չէ լինելոյ երբեմն հասարակ քահանան, պարտի ի բանն անդէ խոտորելը, Ըն հասկնալ երբ է Այ.

Հնարանի երրորդ բանիւ, որ և լիով վճարէ հիմանն հակառակ կարծեաց Ազգապետ գոյութեան Այ ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ի մեր կողմանէ, այլ ի վերոյ ասացեալ, այլ է ի ստեղծուածոց ասացուցանելի. սակայն այս ասացուցումն այնպէս դիւրին է, և այնպէս հեշտին, մինչև ոչոք ի մանուրայ՝ Թէպէտ և ուսիկ ևս իցէ, կամ խուժադուժ այնմ անընդունակ գտանիլ, կամ գէթ ի գիտելոյ նոր զաչեարհս, կամ զանձն իւր՝ ոչ դիպեսցի նմա ի կասկածանս ինչ, կամ յերկրայական կարծիս անկանիլ զգուշանի իմն ածախտական զօրութեան, կամ կառավարի, այլ յայտ է ի որ գրոց, և ի սից Հարց՝ վերագոյնդ յառաջ բերելոց, յորոյ ի դիմի պարտաւորի քննել Թէ արդեօք իցէ, զորով եթէ զանց առցէ, գյաղթելի տգիտութիւն տգիտանայ, ապա։

Հաւնէ, զի եթէ Հնար էր մարդոյ անգիտանալ զԱ անյաղթելի տգիտութիւն, Թէպէտ և կարի եղեռնաւոր լիներ, ոչինչ մանհաչարի մեղս գործէր. քանզի մանհաչարի մեղքն են առնարգանք Այ, արդ՝ չէ Հնար անարգել զոր անյաղթելի տգիտութիւն ոչ Ճանաչեմք։

Ա ԽՈՐՀՈՒՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ Բ։

Ի ՎԷՐ ԲՆՈՒԼԵ, ԿԱՄ ՊԱՏՃԱՌԵԼԵՑ Այ, Ե Ի ՎԷՐ ՍԳՈՐԾԵԼԵՑՈՅ ՆԻ ԱՐԱՐԱԾՔԻ։

ՊԱՐԱԿԱ։

Ոչ է խնդիրս ի վէր բնաբանական կացուցչի ածային բնուի, ըստ որում է իրապես կիրքեան. զի ըստ այսմ ստոյգ իմն է Թէ Ամ կատարելութիւնք Թէ բացարձակք, և եթէ առնչակաք, իրապես կացուցանեն զԱծ, որովհետև ամենեքեան նոյնանան յածային բնութիւն անդ, որ է յինքեան ամենևին պարզ։ Այլ ևս չէ խնդիրս ածային բնուիէ ըստ ընդարձակ և ըստ լայնական իմն նշանակութիւն առեալ, փոխանակ անստեղծ էակի, որով զանազանի ի ստեղծուածոց, և որ է իրրև գերազանցող, և գոյացի յածն ստորոգելիս, ըստ նմին հասկանալի, ըստ որոյ բան ստեղծեալ էակի ընդմիջնէ յԱմ ստորբերութիւն, և յեզանակս ստեղծուածոց։

Այլ խնդիրս է զննութիւն, կամ զեւութիւն ածմակապես առնելոյ փոխանակ այնր, որ զառաջինն ընդունի Այ իրրև ազգիւր և սկիզբն այլոց յատկութեանց, յորոց յայն սակս զանազանի զօրութիւն, և յորս ընդ սակին բանիւ ոչ խնդիր փակեալ գերազանցապես, այսինքն է զհասարակական կացուցչէ, կամ զէական տարբերութիւն բնութեանն Այ, ըստ որում ի մէնչ ի ճանապարհորդացս անկատարապէս իմանի յաստս, իրրև տարբերութիւն էական, և սկիզբն այլոց կատարելութեանց, ոչ ի մարդն բանականութիւն։

Ընդելի է նախ։ Ընութիւն կամ էութիւն Այ ոչ կացուցանի մեթաֆիզիկապէս ինքնագոյութեամբ

Հնարանի նոյն հիմնական բանիւ։ Այն է կիրպական կացուցիչ բնութեան Այ, որ զանազանէ զնա ոչ ի ստեղծուածոց եթէ, այլ և ի ստորոգելեացս, յանձանց, և յայլ ածային կիրպականութենց. իսկ արդ՝ բան ինքնագոյ էակի զոյս ոչ առնէ, ապա, ևն։ Ածագոյնս յայտ է. քանզի ստոյնսր, ոչ ասացաք, ոչ խօսիմք զածային բնութեան լայնաբար առնելոյ փոխանակ անստեղծ էակութեան, ըստ որոյ զանազանի ի ստեղծուածոց. այլ խօսիմք զնմանէ անձնկապես առեալ, ըստ որում է արժան ածային ստորոգելեաց, և յայն սակս զանազանել ի նոցանէ զօրութիւն։ Հնարանի փոքրագոյնս։ Իսկութիւն ինքնագոյ էակի ըստ կիրպական բանի իւրում է ստորոգելի գերազանցեալ քան զայմ կիրպականութիւնս, կամ զածային կատարելութիւնս, և փակեալ ի նմ կիրպականապէս. իսկարդ այսպիսի ստորոգելի ոչ զանազանէ զընութիւն ի ստորոգելեացս, ապա։ Հայտ է մեծագոյնս. քանզի ամ, որ ինչ միանգամ է Այ, է էակ ինքնագոյ։ Հայտ է և փոքրագոյնս, քանզի բնութիւն, և յատկութիւնք ոչ զանազանին այնու, որով միաբանին, և որ յամենեսին ի նմ կիրպականապէս գտանի։ Այս պատճառ զինի և ընդդեմ կարծեացն Սկվտաց, զի և անհմնութիւն, յորում դնէ զէութիւն Այ, է ստորոգելի գերազանցեալ։

Ընդ

Ա՛ս այս հիմնական պատճառ՝ նախ և հետա-
քակօրէն պատասխանեն հակառակորդք, թէ
ինքնագոյութիւն մարթի առնել լինել երրա-
կն. Նախ՝ փոխանակ բացատութեան գոլոյ յայլէ
իբրև յիրական պատճառէ հանդերձ կռմնմն,
և ըստ այսմ, ասեն, որ ինչ է ԱՒՅ, է ակ
ինքնագոյ. երկրորդ՝ փոխանակ բացատութեան
գոլոյ յայլէ իբրև Ի կերպական սկզբնէ անկա-
խապէս, և ըստ այսմ՝ Հայրն յաւիտենական
է ակ ինքնագոյ, այլ ոչ Որդի, և Հոգի սր.
երրորդ՝ փոխանակ բացատութեան գոլոյ յայլէ
իբրև Ի զօրութենական պատճառէ, կամ յար-
մատոյ, և այս՝ ձայնին էութենէ միայն պատշա-
ճի։ Ա՛ս այսպէս ասեն, թէ ինքնագոյութիւնն
ըստ առաջին եղանակի ոչ կացուցանէ զձայ-
նին բնութիւն, զի ըստ այսմ է գերազանցեալ
քան զայմ ստորագրեալս. և ոչ իակ ըստ երկրորդ
եղանակի առեալ, ապա թէ ոչ Որդի, և Հո-
գի սր ըստ որում այնպիսի ոչ ունէին զբնու-
թիւն ձայնին, որովհետև ունին զգոլ Ի Հօ-
բէ իբրև Ի սկզբնէ։ Ա՛պա երրորդ եղանակաւ
առեալ ինքնագոյութիւն միայն է կացուցիչ
ձայնին բնութեան, որովհետև նա ըստ որում
այնպիսի ոչ է քան զստորագրեալս գերազան-
ցեալ, այլ արմատ նմ։

Ա՛յլ է ընդդէմ Ա՛յս պատասխանի յայտնա-
պէս պահանջէ զսկիզբն, և ենթադրէ, կամ
ոչինչ մարթի Ի խնդիրս, ապա ոչինչ է։ Հայ-
ցանի առաջարկութիւս Ա՛սեն՝ եթէ ինքնագոյ-
ութիւնն երրորդ եղանակաւ առեալ, այսինքն
է՝ ոչ լինել յայլէ իբրև յարմատոյ, այլ լի-
նել յաւետ արմատ այլոց, կացուցանէ զբնու-
թիւնն ձայնին. խակարդ՝ ոչ է այս այն ինչ՝ որ
խնդրի, զի զայս ամենեքին խոստովանին, այլ
խնդրի, թէ որում կերպականութեամբ կամ բա-
նի ԱՒՅ իցէ պատշաճեալ այն, զի ոչ իցէ
յայլէ իբրև յարմատոյ, այլ յաւետ իցէ ար-
մատ այլոց, զոր այս պատասխանի հակառա-
կորդաց ոչինչ իւիք հաստատէ, կամ ցուցանէ,
որովհետև խոստովանին՝ թէ ոչ է ինքնագոյու-
թիւնն ըստ առաջին, և ըստ երկրորդ եղանա-
կին. ապա։

Հաստատի, և առաւել ևս մեկնի այս պատ-
ճառ։ Ա՛սեն՝ եթէ ոչ գոլն յայլէ իբրև յար-
մատոյ, այլ գոլն արմատ այլոց, կացուցանէ
զբնութիւն, և ընդ հակառակն՝ թէ գոլն յայլէ
իբրև յարմատոյ, կացուցանէ զյատկութիւս, և
ցուցանել՝ թէ զի՞նչ իցէ բնութիւն, և զի՞նչ
իցէն յատկութիւնք՝ ի հաստատակի. այլ ոչ ե-
թէ զի՞նչ իցէն ի յոյս մտանելոր իր, այս է՝
ՈՒՅ, կամ որում ի կերպականութեանց նի ի-
ցէն պատշաճեալ. և սակայն այս է՝ որ խնդրի
աստանօր. ապա այն ինչ հետևի՝ որ յառաջի։
Հայցանի մեծագոյնս։ Ոչ գոլն յայլէ իբրև
յարմատոյ, այլ գոլն արմատ այլոց, և ևս՝ գոլն
յայլէ իբրև յարմատոյ, են սահմանք բնու-
թեան և յատկութեանց՝ ի հաստատակի, որք ոչ
պատշաճին յաւետ Ա՛ստ, քան մարդոյ, կամ
այլ ստեղծուածոց։ Ա՛ստղն միօրինակ ասեմք
զբնութեանէ մարդոյ, թէ է՝ որ չէ յայլէ իբրև
յարմատոյ, այլ թէ է յաւետ արմատ այլոց,
և զնր յատկութենէ՝ թէ է յայլէ իբրև յար-
մատոյ. իակ եթէ խնդրեսցի՝ թէ զի՞նչ ինչ է
՝ի մարդն, որ չէ յայլէ իբրև յարմատոյ, այլ
որ է արմատ այլոց, տաց պատասխանի՝ թէ է
բանականութիւն։ Ա՛յս այս է, զոր խնդրեմք արդ
ՈՒՅ, և զոր պարտ է հակառակորդաց նշանա-
կել ՝ինձմ։ Ոչ է ինքնագոյութիւն առաջին և
երկրորդ եղանակաւ առեալ, այլ և ասացաքս,
և ինքեանք իակ խոստովանին, և ոչ ինքնագոյ-
թիւնն ըստ երրորդ եղանակին առեալ, այլ և յայտ
է. ապա և ոչ մին ՝ի նշանակելոցն ՝ի հակառա-
կորդաց անտի. և այս պատճառ, զորոյ զըս-
ծումն չև ևս լսեալ, կամ տեսի, վնս զվարա-
նեալս՝ ի սոյն միտեցոյց՝ի կարծիս։

Հայցանի երկրորդ՝ Ի պարտի կացուցանիլ
՝ի ձեռն աստիճանի իմանալոյ. ապա ոչ ՝ի ձեռն
աստիճանի գոլոյ, կամ ինքնագոյ ևակի։ Հայց.
առաջ. Նախ՝ Ի՝ վասն է ևակ ամենակատար, պարտի
կացուցանիլ ՝ի ձեռն ամենակատար աստիճանի.
խակարդ՝ ՝ի չորից աստիճանաց անտի կացուցչաց
բնութեանէ, ՝ի՝ գոլոյ, կենդի, զգալոյ, և իմանալոյ,
գերակատար է աստիճանն իմանալոյ. ապա։

Հայցանի երկրորդ՝ առաջարկ. ՝ի վերադարձ-
ուած սկզբն Ա՛ստուածոյ. ստորև. խ. 93. պ. 3. ՝ի
ստեղծուածս՝ հրեշտակք միայն, և մարդիկ ա-
րարած ՝ի պատկեր Ա՛ստ, այս է՝ հաղորդին, և
նմանին իւիք բնութեանն Ա՛ստ. մն լինելոյ նի ի-
մացական. ապա բնութիւն Ա՛ստ կացուցանի ՝ի
ձեռն աստիճանի իմանալոյ, և ոչ ՝ի ձեռն աս-
տիճանի գոլոյ, ապա թէ ոչ՝ ևս՝ ստեղծուածք
լինէին արարեալ ՝ի պատկեր Ա՛ստ։

Ա՛սելի է երկրորդ. Իմանալն ձայնին՝ ոչ
արմատականն, այլ ներգործականն ընդ բանիւ
վերջին ներգործականութեանէ ըստ ինքեան են-
թակայելոյ՝ կացուցանէ մեթափիզիկապէս

զբնութիւն ածային. ուստի ստորագրութիւն Աստ լինի այս. Յիսուս Քրիստոս, և հերետիկոսութիւն կոչի։

Հնուցանի նախ։ Ըստ այժմու ասացելոցս յերկրորդ ցուցման նախընթաց եզրակացութեան, բնութիւն ածային ինքնիշխանապէս կացուցանի ի ձեռն իմացական ատիճանի. և քանզի ի ներգործութեան գերամեաւ անխառն չէ կարողականութիւն, պարտի կացուցանիլ այնու, որ ի նմին ատիճանի է ևս ներգործականագոյն. և չունի զատուեր կարողականութեան. իսկարդ՝ այսպիսի է իմանալն ներգործական, և ոչ արմատական. ապա։ Հնուցանի փոքրագոյնս։ Ասացեալ են՝ կամ զարմատական հետեւոր իմանալոյն՝ որ այն ինքն է գոյացութիւն աննիւթական, կամ զներձաւորէն՝ որ է կարողութիւն իմացական. իսկարդ՝ երկաքանչիւրն ևս, ըստ եղանակի իմացման մերոյ, բաղդատի առ ներգործական իմանալն իրրև կարողութի առ ներգործութիւն, կամ՝ իրրև առաջին ներգործութի առ երկրորդն. ապա։

Հնուցանի երկրորդ՝ եզրակացութիւնս։ Այն է կացուցիչ իւրաքանչիւր բնութեան, ոչ որ ի նմա զնարդ և իցէ եղանակաւ զառաջինն իմացեալ լինի, ապա թէ ոչ՝ իսկութի գոյացուն ի մարդն լիներ կացուցիչ բնուն. այլ որ իմացեալ լինի ի նմա զառաջինն, իրրև ներգործականագոյն քնչ, և կատարելագոյն, ուստի և լինի, զի իցէ արմատ, և սկիզբն այլոց կատարելութեանց. իսկարդ՝ յամ կատարելութիւնս Աստ առաջինն՝ որ իմացեալ լինի իրրև ներգործականագոյն, և կատարելագոյն, ոչ է արմատական իմանալն, կամ՝ կարողութիւն իմանալոյ, այլ նոյն իսկ իմանալն ևս ներգործականագոյն, և գերակատար. ապա։

Առարկեցաս ընդդէմ երկրորդ եզրակացութեան։ Ներգործական իմանալն է էապէս գործողութի. իսկարդ՝ գործողութին ոչ կացուցանէ զբնութին՝ որ գործէ, այլ ենթադրէ կացուցեալ. ապա։

Պէտք զանազանելով զերոքագոյնդ։ Գործողութին սահմանաւոր, որ է պատահումն, ոչ կացուցանէ զգործօղ բնութին, այլ ենթադրէ կացուցեալ, ընդունիմ։ Գործողութին անսահման ըստ ինքեան ենթակայացեալ, ուրանամ։ Անհանգիստութին է, զի է յիսկութէ գործողութէ՝ որ է սահմանաւոր, և պատահումն վերյաւելեալ ի վե գործոցին, եղանել ի գործողէ անտի, և վե այնորիկ ենթադրել զնա կացուցեալ։ Այլոց ոչ է յիսկութէ անսահման, և ըստ ինքեան ենթակայացեալ գործողութէ եղանել ի գործողէն, այլ լինել միայն նի վերջին ներգործուի նոյնացեալ ընդ նմա առանց զօրութենական զանազանուէ։ Վասնզի յեկին անսահման զօրինչ է հնար է իմանալ, եթէ ոչ միասցէ մաքուր ներգործութի յիմացման մերում. արդ՝ ոչ միայր մաքուր ներգործութի՝ բնութին գործօղ, եթէ իմացեալ լիներ իրրև զանազանեալ ի վերջին ներգործութէ իւրմէ՝ որ եղանէ յիսկբնէ՝ և ընդ բանիւ առաջին ներգործութէ նկատմամբ առ այն։ Այս գործողութին իրրև բղխեալ ի սկզբնէ, և ոչ իմացմամբ բացատական մանկանց է, ոչ է Աստ կերպաւոր, զոր բարւոք ի միտ առ, այլ գերազանցապէս զօրութի ևեթ, իրրվի նոյն էակութի Աստ գերազանցապէս առնէ զամ, զոր ինչ առնէ ի ստեղծուածս գործողութին եղեալ, և սկիզբն յորմէ եղանէ։ Ուստ վե այսորիկ պարտ է ասել, եթէ բնութին ածային կացուցանի ի ձեռն իմացման, ոչ ընդ բանիւ գործողութէ իրրև բղխելոյ, կամ ընդ իմացմամբ բացատական մանկանց է, այլ ընդ բանիւ վերջին ներգործականութէ ըստ ինքեան ենթակայացելոյ։

ՊԻՒՍ։

Ի վե ածային ստորոգելեայ ի հատաբակէ։

Էրբէօ՛է Ղևոնդ և յեսուեան Աստ վանական և վիրտ։

Ստորոգելին յատկապէս առեալ առհասարակ սահմանի։ Կատարելութիւն պարզապէս պարզ, որ հարկաւ և կիրսպատկէս գոյ Աստ, և էութենէն կացուցելոյ ըստ եղանակի ըմբռնման մերոյ՝ զհետ գայ։

Ըստ զանազանին ստորոգելիքն ի բացարձակ, և ի վերահայեցականս։ Բացարձակք ասին, որք վերաբերին առ գոյն Աստ, զօրօրինակ՝ պարզութի, անբաժանութի, ևն։ Վերահայեցականք ասին, որք վերաբերին առ գործողութիւնն, ոչ գհատութենէն, նախանձամութենէն, ամենակարողութենէն, ևն։ Վարձեալ՝ ոմանք են բացասական՝ որք ի բաց բառնան Աստ զանկատարութիւնս, ոչ լինել անսահման, անբաժան, անփոփոխելի, ևն. և այսոքիկ եղանակաւ լաւ ևս, և դիւրագոյն ճանաչի Աստ. քանզի դիւրագոյն է ասել, զինչ ոչ է Աստ, քան զինչ է։ Ուստ ոմանք ստորասական, որք ստորասաբար ստո-

ստորոգին զՅՈՎ, ոչ բարութիւն, արդարութիւն, ևն։

Ա՛յլ թէպէտ և ասելիք բազում ստորոգելիք, սակայն գիտել պարտ է, զի չեն բազում իրապէս վասն Ծայրագոյն պարզութեան, և միութեան ՅՈՎ, այլ են բազում զօրութիւն միայն, ըստ որում հակութիւն ՅՈՎ ամենեին պարզ՝ հանգիստանայ բազում ստեղծեալ կատարելութեանց իրապէս զանազանելոց։

Զանազանութիւն է պակասութիւն նոյնութեան, քանզի նոքին ասին զանազան, որք ոչ են նոյն։ Կատարի՛ զանազանութիւն իրական, և՛ զանազանութիւն բանի։

Իրական զանազանութիւն է պակասութիւն նոյնութեան, որ է յիրին կողմանէ անկախ՛ի մտաց։ Այս է կրկին. մի՝ պարզապէս իրական, որ ասի մեծ. և երկրորդ՝ իրական եղանակական, որ ասի փոքր։ Ա՛նծ իրականն է՛ի մէջ կատարեալ էակաց, որք անջատին՛ի միմեանց, կամ որոց հնար է անջատիլ. զորօրինակ՝ ի մէջ Պետրոսի, և Պօղոսի, ՛ի մէջ Հոգւոյ, և մարմնոյ։ Փոքր իրականն է՛ի մէջ իրի, և եզանակի նո՛ր, ոչ՛ի մէջ Պետրոսի, և Նատելոյ նո՛ր, կամ՛ի մէջ երկուց եղանակաց նո՛ր, ոչ՛ի մէջ Նատելոյ, և կայոյ։ Ասին եղանակք, զի են նուազ էակութիք, որք թէպէտ առանց ննիակայի լինել ոչ կարեն, սակայն ննիակայի կարէ լինել առանց նո՛ր, ուստի ասին զանազանիլ՛ի նմանե եղանակապէս։ Իսկ թէ գոյանին այսպիսի էակութիք՝ զգայութի իսկ յայտ է, և ցուցանի՛ի համաձնաբանութե։

Զանազանութիւն բանի է պակասութի նոյնութե ըստ ըմբռնման միայն՛ի մէջ այնց, որք յիրին կողմանէ չեն զանազան, այլ մի և նոյն։ Այս սա ևս է կրկին, մի՝ տրամաբանող բանի, և երկրորդ՝ տրամաբանեալ բանի։ Առաջինն է, որ լինի առանց հիման յիրում, զոր օրինակ՝ եթէ զանազանեացուք՛ի մէջ Տուղղեոսի և Ալիկերտի. կամ եթէ ըմբռնեացուք նոյնոյ ստորոգիլ զնոքինե, զորօրինակ յասելն Ալիկերտն է Ալիկերտն. քանզի յայնժամ զնոյն ննիաորելն բացատրեալ ըստ եղանակի ենթակայի, և ստորոգելոյ, ըմբռնումք իրրև երկպատկեալ, յորմէ ծագէ՛ի միտս զանազանութիւն ինչ։ Երկրորդն է, որ լինի հիմամբ յիրում, ոչ եթէ զանազանեացուք՝ զորօրինակ՝ ի մէջ արդարութե, և աղօրմութե ՅՈՎ. զի թէպետ արդարութիւն, և աղօրմութիւն նոյնանան իրապէս՛ի նոյն ՅՈՎ, և են իրօք մի և նոյն ընդ նմա. այլ քանզի այս պարզ էութիւն հանդիսանայ արդարութե, և աղօրմութեան՝ որք զանազան են իրապէս՛ի ստեղծուածս, և ըստ այսմ՝ զօրութի է բազմապատիկ, ընդայէ մտաց մերոց զՀին զանազանելոյ զնա ՅՈՎ։ Արդ՝ այսր զանազանութե կրկին հիմն Ունար է նշանակել։ Առաջինն է նախասացեալ գերազանցութի իրի՝ որ նոյնացուցանէ ընդ ինքեան զբազում կատարելութիս իրապէս զանազանեալս՛ի ստորինս։ Երկրորդն է անկատարութի մտաց մերոց, որ զայս ամ կատարելութիս միանգամայն՛ի միասին ըմբռնել ոչ զօրելով, զայնս զանազան ներգործութի, ոչ եթէ զանազան իցեն, ըմբռնէ։ Այս զանազանութի՝ մտածեալ ըստ որում՛ի միաս, ասի զանազանութի տրամաբանեալ բանի։ Հանգերձ հիմամբ յիրում. մտածեալ ըստ որում յիրում, ասի զօրութենական. քանզի առնէ՝ զոր ինչ միանգամ առնէր զանազանութին իրական, և հանգիստանայ նմա՛ի ճշմարտութի հակասականաց զնոյն իրե։

Ակօ՛ս իւրովքն հանդերձ զայս զանազանութիւն տրամաբանեալ բանի, կամ զգօրութենականն՛ի բաց մերժէ, և զայլ կացուցանէ, զոր կոչէ ներգործական կերպական՛ի բնութի իրին։ Ենթակայական, զի է՛ի կողմանէ իրին յաոաջ քան զնա իմացումն մտաց։ Կերպական, զի ոչ է՛ի մէջ իրաց, որք ունին զանձական գոյութիւն, այլ՛ի մէջ կերպականութե, կամ եղանակաց նորին իրի. ՛ի բնութէ էրէն, քանզի ծագէ անտի, զի մին ոչ է՛ի կերպական իմացմանէ միասին։ Այս զանազանութի՝ ասէ, ոչ է իրական, զի ոչ է՛ի մէջ իրաց, թէպէտ և խոստական լինի յայս միտ լինել իրական, ըստ որում է՛ի կողմանէ իրին անկախ՛ի մտաց, և ոչ է բանի, վասն ոչ ասացաւ, յառաջէ քան զնա՛ Ննիաորելն մտաց. յայս սակս ըստ նմ է միջական ինչ՛ի մէջ իրական, և բանի զանազանութե։

Արդ՝ խնդիր է, թէ արդեօք զանազանութի՝ զանազանին ածային ստորոգելիք՛ի միմեանց, և յէութե։ Նոյն խնդիր է և՛ի վր առնչութեանցն նկատմամբ էութե, որ՝ թէպետ և առ ճառն Երրորդութե պատկանի, սակայն միանգամայն և աստ լուծանի։

Ննիաորելիք նախ՝ ընդդէմ Դուսկոտերոսի, Ոքքամային Յովակիմայ, Պալամեանց, և Վիլբեր-

քերտած, թէ ստորոգելիքն ոչ ՚ի միմեանց, և ոչ յեւթէնէ, և ոչ առնչութիքն յեւթէնէն զանազանին Լ՚ծ իրապես եակապէս. քանզի հակառակ կարծիքն սահմանեցաւ ՚ի ժողովն Լատերանու և Հռոմայ, և յայտ ևս լեզի ՚ի ցրելն զանազանութեին Արվեստից: Օ՚ի և թէ սոքա ոչ զանազանին ներգործաբար կերպապէս, ևս տակաւ ոչ զանազանին ներգործաբար իրապէս:

Նշմարելիք երկրորդ՝ ընդեմ Էտիոսեանց, և Նեսաեանականաց, թէ սոքա զանազանին առանել ևս քան զզանազանութիքն տրամաբանաղ բանի, և յայտ լեզի ՚ի հաստատելն զզօրութեն նական զանազանութեի: Լպա

Նսելի է նախ: Լ՚ծային ստորոգելիքն ոչ զանազանին ՚ի միմեանց, և ոչ յեւթէնէն, և ոչ առնչութիքն յեւթէնէն ներգործական կերպական զանազանութեամբ Արվեստից:

Հնուցանի նախ՝ ձեռնարկութիքն՝ որ ՚ի սր գրոց յառաջերնալ: Որք ներգործաբար կերպակս յիրում զանազանին միմեանք, չէ հնար նոցա ստորոգիլ զնմանէ ՚ի վերացեալն, այլ յառէտ բացասիլ, զի որովհետև վերացեալն ոչինչ այլ յիրմէ ՚ի մէջ բերէ, բայց եթէ զոր բացատրէ, եթէ ստորոգէր զայնմանէ, յորմէ ներգործաբար յիրում զանազանի, ոչ լինէր նոյնութի ստորոգելոյն ընդ ծնեմակային, ոչ յայտ է յայսմանէ ստորոգութիւնս, Պետրոս է մարդկութի, է արդարութիւն, է բարութի. իսկարդ՝ ըստ սր գրոց, ստորոգելիքն ստորոգին զԼ՚ծ ՚ի վերացեալն. ըստ այմ՝ Հովհ. Ժդ. 6. ասաց Ցն զանձնէ, Ես եմ ճանապարհ, և ճշմարտութի, և կեանք. յայս սակս սիրն Լեռնարդոս ՚ի ժողովն Հռոմայ հարցաւ, զի տացէ դրով, թէ զի՞նչ կարծիս ունիցի ընդդեմ Կիլբերտոսի, ասէ. Կիբնոյ կերպ երկոքեան, անբոմոմափոյ եղնիքով, և ոսկեմիտոյ ՚է վեմս, իւր ոսկային եռունին, ևերդն, բնութին, ոճութին, բարութին, կոռոսունին, ջրոսունին, կրեսունին, հծութին ևոյ ևոյ է Լ՚ծ: Լպա:

Հնուցանի երկրորդ: Ժողովն Հռոմայնոյ ընդդեմ Կիլբերտոսի Պորբետացւոյ, և ժողովն Լատերանու առ Ինոսենտիոսիւ երրորդիւ ընդդեմ Աբբային Յովակիմայ՝ դատապարտեցին, և հերքեցին զնակապէս, և զյատկապէս իրական զանազանութեին յաճային, զայս խոստանին և Արկամանք. իսկարդ՝ զանազանութիւն ներգործական կերպական յառաջքան զնմ իմացումն մտաց է իսկապէս և յատկապէս իրական, ապա: Հնուցանի փոքրագոյնս. Լ՚ն է իսկապէս և յատկապէս իրական, որ ինչ և իցէ, եթէ գոյացուի, եթէ պատահումն, եթէ եղանակ, եթէ նոյնուի, եթէ զանազանուի, եթէ առնելութի, որ է, կամ կարէ լինել ՚ի կողմանէ իրին անկախ ՚ի մտաց. փոքր այս է սահման իսկապէս և յատկապէս իրական եակի. իսկարդ՝ ներգործական կերպական զանազանութեին Արվեստից է ՚ի կողմանէ իրին անկախ ՚ի մտաց. ապա:

Հնուց. երրորդ՝ կրկին պատճառաւ: Նաոչինն այսպէս առաջի դնի: Լ՚ծ է ծայրագոյնս պարզ, իսկարդ՝ անհնար է ծայրագոյն պարզութեն ևել ընդ իրական կերպական զանազանութեի. ապա: Անծագոյնս է ստոյգ ՚ի հաւատոց: Հնուցանի փոքրագոյնս: Զանազանութեին իրական կերպական Լ՚ծ ՚ի մէջ բերէ զազգդրութեի իրական կերպական Լ՚ծ, ՚ք այնու եզանակաւ, որով է զանազանութեին. իսկարդ՝ անհնար է ծայրագոյն պարզութեն ևել ընդ կերպական իրական բազդրութեան. ապա: Փոքր յայտ է, և ընդունելի Հնուց. Մծ. Նախ Նաոչդրութեին է զանազանից միաւորութի. իսկարդ՝ զանազանեալքն կերպապէս իրապես Լ՚ծ, և թէ իցեն, են ընդ ածուեն, և ընդ միմեանս միաւորեալ. ապա զանազանութեին իրական կերպական Լ՚ծ ՚ի մէջ բերէ զազգդրութեի իրական Լ՚ծ: Հնուց. երկրորդ՝ նոյն Մծ: Լթէ եր Լ՚ծ իրական եակական զանազանութեի, մակաբերի յայնմանէ, և մակաբերին իսկ սր հարքն ընդդեմ Վաւալտերոսի, և Կիլբերտոսի զազգդրուի եակական Լ՚ծ. ապա յիրական կերպական զանազանութեին Լ՚ծ՝ օրինապէս մակաբերեմք զազգդրուի իրական կերպական Լ՚ծ:

Երրորդ պատճառն յառաջ բերի ՚ի ծայրագոյն միաւեին Լ՚ծ՝ այսու օրինակաւ. Օզրօրինակ Լ՚ծ է ծայրագոյնս պարզ, նոյնպէս է և ծայրագոյնս մի, մանաւանդ թէ, եթէ հնար ինչ իցէ ասել, ամենամի, ասէ սքն Լեռնարդոս. իսկարդ՝ զանազանութեին կերպական իրական ներհակի այսմ ծայրագոյն միաւեին, մի՝ զի ըստ վկայելոյ իսկ Հօրն Հիլարոսի, ՚ի մէջ բերէ զբազմաւորութեի իրական կերպական, իսկ բազմաւորութիւնն տրամաչափապէս ներհակի միաւեին, և երկրորդ՝ զի այնպէս բազդատի զանազանութեամբ

նաղանուելին առ միութիւն, ոչ բաղադրութիւն առ պարզութիւն. իսկարդ՝ բաղադրութիւն իրական կերպական եղծանէ զնպատակն պարզութիւնն՝ ըստ խոստանելոյ իսկ հակառակարարացն. ապա զանազանութիւն իրական կերպական եղծանէ զնպատակն միութիւն:

Ա.սելի է երկրորդ՝ Ընդդէմ ստորոգելիքն՝ի միմեանց և յէութիւն, և ոչ առնչութիւնքն յէութիւնէ զանազանին զբնութենական, կամ տարամաբանեալ բանի զանազանութիւն, ոչ մեծ զանազանութիւն՝ որ լինի իրրև արտաքսող, և արտաքսեալ, այլ փոքր զանազանութիւն՝ որ է իրրև լրնդհեանն, և բացայայտ:

Հնոցանի առաջին մասն: Ասէին զանազանիլ զբնութենաբար, ոչք թէպէտ ըստ ինքեան են ամենեին պարզ իր, բայց հանդիտանան բազմոց իրապէս զանազանելոց, և զայլ և այլ գործս յառաջ ածեն, յորս սակս և ընծայեն զհին՝ի կերպաւորել զպէսպէս անհաւասար իմացմունս, ոչ եթէ իրաց իրօք զանազանելոց, յորմէ ծագէ՝ի միտս զանազանութիւն ինչ, որ կոչի տարամաբանեալ բանի, կամ հանդերձ հիմամբ յիրում. իսկարդ՝ Ընդ ստորագելիքն, առնչութիքն, և էութիւն են մի իր ամենեին պարզ, ոչ յայտ է յաւայելոցս, սակայն հանգիտանայ բազմոց իրապէս զանազանելոց՝ի տեղիոէածս, և զայլևայլ գործս յառաջ ածէ, և յայնմանէ ընծայէ մտոց մերոց հին՝ն զպէսպէս անհաւասար իմացմունս զնմանէ կերպաւորելոց, յորմէ ծագէ՝ի միտս զանազանութիւն բանի հանդերձ հիմամբ յիրում. ապա:

Հնոցանի երկրորդ մասն: Զանազանութիւն մեծ տարամաբանեալ բանի, կամ որ է իրրև արտաքսող և արտաքսեալ, այն է՝ որով մին հանդերձ հիմամբ յիրում այնպէս հրաժարեցուցանի՝ի միւսմէ, մինչև ոչինչ իւիք ևս և լռելեայն փակել զայն յիրում իմացման, այլ միայ՝ի կարողութիւն առ այն իրրև ամփոփելի, և կատարելի ինչ նոմին իրրև արտաքնով իւիք. իսկարդ՝ զայսպիսի զանազանութիւն չէ հնար մտածել Ընդ. ապա: Հնոցանի փորր: Զորինչ միանգամ ածային ըմբռնեմք, կամ զորինչ Ընդ ըմբռնեմք, պարտիմք ըմբռնել իրրև ամենամաքուր ներգործութիւն, և ակ անսահման՝ի սեռի էակի. իսկարդ՝ ընդդէմ է ըմբռնել հանդերձ հիմամբ յիրում զամենամաքուր ներգործութիւն, և զանսահման ակ՝ի կարողութիւն ամփոփելի և կատարելի այլով իրրև արտաքնով իւիք. քանզի այս՝ եղծումն լինէր ըմբռնման ամենամաքուր ներգործութիւն, յորոյ իսկութիւն է արտաքսել զնմ կարողականն և զանկատարութիւն, և ըմբռնման սնահսման էակին, յորոյ իսկութիւն է պարփակիլ դեմ լռելեայն զնմ բան էակի. ապա:

Ա.ստրկիցես ընդդէմ առաջին եղբակացութեան: Ա.յնպիսի է զանազանութիւն, որպիսի է հակասութիւն. իսկարդ՝ յառաջ քան զնմ գործողութիւն մտոց՝ զէութիւն, զստորագելեաց, և զառնչութեանց Ընդ ստորասի հակասութիւն ինչ, կամ մանաւանդ ճշմարտին հակասականք. ապա: Ընդ ածագոյնն է ստոյգ: Հնոցանի փորր: Ըստ այսմ յառաջ քան զնմ գործողութիւն մտոց՝ ճշմարտութիւն ասի, թէ Ընդ է կերպաւորել Ընդ ածութիւն, և ոչ արդարութիւն. միտքն ծնանի, կամքն ոչ ծնանի. էութիւն հաղորդի Որդւոյ, Հայրութիւն ոչ հաղորդի. ապա: Ա.յսպէս գրէ Ֆրանչիսկոս Հննոս:

Պատասխանեմ Նախ՝ շրջելով զձեռնարկութիւնն: Ա.յնպիսի է զանազանութիւն, որպիսի է հակասութիւն. իսկարդ՝ ի մէջ ածային էութեան, և առնչութենց ոչ միայն է հակասութիւն կերպական, կամ ըստ կերպականութեց, այլ իրական էակական, կամ ըստ էակութեց, քանզի իսկապէս էութիւն ոչ միայն կերպապէս, այլև իրապէս էակապէս հաղորդի Որդւոյ, և ոչ Հոգրութիւն, ապա թէ ոչ՝ Հայր զանազանէր ՅՈրդւոյ կերպապէս միայն, և ոչ իրապէս էակապէս, զոր անհնար է ընդունել. ապա:

Պատասխանեմ երկրորդ՝ ուղղակի ձեռնարկութիւն, որ գլխովին է կաղակարծ: Ըստ Նախ՝ հնար էր ուրանալ զԸնծագոյնն, թէպէտ և հաւատալ համարիլ զայն Հայրն Հննոս: Ասանդի զբրե՝որ պարզապէս և կերպապէս մի, այլ զորութենաբար զանազանեալ և բազմապատիկ՝ հնար է նոյնոյ ստորասիլ և բացասիլ, և ըստ այսմ Ճշմարտիլ որոյ երևիցին հակասական. մանդի իսկապէս և յատկապէս ոչ են հակասականք, բայց եթէ որք ստորասին և բացասին զնոյնոյ ընդ նոմին բանիւ. իսկ ուր իրն է զորութենաբար զանազանեալ և բազմապատիկ, որք երևիցին հակասական ոչ ասին զնոյնոյ ընդ նոմին բանիւ, այլ ընդ զանազանաւ: Ըստ այսմ էութիւնն ածային, ըստ որում հանգիտանայ ստեղծեալ մտոց՝ ծնանի, և ըստ որում հանգիտանայ կամաց՝ ոչ ծնանի: Էութիւն ածային, ըստ որում է բացարձակ՝ հաղորդի, և ըստ որում հանգիտանայ առնչականի՝ ոչ հաղորդի: Ասան-

զի զգուշանայի գիտել պարտ է, զի զանազանելոյ ընելն իրապէս՝ ի տեղեաւն, նոյնոսկան Աստ պահելով զընութիւնս իւրեանց։ Որդ՝ ըստ այսմ արժան եր և զիտրագոյնն ուրանալ, զոյն՝ թէ զեւթէ, զտորգելեացդ, և զանձնշեալնցն Աստ ճշմարտին յատկապէս առեալ հակասականք։

Այլ՝ ի սակս առաւել բացայայտութեան, զանազանեմ զնոսա։ Աստիսի է զանազանութիւն կերպապէս կի՛ զօրութեանն արտաքոյ, որպիսի է հակասութիւնն, ընդդէմ։ Աստիսի է զանազանութիւնն միշտ կերպապէս, որպիսի է հակասութիւն, ուրա։ Վասնզի չատ է, ոչ ասացաք, զանազանութիւն զօրութեանական, որ հանգիտանայ ներգործական իրականի, որպիսի է գերազանցութիւնն, կամ զօրութեանական բացասպատկերին ածային էակութեան։ Վասնզի յայն սակս անուանի զօրութեանական զանազանութիւն, զի բանիւ անսահման էակութեանն տայ գերազանցապէս՝ զորինչ տայ կերպապէս զանազանութեանն իրական։ Աստ ուՆիս մակարերել, թէ նոյն իսկ զանազանութիւնն կերպական, որով այնքան պանծան Աստուածութիւնք, չէ բաւական՝ ի ճշմարտել զճշդիւ իրական հակասութիւնն յածայինս. զի որովհետև առ այս պահանջի զանազանութիւն ճշդիւ իրական, կամ որ հանգիտանայ ճշդիւ իրականի, քանզի այնպիսի՝ ասեն՝ պարտ է լինել զանազանութիւնն որպիսի է հակասութիւնն, և զի և ոչ զանազանութիւնն նոցին կերպական է ճշդիւ իրական, և ոչ իսկ հանգիտանայ նմին, հետևի՝ թէ չէ բաւական առ այս գործ, ոչ մեր զօրութիւնքն, որ հանգիտանայ ճշդիւ իրականի։

ԱՆԻԱՆԻՈՒԹԻՒՆ Գ։

Ի վէր բերումն Աստուծոյ ի դէպ։

Աստ ծնունդս. ե. 12։

ՊՐԿ. Ը։

Ընդէ՞ր հնար է վէմ ըստ որում է չինեալ՝ բերումն Աստուծոյ։

Սելի է նախ։ (1) Աստիսի հնար է զի՛ ըստ որում է յինքեան՝ տեսանել մարմնաւոր ևս և փառաւորեալ աչօք։ Ի ընդդէմ վարդապետին Պոնտոսեցւոյ, և ընդդէմ աշակերտաց նորին Հարցն Կարմեղեանց Գրոց։

Հնուցանի նախ՝ ի հարց։ Որպիսիսկ ընդդէմ կենսոսի ասէ։ Զոր տեսանիցէ յոմէ ի վէր ոչ կենսոս, յոմէնէ անհնարն ոչ բերումն զվէմ։ և յարէ, թէ միայն միաբն տեսանել զվէմ։ Այլն կիւրեղ Աստուածապետացին՝ ի դիս ընծայեալն, 9. Ընդ որս չէ հնար մարմնոյ անձին բերումն զվէմ։ զի անմարմնոյն ընդ մարմնաւոր ոչ անհնարն։ Այլն Ըմեռնոս առ սիլն Օգոստինոսի. Թուղթ 3. ասէ, թէ՝ Ի, ըզոր յոգեորէ ասէորէ խոյ, անհնարն է անբերումն։ .... Բայց դիոն ըզոր որոշ մարդ, և հոգով հնար է ճանաչել։ Այլն Ըմբրոսիոս առ նոյն անդանօր, ոչ տարև ասացի։ Այլն Հերոն, առ նոյն անդանօր զնոյն հաստատե, և ցուցանէ, զի նոյն անմարմնոյ մարդոյ ոչ բերումն։

Իսկ՝ ի սկզբն Օգոստինոսի, զորմէ առաւել ապէս է խնդիրն, բազմաք ցուցանի՝ թէ անխոտոր կալաւ նա զմիր կարծիս։ Ցախ՝ Թուղթ 6. առ Իռոսիականն, ասէ. Օջոյ (ջոյ զի՛) մարմնոյ անձն բերումն ոչ ոյժ հնար է, և ոչ յոյնժամ եղեն հնար, զոր բազում ձեռնարկութիւք ցուցանէ, և զներհական կարծիս անմտութեի, և յիմարութեի անուանէ։ Թուղթ 112. կամ գիրք՝ ի մէ տեսանելոյ զի՛ն, յետ հաստատելոյ զնոյն կարծիս յառաջնումն, և յայսմ թղթի՝ ի որ գրոց, ի սկզբն Ըմբրոսիոսէ, ի Հերոնիմոսէ, և յԱգաթոսէ, զորս յիշատակեցաք, այսպէս եզրակացուցանէ բանիւքն Ըմբրոսիոսի. Ուր՝ ի բերելոյ երեսի Ի՛ն, և ոչ յոյնժամ ոչ ընդ և յարէ. Ըստ՝ խոստովանի՛ ըն այս է և նմա կարծիս։ Ի Աստ. խնս. յետ սկզբան. Անմարմնի է բերումն զվի՛ն Բայց երես դոյ. և այլոց բազում անգամ։ Հուսկ յետոյ սկզբն վարդենոսիոս աշակերտ նոր, որում առաւել յայտնի եր միտք սկզբ Ագրգապետին, քան ոմանց արդեաց. առ երրորդ խնդ. փերրանդեայ, վկայէ թէ այս է կարծիքն վիգիլեոսի իւրոյ, և այնմ ստորագրէ այսպիսի բանիւ. Ի՛ ոչ է հոգի, մարմնոյ ոչ բերումն, և, Ստուգապես Ի՛ զվերոյ՝ ոչ մարմնոյ ոչ ոչ, այլ հոգւոյն։

Հնուցանի երկրորդ՝ բանիւ. Ի՛ է հոգի. իսկարդ՝ բացարձակապէս անհնար է մարմնաւոր աչօք տեսանել զհոգին. ապա։ Հնուցանի փոքր։ Անհնար է կարողութիւն իմիք բերիլ արտաքոյ ընդարձակութեի հաւասարեալ, կամ տարածեալ առարկայի իւրոյ, ապա թէ ոչ լինէր հաւասարեալ և տարածեալ, ոչ ևնթադրի, և ոչ

(1) Ուր՝ ե. 12. գ. 3. բաղ.

ոչ լիներ, զի կարողութիւն գերբնաբար տարաձածներ զինքն արատաւոր քան զայն. խակարդ՝ հոգին ոչ պարտանայի յընդունելութիւն հաւատարեալ և տարածեալ առարկայի մարմնաւոր աչաց. ապա՝ Հոգւոյն փոքրագոյնս՝ Հաւատարեալ առարկայ մարմնաւոր աչաց, ոչ և ամ նիւթական կարողութիւն, և մարմնաւոր ինչ և նիւթական, զգօրիւնակ աչաց՝ գոյն, ականջաց՝ ձայն, հոտոտելոց՝ հոտ, ևն. և այս յայտ է եթէ՝ի հասարակ համարմանէ մարդկան, և եթէ՝ի սահմանի իսկ այսց կարողութեանց. քանզի տեսանելիքն հասարակաբար սահմանի, կարողութիւն ընդունակ լուսաւոր գոյից. լսելիքն, կարողութիւն ընդունակ ձայնի. ըստ այսմ և այլքն. ապա։

Հաստատի՝ Ի՞նչ առաւել տարակաց է՝ի բաՆի առարկայի՝ի զգալի առարկայից, քան թէ մի զգալին՝ի միւս զգալոյ, զգօրիւնակ՝ գոյն՝ի ձայնէ. խակարդ՝ բացարձակապէս անհնար է աչաց՝ լսել ձայն, և ականջաց՝ տեսանել գոյն. ապա թէ ոչ՝ ոչ ևս լինէին երկու զանազանեալ զգայութիք, այլ ակն լինէր ունկն, և ունկն ակն. ապա ևս առաւել անհնար է տեսանել զՒ՞ մարմնաւոր աչօք։

Հնոյանի երկրորդ՝ յանպատշաճութենէ։ Թէ հնար էր գերբնաբար տեսանել զՒ՞ մարմնաւոր աչօք մարդոյ, նոյնպէս հնար էր և առանձին աչօք գերբնաբար տեսանել, զգօրիւնակ՝ եղեն, կամ՝ շուն. զի զգայական կարողութիւնքն անանձին նոյն են ըստ կատարելութեան, մանաւանդ՝ թէ երբեմն կատարելագոյն ևս քան զգայական կարողութիւնս մարդոյ. խակարդ՝ հետևութիւնս է անտեղի, ոչ ունիմք ստուգ առաւել ևս յայտ առնել. ապա։

Պատասխանին աշակերտք Պղատոնէսի ընդ իւրեանց վէպի. եթէ այս ամ ցուցանեն՝ թէ ոչ կարէ մարմնաւոր աչքն տեսանել զՒ՞ մարմնաւոր տեսութիւն, այլ ոչ հոգևորաւն՝ որ ընդ նմա միացեալ իցէ։ Ասէ է ընդդէմ նմա՝ զի հարքն վերոյիշեալ յատաղին ցուցանեն՝ ասեն, թէ անհնար է տեսանել զՒ՞, բայց եթէ մուք միայն։ Երկրորդ՝ տեսութիւն է առնելութի կենսական. ըստ որում առնելութի պարտի հարկաւ լինել յարարողէ, զի ըմբռնումն առնելութեն է կերպապէս ըմբռնումն եղման. ըստ որում կենսական՝ պարտի հարկաւ լինել՝ի ներքուստ յըստ ինքեան շարժողէ, զի ոչ

(1) Ի՞նդ՝ պ. 1. Բոլ.

ոչ ինչ զանազանութիք զկենսաւորս յանկենդանեաց, զի կենսաւորքն շարժին զինքեանս՝ի ներքուստ, ապա թէ ոչ են մեռեալք. ապա անհնար է մարմնաւոր աչաց տեսանել Հոգևոր տեսութիւն ընդ իւր միացեալ։ Երրորդ՝ տեսութիւն Հոգևոր է իմացումն. արդ՝ անհնար է մարմնաւոր աչաց իմանալ. զի որ յատաչինն ներգործութեն ոչ է իմացական, և առաւել չէ հնար նմա իմանալ յերկրորդում ներգործութեն յատկէս քան զքար, կամ՝ քան զփայտ։ Եւ ևս հետեւի անտի նոյնպէս, թէ և աչք մանանոյ կարէ տեսանել զՒ՞ Հոգևոր տեսութիւն ընդ իւր միացեալ, ի լինել երանելի։

Գ Լ Ո Ւ Խ. Ի՛։

Երբեմն ոչ հնարէ լինել ճիշդ գերբնաբար օժանդակել Աստուծոյ ի ներգործութեան զՒ՞, ըստ որում է յինքեան։

Կ՚ենթադրեմք, թէ չէ հնար ստեղծեալ մտաց միայն զօրութիք բնութեն տեսանել զՒ՞ ըստ որում է յինքեան։ Բայսպէս սահմանեցաւ՝ի ժողովն Վենետական առ Կղեմա Հինգերորդիւ յամի 1311 ընդդէմ Մեզոարդեանց, և Մեզոբիւնեանց։ Գատանի՝ի Կղեմեան՝ Լ՚ ԽԵ. ՚ի վէր Հերետիկոսաց, գիրք 5. մակադիր 3. Օ. Ի եթէ միայն զօրութիք բնութեն ոչ կարեմք կրկնանել զներգործութիս հաւատոյ, յուսոյ, և սիրոյ, զի են գերբնական, ոչ սահմանեցաւ՝ի զանազան ժողովս ընդդէմ Պելագեանց, և առաւել ոչ կարեմք զդէմյանդիման տեսութիւն Աւգ. որ է յատկէս գերբնական, զի սա է վախճան, իսկ այնոքիկ միջնորդք։ Աստի Հաւոմ. Գ. 23. ամսի,* Ո՞ նորհուն Ի՞նչ ասա յոյնեանց ի, իսկ կանայք յատեանց է նոյն իսկ տեսութիւն Ի՞։

Ասելի է։ (1) Միտքն գերբնաբար օժանդակեալ կարէ տեսանել զՒ՞ ըստ որում է յինքեան։ Ընդդէմ Պալամեանց, և ամանց՝ի Հայոց, և ընդդէմ նոցին այսպէս սահմանեալ՝ի ժողովն վերոյիշեալ՝ի Վիեն՝ի միաբանութիւն Հայոց արարեալ, յորում ասի՝ թէ որ հոգիքն էին ի ի ընկալեալ լինին յերկինս, և պատրաստ ի ի ընդունել զերկնային տեսութիւն, ոչ ի էին։ Ընդդէմ սահմանեալ էր Վենետիկոս երկոտասաներորդ՝ի Վատարանիս։ Ընդհանուր Ի՞։

Յայտ է ի սը գրոց։ ա. Յովհան. Գ. 2.

* Ի՞ոյ ժամ ևս յոյնեանց՝ նման ևս լինելոց են,

զի

զի տեսանիցէ նմա՝ ոչխարն ։ Լուս. Կորնթ. ժդ. 12. * Այնմ տեսանին երբեմն ընդ հայելի օրինակս, այլ յայնժամ տեսցուք զնա. այժմ երեւմնուս ինչ ի մասէ, այլ յայնժամ ճշգրտութի՛ւն զնա ։

Որպէս հաստատեն բազում ուրիք որ հարք, և առանձինն Եսկիբեան, զորմէ խնդիր է. արդ՝ սա ձառ 69. առ Փապիսիանոս ասէ, թէ երանելագ տեսանէն զնա ինքն զարքայն՝ ոչ ընդհատեալ, ոչ հատուած, այլ զհետ յանդիպեան ։ Զարձեալ ի թուղթն 5. առ Աւետարոս կապտոս, գլ. 7. մեկնելով զայն բան սիրն Պետրոսի՝ Առաք. ժէ. 3. * Նորա՛ռ է հե՛զ ասէ ընկերոջն ։ Օ՞ն ասէին յոյնքն ինձն ի ճշմարտութի՛ւն էրաց իմն յանդիպեան. յոյնքն արտանի ապաքանչի եաչխալ՝ զնոյն ինձն ջերմայն պետանել մարդ էին, ոչ ես օրինակս, և ոչ ընդ հայելի, այլ զհետ յանդիպեան ։ Զարձեալ այլուր ։

(1) Յաւգանի բանիւ՝ որ ի հաւատոյ սկզբունս է հիմնեալ ։ Հնար է մարդոյ գիրբնարար ժամանել յերանութի՛ն, առ որ ի շնորհացն Աշ է վերառեալ. իսկարդ՝ դէմյանդիման տեսութի՛ւնն Աշ կացուցանէ զէութի՛ն երանութի՛ն ըս Աստուածանց, կամ գէթ հարկաւ պահանջի առ այն՝ ըստ սահմանցուն կարծեաց, ըստ այնմ Յովհ. ժէ. 3. * Այս են յաւիտենական կեանս, զի ծանիցեն զքե՛զ Հայր ճշմարիտ Աշ, և զորս առաքեցեր զՅի՛ս Քրիստոս ։ Այս ։

Պ Ր Ա Կ. գ.

Երբեմն յոսոյ կեանս եկի՛ ոչ, կ՚հնաւ էրկ ասէ, պետանել Աշ, ըստ որում է չկնդեան ։

Ընդհատելիք, (2) թէ սոսկ մարդն ըստ կարգաւորեալ օրինաց ոչ կարէ ի մահկանացու կեանս յայս տեսանել զԱ՛ն, ըստ որում է ՚ի՛քեան, ըստ այնմ Ելից. լգ. 20. * Օ՛չ ոչ պետանէ մարդ զերե՛սս նի՛ և ապրէ ։ Պատճառն է, զի բնական ճանապարհորդ մարդոյ՝ է միայն զգալի, և նրի՛թական իրաց, կի՛ գէթ ի զգալի իրաց նչուզեալ տեսակաք. այլ այսպիսի ճանապարհաւմամբ չէ մարմի տեսանել զԱ՛ն ըստ որում է ՚ի՛քեան, զի ոչ զգալի է, և ոչ նրի՛թական, և ոչ տեսակաւ երևի, ոչ ունի՛ք ասել սատրև ։

Ընդհէ է (3) Մարդն ճանապարհորդ՝ որ կեաց ՚ի մարմնի աստ, այլ ոչ վարի մարմնոյ զգայուԹեամբք, արտաքոյ կարգի կարողութի՛ն Աշ և արտաքոյ հասարակ կարգի իրաց՝ կարող է վերանալ առ պայծառ տեսութի՛ն էութի՛ն Աշ. և հաւանական է, թէ այս շնորհացաւ Մովսէս, և Պօղոսի ։

Ընաչխին մնան հասարակ է, և հաւատոյ, զի Թէպետ միտքն վե՛ր այսր վիճակի կարի զգայուԹեանց յիւրում ճանաչման, այլ այս կախումն ոչ է նման այնպես հարկաւոր, մինչև ոչ լինել կարող զերծանիլ յայնմանէ յարտաքոյ կարգի կարողութի՛ն Աշ. զի նոյն է ներքին զորութի՛ւն նո՛ի մարմնի, ոչ անջատեալ ՚ի մարմնոյ, յորում վիճակի ոչ կարի զգայուԹեանց. և յայս կէ՛տ է, Թէ այսպես եղև ՚ի Պօ՛ղ, որ միանգամայն եղև ճանապարհորդ, և հասուցող ։

Երկրորդ մանն է սիրն Օգոստինոսի. Թուղթ 112. առ Պաւլինա՛ի վե՛ր տեսանելոյ զԱ՛ն. գլ. 13. և գիրք 12. ՚ի վե՛ր Ծննդոց ըս նկարագրին, գլ. 27. և սիրն Յովհաննէսի՛ ՚ի վերայհատակեալ տեղիս, յորոց սակի են և Ամբրոսիոս, Խրսեղ, և այլք ընդդէմ բազում այլ սիրց հարց ։

Յաւգանի՛ ՚ի նը գրոց Նախ՛ ՚ի վե՛ր Մովսէսի. Ելից ժի. 2. յորժամ Աբրահամ և Ի՛սհարէլ ընդդէմ Աշ բարբառեալ ասացին. * Մինչե՞ ընդ Մովսէսի՛ դուն խօսեցա՝ Տէր, ոչ ապրեն և ընդ մեզ խօսեցա՛ ։ Ալ Աշ կամեցեալ ցուցանել Թէ Մովսէս ճոխացեալ էր քան զայլս մարմնաւոր իմն արտօնութի՛ւն իւրոյ տեսութե՛ն, ասաց ՝ն՝. * Լշ՚երբ՛ բանիդ նմա. երբե՛ք ընկեցէ մարդ ՚ի յեղբ Տ՛ն. թեև՛ ըմբե՛ր էրեթեցոյդ նմա. և երկրէ խօսեցոյդ ընդ նմա. ոչ այսպես՝ ապ ծառայի՛ն Մովսէս ..... բերան ՚ի բերան խօսեցոյդ ընդ նմա. երեսս, և ոչ առասլօս. և պատա՛ռ Տ՛ն երես. (ըստ Լատ. և յոյնքն, և ոչ առասլօս, և օրինակս պետանէ զՏէր ։)

Յայս տեղի յաւէտ հաստատեալ կարէ ընդ սիրն Օգոստինոսի, և ըստ սիրն Յովհաննէսի, և ոչ յայլս, զորօրինակ Լուց. լգ. ուր ասի, Թէ Մովսէս եւս զԱ՛ն դէմյանդիման, քանզի գիտեմ՛ զի զայսոսիկ, և զայլ սոցին նման բանս, որ ՚ի վե՛ր Մովսէսի, ոչ և ՚ի վե՛ր սլոց մարգարէից, զորոց նոյնն պատմի, որ հարք խմանան զգերազանց ինչ ծանօթութե՛ն Աշ. և զընդ նմա ընտանութե՛ն ։ Ալ գնախապիշատակեալ տեղիդ ոչինչ իւրք սլնպես, կամ յայլ յորպիսի և իցէ միտս ուստր ՚ի մերմէս մարթ է խմանալ. զի եթէ ոչ իմանաս զպայծառ տեսութե՛ն, կան-

(1) Ընդ. (2) Ընդ՝ գլ. 11. էջ. (3) Ընդ՝ առ 2. Ե. Ե. Ն. 174. գ. 4. Ն. 175. գ. 3. Ն. 176. գ. 3. էջ.

խաւ խակ առակօր, և օրինակօր տեսեալ էր Աստիճ զԻՆ, և յայնահաս ոչ պահէս զհմտատ գրոյն, որ ասէ՝ Եթէ ետես Աստիճ զԻՆ, ոչ առակօր, և օրինակօր։

Արկրորդ՝ ի վի սիյն Պօղոսի։ Ինքն խակ Աւաքեանն. ի. Կորն. ժի. 2. այսպէս ասէ զանձնէ. « Գիտեմ զոյր ճ ի Քրիստոս յոսոյլ ամ զբեզատասան ամ, եթէ մարմնով ոչ գիտեմ, և եթէ առանց մարմնոյ ոչ գիտեմ, Աստ գիտէ. յոսէր փոխեալ զայնպիսին մինչև յերրորդ երկինս։ Եւ գիտեմ զայնպիսի այր, եթէ մարմնով և եթէ առանց մարմնոյ ոչ գիտեմ, Աստ գիտէ, զի յոսէրտատեցաւ ի դրախտն, և լսեաս զբանս անհատաս, զոր ոչ է պարտ մարդոյ խօսել »։

Այս անձամբ, ասէ սիյն Յովհաննս (1), են պատշաճեալքն առ տեսութիւն երանելեացն, որ զանցանեն զլինճական ճանապարհն, ըստ այնմ Եսայ. կ. 4. [2] Ուլ գնացէք ոչ ընդ բեռ այլ Աստ ի չեն. և ըստրծս ոչ ընդ արտոյտս տիրոջել, որ անն անձին ազգութիւնք ասէ։ Եւ յիրաւի՝ եթէ ոչ էր տեսեալ սիյն Պօղոս զհոգութիւն Աստ, զհարցս հոգւոյս Աշրորդութեան, և մարգեղութեան, այլ միայն հաւատով էր ծանուցեալ, կարէր զնացանէ ճանել։

Ըստ՝ յոսայելոց աստի ձեռնարկեմք պատկեր։

Օպտնսիկ ոչք կախեալ կան զաշատ կամացն Աստ չէ հնար այլուսատ ճանապել մեզ, բայց եթէ ի սի գրոց, որով յայտնին մեզ կամքն Աստ. իսկարդ՝ սի գիրք, ոչ և յայտ է, բնական, և նկարագրական մոգք ատենալ, յայտնապես ատանդեն՝ թէ Ինքես, և Պօղոս տեսին զԻՆ, և այս ոչնչ հակառակ թէ, և անպատշաճութիւն փակէ յիրեան, զի զրնել այսմ հնարաւոր՝ ամենքեան ընդունին. ապա։

Հատատի պատշաճական բանիւ սիյն Օգոստինոս, և սիյն Յովհաննէս Աղեքս Ինձ, և սիյն Յովհաննէս Աղեքսանդրացի, և սիյն Ամբրոսիոս, և սիյն Յովհաննէս Ոսկեբերան, և սիյն Յովհաննէս Դամասկոսացի, և սիյն Յովհաննէս Մեծ Կոստանդնուպոլսեցի

խմանալն, զի է ծայրագոյնս աննիւթական. ապա։

Հուցանի երկրորդ մասն նախ։ Տեսակն տպաւորեալ պարտի համաձայնիլ ընդ առարկային ի նմին աստիճանի աննիւթականութեան, ապա թէ ոչ՝ ոչ երևեցուցանէ զնա, ոչ է յինքեան, զի այնչափ է երևեցուցիչ, որչափ է խմանալի, և այնչափ է խմանալի, որչափ է աննիւթական. և յայս սակս նիւթական տեսակօք ոչ կարելիք ճանաչել զՀոգիս. իսկարդ՝ ոչինչ ստեղծեալ, կամ՝ ստեղծանելի տեսակ կարէ ժամանել յաստիճան աննիւթականութեանն որ Աստուածի. ապա։

Հուցանի երկրորդ։ (1) Տեսակն տպաւորեալ է նոյն ինքն զինչութեի առարկային ի գոլն խմանալի, ոչ ասացաւ. իսկարդ՝ հակասական է ստեղծեալ տեսակի լինել զինչութեի Աստուծոյ ի գոլն խմանալի. ապա։ Հուցանի փոքրագոյնս։ Զինչութին Աստուծոյ է իւր գոլն՝ ևս և ի գոլն խմանալի. իսկարդ՝ հակասական է ստեղծեալ տեսակի լինել իւր գոլ՝ ևս և ի գոլն խմանալի, և երևեցուցիչ. ապա։

Ասելի է երկրորդ։ Ոչ գոյ, և չէ հնար լինել տեսակ ելուզեալ յերանական տեսութէ. Ի հասարակ առ Ֆռովմայեանս ել երկուց մասանց ևս։

Հուցանի առաջին մասն նախ։ Հայն սակս զնի տեսակ ելուզեալ, զի առարկայն՝ որ է խմանալի տպաւորեալ տեսակաւ, լինի ներգործուիքն խմացեալ ելուզելոյն, և կացցէ ի միտս իւր եզը նր. (2) իսկարդ՝ Էութին Աստուծոյ միաւորի ընդ ստեղծեալ մտաց՝ իբրև խմացեալ ներգործուիքն, որ իւրև առնէ զայն խմացեալ ներգործութեի. ապա։ Վտքրագոյնս է սկզբն Ֆռովմայի. և յայտ է, զի Էութին Աստուծոյ է գերազանքաւր ներգործութեի ի գոլն խմանալի, ոչ յայլ սեռս, և վն ծայրակ ներգործութեի խմացեալ, և ըստ որում այսպիսի ի ներգործատ ներկայ մտաց. ապա։

Հուցանի երկրորդ՝ տապալելով զհին հակառորդաց։ Հայն սակս դնի ըստ նմ ելուզեալ տեսակ յերանական տեսութէ, զի պարտ է նշանակել զեզը այնր առնելոյն ի նմանէ արտադրեալ. իսկարդ՝ այս պատճառ ոչինչ է. ապա։ Հուցանի փոքր։ Ոչ է ի բանէ մեացօղ առնելոյն յատաղ ածել զգործ, թէպետ և քազում անգամ դիպի այս նմա. իսկարդ՝ ի բանական տեսութէն է առնելոյն մեացօղ. ապա։ Հուցանի մեծագոյնս։ Ասի՝ յայտ զանազանի առնելոյն մեացօղ յանցանոզէ, զի անցանօղն է վն գործոյն, իսկ մեացօղն վն կատարելոյն ենթակային, յորում մեայ։ Երկրորդ՝ զի Բանն Աստուծոյ տեսանէ, և խմանայ, այլ ոչ յատաղ բերէ զայլ բան, կամ զտեսակ ելուզեալ։ Երրորդ՝ յորժամ մեք սակապես հայելով ի բանն յատաղագոյն կերպատրեալ ի միտս նկատումք, զայլ ոչինչ կերպարանումք, և յայնժամ ճանաչումն է պարզապես իմացումն, և ոչ առաքի. ապա։

Հուցանի երկրորդ մասն՝ նովին հիմամբք, որովք ցուցաւ երկրորդ մասն առաջին եզոյացութեի. զի եթէ չէ հնար լինել տպաւորեալ տեսակի այնչափ կատարեալ, և աննիւթական, որ զԱստուած ոչ է յինքեան՝ յանդիման արասցէ. ապա ևս առաւել և ոչ ելուզեալ տեսակի, վն զի սմա պարտ է կատարելագոյն լինել, կամ գէթ ի նոյնչափ կատարելութեի ընդ տպաւորելոյն. քանզի սորա է յանդիման առնել զնատարկային իրրև խմացեալ յերկրորդում ներգործութեի, իսկ տպաւորեալ տեսակին յանդիման առնել իրրև խմանալի միայն յատաղ ներգործութեի. ապա։

ՎԻՃԱՐԱՆԱԻԹԻՒՆ Ի ՎՐԱ ԳԻՏՈՒԹԵՆ ԱՍՏՈՒԱԾ։

ՍԲՒ ԹՈՒՄ. Ի. 14։

ԳԼ Ը ԿԱ. Ը։

Ընդէ՞ր կոչ յԱստ գիտութիւն յոգիսդ առնել և այն կոչ պատրեցեալ։

Ընդհատրեմք նախ (3), թէ Աստ է գերակատար խմացօղ. քանզի ամենևքեան խմանան զԱստ էակ ամենակատար, առաջին շարժօղ ամենեցին բարեկարգ, ամենիմաստ կառավար տիեզերաց, և առաջին պատճառ ամի. և յիրաւի առանց խմացականութեի ոչ լինէր էակ ամենակատար, զի այս է կատարելութեի մեծ, լինէր զաչացու շարժօղ, և անիմաստ կառավար, և ոչ լինէր պատճառ ամի, քանզի չտայր մեզ զխմացականութի զոր ոչ ունէր։

Վարձեալ (4) այնչափ էակն է ճանաչականն, որչափ է աննիւթական, կամ վերապատ քան

(1) Ընդ։ (2) Ընդ՝ սա 3։ (3) Ընդ՝ Ի. 14. պ. 1. Բ՚Ղ. Ե. 1. ընդդ. հեր. գլ. 44։ (4) Ընդ

քան զՀանդամանս նիւթոյ. իսկարդ՝ Ա՝Ծ է ի ծագ անընդհատականէն՝ ըստ որում է ներգործութի մնքուր. ապա: (1) Հաւց. մեծ՝ Ա՝անաչառն լինի՝ ըստ որում ճանաչօղն ունի յինքեան զկերպ ծանուցելոյն՝ պահելով զնւրն, իսկարդ՝ ունելն իրիք յինքեան զկերպ պլոյ՝ պահելով զնւրն, յառաջ գայ յանընդհատականէն, և՝ի վերացմանէ քան զՀանդամանս նիւթոյ. ապա: Հաւց. փոքր: Ունելն իրիք յինքեան զնւրն, և զպլոց կերպս, յառաջ գայ յընդարձակութէ, և յանեզրականութէ Նորա. զի որչափ իմն բազումն պարագրէ, այնչափ առաւել է ընդարձակ, և անեզրական. իսկարդ՝ այն ընդարձակութի, և անեզրականութիւն յառաջ գայ յանընդհատականութէ. քանզի Նիւթն է, որ զկերպն եզերէ, և արգելու, զի մի հաղորդեսցի պլոյում ենթականի՝ի Նմին յանհատական բանի, որ է առնել իւր միայն. ապա: Աւստի առաւել, կամ Նուազ կարողութիւն ճանաչելոյ լինի ըստ առաւել, կամ Նուազ անընդհատականութէն, ըստ առաւել, կամ Նուազ վերացական քան զՀանդամանս Նիւթոյ, ոչ կայ ի յայլ ճանաչականս:

Ենթագրեմք երկրորդ, թէ իմացումն, և միաբն Ա՝Ծ են մի և նոյն առանց զօրութեանական զանազանութէ. քանզի այնք միայն զանազանին Ա՝Ծ զօրութի, որք հանգիտանան բազում ստեղծականաց ըստ կերպական առարկայի զանազանելոց, և առ պէսպէս կարգս վերաբերելոց. իսկարդ՝ միաբն, և ներգործական իմացումն առ նոյն կարդ վերաբերին, և զնովին կերպական առարկայիւ յածին. ապա:

Ասելի է նախ: Գոյ Ա՝Ծ գիտութի յատկապէս առեալ: Ոչ հաստարակ ընդդէմ Կասկոծի:

Հաւցանի նախ (2): Գիտութիւն յատկապէս առեալ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ ստոյգ, և բացայայտ ճանաչումն իրաց՝ի ձեռն պատճառաց. իսկարդ՝ Ա՝Ծ ստուգիւ, և բացայայտ ճանաչէ զերս՝ի ձեռն պատճառաց. քանզի (3) ճանաչէ զնս ևմ եղանակաւ, որով են ճանաչելի, և են ճանաչելի՝ի ձեռն իւրեանց պատճառաց. ապա:

Ասելի է երկրորդ: Գիտութիւն՝ի Ա՝Ծ է ստորոգելի նր:

Հաւցանի: Ստորոգելին է բան բացարձակ հերպապէս գոյօղ Ա՝Ծ, և հետևակ ևծային բնութեն յառաջագոյն կացուցելոյ, և ձգէ զնա՝ի պէսպէս կարգս, ոչ յայտ է յաւացնելոցն՝ի վր ստորոգելեաց. իսկարդ՝ այսպիսի է գիտութիւն Ա՝Ծ: Նւ Նախ՝ յայտ է յառաջնէն հզբակացութենէն, թէ է բան բացարձակ կերպապէս գոյօղ Ա՝Ծ: Հաւցանի ըստ մնացեալ մասանցն: Իմանալն Ա՝Ի ըստ որում կացուցիչ Ա՝Ի, հայի յԱստիթին Ա՝Ի բացարձակապէս, և սակ իբրև յիմանալն. իմանալն ըստ որում պատճառիչ գիտութե՝ հայի յԱստիթին Ա՝Ի բացորոշեալ եղանակաւ, այս է՝ ընդ բանիւ պատճառի. ապա զետ դայ բնութեն յառաջագոյն կացուցելոյ, և բանիւ այլևայլ առարկայի՝ ձգէ յայլևայլ կարգս:

Ասիցես: Իմանալն Ա՝Ի ըստ որում կացուցիչ բնութեն Ա՝Ի է պատճառիչ գիտութե՝ ապա գիտութիւն ոչ է ստորոգելի Ա՝Ի, այլ նոյն ինքն էութիւն Ա՝Ի: Հաւցանի առաջարկ: Իմանալն Ա՝Ի՝ ըստ որում կացուցիչ բնութեն Ա՝Ի՝հայի՝ի բնութիւն Ա՝Ի իբրև՝ի բան, կամ յարմնոտ ստորոգելեաց, և՝ի պատճառ արարածոց. զի որովհետև է անտահման, և հասու, ճանաչէ զբնութիւն Ա՝Ի ևմ եղանակաւ՝ որով է ճանաչելի, ապա:

Պատասխանեմ՝ ուրանալով զառաջարկ. և զցուցմանդ զան. զառաջարկ: Իմանալն Ա՝Ի ըստ որում կացուցիչ բնութեն Ա՝Ի հայի յայն՝ իբրև յարմնոտ ստորոգելեաց՝ իբր՝ի բան ոչ հայեցեալ լինի, ընդու. իբր՝ի բան ընդ որով նոյն իսկ ստորոգելիքն հայեցեալ լինին, ուրա: Վասնզի ըստ այսմ հայի՝ի նա գիտութիւն, և այս շատ է, ոչ զի իմանալն կացուցիչ, և իմանալն պատճառիչ գիտութե զօրութի զանազանեացին: Ըստ այսմ գիտութիւն Ա՝Ծ հայի՝ի բան առնելեաց, և գործելեաց, իբրև՝ի բան ոչ. այլ քանզի խոհեմութին հայի՝ի բան առնելեաց, և արհեստն՝ի բան գործելեաց, իբրև՝ի բան ընդ որով, յայն սակս խոհեմութիւն, և արհեստն՝ի գիտութէ զօրութի զանազանին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ր Ո Ւ Ն:

Ի վէ առաքինոյն, և բաժանման գլխոյն Ա՝:

Այ ևս է ինդիր յայսմ պրակի, և յորս զննի՝ի վր գիտութենն Ա՝Ի ճշդիւ առելոյ, այլ՝ի վր ճանաչման նր ըստ որում այսպիսի, եթէ իցէ պատճառիչ գիտութե, և եթէ ոչ:

(1) Ասէ: (2) Լս. 2. ի վէ ճշ. գլ. 1. — 4. ✓ 5. (3) Ասէ:

Ինդրիցես Նախ։ Հնոր վայր ձգի գիտաւ-
թիւնն ԱՅ ։

Պատասխանեմ Նախ ։ (1) ԱՅ ինքեանմէ
զինքն ճանաչէ, մանաւանդ թէ և Տասւ լինի ։
(2) Պատճառ առաջին մնսին է. զի ԱՅ ոչ
է ծայրագոյնս իմացօղ, նոյնպէս է և ծայրագոյնս
իմանալի, և ընդ ինքեան ամենևին ներկայ, և
միացեալ, մանաւանդ թէ իրրև իմացօղ և իմանա-
լի՝ ամ եղանակաւ մի և նոյն. ապա ինքեանմէն, և ոչ
տեսակաւ որ միւսմէ դանազանեալ ճանաչէ զինքն։
Պատճառ երկրորդ մասին է. զի ԱՅ ճանա-
չէ զինքն ըստ որում է ճանաչելի, քանզի ոչ
է յանճանաչելին ճանաչելի, նոյնպես է և յան-
սահմանս ճանաչականն, վասն չերկուց կողմանց
ևս է ներգործութեի մտքուս, և անսահման.
ապա ։
Պատասխանեմ երկրորդ ։ (3) ԱՅ ճանաչէ
բաց միւսմէ զայլս ամ, եթէ զկարելիս, եթէ
զներկայս, եթէ զանցեալս, և եթէ զապագայս
ևս և զանանուն, ոչ միայն ըստ հասարակ բա-
նի էակի, այլև ըստ յատուկ և ըստ եզական
գոլոյ մինչև ցվերջին տարբերութիս ։

Ի՝ ի հաւատոց բազում ուրիք առանդեալ
՝ի սմ գիրս ։ Ներ. ժ. 13. * Ընդ ոչխարս
անդրանկի չերեսոց ձէ. այլ ամ ինչ հերկոտ-
քանոյ իոյ տասնիչ ոչոց ձէ ։ Առաք. ձկը. 3.
և 4. և 5. * Ի միտ տալ ջերհասդս իմ ի
հետասանել ..... զամ ճանապարհս իմ յատա-
կափայ պետիչ ..... ծանելոյ զչերին իմ և զ-
տալչի իմ ։ Աև ։ Առաք. լը. 15. * Որ տեսիչ
առանձին զսիրտս նոցա, որ ի միտ առնու զամ գործս
նոցա ։ Յայտ. բ. 8. * Ողջանս և զգործս քո
յատալչափայ գիտեմ, և զչուր ծանոյ և ծանա-
նոյոց ։ Առաք. կը. 6. * Հանցանս իմ ի չեն
ալ ծանձնեցան ։ Լս այլոյր բազում ուրիք ։
Հնոյեանի բանիւ ։ ԱՅ կատարելապես ճա-
նաչէ զինքն, և զնոյր զօրութիւն. իսկ զօրութիւն
ոչ կարէ ճանաչել կատարելապես, եթէ ոչ
ծանիցին ամենիքեան, առ որս ձգի. իսկարդ՝
զօրութիւն ԱՅ ձգի բաց ԱՅ՝ առ այլս ամենն-
սին, ոչ միայն ըստ հասարակ բանի էակի,
այլև ըստ կերպական, և ըստ եզական գոլոյ նոյ
մինչև ցվերջին տարբերութիս. զի է լուծն գո-
լոյ. և է պարզական, այլև գաղափարական
պատճառ ամ էակաց, և ամ տարբերութեի, և
կատարելութեի նոյ. ապա ։

Ինդրիցես երկրորդ ։ Որ իցէ կերպական և
սկզբնական առարկայ ածային գիտութեի ։
Պէտ է ։ (4) Կերպական, և սկզբնական ա-
ռարկայ ածային ճանաչման ոչ է կարն ստեղ-
ծեալ, և ոչ էակին ըստ որում պատիսի վե-
րացուցեալ ի ստեղծեալ, և յանստեղծ էակէ.
այլ միայն էակին անստեղծ, այս է՝ ինքն իսկ ԱՅ.
Հնուցանի նախ ։ (5) Ասի է կերպական, և
սկզբնական առարկայ ածային ճանաչման, յոր
ըստ ինքեան, նախ, և բանիւ իւրով Հայր.
իսկարդ՝ այն, յոր ըստ ինքեան, նախ, և բա-
նիւ իւրով Հոլի ածային ճանաչումն, ոչ է կարն
ստեղծեալ, և ոչ էակին ըստ որում պատիսի
վերացուցեալ ի ստեղծեալ և յանստեղծ
էակէ. այլ միայն ԱՅ. ապա ։ Հնուց. փորձ.
՝Նախ՝ զի ոչինչ է, կամ ըմբռնիլ կարէ յա-
ռաջ քան զինքն ։ Երկրորդ՝ զի ԱՅ ճանաչէ
զինքն իրրև պատճառ, և զինքեան իրրև ի
պատճառի ճանաչէ զստեղծուածս իրրև գործս.
ապա նախ, ըստ ինքեան, և բանիւ իւրով զինքն
ճանաչէ. երկրորդաբար, և կախմամբ յիւրմէ՝
զստեղծուածս ։ Երրորդ՝ էութիւն ածային նախ,
ըստ ինքեան յանդիման լինի ածային մտաց,
իսկ ստեղծուածքն՝ երկրորդաբար, և բանիւ նո,
ապա ըստ ինքեան, նախ յածային էութիւն հոլի
ճանաչումն ածային ։ Հնայտ է հետեւութիս. զի
միտքն բերի յատարկայս՝ այնոսիկ կարգաւ,
որով նոքա յանդիման լինին ։ Հնուց. առաջ ։
Տեսանի, որով վարի ածային միտքս, է նոյն
իսկ ածային էութիւն, իսկարդ՝ ածային էութիւն
նախ զինքն յանդիման առնէ, և ապա զստեղծ-
ուածս յինքեան, զի եթէ հաւասարապես զինքն,
և զստեղծուածս յանդիման առնէր, ոչ լինէր
յատուկ ԱՅ ի գոլն իմանալի քան ստեղծուած,
ոչ ապաքէն այլոյր ծանուցաք. ապա ։
Ինդրիցես երրորդ ։ Վասնիպատիկ իցէ
գիտութիւն ԱՅ ։
Թէպէտ ածային գիտութիւն՝ի կողմանէ ԱՅ
է մի միայն, պարզ, և անեզրական, ամի մի
միայն ներգործութեք կատարելապես Հաստ.
այլ՝ի կողմանէ առարկային, և ըստ եզանակի
ըմբռնելոյ մերոյ՝ պէսպէս բաժանի. վիշ՝

Պատասխանեմ ։ (6) ՝Ի բաց թողեալ զպէս-
պէս բաժանումն ածային գիտութիւն՝ի տեսա-
կանն, և՝ի գործնականն, ՝ի Տարկաւորն, և
յազատն, քան զշատն հանդիսացեալ է բա-

(1) Ա՛սա՝ պ. 2. և յ. Բալ. (2) Ա՛նդ՝ պ. 2. (3) Ա՛սա՝ պ. 5. 6. 9. 11. 13. Բալ. (4) 1.
Ընդդ. Հրեի. Բև. 48. (5) Ա՛նդ. (6) Ա՛սա՝ պ. 9. Բալ. ի. 3. ՝ի Վերծի. պ. 3. սա 8. և այլսդ։

ժանուն՝ ի գիտութիւն պարզ իմացութեան, և՝ ի գիտութիւն տեսութեան։

(1) Վիտութիւն պարզ իմացութեան է, որ յածի զնոքօք, որք ոչ եղեն, և ոչ եղիցին, այս է՝ զգենչութիւնք իրաց՝ ի վիճակի սոսկ կաւելութեան. Հանճարոյն ընդ տեսականին, և ընդ հարկաւորին։ (2) Իսկ ասի պարզ իմացութեան, ոչ առ՝ի արտաքսել զՀայեցումն գիտութեն առ գիտացեալն, որ անանչաւոր ընթացակից է ամ գիտութեն, այլ առ՝ի արտաքսել զհաւնուսն այնորիկ, որ է արտաքոյ սեռի ծանօթութեան, որպիսի է գոյութիւն իրաց, զոր յաւելու գիտութիւնն տեսութեն, կամ կարգն կամաց առ գիտացեալ իրս, զոր յաւելու գիտութիւնն հաւանութիւն։ Իսկ գիտութիւն տեսութեն է, որ քերի առ այնս, որք են, կամ եղեն, և կամ եղիցին։ ուստի՝ ոչ արդ ասէաք, յաւելու՝ ի վերայ գիտութեն պարզ իմացութեն, զկարգ առ ֆիզիկական գոլ առարկային, իբր ներկայ՝ ի յաւիտենականութեն՝ ըստ եղանակին, զոր ստորև ունիմք բացատրել։ Իսկ տեսութեն, այլաբանօրէն առեալ՝ ի մարմնաւոր աչաց, որ ասի տեսանել զերս, յորժամ հայի յայնս, որք առաջի եղեալ են նմա։ Այլ թէ արդեօք այս բառ ժանուն իցէ հաւասարեալ, թէ զաորին հաւասարին՝ գտանի արդեօք այլ ինչ գիտութիւն միջանկեալ՝ ի մէջ սոքա, որ ասի միջական գիտութիւն, եւևնելի ինդիր է՝ ի բանդադակ ածաբանութեն, զոր՝ ի ստորեգ ամ հանգամանօք խրոխք՝ ի քննին մատուցանել փութասցուք ընդդէմ Արիստոտէլի, և Հարցն Եկեղեցւոյ, որ ջատագովաց այսր միջական գիտութեն։

Վիտութիւն տեսութեն զարձեալ բաժանի՝ ի գիտութիւն հաւանութեն, և՝ ի գիտութիւն անհաւանութեն։ Վիտութիւն հաւանութեն է, որ յածի զբարեօք, և ենթադրէ զվճիռն հաւանութեան ածային կամաց զնոքօք։ Վիտութիւն անհաւանութեն է, որ յածի զչեղօք, և ենթադրէ զվճիռն ածային կամաց զնոքօք, ոչ զհաւանութեանն, այլ զհակառակութեն միայն։ Իսկ ըստ այսմ բաժանման, ուրիք ուրիք՝ ի նմ գիտ Աստ ասի գիտել, և ոչ գիտել զչարիս կամ զմեզս, ոչ գիտել գիտութիւն հաւանութեն, գիտել գիտութիւն անհաւանութեն։

ՊՐԻԿ. Կ.

Բաժանումն գիտութեան ի յԱստ էից պարագայս, և որ գիտութեն։

Ընդհանրապէս, (3) թէ գիտութիւն՝ ի Աստ է ուղղորդական պատճառ իրաց. զի դժպատեհ իմն է համարիլ զիմացական և զանմնականաւոր արարօղն առնել կոյր զկուրսն և յանգիտաս, և՝ ի գործս իւր գիտութիւն, և իմաստութիւն ոչ առաջնորդիլ։ Լեստ՝ Աստղ. ճգ. 24. * Օգմ ինչ էմոսոքէ արտերբ ։ սոյնպէս և այլ բազում՝ ուրիք։

Ընդ որ նախ։ (4) Ի այլ գիտութիւն Աստ, պատճառ իրաց՝ ոչ միայն ուղղորդական, այլև արարչական. ոչ կերպապէս, և սոսկապէս ըստ որում է գիտութիւն, այլ ըստ որում կից ունի ընդ իւր զկամն։

Ձայս։ Աստ առանձ զերս ներգործութիւն հրամանի, որ կերպապէս մեացող, և զորութիւն անցանող. իսկարդ՝ ներգործութիւն հրամանի, թէպէտ արմատապէս, և յատաջագոյն ենթադրութիւն է՝ ի կամաց, և յայնսակս ասի երբեմն, թէ կամքն հրամայէ. այլ կերպապէս, և յատաջածութիւն է՝ ի մտաց. ապա՝ Ինծա գոյնս յայտ է՝ ի սմ գրոց զոր վերագոյն յիշատակեցաք՝ Օրինդ. ա. 3. * Լոպ Աստ. ենէ՝ էյ. ի ենէ լոպ ։ Աստղ. ճկբ. 5. * Լո ասաց՝ ի ենէն, հրամայեաց՝ ի հաստատեցան ։ Ուստի ևս յայտնեսցի յորոց ունիմք ասել՝ ի հետևեալ եղակացութեն։ Փոքրագոյնս է սէնի Մովսէսի՝ ա. յ. խ. 18։ Իսկ ցուցանի այժմ համառօտիւ։ Հրամայելն է զկուցանել, կամ ասել, է կարգել, և պատուիրել. իսկարդ՝ զկուցանելն, կամ ասելն, և խօսելն հոգևորապէս՝ պատշաճի մտաց, որ է իրրև բերան հոգևոր գոյացութեան. յոյր սակս Աստղ. լչ. 30. * Ինչ ասէ զբերոյ էորհ զմոսոքէ ։ դարձեալ կարգելն զմին առ միւսն է գործնական մտաց, և խոհեմութեան. և ևս պատուիրելն, վանդի է գերագունին, պատշաճի գերագոյն և ազնուագոյն կարողութեան, որ է միտքն. ապա՝ Տես զոր ասացաք ա. յ. առ խ. 18։

Ասացաք՝ Ոչ ներգործ, և ոչ ազդակ ըստ որում է գիտութիւն, այլ ըստ որում կից ունի ընդ իւր զկամն։ (5) Վանդի նախ՝ գիտու-

(1) Իս 1. ընդդ. հրէ. Բ. 60. Ե 69. (2) Ի վերոյհշ. տեղ. ի հէ ճկ։ (3) Ընդ՝ գ. 8. Բոլ. (4) Ընդ. (5) Իս. 2. ի հէ ճկ. գ. 14.

գիտութիւնն՝ ոչ ցուցանէ զներգործական պատճառս, այլ է լոկ ծանօթութիւն առարկայի. ուստի ներգործութիւնէ գիտութիւնէ ըստ որում այսպիսի՝ ոչ է արտադրիչ. այլ ճանաչել. և վ՚ն այն բաղադրիչ ինչ գիտէ Ի՚ծ, որոյ ոչ է պատճառ, որպիսի են մեղքն, և սոսկ կարելիքն, որք ոչ երբէք լինիցին։ Երկրորդ՝ ոչ ապաքէն ասացաք, և արդ ևս ունիմք ասել. Ի՚ծ ոչ պատճառէ զնոսա առ արտաքս, բայց եթէ ներգործութիւն հրամանի. խնկարդ՝ ներգործութիւնն հրամանի ենթադրէ զՀնին կամաց, յորմէ ունի զգործունէութիւն. ասաս։

Ի՚սելի է երկրորդ՝ Կիտութիւնն պարզ իմացութիւնէ է պատճառ ներգործութիւնէ ուղղիչ իրաց՝ ի կարգի դիմողութիւնէ, և արարչական յաուշնում ներգործութիւնէ ։ Կիտութիւնն տեսութիւնան է պատճառ ուղղիչ, և արարող յերկրորդում ներգործութիւնէ՝ ի կարգի գործադրութիւնան, ոչ սոսկապէս ըստ որում տեսութիւնէ, այլ ըստ որում հաւանութիւնէ, ոյ մերինջապէ յաուշնին եզրակացութիւնէ. այնպես զի ճշմարիտ իցէ ասելն՝ ի պատճառական միտս. վ՚ն այն գոն իրք, կամ են ապագայ, զի Ի՚ծ տեսանէ զայնս, զաղեկապ ինչ յորմորինելով՝ ի վ՚ն տեսութիւնէ ըստ որում ունի ընդ իւր կից զկամն, և ոչ ընդ ներհակս ճշմարիտ իցէ ասելն. վ՚ն այն տեսանէ Ի՚ծ զիրս, զի գոն, կամ են ապագայ, բայց եթէ գուցէ նուրբ ինչ իմացումածով, զորմէ ասացաք՝ ի լուծման առարկութեանց։ և զեզրակացութիւնս իմանալ պարտ է ընդհանրապէս զամ իրաց, զորս առնէ Ի՚ծ, ևս և զազատ ապագայից։

Ի՚ս իմացումած եզրակացութիւնս գիտել պարտ է, զի յիմացական արարողս կրկին կարգ զանազանի. մի՝ դիմողութիւնէ, կամ գիտաւորութեան, որ սկսանի՝ ի ճանաչմանէ վախճանին, և՝ ի դիմողութիւնէ առ ւրն, և եղերի փաղաւութեամբ առ ընտրութի, և առ կամեցումն միջնորդաց։ Միւսն գործադրութիւնէ, որ սկսանի՝ ի ներգործութիւնէ հրամանի, և եղերի առ գործադրութի գործոյ, կամ առ ստացումն վախճանի։ Ոչ կամեցաւ հանդուրժիւ մեկնել, զի այս վերոյբերի առ ճառն՝ որ՝ ի վ՚ն մարդկային ներգործութենէց, նախ՝ միտքն ըմբռնէ զվախճանն, և զայն առաջադրէ կամաց. կամքն հաճի, և դիմէ յայս վախճան. զորութի այսր գիտութիւնէ միտքն հետազօտէ զմիջնորդս, և որոնէ զայնս, և զնուաղ յարմարականս. կամքն կամի, և ընտրէ զայսմանրագոյնս. և աստ գկայ առնու կարգն դիմողութեան կամ գիտաւորութեան։ Ապա գհետ գայ կարգն գործադրութեան, քանզի զորութի ընտրութեն կամաց, հրամայէ միտքն զգործադրութիւնն կամեցեալ միջնորդաց, զորութի այսր հրամանի կամքն մերձեցուցանէ զգործադրիչ կարողութիւնս. և այս մերձեցուցումն ասի վարումն ներգործական, որում գհետ գայ վարումն կրաւորական գործադրիչ կարողութենէց, և հուսկ յետոյ կատարումն գործոյն, կամ ստացումն վախճանին։

Ապա ըստ այսմ յառաջիկայ խնդիրս, (որ և է բայաւորութի և ցուցումն եզրակացութեանս,) միտքն ածային ըստ եղանակի իմացման մերոյ ըմբռնէ զկայանութի փառաց իւրոց իբրև բարի, և զայն առաջադրէ կամաց. կամքն ածային հաճի, և դիմէ յայն վախճան. զորութեամբ այսր դիմողութեն միտքն, կամ գիտութիւնն ածային հետազօտէ զմիջնորդս, և յանհամար կարելեաց՝ զկատարս գիւղաւորս որոշէ, և զայնս իբրև յիւրում արուեստի կարելիս, առաջարկէ կամաց. կամքն կամի զայնս, և ընտրէ. և աստ գկայ առնու կարգն դիմողութեան կամ դիտաւորութեի։ Կատարս աստի յայտ է նախ, զի գիտութիւն ցայսմ ուղղիչ առաջադրելով գվախճանն, և զմիջնորդս՝ է պարզ իմացութիւն, զի կայս վերայ, և յորջորջի ուղղիչ կատարչ քան գընտրութի կամաց, ամենեքեան տակաւին էեն՝ ի վճակի սոսկ կարելութեն, և թէպէտ հետևւորդ ընտրութիւնէ եղեն սկզբնաբար, և ըստ յօժարութեն՝ ապագայ, այլ ոչ լրապէս, և ըստ գործոյն. և ոչ առ այս սկզբնաւորեալ ապագայութի այլազգ գործակից եղև գիտութիւն՝ բայց եթէ ուղղելով։ Կայտ է երկրորդ, զի յորժամ առաջադրէ զմիջնորդս իբրև կարելիս ինքեան, և իբրև փակեալս՝ ի զորութեն իւրոյ արուեստի, է արարչական յաուշնում ներգործութեն, կամ ունի զզորութեի առնելոյ զայնս. և այսպէս ցուցեալ մեայ առաջին մասն եզրակացութենս։

Այլ եգեալ միանգամ զգործունեայ ընտրութիւն միջնորդաց, զորութեի՝ նի միտքն հրամայէ զգործադրութի նի. և քանզի ամենևին գործունեայ է հրամանն Ի՚ն, և ոչինչ պետս ունի զանազանեալ գործադրիչ կարողութենէց, ոչ ունիմք ասել յաւարտ պրակիս, այլ՝ ի նմին վայրկենի՝ յորում հրամայէ, լինին իրք, և զի ոչ ցուցաք, է ներգործութի մտաց. հետևի՝

թե

թէ առնելով տեսանէ, և տեսանելով առնէ, և թէ ըստ այսմ՝ գիտութիւն, որ է արարչական պատճառ իրաց յերկրորդում ներգործութեան, է գիտութիւն տեսութեան, ըստ որում հպի յիրս իբր՝ի գոյացեալս, կամ՝ի լրացեալս առպագայս, ոչ սոսկապէս ըստ որում տեսութեան, այլ ըստ որում կից ունի ընդ իւր զկամն, զոր սովորութի՛ է անուանել գիտութի՛ն հաւանութեան: Այլ ձևով այսպէս ձեռնարկեմք: Ի՛նչ է արարչական պատճառ իրաց յերկրորդում ներգործութեան՝ի ձևոն հրամանի, իսկարդ՝ հրամանն է ներգործութեի մտաց՝ որ վերաբերի առ գիտութեի՛ տեսութեան, և ոչ պարզ իմացութեա՛ն. ապա՝ փոքրագոյնս ըստ առաջին մասին յայտ է յաւագելոցս յառաջին եզակացութե՛ն: Ելնացի՛ք ընդ երկրորդին՝ Ներգործութի՛ա այս հրամանի՛ն ենթադրէ զվճիռն գործանելոյ, և յայնմ հիմի՛, և եզերի առ իրս իբր՝ի գոյացեալս, ընդ որում նուաւ լինին, ապա՝

Հայց. երկրորդ՝ (1) Եթէ Ի՛նչ տեսանէր զիրս, զի են, և զնա տեսանելով ոչ առնէր, գիտութի՛ն նոր չափեր յիրաց, և զնոցանէ կախեր ըստ ճշմարտութեան, և ըստ ստուգութեան, զորօրինակ մերս գիտութի՛ն, ոյ յայտ է, իսկարդ՝ ընդդէմ է Ի՛նչ, զի գիտութի՛ն չափս յիրաց, և զնոցանէ կախեալ ըստ ճշմարտութեան, և ըստ ստուգութեան, քանզի ինքն իսկ է յաւէտ չափ իրաց. ապա՝ Ոչ ի՛ արգելք ասիցես՝ թէ Ի՛նչ ճանաչէ զնեղ, զորս ոչ առնէ, և սակայն գիտութի՛ն նո՛ր ոչ կախի զնեղաց, քանզի մեղքն՝ գոլով պակասութի՛ն, ոչ ճանաչի յինքեան, այլ՝ի հակադրեալ կերպն:

Հայց. երրորդ՝ ի սից հարց: Արդ Գաստ. գիրք 15. ի՛ վերջ Լրբոր. գլ. 13. ասէ. Օչնչահանոյ սթէզնաճառս՝ վէմգիրս, և վէմբիւրս, ոչ՝ ընդ վէ՛ եին, յայն առա՛ջ ժամէ՛ Ի՛նչ. այլ յայն առա՛ջ եին, ընդ վէ՛ ժամէ՛ս: Արդ Գրիգոր՝ գիրք 20. բարոյ. գլ. 23. Որ հանգամ եին, ոչ յայնսոսա փեսաւնդն՝ի յաւելեալ ընդ նէ, զի եին, այլ յայն առա՛ջ եին՝ զի փեսաւնդն:

Պատասխանի՛ Տուրեղի, թէ զվկայութի՛ս զայսոսիկ խնամոյ պարտ է՝ի վե՛ր այնր գիտութեան, որում Ի՛նչ միայն արտաքոյ զերս ինչ, որպիսի՛ են այնոքիկ, որք յոչնչէ արտաքրին, և հեղուսն գերբնական ձրից. այլ ոչ՝ի վե՛ր ազատ ներգործութե՛ց, զորս գործէ Ի՛նչ հանգերձ երկրորդ պատճառաւք:

Ի՛նչ է ընդդէմն: Ի՛նչ մեկնութի՛ն ոչ միայն է ինքնաստեղծ, այլև յայտնապէս ընդդէմ է ընդհանրութեան եզերացն: Օ՛ճնահանոյ սթէզնաճառս, ասէ Գաստինոս: Որ հանգամ եին, ասէ Լրիգոր: Դարձեալ Գոս. 5՝ի վե՛ր քաղա. գլ. 9. յատկապէս խոսելով զկամացն մերոց՝ ասէ. Հայն առա՛ջ զոր ինչ զորէն, էութեա՛ս զորէն, և զոր առնելոց են նմ, ահաւնէն առնելոց են, զի զոր առնելոցն նմ նա ի՛նչ է գիտաց, որոյ նախագիտութե՛ն չէ հնար սպիլ:

Ընդ լուծանելոյ զրազում առարկութի՛ս զերկուս զայսոսիկ կալ առաջի աչաց: Նախ՝ թէ գիտութի՛ն պարզ իմացութե՛ն է ուղղողական պատճառ իրաց՝ի կարգի դիմողութե՛ կամ դիտաւորութե՛ն, և արարչական յառաջնում ներգործութե՛ն: Երկրորդ՝ թէ գիտութի՛ն տեսութեան ունի զկերկին պաշտօն, տեսանել և առնել, և թէ ոչ առնէ ըստ որում է տեսութե՛ն, ուստի թէպէտ և տեսանէ Ի՛նչ զնեղս, ոչ առնէ զայնոսիկ. այլ ըստ որում է հաւանութե՛ն, և ըստ օրում մերձեցուցեալ՝ի ձևոն վճռոյ ազատ կամաց. քանզի բազում ձևոնարկութիւնք, զորս շնորհաւորեցաք զմի յերկուց ասի ցուցանեն, և ոչ այլ ինչ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ր Դ.

Հարցմունք ընդդէմ ճանաչելի Ի՛նչ զոյիս բաց յինքեան:

Ընդդիմ է՝ի վե՛ր ստեղծանծոյ ըստ որում այսպիսի՛ հրաժարեցուցեալ՝ի վիճակէ գոյութեան՝ անցելոյ, ներկայի, կամ ապագայի. իսկ զապագայից մեծամեծ գժոխարութի՛ք են, զորոց յատկապէս ասացուք ստորև: Այլորդ՝ առաջիկայ գժոխարութեա՛ն լուծումն սկիզբն առնէ գրութե՛ն, կամ տագալման միջական գիտութեան. զի եթէ Ի՛նչ ոչ ճանաչէ զայլս բաց յիւրմէ, բայց եթէ յինքեան իբր՝ի պատճառի, ընդի՛ միջոյ միջական գիտութե՛ն. և զորին հակառակն՝ եթէ Ի՛նչ ճանաչէ զայլս բաց յիւրմէ անմիջապէս՝ի նո՛ն, ապաքէն տեղի գըտանէ միջական գիտութե՛ն:

Ասելի է: Ի՛նչ զայլս բաց յիւրմէ ճանաչէ, ոչ անմիջապէս՝ի նո՛ն, այլ միջնորդութի՛ք յինքեան, իբր՝ի պատճառի յառաջացոյն ճանաչելոյն:

Հայց. Նախ՝ի սից հարց: Արդ Դիոնէսիոս, կամ ո՛ զր և իցէ նախնի հեղինակ գրոցն՝ որ

(1) Ընդ՝ գ. 8. սա 3. Ե ի. 16. գ. 1. Բել. Ե ա. ք. ի. 93. գ. 1. սա 3.

'ի վի ՝ձայնին անուանից՝ գլ. 7. ասէ. «Ասանձ՝ վ Ե ոչ ըստ Ե՛նն, յեվելոց անուի ուսուել ճանուչին ՝ձայնին ինչ, այլ չե՛ր՛ր, Ե յինչեան Է՛ր՛ր 'է պարճառի, զմի էրոցս վերանուելութեան, զվերուի՛ն, Ե վերուին յատուկ ըստ ՝ձայնոյ՝ Ե ի՛նչոս Բուվանդալեալ ասին. ոչ վի գեաս Ե՛ն 'է նոցանե ճանուչել, այլ վի ի՛ն ըմբռնելո՛ն պարճառի զնո՛ն գիւրե, Ե պարտուելո՛ն։ . . . Ա՛պա Ի՛Ե ճանուչուել վերս, ոչ էրոցն գիտուելո՛ն, այլ էրոյ էվ գիտուելո՛ն, ճանուչելոյն։ Ա՛յն Օգոս. գիրք 83. ինդրոց. ի՛ս. 46. ասէ, թէ սեզանակատութի՛ն է հատատուել, թէ Ի՛Ե ելանե արտաքոյ իւր 'ի ճանաչել ինչ։ Ա՛ս զայս սո՛ն ի՛ուսմնս մեկնելով ասա (1) ՝նոէ, թէ զայսօրինակ իմանալ պարտ է, իրր ոչ եթէ Ի՛Ե զոչինչ, որ էկե արտաքոյ իւր, տեսանե. այլ զի զոր արտաքոյ է իւր, ոչ տեսանե, բայց եթէ յինքեան։ Ա՛ս զնոյն պրակն այսպես կինքե. (2) Ա՛պա ըստ այսմ պարտ է ասել, թե Ի՛Ե զեղառնի զնո՛ն եռուի՛ն է։ Եվ էրէ ըստը Բոց չե՛ր՛ր զեռանի՝ ոչ 'ի նո՛ն, այլ չե՛ր՛ր, ըստ որում եռուի՛ն է՛ր պարուռնի՛ն ՝նոյն Բոց չե՛ր՛ր։ Ո՛ր՛նո՛ւթի իմն՝ ոչ ըստ Համ՝ձայնուելո՛ն 'ի բնուելե, այլ ըստ երևեցուցման գործոց 'ի պատճառն. քանզի նմանուելի գործոյն յառաջագոյն է յիւրում պատճառի, զի ա՛ս արարող զիւր նմանին առնէ։

Հ՝ուցան երրորդ՝ բանիւ։ (3) Ա՛նաւել զնո՛ն անմիջապես 'ի նմա, է ճանաչել զայն սեզհական նորին տեսակաւ, որ զնոյն անմիջապես երևեցուցանե. իսկ ճանաչել զնո՛ն միջնորդութեամբ յայլում, է ճանաչել զայն տեսակաւ այլոց, այս է տեսակաւ՝ որ երևեցուցանէ զայլ ինչ, յորում իւն այն պարունակի, զորօրինակ ճանաչել զձիւնն երրորդ 'ի վեցեակն, կամ զգործն 'ի պատճառն. զի իրք ըստ այմ՝ եղանակի և կարգի ճանաչին, ըստ որոյ՝ տեսակաւ երևեցուցանին. իսկարդ՝ Ի՛Ե ոչ ճանաչէ զայլս բաց յիւրմէ նոցին սեզհական տեսակզբ, այլ սեզհական տեսակաւ իւրով որ զնո՛ն երևեցուցանէ անմիջապես, և զայլս բաց յիւրմէ միջնորդութի՛ն, ըստ որում են 'ի նմա իրք 'ի պատճառի. ապա։ Հ՝ուցանի փոք։ Ա՛ղբ Ի՛Ե այլ տեսակ, բաց 'ի նորին եռուի՛ն, ոչ յայտ է յատուցելոցս յառաջագոյն, իսկարդ՝ եռուին Ի՛Ե ըստ որում տեսակ, ոչ երևեցուցանէ անմիջապես զտեղծուածս, այլ զնո՛ն, և յինքեան զտեղծուածս, իրրև զգործս պարունակեալս 'ի պատճառի. ապա։ Հ՝ուցանի փոքր։ Ա՛ստ՝ եռուին Ի՛Ե է 'ի գոյն իմանալի ըստ ինքեան՝ նախ՝ Ի՛Ե. յայտ է յկղբալոյն։ Իսկարդ՝ եթէ անմիջապես երևեցուցանէր զտեղծուածս, լինէր 'ի գոյն իմանալի հաւասարապես Ի՛Ե, և ստեղծուած. ապա։ Երկրորդ՝ անմիջական երևեցուցումն տեսակաւ յինի բանիւ նմանուելո՛ն 'ի բնուելե, կամ՝ նոյնուելո՛ն ընդ երևեցուցեալ առարկային, իսկարդ՝ եռուին Ի՛Ե՝ ոչ նման է 'ի բնուելե, և ոչ նոյն ընդ ստեղծուածոց. ապա։ Երրորդ՝ Ի՛Ե 'ի բան առարկայի հաւասարէ զեռուին իւր 'ի բան տեսակի, քանզի ոչ անսահման է 'ի բան առարկայի, նոյնպես և 'ի բան տեսակի. ապա ըստ որում տեսակ, ոչ այլ ինչ կարէ երևեցուցանել անմիջապես՝ բայց եթէ զնոյն ինքն զի՛Ե, իսկ զայլս միայն ըստ որում պարունակին Ի՛Ե։ Հայտ է հետևեալից, զի թէ չէր այնպես՝ գնա՛ զանցեր յերևեցուցանելն զհաւասարեալ առարկային իւրով, որ հակասական է յեզերան։

Հ՝ուց. երրորդ՝ այսպէ բանիւ։ (4) Ա՛թէ Ի՛Ե հայեր 'ի ստեղծուածս անմիջապես 'ի նո՛ն անկախ 'ի յառաջագոյն տեսակ եռուէ, ստեղծուածք լինէին 'ի միասին ընդ ՝ձայնին եռուին առարկայ կերպական, և տեսակացուցիչ ՝ձայնին մեզ, զոր չէ հնար ընդունել. զի տեսակացուցանին յիմքե՛ է ընդունել 'ի նմանէ զտեսակ, և զկատարելութի՛ն. ապա։ Հ՝ուց. հետևողութիւն։ Ա՛յն է առարկայ կերպական տեսակացուցիչ, որ ըստ ինքեան՝ նախ՝ բանիւ իւրով, և ոչ բանիւ այլոց լինի հայեցեալ. ապա։

ԱՅՐԲՈՒՆԻԹԻՒՆ Ե։

'Ի ՎԷ Նախագիտութեան ապագային։

Բանզի բուվանդակ այսր վիճաբանութե՛ն իմաստ գլխովին կախի զուղիղ ծանօթութե՛ն ապագային, լեզի մեզ սա իբր յառաջապահ։

ԳՐՈՒԱԾՔ։

(1) Ա՛ստ՝ ի. 8. տո՛ 5։ (2) Խ. 2. 'ի վէ ճշ. ի. 3. տո՛ 9։ (3) Ա՛ստ՝ ի. 5. Բո՛ւ։ (4) 1. ջնէէ. հնի. գէ. 48։

ԳՐԵԿ. Ը.

ՕՐԻՆԱԿ, ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏԻԼ ԷՐԵ ԱՊԱՓՈՒՅԼ։

Պաւելի է նախ։ Ասպագայն ուղիղ սահմանի, որ է ծագումնալ ի պատճառս նոր առ ի ոանել զնոյնսիսի ի հետագայ ծոմանալիս։ Օրհյս սահման ոչ ընդունին, այլ մանաւանդ ամ զօրութիւք ընդդէմ գնին ջատագովք միջական գիտութեան, զի տեսանեն, եթէ տապալի այսմիկ գրութին իրեանց։ Այլ սակայն՝

Հաւ. նախ՝ վկայութիւն Սրբն Օգոս. գիրք 6. ի մի Օնդ. ը նկարագ. գլ. 17. ասէ. Առնելն Ամ զպատիս՝ ոչ այլ ինչ է, քայց ետին զպատճառս նդ ծանիս պատրաստել։ Իս ճառ 68. ի Ցովհ. Ամ առնել զպատիս՝ նոր խաւհմանիլով ընե։ Սրն Ամով. խ. 2. ի մի ճեմ. պ. 12. առ 7. Յորժամ ասէ, այս ապատիս է, նշանակի ծրքն, որ է պատճառս այնը էրէ առ արտադրելոյն նը։ Հայամ մնասին խ. 16. պ. 7. առ 3. Ամ որ ինչ է, յայն սակս եղեալ ապատիս՝ ծնելն ընել էր, զի է պատճառի քայ առաջ էր առ ի ընել։ ոչ ի պատճառի՝ ըստ որում է սոսկապէս կարող, զի այս յարանաձայնէ կարելի ևեթ. ոչ ի պատճառի՝ ըստ որում է ներգործութիւն հոսօղ, զի և այս յարանաձայնէ ներգործութիւն գոյօղ, սպա ի պատճառի՝ քան որում բացորոշեալ է առ ի արտադրել ի հետագայ ժամանակի։ Իս ապտի առնալ զնոի հիմնական պատճառն։ Ա Ե՝

Հաւ. երկրորդ՝ բանիւ։ Ի ինեն ապագայ է յարանաձանութեի իրական՝ ոչ ներքին, զի այս անգոյ իրի ոչ պատրաստի, այլ արտաքին, և յայն սակս յառաջ նկեալ յարատաքին իրական կերպէ ինչ. իսկարդ՝ անմարթ է այսմ լինել այլ ինչ քայց եթէ պատճառն նի՝ ըստ որում բացորոշեալ առ ի տալ նմա զգոլ ի հետագայ ժամանակի. քանզի օշ կարէ լինել պատճառն՝ ըստ որում սոսկապէս կարող արտագրելոյ, զի այս յարանաձանէ կարելի ևեթ, և ոչ ըստ որում ներգործութիւն արտադրող, զի այս յարանաձանէ գոյօղ. ապա։

Հաստատի։ Անյնորիկ պարտ է ապագային կացուցանիլ, որով ելանել ի համարէն կարդէ կարելիութեն, և զանազանի ի կարելւոյ, և ի ցոյզէ. իսկարդ՝ չէր այլ ինչ նշանակել՝ որ զայն արասցէ, քայց ի բացորոշութեն պատճառի նի։ ապա։ Հաւ. վերջ։ Կարելին թէպէտ պարունակի ի կարօղ պատճառի, այլ ոչ՝ օր քացորոշեալ իցէ առ արտադրել զնա. իսկ գոյացն է արտաքոյ պատճառաց. ապա ապագայն, որ է ընդ մէջ սոցա երկոցունն, կացուցանի միջական եղանակաւ, ոչ լոկ կարօղ, և անտարբեր պատճառաւ, և ոչ ներգործութեի արտագրիչ պատճառաւ, այլ պատճառաւ՝ որ բացորոշեալ է առ ի տալ նմա զգոլ ի հետագայ ժամանակի։

Պէտն հակառակորդք, թէ ապագայն կացուցանի յարաբերութեն առ գոլ ի հետագայ ժամանակի, կամ յայնմանէ՝ զի եղիցի։

Այլ ընդ հակառակն հարցանեմ, թէ ուստի՞ ներընդունական ապագայն՝ զորմէ է յաւէտ խնդիրս, ունիցի զյարաբերութեի առ գոլն, կամ ուստի ունիցի յաւէտ զինեալն քան զոչ լինելն, յիրմէ՞, թէ ի պատճառէն. ոչ յիրմէ, ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէր ներընդունական ապագայ, այլ հարկաւոր, և լինէր ապագայ յամ նշանակ բանի յառաջ քան զորմանէն կարելի, կամ յառաջ քան զգոյն Ամ։ Եթէ ի պատճառէն, ոչ արդեօք ի պատճառէն՝ որ սոսկապէս կարող է արտադրել զնա, զի գոլով սք անտարբեր առ ի արտադրել, կամ առ ոչ արտադրել, ոչ տայ զյարաբերութեի առ գոլն յաւէտ, քան առ ոչ գոլն, այլ կացուցանէ կարելի և եթէ, ոչ ասացաւ. և ոչ ի պատճառէն՝ իրրև ի ներգործութեի արտադրողէ, քանզի՝ ոչ և ասացաք, այս առնէ ներգործուի գոյօղ. ապա ի պատճառէն բացորոշելոյ առ ի տալ զգոլ։

Հաստացելոցս ինչիկն յայտնի երևի, թէ չէք ինչ ներընդունական ապագայ անկախ զբացորոշեի առաջնոյ պատճառին, զի ի մնալ առաջնոյ պատճառին անբացորոշ, ոչինչ երկրորդ պատճառ է բացորոշեալ. ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէր երկրորդ պատճառ, այլ առաջին։ Իս սոյաւ ի հիմանց տապալի գրութին միջական գիտութեն, ոչ յայտ լեցի յորոց զինի։

Պելի է երկրորդ։ Ապագայից ոմն է հարկաւոր, և ոմն ներընդունական։ Հարկաւորն է, որ ի բնութեի իրմէ պահանջէ երբեմն գոլ, և ոչ է բնապես խափանելի, ոչ վաղորդեան ծագումն արեգական։ Ներընդունականն, եթէ քայնաբար առցի է, որ թէպէտ ներնեի իրմէ պահանջէ երբեմն գոլ, այլ ի զբաղութեացութեի այլոց պատճառաց է բնապես խափանելի, ոչ երկպայնակաց կեանքն ի զօրաւոր խառնուածոյ։ Ներընդունականն յատկապէս

և անձկագին առեալ է, որ ի բնութե՛ իւրմէ է անտարբեր առ գոլ, և առ ոչ գոլ, որպիսի՛ են կախեալքն զաղտա անձնիշխանութե՛ն։

Յատկապէս ներընդունական ապագային՝ սոյն է բացատակ, որ ոչ կախի՛ ի թէութե՛ յիմաքէ. և սոյն թէական, որ կախի յիմիք թէուէ։ Դարձեալ թէականաց՝ սոյն է բաղադրեալ, և սոյն անբաղադրեալ, կամ տարանջատ։ Բաղադրեալքն է, որ զբաղադրութե՛ն ինչ կամ զաբսոյական, և կամ զֆիզիքական՝ ունի ընդ թէութե՛ն, ոչ դարձուած ֆիզիքացոյ՝ եթէ քարոզեսցի՛ն աւետարանն, փրկու թի՛ն Յուդայի՛ եթէ տապաստանեսցէ։ Անբաղադրեալքն է, որ չունի զբաղադրութե՛ն ինչ ընդ թէութե՛ն, ոչ եթէ այծն ընդոսոնեսցու, ծառն ծաղկեսցի։ կամ այն բան Լղկեսէի առ Թագաւորն Յուդայ՝ Ֆ։ Ա։ գ։ ժ՚Ֆ։ 19։ * Արդ հարցանել է՝ հնգէսցո, կամ վճռեսցու յայնժամ հրկիզանէիք վ՚Երուսաղէմ զերկուս։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ա Ն

Ի՚րդէնս Ա՚յ ապաքէն, և անվրէպ ճանաչել զնմա էութեա՛ն, ընդբնդունական, և զաղտա ապագայս։

Եպէտ վերագոյնդ ցուցաք, թէ Ա՚յ ճանաչէ զնո՛ա ոչինչ թողուվ ի բաց։ այլ քանզի առանձի՛ն դժուարութե՛ն ի վե՛ր ապագային, որք զանձնիշխանութե՛ն մերմէ կախին, առ պահելոյ դաղտութե՛ն։ յայն սակս առանձինն զայսցանէ նդաք խնդիր։

Ա՛սելի է։ Ա՚յ ստուգի՛ւ, և անվրէպ ճանաչէ զնո՛ա զբացարձակ, ընդբնդունական, և զաղտա ապագայս, առանց միաստ ապաստութե՛ն։

Յուգանի առաջին մասն ի՛ նր գրոց, և ի հարց։ Յաղմ։ ճ՚Ը։ 2։ * Ի՛ դո՛ռ առե՛ր զնո՛ա հաւատո՛ց ես ի հեռաստանե՛ք.... և զնմ ճանապարհս ի յաստեղսդո՛ն պեղե՛ր։ Հնսէ։ ղ։ 65։ * Մինչ դեր Ես ի սկզբանէ, ոչ կո՛ն տեսո՛ւմ՝ որ այլ հաւատաւ, և ոչ ե՛ այ՝ որ տգիտեսցէ զնո՛ա։ Ապագային նախագիտութե՛ն նշանակի իբրև աստենն ստուգ կնիք ածուե՛ն Հռոմ։ խա։ 23։ * Պատճէնս դե՛ր որ ինչ ի՛ վերնոցն լինէին, և եղեռնացո՛ւ ես Ի՚ր ես։ Հայս սակս Տեառն։ գլ։ 20։ ի՛ կատարել։ քրիս։ ասէ՝ Ի՚ս Քրիստոս չէ՞տ ոչ ե՛ն ճշմարտութի՛ւն։ Նա՛ ես ձեզ (Հոմս։ 5։ ի՛ վե՛ր քաղաք։ գլ։ 9։ ընդդէմ Աբիկորնի։ Հատորելոնեցի՛ն ընդ-

ի՛ն Ա՚յ, և ապրանքն չ՚ոխափոխութե՛ն ապա՚ ջոյնչ։ ահաւասիկ յայտնի չ՚էութե՛ն է։

Յուց։ բազմազարափիկ պատճառաք։ Ա՚յ գիտութե՛ն Ա՚յ, ըստ որում կից ունի ընդ իւր զկամ՝ առնե՛ զապագայս, ոչ վերագոյնդ ապագաք։ ապա ճանաչէ զնո՛ա։ Նո՛ւ եդեալ թե գիտութե՛ն Ա՚յ ոչ լինին ապագայք, գե՛թ ստոյգ է, թէ ոչ լինին նորա, բայց եթե՛ ի կամէն, կամ ի թոյլ տալն Ա՚յ։ ապա ճանաչէ զնո՛ա ի կամս իւր իբրև ի պատճառի։ Երկրորդ՝ ներընդունական ապագայն, զրօրինակ այս։ Օ՛նան լինիցէ, ունի զբացորոշեալ ճշմարտութի՛ւն։ ապա Ա՚յ որ յանսահմանս իմանայ, ճանաչէ զայն։ Յուց։ առաջ։ Ա՚յս նախատասեա՛թիւն, Օ՛նան լինիցէ, ունի զիւր ճշմարտութի՛ւն զնորդոլոյն, և երբեմն այնպես լինի, ոչ նշանակի նուազ։ ապա է բացորոշակի ճշմարիտ, ոչինչ նուազ քան զնախադասութի՛ւնն զանցելոյ, որ ստացաւ զիւր ճշմարտութի՛ն զնորգոլոյն, ոչ այս։ Պ՚եդրո՛ Դ՚ա՛։ Երրորդ՝ Ա՚յ ճանաչէ զնո՛ա, յորժամ ներգործութի՛ւն արտադրէ զնո՛ա առ արտաքս։ ապա ճանաչէր յառաջագոյն, ապա թէ ոչ սղալչելի լինէր գիտութի՛ւն նորա։

Երդ՝ ի լսել քո, թէ ոմանք ի հարց զնա՛ն Ա՚յ զնախագիտութե՛ն, իմն զնախագիտութի՛ւնն ըստ անուան։ զի որովհետև՝ որք մեզ ապագայ են, Ա՚յ ներկայ են, ոչ արդ ասացուք, ոչ ունի զնոցանէ զնախագիտութի՛ւն յատկապէս, և ճշդիւ, այլ զգիտութե՛ն։

Յուց։ երկրորդ մասն։ Ա՛սէ՝ (1) Ա՚յ տեսանէ զապագայս ոչ միայն ըստ վճռակի՛ն զոր ունի՛ն ի ներընդունական պատճառս, մինչև ի՛ցն լեալ, այլև տեսանէ զնո՛ա յայժմի՛ն յատկութե՛ն ըստ վճռակի՛ն զոր ունի՛ն ի՛ ներկայութե՛ն իւրմանց։ իսկարդ՝ ճանաչումն ներկայ իրի՛ն է ստոյգ, և անվրէպ, և ոչ միասե՛ ինչ ներընդունականութե՛ն նո՛ր, զի ի տեսանելն իմ զՊ՚եդրո՛ նստեալ, անվրէպ, և ստոյգ է ճանաչումն իմ, սակայն յայսմանէ ոչինչ հարկ ի վե՛ր դնի Պ՚եդրո՛ն. ապա։

Երկրորդ Ա՚յ տեսանէ յառաջագոյն, և նախասեմ զապագայ իրս, ոչ միայն ըստ գոյացութե՛ն նո՛ր, այլև ըստ եղանակի հարկաւորութե՛ն, և ներընդունականն նո՛ր, սոյ բազում անգամ յիշատակէ սքն Հոմէոս. ապա յայտ մանէ, զի ստուգի՛ւ, և անվրէպ զներընդունական

(1) Ա՛սա՝ գ։ 13։ Բօլ։

կան ապագոյս ճանաչէ, ոչ միայն չհետևի, թէ հարկաւ պատահիցին, այլ մանաւանդ հետևի առաջիւ, թէ ներընդունականաբար և ազատօրէն պատահեսցին, ապա թէ ոչ վրիպէր նախագիտութիւն նր. ապա ոչինչ վնասէ այս նախագիտութիւ իրացն ներընդունականութիւն:

Երկրորդ՝ առյգ, և անվրէպ նախագիտութիւն ապագայից, առաւել առնկապես ընդ բանիւ նախագիտութիւն, ոչինչ փոփոխէ յապագայ իրս, կամ ի նոցին պատճառս, այլ ունի միայն զճանաչելն թէ զի՞նչ իցէ պատահելոց, և զիարդ. ապա ոչինչ խափան կալով նր, ներընդունականաբար պատահին ներընդունականապես, և հարկաւորքն՝ հարկաւ. և առ այս առյգ, և անվրէպ ճանաչումն շատ է, զի ունիցի առյգ և անվրէպ միջնորդ, յորում ապագայքն յանդիման երևեսցին նմա. քանզի այլ է վիճակ իրաց ի միտս ճանաչողին, և այլ՝ ի իրեանս. և ոչ ըստ ինքեան հարկաւորքն կարեն ներընդունականապես ճանաչել, նոյնպես և ներընդունականքն ի պատճառս իւրեանց՝ կարեն ստուգիւ ճանաչել, թ՝ եթէ միջնորդն ճանաչման իցէ առյգ: Հարկաւորութեան, կամ ներընդունականութեան է յիրս, և յիրաց. իսկ ստուգութեան, կամ անստուգութեան ճանաչման՝ է՝ի միտս՝ի ձեռն միջնորդին. ապա:

ԳԼՒԽ. Գ.

Զնշանակ ապագային ընդեմ ներկայ Աստուծոյ ի յատկութեան նախահատնելոյ:

Ասելի է: Ապագայքն են ներկայ Աստուծոյ ի յաւիտենականութեան ոչ միայն առարկապես, և դիմողապես, այլև ֆիզիգապես, և իրապես. ոչ արդեօք ի ձեռն կանխեալ արտադրութեան իւրեանց ի յաւիտենականութեան անդ, այլ ի ձեռն ըստ ժամանակի տարածուն այնոր յաւիտենականութեան առ այն տարբերութեամբ ժամանակի, յորում երբեմն գոյացին:

Այո. Նախ՝ ի սկզբ հարց. Արն Ագոս. գիրք 2. առ. Սիմպլիկ. խ. 2. Աստն Կրիգոր Պապ՝ գիրք 20. բարոյ. գլ. 23. և այլք բազումք ոչ ընդունին նախ՝ ի Աստծ զնախագիտութիւն Աստուծոյ: Երկրորդ՝ ուրանան զնոսին իմիք ապագայ Աստ: Երրորդ՝ իբրև ամենեին անպատշաճ ինչ ՝ի՛ժրժեն՝ գիտել ինչ Աստ նորոգ ի ժամանակի, զոր յառաջ ոչ ճանաչէր. իսկարդ՝ և

D 2

(1) Աստ՝ պ. 13. ի. 2. ի ՀԷ ճշմ. պ. 12:

զնոսին թէ ապագայքն վրնէին Աստ ներկայ առարկապես միայն, և դիմողապես, և ոչ ֆիզիգապես, և իրապես, նախ՝ ունէր նկատմամբ նշ զնախագիտութեի ճշդիւ, ոչ յայտ է ի մարգարէս, որոց ոչինչ խափան կալով առարկական ներկայութեի՝ զոր ունին զապագայից, ունին նկատմամբ նշ զնախագիտութեի ճշդիւ: Երկրորդ՝ ապագայքն լինէին Աստ բացարձակապես ապագայ, ՓՂՂ՝ ոչ առարկականներկայութեին, այլ իրականն ևեթ բառնայ զրան ճշմարիտ ապագայութեի: Երրորդ՝ գիտեր ինչ նորոգ ի ժամանակի, զոր յառաջ ոչ ճանաչէր, այո է՝ զիս ֆիզիգապես գոյացս. ապա:

Իսկ սքն Աստուածս գլեռոչին է յայս միտ ստ՝ պ. 13. ի 1. զան. 38. պ. 5. բոլ. և յայլ բազում ուրեք:

Այո. երկրորդ՝ բանիւ՝ Աստ՝ յաւիտենականութեին է տևողութեի՝ ի բանի տևողութեն անսահման, անբաժանելի, և բոլորն միանգամայն, ոչ յայտ է՝ ի սահմանէ անաւ նր՝ որ հասարակօրէն ընկալեալ՝ ի Աստեսիոս, իսկարդ՝ բանիւ անսահմանութեի պարունակէ զնմ տևողութիս, զանցեալն, զներկայն, և զապագայն: բանիւ անբաժանելութեի պարունակէ զնն, թէպետ և իցեն յայնդրութեի հոսող, անբաժանելի իմն եղանակաւ՝ ի նմին այժմ առանց ինչ յայնդրութեն. ապա ամ ժամանակք, և ժամանակաւ չսիներալքն, են ներկայ Աստ իրապես բանիւ յաւիտենականութեի. յայն սակս բաղդատի յաւիտենականութեին ծառայ անկելոյ ի մէջ գետոյ՝ որ իցէ այնչափ տարածեալ, մինչև ծածկել զգետն բովանդակ. լինելով ի միասին և միանգամայն ընդ ամ հասեալ մասունս ջրոյն, և ոչ ձեալ անցից նշ՝ առ ի ժառանգել զնս և չափել. կամ ընդ այլն ֆիզիգայի (1) բաղդատի Աստ ի յաւիտենականութեի՝ մարդոյ, որ կայ ի բարձրաւանդակ գիտանոցի, յորմէ տեսանէ զճանապարհն բովանդակ, և զամ անցաւորս ընդ այն. զի թէպետ մին զնի միւսոյն երթայ, և առաջինն ոչ տեսանէ զյետինն, բայց որ ի գիտանոցին է՝ տեսանէ զամենեսեան միանգամայն, և ունի ներկայ ինքեան: Այնպէս և Աստ ունի ինքեան ներկայ ի գիտանոցի յաւիտենականութեի զամ իրս, և առ ցեալս, և զապագայս, թէպետ և յայնդրութեն միասնց, և չկարեն լինել միանգամայն ի սփսկան տևողութեի իւրեանց:

Երկ-

Երկրորդ՝ (1) գիտութիւն Ի՝, քանզի է գերակատար, պարտի լինել անայլայլելի. իսկ արդ՝ ոչ լինէր անայլայլելի, եթէ զապագայ իր ոչ տեսանէր իրապես ներկայս յիրում յաւիտենականութեան. ապա։ Ցուց. փոք։ Եթէ իրքն չլինէին Ի՝ իրապես ներկայ ՝ի յաւիտենականութեան, սկիզբն առնէր նորոգ տեսանել զնա իրապես ներկայս ՝ի ժամանակի, ՚ըստ այնմ և զանակի՝ ըստ որոյ արտադրէին. ապա՝ ոչ ձեռնարկէր սին Ո՝դոս. երկիցս ձանաչէր զնա, այժմ՝ ապագայս, զինի իրապես ներկայս, և նորոգ ինչ ՝ի ժամանակի՝ ընդ առաջ ելանէր գիտութեան նր՝, և այսպէս փոխէիր, զորօրինակ փոխէիր կամքն Ի՝, եթէ սկիզբն առնէր գործել ինչ այժմ, զոր յառաջն ոչ կամեցաւ։ ապա։

Ա՛ստրկիցես։ Ընդհանալի իմն է գոլ իրիք ՝ի յաւիտենականութեան, որ ոչ գոյ յինքեան, զի յառաջագոյն է գոլն յինքեան՝ քան յայլում. իսկարդ՝ ապագայք ոչ գոն յինքեանս այժմ, ապա ոչ գոն ՝ի յաւիտենականութեան։

Պինդն հաստարակօրէն զանազանելով զիրք։ Ապագայք ոչ գոն յինքեանս այժմ ՝ի սեփական տեսողութեան, ընդու։ Այլ գոն յինքեանս այժմ ՝ի գերագոյն տեսողութեան յաւիտենականութեան, ուրա։ Ուանզի յաւիտենականութիւնն ըստ զօրութենական տարածութեանն պարունակէ զտարբերութիւն ժամանակի, յորում եղիցի ՝ի սեփական տեսողութեն, զօրօրինակ Ա՝ստ։

Ամենք առ առաւել դիւրըմբռնելի ընծայելոյ զայս գիտութեան, տեսցեն, թէ յաւիտենականութեն ոչ չափ զտնգնել իրս անմիջապէս ենթադրելով զնն յինքեանս յառաջադոյն կրաւորապես փոխելոյս, և արտադրելոյս, այլ սակաւս ըստ որում պարունակին յԱծային տեղեալ, և նկատին իրրև եզերք նր՝. յայն սակս կրնիակի հնար է մտածել զգործ տեղեալ Ի՝, մի՝ իրրև փոխելոյ կրաւորապես, և արտադրեալ, և ըստ այսմ հիմնէ զսեփական տեսողութի, և ոչ է ՝ի յաւիտենից. երկրորդ՝ ըստ որում սակաւս է եզր փաղանչանել, և նկատել ՝ի յաւիտենից տեղեալ, և ընդ այսու բանիւ վերանայ ՝ի չափ գերագոյն, և է ՝ի յաւիտենից, զի չափ նովին չափով, որով չափի առնելոյ տեղին, որոյ է եզր, ոչ իրր փոխելոյ ՝ի Նմանէ, այլ իրր փաղանչանալ ՝ի Նմանէ։

Ապա ըստ այսմ բացատրութի զանազանել պարտ է զիմքրագոյնն ձեռնարկութեդ այսպես։ Ապագայք ոչ գոն յինքեանս այժմ՝, և ՝ի յաւիտենից, իրրև գործք փոխելոյս կրաւորապես, և արտադրելոյք, ընդու. իրրև գործք փաղանչանելոյք ներգործական առնելոյ տեղի, ուրա։

Եթէ ստիպիցես. գործն սոսկապես իրրև եզր փաղանչանալ յաւիտենական առնելութեան, ոչ է իրական ինչ արտաքոյ պատճառաց, ասա։

Պինդ զան։ Ոչ է իրական ինչ արտաքոյ պատճառաց՝ յայս միտ, իրր զի ոչ է կրաւորապես փոխելոյ, ընդու. յայս միտ, իրր զի է միայն կարելի, կամ ապագայ նկատմամբ Ի՝, ուրա։ Ուանզի ըստ որում այսպիսի ոչ ևս մտածի յԱծային էութեն, իրրև ՝ի պատճառի, որ սոսկապես կարող է՝, կամ կամի արտադրել, այլ իրրև ՝ի ներգործութի արտադրօղ պատճառի, յորմէ իմանալի ունել զոզ ստեղծական արտաքոյ պատճառաց, ոչ արդեօք իրրև կրաւորապես փոխելոյ, սակայն և ոչ իրրև յառաջեալ ներգործութեն կարելի՝ կամ ապագայ ևեթ, այլ յերկրորդում ներգործութեն՝ ըստ որում փաղանչանալ է ՝ի ներգործութի գոյօղ առնելութեէ իրր եզր նր՝, և ըստ այսմ ասելի լինել իրապես ՝ի յաւիտենականութեն։ Ըստ այսմ իմացուածոյ, որ է թովմայեանն Հովհաննու, որում և Կրնդենսիանոս գՀետ երթայ, երևի անհետանալ գժաւարութեն. և լինել խնդրոյն ՝ի վր անուան, և միանգամայն պարարին կանխաւ բազում, և գժաւարին ստիպմունք, զորս յայն սակս ՝ի քաց թողումք։

Պ Ր Ե Կ Պ։

Յորում ՀԼնդրէ ճանալ Ի՝ զԷացելոյն, զներքնդունական, և զապագայ։

Ասելի է նախ։ Ի՝ ոչ ճանաչէ զբացարձակ, զներքնդունական, և զապագայ ապագայ յԷութեն իրում, ըստ որում ունի զան իմանալի տեսակի յաւաջքան զՀիոն, զօրօրինակ ՝ի վերջոյ յերտղեայ Հռնորատոս Տուրնեզի։ Ուանզի ՝ի պատճառն անտարբեր առ ապագայութի, և ոչ ապագայութի, չէ հնար ճանաչել գործն յաւէտ ապագայ, քան ոչ ա-

ապա-

(1) Ե՝ Ի՝ Ա՝ն՝ 38՝ Ե՝ Ի՝ պ՝ 5՝ Ե՝Ա՝

պագայ, յայտ է յեզերացն. իսկարդ՝ էուխին Ա՝Ի, ըստ որում ունի զբան գաղափարի, կամ տեսակի, յառաջ քան զվճիռն է անտարբեր առ գործն ապագայ, կամ ոչ ապագայ. վասն է պատճառ իրաց յերկրորդում ներգործութեն ազատ, և կամաւոր, մինչև ոչ լինել նոցա պագայ, բայց եթէ վասն կամի, և յայն սակս թէպետ և երևեցուցանէ զնոսա յառաջքան զվճիռն իրրև կարելիս, սակայն ոչ իրրև ապագայս. ապա։

Այլ չէ ինչ փոյթ, թէ ածային էուխն է անսահման յերևեցուցանելն, քանզի ոչ յայն սակս կարէ երևեցուցանել, զոր ինչ ոչ է երևեցուցանելի. իսկ յառաջքան զվճիռն ոչինչ է երևեցուցանելի իրրև ապագայ, զի ոչ է ապագայ։

Այլ ևս ոչ ճանաչէ զայնս ի գերբմբռնման երկրորդ պատճառաց յառաջ քան զվճիռն, ոչ համարի Աստիւոյ, սակս նոյն պատճառի. քանզի ոչ լմբռնումն, և ոչ գերլմբռնումն իրիք պատճառի կարող է յայնմ՝ լմբռնել զոր ինչ ոչ պարունակի ի նմա. իսկարդ՝ յերկրորդ պատճառն յառաջ քան զվճիռն ածային կամ գործն ոչ պարունակի իրրև բացորոշակի ապագայ, այլ անտարբեր առ գոլ, և առ ոչ գոլ. քանզի չէ հնար երկրորդ պատճառին լինել բացորոշել առ ապագայութիւն յաւէտ, քան առ ոչ ապագայութիւն յառաջ քան զվճիռն, կամ զբացորոշութիւնն առաջին պատճառին. ապա։ Խոտրիկ յայտնի են յասացեալսն ի պր. ։. այսր վերջ. և առաւել ևս յայտնեսցին՝ յորոց ունիմք ասել։

Այլ ոչ ի վճիռն իւր՝ որ նախատեսանել իրրև ապագայ. նախ՝ զի զվճիռն Ա՝Ի՝ իրրդի է յաւիտենական, չէ հնար իմանալ հիմամբ յիրում, կամ զորութիւն ապագայ, զի յաւիտենականութիւնն վե լինելոյն բոլոր, և անբաժանելի, ոչ ճանաչէ զանցեալ, և ոչ զապագայ։ Երկրորդ՝ եգեալ ևս՝ թէ հնար է զվճիռն իմանալ ապագայ, գեթ առ ի ճանաչել Ա՝Ի ի նմա զապագայս, պարտ էր գոանիլ իրիք միջնորդի, յորում երևեցուցեալ լինէր այս վճիռ իրրև ապագայ. զի որովհետև յառաջինն անդ ոչ իմանի գոյոյ, անհնար է յինքեան ճանաչիլ. իսկարդ՝ յառաջ քան զվճիռն չիք միջնորդ, որ երևեցուցէ զնա ապագայ. ապա։ Հնուց. փոք։ Հառաջինն անդ Ա՝Ի է անտարբեր առ ի գնել, կամ յոչ գնել զայն վճիռ, զի վճիռն է՝ որով բացորոշէ զինքն. ապա։

Այլ ոչ իսկ ի ճշմարտութեին ապագայից՝ ոչ ի կերպականն և ոչ յառարկականն՝ յառաջ քան զվճիռն, զորօրինակ պնդեն այժմ իրք ի բացումս մարդապետք Լուկերութեն Հնի, որք ձեռնարկին այսպես։ Ա՝Ի է ամենագէտ. և չիք ինչ ճշմարտութեի ծանկալ ի նմանէ. իսկարդ՝ յառաջքան զվճիռն մին յերկուց հակասականն նախադասութենց է որոշակի ճշմարիտ, և միւսն սուտ. ապա զայս ճշմարտութեի յառաջքան զվճիռն ի յաւիտենից ճանաչէ Ա՝Ի։ Ա՝րդ՝ զկրկին ճշմարտութեի զանազանեն. զմին կերպական՝ նախադասութենց, և զմիւսն առարկական՝ իրաց. քանզի՝ ըստ պնդելոյ նոյ, ոմն ճշմարիտ եղև ի յաւիտենից՝ որ ինչ այժմ է, նոյնպէս ճշմարիտ եղև նախադասուին, որ ստորասեր, թէ լինելոց է. զայս ճշմարտութեի կոչեն կերպական, իսկ զառաջինն առարկական, զի է առարկայ այսր երկրորդի։ Ա՝րդ՝ ոմանք ասեն՝ թէ Ա՝Ի յառաջագոյն գիտէ զապագայս ի կերպական ճշմարտութեն. այլք յառարկականն, այլ երկաքանչիւր եղանակ խօսից ևս ի նոյն գոգցես գլխի։ Ապա զերկրորդ վճարեսցուք, եթէ ցուցցուք, թէ չիք ճշմարտութեի ինչ զապագայից յառաջքան զվճիռն՝ ոչ կերպական, և ոչ առարկական, և եգեալ ևս՝ թէ իցէ, ոչ է միջնորդ, յորում հնար իցէ ճանաչել զապագայս։ Ա՝յլ՝

Հնուց. նախ։ Հառաջքան զվճիռն Ա՝Ի ոչինչ է որոշակի ապագայ. ապա չիք և ճշմարտութիւն ապագայի՝ ոչ կերպական, և ոչ առարկական։ Հայտ է հետևութիես, զի ճշմարտութիւնն զհետ գայ էակին իրրև յատկութի նր։ Հնուց. առաջ։ Ապագայն է, որ է բացորոշեալ ի պատճառս իւր առ ի ունել զգոյութի ի հետագայ ժամանակի. յայտ է յասացելոցս ի պր. ։. այսր վերջ։ Իսկարդ՝ յառաջքան զնմ բացորոշուի առաջին պատճառին, ոչինչ երկրորդ պատճառ է բացորոշեալ, ապա թէ ոչ՝ առաջինն լինէր երկրորդ, և երկրորդն՝ առաջին։

Հնուցանի երկրորդ։ Եգեալ վայրապար՝ թէ իցէ ի նախադասութեիս՝ որ զներքնդունական ապագայէ՝ ճշմարտութեի կերպական անկախ զվճռէն Ա՝Ի, այլ այս ոչ լինէր միջնորդ, յորում հնար իցէ Ա՝Ի՝ զոր ինչ լինելոյն են՝ ճանաչել. ապա։ Հնուց. առաջարկ։ Որ ինչ զայլէ կախի ի ճշմարտութեն իւրում, և զայն ի նմա՝ նէ ընդունի, ոչ կարէ լինել միջնորդ ճանա-

ձնելոյ զայն այլ. քանզի միշտորդն ճանաչելոյ զայն՝ պարտի յառաջագոյն ճանաչիլ քան զայս այլ. և հակասական է այնմ, որ զայլմէ կախի՝ ի ճշմարտութենէ իւրում, և զայն յայնմանէ ընդունի, յառաջագոյն քան զայն ճանաչել, քանզի ըստ այնմ է ճանաչելի, ըստ որում է ճշմարիտ. իսկարդ՝ ճշմարտութիւն նախադասելէ որ զապագայէ, եթէ գուցէ, կախի զապագայ դիպուածոյ, և յայնմանէ առնալ լինի. ապա ոչ կարէ լինել միշտորդ, յորում դանի Ես զապագայ դիպուածն։ Հնուցանէ փոքր։ Ուէ յայն սակս դիպուածն է ճշմարիտ ապագայ, զի նախադասութիւն՝ որ ցուցանէ զնա ասացեալ, է ճշմարիտ. այլ ընդ հակառակն՝ նախադասութիւն է ճշմարիտ, զի դիպուածն է ճշմարտիւ ապագայ. քանզի յայնմանէ, զի իրն գոյ, կամ ոչ գոյ, նախադասութիւն ասի ճշմարիտ, կամ սուտ՝ ըստ հասարակ սկզբան. ապա ճշմարտութիւն նախադասութեան՝ որ զապագայէ, եթէ գուցէ, կախի զապագայ դիպուածոյ, և՝ի նմանէ առնալ լինի։

Հաղագս այսր ձեռնարկութեան, որ մեզ անկանդն երևի, յորմէ՝ի հակառակորդաց՝ի բաց թողնել զճշմարտութիւն կերպական, ապատան լինին՝ի ճշմարտութիւն առարկական, և ասեն, թէ յայն սակս, զի դիպուածն է այժմ՝ի ժամանակի, ճշմարտիւ եղև ապագայ՝ի յաւիտենից, և յայնմ ճշմարտութեան ապագայութեան, կամ յայն գոլն ապագայ, ճանաչէ Ես զգոլն ներկայ, զոր երբեմն հանդերձեալ է ունել։

Այլ ընդդէմ առարկական ճշմարտութեան միօրինակ իմանալոյն ձեռնարկութիւն արաբնալ՝ Ուր ինչ կախի զայլմէ՝ի ճշմարտութեան իւրում, և զայն՝ի նմանէ ընդունի, ոչ կարէ լինել միշտորդ ճանաչելոյ զայս այլ. իսկարդ՝ ըստ նոյն իսկ վարդապետութեան հակառակորդաց, առարկական ճշմարտութիւն ապագայութեան կախի ճշմարտութենէ ներկայ գոլոյն, այնպէս՝ որպէս կերպական ճշմարտութիւն նախադասութեան կախի զառարկական ճշմարտութենէ ապագայութեան, ապա զերօրինակ կերպական ճշմարտութիւն նախադասութեան ոչ կարէ լինել միշտորդ, յորում ծանիցէ Ես զառարկական ճշմարտութիւն ապագայութեան, նոյնպէս առարկական ճշմարտութիւն ապագայութեան ոչ կարէ լինել միշտորդ, յորում ծանիցէ Ես զգոլն ներկայ, զոր հանդերձեալ է ունել՝ի ժամանակի։

Հնուցանի փոքր։ Հակառակորդքն ասեն, թէ դիպուածն եղև՝ի յաւիտենից ճշմարտիւ ապագայ, զի այժմ է, կամ զի եղիցի երբեմն՝ի ժամանակի. այս է՝ յայնմ ներկայ գոլոյ, զոր ունի, յորժամ է, կամ զոր ունիցի՝ի ժամանակի՝ յորժամ լիցի, ճշմարտիւ եղև ապագայ ընդ հասնիրն նախընթաց տևողութեան. ապա ըստ վարդապետութեանն հակառակորդաց՝ առարկական ճշմարտութեան ապագայութեանն կախի զճշմարտութենէ ներկայ գոլոյն, ոչ կերպական ճշմարտութեան նախադասութենէ կախի զառարկական ճշմարտութենէ ապագայութեան։

Իսկ զառարկութիւս, որ ընդդէմ այսմ կետին մասին եղելակացութեաք, քանզի առհասարակ գրեթէ յայն ճգնին, զի ցուցցեն զճշմարտութիւն նախադասութեանց՝ որ զներբնգունական ապագայէ յառաջքան զլինելն, և զի օրէն է զայնս՝ի տրամաբանութենէ առալի դնել, և լուծանել, զանց առնեմք ասա զնոքօք. և այնուհետև առալել, զի թէպետ և քաջ ցուցանէին, զոր միանգամ պահանջին հակառակորդք, ոչինչ զօրէին ընդդէմ մերումս դրութեան, ոչ կայտ է յերկրորդ ցուցմանէն։

Ասելի է երկրորդ՝ Ես ճանաչէ զառացարձակ, զներբնգունական, և զառատ ապագայս՝ի վճիռն իւր՝ որ զապագայութիւն նմ բացորոշէ, կամ յհետինն իւրում՝ որ այսպիսի վճռոյ է բացատրչեալ։

Հնուցանի նախ՝ի սեց հարց։ Արդ Հիւսբիոս գիրք 3. ՚ի վի Կրկորդու. ասէ. Օգր ինչ ՀՃահաց Ես առնել, ՚ի կոմս նոր Ծանեաս։ Արդ Օգոս. գիրք ՚ի վի նախասահ. սեց. գլ. 10. Նախասահմանութիւն գիտաց Ես յառաջագոյն զգոլ գնդանց հանգերձեալ էր նոցն առնել. Ու ստորև. Յորժամ խոստացաս Ես Աբրահամ զհոտաց հնդեսեալ, ոչ ըստ ծերացս կոյց էլեհանութենն, այլ ըստ խոստման նախասահմանութեանն զոր խոստացաս, տանալ խոստացաս զբնձնել զնոսա հանգերձեալ էր առնել։ Ուր յայտ է, ոչ զայս ապագայից, այս է՝ զդարձանել հեթանոսաց։

Հնուցանի երկրորդ՝ ի սեչն ևնովմայէ։ Արդ Ա արդապետն բազում ուրեք հաստատ զերկուս սկզբունս, յորոց ՚ի գլուխ եղանէ եզրակացութիւն մեր։ Առաջինն է, թէ Ես արտաքոյ իւր ոչինչ տեսանէ, այլ զնմ յհետինն իւրում իրր ՚ի պատճառի։ Այսպես ասաց ի. 14. պ. 5։ 1. ընդդէմ հեթա. գլ. 68. և այլուր։ Տես ՚ի պր.

'ի պր. 4. Նախընթ. վիճ. Հրկրորդ սկիզբն է, թէ Ի՛նչ է պատճառ իրաց 'ի ձեռն կամաց իւրոց։ Այսպես ասաւ խ. 14. պ. 8. տողն՝ խ. 19. պ. 4. և այլուր։ Նա՛ւ յերկուց սկզբանց ասի, ասեմ, 'ի գլուխ ելանէ, թէ Ի՛նչ զնուքանչիւր ապագայս՝ ևս և զնոյնընդունականս ևս զապատս՝ ճանաչէ 'ի կամս իւր, որ է եզրակացուցիչ մեր։

Այլ ընդդէմ դնին հակառակորդք, թէ սէն Յովհաննս յատկապէս ճառելով ասասնոր՝ պ. 13. և 'ի 1. գան. 38. խ. 1. պ. 5. 'ի մէ ճանաչման ներընդունական ապագային, ոչինչ միշտակէ զվճռոյն, այլ դիմէ 'ի ներկայութիւն նոցա 'ի յաւիտենականութիւն։

Պնեմ։ Մին Յովհաննս հիմնելով զտոյգ նախադիտութիւն ապագային 'ի ներկայութիւն նոցա 'ի յաւիտենականութիւն, ոչ արտաքս թողու զվճիռն, այն զի յաւէտ ենթադրէ, և հաստատէ։ Նա՛ւ յերեսի ապագայիցն ոչ են ներկայ 'ի յաւիտենականութիւն, բայց եթէ զի են ապագայ 'ի սեփական տեղութիւն. և չեն ապագայ 'ի սեփական տեղութիւն ըստ սէնն Յովհաննսի, բայց եթէ՝ 'ի ձեռն կամացն Ի՛նչ, կամ՝ ոչ ապատքն 'ի սր. Նախընթ. ոչ են ապագայ 'ի յաւիտենականութիւն, բայց եթէ՝ ըստ որում են եղերք ճշմարիտ կամաց՝ որ զնոր բացորոշէ, և միանգամայն արտաքոյ ներգործութիւն. ուստի և տեսանել զապագայս ներկայ 'ի յաւիտենականութիւն՝ ըստ շաւղաց սէնն Յովհաննսի է տեսանել զնոր յաճախին կամն։ Նա՛ւ այս պէտ ևս է առաւել ճշմարտագոյն, զի ըստ սիոյ Աստուածաբան՝ Ի՛նչ զիրս ոչ տեսանէ անմիջապէս 'ի նոսին, այլ յինքեան իբր 'ի պատճառի, իսկ է պատճառ իրաց 'ի ձեռն կամաց։ Այսպա ոչ եթէ վճիռն, և իրացն ներկայութիւն 'ի յաւիտենականութիւն են երկու միշնորդք, յորս ճանաչէ Ի՛նչ զապագայս, ոչ կեղծեն ոմանք ստութիւն. այլ միայն վճիռն ճշմարիտ կամաց, կամ նոյն իսկ կամքն ճշմարիտ, ըստ որում կամեցող միանգամայն և ներգործութիւն արտաքոյ, է միջնորդ, յորում Ի՛նչ ճանաչէ զապագայս. իսկ իրացն ներկայութիւն ոչ է միշնորդ, այլ նոյն իսկ առարկայն, կամ եզանակ առարկային, ըստ որում երևևցուցանի 'ի կամն, որ է արտաքինչ ներգործութիւն, և այսպէս՝ է բան, ընդ որով, և ոչ յորում ճանաչի իրն։

Նա՛ւ դարձեալ ստուտ է, թէ սէն Յովհաննս 'ի վերոյիշեալ տեղիս ոչ միշտակեաց յայտնապէս զվճիռն. քանզի անդանօր՝ պ. 73. ասէ. Ի՛նչ որ դնեմ էն 'ի ժամանակի, են ներելոյ Ի՛նչ 'ի յաւիտենից, ոչ ըստ այնմ բանի Նեի՛ն ըստ որում ունի վճռեալ էրայս սա ինձն ներելոյս. ոչ ոմանք ասեն. արդ՝ խոհութիւնք իրաց գործնականք են դադաթարք 'ի ձեռն վճռոյն կամաց բացորոշելոք։ Նա՛ւ 'ի յետին տեղւոջն 'ի 1. Ի՛նչ 'ի յաւիտենից ոչ դիպի պեսանե վերջ էր սա էրն, յորոյ ինքանաչէն էրն էր ապագայս. ասանիկ վճիռն. Այլ պնդի էսի պետ էրէն պեսանէր գեմյանգելեան. ասասիկ իրացն ներկայութիւն 'ի յաւիտենականութիւն։

Հնեական պատճառ եզրակացութեանս մերոյ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ զոր վերագոյնդ առ 'ի սէնն Յովհաննսէ ասացիք եզաք։ Այս ինքն է. Ի՛նչ ճանաչէ զայնս բաց յիւրմէ յինքեան իբր 'ի պատճառի. իսկորէ՛ է պատճառ ներընդունական ապագային վճռով կամաց իւրոց. ապա։ Այնծագոյնս յայտ է յաստացելոցս 'ի պր. 4. նախընթ. վիճ. փոքրագոյնս 'ի պր. 3. նոյն վիճ. Նա՛ւ է հասարակ, և բազում ուրեք ասանդեալ 'ի սր գիրս։ Ա՛ռմես. ա. 11. * Ոչ զեմ յոչնչ ըստ երկրէդ կամայ էլոյդ ։ Ի՛ մատ. ժա. 26. * Ո՛վ ոք կայր ինչ՝ երեն ոչ կոխէր ։ Հայտ ի. 11. * Կու ապերներ զեմ. Ե՛ւ կոհըն ու ապերնեն՝ Ե՛ւ կոն հաստատուն ։

Պ Ի Ա. Ն.

'ի վէր գիտութեն թէական ապագային։

Երբեմն Ի՛նչ ապատքնէ ճանաչէ զնե։

Թէական ապագայք յերրեակ սեռս դասանին։ Ոմանք ունին զհարկաւոր կապակցութեի ընդ թէուեն, զորօրինակ՝ երեք պիեսբոս ճղնչէ, երբոսցէ պնդրշո. երեք հոգի ճղնչեցոյն 'ի վըզնե, այրեցոյ։ Ոմանք ընդունական անթ կապակցութեի ունին ընդ թէուեն, զորօրինակ՝ երեք ասեսբոն ապրվեցոյ Տիբոցոց, գոյնե։ Իսկ ոմանք ոչինչ կապակցութեի ունին ընդ թէուեն, այլ են ամենևին անբաղադրեալ. զորօրինակ՝ երեք ապոյն Յովհս հարեալ էր եօթնեցս վէրիբ, ասերեալ էր վ՛ասբեսբոն։ Ի՛նչ ճանաչէ Ի՛նչ ստուգիւ զհարկաւոր թէական ապագայս՝ ոչընդ յերկուանայ, որովհետև միշ իսկ ճանաչելիք զնե։ Նա՛ւ կայ մեզ դժուարութիւն 'ի վէր ներընդունական, և անբաղադրեալ թէական ապագային։

Ասե-

Աթելի է : Ի՞նչ ստուգիւ ճանաչէ զթէական ներքնդունական , և զանբաղդատ ապագայս :

Յուց . Նախ : Ի՞նչ զգազում ինչ ի նր գիրս յառաջագոյն գուշակեաց ստուգիւ թէապէս ապագայս , որք զտին , կամ զնորընդունական ևեթ ունին ըստ ինքեան կապակցուի . իսկարդ՝ անմարթ է ասել , թէ Ի՞ն ստուգիւ հաստատեաց լինել իրիք ապագայ , զոր ոչն գիտեր ստուգիւ ապագայ . ապա : Յուց . Ա՛ծ . ա՛ . Ծնագ . իգ . 12 . ի Հարցանել Աւրաէմի զՏ՛ր , եթէ մանեսցի՞ն զնա Կևիսացիք Աւուզոյ , եթէ ՚ՉՏասցէ առ նոսա . պատասխանի նա Տէր . * Ա՛նգէլոցն ի . յի եթէ մնասցու ։ ի . Ծնագ . ժա՛ . 2 . * Ա՛ՀԸ՚ՏՏ՚ՏՏ՚ ուրուցն Լսրայէլի չգոռնել առ նա (առ գտեսս հնեմանասց) . . . ընչ փոխ՚ ՚ՉՏ՚ ՚ՉՏ՚ՏՏ՚ՏՏ՚Տ

անօրէն, և երկոցուն հաղորդի. վճռի է Տեառն՝ի կողմանէ Աշ, որովհետև յառաջէ քան զվճիռ նր, ոչ դիտութիւնն պարզ իմացու թեան. և է ազատ՝ի կողմանէ առարկային, վճռի է զնեքրնդունական ապագային, ոչ դիտութիւն առաւել. կամ՝ զի ձգի՝ի թէա կան ապագայս, որք զվիշին տեղի ունին՝ի մէջ տակ կարելեաց, և բացարձակ ապագային. և կամ՝ եթէ հանդուրժեացեն երկինք, զի է միջ նորդ Յաստուածուստ գտեալ՝ի հերքել զհերե տիկոսութիւնս Հրէից եւ Կալվինական նաց, ոչ ոմանք պարծին։

Վիտել պարտ է երկրորդ։ Օի գիտութիւն միջական՝ ըստ ջատագովաց նր, է ճանաչումն, որով Ած յառաջքան զվճիռն ներգործական բացորոշիչ թէական ապագայսն ազատ ներգործեից, նկատէ, և ստուգիւ նախատեսա նէ, թէ զինչ ինչ կամքն ստեղծեալ յընդա քայս ազատութիւն առնէ, ի դնելն իւր յայս ինչ, կամ յայն ինչ պարագայս, հանդերձ տուեալ անտարբեր նպաստիւք, արդեօք հաւանի՞ ընդ այն, և բարւոք գործէ՞, թէ անհաւան լինի, և չարաչար գործէ՞. զոր յառաջ տեսեալ, և թէ կամի հաւանիլ նմա, և բարւոք գործել, վճռէ յայնպիսի պարագայս դնել զնա, յորս յառաջատես եղեալ՝ թէ հանդերձեալ է հաւա նել, և վճռէ ևս տալ նմա զհամընթացութիւնն անտարբեր. իսկ եթէ ոչ, վճռէ յայլ պարա գայս դնել. և յայսպիսի բացարձակ վճիռն, ասեն, Ած ստուգիւ ճանաչէ զբացարձակ ապագայ հաւանութիւն. այլ այս ստուգութիւն, ոչ յայտ է, ոչ յառաջ գայ՝ի գործունէութիւնէ անտի վճռոյն, այլ՝ի նոյն իսկ նախընթաց թէա կան գիտութենէ։

Ասացաք. Յաստուածուստ զնճիռն ներգործական բացորոշիչ ապագայսն ընդունել. զի ամա քանչ այսոքիկ մտադիւր ընդունին՝ի ՅԱծ զվճիռն ընդհանրական առ՝ի լինել զուգընթաց ազատ պատճառաց, եթէ կամեսցին, կամ յոր ժամ կամեսցին բացորոշել զանձինս՝ի գործել. զի ոչ նախատեսանէ, ասեն, Ած զապագայ հաւանութիւնն՝ի դնիլ թէութեն, բայց եթէ ինքնորդութեն զուգընթացութեն։

Վիտել պարտ է երրորդ։ Օի՝ի վճռ ծագ մանն, և սկզբնաւորութեն միջական գիտութեն գտանել մարտ է՝ի մէջ ջատագովաց նր. Այն՝ որք զայն երջանիկ, և անդրա գուխութեն ար ժանի ծնունդ մտաց Աոլինայի համարեն լինել

ցայնժամ՝ի դպրոցս անդուք։ Իսկ այլք զգու շացեալք, զի մի գուցէ նոսին իսկ նորաւթիւ իւ րով կշտամբեսցի, պնդեն լինել վարդապետն, և՝ի հարց անտի առեալ. այսպէս ասեն ար դիք ընդ Աստուածոյ։ Սակայն՝ի ճշմարտութեն իրին հայեցեալ, ասեմք՝ թէ ոչ ծնունդ են մտաց Աոլինայի, և ոչ՝ի հարց առեալ. այլ՝ի նոյն իսկ՝ի Աիստապետականց անտի առեալ. ոչ յայտ է՝ի Թղթոյն Պրոսպերայ, և Հիլա բիոսի՝ որ առ սմն Գաստինոս։

Վիտել պարտ է չորրորդ։ Օի Պիտապե տականք զնշանակեն միջական գիտութիւն, ըստ որում ասէին, թէ Ած նոսա նախագիտ լինի՝ի կամս մարդկան՝ այնմ, ուստի շարժի առ՝ի տալ սմ յաւէտ քանի՞ զնորհս. զի համաքերին, թէ չէ հնար Աշ առանց ակնառութեն միում յաւէտ՝ քան միւսումն սահմանել զնորհս, բայց եթէ գէթ սկիզբն ինչ հաւատոյ իցէ՝ի կողմանէ մարդկային կամաց, որով շարժեսցի առ այս. այլ թէ արդեօք զայս սկիզբն հաւա տոյ գնէին՝ի սոսկ բնութեի, թէ՝ի բնութենի՞ որ ներքին նպաստիւք ինչ օժանդակեալ, ոչ է տեղւոյս վիճել. զայսմանէ այլաբ։ Կ՛ե՛ ստիպիլ նմ օրինակաւ մանկանց, որ՝ի գեաա բոյս հաստակի լսբանին՝ի մահճանէ, յորոց ոմանց տայ զնորհս միւտութեն, և այլոց ոչ. ասէին, թէ նախագիտ եղև Ած, թէ զինչ բա րի, կամ՝ զինչ չար հանդերձեալ էին առնել, եթէ ժամանէին՝ի չափ հասակի, և աստի նոյն օրինակ շարժի տալ սմ յաւէտ, քան նմ զնորհս միւտութեն։ Արդ՝ զայս գործածութեի, կամ մա նաւանդ զնշանակութեն միջական գիտութեն մերժեն արդի պաշտպանք նր. զի ոչ գնեն՝ թէ նախա գիտի բարի գործոց՝ որք թէապէս նախատե սեալ, իցէ Աշ պատճառ շարժիչ՝ի տալ յաւէտ սմ, քան նմ զնորհս. ոչ յայտ է, ասեն, ի Հիերացիս, և՝ի Ալիդոլեացիս, զորս կանխաւ ետես Ած, զի հանդերձեալ էին դառնալ, եթէ քարոզեր նմ առաքեալն. բայց ոչ կամեցաւ, զի քարոզեսցի։

Այլ արդ՝ յայսմ միաբանին ընդ Պիտապե տականս, զի ընդունին զայն առ՝ի միաբանել զպատուհի մարդկան ընդ անվրիպուն վճռոյն Աշ. զի որովհետև ոչինչ ընդհատ քան զվճռ սպիղագեանս համարեն կորնչել ազատութեն մարդկան, եթէ Ած անվրէպ նախատեսմանեա յէ զկամս մեր, և՝ի վճռ այսր ամի ևս չէ հնար ու րանալ զկարգելն Աշ յաւիտենական և անվրէպ

Նախախնամութի՛ւն ինչ, ևս և գալոստ գործս, առն՝ թէ Ա՛ստուած քան զվճռել ինչ բացատրձակապէս, նախատեսանէ, թէ կանքն ստեղծեալ՝ յայս ինչ, կամ յայն ինչ պարագայս եղեալ՝ զինչ բարի, կամ զինչ չար գործեր կընգարգոյս ազատութեա՛ն ընդ տուեալ անտարբեր զուգընթացութի՛ւն. զոր նախատեսեալ՝ բացարձակապէս և անվրէպ վճռէ, թէ ոք գործեսցեն բարի, և ոք չար. զի որոց կամի բարիս գործել, զնոսա զնո՛ւն յայնպիսի պարագայս, յորս նախատես եղեւ՝ թէ յընդարգոյս ազատութենէ հանդերձեալ են բարիս գործել, իսկ եթէ ոչ՝ յայլս. և ըստ այսմ անվրէպ կարգէ ջամբեսեան, ոմն և զիարդ կալը են նմա առանց ինասու ազատութի՛ւն: Օմիլեական գիտութի՛ն յայս միտ մեկնեալ, զոր յորոյն Անգիոս, Ընկերութի՛ն Յեսի ընկալաւ իբրև սեպհական յամին 1598. յորում մերքս իբրև զնիսաեղագեան հերձուածոյ ամբաստան եղեւն զնմանէ՝ յերևելի ժողովս՝ որ՝ի մի նպաստից, տաւղի Կղեմայ ութերորդի, և կնտոյ Պօղոսի հինգերորդի:

Գիտել պարտ է հինգերորդ՝ Բրտաքոյ գպրոցաց Ընկերութե՛ն Յեսի սակաւք են, որք պաշտպանեն զայս միջական գիտութի՛ւն: Ի՝ ՃՀ այսց սակաւուց հոսկ կետոյ երևեցաւ Հոնոբաստս Տուրնեղի վարդապետն փարիզեան, ի մեկնութիս իւր՝ ի վե՛ր Ա՛յ՝ ես. 16. պ. 5: Բայց զայն այնչափ սեթևեթիւ յօրինէ, այնչափ հոմանութի՛ւն ծածկէ, այնչափ մեկնութի՛ւք սեղմէ, մինչև հազիւ ուրեմն ճանաչել զայն: Իրրև թէ ամենէ աղաւաղեմ զայս գատ պաշտպանել:

ՅՕԴՈՒԱԾ. Բ:

Հնդրկ ինչան գնդրուին վկայութե՛ն Գրոց, Բառաքեան ա. կորնթ. դ. 6. ասե. "Մի՛ինչ տառեր չան զնդեալն կեանաւ, զի՛ ոչ այլ չան զնինք հակառակասցեն՝ ի՛ էր ընկերէն: Իսկ այլ՝ ոչ է այլ ինչ (ըստ Լատ. այլ պղշէ) զրեալ. զի՞նչ առնէ՝ զոր ոչ էին առեալ. և եթէ առեր՝ զի պարծիս իբրև չընառեալ:" Յորմէ այսպէս ձեռնարկեմք: Ըստ Բառաքելոյն՝ զոքոշումն միոյն՝ի միամէ պարտ է առնուլ՝ ոչ՝ի կողմանէ կամաց մարդկան, այլ՝ի կողմանէ Ա՛յ՝ որ ընորհաք իւրովք որոշէ զմին՝ի միամէ. նակարդ՝ միջական գիտութի՛ն ենթադրէ միոյն՝ի միամէ, զոբրիանակ Պետրոսի՝ի Յուդայէ, որոշել զանձն կամաք իւրովք. ապա: Յուց, փոքր: Դիտուք թէ՝ի Պետրոս, և՝ի Յուդաս՝ի հաւատալ տարաբաժան գոլով՝ հաւատալ ընորհք կանխեսցին. տեսանէ Ա՛ծ հաւանել Պետրոսի այնմ ընորհաց, և ստէպ որոշել զանձն՝ի Յուդայէ՝ որ ոչ հաւանի, ոչ պատճառաւ ընորհաց, զի երկոցուն ևս հաւասար, և անտարբեր ընորհք տուեան. ապա բանիւ բացորոշութե՛ն կամաց իւրոց առ ընդունելութի՛ն ընորհաց:

Հաստատ: Հաւանելն Պետրոսի ընորհաց, և ոչ Յուդայի՝ի հաւասար պարագայս գոլով, զայն ունի, կամ ՀԱ՝ որ պարգևէ նմա զայս հաւանութի՛ն, և կամ լիարոյ կամաց: Եթէ ունիցի զհաւանութի՛ն ՀԱ՝ որ պարգևէ. ապա մինչչև իցէ վճռեալ Ա՛ծ, թէ կամի տալ նմա զայս հաւանութի՛ն, ոչ է ապագայ այս հաւանութի՛ն, և ոչ զայն իրրև ապագայ հնար է տեսանել Ա՛ծ, և այսպէս կորնչի միջական գիտութիւն: Իսկ եթէ Պետրոս ունիցի զայս հաւանութի՛ն լիարոյ կամաց, ապա ունի՛ զոր չէ առեալ, և այնու որոշէ զանձն՝ի Յուդայէ ընդդէմ Բառաքելոյն:

Խազում և այլ բանս ոք զրոց մաթի էր՝ յառաջ բերել ընդդէմ միջական գիտութե՛ն և այլ համառօտութե՛ն փոյթ կալեալ, զայս ևեթ նշանակեցուք: Բառաքեայն՝ Ափես. ա. 4. ասէ, թէ ընտրեաց զմեզ Ա՛ծ, ոչ զի հանդերձեալ էաք սէր լինել, այլ զի լինիցաք սէր: ա. կորն. ժբ. 6. Ա՛ծ յաջողէ զնա՛մ յամի՝ փիլիպ. բ. 13. յաջողէ զկամէն: Իսկարդ՝ եթէ ընտրեաց զմեզ լինել սէր, ապա յառաջքան զընտրելն ոչ գիտաց զմեզ սէր լեալ, ևս և ընդ նպաստիք ընորհաց, զի պատրաստցի ինասուտն Տուրնեղեայ: Եթէ յաջողէ զնա՛մ յամի, և զկամէն իսկ. ապա տայ զնոյն իսկ զկամէն, և զհաւանելն. և եթէ տայ, զիարդ հնար է նմա ճանաչել ապագայ, յառաջքան զվճռելն տալ:

Պիտէ Տուրնեղի, թէ յաջողէ զկամելն, զի առանց ընորհաց՝ զոր ձգի ընորհէ, ոչ կամիմք զբաքեն: Ա՛յլ հարցանեմ. կամ ընորհն բացորոշէ զկամն իմ՝ի կամել և՝ի հաւանել, կամ հաւանութի՛ն կամաց իմոց բացորոշէ զընորհս զուգընթանալ ընդ իս: Եթէ առաջինն, ահա հաստատ խնդիրն մեր. և Ա՛ծ ոչ կարէ նախագէտ լինել՝ թէ ապագայ է այս հաւանութի՛ն, բայց եթէ՝ի կամս տալոյ նմա զայն ընորհս՝ որ բացորոշէ, և յաջողէ. իսկ եթէ երկրորդն, ապա հաւանութի՛ն ընորհաց ոչ է՝ի ընորհաց, այլ յինէն:

ՑՕԴՈՒԱԾ. Գ։

Ընդդէմ գլխոյն գլխոցինն վկայուցեալ «ըյն Օգոստինոսի, և «ըյն Ծովհաննու։

Նշանակեմք իրրև սոյգ, թէ Հիլարիոս, և Պրոսպեր ի թուղթն իւրեանց՝ որ առ սուրբն Օգոստինոս, առաջի եդին նմա զմիջական գիտութիւնն ի կողմանէ Կիսապելագեանց ։ Այնպէս գրէ Պրոսպեր ի թուղթն՝որ առ սուրբն Օգոս. Թէ այս է կարծիքն Կիսապելագեանց, ՚ր է՝ թէ Ոչ նախասահմանեալ յարչաւուքէ՝ էր գնացեալ՝ նախ քան զարարչութիւն աշխարհի՝ ընտրեալ են յաւուրս վերջոյ ։ Եւ յորժամ ստիպին զրկանակաւ տալոյց, որ յաւուրսն գնդապետի՝ բարւոյ, կամ չարի՝ կոչեմք ։ Եւ ասեն՝ զերծուիլն ձեռնհասք ընդ ժամանակս երկնին ու երկրի՝ ընկալեալ լինին, եւ այլ ասեն գիտութիւնք ընդ պարտաւորս հնչելոյն առնել։ Ես ասեմ ցնոսին. Ես ոչ գիտեմ, զոր գիտէն Ոչ նախագիտանէ, ըստ հաւատոյ եմ ։ Եւ ես մինչ թեսաննձին օրինակաւ այնչափ աղագաց, յորոց ոմանց պատմեալ է աւետարանն, և այլոց չէ պատմեալ ։ Ուրեմն՝ ըստ կամաց Տեր՝ զի հանդերձեալ են հաւատալ, և առ իւրաքանչիւր ազգս այնպէս բանեցան ժամանակ, և պարտական վերջապէս, ըստ որում հանդերձեալ էր ծածկել հաւանութեան բարի կամ ։ Եւ ահա քեզ վերկոսին օրինակս յայտնիկ քաջայայտ նախագիտութեան թէական ապագային յառաջքան զվճիռն ։

Ոչդն գրէ և Հիլարիոս ի թուղթն որ առ սուրբն Օգոստինոս. և սուրբն Պրոսպեր յաւարտ թղթին յայտնապէս աղաչէ զՕգոստինոս՝ բացայտել, թէ զիարդ վճիռն նախընթաց մերոց կամաց (զոր ոչ կամին ընդունել Կիսապելագեանք) ոչ վնասէ ազատութեան, թէ արդեօք յաւէտ վճիռն հաստատի ՚ի նախագիտութեան. և Տուսկ յետոյ՝ խնդրէ պատասխանել առարկութեանն առնելոյ յիւրոց, և յայլոց հարցն վկայութեանց ։

Այսմ՝ ասէ քաջայայտ է, թէ Պրոսպեր, և Հիլարիոս առաջի եդին սուրբն Օգոստինոսի՝ ի կողմանէ Կիսապելագեանց զիմիջական գիտութիւն, կամ զգիտութիւն թէական ապագային յառաջքան զվճիռն ։ Արդ մեզ ցուցանել, թէ սուրբն Օգոստինոս մերժեաց զայն, ոչ ծիսեալ ըստ զեղծմանն, կամ ըստ որում ընծայէ Ոչ զարելիս տալոյ, կամ զանձնալոյ զընարհս, զոր ընդունին Պղենեանք, այլև թէ մերժեաց զայն ըստ գոյացութեանն, այս է՝ ուսոյց՝ թէ չիք Ոչ գիտութիւն ինչ զներընդունական ապագային՝ ոչ զբացարձակաց, և ոչ զթէականաց անկախ ի բացարձակ, և ի ներգործական վճռոյն, հրաժարեցուցեալ ի չարաչար, կամ յուղիղ գործածութենէ, որով հնար է ի գործ ածել ։ Եւ զայս ցուցանեմք բազմապատիկ ի գրոցն՝ որ ի վէմ նախասահմանութենէ սրբ, և ի վէմ պարգևի խոսեալ համարեալ, որովք որ Ավարտական պատասխանի տայ Պրոսպերայ, և Հիլարիոսի ։

Հայեցանի նախ ։ Սրբն Օգոստինոս՝ գիրք ի վէմ նախասահ. սրբ. գլ. 9. պատասխանի տուեալ առարկութեանն Կիսապելագեանց առելոյ ի բանից անտի, զորս ասացեալ էր Ավարտական ի գիրս՝ որ ի վէմ վից խնդրոց հնեթանոսաց ընդդէմ Պորփիւրի, կամ ի թուղթն 49. խ. 2. ուր երևեր ցուցանել զմիջական գիտութիւն յաւելն, թէ Ան կամեցաւ քարոզել զաւարտաւթեի իւր այնոցիկ, զորս գիտեր, թէ հաւատալոց էին. գրէ՝ թէ ասացի առանց վնասու գաղանի խորհրդոցն Հոգ ։

Եւ ի գիրս՝ որ ի վէմ պարգևի խոսեալ համարեալ՝ գլ. 9. մեկնեալ զայն տեղի Ածտեփ. ժա. 21. * Երկն ի Տէրոս, և ի Սիբեն երեալ էին զբոնեցեալ ։, ևն. որ է գլխաւոր հիմն հակառակորդաց, և ուր ըստ նմին լինի յիշատակ գթէական ապագային, ասէ որ Ավարտական. Ասոնք զայս ի վէ Տէրոսն և Սիբեն չէ հնար ծէ ասել (այ զոր ի վերոյիշ. մատենին ընդդէմ Պորփիւրի ասացեալն էր զնեթանոսաց, թէ ոչ կամեցաւ Ան երևիլ նոյ, զի գիտեր յառաջագոյն, թէ չէին հաւատալոց.) և ի նմ ճառելոյն վերոբերեալ ՚ձայնն փոփոխոց այսոցիկ, առ պարճառանախասահմանութենէ, և առանց ընտրոյ այլ գեղջկի պարճառոց առնչ յայնժամ, ըն պարտիսնեցեալ զայսոսիկ ։ Ըստ սրբն Թեսալ. գ. ժ. խ. 1. պ. 3. առ 2. առաջի եգեալ ինքեան զայս խնդիր, թէ ընդէր Ան յաւաջին գարան ոչ եկն, և ի մէջ բերեալ զպատասխանին, զոր ետ սրբն Օգոստինոս ի վերոյիշ. գիրս, որ ի վէմ վից խնդրոց հնեթանասն՝ թէ սրբն Օգոստինոս մերժեաց զայս կարծիս ասա՝ գլ. 9. ի վերոյիշ. գիրս՝ որ ի վէմ խոսեալ համարեալ ։

Ըրդ՝ ստոյգ է, և ամենևին քաջայայտ, թէ սիրն Օգոստինոս յայս երկուս վերոյիշատակեալ տեղիս խօսի՝ ի վերայ թէական ապագային։ Իսկ վերջին տեղւոյն խոստովանին հակառակորդք, բայց ըստ երկոցունց ևս յայտ է, զանազան խօսի ապագային, զորոց խօսեցեալ էր՝ ի վերոյիշ. դիրքս, որ՝ ի վէմ վէից խնդրոյ հնէի. այսոքիքն՝ ոչք հաւատալոց էին, և ոչք ոչ, եթէ յայսոսիկ, և կամ յայլ ինչ պարագայս երևեր Աստ։ Ուստի ստոյգ է, թէ կամ աստ մերժէ զգիտութիւնն թէականաց, զոր ընկալաւ՝ ի գիրս որ՝ ի վէմ վէից խնդրոյ հնէի. ոչ դնէ սիրն Յիսուս, և յայտ է՝ ի բանից աստի՝ ի վէմ հնէից, և Սկզբնէ չէ հնար մեզ ասել, այսոքիքն՝ զոր առացաւն էր՝ ի վէմ հնէիցն ասաց՝ ի գիրս՝ որ՝ ի վէմ վեց խնդրոց հնէի. և կամ գէթ ոչ ընդունի զայն, բայց եթէ ըստ որում ենթադրէ զնա-խասահմանութեանն, կամ զվճիռն. քանզի ասէ՝ թէ ասաց զայն կանխաւ առանց վկասու գաղտնի խորհրդոցն Աստուծոյ. իսկապէս ստոյգ է, թէ սիրն Օգոստինոս յառաջին գիրսն անդ՝ որ՝ ի վէմ վեց խնդրոց հնէի. ոչ ուսոյց զմիջական գիտութիւնն ըստ զնդմանն, կամ որ ընծայէ Աստուծոյ զառիթ տալոյ զնորս, կամ զարթի գործ առանց չնորհաց. Նախ՝ զի ոչ վիճէր՝ ի վէմ սյսոր խնդրոյ ընդդէմ հնէիանոաց, և երկրորդ՝ զի այդ լինէր մոլար, և կիսապեղագեան. և սակայն ոչ ասէ սիրն Օգոստինոս՝ թէ մոլար իցէ՝ զոր անդ ասաց, այլ միայն թէ ոչ միևնոյն զգաղանի պատճառաւս այսց բանից. ապա ստոյգ է, և ամենևին քաջայայտ, թէ սիրն Օգոստինոս՝ ի գիրս որ՝ ի վէմ նախասահմանութեան, և՝ ի վէմ պարգևի խոսաց Համբերութեանն, մերժեաց զմիջական գիտութիւնն, ոչ միայն ըստ զնդմանն, այլև ըստ գոյացութեանն։

Չորս. երկրորդ։ Սիրն Օգոս. ի գիրս՝ որ՝ ի վէմ պարգևի խոսաց Համբերութեանն գլ. 17. պատասխանի արարեալ խնդրոյն Հիլարիոսի, թէ՝ Ըրբեռ ոմն, որ նախադիտացեալ էն յԱստուծոյ, էցէ՞ն նա՝ ի նմանէ նախասահմանեալ, ինչե՞ն նախադիտութիւնն չնոյր՝ ի զէնո. որ է բուն խնդիր միջական գիտութեան ըստ գոյացութեանն, զոր իրրև սկիզբն, և կանոն ընդհանուր, զի եթէ բարի գործք մեր չիցեն յԱստուծոյ նախասահմանել, և՝ ոչ գոնէնալ լինին յԱստուծոյ, և նա պատրաստեալ է նոցին. իսկ եթէ գոնէնալ լինին, և նախադիտեալ եղեն, ընդ որում և ինքն, ապա զի՞նչ նախասահմանեաց։ Ուր՝ ի վէմ նախասահ. սիրն գլ. 10. ասէ. Նախասահմանութիւն Աստուծոյ այն, զոր հանդերձեալ էր ինքն առնել՝ ի գնել միանգամ զայս ընդհանուր սկիզբն չէ հնար կալ միջական գիտութեան, ըստ որոյ նախագիտացեալ են Աստուծոյ բարիք, և ոչ նախասահմանեալ։

Չորս. երրորդ։ Սիրն Օգոս. ի նոյն գիրսն՝ որ՝ ի վէմ խոսաց Համբերութեան գլ. 18. պատասխանի տուեալ առարկութեանն Վիսապեղագեանց առելոյ՝ ի վկայութենէ այլոց նախնեաց հարց, զոր առաջարկեալ էին նմա Հիլարիոս, և Պրոսպեր, յետ ցուցանելոյ՝ թէ նախնիքն հարքն անուամբ նախագիտութեան ոչ խմացան զայն նախագիտութիւն, որ զուրկ՝ ի վճռոյն Աստուծոյ, այլ որ փակէ զվճիռն, և Հաստատի՝ ի նմա, բովանդակէ՝ ի հետագայ գլուխն սահմանելով զայս միտս ևս ընդհանուր կանոն. Օ՜ի՜նչ ապաքէն՝ զէն, չընկնաւնքն հեր առ ոմոն՝ ի յարդելոյ բանին Աստուծոյ՝ որ վէմ նոսա ընդրէլոց, նմանող ինչոյ ի՞նչ ընկաւնոցն՝ ի՞նչ ընտրելոցն։ Եւ այսոքիկ միտս ևս սկզբամբ յայտ է՝ թէ նոյնպես՝ ի հիմանց կործանի միջական գիտութեան, ըստ որոյ գտանի նախագիտութիւն բարւոյ՝ որ վերադարձ՝ ի կոչումն ընտրելոց, իբրև հաւանութիւն թէապէս ապագայ չնորհաց, որ ոչ է նախասահմանութիւն։

Չորս. չորրորդ։ Եթէ սիրն Օգոստինոս ուսոյց զմիջական գիտութիւն ըստ գոյացութեան, զոր օրինակ այժմ ուսուցանեն Մոլինեան դպրոցք. Հարցանեմ, ընդէր զայն չեդ առաջի Վիսապեղագեանց՝ ի նահանջել զտրտունջ նոցա, և՝ ի բառնալ՝ ի միջոյ զգայթագղութիւն ծագեալս պատճառաւ իւրոյ վարդապետութեան։ Ուանզի տեսաք աստիկ վերագոյնդ, ըստ բանից Պրոսպերայ, տրտնջել նոցա, թէ անհնար լինին ամ ջնոր, և բառնին առաքինութիւն, եթէ սահմանադրութիւն Աստուծոյ, ոչ ուսուցանէր սիրն Օգոս. նախնեացն տան վնաս մարթիան, և ընդ այսոսիկ նախասահմանութեան անձամբ զճոլոտա-գործսն ինչ հարի՝ ի ձեռ ընդէր։ և փորր ինչ յառաջ, այն առաքելոյ-թեան խրճանն Աստուծոյ յանկնելոց վերնոս յառնելոյ, և պայ-ից գնացելոյ գնորհնեալ՝ Աստուծոյ, և ի ղաղատալ զտրտունջն գայոսիկ, և՝ ի լուծանել զառարկութիւնն ոչ էսրկ սիրն Օգոստինոս՝ ի գործ զմիջական գիտութիւն. զի չկայր իրաստշաճագոյն՝ ի մերժել զանտեղութիւնն նոսիկ, որովհետև առ այդ հնարեցաւ

յայտ է՝ թէ ոչ ուրեք՝ ի պատասխանիս՝ որ առ Հիլարիոս, և առ Պրոսպէր՝ ընկալաւ զայն, և թուատէրեան Տուրնեղի, Վարբրիկ, Դանիէլ ընդ այլոց Անգլիական. ապա անտարակոյս առնելի ատցի է՝ թէ ոչ հաստատեաց զայն սուրբ Օգոս. կամ եթէ հաստատեաց, յոյժ սոգանալի է, զի զանց ոչար այսպիսի գիրբն, և առձեռնպատրաստ գնդալ զայնչափ ջարիս, և զգայլագուելիս բժշկել, անփոյթ եղև գիրբն՝ և զկրօնին շատ պաշտպանել, և երկպառակութիս մնոյց յեկեղեցւոջ առ հաւատակատարութեան նեթ. զոր յիրաւի ի վեր Պարդապետիս մեծի անզգամութեի է կարծել։

Յակ յաղագս սկզբն Հռովմայի,

Ասէ՝ եր Պարդապետն ոչ ուրեք յիշատակեաց զիշխական գիտուելիւնն, այլ միայն զգիտուելին պարզ խնացուելի, որ սոսկ ի կարելիսն Հայի, և զտեսուելի որ Հայի յայտպարտ ենթադրեալ զմեզ։

Երկրորդ՝ քանիցս անգամ եր Պարդապետն առարկէ ընդդէմ իւր զձեռնարկուելիսն՝ զորս ջեղջկուսեան հակառակորդք ընդդէմ միաբանուելի ազատուելին ընդ ձեռնին վճռոց, ոչ երբէք ապատանի՝ ի գիտուելին միջական՝ ի զննիչն հաւանուելի, կամ անհաւանուելի ազատուելի մարդկան՝ յաւաղքան զմեզ, այլ ընդ սկզբն Օգոստինոսի դիմէ առ նոյն իսկ ամենագործակալ կարողելի կամացն Աւ։ Ուստ այսմ ասէ ատ՝ խ. 19. պ. 3. Վ. Առնել կամն Աւ ե ամենեն գործանելոյ, ոչ ինչ զկնի գոյ լինել՝ որոյ կամ Աւ, վ լեզուն, այլ ըստ այնմ սրինակի լինել, ըստ որոյ կամ Աւ, վ լեզուն. որոյ կամ երթայ ինչ վնասել հոգւոս, և երթայ ինչ ներբնակոնականեաբար, և ազգասիրեան։ Այսպէս և այլուր։

Երրորդ՝ նա մերժէ զգիտուելին միջական, որ ոչ ընդունի զառարկայ նր. իսկարդ՝ սկզբն Հռովմայ ոչ ընդունի զառարկայ միջական գիտուելիան, ապա։ Հնուց. փոք։ Առարկայ միջական գիտուելի է թէական ապագայն յաւաղքան զներգործական վճռին Աւ. իսկարդ՝ ըստ սկզբն Հռովմայի ոչինչ է ապագայ յաւաղքան զներգործական վճռին Աւ. ապա։ փոքրագոյս է սկզբն Հռովմայի ասա՝ խ. 16. պ. 7. Եթ ոչինչ զօրէ, եթէ ասիցես՝ թէ զգանս սկզբն Հռովմայի խնամել պարտ է զգացարձակ ապագայից, և ոչ զթէականաց. զի նոյն բան է զթէականաց, և զգացարձակաց՝ պահմանք համատուելեան, որպէս յայտ լեզի՝ ի յաջորդ յօդուածդ։

Յաջորդ՝ նա մերժէ զմիջական գիտուելին, որ ուսուցանէ՝ թէ չէ հնար Աւ ճանաչել զբարսաս անբնդմիջապէս՝ ի նոսին, այլ միայն իսկ էուելն. զի միջական գիտուելի, եթէ գոյր, Աւ ոչ տեսանէր զթէապէս ապագայ հաւանուելի մարդոյ միայն էուելն՝ ըստ որում կարօղ արտադրել զայն, զի անտի ոչինչ ասի ապագայ, այլ կարելի ևնեի. և ոչ յէուելեանն ըստ որում բացորոշեալ՝ ի ձեռն վճռոյն։ զի լինէր յաւաղագոյն քան զայն վճիռ. այլ անբնդմիջապէս յիրեան. և այսպէս լինել պնդեն հակառակորդք. իսկարդ՝ սկզբն Հռովմայ հանապազ ուսուցանէ՝ թէ Աւ ոչ ճանաչէ զտեղծուածս անմիջապէս՝ ի նոսին, այլ միայն իսկ էուելն։ Այգ աստ՝ խ. 14. պ. 5. և այլ բազում ուրեք։ Տես վեճ. նախընթ. պ. 4։ Այլ և բազում սկզբունս սկզբն Հռովմայի, որոյք տապալի միջական գիտուելիսն, յաղաչ բերեն մտտենագիրք. եթէ հաճոյ իցէ, տես՝ ի Վտնէտ։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Դ.

Հերքի զկլուխ էլեղիկեան զեղեխս գործոց։

Առաջին պատճառ հիմնական՝ Հիք առարկայ միջական գիտուելիե. ապա չիք միջական գիտուելի։ Յուց. առաջարկ։ Առարկայ միջական գիտուելի՝ ըստ ջատագովաց նր, է ազատ թէական ապագայն յաւաղքան զմեզ Աւ ներգործուելի՝ ի գործածեալ, և անկախ զնմանե. իսկարդ՝ յաւաղքան զմեզ Աւ ներգործուելի՝ ի գործածեալ, և անկախ զնմանէ, ոչինչ է ազատ թէական ապագայ. ապա։ Հնուց. փոք. յորում է գժոմարուելին։ Եթէ ինչ-ինչ՝ ի ներբնդունականս լիներ թէապէս ապագայ յաւաղ քան զմեզ Աւ, զայն կամ յիրեն ուներ, կամ՝ ի զօրուելէ թէուելե, կամ՝ ի տուեալ անտարբեր, զգացնեցուցանել, և կամ յայլ ինչ պատճառէ։ Իսկարդ՝ ոչ յիրեն. ապա թէ ոչ՝ ոչ լիներ ներբնդունական ապագայ, այլ հարկաւոր, և բնական. և ևս՝ զրօրինակ ոչինչ կարէ տալ ինքեան զգոլ, նոյնպես և ոչ զգոլ թէապէս ապագայ։ Ոչ զօրացեր թէուելե. քանզի կամ անբաղդատ է թէուելին, ոչ յայտ նախադասուելե, եթէ հա-

հաւքեալ ՝ի նմանէն պէտիէր, հաւքեալ վասն բիս հինէ խոտոռ, և յայնժամ առաւել ևս յայտ է, թէ թէութիւն այն, յոր եօթնից հարեան երկրի, զօրութիւն իւրով ոչ ՝ի մէջ բնէ անվրէպ ղեկագայ սպառումն լսողաց. կամ բաղադրեալ է թէութիւն, կամ պատկառեալ, ոչ եթէ լեզի քարոզութիւն, լեզի դարձեալն. և յայնժամ ևս յայտ է՝ թէ այնպիսի թէութիւն ոչ տայ դարձման լինել անվրէպ ապագայ, զի բազում անդամ լինի քարոզութիւն, և ոչ դարձեալն, և այնպէ գՀետ գայր, թէ քարոզին ևեթ շատ է առ դարձեալն, որ գաստապարտեալ է ՝ի Պետրոս։ Ել ՝ի առնել զուգընթացութիւն, զի ընդհանուր, և անտարբեր զուգընթացութիւն այն ոչ ունի զանվրէպ կապակցութիւն ընդ դիպուածոյն, զորօրինակ ընդ հաւանութիւն. զի կարէ կալ ընդ հաւանութիւն, և ընդ անհաւանութիւն՝ ըստ հնդկականց նր։ Ել ոչ իսկ յայլ ինչ պատճառէ, զի այլ ևս պատճառք են անտարբեր, և անբացորոշ առ ապագայութիւն, կամ առ ոչ ապագայութիւն, ըստ որում յառաջեն քան զվճիռն Ել, որ բացորոշ զի յերկուց, զի ոչ բացորոշեն զին քեանս անկախ զբացորոշութիւն առաջին պատճառի, ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէին երկրորդ պատճառք, այլ առաջինք, և առաջինն երկրորդ. ապա միայն վճիռն Ել է, որով իրն ներքնագոյնական լինի թէապէս ապագայ, և ըստ որում այսպիսի ճանաչէ զայն Ե։

Հաստատի նախ փորբագոյնս յառացեալըս ՝ի պր. 1. այսր վճռ. ՝ի վր ծանօթութիւնն ապագային։ Օ ի ոչ բացարձակ ապագայն է այն՝ որ է բացարձակապէս բացորոշեալ ՝ի պատճառս իւր առ ՝ի ունել զգոյութիւն ՝ի հետագայ ժամանակի, նոյնպէս թէական ապագայն է այն, որ է թէապէս բացորոշեալ ՝ի պատճառս իւր առ ՝ի ունել զգոյութիւն ՝ի հետագայ ժամանակի. յայս սակս որ ինչ միանգամ ցուցանին՝ թէ ոչինչ է բացարձակապէս ապագայ յառաջքան զներգործական բացարձակ վճիռն Ել, նոյնպէս ցուցանին՝ թէ ոչինչ է թէապէս ապագայ յառաջքան զներգործական վճիռն Ել, որ են թէականք ապագայք, և առարկապէս թէական։

Պատասխանին, թէ ՝ի մէջ թէական, և բացարձակ ապագայից այս է զանազանութիւն, զի բացարձակն պահանջէ զվճիռ ներգործութիւն գոյոյ Ել. իսկ թէականն պահանջէ զվճիռ, ոչ որ իցէ ներգործութիւն, այլ որ լինէր, եթէ դնէր թէութիւն. (զի դնէն՝ թէ միշտ ՝ի կողմանէ թէութիւն ՝ի մէջ բնէի վճիռն ներհակայապէս թէական, որ ոչ է, այլ որ լինէր՝ եթէ դնէր թէութիւն. ուստի յայսմ նախադասութեան, եթէ Պետրոս լեզի յայս ինչ պարագայս՝ ապաշխարեսցէ, միշտ զօրութիւն իմացեալ լինի, ասեն, և եթէ կամք իցեն Ել տալ նմա զիւր զուգընթացութիւն.) և զնբանց առաւել ցուցանեն այսոիկ ձեռնարկութեամբ։ Պարտ է պատճառին համեմատիլ գործոյն, իբրզի գործոյն՝ որ է, նշանակեսցի պատճառ՝ որ է. գործոյն՝ որ եղիցի, պատճառ՝ որ եղիցի. գործոյն՝ որ լինէր, եթէ դնէր թէութիւն, պատճառ՝ որ լինէր, եթէ դնէր թէութիւն. իսկարդ՝ թէական ապագայք ոչ են, և ոչ եղիցին, այլ միայն լինէին, եթէ դնէր թէութիւն. ապա շատ է, եթէ նշանակեսցի նոցա վճիռ, ոչ որ իցէ ներգործութիւն, այլ որ լինէր, եթէ դնէր թէութիւն։

Ել է ընդդէմ։ Ել պատասխանի, զոր պնդէ Տաւրնելի խ. 6. պ. 3. յաւարտն, և յոր զվաւորաբար ապատանին հակառակորդք, լոկ վախճուտ է։ Ել այ օրանամ զպատնաշութիւնն ՝ի մէջ բերեալ յառաջին նախադասութիւն, որ ՝ի մէջ բացարձակ, և թէական ապագայի. և զգուշման նր զան, զիարք։ Թէական ապագայք ոչ են, և ոչ եղիցին, ևն, ըստ ներգործական գոբծածութ գոյուն, առ որ են ապագայ, ընդդէ։ Ել են, և ոչ եղիցին, ևն, ըստ ներգործական ճշմարտութեան, կի ըստ բանի թէական ապագայութեան, ուրա։ Ել յայսմ է յաւէտ մոլորութիւն հակառակ կարծեաց։ Ել ևեթի լուծումն։ Ճիրաւի ճշմարիտ է, թէ թէական ապագայք ոչ են ներգործութիւն, այս է՝ ոչ գոն յիրում այնոիկ գոյութիւն, զոր առ ՝ի ունել երբեմն են ապագայ, և ոչ իսկ բացարձակ ապագայք գոն այսպէս. ապա թէ ոչ՝ չլինէին ապագայ, այլ ներկայ. ապա վ թէական ապագայից ըստ այսմ առելոց պարտ է նշանակել զպատճառ՝ որ լինէր, եթէ դնէր թէութիւն. զորօրինակ՝ և վ բացարձակ ապագայից ըստ այսմ առելոց պարտ է նշանակել զպատճառ՝ որ երբեմն եղիցի։ Ել սակայն են ներգործութիւն ըստ ճշմարտութեան, կամ ըստ բանի թէական, կամ բացարձակ ապագայութեան. զի ճշմարտիւ են ներգործութիւն թէապէս, կամ բացարձակապէս ապագայ. և վ այնր

այլ ներգործական բացարձակ կամ թէական ապագայութեան, որ ոչ է հակ բանի, և ոչ լոկ կարելիութեի, պարտ է նշանակել զպատճառ՝ որ իցէ ներդործութեի, և ոչ միայն բացարձակ ապագայութեան նորին իսկ հակառակորդը յառարկութեան անդ նշանակին զբացարձակ վիճակ ներգործութեի գոյօղ, նոյնպէս և միայն ներգործական թէական ապագայութեան պարտ է նշանակել զթէական վիճակ ներգործութեի գոյօղ ։ Այսու ձևոնարկիմք ընդդէմ սմին օրինակս ։ Թէպէտ և բացարձակ ապագայք ոչ զան ներգործութեի, բայց քանզի են ներգործութիք բացարձակապէս ապագայ, փս ճշմարտութեան այսր բացարձակ ապագայութեան նշանակէք զպատճառ՝ որ իցէ ներգործութի, ՚ի՛ զբացարձակ վիճակն ներգործութեի գոյօղ ։ ապա նոյնպէս, թէպէտ և թէական ապագայք չիցեն ներգործութիք, բայց քանզի են ներգործութիք ճշմարտապէս ապագայ, պարտ է նշանակիլ նոցն զպատճառ՝ որ իցէ ներգործութի, ՚ի՛ թէական վիճակն ներգործութեամբ գոյօղ ։

Երկրորդ պատճառ մերձաւոր նախընթացին, կամ առաւել ևս բացատրութի նորին ։ Միջական գիտութեին է, որով Ա՚ն անկախ ՚ի գրական վճռոյն տեսանել զանվրէպ կապակցութեին, որ ընդ մէջ մարդկային կամաց, և ընդ մէջ այսր ներգործութեի յաւէտ, քան ընդ այլում՝ ՚ի գնիլ պարագային ինչ ։ իսկ արդ՝ չիք այսպիսի կապակցութի յառաջքան զբրական վճիռն Ա՚ն ։ ապա չիք առարկայ միջական գիտութեին ։ Այս։ փոքր ։ Ունիք անվրէպ կապակցութի ընդ մէջ նոցա՝ որք ոչ ըստ իւրեանն, և ոչ ըստ այլոյ կապակցին ։ իսկարդ՝ յառաջքան զորական վճիռն Ա՚ն կանխն ոչ կապակցի անվրէպ, ոչ ըստ իւրեանն, և ոչ ըստ այլոյ՝ ընդ այսմ ներգործութեի յաւէտ՝ քան ընդ այլում ։ ապա ոչ ըստ իւրեանն, քանզի կանխն է անտարբեր առ այս, կամ առ այն ։ և այնպի՛ եթէ ըստ իւրեանն կապակցեր ընդ միում ներգործութեի, լինէր բնական, և հարկաւոր կապակցութի, և այսպէս լինէր հարկաւոր ապագայ, որ է ընդդէմ ենթադրութեին ։ Այլ ոչ ըստ այլոյ ։ քանզի զնոյն լինէր այս այլ ։ ոչ կանխն ածային, զի ոչինչ վճիռ ենթադրի ՚ի նմա, որով ներգործութիք կամեսցի զկապակցիլ նոցա ։ ոչ վճիռն էիք, կամ զուգընթացութեին առնել էիք, զի երկոքին ևս են անտարբեր առ այս, կամ առ հակադրեալ ներգործութեին ։ ոչ պարտագոյն, զի անբաղադրդ, կամ ներընդունակն են այնոքիկ, ուստի և ոչ անվրէպ ըստ ինքեանն կապակցեալ ընդ միում ներգործութեի ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե ։

Ծրագիր ծանր սխալանքին ի՛ ջնջման գնդոյնեան ։

Առաջին անպատշաճութի ։ Միջական գիտութիւնն բառնայ Ա՚ն զբան առաջին պատճառի, և առաջին շարժողի ։ Այս։ Եթէ առաջին պատճառի, և առաջին շարժողի է շարժել զայլ պատճառս, և ոչ շարժիլ ուրեք ՚ի նոցանէ, բայց եթէ շարժեալ յառաջնոյ անտի, իակարդ՝ ՚ի դրութեի միջական գիտութեի երկրորդ պատճառն շարժէ զինքն ոչ շարժեալ յառաջնոյ, զի բացորոշ զանձն, ոչ բացորոշեալ Ա՚ն ։ ապա ։

Երկրորդ անպատշաճութեին է ։ Միջական գիտութեին բառնայ Ա՚ն զբան ընդհանուր պատճառի, զի ըստ այնմ դրութեի հակ ինչ, այս է՝ բացորոշութեի ստեղծուածոյ, զերծ է ՚ի պատճառելութեի նր, զի ոչ պատճառի ՚ի նահաճութեան շնորհաց ։ վասն այս, ըստ Տաւրնեղեայ, և ըստ այլոց Արիստեանցն խոստովանելոյ, բարդապէս միայն շարժէ առ բացորոշութիւն ։ ոչ ՚ի գործակից շնորհաց, կամ ՚ի միասնական զուգընթացութեի, մի՛ զի այնուհետև ոչ ևս լինէր միասնական միայն, այլև նախահաժանն, քանզի պատճառն է յառաջագոյն, գեթ բնութեի՝ քան զգործն, և երկրորդ՝ զի միասնական զուգընթացութեին ոչ ներգործէ ՚ի կամ՝ առ ՚ի բացորոշել զնա, այլ միայն ՚ի գործն, ոչ առնէ զի կամեացութ, այլ առնէ յօրժամ կամիցէ ։ ոչ յայտ է յերկուս, որք ՚ի միասին ձգին զնաւն, յորոց և ոչ միւն հասկ ՚ի միւսն, այլ երկոքին ևս մասնապէս ՚ի կրաւորական ձգումն նաւուն ։

Երրորդ անպատշաճութի ։ Միջական գիտութիւնն կարէ զամենակարողութեին Ա՚ն, և զգեբազոյն տերութեին, զոր ունի՛ ի միւ կամաց մերոց ։ Այսուհանդերձ ։ Ի հաստատ վարդապետութեի սկզբն Օգոստինոսի, և ոչ թոմի ինձ, համարէն ամենեցուն, որք ունին զուղղափառ կարծիս, թէ Ա՚ն զկամս մարդկան չինչ և իցէ պարտագոյս կարօղ է՛ ի բարին դարձուցանել ։ Ա՚ն ոչ, ասէ նր Աւրդապետն յընձեռ. գլ. 97. այնչափ ամբաստանութի առնգտոյ, զինչ ասէր

ընչ ԱՅ զարդ ևս ևս ևս, ընդ ևս ևս, երբ ևս ևս, և ևս ևս, ընչ ևս ևս, ևս ևս ևս

ընթացակից, և գիւղագործս գործակից շնորհս, զոր ոչ ընդունէին։ Արկրորդ՝ զի պահանջին և ևս զնախաժամն, և զզարհուրելի բարեյական շնորհս, զոր ոչ ընդունէին։

Ու առաջինն, ուրանամ՝ թէ Վիսապեզագնանք ոչ ընդունէին զընթացակից շնորհս, կամ զմիաբանական զուգընթացութիւն. յայտ է՝ի բանից աստի Պետրոսի առ սին Գրոտո. Ա՛ ոչ հոգեն, ըե զնորհն Ի՛, զոր ընկոյց ի՛ քեզ հոգին, և ոչ հնազանդեաց՝ մերձ իսկն զրկեցից, և ես այնց իմոց զօրագործեն, ան զոր յոյսն ի՛ ոչ ոգրեան ըզ ի՛ բենց ցնորից, ՚ի մատուցմանէ, և ոչ տուչ ելիթ. և ոչ իսկ գոյր պատճառ ինչ ուրանալոյ նոցա զմիաբանական զուգընթացութիւն. միայն թէ դիցի՛ ի կամաց լինել բացորոշելի առ այս ներգործութիւն յաւետ՝ քան առ հակադրեալն։ Վասնզի՛ ի գնել զայս՝ ունայ միշտ յաղթական աղնդ նոցա հերքեալն ի սէրն Գրոտոսեան, ի Պետրոսէրայ, և՛ի Հիլարիոսէ, ՚ի անօրինել մարդոյ ընդ Ի՛, զմիան ինչ ինքեան գրաւել, և զմիան ինչ Ի՛ ի՛ ողոլ, և առնել զանձն յատաՂագչն, և զի՛ ի յետնագոյն, ոչ ասէ սին Գրոտ. կամ ոչ ասէ սին Պետրոսէր, յոյն ասէ ընդ՝ նոսա տարեալ զի՛ ի Հիլարիոս. և ոչ յոյն ասէ ի՛ զի ընդ՝ ընդոտ. կամ ոչ ասէ Հիլարիոս, թէ՝ վասն և ևս ինչ ի՛ մոլորութենէ ելցէ՝ ի ճշմարտութիւն։

Ու երկրորդն, եղեալ այժմ՝ թէ Վիսապեզագնանք չընկալան զնախաժամն ներքին բարեյական շնորհս՝ զոր ընդունին Ա՛ղիեկանք, զդիւ ասացեալ՝ ի ճառն, որ ի վերջ շնորհից, այս բարեյական շնորհք շարժեն միայն զկամս առ հաւանութիւն առաքինութեանս, և յուզմամբ բարւոյ, և ոչ գործեն զայն, այլ մնան նոյն իսկ ազատ կամաց, և այսպէս ոչ արգելուն անօրինել մարդոյ ընդ Ի՛, զմիան ինչ անձին՝ և զմիան ինչ Ի՛ ընծայել, և զանձն առնել, ուստի և՛ ի ձեռն շնորհացս այսոցիկ ոչ ըստ բաւականին որոշին՝ ի Վիսապեզագնանց։

——o——

ՅՕԴՈՒԱԾ. Զ.

Ա՛ղիեկան գէղոսէն պատմաբանէն հերքեալ։

Ովկեան՝ որ ընդգեմ նորահնար վարդապետութեանն Ա՛ղիեայի առաջի ընդհանրական քննութեանն Ագաթիացւոց՝ ի մերոց յաւելուցեալ, և հաստեալ՝ ի կատար տալոյ զմեծիս, ՚ի Հռոմ կոչէ Կղեմէս ուխտերգ, յորդորեալ յաղաչանաց Ա՛ղիերեանն Հռի, ժողովս հրատարակէ, քննիչս կարգէ զինել զկարծիս Ա՛ղիեայի, որոց գլուխ կացուցէ զեպրապատիճ Կարդինալս զՈւգոլինոս Ա՛գրուտեանց, և զՊոմպէոս Ա՛լբաժեան։

Ահ քննիչքս այսոքիկ, բաց՝ ի միոյ, կի յերկուց, հաւատեալ դատապարտելոյն զմիջական գիտութիւն Ա՛ղիեայի՝ յայտ է՝ի հետագայից։ ՚Ի ժողովի որ եղև՝ի 6. Ա՛պրի. 1598. ասեն. թէ Ընդհերձ՝ որ զՀիպ գՈն Գլնոն գէպռ՝ ի, ծանր են յոյժ, և անպանելի ուղղեցուածոց։ ՚Ի ժողովի՝ որ՝ի 19. Ա՛պրի 1601. ասեն. Դոյն երեմ ընդ այնմ, զոր Ա՛ուգիստոցն հանճարեցին՝ ի փորձելոյ զնորա գիտութիւն՝ ի գալ ուղղ ընդ ինքեան բերել իմոց. և՝ ի գալ ուղղ անկեալոնքն, զոր՝ ի ընդունոց իրզեցին, զի ոչ ընդունոյն ինչ նմա. և յայս ասէ ոգոգելն՝ հերքեալ երեմ յՕգոստինոսէ .... ընդ Աուգիստոցոյն մերոյ։ Ովկեան սահմանն՝ ի 29. Հոկտ. 1604. և այսպէս բանադրեն, և զի այն իրէ իրենց է, զի փորձելոյ էին։ Տես Ա՛ուր. գիրք 2. գլ. 2. և 18. գիրք 3. գլ. 39։

Ովկեան կանխաւ ուրանային հարքն Հռենացի, այլ այժմ տեսեալ՝ ի ճշմարտութիւն ընդունին ընդ հօրն Ա՛ուգոլոյ. այլ պնդեն՝ թէ գահաւեժ եղեն քննիչքս՝ ի տալ զմեծիս, և՝ի մեծոյն՝ զոր եւոան միանգամ, յամառութիւն չառին յանձն լեալս դառնալ, իրացն՝ և վարդապետութեանն Ա՛ղիեայի անդէտ լեալ, առաւել քան զարժանն միտեալ՝ ի կողմն Ա՛ոմինիկեան, ընդդէմ Հռենացւոց։

Ա՛յլ յայտ է առհետգուն, թէ փափաքութիւն ինչ է չարաչար դատախազից, չարախօսել զդատաւորաց իւրեանց, յորժամ անկանի դատ նոցա։ Ու արդարև ամենեքին յայտնի ունին տեսանել, թէ չարայօդ, և տմարդի են՝ ի վերեալ անկրաւ բաղդատեալքս, ՚ի միտ առեալ, թէ Ա՛ղիենացիք ոչ միշտ զնոյն եղանակ խօսից պահեցին՝ ի վերոյիշեալ քննչացս. զի՝ ի պնդելն ան-

անվարժս լինել քովս՝ ի նոցանէ և գէտ-
ըս՝ ի վէր հին գէտ-ըն, քարոզէին զնո
իրըև սուս եբեթլե, և յոյնքս, ի բաբե-
պոլտ-ը, ի պաշտօն, ի հնդ-ըն, և ի ըղբտ-
պէտ-ըն անհնդ-ը։ Ի յայսմ գրէ Հ երզոգոս
Նեանն ընդ կերպարանափոխ անուամբ Պօղո-
ի Խառաբչայ ի վր միջական գլուխն ի ։
մ. Հատուած 3 . որում՝ Համախոհ գոյնին
Կորնեղեան ատենադպրին ժողովոց, Պետրոս
սր Նալենփեան մըլենեան, և Նեանն Կրոճ-
գա ։ Իսկ այժմ՝ քանզի բաղայայտ է նէ՝ թէ
ամենեքեան, բաց ի միոյն Խովհաննէ, դատա-
պարտէին զՄղինայն, ըստ դատաստանի Ի-
վինոսի Նայերայ՝ յամ առաքինութենէ իւրեանց
մերկացեալ են, և յօտար յանցանս անցեալ,
մինչև բարեզգած, կամ չարագգած լինելն առ
դատն Նղինայի՝ լինել առ ոմանս Հատատի
նշանակ արդեանց, կամ ապարդեանց, մանա-
ւանդ թէ՝ տալ զնմ արդիւնս, կամ զապար-
դիւնս ։ Տես զայսմանէ Ճոխագոյնս ի Ժողովոյ։
Նաղեմ. պ. 6. յօդ. 6. և ի նր ՝ ջատագ.
պ. 19։

Ի Կղեմայ ուխերորդի մերժէն Հանապազ
զՄարդապետութիւն Նղինայի, և ունէն ի մոտ
դատապարտել զայն, Հաստատեն՝ բաց յայլոց
բազմաց, այն դառն քանքարտանք Մատենա-
գրաց Նկերբութեն Նոյ ընդդէմ նորա, այն
թէ եղև նա չարագգած առ Նկերբութին Նոյ.
թէ ի Պանիացւոց անտի պաշարեալ եկաց ի
կողնի Ռարոզչաց. թէ չեղև ըստ արժանեաց
ինդրոյն վարժ մղենութեան վարդապետութեն,
և գլխաւորարար միջական գիտութեն գաղտ-
նեաց ոչ ըստ բանականին հմուտ. և այլ սոցին
նման չարախտութիք ընդդէմ քոյ, և նոր-
հան քահանայապետիս, զորս մարթի է ըն-
թերնուլ առ Նովհաննու Աստրենեայ Հոր-
պալեան, առ Նենատոսի, առ Պօղոսի Հան-
նարքեայ։ Տես Գերբ. գիրք 3. գլ. 47. և
գիրք 5. Հատուած 6. գլ. 5. Նայլ անցանէ
զանցանէ զամենեքումբ յարգոյ Հայրն (Ի. Ի.)
վարժապետ Նկերբութեն Գովհակեան. յորոյ
բանս ընթերցեալ զայս. Ձէ պարբ ղբմնալ,
Ըէ Կղեմէս ռոմէբբէ աստուձեն գէտ-ըն-
ցբէցս՝ ի Գովհաննէսեան, որ Հէնէ ի նշ կոր-
գեն եւ Հէբռայեցի ի տահասոյակտ-ըն։ Ու
այս, ի լսելս իմս. քարինքդ ազատակեացն։

Պօղոս Հինգերորդ յաջորդն Կղեմայ ուխե-
րորդի՝ ի ժողովն, որ ընդ երկոտասան կարդի-
նարաց եղև ի 8 . Մարտի 1606. Հաստատեալ
էր զՀերնական վճիռ Հատանել ընդդէմ Ո-
լենայի, և զկնգական դատապարտութեն խոր-
հեալ էր ի մոտ, այլ վ իրաց ինչ որք յայն-
ժամ դիպեցան, ծանոյց ի ձեռն պատասխա-
նագրի, թէ զՀրատարակութիքն նր յայլ ժամա-
նակս ձգեաց։

Թէ այս ամ այսպէս եղեն, բազում փաստք
ցուցանեն, զորոնք Համառօտութեն աղագա-
այժմ զանց առնեմք. շատ լիցի մին, կամ եր-
կուքն։

Նախ՝ ուր զառաջինն սկսաւ Հրատարակիլ
պատասխանագիրն Պօղոսի Հինգերորդի, որով
Հրատարակութիւն դատաստանին յապաղեալ
մնայր յայլ ժամանակ, վերոյիշեալ Ռարոզչաց,
յաղթութեի գոչեին սպանիացի Նեանք, պա-
րապ տոհմեալ առ Հատարակ ուսանողաց զերիս
աւուրս, ցնծացեալ յօրինէին Հանդերձեալս օ-
դաթոխ փառիփշտից, խաղարկութիս թագեր-
գականս, յաղթական կամարս, յորոց ի ճա-
կատս ոսկեգրով քանդակեալ՝ Նէնքս Ցոչ-
Լոչ, այլև միանգամայն զՀանդիսի պատա-
րագս գոհութեի մատուցանէին։ Լս արդ՝ Հար-
ցանեմ, ուստի այնչափ տրամութեի Ռարոզ-
չաց, և այնչափ ցնծութեի Նեանց, վ կամ-
ման, և յապաղման Հրատարակութեն դատաս-
տանին. բայց եթէ զի Նեանք զիւրեանցն ձա-
խողութեի, և Ռարոզիչք զիւրեանց յաջողու-
թիւնն գուշակէին։

Երկրորդ՝ խաղաղութիքն՝ որ տրարաւ ի մէջ
Գոմինիկեանց և Նեանց ձեռնտուութեի փի-
լիպպոսի երրորդի արքայի Պանիոյ՝ երկրորդ
պայմանն եղև, զի երկոքին կողմանքն ևս ջո-
կիմ գալեցոյցն չէ բացորոշեալ զնկատուկ-
ինեան որ ի վէր նգատդէ՝ պատրիարքին գծայ-
լեցոյն ռոմանոյպէտն։ Ըկաց ի պայմանին
կարգն Ռարոզչաց, ոչ յայտ է ի թղթոյ պա-
գատանաց, զոր յայս վաճառն մատոյց Պօղոսի
հինգերորդի ի 12. Յունիսի 1612. յընդհանուր
ժողովոյ իւրեանց գումարեալ ի Հռոմ. և
զորին հակառակն ընդդէմ կացին Նեանք։
Ոչդոյն պատրատանս արարին բազում անգամ
Գոմինիկեանք առ սրբազան քահանայապետսն
առ Գրիգոր Հնգետասաներորդ՝ յամին 1620. առ
Ուրբանոս ութերորդ՝ յամին 1627. առ Ին-
նովկենտիոս մետասաներորդ՝ յամին 1681. և
ի վերջոյ առ Ռենեդիկտոս երկրտասաներորդն,
Հանապազ ընդդէմ կացեալ Նեանց, զդա-

տաս-

տաստանն ընդ մշտնջենաւոր լուսոյն ծածկել ինդրելով, ոչ կարի քաջ յայտնի եղև յառաջ քան զաւուրս զայսոսիկ յամս քահանայապետութեան Ինոկենտիոսի երիցատանիցդ։ և ահա սակաւք քաջ ապացուցութիւն, թէպէտ և չէին այլք ի միջի, աչերևի տեսանի, թէ որ կողմն իրաւամբ եղև վերագոյն ի հակառակութեան, և ոմն նպաստեալ յապաղեալ դատաստանն։ Տես ի Մովմ. Հաղթ. և նի. Ջատագ. ի վերոյիշ. տեղ։

Ա՛ռիցես։ Այն ասմ, զոր յայս յօդուած ասացաք, և այլ ևս բազում, յորս մեծապատիւն Դովմինիկեանք յաղագս հռովմէական քննչաց, յաղագս Կղեմայ ութերորդի, յաղագս Պօղոսի հինգերորդի, և յաղագս գաւտակիցս նոր, հաստատեն ի դատս Գալիլեայ, Կորնելեայ, Լեմմայեի և այլոց առաջնոցդաց, կամ ետնագրանից, որք առաջիկայ էին ի ժողովն, որ ի վեր նպաստից։ Իսկարդ այսց գործոց ոչինչ հաւատ պարտ է ընծայել, և չէ մարթի ումեք ի վկայութի բերել զայնս, ըստ որում զնկոյց Ինոկենտիոսիս տասներորդ Քննութեանցդ հռովմէական և հանրական քննութեանն ի 23 Ապրիլի 1654։ Ապա արժէն և ոչինչ առարկութիւնքն գործոյ՝ որք կարեն յառաջերիկ անտի ընդդէմ միջական դիտաւորեալն։

Պ՛ասխ զան. գիտք։ Ինոկենտիոսիս տասներորդ զնկոյց։ Թէ այսց գործոց չէ պարտ ընծայել հաւատս, իրաւարանականս, կամ օրինականս, ընդհանուր. պատմութեանականս, ուրա՝ Այնպէս և չէ մարթի ումեք ի վկայութի բերել ի դատաստանի առ ի ստոյգ և իրաւաբանական հաւատս ընծայել, ընդհանուր. արտաքոյ դատաստանի առ ճշմարտութեանն պատմելոյն, ուրա՝ Ահ այս իցէ ճշմարիտ, և հարազատ խոցուած վճռոյն Ինոկենտիոսի՝ ոչ ուրացի, որ միանգամ ոճոյ, և սուտ երդմամբ հռովմէական տունէն ի սոյն օրինակ վճիռս դիտակ եղեւ։ Այլ և բազումս տես յառաջին դրութեանս մեր։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ե.

Տոպալն հիմունք, ջնջելոյ գէդոնէի։

Առարկեսս նախ՝ ընդ Տուրնելայ, և ընդ այլոց Սոլիմանց՝ ի սէր գրոց՝ զՍանդիսականն զայն բան Պաւղի. ԺԱ. 21. * Այլ ոչ

Ա՛րծուէն, չոյ ոչ Ռէհոաչէթ· զի ընդ ի Տէրս, և ի Սիոն եղեալ էին զղջութիւն՝ որ ի նէ եղեն, վասն Ա՛ս արդեօ, եղեալ ե ինքն ապաշխարել եր։ Հորմէ այսպէս ձեռնարկեն. Պէտ կշռամբեաց զ՚ըրեայս բաղդատութեամբ Տիւրացւոց, և Սիդոնացւոց, զի ոչ ապաշխարեցին՝ տեսեալ զքանչելիս Ն՛ր, և լուեալ զքարոզութիւն, զոր առնէին արդեօք Տիւրացիք, և Սիդոնեացիք, եթէ գնոյն պատճէնիւն Պ՛ոյ տեսեալ էին, և զքարոզութիւն Ն՛ր լուեալ. իսկարդ անիրաւ լինէր այս կշռամբանք, եթէ ծանուցեալ եր Պ՛ն զապագայ ապաշխարութիւն Տիւրացւոց ի բացարձակ, և ի գործունեայ վճիռն իւր յենթադրութիւն աքսանչելոյս, և քարոզութիւնն Պ՛ոյ, և ոչ յատաջագոյն քան զվճիռն ի ձեռն միջական գիտութեան. ապա։ Յուշ. փոք։ Այն կշռամբանք է անիրաւ, որում Հնար է տալ իրաւացի պատասխանի. իսկարդ՝ ըստ Թովմայեանցն կարծելոյ՝ այսմ կշռամբանացն Պ՛ոյ Հնար եր ՚ըրեից տալ իրաւացի պատասխանի՝ ասելով. Տէր, եթէ գործունէաբար վճռեալ էիր զապաշխարութիւն մեր, ենթադրեալ զքարոզութիւնն Պ՛ոյ, ոչ վճռեալ էիր զապաշխարութիւն Տիւրացւոց ընդ նովին թէութեամբ, ապաշխարեալ էաք արդեօք և մեք, ոչ նք ապաշխարէին, ապա յանիրաւի կշռամբես զմեզ առանել քան զնոսն։ Այլս ձեռնարկութիւն, զոր այնչափ բարձրացուցանեն Մոլինեանք, և զոր ամ ուրեք ի գործ առնեն իրրև զառաջս, և զվճռան, յամ կողմանց լինել կեղակարծ ցուցանեն բանքդ, որ զնոսն։ Ա՛յ՝

Պ՛ասխ նախ՝ չընջելով զձեռնարկութիւնդ։ Ըստ դրութեան յարմարական շնորհաց, զոր առհասարակ ընդունին հարքն Ընկերութեանն, զոր և ամենեքին ըստ օրինաց իւրեանց պարտին ընդունել, մարթ եր ՚ըրեից ըստ նմին օրինակի տալ պատասխանի Պ՛ոյ՝ որ կշռամբեր զնա բազդատութիւն Տիւրացւոց. Տէր, եթէ եղեալ էիր զմեզ յայլ պարագայս, յորս միջական դիտաւորեալ կանխաւ տեսանէիր, թէ ապաշխարելոց եմք, ապաշխարէաք արդեօք, սակ ապաշխարելոց էին Տիւրացիք, զորս յայն պատշաճաւոր պարագայս գնէիր, ենթադրելով թէ առ նոսն եղեալ էին զօրութիւնքն, որք միանգամ եղեն առ մեզ, կամ համաձայնագոյնս՝ որ նոյն է, եթէ առեալ էիր մեզ զպարմանդ շնորհս, ոչ վճռեալ էիր տալ Տիւրացւոց, ոչինչ

ոչինչ ընդհատ քան զնոսա՝ ապաշխարել նպ։

Արդեւ Տուրնեղ՝ թէ ըստ կարծեաց ջատագովացն միջնական դիտութեն՝ չլինէր իրաւացի պատասխանին Հրէից, որովհետեւ ի պարագայսն, յորս էին, ոչինչ պակասէր նոցա ի հարկաւորացն առ դարձ։ Այլ խարէ, կամ խորհ վարդապետաց Սղնեան, քանզի պակասէր նոցա յարմար շնորհքն. ջ՝ շնորհքն մեծագոյն բարեյապէս, և ի բանի բարերարութեն. իսկ յարմար շնորհքն ոչ է նուազ հարիւրոր ըստ այմ դրութեն առ դարձն, քան զշնորհս ըստ ինքեանն գործունեայ՝ ըստ Աւուիմեանն դրութեն։ Պատ զայս ձեռնարկութեի, զոր այնչափ մեծացուցանեն Հարմարակութիւնք, առաջի կայ լուծանել միոբինակ նոցա, և մեզ, և ամ ոմիք՝ որ զուղջապատ միտս ունի զշնորհաց. վասն ուղղափառ ճշմարտութեին է, թէ ի՝ ոն՝ ոչք գտանին, կանխիկ շնորհք՝ եթէ փիլիգապես, եթէ բարեյապես, և եթէ յարմարապես ազդուագոյն, քան յորս ոչ գտանին։

Պետեմ երկրորդ՝ ուղղակի առ ձեռնարկուիդ՝ ասել. զիարդ. և զոյացմանն ասպա. գտաձեալ դիտք։ Ոչ ասեմ, թէ ըստ մերոցս կարծեաց և ոչ մի ինչ պատճառ գոյր արդարանալոյ մեզադրութեն բաղդատութի Տիբերացւոց՝ առ Հաւատացեալս, և չապաշխարելոյ նոցա, վասն կրկին պատճառաց։ Ոյսն՝ զի թէպետ ոչ ունէին զգործունեայ շնորհս՝ որ տայ առնել, կամ զվճիռն առ այն, բայց ունէին գէթ զբաւականն շնորհս՝ որ տայ կարել, իսկ այնմ՝ որ կարող է առնել զայն՝ առ որ պարտաւորի, և ոչ առնէ, մեղք են նմա։ Երկրորդ՝ զի նոցա էր մեղն չունելոյ զգործունեայ շնորհս, վասն առաւել անարժանս ընծայելոյն առ այն զանձինս, քան զոր ընծայէին Տիբերացիք, վասն մեծագոյն կուրբեանն, և առաւել խստասրտութեն, և ապաշնորհութեն իւրեանց։

Ասիպ՝ Ոչ՝ ի լինել բաղդատական կշռամբ քանաց իրաւացի, պարտի լինել հաւատարութեի՝ ի ծայրս բաղդատութեն. զնորբինակ եթէ Պետրոս վառեալ հզօր, և քաջադէպ զինուք յաղթեսցէ, իսկ Հովհաննէս անզօր, և անզէպ զինուք յաղթեսցի, անիրաւութիւն կշռանիւեր Թագաւորն զՀովհաննէս բաղդատութեի Պետրոսի՝ վն չյաղթելոյն. իսկարդ՝ ըստ Աւուիմեանցն կարծեաց ոչ գոյր հաւատարութեի՝ ի Հրէից, և Տիբերացւոց, զի սք ունէին զգործունեայ շնորհս, և նոքա ոչ. ապա։

Աւուիմ՝ Ընդունել զձեռնարկութիդ՝ ի վն յարմար շնորհաց՝ ոչ վերագոյնդ. և պետեմ ըստ երկուց պատճառացս ևս՝ զոր առաք՝ ի նախընծայ լուծման։ Ոյսն՝ զան. զմեծ։ Ոչ՝ ի լինել բաղդատական կշռամբանացն իրաւացի, պատի լինել հաւատարութեի՝ ի ծայրս բաղդատութեն, ըստ պարտաւորութեն, և ըստ կարողութեն կատարելոյ զոյն, ընդուս. ըստ ներգործական կատարման, ուրս։ Ոչ յայնժամ՝ և ոչ ի ինչ կշռամբանաց լինեաք տեղի՝ Երդ՝ ի Հրէայս, և՝ ի Տիբերացիս էր հաւատար պարտք ապաշխարելոյ, և հաւատար կարողութեի, որով հետեւ երկոքին ևս ունէին զբաւական նպաստս՝ որք տան զկարել. իսկ՝ ի բերեալ օրինակդ զէնքն բաղդատին՝ ի կողմանէ առաջնի ներգործութեն, կամ կարողութեն։ Երկրորդ զան. զնոյն մեծ։ Պարտի լինել հաւատարութի՝ ի մէջ ծայրից բաղդատութեն, եթէ պակասութիւն հաւատարութեն ոչ գոյցէ յառաջ՝ ի յանցանաց նորին ծայրի, որում պակասին պահանջելն առ հաւատարութի, անցցէ. եթէ՝ ի նոյ յանցանացն յառաջ գոյցէ, ուրս։ Ըստ այսմ՝ յաղթեալն Հովհաննէս իրաւամբ լինէր կշռամբեալ, եթէ չէր կամեցեալ առնուլ զէնս հաւասար զինուցն, որովք յաղթեաց Պետրոս։ Այսպէսն այն՝ զի հրէայք չընկալան զայնպիսի նպաստս, զորս ընկալեալ էին Տիբերացիք, նոյ եղեւ յանցանքն. ջ՝ վն մեծամեծ արգելոյց, զորս ընդդէմ եդին ընդունելութեն շնորհացն ոչ ասացաք։ Իսկ զոր ընդդէմ առարկէ նոյ Տուրնեղի, ըստ մասին առանիկ լուծման յասացելոցս, և միւսանդամ ևս՝ ի մէջ բերցուք ստորեւք՝ ի խօսիլն՝ ի վն վճռոց։

Առարկէ երկրորդ՝ Տուրնեղի՝ ի վկայութիւն սկզբն Օգոստինոսի։ Սկզբն Օգոստինոս՝ գիրք՝ ի վն Նախասահ. սկզբ, գլ. ։ ասէ, թէ Աստ նախագիտ է այնց՝ զոր ոչ նախասահմանեն. Այսոքեա, ասէ, նախընթեաց լինել այնց, զոր ինքն ոչ առնէ, ոչ ընկալ ի նէ ներշնչ. ապա այն գիտութիւն ոչ է հաստատեալ՝ ի վճիռն Աստ, և ոչ ենթագրէ զնա. այլ գիտութիւն, որ զբացառական և ներգործական վճիռն Աստ ոչ ենթադրէ, կոչի միջական գիտութիւն. ապա։

Պետեմ, թէ բանքն սկզբն Օգոստինոսի ոչ առնեղութի՝ ի մէջ բերին. քանզի ասէ սկզբ Աստ. Ընդունին նախատահմանութիւնք նախագետ եղեն այնց. զոր հանդերձեալ եր նա ինքն առնել. իսկ նախընթեաց լինել յոյժ է ի այնց, զոր

զըր ինձն ոչ արար, ոչ զինէ ի իշխ Ֆէլըչ։ Այլ՝ նախընթաց բանիւքն տագնապի միջական գիտութիւն. քանզի առնուած, իսկարդ՝ զնմ բարիս մեր առնէ Աստ. ապա ամ բարեաց մերոց ի նախասահմանութիւն իւրում, կամ ի վճիռն նախագիտ է. յորոյ ի գնիլն տագնապի միջական գիտութիւն։ Իսկ զորս ոչ առնէ Աստ, ոչի են մեզքն, նախագիտ է նոյ ոչ ի գործ նական, կամ ի հաւանական վճիռն, այլ ի թոյլտուականն, ըստ միս այսմ բանի սիրոյն Աստուածնոսի՝ որ ի մի պարզեի խոսաւ համրեւ. գլ. 6. Աչինչ լինի (ասէր և ոչ ինչ հնար է գործել լինել առնել) երէք ոչ այն, զոր յոմ ինձն (Աստ) առնէ, և յոմ Քրիստոս լինել։ Տես զառարկ. որ զինի ի սիրոյն Աստոմ։

Առիպէ գարձեալ Տուրեանցն։ Սիրն Աստուածնոս գիրք 1. առ Ամմոպիկ. խ. 2. ասէ. Երկիր ինձ Աստ ոչ ես առըրել (այ որոց կոչեցեալ ոչ գան), յորոց արբեալ այնպես խոլիլ ոչ գիտէր դատաստանիդ ոչ ես ի շերթիլ, ընտանեալ, և վճիռ երկիւղ . . . . որոմ ողորմ, այնպես խոլի վնաս, ոչ գիտէ յորմէրէ ես ի շերթիլ վնասդն։ Այսոցն այսպես կազմէ գծեւնարկութիւն։ Աստ ոչ կարէր կոչել զնոյ որք ոչ գան, ըստ այնմ եղանակի, որ լինէր նոյ պատուաստ ի գալ, բայց եթէ առաւգիւ ճանաչէր, թէ զնարդ պատ իցէ կոչել զնոյ, զի գայցեն. իսկարդ՝ գիտութիւն այն ոչ է բացարձակ գիտութիւն տեսութիւն, զի ոչ յաճախ զնորքոք, որք բացարձակապէս գալոց են, այլ որք գային, եթէ այս ինչ եղանակաւ լինէին կոչեցեալ. ապա է թէական, և այն յառաջքան զնոմ նախասահմանիչ վճիռս. քանզի ենթադրի չլինել Աստ կամք այնպէս կոչելոյ զնոյ։

Պետեմ ներելով մեծ. և փոքր. և ուրա. զնետև. և ասեմ, թէ գիտութիւն այն՝ է գիտութի պարզ իմացութիւն, որով Աստ ճանաչէ ի խորս ամենակարողութիւնն իւրոյ զանհամեմատ եղանակս և զնորհս, որովք, եթէ կամէր, զամբոստ կամս յինքն նուաճէր։

Առիպեն այլ Արիւնեանք։ Սիրն Աստուածնոս. անդ առ Ամմոպիկ. ասէ. Ամենեքեան իրարմէ յոչնչանն, բայց բանի ոչ ամենեքին իրարմէ ոչ գիտեն, ոչ ինչ գնան զնինչ իրարմէ, որ յորոց գիտենն յընդունելոցն նէ. ոչ են ընտրեալ, որ յորմէրեակ յոչնչան . . . . որոմ ողորմէ, այնպէս խոլի զնոմ, ոչ զնորդ գնիկ յորմէրէ նմա առ ի շերթիլ զնոյնն . . . . ապա որոմ ինձ ոչ արար, ոչ զինէ ի իշխ Ֆէլըչ։ Այլ՝ նախընթաց բանիւքն տագնապի միջական գիտութիւն. քանզի առնուած, իսկարդ՝ զնմ բարիս մեր առնէ Աստ. ապա ամ բարեաց մերոց ի նախասահմանութիւն իւրում, կամ ի վճիռն նախագիտ է. յորոյ ի գնիլն տագնապի միջական գիտութիւն։ Իսկ զորս ոչ առնէ Աստ, ոչի են մեզքն, նախագիտ է նոյ ոչ ի գործ նական, կամ ի հաւանական վճիռն, այլ ի թոյլտուականն, ըստ միս այսմ բանի սիրոյն Աստուածնոսի՝ որ ի մի պարզեի խոսաւ համրեւ. գլ. 6. Աչինչ լինի (ասէր և ոչ ինչ հնար է գործել լինել առնել) երէք ոչ այն, զոր յոմ ինձն (Աստ) առնէ, և յոմ Քրիստոս լինել։ Տես զառարկ. որ զինի ի սիրոյն Աստոմ։

Առիպէ գարձեալ Տուրեանցն։ Սիրն Աստուածնոս գիրք 1. առ Ամմոպիկ. խ. 2. ասէ. Երկիր ինձ Աստ ոչ ես առըրել (այ որոց կոչեցեալ ոչ գան), յորոց արբեալ այնպես խոլիլ ոչ գիտէր դատաստանիդ ոչ ես ի շերթիլ, ընտանեալ, և վճիռ երկիւղ . . . . որոմ ողորմէ, այնպես խոլի վնաս

պիեմ ասրա, զաւակիք, Աստղի սմն Գոս, յայսօրիկ ի մի արտաքին յարմար շնորհս, և կոչման ևեթ խօսի. և յայտ է նոսին ի վերայիցեալ բանից նր. Որչիփեռ նայն իր բաղում անգամ դիզ եղեռնաւոր ասպետութիւն, և այլ եղեռնաւոր ասպետութիւ ոչ լսէին. և նոքա ոչ ունէին ինչ ասել ի պատասխանի նորա, բայց միայն զայն, զոր ասացեալ էր Տէրն. Ոչ ամենայն ոք զբանդ զայս առնու, այլ որոց տրեալ է։ Եւ ասէ Պաւղոս առաքեալ. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ Տէր է Յիսուս, բայց միայն ի Հոգւոյն Սրբոյ։ Եւ ասէ Յովհաննէս. Ոչ ոք կարէ առնուլ ինչ, եթէ ոչ տրիցի նմա յերկնից։ Եւ ասէ Պաւղոս. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ ես առաքեալ եմ, եթէ ոչ ի Տեառնէ կոչեցեալ։ Եւ ասէ Պետրոս. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ ես եպիսկոպոս եմ, եթէ ոչ ի Հոգւոյն Սրբոյ կոչեցեալ։ Եւ ասէ Պաւղոս. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ ես քահանայ եմ, եթէ ոչ ի Հոգւոյն Սրբոյ կոչեցեալ։ Եւ ասէ Պաւղոս. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ ես դպիր եմ, եթէ ոչ ի Հոգւոյն Սրբոյ կոչեցեալ։ Եւ ասէ Պաւղոս. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ ես վարդապետ եմ, եթէ ոչ ի Հոգւոյն Սրբոյ կոչեցեալ։ Եւ ասէ Պաւղոս. Ոչ ոք կարէ ասել, թէ ես ուսուցիչ

Ի՚ւ լուծումն թախանձանաց ինչ, եթէ ի բանից սիրն Աստուծոյ. և եթէ այլոց հարց, գիտել պարտ է, զի նախատահմանութիւնն կրկնակի առեալ լինի. անձկագոյս՝ փոխանակ վճռոյն, որ մանաւանդ կարգէ զբանական առեղծուածն առ գերբնական՝ վախճան. և լսելոյ բար՝ փոխան զինչ և իցէ ներգործական վճռոյ բարւոյ իրիք. ապա յորժամ՝ երբեմն ասիցեն սքի հարքն, ընդարձակագոյն լինել նախագիտութիւնն քան զնախատահմանութիւն, իբր՝ի բազում առանն զնախատահմանութիւն ըստ առաջինն մտաց, ըստ որոյ ճշմարիտ է, թէ նախագիտութիւն և և՝ի բարիս ընդարձակագոյն է քան զնախատահմանութիւն. քանզի բարիք բնական կարգի ոչ լինին նուաւս, այլ վճռովք բնական նախախնամութեամբ, յորս վն այնորիկ և ճանաչին։

Ասացաք՝ի պատճառէ, զորս առարկէ Տուրնեմէլ, առեալ լինին յանկարելութենէ և յանպատանութենէ վճռոց են ձեռնարկակս բացարձակաց. և առարկապէս թէականաց՝ի վերայէ՝ եթէ աղաւաւութեան մարդկան, և եթէ սրբութեան Աստ. յանդգնականութենէ շնորհաց՝ որ բաւական մերձեալ գրութեան։ Ասացաքինն ջրևացոյց՝ի յոդ՝ որ զինի՝ զոյլն ի հետագայ վիճ՚ որ՝ի վճռոց ոճոյին կամաց։ Ասկ զմիացեալ ընդհանուր համառօտիւ վճարեացուք։ Ի՚րդ՝

Ի՚առարկելս երրորդ՝՚ի պատճառէ։ Ասկս՝ Ի՚ս առաջին ճանաչէ զայս թէական ապագայ. եթէ վճռեցից գործունէաբար զհատանութեան Պետրոսի, Պետրոս հատանեացի. խակարդ՝ զայս ոչ ճանաչէ՝ի ներգործական վճռոն, զի նա թաղրի չէ ևս եղեալ. ապա յառաջ քան զվճռոն միշտական գիտութիւն։ Ասկ՝ Ի՚ս ճանաչէ յառաջ քան զվճռոն զայս թէական ապագայ։ Ասկ՝ Ի՚ս հրամայեացն Տէրանէլ՝ Ասկ՝ ընդրեաց զայն. զի այս ճշմարիտ է ևս և՝ի նշանն յառաջագոյն քան զվճռոն. ապա։

Պիտի՚, թէ այս թէական ապագայ, Ասկ՝ վճռեալ ընդունելոյ զանձանն Պետրոսի, Պետրոս հատանեացի, ոչ է ներգործական ապագայ, զորմէ է խնդիրս. այլ է հարկաւոր ապագայ, ոչ հարկաւորութիւն հետևորդի, այլ հետևութեան, և յայն սակս ճանաչի գիտութիւն պարզ խնդութեան. ոչ յայսոսիկ նախագաստութիւնս. Ասկ՝ պետ՝ զՊետրոս նոցին՝ Պետրոս նոցին. եթէ Ի՚ս նախափեա լեալ է Պետրոս հատանելոյ է, Պետրոս հատանեացի. թէ պետ և ծայրքն են ազատ, սակայն կապակցութիւնն յայնս է անվրէպ և հարկաւոր. սակս որոյ և պատշաճեալ գիտութեան պարզ խնդութեանն։ Ասդոյն մարթ էր ասել և զմիւսն. Ասկ՝ Ի՚ս հրամայեացն Տէրանէլ՝ Ասկ՝ ընդրեացն զայն, զի անմեղանչականութեանն Ասկ՝ ոչ պատուէր նմա, և ոչ միանգամայն վճռել շարժել զնա նր առ կատարումն այնր պատուիրանին։ Ասորինչ մարթ է առարկել վն ճշմարտութեանն նախագաւութեանց՝ որ զապագայէ անկաս՝ի վճռոյն, կամ վն օրինաց հակասականաց, լուծանին՝ի տրամաբանութեան, և վերագոյնդ պաշարեցաք, յորժամ՝ի վերս գիտութեան բացարձակ ապագային ճառեցաք։

ՑՕԴՈՒԱԾ. Ը.

Հոսպարին վճռոյ Ի՚ս ենթակայապէս բացարձակ է, և առարկապէս թէական. յորժամ անձն՝ որ վճռէ, ունի զներգործական կամն առնելոյ զինն, սակայն՝ի կախ կայ գործադրութեան, մինչև դիցի այս ինչ թէութիւն. ոչ՝ յորժամ որ ասէ. Ասկ՝ փալ հալալ գաճեճաս Տիսոյ, Էնէ ասդյե՝ի Ռոմ՚ի պատար ի՚։ Տոյ վերին-վրան ի՚ Ասյոսն, Էնէ վաչէն ձամանդոյե ատ է։

Ասելի է։ Ընդունելի է, թէ գոն Ի՚ս վճիռք ենթակայապէս բացարձակք, և առարկապէս թէականք, բացորոշիչք թէական ապագայութեան իրաց։

Ցոյց. Նախ՝ի սքի գրոց, Ի՚ս՝ի սքի գիրս խոստանայ զպատմս առնել, եթէ դիցի ինչ թէութիւն, զոր օրինակ՝ խոստացաւ Ի՚ստոյ ծնանիլ զաւակաց Նր՝ի սկզբնական արդարութեան, եթէ նա ոչ մեղանչէր։ Խոստացաւ արդեօք Ի՚ստոյեան՝ մեծանալ զնն, և պահպանել յերկրին աւետեաց, եթէ պահեացեն զօրէնսն։ Խոստացաւ Ասաւթի, և Ասղամանցի՝ նոտիլ ողջոց նի՚ի յաւիտեան յաթոռն Ի՚սրայելի, եթէ հրամանաց իւրոց հնազանդեացին։ Ի՚ս և խոստացաւ Ասբրահամու՝ խնայել՚ի Սոդոմ, եթէ՚ի նմա տասն այր արդար գտցին, և

և զայլ ինչ բաղում առին նման։ Այսպ յորժամ Աստ զայսոսիկ խոստանայր, կամ ունէր ցկամս լցուցանելոյ զնոսատն ի գիտել ԹեուԹեանն, և կամ ոչ։ Այլ առաջինն, ահա սդ է՝ զոր դիտեմք. զի է անդէն կամք, կամ վճիռ ի կողմանէ առարկային Թեական, և ի կողմանէ ենԹակային բացարձակ։ Իսկ եԹէ երկրորդն, ստեաց ապա Աստ, խոստանալով առնել, զոր առնել իսկապէս ոչ կամէր։

Այս ևս, բաղում Թեական ապագայիք իրրև ստոյգ յայտնին ի մտ գիրս, զորօրինակ՝ Թէ պարտի Քրիստոս հարուալ եր զՅորիս մինչև իսպառ, եԹէ ևօՀինից հարուալ եր նեսիբ վերիվր. Թէ Տիբարիք, և Արդիշտիրք դառնային, եԹէ առետրանալ լիներ նոցն։

Այլ եԹէ ասիցես, Թէ յայս ամ ապագայս ԹեուԹիւն կախ, ոչ Աստ որ վճռէ, այլ ի մարդկային կամսդ. և հակառակորդք ոչ գլխովին մերժեն զԹեական վճիռս, միայն Թէ ԹեուԹիւնն չիցէ կախեալ յայնմանէ, որ վճռէ. զի ընդունին զվճիռն վերկեալ զամ մարդիկ, եԹէ ոք կամեսցին. զվճիռն ընԹացակից լինելոյ ընդ մարդոյ, եԹէ նա ինքն կամեսցի։

Պիտի ուրս. զառումեդ։ Նախ առաջին ԹեուԹիւնն պահանջեալ առ դարձ Տիբարացւոց, ՚ի առաքել նոցն քարոզս, գործել սքանչելիս, Աստ միայն կախեալ կայր։ Իսկ յայլս այնպէս կախեալ կային ԹեուԹիքն ի առնդնալ կամսդ, զի գԹե՝ նաև ըստ կարծեաց Հակառակորդացդ՝ կախեալ կացեն միջոցնակ և ի կամսդն Աստ, որովհետև դԹե առանց ընԹացակցուԹ ոչ և ոչ մին լիներ գնալի։

Վասդ. երկրորդ՝ բանիւ։ Ստոյգիւ են բազում Թեական ապագայք, ոչ յայտ է ի սբ գրոց, և ոչ իսկ ուրման Հակառակորդք, իսկարդ սբ են միայն ի ձեռն ենԹակայապէս բացարձակ, և առարկապէս Թեական վճռոց. զի սոքա ճոխագոյնս ցուցք ի յօդ. ե. այսր պր. ոչ են Թեական ապագայք յինքեանց, ապա Թէ ոչ և ևս լիներն ազատ, այլ Հարկաւոր՝ ընդդէմ ենԹադրուԹեանն, և այն զի ոչինչ կարէ Հանել զինքն ի կարգէ կարելւոյԹեան, և տալ ինքեան գներգործականուԹիւն ինչ, որպիսի է կարգն առ գոյուԹի ընդ ԹեուԹեամբ։ Այս ոչ ի դնելի ԹեուԹէ, զի ի մէջ նր, և ապագայիւ ոչինչ, կամ ներբնդունական եԹէ կապակցուԹի գտանի, ոչ ի մէջ քարոզելոյն աւետարանի, և դարձի Տիբարացւոց, ի մէջ Հարմանն երկրի, և սպառնալոյ Աստուծոյ, Այս ոչ յերկրորդ պատճառաց, քանզի Թողնալ ի բաց զվճիռն, կամ զբացորոշումն առաջին պատճառի, երկրորդ պատճառքն են անբաւարար և անտարբեր ի գնել զգործն։ Այս ոչ ակ ի վճռոյն, որ լիներ ի գնել ԹեուԹեն. զի ներգործական ապագայուԹիւն պարտ է նշանակել զպատճառ՝ որ է, և ոչ որ լիներ. և ևս ոչ արդ ասէաք, որովհետև ի մէջ վճռոյն, և ԹեուԹեն չիք ինչ ի բնուԹէ կապակցուԹի, էէ մարթ ասել, Թէ գնելի է վճիռն ի գնել ԹեուԹեն, բայց եԹէ ի կամս Աստ այնպէս իցէ սահմանեալ. ապա Էն ճոխագոյնս ի վերոյիշ. տեղ։

Վարձեալ Աստ ստուգիւ ճանաչէ զիէական ապագայս. իսկարդ ոչ ճանաչէ զայնս՝ բայց եԹէ ի վճիռն իւր, որ ենԹակայապէս բացարձակ, և առարկապէս Թեական. զի ոչ ճանաչէ զնս, ոչ ի գերբմբռնման պատճառաց, և ոչ ի վճիռն իրրև ապագայ, և ոչ ի կերպական, կամ յառարկական ճշմարտուԹենէ. այլ բազմօք ցուցաք յառաջինսն. ապա Մնայ միայն վճիռն, յորում ծանիցէ զայնս։

ՅԱԽՈՐԴՈՒԹԻՒՆ. Ը։

Ի վերայ կամացն Աստուծոյ։

Սէն Թումաս. Խ. 19։

Պ Ր Ո Կ Ո Ն։

Ի չէ կամացն Աստուծոյ ըստ ինքեան, և ի չէ առարկայէ նորա։

Ասդրիցես նախ։ Արգեօք իցէ՞ ի Աստ յատկապէս, և կերպապէս կամք։

Պիտի՝ այո։ Ըստ այսմ գրի բազում ուրեք ի սբ գիրս։ (1) Հառամ. ժբ. 2. * Աստ ընդ Յեղ. ղտուն, և Եղբեր վինչ էին կամն Աստ ։ Ընդէն Թ. 19. * Կամաց նէ ոչ ոք կայ հակառակ ։ Սաղմ. ճժէ. 11. * Օրհ զըր ինչ կամեցաս և տաց ։ Այս զայսոսիկ վկայուԹիս, և զոցին նմանս՝ սբ Հարք միաբան խմբանան ըստ յատուկ մտաց։

Պատճառն է. (2) քանզի զինչ և իցէ ևս կի պատշաճի կամել, և սիրել զկատարելուԹիւն իւր,

(1) Ես. 19. գ. 1. Ելս. (2) 1. Ընդդ. հնի. եվ. 72.

իւր, և զպահպանութիւն գոլոյն իւրոյ, մինչև դիմել ի ստանալ զբարին՝ զոր ոչն ունի, և ի բարին՝ զոր ունի, հաճիլ, և հանդչիլ. արդ՝ յիմացական էակս այս յօժարութեան ասի կամք, զի կամքն է յօժարութիւն առ բարին որ ըմբռնել մտօք. ապա Ա՝ որ է առաջին էակ, և ծայրագոյն իմացական՝ պատշաճի կամք, որով հաճի ընդ գոլ իւր, և ընդ բարութիւն իւր։ Հաւէտ և զայս, իբրզի կամքն է կատարելութիւն պարզապէս պարզ, նմին իրի և չէ մարթ զանազ զոյն Ա՝։

Խնդրիցես երկրորդ։ Արդեօք կամքն Ա՝ ղանազանի զօրութիւն ի կամեցմանէ իւրմէ։

Պիտի, (1) ոչ։ Վասնզի, ոչ ապաքէն առաջագոյ ի վեր մտաց, և իմացման Ա՝։ Նոքին միայն զանազանին Ա՝ զօրութիւն, որք հանգիսանան բազում ստեղծուածոց ի կերպական առարկայէ զանազանելոց, և յայլէ այլ կարգս վերաբերելոց. իսկ կամքն, և կամեցումն Ա՝ ունին զնոյն կերպական առարկայ, և ոչ վերաբերին յայլևայլ կարգս։ Այսպէս՝ եթէ կամքն զօրութիւն զանազանէր ի կամեցմանէ, և պահէր զբան կարողութեան առ այն, իմանալոյ կատարելի և ներգործաւորելի նովաւ, ուստի և ոչ իմանալոյ իրրև ներգործութիւն մաքուր։

Վասն կամքն Ա՝ նկատմամբ կամեցմանն ոչ ունի զբան կարողութեան, բայց եթէ ըստ եղանակի ըմբռնման մերոյ զնծայիցս համեմատութեամբ ստեղծուածոց. սակայն ունի զբան կարողութեան, և սկզբան նկատմամբ գործոյն, որ ի նմանէ յառաջ գայ, կամ յառաջ եկն. զի ոչ բաղդատի առ այն՝ իրրև ներգործաւորելի և կատարելի նովաւ, այլ զտրին հակառակն՝ իրրև ներգործաւորիչ և կատարիչ նորուն։

Խնդրիցես երրորդ։ Արդեօք Ա՝ ոչ միայն զինքն, այլև զայլս բաց յիւրմէ կամի՞։

Պիտի, այո։ (2) Վասնզի բնական իրք ոչ միայն ունին զնական յօժարութեան առ բարին իւրեանց, ստանալ զայն՝ եթէ չունին, կամ հանդչիլ յայնմ՝ եթէ ունին, այլև մնատա կարարել այլոց զբարութեան իւրեանց, որչափ ինչ մարթ իցէ։ Այսպս սակս տեսանեմք, զի ամ արարող ըստ որում է ի ներգործութեան, և կատարեալ, առնէ զնւր նմանն. արդ՝ պատշաճի բանի կամաց, զի զբարին՝ զոր ոք ունի, հաղորդեսցէ այլոց, և այս առաւել ևս պատշաճի կամացն Ա՝, յորմէ զեղանին ամ կատարելութիւք. ապա Ա՝ կամի զինքն, և զայլս բաց յիւրմէ, այլ զինքն իրր զսկզբան. իսկ զայլս իրր առ վախճան. ըստ որում վայել է ածային բարութիւնն՝ և այլոց զնոյն հաղորդել։ Այդ պէս զկնք ասեն, ա. Ի՛ն. ՃԻ. 3. Ա՝ նի՛ Ա՝, արքունի՛ դէր ի՛։ Լա. Մաղմ. ՃԺԳ, 11. Ա՝ ՕՀ՛ զբ ինչ համեմա՛ ա զբաղ ի՛. արդ՝ պարտ զայլս բաց յիւրմէ։

Խնդրիցես չորրորդ։ Որ իցէ կերպական առարկայ շարժիչ, և եղերիչ կամացն Ա՝։

Պիտի, թէ է միայն բարութիւն ածային. իսկ ստեղծուածք են նորնիսկ առարկայ։ (3) Վասնզի այն է կերպական առարկայ շարժիչ և եղերիչ իրիք կարողութեանց, յորմէ ըստ բնութեան, և բանիւք իւրով շարժի, և յոր ըստ բնութեան, և բանիւք իւրով հպի. իսկարդ՝ միայն ածային բարութիւն է այն, յորմէ ըստ բնութեան, և բանիւք իւրով շարժի կամքն Ա՝, և յոր ըստ բնութեան և բանիւք իւրով հպի. ապա։ Անծագոյնս է ծանօթութիւն կերպական շարժիչ և եղերիչ առարկայի։ Այս. փոք։ Ա՝ զինչ և իցէ կամեցումն իւր է նոյն բնութ իւր վախճան, քանզի ՕՀ՛ ինչ էէ ի՛ ՏԷ ի, ասեն սքն գիրք. իսկարդ՝ յայնս զբոս կամիք վ վախճանին միայն, բովանդակ բան շարժելոյ է վախճանն, զբօրինակ՝ կամի զք ըմնել զդատն դնդրայս վ առողջութիւն, առողջութիւնն է միայն՝ որ շարժէ զնի կամս. իսկ եթէ է բովանդակ բան շարժելոյ, ապա և եղերելոյ. վասն ի մէջ շարժիչ, և եղերիչ առարկայի պարտի լինել համեմատութեամբ։

ՊՐՈԿԼՈՍ։

Ի ՎԵՐ ԱՂՔԱՏՈՒԹԵՆ Ա՝։

Նախադրեմք նախ՝ թէ (4) Ա՝ հարկաւ կամի զբարութիւն իւր, զի որովհետև է հարկաւ կացող ներգործութեան, և ի բարութենէ նր գտանի ամ բան բարւոյ՝ առանց ինչ պակասութեան, չէ հնար նմա չսիրել զայն։

Հայս սակս՝ ուրեք սքն հարք, և սքն Ա՝ովմ ասեն, թէ Ա՝ ազատօրէն սիրէ զինքն, պարտ է խմանալ ի վր ազատութենն որ ի բռնութենէ, զի չոչինչ իմիքէ արտաքուստ բռնադատի առ այս. այլ ոչ ի վր ազատութենն որ ի հարկէ։

(1) Աստ՝ ի. 25. ալ. 1. տո. 3. Ե՛ի. 41. պ. 4. տո. 3։ (2) Աստ՝ պ. 2. Բ՛ոլ։ (3) Աստ՝ տո. 2. 3. Ե՛ 4։ (4) Աստ՝ պ. 3. Բ՛ոլ։

Նպատակ երկրորդ՝ թէ Աստ ծայրագոյն ազատութիւն բերի յարարածս։ Ըստ այսմ բազում ուրեք սէր գիրք։ Աաղմ. ղէ. ։ * Տէր Աստ ելեհիկնդէէր յայսինեցոյ։ (ըստ Լաս. * Տէր Աստ ելեհիկնդէէր ալտաւրիւթ սրտ ։) Հռոմ. թ. 18. * Ով յոմի՝ ողորմի, և ով յոմի՝ խոփանայ ։ Ելփես. ա. ։։ * Ոչ գեմ յոլորդ ըստ խորհրդոց յոմոց էրոց ։ ա Կորն. ժգ. ։։ * Ծայս ամ յոլորդ ի և նայն Հոգի, և բոժանեն էրաժանէրս ոպ և յոմի ։

Գլաստառն է ։ Ելսխ՝ քանզի ազատութիւն անձնիշխանութեան է գերագոյն կատարելութիւն, որ զչքնէ անկատարութիւն փակէ ըստ ինքեան. զի կարողութիւն մեղանչելոյ ոչ է ի բանէ ազատութեան, այլ ապատ ինչ նի, ոչ այլուր ապատութիւն. ապա դժպատեհ իմն է զլանալ զայն Աստուծոյ ։

Երկրորդ՝ (1) Աստ կամի զայլս բաց յիւրմէ, ըստ որում կարգին առ բարութիւն իւր՝ իբր ի վախճան. իսկարդ՝ զորս ենն առ վախճան ոչ կամիմք հարկաւ ի կամելն զվախճան, բայց եթէ գուցէ այնպիսի ինչ իցեն, առանց որոց չէ հնար լինել վախճանին. ապա քանզի բարութիւնն Աստ է կատարեալ, և կարող է գոլ առանց այլոց, քանզի ոչինչ կատարելութիւն յայլոց զեղանի ի նա, զհետ գայ զի կամելն նի զայլս բաց յիւրմէ չիցէ հարկաւոր բացարձակապէս, այլ զի ազատ և ձրի ազատականութիւն ձգնացի առ նն, հաղորդելով նոյ զերս բարութիւնն, ոչ յօգուտ ինչ իւր, այլ զի նոյ բարի եղիցի ։

Այլ դժուարութիւն է, և այն բազմամանուած, թէ որով կացուցանի ազատ ներգործութիւն Աստ ։ Ասանզի դժուարին է [illegible] լինել, թէ զնարդ կայ մեայ ազատութիւն Աստ ընդ նորա անփոխոխութեանն, զերկաքանչիւրոյն պահելով զերաւութիս ։ Ասղի կամ հնար էր ազատ ներգործութեանն անջատիլ Աստ, և կամ ոչ. եթէ առաջինն՝ զինարդ Աստ է անխոտոր. իսկ եթէ երկրորդն՝ զինարդ է ազատ, զի ի բանէ ազատ ներգործութեանն է՝ կարելն անջատիլ ։ Ասանիկ քեզ բովանդակութեան դժուարութեանս, որ զնծաբանիցն զկորովմամութեան տագնապէ ։

Հատոր քան զամ՝ զայս Հանապազ ի մտի ունել պարտ է, թէ ազատութիւն ոչ է ոչ զնարդկայինս՝ անտարբերութեան կարողութեան առ այլևայլ ներգործութիս կամելոյ և չկամելոյ. այլ է անտարբերութեան մի միայն ամենևին պարզ և գերառաքուր ներգործութեան առ այլևայլ առարկայս. տես և զայր. ։. այսր վերջ. մինչև այսոցիկ մի և նոյն ամենևին պարզ ներգործութիւն ի մէջ բերել զգոլ, կամ զոչ գոլ տեղծուածոց, զայս ինչ, կամ զայն ինչ. և ըստ որում ի մէջ բերէ զգոլ, ասի կամեցուցանել. իսկ ըստ որում ի մէջ բերէ զոչ գոլ, ասի ոչ կամեցուցանել։ Օրպէս, ասեմ, կալ ի մտի, քանզի աստի ծագէ հնձոյս լուծումն, եթէ մարթի ինչ իցէ լուծումն անուանել։ Պապ՝

Ասելի է ։ Ազատ ներգործութիւն Աստ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ հարկաւոր ներգործութիւն նորա, ըստ որում ցուցանի զյարաբերութիւն, կամ զնզերումն ոչ հարկաւոր առ արարածս ։

Հետ. Նախ՝ի սկզբանց սկզբն Աստուածոյ ։ Ասի Աարգապետն՝ ։ ընդդէմ Հերձանոսաց գլ. 82 ։ այսպէս ասէ. Աստ Աստ ի և նոյն ներբնութիւնքեմբ ինչ զնան, և զոյլս. այլ յարաբերութիւնք նորա առ ինեն է հարկաւոր և բնական, յարաբերութիւնք ոչ առ այլս է ըստ պարտճառութիւնք ինչ, ոչ արարիչ հարկաւոր և բնական, և ոչ բնական, կամ անբնական, այլ կամայական ։ Այսպէս և այլուր ։ Ու բանիւքս այսոքիւք առաջի դնի զանազանութիւն, զոր ապաքէն նշանակեցաք ի մէջ ասելոյն, և մարդկային ազատութեան, յորում հիմնի ճշմարտութիւն հաստատութեանս մերոյ. քանզի այսպէս ձեռնարկեմք ։ Ըստ սկզբն Աստուածոյի, և ըստ իրին ճշմարտութեան, ազատութիւն ասելոյն ոչ կայանայ յանտարբերութեան կարողութեան առ բազում ներգործութիւնս, ոչ մարդկայինն, այլ յանտարբերութեան մի միայն ամենևին պարզ ներգործութեան առ այլևայլ առարկայս. և այս ներգործութիւն որ յինքեան պարզ է զրութեամբ բազմապատիկ, հարկաւոր, և ազատ ըստ այլևայլ բանի. ըստ որում եզերի առ ասելոյն գոլ է հարկաւոր, ըստ որում եզերի առ արարածս, և է զրութեամբ զանազանելով յիւրմէ իբր յներբնելոյ առ էն ասելոյն, է ազատ. և ընդ սովին բանիւ մնալով յինքեան, կարող է եզերիլ առ այս ինչ, կամ առ այն ինչ, առ գոլ, կամ առ ոչ գոլ ստեղծուածոց. և ըստ որում եզերի առ գոլ, ասի կամեցուցանել. իսկ ըստ որում եզերի առ ոչ գոլ, ասի ոչ կամեցուցանել. և այս բովանդակ վը ծայրագոյն ներգործականութեանն, պարզութեան, անեզերաւորութեան, և գերազան-

ցու-

(1) Աստ ։

ցուցեան ձեռային ներգործուեիւն. ապա զրան հարկաւորի, և ազատի Յ՚ն դնել պարտ է՚ի նոյն իսկ ներգործուեիւն, ըստ պէտից եղելոցն ներին։

Չորս. երկրորդ՝ պէտք բանիւ։ Ու կացուցիչն ազատ ներգործուեիւն Յ՚ն, երկու բնաւ պահանջին։ Մի՝ զի իցէ ներքին բնաւ Յ՚ն, և ձեռային. զի ազատ ներգործուեին Յ՚ն է կենսական, և մեռցող։ Երկրորդ՝ զի կարող իցէ ըստ իրաց բնաւ պակասիլ. քանզի՚ի բանէ ազատ ներգործուեիւն է, զի կարող իցէ ըստ մտաց բնաւ չընդունել. իսկարդ՝ի կացուցանելն զազատ ներգործուեին Յ՚ի հարկաւոր ներգործուեիւն նի, ոչ ըստ որում փաղանչանէ զբարուեին Յ՚ն, ըստ որոյ է հարկաւոր, այլ ըստ որում փաղանչանէ, և եղերի ոչ հարկաւոր արարածս, երկրորդին և լինին։ Նախ՝ լինի ներքին բնաւ և ձեռային. քանզի է հարկաւոր ներգործուեիւն Յ՚ն նոյնացեալ ընդ Նմին իսկ Յ՚ն, և նոյն ինքն Յ՚ն։ Լինի և բնաւ ըստ մտաց բնաւ պակասելի. զի թէպէտ և ներգործուեիւս այս է հարկաւոր էակապէս, սակայն կրնաւրար և կերպապէս ըստ որում եղելի առ արարածս՝ ոչ է հարկաւոր, որովհետև հնար էր սՅ չընդունել, և՚ի պակասիլ սՅ՝ պակասէր և այս փաղանչանութիւն, կամ եղերումն. ապա։

Սակայն իսկ և իսկ ընդ առաջ ելանէ հնձիման մանուածոյն, զոր ոչ Թուի լուծանել եղանակ ասից մերոց. քանզի այն եղերումն որ ոչ հարկաւոր առ արարածս, յորում գնեմք զաղատուեիւն Յ՚ն, կամ է ներքին բնաւ Յ՚ն և՚ի ներքուստ պակասելի, կամ ոչ։ Եթէ առաջինն, ապա Յ՚ն է՚ի ներքուստ պակասելի, և ոչ ծայրագոյնս պարզ. եթէ երկրորդն, ապա ոչ է՚ի ներքուստ ազատ, և այսպէս մեայ հնձիման անլոյծ։

Եւյամ տարժանելի խնդրոյ, որ այս ծանր է յոյժ, և գրեթէ մի միայն, բազում են Թուիմայնացն պատասխանիք։

Առաջինն՝ և որ առհասարակ՚ի դարոցս սՅն Թուիմայի, և Նորուն սկզբանցն յաւետ համաձայն՝ է, Թէ այս եղերումն՝ իմացեալ զներգործականն է ներքին, զի է նոյն իսկ ձեռայն ներգործուեիւն բաղդատեալ, և եղերեալ առ արարածս, և է պակասելի ոչ արդեօք՚ի ներքուստ, և բանիւ իւրով, կամ բանիւ այլոյ ինչ իրիք՚ի ներքուստ, այլ արտաքուստ բանիւ պակասելի կամեցելոյն, իրրև նոյն ներգործուեիւն որ յինքեան անշարժ, ոչ սպառելն առաջեաք, ոչինչ ներքին իրականուեիւն յինքեան փոփոխեալ, կամ պակասելի գոլով, կարող եղև արարչագործել, կամ ոչ արարչագործել, զարարածս, և զնս այսպէս, կամ այնպէս կարդել, և անօրինել։ Եւ յայն սակս կացուցիչն ազատուեիւն Յ՚ն ըստ այնմ՝ զոր՚ի մէջ բերէ ուղղակի, է ներքին ինչ, անպակասելի յինքեան, այ՝ նոյն իսկ ներգործուեին ձեռային էակապէս հարկաւոր է անփոփոխելի. իսկ ըստ այնմ՝ զոր՚ի մէջ բերէ անուղղակի, է արտաքին ինչ պակասելի, այ՝ բանիւ փաղանչանելով պակասելի արարածոց։

Եւ ոչ պահանջի առ ասելոյն Յ՚ի ներքուստ ազատ, զի ներքին ինչ Նի կարող իցէ պակասիլ ըստ որում է ներքին, այլ շատ է մի և նոյն ներգործուեին որ յինքեան անշարժ, և անպակասելի, կարող լինել այլազգ փոփոխել զարարածս. և այս ցուցանի՝ Նախ՝ զի, ոչ բազում անդամ ասացաք, ձեռային ազատուեիւնն ոչ է անտարբերուեիւն կամեցող կարողուեիւն առ այլևայլ ներգործուեիս, այլ անտարբերուեիւն մի միայն ամենևին պարզ, և գերադասաքուր ներգործուեիւն առ այլևայլ առարկայս. ապա այսուհիկ իսկ համարի ազատ, զի յինքեան անփոփոխ գոլով, բանիւ գերազանցուեիւ, և դերագոյն սերուեիւ իւրոյ՝ի վերս արարածոցս՝ կարող է փոփոխել զնոս։

Երկրորդ՝ յորժամ առ ներքին յարանուեանն պահանջի ոչ միայն ներքին կերպ, այլև փաղանչանել արտաքուստ, կերպն այն յարանուեանն միայն դրուեիւ արտաքին փաղանչանելոյն առանց ինչ փոփոխուեիւ՚ի նմանէ իւրմէ։ Եւ այսմ Յ՚ի ժամանակի յարանուեանն արարիչ, և ստեր՝ ներքին յատկութենական կերպիւ, այ ամենակարողութիւ իւրով, և բովանդակ փոփոխուեին եղելոյ՚ի ժամանակի՚ է՚ի կողմանէ արարածոց։ Եւ այս հասարակ է ամ բաղդատականաց, զի առ՚ի ասիլ, Թէ պակասի, և այլազգ գոնանի առ այլ, շատ է փոփոխիլ այսմ այլոյ. ապա առ՚ի լինել ներգործուեին Յ՚ն ազատ, և կարող լինել այլազգ բաղդատիլ առ արարածս, չէ պարտ նմա փոփոխիլ յինքեան, կորուսանելով ինչ, կամ ընդունելով նորոգ, այլ շատ է նմա յինքեան անփոփոխ կալով կարող լինել այլազգ փոփոխել զարարածս։

ԳԼՈՒԽ Գ.

«Բանիցդ արդարասցիս զքեզ, և բանիցդ դատապարտիս»:

Ասելոցն է նախ՝ (1) կարգն Աշ բաժանի նախ՝ ի կամս հաճոյից, և՝ ի կամս նշանի: Կամքն հաճոյից է նոյն իսկ ներգործութիւնն կամացն Աշ. միշտ յատկապէս և կերպապէս է Աշ: Կամքն նշանի է արտաքին ինչ, որ սովոր է լինել՝ ի մեզ նշան, թէ կամիմք ինչ, թէ պետ և Աշ ոչ կամի այսպէս. նմին իրի և ոչ ասի կամք նշանի, իբրզի է նշան, թէ կամի Աշ. այլ զի ոչ առացաք, սովոր է նշանակել, թէ կամիմք մեք. և այսպէս ոչ է կերպապէս և յատկապէս Աշ, այլ պլպաքանութիւն ևս է, առեալ զնշանն փոխանակ նոյն իսկ կամացն:

Ընդ նշանիք գնին կամացն Աշ. (2) իբր պատուիրան, խորհուրդ, արգելումն, թոյլտուութիւն, և գործաղութիւն, բովանդակեալ յայս ոտանաւորս:

Պատուիրեալ ընդ էոյլ գոլոյն,
Խորհուրդ երբեմն՝ զոյժ ընդ կոյծոյն:

«Բանիցդ հնգկերութեամբ այս եղանակօք սովոր եմք նշանակել զկամիլ մեր ինչ՝ ի ներքուստ: Օի՝ ի գործելն մեր ինչ, յայտնի նշան է, թէ կամիմք զայն: Իբր ևս՝ ի պատուիրելն ինչ, կամ՝ ի ասելն զխորհուրդ ումեք, նշան է, թէ կամիմք զայն առնուլ նր. իսկ յորժամ արգելումք, նշան է, թէ կամիմք չառնել նր զայն և յորժամ թոյլ տամք հպատակաց մերոց առնել ինչ, նշան է, թէ կամիմք լինել այնմ:

Կամքն նշանի Աշ երբեմն բաղդատի առ կամս հաճոյից: (3) Օի է կամք ինչ նշանի, որ ոչ երբեք միաբանի՝ ի նոյն ընդ կամացն հաճոյից, ունի թոյլտուութիւն, որով թոյլ տայ լինել չարեաց, քանզի ոչ երբեք կամի զլինելն չարեաց: Իբր ևս՝ որ միշտ միաբանի՝ ունի գործոցն թոյլտուութիւն. և է՝ որ երբեմն միաբանի, և երբեմն ոչ, ունի պատուիրանն, արգելումն, և խորհուրդն, ըստ այսմ պատուիրանն՝ զոր պատուիրեաց Աստուած՝ սպանանել զԱբրահամ՝ ոչ միաբանեցաւ ընդ կամացն հաճոյից, քանզի չէր այնպէս գՀսահակ, ոչ ևս այնպէս գՀսմայէլ լինի այն բան տեղուանս աղօթից. * Լսելոյն կամ ոչ ընկալեալ և չերկրի:

Երկրորդ, և երեկոյի բաժանումն կամացն Աշ՝ է՝ ի նախընթացս, և՝ ի հետևորդ: (4) Ասացեալս գնեն առ ոճս ասելոյ Աստուածաշունչն, և սկզբն Ածխոյի. այլ ոչ ամենեքին միօրինակ բացատրեն: Ածխոյեանք ընդ իւրեանց Աստուածաբանն գայսօրինակ մեկնեն, իբրզի կամքն ասի նախընթեաց, ըստ որում բերի յառարկայն ըստ ինքեան մտածեալ, և տրաժարեցուցեալ՝ ի պարագայից. հետևորդ, ըստ որում բերի յառարկայն՝ որ է հանդերձ ասի պարագայիւք իւրովք:

Հայսոյանէ ունիս մակաբերել նախ, (5) թէ հետևորդ կամքն է պարզապէս կամք, իսկ կամքն նախընթեաց է կամք ըստ իմիք: Բանզի կամքն բաղդատի առ իրս ըստ որում են յինքեանս՝ ի կողմանէ իրին. իսկ յինքեանս՝ ի կողմանէ իրին են՝ ի մանաւանդ հանդերձ ասի պարագայիւք. ապա պարզապէս կամիմք ինչ, ըստ որում կամիմք զայն մտածեալ ասի մանաւանդ պարագայիւքն, որ է հետևորդ կամիք կամել. վերջ մարթի է ասել. դատաւորն արդար պարզապէս կամի զկախիլ մարդասպանին, այլ ըստ իմիք կամի զկեալ նր, իբր ըստ որում է մարդ. նոյնպէս և վաճառականն՝ ի տախիլ վտանգին կամի պարզապէս ամալ զինչս իւր՝ ի ծով, այլ ըստ իմիք կամի պահել, իբր՝ ի հետանալ վտանգին: Իբր յայն սակս զըստ իմիք կանքս այս բաղդատութիւն պարզապէս կամացն ըստ սկզբն Ածովմայի յառէտ՝ ի դէպ է կոչել կամուրջ, քանզի բացութեամ կամն:

Երկրորդ՝ ունիս մակաբերել, (6) թէ հետևորդ կամքն է բացարձակ կամք, իսկ նախընթացն է հեական. իբր եթէ մեծագոյն ինչ բարի չլինիցի խափան, զհեականն իմն ինձ ոչ՝ ի կողմանէ ենհեականին՝ ունի ասացեալ՝ ի վերն հեական վճռոց. նմին իրի և ոչ է անկատարութիւն՝ ի կողմանէ կամացն Աշ, այլ՝ ի կողմանէ կամելոյն, զոր չէ հնար ընդունել ընդ ամ պարագայից իւրոց:

(1) Ասա՝ գ. 12. Բոլ. Ե. 3. Է էջ ճղ. գ. 3. (2) Ասա՝ գ. 72. Բոլ. (3) Ընդ՝ ես 2. Ե. 23. Է էջ ճղ. գ. 3. ես 6. (4) Ասա՝ գ. 6. ես 1. (5) Ընդ. (6) Ի ս. վերայն. ես 2.

Հրկրորդ՝ ունիս մտկարկել, թէ նախընթաց կամքն է կամք ոչ միայն նշանի, այլ և հաճոյից։ Ի բացայայտ կարծիք սիրն Աստուծոյ, թէպէտ և ոմանք ի նմանէ ընդդէմ դառնան այսմ։ Վասնզի սէր Աստուածոյն է, 23. ի մի ճշմ. պ. 3. ասէ. Այսուհետև յԱ յոյժ ուրախ եմ ես, և ըսդ այսմ կամին ցոյս ունիս ասէ ինձ։ Ե այս է կամն հաճոյից, որ ի նախընթաց, և ի հետեւորդ ընտրեալն։ Ես ես ի 1. ցան. 47. պ. 2. Աստ մարքն է խօսել զմոցն՝ կամ ըմճոյից, կամ ընդունի. և զմոցն հաճոյից՝ կամ ընդհատորեն, և կամ ընդունելոցն։ Օգոյն զայս ցուցանեն և օրինակքն դատաւորին, և վաճառականին, զորս յառաջ բերէ. զի խնայիս և յատկապէս դատաւորն կամի զկնէալ մարդոյն ըստ ինքեան, և վաճառականն պահել զինչս իւր ըստ ինքեան։

Միտքան ընդ այսմ և բանն։ Կամքն հաճոյից մտածի ըստ որում իրք ի ներքուստ յԱ տրամադրին, և ոչ ըստ արտաքին նշանակութեանն ևնթ. իսկարդ առարկայն նախընթաց կամց տրամադրի յԱ ի ներքուստ, քանզի Աստ օրինակ իմն, ի ներքուստ կարգէ զնմ մարդիկ ի փրկութի, և տեսչութիւք խնամ նոցա զգաւական նպաստս առ այն, թէպէտ և հայեցեալ ի պարագայս, ոմն ի շուք տիեզերացս, ի պակասելութիւն կամից մարդկան, ի յայտնութեն ստորոգելեացն, և յորոց ի կարգին, կամի թոյլ տալ պակասիլ ոմանց յայսմ կարգէ, զորս նորին աղագաւ հետևորդ կամիք կամի չիրկել։ Օգոյսմանէ միւսանգամ խօսել ունիմք ի պրակդ, որ զկնի։

Ասելի է երկրորդ։ (1) Հետևորդ կամքն Աստ միշտ կատարի. իսկ նախընթացն ոչ միշտ կատարի գԵթ ըստ սկզբնական կամեցելոյն։

Ցուց առաջին մասն։ Ասա՝ ի սէր գրոց։ Նայ. ժդ. 27. * Օր ըզբ ինչ Աստ հրամայեսցես, ահ էցէ՝ որ ըստ ցերեկ։ (ըստ Լատ. * Տէր ըզբ-ընէց ձեռաց, ահ էցէ՝ որ ըստ ըստ ցերեկ։) Ես. ես թէ. 10. * Աստ էրկրպրդ ի հաւատարեցին, և ամ ըզբ Աստ ահ ըստեղ։ Ասթե. ժգ. 9. * Ոչ ե՞ որ ընդ-դէմ էս ինչ։ (ըստ Լատ. * Ասա ոչ։) Աստ. ճժգ. 11. * Օամ ըզբ ինչ Աստ հրամայեսցես, և ըստ։ Յովզսէ. ը. 3. * Օամ ըզբ ինչ Աստ հրամայէ ըստ։ Հռոմ. թ. 19. * Աստ ասէ ըզբ էս հաւատաւ։ և զայս ամ ես-

նալ պարտ է զայնմ կամացն Աստ, որ է պարզապէս, և բացարձակապէս կամք, ոչ է հետևորդն։

Հրկրորդ՝ Աստ է ամենակարող. ապա ոչ ոք կարէ խափան լինել նմա՝ կատարել զոր ինչ միանգամ բացարձակապէս և պարզապէս կամի։

Հրկրորդ մասն ևս գտանի ի սէր գրոց. քանզի զնախընթաց կամացն, որ՝ ըստ ասացելոցն, է միայն ըստ իմիք, և թէական կամք, խնդացեալ լինին այսոքիկ որ զնին։ Հզնկ. իդ. 13. * Փոխանակ զի պղծեիք զոս, և ոչ պրծեսջիք։ (ըստ Լատ. * Կոտեցայ պրծել զնէ, և ոչ պրծեցոյ։) Ասաթ. լիդ. 37. * Հրուսաղէմ, Հրուսաղէմ. . . . քանի՞ց անգամ կոեցայ ժողովել զաւակունս ո՛ր ըզբ ժողովէ հաւ զճտից իւր ընդ թևովս, և ոչ կամեցարո՛ր։ Ղուկ. ա. 24. * Ուղեղ և ոչ ըղէս։ Գործ. է. 51. * Դուռ հաւատոյ ածին այ հեթանոսաց։ Տիմոթ. է. 4. * Որ զամ մոբդկն կոի զկեցեն։, և սակայն ոչ ամենեքին կեան։ Հս այլ բազում սոցին նման։

Յայտ է ևս յասացելոցս։ Զանգի նախընթաց կամքն յամի զկրօք ըստ ինքեան, իրրև հրաժարեցուցեալ ի պարագայից, իսկ իրն ոչ լինի առանց ամ պարագայից իւրոց։ Հս ևս նախընթաց կամքն է թէական, և ի բազումն ոչ կատարին թէութիւնքն։

Ասացաք, Զնէ ըստ ակնհայտ կոիցելոյն, քանզի հնար է նմա լինել գործունեայ, և կատարիլ նկատմամբ յատկացելոյ ինչ, կամ միջնորդի. թ այսմ նախընթաց կամքն, որով կամի Աստ զամ մարդիկ զի կեցցեն, զորմէ արդ ասացաք, է անգործունեայ ըստ սկզբնական կամեցելոյն, որ է փրկութիւն ամենեցուն իրօք կատարեալ. սակայն անտի գործունեաբար լինի փրկութիւնն ապագայ թէպէս, կարգին ամ մարդիկ ի փրկութի, և նց գԵթ պատրաստին բաւական միջնորդք ժամանելոյ կայն. այլ ըստ այնմ մասին, և ընդ այսոքիկ բանիւք է հետևորդ, և ոչ միայն նախընթաց։

Ասելի է երրորդ։ Կամքն հաճոյից ոչ կատարի միշտ, ոմն յայտ է ի նախընթաց կամն, զոր ասացաք լինել կամք հաճոյից։ Կայս սակս սքն Աստուածս ուրեք ասէ, թէ կամքն հաճոյից միշտ կատարի, իմանալ պարտ է՝ ոչ ի մի կամացն հաճոյից ետևորէն առեալ, այլ ամ-

(1) Աստ՝ պ. 6, ամ 1, և ի 1. ցան. 47. պ. 1. և 3։

տեսակարարապէս, և ամիսոփնալ ՚ի հետևորդ կամս: Իսկ կամքն նշանի երբեմն կատարի, և երբեմն ոչ կատարի, քան օրում յարակից, կամ ոչ յարակցի ընդ հետևորդ կամացն հաճոյից, ոչ վերագրելոյ ասացաք առ ՚ի սկզբն Ա՝ մոլմնել:

ՊՐԱԿ. Դ.

՚Ի վէր Լոյսն Ա՝, որ լուրջ վերուրեամբ ոմն ներսես:

ՙԼ պատճառս որոց ՚ի նախընթաց պրակդ ասացաք ՚ի վէր նախընթաց, և հետևորդ կամաց, երիք ծանր ծանր դժուարութիւք ընդ առաջ լեալն մեզ ասասանօր աղետաւորելոյք ընդ միմեանս: ՙԱյս՝ թէ արդեօք Ա՝ կամի զամ մարդիկ զի կեցցեն: Երկրորդ՝ արդեօք զորութիւք այսր կամաց Աստուծոյ մեռանել զմ ամենեցուն: Երրորդ՝ արդեօք զորութիւք այնր կամաց Ա՝ մահուանէ, կամ միայ ամենեցուն զբաւականն միջնորդս առ փրկութիւն. զորս փոյթ յանձին կալցուք երիք պրակօք վճարել. զառաջինն յառաջիկայ պրակիս:

Աասելի է նաև: Ա՝ և և յետ անկմանն Ադամայ, կամ նախընթաց՝ ոչ վայրապար՝ այլ ներգործական կամօք ամենեին զամ մարդիկ՝ զի կեցցեն: Ընդդէմ կալ միոյ, և Յովաննիսոյ:

Յուց. նախ՝ յիրևելի վկայութէ անտի Ադաքելոյն: ա. Տիմոթ. ը. ւ. * Այս արդ՝ ասէ՝ նախ քան զամ առնել աղաչս՝ ինչպէսութիւնս, գոհութիւնս եղիցին առ ամ մարդիկ: Առաջնոյդ ես ընդունելի առաջի փրկչին Աստուծոյ Ա՝. որ զամ մարդիկ ի գիտութիւն ճշմարտութեան գալ կամի: Օչ այն է բոլոր և ընդունելի առաջի Աստուծոյ Ա՝. որ զամ մարդիկ ի գիտութիւն ճշմարտութեան գալ կամի: Օչ ոչ է Ա՝, և ոչ ինչ ուրեք Աստուծ Ա՝. որ ևս զամ մարդիկ կեցցեն: Յայտ է ի սմանէ, զի ոչ ամենեցուն զամ կեցուցանէ: Իսկ արդ՝ Ադաքելն ասաց զմարդիկն զիւր անկմանն Ադամայ, զամենեցուն և որամարաշխարհ առնել. ապա:

Յուց. փոք: Ասա Ադաքելոյն՝ Ա՝ կամի զամենեսին ինոսին՝ զի կեցցեն, որոց վս կամի առնել աղօթս, և խնդրուածս, ոչ յայտ է ՚ի բանիցն վկայութէ. իսկարդ՝ կամի առնել աղօթս և խնդրուածս վս ամ մարդկան, և վս միոյ միոյ ՚ի նոցանէ, և սք էին ՚ի վիճակի անկեալ բնութէ, և այնպէ էին իշխանք, և կայսերք, որք ոչ միայն սկզբնական մեղաք, այլև մեծ ղեռն անօրէնութիւք էին վարակեալք, զորօրինակ՝ էր Ներսէն, որոյ հրամանաւն զմարտիրոսութէի ընկալաւ Պօղոս. ուստի և ակնկալէին ՚ի մեծի աւուրն ուրբաձու աղօթս առնել վս ամենեցուն՝ ոչ զիք ՚ի բաց առնալ. ապա: Երկրորդ՝ ասէ Ադաքելն, թէ Աստ է միշնորդ, և ետ զանձն փրկանս ընդ նոցին, զորս կամի Ա՝ զի կեցցեն. իսկարդ՝ միշնորդութէն և փրկութէն Աստ ենթադրէ զանցեալն Ադամայ, և է վարդապետութէի հաւատոյ, թէ Աստ է փրկիչ ամ, և իւրաքանչիւր մարդկան, ոչ ցուցցուք ՚ի պրակդ որ զկնի. ապա: Նա և Ադաքելն ոչ ասաց՝ Խոչս, այլ՝ Խ զմ, որ նշանակէ զներկայ կամս վս ամ մարդկան՝ որք գան ներգործութէք:

Յուց. երկրորդ՝ ՚ի սէն Օգոստինոսէ, յոր յաւէտ ապաստան լինի Յանսենիոս: Այր վարդապետն ՚ի գիրս հոգ. և գր. գլ. 33. ասէ. Ըստ՝ Ա՝ ընդհանուր զի ներսէս ճշմարտութէ նկատեցաւ, ես՝ ոչ այնպէս՝ զինչ ըստասել ՚ի ներսէսէ զանհնարինսն, այլ՝ ոչ ոք ՚ի ներսէսէ ընդունի զինչ ըստասել ՚ի ներսէսէ զանհնարինսն. այս առաւել ևս յայտ լինի յորոց ունիմք ասել յերկուս պրակս՝ որ զկնի: Նա և սէն Պրոսպեր հարազատ աշակերտն սէն Օգոստ. ՚ի տալն պատճառ երկրորդ առարկութէին Վինկենտեայ զնոյն ցուցանէ, զորօրինակ մեք ՚ի յառաջ բերեալ վկայութէք Ադաքելոյն:

Յուց. երրորդ: Կարծիքն Յանսենիոսի նախադասցուանէ գլխովին զայսն քրիստոնէից, որոյ հիմն է կամքն Ա՝ վս ամենեցուն փրկութէն, քանզի զոր յայս հնար է նմա ունել զիւրոյ փրկութէն, որ ոչ հաւատայ ստուգիւ, թէ կամի Ա՝ փրկել զինքն: Նա և և ընդդէմ հաստատակաց կարծեաց դպրոցաց, և հաւատացելոց:

Իսկ թէ այս նախընթաց կամք փրկելոյ զամ մարդիկ ոչ է այլաբանական, և սոսկ կամք նշանի, այլ իսկական կամք հաճոյից, որ յատկապես, և կերպապէս է Ա՝, յայտ է ՚ի նախընթաց պրակէդ:

Աասելի է երկրորդ: ՙնախընթաց կամքն Ա՝ է թէական, ոչ յայս միս, իբրզի Ա՝ կամի զամենեսին կեցուցանել, եթէ նք կամեացին կատեղութէք, որում ՚ի սեալ յառաջ գալ ՚ի նոցան ազատ կամաց, ոչ գնէ Տուբենզի ընդ Վոլենեանց. այս է՝ նախընթաց կամքն կեցուցանելոյ զամենեսին, ոչ է այնպէս գործուեալ ՚ի կողմանէ Ա՝, մինչև ՚ի ձեռն մարդոյ միայն լինել հա-

հաւանելով շնորհաց՝ առնել զնա ամ ուսուիք գործունեայ առ Ի ստանալ ներգործութեամբ զփրկութիւն. այլ ասի թէական յայս միտ, իբր զի կամի զամենեսին՝ զի կեցցեն, եթէ չընիդ ցին խափան գերագոյն վախճանիք, զորօրինակ՝ ընդհանուր բարին տիեզերացս, կարգն նախահաստատեալ, փոփոխականութեան անձնիշխանութեանց, շուքն ազօրմութեան, վայելչութեան արդարութեան. Օչ ելնէ ամ մարդ Ի էվա-ին հառաջել, տալոյն Յոհաննէս նոյց, ըստ գրելոյ եր հեղոյ ըստ արբարութեան, ասէ սիրն Օգոս. Թուղթ 105. առ Վասենտոս:

Այսս եղբայրացութեան այսու բանիւ բացատրէ սիրն Յովսիաս. Սորին է նախընթաց խոյց խալել ընեսիոն, և ասոյն ոչ է անհաւասարութեան Ի խոյնեն խոյցն Ի, այլ Ի խոյնեն խոհեցեան, որ ոչ առնել ընդ ամ պարտաւոյն, որ պահանջին առ ուղիղ խոհեն իրէն. իբր թէ ասէր. Նախընթաց կամքն Ի որ մն ամենեցուն փրկութիւն է թէական, քանզի կամի զայն, եթէ ոչ լինիցին խափան սկսեալ պարագայք, զորս նկատել պարտ է ընդհանուր նախախնամին առ ուղիղ, և առ պատշաճական կարգ փրկութեան:

Յուց. Նախ՝ Ի սիրն Օգոստինոսէ՝ գիրք 4. ընդդ. Յուլիա. գլ. 8. և ընձեռ. գլ. 97. ուր ուսուցանէ, թէ բազումք ոչ փրկին, ոչ զի Ի՛բեանք ոչ կամին, այլ զի Ի՛ծ ոչ կամի, որ առանց ինչ հակառակութեան յայտ յանդիման երևի Ի՛ մանկունս. Օսոյն ճոխագոյն ևս բացայայտէ Ի՛ մի պարգևի խոպառ Համբե. գլ. 12:

Յուց. երկրորդ՝ բանիւ: Ի՛ծ է՝ որ յաղթէ զկամն, կամ զհաւանութիւն մարդոյն. ըստ այնմ Վառաքելոյն առ Փիլիպ. ՟Ե. 13. ՟Յաղեալ Ի՛ Ձեզ վաստակել և զգործել ի հաճութեան. և ըստ այնմ սիրն Օգոստինոսի՝ Ի՛ մի պարգևի խոպառ Համբե. գլ. 13. Ասէ Ձեզ Խոհեմ, այլ Ի՛ յաղեալ Ի՛ Ձեզ վաստակել ... Ա՛ հաճութեան. ապա հակասական է կամել նմա զփրկութիւն մեր ընդ թէութիւ կամեցողութեան, որում մեայ լինել Ի՛ մեզ, կամ Ի՛ մեզ լինել գործունէութիւն կամաց նո՛:

Յուց. երրորդ: Այս կաթոլիք չերևի ըստ բաւականին խոտորիլ Ի՛ մոլորութիւն Պելագեանց, և Ախապղագեանց, որք ըստ նմին օրինակի ասէին, թէ Ի՛ծ կամի զամ մարդիկ զի կեցցեն, ասոյն էրնի դի խոշնդն Ի՛ հասնել խոհեցեն, և թէ ըստ այսմ հնար է Ի՛ ձեռն ստեղծեալ կամաց նաճրացուցանել, և խափանել զկամ Ի՛, ոչ փկիչ սէն Օգոս. յընձեռ. գլ. 103: Վալ զայս համարձակ հաստատեն Վելինեանք, ՟Ի՛ թէ Ի՛ծ այնպէս կամի զամ մարդիկ՝ զի կեցցեն, եթէ կամեցին, մինչև Ի՛ ձեռն ստեղծեալ կամաց հնար է նաճրացուցանել, և խափանել զայս կամ Ի՛, որ ըստ հնքեան է գործունեայ. և զայսօրինակ հանապազ հանդիպի յանարգեալս, որք յայն սակս ոչ փրկին, զի ոչ կամին, ոչինչ խափան կալով կամացն Ի՛ փրկելոյ զնո, որ ըստ բնքեան է գործունեայ:

Վառարկեցաս ընդդէմ առաջին եղբայրացութեան ընդ Յանսենիոսի: Գլխաւոր հիմն եղբայրացութեան մերոյ են բանքն Վառաքելոյն, ՟Ի՛ զամ մարդիկ կամ՝ զի կեցցեն ՟. իսկարդ՝ զայս բան ըստ սիրն Օգոս. չէ պարտ իմանալ զամ, և զնոքաքանչիւր մարդկանէ. ապա: Յուց. փոքր Վառիցս անգամ սէ Վարդասփետն յիշատակէ զայս բան Վառաքելոյն, մեկնէ զայն Ի՛ յարմարական միտս, կամ զամենեցուն՝ որ փրկին, կամ զտեսիցն իւրաքանչիւրոց, այլ ոչ զնիւրաքանչիւրոցն սեռիցն. և կամ Ի՛ պատշաճական միտս, ըստ որում տայ արդարոց՝ կամել զամենեցուն փրկութիւն. ապա:

Պիտեմ ներեալ մեծ. ուր. զիտք: Վանդղ մեկնութիւնքն սիրն Օգոստ. ոչ հակառակին մեբուսս, որ է Վամասկացւոյն, և սիրն Յովսիայի, և ոչ իսկ մերժեն զայն. զի են յայլ և այլ միտս. մեկնութիւնքն սիրն Օգոստինոսի են Ի՛ մի հետևորդ կամաց, և մերն Ի՛ մի նախընթաց կամաց: Ո՛րդ՝ որ միանգամ մեկնէ զբանս Վառաքելոյն Ի՛ մի հետևորդ կամաց, պարտի ընդ սիրն Օգոստ. իմանալ զայնս Ի՛ յարմարականս միտս. իսկ որք մեկնեն ընդ Յամասկացւոյն, և ընդ սիրն Յովսիայի Ի՛ մի նախընթաց կամաց, պարտին իմանալ զայնս Ի՛ տրամաբաշխական միտս: Ո՛րդ՝ սէն Օգոս. մեկնէ զբանս Վառաքելոյն Ի՛ մի հետևորդ կամաց, ոչ ըստ իւրումն կարծեաց, քանզի այլուր իմանայ զնոքընթաց կամաց, ոչ յայտ է Ի՛ ցուցմանց եղբայրացութեան, այլ ըստ դրութեն Վխապղագեանց, որք իմանային զայնս զհետևորդ կամաց:

Ընդդէմ երկրորդ եղբայրացութեան Ջոնսբատոս Տուրնեզի ասասնոր. յոդ. Ձոյզ ցոյցս, բազում բանս տողք զրոյց հարց, որք ասեն, թէ կամի Ի՛ծ կեցուցանել զամ մարդիկ,

դիկ, եթէ նք կամեցին։ Ա՛ւլ զինչ յայտնէ։ Օայդ և մք իսկ համարձակաձայն խոստովանիմք, և զայդ գիտեն ամ ուղափառք. և ոչ իսկ յերազեաց ոք հրէից, թէ Ա՛ծ կամի փրկել զնս ակամայ և բռնի։ Այս կամի Ա՛ծ անտարակոյս զամ մարդիկ զի կեցցեն, եթէ կամեսցին. այլ ոչ կամեցողութիւք, զոր ի նոցա՝ նէն սպասէ, և մերանայ, ակ ասէն Սուրբ Նեսոնք. իբրզի կասքն Ա՛ծ կանխակալ իցէ զկամայ մարդկան ի լինել գործունեայ, և ի ձեռս մարդկան լինել միայն կատարիչն նր. այլ կամի զամ մարդիկ զի կեցցեն, եթէ կամեսցին, կամողութիւք, զոր ի նն յաջողէ ամենակարող զօրութիւք շնորհաց իւրոց։ ԵՒս չէ ոչ պարտ կամել, ասէ սնն Օգոս. Թուղթ 107. այլ չէ յաչէ ի հէ չնարէն։ Նա գիրք 1. առ Սոնիփակ. գլ. 19. Գնոյն Ա՛ծ ի նէրա՛ն նայն կամ ի սէրս մարդկան գոցեալ, ոչ չէ մարդկի (որ յանհնարէցն է) գնալոյ հաւապատշէն, այլ չէ յաճախոյն կոչեալ չէնն։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ր Ա Ն։

Ընդէ՞ր Ա՛ծ գնա՛ չէ ամենեսին ամ մարդկան։

Այս խնդիր հետևորդ է առաջնոյն, և ըստ նմին օրինակի է ընդդէմ Լուտերի, Կալվինոյ, և Յանսենիոսի։ Ա՛նաղի ոչ ընդունելով ոչ, թէ Ա՛ծ կամի զամ մարդիկ զի կեցցեն, ընդ նմին և ոչ ընդունին, թէ Ա՛ծ, որ նէն յաշխարհ զի գնամս Հօր արասցէ, մեռաւ զա ամենեցուն։ Իսկ մք զսորին հակառակն, քանզի ասեմք, թէ Ա՛ծ կամի զամենեսին զի կեցցեն, ընդ նմին և դնեմք, թէ Ա՛ն մեռաւ զա ամենեցուն։

Նա արդ՝ գիտել պարտ է նախ զի խնդիրս ոչ է զայսմանէ, թէ արդեօք մանչն Ա՛ծի իցէ բաւական գիրք գնելոյ, և փրկելոյ զամ մարդիկ։ Օայս ոչ ուրանան հերետիկոսք։ Նա զի յայս միտ մարթի էր ասել զՈ՛ն մեռեալ ոչ միայն զա ամ մարդկան, այլև զա հրեշտակաց, զա դիւաց, և զա կարելի մարդկան, քանզի մանչն նր ըստ արժողութեն եղև բաւական ի գնել, և ի փրկել զամենեսին գնս։ Ա՛ւլ խնդիրս է, թէ արդեօք Ո՛ն զա ամենեսին ամ մարդկան ընծայեաց Ա՛ծ զմանչ իւր, և կամեցաւ արդեօք իսկական՝ այլ նախընթաց կամիք նպաստել ամենեցուն զա յաւիտենական փրկութեն նոցա։ գեթ ըստ բաւականութեն միջնորդաց։

Ընտրեալ. Զա յաւիտենական երանութեն ահ նեցուն. քանզի ոչ ուրանայ Յանսենիոս, թէ Ո՛ն մեռաւ զա ամենց անարգելոց, այլ միայն, իբրզի ընծայեաց Հօր զնմ իւր միայն զա հոգևորական և ժամանակաւոր փրկութեն ամենց անարգելոց, զի է որոց առ ժամանակ մի արդարանն՝ նկատմամբ արդեանց, և մահուն Ո՛ծի։ Նա այսմ տարբերի ի Կալվինեանց, և ի Լուտերականաց։

Ընդլի է, Ո՛ն այնպես մեռաւ զա ամենեսին ամ մարդկան, մինչև ճշմարիտ, և անկեղծ կամք ի մանկ վարել, և զայն ընծայել Հօր զա յաւիտենական փրկութեն, և կեցութեն ամենեցուն, այլ նախընթացաբար և ըստ բաւականին, զա անարգելոց. իսկ ըստ հետևորդի, և գործունէաբար զա նախասահմանելոց։

Յայց. Նախ վկայութիւն սր գրոց։ Ողաքեան բաղում ուրիք հաստատէ, թէ Ո՛ն մեռաւ զա փրկութեն ամենեսին ամ մարդկան, ըստ այնմ. ա. Տիմոթ. բ. 16. * Նա զնոյն էքիսոս ընդ ահնեցուն ‖ Նա և բ. Կորն. ե. 14. յուցանէ, թէ ամենեքեան մեռան մեղքն Ադամայ, զի զա ամենեցուն մեռաւ Ո՛ն. * Օչ էրէն հն, ասէ, քրիստոս ահնեցուն հեռաւ, ապա սրբեսն ահնեչեան հեռել էին, և ի էր ահնեցուն հեռաւ ‖ Ո՛ն։ Բրդ՝ անպատշաճ լինէր յուցանել Ողաքելոն, եթէ իսկապես Ո՛ն չէր մեռեալ զա ամենեցուն, և իրաւանչիւրոյն։ Օայս սակս սրն Օգոս. ի գիրս ընդդ. Յուլի. գլ. 4. այսպես ասէ. Ահնչ, ասէ Նառիսոն, քրիստոս ահնեցուն հեռաւ. ապա սրբեսն ահնեչեան հեռել էին. գոյցէ, ըն անհնար էր նմա հեռանել, բայց էրէն չէ հեռելոց։ Ո՛ւանդի ապրգոյանէ լին ահնեչեն հեռել են, զի հն քրիստոս ահնեցուն հեռաւ։ Յանգիման հարկաւորապէս, չէր ի վայր չեզնէլ, և ապեղ լինել։ . . . Ա՛ն քրիստոս ահնեցուն հեռաւ, ապա սրբեսն ահնեչեան հեռել են։ Տե՛ս, զի հերետիկ ի ասելոյ լինել, ասւ ի հպ ասուսւ, րէն ահնեչեան հեռել էին, էրէն քրիստոս հեռաւ։

Պատասխանին նախ՝ Յանսենեանք, թէ այս վկայութիւք ցուցանեն մեռանել Ո՛ւի զա ամենեցուն ըստ յարմարութեն, այս է զա սեռիցն իւրաքանչիւրոցն, այլ ոչ տրամադրաչխարհ զա իւրաքանչիւրոցն սեռից, կամ թէ մեռաւ զա ամենեցուն յայս միտ, իբրզի ընկալաւ զջնութեի, և զպատճառ ամենեցուն հասարակ։

Ա՛ւլ

Բաշ է ընդդէմն։ Ասես, զի զբանս սէր գրոց խնամալ պարտ է ի յատուկ, և ի դիւրիմաց միտս, ուր չէք ինչ տագնապ դիմելոյ յանյատուելն։ իսկ աստ չէք ինչ տագնապ զայսոսիկ ընդհանուր եզերս, ամ, ամենեցուն, յոմանս և ևթ ամիտիվել։ Ընկերդ, զի այս լուծումն յայտնապէս հակառակի նախակարգեալ միտութեանցն։ ա. Տիմոթ. բ։ բ. Կորն. է. ոչ և բանիցն սէրն Օգոս. զբոս յիշատակեցաք, և զբոս ունիմք ևս յիշատակել ստորև. որք յայտնապէս ցուցանեն, թէ Աստ այնպէս մեռաւ ի ամենեցուն, մինչև ևս և ի անարգելոց։ Եւ ևս այս պատասխանի գլխովին նաներանայ՝ յորոց հանդերձեալ եմք ի մէջ բերել ի Տրիտենդեան ժողովոյն, ի վարդապետութենէ եկեղեցւոյ, և ի սրբ Հարց։

Պատասխանին երկրորդ, թէ այս վկայութիւնք ցուցանեն միայն մեռանել Աստի ի ա. ամենեցուն ըստ բաւականին, յայս միտ՝ իբր զի մահն նոր բաւական է ի փրկել զամ մարդիկ, այլ ոչ յայս միտ՝ իբրզի կարգեաց զայն, և ընծայեաց Հօր ի ամենեցուն փրկութենէ։

Բաշ է ընդդէմն։ Ասես՝ զի մեռանիլն ի ուրուք յայտնապէս ի մէջ բերէ, թէ դիտումն մեռանողին է, զի մահ իւր օգուտ լիցի նմա. քանզի չէդ ի մէջ բերէ զխաճանական պատճառ, յոր սակս լինի ինչ. քանզի յորժամ ասեմք, թէ նեղ բժիշկն ի հիւանդին, նշանակի, թէ սակս դիւրութեանն և օգտի հիւանդին, և յաղագս նորին առողջութենէ նկն։ Աստի իրք ևթէ հայր ոք որդոյ երկու որդիք ի գերութիւն վարեալ իցեն, և զմին միայն ազատել կամեսցի, անփոյթ լեալ զմիսոյն ի պատիժ յանցացաց նէ. և ի ազատելոյ զայն միայն տայր զջինս՝ որ բաւական էր երկոցուն ևս փրկութեան, սակայն կամէր միայն ևթէ օգտել, և մերձեցուցանել զայն, հնար էր արդեօք ասել, թէ ետ զջինս բաւական երկոցուն ևս, այլ ոչ թէ ետ ի երկոցուն ևս։

Երկրորդ, քաշայայս է ըստ նախակարգեալ բանից սէր գրոց, թէ Աստ ոչ մեռաւ միաբնակ ի մարդկան, և ի դիւաց. իսկարդ՝ սուտ լինէր այս, ևթէ ճշմարիտ իցէ պատասխանին Յանահնեանց. քանզի, ոչ ասացաք ապաքէն, մահն Աստի բաւական է փրկելոյ ևս և զևս. ապա։

Յայց. երկրորդ՝ եզրակացութենէ։ Ժողովն Տրիտենդեան գում. 6. գլ. 1. առ. Օսա (գԱստ) ասացեալ եւ Ես յասել ի յետն հատուցցեն ա- բեմբ նէ ի ետոյ հերոց. Ն ոչ ելիցէ հերոցն հայն, այլ ի ոչ ասելոյ։ Եւ անդէն առ Նմին յատել գլ. 3. Երբեմն ընկեր նո ի ամենեցուն հատա, քայց ոչ ամենեցին վճռանա նորա երանելոյն ընդհանին. այլ նէ հայն, որոց սրբեցոյ չըլլըտնոց նէ հաղորդեն։ Եւ այս բանք յայտ յանդիման առանդեն զուղղափառ վարդապետութենէն, յոր թէ Աստ մեռաւ ի ամենեցուն փրկութենէ, եթէ ընտրելոց, և եթէ ոչ ընտրելոց. քայց ոչ փրկին ամենեքին, վասն ոչ մերձին յամենեսին ի ձեռն խորհրդոյն հաւատոյ արդիւնք մահուն նր։

Եւ ևս սրվին վկայութենէ կանխաւ պաշարին ամ փոխուսոք Յանահնեանց. քանզի զայս օրինակ թոխանձեմք։ Ժողովն սահմանեաց, թէ Աստ մեռաւ ի ամենեցուն յայն միտս, յոր միտս Կալվին, ընդդեմ որոյ սահմանեաց, ուրանայր զայն. ապա թէ ոչ՝ ամենեսին վայրապար, և ի զուր լիներ վճիռ նր. իսկարդ՝ Կալվին ոչ ուրանայր, թէ Աստ մեռաւ ի ամենեցուն ի յարմարական միտս, և ոչ յայս միտս, իբր զի ընկալաւ զընծութենէ, և զպատճառ ամենեցուն հաւասարակ, և ոչ յայս միտս, իբր զի մահ նր էր ըստ ինքեան բաւական գինք ամենեցուն փրկութենէ. քանզի ըստ համարէն այսց մտաց ընդունէր, ոչ և այժմ իսկ ընդունին հերետիկոսք. այլ միայն ուրանայր, թէ մեռաւ յաժարութենէ, և կամաք գնելոյ, և փրկելոյ զամենեսին. ապա զայս սահմանեաց ժողովն։ Անկ իսկ առասել յանձն էառ Յանահնեիոս զայս վճիռ ժողովոյն ամենեսին ընդ լռութենէ ծածկել, քան թէ զայն անտեղի լուծմանս յառաջ բերել, որպէս արդ առնեն նորին հետևողք։

Յուցանի երրորդ՝ վկայութենէ սրց Հարց։ Օգնց արարեալ գոգ իմն զանհամար վկայութիւնք սրց Հարցն, զմիայն միայն յառաջ բերեմք զջին Օգոստինոսին, զոր հոգւով ջափ գուն գործէ Յանահնեիոս յիւր կողմն շրջել գլխովին։ Ասէ զայն, զոր վերագրեդ յառաջ բերաք, այսպէս գրէ սէ Արդուսեան ի Աստղ. գլ. 14. Ասոյ ընդհանուր երեսամբ. ոչ զմեռն, ընդ ոչ զմեռն գնելոց։ Օ ընդհանուրն դորդ դառել, ընդ ընդ բոլորովին նա զինն։ Ասես զմեռ 67. զայսօրինակ գրէ խոսիլ Աստի յատուրն գատաստանի ընդ անարգելոց։ Կնիսլոյ զմեռ, զի յատենեան ևեցեալ ... Ահ զոր ընդ հա-

հեցայ, [illegible] ընդ[illegible] ապիրատութիւնքն չէին[illegible] քեան [illegible] զարմացեալ չեիս ընկենեալ: Ա՛ռ 4. ՚ի հնոյն. ՚ի նոյն հանդէս չէրևինն [illegible], և զա[illegible] գասպարտիսն ասելոյն: Լու գիրք 2. ՚ի վէմ հանգանակին հաւատոյ՝ գլ. 8. զայս առն խօսիլ ՚Աստ՚ի մերժելն զանարգելսս. Ա՛ռ նուէր՝ արբեր զվէր՝ զոր խոցեցեր. տանջէ չեր և չէ յեր բոցս, ասէին ոչ խոհեմք տանել:

Հնուց. [illegible]՝ ՚ի հաստակաց և յան[illegible] խոհեմ հաւատոյն եկեղեցւոյ՝ պարտականել ՚ի հանգանական ՚Նիկիոյ, և Աթանասի: Այս մասն հանգանակին ՚Նիկիոյ՝ որ չէ ՚ի հր հարեալ, և [illegible] հերձ չէր[illegible]ն [illegible]ել ՚ի յերկինս ... [illegible] [illegible] և չէ հր, ևն. կամ ոչ գրի ՚ի հանգանակին Աթանասի՝ որ [illegible]ցեալ չէ հերձ չէր[illegible]ն. այս մասն, ասեմ, առաջի դնի առ ՚ի աներկբայ և անկեղծ հաւատով հաւատալ ամենեցուն և իւրաքանչիւրոյ, ոչ միայն հաւատացելոց, այլև անհաւատից, ըստ այնմ զոր պատուիրեր ՚Ա՛ր. * Աշխարհեցեր զամ հնեցեր ... ապրեսցէ ոչ ||. և զայն ընդունել ընդ ծանր պարտաւորութիւն, ոչ յայտ է ՚ի հանգանակէն Աթանասի. Այս է հաւատն կաթողիկէ (ըր է պարտականսն ՚ի նախընթաց մասունս, յորոց մի է և այս, զոր այնպէս առ առանձոր), յոր երբէք ոչ գտանիցէ և հաւատացեալ քանի հաւատասցէ ոչ, ոչ կարէ ձերել: Իսկարդ՝ ոչ ունէք հրամայել հաւատալ ստուերէ. ապա ոչ է առատ, թէ ՚Ա՛ր մեռաւ վս փրկութեան անհաւատից, և անարգելոց, ըստ որում այս մասն հաւատոյ առաջի դնի նոցա հաւատալ, ոչ և ապացոյց: Այլ եկեղեցին ՚ի մեղանիս իւր ասէ. [illegible]՝ ձերել՝ ամենեցուն. և Խնամարդոս բան 2. ՚ի Մաղ. Որ բնակեալն. Աթենեսեան խոցել են ասել Աստ, արբել չէ՝ և ոչ. [illegible] ՚ի [illegible] [illegible]ել՝ [illegible] ասել, ձերել չէ՝ և ոչ:

Այլ ևս պնդի այս պատճառ: Ըստ վարդապետութեան Հանասենիոսի և ոչ իսկ ունէք ՚ի հաւատացելոց հնար է հաւատալ նախակարգեալ մասինդ հաւատոյ. ապա: Հնուց. առաջարկ: Առարկայն ձեռայնի հաւատոյ պարտի լինել ստոյգ և աներկբայ, իսկարդ՝ եթէ ըստ Հանասենիոսի ՚Ա՛ր մեռաւ վս փրկութեան նախաօգհմանելոց միայն, ոչ ունէք ՚ի հաւատացելոց լինի ստոյգ և աներկբայ, թէ ՚Ա՛ր մեռաւ վս իւրոց փրկութեան. ապա: Հայտ է փոք: ՚Ա՛նգիր բաց յատանձին իմն յայտնութենէ, ոչ ունէք ստոյգ է, և աներկբայ՝ լինելն իւր նախասահմանեալ, ոչ սահմանեալ ժողովն Տրիտենդեան գտա. 6. գլ. 13:

Առարկեցաս զայն բան Աստո. իդ. 28. * Այդ ե տրիան իմ նորոյ ասեալ, որ՚ի վէ բաղ[illegible] հեղեալ ՚ի [illegible]ղ ||: Ա՛ղ. ի. 28. * Որդի մարդոյ եկն [illegible] զանի [illegible] [illegible]նալ բաղ[illegible]ց ||: Լոր. ի. 28. * Ա՛ր ձեռն գամ [illegible]ցեալ պարտական ե՛ ՚ի բառնալոյ վէրս բաղ[illegible]ց ||: Այս ոչ վս ամենեցուն, և ոչ վս մեղայն ամենեցուն:

Պէտ նախ, թէ բազ[illegible]ր՚ի որ գիրս բազում ուրեք իմացեալ լինի ասէ, յորժամ ասէ զ բազում [illegible]ոմ, մինչև զնոյնս երբեմն ասէ, և երբեմն բազ[illegible] ասել: Ըստ այսմ Առաքեալն ասէ Հռոմ. ե. 18. * Ընդ ա[illegible]ն՝ ոչ [illegible] յանցանս, յամ [illegible]ցին զ[illegible]ն, նոյնպէս և [illegible] [illegible]ցին [illegible]ն: Ոչ ոչ անհնազանդութեանն [illegible] [illegible]՝ [illegible]ցին [illegible]ն: Որ Առաքեալն, զորս ասէ կոչեաց յաւաջին մասին առաջարկութեան, զնոսին բազ[illegible] անուանէ յերկրորդումն:

Պէտ երկրորդ՝ ընդ սկզբն Աւգմայի՝ ՚ի վերոյիշ. տեղոջ Աստո[illegible]ոս, թէ ՚Ա՛ր մեռաւ վս բազմաց, և վս ամենեցուն. վս բազմաց՝ ըստ գործունէութեանն, և ըստ մերձեցութեանն. վս ամենեցուն՝ ըստ բաւականութեանն տուեալ պարգևին: Այս այս չէ յանցանս [illegible]ցին: Ըստ այսմ օրինակի մեկնէ զայս բան Աստո. Այս [illegible]ի[illegible]ի Հռոմ[illegible]ական ՚ի մասն [illegible]. գլ. 4. Տատուած 23:

Գ Ի Ա Կ. Օ.

Ընդեռ Ա՛ր նախանձոյ՝ ա [illegible]ենգան զեռաւոյն նզոտոց ասա [illegible]ել:

Շնուամբս բաւական նպաստ իմանալ զայն, որ բերէ զկարողութիւն մերձաւոր, կամ հեռաւոր, ըստ որում է մերձաւորապես, կամ հեռաւորապես բաւական ՚ի գործել բարւոյ. այլ ոչ բնաւ զներգործական գործողութիւն, բայց եթէ ՚ի վս գայցէ այլ ինչ նպաստ, կամ զուգընթացութեան, ոչ միայն ընթացակից՝ ոչ գնեն Պղինեանք, այլև բնութիւն նախաժաման, որ իւրովն զօրութիւն զկամս ՚ի հաւանութիւն մոտ, և բացորոշէ, ոչ շոշափելոյս ունիմք ասել ՚ի ճառն՝ որ ՚ի վս շնորհաց:

Ան-

Հաւատքան զուգուն գիտել պարտ է, զի բաւական նպաստն ոչ կայանան յանբաժանելն, այլ ընդունին զընդարձակութիւն, և է՛ որ մերձաւոր, և է՛ որ հեռաւոր բաւական. զոր օրինակ նպաստն մերձաւոր բաւական՝ի հայցել դշնորհս յաղթելոյ փորձութեն, է հեռաւոր բաւական՝ի յաղթելոյ փորձութեն։

Ասելի է։ Ի՛ոչ միայն՝ի հաւատացեալ պատրաստ, այլև՝ի մնայնաւորի տայ ամ, և իւրաքանչիւր մարդկան, որք բարեյապես կեան, ըստ տեղւոյն, և ըստ ժամանակին զնպաստս մերձաւորապէս, կամ հեռապէս բաւականս առ փրկութեի, ըստ իւրաքանչիւրոյն հանգամանաց, և պահանջմանն. այնպէս զի եթէ ոմանք կամ զպատուիրանս ոչ պահեն, և ոչ պահելոյն մեղանչեն, կամ ոչ դառնան՝ի հաւատս, կամ յապաշխարութի, և՝ի վերջոյ փրկութեն ոչ ժամանեն, այս չէ՝ի կողմանէ Աւ՛ի, իբր զի զանոյ ուժգ ղայն նպաստս՝ի պատիժ նախընթաց մեղացն. այլ՝ի կողմանէ մարդկան, որք կամ մերժեն զմատուցեալ նպաստան, և կամ ընկալեալ զայնս՝ ոչ՝ի գործ ածեն, և կամ չարաշար՝ի գործ ածեն։

Յայտնաբ՝ի սէր գրոց։ Առաքեալն՝ Հռովմ. ա. 20. ասէ, թէ անհաւատքն ոչ գտանիցեն տալ պատասխանի, զի ծանեան զԱ՛ծ զարարիչն բնութեն, և ոչ իբրև զԱ՛ծ փառաւորեցին, այս է՝ զի ոչ գարձան առ նա, և ոչ գոհացան յաղագս նպաստիցն՝ զոր ետ նոցա։ Ի՛ս գլ. ի՛. 4. ասէ եթէ անհաւատից, և եթէ յամառեալ հաւատացելոց. * Պաղբռնէն Աֆ ղբէդ յապաչխարութի ածե՛ն։ կամ ոմ յատկապէս նշանակէ բնագիրն (ըստ գրելոյ Կուռնելիոսի Ա՛լապիդեայ) * յապաչխարութի ելցէ, և նե՛ն՝ ստոյգ է, թէ ոչ որ ձգի, վաթ, մղի յապաշխարութի, բայց եթէ նպաստիք շնորհաց ընկալեալ՝ի ներքուստ, կամ գէթ այնպէս մնատուցեալ, զի՛ի ձեռս մարդոյն իցէ մերժելն զայն։ Յայտ. ի՛. 20. * Ո՛հռոմի կամ ես առ դուռն և բախի. եթէ ոք լսէցէ յայնն ինձ՝ և բառայցէ զդուռնան, մտից առ նա։ և՝ի բանից աստի սկսի Յովհաննէս առ Լաւդիկիացիս։ 3. Հետևեցցուքն, թէ շնորհքն ոչ պակասի յումեքէ գլխովին, այլ ամենեցուն միւրձ կողմանէ հաղորդի։ Անտի. է. 45. * Օրինակ է՛ր ձեռք՝ի վէր ելոյց և բռնեաց, և ածե՛ն՝ի վէր սուրբոյն և հեղեալ։

Ընթացքն, (1) թէ Ա՛ծ զօրութի նախընթաց կամացն, զոր ունի՝ի փրկել զամենեսեան Աւետ, և մի Աւետ, պատրաստէ առհասարակ ամենեցուն զբաւական նպաստս առ փրկութի։ Օհնտ դայ այս՝ կամացն փրկելոյ զամենեսեան, և մանաւանդ Աւետի մի ամենեցուն. քանզի

Ա՛նախ թէպէտ և մարդիկ մի յանցանացն Ադամայ տրժանաւորեցան զրկիլ՝ի շնորհացն, և՝ի փառաց, սակայն այսուհիկ իսկ, զի Ա՛ծ Աւետէ, և մի Աւետի վերստին կալաւ յանձին զկամն, և զնեաւմ փրկելոյ զամենեսին, ոմն ցաւցաք, ընդ նմին և կամի, և պատրաստէ առհասարակ ամենեցուն նոյ զբաւական միջնորդս առ փրկութի. քանզի ոչըք կամի խափանել զվախճան. եթէ ոչ կամեցցէ և զբաւական միջնորդս առ ստանալոյ զայն. զի չէ հնար ստանալ զվախճանն առանց միջնորդաց. և զայս ակիզբն անշուշտ հաւաստած սիրն Յովհաննու՝ի յառաջ բերելոյ տեղիան՝ի լուսանցան։ Օայս օրինակ վաճառականն, զորոյ ևս՝ի մէջ ետրէ զօրինակն, ոչ համարէր թէ խափանէ կամի պահել չինչ իւր, եթէ ոչ՝ի գործ դնէր զբաւական ղդրամսիթի՝ի պահել զայնս։

Երկրորդ՝ պատուիկ իսկ, զի Աւետ մեռաւ վասն ամենեցուն փրկութի, ոմն և ցուցաք իսկ, արդիւնաւորելոյս մի ամենեցուն զբաւականն միջնորդս առ ստանալոյ զայն փրկութի. ապա ամենեցուն պարտին արդիւնքն Աւետի. ապա Ա՛ծ կամի ղայնոսիկ, պատրաստէ, և նախախնամէ միւրձ կողմանէ՝ ամենեցուն. քանզի զոչըք դիտէ զրկիլ միրաննց իւրեանց։

Այլ դժուարութիւն է, թէ արդեօք Ա՛ծ ոչ միայն պատրաստէ, և նախախնամէ ամենեցուն առհասարակ զբաւական նպաստս առ փրկութի, այլև ամենեցուն, և իւրաքանչիւրոյն՝ի մնայնաւորի մնատուցանէ՞։ Ա՛յն՝ որք համարին, թէ Ա՛ծ ներգործութիւն զանազ ոմանց, ոչ արդեօք արգարոց, զի այս է դատապարտել յատկին նախագատութիւն անդ Յանսենիոսի, այլ անհաւատից, յամառելոց, և տղայոց առանց միրտութիւն վախճանելոց, ի պատիժ նախընթաց սկզբնական, կամ ներգործական մեղաց։ Ա՛յպէս ևրեի Տարիկ՝ի մերոցս Հօրն Կանոնտոյ վիճ. 5. ՝ի մի անգդ. պր. 5։ Օբազումն ևս՝ի Յովհաննեայ յառաջ բերէ՝ի նոյն կարծիս ընդ նմա, բայց զնոսա յայս կարծեաց պատասխանեն քաջիմաստն Աղամատիկեանք։

(1) Ի գլ. ձէ. Լիբր. գէր. 3։ Ի 1. վահ. 46. ի. 1. պ. 1։ 8. ընդդ հերձ. գլ. 159։

քաց ի. զոր սքն Ամբրա. բան 8. ի Հագմ. ճմլը. մեկնե՛ ի վի արեգականն արգարութե՛, և ի վի անճառելոյն շնորհաց։ Լսկզե. ժե. 11. * Ո՛ երբեւ ասեցե, ըե չի՛ սա յԱ՛ի ի. այս է՛ մի արգելք ասելոյն, թե նա երբեմն յինէն զգօրութիւն։ Լսմա. ժա. 24. * Հաղթե՛ ահեկնօն ։ Ա՛սակ. ա. 24. * Կուլէ՛ և ու լըեր. յերկու՛ քեն զնա՛ կի, և ու անասյե ։ (ըստ Լաս. * Կուլեցէ, և ու լըեարաս. յերեցէ զնա՛ կի, և չնչե՛ ո՛ր որ հայեր ։) և այս բանք խնացեալ լինին ի վի ամենեցուն, ևս առաւել ի վի յաւետեալոց։

Հաւց. երկրորդ՝ ի սկզն Օգոստինոսէ, յոր ապաստան լինին հակառակորդք ։ Ա՛ի Ա՛արդասկան՝ ճառ. ւ. ի Հոմէ. մեկնեալ զայն բան Լւետառանչելն. * Լսյո՛ ի խոտոթ ոնէ ըստասրանչելն, և խոտոր նմա ու եղեւ հասս ։ ասե. ապա զերծրնով այլ լույր եղեալ յօրեաս, ասել ե նմա արեն, այլ նա հեռի ե յօրենե. այսպես ամ անդր, համօրհեն ասելոյն, և համայն ամբոխիչքս, լույր են սրդիս։ Ո՛երյ ե սա նե ի հասարակին՝ այլ ասանչ լուրց ե ասել՝ հեռի ե յօրց նչ. ու չի նա հեռի ե ի ասցանե, այլ չի ո՛ հեռի են ի նմանե։ Լսարձեալ սքն Ա՛արգասկան ի վի բնութե՛, և Հնորհաց գլ. 97. ասե. Կասցե սրդիս, ասչի պրանչքին (մեղաւորք), երեն հալերսելե, և յանդուգնե սչը երեսներ ի հարդիսն յօրենց. այլ ասանչ ամ սարս ասասչեայ ե (Լ՛ծ), որ սրսրձնձվչս, որ Տ՛ն իրեսաց սրճռնելեն, բռնվօրնեալ իրչե վնասրերեալ, ասասցանե վհասարգելալն, ինչնաքե զբասացելալն, յօրչերբ չընհացալն, ի ինչան հասանե զարերբամոցն, ըստ սրամ յորդայն ասա նա. ու սրդիս ելել ի հեղ համարեցի, զբոլոյն փչիկասա, այլ չի հեղ զարերբել զբր անչիգնասան. և ու այն՝ չի չնչիսասր ասերս ու ծաղչե, այլ չի զբր յոմին բնչելե սրհամարչես։ Լսյո ամ չս են ոնեհան հեղ. ասան չի ու ո՛ր ի յարդեան զբոլոյ փչիկ բնչելով։ Ամն Ա՛ոմ. նոսի, ա. մ. ի. 49. գ. 2. առ 3. ասե. Լ՛ծ ու ի ասան ի զբր ինչ հարլասր և ասա չերեսրնեան։ Լս. 14. ի վի ճմմ. գլ. 11. առ 1. Լ՛յո ասա Լ՛ծ նախանհամանրնեն չնբրնեբե, չի ի բասանչերասրես նախանհամանեցե չհարլասրան ասա չերեսրնե, ինչն ըստ ի նորան ինչանե ի ասբ. Ա՛ի՛ե՛ Լս. 3. ընդդեմ հնե, գլ. 159. ի

բանից աստի Լ՛ւաքեզեղն, * Օհենական յարբնի ինչ չի ինչնչե ։ մանաքերբ, թե Լ՛ծ յիրմե կողմանե պատրաստ է ամենեցուն տալ զնշորհս։ Ամենեք ե, ասե, որ չարքմոլբ ասլաբ անչնչե խոռոքնեն ոչ արբնհասորնել, և ոչ ասանել խորհ ե չնչրան Լ՛ծ. ասոյն խորհ ե չնչն ասբ. գեներ ասա չնդասանել չնոյն. ասանչ ասչ զնամն՝ Հայնե. ե՛ա. 14. * Լս ասե ցՀԸր. ի ինչ ինչ յինեն, զճանապարհս ոա գերել ոչ ինչ ։ Լս Հոմե. իե. 13. * Հերելէ եէն նե ։ (ըստ Լաս. * Հնեսրեչեն նե չ-ասչն ։) .... ապա նե չնչն զբնե ի ընշրնչ, որ արբներ գնեն ընշրնչ ինչ յանչնեա խրնեանչ. զբրօրնեալ ի ը-ասասրնել արեսա զնհեսրե, ի հեղ համարչ նմա, որ զբոր ե՛ր խոչացանե, երեն այժ չոր եներ զնհեսր գոյցե։

Հաւց. չորրորդ՝ բանիւ, որ Հաստատեալ է ի սր գիրս փրկութե՛ իրաքանչիւր ուրուք՝ որ կենդանի է բարյապես, է կարելի, ևս և ենեմադրեալ՝ ոչ միայն զսկզբնական մեղս, այլ և ենեմադրեալ զինչ և իցէ ներգործական մեղս՝ որ ոչ է վախճանական. խնդրե՛ պատրաստութե՛ միջնորդաց առ փրկութե՛ ի Հասարակէ ոչ առներ զայն ըստ բառականին կալելի՝ որոց՝ ի մանաւորի ներգործութե՛ զանայր զայնս ըե նախընթաց սկզբնական, կամ ներգործական մեղաց. ապա ։ Ո՛ենե. երևի ստոյգ։

Հաւց. փոք։ Հինչ սկզբնէ ևս զլսացի ումիք միջնորդ բառական, և Հարկաւոր առ ստանալոյ զվախճան ինչ, եթե վի յանցանաց, և եթե առանց յանցանաց, խնդասրես այն վախճան ոչ է նմա կարելի. զի ոչ իրաւ է ստանալ վախճանն, բայց եթե միջնորդաբ. զորօրինակ, եթե ոք վի յանցանաց իրոց կորոյս զՀարկաւոր գրաման առ ի գնել զայգի, ոչ ապաքէն միօրինակ անկարելի է նմա ստացումն այգւոյն, ոպ նմա՝ որ առանց ինչ յանցանաց զրկի ի Հարկաւոր գրամոց գնելոյ զայգին։ Լսթե ասիցես. առաջինն կարող է ընդունել զգրաման ի բարեկամաց. ասեմ, թե զայգ կարող է և երկրորդն։ Լ՛ւ ևս՝ զինչ օգուտ իցէ նմա առ ստացումն այգւոյն՝ կարող լինելն ընդունել զդրաման ի բարեկամաց, եթե բարեկամքն, որք Յաւաչքան դանցանան տահմանեալ էին տալ, յետ յանցանացն չհամիցին տալ. այլ ոչ արդեօք նդնպես՝ եթե տացեն զդրամն, և նա չհամիցի առնուլ. քանզի յայնժամ իսկապես Համարի, թե կարող է գնել։ Ւսամ զայլ օրինակ

նակ

նակ կամեցեալ'ի մէջ բերել. եթէ թաղաւորն'որ սահմանեաց զպահպանիս Համօրէն գաւառին, ամանց'ի քաղաքացեացն, զորս վիճաբարտ եգիտ քրեական յանցանաց, ներդործութիւն ղասցի, միթէ հնար իւր իցէ ասել, թէ թաղ գաւառն գտեալ զնո յայն յանցանս, կամ տա կաւին բժշկել զնա, և կի՛ հնար իւր իցէ սը իսկա պես բժշկիլ, զորչափ զասացի նմ հարկաւոր դա ման բժշկուն. ըստ այսմ և յառաջիկայ խնդրոյ:

Հայց. Հինգերորդ: Ը՞ն ոչ ումեք զանազ գիերձաւոր, կամ զհնաւոր բառական նպաստս'ի պահպանութիւն պատուիրանացն, յորժամ ասա, և այժմ տուիցեն. վայ և'ի խոտորիլ յայմ մեզաց. իսկարդ՝ խոտորելով յայմ մեզաց, և պահելով զայմ պատուիրանս, առացեալ լինի փրկութիւն, ըստ այնմ. * Լինի Լուր'ի Լեռնան յաւիրենական դառնել պահել զպատուիրանս ||. ապա: Հայց. Մեծ. յայսմ սկզբնէ: Ը՞ն ոչ հրամայէ զանհարելիս. իսկարդ՝ զանկարելիս հրամայեր նմա, յորմէ'ի բաց բառնալր զհար հաւոր բառական նպաստան առ'ի պահպանու թիւն պատուիրանաց. ոյգ յայտ է ըստ ին քեան. ապա: Պետ. Եթե. է սկիզբն առհասարակ քնկալել: Ոչ մին իրի ժողովի Տրիտենդեան գում. 6. գլ. 11. ասե. Ը՞ն ոչ հրամայէ զանկարե լես, այլ հրամայելով ասէ առանձ առնել զոր ի՞նչ է, և ի՞նդրել զոր ոչ կարես, և յօգնութիւն ի՞մոնէ' զի կարող լիցես: Լա սէն Լիտալ. 'ի 2. գան. 28. խ. 1. պր. 3. ասե. Ը՞ն ոչ է անգո թոն տան վասդ. այլ անգնութիւն հոմարի մոգ թոյ, երբեմ պարագաբերեալ զոր պատճէրանաս ա ցան ինչ, զոր չէ կարօղ կատարել. ապա զայս ոչ էր'ի նոր: Հնար է վ՞ն վճռա ածել:

Պատասխանին հնանդնեանք, թէ թէպէտ և պատուիրանք ինչ լինէին մարգկան անկարե լի, սակայն այս անկարութիւն ոչ առնէ անթա ոիր զպատուիրանազանցն'ի մեզաց, քանզի յառաջ գայ'ի մեզանց' գերե'ի սկզբնականէն. և վ՞ն այն պատուիրանազանցութիւնն է միշտ կա մաւոր'ի սկզբան:

Ասէ է ընդդէմն. Նախ' զի առ մեզս անձինս չէ բառական կամաւորն'ի բնութեն, այլ պա հանջի կամաւորն յանձին: Լսելարդ՝ զի զհետ գայր, թէ նախ առաջին շարժմանէն'ի մեզ, հայհոյութեն, պղծութեն, և այլ ինչ, զոր առ նեն յիմարք ընդդէմ օրինացն Ը՞ն, 'ի մեզս համարեին նոյ. քանզի այսոքիկ յառաջգան'ի սկզբնական մեզանց, և են կամաւոր'ի սկզբան:

'Լսելդ՞պես ևս' թէ բառական անհատուց թիւնն լինէր մեզք, որ է նախադատելի 65. դատապարտեալ'ի Լսելոյ:

Պետ Գանետ վճռ. 5. 'ի վ՞ն անարգ. պ. 6. յոդ. 2. թէ ամ ոք կարող է պահել զպատուիրանս, և'ի փրկութեի ժամանել' ոչ Նեղբին' այլ արտաքին կարողութեի, ըստ որում կարող է ընդունել Ա՞ն զբառական շնորհս'ի պահպանութեի պատուիրանաց, և'ի փրկութեի:

Ասէ է ընդդէմն. զի այդ պատասխանի լինէր արդեօք ճշմարիտ'ի դրութեն, թէ Ը՞ն պատ բառս է, և կամի ասէ զշնորհս զայս. զի յայն ժամ'ի դէպ դայ հաստատակ առաձն սիյն Աոմ մայի. թէ զոր ինչ կարեմք բարեկամք' որք կամին օգնել մեզ, կարեմք մեք: Ասէ'ի գրու թեանն Գանետայ, թէ Ը՞ն վճռեաց զանազ զայս շնորհս'ի պատիժ նախընթաց մեզաց, օ տար է ամենեին'ի բանէ, և'ի կարծեաց հա սարակաց' ասել, թէ կարող է այս մարդ պա հել զպատուիրանս, և փրկութեի ժամանել: Ասպա թէ ոչ ըստ նմին օրինակի մարթ էր ա սել, թէ կարող է բանտարկեալն ազատիլ, վնզի մեծատուն կարող է տալ նմա զգինն ազատութեի, սակայն զանազ տալ զայն. աղ քատն կարող է դնել զագարակն, վնզի կա րող է առնուլ զդրամս, զոր ոչ ոք կամի տալ նմա. հիւանդն կարէ բժշկիլ, վնզի արքայն սահմանեաց սպեղանիս համօրէն գաւառին, և ծակոյն այսմ հիւանդի'ի մեռնելոյն արգել տուցէ. Պետրոս'ի ջախջախիլ սրունգին կարող է ընթանալ, վնզի կարող է բուժիլ'ի վիրա բուժէն, որ այն կամի բուժել:

Պետ գաթեանալ Գանետ'ի նախայիշ. տե զ'ի վ՞ն անարգե. Թէ մեզաւորք առանց ինչ պա տասխանի տալոյ պատուիրին'ի պահպանու թիւն պատուիրանաց, Թէպետ և չուն զնեցին զնեցին կարողութեի'ի պահպանութեի նոցին, քանզի այս պակասութեի, և չունելութեի յա ռաջգայ'ի մեզաց նոյ. զորօրինակ' ասէ, եթէ ծա ռայն, որ առաքի'ի տնէ'ի քաղաքն, կամիցին արկցէ զանձն'ի խորխորատ, և խորտակեսց է զբունս իւր, ոչ վ՞ն այն զերծ լինի'ի պար տաւորութեէ պատուիրանին, և իրաւամբ ընդու նի զպատիժ պատուհասի. այնպես և արքայն ոչ լինի անբասիր'ի մարդասպանութեէն' զոր արար, Թէպետ և անկար էր զգուշանալ յայն մանէ. ըստ այսմ և գիւք և դատապարտեալք ոչ լինին անբասիր'ի մեզաց'ի յանցանէ

պատ-

պատուիրանացանուցմէն, մեկեպէս և զլացեալ լինին նոյ նպաստք շնորհոյ, քանզի մեղք իւրեանց անկան յայն վիճակ : Ասպ :

Պետեմ, թէ մեղքն հետևորդ կամաւորներգործութեանն ոչ համարի գործողին, բայց եթէ ըստ որում եղև յառաջատես, և կամ մարդկօրէն հնար էր լինել յառաջատես՝ ի պատճառի, ապա թէ ոչ՝ ոչ յինքեան, և ոչ՝ ի պատճառն լինէր կամաւոր, ոչ այլոյր ուսուցեալ, և ուսուցանի հաստատակօրէն՝ ի ճառն՝ որ՝ ի վէմ մարդկային ներգործուեաց : Լոդ՝ ծառայն յարկանելն զանձն կամովին՝ ի խորխորատ, և արբեալն յարբենալ անգ, և գառապարտեալն՝ ի կալն խպտա՝ ի մեղս, եղեն յառաջատես, կամ կարօղ էին մարդկօրէն լինել յառաջատես հանդերձեալ հետևորդ անկարութեանն կատարելոյ գիրամանին. և յայն սակս պատուիրանազանցութիւն նոցին համարեալ լինի : Ասպ մեղաւորն՝ ի մեղանչելն չեղև յառաջատես զղկելոյն յամ նպաստից, որով լինէր անկարօղ՝ ի պահել զպատուիրանս. քանզի ցորչափ է յաստիս, չէք այսպիսի զղկութիւն, ոչ ապաքէն ասացաք, և ունիմք և այդ ասել. նմին իրի ձեռնարկութեանն Պանելոյ յառաջ գոյ՝ ի սուտ ենթադրութիւն :

Եւ արդ՝ ի յետին երկուց ցուցմանց ասի ունիմք խմանալ, թէ Աստ՝ ոչ անհատական, և ոչ յամառնալ, և կուրացեալ մեղաւորաց զանազան նպաստս, նոց՝ ի հատուցեալ, և նոց՝ ի զոյ յապաշխարութեան. քանզի ըստ առաջին պատճառին երկոցուն ևս փրկութիւն է կարելի, և առ փրկութեանն հարկաւոր է անհատական հատուցեալ, և մեղաւորին ապաշխարութիւն : Ասպ երկրորդ պատճառին, քանզի չափահաս անհատական պարտաւորի՝ ի բաց դնել զանհատութեանն, հատուցեալ Աստ՝ պաշտել զԱստ՝ և զնա յամ սրտէ սիրել, զեթ ըստ այնմ չափու, ըստ որոյ ճանաչէ զնա. իսկ մեղաւորն պարտաւորի ապաշխարել : Եւ այսմ ասի չէ հնար լինել առանց շնորհոյ, ոչ առնդի՝ ի ժողովն Տրիտենդեան՝ գլուխ. 6. կան. 3. և սահմանեցաւ ընդդէմ Պեղագեանից :

Աղարկիցես նախ : Այն ներքին մերձաւոր, կամ հեռաւոր բաւական նպաստք են բարեպարիշտ լուսաւորութիւնք մտաց, և բարեպարիշտ շարժմունք կամաց՝ ի կատարել զպատուիրանս, կամ զեթ՝ ի հայցել զնշորհս կատարեալ. խոկարդ՝ անհատապէս է գլխովին, թէ մեծ ողոն մարդիկ, ամբարիշտք, կուրացեալք, յամառեալք, հեթանոսք, հերետիկոսք, անհաւատք, ցորչափ՝ ի վէմ գոյ պատուիրանն, ցորչափ մեղանչեն, այնուիկ բարեպարշան լուսաւորութիւնք և շարժմունք զարթնուն զեթ՝ ի կալ յապրելն առ Աստ :

Պետեմ զան. զմեծ : Այն բաւական նպաստք են բարեպարիշան լուսաւորութիւնք մտաց, և բարեպարիշտ շարժմունք կամաց ընկալեալք, կամ մատուցեալք, ընդու. միշտ ընկալեալք, ուրան ընդ նմին և ուրա. զներհպարութիւնդ փոք, և չհետև : Այանղի առ համարելոյ նպաստիցն բաւական, չէ հարկ ըստ մեզ, զի անհատապէս, անհատ, և յամառեալք՝ ընկալցին զոյնս, և նոքիմբք իսկապէս զարթուցին, այլ շատ է, զի այնպէս մատուցին նոց, ոչ զի, եթէ ոչ ընկալցին, չեղէ այն, զի զանազ Աստ՝ այլ զի նոքա արդելը զնոն այնց :

Աղարկիցես երկրորդ : Այն Գոս. ի դիրս խրա. և շնոր. գլ. 11. ասէ. Աղաչեն գոմնալ եր (Աստ՝ զգեցուցիչ առաքեն խոտորն, առանց որոյ կարօղ էր կալ հաւատացեան՝ երբեմն կամէր, չէ սատրև, երբեմն այս օգնութիւն պակասէր առ՝ ի նմանէն, ոչ արդեօք առ ձեզ ևս անկնալ համարէք. այլ այժմ յորոց պակաս է այսպիսի օգնութիւն, և պարտի ձեզ, Հայրմէ սէն Գաւիմաս ի. ի. խ. 2. պ. 5. առ 1. ասէ. Երբեմն չէր կամեցուցիչ հորդոյ առաջի լինել նմին՝ ի բաց առնել զնոցա զնշորհս, քան այսմ առնելոյն պարտաւորէն հորդեն, զորս ոչ կարէ առանց նորա գնել ընդ ընշորհս, ոչ սկզբնէ գԱստ՝ և զգնելոյն, այլ առնելոյ ևս հատուցեալ հատուցոյ. այլ առկայն կարօղ է այսմ նպատակս ընդունել. և զայն նպատակս զոյց Քանգիան գոյ Աստ՝ սովորութիւն գոյ՝ ի պակսել նախնեացն ձեզեն, գեթ սկզբնաւորեալ գոյ՝ ի պակսել նախնեացն ձեզեն, գեթ սկզբնաւորեալ գոյ՝ ի պակսել նախնեացն ձեզեն, ոչ առ Գիտ. ի գէտ ոչ՝ ի վէ Եկուտ. և ընդ Աղարկիցես երկրորդ սէ Աղարդակատ խոսին՝ ի վէ բաւական նպաստից, ոչ յայտ է յերեցան. ապա :

Պետեմ, թէ զայս բան սէնն Գոտինոսի խմանալ պարտ է ոչ՝ ի վէ զնել և ի յետ բաւական նպաստից, այլ զնպաստից, որով մարդն կարօղ լինի կարի ինն հետևեալ խոպատ համբերել, որ՝ ի մէջ բերէ ոչ միայն զներգործական անցանել նպաստս, այլև զարդարար շնորհս, և զունակութիւն առաքինութեանց, զոր օրինակ ունէր Աղամ՝ ի վիճակի անմեղութեան :

Արդ՝

Բրդ՝ եթէ յայսպիսի նպաստից զուրկ լինէր նախահայրն, ոչ արդեօք անկանէին համարէր նմա՝ ի մեղս, զի որձվհետև՝ ի վիճակի ամբողջ բնութեն ոչ տաճեալ լինին շնորհք նոճաստուգոյն քան զայն, ենթադրի չունել զայլ նպաստս առ՝ ի կարող լինելոյ պարզապես խոտորիլ յանկանելոյ. ոչ զի՝ ի նմա նոյն լինել կարելին, և կարելի հնշտեաւ։ Այսպէն ցայսպիսի օգնութեն առ այսպես հնշտեան կարելոյ՝ զանալ բաղմոց՝ ի պատիճ սկզբնական, կամ՝ ներգործական Աստուծոյ, կամեկար խոտոտանիմք, որք չհնաւար բաւական նպաստս ևնթե պահանջելիք քան նորին իսկ սէյն Գոստինոսի, որ ասէ. Հնչ օ՞ր՝ ի խոտորանել զացս՝ փրկել օգնել ընդդէմ ինդրելոյ, զոր չանօգտաս գիտէ։ Տնս և զայլ վկայութիմս՝ ի նախայիշ տեղիս։

Իսկ բանիցն սէյն Աւգոստինոսի, պետմ նախ՝ թէ և նա ըստ նմին օրինակի խոսի՝ ի վեր նպաստից, որք՝ ի մէջ բերեն զորբարար շնորհս ընդունակութեցն առաքինութեց. մի՝ զի խոսի ըստ մտաց սէյն Գաւս. ոչ՝ զայս է. և երկրորդ՝ զի խոսի ոչ զնախապատրաստող շնորհայ, ոչ ոչ ուղիղ՝ ի մէջ բերեն ոմանք, այլ զնորոգող շնորհայ. արդ՝ յայտ է՝ թէ ոչ ներգործական բաւական նպաստքն, այլ ունակական շնորհքն են, որ անդրէն նորոգեն զանկնալ բնութեմն։

Պետմ երկրորդ։ Ուզեալ թէ սէյն Աւգոստինոս խոսի՝ ի վեր ներգործական բաւական նպաստից, ասելք՝ թէ խոսի նա զներձաւոր բաւականէն, և ոչ զհեռաւոր բաւականէն. քանզի խոսի զնպաստից, որ պահանջի առ բացայայտ հաւատս, զոր ոչ ընդունի տալ ամենեցուն. այլ յայնմանէ ոչ հետևի, թէ և ոչ տայ զբաւական նպաստս առ անբացայայտ հաւատս, որ է հեռաւոր բաւական առ բացայայտն։ Այանդի է իսկ մարթ ամենևին յերկոճանալ զմտայ սէյն Աւգոստինոսի, յետ յառաջբերելոյ զայնչափ ջնր վկայութեմն։

Հաւրիցս երրորդ՝ ի վեր մանկանց։ Ընդ քաղցած տղայոց զանազ զբաւական նպաստս առ փրկութեի, ըստ որոց յարգանդի մօրցն, կամ առ անհաւատս յառաջքան զբանաւորութեմն, և կամ որք առ մեզ յառաջքան զբանաւորութեմն առանց միջոցի մեռանին. քանզի միջնորդ նոցա բաւական առ փրկութեի մի միայն է, ըստ միջոցին իւրոք մատուցեալ, յորմէ զուրկ գտանին, ապա։

Պետմ, թէ ընդ փրկութեն մանկանց, հայեցեալ՝ ի նորոգն հանգամանս, ըստ բաւականին խնամ կալաւ, կարգելովն զմիջոցսն փրկութեի, ըստ որում կարդեցաւ վս ամենեցուն, և ամենեցուն հնար է մատուցանել, թէպետ և ներգործական մատուցմն խափանի երբեմն՝ ի պեսպես պատճառաց, է որ՝ ի բնականաց, և է որ յանձնիչքնանաց, զորս ընդ իւրև ընդհանուր տեսոչ ոչ պարտանդի արգելոյ, այլ զսորին հակառակն պարտի թոյլ տալ վս գնրագոյն վախճանաց։ Այս է հասարակ լուծումն, ըստ որոյ մանկունք ոչ խոպառ լքանին, և ոչ զրկին՝ ի շնորհաց միջոցելոյ՝ ի պատիճ սկզբնական մեղաց, ոչ դնե հակադրեալ կարծիքն. այլ ընդ ըստ օրինաց հանրական նախալնամեթե իւրոյ ոչ կասեցուցանե զերկրորդ պատճառս, որոյք խափանի ներգործական մատուցմն միջոցելոյ։

Այսս հասարակաց լուծումն յատկելոյն ոմանք յայտնացս, ընդ որս գասին և մերս Կոզինն, և Կանկեղ, թէ ընդ կարգելովն զմիջոցելոյ այնպես խնամ կալաւ փրկութեն մանկանց, մինչև ծնողացն նշ լինել պատճառ չմատուցանելոյն միջոցելոյ, ըստ որում ծնողքն՝ եթէ առաւել զգաստութեք կենցաղավարեին, յայս ինչ կամ յայն ինչ կերակրոյ, տեղոյ, կամ յառեթէ զգուշանային, և առաւել ևս եթէ ըստ արժանաց աղօթս առնէին, և զայլոց խնդրուածս առ՝ ի Նոյն ձգէին, և զայլ բաւական նպաստս՝ որ առ այն վախճան մատուցեալ բարւոք՝ ի գործ դնէին՝ շնորհեր նշ ընծ, զի մանուկն՝ որ ըստ ընթացից բնութեն հանգերձեալ էր մեռանել, մեսցէ կենդանի միջոցելոյ միջոցելոյ։ Ուս զայս հարկաւոր համարին, ոչ զի ընծ ըստ բաւականին առ մտայի խնամ ունիլ փրկութեն մանկանց. զի զրօրինակ, ասեն, աղքատն ոչ ասի ունել զբաւական պարէն առ՝ ի կենդանի պատապարութեն մի խնամ տանելոյն նմա ընծ յերկրորդ պատճառս՝ ի վեր կերակրոյ, եթէ չէր հնար մարդկային ինչ ջանիւ պատրաստել նմա զկերակուր, զայնպես և՝ ոչ մանուկն ասի ունել զբաւական միջնորդս առ փրկութեի, վս կարգելոյն ընծ զմիջոցելոյն, որոյ զօրութեն հնար էր նմա՝ ի մեղաց անտի ազատիլ, եթէ չէր հնար մարդկային ինչ ջանիւ մատուցանել նմա զմիջոցելոյն։

ԱՅԾՐԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ա։

Ի վերայ նախասահմանութեանց, կամ ածայն ի վճռոյ, որ ի չէ ազատ ներքոյ ընթանայ հրոյ։

ԳԼՈՒԽ Ը։

Զի ոչ սոսկ յոտնալ էնդէպ անվճռից գործոցն ընդ ածայն վճռոյ, որ ի չէ ազատ ներքոյ ընթանայ հրոյ։

Նախագրեմք նախ, (1) թէ Աստուած ի յաւիտենից նախասահմանեաց զնմա ազատ ներգործութիւն մի, ոչ միայն զբռնութենաւոր, և միշնորդութիւն, վճռելով մտաւոր անել զնոսա զբնութեան առ այնս, ոյք դնեն Անկնելիս, և Խստիս, այլ անընդմիջապէս ի նոսին։ Ոմանց այլազգ զարիս, և այլազգ զարիս, զարիս դրականապէս ըստ էակութեանն, և ըստ բարութեան։ զարիս դրականապէս ըստ էակութեանն, և թողտրուութիւն ըստ չարութեանն, ոյք մերկնեցուք ստորև։

Յորոնել (2) զկիզբն թիս սմի գրոց, և զոր ի հարց, պատճառն է. զի Աստուած ոչինչ առնէ ի ժամանակի, զոր չիցէ յաւազդոյն գիտացեալ, և նախակարգեալ ի յաւիտենից առնել։ քանզի յոյն սակս առնէ ինչ Աստուած, վասն կամի, և ոչ կայուն սկիզբն կամիցի ի ժամանակի. իսկ արդ՝ Աստուած զմմ ինչ, կամ և զազատ ներգործութիւնս մեր առնէ, Հմմտ. ընդ. 12. * Օ՚ն ինչ հաճոյ է ինչ ։ (ըստ Լաս. * Օ՚ն ինչ ընդ ինչ ։) փիլիպ. բ. 13։ * Ոչ յոմանց ի հոգ. գնացելն է պատուիրն ։ Հռոմ. ժա. 36. * Օ՚ն ի նմանէ՝ և նովաւ՝ և ի նոյն ։ Լաս։

Յորոնելոցն երկրորդ, թէ բացարձակ վճիռքն ածային կամաց են անվրէպ. քանզի յանգամանի լիներ ասել, թէ Աստուած բացարձակապէս կամի, և վճռէ լինել իրիք, և ոչ լինի այն։

Այլ մեր այսմ է դժուարութիւն, և այն միայն զայն, թէ յորմէ յաւազ բերի անվրիպութիւն, և գործունէութիւն ածային նախասահմանութեանց, կամ վճռոց. արդեօք ի հաւանութենէ կամացն որ յաւազնոսա եղև ի ձեռն միջական գիտութեան, ոչ դնեն Անկնելիք. թէ յամենակարող կամաց, և ի տեսութենէն Աստուծոյ, զոր ունի ի վրայ կամաց մերոց. ոչ դնեն առ հասարակ այլ ածարանք։

Այս խնդիր ի նեղքուստ կիցէ, նա զի գրեթէ և նոյն իսկ ընդ հանդիսացեալ այնմ խնդրոյ՝ որ ի վրայ ըստ բնական գործունէայ շնորհաց, զի որով օրինակաւ ի յաւիտենից վճռէ Աստուած, ըստ նմին օրինակի և ի ժամանակի առնէ. վասն եթէ անվրիպութիւն ածային վճռոց է ի նորին յամենակալ, և ի գործունէայ կամաց, և ի տեսութենէն՝ զոր ունի ի վրայ կամաց մերոց, և ոչ ի կամացն հաւանութենէ, որ յաւազատես եղեալ ի ձեռն միջական գիտութեան, նոյնպէս և շնորհքն, որով ի գործ դնէ ի ժամանակի, զորինչ վճռեալ էր ի յաւիտենից. և յայն սակս զորինչ ունիմք ասել ատանօր, միօրինակ զինքն և վրայ ըստ բնական գործունէայ շնորհաց։

Ասելի է։ Անվրէպ գործունէութիւն ածային վճռոց՝ որ ի վրայ ազատ ներգործութենէց մերոց, մանաւանդ բարեաց, է յամենակալ կամացն Աստուած, և ի գերագոյն տեսութենէ նորա՝ զոր ունի ի վրայ կամաց մարդկան, և ոչ ի յաւազատես հաւանութենէն. կամ ոյք այլք ասեն, ածային վճիռք՝ որ ի վրայ ազատ ներգործութենէց մերոց, են ըստ բնական և ի ներքուստ գործունէայ, և ոչ ըստ բնական անտարբեր։ Յայսմ դնեն գրեթէ ամ ածարանք, բայց ի զատագոյս միջական գիտութենէ։ Զի թէպէտ ոչ ամենեքեան միօրինակ բացատրեն զայսր անվրիպութիւն գործադրութեան ի ժամանակի, կամ ոմանք՝ այնգունէ լինել փիլիսոփական պատճառելութիւն, և ոմանք՝ բարոյականաւ, կէսք՝ յարմարութիւն, և կէսք՝ բերկրութիւն, և այլք համակրութիւն, բայց ամենեքին վերաբերին ի զօրութիւն, և ի գործունէութիւն կամացն Աստուած, և ոչ առ հինչ թէ ունեմք յաւազատես ի կողմանէ մերմէ, մինչչև Աստուած վճռեալ իցէ տալ մեզ զայն։

Հմմտ. ի սմ գրոց։ Ելից Լսեմ. ժդ. 9, յաղագս կացեալ Աւրբքեի առ Աստուած դարձուցանել զսիրտ արքային Եգիպտացւոց Փարաւեան թշնամանս Հրեից, ասէ. * Տեր Աստուած նախճուլ, մի տար հրամանիդ ոգոյն ամ որ. ուր է՝ որ ընդդէմ կոյ ինչ, յորժամ խոհեցու զոս կեցոյցանել, զձողելոցդ ոս ալիարկել .... զոս գերեսս ի վեր ամ. և ուր է՝ որ հակառակ կոյ տալ գերեսն ի վեր ։ Լաս. գլ. ժդ. 12. տիկնոջն Լաս-

(1) Լաս. ե. 22. գ. 2. և ե. 25. գ. 5. առ 1. (2) Յո. 25. վերոյիշ։

Լսեիերայ կացնալ յաղօթս՝ ասէ. * Տէր՝ ... որ խոփատրէ Ես ՅՅ խոփատրող, և Տէր տէ-բանց .... փորձ՝ ջնջէ ՆԷ յոտնքանէ Լշնամա-նէն հերոյ ։ Լս գլ. ժե. 11. Ի վէր ածէ. * Դարձոյց Ն՝Ե ջրէն խոփատրէն Ի հեղեղէն ։ Լս այս բանիք զանվըհպութեի, և զգործունէութեիան ՅՅծոյին վճռոց, կամ կամացն Ն՝Յ յոյս յանդիման վերաբերեն առ ստինակարոյութեի նորա, և ոչ առ յատաջատես հատանութեի Ըրաստչեսի. վէր սէն Օգոս. 1. առ Ոնիփակ. գլ. 20. Ասիցեալ զայս բան՝ ասէ. Օշէրգ խոփատրէն .... ասիենէն գոպզնի, և ասիենէն գործունէայ խորհըրդէնի գործոյց, և գործոց Ի սրտիքէ Ի հեղեղէն ։

Լրկրորդ՝ Ղ՚ոակ. իւն. 1. սիրտ թագաւորին Ի ձեռս Ն՝Յ բաղդատի տահանաց, կամ բաժանման ջրոց Ի ձեռս պարտիզպանի. * Որպէս ասիեռ ջոյ, նոյնպէս սիրտ խոփատրէ Ի յեռս Ն՝Յ, ընդ որ կոյս կամի հոյեցոյանել փորձոյ-գանէ զնա ։ Լյկղես. լԲ. 13. մարդն Ի ձեռս Ն՝Յ բաղդատի կաւոյ Ի ձեռս բրտի. * Ներքև զո-ըրեալ Ի յեռս նէ, սրնդեղու ջոյն և խոր-ֆէլ. ՅՅ ճանապարհ նէ ըստ կորէնի նորա-նէ, նոյնպէս և մարդ Ի յեռս նէ, որ սրտին զնա ։ Լսայ. Ժ. 15. բաղդատի փայտատի, գաւա-զանի, և ցպոյ Ի ձեռս մարդոյ, որ Ի կիր առ-նու զայնս ըստ Հաճոյս կամաց իւրոց. և այս բաղդատութեիք քաջայայտ ցուցանեն, թէ Ն՝Ե ղորութեի կարողութեի և տէրութեի իւրոյ կար-գէ զկամս մարդկան, այլ ոչ նէթէ ՃԱՅ նէ, կամ ենթադրէ, թէ զինչ կամիք իցեն նէ։

Լորրորդ՝ ըստ սէ գրոց Ն՝Ե առնէ, զի ա-րացուք. Լղեկ. լԶ. 27. * Ներսէյ, զի յոր-դոբոնէն էմ գնայցեմ Ի Ղառնէ, զի կամեցուք. Փիլիպ. Բ. 12. * Ճոնէյն Ի Ֆէշ վահէն և զառնէն Ի՛Ե հաճոյնէ Ի ։ Ղանե Ի չկամեցողաց կամեցող՝ բառնալով զնաստի, և զմխոստու-թեիան կամաց, և տալով զՆաղանդու թեի, կամ զՆաւանութեի. Լղեկ. ժե. 19. և լԶ. 26. * Ճոնէյ զնէրան տոբնէյն Ի յոգնոց յեռոյ և զոց յեՆ զնէրան տոբնէյն Ի ։ Ա՝յ սէն Օգոս. Ի վէր նախատահ. սէց՝ գլ. 8. ասէ. Օայս ընորհս, որ գործի յՅծային առաքյնառնէն ընորհ սրտից տոբնէյան, և ոչ Ի ինչ նէպո պէրթ Ի ըաց Ֆրթէ. Ա՝ոչ յայն առ-ջ ընորհ, զի պնորհուն սրտի անպարտին Ի նէրտառ Ի ըաց հոգոյ։ Լսկարդ՝ ոչ կարէ Ն՝Ե զայս անկրեալ ընորհ Ի ձեռն վճռոյն զուգընթանալոյ ան-տարբերաբար Ի կամել կամ Ի չկամել, Ի հա-ւանութեի՝ կամ յանհաւանութեի, կամ Ի ձեռն վճռոյն, որ ՃԱՅ, կամ ենթադրէ զհաւանու-թեիան, և զհաստութեին Ի բաց բարձանալ, զի նա ինքն է՝ որ զհաւանութեին շնորհէ, և զը-հաստութեին Ի բաց բառնայ։ Լս ևս Ի ձեռն վճռոյն զուգընթանալոյ Ն՝Ե ոչ վճռէ, զի ա-րացուք, այլ յառնէն մերում գործակից լի-նի ՃԱՅ. և ոչ իսկ՝ զի կամեցուք, այլ Ի կա-մելն մեր կամակից լինի ՃԱՅ ։

Ղորրորդ՝ Ը Ղաթելոյն որոշումն Ի գործս փրկութեի յառաջ գայ Ի կողմանէ Ն՝Յ, և ոչ Ի կողմանէ մարդոյն. իսկարդ՝ ըստ գրութեին անտարբեր վճռոց՝ մարդն որչէ զանձն յայլմէ Ի գործս փրկութեի. ապա ։ Օայս ձեռնարկու-թեիան ճոխագոյն ևս յառաջ բերեալ գտցես Ի յօգ. 3. Ի վէր միջական գիտութեի, և զայս տատիանելս հակառակորդաց ։

Ձուց. Ի սէյն Օգոստինոսէ. 'Ղսէ՝ սէն Ղարդապետն' Ի գիրս որ Ի վէր խրա. և Ջնոր-հաց՝ գլ. 14. այսպէս ասէ. Ղնէ պարտ չէր-նոմանել, նէ ինոյն Ն՝Յ որ չէրկնո. և չէրկրէ զէ՛ ըզր ինէ ինոքա՝ և արար ... չէ հնար մարդկոյն ինոց հոգոյ զի Ի արացնէ նա զըր ինէ և ինչ. տանչէ և ընոչէն նոյ վարդկոյ-նէ ինոց՝ ըզր ինէ ինչ, չարքոյ և ինչ՝ առա-նէ ։ ։ ։ Որ ոնդ անարդոյս վարկոնն ոզր-գէց, ընէ որ կոյս ինչ էգնէ նէս, պահեհոյթող էչնոնելնէ զոյ-ցոյանելոյ։ Տեսանէս արդեօք, զի սէն Օգոստինոս զանվըհպութեի կամացն Ն՝Յ ոչ չառալ բերէ Ի նախադիտութեէ ապագայ հաւանութեի, այլ յամենակալ իշխանութեէ, և Ի գերագոյն տէրութեէ, զոր ունի Ի վէր կա-մաց մերոց ։

Լրկրորդ՝ սէն Օգոստինոս անդանօր մեկ-նեալ, թէ զնարդ Ն՝Ե խոնարհեցուցանէ զկամս, և առնէ Ի նն զոր ինչ և կամի, ասէ. Ի ներս-ան ներքեւոցէ, ընչոս ոնդ, ընչոս ըոցէ, և զնէ ինոս նոյն, ըզս նա ինչն Ի նոյն յա-ղէպ. յետ. ապա նէյն ինոս Ն՝Յ ընաշխատե-ցոյանել յերկրէ. յոտնս ոնդ յինչոնոնէ ներսոյ զնոս տարբերութեի՝ ոչ ինչ զնոնէ. Ջ այլ որ գործէ փրկութիւն ընէ, նշխարհաց, և Ի ներս նշխարհէն ընէ ոգեղէն ։

Լրկու ինչ զկուցանէ ասէն սէն Օգոստ. Ի՝ թէ Ն՝Ե խոնարհեցուցանէ զկամս մարդկան Ի ներքուստ յաղդելով Ի նն. ապա ոչ զորու-թեամբ անտարբեր վճռոյն, և ոչ միատեսական

զուգընթացութիւն, և ոչ բարոյական շարժմամբք. ոչ զօրութիւն անտարբեր վճռոյն, քանզի ասոյ ներգործութեան կամաց, կամ ենթադրէ զայն. ոչ միանական զուգընթացութիւն, զի ոչ յայնմէ ի ներքուստ ի կամն, այլ գործակից լինի ընդ նմա առ գործն ի գործել նր. և ոչ բարոյական շարժմամբք, զի բարոյական շարժումն ոչ գործէ ի ներքուստ ի կամն, այլ շարժէ միայն առարկապէս, և արտաքուստ առաջադրութիւն առարկային, որ լինի ի մտաց. և ոչ իսկ շարժէ առաւել, քան զյանկուցանել բարութեան առարկային, որ գործով սահմանաւոր, չունի զամենակալ իշխանութիւն գործոյ զայնոյ, ոչ գրէ սէն Օգոստինոս վերագոյնդ։

Երկրորդն՝ զոր զեկուցանէ սէն Աւգուստինեան, է, թէ Աստ խոնարհեցուցանէ զկամս մեր, ըստ որում յաւէտ ունի յիշխանութիւն իւրում զկամս մարդկան, քան ինքն զիւրեանցն։ Ապարդ՝ ի տերութիւն անտի, զոր ունի մարդն ի վերայ կամաց իւրոց, բացորոշէ զանձն գործունէութար, և որ նախապետականն է, պատհելով զազատութիւն իւր. ապա ևս առաւել Աստ ի գերագոյն տերութիւն անտի, զոր ունի ի վերայ կամաց մարդկան, բացորոշէ զնա գործունէութար, պահելով զազատութիւն նոցա. ապա թէ ոչ իբր արդեօք ունէր յաւէտ յիւրումն իշխանութիւն զկամս մարդկան յաւէտ, քան ինքն զիւրեանցն։ Ապա յայտնեալ զկնոջին տապալն ըստ վարդապետին սրկն Օգոստինոսի՝ զկնաւոր, և դրեթէ մի միայն հիմն հաստատութեան կարծեցայն հակառակորդաց, յաւազ բնդունել ի վերատունէ ազատութիւն։

Երրորդ՝ սրկն Օգոստինոս՝ դիրք՝ի վերնորհաց, և անձնիշ, գլ. 16. մեկնեալ զայն բան Յովաքիմայ. * Աստ է՝ որ յաղեալ ի հեղ զկռէն և զատնէն ||, ասէ. Հաստատ է, ըստ հեղհեղի՝ ի կռէն հեղեալ, այլ ևս առնէ, զի հեղոյս զքարին՝ ի կռէն հեղեալ։ ... Հաստատ է, ըստ հաստնէ՝ յատնէն հեղեալ, այլ ևս առնէ, զի հեղոյս՝ զսուրբ զՀոգին ի գործունէայ զօրութիւն՝ որպէս զհեղեալ ի կռէն և ի հաստնէն։ ... Յաւելի՝ ասէ, զի ոչ միայն զնա հեղոյս, այլ և զհաւատացեալսն ի նա։ Եւ ոչ բարոյական շարժմամբ, զի ոչ յայնմ

որում չէ հնար հակառակ խօ, հրկիզ ընթեր. այլ Աշ ասելն առնի զանեռս զբռնի. չէ հնար հակառակ խօ ... ապա Աշ հրկիզ ընթեր զկոս. Ահա քեզ նոյն իսկ ձեռնարկութեան, զոր վեր ի վայր յեղդեղն Աղբենեանք ի ցուցանել, թէ չէ հնար Աշ առանց վերաստ ապատութեան շարժել, կամ բացորոշել զկամն. բայց այժմ այսպէս պատասխանի տայ սկսեալ մաս. Ահա առաջինն ասէք է, ընկ ինձն Աշ ոչ ինչ յէ, զի եղեալ ինն ինէ, զոր ընթեր, այլ և զի եղեալ այնոյ օրինակաս, որով պարզած է բնաբնէ նորին: Ահա յայս առն յաճախ ընդբեմ ընկեր աձային ընթերընդեն, երբ ինձն հրկիզ ընթեր, որ ոչ պարզած բնաբնէ ինքան, չառ ինչ ալ պարզած ընթեր, ըստ որում պարզած ինքան բնաբնէ: Ոյտ այսմ խօսի առ՝ Ա. 22. պ. 4. Ա. 23. պ. 6. Ա. 83. պ. 1. 3. ընդեմ հնեմ. գլ. 94: Պիտառ. 2. գլ. 140. և այլուր:

Հայց. բանիւ, որ զօրութիւն բացայայտիկ: Աչ բացարձակ, և անխափան ճշմարտութեան, թէ ամ բարի որ է ի մեզ, և առաւել ևս հաստատութեան մեր ի բարի գործս, է տիրապետ Աշ որ կամի, և պատճառ: Այսոյ ցուցանեն գրեթէ ամ վկայութիւք եթէ սէր գոյց, և եթէ ժողովուց, և սէրց հարց, զորս ցայսօրայր յառաջեալ. զայս ցուցանեն նաև մարդեանք եկեղեցւոյ, որովք հայցեմք Աշ ոչ միայն զգործս բարիս, այլև զհաստատութիւն, և զբացորոշութիւն կամաց մերոց առ այնս. կամ՝ ոչ մարդեկ եկեղեցին, զի զապստամբ կամս յիւրեն նուաճեսցէ. կամ ոչ ասէ սէրն Օգոս. ի գիրս 4. առ Ասիփ. գլ. 9. զի եղեցին ի հնամեղացոյց՝ կամեցօղս, և ի հակառակամարտից հաստատօղս. քանզի ոչք խնդրէ յոմեքէ, բայց եթէ զայն ինչ, զոր նա պարգեւէ, կամ առնէ: Այսոյ գործեալ ցուցանեն խոստմունքն Աշ. քանզի խոստանայ, ասէ սէրն Օգոս. ի վրնասատահ. սից. գլ. 10. զոր ինչ ինձն է առնելոց, և ոչ զոչինչ խոստիկ. արդ՝ խոստացաւ երբեմն զհաստատութիւն մեր ի բարին, ոչ յորժամ խոստացաւ Աբրահամու զհաստատ հնեմանոյց: Այս հասկ յետոյ զայն զայս ճշմարտութիւն ցուցանէ նոյն իսկ բանին բնական, որով ճանաչեմք զԱշ պատճառ ամ բարեաց, առաջին էակ, յորմէ այլ ամ էակք առնուն զհաղորդութիւն. առաջին շարժիչ, յորմէ ամենեքին շարժին. առաջին և գերագոյն ընդհանուր պատճառ, յորմէ չէք ուժք հնար վրիպիլ. իսկարդ՝ այս բացարձակ և սկզբնական ճշմարտութիւն լուսով հաստատ և բանին ծանուցեալ, այնպէս հաստատէ զմեր կարծիս, մինչև զհակառակորդացն գլխովին ցրել. զի եթէ Աշ կամի և պատճառէ զբացորոշութիւն և զհաստատութիւն կամաց մերոց, ապա կամք նր զայնոսիկ ոչ է անտարբեր, այլ բացորոշեալ, և ոչ իսկ է անվերջ գործունեայ յարանոնէանաբար ի յառաջատես հաստատութիւնն անտի, այլ յիւրմէ և ի ներքուստ. քանզի ոչ միայ այնմ հաստատութիւն, կամ ներգործեալ յայլմէ, այլ իւրոյն զօրութիւն պատճառէ զայն:

Հաստատի սոյն փաքր. մեկնեալ զեղանակն խօսելոյ հակառակորդացն: Արդ՝ ասեն, թէ Աշ անտարբերութիւն պատրաստ է զուգընթացանալ ընդ մեզ, եթէ ի հաստատութիւն, և եթէ յանհաստատութիւն, սակայն նկատէ միջական դիտութեամբ, թէ զինչ հանդերձեալ եմք մեք վարել զայն անտարբեր զուգընթացութեան, և յոր կողմն բացորոշել. և տեսանէ զմեզ ի պարագայս ինչ վարել զայն ի բարին, իսկ յայլ ի չարն. յետ այնորիկ եթէ կամք իցեն նմա լինել բարի ներգործութեանն, ի դիտմանէ անտի վճռէ գնել զմեզ յայն պարագայս, յորս ետես յառաջագոյն հաստատել մեզ. և ըստ այսմ երկրորդ վճռով վճռէ զներգործութիւն անվրէպ, ոչ ի գործունէութեանէ գործոցութեան իւրոյ, ոչ յայլ ի նախագիտութեանէ գործակցութեան իւրոյ. քանզայսր է ասել, ըստ այսմ եղանակի խօսից, թէ Աշ ոչ պատճառէ զհաստատութիւն մեր, այլ մեզ այնմ առ ի ձեռն. թէ նա ինքն բացորոշէ զմեզ, այլ բացորոշի ի մեզ. թէ մեք սկիզբն առնեմք, և նա զհետ գայ. և թէ զուգընթացութիւն նր անկեալ կայ ընդ ազատութիւն մարդկան. թէ չէ առաջին էակ, առաջին շարժիչ, առաջին և գերագոյն ընդհանուր պատճառ. թէ գոյակ ինչ ի բնութեանէ իրաց, այս է ազատ հաստատութիւն մեր, կամ ազատ բացորոշութիւն մեր վրիպի ի պատճառականութենէ նր. և թէ մարդն իւրովին որոշէ զանձն ի գործս փրկութեան: Այսպ ամ, և զայլ անտեղութիւնս ընդարձակագոյնս յառաջ բերեալ գտանես ի յօդ. 3. և մանաւանդ ի 5. ի վէ միջական գիտութեան:

Հոգով չափ գուն գործն հակառակորդք Թօմասիոյ յանձանց զայսպիսի և զայսչափ անտեղութեանց Թշնամանս, և հաստատեցուցանել,

եթէ կարօղ ինչ իցեն, թէ՝ և ըստ իւրեանցին կարծեաց ազատ հաւանուելի մեր է առ Ա՛Ն՝։

Այսու սակս և պատասխանեն նախ, թէ հաւանուելին մեր պատճառի առ Ա՛Ն՝ բարոյական շարժութիւնք։

Ա՛ռ է ընդդէմ՝ Ա՛նախ, (1) զի պարտ է պահել Ա՛Ն՝ զբան իսկական արարչական պատճառի՛ի վի՛ ազատ հաւանուելի՛ մերում, իսկ շարժութիւնն բարոյական ոչ վերաբերի առ արարչական պատճառն, այլ առ վախճանականն, կամ առ առարկականն։

Երկրորդ՝ (2) բարոյական ընդհանուր տիրապետել խօսելով ոչ բացորոշէ զկամն, այլ յորդորէ միայն զնա, զի նա ինքն բացորոշեցէ զանձն, ոչ զի՛ ի դնել զնարդ և իցէ բարոյական ընդհանուր, կամքն միասոցէ միշտ անտարբերս և անբացորոշ։ քանզի ըստ ասացելումն՝ ոչ ներգործէ՛ի կամն փոփոխելով զնա, և առնելով՛ի չկամեցողէ կամեցող, այլ միայն դնէ առաջի նո՛ր զառարկայն, որ յորդորէ՛ի սիրել։ առկայն ոչինչ առարկայ՝ բաց Ա՛Ն՝ դեմ յանդիման տեսեալ՝ անվրէպ յաւիշտակէ, և բացորոշէ զկամն մեր։ զի որովհետև ոչինչ առարկայ՝ բաց Ա՛Ն՝ դեմ յանդիման տեսեալ, դնի առաջի իբրև՝ ամենայն բարի, միայ միշտ անտարբերութիւնն գոյանան՛ի կողմանէ մեռոց, և ընդ նմին անբացորոշութի՛ի կողմանէ կամաց, որում յայն սակս այլևս պարտ է բացորոշել։

Երրորդ՝ Ա՛Ն՝ է պատճառ հաւանուելի՛ մերոյ՛ի բարին՝ յաւէտ նախապատիւ քան զնրիշտակս, և քան զմարդիկ։ այլ հրեշտակք, և մարդիկ զուգընթեանան՛ի հաւանուելի՛ մեր՝ բարին բարոյական շարժութիւնք։ ապա չեն նո՛ր բաւական՛ի Ա՛Ն՝։

Չորրորդ՝ եդեալ՝ թէ Ա՛Ն՝ իսկապէս և յատկապէս պատճառէ զաղատ բացորոշութի՛ն կամաց մերոց բարոյական շարժութիւնք, զայս առանց ինչ յերկուանալոյ՝ առնէ, վասզի կամի, քանզի ոչինչ առնէ՝ բայց եթէ կամեցեալ։ ապա կամք նո՛ր՛ի վի՛ ազատ հաւանուելի՛ մերոյ ոչ է անտարբերք, այլ բացորոշեալ, և ոչ անվրէպ գործունեայ յայնմ յաւաքատես հաւանուելի՛, այլ՛ի կարողութի՛, և՛ի զօրութի՛ անսի իւրմէ։ զի ոչ ենթադրի, պատճառէ զայն, և ոչ մեռ կամ ենթադրէ պատճառել յայլմէ։ Եւ այս առ այժմ շատ է մեզ։ քանզի չէ մեր ինդիր աստանօր, թէ ի՛ արդեօք կատարէ Ա՛Ն՝ ի ժամանակի զամենակարող կամն իւր, ֆիզիզական՛ն, թէ բարոյական շարժութի՛ք։ զի այս պահանի փիլիսոփայութի՛ն, կամ ճառի՛ որ՛ի վի՛ ընդրհաց։ այլ թէ արդեօք կամքն Ա՛Ն՝ ի վի՛ ազատ ներգործութե՛ն մերոց իցէ բացորոշել, և անվրէպ գործունեայ յամենակարողութի՛ն իւրմէ։ զոր աստ յուցանեմք։

Պատասխանեն երկրորդ՝ թէ ազատ հաւանուելի՛ն մեր է ևս արարողապէս Ա՛Ն՝ միանական զուգընթեացուելի՛ն։

Ա՛ռ է ընդդէմ՝ Ա՛նախ՝զի միանական զուգընթեացուելի՛ն առնել լինի անտարբեր՛ի հաւանուելի՛, կամ յանհաւանուելի՛, ապա ոչ է բացորոշէչ կամաց՛ի հաւանուելի՛ յաւէտ քան յանհաւանուելի՛։

Երկրորդ՝ միանական զուգընթեացուելի՛ն ոչ ազդէ՛ի կամ՝ բացորոշել զնա, այլ՛ի գործն միայն։ քանզի ըստ հակառակորդաց՝ կամքն Ա՛Ն՝ և մարդկան են երկու միանական պատճառք, ոչ երկու հաւասարիդք, յորոց միւն ոչ ազդէ՛ի միւսն։ ապա թէ ոչ՝ ոչ արդեօք միանական՝ այլ բոլորական պատճառ լինէր։ Ապա Ա՛Ն՝ միանական զուգընթեացուելի՛ առնէ, յորժամ առնեմք։ այլ ոչ առնէ, զի արասցուք։ և չէ իսկ պատճառ հաւանուելի՛ մերոյ, ըստ որում՝ է ազատ, և ըստ որում՛ի կամաց մերոց յառաջեալ։ սակայն ընդ այսոքիկ բանիւ է իրական ինչ, և նախասահմանական՛ի գործս փրկութեան, ոչ և սասցաք։

Երրորդ՝ եթէ Ա՛Ն՝ միանական զուգընթեացուելի՛մբ է պատճառ հաւանուելի՛ մերոյ՛ի բարին։ ըստ նմին օրինակի է պատճառ և հաւանուելի՛ մերոյ՛ի չարն, զի միօրինակ զուգընթեանալ յերկոսին ևս։

Չորրորդ՝ եթէ ազատ բացորոշութի՛ կամաց մերոց է Ա՛Ն՝, ապա զի գործակից լինի՝ մեզ, նովին իրաւամբ և գործակցութե՛ն Ա՛Ն՝ մարթ է ասել լինել՛ի մե՛նջ, զի՛ զի և միք գործակից լինիմք նմա, և չէ իսկ կարօղ առանց մեր զաղատ ներգործութի՛ն մեր առնել։

Հինգերորդ՝ եթէ Ա՛Ն՝ միանական զուգընթեացուելի՛ն պատճառէ զաղատ բացորոշութի՛ կամաց մերոց, ապաքէն ոչ ևս լինէր միանական և եթ, այլ նաև նախընթացս. զի նո՛ր պատճառ

(1) Ի՛ս. 22. ՚ի ՀՀ ճղ. գ. 9 ։ Ի՛ս. 3. ՚ի ՀՀ ՀՀ՚ի գ. 3 ։ Ա՛ռ՛ի. 106. գ. 2. Ն ի. 111 գ. 3 ։ (2) Ա՛նդ ։

ՃառԷ յառաջագոյն քան զգործ իւր, գԵԹԷ բնութիւն, և պատճառականութիւն:

Պատասխանեն երրորդ Հարմարականքդ, ԹԷ հաւանութիւն մեր, և ամ բարի, որ է ի մեզ, է ԱՅ. ըստ որում Ած յառանձին իմն մարդասիրութիւն, և ի դիտմանէ անտի բարի գործոյն ի մեզ յաղագս ելոյ, դնէ զմեզ յայնպիսի պարագայս, յորս կանխաւ ետես միջական գիտութիւն, ԹԷ մեք անտարբեր զուգընթացութեանն տուիլոյ յընդարձակ ազատութիւն ունիմք հաւանել, որովհետև կարող էր դնել զմեզ յայնպիսի պարագայս, յորս գիտէր յառաջագոյն ԹԷ չենք հաւանելոց:

ԱՀԼ է ընդդէմն. Նախ՝ զի քաջայայտ է, ԹԷ և ոչ ըստ այսմ եղանակի խօսից Ած պատճառէ զաւգորոշութիւն մեր. քանզի ոչինչ ընդհատ ի նախագրելոց անտի՝ ասէ, ԹԷ Ած նախ տայ զանտարբեր զուգընթացութիւն, և ապա, այլև տայ ի հաւանութիւն մեր. ապա զոյն ոչ պատճառէ: Ոչ չէ ինչ փոյթ, ԹԷ յառաջագոյն եղեալ այսմ հաւանութիւն, որ թէպետ առ ի մեզ ապագայ, այս է՝ եթէ յայս ինչ պարագայս զուգընթացասցի, բացարձակապէս վճռէ ի դիտմանէ ստանալոյ զայս հաւանութիւն, զուգընթանալ յայսոսիկ պարագայս. քանզի այդմ միայն զՀետ գայ, ԹԷ կամի հաւանութեանն դնիլ ի մեզ, այլ ոչ եթէ նա ինքն դնէ, կամ՝ պատճառէ: Ոչ այս հաստատի. վասն Երկրորդ՝ որ դնէ զպարագայս այնոսիկ ստակապէս ոչ առնէ ինչ յաւէտ, քան զոր պարագայքն առնեն. այլ պարագայքն ոչ պատճառեն զբացաւորութիւն մեր, կամ՝ ոչ առնեն, զի կամեցուք, ոչ յայտ է ըստ ինքեան, և խոստովանին հակառակորդք: Երրորդ՝ զՀետ գայ, ԹԷ Ած ըստ նմին օրինակի է պատճառ անհաւանութեան մերում, մինչ դնէ զմեզ յայնպիսի պարագայս, յորս յառաջագոյն ետես զմեզ, ԹԷ չենք հաւանելոց: Ընդդէմ երրորդ՝ ըստ այսմ եղանակի խօսից ոչինչ առուել քան ըստ նախակարգելոցդ, անվիճելի ևՀ այնմ ոչ ծագի յամենակարողութիւն Ած, այլ ի նմ նախագիտութիւն, ընդդէմ վկայութեանց սր գրոց, զոր վերագոյնդ յառաջերեալ. և ոչ առնէ Ած ի կամաց մարդկան զրինչ կամի, այլ զրինչ գիտաց կանխաւ կամել նմա. և ոչ իսկ կարգէ դնն, այլ պարտիզպանն կարգէ զծուրս, բրուտն զկաւն, արուեստագէտն զփայտան. քանզի չէ կարող պահելով զազատութիւնն առնել, զի կամքն հաւանեսցի յայնպիսի պարագայս, յորս կանխաւ ետես՝ ԹԷ չեմք հաւանելոց, և կամ զի մի հաւանեսցի յայնպիսի պարագայս, յորս ետես յառաջագոյն ԹԷ հաւանելոց եմք: Ուստի այս ամ ընդդէմ են վկայութեանցն, զորս յառաջագոյն ի մէջ բերաք, և ընդդէմ բանիցս Ագոստինոսի:

Այլ ինչ հնարս փախստեան խնդրէ Տուրնեղի՝ պ. Ե. ի վն միջական գիտութեանն. յօդ. Ութոպբին: Ոչ աղաւաղել համարի զզորութիւնն ամ ձեռնարկութեցս այսոցիկ, որ ի վկայուն, և ի բանէն, յասելն՝ ԹԷ Ած յաշղէ ի մեզ զկամելն, և զառնելն, հանէ զսիրան քարեղէն, և տայ զսիրտ մարմնեղէն, և զհոգի նոր. առնէ, զի յարգարութեան նն գնասցուք. դարձուցանէ զսիրան բնդ որ կոյս և կամի, ոչ պարտիզպանն բաժանէ զշուրն ուր և կամի. և զի ի մի բան բարձրագնացուք, ԹԷ պատճառէ ըզբացաւորութիւն մեր, և զհաւանութիւնն ի բարին. Հնդեամ, ասէ, յանհնա-նգատութիւն անդէ ընդհանուր, զոր չնարա՞ն առնէ էլհանութիւն, զայնս ընդբերե. և ընդհէ, որովչ յաճախագոյն փեսանէ հեղինէ, և նպատա ընդեղ յամաս ընթասգութիւնէ մարդկային կամաց, որ արդարս կարծեցուցանէ, և մարդասիրութիւնն ի նեղանն ևՀ են առանչեն երեսից:

ԱՀԼ է ընդդէմն. Ի միանգամ սկսեալ ընթացից ուղղոյն ոչ զարտուղի Տուրնեղի. եթէ բանք նր չեն ճշմարիտ, գԵԹ դուս գործեն, և զրաղումն ի վերածանողաց պատրեն: Ուանզի ի խօսելն նր զայսօրինակ ապարդեն հաւատացիր նմա, ԹԷ դնէ ԱՅ ընդհէ, որ յամենակալ կամաց նր գործունէաբար հակէ և բացորոշէ զկամն մարդկան ի բարին, և որովք ըստ հնաւանորդի տեսանէ յառաջագոյն անվրէպ մեղմել, և ընկճել զկամն, և զյամառ ըմբռնաւորութիւն նորա. քանզի զայս երևի ցուցանել տուիչն ոճն: Ոն անդր, ի բաց տար: Ուչինչ այլ դիտէ վարդապետն մոլինեան, բայց եԹԷ՝ զի Ած իբրև այն ինչ կանխագէտ լինի միջական գիտութիւն, ԹԷ որ ընդհնար կամք մարդոյն յաղաւաղել իւրմէ ունի հաւանել, վճռէ տալ նմա զայնս. և ըստ այսմ անվրէպ յառաջատես լինի մեղմիլ և ընկճիլ յամառ ըմբռնաւորութիւնէ նորա, ոչ զի այն ընդհնար զօրութիւն իւրեանց անվրէպ մեղմեն, և ընկճեն զայն, (քանզի չիք ինչ այսպիսի ընդհնար ի դրութիւն միջական դիտութիւն.) այլ զի միևչև էր բացարձակապէս վճռեալ տալ, եւտես, զի կամքն չընդաթոյս ազա-

ազատութեէ իւրմէ թոյլ տայր անձին մեղմիլ և
ընկճիլ նոքօք, այս է՝ լեզէ կամքր հաւանիլ
նոցա յաւէտ՝ քան անհաւան գտանիլ: Ուս-
ուի բան Տ[illegible]ընեղեայ, և ըստ ամ ջատագովաց
միջական գիտութեէ, ոչ ճշմարտի, թէ տայ
Ա[illegible]ծ զկամքն, կամ զհաւանիլն. թէ հանէ զսիրան
քարեղէն, այս է՝ զդիմադարձութիւնն. թէ տայ
զսիրտն մարմնեղէն, այս է՝ զհնազանդութիւնն.
թէ հանէ, և բացորոշէ զսիրտն, ևայլն. այլ
միայն՝ թէ զայս գիտէ անվրէպ, զի զայսոսիկ յա-
ռաջագոյն տեսանէ թէ ապէս ասյագայ լինիցի
բոյս ազատութէ կամաց մարդկան:

Այլ արդ՝ զի ևս հակառակորդք յայսպիսի
պատ՛ի պատ բանս, և՛ ի փախուստս ածապա-
քեն. և ընդէ՞ր է մեզ՝ ի մերկել և՛ ի լուծա-
նել զայնս այսչափ դեղերիլ: Օ՛ն ինք աւանիկ
մերկանդամ և անաղօտ ընդունելի այլուր, զոր
ասասնօր ժխտել երևիլն, կամ զոր գէթ
երթեւեքիլք պատրուակել ներսին, զի մի
վարդապետութէ իւրեանց տեղծութէ, և ա-
ռարգութէ յանդիման երևեսցի: Ա՛նդի ա-
սեն, այնդի և համարձակ քարոզեն, և իրրև
զհին համբէն դրութէ իւրեանց հաստատեն,
թէ սեպհական է ազատ կարողութէ բացորո-
շել զինքն, և չոչ ուժէբէ արտաքնոյ, և ոչ
եսկ Ա՛ն հնար է նմա՝ պահելով զազատութէն՝
բացորոշել. յայն սակս ուրանան զնախադա-
դորոշէ վճիռս, զըստ ինքեան գործունեայ
շնորհս, զքիւիզեգական նախաշարժութէիս. և
այնդեղ ընդդէմ մեզ հանապազ զվճիռս՝ ոչ
համարեն, զՏիրամենդեան ժողովոյն, յո՛ թէ
հնար է կամաց զիւրոյ և իցէ շնորհագ, ևս և
՛ի բաղադրեալ միոս, և ըստ հետևողի՛ կալ
ընդդէմ, այլև՛ ի բաց մերժել զայն: Ա՛պա ան-
շուշտ կայ ճեայ ըստ հակառակորդաց, թէ Ա՛ծ
ոչ է պատճառ բացորոշութէն մերոյ, և թէպետ
բանիւք զայս թանգուցել երևիլն, յորժամ
զանհնարին հետևութէիս յայսմ վարդապետու-
թենէ առարկիմք նմ, սակայն իրօք այնպես
իմանան ինք. և ըստ այսմ բռնադատին յանձինս
ընդունել զայս՝ անտեղութէիս, զոր յառաջի-
կայ ցուցմանս, և ճոխագոյն ևս՛ի վր միջական
դիտութէն յառաջ բերաք, յո՛ թէ վերին ինչ
՛ի պատճառականութէ Ա՛ն, թէ չէ նա առաջին
և ընդհանրագոյն պատճառ, առաջին շարժիչ,
առաջին էակ, թէ ոչ է սահմանակալ, պարիւր
ևս երևելեաց, և աներևութէից, թէ զուգըն-
թացութէի՛ն՝ ներքոյ անկանի աղատուե մարդ-
կան, թէ միք սկիզբն առնեմք բարի գործոց,
և՛նա հետևողդ լինի, թէ չէ պատրա մեզ հայ-
ցել՛ի նմանէ զարձուցանել զմեզ, զապստամբ
կամս մեր յինքն նուաճել, հանել զսիրան քա-
րեղէն, և տալ զսիրտ մարմնեղէն, և ոչ յա-
ղագս սոցին գոհանալ պնդանել. թէ մարդն յիւ-
րոց անտի որոշէ զանձն՛ի գործ փրկութէն. թէ
չունի Ա՛ծ զգերագոյն տէրութէի՛ն վր կանոց
մարդկան. և ոչ իսկ կարող է ինքնին գարձու-
ցանել զնա ընդ որ կոյս և կամեցի, և որ՛ի
կարգին:

Յուց. Եզրակացութէիս երկրորդ՝ պատ-
ճառաւ. Ա՛ն տարբեր վճռոյն զուգընթանալոյ
առ երկոսին ևս, պարտ է բացորոշել իւրք առ
այս յաւէտ՝ քան առ հակադրեալն. զորօրինակ
առ հաւանութէն յաւէտ՝ քան առ անհաւա-
նութէն, առ ներգործութէն սիրոյ յաւէտ՝
քան առ ներգործութէն ատելութէ. քանզի չէ
հնար զուգընթանալ առ բացորոշեալ ներգոր-
ծութէի՛ միաբով յիւրաքանչիւր անտարբերութէ առ
երկոսին ևս: Ա՛յլպէս՝ հարցանեմ ես զհա-
կառակորդս. իւ արդեօք ըստ իւրեանցն կար-
ծեաց այն անտարբեր վճիռն, կամ անտարբեր
տուեալ զուգընթացութէին բացորոշի առ այս
յաւէտ ներգործութէի՛ քան առ հակադրեալն:
Հայցամ վայրկ տագնապին նք: Ա՛նդի չէ
մարթ ասել, թէ բացորոշի Ա՛ն, զի Ա՛ծ
պատրաստ մատուցանէ զանձն անտարբերաբար
զուգընթանալոյ առ երկոսին ևս. և ոչ իւրք
որ իցէ՛ի կամս յառաջագոյն մինչև բացորո-
շեալ իցէ զանձ, քանզի բովանդակ կամքն յա-
ռաջքան զբացորոշութէի իւր է անտարբեր. և
եթէ յառաջքան զբացորոշելն զանձն, տայր
նմա Ա՛ծ զզուգընթացութէի բացորոշեալ, և
ամիսոսեալ մանաւանդ առ այս ներգոր-
ծութէի, վեսէր ազատութէն ըստ հակառա-
կորդաց: Ա՛յլև ոչ իսկ այնուհիկ ներգործական
բացորոշութէ կամաց: Այսև՝ զի այս է յայտ-
նապես ընդունել, թէ կամքն ստեղծեալ է ա-
ռաջին բացորոշիչ, և առաջին պատճառ, յորմէ
Ա՛ծ կախի, և բացորոշի՛ի զուգընթանալ. և
այս անհնարին անտեղութէի, թէպետ և իսկա-
պէս, ոչ մեզն երևի, զհետ գայ հակառակոր-
դացն կարծեաց, սակայն զայն յայտնապես
խոստովանել չառնուն յանձն: Երկրորդ՝ ստեղ-
ծեալ կամքն բացորոշի իւրով ներգործութէ՛ի,
ոչ ինքեանք իսկ ուսուցանեն, և ներգործու-
թիւնն կամաց նոյնանայ ընդ զուգընթացութէն

Ա՛ն:

Ա՝Ն, ոՂ և զայս ընդունին. քանզի անհնար է իմանալ գիւրգործութիւն իբրև հնչակ՝ի կամաց, և ոչ Ա՝Ն, և այս լինի զուգընթացութիւն: Հայցմանէ մակաբերեմք նախ. ապա բացորոշութիւնն կամաց ոչ է յատկ բացորոշիչ զուգընթացութեանն, քան թէ զուգընթացութիւնն ի՝նչ բացորոշիչ կամաց: Անկաբերեմք երկրորդ. ապա չէ հնար Ա՝Ն յատաջատիս լինել՝ թէ առեղծուածն ունի բացորոշել զանձն՝ առանց բացորոշեալ զուգընթացութեանն իւրոյ, և ըստ այսմ տեսանելով զթէապես ապազոյ բացորոշութեան տեղծուածոյն, տեսանէ զանձն՝ թէ բացորոշապես ունի զուգընթանալ, մինչև իցէ կամիցեալ բացորոշապես զուգընթանալ, որ է հակառակն: Եւ յաւելն նոյ, թէ Ա՝Ն այսպէս վճռէ. բացորոշապես զուգընթացոյց, եթէ առեղծուածն բացորոշեսցէ զանձն, միտք բանին է, զուգընթացոյց, եթէ զուգընթացոյց. զի ոչ առացաք, կամքն ոչ կարէ բացորոշել զինքն առանց զուգընթացութեան, ընդ որում նոյնանայ: Եւ ևս՝ եթէ բացորոշութեանն ստեղծեալ կամաց է պատճառ բացորոշիչ զուգընթացութեանն Ա՝Ն. ապա բացորոշութեանն կամաց յատաջագոյն ըմբռնի քան զուգընթացութեանն. այլ զինքդ չէնար է յատաջագոյն ըմբռնիլ, և թէ նոյնանայ ընդ նմա:

Ի՝. վասնզանի՝ անտարբեր վճիռքն Աստիւածնանն չանթիւ երևին սպառնալ. քանզի Աստուածաբանեալոս Աեսուսանեղորդ յամին 1679. ի Նոյեմբերի 23. դատապարտեաց զայս նախադասութիւն. Ա՝Ն պարբերեալ ունի զանձն՝ ի մէջ երկուց հակառակ ընդդիմադրելոյ, կամ ոչ ընդդիմադրելոյ. Եւ նոյնպէս ունի զանձն՝ ի մէջ երկուց հակառակ ընդդիմադրելոյ, կամ ոչ ընդդիմադրելոյ. զի ոչ ասացաք, կամքն ոչ կարէ զանձն՝ ի մէջ երկուց հակառակ ընդդիմադրելոյ, կամ ոչ ընդդիմադրելոյ, պարբերել. այլ ասացաք, կամքն ոչ կարէ զանձն՝ ի մէջ երկուց հակառակ ընդդիմադրելոյ, կամ ոչ ընդդիմադրելոյ, պարբերել՝ առանց զուգընթացութեան. ընդ որում նոյնանայ: Եւ ևս՝ եթէ բացորոշութեանն ստեղծեալ կամաց է պատճառ բացորոշիչ զուգընթացութեանն Ա՝Ն. ապա բացորոշութեանն կամաց յատաջագոյն ըմբռնի քան զուգընթացութեանն. այլ զինքդ չէնար է յատաջագոյն ըմբռնիլ, և թէ նոյնանայ ընդ նմա:

Ի՝. վասնզանի՝ անտարբեր վճիռքն Աստիւածնանն չանթիւ երևին սպառնալ. քանզի Աննովկենտոս Ճատասաներորդ յամին 1679. ի Նոյեմբերի 23. դատապարտեաց զայս նախադասութիւն. Ա՝Ն պարբերեալ ունի զանձն՝ ի մէջ երկուց հակառակ ընդդիմադրելոյ, կամ ոչ ընդդիմադրելոյ. Եւ նոյնպէս ունի

ակալն նա ոչ գործէ զայնս. ապա գործու-
նեայ նպատան պակասի երբեմն ՚ի գործոյ:

Երրորդ՝ Առակ. ա. 24. * Կոչէի և ոչ
լըսէիք, յերկայնէի վճռոյ իմ, և ոչ անդայիք. (ը
Աստ. յերկայնէի վճռոյ իմ, և ոչ անդայիք՝ որ հայեր)։
Գործ. է. 51. * Դուք հակառակ Հոգւոյն
սրբոյ հայիք ։ Ըստ այսմ և այլոյր։
Իսկզբ՝ եթէ կամքն Այ էր անվրէպ գործա-
նեայ յամենակարողութէ իւրմէ, ոչըք կայր
նմա հակառակ. ապա։

Չորրորդ՝ յո. Կորն. ը. 1. * Ընկալեր վճիռ,
զի ընդոծայն վճռիւն Այ ընդոծնիլ ։ արդ՝
խօսի Առաքեալն ՚ի վճռ գործունեայ շնորհաց.
քանզի սոքա ()գոս. գիրք ՚ի վճռ շնոր. և անձն-
իշխ. գլ. 5. խօսելով ՚ի վճռ ամենեին գոր-
ծունեայ կամացն Պաղտղ, զայս վկայութէի յա-
առքերէ. ապա եդ Առաքեալն, թէ հնար է
գործունեայ շնորհաց պակասիլ ՚ի գործոյ. զի
որ խրատն տայ, մի ընդունայն ընդունել, են-
թադրէ, թէ հնար է այնպէս ընդունել։ Օնէս
Նշանակէ և Լրբ. ժը. 15. * Օգնչ ընդ-
գոյնէ ոք յեպնեալ գործոյէ ՚ի շնորհացն Այ։

Գնեա՞ (1) առ առաչինն, թէ այս բանք
Նշանակեն մարդոյն լինել անձնիշխան, և թէ
չէ Նմա հաստեալ գործողական կարողութիւն
բացորոշեալ առ մին, այլ բնական ազատութեամբ
այլ ուրի տէրութէի ՚ի վճռ ներգործութէնց իւրոց.
բայց քանզի այս անձնիշխան է ստեղծեալ, և
երկրորդ պատճառ, այսուհիկ ոչ արտաքոյ առ-
նելութի առաչին անձնիշխանի և առաչինն պատ-
ճառի, զորմէ կախի մարդն յիւրում գործողու-
թեան։ Ասես արդ՝ զորօրինակ ասի ուրեք Թո-
զեալ զմարդն ՚ի ձեռս խորհրդոյ իւրոց, ըստ
Նմին օրինակի ասի և այլոյր, Առակ. իա. 1.
* Որպ առհաւատ ջուր, Նոյնպէս և սիրտ թագաւորի
՚ի յեռս Այ ։ Լր. Առակ. ժը. 6. * Իբրեւ
վաստ ՚ի յեռս երջանկ, այդպէս և յիմ
գոհաւոր Իսրայէլ ։ Այս մարդն է ՚ի ձեռս
խորհրդոյ իւրոց, և ՚ի ձեռս Այ, ոչ իրը այնո-
րիկ, որ բանալեն, կամ հարկաւ ձգէ, այլ որ
առ զզօրութէի, զգործողութէի, և զայժ զկա-
րևորսն առ ազատութէի լինելոյ, ընդ Նմին և զոյս
կանչ ինդն Նմա ընտրելոյ. այլ ոչ ընտրէ,
բայց եթէ զայն՝ զոր կամի Այ, զի ընտրեսցէ։

Եւ երկրորդն ուրանամ, թէ Այ արար
զայժ, որչափ ինչ մարթի էր առնել ՚ի գործու-
թանել զՀրէայս. վայ ոչ ասէ, զնոյն ինչ ևս
խօսէ, այլ զնոյն ինչ ևս պարտ էի առնել, և
ոչ արարի։ Արդ նշանակի, թէ թէպետ և
Այ ևս հրէից զհարկաւորս, այս է՝ զբաւա-
կան շնորհս, որովք կարէին գտանել, և զորս
ընդունելոյ ընծայութեամբ կամս փրկելոյ զա-
մենեսեան, պարտ էր տալ. այլ ոչ զգործու-
նեայ շնորհս, զորս կարող էր այն, այլ էէր
պարտական տալ, զի զայս ոչ պահանջէր կարգ
նախանձամոլութէն իւրոյ։

Եւ երրորդն պատասխանեմ, թէ քանզի
ըստ նմին օրինակի սքէ գիրք բազում ուրեք
վկայեն, թէ ոչըք կայ հակառակ, կամ թէ
և ոչըք կարող է կալ հակառակ կամացն Այ,
առ ՚ի միաբանել զերկոսին զսոսա, կրկին կամ
զանազանութիւք Այ. մի՝ նախընթացի՝ որում լի-
նի կալ հակառակ, և միւս ևս հետևորդ՝ որում
ոչ լինի կալ հակառակ։ Ըստ սմին և կրկին շնորհս
զանազանեմք. մի՝ բաւական, որ ՚ի նախընթաց
կամացն յառաջ գայ, որում լինի կալ հակա-
ռակ. և միւս ևս ըստ ինքեան գործունեայ, որ
՚ի հետևորդ կամացն յառաջ գայ, որում ոչ
լինի կալ հակառակ, և որումըստ սքէ գրոց չէ
Ծնար կալ հակառակ, այս է՝ հետևորդ կարողու-
թեամբ, և ՚ի բաղադրեալ միտս, թէպէտ և
Ծնար է ընդդէմ կալ նախընթաց կարողութէի,
և ՚ի բաժանեալ միտս, զորմէ ստորեւդ։

Այլ արդ՝ յաղագս հակառակ կալոյ՝ եթէ
կամացն Այ, և եթէ շնորհացն Այ, նկատել
արժան է ընդ սքէ Թովմայի ՚ի 4. գան.
11. խ. 1. պ. 3. խնդրակ 3. առ 2. զի չինչ
առնելոցն իրիաւի Ծնար է լինել հակառակ-
ընդեան. Ի՝ ՚ի յոլմանէ արարչէն, այս է՝ յոր-
ծամ ՚ի ներհական արարչէն զբոլոր նէ գոյացեալ,
և երկրորդ՝ ՚ի յոլմանէ նորին իսկ գործոյն, յոր-
ծամ ՚ի ներհական գործողութէն նոյնոյն գործո-
ցեալ առանձնութէն, այլ երկրորդիւ
ձևոյն. ՚ի գործողութէն Այ ոչ հաւասի գծա-
րութէն ըստ հակառակութէն որ առ արարածն,
այլ ըստ հակառակութէն որ առ արարչէն։ Օյս խորին խ-
մանաթիւք գրէ սքէ Աւգուստինոս, որք եթէ զա-
ռաչին եդեալ դժուարութիւն, և եթէ զայլ ևս
բազում ծանուսնս, յառաջ բերեալ յայտնու-
թեանն Պաւղոսի, որ ՚ի ձեռն Այ, կամ
ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց, դիւրին, և
կարճին. Նմին իրի և զգուշութէի ՚ի շտեմա-
րանս մտաց ամփոփել, և ստէպ ստէպ յիշա-
տա-

(1) Գնե՛ե. 22, պ. 2. առ 4։ Ե ե. 3. ՚ի վէր Լուկ. գ. 7. առ 12։

տակել արժան է։ Այսպս ոչոք կարէ յինչ միաս և իցէ հակառակ կալ, եթէ բացարձակ կամացն Այ, եթէ շարժումն, և եթէ բան ինքեան գործունեայ շնորհաց, հակառակութիւ՛ որ է առ արարօղն. ոմ թէ շնաւորէն՝ որ յարձակի՛ի քաղաքն, քաղաքացին հակառակ կայ, նահանջէ գլխարձակումն, խափանէ, ընդձէ, և այսպս յաղթէ. քանզի ոմ է՝ ոմ Տէր Ած. ուստի իցեն բազում կարգք գօրութեանց ոմ Այ, ասէ Հնուս, և կարել իցէ մնալոյ ընդ նմա։ Այլ քանզի կամէն Այ, զոյն իմն ինձ և զնորհաց, ոչինչ հարկ դնէ՛ի մէն ստեղծեալ կամաց, այլ կամի, զի աղատութի՛ գործեսցէ, կարօղ է տեղծեալ կամէն զայլ ինչ կամել, և յայս միտ խափանել զգործ կամացն Այ, որ է հակառակ կալ կամացն Այ՝ հակառակութի՛ որ է ըստ խոսիանման գործոյն։

Եւ չորրորդն՝ նգնալ, թէ Առաքեալն խօսի՛ի մէն գործունեայ շնորհաց, (զոր մարթ էր արդեօք ուրանալ.) իմանալ պարտ է՛ի մէն շնորհաց, որ է գործունեայ ըստ իւիք, իսկ ըստ այլում բաւական. քանզի շնորհն՝ որ է գործունեայ ըստ միում՝ կարէ լինել բաւական միոյն իւ այլում՝ առ այլ ևս ներդործուն. զոր օրինակ շնորհն՝ որ տայ գՀաւատս, զյոյս, զսէր սկսեալ, է ըստ այսմ գործունեայ, այլ առ՝ կատարեալ դարձն է բաւական միոյն. և ըստ որում է բաւական՝ հնար է զոյն վայրապար ընդունել, զի իրօք իսկ հնար է կալ նմա հակառակ։

Առարկիցես երկրորդ՝ գՀանդիսացեալն զայն Հնսոի. ժա. 21. * Ասէ ցՏէր՝ Ո՛ւրարէն Ի, ևն. զորմէ ոմն՛ի Ճառս միջական դիտութեանէ, ի լուծ. առարկ։

Առարկիցես երրորդ՝ զմկայութիւնս սմց հարց. գնիւրգի աղեքսանդրացւոյն՝ դիրք 8. ի Հուլիան. գնկոկերբարն՝ Ճառ 11. ի Հովհ. և ի մի ժե. Աստղ. գՀերմինեսին՝ թուղթ 106. առ Գամասոս. և թուղթ 149. առ Հերմիա. գՊրոսպերոյ՝ առ գլ. Կաղղատացւոց. պիսի 6. գՀամասկացւոյն՝ դիրք 2. ուղղափառ Հաւատոյ։ Այլ քանքն բերին, և այլք ոչ այլ ինչ խնդրեն ասել, բայց եթէ մարդն է ապատ անձնիշխան, թէ ոչ բանադատի, այլ կամ՝ գործէ, և թէ ոչ բացորոշի Հարկաւ առ միս իւ եղանակի բնութեանէ, յոր միտ սէն Հնսոմ. ա. մ. խ. 23. պ. 1. առ 1. մեկնէ զբանս Գամասկացւոյն։

Առարկիցես չորրորդ՝ զբազում վկայութիւնս սէնն Օգոստինոսի, և սէնն Գրիգորի. այլ զի մի լեզի զնոյնս բազում անգամ կրկնել, ասաք նիւ ունիս գտանել լուծեալ՛ի Ճառս միջական գիտութեանէ. առարկ. 2. և 3։ Օմի միայն յաւելցուք, զոր առ՛ի սէնն Գրիգորէ սոմբր են յաղագս բնրել, որ՛ի գլ. ը. Հռոմ. ընթերց. 6. ասէ. Այս խոշտան է գործառնեայ՝ի նախառնհանելոյ, վնաս հաւատն այսպէս խոշտան։

Պատասխանեմ, թէ սէն Գրիգորս ոչ՛ի պատճառական միտս խօսի, այլ՛ի մակաբերականն. իրրզի ուղիղ հնտևեցուցանի, թէ շնորհքն է գործունեայ, եթէ հաւանեսցուք. սակայն ոչ եթէ հաւանութի՛մեր է պատճառ լինելոյ շնորհացն գործունեայ. իբր թէ ասիցէ. հաւատին նախառնհանելոք այսպիսի կոչմանն, ապա է գործունեայ. և յայս միտ ասելիք, թէ Ած է ամենակարող, վասն զնմ զոր ինչ կամեցաւ, և արար. և չէ ինչ՛ի դէպ յերկմտանալ՛ի մէն մտաց սմց Ս արդապետիս, ոմ յայտ է յորոց վերագրելդ առ՛ի նմանէ յառաջ բերեալ։

Լուծումն առարկութեանցն՝ որ ի ՀԱՒատոյ ոչ գործունեան։

Առարկիցես նախ՝ ընդ Տաւրնեղեայ խնդ. ի մէն միջական դիտութեանէ. և խ. 9. ի մէն շնորհ. պ. 1։ Ս արդապետութենէն, որ ընդունի զնախարարօրոշիչ վճիռս, և զըստ ինքեան գործունեայ շնորհս, ոչ կարէ միաբանիլ ընդ ուղղափառ վարդապետութենէ Հաւատոյ՝ որ՛ի մէն աղատութենէ մարդկան. ապա։ Հնուց. առաջարկ։ Հաւատն Հաստատեաց, թէ ազամ անյնչէ խառնութենն շարժեալ, և զբրնոցեալ յՀՀ. ի բօշ է անհոտառ գտանիլ, նենէ ևս։ Այսպէս Տրիտեղեան ժողովն՝ գում. 16. կան. 4. և թէ կարօղ է վՀՀ ազեցութենն՝ ի ԲՀՀ մերձենալ. անդ. գլ. 5. Եւ խօսի ժողովն՛ի մէն գործունեայ շնորհացդ, որով օրինակաւ և իցէ գործունեայ. մի՛ զի խօսի՛ի մէն շնորհացդ՝ որում ներգործութենէ գործակցի մարդն, և հաւանի. և երկրորդ՝ զի խօսի՛ի մէն շնորհաց, որով Հնուտերս, և Կայվին ասէին բառնիլ ազատութենան. արդ՝ ասէին բառնիլ գործունեայ շնորհօք. իսկարդ՝ նախաբացորոշիչ վճռոյն, և ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց՝ որ ունի զանվրէպ կապակցութենէ ընդ հաւանութենէ կամաց, չէ կարօղ կալեն անհաւան գտանիլ, ապա թէ ոչ՝

վճիռն ոչ լիներ նախապատրաստիչ, և ոչ շնորհքն՝ ըստ ինքեան գործունեայ, զոր Հնար էր կամաց իւրոյին անհատանութիւն անգործունեայ, և դերև կացուցանել. ապա։

Յառաջքան զպատասխանիս, ծանուցանեմք նախ՝ և ընդհատուցիկ իրրև հաստատ, թէ Լ՚Ծ է արարչական պատճառ ազատութեան մերոյ, ոչ կարողականին միայն, այլև ներգործականին, այս է՝ ազատ ներգործութեան, և ազատ բացատրոշութեան կամաց։ Այսպէս զի Լ՚Ծ է առաջին և ընդհանրագոյն պատճառ բոլոր էակից, և երկնաւորաց ևս կամ երկրաւոր. կամ ոչ ասէ սիրն Աւոմմա, պատճառ յատկաբեր բովանդակ էակին, և ոմ տարերութեանց նոր, մինչև չլինել իրիք ինչ՝ ի բնութիւն իրաց, որ վրիպեցի՚ի նորուն պատճառականութենէ. ուստի և ոչ ներգործական ազատութեան մերոյ։ Այրկրորդ՝ զի ներգործական ազատութիւն է կատարելութեի, քանզի կարողութիւն է վասն ներգործութեան, և նուաւ կատարի. Նաեւ՝ է կատարելութեի պարզապէս պարզ, իրրեզի գոյանի Լ՚Ծ, և եթէ բանքն ի՚ցեն՝ ի վի ներգործական ազատութեան՝ ի կարգի փրկութեան, է իմն գերբնական։ Իսկ ձվ է՝ որ ժխտէ այսպիսի կատարելութեի չլինել ապարատապէս պատճառեալ և հաղորդեալ Լ՚Ծ՝ որ ազատն է էութեի, աղբիւր ամ կատարելութեան, և պատճառ ամ գերբնականութեց։ Սակայն ոչ է Լ՚Ծ արարչական պատճառ ազատ բացորոշութեի կամաց մերոց՝ ի ձեռն անտարբեր վճռոյն, քանզի այն ոչ դիր՚ի բացորոշել զկամն, ապա թէ ոչ՝ ըստ հակառակորդաց ձեռաէր ազատութեին, այլ՝ ի զուգընթացնել ընդ նմա, յորժամ նա անձամբ զանձն բացորոշեցէ, զի է անտարբեր առ՚ի զոգընթանալ՝ ի հաւանութեի, կամ յանհաւանութիւն միջնորդութեի բացորոշութեի կամաց։ Այս ևս յանտարբերեն ըստ որում անտարբեր՝ չէ Հնար յաւէտ յառաջագոյ իմիք ինչ բացորոշելոյ, քան ցգոյն՚ի ներսին, կամ՝ սպիտակին՚ի սևոյն, մինչև՚ի դնիլ միայն անտարբեր վճռոյն, կամքն՝ որ ևս է անտարբեր յառաջ քան զբացորոշութեի իւր, ի յաւիտեան մեայր անգործ, և տարտամ՚ի ներգործութենէ։ Այսպէս քաջայայտ է, թէ Լ՚Ծ է արարչական պատճառ ներգործական ազատութեան մերոյ՚ի ձեռն բացորոշիչ վճռոյն, և ըստ ինքեան գործունեայ շարժութեին՝ որ առ՚ի նմանէ յառաջ եկեալ, որով կամքն՚ի կրաւորական անտարբերութենէ իւրմէ՝ իրրև՚ի քոյ զարթուցանի, և վերածի՚ի կարողութենէ՚ի ներգործութեի։ Այսպէս ևս ուսուցք ամենեին տեղի երկնչելոյ՚ի նախապատրաստիչ վճռոյն, և յըստ ինքեան գործունեայ շնորհացն՚ վն ազատութենէ մարդկան. քանզի պատճառն՚ի պատճառելն զգործն, ոչ եղծանէ զայն, այլ հաստատէ։ Տես և զոր վերագոյնդ ասացաք։

Այթէ ասիցես, թէ՚ի բանէ անտի ազատ կարողութենէ է լինել պատճառ շարժման իւրոյ, շարժել զանձն, և բացորոշել։ (1) Ասանկ տայ քեզ պատասխանի սիրն Աւոմմաս, թէ ընդ պէս ե ազատ անհնչեհաոբէն ե պատճառ շարժման իւրոյ, չէ յարբեր ազատ անհնչեհաոբէն շարժել զնայն՚ի գործել։ Այոյն այս ոչ է՚ի հարկէ ազատութենէ, լինել առաջին պատճառ իւրոյ ազատ գործոցն. ոչ ե ոչ առ՚ի լինել նիւ պատճառ այլոյ, պահանջէ լինել առաջին պատճառ նէ։ Այպէս Լ՚Ծ է առաջին պատճառ շարժելոյ նիւթ բնական, և նիւթ հոմարար պատճառաց, և ընդունակ շարժելոյ զնայն պատճառաւ՝ ոչ բառնայ զնիւթն ներգործութենէդ նոյ բնական, այլ՝ յաւէտ առնէ զայն՚ի նէ. զի յիւրաքանչիւրն գործէ ըստ յատկութենէ նէ։ Այպէս շարժէ Լ՚Ծ զազատ կարողութեին, ոչ լոկ զի շարժեսցի, և գործեսցէ ինչ ոչ, և ոչ բացորոշէ լոկ զի բացորոշեսցի, այլ շարժէ և բացորոշէ իրրև առաջին շարժիչ, զի նա իրրև երկրորդ շարժօղ ստորակարգեալ առաջնոյն, և յիւրում կարգի, զանձն ևս շարժեսցէ, բացորոշեսցէ և գործեսցէ, և ազատութեամբ իսկ, այս է՝ ընդ անտարբերութեի զատման, և պահելով զկարողութեի առ հակադրեալն. վասն յիւրաքանչիւրումն ըստ իւրում յատկութեե գործէ, և շարժէ ոչ միայն առ գոյացութեի, այլև առ եղանակն ներգործութեան։

Այթէ պնդիցես, թէ ազատ կարողութեին է տէր իւրոյ ներգործութեի, այլ այսոհիկ իսկ՝ զի յայնմ գործունեաբար և անվրեպ բացորոշի, ոչ ևս է այնուհետև տէր իւրոյ ներգործութեան։ Պատասխանի տայ դարձեալ սիրն Աւոմմաս, թէ կան ասէ առնել զբերութենէ՚ի էն ներգործութենէդ երբոյ ոչ տրտաչամբ առաջին պատճառին, այլ էն առաջին պատճառ ոչ այնպէս

(1) Աստ՚ե. 83. ա. 1. առ 3. ե. 3. ՚ի էն յոբէ. ա. 3. առ 3. ե. է. ե. 9. ա. 4.

ՔԵ ՆԵՐՔՈՐՅՆԸ Ի ՀՄՆ, ՔՆԻՆ ՀԱՐՅՈՒ ԲԱՑԱՌԵՑԻՐ ՔՆ ՈՒՐ ՈՒՐ ՔՆ, ՈՐ ԲԱՑԱՌՆՅԸ ՔԶՆՈՒՐՆԻՆ. Ե ՅԱՅՆ ՈՄՆ ԲԱՑԱՌՆՅՆՈՒՐՆԻՆ ՆԵՐՔՈՐՅՆՈՒՐՆԻՆ ԼՈՒՂԼՈՒ ԼՆԻՆ ՅԹՂՆՄՆՈՒՐՆԸ ԲՄՆԻՆ Ե ՀՄՆՑ ։ Ա՛ՅԱ ԱՅՆ Է պատճառն խարեութեան հակառակորդաց, զի կեղծեն զաւետութիւն մարդկան իբրև զմիս ևս Ի՛ծ, որ յիւրումն գործածութեան, և Ի՛ ներգործութեան թօթափեսցէ Ի՛ թիկանց զխոտորումն զարարչէն իւրմէ ։ Իսկ թէ քանի՞ օտար իցէ այս Ի՛ հաւատոց, և յուղիղ բանէ, գիտէ նա, որ միտ գնէ իրաւանցն ՅՈՒՆՈՒԹԵԱՆ, և հանգամանաց ստեղծեալ էակին։ Եւ այս ապաքէն յայտ է յաստելոցս. և յայսմ ևս լիցի յորոց ունիմք ասել ։ Օ՛այս ՅՈՒՄ կանխաւ ծանուցեալ՝

Գլուխ ԽԱՆԵՄ ՈՒ ԱՐՈՒԹԵՆ՝ ՈՒՐԱ. ԳԱՒԱՌՋԱՐԿ. ՂՐՂՈՒ ցուցման զան. զիմքր ։ Խակարդ՝ նախաբացորոշիչ վճռոյն, և ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց, ևն. կամքն չէ կարող անհաւան գտանիլ հետևողդ կարողութեր, կարողութեր ապագայացեալն, Ի՛ բաղադրեալ միտս (զի սքր գնդին նշանակեն), այս է՝ չէ կարող կամքն Ի՛ միասին միայարել զոչ ներգործութերն ընդ շարժութերն ու ներգործութեր, ընդուն ։ Ի՛անզի գոլով շարժմանն միանգամայն ժամանակաւ ընդ ներգործութեր, զի բնութեր, և պատճառականութեր միոյն յաւաչէ քան զայն, չՀետ գայր, թէ Հնար է Ի՛ միասին միայարել զոչ ներգործութերն ընդ ներգործութեր, որ է հակառակն ։ Կամքն չէ կարօղ անհաւան գտանիլ՝ նախընթաց կարողութեր, կարողութեր կարելիութեր, Ի՛ բաժանեալ միտս, այս է՝ ընդ այնմիկ շարժութեր ոչ պահէ զկարողութեր անհաւան լինելոյ, ուրա ։ Ի՛անզի, ոչ բացում անգամ ասացաք ու Ի՛ սկիզ Թուխայէ (1), և բազում անգամ ևս ունիմք ասել, իբրզի է անտեսրիւթ, և հիմնական պատճառ. այնպէս կամի Ի՛՝ զի արասցուք, մինչև կամել ևս՝ զի ազատօրէն արասցուք. և այնպէս շարժէ ու Ի՛ գործել, մինչև շարժել ևս ու Ի՛ ազատօրէն գործել. կամ ոչ Հասարակօրէն ասի, շարժէ ոչ միայն ու զայսցու թեր ներգործութեան, այլև ու Նորին եղանակն, որ է ազատութեր. և զի կամք Նր է ամենակարող, և ամենեին գործունեայ, ոչ և շարժութեր Նր, Տարկաւ չՀետ գայ գործել մեզ ազատօրէն, և ընդ նմին պահել մեզ ընդ այնմիկ շարժութեամբ զկարողութեր հակառակ կալոյ նմա, և մերժելոյ զնա ։ Ա՛յլ իմն միշտ, ոչ վերագոյնդ մեկնեցաք Ի՛ սկիզ Թուխայէ. Ել ըստ Հակառակութեր՝ որ ու պարտի, այլ ըստ Հակառակութեր ։

Ա՛րդ՝ ըստ այսմ իմանալ պարտ է զայս Համբաւեալ զանազանութեր բաղադրեալ. և բաժանեալ մտաց. Իբրզի բաղադրեալ միտքն բաղադրէ ընդ ներգործութերն, կամ ընդ նախապահանջելոյն բնութեր միոյն առ ներգործութիւնն, զոչ ներգործութերն, կամ զհակադրեալ ներգործութերն. զորօրինակ՝ եթէ ասացցուք, Հարկաւոր է յոդն Ել, Ի՛ բաղադրեալ միտս նշանակէ, թէ կարօղ է Նոյնիլ, միանգամայն և յոդն կալ, կամ բաղադրել զնիսան ընդ յոդն կալոյն ։ Ի՛ժանեալ միտքն բաժանէ զներգործութերն՝ ոչ Ի՛ կարողութեր առ ոչ ներգործութեր, կամ առ հակադրեալ ներգործութերն, այլ յոչ ներգործութեր միայն, կամ Ի՛ հակադրեալ ներգործութեր. ոչ եթէ ասացցուք, Հարկաւոր է յոդն Ել, նշանակէ Ի՛ բաժանեալ միտս, թէ Նատիլն ընդ Նատելոյն ունի զկարողութեր յոդն կալոյ, բայց ոչ բաղադրելոյ Ի՛ միասին զկալն յոդին ընդ Նատելոյն ։ Ել զի Ի՛ մի բան բովանդակեցուք, բաղադրեալ միտքն Ի՛ մէջ բերէ զկարողութեր միաժամայնութեր, բաժանեալ միտքն զմիաժամայնութեր կարողութեր ։

Ա՛յլազգ իմացաւ Այսմին զայս բաժանումն, Իստ Նր բաղադրեալ միտքն բաղադրէ զներգործութերն ընդ կարողութերն առ ոչ ներգործութեր. և այս է մերս բաժանեալ միտք ։ Իսկ բաժանեալ միտքն Նր բաժանէ Ի՛ ներգործութէ զկարողութերն առ ոչ ներգործութեր. այնպէս զի ըստ Նր Նախաշարժեալն Ի՛ ներգործել՝ ոչ է կարօղ ընդգործել Ի՛ բաղադրեալ միտս, այս է՝ ցորչափ է Նախաշարժութերն ոչ ունի զկարողութեր ոչ ներգործելոյ. և է կարօղ Ի՛ բաժանեալ միտս, այս է՝ Ի՛ բաց բարձեալ զնախաշարժութերն՝ ունի զկարողութեր ոչ ներգործելոյ. զորօրինակ՝ ասեն, կապեալն շղթայիւք չունի զկարողութեր ընթանալոյ Ի՛ բաղադրեալ միտս, այս է՝ ցորչափ է Ի՛ կապանս, և ունի զկարողութեր ընթանալոյ Ի՛ բաժանեալ միտս, այս է՝ եթէ բարձցին կապանքն ։ Օ՛այս հետևիտիկոսական միտս, զոր գաւտապատեմք և հերքեմք, չամաչեն դնել Ի՛ վէմ մեր ուրեք առ ոմանք Ի՛ հակառակորդաց անտի, Թէպէտ և

(1) Ել՛ տ. 19. ե. 8. Բող. Ե ՁԵՄ 2։ Ձ. Ք. Ն. 10։ ե. 4. ՁԵՄ 1. Ե ՅԱՅՏԵՐ։

ձ այլք՝ ի նմին իսկ գոլորոց, յորոց միւքն ե և Ի՞նատոս երիցագոյնն, և նա ինքն Տուրնեղ ուրեք ուրեք՝ ի զրպարտութեէ աստի պատսպարեն զմեզ։

Ա՛ռարկ. երկրորդ։ Պնդելն միանգամ զնախընթացս ինչ յառաջ քան զքացորոշումի մեր, և զայն անվրէպ պատճառ նորին, ի մէջ բերբ զՏարկ, և բառնալ զաղատութիւն. իսկարդ՝ եթէ նախաբացորոշիչ վճիռն, և եթէ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհն յառաջէ քան զքացորոշումի մեր, և զայն անվրէպ՝ ի մէջ բերբ. ապա։

Պ՛ասխ՝ ըստ նախակարդեալ սկզբանցդ՝ զան. զեցե։ Պնդելն միանգամ զնախընթացս ինչ յառաջ քան զքացորոշումի մեր, և զայն անվրէպ պատճառ նորին ըստ գոյացութեան միայն, ի մէջ բերբ զՏարկ, և բառնալ զաղատութի, քնդու. անվրէպ պատճառ՝ եթէ գոյացութէ ներգործուածին, և եթէ եղանակի նի, այս է՝ ազատութեէն, ուրա։ Ի՛անզի անխմանալի ինն է, թէ պատճառն ըստ որում պատճառ եղ ծանէ զգործն իւր։ Այլ զանազանելոյ զիմքդ. ըստ մտաց մեծագունիդ, ուրա. զհետև։ Ուսումնս յայտ է յաստցկոցս ի նախընթացս յուծմանս։ Օգայս պատասխանի հաստատ և այն, զի այս նախադասութէի Պետրոսի ուրումն Հոիրեան՝ Յովհաննան վարդապետի. Թէ որ յանձնառնէ ընդ հարկաւորէ հետեւութէ հետեւի՝ անհնարն է այն, և հարկաւոր. զատապարտեցաւ ի Հռոմ ի Ալեքսոսէ չորրորդէ յամին 1476։ Ի յայսէ պատճէն Յովհաննան վարդապետէն յարդարացուցման դատակնքոյն իւրմանց. գլ. 4. հմր 81. և Եզեքիաս եթէ ի պիտառ. ի մի առաջնի չորժոզին, և եթէ յայսմ մասին՝ խ. 19. պ. ը։

Առիթ։ Նախընթաց հարկն ըստ Ի՞նեսէմսի գիրք 2. Ի՞նջէր Ի՞ն հոդէ. գլ. 18. բառնալ զաղատութի. իսկարդ՝ նախաբացորոշիչ վճիռն, և շնորհքն ըստ ինքեան գործունեայ ի մէջ բերեն զնախընթաց հարկ. ապա։ Հետ. փոքր։ Ըստ Ի՞նեսէմսի՝ ի նախայիդ. առ. կրկին է հարկն, նախընթաց, և հետևորդ. Ի՞նքնին՝ հարն, ասէ, է պարճառ լինելոյ նրին. և հետևորդ հարկն է՝ զոր առնէ նրն. նախընթաց, և աբրլոյն հարկն է, յորմէ առ դրդեալ երկնէ, ըստ զի հարկ է դրդեալ ինձ. իսկ հետևորդն, որ ելնէ առնէ, այլ այնպէս է, ոչ յորմէ ասեմ, ըստ զոր հարկաւոր ինձ

Հայր լինել, և ոչ լինել. այլ՝ ոմն տեսանել, այս Հարկաւորութիւն է յիւրմէ դրութենէ, թէ լինի, և ըստ այմ՝ ոչ է նախընթաց, այլ հետեւորդ: Այսպս ստուգութիւն, և անխափանութիւն յառաջ բերի՛ի վճռոյն, այլ ոչ Հարկաւորութիւն. զի այս յառաջ բերի միայն յիւրմէ դրութենէ՝ թէ լինի, որ է հետեւորդ Հարկաւորութիւն, քան անհնարինն Նախկնոյ. կամ այլք առնն, Հարկաւորութիւն հետեւութեան, թէ առկան, կամ ենթադրական: Այլ թէ այս իցէ միտք Նախկնոյն՝ յայտ է: Այսմ՝ զի ոչ ասաց, թէ ենթադրութիւն նախընթաց բառնայ զյաջորդութիւն, այլ Հարկն նախընթաց. և զՀարկն նախընթաց սահմանէ, որ է պատճառ լինելոյ իրին, այնինքն է՝ որ դի՛ի պատճառին կազմանէ, և զնա Հարկէ՛ի դնել զգործն. իսկ զհետեւորդ Հարկն սահմանէ, զոր իրն առնէ, այս է՝ որ յառաջ բերի՛ի Նոյն իսկ յիւրմէ դրութենէ առարկային: Արդ՝ ոչինչ Հարկ բռնադատէ զԱ՛ն վճռել զներգործութենի իմ. և ոչ վճիռն նո՛ւ, կամ շնորհքն դնէ ինչ՛ի կամն իմ, որով բռնադատեցայց այնպես դնել զայն, մինչ չլինել ինձ կարօղ ոչ դնելոյ. այն զի՝ յաւէտ առնէ, զի այնպէս եղից, մինչև կարօղ եղէց ևս ոչ դնել. նմին իրի քաջայայտ է, թէ չիք ինչ ստո՛ւթ Հարկ նախընթաց, այլ զուգընթաց միայն: Յորկորդ՝ և առաւել ևս, զի այսպէս մեկնէ ինքն իսկ սքն Նախկնոս զբանս իւր՝ի դիտս որ՛ի վճռ միտս. նախադիտ. և անձինք, ուր ասէ. Ահաւադ ղբննիչ Ա՛ն կոմ, անհնար է ինչ լինիցի. Ենչ կո՛ի կոմոց մարդոյն ոչինչ հոգ ևս կոմիցեմ ստ կոմեցո՛ն, և կոմի ծնդեցոյն վճիռ ելոյ կոմոց, յոյնիցեմ հարկ է կոմոցն լինել ապա, և լինել ղբննիչ կոմ: Որ տեսանես, զի սքն Նախկնոս ցուցանէ՛ի գործեցեալքն Ա՛ն, ոչ ևս մեր, թէ գործն՝ զոր դիտէ Ա՛ն՝ի ձեռն կամոյ մերոյ՝ է հատանոտեալ ապադայ, և ստկայն կամք մեր մեայ ազատ, վասն զերկոսին ևս կամի:

Այսպ նախընթաց Հարկաւորութի զայն միայն իմանայ սքն Նախկնոս, որ է՛ի պատճառէ՛ կամ որ բռնադատէ, և կամ որ Հարկաւ բացորոշէ ստ մեր առանց կարողութեն ստ հակադրեալն, այդ՛ի բնականն: Ոչաց յառացելոց ստտի յայտ է ևս նոսա՝ յօրինակաց անտի, որովք՛ի վերոյիշ՛ գիրս՝ Նպէնէ Ա՛ն տոմ, մեկնէ զնախընթաց Հարկաւորութեին, որք են ծագումն արեւուն, և շարժումն երկնից, որք՝ յայտ է թէ են բնական արարածոց բայորոշեալք ստ մեր առանց կարողութեն ստ հակադրեալն: Այլ երկրորդ՝ի գոյն որ՛ի վե միաբան. գլ. 10. ուր ասէ. Ինչպէս և հարկ է լինել, որ ինչ հնագամ նախընթացեալ են, և նախասահմանեալ, ինչ ինչ՝ի նախընթեցեալ և՝ի նախասահմանելոց անդր ոչ հանդիպին այնոցիկ հարկաւ, որ յառաջ ևս զբնն, և առնէ. այլ այնոցիկ որ վերնոն գոյ. հանդիպ ոչ ինչ այնոցիկ Ա՛ն, ընդունէ և նախասահմանէ, առանց վասն բանագործելոյ, կամ յամոցն հանդիպ յոչինչ. (՛ի միտ առ զգուշութեի զայսոսիկ բանս:) Այլ այնոցն ինչ ընդունել զնա յինչ հանդիպ. քանզ ընդունէ յոմանէ՛ի ձեռն ինչ ինչ հանդիպ, այլ առանց, զոր Ա՛ն ոչ արասցէ: Ոչ այսու բանիւք յայտնապես նշանակէ, թէ ինքն նախընթաց Հարկաւորութեի, որ յառաջէ քան զերն, և առնէ, ոչ իմանայ զինչ և իցէ յառաջնութեի, և պատճառականութեի. այլ զայն միայն, որ կամ բռնադատէ, և կամ Հարկաւ բացորոշէ ստ մեր առանց կարողութեն ստ հակադրեալն:

Ի՞նչ-ինչ առարկութիւնք, որ յոչնչացոյցսն նպատակ:

Առարկիցես ընդ Տուրնեղեայ հնդ՛ի վե միջական գիտութեի. պ. 5. խ. 7. ՛ի վե շնորհ, պ. 4. և խ. 9. պ. 1: Ընդ՝ Հարկաւորութեան վճռոյն, կամ ըստ ինքեան գործանեայ շնորհաց ստ իւրաքանչիւր բարեպարիշտ ներգործութեի՝ այս ինչ երևի զհետ գալ, այս ինքն է՝ թէ շնորհքն բառական զուրկ՛ի գործանեայ շնորհաց՝ իսկապէս է անբառական ստ ներգործութեի, զոր ոչ երբեք յառաջանէ, և՛ի դներն միանգամ զայս՝ բազում անպատշաճութիւք յառաջ գան: Այսմ՝ թէ զնաւրդ շնորհն այն է իսկապես բառական: Յորկորդ՝ թէ զնաւրդ իցեն կարելի պատճառքն Ա՛ն առն՝ որ չունի զայսպիսի ըստ ինքեան գործանեայ շնորհս: Յորորդ՝ թէ զնաւրդ պարտապան գտանի՝ զի պատճառնանգութեն նա՝ որ չունէր զնախաշարժութեի զՀարկաւորն ստ պատճառութեին: Չորրորդ՝ թէ զնաւրդ մարթի իցէ իրաւամբ կշտամբել զնա, և մատնադատապարտել: Օգտութեն ոչ ցուցանէ Տուրնեղեի, այլ ենթադրէ: Ոչ ցուցանի. այն է անբառական, բայց յորմէ պահանջի այլ ինչ՛ի գործել, որ ոչ է յիշխանութեի մերում, այլ կախէ յայլմէ. իսկապէս՝ բայ՛ի նպատակ անտի, զոր

զոր կոչեն բաւական, պահանջի ըստ կարծեացն Թովմայենց այլ ինչ նպաստ ըստ ինքեան գործունեայ, որ չէ՛ի մերում յիշեանութեան, այլ կախեալ կայ Ա.Յ. ասա։

Հաստատի։ Դիցուք՝ թէ Ա՛ն պատուիրէ ումեք զներգործութեի՛ ինչ, զոր որինակ՝ զսիրոյ, և ասյ նմա զնա՛ զպահանջեալս առ այն ներգործութե՛ի, բայց՛ի գործունէուէ աստի վճռոյն, կամ շարժութե՛ն, պատուիրէ ինչ նմա անկարելի. ապա։ Հուց. առաջարկ։ Այս ներգործութե՛ի սիրոյ առանց այնր գործունէութե՛ն է անկարելի ինչ՛ի բազադրեալ միտս, այս է՝ անկարելի է այնմ ներգործութե՛ի՝ դնիլ ներգործութե՛ի և սիրոյ. ապա պատուիրէ ինչ անկարելի, ոչ եթէ պատուիրէը ընթանալ՝ որում չունի զհանրականն զուգընթացութե՛ի ընթանալոյ։

Մինչեւ ի՛նչ մեր ուղղակի պատասխանի տալ, դիտել արժան է, զի այս ձեռնարկութե՛ի ըստ նմին օրինակի ընդդէմ ելանէ և դրութե՛ն յարմար շնորհաց, զոր այժմ առնասարակ պատասպարեն հարբն Ընկերութե՛ն Յիսո։ Վասն զի և յարմար շնորհն այնպէս հարկաւոր է առ կատարումն պատուիրանին, զի այնոյիկ միշտ կատարի, և առանց նո՛ր ոչ երբէք կատարի, և չէ յիշեանութե՛ն մարդոյ՛ի ձեռս բերել զայն. վասն ըստ ջատագովաց նո՛ր Ա՛ն առանձին իմն մարդասիրութե՛ զայն ումի՛ կամի տայ. ապա՛ի դնիլ զի՞նչ և իցէ այլ բաւական շնորհաց, զորի յայնմանէ, է անբաւական։ Ա՛ւ զայս և գեալ՝ խնդրեմք ընդ Տուընեղեայ. նախ՝ թէ զնաւրդ շնորհքն այն իցէ իսկապէս բաւական։ Երկրորդ՝ թէ զնաւրդ կարելի իցեն պատուիրանքն Ա՛ն առ՝ որ չունի զայսպիսի յարմար շնորհս։ Երրորդ՝ թէ զնաւրդ պարտապան գտանիցի պատուիրանադանութե՛ն նա՝ որ չունէր զյարմար շնորհս զկարկառեալս առ կատարումն նորա։ Չորրորդ՝ թէ զնաւրդ մարթ իցէ իրաւամբ կշտամբել զնա, և մեղս դատապարտել։

Ա՛ւ չէ ինչ փոյթ, թէ յարմար շնորհքն ոչ յաւելու՛ի վե՛ բաւականին զնձագոյն զօրութիւն, իրրպէ բաւական շնորհքն անյարմար ունի զա՛՝ որ ինչ պահանջի՛ի կողմանէ զօրութեան առ՛ի դնել զներգործութե՛ի։ Որպէս՝ թէ այդպէս իցէ. գէթ յաւելու զնձագոյն բարերարութե՛ի, առանց որոյ ոչ երբէք դնի ներգործութե՛ն, և նուազ միշտ դնի. վե՛ր և վերս՝ին ընդ առաջ ելանէ նոյն գժուարութե՛ն, ոչ միայն յայսմ՝ այլև յա՛ս կարծիս նո՛ր, որ՛ի մէջ բաւական, և գործունեայ նպաստից դնեն զտարբերութե՛ի ինչ՛ի կողմանէ առաջին ներգործութե՛ն. արդ՝ թէ զայս կարծիս զնաւրդ մարթ իցէ համարձակ ժխտել, ոչ ըստ բաւականին հասու լինիմ։ Այս ա՛ս յառաջագոյն ծանուցեալ՝

Պէտ ուղղակի ձեռնարկութե՛ն, ուրանալով զառումն Տուընեղեայ, և զա՛ զհետևութե՛ն նո՛ր, զորոյ ցուցման նախ առաջին զան, զնեծ։ Ա՛յն նպաստ, բայ յորմէ պահանջի և այլ ինչ, ոչ է բաւական բացարձակապէս և յա՛ս կարգի, անցցէ, ոչ է բաւական սիրոյ կարգի, ուրա։ Վասն զի տայ զանեների և զաջողակ կարողութե՛ն առնելոյ, մինչև ոչինչ պակասիլ՛ի կողմանէ կարողութե՛ն, կամ առաջին ներգործութե՛ն. յայն սակս և է բաւական սիրոյ կարգի, կամ՛ի բանի կարողութե՛ն։ Իսկ թէ արդեօք այս յատկապէս, և ուղղակի ասի բաւական, ենթադրեալ՝ թէ պահանջի ևս այլ ինչ առ՛ի առնել ներգործութե՛ն, ոչ է տեղւոյս քննել, այլ վերաբերի՛ի ճառն շնորհաց։ Ասյց արդ՝ համառօտիւ ասացից, ուղղակի ասի բաւական, զորօրինակ հուն ասի առհասարակ բաւական յայրել, թէպետ և ևս պէտս ունի մերձեցուցանելոյ առ՛ի այրել, և հացն ասի հասարակօրէն բաւական՛ի սնուցանել, թէպետ և ոչ սնուցանէ, բայց եթէ ծաքելով, և՛ի ստամոքս անդր հասուցեալ. այնպէս և չարչարանքն Քրիստոսի ասի բաւական առ փրկութիւն, թէպետ և առ ներգործութե՛ն փրկչի պէտս ունի և ևս մերձեցուցանելոյ, ըստ այսմ իմն ինձ և զոյլոց բաղմաց։

Ա՛յլորդ՝ քանզի չէ ատանօր խնդիրն զանուանել ևեթ, այլ յաւէտ թէ արդեօք եղեալ զայս բաւականութե՛ի՛ կողմանէ կարողութե՛ն, իրրպ իակ այնպէս կարելի՞ իցէ պատուիրանն, որում չունի զգործունեայ նպաստս, մինչև իրաւամբ կարող իցէ կշտամբիլ, և դատապարտիլ, եթէ ոչ պահեսցէ։ Պէտ. ամենեին այո՛. ոչ միայն վե՛ բանին, զոր արդ ասացաք, զի՛ի ձեռն նպաստից ունի զանեների, և զաջողակ կարողութե՛ն առ պահպանութե՛ն. և որ կարէ առնել, և ոչ առնէ, մեղք են նմա. և ոչ իսկ՛ի համարել ումիք զպատուիրանադանութե՛ն, պահանջի հնազապալ շնորհքն ներգործութե՛ն, ապա թէ ոչ՝ ոչ երբէք լինէր պատուիրանազանութե՛ն։ Ասյց ոչ ասա, ա-

սեմք,

սնիք, զկայ առնումք. այլ և ասեմք, թէ այնմ՝ որ ունի զբաւական, և ոչ զգործունեայ նպաստս՝ պատուիրանն է խակատես կարելի, և իրաւամբ կշտաւելի, եթէ ոչ պահեսցէ վնգնիւր են մեզ զկիզն ի գործունեայ նպաստից։ Այլ իրի մարթի է զանազանել զիարբր. ցուցմնդ. ըն ինքեան գործունեայ նպաստն ոչ է յիշխանու- թեան մերում իրրև գործ ներքոյ անկեալ մեզ, ընդու. իրրև պատճառ առընթեր մեզ, ուրա։ Քանզի Ած յիւրն կողմանէ պատրաստ է տալ զայն ամենեցուն, և ոչ ումեք զանազ, բայց եթէ մեզ ասց. և այսոցիկ միով բանիւ լու- ծանի ձեռնարկութիւն, և հաստատութիւն նր։

Իայց թէ որ մեզ իցեն, արդեօք առաջի- կայն, թէ անցեալն, սկզբնականն, թէ ներ- գործականն։

Այն Աոտմնս զնիւ սկզն Ագաստինոսի ուս- ցիք ուրեք վերաբերէ զպատճառն շնորհաց առ նախընթացս մեզ, կամ առ ներգործականն, կամ գեթ առ սկզբնականն։ Ասյսպէս ի. ի. խ. 2. պ. 5. առ 1։ Ալ այս ըստ ներգոր- ծական նախընթացս մեզայն կարէ ճշմարտիլ ի վէ հատատացեալ մեզաւորայն. և ըստ սկզբնականին ի վէ անհատատից։ Ալ քանզի այս լուծումն կրէ պյուստեք տագնապս, և խկ և խկ մարթի է ստիպել ի վէ առաջին մե- զայն հրնշտակաց, և Ադամայ, զոր լուծանել չէ ձեռնհաս, վասն ոչ ի հրնշտակս, և ոչ Ադամ, նախ քան զառաջին մեղն, յառա- ջնոց պյինչ մեզք, եթէ սկզբնական, և եթէ ներգործական. վէյ՝

Ասյս պյլ պատասխանի, զոր յառաջս յի- շատակէ սյն Աոտմնս, որ և է հատատարեալ լուծումն ձեռնարկութեան յամ գիպուածս ևս, է, թէ որում ունի զբաւական նպաստս զնայ Ած զգործունեայն վէ զուգընթացս մեզայն, և առաջնկայ խոսխանայն՝ զոր դնէ, ըստ որում Ած քանզի պատրաստ է յիւրմէ կողմանէ տալ ամենեցուն զբաւական, և զգործունեայ շնորհս, մարդն խոտոր կամօք ապատորէն վայրաբե- թել յանկարգ ներգործութիւնս՝ հակառակ կայ բաւական շնորհաց, նահանջէ զընծայս նր, և արգելս դնէ գործունեայ շնորհացն, դնելով մերգործութեի անբաղադրդ ընդ այնմ, և ընդ ներգործութիւնն առ որ շարժէր, եթէ եր ի փիլ։ Ած, ասէ սբ Ագրտատին՝ 3. ընդդ. Ջիթ. Բ. 159. յիւրմէ կողմանէ պատրաստ է տալ ամենեցուն զնշորհս. յառնչ կոչ մարդ- պէն, զի կեցցեն, և ի գիտութիւն ճշմարտութեանն է- կեցցեն, ոչ ասէ՝ ա. Տիմ. Ը. 4։ Այլ ևս գոյն զնիւն ի շնորհսդ, որ յայնկոս սրբելը գնեն շնորհսդ. ոչ ի լուսաւորել սրեալս զշնորհս՝ ի հեղ համարէ այնմ, որ խոնարհեալ զայս էր, եղեն յայնմանէ լոր նիւ, զնիւ գոյցէ. նկեալ և չեն հնար ևս պնասանել, քանզ եղեն լուսոյ սրեալս լուսաւս ձամանելու։ Ըստ այսմ և ի 2. զան. 28. խ. 1. պ. 4. ուր յատաջ քերէ զայն բան սիլին Ընսելմոսի. Անկն ոչ լուսն զնշորհս՝ ոչ է վէ չնահելոյն Ած գոլ զայն, այլ զի մարդն ոչ կամն ընդունել։ Ալև ևս խ. 3. ի վէ չարի. պ. 1. առ 8. ի 2. զան. 37. խ. 2. պ. 1. և այլ բազում ուրեք։

Ըստ այսմ վարդապետութեն Ագարեթ գիրք 3. ի վէ Նպաստից. վճճ. 18. հմր. 20. այս- պէս տրամարանե։ Անկեալ նախահաման շրջա- լինանն Ած ոչ է յիշեցնուրնէ ապրելնէ կոտոց էրեն յարարչէն պարճառ... ասլոյն չիշ- նուրնէ կոտոց գերդ է արթնցուել զնիւնս, սա՝ ի ոչ ասնել զայն շրջանուրնէ։ Ալ երեք ոչ գործելոյ զներգործուրնէն, որ է ի պատճրա- նէն, ի հեղ համարի ևմ, զնէ սա հեղ է- ար գնել զնէն, զի ի գայն նմա գործելոյ նպաստ, որ համարուրն էր սա ներգործուրնէմբ գործելոյ զներգործուրնէն սահմնուրնէ, որ է ի պատճրնէրանէն. զերօրինակ եղեն պատճրնէր գնեղ Ած ի վէ ասր՝ Լուցէք, և յիրմէ կողմանէ գայ նմա զնեղս, և զնորոսա ոչնանուրնէ ընել- լոյ, կոյ նա ևրոզն անմնչնանուրնէ պատճանի գայ. Տէր՝ ոչ զնեղս կոտի ընդունել, և ոչ ընելն. ևրոսմէ համարէր պարգապան, և յան- գնսար պատճրնէրանէն, ընելոնէ և չներ հնար նմա սահանց ընոց ընելն. զնէ հեղ է- ևրոզ սրեել զնայն սա՝ ի չգործնել նմա զայն Ած։

Ալրգ՝ ոչնիչ մնէն, ոչ և սեսանելգ, և ոչնիչ բացայայտ քան զայս պատասխանի. մարդն ոչ ունի զկարկատար շնորհս առ պահպանութեի պատճրանին, վասն ոչ կամի ունել զայն, կամ վասն սրգելս դնէ նմա, և յայն սակս ի- բաւամբ համարի նմա պատճրանազանցութեն։ Ալ սակայն եթէ հատատս ընծայես Տուրնէ- զնայ, ճատ ի վէ շնորհ. խ. 7. պ. 4. եզրակ. 3. Այս պատասխանի այնպես մնէն, և համաձա- ծայ երեք, գնէ գոյ կոչ յանհնարելոյն է ևմ- նալ, և յայտ յանդիման բացատրել, ըստ զնէ- սրելոյ էջէ ըստ խրթնացս Աոտմնսոյ՝ այն ուսնդ գործածուրնէ բառական շնորհսդ. զնէ- այն

ոյն նախընթաց պրամաբրանքին, որում հաստա-
տեաւ ազնիւ գոյ գործունեայ ընդհանն. և ազնիւ
ոյն չիանչ հակառակ. կամ ազնիւ արդիւնք ընդ-
հակառակն. և ազնիւ գրեանն։ Այլ այս օրինք
են Մովսիսեանց առ Տուրնեզիս, զի զնմ
զոր ինչ և ասեն, ևս և վկայութիւն սկզբ Մով-
սեայ, են մ'թիւ, մանուածոյ, անհիմն, և ընդեն.
իսկ զոր Աղբիւրացքն ասեն, են ճիշդ, որոշ,
հաստատ, և ամենևին յարգի յոյժ։ Հատա-
կիկ զոյսսակիկ ասէ պիտի, որ զերկոցուն կողմանց
զննատեն արդարութիւն կշռել յաստանայ։ Այս
ոչ եթէ պատասխանին սկզբ Մովսեայ, և Մով-
սեայեանց է մ'թիւ, և մանուածոյ, այլ նա ինքն
Տուրնեզի զայն կնճռել, և մ'թացուցանել յա-
նայ ի պատասխանիս իւր, յորս ի մեր վրդ
գնէ, ոչ զորս ինքն ասելք, այլ զորս նայն ա-
ռասպելէ՝ ասել մեզ։ Այանզի առ ինչ դիմէ
յուղիղ գործածութեի ընդհանց, ի նախընթաց
տրամադրութեին, որում հաւաստեաւ զհետ
գոյ գործունեայ ընդհանն, ի չկայն հակառակ
բացատրապէս, կամ դրականապէս, զորոյ մեք
և ոչ բանս ինչ ի մէջ բերելք։ Այլ ոչ եթէ
ասելք, թէ յայնսակս տայ գործունեայ ընդհանն
մարդոյն, վըզի ուղիղ ի գործ ածէ զբաւա-
կանն, վըզի ոչ կայ հակառակ նմա, կամ հա-
ւանի, վըզի բարւոք պատրաստէ զանձն առ
գործունեայն. քանզի զայս ամ գիտեմք, թէ
գործ են գործունեայ ընդհանց, և ոչ պատ-
ճառ նի. այլ ասելք, թէ յայն ասկս զրկի մարդն
ի գործունեայ ընդհանց, զի հակառակ կայ բա-
ւականին, զի ոչ կամի զգործունեայն ունել,
զի մեղանչելով արգելս դնէ նմա. և զի զոր-
կասին զայսոսիկ զկարի իմն տարազանս ոչ զա-
նազանէ Տուրնեզի, զնմին չիտեէ։

Այսպ զրաչան և անավաստակ տարժանի վար-
գապետան Սորբոնիկեան ի ձգնիլ անդ իւրում
հոգւով չափ՝ ցուցանել, թէ չկայն հակառակ
բաւական ընդհանց՝ չէ ինչ բացատական, այլ
դրական, իբր նոյն իսկ հաւանութեին ընդհանց. և
թէ ըստ կարծեացն Մովսեայեանց առ ամ դրա-
կան բարի ներգործութիւն պահանջի ըստ ին-
քեան գործունեայ ընդհանք. քանզի զայս՝ թողում
թէ կամակար մտաք ընդունիմք, այլև իբրև
զհաւատոյս, և զկայրենաստուր աւանդութիւն
ընդ սկզբ Գոստինոսի, և ընդ սկզբ Մովսեայի
պատապարիմք. բայց զոր անտի հետևե-
ցուցանեն փարիսեան ածաբանն, թէ անկարելի
լիներ պատճիրանն, որում ոչ ուներ զըստ ին-
քեան գործունեայ ընդհանս, բայց ամ իւիք զա-
ռաջանել ի ձգմտութեի. զի թէ եկեալ մարդն
առ ի չկայ հակառակ, կամ հաւանել բաւա-
կան ընդհանցն՝ պետս ունի գործունեայ ընդ-
հանց. սակայն չունի պետս այնմիկ, այլ շատ
չար կանքն առ հակառակ կալցէ, և կալումն հա-
կառակ զրկիլ ի գործունեայ ընդհանց՝ որ հար-
կաւորն է առ պահպանութեի պատճիրանին
Աւ ի սոյն կայս գոյդն զանազանութեի հաստա-
տելոյ կայ համօրէն կնճռոյն լուծումն։

Աւ արդ՝ ընդունիմք, և անշուշտ ուսուցա-
նեմք ընդ երկուց Արդապետացս ընդհանց,
թէ չկայն հակառակ բաւական ընդհանց, կամ
օր նոյն է՝ հաւանելն այնց՝ է ինչ դրական, և
թէ առ այն պէսք են ըստ ինքեան գործունեայ
ընդհանց. բայց թէ առ հակառակ կալցէ, առ
անհաւան գտանելոյ բաւական ընդհանց, առ
արգելս դնելոյ գործունեայ ընդհանց, կամ օր
նոյն է՝ առ մեղանչելոյ, պէսք իցեն ըստ ին-
քեան գործունեայ ընդհանց, ոչըք ի գոյսսկ
չիարաձևաց երբէք. իբր զի առ այս ըստ հա-
սարակաց կարծեաց շատ է կասկած ստեղծել,
որ՝ վը լինելոյն յոյնչէ, և ապականեալ սկզբնա-
կան մեղաց, է առաջին սկիզբն պակասական։

Աւ արդ՝ յաստիճելոյս ստոյ եզրակացուցա-
նեմք, և անշուշտ ի մտի դնել զուշացուցա-
նեմք, թէ թէպետ և ճշմարիտ է, թէ յայն
սակս մարդն հաւանի բաւական ընդհանց, վըզի
ունի զգործունեայն, սակայն սուտ է, թէ
յայնսակս հակառակ կայ բաւականին, վըզի
չունի զգործունեայն, այլ զսորին հակառակն՝ յայն
սակս չունի զգործունեայն, վըզի հակառակ կայ
բաւականին, մեք և իրաւամբ համարի նմա չու-
նելն զայն, և առ ի չդոյէ նի՝ ոչ կատարելի
զպատճիրանն։ Իսկ զպատճառն հակառակ կա-
լոյ բաւականին չիք այլ ինչ յատաչքներիլ, այ
արդ ևս ասացաք, բայց եթէ զբար կամս։

Ասիպ։ Այրկումն ըստ ինքեան գործունեայ
ընդհանց յատաչէ քան զմեղս, և քան զհա-
կառակ կալն բաւականին, և է պատճառ նի
ապա ոչ յայնսակս մարդն զրկի ի գործունեայ
ընդհանց, վըզի մեղանչէ, և հակառակ կայ բա-
ւականին. այլ զսորին հակառակն՝ յայնսակ
հակառակ կայ, և մեղանչէ, զի զուրկ է ի ընդ-
հանց։ Այոց առաջարկ. Եթէ ուներ զըստ ին-
քեան գործունեայ ընդհանս, ոչ կայր հակառակ
բաւականին. ապա զրկումն ըստ ինքեան գոր-
ծունեայ ընդհանց է պատճառ հակառակ կալցէ

Պիտեմ ուրա. բացարձակապես զատաջարկ. զորոյ զտուելին ապաքեն առ՝ի սկիզն Լիովճ մայէ նշանակեցաք, և միւսանգամ ստահն առաւել ևս պարտ է ցուցանել. վասն զի յայս պարտյայսմ բովանդակ խնդրոյս գժռաքարութեան: Արդ՝ ճշմարիտ է, թէ մեղանչելն մարդոյն, կամ կալն հակառակ բաւական շնորհացդ, և զրկելն՝ի գործունեայ շնորհացդ, են միանգամայն ժամանակաւ. բայց կարգաւ, և բնութեամբ, կամ հակառակ կալն բաւական շնորհացդ յառաջէ, և զրկումն՝ի գործունեայ շնորհացդ գՀնաւ գայ: Հնաւ լինելոյն զորս միանգամայն առ՝ի սկզբն Լիովճմայէ վերագրնդ յառաջ բերաք, և միտ դիցուք ևս որոց գանն զՀնտ: Արդ՝ ասէ սբ Աւգուստինոս՝ի 1. գան. 40. խ. 4. պ. 2. Արդիւնք հանդիպեալ մարդոյ զրկել՝ի շնորհաց. զի՞ չէպէ սա ընդունել. և եբէ՞ երբեմն չէպէ Աստ ոչ ասէ՞ մարդ՝ի նա, կամ ոչ կամ ապէ՞. Լովճեցուցո՞ն զդնդակ եկարծ, զի եբէ՞ երբեմն ոչ լինի, բայց եբէ յինդուբրումբ առնլեան: Օ՜ եբա՞լհեան Աստ ոչ կամ, բայց եբէ զեռլեն, ոչ կամ զլինել սա՞ է շնորհաց, բայց եբէ ըստ արա՞ է բարւոյ. այլ զլինէն սա՞ է շնորհաց ոչ է պատճառ բարւոյ. այլ զի ոչ կամ է պատճառ բարւոյ. այլ զրկին՝ի զայն. մանաւանդ զի ոչ կամելոյն ունել զայն, կամ զի հնդգալոյն պատրաստել զանձն առ այն՝ է բարի, զնդի է արդար:

Աստ արդ՝ զգուշանանդ առաջարկուն ընկալեալ զառաջարկուին, ուրա. զՀնտև: Բանզի այսմ, եթէ ունէր զըստ ինքեան գործունեայ շնորհս՝ ոչ կայր հակառակ բաւականին, ուղիղ զՀնտ գայ, թէ գործունեայ շնորհքն է պատճառ չկալոյն հակառակ, կամ հաւանութեան. բայց անտի ոչ Հետևի, թէ բարձումն շնորհաց է պատճառ հակառակ կալոյ. քանզի սա այլաստ ունի զպատճառ, այս է՝ զնար կամն, որ է պատճառ սկիզբն պակասական. կամ՝ի անկակից սպականութենէ անտի, որով դիւրապատրաստ է՝ի չարիս. և կամ՝ի բնածին պակասականութենէն, իբր զի է յանշէ. ըստ այնմ բանի սբին Գրգոստինոսի, զոր վերագրնդ յիշատակեցաք, զի՞ մի խոտ. և շնոր. գլ. 11. Անհնչեալ խոտորումն շատ է առ՝ի բերն՝ չնչեալ պատճառ, եբէ՞ ոչ նպատակ ընդունիցէ յաճախել բարւոյն:

Ծանոյցումն: Ըստ կանոնաց տրամաբանութեան, եբէ՞ պատճառն է պատճառեալ, և բացառութեան է պատճառեալ. կամ որ՝ի նոյն գլխի, ներհակաբար և նոյն պատճառ. զորօրինակ՝ եթէ արեգակն լուսատու է պատճառ տունջեան, արեգակն ոչ լուսատու է պատճառ ոչ տունջեան, կամ գիշերոյ: Ապա եթէ գործունեայ շնորհն է պատճառ հաւանութեան, կամ պահպանութեան պատուիրանին, բարձումն շնորհաց է պատճառ անհաւանութեան, կամ ոչ պահպանութեան պատուիրանին:

Ասասիկ՝ ոչ Թոմի, վերջին ճիդն ձեռնարկութեանն ձգեալ մինչև ցտրամաբանական շնչին կանոնս. այլ որ յերրորդ զարմանալին է, և ոչ զոյնուիսկ զանց արար սբին Լիովճմայ. յորմէ առաւել ևս քաջայայտ ունիս տեսանել, թէ քանի տարաձայն գտանին՝ի սկզբ Աւգուստինոսէ, որք միանգամ զայսոսիկ մեզ առարկեն: Ասէ արդ՝ սբն Լիովճմ՝ի 1. գան. 40. խ. 4. պ. 2. Հմր 3. առարկէ ընդդէմ իւր զայս ձեռնարկութեան: Ասա փիլիպոսին՝ի յեկեսեցեացն՝ գլխ. 1. բան 30. ասէ, եբէ պատրաստութեան է պատճառ պատրաստութեան, և բացառութեան՝ Լիովճ է պատճառ ոչ լինելոյ սոա զնորհս, այս է՝ զնզի

ման նա։ Այսպէս էրեմ, ըն չմոռնայ ինչ ինչ պատճառս լռանելոյ սմա զնորհան։ Ասեմ քեզ նոյն իսկ ձեռնարկութեանն ևս քան զերիցան, մինչև կայծիս ի մեր դնել, եթէ առ ի սէրն Աստուծոյ ինչ զայս առնեալ հակառակորդաց, այլ զայս օրինակ տայ պատասխանի սէր Աստուածոյն։ Ես երբեմն ասելէ ե, ըն գործն ոչ հնարէ ի ջնորհէ Աստուծոյ ևս պատճառս, այլ առ ի չէզոյն ինչն՝ հնարէ ինձ սուրբ գործոյն։ Այս ասէ, ըն պատճառն ջնորհոց ըստ որում արժանի է առ նմին։ Ես ըստ որում ընկալայ ե նոյն իսկ հոգին՝ երբեմն ևնդհատ, ես նկնե։ Ես յայն ասէ՝ ոչ արտաբերէ ևերգին ոչ ե պատճառ նմանին, ես ոչ ևնկնայն, քանզի երբեմն ըստ որում այնպէս նկնե, կամ ևնդհատ, չորոյ անկնելոյ պատճառն ե, ես ջնորհն ոչ ե այսպէս պատճառն։ Նմին էրէ ոչ ասի պարզապես հոգին պատճառ ջնորհոց, այլ ընկալաչ հոգին։ Ես կամ պատճառ։ Այս չէ ինչ հարկ ևս պահասուրե՝ ի ճեղ բերել՝ ի խոմանս արարչին այլ հնար ե՝ ճեղ բերել՝ ի խոմանս ընդունողին։ Ես այսպէս ե յաստուածային նիպտիս։ Ասէ արդ՝ միտք լուծման սմին Աստուծոյ ե, թէ այս կանոնք տրամաբանութեան զօրեն միայն, չորժամ յերկուց կողմանց ևս ամ սկզբունքն միօրինակ զուգընթանան, այլ ոչ եթէ մի՝ի սկզբանցն պակասեսցի։ Արդ՝ յերկրաչնեղութեն ջնորհոց ամ սկզբունքն զուգընթանան, այլ ոչ ի բացատութենէն։ Հանդէս առ ի ընդունել մարդոյն զջնորհս՝ հարկ ե զուգընթանալ երկուց։ Ես կամել զայն պարգևել ևս մարդոյն կամել ընդունել։ Միզն պարգևումն ջնորհոց ե բարի, ես բարին յատաջագոյ ի զուգընթացութենէ ամ պատճառաց։ Արդ՝ առ ի զրկիլ մարդոյն ի ջնորհոց՝ շատ ե միումն պակասիլ, այս ե՝ մարդոյն չկամել։ զի որովհետև զրկումն ի ջնորհոց ե չար, ծագի ի պակասութենէ միոյ ի պատճառաց։ Արդ՝ զհետ գայ, թէ Աստ չկրաւի ե պատճառ ունելոյ մարդոյն զջնորհս, ես գործելոյ զբարիս. բայց ոչ ե պատճառ զրկելոյն նմի ի ջնորհոց, ես գործելոյն զչարիս. ես այսպէս չէք տեղի ասասնօր այնց կանոնաց տրամաբանութեն։ Ես դարձեալ՝ այս կանոնք յայնժամ միայն ունին զտեղի, չորժամ իրին՝ որ ստորասի՝ հակադրի սոսկ նմի բացատութեին, ոչ չորինակ արեգական, տունչնանն՝ որ ստորասի՝ հակադրի գիշերոյ, որ ե սոսկ բացատութիւն տունչնան. բայց ոչ եթէ ի կողմանէ բացատութեի փակեսցի զրական ինչ, որ այլեւայնք ունիցի զիւր սեպհական պատճառ, ոչ հանդիպի յատաչիկալ ինդիրս. քանզի ոչ եթէ կանն հակառակ, կամ անհատանութեին, որ ի կողմանէ բացատութեն հակադրի հատանութեին, ոչ լինի սոսկ բացատութիւ, կամ կախմանէ հատանութեին, այլև դրական անկարգ ներգործութիւ, որոյ առաչինն, և ամբողջ պատճառն, ոչ ապաքէն բաղում անգամ ասացաք, ե չար կամքն։ Ես այսմ յուզղել վարդապետին զձեռս աշակերտին՝ ե պատճառ բարւոք գրելոյ. բայց եթէ աշակերտն զձեռս վարդապետին ի բաց մղեսցէ, և վատթար գրեսցէ, պատճառ վատթար գրելոյն ոչ ե բացակայութիւն վարդապետին, այլ անվարժութեի աշակերտին, և չար կամքն նորին, որով զօգնութիւն վարդապետին ի բաց մերժեաց։

Յօդուած ասասնասնեց՝ որ ի հպատակութենէ սրանդոյն Յուլիանոսի։

Առարկ։ Ես ինձան գործառնեսյ ջնորհն ե նորահնար շրջմտիւնեսյ Աստուծոյ, ես Յուլիոս, ես ինչ ես ասաս ըմբռնել յեկեղեցի սաղմոսոց. որոմ հոյոսել զինեցան հոմանսորս, ես չորպտիսի ևկեղեցոյ, եթէ յաստուծոյն, ես եթէ զինի գոհարեսյ (Տրիտնեան) ձողմոյն, ես ի ձողմոյն իսկ հերեցոյ։ Այս այսպէս համարել ասե զանձնէ, զգուշանալ ի սմ ասելոյ իրացս, չորոյն Հիլիոս Այերեան ի Հնազեայ, նոր մտանդիր Ընկերութեն Հնի, միանգամայն և նորոգ ինն ատելութեն, թէ սրտմտութեն՝ չգիտեմ, ընդդեմ վարեալ Յովհաննեան դպրոցի, յատաչէն վճռաբանութեն անդ իւրում՝ որ ի վն մտաց Տրիտնեան ժողովոյն, զոր ընկզեալ անուանէն Հերեսյ Պատրիարքոսի զատաչինն ի լոյս ընծայեաց յամին 1709։

Այս զպարտութեի յատաչադոյն եգ ի վն Յովհաննեանց Հայոն Աստիգա՝ ի խօսելն յանուն Ընկերութեն ի ժողովն՝ որ ի վն նպաստից, զոր Հայոն Հնդիա՝ որ ի կողմանէ Հարցն Աստրաչանայ վճռեր ի մն ջունչ ցրուեաց՝ հաճութեի սմ ժողովոյն։ Ես թէ այս անագորոյն զրպարտութեի ոչ ի ճշմարտութենէն զրկժխնդրութեի, այլ ի թշնամանացն հատուցումն՝ ի հակառակորդաց անտի իցէ յատաչ նկնալ, վկայէ Հռիպսիմեան այլ մատենագիր նորին միաբանութեն, տատ. 2. վիճ. 113. Հատուած

9. Հմր 53. Ասննէս, ասէ, Ե այլ Բազում նորան աշակերտ՝ ի հանգիստ, Ե յոտանէն ձեռաբուծութիւնն Բանից, Ե գրուէլ սկիզբն խոլոն վերայ անուան Պետրէոսից յոյժ խորհրդոց (Անլինայի) ՀԷ արհանել: Ա- զորէն հակառակն՝ ձերս՝ առ հերետիկոսն՝ ի խորհուրդ ի-բեռից վերայ անուն Պետրէոսից, արհանէն ի ՀԷ խորհրդոյն հակառակորդաց (Մովսէսեանց) վերայ անուն Կալվինեան: Այսպէս ոչ առ Համարելոյ իրեանց գկարծիս Մովսէսեանց Կալվինեան՝ զհետս առնուն Կալվինեան՝ ի Մովսէսեանց վէր արկանեն. այլ առ քերելոյ յանձանց զհետս անուն Պետրոսեան:

Ոչոյն զրպարտութիւն խրամակարկատ արար յետ իբր տմոց քառասնից Միրանչխոս Ասնատոս՝ ի նոյն Նկերութիւն. բայց յետոյ սարջացեալ, կամ գուցէ յայլ ինչ իրաց ըստ ժամանակին պահանջելոյ՝ նահանջեաց զբանսն յետս. և՝ ի բազում գիրս իւր՝ բազում ձեռնարկութիւք ցուցանէ, թէ յայսմանէ է՝ Մովսէսեանց կոչի իմն տարաձայն լինել՝ ի Կալվինոյ, և՝ ի Յանսենիոսին կայծեաց: Ոչոյն վկայեցին և Նի կարգակից՝ Ստեփաննոս Ասլշամեցի գիրք 2. ի վր Յանսենեան հերետիկոսութիւն. վճճ. 6. գլ. 9. Յովհաննէս Սարաբինեան յիւրումն Կաթ Յանսենեան անուանեալ գիրս: Հուսկ յետոյ Հայրն Յովսէփ Վեղիքսեան՝ ի գիրսն իւր նուիրեալ մեծի քահանայապետին Բենեդիկտոսի երկրտասաներորդի, որոյ մեր կագիրն է. Ա- արքեպիսկոպոսն Յանբենիոյ՝ ի Մովսէսեան զբոյսոյն սկիզբն զրպարտել. և այլք բազումք: Այսպ որ դմեզ Լինիոս Այրերեան զայս անհեթեթ զրպարտութիւն նորոգել ժպրհնգալ, որում՝ հակառակ վկայեն նորուն կարգակիցք, զոր և արգելին իսկ ծայրագոյն քահանայապետք:

Վիտակ են ապաքէն համարիլն տիեզերացս գիտնականք, թէ քանի խնամով յանձին կալան ծայրագոյն քահանայապետքն զմարդապատուութիւն՝ որ՝ ի վր ըստ բնութեան գործունեայ շնորհաց, և յայմ կնդր անուանց անպատ լինել գնա քարոզեցին: Մեզում յիշատակել զնախնի քահանայապետս՝ զԻննովկենտիոս առաքեալորդ, զՕսմոս, զԻնոլասիոս, զԼրմիզդ, որք զմարդապատութիւն սկսան Օգոստինոսի, որ է նոյն իսկ մարդապատութիւն ըստ բնութեան գործունեայ շնորհաց, զինչ և բաղաղատեցան հակառակորդք, ընդդէմ չարախօսացն պատսպարիցին, և իրրև զմարդապետութիւն եկեղեցւոյ ընկալան: Ա- և զԿղեմէս ուխերորդ, և զՊօղոս հինգերորդ, զորոց ապաքէն ասացաք: Վաշխայայտ է ամենեցուն, թէ ծայրագոյն քահանայապետքն որք վարեցին զգաստ Հանսենիոսի, հանապաղ փոյթ մեծ յանձին կալան անխափտ, և անսասան պահել զկարծիս ըստ բնութեան գործունեայ շնորհաց, և զրի նախատահմանութեան առ փառս:

Ոչոյս առաւել քան զամենեսին յանձին եցոյց Կղեմէս ութերորդ՝ ի թուղթն. Հռոմոնեան պաշտօնէ. գրեալ՝ ի 7. Սեպտեմբերի 1718: Ա- ապա Ինոկենտիոս երեքտասաներորդ՝ ի Հռոմ օտագրին՝ Ոչոնոյ կնքագրեցաւ. գրեալ՝ ի 6. Սեպտեմբերի 1725, իրրև այն ինչ յայտնի հրատարակեաց, թէ Մովսէսեանք ջնջեցին զնա յոյսոյ ծանոթալի ուսուցին զկարծիս՝ որ՝ ի վր ըստ բնութեան գործունեայ շնորհաց, և զրի նախատահմանութեան՝ ի փառս, և թէ նք գովանի չգոփոխելոցն պարծին, ըն տան գրնա՝ ի սէյն Օգոստինոսէ, և՝ ի սէյն Մովսէսէ, և ըն բանին Ոյ, և վճռոց ծայրագոյն հռհռայապետացն, և ծաղրէց, և բանից սէց հարցն հռոմոյն գտանին. ապա արգելու ընդ կանոնական պատժովք, զի մի ոք ասասցէ, թէ այս վարդապատութիւն վճռաւ ինչ եկեղեցւոյ հերքելոյ. կամ զոր սոցին նման բարս են բառնալ ժարհնգոյ: Ա- ի Կոնզարին Պապռճոն. գրեալ՝ ի 7. Կաղանդիչն Նոյեմբեր 1727. յօդ. 41. ասէ. Ընդ ձայնէն զգաստանացն սասքս, այլն ընդ խոնարհան պատճառ, ահռելացուն, և խրտնելիք՝ ի Աստ հաստատելոյ պատուիրելոյ, զի ոչ ի բնէ՝ ընդդատելոցն Աստուածոյ, որ նախընտրեալ սէյ Աստուածն, և նորան երեսել յեկեղեցւոյն զպրոյն, հանուանդ յորժամ՝ ի նմն զպրոյ բան լինի՝ ի ՀԷ ըստ բնութեան և՝ ի նէրգործ գործունեայ շնորհացն Ոյ, այլն՝ ի ՀԷ յէն նախատահմանութեան՝ ի փառս առանց ինչ նախապատրաստութեան արդեանց, բանից կամ գործոց երբէք նախագոյնս կամ ընդհանուր պէտէն, և ի երբ հանգոյն ընդ զգաստ ընդ հանդերձ սահմանագործութեանց յաւիտենական գահոյիցն երկնից Ագնիայ հգաստանէրգործ՝ որոյ սկիզբն է, Ա Յոհ. Կոնգրեգեայ, և ընդ այլոցն բամբասեցեն:

Կղեմէս երկոտասաներորդ՝ ի սահմանադրութիւնն Գրքոյ բանիւն Ոյ. ի 4. կաղանդիչն

Հեպտեմբերի 1733 · գրեալ ։ Հաստատէ զամ գովեստներդաղի, և զամ արուեստիան զրա եւս Խենդիկոս երեքասանեերորդ Աովմայեանն գպրոցի և յիշատակեալ վերստին վերկոստասան ծայրագոյն քահանայապետն, որք զօրէն Աովմայի վարդապետութեին գովեստիւք ներքոյեղջին, և Հաստատեցին, և ցանկացեալ Նա ինքն ևս զսուն մեծի զերարդապետութիւն զնադրեսցեալ Ես ։ ի պիեղբոյան ծուլէն՝ որ քանի գովեստիւ ։ ի պատճառս հաստոյացն օգ- տի ի ենդ ։ յերեսն չնեղես- ցանել ։ չնորհևաց կար- գին Խարզաց զարտօնութեի մատուցանելոյ զրաբանականն գաւազան՝ որոց միանգամ զնա- եիս զնդրտ-դեռո-ին՝ զոր ի հանուլտրանս կոր- գէ նոցին հարցն Խարզաց (՝ի միտ առ զգու- շութիւ) ունդրո-ին ե ստանել, զոմ երբեմ չինել և նոցն հանուլտրանս, ի գոզրոց, յստատանութեան, և ի ծաղկեզանս նորին կոչել նոցին ստացել։

Այլ յորժամ յաչողկատք մերումն գպրոցի նախանձաբեկ լեալ ընդ այսպիսի գովեստ, և ընդ առաւելութեի չնորհացս, բոլոր կալան առ նոյն ինքն Կղեմէս երկրտասաներորդ, նա առ ևս ընծայանելոյ զտրտունջ նոյ գրեաց միւս ևս Համառօտագիր ի 2 · Հոկտեմբերի 1733 · որոյ սկիզբն է, Խստելեան թեզը-ին. յորում զորինչ ասացել էր՝ի գովեստ, և՝ի պատսպա- րութի Աովմայեանն վարդապետութեի՝ հաս- տատէ, և ամրացուցանէ · և որ պահան թուէր ամանց ՝ի սահմանագրութեին իւրում ՝ Իրեալ բանէն Էզ · յաւել՝ ի վր, մեկնեալ թէ ձառե ՝ի վր վարդապետութեին ըստ ինքեան գործու- նէայ չնորհաց ըստ մտաց սիրն Օգոստինոսի, և սիրն Աովմայի, և Աովմայեանց · և ՝ի դոյզն ինչ մխիթարութի տրանջողացն Հրատարակէ, թէ ընծայեալ զվերագր- Աովմայեանն զպրոցի ունէին նախագրեալ ընդ այլ տղաքոցա զպրո- ցոյ · այլ պահել պարտ է զպատուէր Պօղոսի հինգերորդի, ձինչ ՝ի վէ նոցին հակաճառութեց հոգոյ ևոնեցուք-ի զեռնել սահմանել ինչ, և հրատարակել ։

Այսքան կղզի է, և զաչացու, որ ոչ տե- սանէ, թէ ըստ սի քահանայապետացս՝ նոյն է գլխովին սիրն Աովմայի, և Աովմայեանցն վար- դապետութի ՝ի վր գործունէաւն ասծային շնոր- հաց, և ձրի նախատատմութեի · և ընդ նմին՝ թէ չիք ևս տեղի զանազանելոյ, ոչ հաստրին հակառակորդք, ընդ մէջ վարդապետութի սիրն Աովմայի, և Աովմայեանց, և ևս՝ թէ յայտնի է յամեռ զրպարտողք են, որք միանգամ բան դագուշենն այժմ զատապարտեալ լինել վճռովք քահանայապետաց, և ժողովոց · զոր- մէ տես ՝ի Կնաղեան · Աովմայ · 2 · մ · պ · 2 · է ՝ի նորին ջատագով · յօդ · 24 · Իս արդ՝ յա- սացելոցս ատոր ըստ բաւականին տեսանես ար- դեօք, թէ յինչ հատոր իցէ Խվինոս Աիպէ- բան, և նորուն հատմահօք · այլ յայտնի ևս մերկասցի զրպարտութեին, եթէ գիցուք առաջի հատուածիւ,

Թէ չինչ հաստատեալ կոյցէ Խոզրոմենն Իս- պեղէ, Ե Կղեմէս՝ ի վր տասնիւոյ նոյեմբերի ։

Ընդդէմ իսկ Տիրեսթոլտապետն պնդեն, թէ մեղաբն Կդամայ բարձաւ ՝ի մարդկանէ անձնիշ- խանութեին · Կայսպես գրէ Իզուտեր՝ պ · 36 · ՝ի մէջ դատաստանացն ՝ի Կլենէ տասներորդէ ։ Ընդդէմ Կնդրէասն չեզ Ղեզան է իր անձամբ ղեպ · · · · · Ե՝ զի պարտ էիւ էիր դարձեալ ասել, ընդ Ե կեղեր յիր, զոմ տնաւ տասնդ էր · · · · · տնտարեալ Ե՝ ընդ տոգանալ զարդասն ՝ի պատանի վարդա- պետութեն Ե՞տոր չեվերջացեն տնաւ այ՝ անդն նչեանութե ։ Իս թեպետ երեք ուրեք զայս մեղադրութի մեղմել տակաւ մի, սակայն միշտ կռալաւ զայս կարծիս, թէ անձնիշխանու- թիւնն ոչնչ առնէ, այլ է սոսկ կրաւորական, իբր անկենդան ինչ ։

Կալվին՝ գիրք 2 · սահմանադր · գլ · 1 · որում մակագիր եղ զայս · Մնէ մարդն այժմ ձեռն ընդոծոր փրանի յանդնչեան ապազութե, և ընչաւտա ծառայութե ներոյ անկեալ · ասէ · Անդնչեանութե փոյթ էր պահել մարդն յա- ռաջնում անդ վճռի արարչագործութե, զոր խա- զալ յանցանօք էրջա · Իս յաւել, թէ ան- ծանօթ եղեն այժմ խմաստասէրք, և յայտնի իսկ պարեն զոր չնեք էրնան նդ, և զնտաս զանդնչեանութե խորհրդեն ՝ի մարդն · Օայս առա- ջին սկիզբն եղեալ Կալվնոյ, ոչ ևս գնե այլ ինչ ազատութի ՝ի մարդն, բայց եթէ որ զերծն է ՝ի բռնաթե, կամ զինքնայօժարութեն Սահ- մանադր · գիրք 2 · գլ · 2 · յօդ · 7 · ասէ · Իզոր յայս դիւ ասէ անդնչեան մարդն, ոչ զէ ունի զիրենում զնշտա ընդրու-ի բռնաց, և չա- րէ, այլ զէ ինդնէն ունի զնտրնե, և ոչ բռնէ ։ Իս գիրք 2 · ընդդէմ Պիգեայ · Իզնէ բռնա- նեան հակառքես զնշտա-ին, զնդնէն անդնչե- իսնու-ի խոսովանի, և անշուշտ հատպատէ · Ե որ զնինաւոյ նրդնէս ունէն, էերթ զնէրթս-

փլճաա համաքիմ. ապա Ե՝ ՝ի՛ն ՆՂՆ յոյս Ա՛ի՛ կ՝ուՂեսցի ՆՆ՝ինչՂաե, ՂՓ ոչ ԲուՆՆ՝ոգսա՛ն, կամ ԲուՆՆ ՀՏՆ ՃրգաՆ՝ին ՂաբգՆ՝ուՆՓ, ապՂ ԿՆ՝ՆՆ՝ոյՃՆ՝ՆՆ՝ ԿՆ՝ՆՆ՝ ՃաՆՆ ՂՂՐ ՃաՆՆ. ՆՂՆ՝ Ե՝ՂՐ Ե ՆՆ՝՝ Ե՝ՆՐ՝ Ե ՆՆ՝՝. Ե՝ՆՐ՝ՃաՆ՝ՃՆ՝ՆՆ՝ Ե՝ՆՐ՝ՃաՆ՝ՃՆ՝ՆՆ՝ ՃՆ՝ՆՆ՝ՃՆ՝ՆՆ՝ՃՆ՝ՆՆ՝

ղհաշմեալ սրունս, է պատճառ բովանդակ շարժմանն, այլ ոչ է պատճառ պակասութեան կաղութեան, որ վերածի՛ւ պակասութեան միայն, կամ՛ի հաշմութեան սրունից։

Յայս է անշուշտ և անտարբերիւք վարդապետութեան սկզբն [illegible]ովմայի. խ. 3.՛ի մի չարի. պ. 2։՛ի 2. զան. 37. խ. 2. պ. 2։ ի. ՛ի. խ. 79. պ. 2. և այլոց։ Ունկ սկզբն [illegible]դոստինոս գիրք 12.՛ի մի քաղա. գլ. 7. ասէ. Ո՛ի ընդ ոմն, ինդրել ղբոբլեան պոճառ չոր կոտոց, վ՚որ և ղբոբլեան. առնել և նոյն իսկ ոչ և գործողութեան, այլ պոլսոսութե՛ն։ Ձեր արդեօք զայս տեսեալ Սայերեանն [illegible]իմնոսի յասել անդ իւրում, թէ այս պոճառ ոբոբլեան, և պոլսոսեան, և յեղեն հոմերոս։

Այսպա յայսցանէ ունիմք խնամալ, զոր արդ ասեմք, թէ Ա՛ծ իբրև առաջին և ընդհանուր սկիզբն բովանդակ էակին և բարւոյն, շարժէ զառեղծեալ կամս առ ներգործութիւն, որ է էակ, և բարի. այլ քանզի կաքն փութանալ է յանպատշաճ տրամադրութենէ, և խոտորի՛ կարգէ առաջին շարժողին, դարձուցանէ զշարժութիւն նր, որում և ջհետ գայ անկարգ գործողութիւն։ և այսպէս Ա՛ծ իբրև արարչական սկիզբն՝ի ֆիզիկական կարգի է յաւաջագոյն՝ի բարիս, և կամքն ստեղծեալ իբրև պակասական սկիզբն՝ի բարոյական կարգի է յառաջագոյն՝ի չարիս. մինչև գևղեցիկս ասել ոմանց՝ի մէնջ, թէ Լեպէտ վճիռն, որով Ա՛ծ՝ի յաւիտենից սահմանեաց զուգընթանալ առ մեղանչական ներգործութիւնս՝ եթէ հրեշտակաց, և եթէ մարդկան, և շարժութիւն՝ որով՝ի ժամանակի շարժէ զնոսա առ այն, յիրաւի ըստ մտաց ինչ անուանին Ա՛խոռոհոնո՛ւ, և Ա՛խոռեոպոդոլո՛ւ, զի նախասահմանէ զեա՛կութիւն ներգործութեան, և նախաշարժէ առ այնսակայն ըստ այլ ինչ մտաց մարթի է անուանել Ընեռոռհոնո՛ւ, և Ընեռոեոպոդոլո՛ւ, քանզի Ա՛ծ ոչ նախասահմանէ՝ի յաւիտենից գեակութիւն ներգործութեան, որում կից է չարութիւն, և ոչ իսկ առ այն՝ի ժամանակի նախաշարժէ, բայց եթէ՝ վասն ստեղծեալ կամքն յառաջագոյն խոտորի՛ կարգէ առաջին արարողին, և է յանպատշաճ տրամադրութե՛ն առ՝ի ընդունել զնմային շարժութիւնն, որում և ջհետ գայ անկարգ գործողութիւնն, որ թէ չէր այնպէս, լինէր բաւի, և կարգաւորեալ։

Ասիպ. Նախ՝ Ոչն ներգործութիւնք ինչ՝ որ էապէս, և ըստ տեսակին են չար. ոչ առնելութիւնն Ա՛ծ, և հայհոյութիւնն. իսկարդ՝ որ է պատճառ իրիք, է պատճառ և այնորիկ, որ պատշաճի նմա ըստ բանի իւրոյ տեսակին. ոչ՝ որ է պատճառ Պէտրոսի, ջհետ գայ նմա լինել պատճառ և մարդոյ. ապա։

Պէտք է նախ, թէ այս ստիպումն միօրինակ ղնիւթ հակառակ միաւորական զուգընթացութե՛ն առ ներգործութե՛ն մեղաց։

Պէտք է երկրորդ, թէ սկզբն [illegible]ովմայ զայս ձեռնարկութե՛ի առարկէ ընդդէմ իւր՝ խ. 3.՛ի մի չարի. պ. 2. որում այսպէս պատասխանէ, Ո՞ երէյտրէն ասելէ է, ըէ պէչեղո՛ւ՚ն ձեռց ոչ գոյ ջհեռ պեռոյն ներգործո՛ւ՚ն, ըսո որո՛ւմ է՝ի ւ՚ուժ բեռո՛ւ՚ն, վ՚ ըսո այո՛ յ՚Ա՛ պոճառ. այլ վ՚հեռ գոյ պեռոյն ներգործո՛ւ՚ն, ըսո որո՛ւմ է բարեյաղթ, և պոճառ յաջողէլնոռո՛ւ՚ն։ Ոնոյն ուսուցանէ՝ ա՛. բ. խ. 79. պ. 2. առ 3. մեյ լեպէտ այս ստորոգութե՛ն, հայհոյութի՛ն է մեղք, է էական. սակայն այս, այս ներգործութե՛ն (ցուցեալ զներգործութիւնն հայհոյութիւն) է մեղք, ոչ է էական, այլ պատահական. զի մարդկային ներգործութե՛ն, ըստ որում է ներգործութե՛ն, պատահի լինել մեղք, ոչ լեպէտ կուրութե՛ն է էապէս պակասութե՛ի, սակայն պատահական լինել կոյր։

Առարկ. երկրորդ։ Լեթէ Ա՛ծ բարոյապէս շարժէր առ ներգործութի՛ մեղաց, լինէր պատճառ մեղաց. ապա էս առաւել՝ եթէ նախապէս շարժէր փիզիկապէս։ Հայտ է հետև։ Ա՛ստանզի փիզիկական նախաշարժութե՛ն ուժգին էս շարժէ քան զբարոյականն։

Պէտք նախ՝ շրջելով զեռնարկութի՛դ, Ա՛ծ ուժգին էս զուգընթանալ առ ներգործութի՛ մեղաց միաւորական զուգընթացութե՛ն, քան բարոյական շարժութի՛ւք. իսկարդ՝ եթէ զուգընթանայր բարոյական շարժութի՛ւք, լինէր պատճառ մեղաց. ապա էս առաւել՝ի զուգընթանալն միաւորական զուգընթացութե՛ն։

Պէտք երկրորդ՝ ուրա. ջհետև. զորոյ ցոյցն զան։ Փիզիկական նախաշարժութիւն ուժգին էս քան սաստկութե՛ն շարժէ քան զբարոյական շարժութե՛ն, ընդու. ուժգին էս քան տարածութե՛ն, ուրա։ Ա՛ստանզի փիզիկական շարժութե՛ն շարժէ միայն առ բան էակին, և հրաժարեցուցանէ՝ի բարոյական չարութե՛ն, բայց ոչ նշնպէս և բարոյական շարժութե՛ն։

Ա՛յսմ

Ա՛յժմ անհանգիստութեի բարւոյ են պատճառք։ Առաջ՝ զի փիզիկական շարժութեին հիմի՛ ի փիզիկական ներգործականութե արարողին. ապա միայն ի՛ փիզիկական ներգործականութեի գործոյն Հպի։ Երկրորդ՝ զի է շարժութեի ևս ընդհանուր պատճառի. ապա Հպի միայն չէ ընդհանուր, և՛ի պատուհական բան գործոյն, որ է բան էակին։ Երրորդ՝ զի է շարժութեի արարչական սկզբան, և ոչ պակասական. ապա Հպի՛ ի գործն, և ոչ՛ ի պակասութեին։ Չորրորդ՝ զի է շարժութեի առաջին սկզբան. ապա ոչ Հպի լինէ, որ չէցէ վերածելն առ նա իբր ի՛ վերջին վախճան. զի առաջին սկիզբն, և վերջին վախճանն համաձայն են միմեանց. արդ՝ շարութեին ոչ վերածի Ա՛Ն՝ իբր ի՛ վերջին վախճան, վասն է խոտորումն ի՛ նմանե։ Ապա քանզի բարոյական շարժութեին չունի և ոչ զի յառաւելութենէ աստի, չունի ևս՝ զի շարժութիւ առ ներգործութեին մեղայ հրաժարելոյցն ի՛ չարութեէ անտի նո՛ւ։

Առարկ. Երրորդ՝ Խիստ Թուի, և օտար յիմծային բարութեէ՝ և չարդարութեէ, եթէ զմարդն եդեալ ի՛ հանգիստական կշռոյ առ բարի, և առ չար գործողութեի, ի՛ յաւիտենից նախասահմանեսցէ, և ի՛ ժամանակի նախաշարժեսցէ առ չարն յաւէտ քան առ բարին, և այսպէս զմեղուցեալն պատուհասեսցէ ի՛ յաւիտեան. ապա՝

Պիտի՛ նախ՝ շրջելով զձեռնարկութիդ ի՛ վե՛ Հարմարականաց։ Խիստ Թուի, և օտար յիմծային բարութէ՝ դնել զմարդն եթէ զյանցեալն, և եթէ զանխախտն, յայնպիսի պարագայս, յորս չառաջատես է հաւատեալ մեղանչել նմա, և ոչ յայնս՝ ըստ որում է յանձնիշխանութեի իւրում, յորս հաւատեալ չառաջատես է բարւոք գործել նմա, և այսպէս զմեղուցեալն պատուհասել ի՛ յաւիտեան։

Ա՛ւ ըսէցեն, թէ մարդն եդեալ յանկարմար պարագայս՝ ազատութէն բոյորոշէ զանձն առ չար գործողութեին. քանզի զայդ և մեք ասեմք զմարդոյն ընդ նախաշարժութէն Ա՛Ն, վասն զի ոչ է միայն առ գոյացութեին, այլև առ եղանակն ներգործութե. այլ աստանօր չէ խնդիր մեր զայսմանէ. խնդիրն է միայն, թէ ընդէր արդեօք վճռե Ա՛Ն ի՛ յաւիտենից դնել զնա, և ի՛ ժամանակի դնէ իակ զնա չայնպիսի պարագայս, յորս հաւատեալ չառաջատես եղև մեղանչել ինձ, որով օրինակաւ և մեղայց, և ոչ չայնս՝ յորս հաւատեալ եղև չառաջատես չմեղանչել ինձ, որովհետև զերկոսին իակ միօրինակ կարօղ էր։ Հայցմ վայրի անպատասխանի մնաւ հակառակորդք. և չգիտեմ, թէ ինչ ինչ Հնար է Հարմարականաց ի՛ դրուէ իւրեանց ապաստան լինել, բայց եթէ յանքնին դատապատանն Ա՛Ն։

Պիտեմ երկրորդ՝ ուրա. զենթադրեալն առաջարկութեդ. քանզի ոչ երբեք ասացին, և ոչ իսկ յերազի էանց ընդ միտս Աովմայեանց, թէ Ա՛Ն զմարդն եդեալ ի՛ հանգիստական կշռոյ առ բարի կամ առ չար գործողութեին, շարժէ առ չարն յաւէտ՝ քան առ բարին. այն զի զսորին հակառակն անշուշտ ասացին, և ասեն, թէ ի՛ ստեղծուածոյն յառաջագոյ բացորոշել զանձն յաւէտ առ ներգործութեին՝ ընդ որում կից է չարութեին, քան առ հակադրեալն, և թէ ոչ երբեք բացորոշէ Ա՛Ն առ նիւթականն մեղայ. բայց եթէ ստեղծուածն յառաջագոյն ըստ իրաց ինչ բացորոշեսցէ զանձն առ կերպականն. քանզի Ա՛Ն ըստ որում ընդհանուր նախախնամող զնւրարքանչիւրն շարժէ զի պահանջման, և ըստ տրամադրութե նո՛ւ. ուստի և ոչ շարժէ առ չարն ներգործութեին, բայց եթէ դկամն, որ ըստ ինքեան է չարաչար տրամադրեալ, և այնպէս պահանջէ շարժել. մինչև անպատշաճ տրամադրութեն կամաց առարկապէս բացորոշել զՆ՛Ն ի՛ շարժել առ չար ներգործութեին։ Տես և զոր վերագոյնդ ասացաք։

Առարկ. Երրորդ՝ Ըստ հաստատակաց կարծեացն Աովմայեանց, կերպականն մեղայ կայանայ ի՛ դրական ինչ, զի՛ ի՛ դրական դիմողութեէ առ առարկայն անհամաձայն կանոնաց բարուց. ապա եթէ Ա՛Ն նախընթաց ազդեցութեին է պատճառ ամ էակի, լինի և պատճառ կերպականին մեղայ։

Պիտեմ, թէ կարծիքն՝ որ դնէ զկերպականն մեղայ ի՛ դրական ինչ, այժմ խափանեալ է ևս և առ Աովմայեանս։ Սակայն որք զառաջին կարծիս պահեն, ունին ևս պիտի, որով զերծանին ի՛ դժուարութէ ասի։ Քանզի կրկնակի մտածեն զնոյն դրական կերպականն մեղայ. նախ՝ նիւթապես, և է նոյն իակ դրական դիմողութեին, կամ ֆիզիկական էակութեին սոսկապէս ըստ որում է էակութեի. երկրորդ՝ կերպապէս՝ ըստ որում է հինե պակասութեէ, և ներգոյ անկաւի նո՛ւ։ Ըստ առաջնոյն՝ ասեն պատճառի Ա՛Ն, այլ ոչ ըստ երկրորդին. վասն զի

ըստ որում

որում այնպիսի չէ հնար նմա պատճառիլ, բայց թէեւ ի նմանէ, յորմէ պատճառի նոյն իսկ պատկառիցին: Այլ այսպէս զանազանին զառաջարկ: Կերպականն մեզուց կայանայ ի գրական ինչ, ըստ որում ներքոյ անկաւի պակասութեանն եւ կից ունի զայն ընդ իւր. ընդու. կայանայ ի ի գրական ինչ, ըստ որում սոսկապէս է ֆիզիկական էակ, ի բաց առեալ զպակասութիւնն, ուրա: Այսպէս զանազանեն և զհետև: Այս եթէ է պատճառ գրական էակութեան, ըստ որում ներքոյ անկաւի պակասութեան, լինի պատճառ չարութեան, ընդու. այլազգ, ուրա:

Այսմ վայրի ի բոլորել զբանս՝ իմ կամէ ինձ նշանակել, զոր ապաքէն քան զիս յառաջագոյն ծանուցեալ նշանակեցին, թէ վարդապետութիւնն ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց առ գերբնական ներդործութիւն՝ ոչ կախի զկարծեաց ոստի, որ ի մէնչ նախաբացորոշութեան առ նիւթականն մեզաց. մինչև ի չլինել ևս սի այսպէս հաւատոյ, տակաւին հաստատ մնայր վարդապետութիւնն հաւատոյ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց, իբրզի յայլ, և ի հաստատագոյն ևս սկզբունս հաստատեալ կայ: Ականջք են ոմանք յածաբանից, որք զշնորհս անվրէպ գործունեայ, այս է՝ որ ի կամացն Աչ, և ոչ ի հաւանութիւն կամաց մարդկան, կամ ի կարգելոյ միջական գիտութեան, պատապարին բարոյական բնկրութեան, կամ շարժառիթն, ոչ Օգոստինեանք, և այլք: Այլ են՝ որք զայն պատապարին ֆիզիկական նախաբացորոշութեան, բայց ոչ տարածանեն զայն առ բնական ներգործութիւնս, և ոչ առ նիւթականն մեզաց. այսպէս գրեն Սոեարտ, Կնեգելն, Խուդարտ, և ոչ լսեմ Յովանեանք առհասարակ, այնզի և ոմանք ի Ծովմայեանց, ոչ պատմէ Աքւարեզ գիրք 3. ի վի Նպաստ. վիճ. 24. հմր 27: Աբդ՝ երկրորդ խնդիրքս այսօրիկ, թէ արդեօք պարտ իցէ զըստ ինքեան գործունեայ շնորհս ի կարգի փրկութեան՝ ունկնել ֆիզիկական նախաբացորոշութիւն, և թէ պարտ իցէ արդեօք զայս նախաբացորոշութիւն տարածել առ բնականն ներգործութիւնս, և առ նիւթականն մեզաց, են սոսկ իմաստասիրականք, և ապրդնալ մնանեն ի գլխաւոր վարդապետութիւնն հաւատոյ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց: Ունք զերկոսին իսկ պատապարեմք իբրև հաւանականագոյնս ըստ սկզբանց բանին. բայց զըստ ինքեան գործունեայ շնորհս, այս է՝ զանվրէպ գործունեայ շնորհս յամենազօր կամացն Աչ անկախ ի հաւանութիւն ստեղծուածոյն, և ի միջական գիտութիւն, պատապարեմք իբրև ծածանական վարդապետութեան հաւատոյ, ընդ սկզբանց հաւատոյ կապակցեալ, և մերձ ի սահմանիլ. և այսպէս հաւատոյն ընդ մեզ գրեթէ ամ դարոցք, բաց ի Աղբենանց անտ: Այլ կարի իմն ըղձանան, և գուն գործեն հակառակորդք՝ զայս կրկին խնդիր իմաստասիրական շփոթել ընդ վարդապետութեան հաւատոյ գործունեայ շնորհաց, ոչզի հետևեցուցանեն անտի, թէ Աչ լինի պատճառ մեզաց, և այնպէս՝ զայն առ խաժամուժ ամբոխս, և առ փառաքի կանայս ատելի կացուցանեն: Այլարդ՝ դիցին՝ միանգամ, թէ շնորհքն հարկաւոր առ գործ փրկութեան՝ ոչ է անտարբեր, և բացորոշելի ի կամաց մարդկան. այլ զսորին հակառանին՝ կալցին նուաճ անվրէպ բացորոշի, և զամ զորութեի, և զգործունէութի իւր առնու յամենազօր կամացն Աչ, և այսու զորութեի և գործունէութեի անվրէպ ստանայ զգործն անկախ ի միջական գիտութեի. զայս՝ ասեմ՝ միանգամ ընկալցին, և եթէ հաճոյ թուիցի՝ ի բաց մերժեսցին զիիզիգական նախաբացորոշութիւն, կամ բացարձակապէս, և կամ գէթ առ նիւթականն մեզաց, և յայնժամ մաքառեսցուք իբրև իմաստասէրք, և դաշինս միաբանութեի կռեսցուք իբրև ծածարանք, և ոչ բնաւ սակս այսորիկ վէճս յարուսցուք ընդ նոսա, ոչ հանդիպեցաւ ի ժողովն՝ որ ի վի նպաստից: Այլ ի վի սոցին իրաց տես ի Հաղթանակն Ծովմայեան, ւ. մ. պ. 4. յօդ. 1. և ի նմ ջաստագովութեան. յօդ. 4:

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ը:

Ի վերոյ նախախնամութէ, նախատեսման նորա, և առնչգործութէ:

Սբն Ծովմաս. ի. 22. և 23:

ՊԱՏՃԱՌ Ը.

Ի վէ նախախնամութէ,

Նդրիցես նախ: Օ՞րինէ նախախնամութիւնն:

Պնեմ: (1) Նախախնամութիւնն, որ ի Աստուծոյ բարբառ նախատեսանել լոի, եթէ ստուգա-

(1) Աբա ի. 22. պ. 2. թուղ:

բա-

քանութիճ անուան միտ դիցուք, ի մեղ ցուցանէ նախ խնամել, իսկ ի նո իրր նախ տեսանել. և ըստ այսմ Նոյն է ընդ նախագիտելոյն, և ըստ մեզ ընդ տեսչութեին. իսկ եթէ զիրն նշանակեալ անուամբն՝ քննութիւն, նախախնամին, կամ նախատեսանելն է կարգել մեզ զանելիան առ իւրեանց վախճան: Այս նախախնամութիւն Աչ ուղիղ սահմանի. Ոմն կոչէին էոյ զՀոգեան՝ որ գոյ ի միտս Աչ: Իսկ գործադրութիւն այսր կարգի ասի կատարումն: Աստի

Ունիմ մակարերել, թէ նախախնամութիւն է կիրապաշտ ներգործութեին մտաց, բայց ենթադիր զներգործութիւն կամաց. քանզի՝ ոչ ասացաք, նախախնամութիւն է բան կարգի իրաց առ վախճան. արդ՝ բանն և կարգն վերաբերին առ միտս, որոյ է ուղղել, և կարգել, և զայս իսկ ցուցանէ նախոթեառնէրք (ըստ Լատ. և Փեշիտենն ըստ մեզ). քանզի անհատներսն փական է մտաց, բայց ենթադիր զներգործութիւն կամաց. զի որովհետև է բան կարգի իրաց առ վախճան, ենթադիր զիմաստն առ վախճան, որոյ զօրութիւն հրամայէ ի գործ դնել զիջնորդս: Ոչ միայն իրի և զուգընթացին առ նախախնամութիւն Աչ ներգործութիւք զօրութիւք բազմապատիկ. զորօրինակ առ մարդկայինն զուգընթացին ներգործութիւք իրապէս բազմապատիկ: Ոչ ոք կասկած Աչ դիմէ իրր առ վախճան՝ յայտնել զիտաւորիւր առ արուեստս: Երկրորդ՝ միաբն գոտե առ այս վախճան, և առնչի զնէ զբաջագէպ միջնորդս, այս է՝ զգառնակ կարպ՝ բնութեէ, շնորհայ, փառաց, և անձնաւորական միաւորութեէ: Երրորդ՝ կասկն զայսոսիկ միջնորդս, որք առաջի ունասցան նմա, ընդունի, և ընծայէ: Ոչ ի վախճանի զօրութիւն այսր գործունէայ դիմոյութեէ, և ընտրութեէ, միաբն հրամայէ զգործադրութիւն միջնորդացս այսոցիկ ի գործ դնել ի ժամանակի. և տայսմ գործունէայ հրամանի դնեմք զնախախնամութիւն:

Խնդրիցես երկրորդ: Երդեաք իցէ Աչ նախախնամութեի:

Պիտեմ այո: Լատ. ժղ. 3. ասի. * Աստուած ոչ Հոյոր, վերթ գէշէրնէ ‖: (1) Ոչ գլ. ը. 1. * Զգէ՛ է ձոգոց ինչ է ձոգս օգուտ որ տուոլնէրնէ (ըստ Լատ. վերնէրնէ). և տրուան գնմ ոստոլնէրնէ ‖:

Հոյց. բանիւ: Ոչախախնամութիւն է բան կարգի իրաց առ վախճան. իսկարդ՝ այս բան կարգի իրաց առ վախճան գոյ Աչ. ապա: Աչ. է սահման նախախնամութեէ: Հոյց. փոքր: Աչ, որ է պատճառել Աչ, յատաջագոյն եղև ի միտս Աչ. զի որովհետև Աչ է գերակատար իմացական արարող, պարտ է բանի զինչ և իցէ գործոյ նի՝ յատաջագոյն լինել ի նմա, եթէ չկամիս դնել զգերակատար իմացական արարոն կոյր զկուրայն, և անբանօրէն գործել. իսկարդ՝ կարգն իրաց առ վախճան՝ է ինչ պատճառել Աչ. ապա: Հոյց. փոքր: Աչ բարի է պատճառել Աչ. իսկարդ՝ բարի է յիրս՝ ոչ միայն լինելն նի, այլև լինելն նի կարգեալ, եթէ ի մեզ իւրեանց, և եթէ առ իւրեանց վախճան. ապա: Հայս սակս ժխտելն՝ թէ Աչ է նախախնամող, է ժխտել զլինելն նի իմացական, ընդ նմին և ժխտել զլինելն Աչ. վասն որ ինչ միանդամ ցուցանէ զլինելն Աչ, ցուցանէ և զլինելն ի նմա նախախնամութեէ:

Խնդրիցես երրորդ: Երդեաք նախախնամութիւն Աչ ձգի յամ իրս:

Պիտեմ, թէ նախախնամութիւն Աչ ձգի յամ, ևս և ի նոմաստ, և ի ընչին իրս, մինչև ոչինչ իմիք լինել բախտական նկատմամբ Աչ:

Հոյց. Նախ ի վերոյհշեալ վկայութեէց սբ գրոց. * Զգէ՛ է ձոգոց ‖, ևն. ոչ ի վերոյ: Մատթ. ը. և ժ. և Ղուկ. ժբ. ուսուցանէ Աստ, թէ թռչունք երկնից, և շուշանք վայրենի, խոտք ի վայրի, և հերք գլխոց ամ իրօք ներքոյ անկանին նախախնամութեի իւրոյ, մինչև ոչ սնկանիլ միտ ի նոցանէ յերկիր առանց կամաց Հօր: Ոչ զգաստ ներգործութեէց մերոց ասի, Հկղես. լժ. 13. * Իբրև վոտ երդէ ի յեռս դէ, սպեղծող զայն և խրթել. ամ ճառագործն դէ ըստ Լոբէլ նորան. Նոյնպես և ոտդ Ղէյեռս դէ, որ արարն զնո ‖:

Հոյց. բանիւ: Ոչանգի ամ արարող, մտնաւանդ իմացականն և խոհեմն, ոչ է Աչ, առնէ վո վախճանի, ցայնմայր ձգի նախախնամութեի նի, որ է բան կարգի իրաց առ վախճան, ցորմայր ձգի պատճառականութեի նի. (2) իսկարդ՝ պատճառականութիւն Աչ, ըստ որում առաջին էակի և ընդհանրագոյն պատճառի, ձգի յամ էակս, և յամ տարբերութիւնս զիարդ և իցէ էակաց, ապա:

(1) Աստ. պ. 1. Բաղ: (2) Աստ:

ԻՆԳՐԻՉԱՑ ՀՈՐՈՐԴ։ Արդեօք նախախնամու-
թիւն իցէ անվրէպ, ոչ միայն ըստ կարգա-
դրութեանն միջնորդացն առ վախճան, այլև ըստ
առանձինզ վախճանն։

Պիտի, թէ յայսմ անմիաբան են և նոքին
իսկ Հովմայեցիք, և երկոքին ևս Հաստատեալ
են ի սմն Հոմսիա։ Ուր որոց միաբանութեի
կարևոր համարիմք ասել, թէ քանզի գործու-
նէութեի նախախնամութեանն, (որ ըստ ասացե-
լումն կայանայ ի ներգործութեան հրամանի զի՛ջ-
Նորդաց,) կախեալ կայ առ ասացուածն վախճա-
նին զգործունէութիէ կամեցման, կամ դիմա-
դրութեան առ վախճանն. այն նախախնամութի՛
որ ենթադրէ զհետևորդ, և զբացարձակ կամս
վախճանին՝ է անվրէպ, ոչ միայն ըստ կարգի
և ըստ գործադրութեի միջնորդաց, այլև ըստ
ասացման վախճանին. իսկ այն նախախնամուի,
որ ենթադրէ միայն զնախընթաց և զհետևյալ
կամս վախճանին, թէպետ և իցէ անվրէպ ըստ
դրութեին միջնորդաց, բայց ոչ է անվրէպ ըստ
ասացման վախճանին։

Արդ՝ թէպետ և չիք ԱՅԾ, բայց եթէ մի
միայն նախախնամուի, սակայն մարթի է բազմա-
բնակ մնացեալ։ Ցախ՝ ամբողջաբար, ըստ
որում է կարգադրութեի բովանդակ էակի առ
ընդհանուր վախճան, որ է փառքն ԱՅ։ Ապրե-
լորդ՝ ըստ որում նրևի յայս ինչ, կամ յայն
ինչ տեսակ իրաց, ի կարգի առ մասնաւոր վախ-
ճանս, յոր միտ ամենք ասին բնական, և ամենք
գերբնական. կէսք հասարակ, և այլք արտաքոյ
կարգի։ Արդ՝ եթէ գնախախնամութի՛ն զմուա
ածցուք ամբողջաբար, է անվրէպ ըստ ասաց-
ման վախճանին. զի վախճան նի՛, որ է փառքն
ԱՅ, գործունէաբար է կամեցեալ. իսկ ըստ
ելանելոյ նի՛ առ արտաքս ի մասնաւոր վախ-
ճանս, ոչ է միշտ անվրէպ ըստ ասացման վախ-
ճանին. զի այսպիսի վախճանք ոչ են միշտ
գործունէաբար կամեցեալ. և ըստ այսմ թէ-
պէտ և ամ մարդկի նախախնամութի՛ն ԱՅ
կարգին առ յաւիտենական փրկութի՛ն, բայց
ոչ ամենեքին հասանին փրկութե՛ն. զի՛նի այս
մասնաւոր վախճան, ՝ի՛ փրկութի՛ն ամենեցուն՝
ոչ է ԱՅ գործունէաբար կամեցեալ, այլ
նախընթացաբար միայն, և ըստ բանականին։
Ուր ըստ այսմ միաբանին հակադրեալ կար-
ծիքն, և սիւն Հովմայի վկայութիքն, որ առ
աչս երևին ներհակաբար։

ՊԻՐԿ. Ը.

Ի՝ վերոյ նախասահմանութի՛ն։

Ո՞վ ինչ իցէ նախասահմանութի՛ն, և թէ որ-
դեօք գուցէ նախասահմանութի՛ն։

Ուր ամենայնիւ նախասահմանութի՛ն կրկնակի
առեալ լինի։ Ա՛ի՛ ըստ ընդարձակ, և ըստ սեպ-
հական նշանակութե՛ն, փոխանակ զինչ և իցէ
յաւիտենական վճռոյն ԱՅ առ ի գործել ինչ
՝ի ժամանակի. յոր միտ սիւն Հռոմիոս՝ ճառ
68. ՝ի Հոլհ. ասէ. Ամենայն ինչ ստեղծեաց նա-
խասահմանելով զնո՛ա։ Ուստի զայլ ամենայն
գիրք, սի՛ Հայք, և ամենայնի՛ն առնուն զնա-
խասահմանութի՛ն մասնաւորապէս փոխանակ
կարգելոյն ԱՅ զոմանս առ փառս, և առ միջ-
նորդս, որոյ՛ն անվրէպ ժամանակ առ այն։ Ուր
զայսմանէ ըստ այսմ մտաց ճառեմք առատանօր։
Վասնորոյ

Ասելի է նախ։ Նախասահմանութի՛ն ուղիղ
սահմանի՛ ի սիւն Հռոմիոսէ՝ գիրք ՝ի վե-
պարգևի իսպառ համրեր. գլ. 14. Նախեպե-
պոնի՛, և նախապատրաստութի՛ն բարերարու-
թե՛ն, ընդ որս ասէ՝ պարգևէ ողորմութի՛ն, որ ՝ի նո՛ա
գեամ ողորմին։ Ուր ՝ի սիւն Հռոմայէ՝ ասէ՝ պ.
2. բոլ. Ուստ խորհի ոմանց ՝ի յաւիտենական
ծրագրի՛ն որ ինչ ՝ի ինձ ԱՅ։ Այս է նոյն ինքն
կարգն յաւերժական ըմբռնեալ ՝ի միտս ԱՅ
ոմանց ՝ի փրկութի՛ն։

Նախագիտութի՛ն յաւերժի՛ն սահմանի, ոչ
խնայեալ լինի գիտութի՛ն սոսկ տեսական, կամ
միջական գիտութի՛ն. այլ գործնական, և գոր-
ծունեայ գիտութի՛ն, որով յաւերժատես լինի
ԱՅ, թէ զինչ ինչ հանդերձեալ է առնել նա
ինքն, ուստի և կից ընդ վճռոյն առնելոյ, ոմն
մեկնե սիւն Հռոմիոս՝ ՝ի վի՛ նախասահ. սիւց.
գլ. 10. Նախասահմանութի՛ն, ասէ, ձառնե-
ցին զինչ հանդերձեալ ե առնել նոքա։

Նախապատրաստութի՛ն բարերարութե՛ն, որոյ՛
ամենայն ազգ՝ ՝ի նմին սահմա-
նի, խնայեալ լինի ստուգութի՛ն ոչ նախագի-
տութե՛ն միայն, այլև պատճառականութե՛ն. կամ
որ նոյն է՝ իմացեալ լինի նախապատրաստու-
թիւնն բարերարութե՛ն, ոչ որոց բանական
միայն, և բացորոշելի՛ ՝ի մարդկային կամաց,
այլ որոց ըստ ինքեան, և ըստ որում պարգևին
ԱՅ՝ են անվրէպ գործունեայ։

Ասելի է երկրորդ։ (1) *Նախասահմանութիւն է կերպարկս ներգործութեի մտաց, այս է՝ հրամանն. բայց ենթադրէ զներգործութիւն կամից, այս է՝ զործունայ կամեցուածն, և զգիտուածն վասնանին։ Այսր է յասացելոցս՝ի վր նախախնամութեն, որպ մասն է նախասահմանութեին։

Ասելի է երրորդ։ Ոչ միայն գոյ նախասահմանութի, որով Ած զամենս քան զայլս ամենեին ստուգիւ ուզէ՝ի կեանս յաւիտենից. այլ և այնպէս է հարկաւոր, մինչև առանց նր անհնար է ունել հասանել փրկութեն։

Այսց. (2) առաջին մասն՝ի սր գրոց. Հռովմ. ը. 30. *Որս յաջողեցան հրաւիրեաց՝ (ըստ Լաս. հռետորհնդեաց) զնոսին և արդարացոյց. և զորս արդարացոյցն, զնոսին և փառաւորս արար։ Ա.Փիս. ա. 11. *Որով (Ա.Բիբ) և ձեզնէկոյս յաջողեցոյն հրաւիրեալս (ըստ Լաս. հռետորհնդեալս) ըստ յաջողելոցն ձեզ. որ զեմ յաջողեալ ըստ հրաւիրողին իմոյ ի։ Այն Գաստինոս՝ գիրք՝ի վր պարգևի խոսաս համբեր. գլ. 19. Ոչ ոմեր հնար եղեն ընդդէմ այսմ հռետորհնդեանցն, զոր ըստ սր փերց պատասխանեմ, վճճել առանց խոչընդոտ։ Օսոյն է տեսանել բազում ուրեք և առ սր Հարս։

Այսց. բանիւ (3)։ Ոչինչ առնէ Ած՝ի ժամանակի, զոր չէ նախակարգեալ՝ի յաւիտենից. ապա թէ ոչ՝ կամ սկիզբն առնէր կամել ինչ՝ի ժամանակի, և կամ լինէր այն նմա ըստ բնման, և առանց նորուն դիտման. և երկոքին իսկ են անտեղի. իսկարդ Ած է՝ որ՝ի ժամանակի զամենս առաւել քան զայլս փոխադրէ յերանու թեին յաւիտենից, որ գերազանցեալն է զզօրութիւնք բնութեն. ապա՝ի յաւիտենից նախակարգեալ էր առնել զայն. և այս յաւիտենական նախակարգութեի է նախասահմանութիւն, ոմ յայտ է յասացելոցս։

Ա. յայտնեսցէ ապաքէն ցուցանի և երկրորդ մասն։ Ա.յլ վերստին կրկնեմք զնոյն պատճառ՝ զոր յառաջերեալ։ Անհնար է ունել՝ քան այլսն փրկութեն հասանել, բայց եթէ Ած՝ի զի փրկութեին, կամ յաւիտենական երանութիւնն զանցանէ զզօրութիւնք բնութեն. և երկրորդ՝ զի ամ բարիք, և առաւել փրկութեին, են Ած։ ըստ այնմ։ * Փրկութիւն աբբոյց՝ի Տեառ է. և ընդհան Ած ետեւ յաջեցնէ։ Ա. Յովհ. գ. 44. * Ոչ՝ եթէ գոլ ասա ի, երեք ոչ Հոյդ՝ որ վր առաքեաց յիշեսցես վնա։ Ոսկ արդ՝ոյ ասացաբն, անհնար է ևս առնել ինչ Ած՝ի ժամանակի, զոր չէրգէ նախակարգեալ՝ի յաւիտենից, և զի այս նախակարգութեի է նախասահմանութիւն. ապա։

Ասարկեցես զհասարակաց և զհանդիսացեալն զայն ձեռնարկութեի, զոր հանապազ ձեռնարկեն ամբարիշտք առ համարձակ մղոնելոց, հերսոփկոք՝ առ՝ի բաց բառնալոց զհարկաւորութեին բարի գործոց, և զանձնիշխանութեին, խճճմոտք՝ առ աւելորդապաշտութի զանձինս տագնապելոց. եթէ գոանի նախասահմանութեի ստոյգ և անվրէպ, կամ նախասահմանել եմ, և կամ ոչ. եթէ եմ նախասահմանեալ, զորինչ և արարից, անվրէպ հասանիմ փրկութեն. եթէ ոչ եմ նախասահմանեալ, զորինչ և արարից, անվրէպ դատապարտիմ. և զինչ ապա, բայց եթէ արարից զորինչ և արարից՝ անվրէպ հասանիմ փրկութեն. եթէ երկրորդն, զորինչ և արարից՝ անվրէպ դատապարտիմ. և զինչ ապա, բայց եթէ զհաճոյն առաջն իմ արարից։ Այսսօրինակ բազում անգամ առարկեր սրն Գաստինոս ընդդէմ Պիսապելագեանից, և յայնմանէ հետեւեցուցանէր՝ի վր պարգևի խոսաս համբերութեն, գլ. 15. Թէ զօրօրինակ այսոքիկ իմաստակութիւք ոչ կային՝ի բաց Պիսապելագեանք՝ի խոստովանութե նախադիտութեն Ած, ըստ նմին օրինակի և չէր պարտ նզ՝ի բաց կալ՝ի պատպարելոյ զնծային նախասահմանութեին։

Ասե ևս՝ եթէ յայսմ երկայրաբանութեի էր զօրութի ինչ, ոչոք ապաքէն քաջ իմանայր զայն՝ քան զդէս, որք կարի իմն քան զմարդիկ կրթավառիա, և քաջու շիմ գտանին. և այսպէս դադարէին ամ հնարագիտութեի, և փորձութիւնք նզ, զայսօրինակ իմաստասիրել նզ. կամ նախասահմանել են մարդիկ, և կամ

(1) Ասդ՝ գ. 4. Ե ե. 6. Ի ՀԷ հմմ. գ. 1։ (2) Ասդ։ (3) Ասդ։

ՀԱՏ. ԵԹԷ Նախատահմանեալ են, զոր տարա-պարտուց փորձիւք զնա, քանզի ոչինչ խա-փանէալ նզ փորձութեանդ մերոց, անվրէպ ունին Հատանել փրկութեանն. ևԹԷ չունն Նախատահմա-նեալ, ևս և ի չմտնելդ մերում՝ անվրէպ ու-նին զատապարտիլ։ Ոչ սակայն զնմ ինչ զոր-ծեն սք, զնմ ինչ վերս ի վայր յուզեն ձգել զմտադիկ յերեսանց կողմն. փորձեն, զատանա-նեն, զերևակայութեանն ամբոխեն, զատարկայս, և զսուտ առաջի մտուցանեն, և զորս ի կար-գին, ոչ ԹԷ չինչ բնաւ նախատահմանութեի ինչ. ապա խնդասացս են դոքա. Թէ նախատահ-մանութեին ոչինչ խափան լինի մարդկան՝ բա-րի՝ կամ չար, երջանիկ կամ չոճառական լի-նելոյ, ոչ զերարդ կամք իցեն նդ։ Կասեցէ ար-դեօք ասիցես. զոյդ գործն դոքա, փղձն անգետ են նախատահմանութեն։ Ասացց զնմանէ մարթ է անգետ լինել նդ, զոր հատատ, բանն, և տարաբաստ փորձ նդ յայտնութիւնն քարոզեն։

ՊԼՆԵՄ երկրորդ, (1) Թէ սուտ է գլխովին, զոր ի հաստատութեէ նախատահմանութեն հե-տեւեցուցանեն հակառակորդք. ըստ Է՝ Լինել նմ նախատահմանել, զոր ինչ Ե ասէրնց, հռոմայի ՀՐԻՒ-ԼԷ։ Ոչանգի Աստ ոչ նախատահմանէ առ վախճանն, բայց ևԹԷ նախատահմանելոյ միան-գամայն և առ միջնորդս, որովք հնար է, և պարտ է ստանալ զվախճանն. այդ՝ միջնորդքն առ փրկութեի են բարի գործք, փախատան ի մե-զաց, խնամ և փոյթ փրկութեն, համբերել խոպառ ի բարին, և որ ի կարգին։ Ոչախա-խնամութեին, ասէ սբ Պարզապետն, որոյ մասն է նախատահմանութեին, ոչ բառնայ զերկրորդ պատճառս. այլ այնպես նախախնամ զգործս, մինչև կարգի երկրորդ պատճառաց ևս ներքոյ անկանիլ նախախնամութեէ։ Ոչպա զոր օրինակ բնական գործք այնպես նախախնամին, մինչև և միջնորդացն իսկ, կամ բնական պատճա-ռացն կարգիլ առ այն գործս, առանց որոց այն գործք ոչ գոյին յառաջ. զոր օրինակ այն-պես նախախնամէ Աստ, և կարգէ զապագայ հունձս, մինչև զմշակութի ևս ագարակին, և զսերմանելն նախախնամէ, և կարգել. ըստ նմին օրինակի նախատահմանի առ ՅԱՍ փրկու-թիւն ուրուք, մինչև անկանիլ ևս ընդ կարգաւ նախատահմանութեէ՝ որինչ միանգամ շարժեն զմարդն առ փրկութի, ոչ աղօթք, կամ իւրն, և կամ այլոց, բարի գործք, փոյթ, իսպառ համ-բերութի՝ ի բարին, կամ որ ինչ միանգամ՝ ի սոցին սակի, առանց որոց չէ հնար ուրուք ժա-մանել փրկութեն։ Ոչայն սակս զնարին հակա-ռակին՝ մեծապես ճգնել պարտ է նախատահմա-նելոյդ՝ զգաբրս գործել, խնդրուածս առնել, իսպառ համբերել ի բարին. զի սոքօք գործ նա-խատահմանութեն տաւգութի կատարի. որոյ վս ասի՝ ք. Պետր. ա. ։ ։ * Ոչաստել զՔրիստոս, զի Բարեացն գործովք հաստատուն զնէր նոցա ևԹԷ զբերելոյն պահիցէ (ը Ղատ. ատենից)։

Ոչ արդ՝ հատարակ սովորութի, և համարէն աղբի մարդկան հատանութի այս ձեռնարկուի յայտնութեման սուտ ցուցանի։ Ոչանգի՝ ոչ գեղեցիկ գրէ ոմն յարգասցս, ոչինչ գործի յաջողարհի աստ, որ ոչ անկանի ի ներքոյ ան-փոխոխելի նախագիտութեէ, և կամացն Աստ։ Ոչզոր երկոյնակեաց լինի, քան որչափ ինչ ժամանակ կամի Աստ։ Ոչզոր հնձէ, ոչզոր լինի մեծատուն, ոչզոր յաղթէ թշնամոյն ի պատե-րազմի, ոչզոր ժամանէ ի նաւահանգիստ, բայց ևԹԷ որչափ ինչ, և յորժամ կարգեալ Աստ ի յաւիտենից։ Ոչայլ ոմ երբեք այնպես յետաս-միտ գտաւ, մինչև չառնուլ յանձն վարձել զնաւս՝ առ յայնկոյս անցանելոյ, սերմանել զսերմն՝ առ հնձելոյ զհունձս, գուն գործել հա-նապազ առ ստանալոյ զհարստութիա, զնմ հնարս հնարել առ ընդունելոյ զյաղթանակն, զնմ փոյթ յանձին բերել առ պահելոյ, կամ ստանալոյ զառաղնութի. իբր զի հաւատայ, Թէ նմ ինչ հանդիպի ըստ անփուխոխ կամաց, և հաճոյիցն Աստ։ Ոչպաբէն զառանցանք են սք և ոչ ձեռնարկութիք։ Ոչսկարդ՝ ևԹԷ փս երկ-բուր կենաց նմ ոք վաստակի ի գործս, Թէ-պետ և գիտէ նմի հանդիպել ըստ հաճոյիցն Աստ. զնարդ սպա ըստ նմին օրինակի ոչ վաս-տակի ի գործս փս երկնային կենաց, Թէպետ և գիտիցէ՝ ոչ ումեք ժամանել առ այն, բայց ևԹԷ նախատահմանելոյն կամքն Աստ։

ՊՐԿ. Գ.

Հրդեհք նախատահմանութեին իցէ՞ ի յատաջա-տես արդեանց, Թէ սոսկապէս ձրի։

ԳՕԴՈՒԱԾ. Ա.

Ոչոփէրեսէ, ե պէտրէ Էպէդէ։

ՊԱՆգի (2) նախատահմանութիւնն փակէ զներգործութի կամաց, ոչ և ասացաք, ըստ այնմ

(1) Աստ՝ գ. 8. Բաղ. (2) Աստ՝ գ. 5. Բաղ.

պիտի խնդրել պարտ է զպատճառ նախասահմանութեան, ըստ որում խնդրելիք զպատճառ կամացն Աստուծոյ. Աստեղ յատկապէս խօսելով, յայտ վայրի ոչ ճառելիք զնախասահմանութեան կերպարէս առեալ փոխանակ ներգործութեան հրամանի, այլ զնոյն իսկ դիտաւորութեանն, և զներքոյ ձեն, որով Աստ զայս որ առաւել քան զայս սիրեցեալ կամի գործունէապար վերածել ի կենաս. ուստի և զներքոյութեան ոչ առնումք ճշգիւ՝ ըստ որում է միջնորդաց, այլ լայնարար, ըստ որում է անձանց առ վախճան:

Պէզաւանիք, քանզի դնէին՝ թէ անձնիշխանութիւնն անձամբ անձին բաւական է բարիս գործել, ասէին՝ թէ արդիւնքն համեմատական սեփական զօրութեանց է պատճառ նախասահմանութեան: Այս դատապարտեցան ի ժողովն Պաղեստինոյ, Միլեվիտայ, և Արաբիկոյ:

Կիսապելագեանք, որք ընդդէմ Պելագեանց դնէին, թէ չէ հնար մեզ անձին զօրութիւնք առանց շնորհացն Աստուծոյ զբարին գործել, բայց պնդէին՝ թէ սկիզբն և պատրաստութիւնն առ այն, ոչ բարեպաշտիւտ իղձն դիւրահաւանութիւն, փափագն, հայցուածքն նպաստից, զորս չհամարէին ընդ թիւ բարի գործոց, են ի մեզ, զորօրինակ՝ ասէին, թէպետ չէ հնար հիւանդին հոգալ ի անձին զդեղ և զառողջութիւն, սակայն կարող է փափագել, և հայցել զբժիշկն. արդ՝ ասէին, թէ Աստ սահմանեալ է տալ զշնորհս այնոցիկ, որոց եղև յառաջատես, թէ առ այնս ունին պատրաստել զանձինս սկզբնական գործովքս այսոքիւք, և տալ փառս՝ որոց յառաջատես եղև՝ թէ յընկալեալ շնորհս անձնիշխանութիւք իւրեանց առանց ինչ առանձին իմն ձրից ունին համբերել խպաս: Իսկ զմնացեալսն՝ որք վաղամեռիկն լինին, յորս չէք ինչ այսպիսի սկզբունք, ասէին՝ թէ Աստ նախասահմանէ զնոսա, կամ անարգէ ի յառաջատեսութիւնէ բարի, կամ չար գործոց, զորս գործէին՝ եթէ կենդանի լինէին: Այս մոլորութիւն հերքեցաւ յերկրորդ ժողովն Արաւսիկոյ:

Ասանք յարգեացս ուսուցանեն, թէ նախասահմանութիւն է ի յառաջատես արդեանց շնորհաց, այլ ոչ միջոցական մեկնեն զայն: Նէաք ասեն, թէ Աստ հաւասար քնդհանուր կամաք կամի գամենեսեան, զի կեցցեն, և անխտիր ամենեցուն մատակարարէ զբաւական շնորհս թողեալս անձնիշխանութեան նոյ. բայց կանխագէտ է միջական գիտութիւն, թէ ոմն, և ոմն են, որք զայն մատուցեալ շնորհս յընդարձակս անձնիշխանութիւնէ իւրեանց բարիք ունին ի գործ առնել, և խպաս համբերել ի նմա, և զնա քան զայլս վերառնու ի փառս. մինչև յայնմ նշանի նախապատրաստուն միջնորդաց առ փրկութիւն, ոչ սիրել նմա յաւէտ զնախասահմանեալսն՝ քան զանարգեալս, և ոչ զնոն որոշել ի սոցանէ. այլ ձեալ այսմ որոշման՝ լինել անձնիշխանութիւն, որում յառաջատես լեալ, փառս սահմանէ՝ որոց որոշեն զանձինս, թողեալ զայլսն. և այսպէս՝ ըստ այսմ կարծեաց, նախասահմանութիւն առ շնորհս, որ հաստարակ նախասահմանելոց, և անարգելոց, է ձրի. իսկ նախասահմանութիւն առ փառս է ի յառաջատես արդեանց, այս է՝ ի յառաջատես բարիոք գործածութեանէ շնորհաց: Այսպէս գրեն Լեսիոս, Արիմա, Լենկանոս, և բազումք ի նմին Աստնկերութեանէ:

Այլք ևս՝ ի ջատագովաց միջական գիտութեանէ, յԱստ զընդհանուր կամն փրկելոյ զամենեսեան, և զպատրաստուէ բաւական նպաստից առ ժամանելոյ յայն փրկութիւն. ասէն՝ թէ Աստ միջական գիտութիւն կանխագէտ է, թէ ո՞ զնարդ ի գործ ածէ զայնոսիկ, եթէ չայս ինչ, կամ չայն ինչ պարագայս դիցի. և եղեալ միանգամ զայս թէական նախագիտութեանէ յամենեցուն ի նոցանէ՝ զորս ընդհանուր կամաք կարգէ առ փրկութիւն, զամենս առանձին իմն սիրով, և ողորմութիւն ընտրէ, զորս հաստատէ դնել չայնպիսի պարագայս, յորս յառաջատես եղև բարիոք ի գործ ածել նոցա զշնորհսն, և խպաս համբերել չայնս, և վճռէ նոցա զփրկութիւն, իսկ զայլս հաստատէ դնել չայնպիսի պարագայս, յորս յառաջատես եղև ոչ բարիոք ի գործ ածել նոցա զշնորհսն, և ըստ այսմ բացաւաբար անարգէ զնոս: Ամին իրի այս ընտրութիւն և որոշումն փրկելոցանարգելոց է ի ձրի կամացն Աստ: Աստ քանզի ի փրկութեանէ երկու բնչ կից են ընդ միմեանս, այ՝ շնորհք կամ արդիւնք, և փառք, ասեն՝ թէ Աստ յառաջագոյն սահմանէ զշնորհս, կամ զարդիւնս, և նկատմամբ նոցա զփառս. և ըստ այսմ՝ նախասահմանութիւն առ շնորհս՝ որ սեփական ընտրելոց, և իրօք իսկ փրկարար, այս է՝ այնու ե-

զանակաւ՝ որով մնարթ է նմա լինել փրկարար ըստ սկզբանց մկրտական դիտութեան, է ձրի, իսկ՝ նախասահմանութեին առ փառս է՝ի յաւաջատես արդեանց շնորհաց։ Ի յայտ ելեն զրեն Հարմարականք առհասարակ։

Այսր կրկին ազգ մեկնելոյ զնախասահմանութիւնն՝ի յաւաջատես արդեանց, ոչ ինչ թոյլ, զգուշութիւն պարտ է զանազանել. զորով բազմացոյց զնոյ արարեալ, բազում անպէտ և շփոթ բանս յառաջ բերեն։ Ի՝անգիր երկբորդն ընդունի ինչ, զոր դիտեն ջատագովք ձրի նախասահմանութեան, այս է՝ զընտրութիւնն փրկելեաց, որ է նոյն ինքն որոշումն նախասահմանելոյ յանարդելոց, լինել՝ի ձրի կամացն Ի՝ն, և ոչ՝ի յաւաջատես արդեանց ստեղծուածոյն, զոր ուրանայ առաջինն։ Ի՝յլ սակայն այս երկրորդ ազգ՝ ոչ յայսմ ևեթ մոլորի, ոչ զգուշութիւն ասաց քաջխմաստ մերս Կոլոդիոն, զի ցուցանէ զի՝ն տարագէպ կարգաւ յաւաջագոյն կամել զմիջնորդս քան զվախճանն, այլև յայսմ յաւէտ, զի զարդիւնս, որոց նկատմամբ ասէ լինել նախասահմանուն առ փառս, ոչ գնէ տուեալ Ի՝ն ամենազօր զօրութիւն շնորհացն իւրոց, այլ ծագեալ՝ի խորոց անտի անձնիշխանութեան, որ ընդ անտարբեր նպաստիւք ըստ հաճոյս իւր որոշէ զանձն առ բարին, և ըստ այսմ մնայ միշտ անխախտ, թէ նախասահմանութեին առ փառս ենթադրէ ինչ՝ի կողմանէ մերմէ՝ որով լինի, և թէ բովանդակ ողջոմութիւն Ի՝ն առ ընտրեալս յայսմ ևեթ հաստատեալ կայ, զի սահմանէ զնոս գնել՝ի յաջմար պարագայս։ Ի՝րդ՝ այս ազգ պատասխարելոյ զձրի նախասահմանութիւն, զորմէ ստուէր պանծան ոմանք յաճախանից Կնկերուն Հնի, ամենևին հեռացեալ մեկնութ գտանի յնոյնանակէն, որով պատասխարեն զայն սին Գոստինոս, և սին Մոլինա, և ամենայնիւ առհասարակ։

Ի՝պա վերջին կարծիքն, զոր ասելք լինել սին Գոստինոսի, և սին Մոլինայի, և յաւէտ համաձայն սր գրոց, և հաստարակ՝ի մէջ դպրոցաց, հաստատել զնախասահմանութիւնն ամ՝ուստիր ձրի. և ասէ, թէ Ի՝ն յամենեցուն՝ի նոցանէ, զորս նախընթաց կամք կամի, զի կեցցեն, և որոց պատրաստէ զբաւական նպաստս, զոմանս լոկ ողջոմութիւն առանձին իմն օրինակաւ սրեալ՝ վերառնու, կամ ընտրէ առ փառս, և մս այն պատրաստէ նոցա զբաւական գործունեայ նպաստս, որովք ժամանեսցեն յայն։ Ա՛ւ արդ՝ զայս կարծիս հաստատեսցուք մերժելով զերկուսին իսկ եղանակս խոսից Հարցն Ի՝նկերութեն յերկուս յետագայ յօդուածս։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Բ։

Հոսփոսի յմէ նախասահմանութիւնն ընդդէմ խոչընդեմս Ի՝նչոյ, և Ա՝նձինոյ։

Ա՝ռաջին (1) նախասահմանութեն կրկնակի մարթ է զմտաւ ածել։ Ա՛նմ՝ի մանաւորի, կամ անհատասարապէս, և ըստ այսմ ոչինչ ընդդէմ է միուժն՝ի գործոցն լինել պատճառ կամ բան միւոցն, զորմէ՝ի յօդուածն՝ որ զկնի։ Ա՝րկրորդ՝ի հասարակի, կամ հաւասարապէս փոխանակ համարեն գուժարոյ բարերարուեցն, որովք Ի՝ն զոմանս յաւէտ քան զայլս գործունէապար ուղղէ, և կարգէ առ կեանն յաւիտենից, ևս և զհասանելն նորին իսկ կենացն յաւիտենից. և՝ի մէ նախասահմանութեն ըստ այսմ հաւասարապէս առելոյ՝ խնդրելիք աստանոր, թէ արդեօք ունի՞ զառիթ ինչ կամ զպատճառ՝ի կողմանէ մերմէ, ոչ գնեն Կասիոս, և Ա՝ռլինա, թէ զորին հակառակն է գլխովին ձրի, ոչ գնեն այլք։ Ա՛ռ որոյ լուծուածն՝

Ի՝սելի է։ (2) Ա՝նախասահմանութեն առեալ փոխանակ դիտաւորութեն, կամ առաջադրութեն, զոր ունի Ի՝ն՝ զոմանս առաւել քան զայլս գործունէապար վերածել՝ի կեանս, ոչ ունի ամենեին՝ի կողմանէ մերմէ զառիթ ինչ. այլ է՝ի սոսկ ողջոմութեն Ի՝ն, և՝ի ձրի կամաց նո՝ին։

Ի՝ զանազանեմք յայսմ վայրի, ոչ ևս առանեաք, ՝ի մէջ նախասահմանուն առ շնորհս, որ իրօք իակ է փրկարար, կամ որոշիչ, և՝ի մէջ նախասահմանութեն առ փառս։ Ա՛ռ զատնո՞ արդեօք առաջինն, զայն՝ի յետագայ յօդուածդ քննեսցուք. այլ ասեմք՝ թէ Ի՝ն յամենեցուն՝ի նոցանէ, զորս ընդհանուր կամօք կամի՝ զի կեցցեն, և որոց պատրաստէ զբաւական նպաստս, զոմանս քան զայլս ընտրեաց՝ գործունէապար վերածել՝ի կեանս, ոչ վասն յառաջատես եղև նոցա, թէ զբաւական, և զանտարբեր նպաստն՝ որ ամենեցուն առհասարակ անարգելոց, և ընտրելոց միօրինակ մատակարարեալ՝ ըստ ընդարձակ ազատութեն իւրեանց բարիոք ունին՝ի գործ ածել, և խոպառհամ-

(1) Ի՝նչ։ (2) Ի՝նչ։

յամենակարողութեան Աւ։ * Արիւն Աւ, ասէ՛ ի մէջ կոյս է, ուր էջն մէջ հոլովաւ ։

Ար ի գԼ. թ. խնդիր ի մէջ արկեալ, թէ առ իսկ արդեօք սակաւք ի Հրեից հաւատացին ի Ա՛ս, որովհետև առ Հրէայս, այս է՝ առ որդիս Աբրահամու եղեն առեւտիքն փրկութեան ։ Պատասխանի տայ, թէ ոչ ամ՛ որդիք Աբրահամու ըստ մարմնոյ՝ յաւիտենից ի խորհուրդս Աւ եղեն որդիք աւետեաց, կամ՝ նախատահմանեալք, այլ ամենք եւեթ քան զայլ ազգ ընտրեալք ։ Ար զայս ազգ նախատահմանութիւն բազմիք ցուցանեն, այլ առաւել նախ՝ օրինակաւ Հակոբայ, և Իսահակ, որք ի Նոյն ծնողաց, և ի միոյնէ անկողնոյ գոյով ծնեալ, ոչ ի գործոց, այլ ի շնորհայ այնորիկ որ կոչեացն, կրսերն ընտրեցաւ, և երէցն ետուաւ. * Օչ դնելն ձնեալ ենն, ասէ, և դնելն ընդ ինչ, կամ զչար գործեալ էին, (զի ըստ ընտրութեան առաջադրութեան հաստատէսցէ,) ոչ ի գործոց, այլ յոյնմանէ՝ որ կոչեացն ասացաւ նմա. երկն եղեցի ծառայ ծառայութեան. ոգ ի գրեալ է, երկ զՅակովբ սիրեցի, և զԵսաւ ատեցի ։ Ար որդի վկայութիւն իսկ Աւ, որ ասաց Մովսեսի. * Ողորմեցայց, որոյ ողորմեցայցն. և գթասցայց յոր գթասցայցն ։ Յորմէ հետևեցուցանէ. * Ուրեմն ոչ ըստ այնմ կնի է՝ որ կամիցի, և ոչ ըստ այնմ՝ որ ընթանայցէ, այլ ըստ Աւ՝ որ ողորմի ։ Ար որորդ՝ զնոյնն ցուցանէ անպարտելի սկզբամբ, այս է՝ թէ չէք հնար ումեք տալ ինչ Աւ յառաջագոյն, յոյր սակս շարժեսցի ընտրել զնա, այլ զնմ՛ ինչ՝ զոր ունի, Աւ առնու. * Ի չէ նա նմա ֆէն, ասէ գԼ. ժա. 35. * առնուցու զֆենէրէնն ի նմանէ, և ի նմանէ, և նովաւ, և ի նմա ամ ։ Այսպէսն Պեղագեանք, Աիսապեղագեանք, և ուղղափառ մատենագիրք՝ ընդդէմ որոց են առաջիկայ բանքս մեր, ոչ յայլ ինչ սակս ժխտեն զբարի նախատահմանութիւնն, բայց եթէ՝ զի գնեն, եթէ ե ինչ ի մէնջ, որ շարժէ զԱ՛ նախատահմանել զմանս յաւետ քան զայլս։ Պեղագեանք զբարի գործս ըզնեն. Աիսապեղագեանք զկիրըն բարի գործոց. ուղղափառ մատենագիրք զբարի գործածութիւնն շնորհայ. զի եթէ այս ամ իցէ Աւ՝ Ա՛ ոչ ճայ այնոցիկ, և ոչ իսկ կախի զնոցանէ ընտրել զմանս յաւետ քան զայլս, այլ զորոյն հակառակն՝ տայ զայնս ումանց յաւետ քան այլոց, վկայի զնա յառաջագոյն ընտրեաց, խնդրդ այս ամ՝ ըստ Առաքելոյն են Աւ՝. * Օ՛ -ն ել եք

Հայց. Նախ՝ ի սմ գրոց ։ Առաքեալն Պետրոս. ա. 3. ասէ * Օրհնեալ ե Աիճ Հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի, որ օրհնեաց զմեզ ամ հոգեւոր օրհնութիւնբ յերկինսս ի Ա՛ս. որ ընտրեաց զմեզ նախ յառաջան զաշխարհն ալիարին, լինել մեզ աիճ և անարատս առաջի նորա ի սիրով. յառաջագոյն սահմանեաց զմեզ յորդեգրութիւն ի յիսուս Ա՛ս ի նոսն ըստ հաճութիւն կամայ իւրոյ ի գովեստ փառաց շնորհայ իւրոյ ։ ։ ։ Որով և յիմաստասիրեալ նախ, թէ Աիճ ոչ ընտրեաց զմեզ, զի լինեսցուք էաք սքի, կամ զի յառաջագոյն ետես զմեզ լինել սքիս, այլ առ ի լինել մեզ սքիս։ Արկրորդ՝ թէ ընտրեաց զմեզ ըստ յառաջադրութեան կամաց իւրոց, այս է՝ ձրի կամաք, զի յայնմի արասցէ զմեծութիւնի շնորհայ իւրոյ. Նմին իրի և վիճակաւ ի մեր կողմանէ, մեզ չկայր ինչ ի մեզ սքոյ ընտրութեան պատճառ ։ Իսկ զոր հաստատորդք ընդդէմ սքի առարկեն՝ արդ իսկ ասխմք լուծանել ։ Տես ևս գԼ. քե. Նորին Թղթոյ ։ Ար ևս Տիտ. ե. և այլ բազում ուրեք ։

Աւլ քան զամն երևելի է վկայութի Նորին Առաքելոյ՝ Հռոմ. գԼ. ըե. թ. և ժա. ուր տիրաբար խօսելով ի վր ձրի Նախատահմանութեան՝ մեկնէ զայն, ցուցանէ, և ընդդէմ հակառակամարտիցն պատասխանէ ։ Նախ առաջին ի գԼ. ըե. 28. սահմանեի զայն՝ * Հրաւիրեալքն, կամ առաքելոցն Աիճ ։ ի գԼ. թ. 11 * Առաքելոցն ըստ ընտրութեան ։ ի գԼ. ժա. 5. * Ընտ ընտրութեան շնորհացն ։, այն է՝ ըստ ձրի ընտրութեան, ոչ ի անդէն առնիսն ածէ ի վր. * Ոչ եղեն շնորհ՝ ոչ Հա ի գործոց, ապա զարդի ազգի ձկոյս նոյ բացատրէ, այս է՝ ի գԼ. ըե. 28. * Հաճելի գործեալքդ ի Հրեայս ։ Ար ևս ի նոյն գԼ. թէ՝ ի՛ն ինչ առաջադրեաւ յառաջ գայ կոչումն, արդա ապրացուցանէ, և փրկութիւն լինելոյ. * Օրորդ յառաջագոյն հրաւիրեաց, (ըստ Ա ու. Նախահամանեաց,) ասէ, գնոսն ե Հրեից ։ և որ ի կարդին ։ Ար գաղձալ ի նոյն գԼ. զայսր առաջադրութեանդ զգործանեալութի յառաջ բերէ

ԵՒ ՆՄԱ ՅԱՂ ՝։ և որ ՝ի կարգին։ Յե ա Կորն. Ը. 7. Օ՛ՆԷ ՈՒՆԻ՝ ՂԸ ՈՂ ՆՅԿ ՈՒՆԻԼ ՝։

Յե ոչ այսչափ միայն, այլև զպլևսուր ձեռնարկութեան, զորս մարթ է, և սովոր իսկ են առարկել ընդդէմ ձրի նախասահմանութեանն, առարկ ընդդէմ իւր, և յուծանէ Յովաքեանն ՝ի գլ. ԺԲ։ Ա՛ԼՒՒ՝ ԹԷ անիրաւութի՛ւն է Աստուծոյ, եթէ չտաւչքան զչտաւչատես արդիւնս զմին առցէ, և զմիւսն թողցէ։ Իրկրորդ՝ ԹԷ տեղի գտանի անրասիր առնելոյ զանձինս, որոց ՝ի կորուստ մատնին. իրրզի ոչ առ մեղս իւրեանց, այլ վն կամացն Աստուծոյ՝ որում ոչ ոք կայ հակառակ, ձգին ՝ի մեղս, և ՝ի կորուստ։ Ովտաւչինն՝ որ զայս առարկէ, իրրև զյանգուդն կշտամբէ. * Ո՛ՒՒ ՈՂ ԵՒ ԽօՐԴ՝ ասէ, որ պատուխանի տայ առաքեալն Աստուծոյ։ Յե ապա պատասխանի տայ առաքեալն՝ օրինական բրտի, որ ոչ ոք է վն այն անիրաւ, ԹԷպէտ և ՝ի նմին զանգոշածոյ կռւոյն առնէ անօթս՝ զոմն ՝ի պատիւ, և զոմն յանարգանս, նոյնպէս և ոչ Աստուած, յորոյ ՝ի ձեռս եմք ոմն կաւ ՝ի ձեռս բրտի, ըստ այնմ Երկրես. գլ. ԻԸ. ԹԷպէտ և զոմանս ձրի առցէ, և զայլս յանարգ պայմանի իւրեանց թողցէ։ Իսկ երկրորդին տայ պատասխանի, ԹԷ չգտանեն ամենևին տեղի անմեղադիր առնելոյ զանձինս, օրք միանգամ մեղանչենն, և կորնչին. վասն Աստուծոյ ոչ ձգէ զնոն ՝ի մեղս, այլ Թոյլ ևԹ տայ, և երկայնամտեալ համբերէ մեղաւորաց՝ իրրև անօթոց բարկութեան, զի յայտնի արասցէ զմեծութի՛ւն արդարութեան իւրոյ, և զօգուտ ընտրելոց։ Ապա կարի յիրաւունս զնացեն գլխե յայն բան, գլ. ԺԱ. 33. գոչելով. * Ով խորհուրդ հեթանոսաց, և նախատինք, և գիտութի՛ւն Աստուծոյ, ո՜րպէս անհետ են դատաստանք նորա, և ճանապարհք նորա ՝ի միտս ընդունել։ Ով ՝ի միտս ընդունել ճանապարհս նորա։ Ով ՝ի գիտութիւն Տեառն, կամ ով խորհրդակից եղեալ նմա։

Աստուածային յայտ յանդիման վկայութեամբ Յովաքեանն բազմարիւնակ ընդդէմ զինին հակառակորդք, բայց անհիմն գլխովին։

Պիտի գլխատրաբար, ԹԷ Օհաննէս իմ. և Պաղոս. ա. ուստի եւս Յովաքեանն զորինակն Յակոբայ, և Լսասւոյ, զոյն չէ պատ խնամ նալ զանձանցն Յակոբայ, և Լսասւոյ, այլ ՝ի երկու ժողովրդոցն, այս է՝ զԻսրայելացւոց, և զՀեթանոսացւոց, որք ՝ի նոցանէ ծագելոց էին. և ոչ զընտրութեանն որ առ կեանն յաւիտենից, այլ որ առ բարութիւն աստի կենաց։

Այլ է ընդդէմ։ Ոչ վիճեմք յայսմ վայրի ՝ի վեր մատցն, զոր այս քանք ունին ՝ի հին կտակարանն, այլ զոր ունին ՝ի Թուղթն Յովաքելոյն։ Արդ՝ հաւաստի է, ԹԷ Յովաքեանն մեկնէ զայնս հոգևորապէս ՝ի վեր իրացն յաւիտենից, և ՝ի խորհրդոց արքայութեն երկնից. և ԹԷ Յակոբեան իմանալ զնախասահմանեալս, կամ առաջի դնէ զնա իրր օրինակ նախասահմանելոց, և զՅասաւ իրր օրինակ անարգելոց, իրր զի ոմն Յակոբ ձրի ընտրեցաւ չտաւչքան զչտաւչատես արդիւնս առ Թագաւորութեն ժամանակաւոր, նոյնպէս և Նախասահմանեալքն առ երկնաւոր Թագաւորութեն. և զոր օրինակ Յասաւ չտաւչքան զչտաւչատես յանցանս եղև բացասարար անարգեալ չտաւժամանակեայ Թագաւորութեն, ըստ նմին օրինակի և անարգեալքն՝ յերկնաւոր Թագաւորութեն։ Յե ԹԷպէտ ՝ի խորհրդական մտաց սի գոյց չէ մարթ ելանել զօրաւոր ձեռնարկութեանց, բայց այլազգ լինի, եթէ զայն խորհրդական միտս նա ինքն սի գիրքն մեկնէ և ընդունի. քանզի չտաւժամ խորհրդական միտքն մեկնեալ գոյն՝ լինի նկարագրական մեկնօղ գրոյն։

Հնուց. ՝ի սմին Օգոստինոսէ։ Ըստ սմին Օգոստինոսի՝ ՝ի վեր պարգևի խոպ. Համբեր գլ. 14. Աստծոյ. գլ. 100. և այլուր, նամանաւանդութեն է նախապէսրիչ, և նախապատրաստութեամբ, ոչ որոց գնարգ և իցեն, կամ և ոչ սոսկ բանականաց, այլ որոց գործունեայ են, այս է՝ որոնք ամենևին սպասեսրիչ ապաչին, որ չհանգամ ապաչին, և վն այն անձամբ նախասահմանութեն ոչ իմանայ զնախասահմանութեն առ չնորհս ինչ դիւրագործ՝ հաւատարակ ընտրելոց, և անարգելոց, զոր ամ ոք ըստ հաճոյից գործունեայ, կամ անգործունեայ առնէ. այլ զնախասահմանութեն առ գործունեայ չնորհս, որ որոշչին է ընտրելոց յանարգելոց, և իրոք իսկ վկրապար. իսկարդ ամ ուրուք ուսուցանէ, ԹԷ այս նախասահմանութե՛ն է ձի, և ոչ յարգանց, կամ յինչ և իցէ յայլ յատաչատես իրաց ՝ի կողմանէ նախասահմանելոյն. Նա՝ զորին հակառակն՝ ԹԷ ամ արդիւնք, որովք արդիւնաւորին ընտրեալք գնատս, և յաւէտ զնախճանական խոպատ համբերութեն, մնատուցանին նոյ ՝ի նախասահմանութե՛ն անաի յաւիտենից. ապա։ Ա՛ՆԴ. է սահման նախասահմանութե՛ն՝ առանձնալ ՝ի նմին իսկ սինն Օգոստինոսէ։ Իսկ գնացք. այնպէս անշուշտ, և անկնդել ամ ուրուք

խրա. և շնորհ. Ի մի նախասահ. սից. և Ի մի պարգևի խպ. համբեր. և զայս ձրի նախասահմանութեի պատասխարէ սի Աւրդապետն, ազ իբր զառանձին գներ կարծես, այլ իբրև զնարդասութեի հաւատոյ. նմին իրի և Ի գիր՝ որ Ի մի պարգևի խպ. համբեր. գլ. 19. ասէ, Օայս գիտեմ, զի ոչ ոՒՒ հնար եղե ընդդեմ այս նախասահմանութեբ, զոր ըստ սի ետուն պատգարեմ, վճռել ասանց մոլորելոյ։

ԱՅլն Օգոստինոսի գՀետ չոգան և այլ սքհայր, փաւղենտիոս, Պրոսպեր, սին Վրիգոր, սին Ալեռնարդոս, Խտրորոս, Ալեգս, Ալնսելմոս, Հուգոն սի Ալիկտրեսն, և Ալարդասիան վճռոց։ Իսկ զնոսայ սին Ծովմնոյի չինք տեղի յերկուանալոյ. քանզի թէ եզրակացութիւն մեր, և թէ պատճառքն զորս Ի յաջորդ յօդ. յառաջերեցոյք, են առ Ի նմանե, և Ի մի այսր ասի Ի նոյն պ. 5. առ 3. ասմնևին որոշ եղերօք ասէ. Ալ ինչ պրեմ զոսա ընդրեաց Ի փառս, և զայլս անարժեաց. չեմ ինչ պարճառ՝ բայց երեք յոհն Ալ։ Տես և ևս խ. 6. Ի մի ճշմ. պ. 2. 3. ընդդեմ հնեթ. պ. վերջին. Ի 1. զան 41. Ի գլ. Ք. Հռովմ. ընդեթերց. 2. և 3. Ի գլ. ա, Լփես. ընթերց. 4. և պլուր։

Ալ զայս եղրակացութի միւսանգամ, և ազդոզագոյն ևս ունիմք ցուցանել յորոց հանդերձեալ եմք ասել Ի ցոյց յաջորդ եզրակացութեն. քանզի եթէ հաւաստի իցէ, ոչ և ցուցցուք, թէ Ի՛ Ի գործ նախասահմանութե զառաջինն սկիզբն առնէ Ի դիտաւորութե անսիտ տալոյ զփառս, և ապա զորութի այսր դիտաւորութե կամի տալ զնորին, և զանտի յառաջ եկեալ արդիւնս իւր հարկաւոր միշտորդս առ ստանալոյ զփառս, ստուգագոյն ևս լինի, թէ չիք և չիք բնաւ արդիւնք ինչ, կամ բարութք գործածութի նորին, որ իցէ առիթ, կամ պատճառ շարժիչ նախասահմանութե առ փառս, այլ գործք են նր։ Ալ գնեմք

ՅՕԴՈՒԱԾ. Գ.

Հատորք յէն նախասահմանութեն ընդդեմ կոթոնեան հայրապետականաց։

Յարմարական առհասարակ, ոչ միայն ի յօդ. 1. ասեն, թէ քանզի նախասահմանութեին հաւատարակս առեալ զերկու ինչ Ի մէջ բերե, այս է՝ զնորհս, և զփառս,

ՅՃ՝ի նախասահմանելն՝ սկիզբն առնէ՝ի գիտաւորութէ տալոյ զառանձինն և զընտրելոցդ սեփական զընորհս, և յետ այսր վն արդեանցն՝ զոր յառաչգան յառանձին շնորհացդ անտի՝ սահմանէ զփառս. մինչև նախասահմանուելն առ շնորհս՝ որ ընտրելոյդ սեփական, և իրօք իսկ փրկարար, լինել ձրի, իսկ նախասահմանուելն առ փառս՝ լինել՝ի յառաջատես արդեանց։

Եթէ բանք մեր յայսմ վայրի էին միայն զկարգէն՝ որ անկանի՝ի մէջ նախասահմանուելեան առ շնորհս, կամ առ արդիւնս, և նախասահմանուելն առ փառս, և ոչք միանգամ գնէին, թէ նախասահմանուելին առ արդիւնս է յառաջագոյն, եթէ ընդունէին, թէ այս արդիւնք են ՅՃ՝ի ձեռն շնորհացդ՝ որ զօրութէ իւրով գործնեայ, և ոչ յանձնիշխանութէ անտի ընդ դիւրադարձ շնորհսդ, և ընդ անտարբեր վազգնեացուելի, թեթև ինչ լինէր այս խնդիր. և յայսմ ևս վերկպին Հարմանք, զի տարագէպ կարգաւ զընտրութէն միշնորհաց յառաջ գաւթին քան զդիտաւորութէն վախճանին։ Այլ քանզի պատասխանին զնախասահմանուելին ի ասացեալ մնացս ձրի ըստ դրութէն միշական գիտուելն, այնպէս գնեն լինել ձրի, ըստ որում ՅՃ ձրի վճռէ գնել զնախասահմանեալն յայնպիսի պարագայս, յորս յառաջատես եղև միշական գիտուելի՝ տալոյ նմա դիւրադարձ շնորհաց միւրմէ անտի անձնիշխանութէ, և՝ի կալ ճեղն նր՝ի յառաջատես հաւանուելն անդ, սահմանել նմա զփառս։ Այնինչ ըստ այսմ ևղանակի մեկնելոյ զձրի նախասահմանուելին, պահեալ զմիշական գիտուելին, նախասահմանուելին ևս առ փառս լինել յիւրեան՝ի յառաջատես ազատ հաւանուել, կամ՝ի բարւոք գործածուելէ շնորհաց, ոչ որ յառաջ գայ՝ի շնորհաց, այլ որ յանձնիշխանուելէ ընդ զոգընթաց շնորհօք. զի յասել անդ նց, թէ ՅՃ նախասահմանէ առ փառս՝ի յառաջատես արդեանց շնորհաց, ոչ իմանան զարդիւնս, զորս զօրութէ իւրով գործնեայ շնորհքն տայ, գործելով զնոյն ինքն զհաւանուելին շնորհաց, մեզի զայս՝ տապալումն համարին անձին չհաւանուելին, այլ զարդիւնս՝ որ՝ի խորոց անտի անձնիշխանուելին ստեղծածոյ ճագնալ, որ մնասուցանել նպատակ՝ն անձին՝ անտարբեր առ երկոսին, ըստ հաճոյից բացո-

բոշէ զանձն առ բարին։ Նմին իրի և՝ի նոյն գոգցնս զանգուած թաւալին ընդ սոսկ Սոլիճնեանս. և քանզի գրեթէ զամ ձեռնարկութիւնս, զորս յառաջ բերաք ընդդէմ Սոլիճնայի, և Լեսլեռի, տղաւարին, մնկնեալ զայնս՝ի վն նախասահմանուելին առ փառս՝ի սերման, այս է՝ի վն նախասահմանուելին առ առանձին շնորհս, որ է սերմն փառաց, կամ՝ի վն ձրի կամացն տալոյ ոմանց զյարմար շնորհս, յանձն առնուաք յայսմ վայրի ցուցանել, թէ նախասահմանուելին՝ի փառս յինքեան է յառաջագոյն քան զայս նախասահմանուելի՝ի շնորհս։ և այսպէս նախասահմանուելին առ փառս յինքեան չէ բնաւ՝ի յառաջատես ինչ արդեանց, այլ այս արդիւնք գոյք են նր։ Այլ՝

Ասելի է՝ (1) Ի վճիռն ձրի նախասահմանուելին յառաջագոյն է նախասահմանուելին առ փառս յինքեան, քան առ շնորհս, կամ առ արդիւնս. նմին իրի և նախասահմանուելին առ փառս յինքեան գլխովին է ձրի։

Ընդ. հիմնական բանիւ (2)։ Որ միանգամ խոհեմութէ և ըստ կարգի առնէ, յառաջագոյն դիտէ զվախճանն քան զմիջնորդս։ իսկայդ՝ ՅՃ խոհեմութէ և ըստ կարգի առնէ և արդիւնքն են միջնորդք, իսկ փառքն վախճան. ապա յառաջագոյն դիտէ զփառս քան զարգիւնս։

Վիտեմ ապաքէն, զի համառօտ և անվկանդ ձեռնարկութեանս բիւր պատասխանիս յօգեցին հակառակորդք. բայց չգիտեմ, թէ զոր յառաջարկութեանց անտի նր մարթի իցէ ժխտել իրաւացի ինչ պատճառս։ Այնծ. միայն սոսկ բնական լուսով քաջայայտ երևի. քանզի ոչ բաղձամբ միշնորդաց վն իւրեանց, ապա թէ ոչ՝ ոչ ևս էին միջնորդք, այլ վախճան. այլ բաղձամբ նց վն վախճանին, և՝ի սերոյ վախճանին. ապա յառաջագոյն պարտ է սերել զվախճանն։ Չէ ևս որ միանգամ կամի զմիջնորդս, կամ կամի զայնս վն վախճանի ինչ, և կամ ոչ. եթէ առաջինն, ապա յառաջագոյն կամի զվախճան. եթէ երկրորդն, ապա ըստ բերման և ըստ դիպուածոյ առնէ, անգիտացեալ՝ թէ ոյր վն առնէ, որ ընդդէմ է խոհեմութէ արարողին։ Չէ զարձեալ՝ առած է հասարակաց ածաբանից, և փիլիսոփայից, եթէ վախճանն է առաջին՝ի դիտման, և վերջին՝ի գործադրութէն։ Վաչքայայտ է և փոքրագոյնս։

(1) Ընտ՝ ոչ. 4. էջ. (2) Ընտ՝ ոչ. 4. էջ. 6 եւ. 6. ի էջ ճշ։

գոյնս առաջին մասն, այն՝ թէ Աստ խոհեմութիւն և ըստ կարգի առնէ, այնպես ամենեքին հաւատան է, ոչ հաւատի է, թէ է Աստ: Նոյնպես և երկրորդ մասն, այն՝ թէ արդիւնքն են միջորդ, և փառքն վախճան, է նոյնպես հաւատան: Յայտ է նաև՝ բանիւ. զի արդիւնքն ոչ ինդրին մի իւրեանց, այլ մի յաղթանակին, որ է վարձ արդեանց, և վերջին, զոր ստացեալ դադարին արդիւնքն: Երկրորդ՝ ի սահմանէ եկեղեցւոյն ի ժողովն Տրիտենդեան գլխ. 6. գլ. 7. ուր ասի, թէ Անհաճոյական պատճառք արդարացման ոչ են գործք Աստուծոյ, և Յիշեն, և Ոչեն, և յիշեսն յանխնդիր: Այս կեանքն յաւիտենից նկատմամբ շնորհաց, և արդեանց՝ ունի զպատճառականութիւն վախճանական պատճառի, իսկ արդիւնքն վերաբերին յայս ճանապարհ, որով դիմենք յայն կեանն յաւիտենից՝ իբր ի վերջին վախճան. ապա արդիւնքն են միջորդք, որովք դիմենք ի փառն իբր ի վախճան: Այս ամ այնպես անվերին է, մինչև ամենեցուն՝ որոց ծագեալ իցէ լոյս բանին, և կամ յառաջին սկզբունքն կրօնից դեղերեալ իցէ, համարձակ ի վի հաստանել: Այլց տեսցուք թէ զինչ ինչ, և քանի նլի ազգս հնարել ջանան հակառակորդք առ զերծ կացուցանելոյ զանձին ի համաստօտ խեղդէ աստի:

Պիտի նախ՝ Տուրնեղի առ յօդ. Լուծ. առաքել. ի պատճառաց. ուրանալով բացարձակապէս զմեծագոյնն առաջարկութեան ձեռնարկութենանս, այն է. Որ դիտեմ խոհեմութիւնք և ըստ կարգի առնէ, յաւելուածոյն պէսպէս վախճանս ունի զինքնորդս: Այլ թէ զինչ հիմամբ, ունկնդիր աղաչեմ. Յայտ է, ասէ՝ ստուերի այսր սկզբան, օրինակաս նախատահմանութիւնք հրեշտակաց, ըզր քաղաքացի ի նոցանէ, որ ի մանկան յայտնի անհնարին գանին ընդ դէմ, այս է՝ Յանսննեանք, համարին լինել ի յաւելուածոյ արքեանց:

Այլ է ընդդէմն: Նախ առաջին այս պատասխանի ոչ մերձի ի մեզ, որ զհրեշտակաց նախատահմանութիւն՝ ձրի դնենք, ոչինչ ընդհատ ի մարդկան նախատահմանութենէ՝ որ ի յանցուցեալ բնութենէ: Յայնհակառակ վարիզեանն վարդապետի՝ ի դէպ էր ուրանալ զմեծագոյնն ըստ սկզբանցն Յանսննիոսի և եթ, և ոչ բացարձակապէս: Երկրորդ՝ ոչ և նա ինքն Տուրնեղի տատանովանի, նախատահմանութենէ՝ ի յաւելուածս արդեանց, և այս սկիզբն, որ դիտեմ խոհեմութիւնք առնէ, յաւելուածոյն պէսպէս վախճանս ունի զինքնորդս. ոչ միայնոյն ընդ միմեանս: Արդ՝ զինչ հրամայէ բանն ուղիղ՝ ի հանդէս դիպուածս. ընդունել պարտ է զաւետաստացն, և թողուլ զնուազ ստոյգն: Այս արդ՝ ոչնք ողջամիտ, ոչ ինձ թուի, ժխտել՝ զնախատահմանութենէ՝ ի յաւելուածս արդեանց, զոր Տուրնեղի իսկ դնէ հերքելու՝ ի բազում և յերևելի վարդապետաց, չլինել նուազ ստոյգ քան զստուգութենէ նախապրեալ սկզբանդ, որ առաջն է առհասարակ ընկալեալ, որ ցուցեալն է փորձիւ համօրէն ազգի մարդկան, որ հիմնեալն է յառաջին սկզբունս բանին, ոչ և ցուցեալ իսկ, որ և հաստատեալ ի սէն Յովմայէ, և յոչումեքէ ի հակառակորդաց անտի, ըստ իմումն գիտութենէ, բաց ի Տուրնեղայ, բացարձակապէս ժխտելոյ. այլ կամ զանգանելոյ, և կամ մեկնելոյ. ապա թողուլ պարտ է զնախատահմանութենէ՝ ի յաւելուածս արդեանց, և ընդունել զնախատգրեալ սկիզբն: Երրորդ՝ Յանսննիոս ուրացաւ զայդ սկիզբն. այնպես եղեցի. Աւիթէ մի այն մարթի ինչ իցէ ուրանալ: Կուցէ յաւէտ նախատպատիւ իցէ առ Աստինեանն վարդապետի՝ Յանսննիոս՝ որ ուրանայ, քան զհրեշտակսին Աստուածն՝ որ բացայայտ հաստատէ ասէ՝ գ. 4. բոլ. Ոչ հրամայէ խոտգիել ինչ առ ընծաս, քայց երէց յաւելուածոյն ընել ինչ ընծային: Արդ՝ ոչ վստահացեալ Տուրնեղեայ ըստ բաւականին յայս պատասխանի՝

Պիտի երկրորդ՝ նորելով վերադրեալ սկզբանդ ընդ երկեակ ամփոփմամբ, կամ թէ ուրեք: Նախ՝ եթէ վախճանն ունիցի զբան վախճանի ևեթ, և ոչ զաղթականի, կամ զվարձու: Երկրորդ՝ եթէ դիտեսցի բացարձակապէս, և գործունէաբար. և ոչ թէապէս, և անգործունէաբար: Արդ՝ Ընդ, ասէ, ոչ նախատահմանել զմարդն ի փառս ընդ մի միայն բանիւ վախճանի, այլև ընդ բանիւ յաղթանակի և վարձու. և ոչ իսկ դիտել զայն բացարձակապէս և գործունէաբար, այլ անգործունէաբար և թէապէս, այս է՝ եթէ կամեսցին մարդիկ բարւոք ի գործ ածել զնպաստս շնորհաց, ուստի ոչ գայ զհետ յառաջագոյն դիտել նմա զվախճանն, կամ զփառս, քան զարդիւնս:

Այլ է ընդդէմն առաջնոյն. զի փառքն, և և ըստ որում յաղթանակ և պսակ, Տալի յարդիւնս, իբրև վախճան առ միջորդս. քանզի ար-

արդիւնքն պատրաստին և տուեալ լինին մէջ՝ առ ՝ի նորքէ իբրև միջնորդաց ստանալ զիւրս իբրև զպտակ, և զյաղթանակ, իբր զվերջին ախմանն սարքաբացուցման մերոյ ըստ նախասիք-շատակեալ Տրիտոնդեան ժողովոյն։ Խակարդ՝ ըստ Ներելոյն Տուրնեղեայ, և ըստ ընդունելոյ առնելոցն, վախճանն ըստ որում վախճան յա-ռաջագոյն դիտի քան զարդիւնս։ Լոյս առանիկ քեզ աչն յանդիման փախուստն Սորբոնեան վարդապետին յորինակդ ընտանի, որ միանգամ ՝ի ձակատամարտ պատերազմի արձանանայ, դի-տէ զբարբիոնն իբրև զյաղթանակ և զպտակ, և տակայն յառաջագոյն դիտէ զայն՝ քան զպա-տերազմն, և ոչ իակ միւր ՝ի պատերազմ, բայց եթէ ՝ի սերոյ բարբիոնին, յայտ է, թէ վը լի-նելոյ բարբիոնին վախճան, և պատերազմին՝ միջնորդ։ արդ՝ յառաջագոյն դիտի վախճանն քան զիջնորդն։ Լոյս ևս նախընթացս կամ՝ն ա-ռնելոցն փրկութիւն ՀՅ, է կամք փրկութիւն ըստ որում յաղթանակի, և պտակի։ սակայն յառաջագոյն դիտի ըստ այսմ՝ քան զարդիւնս, քանզի այս նախընթացս կամք, ըստ հակառա-կորդացն ընդունելոյ, ոչ է ՝ի յառաջատես արդեանց։

Ընդդէմ է երկրորդին. զի նախատահմանու-թիւնն ըստ սահմանի սկզբն Օգոստինոսի, զոր ընդունի Տուրնեղեն, է նախագիտութիւն, և նա-խապատրաստութիւն բարերարութեանց, ոչ որոց գնորդ և իցեն, այլ որոցք ամենևին ստուգա-թեամբ ազատին, որք միանգամ ազատինն, այս է՝ որք գործունեաբար, և հաւատոյ վերա-ձեն ՝ի փառս. իսկարդ՝ անհնար է կամել Ն՝ ստուգութեամբ զբացարձակապէս գործունեայ միջնորդս առ ստացումն փառաց, առանց կա-մելոյ մեզ իսկ զփառսն բացարձակապէս և գործունեաբար, ապա Ն՝ նախատահման կա-մաք դիտէ զփառս, ոչ անգործունեաբար, և թէպէս, այլ գործունեաբար և բացարձա-կապէս։ Ցուց. փոքր. նախ՝ յանտեղութիւն։ Ն՝պաքէն ոչ միայն անիրհնիմ, այլև գրեթէ յի-մար լիներ, որ մատուցանէր միջնորդս, որոց հաւատոյ գիտակ էր լինել գործունեայ առ ստացումն վախճանի ինչ, և զայն վախճան չկա-մէր գործունեաբար և բացարձակապէս. ոչ յայտ է ՝ի նմա, որ մերձեցուցանէր զՀոյր ՝ի վերջն, և ոչ կամէր գործունեաբար այրիլ վերայն։ Ցուց. երկրորդ՝ բանիւ։ Ներուսեան վախ-ճանին ե պատճառ ընտրութեանն միջնորդաց, ա-պա ընտրութիւն գործունեայ միջնորդաց՝ ենթադրէ զգործունեայ դիտումն վախճանին. ա-պա թէ ոչ՝ ոչ ևս պահէր համեմատութիւն ՝ի մէջ պատճառին, և գործոյն, այլ գործն զան-ցանէր զզօրութիւն պատճառին։

Ա՛յսոցիկ կրկնակի պէտ վարդապետն փարի-զեան։ Ցախ՝ ուրանայ զայս սկիզբն, յո՝ թէ ընտրութիւն միջնորդաց՝ որք հաւատեալ և գործունէաբար վերածեն առ վախճան, են-թադրէ զգործունեայ դիտումն վախճանին։ Ի միտ առ գծուշութիւն զպատճառ ուրանալոյն, քանզի ասէ. Ներքինի անուրթելոյ երբեմն վա-ճառել գործառնեայ ինչ նոցառա ընդհանուր պայ-ման ընդրելոց, բայց ՝ի Քոյ անուրթ ՝ի վախճառնեան նոցառ հանելոցն է. և ասէին Ն՝ ոճ անուր-գիտ առ այն՝ որ չունի զգործառնեայ և զնայ-ոյթ փոխառն պտոյց գնոցա։ Ա՛մ որ ոչ գրան-չասցի ընդ վճռական հերքուն ձեռնարկութեան։ Ձեռնարկութիւն է ՝ի վը նպաստից՝ որք հաւաս-տեալ և գործունէաբար վերածեն ՝ի փառս, և վը այն ՝ի ներքս փակին զվախճանական հան-րութիւն խոպառ։ Իակ պատասխանին է ՝ի վը նպաստից՝ որք առ ներգործութիւն ինչ են գոր-ծունեայ, այլ ոչ փակին զվախճանական խո-պառ հանրութիւն, և ոչ իակ հաւատեալ և գործունէաբար վերածեն ՝ի փառս. մեք զա-ռաւօտն ողջունեմք, և նա զձուկն որսալն պա-տասխանէ։ Ա՛րդարև ձանձրացեալ է անձն իմ (իմն զբանս առանց թշնամանաց) ՝ի հերքելն ղայսոսիկ յերկար դնգերել, ուր ոմանք չեն ձանձրացեալ սքանչանալ ընդ այսոսիկ։

Երկրորդ՝ ընդունի զայն սկիզբն, զոր արդ յիշատակեցաք, եթէ բանն իցեն ՝ի վը ընտրու-թեանն ըստ ինքեան գործունեայ նպաստից անկախ ՝ի հաւանութենէ կամաց, այլազգ ուրանայ։

Ա՛յլ է ընդդէմն, Ցախ՝ առնումք, իսկարդ՝ թէ նպաստքն՝ զորս պատրաստէ Ն՝ նախա-սահմանելոց են ըստ ինքեան գործունեայ ան-կախ զհաւանութենէ կամաց, վաղ իակ ցուցաք ապաքէն ընդարձակ ընդդէմ Տուրնեղեայ, և այլուր միւանգամ ևս ցուցցուք։ Իակ զոր ընդ-դեմն առարկէ, թէ է ՝ի հաւատոց միշտ կա-ցող լինել կամաց անհաւան գոհանիլ ընտրեալ զինչ զօրութիւն և գործունէութիւն ևս ինձա-դրեալ ունել նմ, զոր մինչ ՝ի ձանձրացեալ ամ՝ ուրեք վեր ՝ի վայր յեղդեղել, ոչ եթէ ուղղա-փառ ոք ժխտեաց զայն երբեք բացարձակա-պէս։

նէս, մնաւ է գլխովին. քանզի ընդունելիք ապաքէն, թէ գիարդ և իցէ չնորհացդ կարող է կամքն անհաւան լինել նախընթաց կարգադրեալ թեամբ, և՛ի բաժանեալ միտս, և ոչ հնազանդ կարողանալ է, և՛ի բաղադրեալ միտս. այո՝ ընդունելիք, թէ կարող է իսկապէս անհաւան լինել. այլ գիտելիք ևս, թէ Ի՛նձ՝ որ յաւէտ ունի յիշխանութիւն իւրում՝ զկամն մարդկան՝ քան նոքա զիւրեանցն, կարող է առնել, զի իրօք իսկ մի լիցին անհաւան. և այսպէս այս կարգադրեալ անհաւան լինելոյ ոչ վնասէ ինչ գործունէութեանդ չնորհացդ։

Երկրորդ՝ վերացուցեալ առ վայր մի, թէ արդեօք այս պատրաստեալ նպաստք նախապահմանելոյդ՝ իցէ՞ն ըստ բնական գործունէայ, թէ՛ի հաւանութենէ կամացդ. այսպէս ձեռնարկեմք։ Կամ գիտէ Ի՛նձ յառաջագոյն զայնս լինել գործունէայ՝ որով՝ նպաստաւոր և իցեն գործունէայ, և կամ ոչ։ Երկրորդս զայս չէ միտք ասել։ Իսկ եթէ զառաջինն ասիցես, դեռ ոչ ելեալ մնայ զօրութեան ձեռնարկութեանն, այս է՝ թէ լինի ազգ ինչ յիմարութեանէ մատուցանել միշնորդս, զորս գիտես լինել գործունէայ առ ստացումն իրիք վախճանի, զոր ոչ կամիս գործունէաբար ստանալ. և անտեղի լինի՝ գործոյն, որպիսի է ընտրութեանն միշնորդաց նկատմամբ վախճանին, զանցանել զզօրութիւն իւրոյ պատճառին։ Եւ արդ՝ սոքօք համօրէն համաչիմք վճարել պատրանաց Արեւինեան վարդապետին։

Պէտն երրորդ այլք առաջին վերոգրեալ սկզբանն, թէ չէք ումիք Ինձ գիտել զգործունէայ միշնորդս, բայց եթէ՛ի գործունէայ սիրոյ վախճանին, յորժամ գիտէ իւր վախճան միշնորդօք՝ որ կախեալ կան միայն զնորին կամաց. իսկ եթէ այլում գիտեսցէ զվախճան միշնորդօք՝ որ զնորուն կամաց ևն կախեալ, յայնժամ ոչ կարէ գործունէաբար, և բացարձակապէս գիտել զվախճան, այլ անգործունէաբար, և թէապէս, ըստ եթէ նա գիտէ զմիշնորդս։ Ըստ այսմ, ասեն, ոչըք կարէ գործունէաբար կամել այլում ղայրմանակ մարտի, բայց եթէ յառաջատես լինալ նմին ղայրմանեանն, այլ միայն անգործունէաբար և թէապէս, եթէ ղայրմեսցէ. այնպէս և ոչըք կարէ գործունէաբար և բացարձակապէս կամել մշակին զվարձ, բայց եթէ յառաջատես լինալ նորին վաստակոց, այլ միայն անգործունէաբար և թէապէս, եթէ վաստակեսցի. արդ՝ Ի՛նձ գիտէ մեզ զփառս իբր զպակաս, և զայրմանակ՝ արդեամբք մերովք, զորս կամի անձինքեան կատարել յառաջ բերել մեզ, մինչ առ այն ոչ բուռն առնէ մեզ, և ոչ հարկս՝ի վնդնէ. ապա անգործունէաբար և թէապէս միայն կամի մեզ զփառս։

Այլ է ընդդէմն։ Այս պատասխանի, որ գրեթէ միաբանի ընդ առաջնոյն, հաստատի՝ի սուտ ենթադրութենէ, այս է՝ արդեսնց մերոց, քանի և ազատ իցեն, չինել՝ի ձեռս և յիշխանութենէ Աստ, որ է գլխովին սուտ. քանզի Ի՛նձ ըստ սրբ գրոց, * յօրէղէ զմի. յօրէղէ գիտելն, և զասելն. հոգւոյ իմոյ, շրջելոյ, և եղ. ՚ի ձեռանէ, և հոգւոյ, և ՚ի նոյն են ամ։ Եւ ըստ սրբոյն Գրիգորեայ, ոմն զիտութեանէ իշխանութիւնդ զայլոյն գիտելոյ զլիարս. յոմանց ոմն յիշխանութենէ գիտելոյն զիմս մարդկան, զոմանց զնոսա։ Եւ ըստ Ամբրոսի. Ի՛նձ ոչ յայնսակս բուռն առնէ մեզ, կամ հարկս՝ի վրդնէ. այլ ըստ նորին սրբոյն Գրիգորեայ. գիրք 1. ընդդէմ երկուց թղթոց. Պետրոս. ամենակարողութիւն իւրով՝ ի չկամեցողաց կամեցօղ առնէ, և՛ի գիմաբարձն լինելոյ՝ դէմբահաստ։ Եւ գիրք՝ի վրդնէ. և անձինք. գլ. 16. Ոմանք՝ ոչ պատգամ, փակել կամաց զանհնազանդն գործունէայ զօրութիւն։ Եւ զոյս եւ զայլ՝ շրջելիք զձեռնարկութենէն այսպէս. ոչըք կարէ ընտրել զգործունէայ միշնորդս առ՝ի ստանալ զվախճան, յորժամ այս վախճանք են՝ի ձեռս, և յիշխանութենէ նոր, առանց յառաջագոյն գիտելոյ գործունէաբար զվախճանն. իսկարդ՝ արդիւնքն մեր, որք են միշնորդք առ փառս, են՝ի ձեռս և յիշխանութենէ Աստ. ապա ոչ կարէ Ի՛նձ գիտել մեզ զգործունէայ արդիւնս առ փառս առանց յառաջագոյն գիտելոյ գործունէաբար զփառս։ Իսկ յառաջբերեալ օրինակքն յայսմ վերպին, չէ յիշխանութենէն նոր՝ որ առաջադրէն զյաղթանակն կամ զվարձն, տալ պատերազմողին զհնարագիտութենի, և զյաղթութենի. և մշակին զկամ վաստակելոյ, զգօրութիւս, և զվաստակ։

Պէտն չորրորդ՝ թէ Ի՛նձ կամի զարդիւնս, ոչ վն փառաց՝ զոր տալոց է ընտրելոցդ, այլ վն փառաց իւրոց. վասն զի՞նչ վն իւր արար Տէր։

Այլ է ընդդէմն. Ասէ Աստուածն. * Ես առաքեալն. Ես ասուհետ ես ե հայ ինչ արքաքանչն պատ-

առաք վախճան արդեանցն։ Այս ժողովն Տրիտենդեան դնէ զվառս մեր ի մէջ վախճանաց արդարացուցման մերոյ, ոչ և ասացաք։ Այս թէպէտ փառքն Աղ է ընդհանուր վախճան ամ գործոց իւրոց, բայց են և այլ մասնաւոր վախճանք. քանզի կամի, ասէ սիրն Թովմաս (1), զայնոսիկ, որք են առ վախճան, կարգիլ առ վախճան. ապա կամի զայս ինչ լինել վ՚ այնր, այս է՝ զարգիւնս վ՚ փառաց, իբրև միջնորդս վ՚ մասնաւոր վախճանի։

Պէտն հինգերորդ։ Ա՚շմարիտ է հաստատեալ սկիզբնդ, այն՝ թէ վախճանն յառաջագոյն դիտի քան զմիջնորդս՝ յայնոսիկ, որք կարգաւ ինչ՚ի ձեռն բազում ներգործութեանց կամին զվախճանն, և զմիջնորդս. իսկ Ած կամի զայնս միանգամայն միով պարզ ներգործութեամբ.

Այլ է ընդդէմն։ Այս պատասխանի ոչ լուծանէ, այլ խոյս տայ՝ ի դժուարութէն խնդրոյս։ Վասնզի խնդիրս է ենթադրութէր, յո՝ եթէ Ած կամեսցի զվախճան, և զմիջնորդս, ըստ կարգի յաւաջագունի և յետնագունի. ոչ՚ի կողմանէ ներգործութէն իւրոյ, այլ՚ի կողմանէ կամեցեալ իրաց, որք զայս կարգ յաւաջագունի, և յետնագունի ունին յինքեանս. յորմէ ունիմք զհին իմանալոյ զԱծ յաւաջագոյն կամել զմի ինչ քան զայլ, և յայն սակս նորին ներգործութէն՝ որ իրապէս է պարզ և մի լինել զորութեամբ բազմապատիկ։ Այս եթէ զայս չընդունիցի նիցին յայս խնդիր նախասահմանութէն, պարտ էր նմ չընդունել և յամի, ընդդէմ հաստարակաց կարծեաց ածարանից, և որոց հարց. այնզի և նք գրոց՝ զոր՚ի բազում տեղիս չէ հնար մերկել առանց այսր զորութենական զանազանութէն՝ ի կողմանէ ներգործութէնն Աղ. ոչ այն բան (Յուդիթայ՝ Թ. 4. * Ոչ զոս ա-ծոյէր զայն յաւաղ ընդ նո, և չեպ այնորիկ, և այժմ. և ոչ գնացեալ է զայն զոս երկիցեաց. և եղև՝ ոչ և յաջող ||։

Պէտն վեցերորդ, թէ ճշմարիտ է վերջագրեալ սկիզբնդ, ուր ուրիք բանքն են զմիջնորդից, որք զորութէբ իւրեանց հասանեն վախճանին. այլ ոչ զարդեական միջնորդաց, որպիսի են արդիւնքն, որք ոչ հասանեն վախճանին զորութէբ իւրեանց, այլ միջնորդութէ այլոց, զոր շարժեն՝ տալ զվախճանն։

Այլ է ընդդէմն. զի զմիջնորդսն, թէ զգիզիգականս, և թէ զբարեգականս, ըստ լինելոյն իւրեանց հաւասարապէս գործունեայ, եթէ իւրեանց, և եթէ օտարին զորութէ, անհնար է գործունէապէս գիտել, բայց եթէ՚ի գործունէայ սիրոյ վախճանին. արդ՝ արդիւնքն են հաւասարապէս գործունեայ միջնորդք ստանալոյ զվառս՝ ըստ սահմանին նախասահմանութէ, զոր առանդէ սիրն Գոստինոս, և ըստ սմին բանի Աստուածբանին. * Այսուհետեւ կոչ ես ինձ սիրելութէն պատիւ, զոր հատուցէ ինձ Տէր յաւուր յոյնմէ սըդոր դատաստանն ||։

ՊՐԱԿ. Գ.

Լուծումն առարկութէց՝ որ ընդդէմ, երկոց եղբարցն Լուսաւորչէց եւ։

Վասնզի ոչ վերագոյնդ ասացաք, հաւսպ են միմեանց կարծիքն Լեսսիոսի, և Հարմարակացն, զորս ցայսմայր հերքեցաք, և յայսմ՝ որ գլխաւորն է՝ միաբան գտանին, թէ նախասահմանութէն առ փառս է՚ի յառաջատես բարւոք գործածուէ շնորհաց, ոչ զոր շնորհքն տալ գործունէապէս՝ և իբրեւ զորութէբ, այլ զոր յանձնիչխանութէն մերանայ. և՚ի ցուցանել զայն, կուտեն զամ ձեռնարկութիւն, զորս սովորութէի է առարկել ընդդէմ ձրի նախասահմանութէն. իսկ մէք զայն յերկոսին եզրակացութէն ևս ուրանամք. նմին իրի և ձեռնարկութէիքն, որք ընդդէմ զինին միոյ եզրակացութէն, ըստ նմին օրինակի զինին և ընդդէմ երկրորդին. և յայնսակս զամն անխտիր յայսմ վայրի յառաջ բերեմք։ Այլ առ դիւրաւ լուծանելոյ զայնոսիկ՝

Պիտեր պարտ է, զի զնախասահմանութէին կրկնակի մարթ է զմտաւ ածել. ՚ի կարգի դիտման, և՚ի կարգի գործադրութէն։ Ի կարգի գործադրութէն դարձեալ կրկնակի մտածի. ՚ի կարգի գործադրութէն յառաջ ծանուցեալ, և կամեցեալ. և՚ի կարգի գործադրութէն գործողութէն։ Վասնզի Ած նախ՝ ձրի՚ի յաւիտենից դիտէ տալ ոմանց զփառս, իբր զյաղթանակ արդեամբք ստանալի, ընդ նմին և տալ զարդիւնս. և այս է կարգն դիտման, զոր մերքն անուանեն դիտողական, կամ դիտողական վճիռ, զոր մարթ է բացատրել այսպէս. կամիմ զսա վերածել՚ի փառս ըստ օրինի յաղթանակի, և

(1) Աստ՚ ե. 19. պ. 5. Բուլ.

մի այն պատրաստել նմա զպարսպ միջնորդս։ Եւ ապա Ոչ՝ ի յաւուրանից յառաջագահանէթ լինի, և վճռեսցէ տալ՝ ի ժամանակի նման՝ զմիջնորդս, որովք հնար իցէ նմա ստանալ զայս փաստ՝ իբր զպաղհանակ. և այս է կարգն գործադրութեան յառաջագոյն ծանուցեալ, և կատարեալ, զոր մերքն անուանեն գործագրական վճիռ, որ բացատրի այսպէս. կամիմ սմա նախ տալ զարդիւնս, և մի արդեանցն զնիստս։ Հաւսկ յետոյ՝ ի ժամանակի մատուցանել զարդիւնս, և մի արդեանցն զնիստս. և աստ կատարի կարգն գործադրութեան գործողութեան։ Ապա արդիւնքն՝ ի մէջ մտանեն՝ ի կարգ դիտման, ոչ իբրև շարժիչ, կամ՝ վախճան, այլ իբրև գործ. իսկ՝ ի կարգ գործադրութեանն՝ ի մէջ մտանեն իբրև շարժիչ, ոչ ըստ եղանակի վախճանի, այլ իբրև միջնորդս, կամ՝ տրամադրութիւնս, որք արժանաւորն զանձն, և զնա քաջայարմարս առնեն յաղթանակին։

ՅՕԳՈՒԱԾ. Ա.

Յոգուած առաքինութեան՝ որ է ճշմարտութիւն։

Առարկ. Նախ՝ ընդ Հռոմայեցոց Տուրնելեայ ոչն բան Աստի. իե. 34.* Լինիցի օրհնեալ Հոր նոյ ծառանիցեն՝ պատրաստել իեվ տրայուրնին՝ ի սիզմանի աշխարհի, զի հաղեսցի, և եղեալ նմա ծառել ։ Իսկ առ անարգելս ասէ անդէն. * Լրբենայ չինեան անդնդալոյ՝ ի հոգւոյ յարկանեան, որ պատրաստել է առաքանայն, և հրեշտակաց նէ ։ ուր բարի գործքն յառաջ բերին իրբև պատճառ, ոչ միայն մատուցանելոյն զարքայութիւնն, այլև պատրաստութիւնն, և նախապատրաստութիւնն առ այն. ուստի թէ աւետ, պատրաստել և սահմանել է ձեզ արքայութիւնն, զի արարիք ողորմութիւն աղքատաց. * Օչ հաղեայ, և եղեալ նոյ ծառել ։ Ապա Պետեմ. Լրթէ Տուրնելեայ չէր յապատանալ զվկայութիւն, և չէր զանց արարեալ զբանիւքն՝ որք անընդմիջապէս զկնի երկրորդ նախադասութեանն, ի նա յայտնապէս գտանէր զիւրոյ ձեռնարկութեանն զուգաւորն, և կամ յաւելուած չիներ ձեռնարկութեանն, որում պէտք իցէն լուծման. քանզի այսպէս գրի երկրորդ վճիռն Տն. * Լրբենայ չինեան անդնդալոյ՝ ի հոգւոյ յարկանեան, որ պատրաստել է առաքանայն, և հրեշտակաց նէ ։ Եւ երկգին վճռիցս, եթէ նախասահմանելոց, և եթէ անարգելոց, ուր և տեսանելոյ, միօրինակ գրին. իսկարդ՝ պատճառական մանրկա՝ ի երկրորդ նախադասութեանն ոչ վերաբերի առ պատրաստել, այլ առ երկնից չինեան. ապա թէ ոչ՝ միտք բանիցն լինէին, թէ դժոխքն պատրաստեալ է աստանայի, զի անարգելոքն ոչ արարին զողորմութեանն, որ է անտեղի. ապա նոյնօրինակ յառաջագոյն նախադասութեանն նոյն մանրկա՝ ոչ վերաբերի առ պատրաստել, այլ առ ծառանիցեն. իրրչի ասէր նախասահմանելոց. ժառանգելոցք զարքայութեանն, զի արարիք զգործս ողորմութեանն, որոյ բովանդակն հայի՝ ի գործադրութեանն։

Այլ եդեալ ևս վայրապար, թէ զնդ վերաբերի առ պատրաստել, իմանալ պարտ է՝ ի վճռ պատրաստութեանն՝ որ յառաջագոյն ծանուցեալ, և կամեցեալ, և ոչ՝ ի կարգի դիտման ։ Այլ՝ ի ստիպելն Տուրնելեայ, թէ այնու օրինակաւ տուեալ լինի արքայութեանն՝ ի ժամանակի, որով պատրաստեալ է՝ ի յաւիտենից, ճշմարիտ է՝ ի վճռ պատրաստութեանն՝ ի յաւիտենից՝ ի կարգի գործադրութեանն, այլ ոչ՝ ի կարգի դիտման. զի՝ ի կարգի դիտման յառաջագոյն դիտի վախճանն, և ապա միջնորդքն, որոց զհետ գայ ստացումն վախճանին. քանզի ուստի ասացաք, որ առաջինն է՝ ի դիտման, է վերջին՝ ի ստացման, և անդրադարձեալ ։

Առարկ. Երկրորդ՝ ընդ նմա ։ Աստի. իբ. պատմի առակ հրեայրելոցն՝ ի Տարսանիս, յոր քանզի բազումք ոչ կամեցան գալ, կինքն Տէր զառակն ասելով. * Խոչոր են խոչեալք, և սակաւ են ընտրեալք ։ ապա սակաւք են ընտրեալք, վասն սակաւք կամեցան գալ. ապա այն ընտրութեանն ենթադրէ զբարի կամն նոցա, որք կոչեցեալք շնորհօք՝ կամեցան գալ ։

Պետեմ ուրա. զհետև. որ ոչինչ իրիք զհետ գայ բանից փրկչին. քանզի ոչ յայնսակս տակաւք են ընտրեալք, վասն սակաւք կամեցան գալ. այլ զորոն հակառակն՝ սակաւք կամեցան գալ, վասն սակաւք են ընտրեալք. իրրչի գան՝ ի Տարսանիս ոչ է պատճառ, այլ գործ ընտրութեանն։ Այն իրի և՝ ի յետնագոյնէ, կամ իբր՝ ի գործոց, զի այնորիկ՝ զի սակաւք եկին, ուրեմն հետևեցցուանի, թէ սակաւք են ընտրեալք ։

Առարկ. երրորդ՝ ընդ նմա զայն բան Հռոմ. ը. 24.* Օչ յոմոյն ճանելէք, յոմոյնէպոյ՝

և հրաւիրեաց (ըստ Յայտ. նախասահմանեաց) ներգործութիւն լինել պատուիրէ Աստուծոյ։ Յաւէն նախագիտութիւնն նախընթաց է նախասահմանութեան։ * Օրէնսդրողն ճանաչէր, յառաջագոյն և հրաւիրեաց, այս է՝ զորս կանխաւ ծանեաւ, թէ՛ ի ձեռն շնորհաց հաւանեցաձել են կերպարանակից լինել Որդւոյ Իւրոյ, գնոսին և նախասահմանեաց։

Պէտք նախ, թէ ըստ ոմանց՝ Յակոբեան խօսի՛ ի վե՛ր նախագիտութեն՝ որ հիմնեալ՛ ի վէմն ըստ կանոնի սկզբն Գաւսթինոսի՛ ի վե՛ր գլուխ իսպ. համ. կ. 19. ՟՝ թէ գնախագիտութիւն առ քարոզչս բանին Ա՛՝ յորժամ խօսին՛ ի վե՛ր կոչման ընտրելոց, իմանալ պարտ է գնախասահմանութիւն. և ըստ այսմ միաբ բանիցն Յակոբեայն լինի, թէ զորս նախասահմանեաց առ փառս, գնոսին և նախասահմանեաց կերպարանակից լինել՛ ի ձեռն շնորհաց պատկերի Որդւոյ Իւրոյ՝ գործադրութիւն բարի գործոց։

Պէտք երկրորդ՝ ըստ սլլոց, և ոչ թուի՛ յաւէտ համաձայն բանից Յակոբեայն, թէ զՅոհաննէս ճանաչէր, և զհաւատացեալսն հրաւիրեաց, առնու նա իբրև զնոյն, և երկոքին ևս վերաբերին առ կերպարանակցութիւն ընդ Քրիստոս՝ ի շնորհս, այլ՛ ի փառս։ ոչզի լինել մնացին՝ թէ զորս կանխաւ գիտաց, և նախասահմանեաց կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյ Իւրոյ՛ ի փառս, գնոսին և ի ժամանակի կոչէ, արդարացուցանէ, և հուսկ յետոյ փառաւորս առնէ։

ՑՕԴՈՒՄԱԾ. Բ.

Յոհաննէս առաքելոյ՝ որ՛ ի՛ էջս հրոյ։

Առարկ. Նախ՝ ըստ Տուրներեայ։ Սկսն Պրոսպեր՛ ի Թուղթն առ սկսն Գաւս. գրէ՝ թէ Նոյն գոգցես միտք, և մի և Նոյն կարծիք եղեն ամ՛ Նախնի սկզբ հարցն, թէ Նախասահմանութիւնն մարդկան՛ ի փառս՝ լինի՛ ի յաւուրս արդեանց շնորհաց, ապա։

Պէտք, թէ սկսն Պրոսպեր ոչ զիւր, այլ զԱմպրոսիոսեանց կարծիս, կամ յաւետ զտրտունջն, և զդժպարտութիւնն յաւուրբ բերէ. Ասէ՝ սկսն Պրոսպեր, ՛ի ծաղկեցն Գաղղ, որ՛ ի Մասիլիա քաղաք, ընկալեալ՛ ի Գերմանիոյ յերկուց սրբոցն, զոր ընդդէմ Պելագեականցն հերձուածողաց լուսաբերեցին, հակառակ համարձակ հարցն կոչեցաւ, և ծագոյն ևս՝ ընդ ինձ գնանգամ՛ ի նոսն՛ ի էջ Լուսաւորչեան ընտրելոց ըստ առաջագրութեանն Ա՛՝ ի վերծագնիւ։

Առիպ. Նախ՝ ընդ նմին։ Սկսն Պրոսպեր ասէ. Խոնարհեալ երկայնմտութեամբ պահել անձանց ընդառաջ, և ցուցանել, թէ զիարդ պարտ էիցէ զնոսա ընդունել, և լուծանել զայն, Ուրեմն յայտ յանգիման գնոյ, թէ սկսն Պրոսպեր ոչ հաւատայ առարկութեանն, ոչ յառաջերեք իբրև զիւր կարծիս, և ոչ՝ իւր առնուն խօսի. այլ զորոյն հակառակն, թէ սուտ համարի զայն, վասն հաչեցեալ զլուծումնոյն։

Առիպ. երկրորդ՝ ընդ նմին. ՛ի սկսն Ամբրոսիոսէ՝ ընթերց. 5. ՛ի վե՛ր հաւատ. գլ. 6. ՛ի սկսն Երոնիմոսէ՝ թուղթ 105. առ Հերմիադիա. Յակոբեանէ՝ ճառ 8. ՛ի գլ. իե. Ամատե. որք ուսուցանեն, թէ Նախասահմանութեն կից է ընդ նախագիտութեն, ապա։

Պէտք նախ՝ ՛ի սկսն Գաւսթինոսէ, որ՛ ի վե՛ր Նախասահմ. սկսց. գլ. 14. ասէ, թէ Նախնի հարք յառաջքան զծագել Պելագեանն հերետիկոսութեն, զայսմ խնդրոյ հարևանցիկ միայն խօսեցան, նմին իրև և շեն ինչ զարմանք, եթէ բացատրութիւնք ինչ նց չեն այնպես ճշդիւ քննեալ, թէպետ և հաստատեցին զկիզբն, յորմէ յառաջագոյ ձերինախասահմանութեն։ Ա՛ զարձեալ՛ ի վե՛ր պարգ. խոչ. համ. գլ. 18. և 19. ասէ, թէ Նոյն հարքն խօսին՛ ի վե՛ր նախագիտութե՛ն որ հաստատեալ՛ ի վճիռն Ա՛՝, և ոչ՛ ի կամս ստեղծուածոյն. և այս նախագիտութե՛ն փակ՛ ի նոյն իսկ՛ ի նախասահմանութե՛ն. և յայն սակս նախագիտութեամբն առ նս իմանալ պարտ է զնախասահմանութե՛ն։

Պէտք երկրորդ՝ թէ սի հարքն խօսին՛ ի վե՛ր նախասահմանութե՛ն՛ ի կարգի գործադրութե՛ն՝ որ յաւել ծանուցեալ, քանզի ըստ այսմ մտածեալ յաւէտ ծանօթագոյն է մեզ, և պատշաճագոյն՛ ի գովեստ գործոց բարեաց. այլ ոչ՛ ի վե՛ր նախասահմանութե՛ն՛ ի կարգի գիտման։

Ձան։ Պատրիարգն զայս խորին խնդիր, զոր յոյժ գիտէր սակայն Օգոստինոսի հարկ ի վերայ դնել զգալոյ հերետիկոսութեան, ուր ուրեմն, և կամ ոչ բնաւ գիտնային Նէ։ ոչ այսպէս է ի նոցին իսկ ի Պատասխանութեանց, որք իրրև զմատեանս նախնի հարցն ամ զգուշութիւ վերի ի վայր յուգեցին, տրտնջէին առ Հիլարիոսի ի Թղթի. որ առ սակս Օգոս. թէ նա զուր տարապարտուց զայս նորոգ խնդիր ի մէջ արձանացոյց, զոր ոչոք ի հարցն որ յառաջքան գնան զայն յուգեաց երբեք, և առանց նի օգտիւ քարոզէին ժողովրդեան զՏէրն։ Պապ միտ դնէին սակ հարքն նախասահմանութեանն մտածեալ ըստ կարգի կանոնեալ գործադրութեանն. քանզի ոչ և առացաք, ըստ այսմ մտածեալ ծանօթացոյն է մեզ, և պատշաճագոյն ի գովեստ արդեանց։ Այլև սորին աղագաւ բազումք, որք յետ Պելագեանցին հերետիկոսութեանն զՀոգևոր բանն վարուց ճառս գրեցին, այնպէս և մեք իսկ, և որք մեզ համախոհ, թէպէտ և զբերն կրօնից հայրենատուր աւանդութեանց պատուպատրեմք զձի նախասահմանութեանն ի կարգի դիտման, բայց յորժամ ի սմ դիտանոցին ի հրապարակաւոսութեանդ յորդոր լինիմք ժողովրդեան առ գործս բարեաց, մտածեմք զնախասահմանութեանն ըստ կարգի դործադրութեանն, և զնոյն մեկնութիւս յառաջ բերեմք զոր յառաջ բերին նախին Հարք. քանզի նախասահմանութիւնն ըստ այսմ մտածեալ կախի զգործոց բարեաց, և միայն զինի նի, և զնի տայ գայլ Թանալն, և վճռէ տայ. և յայս միտ ճշմարտութիւ ասի, թէ ոչոք նախասահմանի ի փառս, բայց նէթէ զի յառաջատես արդեանց։

Արդ զայս պատասխանի, որ գլխովին ճշմարիտ և հաստատագոյն, Հոնորատոս Տաւրինեղի սակս իւրումն որ առ մեզ բարեզգուշութեան, կոչէ Ադոնէյ, և վերագրեալ Հարցն հակառակ. մեզի ասէ՝ նք խօսին ի զի նախասահմանութեանն որ ի յաւիտենից ի միտս Աստ, իսկ մեք պատասխանեմք՝ թէ նք խօսին ի զի գործադրութեանն նախասահմանութեանն որ ի ժամանակի։ Այլ զայս նմա կամակար մտոք շնորհեմք. զի մեզի օտար գոլով ի խոովմունքն գայոցայց, ոչ գիտէ զանազանել ի մէջ յաւիտենական նախին զնոյն գործադրելի նախասահմանութեանն, և ի մէջ նոյն իսկ ժամանակական գործադրութեանն նորին. և ի խօսել մերում ի զի նախասահմանութեանն ըստ կարգի գործադրութեան, նոյնհետայն համարի խօսել մեզ ի զի նոյն իսկ ժամանակական գործադրութեանն նի. զոր եթէ կամք լինէր նմա զանազանել, ոչ գնոյնժամայն գարոյցաց մերոց զանազանէն, ոչ զԱդոնէյն, այլ զճշմարտութեանն գտանէր ի պատասխանին։

Առարկ. Երկրորդ ընդ նմին։ Սիրն Օգոստինոս՝ ի պնդելն Պելագեանց, թէ նախասահմանութեանն ի փառս լինի յարդևանց, ոչ լինի գժկամակ, միայն թէ դիցեն արդեանցն լինել ի շնորհաց. ասէ ի գիրս որ ի զի շնորհ. և անձնիշ. Լինել զոչընդեռ մեր այնոցիկ ինոջին, գնել գնել նք և նէնի պարգեւ Աստ, չէ գործ հերետիկ զայն խոչընդոտ։

Պիտի, թէ զայդ և մեք ասեմք, և իսկ նմանք ընդ սիրն Օգոստինոսի. եթէ Տաւրինեղի դներ զարդիւնս մեր ըստ նմ մասանց լինել պարգև Աստ, զնի կարծիս չէր պարտ հերքել իրր հակառակ սի գրոց, և սից հարց, այլ միայն իրր անհամաձայն բանի. Այլ ըստ գրութեանն միշտական գիտութեանն, որում եկաց հանապազ Տաւրինեղի յամառ ջատագով, և շողոքորթ, պնդեմք, թէ որ գլխաւորագոյնն է յարդիւնս մեր, այս է՝ հաւանութեանն կամաց ի բարին, ոչ լինի պարգև Աստ, այլ միայն ճոխագոյնս ցուցցէ։

Առարկ երրորդ՝ Տաւրինեղի։ Սիրն Օգոստինոս՝ ի գիրս I. առ Սիմպղիկ. խ. 2. մեկնեալ զայն բան Առաքելոյն՝ Հռոմ. Թ. II. Ո՛չ ըստ ընդրութեանն ստոլոգութեանն Աստ հասցէ, ոչ ի գործոց, այլ յայնմանէ՝ որ կոչեացն ասացաւ նմա, նէնի երէցն կրտսերոյն ծառայեսցէ ի. ի մէջ այլոցն ասէ. Ոչ պիտանէ Աստ զնոցա քարեաց ի մարդկի ընդրելոյ գայնս, որոյ վէ հատուած ստոլոգութեանն արտաքոյ գոյանի. այլ վէպէ հատուած այն առ ի արտաքոյ գոյանել զնոսա ստոլոգութեանն, յայնոսիկ գիտեմք զգործս, զոր ընդրէ այնոհետեւ յոբ գոյանել երկնից։ . . . Այլ ոչ յոստոյէ ընդրոնին ասեն զնդրելոյացն գոյանի, այլ ստոլոգոյանն ասեն զնդրութենէն. ասելն այլ ընդրէ, քանզի նէնի որ յոստոյէին ձգնեալ ի յայնմանէ՝ որ անարժէն. վէ որ ասացան, զի ընդրեաց զնա Աստ յոստոյ ասեն զնդրելն ազգին Հրէից, քան զնոսա նախագնացն։ Չորոց յայտնապէս երևի, թէ ըստ սիրն Օգոստինոսի՝ նախասահմանութեանն առ շնորհս՝ է ձրի, իսկ նախասահմանութեանն առ վարս է յընդրութիւ արդեանց։ Այս ձեռնար-

արկուածի իբր անպարտելի կարի ինձ բարձրացուցանէն հակառակորդք։

Ա՛յլ զառաջինն գժպատիհ ինձ երևի այս գործ հակառակորդաց, ոմն այլոցս նշանակեցաք, զի առէպ առէպ դիմեն յայս գիրս սիրն Օգոստինոսի՝ որ մակագրեալ առ Ասիմպղիկիանոս, զոր գրեաց յերիտասարդութեան Հասակին, և միշտ էր ի վեր երևեալ հետեւիկոսութենն Պղեագեանց, և այն զի երևելի մեծանուն մատենագիրք, ընդ որս և Ա՛նլուրիանոս, ասեն, թէ զայն բան՝ զոր մեզն ընդդէմ առարկեն՝ յետս նահանջեաց ի յետին գիրս իւր։ այլ եգեալ ևս, ոմ այլք ասեն, թէ ոչինչ ի՛նչ բացարձակապէս յետս նահանջեաց, գէթ չէ հնար ուրանալ, թէ՝ քանզի սիրն Օգոստինոս զայնու ժամանակաւ չև էր մտեալ ի քննութի՛ն խորութենէ այսոցիկ խնդրոց, և չև ևս էր գտեալ բազում ինչ, զորս յետ այնորիկ բազում զգուշութի՛ւ յուզեաց, և ե՛գիտ, բազում մեկնութի՛ւք յառաջին գիրսն անդ վերիպեցան, որք ոչ այնպէս ճշդիւ գրեցան ի մի առաջիկայ խնդրոյս. և այս ոչ սակաւ նուաճեցուցանէ զզօրութի՛ն նոցին։

Պա՛տճառ, թէ սիրն Օգոստինոս ոչ խօսի անդէն ի մի նախասահմանութենէն ի փառս՝ որ ի կարգի դիմման, այլ ի կարգի գործադրութե՛ն։ Ա՛ռ որոյ բացայայտութե՛ի գիտել արժան է, զոր ապաքէն այլոցս նշանակեցաք, թէ կրկնակի զանազանի ընտրութե՛ն. մի՝ յատկապէս առնել, այս է՝ ընտրութի՛ւ միջնորդաց. իսկ երկրորդն ոչ այնպէս յատկապէս առնել, այս է՝ ընտրութե՛ն անձանց առ վախճան։ Ա՛ռաջինն հայի՛ ի գործադրութե՛ի, ոմ և յայտ է։ Իսկ երկրորդն հայի՛ ի դիտումն, զոր անձն է վախճան, որո՛ դիտի վախճանն ա՛ր, կամ որոյ մի՛։ Ա՛րդ՝ սիրն Օգոստինոս խօսի, ոչ ի մի ընտրութե՛ան անձանց առ վախճան, որոյ մի՛, այլ ի մի ընտրութե՛ն, կամ կամեցման միջնորդաց առ վախճան, և այս յայտ է ի բանից իսկ անտի նո՛ր։ Ա՛նդր ասէ նոմա՝ թէ ոչ յայն սակս ունի զառաջադրութե՛ին արդարացուցանելոյ, կամ պարգևելոյ զարդարացուցիչ շնորհս, զի գտա՛նէ զգարի գործս ընտրելոյ զայնս, այլ զսորին հակառակն՝ զի յայն սակս գտանէ զգարի գործս ընտրելոյ զայնս, մինչ ունի առաջադրութե՛ի տալոյ զարդարացուցիչ շնորհս. քանզի գործքն ոչ են արդիւնք, և ոչ միջնորդք ընտրելի յաջոյութե՛ին, բայց եթէ ըստ որում կերպաւորելոյ արդարացուցիչ շնորհիւք։ Այլ գեղեցիկ ածէ՛ ի մի, թէ ընտրութե՛ին, այն է՝ գործոցն կամ արդեանց ոչ յառաջէ քան զարդարացուցումն, այլ զորին հակառակն՝ թէ արդարացուցումն յառաջէ քան զընտրութե՛ին գործոց։ Հաւել՛ ի մի. ոչզբ ընտրի, այս է՝ մի գործոց, բայց եթէ մեկնեալն յայնմանէ՝ որ առարկի. քանզի ընտրութե՛ին անձին յարքայութե՛ան մի գործոց՝ նոյն է ընդ ընտրութե՛ն գործոց յարքայութե՛ի, զի ոչ եթէ գործքն առանց անձին ընտրին։ Ա՛րդ՝ ճշմարիտ է ամենևին, թէ ընտրութե՛ին գործոց, կամ անձին մի գործոց, որ ըստ ասացելոյսն վերագրի՛ ի կարգ գործադրութե՛ն, ոչզբ ընտրի, բայց եթէ մեկնեալն, և որոշեալն յայնմանէ, որ անարգի։ Ա՛յ յայնմանէ ուղիղ հետևեցուցանէ, թէ որ ասացաւն. * Ո՛չ ընդ[ք]ոց կա՛մ Ա՛ն յառա՛ջան գնե՛ն ալեւրի՛։ ոչ ասացաւ, բայց եթէ նահատուածին՝ յորմէ այս գործադրական ընտրութե՛ի միջնորդաց եղև՛ ի յաւետնոյ պատրաստել, և կարգեալ։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Գ։

Ա՛ռարկ. Նախ՝ ընդ Տաւրենղեայ։ Ա՛ն դիտէ նախասահմանելոց զփառս, իբրև զպատկ, և զվարձ. իսկարդ՝ չէ հնար դիտել զպատճէն, և զվարձն, բայց եթէ մի արդեանց. ապա։ Հաւաք՝ փոքր։ Պատկ և վարձք հարկաւ՛ի մէջ բերեն զկարգ առ արդիւնս։ ապա։

Պե՛հմ եդեալ զմեծ. ուրա՛ զփոքր։ Ա՛նանզի Ա՛ն նախընթաց կամաք ամենեցուն դիտէ զփառս իբրև զպատկ, իբրզի զամենեսին կարգ առ փառս արդեամբք ստանալի, և սակայն՝ ըստ հակառակորդացն իսկ խոստովանելոյ, ոչ դիտէ զայն մի յառաջասիս արդեանց։ Այ զգուշման զան. զառաջարկ։ Պատկն և վարձք հարկաւ՛ի մէջ բերեն զկարգ առ արդիւնս։ իբրև առ գործ, կամ առ պատճառ, ընդ։ միշտ իբրև առ պատճառ, ուրա՛։ Ի կարգի դիտման՛ի մէջ բերէ զկարգ առ արդիւնս։ իբրև առ գործս։ մինչ Ա՛ն դիտէ զփառս իբրև արդեամբք ստանալի, և զի ըստ այսմ կամի զվախճանն, կամի և զարդիւնս. իսկ՛ի կարգի գործադրութե՛ի՛ մէջ բերէ զկարգ առ արդիւնս իբրև առ շարժիչս. մի՛ի կարգի դիտման ար-

դիւնքն

դիւնքն են պատճառելոյ, իսկ Ի կարգի գործադրութիւնէ են պատճառիչ. քանզի որ առաջինն է Ի դիտման, և վերջինն Ի գործադրութեան, և որ վերջինն է Ի դիտման, և առաջինն Ի գործադրութիւնէ:

Ասիպ: Օրինչ դիտելիք իրրև զպատակ, և զվարձս, դիտելիք իրրև զպարտս արդարութիւնէ, ապա ևնիմադրե զարդիւնս իրրև զշարժիչ և պատճառիչ:

Պղեմ զան. զառաջարկ: Օրինչ դիտելիք իրրև զպատակ և զվարձ, դիտելիք իրրև զպարտս գործածելի արդարութիւնէ Ի կարգի գործադրութեան, ընդունելիրրև զպարտս գործածելոյ արդարութեան յայնմ կարգի դիտման, ուրա: Վանզի Ա՛ձր կամի տալ զվարս, այլ ոչ կամի տալ ձրի. կամ անկանե Ի չարգևանց կամի տալ, այլ ոչ կամի տալ առանց արդեանց: Ըստ այսմ Թագաւորն ձրի և քաւաստաձեռնութիւնն միայն դնէ Ի մտի տալ զչաղիձանակն չարձանակողին Ի մարտի. բայց ոչ կամի տալ ձրի, այլ վճ չաղիութիւնն, և անդ Ի գործ դնի արդարութիւն, այլ ոչ չաւաչքին դիտմանն, որ գլխովին է ձրի:

Ասխանձիցնս: Վինպէս բաղդատի վարձն առ արդիւնս, ոչ պատիժն առ յանցանս. իսկարդ՝ Ա՛ձ ոչ կամի զպատիժս, բայց եթէ ևնիմադրեալ զյանցանս. ապա և ոչ զվարձս, բայց եթէ ևնիմադրեալ զարդիւնս:

Պղեմ զան. զմեծ: Վինպէս բաղդատի վարձն առ արդիւնս, ոչ պատիժն առ յանցանս, Ի կարգի գործադրութիւնէ, ընդու. քանզի ոչ վարձն իրօք հաւասարանի վճ արդեանց, նոյնպէս և պատիժն դնի Ի վճ վճ յանցանաց Ի կարգի դիտման, ուրա: Ընհանգիտութիւնն է, զի պատիժն ըստ որում պատիժ պարզապէս ոչ է բարի, այլ միայն չևնիմադրութիւնէ յանցանաց, և զի յանցանքն ևս ոչ է բարի, չէ Ինար կամել զայն Ա՛ձ: Ոչ ևս հակասական է կամել Ա՛ձ նախ զպատիժն, և վճ պատժոյն զյանցանս: Ասյց եթէ վարձն, և եթէ արդիւնքն են պարզապէս բարի, և երկոքին իսկ են Ա՛ձ. և զի վարձն է վախճան, և մեծագոյն բարի, Ա՛ձ նախ զայն դիտէ, և ապա զարդիւնս, իբր զմիջնորդս առ այն:

Առարկէ երկրորդ Տուրնեղն: Ա՛ձ ըստ այնմ նախակարգէ զկրս Ի յաւիտենից, ըստ որում առնէ զայնս Ի ժամանակի. իսկարդ՝ Ի ժամանակի տայ նախասահմանելոց զիաւս վճ արդեանց, ապա և Ի յաւիտենից նախակարգեաց տալ վճ արդեանց:

Պղեմ ընդունելով զբովանդակն: Վանզի յիրաւի Ա՛ձ Ի յաւիտենից նախակարգեաց տալ Ի ժամանակի զիաւս վճ արդեանց, սակայն ոչ եթէ վճ արդեանց նախակարգեաց, այլ ձրի կամեաց:

Ստիպէ Տուրնեղն: Այեթէ ոչ երևի արդեօք իրր զհակառակ ինչ, և իրրև զհակասական Ա՛ձ, եթէ կամեցի զիաւս ձրի նախասահմանել, միանգամայն և զայն իրր վարձս և չաղիանակս մատուցանել: Ա՛ձ ապաքէն ընդդեմ է զնոյն իր միանգամայն, և Ի նմին վայրկենի բանի, նախասահմանել սոսկ ողորմութիւն, և արդարութիւն:

Պղեմ, թէ չեք ինչ աստ ընդդիմութիւն, կամ հակասութիւն, բայց եթէ Ի միաս Տուբնեղայ, որ ոչ զանազանէ Ի մէջ ձրի կամելոյ տալ զիաւս, և կամելոյ տալ զիաւս ձրի: Ա՛ձ ձրի, և ոչ վճ արդեանց կամի տալ զիաւս, բայց ոչ կամի տալ, բայց եթէ արդեամբք, և վճ արդեանց. և այս ոչ իրիք իրօք է հակասական. ոչ չայտ է յասացելոցս:

Ասխանձէ Տուրնեղն: Ա՛ձ՝ որով Ա՛ձ Ի յաւիտենից դիտէր տալ զիաւս ձրի, չայտ է՝ թէ լիներ բացարձակ, և գործունեայ, ապա զօրութիւն այսր վճռոյ ձրի շնորհել պարտ էր զիաւս, ապա թէ ոչ՝ Ա՛ձ վճռէր, զորինչ ոչ Ի գործ դներ. կամ Ի գործ դներ, զորինչ չէր վճռեալ Ի յաւիտենից. նաև այլ ինչ առներ Ի գործադրութիւնէ, և այլ ինչ վճռէր Ի դիտման. որք հաւաստեաւ երևին միմեանց դիմամարտ:

Պղեմ, թէ միշտ Ի նոյն վրիպէ Տուրնեղն: Ա՛նք ոչ ասեմք, թէ Ա՛ձ դիտէ Ի յաւիտենից տալ զիաւս ձրի, այլ ասեմք, թէ Ա՛ձ Ի յաւիտենից ձրի դիտէ տալ զիաւս արդեամբք, և վճ արդեանց, և զայս Ի գործ դնէ Ի ժամանակի:

ՅՕԳՈՒԱԾ. Դ:

Լուծումն առարկութեանց՝ որ յանգղոցմունս:

Առարկ: Ղնախասահմանութիւնն չատաչքան զչատաչատես արդիւնս, նա՝ ոչ միաբանի ըստ բաւականին ընդ չինութիւնէ, և ընդ միտիմարութեան հաւատացելոց: Երկրորդ՝ ոչ պատշաճի ըստ բաւականին քաղցրութեանն ամենայնի նախա-

[illegible]ետուն, և բարեմեն Աչ : Երրորդ՝ զնուա-
մունս և զպատանդիս Աչ առնէ ունայնս, և
ծաղրական. ապա :

Չորս. առաջին անպատշաճութիւն : Եթէ Աչ
յառաջ քան զյաւաչատես արդիւնս զսակաւ
ումանս ընտրեացե, և գրնեմէ զանհամարս ի
բաց թողեմ. ով է՝ որ ոչ խռովեացի, ոչ զար-
հուրեացի, ոչ յուսահատեացի, և ոչ պղեր-
դացի՝ յահագին յայս վճռոյ, իրաւամբ հաս-
ատատեալ ի մտի, թէ ինքն յաւէտ ի թիւ յոգ-
նաթիւ անարգելոց գտանի, քան ի սակաւ թիւն
նախատահմանելոց : Եւ զարիւն Հակառակն՝ և
թէ լուիցէ, թէ նախատահմանութիւնն լինի միայն
յեղ յաւաչատես արդեանց, և մեզ անձնիշ-
խանութիւն. թէ է՛ ձեռս, և ի կարս իւր,
լինել ի թիւս փրկելոցս. և թէ վիճակ իւր
այնպես կախեալ կայ յիւրմէ, մինչև հաւատու-
թեամբն դիւրագարձ շնորհացն կարօղ լինել նմա
հաստատել զայն. հանդարտի հոգին՝ հայե-
ցեալ յիւրն փրկութիւն, ոչ իբր յանեստոյգ,
ոչ յաւաչին կարծիս, այլ թողեալ ի ձեռս
իւր, ինդայ և խրախճիտ լինի ի գործս բա-
րեաց, որովք միայն ունի հաստատել մեծի բա-
րերարութեանն այնմիկ : Հայեմ և ի սոյն պատ-
ճառս, ասէ Լեսիոս, կարի իմն չօժտարա-
նեցեալ ընդունել զայս կարծիս :

Հինգ. երկրորդ անպատշաճութիւն : Բա-
րութիւնն ճշմարիտ նախախնամութեանն պահանջէ
նախախնամել առնելոցն զկարօտս առ
փրկութիւն, անկնդհ հոգալ զամենեցուն զհոգս,
և ոչ թողուլ զոք, բայց եթէ յաւաչագոյն
թողեալ ի նմանէ, ոչ վկայեն սքի գիրք. * Ոչ
ինչ վնաս ծեզոյն, այլ պատուել նը :
Ողջոյը է Ջէր առ ամենեսեան : Ողջոյնակ
նամ առնէ ամենեցուն : Ողջ մարդկի կոչ, զի
ձեցցեն ։ Եւն : Իսկարդ՝ չիներ այսպէս, եթէ
անկասկած ղյաւաչատես արդեանց, կամ զապար-
դեանց, զմնացս առնոյր, և զմնացս թողոյր : Ոչ
ևս՝ քանզի մեծ է բարութիւն Աչ առ ամենե-
սեան, եթէ միայն զՀաճոյից կամացն նր կա-
ճեալ կայր նոցին փրկութիւն, ոչ այնպես սա-
կաւ լինէր թիւն փրկելոցս. ապա կախեալ
կայ զայլ ինչ իրաց ի կողմնակ մերմէ. առ ի
ձգոյէ որոյ Հանդիպի այնչափ սակաւուց փրկիլ,
ըստ առ սակաւուց Հաւանելոյ շնորհաց, և ի
նմին բաղում Համբերելոյ :

Չորս. երրորդ անպատշաճութիւն : Ի դնիլ
միանգամ նախատահմանութիւնն ի միասս ա-

[illegible]ոչ քան զյաւաչատես արդիւնս, Աչ խաղ
առնէ զանարգելս, և անտուի յատուկ պատրճ
գնէ. զի խոստանայ նոյ փառս ընդ թեռութիւն ի-
պատ համբերելոյ ի բարիս, որ կախեալ կայ
զնմանէ, և զոր ոչ կամի տալ նմ : Ոչ ևս խաղ
առնէ զընտրեալս, և անտուի երկիւղիւ պակու-
ցանէ զնս, զի տպատնայ նմ տարագիր առնել
յարքայութիւն, եթէ ոչ իսպառ համբերեացեն
ի բարին. որովհետև եթէ զարքայութիւն, և
եթէ զհամրերութիւն իսպառ՝ անիմիտոմ և
անվրէպ վճռոս տահմանեալ է տալ նմ : Ուան-
զի զի ևս կամի երկնչել նմ : Օ՛ի մի դատա-
պարտեացին : Ընդնեար է լինել պարտ ընդ նա-
խատահմանութիւն : Օ՛ի մի նահանջեսցի նա-
խատահմանութիւն : Ոչ անհանգչելի :

Ուաչնումն պատասխանեմ նախ՝ թէ զդ
անպատշաճութիւն միթրինակ ընդդէմ գինի և
դրութիւն Հարմարականաց : Ուանզի ով է՝ որ
ոչ խռովեացի, և ոչ զարհուրեացի, եթէ լուիցէ,
թէ Աչ ըստ Հաճոյից խորոց տայ սակա-
ւուց զարժանս շնորհս, որովք Հաւաստեաւ
համբերին իսպառ ի բարին, և առանց որոց ոչ
համբերին իսպառ, իսկ այլոց՝ և գրեթէ ան-
համար բազմութեանց գանայ :

Պինեմ երկրորդ՝ թէ կարծիքն մեր է յաւէտ
յանկագոյն շինութիւն, և մխիթարութիւն Հա-
ւատացելոց, քան զկարծիս Լեսիոսի, և Աղին-
նոյի : Ուանզի ըստ մեզ փրկութիւն մեր է ի
ձեռս ամենակալին Աչ, իսկ ըստ Լեսիոսի, և
Աղինոյի, թողացուցանի տկարութիւն մերում՝
Աչ՝ ով է որ ոչ յաւէտ ապաւինի Աչ
քան յանձն իւր, եթէ չէ Հպարտ, այլ խո-
նարհ, և գիտակ իւրումն տկարութեանց. քանզի
քաջայայտ է ամենեցուն վկայութիւն սքի գրոց,
և փորձիւ անձին, թէ նա ինքն՝ թէպէտ և
արդար իցէ, ունի յանձին զնայլ տրփանաց,
և ցանկութեանց, որոյ եթէ փոքր մի թողլ տա-
ցի, հեռասէ հնազանդութենէն շնորհաց, և ան-
կանի. * Աչ (ի խոչնդոտ սրտից) խրտչեսցի,
ասեն սքի գիրք՝ Օ՛ան. ը. 21. Հաստատեալ
են ի նեռս չարէն ի հանդուրժել խոցս ։ Ոչ
Ուաք. Հռոմ. է. 18. ասէ զանձնէ. * Ինչ-
պես, զի ոչ ընդոնել ինչ, այնպես ի խրտչել նմ-
ինչ ։ Ոչ. * Ինչոնէմ այլ օրէնս յան-
դամս իմ, զնեալ հակառակ օրինաց հոգւոյ իմոյ,
և գերեալ զիս օրինաց մեղաց ։ Ա այ սքն Օ՛ոս-
գիրք ի վի խրատ. և շնոր. գլ. 12. ասէ.
Ինչ խրտչին լինելն ընդդեմ ընդունել նոյն

ՀՀ Ի ԴԱՇՆԱԿԱՆՔԸ, ԴԱՇՆԱՀՀԱՅՈՑՔԸ, Ե ԱՆՈՒՊԳՈՒՔԸ։

յորժամ զնոյս է ոչ յանձն, այլ Յ՚Ն ասացեալ գնեալ. ուր ի մերկութեան ազատեալ, անկնեալ ամ՝ ուր ասացեալ զնոյս է մարդ։ Ես՝ ի վը նահատ. սեր. գլ. ԺԱ. Պառնի Յ՚ասրելն ասէ, ի ըստ ընդհանուր էիմ, ասա՝ ի հոգեպատ լինելոյ ասելեացն. զերմանամ, ի մարդկի յաճախ յանհոգեպատութիւն երբեմն կամին ապստնել, բան ի հոգեպատ խոսմանն Յ՚Ն. այլ անհոգեպ ե ինչ, ասիցես, կամն Յ՚Ն ուր զինեն։ Օ՚Նչ ապա։ Ա՚նիմ ես կամ՚ ուր զնեն, ոչ հոգեպ ես ե, ե ոչ երկնչես։ Ոչ հաւատիցէ հոգեպատեալ, զնոյն լիցի, գոցե անհանգիստ։ Ա՚պա բանդ երկոցին իւրեանց անհատական, ընդերձ մարդն հոգեպատեցեալն յաճախ՚բան պիտութիւնն զհատուածս ի՚ը, զոյս, և զներ ոչ յանձն առնես։ Ես գլ. 6. ի վը պարգ. իսպ. համբ. Ընդհանուր ես ևեղանգնի՛, երեք զբաղանգին Յ՚Ն գոցե՛։ Այլ ոչ երեք հատուած ևն նմա, և հատուած ևն ևեղ յանձն ասելոյ։

Օ՚երկրորդին ուրա. գիտեր, Պառնի Յ՚Ն ամենեցուն նախանձնամ զբաւական նպաստս, զամենեցուն զհոգ պարզապէս տանի, և ոչ թողու զոք, բայց եթէ յատուկգոյն թողնալ ի նմանէ. սակայն պատշաճի քաղդրութիւն նախանամութիւն նի՝ ինամ ունել ամենեցուն ըստ իւրաքանչիւրոցն պայմանի, նմին իրի և ի պահասական իրաց անտի թոյլ տալ ոմանց պահասիլ, և զայլս պահել ի պահասութէ, ոմն զի ի սուս երևեսցի զօրութիւնն շնորհաց, իսկ ի նոր պայմանն բնութէ։ Ես զայսօրինակ պատասխանին հակառակորդք, յորժամ խնդրի ի նոցանէ, թէ ընդհէր Յ՚Ն թոյլ տայ մեղաց, որովհետև կարող է զայն արգելուլ։ Պառնի, ասեն, այնպես բերի քաղդրութի նախանամութեն, մինչև պահել զպայման անձնիշխանութեանն։

Իսկ այնմ, զոր յաւելուն, թէ վեղի Յ՚Ն է յանսահմանս բարի, եթէ փրկութի մեր կախեալ կայր միայն զՀաճոյից նի, ոչ լիներ այնպես սակաւ թիւն փրկելեաց։

Պէտեմ ուրա, զհետև. զի թէպետ Յ՚Ն է յանսահմանս բարի, բայց զնդաշն բարութէն նի այնպես պարտ չափաւորիլ, մինչև պահել և զպայման պահասական բնութէն, գտանել զտեղի արդարութեն, յայտնել զայլ ատրոգելիս, և պահել զայլ ևս վաճառս հանրական նախանամութեն, ոչ և ատացաբ. վեյ չափկնէն զամենեսին, կամ զբազումս, ոչ նուազ

զիջուցանէ զբարութիւն Աստուծոյ, այլ ծանուցանէ, թէ կարգաւորեալ է բարութիւն։ Ըստ այսմ՝ դարձեալ պարտ է հակառակորդաց տալ պատասխանի, քանզի ստոյգ իմն է յայտ կարծիս, թէ կարող էր Աստուած զամենեսին փրկել, և վասն ոչ առնելոյն նոքա զայս՝ ոչ է նա ինքն պատճառ, այլ պակասութիւն ինչ՝ի կողմանէ մերմէ, զոր թէպէտ և կարող էր բառնալ, այլ ոչ պահանջէ ամենիմաստ, և ևս կարգաւորեալ բարութիւն նոր բառնալ զայն։ Ըստ ևս ըստ կարծեացն հակառակորդաց, ըստ որոց Աստուած զբաւական նպաստս միայն պատրաստէ մեզ, այնպէս թողացուցեալ անձինքեանութիւն, մինչև ոչ տալ, այլ ինալ նոր հաւանութիւն, ոչ միայն սակաւք յոյժ, այլև օշոք լինէր փրկեալ, ոյք յայտ է՝ի պատասխանւոյն առաջին անտեղութեանն։ Իսկ ըստ այսմ, ըստ մեզ, առաւել ևս յայտնի լինի բարութիւն Աստուծոյ, զի նոքա՝ զորս ընտրեաց, զզօրաւոր և զանպարտելի նպաստս տայ, որովք ամենեցին ստուգութիւն առաջնորդին՝ի փրկութիւն։

Երրորդին պիտէ նախ, թէ զայս անպատշաճութիւն ըստ նմին օրինակի լուծանել պարտ է և Յարմարականաց, և սոսկ Անլինելոյ։ Յարմարականաց. քանզի եդեալ, թէ Աստուած սահմանեաց տալ միւսանգ զյարմար շնորհս վախճանական խոպան հատրերութեան, և ոչ միւսանգ, առաջնոյն հատատութեաց հատանել փառաց, իսկ երկրորդին հաստատութեաց արտաքսել՝ի փառաց. ապա խաղ առնէ զառաջինն՝ յորժամ սպառնայ նմա արտաքսել յարքայութենէ, եթէ ոչ պահեսցէ զպատուիրանս. խաղ առնէ և զերկրորդն՝ յորժամ խոստանայ նմա զարքայութիւնն, եթէ մինչև ցվախճան պահեսցէ զպատուիրանս. որովհետև դիտէ հաւաստեաւ, թէ նա ստուգիւ ունի պահել զպատուիրանս, և սա ստուգիւ չունի պահել զպատուիրանս մինչև ցվախճան։ Ըստ սոսկ Անլինելոյ. քանզի այժմ հաւաստեաւ եղեալ է նախասահմանութեին, որով օրինակաւ և իցէ. և որք միանգամ նախասահմանեալ են ստուգիւ ուրեմն փրկիլ, և որք ոչ՝ ստուգիւ ոչ փրկեսցին, խաղ առնէ ապա Աստուած զնախասահմանեալս, յորժամ սպառնայ նոցա արտաքսել յարքայութենէ, եթէ ոչ համբերեսցեն խպաւ՝ի բարին, խաղ առնէ և զանարգելս, յորժամ խոստանայ նոցա զարքայութիւն, եթէ համբերեսցեն խպաւ՝ի բարին, որովհետև հաւաստի և անվրէպ է. թէ նախասահմանեալքն ունին համբերել խպաւս, և անարգելքն ոչ ունին համբերել խպաւս։

Պիտեմ երկրորդ, թէ այս անպատշաճութիւն ոչ իւիք իրօք գէտ գայ՝ի նախասահմանութեանն, եթէ ենթադրեսցի, ոյք և է իրն՝ Ալախ՝ թէ օշոք է հաւաստի զանձնէ լինել՝ի թիւս նախասահմանելոց։ Երկրորդ՝ թէ նախասահմանութեին՝ի գործադրութեէ կախի զատ, և զբարի գործոց, այլև զիսպաս համբերութեէն՝ի նոն մինչև ցվախճան։ Երրորդ՝ թէ մարդն ընդ արի նախասահմանութեէ զմիօրինակ ազատութիւն ունի առ բարին, և առ չարն, ոչ եթէ չկայր ինչ նախասահմանութեի, զորօրինակ արդ ասացոյք, և այլոյր բազմօրինակ ցուցաք։ Զորրորդ՝ թէ խոնարհաց, և որոց չենն յանձնապաստան՝ այլ Աստուծ ապաւինեալ, շնորհէ զարքայութեին. իսկ հպարտաց, և որոց ապաւինին յանձինս՝ զանայ։ Բդ՝ զայս ամ ենթադրեալ, ասեմք. Աստուծ ոչ զանարգելոս խաղ առնէ խոստմամբք իւրովք, և ոչ զընտրեալս սպառնալեօք։ Ոչ զանարգելոս՝ խոստանալով նոցա զարքայութիւն. զի նոքա՝ զորս ընտրեաց, ոյք կարող են առնել զբարի գործն զայնոսիկ, թէպէտ և գիտէ, թէ ոչ են առնելոց զայնս, այլ առ մեզս իւրեանց, և զի խոստմանցն այնոցիկ, և այլ բազմապատիկ շնորհաց կամովին կան հակառակ. և ոչ յայնսակս պարտ է Աստուծ վրիպիլ՝ի պաշտօնէ հանրական նախախնամի, որում անկ է զամենեսին առհասարակ սպառնալեօք, խոստմամբք, և այլ ևս այլովք օրինակօք յորդորել՝ի բարին։ Կարող էր արդեօք զնոյն դիմադարձութիւն գործուեալ շնորհօք յետս ընկրկել, այլ զայն ոչ ուզեաք պարտի, և ոչ իսկ պահանջէ զայս կարգն նախախնամութեէ։ Ասեն ապաքէն ըստ հակառակորդաց, և յաւէտ ըստ Տրինեցւոյ բազում ուրեք, ունի Աստուծ՝ի գանձս իւր զշնորհս, որովք կարող է զիստուածէ ամ ամենայն խորտակել. և ընդէր ոչ խորտակէ. վասն ոչ հաճի, և ոչ իսկ պարտի։ Ըստ ոչ զընտրեալս խաղ առնէ սպառնալով արտաքսել զնոն յարքայութէ, եթէ ոչ արասցեն զգործս բարեաց. քանզի ոչ լինի գործադրութի նախասահմանութեի, բայց եթէ գործովք բարեաց, և այնպէս ազատօրէն գործեն զայնս ընտրեալքն, մինչև կարող լինել և չգործել։ Այս ոչ երկնչելն զի մի կորիցեն, եթէ են նախասահման-

ՄՏԱՆԵԼ, և ոչ՝ զի մի նահանջևսցի նախասահմանութիւնն. այլ երկնչին, թէ գուցէ չիցեն ի թիւս նախասահմանելոց, քանզի այս անստոյգ է նոցա. և մի սորին անստուգութեան երկնչին, զի մի անկցին, և կորիցեն։ Իսկ ևս՝ զայս երկիւղ ձգտիլ ազգէ ի նոսա Աստ, զի լիցին խոնարհ, և ապավինիլ նախասահմանութեան նոցին ստուգիւ կատարեսցի։

ՊՐԱԿ. Ա.

Ի վերայ անարգութեան։

Ընդ՞ որ նոյնե՞, և զինչ էրն անարգութիւնքն։

Սկսանելի է նախ։ (1) Պատանի յԱստ անարգութիւն ոմանց։ Վասզի անկ է նախախնամութեան ընդհանուր նախախնամին՝ թողլ տալ ոմանց՝ ի պակասական իրաց անտի՝ որ նմա ներքոյ անկանին, զպակասիլ մի բարւոյ համարիլն տիեզերացս. իսկարդ՝ ածայնին նախախնամութեամբն խնամական արարածք, զոր բնութիւն իւրեանց ևն պակասական, կարգին՝ի փառս. ասա անկ է այսմ՝ նախախնամութեանն՝ թողլ տալ ոմանց պակասիլ՝ի վախճանի աստ, և այս ասի անարգել։ Իսկ ևս ոչինչ գործէ Աստ՝ի ժամանակի, զոր չիցէ սահմանեալ՝ի յաւիտենից. իսկարդ՝ի ժամանակի անարգէ զոմանս, ոմն յայտ է յայնց բանից Պատե. ին. 41. * Իսկ նոյն չինեն անդնդեալք ։ Աստ։

Սկսանելի է երկրորդ։ Անարգութին ոչ կայանայ՝ի սոսկ բացատութեան նախասահմանութեան, այլ՝ի դրական ներգործութեան, որով կամ Աստ ոմանց առ մեղս իւրեանց պակասիլ՝ի փառաց, և վն մեղացն ածել՝ի վն զգատապարտութեանն պատուհաս։

Պատճառն (2) է, զի անարգութին է առարկական մասն նախախնամութեան. արդ՝ նախախնամութին՝ի մէջ բերէ զդրական ներգործութի, եթէ մտաց, և եթէ կամաց։ Իսկ եթէ չէր այսպէս, Տնարհ էր կարելի հրեշտակաց, և մարդկան՝ ասիլ անարգեալ, վզոլ չեն նախասահմանեալ։

Նայսմանէ ունիս իմաստասիրել Նախ, թէ անարգութին, ոչ և նախախնամութին, որոյ է առարկական մասն, կայանայ՝ի ներգործութի մտաց՝ որ ներգործութի կամաց։

Ունիս իմաստասիրել (3) երկրորդ, թէ անարգութին ուղիղ սահմանի՝ի սկզբն Աստուածոյ, թէ է նախախնամութի՝ի վն որոց պակասին՝ի վախճանէն, Տանդերձ կամաք Թողլ տալոյ մեղաց, և վն մեղացն՝ի վն ածելոյ զդատապարտութենն պատուհաս, կամ որ նոյն է, վճիռ՝ որով Աստ կամի Թողլ տալ ոմանց առ մեղս իւրեանց վերսիլ՝ի փառաց, և վն մեղաց՝ի վն ածել զդատապարտութենն պատուհաս։

Ունիս իմաստասիրել երրորդ, թէ Թէպէտ անարգութեին է մի միայն, բայց կարէ բաժանիլ՝ի բացատական, և՝ի դրական, իբրև յերկուս անհատատար պաշտօնս. զի որովհետև տահմանի՝ կամք Թողլ տալոյ ոմանց առ մեղս իւրեանց պակասիլ՝ի փառաց, և վն մեղաց՝ի վն ածել զդատապարտութենն պատուհաս. ըստ որում՝ի մէջ բերէ զկամն Թողլ տալոյ ոմանց առ մեղս իւրեանց վերսիլ՝ի վախճանէն, ասի բացատական, ոչ վն չլինելոյն դրական ներգործութի, ոչ ասացաք, այլ վզոլ ոչինչ գործէ, այլ միայն Թողլ տալ. իսկ Թողլ տալն է իրր բացատարար բերիլ։ Իսկ ըստ որում՝ի մէջ բերէ զկարգուսն մեղաց՝ի յաւիտենական պատիժ, ասի դրական. վզոլ վճռէ ապաքէն առնել ինչ, այս է՝ պատիժս՝ի վն ածել։ Այսմին իրի բացատական անարգութենն՝ի մէջ բերէ միայն զնոյն՝ յորմէ, այս է՝ զվիառս, յորմէ Թողլ տալ Աստ անարգելոց վերսիլ. իսկ դրական անարգութենն՝ի մէջ բերէ այլև զնոյն՝ առ որ, այս է՝ զպատիժս վնասու, և զգայուԹենէ, զոր սահմանէ նոցա Աստ։

ՊՐԱԿ. Օ.

Ի հինգ պարճառ անարգութենէն։

Անդրէս է՝ի վն անարգութենէ ըստ որում այսպիսի, որ վերաբերի եթէ՝ի հրեշտակս, և եթէ՝ի մարդիկ. իսկ Թէ արդեօք մանաւանդ ինչ, այս է՝ սկզբնական մեղքն, մտանէ՝ի պատճառ անարգութեան մարդկան, ասացուք ստորև։

Առ ևս խնդիրն է՝ի վն անարգութենէ, եթէ դրականին, և եթէ բացատականին։ Այլ գիտել արժան է, զի բազում Թովմայիանք բացատական անարգութենն ոչ իմանան զպարզ ԹողլտուԹենէն վերսիլ՝ի փառաց, այլ մեքս իմանամք. այլ զդրական արտաքսումն յայնմանէ՝ իբրև յանպարտական բարերարութենէ, զոր և յայն սակս գնեն՝ Թէ է ձրի, և անկախ գործ աշխատես յանցանաց, զոր հերքեսցուք՝ի յօդ։

(1) Ընդ՝ Ես. 23. պ. 3. Բաղ. (2) Ընդ՝ (3) Ընդ՝

2. վայ կամեցեալ զառաջինն՝ զոր առ ՚ի՛ ուղ-
ղափառս ե հաւատոյ՝ առաջի առնել, զնեմք

ՑՕԴՈՒԱԾ. Ա.

Ի ՎԵՊԱՊՃԱՒԻ ՊՐՈՒԱՆ ԱՆԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ։

Ասելի է. Պրուական անարգութիւնն, եթէ հրեշտակաց, և եթէ մարդկան, է ՚ի յառաքեալսն յանցանաց։ Այս է՝ Ի՚ն ոչ ունէր սահմանել պատիժս յանիտենական դատապարտութեան, բայց եթէ ՚ի յառաքեալս մեղայն։ Այսպէս զնեն ՚ի՛ ուղղափառք ընդդէմ Կալվինի, և այլոց Կաթոլիկանաց։

Ցոյց. Նախ՝ յայն ՚ի՛ վկայութենէ սո՛ր գրոց, որք յարգոյ ընծայեցուցանեն զբարութիւն Ի՚ն, յայն յաւետ, զի ոչ կամի զպատիժս, և զպատուհասս, բայց եթէ իբր բռնադատեալ ՚ի մեղոց յանցանաց։ Եզեկ. ԼԳ. 11. * Ասէ ցնոսա՝ վասն ա՛ծանելոյն, որ զբառնալ ամբարշտին ՚ի չար ճանապարհէ իւրմէ, և լինել։ Յովն. ԺԱ. 13. * Ի՚ն վասն ոչ սրտի, և ոչ խնդրոյ ընդ իրեսս իւնպռնեալ .... իսկ ամբարչտի յիշոց և բնակիս նկելոյն զնա առ ՚ի՛ նորուն կողմանէ։

Հերկրորդ՝ ՚ի սրբոց Հարց։ Դամասկացին՝ գիրք 2. ՚ի սկ հաւատոյ. գլ. 26. Ի՚ն ընդունի չարքն յաղերել, եւ ՚ի պատժել հոգւոյ ՚ի նոր-ենիերբեալ հեղոյ։ Սկսն Օգոստինոս՝ գիրք 3. ընդդէմ Յուլ. գլ. 18. Խորհ է Ի՚ն, որ-տոր է Ի՚ն։ Կարօղ է զամենս առանց ինչ բաղձել արբեանոյ ապրուել, զի բարի է. ոչ է կարօղ զի ոչ ե ունի առանց ինչ ըստ արբեանոյ գործոյ-նելոյ, զի արդար է։ Այս այսպէս ճշմարիտ է ոչ միայն ՚ի սկ գործադրութեան դատապարտութեան, այլև ՚ի սկ նոցն իսկ դիտմանն. քանզի արդար գտանուրն՝ թող թէ միայն չպատժէ, այլև ոչ իսկ դիտէ պատժել, բայց եթէ նախընթաղրեալ զանցանս։

Երրորդ՝ բանիւ։ Ի՚ն ոչ կամի ինչ, բայց եթէ ըստ որում ունի զբան բարութեան. իսկ արդ՝ պատիժն ըստ ինքեան ոչ ունի զբան բարութեան, այլ միայն յինեմադրիչ մեղացն. վնզի չէ բարի պատժել ղոք, բայց եթէ զոր մեղս գնալ իցէ, նազի՝ հակառակն լինէր չար, և անարդար. և յայնսակս պատիժն ասի բարի ըստ առնի. ապա Ի՚ն ոչ կամի զպատիժն, բայց եթէ նախընթաղրեալ զմեղս։

Չոր յայսմանէ յայտ է, թէ էր աղագա՚ի նախաճանութեան հնար է դիտել զվառս իրրև զյատակ և զվարձ՝ յառաջքան զյառաջատես արդիւնս, թէպէտ և ՚ի գործադրութեն կախեալ կայ զարդեանց. իսկ զպատիժս չէ հնար դիտել յառաջքան զյառաջատես յանցանս. այս է, զի պատին, և վարձն է ինչ ըստ ինքեան բարի, և յայնսակս հնար է նախ, և գործունէաբար կամել զայն, և ՚ի կամեցողուէ անտի՛ն պատրաստել զմիջնորդս. իսկ պատիժն ոչ և ասացաք, է միայն ըստ առ ի բարի ՚ի նախընթաղրութեէ յանցանաց։ Եւ այլ տարբերութեի, զի նախատեսմանութեին է պատճառ միջնորդացն՝ որք առաջնորդեն ՚ի փառս. իսկ անարգութեին ոչ է պատճառ այնորիկ՝ որ առաջնորդէ ՚ի պատիժս, այս է՝ յանցանաց. վայ կարօղ է Ի՚ն ձրի կամել՝ տալ ումիք զվառս իրրև զվարձս, միևչև իցէ յառաջատես լեալ արդեանցն՝ որ ՚ի կողմանէ նորին. վնզի ինքն է, որ տայ զայնս. բայց ընդդէմ է արդարութեան, և բարութեէ նո՚ր կամել ումիք զպատիժս, միևչև իցէ յառաջատես լեալ յանցանաց ինչ առ ՚ի նորուն կողմանէ։ Եւ ըստ այսմ՝ կանիսա պաշարի գլխաւոր առարկութեին։

ՑՕԴՈՒԱԾ. Բ.

Ի մի պատճառի բացատական անարգութեէ։

Ելէզ մեր յայսմ վայրի է ընդ Թոմմայեանց ոմանց, որք զբացատական անարգութեին, եթէ հրեշտակաց, և եթէ մարդկան, դնեն ՚ի դրական արտաքսման՚ի փառաց՝ իրր յանպարտական բաներարութեէ, և թէ ըստ այսմ է ձրի, և յառաջքան զյառաջատես յանցանս։ Եւ ՚ի դիտմանէ ասոի արտաքսելոյ դրականապէս ՚ի փառաց, ասեն, թէ Ի՚ն պատրաստէ զմիջնորդ, որով կատարի այս արտաքսումն, այն է՝ զնոյնուէութեին մեղաց, զոր յառաջ տեսեալ ՝ճռէ այսպիսի արտաքսելոյ գյատիտենական պատիժ դատապարտութեէ, ՚ի՛ զպատիժ զոյութեէ, և զպատիժ վնասու, որ է նոյն իսկ արտաքսումն՚ի փառաց, ոչ ևս իրր յանպարտական բաներարութեէ, այլ իրր պատիժ վնասոց. զի ոչ դնեն՝ թէ առաջին արտաքսումն յարքայութեէ է պատիժ, այլ միայն երկրորդն։ Քանզի, ասեն, առաջինն է սոսկ բացատական անպարտական իրի. իսկ երկրորդն՝ է զրկումն վնասոց։ Օգնօրինակ եթէ արքայն զանայ

ումիք

ատիք զպատիճ ինչ, ուստ չէ պարտական, ոչ է պատիճ. իսկ եթէ զանայ նմա վն յանցանաց նր, զոր ընդհէր արդեօք՝ եթէ չէր յանցուցեալ, է պատիճ։ Ի յայսպէս գրեն Ի լբարեզ, Աաղմատիկեանք, Թէոփմայեանն Հովհաննէս, Կանէտ, Լոնգենսոլն. և այլք։

Իսկ մեք զայսպիսի բացասական անարգութիւն ոչ գիտեմք, զորոյ և ոչ զհետս գտանեմք ի սրբ Թէոփմս. և զայն խիստ համարիմք։ Ես ասեմք ընդ սմ Աարդապետիս, ոչ յայտ է ի նախընթաց պրակէդ, թէ բացասական անարգութիւն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ կամք թողլ տալոյ ոմանց, զի կամօք իւրեանց, և առ մեղս իւրեանց վբիպեսցին ի փառաց, և զայն դնեմք լինել յառաջքան զյառաջատես յանցանս. ոչ ունիմք ասել՝ յետ ցուցանելոյ զառաջնկայ կարծիս ոմանց Թէոփմայեանց, թէ չեն ձշմարիտ ։ Աշ՝

Ի սելի է։ Ի ձ ոչ զոր դրականապէս արտաքսէ ի փառաց բանիւ անպարտական բարերարութեանէ, և յառաջքան զյառաջատես յանցանս։ Ոմին իրի և բացասական անարգութիւն ոչ է կամք արտաքսելոյ ի փառաց յառաջքան զյանցանս, այլ է կամք թողլ տալոյ ոմանց առ մեղս իւրեանց վբիպիլ ի փառաց։ Ի յայսպէս ուսուցանեն յետ Աապրէովոյ, Լայետանոս՝ աստ պ. 5. վերրարաքին՝ 3. ընդդէմ հնեթա. գլ. 161. Ոլազարիոս՝ աստ պ. 3. հակաճ. 1. Ոորկոս Ոերրա՝ աստ պ. 3. տարակ. 2. առ 2. քաջհիմաստ հարքն, Ի նտոն Լովդին՝ ճառ 3. խ. 3. պ. 1. ի վն անարգ. և Հակինթոս Կրաւեսոն՝ 3. կարգ թզթ. 9. յորոց՝ զորս յայսմ վայրի հանդերձեալ եմք յառաջ բերել, ըստ մեծի մասին առեալ գրեսցուք։

Հնուց. նախ՝ ձեռնարկութիւն՝ որ հանեալ ի սի գրոց։ Ես սի գրոց, և յաւէտ ըստ Ի ոգեքելոյն, Ի ձ որչափ ինչ է յիւրմ՝ կամ անկեղծութիւն, զի ամենեքեան կնցցեն, մինչև զատապարտութիւն նր ի Նոցանէ և եթ յառաջ գալ. իսկարդ՝ եթէ Ի ձ յառաջ քան զնմ յառաջատես յանցանս՝ որ ի կողմանէ անարգելոյն, վճռեր դրականապէս արտաքսել զնա ի փառաց, և ի յաւիտենից փրկութենէ, և առ այն՝ իբր առ յիւրմ դիտեալ վախճան պատրաստեր միշտ, յայտ է՝ թէ յիւրմ կողմանէ թողթէ փայն ոչ կամեր զի փրկեսցի, այլև զսորին հակառակն կամեր, զի արտաքսեսցի ի փրկութէ, և յաւիտեան կորիցէ։ Ես զայ յառաջքան զնէզ

չէղեն այսպիսի ինչ կամք Ի ձ, այլ սոսկ թողտուութեի, զի ամենք կամօք իւրեանց, և առ մեղս իւրեանց վբիպեսցին ի յաւիտենական կենաց։

Պէտն հակառակորդք, թէ կամքն փրկութեան անարգելոց է նախընթաց, որ ոչ հակառակի հետևորդ կամացն արտաքսելոյ զնո ի փրկութէ, և ի կենացն յաւիտենից։

Ասլ է ընդդէմն։ Հետևորդ կամքն արտաքսելոյ ի փրկութէ վն պարագային մեղաց ի կողմանէ անարգելոյն, ոչ հակառակի կամացն փրկելոյ ի կողմանէ Ի ձ։ Ոչանզի չէ ինչ ընդդէմ, զի Ի ձ զամենս յիւրմէ կողմանէ կամեսցի փրկել, բայց տեսեալ զյանցանս նց՝ կամեսցի իրօք դատապարտել զնս. ոչ մեկնի օրինակաւ դատաւորին, որ կամի՝ զի սպանցի գողն վն յանցանաց, զոր յիրք քան զյանցանսն կամէր զի կեցցէ։ Ասլ հետևորդ կամքն արտաքսելոյ ի փրկութէ, և ի փառաց, ամենևին առանց ինչ մեղաց, ոչնչ իւիք իրօք միաբանի ընդ նախընթաց կամացն փրկելոյ, ըստ որում է ի կողմանէ Ի ձ։ Ոչանզի չինչ այլ ինչ պարագայէ, բայց ի յանցանաց, Չնաբ է շարժիլ Ի ձ առանց հակասուն կամելոյ հետևորդ կամք արտաքսել ի փառաց, և ի փրկութէ, զորս նախընթաց կամք՝ ըստ որում է յիւրմ կողմանէ կամի փրկել։ Ոչ առ ցուցանելոյ զպակասականութի անձնիշխանութեի, ոչ առ թողլ տալոյ արարածոց զնւրեանց շարժումն կատարել, ոչ առ ճանաչելոյ մեզ զշնորհացն հարկաւորութէ, ոչ առ յայտնելոյ՝ թէ ոչ ումեք պարտական է գործունեայ շնորհքն, ոչ առ յաւէտ յայտ յանդիման լինելոյ առաքինութեանցն պղոց, կամ առ այլ ինչ սոցին նմանպարագայից. զի սջ ամի ոչնչ օգտէ արտաքսումն ի փառաց՝ յառաջքան զյառաջատես յանցանս, այլ ամենեքին իսկ յառաջ գան միշտ ի թողտուութէ մեղաց։ Ես եթէ ասիցես. զի ցուցցի, թէ փառքն ոչ ումեք է պարտական։ Պէտեմ. այդ ըստ բաւականին ցուցանի թողլ տալովն՝ ոմանց վբիպիլ անտի։ Ես ևս ունիմք ցուցանել արդ, թէ կարգելոցն ի փառս նախընթաց կամօք՝ պարտական է այն ըստ մտաց ինչ։

Հնուց. երկրորդ՝ ի սջն Թէոփմայէ, որ ի մեկնելն զանարգութէին՝ ոչ բնաւ յիշատակէ զայն դրական կամս արտաքսելոյ ի փառաց յառաջքան զյանցանս, այլ մեկնէ զայն սոսկ թողտու-

առումն՝ ի վերջին վախճանի, և անկանելոյ՝ ի մեղս, և զայն ենթադրեալ՝ ի վեր ածել զատապարտութեանն պատուհաս։ Այսպէս Արդապետն, ասաց՝ պ. 3. բոլ. Ինչ ածայն նախանձուն՝ Լսոյր գալ ոմանց վերին՝ ի վախճանի ասպէ (փառաց), և այս ասէ առաքեալ։ Եւ յատուկ մարմնոյն. Ինաքինութիւն ի մեզ բերէ վասն Լսոյր գալոյ տէրն Յիսուսի՝ ի հոգս, և՝ ի հեղգն՝ ի վէ ածելոյ զգաստութիւն։

Հայց. Երբարդ՝ բանիւ, զոր բազում անգամ ապաքէն յատուկ բերդ առ՝ ի սիրն Աստուծոյ։ Ի՞նչ կամի զնոյ ինչ, ըստ որում ունիմ զգան բարութեան, խնդրդ՝ արտաքինին ումեք՝ ի փառաց, որ կարգեալ է առ այն՝ իբր առ իւր ծայրագոյն բարի, ոչ է ըստ ինքեան բարի, այլ միայն՝ եթէ նա մեզոք զանձն անարժան կացուցէ այնմ. Լոյր սակս և իրօք խնդ՝ ի գործադրութեան ոչոք արտաքսի անտի բայց միայն ի մեղաց, նա զի՝ ըստ կարգի արդարութեան չէ Հնար այլազգ լինել։ Պատ։

Հաստատ։ Ի՞նչ ոչ կամի զգաստիժս յաւուրքան զմեզս, ոչ ընդունին հակառակորդք. խնդրդ՝ արտաքսին՝ ի փառաց՝ ի յատիտան է մեծագոյն պատիժ, և ծայրագոյն թշուառութիւն՝ զնոյն իսկ էական դատապարտութիւն, որ այն ինքն է պատիժ ջնասուն, ասաց։

Դիտեմ, զի հակառակորդք տուն պատասխանի, թէ արտաքսին՝ ի փառաց՝ ի գործադրութեն, ըստ որում է զրկումն յերանութենէ մեղաւոր, բայց ոչ նոյնպէս և՝ ի դիմումն իբր յանպատուական բարերարութենէ։ Որպիսինակ, ասեն, եթէ արքայն զասցի ումեք զգաստիժ ինչ, ուր չէ պարտական, ոչ է պատիժ. իսկ եթէ զասցի զայն վ՛ի մեղաց, զոր շնորհէր արդեօք՝ եթէ չէր յանցուցեալ, է պատիժ։

Ա՛յլ է ընդդէմն։ Ասէ՝ զի փառքն, թէ ինչ բարերարութեն պարտական, և եթէ ոչ, զորմէ ունիմք ասել այժմ, սակայն ըստ իրին՝ է ծայրագոյն, և մի միայն ճշմարիտ բարի բանական ստեղծուածոց, արտաքոյ որոյ չիք այլ ինչ նմա առաջի, բայց եթէ ծայրագոյն թշուառութեի, ապա զինչ պատճառաւ և վճռեսցի այս արտաքսումն յատուկքան զմեզս, ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ վճռել զծայրագոյն թշուառութեի յատուկքան զմեզս։ Եւ այս այնչափ ևս առաւել ճշմարիտ է, զի ենթադրեալ զվերանալ մարդոյն՝ ի կարգ գերբնական, բնական երջանկութեի նր այնպէս կից է ընդ գերբնականին, մինչև արտաքոյ գերբնականին անհնար է նմա ստանալ զբնականն։ Այս արտաքսելն՝ ի գերբնականէն, է արտաքսել՝ ի բնականէն։ Ասին իրի՝ եթէ Ի՞նչ յատուկքան զմեզս կամեցաւ արտաքսել զանարգեալս՝ ի փառաց, նոյնիսկ կամեցաւ արտաքսել զնոսա՝ ի բնական երջանկութենէ, այս է՝ կամեցաւ անմեղաց՝ ի յատուկ տեսութեան յատկութենից գերբնական, և բնական լինել թշուառ։ Եւ վ՛ի այսորիկ օրինակ յանարգ բերեալ ոչինչ նպաստակորդաց, այլ յատուկ հակառակ կայնչ։ Ա՛նանդ եգեալ ևս՝ եթէ չէ պատիժ զանազն արքայի ումեք զգաստիժ, ուր չէ պարտական, առանց որոյ գերջնական կեանս կարող է նա վարել. բայց եթէ զոր այնպէս կարգէ առ պատիժ լինչ, մինչև յայնմ կայանալ ևս երջանկութենէ նր, և առանց նր լինել նմա ծայրագոյն թշուառ, զանազանելն իսկ նմա զոյն՝ ի բաց մերժէր գնա յայմ երջանկութենէ անտի իւրմէ, և ծայրագոյնս թշուառ կացուցանէր գնա, ապա վճռի Ի՞նչ կարգեաց գնմ խնդրական արարածս՝ ի փառս, իբր առ իւրանց երջանկութենի, մինչև արտաքոյ նր թշուառ եւեթ լինել նց՝ եթէ բնապես, և եթէ գերբնապես, չինչ պատճառս ևս արտաքսեցէ գնս՝ ի փառաց՝ թշուառս կացուցանէ գնոսա։

Ա՛րդարդ՝ զի պատասխանին հակառակորդաց հիմնի՝ ի սուտ ենթադրութենէ, յայն՝ թէ փառքն Տոյն յանդգնեալս, իբր գլխովին անպատրաստ ինչ։ Ա՛նանդ վ՛ն կարդելոյն իսկ Ի՞ն զմարդն՝ ի փառս, փառքն զորութենի այսր կարգման լինէր նմա ըստ իւրց ինչ պարտական, և առ այն ունի մարդն զկրաւունս՝ զեթ զսկզբնաւորեալն, ոչ արդեօք որ յարդիւնս իւր հաստատեալ, այլ որ՝ ի հաւատարմութենի և յանկեղծութենի ձեռնհին կարգաւորութենէն. և Տոյն սակս ոչ կարէ Ի՞ն արտաքսել գնա Տոյնմանէ, բայց եթէ նա մեզոք իւրովք զանձն անարժան կացուցէ այնմ։

Հայց. Ի վերջոյ՝ ի հաստատեի հակադրեալ կարծեաց։ Ըսեն հակառակորդք, թէ Ի՞ն՝ ի գործ անարգութենի սկիզբն արար՝ ի դիտմանէ յայտնելոյ զպատժողական արդարութենի իւր, և զորութենէ այսր դիտմանն իսկ և իսկ արտաքսաց զանարգեալս՝ ի փառաց՝ իբր յանպարտական բարերարութենէ, և ապա վճռեաց թէ

տալ

տալ մեղաց. իսկարդ՝ արտաքսելն յանպարտական բարեբարութեէ, և յաւաչքան զնեղս, և միջնորդ գլխովին անպատշաճ, նա՝ հակառակ իսկ յոյսանելոյ զղջաժողովական արդարութիւնն, ոչ և յայտ է. քանզի յաւէտ ցուցանէ չուննել ի նմա տեղի պատժողական արդարութեէ. ապա:

Յայս սակս ըստ մերումն դատաստն ասել պարտ է, և հաստատութէ ի մոի դնել, թէ Ը յաւաչքան զնեղս թող թէ միայն ոչ կամի զամանս արտաքսել ի փառաց, այլև կամի յիւրմէ կողմանէ ամենեցուն հաստատել այնմ, բայց ըստ տանելոյ նոցին պայմանի, և իւրոյ խնամատութեն կարգի. և այն է կամքն՝ որ անկղծութէ զամենեսեան կարգէ ի փառս, և պատրաստէ նոյ միջնորդս: Այլ քանզի կարօղ է անձնիշխանութեն պակասիլ, և Ա՛Ի միայն ունի զանպակասութեն, յայն սակս ի յաւէտենից առաջադրեաց Ը՛ թոյլ տալ ոմանց առ մեղս իբրեւանց պակասիլ ի փառաց, քանզի զայս պահանջէր պակասական բնութեն պայմանն, և նախախնամութեն կարգ, և նոյն իսկ տիեզերացս բարին, այլև արդարութեն յայտնութիւն, որ ոչն լինէր՝ եթէ ոչինչ յանցանաց թոյլ տայր, և զթոյլ տուեալ յանցանսն ողորմութէ ջնջէր. իսկ այլոց առաջադրեաց մատուցանել զգործունեայ նպաստս, զի մի պակասեսցին, այլ անվհատ հասցին փառաց: Այս ըստ այսմ ևս սոցին ընտրութեն, և նոցին անարգութեն սկզբնաւորեալ: Իսկ զմեղացն յառաչատես պակասութեն կարգէ Ը՛ ի բարին արդարութեն՝ սահմանելով նմա զպատիժ դատապարտութեն, և այսպէս լրանայ անարգութեն, որ ըստ ասացելումն՝ է կամք թոյլ տալոյ մեղաց, և վն մեղաց՝ ի վն ածելոյ լդատապարտութեն պատիժ:

Լ-ԾՈՒՆ ՈՒՐԱՐՈՒԵՑ:

Առարկ. նախ՝ ընդ մերումն Վանենատոյ զայն բան Հռոմ. ԺԱ. ՚ի. * Օ՚ի գինչ բարի ինչ իմ լար գործել էին.... ապացա.... գՅիսուէ ինձ ողբեցէ, և վյսաս ապեցէ՚ի. ուր անարդեալն օրինակեալ Յսաւա՝ ասին առնցելոյ, մինչչև չար ինչ գործեալ էին. իսկարդ՝ այնուհիկ առելոյն թէ իմանամք զկամն արտաքսելոյ յարքայութէ. ապա:

Պէտ ուրա. զիոքր: Վանզի առելութեն անդէն առեալ լինի լայնաբար, և անյատկապէս փոխանակ սակաւ սիրոյն, ըստ որում Ը՛ ոչ կամեցաւ անարգելոց՝ զղօրինակ կամեցաւ ընտրելոց՝ զիրկութէն հետեւոդ կամաց: Այսպէս մեկնէ զայս վկայութէի սէն Հռոմ. 3. զան. 32. խ. 1. պ. 2. առ. 4:

Առարկ. երկրորդ՝ ընդ նմին զայն հանդիսացեալ վկայութէի սէնն Հռոմ. առ Հաւանիդաղ. զան. 41. պ. 3. Ընդայն խոց՝ որ էր էրեմիայ մարգեան, իրկեն նմ էրեմիա հոգաւոյ, այսինդն նմ հոգաւորէ՝ զսա արդ նմ հոգ չդնել զմ, և նմ ներհակութէ՝ ըստ արդ նմ զպատպարտել: Առաջն նման ոչ պահանջ զղոյժաս ինչ ի նովանէ նմ էրեմիայէն, վնաս չդնել ի նմ, այլ ոչ ընդրկ պարտաս նմ ինչ ամ չնմ պարգեան գալ. այլ նման պատպարտութէ հայ ի պարտաս նմ էրեմիայէն ի պատպարգեալն, զի պատպարտութէն ի պարտաց դնի ի վն: Ասկարդ՝ կամէն ոչ փրկել, նոյն է ընդ կամելոյն արտաքսել ի փառաց. ապա:

Պէտ նախ, թէ քաջհմաստ հայրն մեր Ներսէս կարդ բազում փաստիւք ցուցանէ, թէ այս մատեան առ Հաւանիբաղդ, ոչ է սէնն Հռոմայ մոյ: Վանաւանդ զի յառաչքան զՀռոմայս Կ՚ներսէն՝ որ յամէն 1560. ոչզք՚ի մերոյս գասաց զայն՝ի Թիւս գրոց սէնն Աարդապետիս, և ոչ Տողմէոս Վուկայեան, ոչ Ռեոնարդոս Վուդդոնեան, ոչ Վուիլհելմոս Տգբեան, ոչ այլք: Ներ զսորին հակառակն՝ բազմք՚ի նախնեաց զայս գիրս մեկնութէն յիշատակեն Յովն Հաւանիբաղդացի Կարդինալն՝ յայս է՚մեր Հռոմայեցիս Պիզեան՝ի գիրս իւր կոչեցեալ Պանդէօլէիս, որ յամէն 1333. Ռանդեղոյս՝ի ճառն՝ի վն Հնգեմեր ամենօրհնեալ Կուսին. գլ. 23. Վիտենսիս Կարդուզեան՝ի 2. զան. 1. խ. 1. եր. 9. և այլոյ:

Պէտ երկրորդ՝ Այլ եդեալ եա՝ թէ այս մատեան է հարազատ գործ սէնն Հռոմայի, տակաւին չէք ինչ անտի նպաստ հակառակորդայ. քանզի ուրա. զիոքր. ձեռնարկութէն: Այ զի մատենագիրն կամք ոչ փրկելոյ ոչ իմանալ զկամն արտաքսելոյ՝ ի փառաց, զի այս ոչ միայն ըստ հակասութէ, այլև ըստ ներհակութէ հակադրի կամացն փրկելոյ, նոյն իրի և նոյն է ընդ կամացն գտատպարտելոյ. զի զղօրինակ Կ՚ յորժամ՝ ի գործադրութէ արտաքսէ զանարգելոյ՝ ի փառաց՝ իրօք իսկ դա-

տայ միայն՝ ոմանց առ մեղս իւրեանց վերսիպել ի փառաց։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ։

Հաստատէ պատճառն բացատական անարգուածոյ։

Օ՛ր բացատական անարգութեան միշտ իմանամք, զորօրինակ ցայտաղոյր սահմանեցաք, և պատուարեցաք առ ի սէնն Յովհաննէ, լինել կամք Թագի տալոյ ոմանց առ մեղս իւրեանց վերսիպել ի փառաց։ Արդ՝ կրկնակի հնար է գմնաւ ածել զայն, բացարձակապէս, և բաղդատութիւն. բացարձակապէս՝ ըստ որում է անարգութիւն ոմանց, և բաղդատութիւն՝ ըստ որում է անարգութիւն այ յաւէտ, քան նոցա, և վասն երկոցունց ևս խնդրեմք։

Նախ (1)։ Պատճառն բացատական անարգութեան բացարձակապէս առեալ՝ ոչ է յառաջատես յանցանքն անարգելոցդ, այլ ածային բարութիւն։

Հայց. առաջին մասն նախա՛ի վկայութիւն անտի Յառաքելոյն. Հռոմ. Թ. 11. * Այնչափ բարի ինչ իմ չար գտցեմ։ ..... զՅակովբ սիրեցի, և զԵսաւ ատեցի։ և այս առնելոյն, ոչ ասացաք, իմացեալ լինի փոխանակ սակաւ սիրելոյն զոմանց Թագի տալ ոմանց մեզ յիւրեանց պակասականութեն, առանց մանաւանդ նպատից՝ որք պահեն ի պակասութէ, որ է բացատապէս անարգել։ Հորմէ սէն Օգոստինոս Թագի 105. գիրք 2. ընդդէմ երկուց Թղթոց Պելագ. գլ. 7. և գիրք ի վերնոյ նախասահ. սէց. գլ. 7. ցուցանէ, թէ ոչինչ արդիւնք չար գործոց են պատճառ անարգութեն։

Հայց. երկրորդ։ Բացատական անարգութեն յառաջէ քան զմեզ անարգելոյն, զի է ըստ ասացելումն՝ կամք Թագի տալոյ ոմանց մեզանչել, և մեզանչելով վերսիպել ի փառաց. ապա մեզն անարգելոյն ոչ կարէ լինել պատճառ նոր։

Հայց. (2) և մեկնի երկրորդ մասն՝ տրամաբանութեամբ սէնն Յովհաննէ։ Ի բարձրէ անդ Աստ Ի՛ նորին է յառաջ բերեալ զպատճառս նոցա ըստ այնմ ասի, ըե արար Աստ Ի՛ զնոյն ընդ բարեացն, ըստ որում յերս բարութեն Աստ յայտնի երեւի։ Արդ՝ հարկ է բարութեն Աստ, որ չնեռաւ է գՅ ի զարդ, իսպառ յաղթեսցէ երեսից չարոյ, զի չնեռելոյն կարօղ արարչագործ-

(1) Աստ գ. 5. առ 3։ (2) Նոյն։

գրե սկի Ա այդպիսուն բան առ բառ՝ զկնի նա-
խարդեալ բանիցդ։ Այլ ինչ ընդէր ղօսո
ընթրեաց ի գետս, և զնո անարգեաց. չէ պա-
ճառ՝ քաշ եղեալ լինի Այ։ Ա՛ց զայս ցուցանէ
մի՛ ի բանից անտի սկսեալ () գոստինոսի ճառ 26.
ի վի Հոյհ. ուր ասէ. Ընդէր զո յիշէ, և
զնա ոչ յիշէ, ո՛ խնդրեալ գտաւել, երկե ոչ լա-
ռս մոլորել։ Ա՛ց երկրորդ՝ օրինակօք բնակա-
նացս, և արհեստականաց։ Որ ասէ, ի բնա-
կանս մարդկ ե նշանակիլ պատճառն, ինչ (քան-
զի նուիրն առաջին յիւրեան գլխովին է միօրի-
նակ) ընդէրզ ո՞ տան ձէ ե զնէ կերդիւ հրոյ, և
ո՞ս տան ընդ կերդիւ հոգոյ՝ առ յՀ՝ ի վկայեան
անդ հաստատելոյ. երբ զի ըստ այսմ չեղէ զնոս-
զնոյ ե ինչ ոմանց ի բնակս իրս։ այլ ինչ ընդէրզ
այս տան նեղոյց ե ընդ այսոցիկ կերդիւք, և այն
ո՞ս ընդ այլոյ, կամ կամարդ կոտան
Այ։ ոչ կամեալ կոյ զպարդ կոտան սրհեա-
պատրին, կենալ այս ինչ ժամ՝ կոյս ինչ տան
որոյն, և այն ինչ ժամ՝ կոյլ ինչ տան։ ընդ-
պէս և բան սրհեպատրն պատճանի՝ կենալ ոմանց
կոյս ինչ, և ոմանց կոյն ինչ տանն։

Այլև բանն բռնադատ. քանզի յորս հան-
գէս են ի պակասականութիւն՝ չէ հնար նշա-
նակել զպատճառ, թէ ընդէր միումն կատեաւ
քան միւսումն թոյլ տալ նախախնամն պակա-
սիլ, բայց ի կամսոյ նախախնամին. իսկարդ՝ ամ
արարածք ի գերբնական վախճան կարգեալք,
միօրինակ կարօղ են մեղաք վրիպիլ անտի, և
միայն Այ ունին զչվրիպիլն. ապա միայն զկա-
մացն Այ կախեալ կոյ սի կատեաւ քան նի
թոյլ տալն պակսիլ։

Ա՛ց այս պատճառ ըստ ամ կարծեաց ևս
եզրակացուցանէ։ Ուանզի հաւաստեաւ կայտ
է ըստ ամ կարծեաց, թէ կարօղ էր Այ ա-
մենեցուն որք մեղանչեն, և կորնչին, առա-
տապարգև նպաստս տուեալ պահել ի մեղաց,
և ի կորստենէ, ոմք պահեաց զայլս. կամ գեթ
կարօղ էր դնել զնս յայնպիսի դասակարգու-
թիւնս իրաց, յորս զտուեալ հասարակաց
նպաստս բաժինք ի գործ ածէին։ Իսկ ընդէր
ապա ոչ արար. վրդի ոչ կամեցաւ։

Ասիցես։ Այ ոչ զոր լքանէ, բայց եթէ յա-
ռաջագոյն լքոյի ի նմանէ մեղաք, ոմ ասէ ժո-
ղովն Տրիտենդեան. իսկարդ՝ կամելն թոյլ տալ
ոմանց վրիպիլ ի փառաց, որ է բացատրապէս
անարգել, է լքանել զնս. ապա Այ ոչ անար-
գէ

(1) Ընդ։

ձեալ էրացս՝ յիւել յաձայնն պարզութենէ։ Ա-
ապա է, զի ի ըստ՝ պէտքացս՝ պահանջեն ապ-
ել ասելն սարկաձս էրացս, յորոց ոմանս են վերին,
և ոմանս սարկն ի պէտքէրս։ Ա՛ց սա պահ-
պանութիւն բաշխելոյ սարկաձացն էրս, Այ ևոյլ
պայ լինել ընդ ևոյ ինչ, զի ի բաշխ բաշխ
խափանեցին։ Ընդ՝ ըստ այնմ հարկեցուած պե-
ղանգակ ապի հարկեան, զարթնուլ զերանգակ
պէտքէրս էրացս։ Ա՛ց՝ ևոյ Այ ի հարկեն յո-
ոմանս, զարս նախատահմանեալ, յայնպէս ասելն զե-
ցուքն ի ըստ օրինակի ազգութենէ ևոյնէ, և
յայլս զարս անարգելն, ըստ օրինակի արգարու-
պահպանելոյ։ Ա՛ց այս է պատճառն զնոսա հրել-
լոյն Այ, և զնոսա անարգելոյն։ Ա՛ց զայս պատ-
ճառ նշանակել Հատուածն Հռոմ. ե. 22. յա-
ծել անդ ե-ցու։ * Այդս ևոյն Այ
(ըստ Աստ. Կիպրեան Այ) ցուցանել զերա-
կութն, այս ե՝ զվերնութենէն արդարութենէ, և
յայնոյ ասելն զզարութենէ ե-ց, որ հակերեան,
(ըստ Աստ. հակերէ,) այս ե՝ ևոյլ ե-ա, բազում
երկնչութենէ անօրէնն բարութենէ պատրաստե-
լոյն ի ևոյնոյ, զի յայնպէս արասցե զերեսս զե-
ասց ի զի անարգելոյն ազգութենէ, զոր պատ-
ճառեաց ի գեհեն։ Ա՛ց ե. Տիմոթ. ե. 20.
ասէ. * Այլ ի տան մեծի ոչ միայն են անօթք
ոսկեղէնք, և արծաթեղէնք, այլև փայտեղէնք, և
կերկեղէնք. են՝ որ ի պատուի են, և են՝ որ յա-
նարգութենէ։

Այսպս ըստ սկզբն Աւգոմսոյի, և ըստ իրին
ճշմարտութենէ, պատճառն անարգութենէ յառաջ
գէրի ի բարութենէն Այ, զոր կամեցաւ Այ
բազմօրինակ յանդիման երևեցուցանել, յընտ-
րեալ ըստ օրինակի ողորմութենէ կենալով,
իսկ յանարգեալս ըստ օրինակի արդարութենէ
պատժելով. և յայն սակս բարին արդարու-
թեան՝ է պատճառ բացասական անարգութենէ,
բայց ոչ է բոլորական, և ոչ արտաքս զայլ
պատճառս, զորօրինակ են լրութենէ, և բարու-
թիւն սրհեղերացս. որ զուրկ լիներ ի բազում
բարեաց, եթէ ամ պակասութենէ խափանէին,
և պաշտօն ընդհանուր նախախնամի, և եղա-
նակ քաղցր նախախնամութենէ, որով նախա-
կնամ զիւրաքանչիւր ըստ իւրում պայմանի, և
պահանջողութենէ, զպակասականս պակասաբար։

Ասելի է երկրորդ։ (1) Ճացատական ա-
նարգութենէ բազդատութենէ առեալ՝ չէք ինչ
պատճառ, բայց եթէ կամեցաւ Այ։ Այսպէս

գէ զոմանս բացատրաբար, բայց եթէ յառաջագոյն ենթադրեալ զմեզ, որով լքանի:

Պիտեմ նախ, թէ բազումք իմանան զբան մեծագունիդ՝ 'ի վերայ լքանելոյն՝ որ բարձմամբ սրբարար շնորհաց, զոր Ն՚ոչ բառնայ յումեքէ, բայց եթէ վերս յառաջել մեղացն. այլ ոչ 'ի վերայ լքանելոյն՝ որ բարձմամբ ներգործական շնորհաց:

Պիտեմ երկրորդ: Ւդեալ ևս՝ թէ զայս լքումն իմանալ պարտ է 'ի վերայ բարձման ներգործական շնորհաց, զանազանեմ զմեծ: Ն՚ոչ զոր լքանէ յատկապէս, բայց եթէ յառաջագոյն լքոյն՝ 'ի նմանէ, ընդու. անյատկապէս, ուրա՝ Ւրդ՝ կրկնակի իմանամք լքանել Ն՚ոչ զոր. նախ՝ թողացուցանելով զնա յիւրում պակասականութեանէ, կամ ոչ պահելով զնա 'ի մեղաց առաձնին իմն, և գործունեայ անպարտական նպաստիւք, բայց ոչ բարձեալ ամենևին 'ի նմանէ զկարգաւորեալ նպաստս, որոց եթէ չկայր հակառակ, հաստատէր 'ի բարին. և այս է անյատուկ լքումն, որում չէ հարկ՝ զի յառաջագոյն լքոյէ մարդն զՆ՚ոչ մեղսը, իբրզի թողլատ՚ութեին մեղաց փակի յայնմ եղանակի լքանելոյն, ոչ և յայտ է: Ւրկրորդ՝ իմանամք լքանել Ն՚ոչ զմարդն, յորժամ 'ի բաց բառնայ 'ի նմանէ զհաստարակ նպաստս, և զկարգաւորեալ պահպանութեին՝ զոր ունի 'ի վերս բանեաց, և այս է յատկապէս լքանելն, և ըստ այսմ օրինակի Ն՚ոչ զոր լքանէ, բայց եթէ յառաջագոյն մեղսը լքոյն 'ի նմանէ. և այս երկրորդ լքումն է պատիժ, և ոչ առաջինն:

Պնդիցես: Ուսուցեալ վերագոյնդ 'ի վեճ. նախընթ. պ. 4. յօդ. 3. առ 'ի սկիզն Թովմայէ, թէ ոչզոր զրկի 'ի գործունեայ նպաստից, բայց եթէ առ մեղս իւր, կամ թէ մարդն զրկի 'ի գործունեայ նպաստից, ոչ վերս ելնէ մեղացն Ն՚ոչ տալ, այլ վերզի մարդն ոչ կամի ընդունել, և արգելս դնէ մեղանչելով, և հակառակ կալով բարւոյն նպաստից. ապա զինարդ ասեմք արդ, թէ Ն՚ոչ յառաջքան զմեղս լքանէ զմարդն անյատկապէս՝ բարձեալ 'ի նմանէ զգործունեայ նպաստս:

Պնեմ, թէ այսպէս միաբանին սոքա: Ն՚ոչ տալով զբարւոյն շնորհս, ունի զնախընթեաց կամն տալոյ զգործունեայն, եթէ մարդն սեփական և չար կամքն ոչ կացցէ ընդդէմ բարւոյնին. և ըստ այսմ ճշմարիտ է, թէ մարդն վերս մեղաց զրկի 'ի գործունեայ շնորհաց, զոր Ն՚ոչ 'ի տալն զբարւոյնն կամէր, նախընթեաց կամաւք տալ նմա: Կարօղ էր Ն՚ոչ այո՝ խափանել զչար կամն, այլ ըստ որում ընդհանուր նախախնամ, և վերադրդոյն վախճանաց, կամի հետևորդ կամաք բառնալով զայս առաւելագոյն նպաստս՝ թողացուցանել զնա 'ի չար կամն իւր. և ըստ այսմ ևս ճշմարիտ է, թէ նա յառաջքան զմեղս զրկի յառաւելագոյն, և 'ի գործունեայ շնորհաց, որով իրաք իսկ պահպանէր 'ի պակասել, և 'ի չար կամաց:

ՅՕԴՈՒԻԱԾ. Դ:

Ընդէ՞ր սկզբնական մեղքն էնի պարտաճառ անուղղելի. գուլիէ Խարլիան:

Կամեցեալ զառաջինն որոշել զստոյգս յանուղից, ենթադրեմք նախ՝ թէ սկզբնական մեղքն եղև բառական պատճառ անարգութեն ամ մարդկան. այս է՝ թէ կարօղ էր Ն՚ոչ իրաւամբ, եթէ կամեր, վերս սկզբնական մեղաց անարգել զամ մարդիկ. քանզի ըստ սրբ գրոց՝ ծնանիմք որդիք բարկութեն, և պատրաստեան մահու, եթէ ժամանակաւորին, և եթէ յաւիտենականին. վասն խնդիրս է, թէ արդեօք առարգութեի մարդկան իրաք իսկ եղև՞ վերս նոր:

Ենթադրեմք երկրորդ, թէ ոչինչ ընդդէմ երևի՝ սկզբնական մեղաց 'ի նոս, յորս ոչ լինի թողեալ, լինել ներգործութեէ պատճառ առարգութեն նոցին, որովհետև յառաջքան զառարգութեին եղև յառաջատես, և վերս այնորիկ իրաք իսկ ամենք դատապարտին:

Ենթադրեմք երրորդ, թէ սկզբնական մեղքն յորս թողան, կարէ 'ի կրկին ասիլ, թէ զուգընթանալ առ անարգութեին: 'Ւսիս' ըստ որում է աղբիւր, և սկիզբն ներգործական մեղաց, որոց վերս՝ եթէ իցեն վախճանական, առարգին մարդիկ. և յայս միտ զսկզբնական մեղս մարթ է ասել պատճառ անարգութեն նոյ, որոց թողան, ոչ կերպապէս, և յինքեան, այլ արմատապէս, և 'ի գործս իւր. և այս է ասել, ոչ եթէ սկզբնական մեղքն, այլ ներգործական մեղքն 'ի սկզբնականէն յառաջ եկեալ է պատճառ անարգութեէ:

Երկրորդ, զի թէպէտ սկզբնական մեղքն՝ ըստ որում է արատ անձին՝ ընկղի միրտութեի, այլ ոչ ընկղի ըստ որում է հարած բնութեն. քանզի սկզբնական մեղօք տկարութեի բնութեն առաւելաւ, և ցանկութեին եղև առաւել ապա-

բա-

քասան, և սէր մեան՝ ի ջնջիլ մեղացն. վայ մարդն լինի առաւել պակասական, և առաւել դիւրաւ՝ ի մեղս, և մի այսր առաւել պակասս կանուիլն, և դիւրաւհաւատիլն, առաւել պատանջիլ ըստ իւրումն պայմանի, զի Թագն տացի նմա պակասիլ. և այսպէս սկզբնական մեղքն, յորս Թագան բանիւ այսր առաւել պակասկանուիլն, և չերմագոյն ցանկութեան, զորս պատճառաց, որք և մեան՝ ի ջնջելն նոր ըստ մեղացն, կարէ ասիլ, Թէ զուգընթացանայ առ անարգութիւն: Կայց՝ ոչ քաջ տեսանես, այս առաւելագոյն տկարութիւն, կամ պակասականաւելիւն ոչ զուգընթացանայ առ անարգութիւնն իրրև պատճառ նր, այլ միայն իրր պայման՝ առանց որոյ ոչ, կամ իրր տրամադրութի, կամ յարմարութի՝ ի կողմանէ նիւթոյն, զորօրինակ անարգութիւնն կատարն ոչ է պատճառ կատմելոյ բռնին անօթս ինչ յանարգանս: Վասնզի բնութիւն քանի և պակասական լիներ, Աստ ոչ Թագ տայր նմա պակասիլ, բայց եթէ վն բարւոյ ինչ, ոչ ապաքէն վերագոյնդ նշանակեցաք. իսկ Թագացուցանիլն պակասական բնութեան՝ որ չունի մեղս ինչ պակասիլ, սոսկապէս և ըստ ինքեան ոչ ունի զբան բարւոյ, այլ ըստ որում այս պակասութի կարգի առ բարի ինչ. ապա այս տկարութի բնութեն, որ սկզբնական մեղաց առաւելեալ, ոչ կարէ ասիլ պատճառ, որոյ վն Թագ տայ Աստ ոմանց պակասիլ. այլ ոչ և ասացաք, է միայն իրրև պայման առանց որոյ ոչ, կամ իրրև տրամադրութի՝ նիւթոյ առ պակասութի. իսկ պատճառին յատուկ գալ պարտ է՝ ի բարւոյ ինչ, զոր Աստ՝ ի պակասիլն անտի դիտէ, զորօրինակ է բարին տիեզերացս, յայտնութի տեղոգելեացն մանաւանդ արդարոյն, և որ՝ ի կարգին: Օգնեա՛ մեզ ենթադրեալ՝

Ասելի է: Սկզբնական մեղքն ոչ է պատճառ անարգութիւն նր, որոց Թողեալ եղև:

Ցուց. նախ՝ վկայութիւն սրբ գրոց, և Տրիտենդեան ժողովոյն: Որ գիրք բազում ուրեք վկայեն, Թէ Թողեալ մեղքն ոչ վնասեն մեղուցեալին, և ոչ Աստ միշտ գնդ. ըստ այնմ Հռոմ. ԻԲ. 12. * Աւրհնութի՛ն ոչ լռէցէ՛ք ընդ (ըստ Յատ. ոչ ընտրեցէ՛ք ընդ) յոյսդ գոհանայցէ՛ք ‖: Նմ գլ. ԺԲ. 22. վն ապաշխարեալ անօրինին ասէ. * Աստ անհնութի՛ն նո՛ր ընդ անկրօնութի՛ւնէ, ի յիշեցէ՛ք ‖: Նմ Տրիտենդեան ժողովի՛ գլուխ. 5. կան. 5. ուր վն սկզբնական մեղաց այսպէս սահմանէ ի Հռոմ. Հնդմ. Ը. Ի դատաստան ձնհնութի՛ն ոչ ասի՛ Աստ. Վեպ չե՛ք ինչ հան գոհանութի՛ն ի նո՛ր խոստացեալ ընդ Աբրահամ՝ ընդ նո՛ր զաւակ նորա ‖: Խնդրի՝ եթէ վն սկզբնական մեղաց Աստ անարգեր գնա, որում Թողեալ է, վնասեր նմա այս, յիշեր զայն Աստ, ատեայր ինչ՝ ի նմա, և մեայր ինչ՝ ի նմա զատարարութիւն մասն. ապա՝

Հաստատի: Սկրտութի՛ն այնպէս հաշտ Աստ ընդ մարդոյն, մինչև լիով շնորհել նմա զմեղս, և զմեղացն պատիժ, Թէ դատիտենականն, և Թէ ժամանակեանն. իսկայր՝ գլխովին հակառակի այսպիսի լինել և անկեղծ հաշտութիւն, պահելն Աստ զայն շնարհեալ մեղս, իբրև զպատճառ անարգութիւն, քանզի երկոքին սր են անբաղադրեալ: Կամիմ գործունէութեամբ շնորհել ընդ Թողութի սկզբնական մեղաց, և կամիմ գործունէութեամբ անարգել վն այնր, կամ՝ ի պատիժ այնորիկ: Սկ են անբաղադրեալ շնորհելն զպատանութիւն անկեղծութի՛ւ զմեղս մարդասպանին, և սակայն կամելն կախել զմարդասպանն վն այնր. բայց զայս ընդունել պարտի հակադրեալ կարծիքն. ապա՝

Պնակ մեր Պաւեա, Թէ Աստ նկատմամբ նոյ, որոց Թողան սկզբնական մեղքն, էառ զայն իբր զպատճառ անարգութիւն ըստ դիտման միայն. իբր զի Թէպետ և անարգեաց զնն վն սկզբնական մեղաց, այլ՝ ի կորգելն զմիջնորդ՝ ոչ կամեցաւ զայն միջնորդ՝ ի ձեռս առնուլ, այլ էառ զներգործական մեղս. զորօրինակ, ասէ, Թէպետ նախասահմանութի՛ն ըստ դիտման է ձրի, այլ ոչ ըստ գործադրութե՛ն:

Այլ է ընդդէմ: Ասի՝ զի այդ պատասխանի է վայրապար, ոչինչ հիմն ունելով՝ ի վկայութե՛, կամ՝ ի բանն: Երկրորդ՝ զի այս վճիռ անարգութե՛ն ըստ դիտման՝ ըստ տուեալ պատասխանւոյդ, մնայ անգործ, և անպիտան. առ ինչ ապա կեղծել զայն Աստ. այլ ոչ նոյնպէս դիտաւորական վճիռն նախատահմանութե՛, որոյ զօրութի՛ն դնին միջնորդք:

Պնան այլք, Թէ զսկզբնական մեղս կրկնակի հնար է զմեռա ածել, ըստ որում է արատ անձին, և ըստ որում է հարած բնութե՛: Կայ առաջնոյն, ասեն, ջնջի միտութի՛, և ոչ է պատճառ անարգութե՛. իսկ ըստ երկրորդին մեայ, և է պատճառ անարգութե՛:

Ա՛յլ զընդդէմ Հետևեցուցանեմք ։ Ա՛պա Ասայ ինչ մասն դատապարտութեն ի միւսանդամ ծնանալս ։ Ա՛պաքէն ոչ իւիք իրօք զօրէն փախուստ տալ Հակառակորդք յայսմ դժուարութեն. քանզի զոր ինչ և ասիցես Ասալ ի սկզբնական մեղաց իրրև պատճառ անարգութեան, բնադատիս խոստովան լինել, թէ Ասայ ինչ մասն դատապարտութեն ։ Ա՛յլ քանզի դժուարութենէ յաւէտ զմտաց սիյն Ֆոստինոսի, և սիյն Թովմայի,

Չ՝ուց. երկրորդ՝ եգբակացութենէ յերկուց սիւ Ա՛րգապետացս ։ Սիյն Ֆոստինոս՝ ի վե խրա. և շնոր. գլ. 8. զսյն զայս մեր խնդիր առաջի դնէ. քանզի խնդրէ զպատճառն, վն ոչը Ի՝ձ զնա, որոց առատաձեռնեաց գնորհն իւր, և ևթող զսկզբնական մեղս, անարգէ՝ զանալով զպարգև խոպատ համբերութեն, որ է նոյն իսկ խնդիրն, զոր յայսմ վայրի յուզեմք. այլ զայս ոչ լուծանէ՝ յատաջ բերեալ զսկզբնական մեղս, զորօրինակ պարտ էր առնել, եթէ զսկզբնական մեղս ի նն, որոց թողան, դնէր իրրև պատճառ անարգութեն նոյ. այլ պարզապէս պատասխանի տայ, թէ չգիտեմ, և դիմէ յանքննին դատաստանն Ի՝ոյ։ Ա՛րդ խոստովանէս յինէն, ասէ, ըն ընդդէմ ոչ էիր նձ Ի՝ձ վէրադրս հակերդութենէն՝ որոց էիր պէտք՝ զրկել բաբելացիք լեռնս վարելն, պատասխանէմ ըն ընդդէմ. Օ՛չ ոչ ընդն յանդգնութենէ, այլ ձանաչելով զքոյ անձին ըսէմ յԱ՛ստուածոյն, որ ասէ. * Խոյ արդ գնա ևս հարը, որ պատասխանի գրս Ի՝ոյ ։ * Ո՛վ ևս կարդ, գձանաչեան, և խոստովանի, և գիւրացուցանէ զանձինս իւր ի ձեռս Ի՝ոյ, ոչ զի ամենայն ինչ ստանց չնորհի են պատասխանիդ ։ . . . . . Ընդարձակ ստանձնեալ ուրեմն է, և յանդգնալ, զի Ի՝ձ ունայ յարդոց կարդ, զոր չէ ընդունիմ ձնաւ ։ Ի՝ոյ, որոց կամ գիտութիւն, և կամք, ոչ գոյ զանձինս իւրեանց, այլ հաղորդութենէ ընդհանուր կարգաց կարդ ։ Ա՛յս նմին օրինակի սիյն Թովմաս ի ձառելն տիրապէս ի վերայ անարգութեն, ոչ ասա՝ պ. 3. ոչ վերարերէ զայն ի սկզբնական մեղս իրր ի պատճառ, այլ առ ընդհանուր սկզբունս ինչ, որ հրեշտակաց, և մարդկան են հասարակ, ոչ են պակասակացնութենէն բնութեն, բան հանրական նախանձայուզութեն, որում պարտ է թոյլ տալ պակասութենացք ինչ, և վն նոյ զպատիժս ի վերաձելչ, ի յայտնութեն արդարութեն իւրոյ։

Ա՛յլ ասիցես։ Սիյն Ֆոստինոս ի գրելն ընդդէմ Պելագեանց, ստէպ յատաջ բերէ զսկզբնական մեղս, իրր զպատճառ անարգութեան ի մարդիկ ։ Ո՛ր վէրծանի, ասէ գլ. 8. ի վն պարգ. խոպ. համբ. ի զանգուածոյ լորպեան, սէբեոյէ զնուրս. և որ ոչ վէրծանի՝ ձանչէ զնորան ։ Ո՛ւ Թուղթ 105. Ինդրեմ զդէնս խոպատութենէ, և գոռանէմ։ Ո՛րանչ սրբեմէ մեղաց հանդերձանեն գոռոզութեամբ։ Ո՛ւ այլ անբաւք ի սոյն սակի։

Պէտք նախ։ Ո՛րե զբանս սիյն Ֆոստինոսի ոչ մեկնեսցուք, ի միջ բերեն՝ ամ մարդկան ևս, ոչ միայն ի դիտման, այլև ի գործադրութեն, խոստանալ, անարգիլ, և դատապարտիլ վն սկզբնական մեղաց, զոր ոչ ընդունին հակառակորդք, և ոչ իսկ ընդունել պարտ է ուղղափառի ումեք, ի նն՝ որոց Թողան միրտութեն։

Պէտք երկրորդ՝ զան. զառաջարկ։ Սիյն Ֆոստինոս ի ձառելն ընդդէմ Պելագեանց ստէպ յատաջ բերէ զսկզբնական մեղս, իրր զբաւական պատճառ անարգութեն, ընդու. իրր զպատճառ իրօք ի ձեռս առնել, ուրա ։ Ա՛նկնի. սինդէին Պելագեանք, թէ անիրաւ ակնառու լինի Ի՝ձ, եթէ զմանս յատէտ՝ քան զայլս անարգէր, առանց յատաջատես յանցանաց ։ Օայս տրտունջ կարձել կամեցեալ սիյն Ֆոստինոսի, պատասխանէ, թէ չիք ումեք իրաւացի պատճառ տրտնջելոյ, որովհետև ամենեքեան իսկ են ի զանգուածն դատապարտութեան սկզբնական մեղաք, և յայն սակս ունին յինքեանս զբաւական պատճառ անարգութեն։ Իսկ թէ արդեօք զայս պատճառ ներգործելի ի ձեռս էառ ի նն՝ որոց Թողան, ոչ քննէ սիյն Ֆոստինոս յայսմ վայրի, վրդէ զայն ոչ պահանջէին Թախանձանքն Պելագեանց. սակայն այլուր՝ յորժամ զայսմ խնդրոյ տիրապէս ճառէ, Թող Թէ միայն չհաստատէ զայն, այլև զսրբին հակառակն՝ ասէ զանձնէ՝ չգիտել զպատճառ այսր անարգութեն, ոչ տեսաք։

Պէտք երրորդ, Թէ սիյն Ֆոստինոս բազում անգամ վերաբերէ զանարգութենէն առ սկզբնական մեղս՝ ոչ կերպապէս, և յինքեան, այլ արմատապէս, և վն գործոց իւրոց. այս է՝ կամ վն ներգործական մեղաց, որ ի սկզբնականէն ծագի, կամ վն առաւելագոյն տկարութեան, և պակասականութենն՝ որ ի սկզբնական մե-

մեղաց Թողան, իբր ոչ եթէ սա է պատճառ անարգուԹեան, այլ վնաս զուգընԹաբանայ առ այն՝ իբր պայման, և առաւել տրամադրուԹիւն առ պակասուԹիւն, ոչ թէ ասացեալ վերագոյնդ։

Սակայ։ Սիրն Օգոստինոս յայտնապէս հաստատէ, Թէ սկզբնական մեղքն եղև պատճառ՝ ևս և ի ձեռս առեալ՝ անարգուԹեանն նոյ, որոց Թողան. քանզի ասէ ԹուղԹ 105· Օ՛նոյ ինչ սիրէր Ա՛ստ ի Յովէլ, գնալն Ծնեալ էր, և բայն ինչ տարակուսել, բայց եթէ վասն ընդդիմախօսին էր՝ զպարզել։ Ա՛ս վնաս ինչ ապերախտ ի յԱսա, գնալն վասն ինչ տարակուսել էր, բայց եթէ վասն Ծնեալն Ծղը։ Իսկարդ՝ Թողան Աստուծոյ սկզբնական մեղքն, քանզի գոլով արդի Աստահակայ, յայտ է Թէ Թլփատեցուցաւ։

Պիտեմ սակ յառաջն։ Աստ՝ եթէ զայս բան ոչ մեկնեցուք՝ յոյժ ցուցանեն։ Արկրորդ՝ այսպէս իմանալ պարտ է, իբրզի սկզբնական մեղքն եղև բաւական պատճառ առնելոյ և անարգելոյ զԱստուած. քանզի չէ հաւասար, Թէ արդեօք Աստուած եղև՞ անարգեալ յատուկական անարգուԹիւն։ Ա՛ս Երրորդ՝ Հնար է իմանալ ի վէմ սկզբնական մեղաց ըստ գործոց նոր, այս է՝ քան առաւելագոյն տկարուԹիւն, որ ըստ ասացեալսումն զուգընԹաբանայ ըստ իւրում եղանակի առ անարգուԹիւն։ Ա՛յլ ըստ այսմ իմացման՝ զատելուԹիւն չէ պարտ առնուլ անձկապէս, այլ լայնարար՝ փոխանակ սակաւ սիրոյն, ոյ մեկնէ սէն Յովհաս, ասա՝ պ· 3· առ 1· և՛ի 3· ձան· 32· խ· 1· պ· 2· առ 4· յոր միտ ևս առնուլ պարտ է զատելուԹիւն հօր, և մօր։ Ղուկ· ԺԴ· Այդ միտք բանիցն է, Թէ Ա՛ստ զԱսա՝ որ ըստ բնուԹիւն՝ ի սկզբնական մեղաց ախտաւորեալ, է՛ի չարն առաւել յաժարամտեալ, և Թող միւրուձեւ տկարուԹիւն. իսկ զՅակովբ՝ որ զնոյն ախտ ախտացեալ, առանձին իմն ողորմուԹիւն պահեաց. և ըստ այսմ՝ի Յակովբ սիրեաց զողորմուԹիւնն, և յԱսաւ ատեաց զսկզբնական մեղս, այս է՝ սակաւ սիրեաց՝ ոչ հաստանելով՝ի Թիկունս տկարուԹիւնն՝ որ ձգեալ՝ի սկզբնական մեղաց։ Ա՛յսր լուծմանցս այսոցիկ մեկնել պարտ է զվկայուԹիւնս ինչ սիցն Յովհաննէսի, որ սոցին նման։

Ա՛ԸՕ

Դ ՍԿԻ ԽՈՐՀՐԴՈՑ ԸՄԲՆԴՍԻՆ ԵՐԻՈՐԴՈՒՅՆ։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԸՄԲԱՀԻՆ։

Ի վերայ ճշմարտուԹեանն Խորհրդոյ ածեալսն ԱբրդրդուԹեանն։

ԱՔՒ Թուխս՝ Ի 27· Խաղրդ՝ Ինչ 943։

Ընդդէմ այսմ Խորհրդոյ երիք եղեն դէմառոր հերետիկոսիք։ Առաջինն եղև Աբեղի, որ ուրացաւ զանձանձուԹիւնն անձանց։ Երկրորդն՝ Ըրիոսի, որ ուրացաւ զնոցան ՀամագոյուԹիւն։ Երրորդն՝ Մակեդոնի, որ զԾածուԹիւն Հոգւոյն սկզ՝ի բաց հերքեաց։ Այսր երիս գլուխս վերածել մտրԹէ զամ հերետիկոսուԹիւնս՝ որ՝ի վերայ այսր նիւԹոյ։

Օձրիս զայսոսիկ գ՛ի վաղ ժամանակաց ընդմացեալ հերետիկոսիս՝ նորոգ յարուցին Մակինեանք իբրև յընդդիմիլ վերջաստանեւորդ դարուն, որք ասէին, Թէ Հայր, և Որդի, և սՀոգի, Թէպէտ են երիք, բայց ոչ երիք անձինք, և ոչ նոյն գոյացուԹիւն, այլ Հայր միայն է Ճշմարիտ Ա՛ստուած։

ՊՐԱԿ ՄԻՈՑՆԱԿ։

Հատուած ճշմարտուԹենէն Խորհրդոյ ածեալսն ԱբրդրդուԹեանն։

Պատեհ է։ Գոյ մի Թուով և անհատաբար Ա՛ստուած երիս անձինս. կամ՝ մի և նոյն անհատ էուԹիւն յերիս անձինս իրապէս զանազանեալս, ի Հայր անձին, յՈրդին Ծնեալ, և ի Հոգին սՀ բղխեալ։

Յուց. ՚ի հին կտակարանաց ։ Ասա՝ Օրէն ։ ա. 26. ասաց Ես. * Ընտրեցուր տարբ ըստ պատկերի ձերոյ, և ըստ նմանութեան ։ ահա բաղմաւորութիւն, և անդէն առ նմին. * Ընդ Ես ելարջն՝ ի պատկեր է ։ ահա միութիւն ։ Երկրորդ՝ Օրէն ։ ժբ ։ 1 ։ * Երեխայս Տ(Երրա- Համա.) Ես առ խաչեալն Աստիճեան ։ ։ ։ Ես բացեալ զաչս է ։ և եղեւ, և ահա արբ երբեք ի ձէրոյ բան պէս ։ և ձերբ եղեւ ։ ։ ։ երկիր եղոծ ՚ի ձէ երկիր ։ և ասե ։ Տէր երկիր ընդրն առաջի ։ ։ ։ Օր քննել սինն Օգոստինոսի՝ գիրք 3 ։ ընդդէմ Մանիքեմոսի ։ գլ ։ 26 ։ ասե ։ Օրերն պէսանեք, և ոչ Տեսր, այլ Տէր առնհանեք, ձեզ Երրորդութիւն՝ ընդեղ և երբ առնին են, այլ ոչ Տէր Ես։

Յուց. ՚ի նոր կտակարանաց ։ Մատթ. իը ։ 19. * Մկրտեցէք զնո յանուն Հօր, և Որդոյ, և Հոգւոյն սրբ ։ ։ Նէ այսուհետ բանիւ նշանակի՝ եթէ միութիւն էութեն՝ յասելն զանգանապես, Յանուն, և ոչ յանուանս, և եթէ Երրորդութիւն անձանց՝ յասելն Հօր, և Որդոյ, և Հոգւոյն սրբ ։

Երկրորդ՝ ա ։ Յովհ ։ ե ։ 7 ։ * Երեք են, որ վկայեն յերկինս ։ Հայր, Բանն, և Հոգի սբ ։ և երեքեան ոչ են ։

Ի թախանձեցուցիչ վկայութէ աստի երկու ինչ ՚ի բաց հերքեն Արիոնեանք, զճշմարտութիւն բնագրին, և զնմաստս նր ։

Ա՛ն ճշմարտութեն բնագրին՝ ասեն, թէ այն ևօթներորդ տունն գլ ։ ե ։ թղթ ։ ա ։ Յովհ ։ է նորոգ յաւելեալ ։ Ա՛ի զի ոչ գոյ տեսանել զայն ՚ի հնագոյն և յընտիր օրինակս ։ Նէ երկրորդ՝ զի Աթանաս, Հիլարիոս, Ասկեբեդան, Ամբրոսիոս, Կյրիգոր Նազիանզացին, և այլք, ոչ բերեն զայն յառաջ ընդդէմ Արիոսեանց, և Սաբէլեանց, որովհետև քաջագէպ էր յոյժ ՚ի պարտել զնոս ։

Ա՛ռ առաջինն, խոստովանիմք՝ թէ այս տունն կամ ողջոյն, և կամ քան մասանց ինչ ոչ գտաւ նի ՚ի ձեռագիր հին օրինակս ինչ ։ բայց գտաւ նի ՚ի յոգւոյնս կարի իմն վաղնջականս, և ՚ի նշանաւոր յոյժ ։

Իսկ այն՝ զի ՚ի քանի մի օրինակս ոչ գտաւ նին, մարթի է այդմ դիպիլ, մի՝ ՚ի դաւաճանուէ Արիոսեանց, որք զայս վկայութիւն իբրև կարի իմն ներհակս նոցին մոլորութեն քերեցին ՚ի բաց, ոյն վկայէ Հերոնիմոս ՚ի կանխաբանութեան Եւան Աթանուղկեայց Թղթոց, սակայն եթէ այս կանխաբանութիւն լցէ Հերոնիմոսի, զորմէ վկայէ արդ ՚ի քննիչս։ Այլ զիարդ և իցէ, զայս օրինակ զդաւաճանութեն կնդու յոլովակի դնէ Արիոսեանց վն սինն Ամբրոսիոս՝ գիրք 2 ։՚ի վն Հաւատոյ ։ գլ ։ 15 ։ գիրք 5 ։ գլ ։ 16 ։ գիրք 3 ։՚ի վն Հոգւոյն սինն ։ գլ ։ 10 ։ Երկրորդ՝ մարթի է այսմ զանցառութեն դիպիլ առ վրիպանաց օրինակողին, որոյ ժամանակ ՚ի բանս յայսոսիկ եօթներորդ տան, * Երեք են՝ որ վկայեն ։ վրիպանաք աչացն հանց յօթներորդ տունն, ուր նոյն բառք կրկնին ։ և այս վրիպակ յաճախ հանդիպի օրինակողաց, յորժամ ոչինչ խիր զրեթէ ՚ի մէջ եդեալ, նոյն բառք կրկնին միւսանգամ ։

Սակայն Աուկաէական Լատինացւոց, այն է՝ հրատարակեալ Ճշմարտն նդ, յորինեցաւ ըստ օրինակացն, որք էին ՚ի ձեռս Հաւատարիմ առանց ամ ուրեք ։ և զայնս խարդախել կարի իմն դժուարին է վն զօրհնանապատ գործոյ ուրեք ։ և վն Հաւատի վտանգին ՚ի յայտ գալոյ խարդախութեն, և յայն սակս կարի իմն մեծագոյն Հաւատոյ են արժանի, քան զորս գաղեալ կան յանկիւնս գրատանց, ուր յանհոգութէ, կամ ՚ի չարութէ օրինակողաց, խարդախութիք, և խառնուրդք համարձակ մտանեն ։

Ա՛ռ երկրորդն, առ այն՝ թէ բաղումք ՚ի հարց զայս տուն ոչ բերեն յառաջ ընդդէմ հերետիկոսաց, պատասխանեմ, թէ բաղումք ևս բերեն ։ Տերտուղիանոս յիշատակեաց ՚ի գիրս ընդդէմ Պրաքսեայ ։ գլ ։ 25 ։ Սինն Կիպրիանոս՝ ՚ի գիրս, որ՝ ՚ի վն միութեն եկեղեցւոյ ։ Հերոնիմոս՝ ի կանխաբանութեն թղթոցն կաթուղիկեայց, Աստիոդորոս, փուղկենտիոս, և այլք բազումք ։ Բդ՝ այս դրական ցուցումն ստուգիբ հզօրագոյն է քան զբացասական առարկութիւնն Արիոսեանց ։ Ա՛յ, այն՝ զի ոչ եթեռնումք ՚ի գիրս ոմանց նախնեաց՝ յառաջ բերել նդ զայս տուն, հաւանական է, թէ դիպաւ ՚ի հանդիպելոյ նդ սխալական մատենից, կամ զի ոչ ամ գրուածք նդ ՚ի ձեռս մեր ժամանելոցն, և կամ զի ՚ի թշնամեացն հաւատոյ աղաւաղեցան ։

Իսկ վն խնամոյ այսր տան, ասեն Արիոսնեանք, թէ այս բանք, * Նէ երեխինս ՚ի են ։ ոչ նշանակեն զմիութէն բնութեն, կամ գոյացութեն, այլ զմիութէն վկայութեն ։ վզի ՚ի հետագայ ուրեքերորդ տան նոյնպես ասի վն Հոգւոյ, արեան, և ջրոյ ։ * Նէ երեխինս ՚ի են ։ զոր ապաքէն ոչ խնամանք վն միութեն բնութեն, այլ վն

զը միութենէ վկայութեն, ըստ որում զուգընթա-
նան Ի նոյն վկայութեի վը Աստ, թէ ե ճշմար-
տութենի, ոչ Հայր, Որդի, և Հոգին սը։

Պետք է նախ, թէ այս մասնկութենը ուներորդ
տան, * Ցոհ. ե. ե Ի. ‖ Ի բազում Աստի
մատեանս ոչ գտանին։ Հովհաննէս սրբագրիչը
թուին Ներկուտասան, յորս ոչ գտանին Ցն-
նովկինտոս երրորդ Ի վճռականն, որ 3.
Ա Ճառակ. մակագ. 41. գլ. Ի Ծոպէռնս ինչ. 8.
ասէ, Ցո Ի Բազում Ծոպէռնս, հաւանական է
թէ Աստինացուց, ոչ գիտեն Ի մատեանս
Հաւնաց թէպետ գտանի, բայց ոչ որպես յա-
ռաջերի, այլ այսպես. * Ցո Ե ե ե Ի Ի. ‖.
այս է Ի մի վկայութի զուգընթանան. սակս
որոյ իրաւամբ ընթադատի, թէ Ներկուտենէ
Հրիոսենանց, կամ անհոգուտենէն օրինակողաց
Ի բաց անկաւ Նախդիրդ Ե Ի Աստին մատենիդ,
յորս գտանին այս բանք Ի Յլորդ թէպետ և
այսպես ոչ գտանի Ի Ալուկաթեայն Ջտինաց-
ուց, այլ տեսեալ պարտ է բաշատրել, զի
համեմատեսցի Հաւնաց բնագրին, որպես թէ
այս իցէ միտք բանին, Հոգին, Ջուրն, և արիւնն
զուգընթանան Ի վկայել զնոյն իր, այս է Ջ Ա-
լինել Ճշմարիտ մարդ. և թէպետ յերկուին
տան ևս գոյ Հանգիստութի ինչ Ի տալ ղկայ-
ուտիւն, բայց չէ Հարկ լինել Հանգիստութենն
Ի նշանակութենէ բառիցս այսոցիկ. * Ցո Ե ե-
ցինս Ջ Ե.

Պետք է երկրորդ Ի դնել թէ այս բանք
բացատրին զՀանգիստութենէն, այո այն ևս գտա-
նի. քանզի երեքին սը, Հոգի, Ջուր, և արիւն,
են ըստ իրաց ինչ մի գոյացապես Ի այս միտք
բանիցն է. Հոգի, Ջուր, և արիւն վկայեցին վը
Աստ Ի յաւուր յարքարանացն. Հոգին յորժամ
աղաղակեաց, և եհան զոգին. արիւն, և Ջուր
ելեալ Ի կողէ նր. և երեքին սը մի են գոյա-
ցապես, այս է վերաբերին առ մի և Ի նոյն
մարդկային գոյացութենէն որ Ի Ա, ոչ Հայր,
Որդի, և Հոգին սը վերաբերին առ մի և Ի
նոյն ճծեղէն գոյացութենէն. բայց այս ինչ է խը-
տիր Ի միջի, զի այս ճծեղէն գոյացութի է
ամենեին պարզ և մի, իսկ մարդկայինն բա-
զադրեալ։

Երրորդ Ցոհ. ժ. 30. * Ցո Ն Հայր մի
եմք Ի։ Ցո Ն Հայր եմ, ահա քեզ զանազա-
նութենէն անձանց. մի, ահա Համագոյութենէն։
Ա այ սքեն Ցգոստինոս ճառ 36. Ի գլ. ը. Ցոհ.
ասէ. Որ ասացն Ե, Ի ես պոռի ըմէ յԱբէ-
ր ես ասացն Եմ, Ի ես պոռի ըմէ Ի Աբէել։
Ամենայն վկայութի զլսատուրաբար թախան-
ձեին սը Հարք ընդդեմ Հերետիկոսաց։

Չորրորդ զինչ ևս բացայայտ քան զայն
բան Ցոհ. ա. 1. * Ի սկզբանէ էր Բանն,
և Բանն էր առ Ած, և Ած էր Բանն Ի։

Ցուց. եզրակացութենէս աւանդութի. Ցախ
Ի ձեզ մկրտութենէ, որ Ի սկզբանէ անտի եկե-
ղեցւոյ անխախտ եղև Ի գործածութենէ. իսկ սա
բոլանդակ զգաւանութենի երից անձանց Ի մի
Թուով գոյացութենէ, զորօրինակ քննեցաք Ի
վեր անդր։

Երկրորդ Ի բողբ բառնալոյն Համարէն եկե-
ղեցւոյ ընդդեմ Հերետիկոսութենէն, որք յա-
րեան Ի վը այսր խորհրդոյ, Արեւլի, Ըրիոսի,
Անհնդանի, և այլոց։ Բանզի աստի յայտ է,
թէ այս է, և եղև Նախնի, և անշուշտ վար-
դապետութենէ Հաւատացելոց։

Երրորդ Ի սը Հարց, որք յերիս յառաջին
դարս նախ քան զժողովն Նիկիոյ զայս Հաւատս
Ի գիրս իւրեանց բացատրեցին։

Հաւաքնեորդ դարուն Ներսես աշա-
կերտն Պօղոսի Ի գիրս որ կոչի Ներշէ. գիրք
3. Հինգերորդ, և իններորդ նմանութենէն։ Ա-
ինչ Կղեմէս գործակիցն Պօղոսի, և յաջորդն Պետ-
րոսի Ի գահն Ներովմայ, Ի Թուղթն որ առ
Յորնթ. Հմի 16. և Հմի 161։ Ա Ղիոնե-
սիոս Երիսպագացին Ի իւր աշակերտ սը Պօ-
ղոսի, Ի գիրս որ Ի վը ճծային անօճանց. գլ.
1։ Ա Իգնատիոս Նահատակն աշակերտ
աւետարանչին Հովհաննու Ի Թուղթն որ առ
Էփեսացիս, և առ Մագնեսեանս։

Ներկորդ դարուն Ա Պօղիկարպոս, այլ
աշակերտ սը Հովհաննու աւետարանչի, ևս
և սը Իգնատիոսի, եպիսկոպոս Ոմիւռնիոյ, և
ընդ նմա համարէն եկեղեցին Ոմիւռնիոյ, Ի
Թուղթն զոր վը նահատակութենէ սը Պօղի-
կարպոսի գրեաց առ եկեղեցիս Պոնտոսի, առ
Իւսեբեայ գիրք 4. պատմ. գլ. 15։ Ա Ն-
հատակն Ցուստինոս, Ի գիրս ջատագովութենէ
2։ Ընթենագրաս քրիստոնեայ իմաստասէր, Ի
գիրս ջատագովութենէ վը քրիստոնէից առ կայ-
սերս։ Ա Թրանոս աշակերտ սը Պօղիկար-
պոսի, եպիսկոպոս Ուգդունիոյ, և նահատակ.
գիրք 1. ընդդեմ Հերետիկոսաց. գլ. 2։

Ներրորդ դարուն Կղեմէս Ալեքսանդրացի
գիրք 1. դաստիարակութենէ. գլ. 6։ Տերտու-
ղիանոս ընդդեմ Պրաքսեայ, գլ. 2. և գիրք

Ի մի պարկեշտութիւն գլ. 21։ Աբն Ակիպ քիանոս՝ Ի մի միութիւն հակղեցւոյ գլ. 4։

Հաւսկ յետոյ Ի չորրորդ դարուն։ Ի ժողովին Նիկիոյ՝ յամին 325. ընդդէմ Արիոսի, և Ի ժողովն Կոստանդնուպօլսոյ՝ յամին 381. ընդդէմ Մակեդոնի, հաստատեցաւ հաւատոյ ուղղափառութիւն Ի մի Երրորդութիւն, և համագոյութեան անձանց Աստուծոյ՝ որ մի է, և անբաժանելի, զոր անտի և այսր հաւատացեալք առ հասարակ միաբան դաւանին Ի հանգանակին՝ զոր երգ եկեղեցին։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Բ։

Ի Վէ ելեալոյ ածային անէծից։

Սէն Յովհան՝ Ի. 27։

Պանդխտութիւնդ սահմանաւոր Երրորդութիւն, ոմն յայտ է յասացելոցս Ի նախընթացս վիճաբանութիւն, կայանայ յերիս անձինս մի և նոյն անհատական ածային բնութիւն, իսկ անձինքն կացուցանին առանձնութիւնք, և առանձնութիւնքն հիմունք լինին, նմին իրի ընդ սրբոյն Յովհաննի ճառասցուք նախ՝ զերկրորդ՝ զառանձնութենէ, և երրորդ՝ զանձանց։

Պ Ր Ի Կ Ա Ն։

Երբեմն յածայինս էպէն ելեալ։

Ելոյն բան որում այսպիսի, ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ ծագումն միոյ յայլմէ. ուստի ելոյն յածայինս է ծագումն միոյ անձին Ի միւսմէ, կամ յերկուց։ (1) Այլ քանզի ամ ելոյն է բան առնելութենէ ինչ, ոմն բան առնելութենէն որ դիմէ Ի նիւթ արտաքին, է ելոյն ինչ առ արտաքս, նոյնպէս բան առնելութենէն որ Միոյ Ի նոյն իսկ յարարօղն, մնածի ելոյն ինչ առ Ի ներքս։ Ել զգայմանէ խնդրի աստուածոր, թէ գոնիցի արդեօք Ի Աստ։

Ասելի է (2)։ Ան Ի Աստ ելմունք առ Ի ներքս։

Յայտ է յայնմ ամ, որովք ցուցաք վերագոյնդ զածելոյն Որդւոյ, և Հոգւոյն սրբոյ, զոր Հաղորդեալ ունին ճանապարհաւ ելման միոյն։

Ել ևս՝ (3) Ի հաւատոց է, թէ գոնիցին Ի Աստ բազում անձինք, իրապես զանազանելոք Ի նոյն Թուով բնութեամբ, ապա են Աստ ելմունք։ Հայց. հետևութիւն Երեք չեն Աստ ելմունք, ոչ լիներ առնչական հակադրութիւն ծագման. և Ի դադարիլ առնչական հակադրութեան ծագման, չէ հնար զանազանել բազում անձանց, բայց եթէ ըստ այլևայլութեան բնութեան. ապա։ Հայն սակս Ա՛ն ինքնին խօսելով զանձնէ, Հովհ. Ը. 42. ասէ. * Ես Աստ ելի ։ և Հովհ. ժե. 26. զՀոգւոյն սրբոյ, Որ Ի Հօրէ ելանէ ։ ըստ սմամ երգէ և եկեղեցին Ի հանգանակին Նիկիոյ զՈրդւոյն. Ի Հօրէ ծնեալ, Աստ Աստ. և զՀոգւոյն սրբոյ. Որ Ի Հօրէ, Ս Աստ ելանէ։

Պ Ր Ի Կ Ա Ն Բ։

Ոչ էր ժէ ելոյն բանին ինչ ձեռնհաս, և ոչ ելոյն Հոգւոյն սրբոյ։

Պիտեալ պարտ է, զի ծնունդն, ըստ որում պատշաճի ևս և անկենսաւորաց, է փոփոխութիւն յոչ գոլոյ Ի գոլ յիմիք ենթակայի։ Իսկ ըստ որում պատշաճի միայն կենսաւորաց, առհասարակ սահմանի. Ծագումն կենսաւորի Ի կենսաւորէ Ի նմանութիւն գերազանցութեամբ բնութեան։

Ասի Ի նմանութիւն բնութեան, վասն ծնանալն ոչ միայն պարտի լինել նման ծնողին յինքեան, և էապէս, այլև պարտի ելանել նման ծնողին Ի զօրութեան, և յեղանակ անտի ելման. այս է՝ եղանակն ելման մտածեալ ըստ իւրում տեսակի, և ոչ միայն ըստ անհատի, պարտի լինել եղանակ նմանեցուցման, կամ Ի մէջ բերել զպատճառն լինելոյ եղողին նման իւրում սկզբանն, մինչև լինել այսմ նախադասութեան, Ծնողն նմանեցուցանէ, այնպէս կերպական ըստ չորրորդ եղանակի ըստնիքնանութեան, ոմն ասէն իմաստասէրք, զորօրինակ սոքա, չնօղն չնէ, Քերդող քերմացուցանէ, երաժիշտն երգէ։ Ել պատճառն է։ Ասի՝ զի սահմանքն Ի կերպական միտս իմացեալ լինին։ Երկրորդ՝ զի բովանդակ կերպականութեի ծնողեան կայանայ Ի տեսակութեան նմանութեն, կամ Ի սեռնքեան բնութեն՝ ըստ որում նման, և ոչ այլ ինչ է ծնանելն, բայց եթէ տպաւորել զսերիչ նմանութեի իւր. քան այսմ Ծննդ. ե. 3. * Ընտ ձեռ ըստ ներգործոց է։ Ե ըստ պարկերն է։ (ըստ Ատ. Ընտ ձեռ զգեցուցեալ է Ե զնմանութեն է)։ Ել Ի չգոյէ այսր թեան,

(1) Ընտ՝ է. 27. պ. 1. ԲՀ։ (2) Ընտ. (3) Ընտ՝ է. 33. պ. 1. ես 4։

քևան, Լուա կաղաքեալ Ի կողէն Ադամայ, ոչ է ծնեալ, և ոչ գուստր նր, զի թեպետ և է մարդ էապես իբրև զԱդամ, և զօրութիւք այսր եղման նկատելոյ ըստ անհատին՝ եղ նման նմա, այլ ոչ զօրութիւք եղման նկատելոյ ըստ տեսակին, վասն զի աղանային եղանելոյ Ի կողէ ոչ է նմանեցուիչ, կամ ոչ Ի վէր քերէ զգաստաձառն, թէ ընդէր նա՝ որ ըստ այսմ օրինակի եղանի՝ ինչ նման ըստ բնութեան նմա՝ յորոյ կողէն եղանի. քանզի մարթի էր լինել յայնմ կողէ ձի, կամ այլ ինչ. բայց ոչ այնպէս լինի Ի ծննդականն առնելութեէ՝ որ հաստատեալ Ի բնութեէ։

Լուա արդ՝ Ի վէր զանազան կարծեաց՝ հաւանագոյնս

Ասելի է։ (1) Հայնսակս եղեալն Լանին է ծնունդ, և ոչ եղեալն Հոգւոյն սրբ, վասն զի եղեալն Լանին է Ի ձեռն մտաց՝ որ զօրութիւք իւրով է նմանեցուիչ, և եղեալն Հոգւոյն սրբ է Ի ձեռն կամաց՝ որ զօրութիւք իւրով ոչ է նմանեցուիչ։

Ընդեմ կարծեաց նպաստաւն սքի գիրք, որ յորժամ կոչեն զԼանն Որդի, և զնա՝ որ ոչ է Լան, ոչ կոչեն Որդի, ցուցանեն յայն սակս լինել Որդի, վասն զի Լան, և չլինել Հոգւոյն սրբ Որդի, վասն ոչ է Լան։ Այնօրինակ և սքի Գաստինոս՝ գիրք 6. Ի վէր Երրորդ. գլ. 2. ասէ. Նովին Որդէ, որով Լան, և նովին Լան, որով Որդէ։ Նոյնպէս և Ըմբռնաս՝ բան 2. և 3. ընդդեմ Արիոսականց։ Ըմբռնասիոս՝ գիրք Ի վէր մարդեղ. գլ. 3. և այլք։

Յուցանի բանիւ։ Հետևութէ ծննդեան է եղանել Ի նմանութէի բնութեան զօրութէ իւրով, և ըստ բնութեան, կամ ըստ տեսակին նկատեալ. իսկարդ՝ այս պատշաճի եղմանն՝ որ է Ի ձեռն մտաց, և ոչ եղմանն՝ որ Ի ձեռն կամաց. ապա։ Ունի. յայտ է յասացելոցս Ի սկզբան պրակիս։ Յուց. փոքր։ Լյս տարբերութէի է Ի մէջ մտաց, և կամաց, զի միտքն իմանայ այնու, զի իմացեալ իւրն է Ի միտս՝ ըստ իւրում նմանութէն. ուստի զօրութէք իւրով ըստ բնքեան, կամ ըստ տեսակին նկատեալ է նմանեցուիչ. իսկ կամքն կամի ոչ այնու, զի նմանութէի ինչ կամեցեալն է Ի կամս, այլ այսու՝ զի ունի կամքն զիմաւոն ինչ յիրն կամեցեալ. ապա եղումն՝ որ նկատի ըստ մտաց, է զօրութէք իւրով և ըստ ինքեան՝ ըստ բանի նմանութէ, իսկ եղումն՝ որ նկատի ըստ կամաց, ոչ է զօրութէ նմանութէ իւրով, և ըստ ինքեան. ըստ բանի նմանութէ, այլ յաւէտ ըստ բանի մշղի, և շարժողի յիր ինչ։

ԱՒՐԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Գ։

Ի ՀՆԷ ԱՃՅՆԻՆ ԱՌԱՆՁՆՈՒԹԵԱՆՑ։

ՍՔՆ ԹՈՒԼՈՍ՝ ԼՈ. 28։

ԳԼՈՒԽ Ա։

Ընդեռ էին ԱՀԻ էրական առանձնութէք, և ըստ ումն էնէն։

Ասելի է (2)։ Նն ԱՀԻ էրական առանձնութիւնք ինչ։

Յուց նախ։ Ստոյգ է Ի հաւատոց, թէ գոն Ի ԱՀԻ երիք անձինք իրապէս զանազանեալք, և թէ ոչ զանազանին նոքք իրապէս Ի բացաձակս, յորս են համաձոյակից. ապա յառնչականս, կամ յառնչութիւնս Ընդունք. խակարդ՝ ոչ յառնչութիւնս բանի, զի սքի ոչ կարեն գործել զզանազանութէի իրական. ապա յիրական առնչութիւնս. ապա գտանին ԱՀԻ էրական առնչութիւնք։ Օգնական ցուցաք Ի նախընթաց վիճս։ Ընդունիս է ըստ ինքեան ծանուցեալ։ Ուստի սքն Ամվմաս ասէ Ի վերոյիշ. տեղ. լինել եղրակացութէն՝ Ի հաւատոց։

Ասելի է երկրորդ (3)։ Նն Ի ԱՀԻ չորս իրական առնչութիւնք ծագման, իբ հայրութէի, որդիութէի, բղխումն ներգործական, և բղխումն կրաւորական, կամ եղումն. (4) և ականջն այնպէս՝ զի բղխումն ներգործական ոչ զանազանի իրապէս Ի հայրութէէ, և յորդիութէէ, այլ զօրութէք եւեթ։

Յուց. առաջին մասն։ Իրական առնչութիւնք ծագման առեալ լինին ԱՀԻ ըստ եղմանց առ Ի ներքս, յորս հիմնին, ուստի և այնքան են ԱՀԻ իրական առնչութիւնք, որքան պահանջեն եղմունքն առ Ի ներքս. իսկարդ՝ երկու եղմունք են առ Ի ներքս, մին մտաք, որ է եղումն Լանի, և միւսն կամք, որ է եղումն սիրոյ, և իրաքանչիւրն պահանջէ երկուս առնչութիւնս, այս է՝

(1) Լուտ. պ. 2. Ն 4. Բուլ։ (2) Լուտ. Ի. 28. պ. 1. Բուլ. Ի. 8. Ի ՀՆԷ Իսիդ. պ. 1. Բուլ. Ի. 8։ (3) Լուտ. պ. 4. Բուլ։ (4) Լուտ. Ի. 30. պ. 3. ասս 1. Ն Ի 1. ՀՆԻ. 27. Ի. 1. պ. 1. Բուլ։ Լուտ. պ. 4. Վերոյիշ։

Ք՝ սկզբան առ սկզբնաւորեալն, և անդրադարձեալ՝ սկզբնաւորելոյն առ սկիզբն. ապա են չորք առնչութիւք իրականք, այսինքն՝ Հայրութիւն, և որդիութի, Հիմնեալք յելումն՝ որ մտաք, բղխումն ներգործական, և բղխումն կրաւորական, Հիմնեալք յելումն՝ որ կամաք։

Յաւգ՝ (1) երկրորդ մասն ։ Ըստ սկզբան՝ որ առհասարակ ընկալեալ, ամ ինչ ԱՒԾ են իրապէս մի և նոյն, ուր ոչ ընդ առաջ ելանէ հակադրութի առնչական. իսկարդ՝ հասարակ բղխումն ներգործական, որ է ՝ի Հայր, և Ասրդին, ոչ հակադրի Հայրութե, և որդիութեան, այլ իբրև անբաղադրեալ ինչ բաղադրեի առ նն. ապա ոչ զանազանի իրապէս ՝ի նոցունց։

Ըս խնայուած սՔ գիտել պարտ է, զի առնչութիւքն ՝ի ստեղծականս իրապէս զանազանին ըստ կրկին սկզբանց ։ Նախ՝ ՚ի հակադրութե առ առնչակից իւր։ Երկրորդ՝ ՚ի սահմանաւորութե իւրոյ, ըստ որում գոլով ստեղծական առնչութի, նովին իսկ սահմանաւորեալ է առ իւր տեսակ, և ոչ կարէ ունել զտեսակ, և զկատարելութի այլոց առնչութեանց. ուստի ոչ կարէ մի և նոյնն հակապէս՝ Հայել ՝ի բազում եզերս՝ թէպէտ և յանբաղադրեալ եւթ, խափան լինելով այսմ՝ սահմանաւորութին ստեղծական և առնչական իրականութե։ Այլ սակայն յաստուածոյն չիք այսպիսի բան սահմանաւորութե ՚ի լայնական ընդարձակութե անսահմանութեն, այլ միայն բան հակադրութե առնչակցին. և ՚ի՛ քանզի առնչութիքն Հայրութե, և որդիութեն ոչ հակադրին առնչապէս ներգործական բղխման, ոչ զանազանին ՚ի նմանե առնչապէս, այլ մի և նոյն հակութին ՚ի իրումն անսահմանութե կարէ Հայել ՚ի զանազան եզերս։

Յայսմանէ ունիս մակարերել նախ՝ զի թէպէտ են ԱՒԾ չորս իրական առնչութիք, սակայն չեն չորք իրք առնչականք, և ոչ չորրորդութի, ոչ սահմանեալ եղև՝ գլ. Ա՛ոտպոտ-պէս։ ՚ի վե առՔնասՔ Լրրորդութե ։ Լրկրորդ՝ թէ չեն չորք անձինք ։ վասն զի անձինք կացուցանին հակադրեալ առնչութիքք, և ոչ նորիմբ՝ որք են անբաղադրեալ. ուստի բղխումն ներգործական ոչ կացուցանէ զայլ անձն զանազանեալ յանձնէ Հօր, և յանձնէ Որդւոյ։

Գ Լ Ը Կ. Ր.

Ըստ եօթն ձևոյն առնչութե ուղիղ գոյացութե՝ գոյութիւնք ստեղծականք Լրրսրբս-ՐԷ ՚ի գոյութիւնէ Հ-ՐԷ։

Ա նեմադրեմք իբրև առհասարակ ընկալեալ ինչ ընդդէմ սակաւուց, թէ ածային էութին իբրև յաւաղագոյն իմացեալ քան զառնչութիւնս՝ գոյ սեփական, և բացարձակ գոյութի, վասն զի ըստ որում յաւաղագոյն իմացեալ քան զառնչութիս, է ներգործութի գերամաքուր, ապա և ներգործութի գոյօղ. է էակ անստեղծ, ապա և ինքնագոյ. գործէ իմանալով, և կամելով, ապա և գոյ ։ Եւ գարձեալ ՚ի նոյն իսկ ծանօթութեն ածութե փակի գոյութին, զի է էակ ինքնագոյ, ըստ այնմ՝ Ղևից գ. 14. * Ես եմ ՈՅ՝ որ եմ ։

Ընդհի է (2) ։ Ընչութիքն, կամ անձինքն ածայինք ոչ ունին զսեփական գոյութիս առնչականս, այլ գոն միով բացարձակ գոյութէ եութե։

Յաւգ. նախ ։ Բացարձակք ոչ բազմապատկին յածայինս, վասն չեն հակադրեալ միմեանց առնչապէս. այլ ամ ինչ մի են ԱՒԾ, ուր ոչ ընդ առաջ ելանէ առնչական հակադրութի, զորօրինակ և ասացաք. ուստի թէպէտ և են երիք անձինք, սակայն չիք երրեակ իմանալ, երրեակ կամիլ, երրեակ կարելի. իսկարդ՝ գոյութիւնն առնչութե, կամ անձին, զոր պիտակապես կոչեն առնչական, է բացարձակ ինչ, ապա ։ Յաւգ. վերջ ։ ՚Նախ՝ գոյութին առնչութե ոչ կայանայ ՚ի կարգի առ եզրն, այլ ՚ի կարգի առ ենթակայն՝ յորում է. զի ոչ այլ ինչ է գոյութին առնչութե ՚ի ստեղծականս՝ բայց եթէ ներ գոլ, իսկ յածայինս՝ գոլ ընդ ինչեաւն. ապա է բացարձակ ինչ, և ոչ առնչական ։ Լրկրորդ՝ գոյութին ոչ պատշաճի առնչութե ըստ իմացմանս ասս, այլ ըստ իմացմանս ներ. ՚ի՝ զի իմացուածս ասս հրաժարեցուցանէ ՚ի գոյութէ, ոչ ասացուք ՚ի պէտ զի զնկի. և երկրորդ՝ զի որ միանգամ տայ զգոյութիւն. պարտի ՚ի գործ ածել զնովաւ զպատճառականութի ինչ. իսկ սոսկ եզրն ունի միայն եզերել, և ոչ ներգործաբար պատճառել ինչ. ապա ։

Յաւգ.

(1) ՚Ի 1. Վերջիւ, (2) Ճ. ՛ի. Ի. 17. պ. 2. ասս 3. Ե Ի. 8. ՚ի ՎԷ Խորշ. պ. 2. ասս 11։

Հաւց. երկրորդ։ Առնելութիւնք, կամ անձինք ձեռինք գոն բացարձակ գոյութիւն էուիեն. ապա աւելորդ են առնելական գոյութիւնք, Նաղի և հակառակ։ Առաջարկ. և հետև. են ցուցանելի։ Հաւց. առաջարկ։ Գոյութիւնն ի յԱ էապես նշնանակ ընդ էուիեն, զի է հակ ըստ ինքեան գոյող. էուիեն հաղորդի առնելութեց՝ կամ անձանց, ուստի և գոյութիւն։ իսկարդ՝ անհնար է գոյութիւն հաղորդիլ իմիք, առանց գոյացուցանելոյ զնա. զորօրինակ չէ հնար իմաստութիւն, կամ սպիտակութիւն հաղորդիլ մարդոյ, առանց կացուցանելոյ զնա իմաստուն, կամ սպիտակ. քանզի կերպակեան գործն կերպին է նոյն իսկ կերպն հաղորդեալ. ապա առնելութիւնք՝ կամ անձինք ձեռինք գոն բացարձակ գոյութիւն էուիեն։ Հաւց. հետև. ըստ առաջնի մասին։ Որ միանգամ գոյ՝ ոչ կարօտ այլեւայ գոյութեան, զի առաջնովն է արտաքոյ ոչնչի, և արտաքոյ ամ պատճառաց. ապա աւելորդ են առնելական գոյութիւնք։ Հաւց. Նոյն հետև. ըստ երկրորդ մասին։ Նաև՝ հակառակն է այնմ՝ որ միանգամ է արտաքոյ ոչնչի, և արտաքոյ ամ պատճառաց, (որ է կերպական գործ գոյութեան,) միւսանգամ դնել արտաքոյ ամ պատճառաց։ Երկրորդ՝ հակառակն է լինել երկուց վերջին ներգործականութեանց, կամ երկուց վերջնոց եզելոցն՝ որոց է նոյն կարգ, և նոյն բան, վասն յայնժամ և ոչ միւս լինէր վերջնոյն. իսկարդ՝ գոյութիւնն է վերջնոյ ներգործականութեի, և վերջնոյ եզը իբրեւ. ապա։

Պ Ր Ե Կ. Գ.

Երբեմն ձեռինն առնելութիւն, քան զ'ի բացարձակ գոյութիւնն անոր էուիեն, զոր լուելեայն ի մէջ բերին, ոչ բերին ի մէջ զորոց թեամբ առնելական իմացման զայլ առնելական կատարելութիւնս ի բացարձակէ անտի զօրութեի զանազանելոյս։ Այսպէս զնեն Ամովմայեանք ընդդէմ Ամովմայեանց։

Հաւց. Նախ։ Ըստ այնմ է իմն բարի և կատարեալ, ըստ որում կամ է ի ներգործութեն գոյութեն, կամ ցուցանէ զկարգ առ այն. իսկ արդ՝ ձեռինն առնելութիւնք զօրութեի իմացմանս առ, և ըստ որում են սոսկ հայեցմունք առ եզեն, ոչ գոն, և ոչ ցուցանեն զկարգ առ գոյութեի, այլ միայն զօրութեի իմացմանս նեը, կամ բանիւ ձեռինն էուիեն, զոր փակեն. ապա։ Ունծ. է սէնն Ամովմայի՝ խ. 5. վերջիւր. և յայտ է, քանզի կանքն ոչ բերի յինչ, բայց եթէ ընդ կարգաւ առ գոյութեի. իսկ այն ինչ միայն է բարի և կատարեալ, որում բաղձայ կամքն։ Փոքր. ևս է սէն Արդապետիս խ. 2. ի վի կարող. պ. 5. ուր ասե. Ամէն առնելոնքն, ըստ որում ի առնելոնքէ, ոչ առնի պնեն ինչ, այլ ինչն պնեն առ ինչ։ Յայտ է և բանիւ. քանզի առնելութեն ըստ սեփականացն ինքեան, և ըստ որում է սոսկ հայեցումն, յոչինչ հայի, բայց եթէ կարգելով առ եզը, վասն բոլոր զոլ նի է լինել առ այլ. իսկարդ՝ ոչ կարէ կարգել զզոլ իւր առ եզը, քանզի գոյութեին առնելութեն ոչ է առ եզը, այլ առ ենթակայ. ապա բանիւ իւրով, և զորութեի իմացմանս առ, ոչ ցուցանէ զկարգ առ գոյութեի, այլ վերացուցանէ յայնմանէ։ Տես զերկրորդ ցուց. Նախընթ. պր։

Հաւց. երկրորդ։ Զան կատարելութեն պարտի առեալ լինել կարգաւ առ ենթակայն նկատեալ բանիւ իւրով, և ի նմա դադարելով. իսկարդ՝ առնելութեին զօրութեի սեփական իմացմանն ոչ հայի յինթակայ ինչ բանիւ իւրով ի նմա դադարելով, այլ բանիւ եզելն. ապա։ Փոքր. է սէնն Ամովմայի, աստ՝ պ. 2. ուր դնէ զտարազանութեի ի մէջ առնելութեն, և այլոց սեռից։ Օի յայլ սեռս բաց յառնելութեն, զորօրինակ ի քանակութեն, և յորակութեն, ևս և սեփական բան սեռին առեալ լինի ըստ բաղդատութեն առ ենթակայն բանիւ իւրով, և առ ինքն. ըստ այսմ՝ քանակութեին ասի չափ գոյացութեն, որակութեին՝ ոյ ամադրութեի գոյացութեն. այլ սեփական բան առնելութեն ոչ առեալ լինի ըստ բաղդատութեն առ ենթակայն բանիւ իւրով, և ի նմա դադարելով, այլ ըստ բաղդատութեն առ արտաքին ինչ, այս է՝ առ եզեն. Յայտ է ևս բանիւ, քանզի սովին իսկ՝ զի իմացումն ինչ է առնչական, ենթակա և հայեցի յինթակայն, սակայն հայի յայն կարգելով առ եզը, և բանիւ եզելն, զի բոլոր զոլ նի է լինել առ այլ։ Իսկ մեծ. ցուց։ Կատարելութեին պարտի հայել յինթակայն կատարելի չափակցելով ընդ նմա. իսկարդ՝ եթէ ոչ հայի յինթակայն բանիւ իւրով, այլ

բանիւ

քանիւ եղերն, ոչ չափակցի ընդ նմա, այլ ընդ եղերն, որ է քան հայելոյ յինքնակայն. ապա։

Յաւգ. երրորդ՝ յանդիմանեաց։ Եթէ առնչութիւնք յածայինս՝ ի մէջ բերեն, և բազմապատկեն զառնչական կատարելութիւնս, զինետ գայ նախ՝ լինել երից մեծութեանց, երից բարութեանց, երից կատարելութեանց, ուստի և երից մեծացս, երից բարեացս, երից կատարելոցս գոյացեալ, ընդդէմ սմին Աթոսինոսի՝ վերոյիշ։ Չհետ գայ երկրորդ՝ լինել երից անձանց հայրերն՝ կատարելագոյն քան, գէթ տարածաբար, քան զմին, ընդդէմ նմին սմին Աթոսինոսի. գիրք 6. ի վէ Երրորդ. գլ. 8. և գիրք 8. գլ. 1. և բան 38. ի վէ ժամանակի. ուր ասէ. Յինչափ և Հայր առաւելանի, որչափ են Հայր, և Որդի, և Հոգին սքի՝ նոյնչափ և Հայր։ Չհետ գայ երրորդ՝ և ոչ միւսմն ունել զնմա կատարելութիւնս գլուխին, վասն Հօր պահաեր որդիութիւն, և առնչական կատարելութիւնն որդիութիւն, ոգի և Որդւոյ պահաեր Հայրութիւն, և առնչական կատարելութիւնն Հայրութիւն. քանզի ոգի յառնչութիւնս ընդ միջ անկանի առնչական հակադրութիւնք, նոյնպէս և յառնչական կատարելութիւնս. ապա Հայր ոչ լիներ կերպապէս յանսահմանս կատարեալ, ոգի և ոչ Որդի։ Չհետ գայ չորրորդ՝ բառնիլ հաւասարութիւն՝ որ ի միջ ածային անձանց։ Չաւգ. նախ։ Հայտ իսկ, զի Հայրութիւն է առնչական կատարելութիւն զանազանեալ յորդիութիւնէ, պարտի զանազանիլ ի նմանէ առնական, կամ իբր տեսական, և էապէս. միզի Հայրութիւնն, և որդիութիւնն ոչ տարբերին միայն թռմով, ոգի երկու Հայրութիւնք, կամ երկու որդիութիւնք. և երկրորդ՝ զի զանազանութիւնն սոսկ թռմական առնալ լինի ի կարողականաւէ, և ի նիւթոյ, որ չինք ի Աստուծ վայ որ ինչ միանդամ տարբերի ի Աստուծ, տեսական և էապես տարբերի. իսկարդ՝ որ ինչ տեսական, և էապես տարբերի յայլմէ, է հարկաւորապէս անհաւասար կատարեալ ընդ նմա, վասզի տեսականքն են իրրև զթիւ, յորոց մին կամ գերազանցէ քան զայլ, և կամ գերազանցի յայլմէ հանապազ։ Չաւգ. երկրորդ։ Նոյնպիսի դրութեամբ Հայր, և Որդի լինէին կատարելագոյն քան զՀոգին սքի, զի Հայր բաց ի կատարելութենէ Հայրութեան, և Որդին բաց ի կատարելութենէ որդիութեան, ունէին և զկատարելութիւն ներգործական բովանդակեան, իսկ Հոգին սքի ունէր զմի միայն կատարելութիւն, այն է զկրաւորական բովանդակեան. ապա։

ԱՒԳՈՒՍՏԻՆՈՍ Գ։

Ի վէ ածային առնչանց։

Սքն Թովմա՝ ի 29. Խնդրոյ. գլուխ 38։

ԳԼՈՒԽ Ը։

Ընդէ՞ր ածային անձինք կոչին առանձինք։

Ընդն (1) ուղիղ սահմանի ի Խղեսիոսէ գիրք ի վէ երկուց բնուեց, Առաւել բնութիւնն՝ անհուպ գոյացուէ։ Այս սահմանն յայսմ վայրի, և այլուր բացատրէ զնն Թովմաս, և պարզապանէ, և ընդ նմա ածարանք առհասարակ։

Հայսմանէ (2) ունիս խմաստասիրել, թէ հիմաստազունքն, և ինքնակալութիւն առաւել ընդարձակ են՝ քան զանձն. քանզի զոր ինչ նշանակէն հիմաստազունքն, և ինքնակալութիւն՝ բովանդակ սեռի գոյացութենց, անունս անձն նշանակէ ի սեռի բանական գոյացութենց։

Լինդիր է յայսմ վայրի գժաբարին յոյժ, թէ ինչ կացուցանին ածային անձինքս։ Առ որոյ լուծումն,

Վիտել պարտ է նախ, զի առնչութիւնն զերկին իմացուած ի մէջ բերէ, այս է զնմացումն ընդ, և զնմացումն առ։ Իմացումն ընդ հասարակ է ամ պատահմանց, և յածայինս ամ առնչութեանց, այլ այս ինչ է տարբերութիւն, զի ի ստեղծական առնչութիւնս ցուցանէ զնմանութիւն, վասն լինելոյ պատահումն, իսկ յածայինս՝ զգոյացութի, վասն լինելոյ գոյացութեան, ըստ նոյնացեալ ընդ ածային բնութեան։ Այլն սակս հինն ածային առնչութեանն ըստ որում իրական, ոչ է իրական ինչ զանազանեալ, ոգի ի ստեղծականս, այլ նոյն իսկ նոյնութիւնն ընդ ածային բնութեան։ Իմացումնս առ է տեսակացուցչին առնչութեան, որով և զանազանի յայլոց պատահմանց, և որով զանազանին այլեալք առնչութիւնք ի միմեանց, իբրզի ցուցանեն զհայեցումն առ այլեալ եղերս։

Գիս-

(1) Նոյ՝ ի. 29. գ. 1. բաղ։ (2) Նոյ՝ գ. 2. բաղ։

Գիտել պարտ է երկրորդ՝ ընդ կայետա-
նոսի, որում ՀՀետ երեան Աովմայեանն Հով-
հաննէս, և այլք բազումք ի Աովմայեանց, դե
ի սմին իսկ խմացմանս ասա մարթի է դարձեալ
զանազանել զկիրկին խմացումն, կամ զկիրկին
բան։ Այի՝ ըստ որում է առնչական էակութի
Յիրևան, կամ ի նշանակեալ ներգործութե,
և տրամակայիչ ենթակայի իբրև պրով։ Իս
երկրորդ՝ ըստ որում ըստ գործածութե, և
ըստ ներգործութե առնչացուցանէ զենթակային
իբրև պ առ եզը։ Վանզի յառաջագոյն է ի-
մանալ զառնչութին Յիրևան էակապէս տրա-
մակայիչ ենթակայի իբրև պրով, քան զառն-
չացուցանել նմի զենթակային ներգործութե առ
եզը, զի բերբորիակ յառաջագոյն է խմանալ զըս-
պիտակութին էակապէս, և ի՝ինչանակեալ ներ-
գործութե տրամակայել իբրև պրով զըսպին,
քան զկացուցանել զնա ներգործութե սպի-
տակ, թէպետ և իցեն ի միասին, և համան-
դամայն ժամանակաւ։

Իս մի ասիցես, թէ խմացումն ասա տրա-
մակայիչ ենթակայի իբրև պրով, կամ ի նշա-
նակեալ ներգործութե, նոյնատայ ընդ խմաց-
մանս ներ. քանզի խմացումն ներ ոչ միայն
վերաբերի ի կարգ առնչական էակի, այլև բաց-
արձակի. վասզի ոչ միայն ցուցանէ զյենողու-
թիւն, կամ զենթակայութի խմացմանս ասա,
այլև զներքին, և զբացարձակ ստորոգելիս
ստեղծական կամ անստեղծ էակի, ոմանք եթէ
իցէ առնչութի ստեղծական և պատահական,
ցուցանէ ոչ միայն զյենողութի, այլև զբան
էակի՝ որ կոպաբաւորեալ, կախեալ, կարողա-
կան, ևն, և զնմ կատարելութիս, կամ զան-
կատարութիս այնպիսի պատահման. իսկ եթէ
իցէ առնչութի անստեղծ, ոչ միայն ցուցանէ
զգոյ ենթակայացեալ, և իրական. այլև զնոյն
իսկ զէակութին ածական Հանդերձ ամ ստորո-
գելիօք, և կատարելութիք, որք յածականդ
փակին։

Ասելի է (1)։ Ածական անձինք կացուցանին
առնչութիք, ոչ ընդ խմացմամբ կերպի՝ որ ըս
գործածութե առնչացուցանէ, այլ ընդ խաց-
մամբ էակութե, կամ կերպի՝ որ տրամակայէ
զենթակային, և անձնաւորապես ենթակայա-
ցուցանէ։

Ձուց. բանիւ, որով ցրին միանգամայն և
պէսպէս կարծիք։ Ածական անձինք կացուցա-
նին իւրիք իրականաւ. այլ այն իրական յածա-
նոյ ոչ կարէ լինել այլ ինչ, բայց եթէ առն-
չութի. ապա։ Ասէ. Այսու է. քանզի ածական
անձինքն են իրական, և իրապես զանազանին
ի միմեանց անկախ զնաց, և նովին իսկ կա-
ցուցանին, որով նոյն, և զանազանին։ Ձուց.
փոքր։ Այի իրական, զոր կարեմք ըմբռնել
յածական անձինս, կամ են նոյն իսկ անձինքն
ըստ իւրեանց բոլորին նկատեալք, կամ բաց-
արձակ ինչ Հատարակ ամենեցուն, և կամ ծա-
նօթական ինչ իւրաքանչիւրումն սեփական. և
այս ծանօթական է երբեմն, այս է՝ ծագումն,
անծնելութի նկատմամբ անձին Հօր, զորմէ
է յաւէտ դժուարութին, և առնչութի. իսկարդ՝
և ոչ մին ի սոցանէ բաց յառնչութե կարող
է կացուցանել զածական անձն. ապա։ Ուրա-
քանչիւր մասունք փոքրագունիս են ցուցանելի։

Ձուց. առաջին մասն փոքր. ընդդէմ Պրե-
պոսիտեայ, և Վրիգորի Արիմինացւոյ։ Այնու
կացուցանին ածական անձինք ի բանի այնպիսի
անձին, որով զանազանին ի միմեանց. իսկարդ՝
ածական անձինք ոչ զանազանին ի միմեանց ըս
իւրեանց բոլորին, ապա թէ ոչ՝ տարբերելին
էութի, և յէութե, յորում միաբանին. ա-
պա։ Ձայս ասկ ի ժողովն Նտերանոս, գլ.
Հոպոպոլիբ. ասէ. Աբեռաբ Արբորբո-ԼիՆն
ըսպ հոսարաչ եռոլբ է անբոճառնելչ, իռ ըսպ
ռնյռռոռրոխռն յոպիո-ԼիՆչ է փորբոչշեռլ։ Իս
ի ժողովն վիլվերնոիոչ գում. 1. Հաստատի,
թէ Աձայնն ռնյնռ փոբԵրբն ըսպ է-բԵռնչ
յոպիո-ԼիՆչ։ Ուստի զայս կարծիս Պրէպոսի-
տեայ, զոր միշատակէ սին Աովմաս, ստորև՝
խ. 32. պ. 2. ի բաց մերժեն ածաբանք առ
Հատարակ, և ընդ պէսպէս դատաւնիքով ար-
կանեն։

Ձուց. երկրորդ մասն փոքր։ Որինչ է Հա-
սարակ երից անձանց, ոչ կարէ կացուցանել
զմասնաւոր անձն տարորոշեալ ի նոցունց. իսկ
արդ՝ ամ բացարձակք ի յՀՁ են երից անձանց
Հատարակ, ոմք խոստովանին ամ ածաբանք. ա-
պա։ Ուստի այս կարծիք, որ ընծայի Հովհան-
նու Հօրիպեան, և Լիկետոսի, և սակաւուց ի
նախնեանց անտի, վաղու ևս տարաստհման եղև
ի դպրոցս, գեթ իբրև մոլորական, և յան-
դուդն։

Ձուց. երրորդ մասն փոքր։ Որ նախ՝ թէ
անձն Հօր ոչ կացուցանի անծնելութի ընդ-

(1) Աոմ՝ խ. 40. պ. 2. Ս 4. Ս. 3. Ի ՀԸ Կորն. պ. 3։

գէմ Յասկուճեայ, և Էլզրէումեանց. վասն անձնելութեան առեալ լինի կամ կերպապես, և կամ հիմնապես ։ (1) Յերե կերպապես, յայնժամ ուխնջ դնէ, այլ ցուցանէ միայն զբացառութեի սկզբան, իսկ անձն Հօր է իրա՛կան, և իրականա՛ւ իւ՛րք կացուցանի. եթէ առեալ լեցի հիմնապես, այս է՝ փոխանակ հիմանն այնպիսի բացառութե՛, այն հիմն՝ կամ է բացարձակ, մշ և անյարմար ՚ի կացուցանել զանձն, ոչ և ասացաք, և կամ առնչական, որ ոչ կարէ լինել այլ ինչ, բայց եթէ առնչութե՛ հայրութե ։

Հնուց. (2) դարձեալ երրորդ մասն փորր. ցի՝ թէ անձինք ոչ կացուցանէն ներգործական, և կրաւորական ծագմամբք. և այս կարծիք ընծայի առհասարակ սէյն Խանալիետուբայի ։

Նախ՝ ընդդէմ խոկութե՛ ծագման է կացուցանել զանձն, ապա ։ Հնուց. առաջարկ ։ Նախ՝ անձն ըստ էական իմացման իւրում ՚ի մէջ բերբ զգոլ հաստատուն, և ինքնուն, և զգոլն ՚ի ներգործութե՛, զի է վերջին եղը բնութե՛, որ առնէ զնա անհաղորդականապես ենթակայացեալ. իսկ՝ ծագումն ըմբռնի էապես իրրև յեղանութե՛, ցի ներգործականն՝ իրրև հոսումն, և եղ՚ի սկզբնէ, և կրաւորականն՝ իրրև ճանապարհ և դիմողութե՛ առ եղը. ապա ։ Հնուց. երկրորդ՝ նոյն առաջարկ ։ Ծագումն ներգործական ենթադրէ զանձն, յորմէ ելանէ, վասն առնելոյ թե՛քն են ենթադրելոց, և յառաջագոյն է լինել անձին, քան զգործելն անձին, ապա ոչ կացուցանէ զնա. իսկ կրաւորականն ենթադրի յառաջագոյն քան զկացուցումն անձին, զի է ճանապարհ առ ՚ի կացուցանել զնա. մշ և չէ մարթ ասել՝ թէ կացուցանէ զնա կերպապես, այլ միայն ճանապարհապես, և պատճառաբար. զորօրինակ Պետրոս կացուցանի մարդ կերպապես մարդկութե՛, իսկ ճանապարհապես միայն և պատճառաբար՝ ծնդեամբ. այլ աստանօր խնդիրն է՝ ի վե՛ր կերպական կացուցչի, ասա ։

Ասա մեզ ասել, թէ միայն առնչութե՛ն է կացուցիչ ենթային անձանց, զի նա միայն է զանազանիչ նոցա ՚ի միմեանց, և նա միայն զանազանէ, վասն նա միայն ՚ի մէջ բերբ զհակադրութե՛ն, և զանհաղորդականութե՛, քանզի ամ բացարձակք են երից անձանց հաստատուն ։ Ասա՛ մի և այն հաշակաւոր բան Ղեղսիոսի. Գոյացուցչին պոյ գլխոցն, առնչութե՛ն բովանդակի վերջերպես. և այն առած Ընտելմոսի. Այ ինչ յանձայնեա՛ն ի՛ և նոյն, ասը ոչ ընդ առաջ ելանէ հակադրութե՛ն առնչութե՛. Նա՛ի ժողովն Տոլետոյ երկրորդ, ՚ի գտանութե՛ն հաւատոյ գրի այսպէս. Յառնչութե՛ն անյանց պէսպէս ընծա՛, և ստորև. Առնչութե՛ն Պոյն գոյացուցչին, զի առ ինքեան է ։

Երդ՝ առնչութե՛, ասացաք, կացուցանին անձինք, բայց ոչ առնչութե՛ որ ՚ի գործածեալ ներգործութե՛, կամ ըմբռնեալ, իրրև կերպ՝ որ ներգործութե՛, և ըստ գործածութե՛ հայի, կամ ոմն թէ ողջունէ իրրև ոք զնոյն, զի ըստ որում այսպիսի ենթադրէ զանձն, և զնետ գայ ծննդեան. այլ առնչութե՛ որ ՚ի նշանակեալ ներգործութե՛ ըմբռնեալ իրրև ոմն ըստ զնչութե՛, ըստ որում տրամնկայիչ ենթակայի, և այն գոյացապես, իրրզի է նոյնացեալ ընդ ենթային բնութե՛, և ընդ այսմիկ իմացմամբ ունի զբան անձնաւորական, և ենթակայական կերպի ։ Օգուտ՝ ի միտ առ զայսոսիկ առ լուծանելոյ զդժուարին առաջադրութե՛ն ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ե ։

Երբեմն յիշ ըստ ինչման ոգածեալ, և յառաջագոյն ասն զանձին խնայեալ, նոյնպէս ենթակայութե՛ն ինչ բացայայտ, և ըստ յայնմանէ նոյնն ևս երբեմն ենթակայութե՛ն առնելոյ ։

Ենթակայութե՛ն զոր ինչ ցուցանէ ։ Նախ՝ զնզականութե՛, քանզի իրք ոչ ենթակայանան յընդհանուրն ։

Երկրորդ՝ զեղանակ գոլոյ ըստ ինչեան անկախ զայլմէ վերաբարձողէ, որ ասի ըստինքեանութե՛ն անկախութե՛ն ։

Երրորդ՝ զեղանակ գոլոյ անհաղորդականապես, կամ զանհաղորդականութե՛ն բնութե՛ ըստ որում արդէն անձնաւորեալ, և եղերեալ այլում եղեր, և ենթադրելոյ, որ ասի ըստինքեանութե՛ն անհաղորդականութե՛ն ։

Չորրորդ՝ զթանձրացեալն իսկ բնութե՛, իրրև ունող բնութե՛, և սկիզբն որ գործողութե՛ց ։

Ասելի է նախ ։ (3) Ի յիշ ըստ ինքեան մտածեալ, և յառաջագոյն քան զանչնչութե՛ն, և

(1) Ար. 40. պ. 3. տո 3։ (2) Ար. 40. վերջին. պ. 2. Բոլ։ (3) Ի. 1. գլո. 21. Բ. 1. պ. 1։ 4. ընդդ. հին. գլ. 14։ ն. 9. Ի ՚ի յիշ. պ. 5. տո 13։

և քան զանձինս իմացեալ, գտանի ենթակայութիւն բացարձակ, որով գոյ ըստ ինքեան անկախ զոյլմէ վերաբարձուղէ, և կացուցանի սկիզբն ոչ գործելոյ։

Այսպէս գնեն սքն Աթոռիմաս. 7. ի ժի Լրրդ. գլ. 4։ Հերմիմաս՝ թուղթ 57. առ Պամմակ։ Ալիւրեղ Ընդբանդրացի. և այլք. այլ մանաւանդ սքն Յովհաս ի վերոյիշ. տեղս ի լուսանցան։

Յայց։ Ած ըստ ինքեան մտածեալ, և յառաջագոյն քան զանէնութիւնս, և քան զանձինս իմացեալ, է իսկապէս ենթակայացեալ. իսկարդ՝ ոչ առնչական, և անձնատրական ենթակայութիւն։ ապա էական, և բացարձակ ենթակայութիւն։ Փոքր. յայտ է։ Ունի. յորում է ժամանակութիւն, ցուց. բազմրնկալ։ Ասխ՝ Ած ըստ ինքեան մտածեալ, և ըստ որում՝ յառաջագոյն քան զանձինս իմացեալ, ստեղծանէ, և գործէ առ արտաքս, ապա թէ ոչ չլինէին անբաժան գործք Երրորդութեան առ արտաքս, և ևս իմացեալ լինի յայնմ առաջնութեան իմացօղ, և կամեցօղ. ապա և ենթակայացեալ։ Յայտ է հետև. վ ըզի ենթակայութիւնն վ լինելոյ ներգործութեի գոյացական, յառաջագոյն պատշաճի բնութեի, քան ըզգործոցութիւնն՝ որ ըստ հասարակ իմացման՝ ոչ է ներգործութեի գոյացական. վ՚ից ասէ սքն Յովհաս, ստորև՝ խ. 75. պ. 2. Ոչինչ կոբե փոքրձել ըստ նիւեան, նիւե ոչ որ ըստ նիւեան ենթակայանայ. և այն հասարակ առած. Առնէ ըստ ինչ են ենթակայացեալ։

Երրորդ՝ ենթակայանալն ցուցանէ զևս մեծագոյն կատարելութիւն, զի ցուցանէ վամենակատար եղանակ գոյոյ. իսկարդ պատշաճի Այ ըստ ինքեան մտածելոյ, և յառաջագոյն քան զանձինս իմացելոյ, ամ կատարելութի. ապա։ Փոքր. յայտ է, մի՝ զի Ած ըստ ինքեան մտածեալ, և յառաջագոյն քան զանէնութիս իմացեալ, է ներգործութի մտքուր, անսահման, ինքն գոյն յինքեան, և յիւրմէ, անկախ յայլմէ ամէ։ Եւ յարձեալ՝ զի յառնչութենէ ոչինչ կատարելութի ինքն ձգէ, զորօրինակ ասացաք ի վերոյ, այլ յաւէտ զիւրն նշ ընծայէ. ապա։

Երրորդ՝ պատշաճի Այ յառաջքան զանձինս՝ նկ, կամ գոլ ըստ ինքեան. ապա և ենթակայանալ։ Յայտ է հետև. վըզի բացարձակ ենթակայութի ոչ այլ ինչ իմանամք, բայց նէթէ ղըստինքեանութի անկախութե, կամ զգոլ ըստ ինքեան, և այն զի ըստ սկզբանց սէյն Յովհայի, գոյութին ենթագրէ զենթակայութին, քանզի գոյն ըստ ինքեան է ներգործութի ենթակայացողն։ Ոչ առաջարկութիւնս է քաջայայտ, վըզի գոյութին է բացարձակ ինչ, մանաւանդ թէ նոյն իսկ էութին Այ առանց ինչ զըրաւենական զանազանութեան։

Ընդ լուծանելոյ զառարկուիս գիտել պարտ է, զի հակառակորդք ոչ ուրանան, թէ Ած յառաջագոյն քան զանձինս իմացեալ՝ գոյ ըստ ինքեան անկախ զոյլմէ ումեքէ, և թէ է սկիզբն ոչ գործողութենց. այլ ուրանան, թէ զկերպականութի՝ որով կացուցանի այսպիսի, հնար իցէ կոչել ենթակայութի, վըզի ոչ տայ զանհաղորդականութի. իսկ մեք ասեմք՝ թէ հնար է կոչել ենթակայութի, ոչ պարզապէս, այլ վերյաւելմամբ՝ ենթակայութի բացարձակ, կամ նէթէ հաձոյ իցէ քեզ՝ անհատասար, մի՝ զի այսպէս խօսեցան սքն հարք. և երկրորդ՝ զի թէպէտ ձեռայնն առնչութին ոչ տայ զըստինքեանութի անկախութե, սակայն հակառակորդք իսկ կոչեն զայն ենթակայութի, վ՚ն տալոյ զըստինքեանութի անհաղորդականութեան. Էր աղագաւ ապա զկերպականութին՝ զորմէ խօսիմք, չէցէ պարտ կոչել ենթակայութիւն, զի թէպէտ ոչ տայ զըստինքեանութի անհաղորդականութե, սակայն տայ զըստինքեանութի անկախութե, և զրան ոչ սկզբան ի գործել։ Այլ քանզի խնդիրս է զանազանէ՝ ոչ ևս շատ երկարեմք զբանս։

Ասելի է երրորդ։ Ասց ի բացարձակ ենթակայութե են Ած երեք ենթակայութիք առնչականք, և անձնականք։

Այսպէս գնէ սքն Թոմմաս, աստանօր՝ խ. 29. պ. 2. առ 2. ուր ասէ. Ոչ հր ասէ յԱծայինս զերբն անչինս, ե զերբն ենթակայութեան ե Հայր ասեն զերբն հիպոստազիզը։ Եւ ստորև՝ խ. 40. պ. 3. առ 2. Հայր հայրութիւնն ոչ հոյն է հայր, այլ անյն, ե ած, կամ հիպոստազիզ։

Առաջին պատճառ ի յառաջագունէ։ Ըստ ուղղափառ հաւատոց ի Ած են երեք անձինք, երեք հիպոստազիզք, երեք ենթագրեալք. իսկարդ՝ անձն, հիպոստազիզն, և ենթագրեալն կացուցանին կերպապէս ենթակայութ. ապա յԱծայինս են երեք ենթակայութիք։

Հայց. Հետև։ Ըս բազմապատկութիւն գոյական անուան, զորօրինակ է ենթադրելոյն, և անձն, պահանջի բազմապատկութի կերպի. ուստի և թէ մի միայն ենթակայութի լինէր ի Աստ, թէպետ և եղանակաւորեալ երիւք առնչութեամբք, ոչ և է մի միայն բնութի երիւք առնչութիւքն եղանակաւորեալ, ոչ յաւետ մարթի էր մեզ ասել յածայինս զերիս անձինս, քան զերիս Աստս, այլ պարտ էր մեզ զմիակ անձն ճանաչել մի միութի ենթակայութե։ Այս անմարթի էր ասել զերիս ենթակայութեան, և և ածականաբար, զորօրինակ ասելիք այժմ զերիս ածայինս, վասն ածական անուանիք ոչ բազմապատկին, բայց եթէ ի բազմապատկիլ ենթադրելոյն, զորօրինակ նոյն մարդ՝ որ բազում արուեստս ունի, ոչ ասի բազում արուեստաւոր, իսկ յոչ բազմապատկիլ ենթակայութե՝ ոչ բազմապատկի և ենթադրելն, որ կերպապես կացուցանի ենթակայութեամբ, զորօրինակ արդ ասեալք։

Երկրորդ պատճառ՝ի յառաջագունէ։ Այս կութե ենթակայութե իբր այսպիսի, ըստ որում միութեան՝ի հաղորդականէ, և յանհաղորդականէ, է առնել զնութի իրրև ունօղ ոյգ, ըստ եղանակի բոլոր ենթակայացելոյ, և սկզբան ոչ գործելոյ, զի ըստ հասարակ առածին՝ առնելութիքն են ենթակայացելոց, և առիւն պատճառաւ ընդունիք Աստ յառաջադոյն քան զանձինս խօսելով՝ զբացարձակ ենթակայութե, որով կացուցի սկիզբն ոչ էանն և հասարակ առնելութենց. իսկարդ՝ ի Աստ ոչ միայն են առնելութիք էականք, և հասարակք բոլոր Երրորդութե, այլև ծանօթականք և սեփականք ածայինն անձանց, զորօրինակ ծնանելն Որդւոյ, և բղխելն Հոգւոյն սրբոյ։ Այս պարտին լինել ոչ միայն այլևայլ եղանակք անհաղորդականութե, այլև ճշմարիտ և զանազան ենթակայութիւնք առնչականք, որովք կացուցին զանազան սկզբունք ոչ այսոցիկ ծանօթական առնելութենց, այ է՝ Հայր սկիզբն ոչ ներգործական ծննդեան, Որդի սկիզբն ոչ ներգործական բղխման, մանաւանդ թէ և Հոգին սքի ելք ոչ այսր բղխման, զի ոչ սկիզբն ոչ, նոյնպէս և ելքն ոչ այսր առնելութե՝ պարտի լինել ենթակայացեալ. քանզի ոչ առնելութիքն, նոյնպէս և կրելութիքն, կամ իբր կրելութիքն են ենթակայացելոց։

Երրորդ պատճառ՝ի չհաւանգունէ՝ առեալ՝ի խորհրդոյ մարդեղութե։ Մարդկային բնութիւնն ոչ միաւորեցաւ ընդ Բանին Աստուծոյ, որ նմա և այլոց անձանց հասարակ, ապա թէ ոչ երիք անձինքն ևս էին մարմնացեալ, այլ միայն՝ որ նմա սեփական. իսկարդ՝ միաւորեցաւ յանձնաւորական ենթակայութե նոյ, որ ինքն ստեղծական ենթակայութե. ապա է Աստուծոյ անձնաւորական ենթակայութե զորութե զանազանել՝ի բացարձակէն. եթէ՝ի Աստուծոյն, նովքն պատճառաւ և՝ի Հայր, և՝ի Հոգին սքի։

Գ Լ Ո Ւ Խ. Գ։

Երբեմն Հոգին սքի ելանի Աստուծոյ։

Ելանել Հոգւոյն սքի՝ի Հօրէ հասարակ է, և ստոյգ հաւատք, զոր յայտնապէս աւանդեն սքի գիրք. Յովհ. ժե. 26. * Երբեմն ելիցէ ինքնուրեն՝ զոր ես առաքեցից ձեզ՝ի Հօրէ՝ զՀոգին ճշմարտութե, որ՝ի Հօրէ ելանէ ||. և զոր ընդդէմ Երիսեանց, և Անկիդոնեանց, որք վկղզի զՈրդի, և զՀոգին սքի՝ի կարգ ստեղծուածոց դասէին, ասէին՝ թէ Որդի՝ի Հօրէ միայն, և Հոգին սքի՝ի Աստուծոյ միայն եղև արարեալ, առաջին Կոստանդնուպօլսոյ ժողովն վճռաբար սահմանեաց, յաւելուլ՝ի Նիկիական Հանգանակին զայս մանրիկ յաղագս Հոգւոյն սքի, զի՝ի Հօրէ ելանէ։

Արդ՝ (1) Հոգին սուրբն, թէ ելանէ նա Աստուծոյ, այլ ոչ ուրեմն զնմ Հայեցումն նի առ Որդին, քանզի ընդունին՝ թէ Հոգին սքի է Հոգի Աստուծոյ, և թէ է՝ի Հօրէ Աստուծով, մանաւանդ թէ է Աստուծոյ, որ Հօր, բղխի, ծաւալի, փչի Աստուծոյ, այլ ոչ թէ ելանէ՝ի նմանէ, զի համարին՝ի մէջ բնիւ այսմ զերկու սկզբունս, և թէ ոչ են Հայր, և Որդի մի միայն սկիզբն ելման նի, իբրզի ելանելն առ նի նշանակէ զելումն՝ի սկզբնէ՝ որ յայլմէ ոչ ելանէ. մի՝ի նոցունց երևի լինել զանօանէ՝ յաստուածեան նկատել՝ի տգիտութե, կամ յայտարատանութե։

Ասելի է։ (2) Հոգին սքի ելանէ Աստուծոյ։

Հայց.

(1) Ես՝ Ե. 36. պ. 1. Բել. Ե Պետրոս. 1. գԼ. 32. յօդ. կմց։ (2) Ընդ, Ե 4. ընդդ. հնե. գԼ. 24.

Հաւց. Նախ՝ վկայութիւն սէր գրոց։ Երկիք ինչ հաստատեն սէր գիրք, որք ոչ կարեն ճշմարտիլ, եթէ Հոգին սէր ոչ եղևներ Հարցոյ։ Առաջինն է, թէ Հոգին սէր առնու Հարցոյ։ Երկրորդ՝ թէ Որդին առաքէ զՀոգին սէր։ Երրորդ՝ թէ Հոգին սէր է Հոգի Որդւոյ։ Ապա՝ 'Նախ' Հոգին սէր առնու Հարցոյ։ Յովհ. ժ՚. 13. * Ոչ ելիւք յանձնէ ինչ խօսիլ, այլ զոր լսիցէ խօսիցի, և զգալոցսն պատգամեսցէ ձեզ՝ 'ՙՈ՛ւ զի ՚ի՛՚՚՚

միայն առնչութիւն ծագման. ապա։ Այս պատճառ յառաջ եբեր ժողովն փլոլեռնական ընդդէմ Նեստոր, թէպէտ և զայն ոչ ընդունէին Ակովսեանք։ Երկրորդ՝ ամ ինչ յայծոյինս են հասարակ, ուր ոչ ընդ առաջ եւնսէ հակադրութիւն առնչութեան, ըստ հասարակ առածին ընկալեալ յամենեցունն. խակարդ՝ ի մէջ Հօր, և Որդւոյ չիք հակադրութիւն առնչական բանիւ ներգործական բղխման. ապա այն երկոցուն ևս է հասարակ։

Երրորդ՝ եթէ Հոգին սէր ոչ ելանէր յՈրդւոյ, Որդին չուներ զբովանդակ էութիւն Հօր, և յայն սակս և ոչ էր Որդի, և ոչ հաւասար Հօր, ապա։ Նոյց առաջարկ։ Ոչ ունէր զնոյն կամս ընդ Հօր, զի եթէ ունէր՝ յառաջ առնէր նովաւ զՀոգին սէր, ոչ յառաջ առնէ Հայր. ապա։ Եթէ ասիցես. Որդին ունի զնոյն միտս ընդ Հօր, և սակայն ոչ յառաջ առնէ զՀան ոչ զՀայր։ Այս ևս՝ Հոգին սէր ունի զնոյն կամս ընդ Հօր, և սակայն ոչ յառաջ առնէ զայլ Հոգի սէր ոչ զՀայր։ Պիտեմ, թէ անհանդիստութիւն է, զի Որդին ելանելով մտօք՝ նոյն իսկ ելմամբ իւրով զրաւէ զբովանդակ արգասաւորութիւն ձեռային մտաց, վասն է եղը նր հաւասարեալ, և այսպէս ոչ ինայ այլ բան արտադրելի։ Նոյնպէս և Հոգին սէր ելանելով կամօք՝ զրաւէ նոյնօրինակ զՀայ արգասաւորութիւն ձեռային կամաց, իբրպէս է եղը նր հաւասարեալ. վասն և ոչ ինայ այլ եղը արտադրելի։ Ասացք յորժամ Հանն իւրով ծննդեամբ առնու ի Հօրէ զկամս, չէ ևս ըմբռնի այս կամք զրաւեալ, և ոչ ունել զՀաւասարեալ եղը իւր ելմամբ Հոգւոյն սիյ, զի Հանն յառաջագոյն ըմբռնի ելանել՝ քան զՀոգին սէր. և վն այնորիկ կամքն այնպէս արգասաւոր է յՈրդին յառաջածութեամբ Հոգւոյն սիյ, որպէս ի Հայրն։

Չորրորդ՝ (1) որ ինչ միանգամ ոչ է ընդդէմ բնութեն ուրուք, ոչ է անկարելի. իսկարդ՝ լինելն սկիզբն Հոգւոյն սիյ ոչ է ընդդէմ բնութեն Որդւոյ, ոչ ըստ որում է Հայր, զի Հայր՝ որ է Հայր, է սկիզբն Հոգւոյն սիյ. և ոչ ըստ որում է Որդի, վասն այլ է ելուած Հոգւոյն սիյ, և այլ Որդւոյն։ Որդ՝ ոչ է ընդդէմ այնմ՝ որ է ի սկիզբն ըստ միոյ ելման, լինել սկիզբն այլոյ ելման, ոչ որդին է ի Հօրէ իբրև ի սկզբնէ, և է սկիզբն այլոյ որդւոյ. ապա յայտ է, թէ չէ անկարելի լինել Որդւոյ սկիզբն Հոգւոյն սիյ, այլ յայծոյինս ոչ զանազանի լինելն, և կարելն. ապա Որդին է սկիզբն Հոգւոյն սիյ։

Ընդդիմեաս նմա։ Որդեաք ուղիղ ասի, թէ Հոգին սէր ելանէ ի Հօրէ Որդւով։

Պիտեմ, (2) այո. զի այսպէս խօսեցան Հարքն Նեստոր, և ի Լատինացիս՝ սէն Հիլարիոս, գիրք 12. ի վէ Երրորդութեն։ Պատճառն է, զի Որդին ունի ի Հօրէ զելանել Հոգւոյն սիյ Հիւրմէ. ապա մարթի է ասել, թէ Հայր Որդւովն բղխէ զՀոգին սէր, կամ որ նոյն է՝ թէ Հոգին սէր ելանէ ի Հօրէ Որդւոյն. յոր միտս ևս ասի զգործողութեն՝ որ առ արտաքս, Յովհ. ա. 3.* Ամէնն նովաւ եղե։

Ընդդիմեաս երկրորդ։ Որդեաք Հայր, և Որդի իցէն մի սկիզբն Հոգւոյն սիյ։

Պիտեմ, այո։

Նոյց. (3) Նախ՝ ի սէց Հարց։ Սէն Օգոստինոս. 5. ի վէ Երրորդութեն. գլ. 14. ասէ, Խոստովանիմ ցերկս է, ըն Հայր, և Որդի են սկիզբն Հոգւոյն սէր, և ոչ երկու սկիզբունք։ Նոյն ասէ սէն Խարսեղ, գիրք 2. ընդդ. Լնոմ։ Սէն Անսելմոս գիրք ի վէ ելման Հոգւոյն սիյ։

Նոյց. երկրորդ՝ ի ժողովոց։ Յողովն Վուգդոմենան երկրորդ ասէ. Դաստատեմք՝ որ յանդգնագին համբյոյնքեն ձգընհացն հառաջել, ըն Հոգին ոչ ելանի ի Հօրէ, և յՈրդւոյ էբեր յերկնից սկզբանց, և ոչ էբեր ի դոյ։ Նոյց. երրորդ՝ պատճառաք։ Նախ՝ Հայր, և Որդի յաճի են միմեանց, յորս ոչ զանազանի զնոյն Հակադրութեն առնչութեն. խակարդ՝ յայսմ, որ է լինել սկիզբն Հոգւոյն սիյ, ոչ Հակադրին առնչապես. ապա։ Երկրորդ՝ քանզի ի Հայր, և Որդին, է միմեանց բղխողական, յայն սակս՝ ոչ վն լինելոյն յերիս անձինս միմիայն ձեռութեի, ոչ ասին երեք Հնք, նոյնպէս և վն լինելոյն ի Հայր, և Որդին միմիայն բղխո-

(1) 4. ընդդ. հերե. գլ. 24։ (2) Նա՛ե. 36. պ. 3. ես։ (3) Նա՛ե. 36. պ. 4. ես։

բղխողական զօրութիւն, ոչ են երկու սկզբունք, այլ մի միայն սկիզբն Հօգւոյն սրբոյ։

Խնդրիցես երրորդ։ Ընդեւօք մտանիկս Ե յՄրբոյ իրաւամբ յաւելու Ի Հանգանակն Ա՛կեան Կոստանդնուպօլսոյ։

Պիտեմ, այո՛։ Վասնզի այս յաւելուած եղեւ օրինաւոր իշխանութիւք յի՛ եկեղեցւոյ, և հարկաւոր պատճառաւ, այս է՝ ոտիզն գործունեաբար նահանջելոյն մոլորութիւնն, որ զայնու ժամանակաւ սաստկացեալ Ճարակեր Ի մէջ Հաւատոյ ընդդէմ եղեալն Հօգւոյն սրբոյ Ի Հրոյ։ Ասէի նոքին իսկ Հայիք Ի ժողովն Լաւդոնիկեայ երկրորդ՝ ընկալան զայս յաւելուած, և երգեցին Հանգանակն՝ երիցս կրկնելով զայս յաւելուած ընդ Աստուածոյ Ի հանդիսաւոր պատարագի։ Եւ ժողովն վերջնական յետ բազում խնամով քննելոյ զպատճառն Ի սահմանի հաւատոյ, որում ստորագրեցին ընդ Աստուածոյս Հայիք առհասարակ, բայց Ի Սարիոսէ Արմենացւոյ, այսպէս ասէ. Սահմանէ՛ Ի Հայս ամէ, Ի՛ Բացատրութիւք Բառնան այնոցիկ և Հերետ, Ի՛ ճշմարտութիւնէ, Ե՛ ոտիզեալ հոգւոյն յայնժամ, օրինակաւս, Ե՛ Հաստատեալ յաւելուածն Ի Հանգանակն։ Ասպա։

Ա՛ Ա Ը

Ի ՎԵՐԱՑ ՀՐԱՀԱՏԱԿԱՑ։

Աքե Թուղմա՝ Ի 50. Խնդրոյ գլխոյ Ի ե. 64. Ե՛ Ի 106. Խնդրոյ գլխոյ Ի ե. 114։

Վ Ի Ա Ր Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Մ Ի Ա Կ։

Որ Բովանդակէ զնոյն զվերոյիշեալսն առաջինոյ Հատոյ։

Պ Ր Ա Կ. Ը։

Ի վերայ գլխոյն, Ե վինչ-ըմբ հրեշտակոյ։

Աքե Թուղմա՝ Ես. 50. 51. Ե 61։

րեշտակ անուն ըստ զօրութիւն անուան է անուն պաշտօնի, և ոչ բնութիւն. Նմին իրի երբեմն ընծայի Ի սէր գիրս ասմ և իցէ, որ զՎՀ կոմն, կամ զօրէնս պատմէ։ Ինտ այսմ ըմ Հովհաննու մկրտչի, Աղաք. Ջ. 1. և Առաթ. ժա. 10. ասէ. * Ահա Ես առաքեմ զհրեշտակ իմ ։ Եւ Ղուկաս. ա. Կորնթ. ժա. 10. պատուիրէ կանանց ծածկել զգլուխս * ըմ հրեշտակոյց ։ այս ի՝ ըմ քահանայից։

Այլ քանզի պաշտօնատարութիւն պատգամաւորի Հաստատուն յանձն լինի ՀՀՀ երկնաւոր Հոգեղինաց, օրէն եղեւ զայս անուն Ի գործածել առ Ի նշանակել զայն Հոգեղէն գոյացութիւնս զվերագոյնս քան զմարդիկ. և ըստ են Ի նոսա պէսպէս դասք, երբեմն նշանակէ զնոսա որ են Ի սաորին դասու, և երբեմն ընդհանրապէս զամենեսեան՝ որք պարունակին յինեւ դասս. և այսու եղանակաւ աստ առնումք։

Խնդրիցես նախ։ Ընդեւօք իցեն հրեշտակք։

Պատասխանեմ, (1) այո՛։ Ի՛ Հաւատոյ ընդդէմ Ապրանկեցւոց. Կարծ. իբ. 8։

Հայց։ Ընդհամայս հրեշտակ իմանամք զՀոգեղէն և զմիացական գոյացութիւնս արարեալ վերագոյն քան զմարդիկ. իսկզբ՝ Հաւատոյ Ե՛ սքէ գրոյ գտանիմ արարեալ զհոգեղէն գոյացութիւն, և նոսա՝ թէ գտանի արարեալ Հոգեղէն գոյացութիւն. Աղմ. ճգ. 4. * Ի ասբ հրեշտակս իւր յոգիս ։ Եւ ևս՝ Լրբ. ա. 7. Հայտ ա. 4. Կոլոս. ա. 16։ Իսկ եթէ են Հոգեղէն, ապա և իմացական։ Կարձակ՝ են վերագոյն քան զմարդիկ. Աղմ. ը. 7. Խոսելով մարգա

(1) Աստ՝ Ի. 50. պ. 1. Ե՛ն։

պարէին ՚ի վե՛ր մարդոյ՝ ասէ.* փոյթ ընդ խոնարհ տեսլեր զնո՛ս տան վերնոցին ։ Ես. ք. Պետր. ք. ։։. * Հրեշտակք զբօսնէ՛ք, և խորհրդե՛ք տան վրա հեթանոս ։

Այլն Օգոստինոս ՚ի վե՛ր այնր բանի՛ Սաղմ. ճգ. 4. * Ո տեսք հրեշտակս իւր յոգիս ։ ասէ. Օգնել հրեշտակաց ծանեա՛ւ ՚ի հաւատոց, և զբնութիւն բռնաց ՚ի գիտս ընդիմացաւ, և չէ հեղ տեսեալ ձեռնադրեալ յերկինս լինել. այլ՝ հոգիք են հրեշտակ. և յոգիսն հոգիք են, ոչ են հրեշտակ. ինչ յոգիսն տեսանին հրեշտակ. զի հրեշտակն և տեառն պաշտօնէ, և ոչ բնութիւն ։ Լինի զանազան խնդրիս տալ բնութիւն. հոգի և ։ Լինի ղեկուցմանն խնդրիս. հրեշտակ և ։ Այլն Կարիդար մեծ, ճառ. 34. ՚ի վե՛ր Լեւտա. Օհրեշտակաց ոյք, և զհրեշտակութեաց վկայեն գրեալքն առ նոսա՛ն զոր գրոց ։

Հայոյն սակս ժողովոյն Աստեղանու առ Յոհաննէս կենտիոսիւ երբորդիւ, գլ. Հասպատուի՛ք. ՚ի վե՛ր ամենասէր Հրբորդութեա՛ն այսպես սահմանէ. Հասպատուի՛ք հաւատոյ. ... ևս Ի՛ն ... ՚ն ակնեան ժամանակի, ՚ի հասն ակնկալութիւն սպասեցեալ յոյնիւն հաւատոյ, զհոգիդեանն, և վարձեալն, այս է՝ հրեշտակացն, և հրեշտակացն՝ և ոչ վարդեալն, իբրև վհատեալ երկոցունն՝ ՚ի հոգւոյ, և ՚ի տեղոյ հաւատալ ։

Նախ ունիմ մակաբերել, թէ հրեշտակք անմահ են յաւ՛ն հետից, և չունին ևս և զանգսոր, և զգայուն մարմինս ընդ իւրեանս բնապէս միաւորեալ ։

Իսկ ըստ սրց Հարց, որք ասացին լինել հրեշտակաց մարմնաւորս, ոչ արդեօք ամենեքին իմացան զմարմնաւորն ըստ հասարակ գործածութեան, և չայն անձուկ միտս, յոր միտս աստ իմանամք. քանզի ոմանք ասացին՝ թէ են մարմնաւոր, այս է՝ ճշմարիտ գոյացութի՛ւն. զի առ բաղում նախնիս կրնակի առեալ լիներ մարմին ։ Նախ՝ յատկապէս փոխանակ նուէ թեան, և տարածեալ զանգուածոյ, և ըստ օրում հակադրի անխիթական գոյացութե՛ն, զորօրինակ աստ առնուամք ։ Երկրորդ՝ անյատկապէս փոխանակ այնր՝ որ է իրական, և ևս թեակալանայ, և հակադրի ոչնչի, ունայնի, դատարկի, ոչ ցուցանք ՚ի վերջ. 3. ճառ. ՚ի վե՛ր միոյն Աստ. և չայս միտ ոմանք ՚ի սրց Հարց ասացին՝ թէ հրեշտակք են մարմնաւոր, այս է՝ իսկական և իրական գոյացութի՛ւն ։ Ես կէսք (1) ասացին լինել մարմնաւորս բաղդատութի՛ւն Աստ. զի անմարմին գոյացութի՛ւք միջին են ընդ մէջ Աստ. և ընդ մէջ մարմնաւոր արարածոց. արդ՝ մէն բաղդատեալ առ մի՛ ծայրիցն՝ երևի լինել միւս ծայրն, զորօրինակ գաղջն բաղդատեալ առ ջերմի՝ երևի ցուրտ. և այսր աղագաւ ասի, թէ հրեշտակք բաղդատեալ Աստ են նիւթական, և մարմնաւոր, այլ ոչ թէ ե՛ւ ինչ ՚ի նո՛ ՚ի մարմնական բնութե՛ւ, իսկ այլք մարմին ասէին զայն՝ որ ինչ միանգամ որոշ տեղեաւ սահմանաւորի, և ոչ է ամ ուրեք. և կամ որ ինչ է կարողական և սահմանաւորել, թէպէտ և լիներ մանրագոյն։ Այլ եթէ ոմանք համարեցան լինել հրեշտակս յատկապէս, և ճշդիւ մարմնաւորս, առաջի առնեմք նոցա զայլ վերոյիշատակեալ սո՛ Տարս, զոր գիրս, զհամաձայնութե՛ւն դարուցագ, և մանաւանդ զառհման Աստեղանու ժողովոյն ։

Խնդրիցես երկրորդ։ Արդեօք հրեշտակք երբեմն առնո՛ւն զմարմինս ։

Պէտ, (2) այո՛. այնպէս զի երևմանեաք նո՛ ոչ լինին միշտ ըստ երևակայութե՛ւն ։ Օ՛ր որ ինչ երևակայական տեսութի՛ւն տեսանի, է՛ միայն յերևակայութե՛ւն տեսանողին, և ոչ տեսանի հաստատ, միօրինակ, և անխափոր յամենեցուն, ոչ յայտ է յերազատեսս, և ՚ի խելացնորս. իսկարդ՝ սո՛ գիրք այնպէս պատմեն զհրեշտակաց երևել, մինչև երևել նո՛ հաստատ, միօրինակ, և անխափոր ամենեցուն ։ Ըստ այսմ հրեշտակքն երևեալք Աբրահամա՛՝ տեսեալ եղեն հաստատ, և միօրինակ ՚ի նմանէ, և յամ ընտանեաց նո՛, և ՚ի Վաւմայ, և ՚ի Մադովմացւոց։ Այնպէս և հրեշտակն Տօբիթայ յամենեցուն հաստատ, և միօրինակ տեսեալ լիներ ։

Եթէ ասիցես ։ Ոչ միոյն երևակայութե՛ւ, նշանպէս և բովանդակ բազմութե՛ւն, և ամենեցուն՝ որոց դիպէին, կարէ փոփոխիլ, մինչև ամենեցուն զնոյն հաստատ, միօրինակ ըստ երևակայական տեսութե՛ւ տեսանել ։

Պէտ. Ադեալ, թէ հնար իցէ այդմ լինել բացարձակապէս, այլ ըստ հասարակ կարգի ոչ լինի, և վ՛ն այնորիկ զորէ միշտ ձեռնարկութե՛ւն յայնմանէ՝ որ հասարակօրէն պատահի Երկրորդ՝ ուրանամ զառաջարկ ։ Օ՛ր այդ լիներ կամ Աստ, որ առանձինն առնէ, և կամ ՚ի

(1) Աստ՝ ե. 50. պ. 1. տո 1 ։ (2) Ես ։ 51. պ. 2. Բաղ. ե. ե. 6. ՚ի վէ՛ր խոր. պ. 7։

Ե ըմբռնել՝ ըստ մտքին ու խրատին պետական։

Խնդրիցես երրորդ։ Արդեօք իցէ՞ն բազում հրեշտակք Թուով միայն զանազանեալք՝ նմին տեսակի։

Պիտի։ (3) Իշ ևն, և ոչ կարեն լինել բազում հրեշտակք Թուով միայն զանազանեալք՝ նմին տեսակի։

Հայց։ (4) Հակասական է բազմութիւնն Թուական՝ նմին տեսակի, որում հակառակի նիւթն նշանակեալ քանակութիւն, կամ կարգն առ այն. իսկարդ՝ անհնարին կան լրացեալ գոյացութիւնց հրեշտակաց հակառակի նիւթեն, կամ կարգն առ այն, ապա։ Փոքր. յայտ է յաստուածբանէ։ Հայց. Ա՛ծ։ Հակասական է բազմապատկութիւնն Թուական՝ նմին տեսակի, որում հակառակի սկիզբն այսպիսի բազմապատկութիւն. իսկարդ՝ միայն նիւթն նշանակեալ քանակութիւն, կամ կարգն առ այն է սկիզբն Թուական բազմապատկութեն՝ նմին տեսակի, ապա։ Պարզ է։ Ժ՝ ոչ արտութիւնն է՝ ի վեր փոքրագունին։

Հայց. փոքր։ Սկիզբն Թուական բազմապատկութեն՝ նմին տեսակի ներկու ինչ հարկաւ՝ ի մէջ բերէ։ Այսպէս լինել նեղբին, և գոյացական. քանզի երկու անհատք, զորօրինակ Պետրոս, և Պօղոս, գոյացապէս տարբերին, զի են երկու գոյացութիք նոյնատեսակք իրապէս զանազանելոք։ Արդարդ՝ այնպէս բազմապատկել զգոյացութիւն, մինչև ոչ բազմապատկել զտեսակն, այլ զմի և զնոյն տեսակս բարապէս պահել՝ ի բազում անհատս. իսկարդ՝ հակասական է լինել այսմ, բայց եթէ՝ ի նիւթոյ նշանակելոյ քանակութիւ, կամ կարգաւն առ այն. ապա։ Հայց. փոքր. և նախ՝ թէ այս լինի՝ ի նիւթոյ քանակութիւ նշանակելոյ։ Սկիզբն է նեղբին ինչ, և գոյացական, և բաւական քանակութիւնն՝ զոր ունի, կամ փաղանչանել, որոյ է անմիջապէս ընկալուչ, և ոչ կերպ, ունի զմասունս միօրինակս. ապա սա կարէ առնել զԹուական բազմապատկութիւն պահելով զանասակարար միութիւն։ Հայց։ Հապաքէն անհնար է այսմ լինել, բայց եթէ՝ ի նիւթոյ ևւթ. ոչ կարէ լինել՝ ի կերպէ. նախ՝ զի յատուկ է կերպին կացուցանել զտեսակ, կամ ընծայել զէական սաորոգելիս. ապա յիւրմէ հողմանէ ոչ միայն Թուով տարբերէ, այլև տեսակաւ,

(1) Ի. 61. պ. 2. տո 2. Ե այլոյ։ (2) Ի. 5. պ. 2. տո 3։ (3) Հոփ՝ Ե. 50. պ. 4. Ե. 75. պ. 7. Ե. 76. պ. 3. տո 1։ (4) Հոփ։

զի որովհետև նոյն է կացուցիչն, և զանազանիչն, որ միանգամ կացուցանէ էապէս, տարբերէ և էապէս։ Երկրորդ՝ սկիզբն անհատանալոյն պարտի լինել սկիզբն անհատանալոյն առ բազում առօրինս, զի անհատն ոչ ևս է հաղորդելի առ այլ առօրին անհատս, իսկարդ՝ կերպն գոլով սկիզբն տեսակարար առիճանի, որ յիւրմէ է հաղորդելի բազում անհատից, ոչ կարէ լինել սկիզբն այսպիսի անհատոյ հաղորդականութեան, ապա։

Ընդդիմացեալ։ Այս վարդապետութիւն սէին Թովմայի գտատպարտեցաւ կանխաւ ի Վարդանայ Համալսարանէ։ Այսպէս։

Պիտի, թէ այս գտատպարտութիւն անմտաբանութիւն եղեալ, հանդիպիմ յետս կոչեցաւ յամին 1325. ի Մատթէոսէ եպիսկոպոսէ Վարդան Հատանութիւն Տատեացւոյն, և ժողովոյն կանոնիկոսաց, և այլոց բազում արանց խնամանոց. և վարդապետութիւն սէին Թովմայի բազմադիմի ներքոգրեալ հանդիսացուք։

Ինդրիցես հինգերորդ։ Երբ ստեղծան հրեշտակք։

Պիտի, (1) թէ ոչ ստեղծան յառաջքան զաշխարհս, այլ եղին ոմանք ի հարցն Հունաց, այլ ընդ աշխարհի։

Ընդդէմ սահմանելոց ժողովոյն Լատերանու՝ վերագրելով յառաջ բերեալ, յասելն՝ թէ Ընծ ի միասին ի սկզբան ժամանակի արար զերկրեցուակսին, և զերկրաւոր արարածս։ Ցպատասխանն և սէր գիրք։ Լուծ ի. 11. * Ովքեր ոչ ըստ Տէր Ընծ վերինն, և վերինք, և զերկինս ոչ ևս ։ Երդ՝ հրեշտակք են յաշխարհի, և ի յերկինս։ Նոյ Աիրաք. ժշ. 1. * Երբ զնոյն ինչ ի վերին ։ ոչ արդեօք վայրկենական միասնութիւն, այլ միասնութիւն ժամանակի ոչ ընդհատելոյ։ Խնայ ևս զնոյն ինչ ըստ տեսակաց, քանզի զանհատս բանական հոգւոց հանապազօր արարչագործէ։

Եթէ ասիցես, թէ Մովսէս ի պատմելն զոմ իւրոց արարչագործութեան, ոչինչ յիշատակութիւն առնէ զհրեշտակաց։

Պիտի (2) սէին Օգոստինոս. 11. ի մի քառաքսանն. գլ. 33. Թէ հրեշտակք ի պատմութեան անդ արարչագործութեան աշխարհի ոչ թողան ի բաց, այլ նշանակեցան ընդ անուամբ երկնի, կամ լուսոյ։ Երդ՝ յայն սակս ի բաց թողան, կամ անուամբ մարմնաւոր իրաց նշանակեցան, վասն Մովսէսն ընդ ոտիկ ժողովրդեանն խօսէր, որ չէ ևս կարէին հասու լինել անմարմին բնութեան. և եթէ ծանուցեալ էր նց լինել իրաց ինչ ի վերոյ քան զոմ մարմնաւոր բնութիւնս, լինէր նց այն առիթ կատարշաւութեան, յոր մտադիր էին, և յորմէ չարեաւ յետս դարձուցանել զնս գուն գործէր Մովսէս։ Նոյ չէ ինչ փոյթ, թէ յետոյ յընթացս ծննդոց յիշատակէ զհրեշտակս. զի զոյն այնպիսի իմն զգուշութիւն առնէ, միտչև յանդիման առնել զնս ընդ տեսակաւ մարմնոյ, և ըստ պատշաճի ցուցանել թէ են նք միոյն պաշտօնեայք, և պատգամաւորք, զի այնու օրինակաւ զոմ պատճառս կատարշաւութեան ի բաց տարցէ։

Ուղղակի ևս պատասխանեմ ընդ սէին Հերետիկոսի. Թուղթ 139. Թէ Մովսէս բացայայտ յիշատակութիւն ինչ ոչ արար զհրեշտակաց, իբր զի չէր այն նպատակ նր, քանզի անդէն միտ դներ միայն զկարգ արարչագործութեան մարմնաւորաց, և զգաստակարգութիւն աւուրց՝ ի կիր աւանդել։

Ինդրիցես վեցերորդ։ Որ ստեղծան հրեշտակք։

Պիտի։ (3) Հաւանականագոյն է, թէ ստեղծան ի հրեղէն երկինս, զի որովհետև պատուականութիւն իւրեանց գերազանցեն զոմ մարմնաւոր արարածովք, և իրրև զվերագոյնս իշխեն բովանդակ բնութ, պատշաճ եղև արարչագործել նց ի բարձրագոյն կամարն երկնից։ Ցպատասխանն այսմ և սմ գիրք, որ Նզեկ. ԺԸ. 13. խօսելով զառաջին հրեշտակէն ընդ օրինակաւ իշխանին Տիրոսի, ասէ. * Ի Դէդեմ եղեր ..... ընդ օծելոյ վերամբարձելոյ եղեր ընդ լերան սրբոյ Աստուծոյ (ըստ Լատին. ընդ լերան վերջին ընդ արեւելս) ։ Նոյ տարև. * Ի լերանն Աստուծոյ վերջին վերամբարձոյ (ըստ Լատ. Ի քովեալ վերջ ի լերանն Աստուծոյ, և յորոց վերջ, վերամբ վարուորդ) ։ արդ՝ զրահան, կամ լեառն Աստուծոյ է հրեղէն երկիրքն, ուր են ամ սիք։

Ինդրիցես եօթներորդ։ Որչափ իցէ բազմութիւն հրեշտակաց։

Պիտի, թէ ըստ սէ գրոց կարի մեծ և աստղերիկ է. քանզի ասի Դանիէլ. է. 10. * Հազարք հազարաց պաշտէին զնա, և բիւրք բիւրուց կային առաջի նորա ։ Նոյ Հայտ. է. 11. * Ոչ թիւ նց

(1) Ընդ ի. 61. գ. 2. բաղ. (2) Ընդ գ. 1. առ 1. (3) Ընդ գ. 4. բաղ.

նդ՝ ընթ՛ ընթրոց, և հալաթ՛ հալաթոց ։ Եւ այս եղանակք խօսելոյ յայտ առնեն զրեթէ զանհիւ բազմութիւն։ Այլոց (1) ը սէին Թուղմայի՛ զնոր սէյն Վիմնէսիսոսի, գլ· 14·՛ի վը երիտային քահանայապետութիւն, ըստ պատշաճի ասի, թէ բազմութիւն հրեշտակաց անբաղդատապար գերազանգ զազգութիւն նիւթական տեսակաց։ Այլ թէ քանի գերազանցն հրեշտակք քան զհիւ նիւթական տեսակս, և թէ արդեօք գերազանցեն քան զհիւ մարդկան, որք եղեն, են, և լինիցին, մեզ անյայտ իմն երևի, և ոչ լիով հաստատուն հաստութիւք, զոր ոմանք՛ի նեպատ, կամ յընդդէմն ասեն ։

Պ Ր Ե Կ· Բ։

Վերջաբանք, ի գործոյն չորեքտասան հրեշտակոյց։

ՍԵՒ ԹՈՒՂՄԱ՝ ԼՈ· 52·Ի 53։

Նեղրիցես նախ։ Ընդհանք հրեշտակք են՛ի տեղոյ ։

Պէտք, (2) թէ են ըստ իւրոց ինչ՛ի տեղւոջ· յայտ է՛ի սէր գրոց, որ պատուէ զհրեշտակաց գործել անընդհատ ամենայն ժամ, շարժիլ՛ի տեղւոջէ՛ի տեղի, և լինել յորոշեալ տեղիս։ Տես Օսանդ· ժբ· և ժԹ· Յոբ· դիմ· իբ· Տօբ· ը· Գալ· իբ· Ամաթ· իբ· Յայտ· ժբ։

Խնդրիցես երկրորդ։ Օ՞րհրդ են՛ի տեղւոջ հրեշտակք ։

Պէտք՝ Ընդհատակ ասի լինել իմիք՛ի տեղւոջ, պարագրաբար, սահմանաբար, խորհրդաբար, և ամ ուրեք։ Լինել՛ի տեղւոջ պարագրաբար՝ է զետեղելոյն այնպես շրջապատիլ, կամ պարագրիլ՛ի տեղւոջէ, մինչև բոլորն զետեղելոյն համեմատեսցի բոլորի զետեղոյն, և իւրաքանչիւր մասն զետեղելոյն՝ իւրաքանչիւր մասին զետեղոյն, զորօրինակ հնգուկն՛ի յանօթն։ Լինել իմիք՛ի տեղւոջ սահմանաբար՝ է այնպէս բացորոշիլ այնմ առ մի տեղի, մինչև նովաւ իրրև թէ սահմանիլ, կամ սահմանաւորիլ, և չկարել՛ի միասին, և միանգամայն զայլ հաւասարեալ տեղի գրաւել։ Լինել՛ի տեղւոջ խորհրդաբար՝ է սեփական մարմնոյն Աէնի՛ի հաղորդութիւն. և է լինել ընդ տեսակաք հայեի, և գիւղոյ ըստ եղանակի հոգևոր գոյացութեն, սակայն այնպէս՝ միչև կարել միանդամայն լինել և այլուր, եթէ հայցն և գինին այլուր քահանայագործեսցին։ Լինելն ամ ուրեք յայտ է յերեքեան։

Առայգ իմն է, թէ հրեշտակք ոչ են ամ ուրեք, զի այս Աայ է սեփական. և ոչ են՛ի տեղւոջ խորհրդաբար, քանզի այս եղանակ լինելոյ է սեփական Աէնի զօրութիւն քահանայագործութեն. և ոչ ևս են՛ի տեղւոջ պարագրաբար, զի գոլով նոքա մաքուր հոգի, չունին զքանակութիւն զանդաճադոյ, որ է բան պարագրաբար զետեղելոյ։ Ապա կայ ասել, թէ են նոքա՛ի տեղւոջ սահմանաբար։

Խնդրիցես երրորդ։ Արդեօք իւիք իցեն՛ի տեղւոջ հրեշտակք ։

Պէտք, (3) թէ են՛ի տեղւոջ գէթ՛ի համաքանականի՝ զօրութենաբար անցանող գործողութեամբ, այս է՝ որ զգործ ինչ արտագրէ առ արտաքս ։

Յուց։ Աինոչիկ է հրեշտակն՛ի տեղւոջ, որով իրապես հպի՛ի տեղին, իսկարդ՝ ոչ հպի իրապես՛ի տեղին, բայց եթէ զօրութենաբար անցանող գործողութիւն ապա։ Ինձ է սայգ, մի՛ օրինակաւ մարմնոյ, զի մարմինն ասի լինել՛ի տեղւոջ քանակութիւն, վասն նովաւ հպի առ տեղին. և երկրորդ՝ բանիւ, վասն լինելն՛ի տեղւոջ է լինել ֆիզիգապես նմին ներկայ, և անտարակայ, ուստի և իրապես հպիլ առ այն ։

Յուց· փաքր։ Ասի՝ կրկին է հպումն, մի՝ յատկապես առեալ, որ է շօշափելի քանակութեան, և այս ոչ պատշաճի հրեշտակին. և երկրորդ՝ անյատկապես առեալ, որ է քանակութեն զօրութիւն, այս է՝ ներգործութիւն նր, կամ զօրութենաբար անցանող գործողութիւն, որով զմարմինն, կամ զտեղին ընդ իւրև հպատակէ, և տայ կսիկ զնովքն· ապա։ Երկրորդ՝ այնոքիկ հրեշտակն հպի առ տեղին, և լինի նմա ներկայ, որով գրաւէ մերթ զմեծագոյն, մերթ զփոքրագոյն, և մերթ զանբաժանելի տեղի. իսկարդ՝ զայս ունի զօրութենաբար անցանող գործողութիւն միայն, որ՝ վասն ազատ է, եղերի մերթ առ մեծ, մերթ առ փոքր, և մերթ առ անբաժանելի տեղի. զի թէպէտ այս հրեշտակական գործողութիւն է յինքեան, և՛ի կողմանէ հրեշտակին անբաժանելի, այլ զօրութենաբար, և՛ի կողմանէ եղերն է բաժանելի։

(1) Աոփ՝ Ե· 50· պ· 3· Բոլ· Ե 1· ընդդ· հնի· գլ· 92։ (2) Աոփ՝ Ե· 52· պբ· 1· Բոլ· (3) Աոփ՝ Ե· 52· պ· 1· Բոլ· ՛ի 1· ղն· 37· պ· 1· Ե 2· Ե պլեա։

Աստուած. ՚ի փեղջ ՀԸՆԸ ՚ի համբնականի։ Այս տեղի համարնական այն՝ առ որ հրեշտակն ազատ կամաք մերձենալոյ ընկնէն, և զոր ըստ այնորիկ ընդ իւրև հպատակէ. իսկ բանական կանն հակառակ այսմ, է այն, ընդ որում ազկամայ կապի, և աւրէն խափանի՚ի գործելոյ, և ՚ի լինելոյ պղծ։

Երդ՝ հաստատակ կարծիք է հաւմայեանց, թէ հրեշտակք լինին՚ի բանական տեղւոջ՝ ոչ գործողութիւն, այլ կրիւք. զի բան գիտեղման ՚ի հոգևոր գոյացութիւնս է հպատրութիւն զօրութիւնն զնաեղելոյն, և տեղւոյն, ոչ ասացաք. արդ՝ զորօրինակ հրեշտակն գործողութիւն հպի առ մարմինն, յորում գոյնէ, հպատակելով զնա իւքեան, նոյնպէս և կիրք հպէ՚ի մարմինդ, իբրև՚ի գործւոյ գերագոյն զօրութեան, և նմին հպատակի, և լինի ներկայ։ Այս չէ այս փոփոխել զկերպական բանն լինելոյ՚ի տեղւոջ, այլ է նշանակել զնա համմատութիւն. ոչ. ասեմք զմարմինդն՝ Աչեր լինել՚ի յերկինս հպատրութեամբ տարածական քանակութեանն, իսկ՚ի խորհուրդն անբաժանելիութեամբ՚ի ձեռն քահանայագործութեան։

Այլ բաղումք համարին, թէ հրեշտակք, կա և՚ի բանական տեղւոջ, ոչ դիք՚ի գժոխս, գործեն յաւէտ կամ նուազ, ըստ որում յաւէտ կամ նուազ կապին, և արգելանին՚ի գործելոյ ասա, կամ անդ. զի թէ նոքա որք են յոգս, և տանջին հրով գժոխոց, թէպէտ տուժեալ լինի տակաւին գործել, քանի՞ առաւել եղեւ ջոն՚ի գժոխս։ Իսկ թէ զնոսա ինչ գործեն անդէն. գործեն՚ի յայլս փոխոխակի զիմանալ շարչարելոյ. գործեն՚ի հոգիս դատապարտելոց, տանջելով զնա՝ իբրև զգործիս ածային արդարութեան։

Նախընթացիս վարդապետութիւն ասի ունիս մակաբերեալ. նախ, թէ հրեշտակին կարէ լինել միանգամայն՚ի բազում անհատ տեղիս, կա և՚ի տարակայս՚ի կոպարի ներգործականութեան իւրոյ, ոչ լինելով՚ի միջն, զորօրինակ՚ի չորս անկիւնս միով սրահի՚ ոչ գոլով՚ի միջն, զի կարէ գործել՚ի չորս անկիւնս՝ ոչ գործելով՚ի միջն։

Ունիս մակաբերել երկրորդ, զի եթէ ճշդիւ խօսեսցուք, հրեշտակն ոչ է յատկապէս՚ի տեղւոջ, այլ անյատկապէս միայն. քանզի ճշդիւ, և փիլիսոփայօրէն խօսելով, այն տեղի միայն է յատկապէս առեալ, որ պարագրաբար պարունակէ զգետեղեայն, որ ոչ պատաշճի հրեշտակաց, որք են՚ի տեղւոջ՝ յաւէտ պարագրելով, և ներքոյ արկանելով զտեղիճ՚ի ձեռն գործողութեան, քան թէ՚ի նմանէ լինելով պարագրեալ։ Իսկ եթէ ընդհանրապէս խօսեսցուք զտեղւոյ, միևնոյն զայնմանէ ասել՝ թէ է՚ի տեղւոջ, որ իրապես, և գոյացապէս ներկայ է տեղւոյն, ըստ այսմ իսկապէս և յատկապէս հրեշտակք են՚ի տեղւոջ։ (1) Ոմն ուղիղ ասաց այս Աղիգան, թէ լինելն՚ի տեղւոջ հոմանուանարար ասի զհրեշտակէ, և զմարմնոյ։

Ունիս մակաբերել երրորդ, (2) թէ հրեշտակք կարեն շարժիլ տեղւականապէս, քանզի այնոքիկ նշանակեն՝ որով են՚ի տեղւոջ. զի տեղւական շարժումն հրեշտակաց ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ այլևայլ հպատրո թի այլևայլ տեղեաց, ոչ միանգամայն, այլ յաջորդաբար, իսկ արդ՝ քանզի հրեշտակք ոչ են ամենայն ուրեք, կարեն առ այլևայլ տեղիս յաջորդաբար հպիլ. ապա և շարժիլ տեղւականապէս։ Այս զայս յայտնապէս աւանդեն սքի գիրք. ըստ այնմ Ասաթ. ԻՔ. 2. * Հրեշտակ Տ՚ն էջնաւ յերինկ ։ Ղուկաս. ա. 26. * Ընդ՚ երկոսեան Հրեշտակ յԱՅ... առ կոյս ։ Ասաթ. դ. 11. * Հրեշտակ Տեառն՝ և պատեան զնա ։ Հովսե. ա. և ք. առ սատանայ. * Հրջնաւ ընդ երկիր, և յարձակ՚ի հերոյ երկնից, եկեսցէ ։ և այլոյ բազում։

Ունիս մակաբերել չորրորդ, (3) թէ հրեշտակն կարէ անցանել տարորոշ շարժմամբ՚ի միոյ ծայրէ առ միւսն, ոչ անցանելով ընդ միջն. Ընտանւոր դիմնմարտի երևակայութեան, զի ոչ երևնէ արտաքոյ քան զչարունակն, և ոչ ըմբռնէ զհոգիդինս, բայց եթէ ըստ եղանակի մարմնաւորոյ. ապա՚ի բաց թողուցեալ զերևակայութեան, և բանին միայն միտ դիցուք։ Երդ՝ ուսուցանէ բանն, թէ մեղի հրեշտակն է՚ի տեղւոջ ազատ գործողութեամբ, որ ոչ կախի զտեղւոջն, այլ տայ կախիլ տեղւոյն զնովքն, կարէ գործել՚ի միում տեղւոջ, զորօրինակ՚ի ծայր այսր սրահի, և վաղվաղակի գործել՚ի յանդիմանակաց ծայրն, ոչ գործելով՚ի միջն, և այսպէս անցանել՚ի միոյ ծայրէ առ միւսն, ոչ անցանելով ընդ միջն։

ՊՐԻՆՑ.

(1) Ի. 52. գ. 1. Բաղ. Ե. 53. գ. 1. Բաղ. (2) Ի. 53. գ. 1. Բաղ. (3) Ինչ գ. 2. Բաղ. Ե այլոյ։

ՊՐԱԿ. Գ՝.

Դ՝ԷՆ պատշաճելոյ առ Գիտ, Ե առ Կոմ հրեշտակաց։

Աքեղամոլքն՝ ի 54. Լսնդրոյ, Գնալ 961։

Նդրիցես նախ։ Արդեօք հրեշտակք պէտս ունին՞ ես ճանաչելոյ զանձինս, և զայլս բաց յիւրանց։

Պետեմ նախ։ (1) Հրեշտակն առ՝ի ճանաչել զինքն՝ չունի պէտս տպաւորեալ տեսակի, այլ ճանաչէ զինքն գոյացութիւն իւրով որ ինքն ղանդի տպաւորեալ տեսակի, այլ ոչ զԼուղ։

Յուց. առաջին մասն։ Տպաւորեալ տեսակն՝ որ փոխան առարկային, ոչ է հարկաւոր, քանզի եթէ զի առարկայն՝ որ է արտաքոյ մտաց, լինի՞ նմա՞ ի ներքուստ ներկայ, և այն՝ որ է նիւթական՝ լինի՞ն անխիթական, անխիթական՝ կանուխ՝ որ՝ի նոյն կարգի ընդ խմացող մտաց։ քանզի եթէ առարկայն ըստ ինքեան ինչ՝ի ներքուստ ներկայ մտաց՝ի գոն խմանալի, աւելորդ է տեսակն, ոչ ճոխագոյնս ասացք՝ի ճառն՝ որ՝ի վր Աշ, վիճ.՝ի վր տեսուխեան Աշ. խնդրդ՝ գոյացութի՞ն հրեշտակի է՞ի ներքուստ ներկայ մտաց իւրոց, և անխիթական անխիթականաւ՞թ՝ որ՝ի նոյն կարգի ընդ նմա, ոչ կայ՞ստ է. ապա։

Յուց. (2) երկրորդ մասն։ Օ՞ի թէպէտ գոյացութի՞ն հրեշտակի է ըստ ինքեան խմանալի, զի է անխիթական. բայց ոչ է կայունչափ աստիճանի անխիթականաւ՞թ, մինչև լինել ներգործուն՞թ՝ խմացեալ, ոչ ասացաք զէուխեն Աշ՝ի ճառն՝ որ՝ի վր Աշ, վիճ. 4։ Աշ ա՜ ապա պահանջի՞ տեսակ ելզելոյ։

Պետեմ երկրորդ։ (3) Հրեշտակն ոչ ճանաչէ զայլս բաց յիւրմէ գոյացութի՞ն իւրով, այլ առ այս պէտս ունի՞ տպաւորեալ տեսակաց։

Յուց։ (4) Ա՜ռ ճանաչելո՞ն իրիք առարկայի պահանջի՞, ոչ սրդ ևս ասացաք, լինել առարկային՝ի ներքուստ ներկայ մտաց՝ի գոն խմանալի, կամ իբև, և կամ երևեցուցիչ տեսակաւ Նո՞ր. ըստ այնմ բանի սկզն Գոստինոսի, որ առհասարակ ընկալեալ. յոաբկոյէ, Ե՝ի խրատը՞ն ձեռնէ ձեռնհասի՞. իսկարդ՝ ստեղծեալ էակք ոչ կարեն լինել՝ի ներքուստ ներկայ մտաց հրեշտակին ըստ ինքեան, կամ էակութի՞ իւրեանց, ոչ յայտ է ըստ ինքեան. և ոչ գոյացութի՞ն հրեշտակի կարէ լինել տեսակ երևեցուցիչ նո՞ր զի ոչ է նմանուխի՞ նո՞ր, և ոչ գործ, և ոչ ևս պատճառ՝ գէթ հաւասարեալ. զի թէպէտ հրեշտակք զուգընթացան առ կերպս ինչ, այլ ոչ անընդհատապէս, և ոչ հաւասարապէս, այլ միայն տեղական շարժմամբ՝ մերձեցուցանելով զներգործականս առ կրաւորականս. ապա օրշաի և հաւատ լիցին գոյացութի՞ն իւրեանց, ոչ կարեն՝ի նմա իրք՝ի պատճառի որշակի ճանաչել զայլ էակս, յայտ է՝ թէ վերզի՞ նմա հաւասարապէս, և որոշակի ոչ պարունակին, նոյնպես և ոչ՝ի նմա երևիլ կարեն։

Խնդրիցես երկրորդ։ Արդեօք տեսակք, որովք հրեշտակն զայլս բաց յիւրմէ ճանաչէ, իցեն յիրաց վերառեալ, եթէ ընդաբոյսք, և համարձակութի՞ն։

Պետեմ։ (5) Տեսակքն հրեշտակաց ոչ են յիրաց վերառեալ, այլ Աշ յարարչագործուխեն անդ իւրեանց տպաւորեալ, և յայն սակս համարձակութի՞ն, և ընդաբոյսք։

Յուց. Նախ՝ վկայութի՞ն Լզնկ. իբ. 12. ասի վր Ադպյելի. * Գոս ինչ նմանո՞ւ՞ն, վ՞ նմանո՞ւ՞ն, և նմանո՞ւ՞ն ‖ Վիտնեսիոս՝ի վր ՅՈՎՆ. գլ. 7. Հրեշտակ ոչ հասուն գնաց՞ն Աշ՝ի բնածնելո՞ն, և՝ի ստելո՞ն էրաց։ Իսպէն Գոստինոս. 2. ի վր Օննդ. ըստ նահապ. գլ. 8. Այլոք՝ որ սխալին են (քան զՀրեշտակս), այնպէս սրտրնդեցան, վ՞ նոքա լինկնին՝ի գոս բնակման սրեզնոցուն, և ապա՝ի սեռ է-բեռուց։ Օգր չէ Տնաբ խմանալ, բայց եթէ զարարչագործուխե՞ն՝ի գոն խմանալի, զոր ունին՝ի ձեռն տեսակաց։

Յուց. (6) երկրորդ՝ բանիւ, Հոգեղէն սուրբն գոյացութի՞ք, ՚ի՞ հոգիք մարդկան, ունին զգալ մեռեալ մարմին, ըստ որում են կերպք մարմնոց, և վկ՝ի նոյն իսկ յեղանակէ գոլոյ անկ է նո՞ր, զի՝ի մարմնոց, և մարմնով զներբանց խմանալն կատարելո՞ն առնուցուն, ապա թէ ոչ՝ զոր՝ի նանր միաւորէին ընդ մարմ՞

(1) Աստ՝ ե. 56. գ. 1. Բոլ։ (2) 4. ընդդ. հնր. գլ. 11։ (3) Աստ՝ ե. 55. գ. 1. Բոլ։ (4) Աստ։ (5) Աստ գ. 2. Բոլ. ե 2. ընդդ. հնր. գլ. 96։ (6) Աստ։

մարմնոց. ապա հրեշտակք՝ մշտկ են ամենևին անհնարին, ի մարմնոց գլխովին ազատ, և ի գալն իմանալն ենթակայացեալք. զնշանակն զնմանալի կատարելութեին ոչ առնուն ի մարմնոց, և մարմնովք, այլ իմանալի հեղմամբ, որով Ա՚Յ զտեսակս ծանուցեալ իրաց ընկալան միանգամայն ընդ իմանալի բնութեանց իւրեանց։

Հաստատ։ Առարկայն արտաքին նիւթական ոչ կարէ բնապես ներգործել անընդմիջապես ի կարողութեին սոսկ հոգւոյն, չարժելով զնա, և առաքելով ի նա զիւր տեսակն. և ոչ է մարթ ասել, թէ առարկայն նիւթական արտաքին ոչ ներգործէր ի հրեշտակն, այլ թէ հրեշտակն ներգործէր ի նմա, վերացուցանելով ի նմանէ զտեսակս. զի եթէ հրեշտակն ոչ ունէր յառաջագոյն զտեսակս այնց առարկայից նիւթականաց, լինէին նմա անծանօթ, և վն այն ոչ կարէր մերձենցուցանել ի նա զիւր զօրութեին, և ոչ գործել ի նա, ոչգզի վերացուցեալ ի նոցանէ զտեսակս։ Այս ևս՝ հրեշտակք բազում անգամ՝ ճանաչեն զառարկայս՝ որ արտաքոյ կոպարի ներգործականութեն իւրեանց, յորս վնի գործել ոչ կարեն։ Հասուկ յետոյ՝ եթէ հրեշտակն զկատարելութեին իւր ի մարմնոց ունէր, ոչ հոգին մեր, զնոցանէ կախեր, զոր չէ մարթ ասել։

Օգտարկութեին՝ զոր ընդդէմ առարկեն ի ծանօթութեէ ազագոյից, ունիմք լուծանել ատորև։

Ինդրիցես երրորդ։ Արդեօք տեսակքն, որովք հրեշտակք իմանան, իցեն ընդհանուր, և այնչափ առատ ընդհանուր, որչափ հրեշտակք են վերնագոյնք։

Ընդհանուր տեսակք իմանալք զայնս, որք զբազմս երևեցուցանեն, և այնչափ ընդհանրագոյնք, որչափ զբազմս երևեցուցանեն, ոչ միայն ի հասարակի, այլև ի մասնաւորի, և որոշակի։

Պնեմ, (1) այո։ Քանզի որչափ էակն ստեղծական է մերձաւորագոյն, և նմանագոյն Ա՚Յ յիմացական կարդի, այնչափ սակաւ և ընդհանրագոյն տեսակօք իմանայ. իսկարդ՝ հրեշտակք են մերձաւորագոյնք, և նմանագոյնք Ա՚Յ յիմացական կարդի քան զմարդիկ, և վերնագոյն հրեշտակք քան զստորինս. ապա։ Փոքր. է հաւաստի։ Եզուց, մեծ։ Որչափ էակն ստեղծական է մերձաւորագոյն, և նմանագոյն Ա՚Յ յիմացական կարդի, այնչափ առաւել հազորդի ածային կատարելութեէ ի նմին կարդի, իսկարդ՝ կատարելութեի Ա՚Յ է զի իմանայ զնմ միով միշտորդաւ, այս է իւրեքն էութեք, որ է նմա ի տեղի տեսակի. ապա։

Ինդրիցես չորրորդ։ Արդեօք հրեշտակք ճանաչեն զնիւթական եզականս։

Պնեմ, (2) այո։ Ի՚ի հաւատոց։

Եզուց. (3) ի սմ գրոց։ Այսք՝ ոչզք կարէ պահպանել, զոր ոչ ճանաչէ. այլ հրեշտակք պահպանեն զանհատս մարդկան, ըստ այնմ Դաւիթ. ՟ղ. 11. * Հրեշտակս ի-բոյ պատուիրեսցէ ե՛ւ զքեզ, պահել զքեզ յամենայն ճանապարհս քո։ Արկղարդ՝ ըստ հաւատոց այս ատենիս կառավարին ի ձեռն հրեշտակաց, ըստ այնմ Երբայ. ւ. 14. * Ամենեքեան հոգիք են հրկիզաւոր՝ որ առաքին ի սպասաւորութի, իսկարդ՝ եթէ զանհատից ծանօթութեի ոչ ունէին, ոչինչ նախանձամուխ կարող էին ունել ի վն նց, որք յաշխարհի աստ գործին, որով հետև գործքն են եզականաց. ապա։

Իսկ պատճառ յառաջ բերի ի սկզբնէ անտի սրին Գոստինոսի՝ որ առհասարակ ընկալեալ, ՟՚ թէ Ա՚Յ ի չաւիտենից կերպաւորեաց զզաղափարս արտադրելի իրաց, յետ այնորիկ ազաւորեաց զայնս ի միտս հրեշտակաց, և ապա առ արտաքս արարչագործեաց. մինչև տեսակացն հրեշտակաց լինել ածանցեալ, և գաղափարեալ ի գաղափարացն Ա՚Յ. զոր եդեալ՝ զայսօրինակ տրամաբանեմք ընդ սրին Գոստինոսի։ (4) Կաղափարական իսկութիք գոյոզք Ա՚Յ՝ են արարողք իրաց, ոչ միայն ըստ կերպին, այլև ըստ նիւթոյն, և վն այսորիկ են նմանութիք իրաց ըստ երկաքանչիւրոցն ևս, և ի սոյն սակս ճանաչեն իրք Ա՚Յ՝ ոչ միայն չընդհանուր բնութե՛ ի կողմանէ կերպին, այլև յեզականութե իւրեանց ի կողմանէ նիւթոյն. արդ՝ ոչ յածային մտաց քղխեն բնական իրք ըստ նիւթոյ, և ըստ կերպի, ըստ որում են յերկրոցուց, սոյնպես բղխեն և կերպք, կամ տեսակք մտաց հրեշտակաց ի ճանաչել զերկրսին ևս. և սորին ազագաւ ընդաթոյս կերպիւք, կամ տեսակօք ճանաչեն զերս յեզականութե, և չընդհանրութե նց, ըստ որում են նման արարողական կերպից, այս է՝ գաղափարաց, որք

(1) Աստ՝ ե. 55. ղ. 3. բաղ. (2) Ես. 52. ղ. 2. բաղ. (3) Աստ. (4) Աստ՝ ե. 57. ղ. 2. բաղ. ե ե. 8. ի ԼԲ ճշմ. ղ. 11. բաղ.

որք գան՝ի միտս Աշ, թէպէտ և նոքին ոչ են իրաց արարողք։

Ինդրիցես հինգերորդ։ Արդեօք հրեշտակք բնական լուսով ճանաչէ՞ն ստուգիւ զապագայս սակ ներընդունականս, որպիսի են ազատ ներգործութիւք մարդոյ։

Պէտ, (1) ոչ։

Հետ. Դարձ՝ (2) վկայութիւն սքի գրոց, և սքից Հարց։ Որ ինչ է յատուկ նշան ճանաչելոյ, ոչ պատշաճի հրեշտակաց. իսկորդ՝ ճանաչել զներընդունական ապագայս՝ է յատուկ նշան ճանաչել. ապա։ Հետ. փորձ՝ի սքէ գրոց։ Եսայ. խա. 23. «Նոցա՛ հետ պարծեսցի՛ հետ ազգին՝ի վերնոյն լինելոյն, և գնդաւոցուսցի՛, ըէ Աշ եր»։

Հետ. երկրորդ՝ (3) բանիւ։ Ներընդունական ապագայք ոչ կարեն ստուգիւ ճանաչել՝ի հրեշտակաց, ոչ՝ի պատճառս իբրեանց, և ոչ յիւրեանս. ոչ՝ի ստեղծական պատճառս իբրեանց, զի են ներընդունական, և անտարբեր առ երկաքանչիւրն. և ոչ յանստեղծ պատճառի, այն է՝ յապատ վճիռն Աշ, որ է յամ ստեղծական մտաց բնապէս անմատոյց. և ոչ յիւրեանս, զի մեկ Ած զնո ստուգիւ ճանաչէ՝ի նո, զի տեսանէ զամ յիւրամ յատենականութիւն, որ՝ մի գոլոյն պարզ, ներկայ է բովանդակ ժամանակին, և փակէ զնա. ուստի մի հայեցուածն նի բերի յամ՝ որք գործին ընդ բովանդակ ժամանակն՝ ոմ՝ի ներկայութիւն, և տեսանէ զամ՝ ըստ որում են յիրեանս, ոմ ասացաք՝ի մի գիտութիւնն Աշ, առ խ. 14։ Արդ միաբն հրեշտակաց, և զնէզ է իցէ միտք ստեղծական, զուրկ է յամ ծայրին յատենականութիւն. ապա։

Ասիցես։ Հրեշտակք ունին զտեսանս ապագայից՝ միշչև իցեն եղեալ. զի՛ի լինել ապագայից ներկայ, հրեշտակք ոչ ընդունին զնոր տեսանս առ ճանաչելոյ զնո, այլ բնածին տեսակք ճանաչեն զնո, ոմ և ասացաք. իսկորդ՝ի գիրկ տեսակին, և պատրաստական մտաց, դնին բուսական սկզբունք առ իմանալ զառարկան. ապա չիք պատճառ, թէ ընդէր զսացի հրեշտակաց ճանաչումն ապագայից։ Հետաքրքրութ. ճշմարտութի՛ այնց ապագայից որոշակի առնալ է ստեղծական ինչ, ապա ստեղծական ինչ մտաց համեմատական. և զնարդ ոչ մտաց հրեշտակի՛ իբրև՛ի ստեղծականս կատարեալ գոլի։

Ասյամ առարկութե՛, որ զբռնադակ գծուծութե՛ն փակէ, պնեմ (4)՝ի սքէն Աւոմայէ, թէ տեսակքն հրեշտակաց են այս՝ երևեցուցիչ յառաջնում ներգործութե՛ն ամ՝ նզականաց. այլ ոչ երևեցուցանեն զնա յերկրորդում ներգործութե՛ն, բայց միայն յորժամ գոյանան. և այս՝ մի կրկին պատճառաց. առաջինն է, զի յայնժամ միայն, յորժամ իրք գոյանան, ուստի զընութե՛ն, որով նմանին տեսակաց՝ որ են՝ի միտս հրեշտակին. իսկ յորժամ են ապագայ, չև ևս ունին զընութե՛ն, որով նմանիցին նոցա։ Երկրորդ պատճառն է, զի տեսակն հրեշտակի ոչ երևեցուցանէ ներգործութե՛ն, և ոչ հրեշտակն ճանաչէ բնապես ներգործութե՛ն, բայց եթէ զորս ներգործութե՛ն վերաբերին առ տիեզերս. քանզի սահմանաւոր է ճանաչումն հրեշտակի, և չէ հնար զպատշաճագոյն եղը նմա նշանակել, քան զընդարձակութե՛ն այսր տիեզերաց. և այն զի՝ եթէ ձգեր արտաքոյ քան զտիեզերս, քանզի չիք պատճառ՝ թէ ընդէր առ միւն յաւէտ քան առ միւսն ձգէր, յամ կարելիս գեթ բաժանաբար հասանէր։ Նա ևս՝ արտաքոյ քան զայս տիեզերս չիք այլ ինչ պատճառ, բայց եթէ Ած. արդ՝ ոչինչ ստեղծական մտաց է համաբնական ճանաչել զերս Ած։ Նա ապագայք չև ևս վերաբերին առ կարդ այսր տիեզերաց, այլ վերաբերին՝ի զոյանալն իւրեանց։

Այլ այսոքիկ հիմնէն՝ի բարձրագոյն սկիզբն սքէն Գրոտիոսի, և սքէն Աւոմայի, զորմէ ապաքէն ասացաք. այս է՝ թէ տեսակքն հրեշտակաց ոչ երևեցուցանեն զընութիս իրաց զնարդ և իցէ օրինակս, այլ ըստ որում նոքին իսկ բնութե՛ն իշանեն, և ածանցին՝ի գաղափարացն Աշ, յորոց նոքին իսկ տեսակքն ածանցին, և գաղափարին, վ՛ի տեսակք հրեշտակաց, ոմ ասացաս, այնպէս են յերևեցուցանելն, ոմ են գաղափարքն Աշ՝ի պատճառն. արդ՝ գաղափարքն Աշ պատճառն զըզնութե՛ս յանհատս յաջորդաբար. ապա և նոքին իսկ տեսակքն՝ որք՝ի գաղափարաց անտի ածանցին, ընդունին զզօրութե՛ն երևեցուցանելոյ զընութե՛ս յանհատս յաջորդաբար, և ըստ այսմ բնաւորեալ են երևեցուցանել զանհատս, յոր-

(1) Աոմ՝ ոմ. 3։ (2) Աոմ՝ ի յեսայի. այլ ընդդ։ (3) Աոմ՝ ԲՈԼ։ (4) Աոմ՝ ոմ. 3։

յորժամ են ի տիեզերս յառաջ եկեալ ի նոյն իսկ ի գաղափարացն Աստ, այլ ոչ յորժամ ոչ են։

Խնդրիցես վեցևերորդ։ Արդեօք հրեշտակք ճանաչեն զնաւակս զխորհուրդս, կամ զծածուկս սրտից։

Խորհրդովք (1) սրտից խմանամք աստանօր զշնացող ազատ ներգործութիւնս, եթէ մտաց, և եթէ կամաց, օրք ոչ գործով ինչ, կամ արտաքին նշանաւ, և ոչ իսկ նորին խորհոլին կամօք յայտնին։

Պատասխանեմ, ոչ։

Ցուց. Նախ՝ (2) վկայութիւք։ Որ սեփական է Աստ ոչ պատշաճի հրեշտակաց. իսկարդ՝ ճանաչել զխորհուրդս սրտից է սեփական Աստ. ապա։ Ցուց. փաքր. ի սք գրոց. ք. Ա Նագ. ջ. 30. ասի. * Ի՛ թէ լինիցի՝ և գայցէ առ ըստ ոտիւ իւրում, ոչ և ծանիցէ զնիւթ ինչ։ Ջնջէ զոտ ճանապարհ զնիւթոյ մարդկան ։

Ցուց. երկրորդ՝ (3) բանիւ։ Որք միանգամ զսուգ ազատ կամաց մարդոյ, և զԱստ կասխին, ի բաց առեալ զգինէ և իցէ կասուածն զբնական պատճառաց, կամ զկապակցութիւն ընդ նոն, զնոսին հրեշտակք բնապես ոչ ճանաչեն, այլ միայն նոյն իսկ կամեցողն, և Աստ որում հպատակի կամքն. իսկարդ՝ ազատ ներգործութիւնքն կամաց, և մտաց կախին զսուգ կամաց, և զԱստ միայն, ի բաց առեալ զգինէ և իցէ կասուածն զբնական պատճառաց, կամ զկապակցութի ընդ նոն. ապա։ փաքր. է ստոյգ. քանզի ոչինչ ստեղծական պատճառ, այլ միայն Աստ որ է առաջին, և ընդհանուր սկիզբն, և վերջին վախճան կամաց մերոց, կարօղ է ի նա ընդմտանել, և ներգործել, ևս և բացորոշել զնա, ոչ ապաքէն ասացաք, և յայտ է. զի նա ինքն ունի զլիակիր իշխանութի անկախ զԱստ արարածոց, և զլիակիր անտարբերութի ի ներգործութիւս իւր, ի դնել զայնս, կամ յոչ դնել, ի նահանջել զեղեալն, կամ հանապազորդել։ Ցուց. մեծ։ Հրեշտակն ոչ ուրնի զբնական զորութի իմանալոյ զսէ և իցէ իմանալն, այլ զայն միայն, որ պատշաճի առ կարգ տիեզերացս, կամ իրրև մասն նի, կամ իրրև ունօղ կապակցութի ընդ նմա. իսկարդ՝ ներքին ազատ ներգործութիւնն ոչ պատշաճի առ կարգ տիեզերացս, և ոչ կապակցութի ինչ ունի ընդ նմա. ապա։ Ունծ. յայտ է յառաջելոցս ի նախընթաց պնին։ Ցուց. փաքր. Կարգ տիեզերացս կայանայ ի ստորակարգութեան, և ի կապակցութի պատճառաց բնականաց, որով մասնաւորք ընդհանրօք, մարք նաւորք հոգեղինօք, ստորինք վերնովք ներգործին, և կառավարին. ուստի առ ի պատշաճիլ իմիք առ կարգ տիեզերացս, պարտի լինել կամ պատճառ վերնագոյն բնաւորեալ ի շարժել զստորինս, կամ զնոցանէ կախիլ. իսկարդ՝ ներքին ազատ ներգործութեն արտաքոյ է բոլոր դակ կարգի բնական պատճառաց, մինչև զոչ ուիքէ կախիլ, այլ միայն զկամաց, որ ազատ ասրէն, և անտարբերութի յառաջ ածէ, և միայն զԱստ որ որոշէ, ոչ ասացաք իսկ. ապա։

Ընդդիցես։ Ամենայն հաւանութի խորհոլին յայտնի լինի հրեշտակին խորհուրդ նր, ոչ առհասարակ ընդունին. իսկարդ՝ հաւանութին խորհողին զոչինչ ի ճանաչելութի խորհրդոյն իւրոյ յաւելու, այլ միայն զյաւարանականութի արտաքին. ապա յառաջքան զայն հաւանութի՝ ճանաչելի էր ի հրեշտակէն։

Պնեմ, թէ թէպէտ հաւանութին խորհողին ոչինչ յաւելու ուղղակի ի ճանաչելութի խորհրդոյն իւրոյ, սակայն յաւելու անուղղակի, քան որում զխորհուրդն իւր օրինակաւ ի պատշաճեցուցանէ առ նա, առ որ ուղղէ զայն, իսկ հրեշտակն ճանաչէ զոր ինչ առ ինքն պատշաճի։

Ընդդիցես եօթներորդ։ Արդեօք հրեշտակք ճանաչեն զնաւակս զխորհուրդս շնորհաց։

Պնեմ, (4) ոչ։ Ցայտ է ի նախընթաց պատասխանոյ. զի եթէ հրեշտակն ոչ կարէ ճանաչել զխորհուրդս այլոյ՝ որք կախին զկամաց նր, և առաւել ոչ կարէ ճանաչել զայնոսիկ որք միայն զկամացն Աստ կախին. և այսպէս ձեռնարկէ Աստաբեան, ա. Կորնթ. բ. 11. * Ո՞վ ոչ գիտէ զմարդկանէ զիրս ինչ զմարդոյն, եթէ ոչ հոգի մարդոյն որ ի նմա. նոյնպէս և զԱստուծոյ ոչ գիտէ, եթէ ոչ Հոգին Աստ ։

Ընդդիցես ութներորդ։ Արդեօք հրեշտակն իցէ միշտ իմացող ներգործութի։

Պնեմ, (5) Հրեշտակն հարկաւ զանձն միշտ ներգործութի իմանայ։

Ցուց.

(1) Նոր՝ վերծին. ց. 4. բաղ. (2) Նոր՝ ց. 4. բաղ. (3) Նոր՝ բաղ. և ս. վերծին. ի ԼԻ ճղ. ց. 13. (4) Նոր՝ ց. 5. բաղ. (5) Նոր՝ ս. 58. ց. 1. — 3. ս. 8. ի ԼԻ ճղ. ց. 6. — 7. ց. 14. — 16. և 2. ընդդ. հնե. գլ. 97։

Հայց։ Հրեշտակն զինքն խնամոյ իւրոյն գոյացութիւն իւրև խնամալն տեսակաւ, ոչ ասացուք. խակարդ՝ գոյացութիւն իւր է մտաց նոյ միշտ՝ի ներքուստ ներկայ, և զնա միշտ կերպաւորէ՝ի գոյն խնամալն. ապա զայն միշտ հարկաւ ներգործութիւն խնամոյ զորօրինակ և թէ աչքն բացեալ հանապազ կերպաւորէր տեսակաւ իրիք առարկայի լուսաւորելոյ, միշտ զայն հարկաւ տեսանէր։

Խնդրիցես ինձ երդոյ։ Արդեօք հրեշտակն ի՞ց յատկապէս և կերպապէս տրամարանօղ։

Պէտ, (1) ոչ։

Հայց։ (2) Յատկապէս, և կերպապէս տրամարանելն է՝ի միջէ յաւէտ ծանուցելոյ զայլ նուազ ծանուցեալն ճանաչել զանազան ճանաչմամբք, այնպէս՝ զի մի յատկագոյն ճանաչութիւն իցէ պատճառ միւսոյն, կամ զի՝ի յատկագոյն ճանաչմանէ միոյն յատկ գոյիցէ ճանաչութիւն միւսոյն, ոչ հանդիպի՝ի մէկ, որք սակս տկարութեան խնացական լուսոյն, ոչ կարեմք միանգամայն և՝ի միասին զսկզբունս, և զեզրակացութիւնս՝ որք՝ի նմ փակին՝ ճանաչել, խակարդ՝ ոչ ըստ այսմ ճանաչելն հրեշտակք, այլ վ՚ի լուսոյն խնացական լուսոյն, և վ՚ի ընդհանրութեան տեսակաց, իսկ և իսկ առաջին և միակ հայեցիւք Տպին՝ի բանականգ զորութիւն սկզբանց, ուստի և՝ի պարունակեալս՝ի նո՛, և և յորս՝ի նոցանէ կարեն յատկ ածիլ, վ՚ի և ասին խնամալիք. ապա։

Խնդրիցես առաւերորդ։ Արդեօք հրեշտակն զինքն, և զ՚ի՞ս սիրէ՞ հարկաւ ըստ գործածութեան։

Պէտ նախ։ Հաւանականագոյն երևի, թէ հրեշտակն զինքն հարկաւ սիրէ ըստ գործածութեան։

Հայց. Նախ։ Հրեշտակն ճանաչէ զինքն հարկաւ ըստ գործածութեան, ոչ վերագոյնգ ասացաք. ապա կամի հարկաւ ճանաչել զինքն. զի թէպէտ այս ճանաչումն է հարկաւոր, սակայն է կամայական։ Հանումբ. խակարդ՝ կամին ճանաչել զինքն, է սիրել զինքն. զի է կամել ինքեան զբարի, վասն բարի է հրեշտակին ճանաչել զինքն։

Հայց. երկրորդ։ Ի՞նչ շարժումն վերածի՝ի շարժումն ինչ՝ի բնութեան օրոշեալ, ոչ՝ի կնդանին ամ շարժմունք վերածին՝ի շարժումն սրտին, որ բղխէ՝ի բնութեան կենդանւոյն՝ իրև անանկնալ յատկութեան նմ. սակս՝ի հրեշտակն, ոչ ամ խնացումն վերածի՝ի ճանաչումն ինքեան՝ իրև յառաջին ճանաչումն՝ի բնութեան որոշեալ, սոյնպէս և ամ սէր նո՛ վերածի՝ի սէր ինքեան՝ իրև յառաջին սէր՝ի բնութեան բացորոշեալ. քանզի զուգահաւասար ընթանան խնացումն, և կամեցումն, և են միմեանց պատճառ՝ի զանազան սեռի։

Ասլարդ՝ ոչ ասեմք, թէ այս հարկաւոր սէր ելանէ՝ի գոյացութէ հրեշտակին իրև յառարկայէ, ոչ համարին պատպարիչք հակառակ կարծեաց, քանզի խոստովանիմք, թէ ոչինչ առարկայ, բայց նէթէ բարին ընդհանուր, և անհատման, որ այն ինքն է Ա՚ն պայծառ տեսեալ, կարօղ է ընել զինդունակութիւն կամց մերոց, և զնա հարկաւ յաւիշտակել. այլ թէ ելանէ՝ի նոյն իսկ՝ի գոյացութէ հրեշտակին, իրև՝ի սկզբնէ՝ յորմէ բղխէ իրև յատկութէ։ Այս յայտնեսէ լուծանին գլխաւոր առարկութիւքն, զորս ընդդէմ առարկեն։

Պէտ երկրորդ։ Հրեշտակն սիրէ զ՚ի՞ս հարկաւոր սիրով ըստ գործածութեան։

Հետևորդ է նախընթացին, քանզի անհնար է՝ թէ սիրեսցէ հրեշտակն զինքն հարկաւոր սիրով ըստ գործածութեան, և ոչ միանգամայն նովին հարկաւորութիւն սիրեսցէ զարարիչն, և զպահպանիչն իւր իրև զբարի սեփական անձին։

Ասլ վաղվաղակի ընդ առաջ ելանէ գժուարութիւն։ Հրեշտակն սիրէ զանձն զինի մեղաց նովին հարկաւորութ, որով սիրէ զանձն յաւանքան ցմեղս, զի պատճառք առաջին պատասխանութեան են վ՚ի ամ վիճակի, ապա նէթէ՝ի հարկաւոր սիրոյ անձին ըստ գործածութ հարկաւ հետևի սէրն Ա՚ի հարկաւորագոյն ըստ գործածութեան, գնետ գայ, զի հրեշտակն զինի մեղացն՝ և՝ի ներգործական մեղս սիրէ զ՚ի՞ս հարկաւոր սիրով ըստ գործածութեան։ Այլ զնորդ մարթէ ասել ներգործական սիրոյն Ա՚ի ընդ ներգործական առնելութեան նորին, ներգործական գործման առնա՝ ընդ ներգործական խոտորման՝ի նմանէ. և չասիցես, թէ՝ի մեղս է ներգործական խոտորութիւն Ա՚ի իրև՝ի գերբնական արարչապետէ միոյն, որում հնար է ասել ընդ ներգործական գործման առ Ա՚ն՝ իրև առ բնական արարչապետ. քանզի ընդդէմ է, զի՝ի ձեղանչել հրեշտակին ուղղակի ընդդէմ Ա՚ի իրև ընդդէմ գերբնական արարչապետի, մեղանչէ

(1) Ինչ՝ պ. 3. Բաղ. (2) Ինչ՝

անուղղակի ընդդէմ նմ՝ իբրև ընդդէմ բնական արարչագործի, ոչ ասացուք ստորև. ապա է ներգործութիւն խոստանալ մեզք Աստ՝ իբրև ի բնական արարչագործէ, և միանգամայն դարձեալ հարկաւոր սիրով առ Աստ իբրև առ բնական արարչագործ։

Պէտք համառօտիւ։ Դևք առեան զԱստ իբրև զգերբնական արարչագործ, և իբրև զարդար վճռաժխդիր յանցանաց իւրեանց, իսկ սիրեն զնա իբրև զբնական արարչագործ. և դարձեալ են առ Աստ իբրև առ բնական արարչագործ փիլիսոփաս, և հարկաւ բնութիւն, իսկ խոստանալ են ի նմանէ բարեպաշտս, և ազատօրէն մեղս. յորս չիք ինչ հակառութիւն, զի ոչ են պարտ նոյնով ընդ նովին բանիւ, և ընդ նովին եղանակաւ։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ր Դ։

Ի էջ ընծայից, և էութեան հրեշտակաց։

Ոճն ճառիս՝ Խ. 62։

Նպատակ նախ։ Դրդեալ հրեշտակք յարարչագործութիւն իւրեանց եղեն երանելի։

Պէտք նախ։ (1) Հրեշտակք արարչագործեցան ի բնական երանութիւն. քանզի բնական երանութիւն՝ որ ոչ է պարզապէս երանութիւն, այլ ըստ իմիք միայն, կայանայ ի կատարեալ ճանաչման, և ի սէրն Աստ ըստ որում բնական արարչագործ. արդ՝ զերկոսին իսկ ընկալան հրեշտակք ի սկզբան արարչագործութիւն իւրեանց, ոչ ցուցեալ ի պրակին նախընթաց։

Եթէ ասիցես. պարտ զնետ գայ, թէ գնք այժմ ևս են երանելի բնական երանութիւն, զի է ի նոն կատարեալ ճանաչումն, և սէր Աստ, իբրև բնական արարչագործ. ուրանամ զհետևումիդ. վասն զայս ճանաչումն, և սէր Աստ ըստ որում արարչագործ բնութիւն չէ պարտ կոչել երանութիւն ըստ իմիք, բայց եթէ ցորչափ պահէ զկատարեալ, և զպարտուպատշաճ հպատակութիւն Աստ՝ ըստ որում բնական արարչագործ։ Արդ՝ չար հրեշտակք հեռացեալ են մեզք Աստ իբրև յարարչագործ բնութիւն. քանզի մեղանչելով ուղղակի ընդդէմ Աստ իբրև ընդդէմ գերբնական արարչագործի, մեղան անուղղակի ընդդէմ նմ՝ իբրև ընդդէմ բնական արարչագործի, որպէս ունիմք ասել ստորև։

Պէտք երկրորդ։ (2) Հրեշտակք ոչ արարչագործեցան ի գերբնական երանութիւն, քանզի երանութիւն գերբնական չէ իմն բնութեան, այլ վախճան բնութիւն. իսկարդ՝ վախճանն ոչ իսկ և իսկ ստացանի ի սկզբանէ. ապա։ Հաստատի. յիսկութիւէ կատարեալ, և գերբնական երանութիւն է լինել անսասան, կամ անկորուստ, և հաստատուն ի բարին, իսկարդ՝ հրեշտակք ոչ իսկ և իսկ ընդ արարչագործիչն իւրեանց եղեն անսասան, և հաստատուն ի բարին, ոչ անկուածն ոմանց ցուցանէ ապա։

Ինդրկեցաս երկրորդ։ Արդեօք հրեշտակն պետս ունէր ներգործական շնորհաց՝ առ ի գառնալ առ Աստ իբրև առ առարկայ գերբնական երանութիւն։

Պէտք, (3) այո. քանզի ոչինչ կարէ բերել յայն, որ է ի վեր քան զիւր բնութիւն, և քան զզօրութիւս բնութիւն, եթէ ոչ իցէ օժանդակեալ յայլմէ գերբնական սկզբնէ, որ ասի նպատս շնորհաց. զի բնական յօժարութիւնն կանոյց է միայն առ պատշաճն ըստ իւրում բնութիւն. իսկարդ՝ Աստ ըստ որում է առարկայ գերբնական երանութիւն, ի վեր է քան զամ ստեղծական բնութիւն, և քան զզօրութիւս բնութիւն. ապա։

Իսկ թէ այս շնորհք էր ըստ ինքեան գործունեայ, և ոչ բաւական ևեթ, ունիմք ցուցանել ընդդէմ Յանսենեանց, և Միլենեանց, ի ճառն՝ որ ի վր շնորհաց։

Ինդրկեցաս երրորդ։ Արդեօք հրեշտակք արարչագործեցան ի սրբարար շնորհս։

Պէտք նախ։ Յայտ երևի, թէ ամ հրեշտակք ունէին զսրբարար շնորհս, մինչև էին հասեալ յիւրն երանութիւն, կամ դատապարտութեան։

Յուշ։ Նարիքն արդիւնաւորեցան զերանութիւնն. արդ՝ սկիզբն արդեանց է սրբարար շնորհքն. Ձոր ոչ կոչին ի ճշմարտութիւնէ. Յովհ. ը. 44. արդ՝ կալն ի ճշմարտութիւնն է տևել յարդարութիւնէ, և ի սրբութիւնէ, ոչ մեկնեն Սահակեբարն՝ ճառ 53. ի Յովհ. և սէն Լևոն բան 10. ի վն քառաս։ Նշ ևս՝ * ոչ պահեցին զԱստ բնոյց էշխանութիւն ||, ի Թուղթն Յուդ. 6. արդ՝ անոճամբս էշխանութիւնք իմանամք զդարպանութիւնս շնորհաց։ Յայսմանէ սքն Ամբրոս ի գլ. ի. Ավ. ասէ. Դևք էշխանք

էս-

(1) Աստ՝ Խ. 62. գ. 1. բաղ. (2) Ընդ. (3) Ընդ.

ֆառաց խրճանց, և ուշիւ ի նոսին ընդհանուր ֆառանդեալ տեսլեան անցք։

Հաստատ։ Այլ է պարտ զլանալ հրեշտակի որպէս ընդհանուր առաքելոյն մարդոյն. իսկ արդ՝ առաքելն մարդն միանգամ էր մեղուցեալ, ճոխացեալ էր սրբարար ընդհանուր, ոչ սահմանեաց ժողովն Տրիտենդեան՝ գուա. 5. կան. 1։

Պէտք երկրորդ։ (1) Հաւանականագոյն է, թէ հրեշտակք ընկալան զսրբարար ընդհանս յարարչագործութեանն անդ իւրեանց։

Ցուց. Նախ՝ (2) ի սքեմ հարց։ Արդ Ոգոստինոս՝ 12. ի մէջ քաղ. գլ. 9. ասէ. Որ ոք ի հրեշտակս զքարէ կամ, եթէ ոչ նա՝ որ զնոսա ետուն, այս է՝ անառակութիւնն արդ՝ ի նա յարեցան, սպրիցէ, գանգիտոյն հոգեպէտ ի նոսա զբնոյն, և ոչ ի նոսա հոգեպէտ զնոսա։ Արդ Նարսէդ՝ ի Սարմ. լե. Ցուցանէ հաւատանն, ոնունն զսրբութիւն հոգեպէտ գանգիտոյն ընդ գոյացութիւն իւրեանց էրէս չունգեսծ գ։

Ցուց. երկրորդ՝ (3) պատշաճական բանիւ։ Ոստ սքեմ Ոգոստինոսի՝ գիրք 8. ի մէջ Ծննդ. ըստ նկարա. գլ. 3. Ընդ յարարչագործութեանն մարմնոյն զէն բնութեանն տպաւորեաց յամենեսեան զսերմնական պատճառս բնական գործոց իւրեանց, ոչ յայտ է՝ ի կենդանիս, ի տունկս, և ն։ Պարտ հաւանական է, թէ և՝ ի հրեշտակս զնացեալս ի կարգ գերբնական տպաւորեալ իցէ յարարչագործութեանն նոյ զսերմնական պատճառս գերբնական գործոց իւրեանց։ Ընդունելի, խնարգ՝ ընդհանն հաճոյարար է սերմն ամ գերբնական գործոց, և պարգեաց, և ս նոյն իսկ գերբնական երանութեանն, ըստ՝ ա. Ցովհ. ի. կոչի սերմն Աստ. ասա։

Ինդրիցես չորրորդ։ Արդեօք հրեշտակք ստացան զընդհանս, և զփառս ըստ քանակութեանն բնականաց իւրեանց։

Պէտք։ (4) Հրեշտակք զգերբնական ձիրս ընդհանս, և փառս ընկալան ըստ քանակութեան բնական կատարելութեանն իւրեանց, մինչև՝ որչափ եղեն բնութիւն կատարելագոյն՝ և գերագոյն, այնչափ առանել զընդհանս, և զփառս ընկալան. սակայն ոչ այնպէս՝ իրրեւ բնական կատարելութեանն հրեշտակաց եղեն տրամադրութեան առ ընդհանս, և առ փառս. զի այս պէտ ղագանեց է. այլ թէ Աստ ձիրս, և միայն ըստ բարեհաճութեանն իւրում կամեցաւ պահել զհաստատութեան ինչ՝ ի մէջ բնականացն հրեշտակաց, և՝ ի մէջ իւրոց գերբնական պարգեաց, կատարելագունից՝ ի բնականս զառաւելագոյնս ընդհանս տալով. իսկ նուազ կատարելոցն՝ սակաւ, զոր՝ ի մարդն ոչ պահեաց։

Հայեաց մասին ընդ սէն Ոգոստինոսի միաբանին առհասարակ ուսմանքն, և յառաջ քան զնա նր հարք։ Սէն Նարսեղ՝ ի մէջ Հոգեդնոյ սքեմ. գլ. 16. ասէ. Օգնութիւն էրինէց ըստ հանգն, որով գերազանցեան ոմն զինեալս, և Հոգեւոյն սէն ոմանն ընդերարձունեան զնէ։ Գամասկացին՝ գիրք 2. ի մէջ հաւատոյ գլ. 3. Ունի հրեշտակս ոմ սրաբնակութեամբ, և Հոգեւոյն սէն սրերարձունեան զոմ չափ իմաստնութեանն ընկալեալ, այլ այնպէս՝ զի ըստ իւրեանց սրժանեսն, և գաւոց, հաղորդեալ ըստոյ, և ընդհանց։

Արդ՝ Թէպէտ ոչինչ բանիւ հնար է զայս ապացուցանել, որովհետև զկամացն Աստ միայն կախեալ է, որում այպէս հաճոյ եղև տնօրինել յաղագս հրեշտակաց, և ոչ յաղագս մարդկան։

Սակայն (5) պատշաճական պատճառն է։ Աստ իմաստութիւն իւրով զգէպս աստիճանս կարգեաց ի հրեշտակական բնութեան. արդ՝ ոչ զնոյն բնութեան կարգեաց առ ի ստանալ զընդհանս, և զերանութեան բնական, այնպէս հաւանական է՝ թէ զգէպս աստիճանս հրեշտակական բնութեան կարգեաց առ պէսպէս աստիճանս ընդհանց, և գաւոց. ոչ ի կոխել հիւսան զաբրիս առ ի շինել զտուն, յայսմանէ՝ զի զմինս զնդեղեիկս և յանկագոյնս յարգարէ, թէպէտ թէ զայս առ պատճառականագոյն մանն տան կարգէ։ Պարտ այնպէս երևի, թէ Աստ զհրեշտակս՝ զորս գերագոյն, և կատարելագոյն արար բնութիւն, յառաւելագոյն ընդհանց ձիրս, և ի ճոխագոյն երանութիւնս կարգեաց։

Ինդրիցես հինգերորդ։ Արդեօք հրեշտակք արդիւնաւորեցան զնդերանց երանութիւն գերբնական։

Պէտք, (6) այո։ Պատճառ երանութիւն է վարձք առաքինութեան, որում պարտ է ընծայիլ զի առաքինական գործոց, որք են արդիւնքն։ Ցաւել, զի աշխատագոյն է ունել զայն արդեամբք՝ քան ձրի։

Տ 2 Ինդրի-

(1) Ընդ՝ գ. 3։ (2) Ընդ՝ ի յեհանուրն. այլ ընդդ։ (3) Ընդ՝ բաւ. (4) Ընդ՝ գ. 6. բաւ. (5) Ընդ։ (6) Ընդ՝ գ. 4. բաւ.

148 Ա՛ռ՛՛՛

Ընդ՝ թէ այս վերջին գործողութիւն զանազանեալ է յերկրորդէն, և թէ ընդ նմա լինել համանգամայն անմարթ է՝ յայտ է, զի ոչըք կարէ համանգամայն զգածիլ ծայրագոյն բնութիւն, և ծայրագոյն տրտմութիւն, և ոչ իսկ միանգամայն լինել ի ճանապարհի, և արտաքոյ ճանապարհի. իսկարդ՝ հրեշտակն ի վայրկենի մեզաց ծայրագոյն բերկրութիւն և հաճութիւն ընդ իւր կատարելութիւն զգածէր, և էր ի ճանապարհի. իսկ ի վայրկենի դատապարտութիւն ծայրագոյն տրտմութիւն զգածէր, և էր արտաքոյ ճանապարհի. ապա։

Պիտի երկրորդ։ Հաղագս ճանապարհի բարւոյ հրեշտակաց անմարաւն են ածարանք, ևս և [illegible]ովմայնանք։ Ոմանք համարին, թէ այն կատարեցաւ յերիս վայրկեանս, ոչ զճանապարհ չար հրեշտակաց. քանզի զերծրինակ ի նոյ, նշնպէս և ի սոսս եղեն երիք զանազան գործողութիւք միմեանց յաջորդելոք՝ մինչև յետ փառաւորութիւն փաղաւութիւն. այս է նախ՝ եղև ի սոսս ի վայրկենի արարչագործութիւն՝ ներգործութիւն սիրոյ ազատ ըստ գործածութիւն, այլ ոչ ըստ տեսակարարութիւն, հասարակ բարեաց, և չարաց. երկրորդ՝ յետ այնորիկ եղև ներգործութիւն սիրոյ կատարեալ ազատ ըստ տեսակարարութիւն, և ըստ գործածութիւն. երրորդ՝ հնարսկ յետոյ ստացումն փառաց։ Իսկ այլք համարին՝ թէ կատարեցաւ յերկուս վայրկեանս, զի ասեն՝ թէ երկրորդ ներգործութիւն ոչ զանազանի յառաջնոյն, այլ է նոյն առաջինն հանապազորդեալ։ Երկաքանչիւրն ևս է հաւանական, այլ խնդիրն չէ ինչ այնչափ հարկաւոր, զի երկար քննեսցուք։

Ինդրիցես իններորդ։ Ո՞րչափ տեւեաց մի յայոց երկուց, կամ յերից վայրկենից, համեմատութիւն մերոյ ժամանակի։

Պիտի։ Ընդ առաջին վայրկեանն, յորում բարի, և չար հրեշտակք անկատարապէս արդիւնաւորեցան, տեւեաց ընդ մի վայրկեան մերոյ ժամանակի. քանզի վայրկեանն այն եղև վայրկեանն արարչագործութիւն՝ որ առաջինն անբաժանելի. և յետ այնր ստացեալ զկատարեալ ազատութիւն բարիք կատարելապէս արդիւնաւորեցան, և չարք մեղան, և աստի եղեն անդառնալի, ած ի չարն, իսկ նոք ի բարին։

Երկրորդ վայրկեանն, յորում բարի հրեշտակք կատարելապէս արդիւնաւորեցան, և չարք մեղան, համեմատի մասին ժամանակին մերոյ, վասն ի ժամանակն մեր յետ վայրկենի գնետ գայ մասն. իսկ թէ ցորչափ տեւեաց այս ժամանակ, չէ ստոյգ. այս միայն յայտ է՝ զի չար հրեշտակք դատապարտեցան յառաջքան զանկումն Ադամայ, քանզի մի ոմն ի նոցանէ՝ ի նմանութիւն օձի՝ փորձեաց զԵւա։

Երրորդ վայրկեանն, յորում բարիք նախ փառաւորեցան, և չարք դատապարտեցան, նոյնչափ է՝ որչափ և վայրկեան մերոյս ժամանակի. զի առնելութիւք Աւ ոչ կախին զժամանակէ, այլ են վայրկենական։ Իսկ ըստ տեւողութեան, երկաքանչիւրն ևս, եթէ փառաւորութիւնն, և եթէ դատապարտութիւնն, չափին համաղորդեալ յաւիտենականութիւնէ։

ՊՐԻԿՈՒ

Ի ՀԱՅՈՑՈՅ ՀԻՆԳԵՈՒՑ։

ՍՂՄՈՍ ՈՎՀԱՆ ԺԱ. 63։

Ես Ընդրիցես նախ։ Ո՞իարդ մեղան հրեշտակք։ Ես հրեշտակք մեղան՝ յայտ է ի հաւատոց. քանզի ասի Հովհ. Ջ. 18. * Ո՞հրեշտակոյց [illegible] (ըստ Յատ. Ի հրեշտակսն եկեալ աշակերտն)։ Այլ դժուարութիւնն է, թէ զիարդ հրեշտակն մեղաւ, կամ կարայ մեղանչել։

Պիտի, թէ հրեշտակն մեղաւ ի տգիտութէ, կամ ի մոլորութէ, ոչ որ մանաւանդ ասէ և ճշդիւ առեալ փոխանակ հաւանութեան, որով որ հաւանի ստոյն իբրև ճշմարտի, կամ փոխանակ հայեցողական դատման, որով որ դատէ զայն բարի. այլ ի մոլորութէ, կամ ի տգիտութէ, որ ընդհանրապէս առեալ, փոխանակ ներգործական անմոռանալութէ, որով որ ոչ նկատէ, և ոչ մտածէ գործնականապէս ներգործութէ, զոր կարէր, և պարտ էր մտածել։ Ուստ ոչ մոլորեցաւ հրեշտակն դատելով զնոյն բարի, որ ոչ էր բարի, այլ ոչ զնոյն ածելով զգերագոյն բարին, առ որ զնոյն բարին պարտ էր վերածել։ Քանզի առաջին եդ կամաց փոքր հրեշտակին զնոյն գերազանցութիւն իբրև բարի և սիրելի, և յայսմ ոչ էր մոլորութիւն. այլ ոչ եւ առաջի, ըստ որում կարէր, և պարտ էր, իբրև սիրելի հանդերձ չպատակութէ ածային կանոնի, և հանդերձ կարգմամբ առ Աւծ ըստ որում արարչապետ, և վախճան գերընական, յորում է ներգործական պակասութիւն գործնական մտածութիւն, յայն

ասկս և տգիտութիւն, կամ մոլորութիւն, որ կոչի թիւր ընտրութիւն. արդ՝ զայս գերազանցութիւն զայսօրինակ առաջի եգեալ առանց Հպատակութեան, և կարգելոյ առ Աստ, ըստ որում առ վախճան գերբնական, յորժամ սիրելոց հրեշտակն, մեղաւ։

Անդրիցես երկրորդ։ Որպէս եղև առաջին մեղքն հրեշտակաց։

Պիտեմ, (1) (թէ հպարտութիւն եղև։

Հայց. ի սէր գրոց։ Տօբ. ծ. 14. ասէ. * Յոհեբրպատանութիւնէ է յրդասպ. (ըստ Լաս. Հայոյ ամբարտաւանութիւն ինչ արար առ Իւդաս սպեբրպատանութիւն։ Լասայ. ժգ. 12. զի դիմին ի գէմս արքային Ասորւոցւոց ասէ. * Օնէրդ անիս յերկնէ արդարին .... զոհ անէր է հոգ տոմ. եւզէ յերկինս, է վերոյ տան զարդերը երկնէ տուէ զնիս իմ։ Առ Հղկ. իզ. 17. ի գէմս արքային Ծուրայ զնոյն արուեսկէ ասէ. * Խոբերայս ինդր տ ի գերեզմանին տոմ։ Հայցես լեզի և ևս ի պատասխանելոյ որ զնէն։

Անդրիցես երրորդ։ Օրինակ առարկայիւ նախ հպարտացաւ հրեշտակն։

Պիտեմ, (2) Առարկայն, զորով նախ հպարտացաւ հրեշտակն, եղև երկաքանչիւր երանութիւնն, եթէ բնականն, և եթէ գերբնականն, ըստ որում տեղեացաւ մեալ ի բնական երանութիւն, զոհ արձանագրով ի նմա՝ իբրև ի կատարելութիւն, և ի գերազանցութիւն որ ինքեան բնապէս պատշաճական, և որով քան զայլ արարածս առանձին իմն օրինակաւ լինէր գերակայ, և մերձելով զերանութիւնն գերբնական, ըստ որում պարտ էր զայն ընդունել առանձին իմն շնորհաւքն Աստ, և պարտ էր նմա լինել հատուստ մարդկան՝ որ ստորին քան զինքն. և յայսմ ըղձացաւ նմանանալ ընդ Աստ, ինդրելով ունել յիւրում վիճակի զառանձին իմն երանութիւն համարնապէս պատշաճաւոր ինքեան, և ոչ ի շնորհաց, և իբր մուրոդապէս, որ է յատուկ Աստ։

Աստ նկատել արժան է, զի չէ պարտ յայսմ վայրի զանազանել կրկին ներգործութիւս հպարտութիւն, մի զնական երանութիւն, և երկրորդ՝ զգերբնական երանութիւն. այլ է մի ներգործութիւն, և մի հպարտութիւն, որ ընտրէ յատուկ կալ ինել յիւրում առանձինն երանութիւն, իբրզի սէ իսկոյն էր այն, և ըստ իրաւանց արարչագործութեանն համարնապէս պարտապատշաճ ինքեան, քան ունել զգերբնականն՝ որ հասարակ ընդ այլոց քան զինքն ստորնագունից, և ի շնորհացն Աստ իբր մուրոդապէս, բայց զայն ոչ մերժէր, եթէ կարէր ունել զորութիւն բնութեան՝ առանց շնորհաց, և ինքեան սեփական, և ոչ այլոց հաղորդելի. և այս ամ է հպարտութիւն, և սեփական հպարտաց, որք յաւէտ կամին ի ստորին աստիճանի կալ ինել, քան նպաստիւք այլոց ի վերնագոյնն ելանել։

Հայց. պատասխանիս ի սէց Հարց։ Արն Կորնթոր. 34. բարոյ. գլ. 17. ասէ, թէ Հրէից պոր իրաւունն վհատրդեալ գերեմայութիւն. զի առանձնականին պետիցան։ Արն Օգոստինոս, 12. ի վն քաղաք. գլ. 1. Ձար հրեշտակ իրեանց նչանաւորիւ զբարձրացեալ, նէրեն ըն բուն իրեանց էին անյանց իրեանց. ի գերագոյն բարոյն ի ներկանան յարեցան։ Արն բնաւարդոս՝ գան 17. ի վն Հրդ. խոսելով զայր հրեշտակն. Ընդունեցաւ ունել հպատակութիւն (որ զմարդիկ) անդրանդ համարեալ իրեն ընկեր. պարագոյն են, ասէ, և խոնարհագոյն բնութիւն, զի արդան լինել հաղորդից, և ոչ գառանից։ Օնոյն յայտնապէս ուսուցանէ սրն Յովհաննէս, ասէ՝ պ. 3. բոլ։ Հաւանիլ զի չէ մարթ նշանակել զպատշաճագոյն առարկայ առաջին հպարտութեն հրեշտակաց, քան զոր վերջին վախճանին՝ եթէ զերանական, և եթէ զգերբնականն, որում անկարգապէս տեղեացան։

Անդրիցես չորրորդ։ Արդեօք հրեշտակն կարաց մեղանչել յառաջին վայրկենի ստեղծման իւրոյ։

Պիտեմ, (3) ոչ. քանզի առաջին ներգործութիւնն կամաց ի հրեշտակս, թէպէտ և եղև յիւրում կամաց, սակայն եղև Աստ որ առանձին իմն օրինակաւ շարժէ, և մերձեցուցանէ. ապա ոչ կարաց լինել մեղանչական, զի Աստ ոչ է սկիզբն պակասական, ապա թէ ոչ մեղքն ի նա վերածէր։ Հայց. առաջարկ։ Գործողութեն, որ սկսանի ընդ գոյոյ իրն, և է սկիզբն այլոց, որպիսի է առաջին ներգործութիւնն կամաց ի հրեշտակս, է յայնմանէ յայնմ է բնութեն. ըստ այսմ շարժումն սրտի ի կենդանին, շարժումն ի վեր ի հուն, են ի ճնոզէն. իսկարդ՝ բնութեն հրեշտակի է Աստ։ ապա։

(1) Աոտ՝ ե. 63. գ. 2. բոլ։ (2) Անդ։ (3) Անդ՝ գ. 5. բոլ։

Այլ չէ ինչ ընդդեմ, թէ յառաջին վայրկենի անդ ստեղծման իւրոյ կարաց արդիւնաւորել, և իրօք իսկ արդիւնաւորեցաւ. զի առ արդիւնս շատ է ազատութին հակասութեն, զոր ունէք ըստ բանականին, ոյք յայտ է և ՚ի Աստուածաբանին, և ՚ի հաստատեալս ՚ի շնորհս. իսկ առ մեղս պահանջի ազատութի ներհակութեն, այս է՝ զի կարող իցէ ոք առնել զչարն, և ոչ արասցէ, զոր ըստ բնութեան իւրում հրեշտակին։

ՊՐՈՔ. Ը.

Ի վերայ պատճառին գիմաց։

Սքն. Ծնունդ՝ Ի. 64։

Յանդրիցես նախ։ Որպիսոք գնքն իցեն կատարեալ։

Կատարելութիւնն է պակասութեի ճանաչման ճշմարտութեն։

Պիտեմ։ (1) Ինական հայեցողական ճանաչումն դիմաց ՚ի գոլն փիլիգական ոչ է բարձեալ, և ոչ նուազեալ. քանզի գՏեառ երիտայ նոյն իսկ բնութեն հրեշտակի, որ ըստ բնութեն է իմացութի կամ միտք. այլ և առհասարակ ասի ՚ի Վիսնեսիասէ գլ. 4. ՚ի մի ՚ած. անուն. Թէ յերբ ինանուր ՚է նա անբաղ նառն։

Ճանաչումն (2) գերբնական հայեցողական ոչ է ՚ի նմ բոլորովին բարձեալ, այլ նուազեալ. զի ՚ի վճռոցն Աշ այնչափ ինչ յայտնի նց, որչափ հարկ է, կամ միջնորդութիւք բարի հրեշտակաց, կամ ժամանակական ինչ գործովք զորոցն Աշ։

Իսկ ՚ի գերբնական ճանաչմանէն՝ (3) որ ախորժական, և արարողական, որ և յառաջ ածէ զսէր Աշ, գլխավին զուրկ են, այլ և յածային սիրոյ, զի և ոչ զմի ախորժակ բարի ունին առ Աշ, կամ առ իմն ՚ի կարգի առ Աշ,

Յանդրիցես երկրորդ։ Որպիսոք գնքն իցեն յամառանալ ՚ի մեղս։

Պիտեմ, (4) այո։ Հայտ է ՚ի սի գրոց։ Առաջ. Հիկ. 22. ասի.* Աչքերտոտանոցն թափելոց ոտ վերացն հանապազ ։ Նման հանապազ վերասցի, ոչ երբեք դադարեցցէ։ Ծառաջ. ՚ի. 6.* Ուշ է, որ ... ՚է փշոխս խոտոված առնիցէ առ տէր ։ Ղուղ. Թ. 10.* Ուշ գնացէ՝ և խորհուրդ՝ և գէշոցն՝ և նմանոցն՝ ՚է փշոխս ։ Հովհ. Թ. 4.* Ոյոյ գէշէր յոչխար ուշ խոթ գործել ։ Նա Գաղ. ՚ի. 10.* Աչնչեսս ծամանոս ՚է յիս ՚ի գործեսցոս զբոքս ։

Յանդրիցես երրորդ։ Ասաջ յառաջ գայ այն յամառութի դիմաց ՚ի մեղս։

Պիտեմ, (5) Թէ կրկին պատճառ նշանակի. մի՝ արտաքին ՚ի կողմանէ Աշ՝ որ զանազ դշնորհս. և միւս՝ ներքին ՚ի կողմանէ տեղծելոյ կամաց՝ որ անշարժ յարի ՚ի մեղս։

Փասան առաջին պատճառի առեալ լինի ՚ի վիճակէ անտի գատապարտութե, ըստ որում է հասարակ հրեշտակաց, և մարդկան. քանզի է վիճակ վերջին եզեր, վիճակ յաւտին թշուառութե, և վիճակ հաստատման ըստ խոստութե արդարութե։ Ըստ որում է վիճակ վերջին եզեր, պահանջէ պակասիլ յօգնութէ՝ որ ուղղէ առ եզր։ Ըստ որում է վիճակ յաւտին թշուառութե, * որ ... ոչնչ կորե, այլ հշդնջնոսոր երկնէ բնական։ ըստ Լատ. Հոր. Ժ. 22. և ուր * ոչ գործ՝ և խորհուրդ՝ և գիտութիւն՝ և իմաստութի երկնի ։ Ղուղ. Թ. 10. պահանջէ պակասիլ յօժ օգնութէ՝ որ կարգէ առ բարին, և առ բանն։ Իսկ ըստ որում է վիճակ խոտ արդարութե, պահանջէ՝ զի որ ՚ի ճանապարհի արհամարհեաց զշնորհս, որով կարգել պարտ էր զինքն առ պատուապատշաճ վախճան, երթալ յերկնի՝ զրկեցի ՚ի Նմանէ։

Այլ ընդ առաջ ելանէ գժոխարութե, և թէ զիարդ գատապարտելոյ մեղանչեն յաւտին վիճակի. քանզի չեն կարող գործել զբարիս առանց բանական օգնականութե. արդ՝ որ չէ կարող գործել զբարիս, ոչ մեղանչէ ոչ գործելով զայն, զի առ ՚ի մեղանչել պահանջի, Թէ ոք կարիցէ գործել, և ոչ գործիցէ զպատուիրեսն յօրինաց։

Պիտեմ, (6) Թէ գատապարտեալքն մեղանչեն յաւտին վիճակի գատապարտութե, և յամառութե, զի յայն անկան ազատ կամօք. այլ այնպէս՝ զի պակասիլ մեղայ ոչ լինին պարտաւոր, և զի զամ չարութի նց վերածել պարտ է առ նախընթաց յանցանս, որով ազատօրէն յաւտին կայ հարկաւորութիւն անկան. զորօրինակ հանդիպի յաբեալն՝ որ հայհոյէ, որոյ հայհոյութեն չարութի վերածի առ կամն, որով զանձն ազատօրէն արբեցոյց։

(1) Ինա՝ ե. 64. պ. 1. Բոլ. (2) Ինդ. (3) Ինդ. (4) Ինդ՝ պ. 2. Բոլ. (5) Ա. 24. ՚ի էֆ ճլ. պ. 10. ե Ե. 16. ՚ի էֆ ըրե. պ. 5. (6) Ա. Վերոյն. ՚ի էֆ ըրե. ես 13.

Փաստն (1) երկրորդ պատճառին է. զի հրեշտակին ըստ համարձական եղանակի յատակ ջանալոյ իւրոյ, անշարժ յարի՛ ի վախճանին, առ որ միանգամ՛ի ստոյգ գատանել, և՛ ի կատարեալ խորհրդածութեէ բացորոշեաց զնձին։ Եւ այս ցուցանի։ Ազգացութիւն, կամ դատումն ստոյգ և կատարեալ՝ ՚ի հրեշտակէն կերպասութեալ, զորօրինակ եղև՝ յորժամ զվերջին վախճանէն խորհրդածէր, հայեցեալ ՚ի համարձակն եղանակ յատակաջանալոյն, և անդարձ, և անխորգելի. ապա կամքն այսպիսի դատմամբ կանոնաւորեալ է նոյնպէս անդարձ և անխորգելի։ Այսր և հետևութիւն, զի բաղձողականն զօրութիւն յամենևսին համեմատի ըմբռնողականին՝ յորմէ կանոնաւորի։ Աւստի Հասարակօրէն ասի, թէ կամքն բերի միայն՝ ի ծանուցեալն, և ըստ այնմ եղանակի, ըստ որում է ծանուցեալ։ Հնուց. առաջարկ։ Հրեշտակն ոչ տրամաբանէ, այլ վերագոյնդ ասացաք, այլ մի և նոյն հայեցիւք բովանդակելով ճանաչէ զսկզբունս՝ և զեզրակացութիւն, զվախճանն՝ և զմիջնորդս. այս է՝ մի և նոյն անբաժանելի ներգործութիւն ճանաչէ զամ, որք կարեն ունել գլարմարութիւն, կամ զանյարմարութիւն, եթէ հարկաւորապէս, և եթէ ներբնդունականաբար, ընդ սկզբանց, կամ ընդ վախճանին. ապա անշարժաբար, և անդարձ ըմբռնէ։ Հնուց. հետև։ Հայնսակս մեք անշարժ, և անդարձ ըմբռնելիք զառաջին սկզբունս, զորօրինակ՝ իւրաքանչիւր ինչ է, կամ ոչ է, իսկ զեզրակացութիւնս շարժականապէս՝ և ոչ անդարձ, քանզի զառաջին սկզբունս միով հայեցիւք, և առանց տրամաբանութեէ ըմբռնելիք, իսկ զեզրակացութիւնս տրամաբանութեէ, յորում գտանի տեղի սխալանաց. ապա։

Խնդրիցես չորրորդ։ Արդեօք իցէ՞ ցաւ՝ի դևս։

Պնեմ՝ (2) Հայն ըստ որում է կիրք, (զնոյն իմա ինձ և զերկիւղ, զուրախութեէ, և զնմանեսից,) ոչ կարէ լինել՝ ի դևս. զի ըստ այսմ է սեփական զգայական բաղձանաց, որ է զօրութեի՝ ի մարմնեղէն գործարանի, զոր ոչ ունին դևք։

Իսկ ցաւն՝ ըստ որում է ներգործութեի կամաց, է՝ի նոսա. զի ցաւն ըստ այսմ առեալ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ դիմադարձութեի կամաց առ այն, որ է, կամ ոչ է. ըստ յորժամ լինելն կամ ոչ լինելն իրին՝ ըմբռնի իրբև անպատշաճ, կամ չար սեփական անձին, և կապակցեալ։ (3) Վ՚անգն առ ցաւն երկու ինչ պահանջի, այս է՝ կապակցութի իրիք չարի, և ըմբռնումն այսր կապակցութե. իսկարդ՝ զևք բազում ինչ կամին լինել՝ որք ոչ են, և ոչ լինել՝ որք են, և զայսոսիկ իրրև զսեփական չարս, և կապակցել ըմբռնեն. զորօրինակ՝ կամին լինել երանեալ, գեր՚ի վերոյ բարձրանալ քան զամենևսին, երկրպագութի ընդունել յամենեցուն, ոմ մարդկան գատապարտիլ, են, կամին ոչ ճան փակեալ, ոչ պատուհասիլ հրով, ոչ արտաքսիլ՚ի մարմնոց, ոչ առաքիլ՚ի դժոխս, են. ապա։

Խնդրիցես հինգերորդ։ Արդեօք հաւն գժոխոց իցէ նիւթական, և մարմնեղէն։

Պնեմ, (4) այո։ Հայտ է՚ի սէր գրոց, որ յողովակի զանխնամս գատապարտելոց անուամբ հրոյ նշանակէ։ Հնուգիթ. ժդ. Հովէ. ի. Լասյ. լէ. յայտնագոյն ևս Մատթ. է. է. ժդ. ի՛ է։ Եւ ոչինչ պատճառ հարկէ իմանալ այլաբանօրէն, զի եթէ յատկապէս իմացի՝ ոչինչ անպատշաճ գՀետ գայ։

Ասան (5) ևս հաւանեցուցանէ. զի հուրն, որով մարմինք գատապարտելոց հանգերձեալ են տանջիլ, յարմարապէս դնի լինել մարմնեղէն. քանզի յարմար գործիք տանջելոյ զմարմինն՝ է մարմնեղէնն, և ոչ պատիժ ինչ կարէ յարմարութի պատշաճիլ՝ բայց եթէ մարմնեղէնն. իսկարդ՝ ըստ սէր գրոց, Մատթ. իե. հուրն այն հասարակ է դիւաց, և մարդկան գատապարտելոց. ապա։

Ասոյն միտս են և սէր հարք. սէն Ասարեղ, ճառ 24. սէն Ակեբերան, ճառ 44. ՚ի վե Մատթ. սէն Գրոսիոս, 21. ՚ի վե քաղաք. գլ. 9. և 12. սէն Կիպրիան, դիրք 4. տրամաբա. և առհասարակ ամենայն։ Մինչ զի թեպետ այս կարծիք չէ՚ի հաւատոց, վասն նկեղեցին ոչինչ որոշեաց՚ի վե այսոցիկ, սակայն թուի, թէ պարտ է հաւաստի համարել։ Այս զի սէն Աւգուստ՚ի վերոյիշ. լսմ. պ. 6. ցուցանէ զհուրն գժոխոց լինել նոյն տեսակարարապէս ընդ մերումս հրոյ, այլ զանազանիլ ըստ պատճառին ինչ, իբրզի ոչ կարօտի մարմնեղէն ճարակի, ոչ մերս, և թէ է մթին, և թէ սաստկագոյնս այրէ, ևն։

Խնդրի-

(1) Ասա՝ պ. 2. ՚ի տէր. յատաջգոյն չէ։ (2) Ասա՝ պ. 3. Բաղ. (3) ա. Ք. Ի. 35, պ. 1. (4) Ասա՝ պ. 4. տա 4. Ի. ըմ. Ի. 97. պ. 5. (5) Ասա՝

Ինդրիցես վեցերորդ։ Օխթոդ տանջին զնոք յայրմիեղէն Հրով զժոխոց։

Պիտեմ։ (1) Ասուն զժոխոց տանջից զգաս, ըստ որում՝ իբրև գործի ածային զօրութեան, կապէ զկարողութիւնն ինչ, զի մի գործեսցին, և թէ ի ներքուստ, և եթէ արտաքուստ, ըստ որում կամին, և ուր կամին, ուստի և ըստ տեղւոյն, զի մի իցեն՝ ուր կամին, և իցեն՝ ուր ոչն կամին, զի գործողութիւն միայն են՝ի տեղւոյ, ոչ յատուկն ասացաք։ Այսպէս առհասարակ ընդ սէյն Ծովմայի Հաստատուն ոչ միայն Ծովմայեանք, այլև բազումք յարտաքնոց։

Հայց. Նախ՝ի սէ զրոց, որ առաջի դնէ զոյն պատիժ Հրոյ ըստ օրինակի կապանաց, և արդելոյնաց։ Ըստ այնմ. ի. Պետր. ի. 4. ասի. * Ի հրեշտակսն յանցաւորեալսն Ի՛ չ խնայեաց, այլ նետարկին խոպոռոց արկեալ՝ի գոգասդան՝ եւ պահել՝ի դատաստան. (ըստ Հատ. Տոբ. նեաց՝ի գանձան)։ Ծովմ. Հայր. 6. * Ի՛ զիրեշտակս՝ որ ոչ պահեցին զկարողութիւնն իւրեանց.... ի գոգասդան ձեռն ստորն՝ հնձելոյ նոտր խոպոռոյ պահեաց՝ի խաւարի։ Հայտ. ի. 2. * Իսկ ընձեռեաց զվիշապն՝ զօյն զառաջինն, որ է բանսարկուն և սատանայ, և խոպեաց զնա հազար ամ, և ասէ գնա յանդունդս գժոխոց։ Գարձեալ՝ի հին Կտակարանս, Հատ. իզ. և Ոզբ. ջ։

Հայց. Երկրորդ՝ի հարց։ Այն Գրիգոր, գիրք 4. տրամաբան. գլ. 29. Հայլեանոս Տոքտացի, գիրք 2. դուշակ. գլ. 17. պէն Օգոստինոս, 21. ի մի քաղա. գլ. 10. ուր ասէ զպիւհն. Այնուհետ կոպի ընդ հոգի, էբեն ընկոսլ՝ի նմանէ զպոպիւ պատուհասի, և յոյնի խոպոյսուլեն զբերհուրեսոյ պոպեսոպ։

Հայց. Երրորդ՝ բանիւ։ Ասա կապանք դիմաց հրով է կարելի, և պատշաճական։ Ոչ կարելի. վասն հոգի ոչ առնէ զայս՝ի բնական զօրուէ, այլ՝ի զօրութեն ածային կարողութեն և արդարութեն, որոյ է գործիք. կամ ֆիզիկական, ոչ դնեն Ծովմայեանք, զորմէ՝ի ճառն՝ի վեր խօրհրդ. կամ բարոյական, ոչ համարին այլք, զի շատ է մի յերկուցս առ եղբակացութեն։

Ոչ պատշաճական. վասն է համեմատ յանցանացն դիմաց, եթէ ըստ եղանակի մեղանչելոյն, և՝ եթէ ըստ ծանրութեն յանցանացն։ Ըստ եղանակի մեղանչելոյն. վասն այն եղև հպարատութեն դիմաց, զի այնպէս կամեցան դևքն գտանիլ, մինչև և ոչ Ա՛յ կամեցան հպատակիլ. ապա պատշաճապէս ներքոյ անկանին յոյժ փանաքի մարմնեղէն իրաց, յորում իբրև բանտարկեալք՝ի մշանջենաւորս փակեալ կան, և տաղնապին, մինչև՝ի դէպ գալ այնր ատեան. Ասով ոչ հեղանէ, նուիրէ և փանքեաց։

Ոչ ևս համեմատ ըստ ծանրութեն յանցանացն, վասն է կարի յոյժ տանջողական, և քան զնոմ տանջանս դառնագոյն. քանզի այնչափ չարիքն են դառնագոյնք, որչափ առաւել են անհամեմատ բնութեն տանջելոյն. զի յայսմ անհամեմատութեն, ներհադրեալ զնոր ըմբռնութեն, եղեալ կայ բան տանջողական չարի. իսկարդ՝ չէ մարթ զմտաւ ածել զանհամեմատագոյնն ինչ հրեշտակային բնութեն, քան զկապանս զայս հրով. ապա։ Հայց. փոքր։ Նախ՝ սկսու կապանք դևն ներքոյ անկանի, ոչ և ասացաք, յոյժ փանաքի իրաց իւրև ստորին ընդ վերնագունէ, և սակայն այն է աւժանաւորութիւնն, և առաւելութեն դիմաց, զի ամ մարմնական իրաւամբք բնութեն նմա հպատակեցին։ Երկրորդ՝ կապին կարողութիւք դիմաց, թէ՝ի կարգի առ ինքեանս, մինչդի ոչ կարեն իմանալ զբազում ինչ՝ զորս կամին, և ընդ հակառակս հարկին մտածել զբազում ինչ՝ զորս ոչն կամին. և թէ արտաքուստ և՝ի կարգի առ տեղին, վասն խափանին գործել՝ ուր կամին, և հարկին գործել՝ ուր ոչն կամին, ուստի և խափանին լինել՝ ուր կամին, և արգելեալ պահ հին՝ ուր ոչն կամին, իբրև՝ի բանտի անձկութեան. քանզի՝ ոչ և ասացաք, ՝ի ձեռն գործողութեն են՝ի տեղւոջ. իսկարդ՝ բնութիւնն դիմաց է յոյժ ներգործական, և այնչափ առաւել, որչափ է յաւէտ ներքամիտ, և կատարեալ. ապա կապանքն՝ որով խափանին գործել ըստ որում կամին, է նոյ կարի յոյժ դիմադարձ և բռնական, և յայնմանէ ցաւ դառնագոյն յոյժ քան զնոմ, քանզի՝ի դիմադարձութեն և՝ի բռնութեն ծնանի ցաւոցն դառնութիւն, ոչ և ասացաք։

Ինդրիցես եօթներորդ։ Արդեօք դևք բաց՝ի կապանաց աստ՝ կրե՞ն ևս զայլ սաստիկ տանջանս՝ի հրոյն։

Պիտեմ։ Խազումք համարին, թէ բաց՝ի կապանաց աստ, դևք և անչատեալ հոգիք կրեն

(1) Ասա՝ պ. 4. տա 3. ըմ. ոգ և այլոյ։

'ի հրոյն դժոխոց զայլ ցուռ նման այնր, զոր կրէ հոգին միաւորեալ ընդ մարմնոյ, յորժամ մարմինն զոր կերպարանօք այլոյ։ Իսկ այլ ևս անմարմնականք, և հասարակագոյնս, դնեն միայն 'ի կապանս ։ Այլ թէ 'ի հրոյ իրրև գործեսցէ զբութիւն իւրոյ կարօղ իցէ առնուլ զգեաս, և զանջատեալ հոգիս, զորօրինակ տանջի և չարչարի հոգին, յորժամ մարմինն զոր կերպարանօք, այլոյ, զոչինչ հակասութիւն տեսանելոք ։ Իսկ թէ արդեօք այսպէս իցէ, ոչ է ստոյգ. և զի զձշմարիտն ասացուք, զնոյն ևս անհնարին եթէ ասասցուք, և եթէ 'ի լոյս վերոյիշ ուր 'ի վէր այսր ենդրոյ ճառէ, զայս եղանակ ոչ 'ի մէջ բերէ, այլ միայն զկապանս ։

Պ Ր Ե Կ · Ի ։

Ի վէրոյ խօսակցութիւնն, և լուսաւորութիւնն հրեշտակաց ։

Սէն Թովմաս՝ ի· 106· Ե 107։

Ի նդրհցեն նախ ։ Ընդեօք հրեշտակք խօսին ։ Պ[ետ]ե՛մ, (1) այո ։

Հայտ է նախ 'ի սէր գրոց ։ Ասայ· ջ· 3· ասի· * Սերովբէնն ... աղաղակեին ի միմեանս ։ Դանիէլ· ը· 16· * Ասէ, Գաբրիէլ՝ կոչեա զնա զբանիելը ։ Ի կանոնական թուղթն Յուդ· 9· * Ո՛ր Միքայէլ հրեշտակապետ յորժամ բանաբանս առնոյր ընդ սատանայի վիճեալ գայր պատասխանի ետ նմա[նէ]ան մտքով ... ասէ· աստիպեցե՛ր ի տէր Տէր ։ Եւ Ղուկաս· ա· Կորն· ժջ· 1· * Լինէր զբանս տալոյն խօսկցի, և վերբերոյ ։ Հայտ է ևս բանիւ· քանզի հրեշտակք կացուցանին զընկերութիւն, կամ զհասարակութիւն, որ իմանալապէս կառավարի· իսկ առանց խօսակցութեան՝ ոչ ընկերութիւն, և ոչ կառավարութիւն կարէ կալ ։ Ուր այս պատճառ նպաստէ և վերանջատեալ հոգւոց ։

Ի նդրհցես երկրորդ ։ Օ՞հարդ խօսին հրեշտակք ։

Պ[ետ]ե՛մ, (2) թէ մի հրեշտակն խօսի ընդ միւսոյն, կարգելով, կամ ուղղելով զիմացմանէնս իւր առ միւսն ։

Ձուց· նախ ։ Խոսելն ընդ այլում ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ զիմացումն մտաց այլում յայտնել· իսկարդ՝ մի հրեշտակն յայտնէ այլոյ զիմացումն մտաց իւրոց, այսօրիկ՝ զի զայն ըստ որում յայտնելի կարգէ, և ուղղէ առ միւսն· ապա ։ Փոքր· յորում է դժուարութիւն, ցուց· կրկնակի ։ Նախ՝ այնօրիկ յայտնի իմացումն հրեշտակին, որով հեռացուցանի արգելքն, որ ծածկէր և խափաներ զյայտնութիւն նր· իսկարդ՝ եդեալ զտացեալ կարգումն, և զուղղումն, հեռացուցանէ այնպիսի արգելքն· ապա ։ Ձուց· փոքր ։ Ի մէջ ներքին իմացումն մտաց՝ իրրև թէ 'ի ձեռն կրկին արգելմանց՝ ծածկի· նախ՝ նոյն իսկ կամքն, որ զիմացումն մտաց կարօղ է պահել 'ի ներքս կամ կարգել առ արտաքս ։ Երկրորդ՝ զի թանձրութիւն մարմնոյն, յոր սակս յորժամ կամքն կարգէ զիմացումն առ 'ի յայտնել այլում, ոչ նոյն հետայն ճանաչի յայլմէ, այլ պարտ է զղակալի նշանս ինչ առաջի մատուցանել· իսկարդ՝ այս երկրորդ արգելք չէր 'ի հրեշտակին, և առաջինն գադարէ կամայական ուղղութիւն իմացմանն առ 'ի յայտնել այլում· ապա ։

Ձուց· երկրորդ՝ (3) առաջին փոքր ։ Հրեշտակն ընդարձոյս տեսակաք առանց այլ ինչ տպաւորութեան, կամ առնելութեան առարկային 'ի նմա, բնատրեալ է իմանալ զըրինչ ինքեան պատշաճի, և 'ի կոպար բնական ճանաչելութեան նր դնի, ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէր 'ի բնութեէ իւրմէ կատարեալ 'ի գոյն ճանաչելի· իսկարդ՝ այսօրիկ, զի մի հրեշտակն կարգէ՝ զիմացումն իւր առ միւսն, կամելով յայտնել նմա, և հաղորդել, առնէ, զի այս իմացումն իցէ 'ի կարգս պատշաճելոցն առ այն միւսն, զի ըստ այսմ կամի հաղորդել նմա, և պատշաճեցուցանել առ նա, և ըստ հետևորդի՝ զի իցէ 'ի կոպարի բնական ճանաչելութեան նր· ապա 'ի դնիլ այսմ ուղղութեան յայտնի նմա իմացումն խօսողին ։

Ի նդրհցես երրորդ ։ Ընդեօք հրեշտակն կարօղ իցէ խօսել ընդ այլում ինչ և իցէ հեռաւորութեան ։

Պ[ետ]ե՛մ, (4) այո ։ Հայտ է նախ 'ի սէր գրոց· Ղուկ· ժ· ուր խորտակաձաղ ածեստունն արկնել 'ի դժոխս խօսեր ընդ Աբրահամու· որ էր 'ի լեմպոս Տարցն ։ Երկրորդ՝ բանիւ, զի խօսակցութեին հրեշտակի կայանայ յիմացական գործողութեէ· իսկարդ՝ իմացական գործողութեին է ամե-

(1) Նա՛ե· ի· 107· պ· 1· Բոլ ։ (2) Նե՛ր· Ե ի· 9· 'ի վէ ճշ· պ· 5· Ե 'ի 2· վան· 11· ի· 1· գլ· 3 ։ (3) Ի· Վերոյէ· 'ի վէ ճշ· սա· 11· Ե 'ի 2· Վերոյէ· սա· 4· Ե սա· 11 ։ (4) Նա՛ե· պ· 4· Բոլ ։

ամենևին անկախ՝ ի տեղւոջէ, և՝ ի ժամանակէ. վիզն և մեր իմացական գործողութիւնն է վերաց-ցուցմամբ յաւտէ, և յայժմէ, բայց եթէ ըստ պատահմանն՝ ի կողմանէ երևակայութեան. ապա:

Ինդրիցես չորրորդ: Ընդեաք վերին հրեշ-տակը լուսաւորէն զտտորինս:

Պիտեմ, (1) այո:

Յուզ: (2) Լուսաւորելն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ յայտնել զճշմարտութիւնն, ոչ պարզապէս, վիզն այս լինի իսօսակցութիւն. այլ վարդապետելով, և ուսուցանելով, այս է՝ արուեստական եղանակաւ, տրամադրելով, և յարմարելով զինմանալի իրս՝ կամ զճշմարտութիւնս, ոչվիզն զօրութիւն այսպիսի տրամադրութիւն միւսն մարթասցի զոյնս ըմբռնել. քանզի յայժմ է իրրև թէ պայծառացուցիչ և լուսաւորիչ մտացն միւսոյն առ՝ ի ըմբռնել զճշմարտութիւնն. իսկարդ՝ քանզի վերին հրեշտակք ունին զինդհանրագոյն տեսակս, և կատարելագոյնս, ՚ի դոյս, և խորագոյնս իմանան քան զտտորինս, կարօղ են զայս կատարելագոյն և զընդհանրագոյն ըմբռնմունս բաժանել, և յայտնի առնել, և այնպէս իմացականութիւնն ստորնոց յարմարել, և հաղորդել նոցա, որ է լուսաւորել. իսկ թէ զայս ընդհանրութիւնք՝ յայտ է, վիզն որչափ առաւել արարողքն հաղորդին ՚ի ծայրից բարութեան, այնչափ առաւել զկատարելութիւնս իւրեանց ճգնին յայլս փոխանցել ըստ օրինակի բարութեանն Աստ, որ զինքն ամենեցուն հաղորդէ. ապա հրեշտակք՝ որք են ՚ի լինապատար հաղորդութեանն բարութեանն Աստ, զոր ինչ հաղորդութիւն ընդունին Աստ՝ մանաւանդ ստորնագունից:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը.

Ի՞նչ է պահպանութիւնն բաղխ հրեշտակաց, և պատճառքն նորա:

Աբեն Թովմա՝ եր. 113. Ե 114:

Ինդրիցես նախ: Ընդեաք մարդիկ պահպանին՝ ի՞ հրեշտակաց:

Պիտեմ, (3) այո. է՝ի հաւատոց՝ի բազում տեղիս սի դրոց յայտնեալ: Մաղմ. ի. 11.* Հրեշտակս իւրոց պատուիրեսցէ ս ի քեզ զի՝ ի պահել զքեզ յամենայն ճանապարհս սո ||: Ծննդ. լիե. և ի՞ր. Մաթէ. ժը. Գործ. ի՞ր. և այլուր:

Հաւանեցուցանի (4) բանիւ: Նախ զի վիճակի այսր կենաց կացուցեալ է իրրև ՚ի ճանապարհի ինչ, ընդ որ պարտ է դիմել ՚ի հանդերձեալ կեանն, և յայտմ ճանապարհի բազում վտանգք ՚ի վերայ կան մարդկան, եթէ ՚ի ներքուստ, և եթէ արտաքուստ. ապա ոչ մարդկան՝ որ գնան ՚ի վտանգաւոր ճանապարհ առեալ լինին պահապանք, այնպէս և իրաքանչիւր մարդոյ, ցորչափ է ճանապարհորդ, հրեշտակ պահապան կարգի: Իսկ յորժամ ՚ի վախճան ճանապարհի ժամանէ, յայնժամ ոչ ունի զհրեշտակ պահապան, այլ ունի յարքայութենէ զհրեշտակ փառակից, և ՚ի ղժոխս զդև պատուհասիչ:

Ինդրիցես երկրորդ: Ընդեաք բազում մարդիկ ՚ի մի հրեշտակէ պահպանիցին, թէ իրաքանչիւր մարդիկ յիւրաքանչիւր հրեշտակաց:

Պիտեմ, (5) թէ իւրաքանչիւր մարդիկ յիւրաքանչիւր հրեշտակաց պահպանին՝ ի ծննդենէ:

Առաջին մասն մակարկի ՚ի Վտրծ. ժբ. իրրեղ յաւետել աղանդոյն, առանին եղեալ հաւատացելոց, թէ Պետրոս է առ դրունս, նոքա ոչ հաւատացեալ թէ Պետրոս իցէ, ասացին. * Հրեշտակ նէ էնէ ||: Այոր սակս սոքին Հերոնիմոս ՚ի վերայ ժբ. գլ. Աստթ. ասէ. Անդէ արքահատարուհիքն հոգւոց, ուռնել իրանէրոց ՚ի անչառնէ ձննդեան՝ ՚ի պահպանութիւն հրեշտակաց:

Հաւանեցուցանի (6) բանիւ: Նախահինամութիւնն Աստ, որում պահպանութիւնն հրեշտակաց է գործադրութիւն ինչ զմարդկամբ, սկզբնաւորաբար յաժի ընդ որ միշտ մնան. իսկ զնոքա, որք անցանեն, յաժի՝ ըստ որում կարդէ զնոսա առ ինքնէնաւոր իրս. իսկարդ՝ մարդիկ ոչ միայն են անապական ըստ հասարակ տեսակին, ոչ այլ արարածք, այլև ըստ անձական կերպից իւրաքանչիւրոցն, որք են բանական հոգիք. ապա նախախնամութիւնն Աստ այնպէս բաղդատի առ իւրաքանչիւր մարդիկ, ոչ բաղդատի առ իւրաքանչիւր սեռս, կամ առ տեսակս ապականացուցիչ: Ընդունք. իսկ արդ՝ հաւանական է, թէ զանազան տեսակաց իրաց զանազան հրեշտակք կարգին. ապա և վայելչական իմն է, զի զանազան մարդկան զանազան հրեշտակք կարգեսցին ՚ի պահպանութիւն:

(1) Աստ՝ ե. 106. պ. 1. բաղ: (2) Ընդ: (3) ե. 113. պ. 1. բաղ: (4) Ընդ՝ պ. 4. բաղ: (5) Ընդ՝ առ 2. Ե 5. բաղ: (6) Ընդ՝ պ. 2:

Երկրորդ (1) մասն է ընդդէմ ոմանց ՚ի նախնեաց, որք ասէին՝ թէ հրեշտակն պահապան տուեալ լինի միայն զկին ակրտութեան։ Իսկ նախ՝ զայն յայտնապէս հաստատէ սոյն ՀՆ բանիմն վերոյիշ։ Երկրորդ՝ ցուց։ բանիբ։ Խաբերարուեստիքն, որք ՀՆ պատրաստին մարդկան՝ ըստ որում ունին զբանական բնութիւն, յայնժամ նշ մատուցանին, յորժամ ծնանելոյն առնուն զայնպիսի բնութիւն։ իսկարդ՝ այդպիսի բարերարութիւն է պահպանութիւն հրեշտակաց։ ապա։

Ասի ՚ի (2) պահապան հրեշտակաց՝ որ իւրաքանչիւր մարդկան սահմանեաց ՚ի ծնդեանէ կացուցանել, սէր հարք, և ասեն՝ թէ առանձինն հրեշտակք կարգին քահանայապետաց, թագաւորաց, և այլոց անձանց առանձնակալաց, և վերնագունից, որք ուղղին զնա յայնս, որք պատուհասին կատարմարութիւն բազմութեան յանձն եղելոյ նմա։ Վարձեալ՝ և մանաւանդ հրեշտակ կարգի իւրաքանչիւր ազգի, թագաւորութեան, գաւառի, քաղաքի, ժեմի, կրօնաւորական կարգի, հասարակութեան, ժողովոյ, միաբանութեան, ևն։ (3) Իսկ ևս յոյժ հաւանական է, թէ ամ և իցէ քահանայի՝ որ մատուցանէ զպատարագ, մերձ կայ հրեշտակ առանձինն կարգեալ, որ ՚ի կատարումն ահաւոր խորհրդոյն օժանդակէ նմա, և զաղաչանս նր, և զպատարագն ՀՆ վերընծայէ. զոյս ունիմք իմաստասիրել ՚ի բանից անտի կանոնի պատարագին, թէ ըստ կատ։ Հրեշտակն որոյ մատուցանել զայս ՚ի յերան հրեշտակի ոչ ևս ՚ի վերին ոչ խորանաւ։ ևն։ Իսկ թէ ՚ի մեզ։ Ուրս այժմ ընդ մատս հոգս մեր մատնել ՚ն սէրց հրեշտակաց, ՚ն լինել պաշտպանիչ մեզ, ՚ն գոհատաճկանիչ մեզ ՚ոմեք բարերարողաց։

Ասդրիցես երրորդ։ ՈՒր իցեն պաշտօնք պահապան հրեշտակաց առ մեզ։

Պնեմ՝ ։ Նախ՝ լուսաւորել զմիտս, ոչ հեղգ կալ զանասկս, այլ յորմարելով զշնմարտութիւնն առ ընդունակութիւն մեր, կամ ընդ նմանութիւն զգայից երևեցուցանելով, և ըստ այսմ վարժեն, և ուսուցանեն, և բարի խորհուրդս արկանեն ՚ի միտս, ևս և զկամս զարթեցուցանեն առ բարին հաւանեցուցանելով, յորդորելով, ևն։ Ուարի առիթս առաջի մատուցանեն, զչար առիթս հեռացուցանեն։ Ըստ այսմ Օննդ. ժղ. և ժը։ Ածէք՝ ՚ի՛ Ցուդիթ. ժ՛. Տօբիթ. ղ. ժա. և ժբ։ Կորթ. ե. և այլուր։

Երկրորդ՝ զաղօթս մեր, և զբարեխոս մատուցանեն ՀՆ։ Տօբիթ. ջ. և ժբ. Յայտ. ը. Ոչ զի ծանիցէ զնա Ա՛Ծ, այլ զի նք զնա ալօթս յաղօթս մեր յաւելցեն։

Երրորդ՝ զարտաքին վնասս ՚ի բաց դարձուցանեն, օգնեն ՚ի վտանգս, ՚ի պատերազմի, մանաւանդ ՚ի մահուան. նահանջեն զախտս, զժանտախտս, ևն։ Օննդ. խը. ժ. Թագ. ղ. և ժբ։ Տօբիթ. ղ. և այլուր։

Չորրորդ՝ ընկրկեն, և նահանջեն զնա, զի մի վնասեսցեն, կամ մի վնասեսցեն որչափ և կամին, եթէ ՚ի ժամանակաւորս, և եթէ ՚ի հոգևորս։ Տօթ. ղ. և ը։

Ոչ մեր զայս ասեմ, և զայսչափ երախտիս ՚ի պահապան հրեշտակաց Հանապազորդ ընկալեալ, դեռ ևս ցայնվայր եմք ապաշնորհ, զի զայնչափ մեծարու բարերարաց, զոր առանձին իմն պաշտամամբ, և յարգանօք արժան եր ՚ի պատուճի ունել, հաղիւ հազ զյիշատակն ունիմք ՚ի մտի։

Ասդրիցես չորրորդ։ Արդեօք պահապան հրեշտակք երբեմն լքանեն զմանձնեալսն նմ։

Պնեմ, (4) թէ ոչ երբեք ըստ բոլորին լքանեն զնս, այլ երբեմն ըստ մասին, և ըստ իմիք։ Պատճառն է, զի պահպանութիւն հրեշտակի, ոչ ևս ասացաք, է գործադրութիւն ինչ նախախնամութեան ՀՆ ՚ի վն մարդկան ընդհանրապէս արարեալ. արդ՝ ոչ մարդն, և ոչ այլ ինչ ըստ բոլորին վերիվայլ գտանի ՚ի նախախնամութեն ՀՆ. ապա։ Այլ երբեմն թողուն հրեշտակն զմանձնեալն ինքեան ըստ իմիք, ՚ի ըստ որում ոչ խափանէ, զի մի անկանիցի ՚ի նեղութիւն ինչ, կամ ՚ի մեղս, ըստ կարգի ածպին գատաստանացն։ Իսկ ըստ այսմ Ռաբելովն և տունն Իսրայելի ասին ՚ի սէր գերս Թողեալ ՚ի հրեշտակաց։

Ասդրիցես հինգերորդ։ Արդեօք ցաւ իցէ հրեշտակաց վն չարեացն մերոց։

Պնեմ, (5) ոչ. վնղի ցաւն է զայնց, որք ընդդէմ են կամաց. արդ՝ քանզի հրեշտակք միակամ են ընդ կամացն ՀՆ յաւմի, ոչինչ կարէ դիպիլ ընդդէմ կամաց նց։ Իսկ թէ ոչ կամին զմեզս, և զչարիս մարդկան ըստ բնքեան,

(1) Ածէ՛ գ. 2։ (2) ՚Ի 2. գան. 11. ի. 1. գ. 2. ասս 4։ (3) Ռնոլոբէրէ ՚է ՀՆ. ի. ը. 83. գ. 4. ասս 9։ (4) Ածէ՛ գ. 6. Բոլ. (5) Ածէ՛ գ. 7. Բոլ։

քեան, տակայն միաբանին ընդ կանացն Ա՛Յ՝ որ թեպ տայ նոցին, և վրէժս պահանջէ։

Ինդրիցես վեցերորդ։ Ա՛րդեօք դուք պատեբազմի՞ն, և փորձեն զմարդիկ։

Պէնեմ, (1) այո. մի՝ վն նախանձու, որով ձգնին խափանել զառաջադիմութեի մարդկան. և երկրորդ՝ վն հպարտութեե, որով զնչխանութեան Ա՛Յ զնմանութեի անձանց գրաւեն, կարգելով զորոշեալ պաշտօնեայս իւրեանց ի պատերազմ, և ի կորուստ մարդկան, ոչ կարգէ Ա՛Ծ զորոշեալ հրեշտակս առ փրկութեի մարդկան։ Ւս այս յայտ է ի Ծննդ. ԺԴ։ Ւփես. Ը։ ՁԱ. Տիմոթ. Բ։ ՁԱ. Պետր. Ե. և Հանապազորդեան, և աւաղելի փորձիւ։

Ինդրիցես եօթներորդ։ Ա՛րդեօք գուցէ իւրաքանչիւր ումեք չար հրեշտակ առ ի կրթութեիւն, ոչ գոյ իւրաքանչիւր ումեք բարի ի պահպանութիւն։

Պէնեմ, թէ բազումք այդպէս կարծեցին յետ Որոգինեայ՝ ճառ 12. ի վն Ղուկ։ Աբեն Ղրիգոր Ւսիւսացի, ճառ ի վն վարուցն Մովսէսի. Կասիանոս ի Համնաօս. 8. գլ. 17. և սբն Ծովսիաս՝ ի 2. զան. 11. պ. 5. բազ։

Ա՛յլք ուրանան. նախ՝ զի այս կարծիք ոչինչ հիմն ունի, ոչ ի սբ գիրս, և ոչ յաւանդութեան, այլ յաւէտ թոյլ ունել զնագուծն ի մեռոյ պաշտամանց հեթանոսաց, որք կրկին հոգիս կեղծէին իւրաքանչիւր մարդկան։ Երկրորդ՝ զի բազում մարդիկ անընդունակ են կրթութեե առաքինութեե, զորօրինակ են մանկունք, և խելայեղք։ Երրորդ՝ զի չէ հաւանական թէպ տալ Ա՛Յ, զի հանապազորդ դարան գործեսցեն մարդկան, որք արդէն են բնաւին տկար։

Իսկ առ նն՝ որք զհակառակն համարին կարծել, պատասխանեն՝ թէ Որոգինէս բազում և այլ մոլորութիք ախտացաւ. ընդ սոյն Երիգորի Նիւսացւոյ ոչ միաբան գտանին այլ հարք. զորմն Կասիանու սուտ եղոյց պապն Ղեղասիոս. իսկ սբն Ծովսիաս թէպետ զայս կարծիս յառաջ բերէ, այլ ոչ հաւանի այնմ։

(1) Ի. 114. պ. 1. Ե 2. Բել։

ԱՌԱՔԻՆՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ.

Ա ՌԱՔ

Ի ՎԱՂՐԸՑ ՎԱՂՐՅԻՆ ՎԱԽԱՃԱՆԻ.

Սէն թուէ՝ ա. Է. խ. 1. ա— 5։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՌՈՒՔԻՆ։

Ի վերայ վէրջին վախճանի առհասարակ։

Սէն թուէ՝ խ. 1։

ՊՐԱԿ. Ը։

Օգնել, և տանիպտիլ նէկ վախճանն։

ԱՌԱՔՆՈՂՆ ԱՌՆԻՒԹԻՒՆ, զանց արարեալ զայլ նայլ առմամբք նոր, փոխանակ այնր պատճառի՝ որ յորդորէ զարարօղն ի գործել, և սահմանի, այն՝ որոյ վէ, կամ ի ընդհակառակ՝ վնաս կամ, կամ որոյ վէ արգելք գոյանի։

Նորումբ (1) առնիս մակաբերել նախ, թէ վախճանն է սկիզբն ի գործս, զոր գործն մարդիկ, և առաջինն ի Աչ ամ պատճառաց. ուստի ասի առհասարակ, թէ այնպէս է վախճանն ի գործնականն, ոգի է սկիզբն ի տեսականս. քանզի ոչ ի սկզբանց շարժի միտքն առ եզրակացութիւս, նոյնպէս ի վախճանէ շարժի կամքն առ միջնորդս։

Առնիս մակաբերել (2) երկրորդ, թէ վախճանն, և բարին՝ են նոյն նիւթապէս. վասն զի չէ հնար կամաց շարժիլ՝ և ոչ յորդորել, բայց եթէ ի ճշմարիտ՝ կամ յառաքինի բարւոյ, որ է նր հաւասարեալ առարկայ. բայց տարբերին կերպարար, քանզի ասի բարի՝ ըստ որում է պատշաճ բաղձանաց, և վախճան՝ ըստ որում շարժէ առ միջնորդս, զի է այն՝ որոյ վն լինի ինչ։

Առնիս մակաբերել (3) երրորդ, թէ վախճանն, քանզի է առաջին ի դիմաղրութեն, կամ ի դիտաւորութեն, է վերջին ի գործադրութեն. ուստի ասի վախճան, վասն զի առ ի տանալ զվախճանն յիրում, պարտ է յառաջել միջնորդաց։

Առնիս մակաբերել չորրորդ, թէ վախճանն ոչ շարժէ, և ոչ վախճանաւորէ, բայց եթէ ըմբռնեալ, քանզի կամքն ոչ բերի, բայց եթէ ի ծանուցեալն։

Պէսպէս բաժանմունք վախճանի։

Նախ (4) վախճանն բաժանի ի վախճան որոյ չէ, և ի վախճան որում։ Վախճանն որոյ չէ է իրն,

(1) Խ. 1. պ. 1։ (2) Ընդ՝ Բոլ. Ն պ. 3. Բ—Լ. (3) Ընդ՝ պ. 1. ա— 1։ (4) Ընդ՝ Ն. 2. պ. 7. ա— 2։

իրն, որ բաղձացեալ լինի. վախճանն պրօ՛ի անձն, կամ ներհակայն, որում վախճանն պրոյ ՚է բաղձացեալ լինի. զորօրինակ վախճանն պրոյ ՚է ՚ի բժիշկն է առողջութիւն, վախճանն պրօ՛ի է հիւանդն՝ որում բաղձալ զառողջութիւն: Այլ այս բաժանումն ոչ է յերկուս զանազանելով վախճանս, այլ յերկուս իրս ամբողջացուիչս միոյ բոլորական վախճանի. քանզի ոչ երեք վախճանն՝ պրոյ ՚է, զորօրինակ առողջութիւն, բաղձացեալ լինի ըստ ինքեան, և ՚ի վերացեալն, այլ իբրև բարի հիւանդին:

Երկրորդ՝ (1) բաժանի վախճանն ՚ի վախճան առարկական, կամ ՚ի վախճան ոք. և ՚ի վախճան կերպական, կամ ՚ի վախճան պրո՛վ: Վախճանն առարկական, կամ վախճանն ոք, է իրն, կամ առարկայն, զոր ցանկանք ստանալ. վախճանն կերպական, կամ պրո՛վ, է ստացումն, և ժառանգութիւն նոր. ոչ հայրաւորութիւնք են առարկական վախճան ադահին, և ստացումն նոյ՝ կերպական վախճան: Այս (2) բաժանումն, ոչ նախընթացն, ոչ է բաժանումն յերկուս զանազանելով վախճանս, այլ յերկուս կերպականութիւնս, կամ յիրս ամբողջացուիչս միոյ բոլորական վախճանի. քանզի ագահն ոչ դիտէ գՏարտուխս, բայց եթէ ՚ի ժառանգել զնոյն:

Երրորդ՝ (3) վախճանն բաժանի ՚ի վախճան գործոյ, և ՚ի վախճան գործողի: Վախճան գործոյ է այն, առ որ ՚ի բնութիւնէ իւրմէ դիմէ գործն: Վախճան գործողին է, զոր անձին ըստ հաճոյից կացուցանէ գործօղն. զորօրինակ յողորմութիւն՝ վախճան գործոյն է նպաստն աղքատին, վախճան գործողին՝ կամ է Ա՚Ծ, կամ մնափառութիւն, և կամ պատկառանք: Կարէ ևս լինել նոյնն վախճան գործողին, և գործոյն. քանզի երբեմն միաբանին: Վախճան գործոյն՝ ասի ինքնական, սեփական, ներքին, և ընդհանուր. վախճան գործողին ասի բարեշական, արտաքին, և մասնաւոր:

Չորրորդ՝ բաժանի ՚ի վախճան սկզբնական՝ կամ ՚ի գլխաւոր, և յերկրորդական՝ կամ ՚ի նուազ գլխաւոր: Սկզբնականն է, որ ըստ ինքեան նախ դիտի, կամ որ ըստ ինքեան նախ շարժէ զգործօղն: Երկրորդականն է, որ ոչ ըստ ինքեան նախ, այլ երկրորդաբար, և հետևողապէս, այլև յինթադրութիւնէ այլոյ շարժէ, կամ դիտի. և յայն սակս սկզբնական վախճան նոյն ստորակարգի, ոչ իբրև միջնորդ, այլ իբրև գործ, կամ իբրև հետևողապէս կապակցեալ ինչ ընդ նմա. ոչ սկզբնական վախճանն ժամասցուիչն՝ է ածային պաշտօնն, երկրորդականն է թոշակն:

Ինգերորդ՝ բաժանի ՚ի վախճան արարեալ, և ՚ի վախճան ընկալեալ: Վախճանն արարեալ՝ է, որ լինի գործողութիւն արարողին, և արտադրի, ոչ առողջութիւն գործողութիւն բժշկի: Վախճանն ընկալեալ՝ է, որ գործողութիւն արարողին ստացեալ լինի, այլ ոչ արտադրի. զորօրինակ յաղթանակն մրցանաց: Եւ տարբերին այս երկու վախճանք ՚ի բան պատճառելոյ, քանզի երկոքին ևս պատճառին՝ ըստ որում են ՚ի գիտաւորութիւն, այլ ՚ի բան գոլոյ. վասն մինն գոյ յառաջքան զգործողութիւն, և ասի նախընթաց. և միւսն զկնի գործողութիւն, և ասի հետևորդ:

Յետ վերոգրելոցդ՝ բաժանի ՚ի վախճան վերջին, և յոչ վերջին: Վերջին վախճանն է, որ ի ոչինչ այլ իրաց բաղձացեալ լինին, այլ ի նորա այլք բաղձացեալ լինին: Վախճանն ոչ վերջին, կամ միջին է, որ թէպէտ բաներ իւրով բաղձացեալ լինի, սակայն վերաբերութիւն, և կախմամբ միւս ևս վախճանի:

Ի վերջ այսր վերջին բաժանման ՚ի վախճան վերջին, և ՚ի միջին,

Ինդրիցես: Արդեօք միջին վախճանն իսկապէս և տիրապէս ունի զբան վախճանի:

Պատասխանեմ, այո:

Հայցուիս: Եւ միայն միջնորդաց, այլև վախճանաց պատշաճի ստորակարգիլ այլոց կատարելագոյն վախճանաց, և միանգամայն բանիւ իւրեանց, և ի իւրեանց բաղձացեալ լինել. ապա պատշաճի նոցա բան վախճանի, ոչ վերջնոյ, իրրպէս վախճանի ստորակարգեալ այլում վախճանի՝ ոչ կարէ լինել վերջին յայնմ կարգի. ապա միջնոյ: Հայց. առաջարկ: Չեն միջնորդք ինչ, որք ոչ լինին բաղձացեալ իբրև սոսկապէս, և որոշակի պիտանի, կամ օգտակար, որք պարզապէս առաջնորդեն առ վախճանն, այլ իբրև ունօղք յինքեանս զբարութիւն բաղձալի, և բաւական յինքեանս զառաջինչ յայնմ սեռի, թէպէտ և ստորակարգութիւն՝ և կախմամբ միւս ևս բարութիւն. ոչ բաղձացեալ լինին համեմատաբար կերպարուն վ՚ն առողջութիւն, առող-

(1) Ար. 1. գ. 8. Բաղ: (2) Պտրճ՝ Ե. 11. գ. 3. սս 3: (3) Է. Է. Ե. 141. գ. 6. Բաղ. Ե՝ ի 2. գլխ. 1. Ե. 1. գ. 1. Ե գլխ. 38. Ե. 1. գ. 5:

առողջութիւն վս գործածութեան առաքինութեան, առաքինութիւն վս Աստ. Համեղամաշակ կերակուրն, առողջութիւն, և առաքինութիւն յայնմ կարգի ունին ինքնին զբաւական բարութիւն, բայնիւ օրոյ բաղձացեալ լինին, բայց ոչ այնպես՝ որպէս նոցին բարութիւն ոչ ևս ստորակարգել միւս ևս բարութիւն. քանզի նոյն իսկ համեղութիւնն կերակրոյ առաւնորդ առ առողջութիւն, բարութիւն առողջութեան՝ առ առաքինութիւն, և համեստութիւն առաքինութեան՝ առ Աստ. ապա։

ԳԼՈՒԽ Ը։

Ընդէ՞ր մարդն յե՛ղծողութիւն ևս առնի ընդ վեճանդ, և ոչ այլ ինչ անխոնարհ բանական ստեղծուածոց։

Պիտեալ պարտ է, (1) զի գործողութիւնք, որք ի մարդկանէ յառաջգան, են կրկին։ Ոմանք ասին՝ մարդոյ, և ոմանք՝ մարդկային։ Այն գործողութիւնք սիրապէս ասին մարդկային, որք յառաջգան ի մարդոյ՝ ըստ որում է մարդ, այս է՝ ըստ որում տարբերի յայնոսիկ արարածոց, ոչ միայն ըստ գոյացութեան, այլև ըստ եղանակի գործելոյն. արդ՝ տարբերի մարդն յայլոց անբան արարածոց ըստ եղանակի գործելոյն՝ յայսմ, զի առնէ ազատօրէն, և այնպես է եր ներգործութենց իւրոց, մինչև զայնս ըստ հաճոյից դնել, կամ ոչ դնել. նմին իրի այն միայն գործողութիւնք ասին սիրապէս մարդկային, որք ի խորհրդածեալ կամաց յառաջգան։ Իսկ գործողութիւնքն, որք թէպէտ և ի մարդկանէ յառաջ գան, այլ ոչ ի խորհրդածեալ կամաց, են գործողութիւնք մարդոյ։ Այս թէպէտ ոմանց հնար է ասել մարդկային ըստ գոյացութեան, սակայն ոչ ըստ եղանակին, և ոչ սիրապէս ըստ բարոյական ձեռնարկութեան, որ հայի ի մարդն՝ ըստ որում է բարոյական արարող, և ի գործողութիւնս նմին՝ ըստ որում են արժանի գովութեան, կամ պարսաւանաց, և ունին զբան արդեանց, կամ ապարդեանց։ Ուստի ամ մարդկային ներգործութիւնք են ներգործութիւնք մարդոյ, այլ ոչ անդրադարձեալ։

Ասելի է (2) նախ։ Արդն յայմ ներգործութենէս իւր, որք զանազանին ի վեճանէ անտի, առնէ վս վեճանի։

Հնարաւոր է տրամաբանելով զնոյնաբանչիւր ներգործութենց կամաց, և միանգամայն նախապայմանին գլխաւոր առարկութիւնքն։ Ներգործութիւնս կամաց ունին յածխ շուրջ զիմնոր դոք, ոչ հաւանութեան, ընարութեան, և վարանեն, և ոմանք շուրջ զվեճանեաւ ի կարգի գործադրութեան, ոչ ժառանգութեան վեճանի, կամ վայելչութեան, և բերկրութեան, կամ խնդութեան, կէսք ևս են ներգործութիք հրամայելոք ի կամոյ, այս է՝ վարանեն կրաւորական այլոց կարողութենց։

Ներգործութենց, որք յածխն շուրջ զիմնորդոք, չիք ինչ դժուարութեան. զի որովհետև կամքն բերի ի նոն առ ի ստանալ զվեճանն, քաջայայտ է՝ թէ այսպիսի ներգործութիք են վս վեճանի։

Իսկ առաջին կամեցողութեի վեճանի, թէպէտ չէ ի նախընթաց սիրոյ վեճանին, իրրպէս նա ինքն է առաջին կամեցողութեի նի, կամ առաջին սէր, սակայն պատճառի ի վեճանէ. ապա է վս վեճանի։ Հայուց. առաջարկ։ Պատճառականութեին վեճանին ոչ միայն կայանոյ ի շարժել, և ի յորդորել զկամս առ միմնորդս ի սիրոյ իւրմէ, այլև ի շարժել զկամն ի սէր, և ի ցանկութեի իւր՝ վս ներքին բարութեն իւրոյ. ոչ սկզբունքն ոչ միայն շարժեն ի հաւանութեի եղբակացութեն, այլև ի հաւանութեի իւրեանց՝ վս ներքին ճշմարտութեն իւրեանց, ապա առաջին կամեցողութեին, կամ առաջին սէրն վեճանին պատճառի ի վեճանէ։ Ի վս գործունեայ դիտուրութեն վեճանի, որ նախնեվեաղրէ զառաջին կամեցողութեին, չիք ինչ դժուարութեի, ոչ և յայտ է։

Իսկ ներգործութիք այլոց կարողութենց հրամայելոք ի կամոյ՝ ըստ որում այնպիսի, յայտ է՝ թէ են վս վեճանի, քանզի կամքն հրամայէ նոցի ի սիրոյ վեճանին, այս է՝ զի նոքօք իրրև միմնորդօք ատասցի զվեճանն։

Ասացաք, ի նկատութիւն, որ զանազանին ի վեճանէ անտի. և զայն՝ վս ժառանգութեն, և բերկրութեն. քանզի ժառանգութեին է վեճան ոչ, բերկրութեին գնապէս գՀետ նկեալ ժառանգութեն է լրումն նի. ուստի ոչ ժառանգութեին, և ոչ բերկրութեին մեանն ի թիւ ներգործութենց վեճանին. այլ ի վեճանէն՝ ոչ, և ի վեճանէն՝ ոչ, այլև ի լրմանէ նի՝ ամրողջանայ մի վեճանի բոլորական, և լրացեալ. արդ՝ վեճանի ոչ է վս վեճանի։

(1) Աստ՝ ե. 1. գ. 1. Բաղ. (2) Ընդ-

Խնդրեցաւ։ Արդեօք անխորհրդածեալ, և հարկաւոր ներգործութիւք մարդոյ, որք ոչ են ներգործութիւք մարդկային, իցէ՞ն և ի վախճանի։

Պիտի։ (1) Ան ի վախճանի, կամ որ երևակայեալ, ոչ յօրժամ որ նոյնհետայն շարժէ զձեռս, կամ զոտս. և կամ որ բնապէս ցանկացեալ, ոչ յօրժամ որ առանց մտադրութ քերէ զմրուտն առ ի շիջուցանել զմարմանջս. բայց ոչ են ի վախճանի, որ ի բանէն կարգեալ, և ոչ առ որ շարժէ մարդ զանձն ի սեփական դառնանել, և ի խորհրդածութիւ. և քանզի այն Թովմաս խօսի ասս զներգործութեանց ի բարեչական կարգի, որք են միայն խորհրդածեալ, և տիրապէս մարդկային ներգործութիւքն, նմին իրի զայնց եւեթ լուծանէ զառաջեդեալ խնդիրն, և միայն զներգործութիւնս՝ որք են տիրապէս մարդկայինս, ասէ լինել ի վախճանի։

Առ լուծումն երկրորդ խնդրոյն՝ գիտել պարտ է, զի իւրաքանչիւր ինչ այնու եղանակաւ առնէ ի վախճանի, որով զայն ճանաչէ. քանզի վախճանն ոչ պատճառէ, բայց եթէ ըստ որում ծանուցեալ։ Արդ՝ կրկնակի հնար է ճանաչել զվախճանն. նիւթապէս, և կերպարար։ Ճանաչել զվախճանն նիւթապէս միայն, է ճանաչել զբարութիւն վախճանին՝ իբրև զպատշաճական ինչ, և բաղձալի, անդ զկայ առնալ։ Ճանաչել զվախճանն կերպարար, է ճանաչել ոչ միայն զբարութիւն վախճանին՝ իբրև զպատշաճական, այլև ճանաչել ըՀամեմատութիւն վախճանին՝ առ նա՝ որ բաղձայ, և առ միջնորդս, և անդրադարձեալ՝ զհամեմատութիւն միջնորդացն, և զնո՝ որ բաղձայ, առ վախճանն. և ճանաչել, թէ արժանի է վախճանն, զի այս ոք հետամուտ լինի նմա, և այսպիսի միջնորդք դիցին. և փոփոխակի, թէ այսպիսի միջնորդք են յարմար, և համեմատեալ այնմ վախճանի։ Արդ՝ որք միանգամ ճանաչեն զվախճանն կերպարար, առնեն զի նի կերպարար, և իրրև ինքնաշարժս առ այն. իսկ որք ճանաչեն զնա միայն նիւթապէս, առնեն զի նի նիւթապէս միայն, և ըստ որում շարժեալ յայլմէ։ Այսպէս ծանուցեալ՝

Ասելի է երկրորդ, (2) Սեփական է բանական բնութեան՝ առնել զի վախճանի կերպարար, և ինքնաշարժ. իսկ անբանից՝ առնել ի նիւթապէս, և ըստ որում շարժեալ յայլմէ։

Յոյց։ (3) Այս ասի առնել զի վախճանի կերպարար, և ինքնաշարժ, որ ճանաչէ զվախճանն՝ համեմատութիւնն առ միջնորդս, և միջնորդացն առ վախճանն. և յայնմ ճանաչմանէ, և ի դատմանէ բանին՝ զանձն ազատօրէն շարժէ առ վախճանն, ոչ յայտ է ի նախադիտելոյն. իսկարդ՝ այս է սեփական բանական բնութեան, և ոչ անբանից. ասա։ Յոյց. փոքր ի Ա՛ի զի այն համեմատութի՛ ի մէջ վախճանի և միջնորդաց՝ է իմանալի ինչ, և ոչ զգալի. և երկրորդ՝ զի միայն բանական բնութիւն ունի զէրութի՛ ի զինքնագործութենէ իւրոյ անձնիշխանութենէ, որով ազատօրէն շարժէ զանձն առ վախճան. ասա։

Հաղում ինչ մարթի է առարկել զանբանից, որք երևին առնել զի վախճանի կերպարար. զծքօրինակ՝ շունն բաղձայ կերակրոյ, և զի այն իրէ զկապանս. ծիծեռն բաղձայ բունոյ, և զի այն ժողովէ զչարդս. այլ զի տիրապէս պատկանին բնաբանից, և լուծանին յասացելոցս. այս է՝ անբանք ոչ ճանաչեն, և ոչ բաղձան վախճանի, և միջնորդաց կերպարար, այլ նիւթապէս միայն ընդ բանիւ պատշաճական բարւոյ, ըստ որում՝ ի վախճանէ և ի միջնորդաց ամբողջանայ մի բոլորական առարկայ բաղձանց իւրեանց. ոչ ծիծեռն ոչ բերի ի բոյնն կերպարար իբր ի վախճան, և ոչ ի յարդս կերպարար իբր ի միջնորդս, և ի ցանկութիէ բունոյն, այլ ի բնական ազդեցութիէ բերի նովին եղանակաւ առ երկոսին ևս իբրև առ բարի պատշաճական։ Արդ՝ բնական ազդեցութիէն է ուժգին ինչ շարժութի, ի բնութէ, կամ յարարչապետէ բնութէ տպաւորեալ յանբանս, առ ի հետամուտ լինել իւրաքանչիւր պատշաճական բարւոյ։

ՊԱՐԱԿ. Գ.

Արդեօ՞ք նոյն մոլորեալ հնար է բռնվել հինգերորդին եբրայեցոց քննութեան, և հաստատուել վերջին վախճանով։

Վերջին վախճանն մարթի է կրկնակի զմտաւածել։ Այն՝ կերպարար, և ի վերացեալն, ընդ բանիւ հասարակ երանութեի՝ ըստ որում այնպիսի, որ ինչ և իցէ այն։ Առ երկրորդ՝ նիւթապէս փոխանակ մանաւանդ այնր իրի, յորում

(1) Ընդ՝ առ 3։ (2) Ընդ։ (3) Ընդ։

ոք համարի լինել երանութեին, զոր և վն այն կացուցանէ անձին վերջին վախճան։ Իսկդիր այսր պրակի ոչ է ի վն վերջին վախճանի, որ կերպական, և ի վերացեալն, զի որովհետև վերացեալն ըստ որում վերացեալ է մի, քաջայայտ է, թէ զվերջին վախճանն ըստ այսմ առեալ՝ չէ հնար ըմբռնել, բայց եթէ ըստ եղանակի միոյ. այլ ի վն վերջին վախճանի՝ որ նիւթական, և կամ եթէ կամք իցեն քեզ, ի վն նոյն իսկ կերպական վերջին վախճանի, այլ ի մանաւորի, և ի թանձրացեալն. այս է՝ թէ արդեօք նոյն կերպականութեի վերջին վախճանի՝ իցէ մի, թէ բազմապատիկ յայլևայլ իրս, որոց լինի բաղձալ իւրև վերջին վախճանաց։

Ա» որդ

Ասելի է։ (1) Անկարելի է նոյն մարդոյ միանգամայն բաղձալ զանազան իրաց իւրև բազում, բովըրական, և հաւասարեալ վերջին վախճանաց։

Հայց։ Ուրաքանչիւր յայնց վախճանաց՝ լիներ վերջին, ոչ ենթադրի. և ոչ լինէր։ Հայց։ Վերջին վախճանն է, որ յոչ այլ ինչ վերաբերի, և առ որ ամենեքեան վերաբերին. քանզի է այն՝ որ վն իւր բաղձացեալ լինի, և այլք՝ վն նի. իսկարդ՝ ոչ ամենեքեան վերաբերէին առ այն, այս է՝ այն այլ միւսն, որ ևս ենթադրի վերջին, ապա թէ ոչ՝ նովին իսկ դադարեր ի լինելոյ վերջին. ապա։

Առարկեցես։ Արդարև մեղուցեալ ներելի մեղաց ունի միանգամայն զերկուս վերջին վախճանս. այս է՝ զԱծ՝ վզղի է արդար, և զարատածս՝ վզղի մեղանչէ. քանզի ամ արարող առնէ վն վերջին վախճանի, իսկ վերջին վախճան ներելի մեղաց ոչ է Ած. ապա արարածք։ Այլն առարկութեի, պահել զհամեմատութեի, լինի՝ի վն անհատատի կամ մեղաւորի, որ առնէ զբարի գործ բարոյական, զորբինակ զողորմութեի. ըստ որում անհատատն, կամ մեղաւորն ունի փոխան վերջին վախճանի զարարածս, այլ ոչ ըստ որում գործէ զբարոյական բարի գործս. ապա թէ ոչ ամ գործք անհատատից լինէին մեղք, որ է դատապարտեալ ի Հայոս։

Պիեմ։ Եթէ արդարն մեղուցեալ ներելի մեղաց, և եթէ անհատատն կամ մեղաւորն որ առնէ զբարոյական բարի գործս, ունին փոխանակ վերջին վախճանի զբարին ի հասարակի՝ զպագեցուցիչն բաղձանաց. քանզի ոչ է հարկ զգործողին յամ գործս իւր ունել զվերջին վախճան նիւթապես, և ի մասնաւորի. այլ շատ է ունել նմա զվերջին վախճան կերպական, և ի հասարակի, ընդ բանիւ երանութեի, ոչ ասասցուք դարձեալ ի յայլորդ պրակիդ, ուր վերստին կրկնի այս գժուարութեի։

Պ Ր Ա Կ· Դ։

Ընդեռ վեմ, զոր ինչ մարդիկ խորհրդածութեիք, կամ ընդ վերջին վախճանի։

Պիտել պարտ է, զի հնար է իմանալ՝ քանապատիկ վերաբերել մարդոյ զգործողութեիս իւր առ վախճան, կամ առնել վն վախճանի։ Նախ՝ ներգործութեի կերպաբար։ Երկրորդ՝ զորութեի։ Երրորդ՝ մեկնողապես։ Եւ չորրորդ՝ ունակաբար։ Ի վն ներգործական կերպական դիտաւորութեի չէք ինչ գժուարութի, զի ինքնին իսկ յայտ է յերեւրացն, և է՝ յորժամ ոք ներգործական և բացայայտ կամեցողութեի դիտէ զնանուցեալ վախճանն։

Օրութեենական դիտաւորութեի հնար է լինել կրկնակի։ Ա՛ի՝ յորժամ ոք զորութի անցեալ՝ և ոչ յեւս նահանջեալ դիտաւորութեի գործէ, և զիմնորդս ընտրէ, թէպետ և ներգործութի ոչ խորհեսցի զվախճանէ. ոչ յորժամ բժիշկն քաղէ զնուստս յառաջին դիտաւորութէ բժշկութեի, կամ առողջութեի, զորմէ յայնժամ ոչ խորհի։

Եթէ խնդրեցես, թէ զինչ իցէ այն զորութի առաջին դիտաւորութեի։

Պիեմ, թէ է բացորոշութեի ինչ թողեալ յառաջին դիտաւորութէ։ Իսկ այս բացորոշութիւն է ազդեցութեի, կամ թելադրութեի ինչ ծագեալ յառաջնոյն, քանզի մին ծագի ի միւսմ։

Եթէ դարձեալ խնդրեցես, թէ ցորչափ տևէ այն զորութեի, կամ զորութենական դիտաւորութիւն։

Պիեմ։ Հաւանականագոյնս ըստ ինքեան տևէ, մինչև ներհական դիտաւորութեի բարձցի. քանզի ոչ երևի նշանակել ինչ՝ եղծանիլ նովաւ։ Իչ սոսկ ոչ գործածութեի, եւս և ընդ անցանել երկար ժամանակի. քանզի գոլով հոգեւոր ինչ՝ ոչ կախի ջժամանակէ. ոչ դադարումն նորին առաջին դիտաւորութեի. վզի ոչ կախի ջհանապազորդութեի նի, ապա թէ

(1) Հմմտ՝ գ. 5. բաղ.

ոչ՝ի գոգարիլ ներգործական մտածուել, կամ յիշատակութեան նորին առաջին դիտաւորութեան, զադարեր նոյնհետայն զօրութենական այն դիտաւորութեան, զոր ոչնք ընդունի, և որոյ ներհականն յայտ է փորձիւ. ոչ՝ի նմա՝ որ դիտէ երթալ՝ի Հռոմ, է պարտ՝ զի յամ քայլափոխի յիշեսցէ զՀռոմ, և սակայն զօրութիւն դիտաւորութեան ժամանելոյ՝ի Հռոմ՝ ընթանայ զձանապարհ, ապա զհետ գայ, թէ միայն ներհական դիտաւորութիւն ըստ ինքեան դադարէ, և եղծանի։ Այլ ըստ պատահման յոչ գործածութեան ընդ երկար ժամանակս հնար է նմա եղծանիլ, զի որովհետև անհաստատութեի մտաց մերոց յայնչափ զանազան դիտաւորութիւս գահավիժ լերի, ոչ յայտ է փորձիւ, յայնմ ընդ երկար ոչ գործածութեէ տեղի տայ յառնել այլոց ներհական դիտաւորութենց, և գաւաղիւն եղծանիլ, ոչ ուսուցանէ սէնն Աւովմաս՝ի վերն ունակութենց, ստորև՝ խ. 53. պ. 3։

Այլ զինչ և իցէ, և թէպէտ և եւևսցէ այս զօրութենական դիտաւորութէի, սակայն չէ հարկ աղագիւ յամ խորհրդածել գործողութիւնս, կամ զի գուցէ ոչ են վերաբերելի առ իւրեանց վախճան, ոչ յայտ է յարդարն մերոյ ցեալ ներելի մեղաց, և կամ զի են՝ի ներհական պատճառէ այնր դիտաւորութէի, ոչ յանհաւատն, որ առնէ զողորմութի՝ի պատճառէ համեստութէի ողորմածութենան, ոչինչ խորհեցեալ զկուռ, ոչ թէպէտ դիտաւորութիւնն երթալոյ՝ի Հռոմ զօրութէն ունի՝ի նմա, որ յայտ վախճան սկիզբն արար ճանապարհի, սակայն եթէ երբեմն՝ի պատճառս հետաքննութեան խոտորեսցի՝ի ճանապարհէ, ոչ է յայդեցուածէ այսր դիտաւորութէի, որ զօրութեամբ մնայ, այլ արտաքոյ նր։ Արդ՝ յայնժամ ճանաչէ՝ի գործածութէն, թէ այս զօրութենական դիտաւորութէի աղբէ՝ի գործն, յորժամ որ զգաստ և բարոյապէս արարող, թէպէտ ոչինչ խորհի ներգործութէն զառաջին դիտաւորութէ, այլ է յայնպիսի տրամադրութեն մտաց, մինչև մոռանալոյ եղեալ յանձին, կամ հարցեալ, թէ զինչ, կամ ընդէր առնէ, իսկ և իսկ յոչ ածցէ զնոր զառաջին դիտաւորութէի, և պիտ տացէ, զայս առնեմ վն այսորիկ։

Երկրորդ լինի զօրութենական դիտաւորութիւն վախճանին, յորժամ որ առնէ ինչ որ՝ի բնութէ իւրմէ կարգեալ, և ձգեալ առ վախճան ինչ, ըստ որում նմանաղ կատարեալ առ կատարելութէի իւր, կամ ըստ որում հաղորդութէի և սկզբնաւորութէի բարւոյ առ լրումն և առ կատարումն իւր, եթէ ծանիցէ զվախճանն, և եթէ ոչ, բայց եթէ բռնի, և ընդդէմ բնութէն գործոյ իւրոց ձևքեսցէ զնա յայլ վախճան. զի՝ ասէ սէնն Աւովմաս, (1) միշտ սկզբնաւորութէի իրիք՝ կարգի առ կատարումն նր, ոչ յայտ է, եթէ յայնս՝ որք լինին բնութէն, և եթէ յորս լինին արուեստիւ. զորօրինակ՝ բնութէն՝ի կազմէն զանգէ զօրութեամբ դիտէ զմարդն. սոյնպէս ստորին արուեստացուն՝ի կերտէն ըստ հրամանի վերնադոյն արուեստաւորի զգործս ըստ կանոնաց ստորին արուեստի իւրոյ, զօրութէ դիտէ զվախճան վերնագոյն արուեստաւորի, զոր գուցէ ոչ գիտէ. սակայն որ արկանէ զշիմն տան, դիտէ զտուն. որ արկանէ զսերմն հերկիր, դիտէ զարդիւնս, զոր գուցէ ոչ ճանաչէ։ Այսպէս սկզբնացուցանէն սէնն Աւգուստինոս, թէ քանզի ամ սկզբնաւորութէի կատարելոյն կարգի՝ի կատարելոյն՝ի կատարն հասեալ, որ է վերջին վախճանաւն, ամ խորհրդածեալ արարօղ դիտէ զվերջին վախճան, թէ ոչ բացայայտ ինքեան, գէթ լռելեայն, և յսկզբնաւորութէ իւրում։ Ամենք զայս երկրորդ զօրութենական դիտաւորութէի կոչէն Ֆինալիա, այլ անյատկապէս. քանզի գտանի այլ ճշդիւ, և տիրապէս մեկնողական, ոչ արդ ասացուք. ապա լաւ է զայս երկրորդ զօրութենական դիտաւորութէի կոչել զօրս-ընթացական լուծլեցոյն. իսկ զառաջինն, որ է՝ի զօրութէ առաջին բացայայտ դիտաւորութէ՝ անուանել զօրս-ընթացական բացայայտ։

Ի՝ներգործական դիտաւորութէին, ըստ որում զանազանի՝ի զօրութենականէն ըստ երկրորդ եղանակին, ասի, ոչ որ է, կամ եղեալ իցէ ներգործութէ, այլ որ տայ հիմն համարելոյ, թէ լինէր՝ եթէ մտածէր զվախճանն, այս է՝ ըստ որում՝ի տրամադրութէ և յեղանակէ գործելոյ ենթակայինն դատի, և ընթադատի, թէ այնպէս կամէր որ՝ եթէ մտադիր լինէր, և կամ դիպուածն պատահէր. զորօրինակ՝ որ տայ զօրմութէ աղքատի, զոր ընդ հանդերձիւ ուխտաւորի համարոտի, և սակայն է մերձաւոր իւր, ասի մեկնողապէս, թէ կամէր տալ մերձաւորին՝ եթէ ճանաչէր։

Ունա-

X 2

(1) Աւգ՝ պ. 6. բաղ.

Ունական դիտաւորութիւն, կամ յարաբերութիւն ցուցանէ զսուտ միաւնականութիւն ունակութեան ինչ ընդ ներգործութեան, առանց ինչ ներգործական կամ զօրութենական ազդեցութեան առ ներգործութիւն. ոչ եթէ արդարն ի ինչ[ի]ն աղօթեսցէ, կամ ի գաւառութիւն մեղաց ներելի մեղաց, ասի դիմս վերաբերել ունակաբար առ Աստ՝ վս միաւնականութեան ունակութեան սիրոյ. նմին իրի և տարբերի, ոչ և յայտ է, ունական դիտաւորութիւն ի ներգործականէն, և ի զօրութենականէն։ Յարերի ևս ի միմեանցականէն. վասն ունակութիւն սովկապէս ըստ որում կերպարորիչ կարողութեան է միայն հակումն յառաջնում ներգործութեան, և ըստ տեսակարարութեան ներգործութեան միայն, պետս ունելով դիտաւորութեան, և ազդեցութեան բանին, ելանել ի ներգործութեի, և ըստ ինքեան լինի միանգամայն ընդ դիտաւորութեան, և ընդ ազդեցութեան բանին ի հակադրեալն, ոչ յայտ է յարդարն մեղուցեալ ներելի մեղք. ուստի սոսկապէս ըստ որում այնպիսի՝ ոչ ի մէջ բերէ զքննութեան, թէ արարօղն՝ զայս ինչ, կամ այսպիսի ինչ դիտաւորութիւ արար, բայց եթէ այլուստ՝ ի ստանալն զայնպիսի ունակութիւն՝ ներգործութիւք, որ յառաջին դիտաւորութէ ելոյզեալ, միասցէ զօրութի ինչ, կամ բացբողութի, առնել զօրութի նի. այլ յայնժամ միաբանի ընդ զօրութենականին ըստ առաջին եղանակի, և ոչ է սոսկ ունակական։

Յայսմ փոքր մի զկայ առաք, վասն գրելոյ ձգին ընդ բանիւքագակ ձեռնարկութեան. արդ՝ լինին ասացեալքս միանգամ ընդ միշտ, և համատատուն յուշի ունիցին։

Ասելի է։ (1) Օձմ՝ զոր ինչ միանգամ կամի մարդ խորհրդածութեի, կամի զայն ներգործութեի, կամ զօրութեի վս վերջին վախճանի։

Հայց. Նախ։ (2) Որոց միանգամ բաղձայ մարդն, բաղձայ ընդ բանիւ բարւոյ, ապա զոր ինչ միանգամ կամի խորհրդածութեի, կամի զայնս ներգործութեի, կամ զօրութեի վս վերջին ծախճանի։ Հայց. Հետև։ Այնմ, որում բաղձայ ընդ բանիւ բարւոյ, կամ բաղձայ՝ ըստ որում է ծայրագոյն և կատարեալ լրապէս յատկութեցիչ, և ըստ այսմ է վերջին վախճան. և կամ բաղձայ՝ ըստ որում է նոճազ կատարեալ՝ որ դիմէ ի կատարեալ բարին, վասն միշտ սկզբնաւորութեի իրիք՝ կարգի առ կատարումն, և ըստ այսմ ամ սկզբնաւորութեի կատարելութեի կարգի առ կատարելութի ի կատարհասանել, որ է վերջին վախճան. ապա։ Տես զնախագիտելիս։

Հայց. Երկրորդ։ (3) Այնպէս է վերջին վախճանն ի շարժելն զբաղձանս, ոչ է առաջին արարչական պատճառն ի շարժելն զայլ պատճառս առ ի գործել, իակարդ՝ երկրորդ պատճառք ոչ շարժին, բայց եթէ շարժեալ յառաջնոյն. ապա երկրորդական վախճանք, կամ երկրորդական բաղձալիք ոչ շարժն զբաղձանս, բայց եթէ կամեմբն զառաջին բաղձալոյ, որ է վերջին վախճանն։

Այլ հնդրիցես, թէ զի՞նչ էրկ այս վերջին վախճան, զոր դիտէ մարդն յամ խորհրդածեալ ներգործութիս իւր, նիւթական, թէ կերպական։

Պէտեմ, թէ երբեմն է նիւթական, և ի թանձրացեալն, և երբեմն կերպական, այս է՝ երանելութեին ի հասարակի. և ոչ ցուցանեն ասելի ինչ պատճառք այլոյն Աւոմմայի։ Այսպէս ասէն Ալեքսիոս, Ալբրտ, Կանդենսոնի, և այլք. ընդդէմ Թոմմայեանն Յովհաննու, և Պոնեւտայ. և այսոքիկ պատասխանեալ հնչ տեսա լուծանին դժուարութիք, որ այլազգ են մեծապէս կնճռեալ։

Բրդ՝ դարձ արարեալ առ դժուարութիս նախընթեաց պրակին, արդարն մեղուցեալ ներելի մեղք՝ ունի փոխանակ միրձաւոր վախճանի զարարածս, կամ գնելուսին ինչ մասնաւոր, անհատական կամ մեղաւորն ի գործելն զայրի գործ ինչ բարոյական, ունի նոյնպէս փոխանակ միրձաւոր վախճանի գհամեստութի այնր գործոյ. իսկ երկորին ևս ունին փոխանակ վերջին վախճանի գլինելն երանելի, կամ գերանութիւն ըստ որում այնպիսի՝ գյագեցուցիչն բաղձանաց։ Լու յայսմանէ լուծանին դժուարութիքն։ Վանգղ

Օհնո գայ նախ, թէ ներելի մեղք արարքն ոչ լինին մահաւորի, վասն այս ամենահասարակ վախճան երանութեի ըստ որում այնպիսի իրրև հարկաւ սիրեցեալ, և ըստ ինքեան անտարբեր, ի միրձիլ յատարկայ համեստ, կամ յանհամեստ, ոչ տայ ներգործութեի գհամեստութի ինչ, կամ գչարութի։

Օհնո

(1) Աստ՝ պ. 6. Բաղ. (2) Անդ։ (3) Անդ։

Օհետ գայ երկրորդ, թէ ոչ արդարն մեղանչեալ ներելի մեղաց, և ոչ անհաւատն կամ մեղաւորն, որ առնէ զարարի գործ ինչ բարեպատկան, ունին զերկու բոլորական վերջին վճռաճառս. վնասն այն հասարակ վճռաճան ոչ կացուցանէ զմեզ ընդ մանաւորին, այս է՝ ընդ Աւգ, կամ ընդ արարածոց, այլ են իրրև պրկեալ, և իրրև ոչ, ոչ զվերացեալ, և զմնայնձրացեալ, որք ոչ կացուցանեն զմեզ, և ոչ համարին բացարձակապէս բազում։

Օհետ գայ երրորդ, թէ ոչ մեղաւորն, և ոչ անհաւատն մեղանչեն ի բարեպատկան բարի գործս իւրեանց. քանզի ոչ ասացաք, այս հասարակ վճռաճան ըստ ինքեան ոչ տայ ներգործութեան զարարելոյն, կամ զչարելոյն, այլ է անտարբեր. և հնար է նմա բացորոշիլ ի մանաւանդ հաճեստ ինչ վճռաճանէ կամ յատարկայէ, ընդ որ եթէ ոչ խառնեսցի ամենևին յոտի ինչ պարագայ՝ ներգործութեան լինի բարեպատկան բարի։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ւ։

Ընդեռ խորհրդածութեամբ սրտիւն պարագայիցն, և զերծանելոցն զոգիս ի վերջնումն ։։ Աշ, և վճռոյ։

Պատ յառաջ բերել պարտ է զգանազան դիտաւորութեամբ, կամ զվերաբերութիւս գործոց առ վճռաճան, զորս ի նախընթաց պրակին յիշատակեցաք. այս է՝ զներգործականն, զզորութեանականն, զմեկնողականն, և զընդհականն։ Այլ յաւէտ մեծ գնել պարտ է կրկին զորութեանականին, յորոց զմին կոչեցաք բացայայտ, որ բանիւ նախընթաց ներգործական դիտաւորութեան զորութեամբ ասեմ. և զերկրորդն՝ լռելեայն, որ բանիւ առարկային ըստ ինքեան դիմէ առ վճռաճան, և ի հաճեստութեամբ այնր առարկային շարժի արարողն ի գործել։ Յորմէ լեցի նախագիտելին վերադրեալ պրակին։

Ուսանելիք ուսուցանեն, թէ մարդն քանիցս անգամ և գործէ խորհրդածութեամբ, պարտաւորի ընդ ներելի մեղաց վերաբերել զներգործութեամբ իւր առ Աշ, ի սիրոյ՝ ոչ արդեօք ածայնոյ, այլ բարեկամութեամբ, լռելեայն զորութեանական վերաբերութեամբ, այս է՝ որ թողեալ լինի ի նախընթաց ներգործական վերաբերուածէ, որ տակաւին տեւէ և ազդէ ի գործն, բայց այնպէս՝ մինչև պակասութեամբ այսր վերաբերուածոյ անկանիլ ի վճռ նոյն իսկ գործողին, այլ ոչ ի վճռ գործոյն։

Ուս բացայայտութեամբ, և առ հաստատութեամբ հակադրեալ կարծեացն, որ է հասարակաց և այլոց ուղղափառ դպրոցաց,

Ասելի է նախ։ Մարդն պարտաւորի երբեմն գործս իւր վերաբերել բացայայտ զորութենական վերաբերութեամբ առ Աշ՝ իրրև առ վերջին վճռաճան, եթէ առ բնականն, և եթէ առ գերբնականն. այս է՝ ըստ այնմ, ըստ որում ճանաչէ զնա, կամ կարող է ճանաչել։

Յայց։ Ուանդի եմ մարդ, եթէ հաւատացեալ, և եթէ անհաւատ, պարտաւորի երբեմն կրկնանել զներգործութեամբ սիրոյն Աշ, իրրև վերջին վճռաճան, կամ ի վեր քան զնմ։ Այս ամենևեան ընդունին, ևս և զանհաւատից. վասն թէպէտ զԱշ ըստ որում արարչապետ բնութեան ոչ ճանաչէն, սակայն կարող են ճանաչել զնա. իրրև զնմանէ ոչ լինի անյայտելի տպաւորեալ, ոչ ասացաք յատակ յառաջնում մասին։ Խնդրի՝ ի ներգործութեան այնպիսի սիրոյն Աշ ի վեր քան զնմ, և իրրև վերջին վճռաճանի, փակի զորութեամբ վերաբերութեամբ առ գործոց առ Աշ իրրև առ վերջին վճռաճան. քանզի վերջին վճռաճանն է այն՝ որ ըստ ինքեան բազձացեալ լինի, և այլք՝ վն նմ։ Լատ. սքն Թոմ. ի 2. գան. 40. խ. միայնակ. ալ. 5. առ 6. ասէ. Հնարաւոր է խորհրդածութեամբ ոչ ընդունել առ սէրն Աշ, յայնժամ երբ ինչ դառնամ խրճեն յայն ինչ, լինի խրճեալ առ Աշ։ Ուս ստորև. Հնրնչ ուհոյնինն ձայնն սէրոյ ելանէ ի ներքոյթնինչ, լինի խրճուած բնականապէս վերջին վճռաճան, և ըստ հնարաւորին՝ առ նա, որ խրճեցն առ նա՝ ներբեռնի։

Ասելի է երկրորդ։ Ուս ի զերծ լինել՝ եթէ գործողին, և եթէ գործոյն ի միոյց, չէ հարկ մարդոյ՝ որ խորհրդածութեամբ գործէ, յամի ցորչափ գործէ՝ վերաբերել զգործ իւր առ Աշ վճռ իւր սիրեցեալ բացայայտ զորութենական վերաբերութեամբ. այլ շատ է լռելեայն զորութենական վերաբերութեան։ Կամ, կամեցեալ որոշագոյն ևս խօսել, ոչ է հարկ յառաջել ներգործական վերաբերութեամբ առ Աշ վճռ իւր սիրեցեալ, որոյ զորութեամբ և ազդեցութեամբ լեցի լռելեալ գործն. այլ շատ է, ուր ոչ ստիպէ պատուիրանն սիրոյն Աշ ի վեր քան զնմ, լինել գործոյն յատարկայէն հաճեստ, և ոչինչ

թիւր

թիւր վախճանաւ, և ոչ այլ ինչ թիւր պարագային ապականեալ. այնպէս՝ մինչև գործօղն յաղագս ընտրութեանէ ըստ համաձայնութեանն ազդեցութեան բանին, և բնական օրինաց, կամովին զանձն նեղեալ արկեալ արարչապետի նորին օրինացդ. և սիրեցեալ զմանաւանդ համեստութեանն այնր գործոյ, համարեսցի սիրել լռելեայն զօրութեամբ զսկզբնապատճառն և զաղբիւրն համեստութեանէ, որ է նա ինքն Ի՛ն, որոյ այս մասնաւոր համեստութեանի՛ է հաղորդութեանէ, և ըստ հետևորդի դիտեսցէ լռելեայն զի՛ն։

Ա՛յժմ եղբակացութեանէ զառաջինն հակառակ զինեցաւ Հ՚ակենս վ՚ձ՚ պ՚ ուսուցչին Հովհաննու, ՚ի գիրս՝ որ յետ մահուն հրատարակեալ, սակայն եթէ իցէ նոյն, որում ընդդէմ գրեցի զգիրս անուանեալ՝ Ջ՚ոփոխ՚ութի՛ն՝ Ա՚յմին եզրակացութեանէ, և գրոցս ջատագովութեանէ յետ այնորիկ ընդդէմ եկաց յարգելի հոյրն Անակիս վ՚ձ՚ պ՚ առաջնորդն Հովհաննու, որում այժմ համառօտիւ պիտեմ, այլ փոքր մի ընդարձակագոյն քան զառաջինն գրոցս համառօտութեանէ. այլ նախքան զայս բարեմիտ ընթերցօղն, որոյ մի՛ ըստ կարի զնջղել փութացայց։ Ա՛ւ քանզի այս նորոգ հակառակորդ զայն յաւէտ դիտէ, զի հետազօտեալ ամենայնիւ զբանս սիրն Օգոստինեայ և սիրն Հովհաննի, ցուցցէ՝ թէ սի՛ Ա՚ղաքն են մեզ հակառակ. այլ ես ընդ հակառակս մեծապէս դիտեմ, զի մանրակրկիտ քննեալ զնմ վկայութիւնս, և զնոսին յիսկական միտս իմացեալ, ցուցից՝ թէ սի՛ Ա՚ղաքն ոչ իւիք իրօք կարծեաց մերոց հակառակ կացին։ Այլ՝ եթէ յաւելից զլուծումն այնոցիկ, զորս ընդդէմ գլխաւոր ցուցմանց մերոց դիմադրե, զերն՝ ոչ կարծեմ՝ ՚ի գլուխ հանից, զանց արարեալ զայլովք՝ որ ՚ի նպաստ, կամ չընդդէմ. ոչ իրրղն են ինձ յոլովիկն, զբօրինակ մարթ էր նմա կեղծել, ոչ երբեմն և ասաց իսկ. այլ վազն չեն հարկաւոր, և են անդէպ՝ համառօտութեանս. և զորս ասացից՝ լիով բաւն հաստատել զեզրակացութիւնս՝ ընդդէմ նորին ճգանաց։ Ա՛ա զբազմէ զանց արար, զորս ասացի յերկաքանչիւր տպագրութիւնս սորին խնդրոյ. միթէ յայն սակս զանձն պարտաւել համարի՞։ Ա՛ն որպ

Ջ՚ուց. Նախ՝ եղբակացութիւնս։ Ջ՚ոչինչ օրէնս, և զոչինչ պատուիրան Տնար է նշանակել, որով մարդն՝ որ խորհրդածութի՛ն առնէ՝ պարտաւորեսցի վերաբերել զգործս իւր առ Ի՛ն՝ պլաղգ քան զոր ասացաք յեզրակացուէ, բայց եթէ զպատուիրանն սիրոյն Ա՚յ, որ գոլով ստորասական՝ ոչ պարտաւորէ ընդ միշտ, այլ յորոշեալ ժամանակս և ՚ի պարագայս. ապա ուր ոչ ստիպէ այս պատուիրան, ոչ պարտաւորի մարդն վերաբերել զգործս իւր առ Ի՛ն՝ այլ ազգ քան զոր ասացաք յեզրակացուէ։ Հ՚ասկաւ, բայց յայնմանէ՝ զի յայտ լեցի ՚ի լուծմանց առարկութեանց, է բացայայտ սիրն Հովհաննի, ՚ի 2. Նախայիշ. առ 6. ուր ասէ. Ա՚յնպէս ինդրեցի, ըն երբ պարտ էցե վերաբերել զներգործութիւնս առ վերջին նպատակն, այս ոչ այլ ինչ է, բայց երբ ինդրեր՝ ըն երբ պարտ էցե առնուլ ձեռն ինդրոյն սիրոյ ելանել ՚ի ներգործութի՛ն։ Ա՚ւ. ՚ի. խ. 100. պ. 10. առարկեալ ընդդէմ իւր զայն բան Հ՚ասկելզին, * Օ՚՚՚ ՚ի գործս Ի՛ն արուեստ ՚՚. պիտ առ 1. օրինակ զայս. Ինչ պատուիրանս ձեռնն սիրոյ պարտնամի, զի սիրեսցէ Ի՛ն ՚ի բուէ սրտի, և առ այս պատշաճ վերաբերել ՚՚՚ առ Ի՛ն, և յայն ասէ պատուիրան ձեռնն սիրոյ ընդ էն ներքոյ մարդի, բայց երբ և պ՚՚՚ վերաբերել առ Ի՛ն. ոչ՝ որ պատուէն զնօղ, պարտաւորէ յձեռնն սիրոյ պատուիրել, ոչ ըզբո՚ն այդ պատուիրանի, որ ի՛ * Պատուէն զնօղ ՚՚. այլ զբո՚ն սոյն պատուիրանի, * Սիրեսցես զՔ՚ն յամ սրտի ոստի՚՚. Ա՚ւ ոստի ասա են երկու պատուիրանք, որ ոչ պարտաւորեն ընդ միշտ, ներքոյ են ընդ զանազան ժամանակս պարտաւորելոյ. և զոր այս հնար է հանդիպել, զի ընդ ասէ պատուիրանն պատուիրոյ զնօղ, ոչ գոյն յայնժամ յանգաւոր պատուիրանին, որ զբաղաւորի՛ն երկանալի ձեռնն սիրոյ։ Ա՚թէ սակայնս ընդ հակառակորդաց, թէ սիրն Հովհաննու աստ խօսի զձեռնն սիրոյ ճշդիւ առեալ. այդպէս եղիցի. այլ զոր ասէ զձեռնն սիրոյ, իմանալ պարտ է և զբարեկամական սիրոյն Ա՚յ, որով հետև յերկուսին ևս է նոյն բան ստորասական պատուիրանի։

Ա՚յժմ յուցման ընդդէմ դնէ նախ՝ հակառակորդն, թէ պատուիրանն սիրոյն Ա՚յ, քանզի է ստորասական, ոչ պարտաւորէ ընդ միշտ առ շարունակեալ ներգործութիւս. սակայն պարտաւորէ ընդ միշտ զբրաթի։

Պ՚ետ ոմ՚ի գիրս Ջ՚ատագովութեանէ, թէ այս առարկութեանէ է ուղղակի ընդդէմ սիրն Հովհաննի. քանզի նովին եղանակաւ խօսի սի՚ Ա՚ղն զպատուիրանէ ձեռնն սիրոյ, ոմ և զպատուիրանէ պատուէրոյն զնօղ. արդ՝ սա ոչ պարտաւո-

տաւորէ զօրութիւն ընդ միշտ. ապա և ոչ նա: Նա գայնձեալ անլուր համարիմք ի գպրոցս, թէ ստորասական պատուհիրանք պարտաւորին զօրութիւն ընդ միշտ. քանզի այս լիներ նոյն իսկ պարզապէս պարտաւորելն ընդ միշտ:

Առիպէ նախ: Այնն Յովհ. խ. ւ. ի վի ածային սիրոյ՝ պր. ււ. և պլուր, բառ առ բառ ուսուցանէ, թէ պատուհիրանն ածային սիրոյ պարտաւորէ զօրութիւն ընդ միշտ: Այս զիարդ նախընթաց լուծումն լինի ուղղակի ընդդէմ սնյն Յովհայի, և անլուր ի գպրոցս, մանաւանդ ի գարոցս Յովհայեանց:

Պիտի, թէ այն Յովհաս, ոչ ի խ. ւ. ի վի ածային սիրոյ, և ոչ պլուր զայդ ուսուցանէ, այլ յայտ լինի ի լուծմանէ չորրորդ առարկուածնան. ուստի հաստատուն մնայ, թէ այս լուծումն է ուղղակի ընդդէմ սնյն Յովհայի, և անլուր ի գպրոցս:

Պիտի, թէ այն Յովհաս, ոչ ի խ. ւ. ի վի ածային սիրոյ, և ոչ պլուր զայդ ուսուցանէ, այլ յայտ լինի ի լուծմանէ չորրորդ առարկուածնան. ուստի հաստատուն մնայ, թէ այս լուծումն է ուղղակի ընդդէմ սնյն Յովհայի, և անլուր ի գպրոցս:

Առիպէ երկրորդ: Այնն Յովհաս նոյնն և զանազան խօսի զպատուհիրանն ածային սիրոյ, այլ և զպատուհիրանէ պատուհելոյ զնոսա, ի խօսելն ժամանակին, յորում պարտ է ելոյ զանել ընդգործուածին ածայականան սիրոյ, կամ յորում պատուհելի են ինոքա. այլ ոչ ի խօսելն զպատուհիրանէ վերաբերելոյ գործս առ Ա՛Ծ. քանզի ոչ ուրեք ասէ սնյն Յովհաս, թէ ոչ պարտաւորիմք զօրութիւն և բացայայտ գործս մեր վերաբերել առ Ա՛Ծ, բայց եթէ յորժամ ստիպէ պատուհիրանն ելոյ զնէրգործուածին ածային սիրոյ:

Այլ է ընդդէմն. զի ասէ բառ առ բառ սնյն Յովհ. ի 2 զան. 40. խ. միայնակ. պ. 5. առ 6. Ընդ նոքոյն, ընդ որս պարտ էին վերաբերել զնէրգործուածին առ վերջին վախճանն, այս ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ նոքոյն, ընդ որս պարտ էին ոսկոյնէրն ածային սիրոյ ելոյ նէրգործուածին:

Կրկին: Այնն Յովհաս խօսի զանազանէ ածային սիրոյ, իսկ հակառակորդք ոչ ասեն, թէ առ բացայայտ զօրութիւնական վերաբերութիւն գործոց առ Ա՛Ծ պահանջն ունակութիւն ածային սիրոյ, ապա թէ ոչ որ չունէր զանազանէ ածային սիրոյ, և սիրէր զԱ՛Ծ ի վեր քան զնմա բարեկամական սիրով, որով ընոյ զպատուհիրանն ածային սիրոյ, ոչ վերաբերէր բացայայտ զօրութիւն զնմա գործս իւր առ Ա՛Ծ, որ չէ ընդունելի:

Պիտեմ, թէ զայն, զոր ասէ աստ սնյն Յովհաս զանազանէ ածային սիրոյ, խմանայ ևս զբարեկամական սիրոյ. քանզի թէպէտ և չէ յայմ նոյն բան ունակութիւն ածային սիրոյ, և բարեկամական սիրոյ, սակայն է նոյն ըստ սնյն Յովհայի՝ և ըստ ճշմարտութիւն իրին, ըստ բացայայտ զօրութիւնական վերաբերութիւն գործոց առ Ա՛Ծ: Ի յայն սակս ըստ սնյն Յովհայի՝ և ըստ ճշմարտութիւն իրին, որ ելուզանէ զներգործուածի ունակական ածային սիրոյ, զնմ գործս իւր բացայայտ զօրութիւն վերաբերէ առ Ա՛Ծ. Ասէ յոքանչ ոչ խորին պնդն բնաւորեալ առաքեալ առ ինքն Ա՛Ծ, յայնժամ զոր ինչ գիտեն զամ կարէին յանդն ինոք, լինի կարեկամ Ա՛Ծ: Այն բանք սնյ Ագային ի նախասիրէ. տեղ: Իսկ արդ՝ որ ելուզանէ զներգործուածի բարեկամական սիրոյն Ա՛Ծ ի վեր քան զնմ, որով ընոյ զպատուհիրան ածային սիրոյ, զանձն բուսնգակ ուղղէ առ սէրն Ա՛Ծ. ապա նոյն է բան ունակութիւն ածային սիրոյ, և բարեկամական սիրոյ, ըստ բացայայտ զօրութիւնական վերաբերութիւն գործոց առ Ա՛Ծ:

Այս չէ իսկ ճշմարիտ, ոչ կարծի, թէ սնյն Յովհաս անդէն խօսի միայն զայնմանէ, որ պահանջի առ արդիւնս ըստ արժանեաց, ոչ թէ միայ բանից նր իցէ. Այնպէս նախընթացն, ընդ որս պարտ էին վերաբերել զներգործուածին առ վերջին վախճան, ոչ զի որ գործէն՝ վերաբերուածի իւրով արդիւնաւորեացի ըստ արժանեաց, այս ոչ այլ ինչ է, բայց նոյն նախընթաց ընդ որս պարտ էին ոսկոյնէրն ածային սիրոյ ելոյնել ի ներգործուածի: Արդ՝ ասեմք, թէ այս ոչ իրաք իրօք է ճշմարիտ. քանզի այր արդար բազում անգամ արդիւնաւորի ըստ արժանեաց՝ առանց ելոյնելոյ ունակութիւն ածային սիրոյ ի կերպական ներգործուածի, ոչ ուսուցանէ սնյն Յովհաս՝ անդ առ 2:

Ընդդէմ դնէ երկրորդ՝ չըլելով զձեռնարկութիւն ընդդէմ նոյն ցուցման՝ այսպէս: Ստորասական պատուհիրանն ոչ պարտաւորէ ընդ միշտ, ապա ոչ պարտաւորի մարդն ընդ միշտ զգործս իւր վերաբերել լուծելոյն զօրութիւնական վերաբերութիւն առ Ա՛Ծ:

Պիտեմ ուրա. զհետև: Ինչանգիտաւի է, զի ստորասական պատուհիրանն վերաբերելոյ լուծելոյն զօրութիւն զնմ գործս առ Ա՛Ծ, ոչ միայն փակէ յինքեան, այլև միասնի ընդ բացայայտական պատուհիրանին ոչ երբեք գործելոյ զլոյր, կամ

ինամ ի նմա հիմնի իրրև ի պատճառի իւրում։ այլ չէ այսպէս պատուիրանն ածային սիրոյ ։ Ա՛նազն ի ինդրելն, թէ ընդ՞ը պարտաւորիմ վերաբերել լաւելեայն զօրութիւն զներգործութեի իմ առ Ա՛ծ, ուղիղ պիտի, վըզի արգելեալ լինիմ առնել զներգործութեի ինչ չար. քանզի սովին իսկ՝ զի բացարձակապէս գործեմ զբարին, լաւելեայն զօրութիւն վերաբերի առ Ա՛ծ. և չէ հնար պիտի տալ այլ միւս ևս ինչ ։ Իսկ ի ինդրելն, թէ ընդ՞ը պարտաւորիմ վերաբերել զնա գործս բացայայտ զօրութիւն առ Ա՛ծ, չէ հնար պիտի, վըզի արգելեալ լինիմ՝ ոչ վերաբերել, կամ առնել զչար ինչ ներգործութիւն, այլ՝ վըզի Ա՛ծ է վերջին վճռական ։ Եթէ ասիցես, Ընդ չէ արժան յորել յոլովս. դարձեալ ինդրեցից. ընդ՞ը ոչ իցէ արժան յաւրիլ յարարածս, և չէ հնար տալ այլ ինչ պիտի, բայց եթէ՝ վըզի Ա՛ծ է վերջին վճռական, և ոչ արարածք ։ Ես դարձեալ՝ սուտ է, թէ որ առնէ զներգործութեի բացարձակապէս բարի՝ լաւելեայն զօրութիւն վերաբերեալ առ Ա՛ծ, յաւրի յարարածս ։

Ընդդէմ դնէ երրորդ ։ Ընդդեմ այնմ ցուցանէ սին Ա՛ովմաս ի բանս յայսոսիկ. ա. ի. ի. 100. պ. 10. Ես յառնչի ասա են Եղիսաբեթական պատճէնքեանց, այս է՝ սէրելոյ վ՛Ա՛ծ, Ե պատճէնոյ գՀնոզ, որ ոչ պարտաւորէն ընդ ինչ, յորշ են ընդ վընասուն ձեռնասուն պարտաւորել. Ե ըստ այսմ հնար է հանդիպիլ, զի ըզնոյ սուխ զպատճէնքեանն պատճէնոյ գՀնոզ, ոչ փոյթ յայնժամ յոմոյսուր պատճէնքեանին, որ զընդայսուսրնի եղեռնալի ածային սէրոյ ։ Ի բանս՝ ասէ, յայսոսիկ, ըստ ընդունելոյ մերոյ՝ սին Ա՛ովմաս խօսի զնծային սիրոյ, որ ճշդիւ և ընդ ձեռ ձեղք պարտաւորէ, այլ ոչ ընդ միշտ, վըզի պատուիրանն ածային սիրոյ միայն յորշեալ ժամանակս պարտաւորէ ։ Ընդ՝ և թէ հնար իցէ ունել զպատուիրանն պատուհելոյ գնոզս, և ոչ ձեղանչել մահուչափ, թէպէտ և ոչ եղուզանիցէ զներգործութիւն ածային սիրոյ, ոչ գայ զհետ, թէ հնար է նմա ընուլ զայն, և ոչ ևս ձեղանչել ներելի ձեղք, թէպէտ և զանց արացէ զվերաբերութեի առ Ա՛ծ ։

Պիտի նախ ։ Ասեմ, թէ ես ընկալայ, թէ սին Ա՛ովմաս խօսի անդէն զնծային սիրոյ ճշդիւ առեալ. այդ միայն ներելոյ ։ Ընդդէմ եղիցի, ասեմ. և այս բարբառ, ոչ գիտեն ամենքեան, ոչ է այնմ, որ ընդունի, այլ այնմ, որ ներէ անցանել ։ Երկրորդ՝ թէպէտ պատուիրանն ածային սիրոյ ըստ ինքեան պարտաւորէ ընդ ձանր ձեղք, սակայն ոչ ընկալայ, թէ չէ նմա հնար ըստ պատահման և ըստ պարագայիցն պարտաւորել ընդ ներելի ձեղք, ոչ յայլ պատուիրանս հաւատալոյ, յուսալոյ, պատուելոյ զնոզս, վճարելոյ զպարտս, ևն։ Երրորդ՝ ոչ ընդունիմք, թէ պատուիրանն ածային սիրոյ, ևս և լայնարար առեալ, վերաբերելոյ զնա, և զներգործութիւն մեր՝ բացայայտ զօրութիւն առ Ա՛ծ, եթէ գոյի, ըստ ինքեան պարտաւորէ միայն ընդ ներելի ձեղք. զորմէ ստորև ։ Այս երրորդ՝ թէ սին Ա՛ովմաս խօսի զնծային սիրոյ՝ ճշդիւ, կամ լայնարար առեալ՝ փոխանակ բարեկամական սիրոյ, նոյն է ըստ առաջիկայ խնդրոյս, զի երկոցունն ևս պատուիրանն է ստորասական ։ Խնդիրք է ի մէջ մեր, և հակառակորդաց, թէ արդեօք ըստ սին Ա՛ովմասին՝ պարտաւորի՞մք ի պատուիրանն ածային սիրոյ, եթէ ճշդիւ, և եթէ լայնարար առեալ՝ փոխանակ բարեկամական սիրոյ, վերաբերել բացայայտ զօրութիւն զնա, և զներգործութիւնս մեր առ Ա՛ծ. և թէ պարտաւորիմք, ոչ գնեն հակառակորդք, ապա պարտաւորէ այն պատուիրան յայտ ներգործութեե. այլ զայս յայտնապէս ուրանայ սին Ա՛ովմաս, վըզի է ստորասական ։ Ընդ՝ տեսցէ, թէ զինչ իցէ զօրութի ձեռնարկութեանն.

Ա՛նա՛, զոր ասէր Հակենս վ՛յն, թէ ըստ ոճոյ սին Ա՛ովմայի՝ պատուիրանն ոչ պարտաւորէ, բայց եթէ յորժամ և ըստ օրում ամփոփէ ընդ մահուչափ ձեղք. պիտի ետու՝ ի գիրս Ջաւագութեե, եթէ միտք սին Ա՛ովմայի է, թէ ներելի ձեղն ոչ է ընդդէմ օրինաց, այս միտ՝ զի ոչ ընկէ զվճռական օրինաց, այլ է ընդդէմ օրինաց այս միտ, զի արգելեալ լինի յօրինաց ։ Ես զայս ընդունի նորոգ հակառակորդն. այլ քանզի վս սորին իրաց յառաջ բերի զվկայութիւնս ինչ սին Ա՛ովմայի, պնդէ՝ թէ ոչ ուղիղ յառաջ բերի զայնս, և երևի յանդիմանել զիս իբր զանցուցառու-

առաքեան, կամ զկատարեալն, ասել, թէ յառաջ բերի զվկայութիւնն զայնոսիկ այնու եղանակաւ, և նովին մտօք, որով յառաջ և բեր զայնս քաջհամարեան Կեղրիա, ա. յ. խ. 71. պ. 6. զոր ոչոք, ոչ կարծեմ, յանդիմանէ իրրև զանցառու, և զկատարեալ։

Ա՛պա կայ ձեայ անդրդուելի առաջին ցուցումն։

Հուց. երկրորդ՝ եզրակացութիւնն։ Ընհամառօտն, կամ մեզառօրն, որ առանց ինչ նախընթաց ներգործական վերաբերութեան առ Ի՛ն՝ զի իւր սիրելեալ՝ առնէ զաղօրմութի՛ն պատճառաւ ողորմածութեան, պատուէ զծնօղ՛ն պատճառաւ գթութեան, հատուցանէ զայրատ՛ն պատճառաւ արդարութեան, յոչինչ գլխոց մեղանչէ. ոչ՛ն կողմանէ առարկային, որ է բարի, և հաստատ. ոչ՛ն կողմանէ պարագային, զինքն ներքուստ՝ ոչ իմիք թիւր պարագայի ընդ մէջ մտանել. և ոչ առ պակասութեան վախճանի, զոր ունի փոխանակ մերձաւոր և բացայայտ վախճանի զմտանաւոր հաստատութի՛ն նորին գործոյ. և քանզի այս մտանաւոր հաստատութիւնն ըստ ինքեան դիւրէ, և վերաբերի առ աղերսուն, առ արարչապետն, և առ կատարիչն համերջն հաստատութե՛ն, որ է Ի՛ն, ունի զԻ՛ն լուսեղէնն զօրութի՛ն փոխանակ վերջին վախճանի։

Ընստատի նախ։ Որ կամի զգործ ինչ բարի, զնրօրինակ՝ զաղօրմութի՛ն, կերպարար բացայայտ՝ զի մտանաւոր հաստատութե՛ն նի, կամի բացայայտ զօրութի՛ն զհաստատութե՛ն ըստ ինքեան. քանզի ոչ չարժի կերպարար բացայայտ՝ի մտանաւոր հաստատութե՛ն, բայց նեթէ չարժեալ միանգամայն բացայայտ զօրութի՛ն՝ի հաստատութե՛ն ըստ ինքեան. և քանզի այս հաստատութի՛ն ըստ ինքեան չիրամ է Ի՛ն, կամի լուսեղէնն զօրութի՛ն զԻ՛ն։

Ընստատի երկրորդ, և առաւել ևս բացատրի այս հիմնական պատճառ։ Ա՛ղեաւորն, կամ անհատաւոն, յորում բնական սէր հաստատութեան, և արդարութի՛ն չէ իսպառ ջնջեալ, որ չայնմ սիրոյ առնէ զարդար, և զհամեստ գործս ինչ առանց ինչ ընկատառնութե՛ն թիւր պարագայից, այլ հաստատուն աղեցութե՛ն ուղիղ բանի, և բնական օրինաց, ընրօրինակ՝ հատուցանէ ընկերին զնչուն, պահէ զհաւատարմութիւն բարեկամի, ողորմի տառապեալ անձինն, և, ասակապես վերջ զայնս արդար տեսանէ, և առ, նն բնական լուսով զանձն պարտաւոր ճանաչէ. նախ՝ աստ և այժմ հնազանդի Ի՛ն, թէպետ և գնա ոչ ըստ բաւականին բացայայտ ճանաչէ, վերջ առնէ՝ զոր Ի՛ն արարչապետն ամ արդարութե՛ն առնել պատուիրէ։ Երկրորդ՝ գործէ լսելեայն վ՛ն Ի՛ն, վերջ գործէ վ՛ն բնական արդարութե՛ն, և համեստութե՛ն, որպ Ի՛ն է արարչապետ, և կատարիչ։ Ընդ երրորդ՝ լսելեայն և ըստ իմիք սիրէ զԻ՛ն իրր զառաջին կանոն համեստ ներգործութեանց, վերջ սիրէ զհամեստութի՛ն, զոր Ի՛ն սիրել պատուիրէ. ուստի սմն Օգոստինոս ասէ՛ի Աղղ. Ճ. Որ ինչ բարեկեցս լինի Ի՛ն լինի, վ՛ն պատուիրեսցէ նորա լինի։

Ընդ այս է քաջայայտ միտք սմին Ծովմայի, որ՛ի գլ. ժդ. Հռովմ. ընթերց. 3, վճռական բառիւք ասէ. Հնահաւատն ընդ առհասարակ ունի եւ բարիք բնութե՛ն. Ե յայն սովորեցեալ անհաւատ ոչ յաղթեցուիցէ եւ առնել զբարի ինչ, ոչ վերաբերեալ առ չար վախճան, ոչ հեղանիլ։ Ընպաքէն չիք ինչ բացայայտագոյն քան զայս, և է նոյն իսկ եզրակացութի՛ն մեր. և ոչ տեսանեմ, թէ զինչ ինչ պիտի ունիցին տալ հակառակորդք Ա՛նգղ չէ հնար նոյ ասել, թէ ոչ մեզանչէ մեզք գործոյ, այլ գործողի. զի ասէ սմն Ա՛ղաթն բացարձակապէս, անորոշակի, և առանց ինչ սեղմելոյ, կամ ամփոփման, եթէ՝ ոչ հեղանիլ. ապա՝ ոչ մեզք գործոյ, և ոչ մեզք գործողի, ապա թէ ոչ՝ մեզանչէր։

Կուցէ սմն Ծովմաս իմանայ՛ի վ՛ն մահու չափ մեզայ, այս է՝ թէ ոչ մեզանչէ մահու չափ, այլ կարի քաջ ներելի մեզք. քանզի այսպէս մեկնէ հակառակորդն, այլ գլխովին մոլորի. քանզի աճէ՛ի վ՛ն անընդմիջապէս սէր Ա՛ղաթն զնի վերադրեալ բանիցդ. Ասոյն ի՛ն գործ նէ ոչ ածէ՛ն ի ներելի մեզս, ընդ ոչ է ներելի մեզս։ Ա՛նգղ առ ինչ, աղաչեմ, սմն Ծովմաս զայս զգուշութի՛ն յաւել՛ի վ՛ն, եթէ համարեր մեզանչել այնմ անհաւատի ներելի մեզք՛ի բարի գործս իւր։ Կուցէ յերաշնագոյ երբեք, թէ մարդն՛ի մեզանչել ներելի մեզք՝ արդիւնաւորի, կամ թէ ներելի մեզքն է արդիւնական։

Ա՛յլ՝ ասէ հակառակորդն, թէ սմն Ծովմաս ըստ բաւականին բացատրէ զմիտս իւր՝ի մանալ՛ի վ՛ն մահաչափ մեզաց, անընդմիջապէս ածեալ՛ի վ՛ն։ Ուի յորժամ այդ առհասարակ առնի ինչ յայնմանէ՝ զի է անհո-

տար, յայտ է՝ ըստ ինքեանէ. ապաքէն մահու՝ չափ։

Ա՛յլ է ընդդէմ։ Նախ առաջին՝ վերոյիշ հակառակորդն, քանզի ոչ անընդմիջապէս, այլ զինի բաղում տողից որ Աֆան զայս բան յաւելու՝ ի վերս առաջնոյն։ Ա՛յլ այս չէ ինչ։ Ա՛յլ թէ սէն Լովմայս յետին բանիւքս մեկնէ զառաջինսն ըստ մտաց հակառակորդին, և ոչ իսկ Երգոս Հարիւրապետն տեսանէ։ Ահա սէն Լովմաս՝ ի յետին բանսն խօսի՝ ի վերս մահու՝ չափ մեղաց, անցեալ. միթէ յայն սակս և յառաջինն բանսն։ Ընդհատան, որ առնէ յանհատաւորէ, մեղանչէ մահու՝չափ. ապա անհատան՝ որ առնէ յատզեցուածէ բանին զբարի ինչ, ոչ վերաբերեալ առ չար վախճան, մեզանչէ ներելի մեղաք, թէպէտ և ոչ մահու՝ չափ։ Օ՛ի՛նչ հետեւութի՛ւն։ Ա՛ւ քանզ ընտանի օրինակ։ Հակառակորդն՝ ի հարցանել խոստովանողդ՝ ի վերս վատահամբաւութեան ընկերին, պիտէ. եթէ յայտնեսցես զծանր մեղս ընկերին մեր բարի և հարկաւոր վախճանի, ոչ մեղանչես։ Իսկ եթէ յայտնեսցես յատկութէ, և՝ ի դիտաւորութէ վատահամբաւելոյ, առանց հարկաւոր վախճանի, մեղանչես։ Ընկերդրդում մնասին խօսի՝ ի վերս մահու՝չափ մեղաց, միթէ յայն տակս և յառաջինսն։ միթէ յայն սակս՝ որ յայտնէ զմեղս ընկերին վերս բարի և հարկաւոր վախճանի՝ մեղանչէ՝ ներելի մեղք, թէպէտ և ոչ մահու՝չափ։ Ընհատսիկ քեզ, թէ ծրպիսի մեկնութի՛ւնք, և թարգմանութի՛ւնք առաւելին քաջայայտ բանք պիտ Աֆին, մինչև բանի բերիլ՝ ի պաշտպանութիւն առանձին այսր կարծեաց ընդդէմ հատարակաց կարծեաց տղղտփտա գպրոցաց։ Բրդ՝ դարձ արասցուք՝ ի ձեռնարկութէին կանխաւ արարեալ։ Ասէն Լովմաս ասէ բացարձակապէս, անորոշակի, և առանց ինչ ամփոփման, թէ այս անհատաւոր ոչ մեղանչէ. ապա ոչ մեղանչէ՝ ոչ մահու՝չափ, և ոչ ներելի մեղք, ապա թէ ոչ՝ մեղանչէր, զոր ուրանայ սէն Լովմաս։ Լովին եղանակաւ և՝ ի նոյն միտս խօսի սէ Աֆան։ ք։ ք։ խ։ 10, ալ։ 4։ բոլ։ ուր ասէ։ Ձէ պարբ, զէ յամ գործս խրխնջից ձեզնից անհատապա՛ր, այլ յորժամ գործն ձեզ զբաղած ինչ յանհատապատնէ՝ յայնժամ ձեզ ղանչէ։

Հուսկ յետոյ՝ այսմ ցուցման ընդդէմ դնէ հակառակորդն, նախ՝ չրջելով զձեռնարկութէին՝ ի վերս տմտանական ներգործութէն՝ ի սէն Լովմայէ։ ի 4։ զան։ 31։ խ։ 2։ պ։ 2։ ալ զայս մանէ ասացուք՝ ի լուծման երրորդ առարկութեանն։

Ընդդէմ դնէ երկրորդ, թէ այս անհատաւ, կամ մեղաւոր, թէպէտ ոչ մեղանչէ մեղօք ներգործութէն, սակայն մեղանչէ մեղօք զանցաւորութեան, ըստ որում գործ նո՝ ներգործութէի, կամ զօրութէ ոչ վերաբերի և ևս առ Աֆ, և ըստ այսմ մեայ յորարածս, որում չէ կնար լինել առանց մեղաց։

Պէտք, թէ այս անհատաւ կամ մեղաւոր ոչ մեղանչէ, և ոչ մեղօք զանցաւորութէն, վասն գործ նո՝ ըստ բաւականին վերաբերի առ Աֆ, և չիք պատուհասն և ևս վերաբերելոյ. և կամ թէ ոչ՝ նշանակեսցէ հակառակորդն. և ըստ այսմ ոչ հայի յարարածս։

Ոարձեալ՝ սէն Լովմաս քաջայայտ, անորոշակի, բացարձակապէս, և առանց ինչ ամփոփման՝ ասէ, թէ սա ոչ մեղանչէ. առ ինչ ապա վայրաբանէ ընդդէմ մեր՝ յառաջ բերեալ զանաղանութէի մեղաց ներգործութէն, և զանցաւորութէն։ Դուցէ այս զանաղանութիւն էանց զքաջմտութեամբ հրեշտակահանգէտ Աֆին։

Ընդդէմ դնէ երրորդ՝ նոյն ցուցման։ Ասէ զօրութենական վերաբերութէի ոչ առնէ անբաժիր յամ մեղաց, ոչ յայտ է՝ ի սէն Լովմայէ՝ ի վերս տմտանական ներգործութէն։ Ա՛յլ ոչ կանխաւ առացաք, զայսմ ձեռնարկուէ խօսիս ցոյց՝ ի լուծման երրորդ առարկութէն։ Ա՛ւ այժմ լուիցէ սէն Լովմայի՝ ի նախայիշ։ տուզ, թէ ոչ հեղանչէ։ Ապա անբաժիր լինի յամ մեղաց։

Ընդդէմ դնէ չորրորդ՝ նոյն ցուցման։ Ասէ վերաբերութիւն ոչ է ըստ ճշմարիտ անուանն վերաբերութէի, ապա թէ ոչ որ ընթեռնու, կամ ուսանի, վզզի սիրէ զմասնաւոր ինչ առաքինութէի, հաստատէր լսելեացն սիրել զԱ՛ծ, որ է առաջին ճշմարտութէի։

Պէտք, թէ ճշմարտութէին է առարկայ մտաց, և ոչ կամաց, բայց եթէ՝ ըստ որում բարի. արդ՝ եթէ որ սիրեսցէ զճշմարտութէին ըստ որում բարի ինքեան, և պատշաճ իւրում վճակի, ըստ ազդեցութէն բանին՝ և խոհեմութէն, համարի սիրել զԱ՛ծ լսելեացն զօրութէն, ոչ և յայլ բարի գործս։

Ա՛ւ զայսօրինակ անզօր ճան մրցանք հակառակորդին ընդդէմ այսմ ցուցման, որ և նմին

իրն

իրի կայ մեայ Հաստատուն յիւրում զօրութեան։

Հնուց. երրորդ՝ եղրակացութիւնն ։ Ո՛րէ մարդն՝ որ խորհրդածութիւն առնէ, պարտաւորի վերաբերել զամ գործս իւր առ Ա՚ծ վն իւր սիրեցեալ՝ բացայայտ զօրութենական վերաբերութիւն, ըստ մնացեալ հակառակորդաց, պակասութիւն այսպ վերաբերութեանէ առնկանէր ոչ միայն ՚ի վն գործողին, այլև ՚ի վն գործոյն. խնդրդ՝ սուտ է հետևութիւնս, ըստ դատանելոյ իսկ հակառակորդաց. ապա ։ Հնուց. հետևող. ՄՀագութիւն ։ Ներգործութիւնն ոչ կարգեալ առ պատշաճ վահճան, է ներգործութիւնի անկարգ և չար. ուստի սին (Հովմաս՝ ա. ՚ի. խ. 18. պ. 1. բոլ. ասէ. Ներգործութիւնն ՚ի խորհրդածել բանէն յառաջ եկեալ՝ երէ չեղէ իրրեալ առ պատշաճ վահճան, առնէն իւ հակառակի բանէն, ՚ե ունի զճան չարէ ։ Ո՛ւ յայսմ սկզբնէ հետևեցուցանէ, թէ չէք ներգործութիւնք անտարբեր յանհնատ ։ Իսկարդ՝ ըստ հակառակորդաց՝ ներգործութիւնն ոչ վերաբերեալ առ Ա՚ծ վն իւր սիրեցեալ՝ բացայայտ զօրութենական վերաբերութէ, է ներգործութիւնի ոչ կարգեալ առ պատշաճ վահճան. ապա ։

Արդիւնն հակառակորդք, թէ պակասութիւնն վերաբերութէ անկանի ՚ի վն գործողին, այլ ոչ իւիք իրօք ՚ի վն գործոյն. Նմին իրի թէպետ և մեղանչէ գործօղն առ պակասութէ բացայայտ վերաբերութէ, սակայն գործն մեայ անարատ ։ Ո՛ւ զայս ինդգնն ցուցանել պէսպէս օրինակօք ։ Օգայսօրինակ՝ ասեն, որ ուխտիճ պարտաւորի ասել զեօթն սաղմոս ապաշխարութէ ՚ի ծունկս անկեալ, եթէ զայնս մտադիրութէ և չերմեռանդութէ ասասցէ յոտին կանգնեալ մեղանչէ, այլ գործ նի ոչ է չար ։ Այսպէս որ ՚ի պատուիրանէ խոստովանահօրն պարտաւորի վերաբերել բացայայտ զօրութէ առ Ա՚ծ զողորմութիւն եղեալ ՚ի վն իւր, և ՚ի տալն զողորմութիւնն՝ զանց առնէ զայսոսիկ վերաբերութէ՝ մեղանչէ, այլ ողորմութիւնն ոչ է չար ։ Այնպէս ևս որ ՚ի պատուիրանէ եկեղեցւոյ պարտաւորի պահել զծոմն՝ առ ՚ի ազատել ՚ի պատերազմէ, և ՚ի սովէ, և պահէ ծոմն միայն վն միոյ վահճանի, մեղանչէ, այլ ծոմապահութիւնի նի ոչ է չար. նէն ։

Պէսէմ ։ Ա՚նհնազիտութէ է, զի յայսոսիկ և յայս սոցին նման օրինակս՝ պարտաւորութէնն անկանի ՚ի վն գործողին, և ոչ ՚ի վն գործոյն. իսկ ՚ի դիպուածս մեր, ըստ սկզբանց հակառակորդաց, անկանի ՚ի վն երկոցուն և. զի ըստ նի՝ այս պարտաւորութէի ծագի ՚ի տէրութէ, զոր Ա՚ծ ըստ որում առաջնին սկիզբն, և վերջնին վախճան՝ ունի ոչ միայն ՚ի վն գործողին, այլև ՚ի վն գործոց նի. և ըստ հետևորդի՝ այս պարտաւորութէի անկանի ՚ի վն գործողին, և ՚ի վն գործոյն. և ոչինչ նեղազ այս վախճան պարտի լինել ներգործութէ յանհատն, քան զոր այլազգ՝ ասի ներքին, և է ըստ այլևայլ բանի յայլոց պարագայից ։ Ո՛մին իրի ոչ ըստ մեզ՝ ներգործութէին լինէր չար, եթէ բանիւ պարագայի ինչ ոչ վերաբերէր լուսեղեայն զօրութեամբ առ Ա՚ծ. այնպէս ևս ըստ հակառակորդաց՝ պարտ է համարել չար, եթէ ոչ վերաբերեցի բացայայտ առ Ա՚ծ. մանաւանդ զի ըստ նի չարի յարաբածս ։

Պնդէ հակառակորդն, թէ միայն պակասութիւնն պատշաճ վահճանի ոչ երբէք կերպարան անկանի ՚ի վն ներգործութէ ։ Այս զի՞նչ խնդրէ սին (Հովմաս՝ յասել անդ իւրում, թէ Ներգործութէնն ՚ի խորհրդածել բանէն յառաջ եկեալ՝ երէ չեղէ առ պատշաճ վահճան, առնէն իւ հակառակի բանէն, ՚ե ունի զճան չարէ ։ Պէտ տայ. Ա՚ն ասէ զէն Հովմաս . . . ըն ներգործութէնն առ ոչնչ պատշաճ վահճան յորժէալ, ներգործաբար անգործայ դնայն ՚ի պակասութէնն ։ Ո՛ւնդրեմ, զի ասասցէ. ոչ ապաքէն ներգործութէնն հակառակիլ բանին, և լինել չար առ պակասութէ պատշաճ վահճանի, է անհատանալ ներգործութէնն կերպարաբար առ պակասութէ պատշաճ վահճանի ։ Օ՚ի նոյնանշան են այսոքիկ ։

Ո՛այց ոչ ուրանամք, թէ գործոյն առանց պատշաճ վահճանի՝ ունի զչար վահճան, ոչ ըստ ինքեան, այլ յայս միտ չար, զի ոչ է պատշաճ. քանզի այսոքիկ իսկ՝ ասէ սին (Հովմաս, ներգործութէին հակառակի բանին, և ուրի զբան չարի. և ՚ի նոյն միտս ասաց սին (Հովմաս, ՚ի 2. զմնս. 40. պ. 5. առ 5. Թէ վահճան խորհրդածեալ ներգործութէ ոչ կարէ լինել անտարբեր ։ Ո՛ւ ըստ այսմ տապալին գլխաւոր ձեռնարկութէիք հակառակորդին ։ Ո՛ՀՀ վն այսր ամի՝ եղեալ, թէ պահանջի վահճան դրականապէս, և ըստ ինքեան չար՝ ՚ի գործողն առանց պատշաճ վահճանի՝ առ ՚ի լինել ներգործութէնն նի չար, է նոյն ՚ի կարծիս հակառակորդաց, այս է յարուն յարաբածս ։

Ա.յլ արդ՝ կրկնեմ զոր ասացի յառաջնում դրութեն այսր խնդրոյ, և ապա ի գիրս Յ.ա տագովութեն, թէ ես ոչ պնդեմ գլխաւորապար ի վնաս այսր ձեռնարկութեն ։ Այո՛ թէ՝ թոյլ եւտու, և արդ ևս՝ թոյլ տամ հակառակորդաց, զոր գիտեն ։ Այսոյհ, եդեալ՝ թէ գոյքն պատճառ վերաբերեալ ոչ ակնարկայ ։ Այնմ իրի վայրապար համարիմ աստէն յերկար գնգերիլ ։

Յետ. երորորդ՝ եղակացութիւնն ։ Եթէ մարդն առ պահաստութեն բացայայտ զօրութեն՝ նական վերաբերութեն առ Ա.ծ մի իւր սիրեցեալ՝ մեղանչէ ի գործելն գործ բարի ըստ առաքելոյն, զհետ գայ, թէ հարկ է անհաւատին՝ ցորշափ մնայ անհաւատ՝ մեղանչել յամ գործս, որ է դատապարտեալ Ա.ղեքսանդրէ ուխերորդէ յոյսմ նախադասութեն ։ Հարկ է անհաւատին յամ գործս խղճալիք ։ Ոչ ուխերորդն ։ Որ ի դիւրիմաց միտս իմացեալ լինի, ցորշափ է անհաւատ ։

Ընդդէմ դնէ նախ՝ այսմ յուցման՝ հակառակորդն, իբրզի դնէ ինքն յանհաւատս զբաւական շնորհս, որովք մարթին խորշիլ ի մեղաց ։

Պէտէ ։ Ա.յն բաւական շնորհք կամ ի մէջ բերեն զծանօթութեի ճշմարտին Ա.յ, և կամ ոչ ։ Եթէ զառաչինն, դադարին յայսմ մասին լինել անհաւատ ։ իսկ նախադասութեին դատապարտեալ իմացեալ լինի զանհաւատից, ցորշափ մնան անհաւատ ։ Եւ եթէ զերկրորդն, ոչ են կարող վերաբերել զներգործութիւնս իւրեանց բացայայտ զօրութէ առ Ա.ծ, զոր ոչ դիտեն ։ և ըստ այսմ առ պահաստութեն այսր վերաբերութեն հարկաւ մեղանչեն յամ գործս իւրեանց ։

Ընդդէմ դնէ երկրորդ ։ Անհաւատք՝ ըստ դրութեն իւրոյ՝ ոչ մեղանչեն ի գործս, այլ ի զանցառութեն, իսկ դիւրիմաց միտք այսր նախադասութեն, հղանչէլ ի գործս, է՝ զի գործն իցէ անհաւատ ։

Պէտէ, թէ դիւրիմաց միտք այսր նախադասութեն, Անհաւատն հղանչէ յամ գործս, է՝ թէ Անհաւատն հղանչէ ցորշափ գործէ ։ եթէ մեղիցէ մեղք գործոյ, և եթէ գործողն ։ Ոչ յորժամ ասեմք աշխարհաբար, թէ Կըհղանչէ ձի ունէն գործին հղջ, իմաստն է, թէ Կըհղանչէ ունէն անփոյ, ոչ Կըգործէ ։ Որ՝ ընդունին հակառակորդք, թէ անհաւատն մեղանչէ ցորշափ գործէ, այս է՝ առ պահաստութեն բացայայտ վերաբերութեն ։ Եւ դարձեալ՝ թէ այս իցէ միտք դատապարտեալ նախադասութեն, քաղեմք ի պարագայիցն ։ քանզի եթէ ծայրագոյն քահանայապետն դատապարտէր միայն զայս նախադասութեի, ըստ որում ցուցանէ գործոյն լինել անհաւատ, զոչ այլ ինչ դատապարտէր, բայց եթէ զոր արդէն դատապարտեալն էր յերից ծայրագոյն քահանայապետաց ի Յայոս. այս է՝ թէ ամ գործք անհաւատից են մեղք ։ Եւ մի ասիցես, թէ այս երկրորդ նախադասութեի յաւելու ի վնաս նոյն զնոր ստութեի, յասելն ։ Հարկ է ամ գործոց անհաւատից լինել մեղք ։ քանզի այս ևս գտանի յառաջնումն ։ Վասն եթէ ամ գործք անհաւատից են մեղք, անտարակոյս հարկ է զի իցեն պայիսի, ապա թէ ոչ այլապէս հանդիպէր երբեմն ։ Երկրորդ՝ զի ըստ Յայոսի այսր նախադասութեի հեղինակի, յայն սակս ամ գործք անհաւատից են մեղք, վասն ոչ վերաբերբերին բացայայտ առ Ա.ծ ։ իսկորդ՝ անշնարին է նոյ բացայայտ վերաբերիլ զգործս առ Ա.ծ, որք զնա ոչ ճանաչեն, զորօրինակ են անհաւատք ։ ապա հարկ է ըստ մտաց դատապարտեալ նախադասութեին՝ ամ գործոց անհաւատից լինել մեղք ։

Դարձեալ՝ Յայոս ասէր, թէ գործք անհաւատից ոչ վերաբերեալ առ Ա.ծ՝ են մեղք, վասն վերագրէր զայսկասութեի վերաբերութեն՝ նմին գործոյ ։ և քանզի ոմանք յաճախարանից յետ դատապարտութեի նր՝ առ խոյս տալոյ ի նմանէ՝ ասէին, թէ գործն ոչ է մեղք, սակայն գործօղն մեղանչէ առ պահաստութեի վերաբերութեան, վերագրեալ զպահաստութեի վերաբերութեի՝ գործողին, և ոչ գործոյն, դարձեալ դատապարտեցան ի վերոյիշատակեալ նախադասութեի ։ Այս ոչ եղեն դատապարտեալ զի ասէին, թէ գործք անհաւատից են մեղք ։ այլ զի ասէին, թէ անհաւատն մեղանչէ ի գործն, կամ ի գործելն առանց վերաբերութեի ։

Ստիպէ հակառակորդն ։ Որ ասէ զմտանագրէ ուսիքէ, թէ Հղնոյն յամն, միտք բանիցն է, թէ ոճ նր է վրիպակ ։ ապա յասելն, թէ Անհաւատն հղանչէ յամ գործս, միտք բանիցն է, թէ ամ գործք նորա են անհաւատ ։

Պէտէ ։ Ցերեալ առաջարկութեիդ՝ ուրա զհետե ։ Ընդհանգիտութեի է նախ, զի ի նախադասութեի հակառակորդին բացայայտ որոշի առարկայն, և նիւթն, յորում է վրիպակն ։ այլ չէ այսպէս յասելն ընդհանրապէս, հղանչէ յամ

յամէ ճարտասանութեան, որ ըստ հաստատակաց իմացուածոց նշանակէ՝ ցուցանել գործէ, ոյզ և առացաք՝ Երկրորդ անհանգիստութեին է, զի զպիտս բանիցն, զոր ընդ այնցաք դատաստարուեալ նախադատութեանն, քաղեմք՝ ի պարագայիցն, զորս ոչ ունի մասնաւոր նախադատութեին հակառակորդին. արդ՝ զբնական և զդիւրիմաց միտս նախադատութեն ինչ իմանալ պարտ է՝ ի պարագայից։

Ալլորդ՝ ոյզ արդէն ծանուցաք այլուր, զայսպիսի առացաք ձեռնարկելով, և վիճաբանելով, և ոչ հաստատելով. քանզի զչոք դիտեմք դատապարտել։

Յուց. հինգերորդ՝ նզրահացութեին։ Երէ էր պարտաւորութեի վերարերելոյ բացայայտ զօրութեի՝ չէմ գործս առ Ա՛Ծ զի իւր սիրեցեալ, այս պարտաւորութեի ըստ սեռի իւրում լինէր ընդ մահուչափ մեղաց. իսկարդ՝ առատ է հետեւ. ըստ դատանելոյ իակ հակառակորդաց. ապա և առաջարկ։ Յուց. հետեւող. մեծագունին։ Նախ՝ զի զայս պարտաւորութեի հիմունն՝ ի պատուիրանն սիրելոյ զՆ՛Ծ՝ ի բոլոր սրտէ. իսկարդ՝ այս պատուիրան պարտաւորէ ըստ սեռի իւրում ընդ մահուչափ մեղաց, մինչև յանցաւորի նր՛ի ծանր նիւթ՝ մեղանչել մահուչափ, ոյզ ամենեքեան խոստովանին. և հնար է աստ լինել ծանր նիւթոյ, զորօրինակ՝ եթէ երկար կարգ ներգործութեաց՝ ի վիճակի ընտրելոյ խոտորնացի Ա՛Ծ՝ և առ նա զի իւր սիրեցեալ՝ ոչ վերաբերեացի. ապա։ Երրորդ՝ վնզի հիմունն դարձեալ՝ զայս պարտաւորութեի՝ ի բնական պատուիրանի ճանաչելոյ, և կացուցանելոյ զՆ՛Ծ՝ ոյզ զառաչին սիրոյն, նոյնպէս և ոյզ զվերջին վախճան ամ գործոց մերոց. իսկարդ՝ առարկայ այսր բնական պատուիրանի է ըստ ինքեան ծանր, ապա և պարտաւորութեին ծանր. զի պարտաւորութեի բնական պատուիրանին ճշտով երթայ բնութեամբ առարկային իւրոյ։ Երրորդ՝ ինդրեմ՝ ի հակառակորդաց, թէ զինչ հիմամբ՝ ի պատուիրանէն Ա՛Ծ վերաբերել չէմ առ նա զի իւր սիրեցեալ, ասեն՝ թէ այս պատուիրան պարտաւորէ միայն ընդ ներելի մեղաց, որովհետև այլ պատուիրանք, եթէ բնականք, և եթէ ձեռնային դրականք, ուր առարկայն ըստ ինքեան է ծանր, պարտաւորեն ըստ ինքեան, և ըստ սեռի իւրեանց ընդ մահուչափ մեղաց։

Ընդդէմ դնէ հակառակորդն այսմ ցուցման՝ այսպէս։ Ոչ հատուցանեմ զծանր պարտս, որ դնէ զկենանս՝ ի վեր հայրենեաց, ոչ բառնայ զերևելի ինչ Ա՛Ծ՝ ի վեր դնելոյն. այլ բառնայ միայն Ա՛Ծ զվերաբերութեի երևելի ինչ իրաց, որ է թևթև ինչ։

Պիտեմ՝ Որ զայս առնէ առանց բացայայտ վերաբերութեան առ Ա՛Ծ, ըստ սկզբանցն հակառակորդաց, բառնայ Ա՛Ծ զերևելի ինչ. նախ՝ վնզի որ լինի, և ոչ լինի վ՛ի Ա՛Ծ, բարձեալ լինի՝ ի նմանէ։ Երկրորդ՝ զի յայսոսիկ ծանր իրս ոչ ունի զՆ՛Ծ փոխանակ վերջին վախճանի, և յարի յարարածս, որ է ծանր ինչ։ Երրորդ՝ զի՝ ի ծանր իրս յանցանէ զղայտութեաւն սիրոյն Ա՛Ծ՝ ի վեր քան զնմ։

Ասիպ՝ Որ ուխտեր Ա՛Ծ բացայայտ վերաբերել զնմ խորհրդածեալ գործս իւր առ Ա՛Ծ, ոչ մեղանչէր մահուչափ զանցաւորութեի վերաբերութեն երևելի ինչ իրաց. ապա նոյնպես։

Պիտեմ նախ՝ ուրա. զհետև։ Ա՛ղի ուխտն ոչ պարտաւորէ, բայց եթէ ըստ դիտաւորութեան ուխտողին. արդ՝ ոչ համարի, թէ դիտէ ուխտողն պարտաւորել զանձն ընդ մահուչափ մեղաց առ վերաբերութեի միոյ կամ երկուց՝ և առ երևելի իրաց. բայց չէ այսպէս պատուիրանն բնական, և ձեռնային, վերաբերելոյ բացայայտ զնմ առ Ա՛Ծ, եթէ գոցի։ Երկրորդ՝ վերացուցեալ՝ ի ներհակն դիտաւորութեէ ուխտողին, համարիմ ճշմարիտ, թէ որ պարաւանդեալ իցէ այսպիսի ուխտիւ, և բաղում անգամ, և ընդ երկար՝ ի ծանր գործողութեին զանց առնէր զայսոսիկ վերաբերութեն, մեղանչէր մահուչափ։

Ասիպ դարձեալ։ Պարտաւորիմք՝ ըստ մեզ զնմ գործս մեր վերաբերել առ Ա՛Ծ լուելեայն զօրութենական վերաբերութեն՝ ի բնական և ձեռնային պատուիրանն, որ՝ ի նիւթ ծանր պարտաւորէ ծանրապէս. ապա մեղանչէ մահուչափ՝ որ զղօրմութեի հաղար դահեկանաց բաշխէ աղքատաց առ մնափառութեն, որ է սուտ։

Պիտեմ ուրա. զհետև։ Ա՛ղի պատուիրանն վերաբերելոյ լուելեայն զօրութեն զնմ գործս մեր առ Ա՛Ծ, ոչ զանազանի՝ ի պատուիրանէն՝ ոչ առնելոյ զչար, ոյզ արդէն ասացաք այլուր. ուստի պարտաւորէ ըստ օրէնութեան չարին, այնպէս՝ զի՝ ի լինել չարին ծանր՝ պարտաւորէ մահուչափ մեղաց, և՝ ի լինելն թևթև, որպիսի է մնափառութեին, պարտաւորէ ընդ թևթև մեղաց։ Երդ՝ զայս չէ հնար ասել զպատուիրանն վերաբերելոյ զնմ առ Ա՛Ծ բացայայտ զօրու-

զօրութենական վերաբերութիւն, եթէ գոյի, ոչ վերագոյն քննեցաք։

Իսկ զոր և ևս ընդդէմ դնէ հակառակորդն այսմ ցուցման, վերստին կրկնեսցուք ի լուծ-մունս առարկութեց։

Ա. Յս ամ լինիլ բաւեն ի գնել, և ի հաս-տատել զկարծիս, որ է հաստարակաց ուղղափառ դպրոցաց, ոչ վկայեն չորեքտասան Ներ ընտ-գոված յառաջեւմ գրութիւն մերում։ Այլ և զի մի ընդ երկար դադարեսցի ի համառօտա-խօսեան առ ընթերցօղն վն նորին իրաց, որք չեն այնչափ գլխաւոր, զանց առնեմ աստէն զայլոցն ինչ ցուցմամբք՝ որ յանպատշաճութ։

Ա. յլ զայս մի միայն կամք եղեն ինձ յիշ-տատել, թէ ըստ հակառակորդաց պարտաւո-րութիւն զամ գործս վերաբերել բայայայտ վե-բաբերութիւն առ Ա. ծ ի սիրոյ բարեկամութեն, և զայս՝ վն պատճիրանին սիրելոյ զՄ. ծ ի վեր քան զամ, և զի է վերջին վախճան մեր. ա-պա թէ ոչ լինէր յենուլ յարարածս։ Իսկ յորժամ անտի հետևեցուցանեմք, թէ որ պա-հէ զպատուիրանս Ա. յ ի հնազանդութեն միայն, և որ ելս զանէ զնդրգործութեն հաւատոյ, կամ սիրոյ, կամ առնէ վն յաւիտենական վարձուց՝ առանց և ևս վերաբերութեն առ Ա. ծ վն իւր սիրեցեալ, մեղանչէ. քանզի ոչ վերաբերէ զնն առ Ա. ծ՝ ըստ որում յինքեան բարի, նմին էրի և ոչ ի սիրոյ բարեկամութեն, և ոչ ըստ որում է վերջին վախճան։ Պնեն առաջնոյն, թէ ոչ ամ ներգործութեի բարեկամութեն վե-բաբերի առ Ա. ծ ըստ որում յինքեան բարի. վնզև ըստ սմն Ծովմայի, սիրելն զՄ. ծ սիրով բարեկամութեն՝ է կամել նմա զբարի, որ գտա-նի ի նախագրեալ ներգործութիւն։ Այս երկրոր-դեն պնեն, թէ այս ներգործութիք վերաբե-րեն առ Ա. ծ ըստ որում առ վերջին վախճան՝ յայս միտս, զի են վն նի, և ոչ վն այլոց։

Ընդդէմ առաջնոյն։ Սիրելն զՄ. ծ սիրով բարեկամութեն, թէպետ է կամել նմա զբարի, այլ առանց ինատու կերպական առարկայի այսր սիրոյ, որ է Ա. ծ յինքեան բարի. Այանզի ա-ռարկայն սիրոյ է բարին. արդ՝ կամ մարդն սի-րէ զՄ. ծ՝ ըստ որում անձին բարի, և է սէր ցանկութեն, և կամ ըստ որում է յինքեան բա-րի, և է սէր բարեկամութեն։ Ուստի սմն Ծով-մոս. ք. ք. խ. 27. պ. 2. առ. 1. ասէ, թէ ի սահմանելն փիլիսոփային զսիրելն, թէ է կամել ումք զբարի, ոտհմանէ ընդեռն ոչ դնե-լով զերկոսեան զնոսին, այլ զմի պատչաճել առ բան նէ, յորում ծնօդեցս յայտնի լինի նէ-գեցուիկ սէրն։

Ընդդէմ երկրորդին։ Սիրելն վախճան է գերագոյն բարի, որ վն իւր սիրի, և ամ ինչ վն նի, և յայն սակս բանիւ նի պարտիմք ըստ հակառակորդաց՝ զՄ. ծ ներգործութեին մեր վե-բաբերել առ նա. ապա առ ի բերել զայս պարտաւորութիւ չէ բաւական վերջին վախճանն ըստ իմիք, ոչ մեկնեն։

Ա. սքա են գլխաւորքն յայնցանէ՝ զորոց ասէն ոչ գրելք յերկար, և որք ոչ ցուցա-նեն այնչափ՝ հակառակորդաց յայսմ մասին թիւր կարծիս ունել, քան ոչ խօսել նց ըստ սկզբանց իւրեանց։

Տոպալին հինգեր հակառակորդին։

Ո. հիմանէ կարծեաց իւրոց հանէ հակառա-կորդն ի պնսպաս վկայութենց սբին Գրոստի-նոսի, և սբին Ծովմայի, զորս համարէ նպաս-տել անձին։ Ա. րդ՝ քննեսցուք զայնոսիկ։

Ա. ստինեան առաքելոյն ի սբին Ծովմայէ։

Ա. ռարկէ նախ։ Սբին Ծովմաս, ի 1. զան. 1. խ. 3. պր. միայնակ. խնդիր եդեալ, թէ ար-դեօք պարտ իցէ վարիլ ամ արարածովք՝ բաց ՄՀ, ասէ նախ։ Պարտ է լուծել զարգել, և խրճել առ Ա. ծ, ըստ որում յառաջ ոչնչէ-ից ստեղծեալ, ընդ որում յառաջ գնէ-լուծեան ստեղծեալ, վերածել զնս ի ծնո-ւնութիւն գլորելոյ նորոյ, և ըստ որում ստեղ-ծեալ։ Իսկարդ՝ յանձնառութեի պատժոց վն բնական և համեստ վախճանի՝ ոչ յառաջագէ զարդիւնս մարգական, և ոչ մաքրէ զմեղս, ապա.

Երկրորդ՝ անդէն առարկէ երկրորդ՝ ընդդէմ իւր այսպէս. Ստոլեն լուրէ, որով գիրեալ յե-բանութենէ նպատակին. այլ ստրատծողէ խոչընդոտ եղեալ, ևն։ Ա. զ ոչ լուրէ լուրեալ ամ ստրատծողէ։ Այսմ առարկութեն այսպէս պնեմ. Ա. ստ երկրորդն ասէլ է, ևթե ստրատծո-ղութիւն ոչ խոչընդոտ զնէ՝ ի սահմանելոյ զերանու-թենէ, այլ ի լոլանէ գերմ, ըստ որում լուրե-լոյ վարին նորօք, զնոյ ասելով ի նոսա ևթե ի վերանէ։ Ապա սբին Ծովմաս ասէ զայնպիսի վարմանէ արարածոց, որ նպաստէ դիմղացն յերանութեի. քանզի ընդունի իրրև զշմարիտ զմեծագոյնն առաջարկեալ ձեռնարկութենանն։ Իսկարդ՝ վարումն արարածոց՝ որ նպաստէ առ երա-

երանութեի, ի մէջ բերէ զբացայայտ վերաբերութեի. զի լուծլեացն գոլով բնական՝ ոչ նպաստ առ այն. ասպա։

Արդարդ՝ անդեն առ 3. ասէ. Ըստ Ա֊ճառանի՝ ոչինչ ներքնդրծոցնէ յառաջիկաւ՝ ի խորհրդածել յոմոց՝ և անդաբերէր. վեցե երեք վերաբերէ յԱ֊՝ եռնոպրեալ զնորս, և սրբեցնաւոր. իսկ երեք ոչ և վերաբերելի, և ոչ. և երեք վերաբերելի է, և ոչ վերաբերի, և փոխարկի։ Իսկ արգ՝ ներգործութեին վերաբերելի առ Ա֊՝ ոչ է ներգործութեի չար, և ոչ ներգործութեի ըստ տեսակին անտարբեր. զի որովհետև վերաբերութեին է պարագայ, յառաջագոյն ենթադրէ զներգործութեին ոչ լինել, չար ըստ տեսակին. ապա է ներգործութեի բարոյապես համեստ. ապա բայ՝ ի լուծլեայն վերաբերութեէ ին՝ պէտս ունի և բացայայտ վերաբերութեի, ապա թէ ոչ՝ ըստ սմին Ա֊ոմայի է դատարկ, և ունայն։

Պիտեմ նախ՝ ընդհանրապէս։ Արն Ա֊ոմմա յայսմ պրակի ոչ զոյլ ինչ դիտէ, բայց եթէ՝ կարէ, և պարտի մարդն վարիլ արարածովք, և ոչ վայելել, ոչ ասացեալ էր զԱ֊ի՝ ի խնդիրն նախընթացս։ Արդ՝ յայլեայլ եղանակս վարելոյ արարածովքս, ասելիք, թէ որ առնէ զգործ քարի, զորրինակ՝ որ հատուցանէ զպարտս ի սիրոյ արդարութեի, պատուէ զծնողս ի գթութենէ, առանց այլ ինչ վերաբերութեի, վարի՝ և ոչ վայելէ յարարածս, զոր ոչ երբէք ուրանայ սմին Ա֊ոմմա։

Պիտեմ երկրորդ՝ դարձեալ ընդհանրապէս, թէ սմին Ա֊ոմմա յայսմ պրակի, ոչզի մարդն ոչ մեղանչէ ի վարիլն արարածովքս, կամ ի գործս իւր, պահանջէ միայն զունակական վերաբերութեի. Ըստ նմին օրինակի, ասէ ի վախճան մարմնոյ պրակին; Գործ՝ ըստ զի են չոր, ի նմանէ են, և ըստ նոր առնելի, ոչ ել ըստ և ի գործոցն ի պարտ ներգործութեի զերծ եղեալ վերաբերել զԱ֊, այլ շատ ի նմ առնելոյ հաւասարեցոյն յԱ֊ վճռմանն յոմոց էրոյ։

Ընդդէմ դնէ հակառակորդն, թէ զբառդ առնելոյ սմին Ա֊ոմմա փոխանակ բառիդ՝ զբաժանելնաբար։ Այլ է ընդդէմ. թէ պէտ ոչ ուրանամ, թէ երբեմն այդպէս առնու սմն Ա֊ըն; բայց յայսմ պրակի ոչ առնու այդպէս; Ցայտ է ի պէտոյ առ 4. ուր ասէ; թէ ներելի մեղաց մեղանչոյն ունի զԱ֊ առնելոյ զբաժանելնաբար փոխան վախճանի. ուր զբառդ առնելոյ փոխան բառիդ՝ զբաժանելնաբար, որովհետև ճշմարիտ է, թէ մարդն ոչ մեղանչէ վն Ա֊ի զբրութենէնաբար։ Արդ՝ անհաւատալի է, թէ սմն Ա֊ոմմա զնոյն բառ ի նմին պրակի առնու յայլեայլ միտս։

Ասիպէս հակառակորդն; Արն Ա֊ոմմա՝ առ 3. ասէ։ Ըստ ներքնդրծոցնէն վերաբերէ առ Ա֊՝ եռնոպրեալ զնորս, և սրբեցնաւոր։ Հակարդ՝ եթէ սմն Ա֊ոմմա զբառդ առնելոյ ոչ առնու փոխանակ բառիդ՝ զբաժանելնաբար, պիտի նի զայս միտս ի մէջ բերէ. Ըստ ներքնդրծոցնէն վերաբերէ առ Ա֊՝ յոմ ներքնդրծոցնէ, յոմ առնելոյ, եռնոպրեալ զնորս, և սրբեցնաւոր. որ է սուտ, զի վերաբերութեին ուՆախական ոչ է բաւական առ արդիւնս։

Պիտեմ ուրա. զնորդ. զի սմն Ա֊ոմմա իմանայ զնորհացն՝ որ ազդէ. քանզի հարկաւոր է ազդեցութեի շնորհաց առ արդիւնս. իսկ ուր է ազդեցութեի շնորհաց՝ է առաւել քան զուՆախական վերաբերութեին։

Այս այս երկոքին ընդհանրական պիտիք շատ էին արդեօք առ ձմ, զորս ընդդէմ դնէ ի սմն Ա֊ոմմայէ ի վերոյիշ. տեղ. բայց յաւելում ևս տալ պիտի առանձինն խրատուցիչ։

Ըստ առաջինն՝ զան. զնորդ։ Ցանձնառութեի պատժոց վն բնական վախճանի՝ ոչ յառաջ ածէ զարդիւնս մարդկան, և ոչ մաքրէ զմեղս, ներգործութեի կերպարար, ընդու. նախեներդրբար, ուրա։ Արդ՝ ոչ ասէ սմն Ա֊ոմմաս, թէ պարտ է վարիլ պատժովք՝ ներգործութեի արդիւնաւորելով, և մաքրելով զմեղս, զի առ այս ոչ բաւէր վերաբերութեին բացայայտ. այլ թէ պարտ է վարիլ պատժովք, ըստ որում յառաջ ածէ զարդիւնս, վերածելով զմարդն ի ծանօթութեի տկարութեն իւրոյ, և ըստ որում մաքրէ զմեղս. իսկ որ համբերութեի տանի, զնորՈրինակ զՀիւանդութեին պատճառեալ յանժուժկալութեի, կամ զմահ, առ որ դատապարտի վն մարդասպանութեի, ծանուցեալ զպատիժն արժանի յանցանաց իւրոց, նոյնն վարի պատժովք, ըստ որում յառաջ ածէ զարդիւնս, վերածեալ զնա ի ծանօթութեի տկարութեն իւրոյ, և ըստ որում մաքրէ զմեղս. յայս միտ զի այսպիսի յանձնառութեին նախեներդրի, և յառաջագոյն պահանջի առ ներգործական արդիւնս, այնպէս զի ի զուգընթացանալն այլոց՝ որք պահանջին առ արդիւնաւորի։

Աղերսդ՝ եղեալ, թէ սէն Յովհաննէս իմաստնայ զվարմանէ, որ ներգործութիւն արդիւնաւորի, յայսմ ուսոյց զաւագին նղանակ վարելոյ պատժովք, այլ ոչ զհարկաւորն. եթէ ոչ կամիցիս զամ վարուն պատժոց, որք ոչ իցեն արդիւնաւոր, զնել չարս, որ է սուտ։

Ա՛ռ երկրորդն՝ Ազիք ինչ՛ի պիղծն սէն Յովհաննէսի, որ զինեացի ընդդէմ կարծեաց մերոց, բայց եթէ ենթադրեալ՝ թէ ընդունի զմեծագոյնն առաջարկեալ ձեռնարկութենն, ոչ միայն իբրև զճշմարիտ, այլ և իբրև արտաքսիչ համօրէն այլ եղանակաց վարելոյ արարածովքս, զոր ոչ ցուցանէ, և ոչ ունի ցուցանել հակառակորդն, բայց եթէ իմացեալ՝ ոմն վերագրելոյ ասացեալ զվարմանէ արարածոց, որ նպաստէ նախնեաց ադրարար դիմադացն յերանութեի։

Ա՛ռ երրորդն՝ ուրա. զիարբ. ըստ երկրորդ մասին, և զցուցումն նր. վասն՛ի ներգործութիւնս ըստ տեսակին անտարբերս՝ պս բազում մահճակին տայ Նմա զառաչին տեսակ բարեգործական յանհատ, ոչ ուստեքան՛ի ճառն որ՛ի մէ մարդկային ներգործութենց։ Եւ դարձեալ՝ սէն Յովհաննս ոչ ասէ, թէ որ զներգործութեի վերաբերելի ոչ վերաբերէ, պարզապէս մեղանչէ, այլ թէ ներգործութեի նր լինի դատարկ, ունայն, և մեղանչական, որ իսպառ ջնջէ զկարծիս հակառակորդաց՝ եթէ իմացի զբացայայտ վերաբերութենէ. քանզի ուրանան, թէ ներգործութենն առ պակասութեն բացայայտ վերաբերութենէ իցէ չար, և մեղանչական։

Ա՛ռարկէ երկրորդ՝ զբանս սէնն Յովհ. ի 2. գան. 40. խ. 1. պ. վերջին. առ 7. որում լիագոյնս պնեցի յառաջին և յերկրորդ տպագրութեն այսր խնդրոյ։ Եւ քանզի ոչ այլ ինչ ընդդէմ դնէ հակառակորդն, բայց եթէ զբր ասաց Հաւհաննս վկայն, տես զպնին ի ջատագովութենս մեր եր. 36. 43. և որ զնին։

Ա՛ռարկէ երրորդ։ Սէնն Յովհ. ի 4. գան. 31. խ. 2. պ. 2. որ ի լրման. խ. 49. պ. 5. ի պնին առ 1. ասէ, թէ Աստուած ըստ որում է բարի երևիցի, յոմանս ի վէմ ըստ որում է էութիւն. յոմանս ի բնութիւն. յանվի բնութիւնն էիւթ զաստուած՝ ըստ որում է նմա պատիճ բարեաց պետութ. այլ ի զաստուած՝ ըստ որում է բարի երևիցի պտութ, քանզ յայնմանէ նմանիչ լինի և այլ, զի զաստուած ընկալեալ կոչեցեալ և ասացեալ Աստ, և յոյն առաջ պտրտ է էութիւնն բնութիւնն, որում էիւթ զաստուած, զի բարութիւնս ասացեալ, զի ոչ ընդդէմ կարծեաց մերոց, այլ ընդդէմ ոմանց, որք ասեն, թէ ոչ է բարի Աստուած, զի ոչ ունի զարութիւն, որում ինչ հնար լինել առանց դէպի։ Եւ զայսոցիկ յերկամ բնութենէն դայն շարժեալ ի նեղգործութենէ պտութն, ոչ վերծանել ըստ ասի՝ ի դէպի, քայց եթէ յորշափ շարժութեն բնութենէ նեղգործութենէ, կամ առնութենէ ասացեալ, ըստ որում և բարի երևիցի, ոչ պատշաճի ներգործութեի, այլ էութեն առնութեն։ Այլ երբորդ բարին, ասէ, ոչ պտութ գործածութենէ առնութենէ, այլ էութենէ նր, ոչ առաջ. առաջ առնէ զաստուածութենէն հաւհաց, և ոչ վերծանել ըստ որում է բարի երևիցի պտութ, քանզ յայնմանէ նմանիչ լինի և այլ, զի զաստուած ընկալեալ կոչեցեալ և ասացեալ Աստ, և յոյն առաջ պտրտ է էութիւնն բնութիւնն, որում էիւթ զաստուած, զի բարութիւնս ասացեալ, զի ոչ ընդդէմ կարծեաց մերոց, այլ ընդդէմ ոմանց, որք ասեն, թէ ոչ է բարի Աստուած, զի ոչ ունի զարութիւն, որում ինչ հնար լինել առանց դէպի։ Եւ զայսոցիկ յերկամ բնութենէն դայն շարժեալ ի նեղգործութենէ պտութն, ոչ վերծանել ըստ ասի՝ ի դէպի, քայց եթէ յորշափ շարժութեն բնութենէ նեղգործութենէ, կամ առնութենէ ասացեալ, ըստ որում և բարի երևիցի, ոչ պատշաճի ներգործութեի, այլ էութեն առնութեն։ Այլ երբորդ բարին, ասէ, ոչ պտութ գործածութենէ առնութենէ, այլ էութենէ նր, ոչ առաջ. առաջ առնէ զաստուածութենէն հաւհաց, և ոչ

Ա՝իաբանել պարտ է զայս վկայութեի ընդ պնային առ 1. զոր մեզ առարկէ։ Եթէ սէն Յովհաննս խնդրէ հարկաւ զվերաբերութեի բացայայտ առ բարին խորհրդոյ, առ՝ի գլխովին զերծ լինելոյ ամենեցուն յամ՝ մեղաց. ապա ոչ միայն բարին զաւակի, և հաւատարմութենէ, այլև

այլև բարին խորհրդոյ պատշաճի ներգործութեան ամենայնի. և ոչ միայն զամենայնի թիւն, այլև զներգործութիւնն համեստս գործել, զոր որշակի ուրանայ սին Լուսաւորչ։ Այսաձեալ՝ և ոչ ամենայնիւն միաւորեալ միայն ի պատճառս զաւակի, կամ հաւատարմութեան, գիտովին զկնի լինին ի մեղաց, զոր որշակի հաստատէ սին Լուսաւորչ։

Այս ասել պարտ է, թէ ի պէնին առ Լ. ունականն վերաբերութիւնն առ բարին խորհրդոյ, ոչ իմանայ զայս բացայայտ վերաբերութիւն հակառակորդաց, այլ զնեղելոյնն ի Նմին իսկ ամենայնան ներգործութենէ օրինակս կատարեալ ի պատճառս զաւակի, կամ հաւատարմութեան, անխառն յախտաւոր ինչ պատգամէ։

Այլ՝ ասէ հակառակորդն, թէ արդէն ենթադրի ունականն վերաբերութիւնն յամենայնան ներգործութենէ ի պատճառս զաւակի, կամ հաւատարմութենէ, եթէ ոչինչ պարագայիւ ախտաւորեսցի, ընդհ. եթէ պարագայիւ լուիք ախտաւորեսցի, ըստ որում մարդ է դիւրաւ ախտաւորիլ՝ ժանաւանդ յայս նիւթ, ուրա՝ Ո՞ր որովհետև յայնժամ ոչ վերաբերի առ Լ՞, և ոչ առ բարին խորհրդոյ վերաբերի։

Հաւել՝ի վերջ, զի եթէ սին Լուսաւորչ ունականն վերաբերութիւնն իմանայր զբացայայտն, գիտ գայր՝ թէ առանց նի ոչ միայն ամենայնիւն մերձենալ պարագայիւ, այլ թէ և ներգործութիւն նմ լինելը չար. քանզի ասէ սի Պօղոս, ըմբ նեղեցուցանելոյ չարչարանս քոնոյն ներգործութիւնէ ոչ վերանայ ըստ ամի՝ ի մեղաց, և՝ ներգործութիւնէ ոչ է չար։

Առարկէ չորրորդ։ Սին Լուսաւորչ ի՝ ի վերնագրին սիրոյ. պ. 11. խնդրէ, թէ արդեօք ամենեքին պարտաւորի՞ն առ կատարեալ ծառային սէն, առ 2. ասէ. Այ զբոնութիւնէ վերաբերէնէ — Այ՝ պատշաճ կատարելութիւնէ ծառային սէրոյ, — որ սէնէնէն պարտաւորէն։ Այդ՝ զոյն զբոնութենական վերաբերութիւնէ չէ հնար իմանալ զնեղելոյն վերաբերութիւնէ, վերջ ոչ պատշաճի կատարելութենէ ծառային սիրոյ, և զի սին Լուսաւորչ ասէ անդէն, թէ նուազ կարօղ է մարդն յայմ արգիւնաւորիլ, եթէ ունիցի զծառային սէր. իսկ լռելոյն վերաբերութիւնէ ոչ կարէ արգիւնաւորիլ. ապա իմանալ զբացայայտ վերաբերութիւնէ։

Պէնէմ՝ Սին Լուսաւորչ՝ զբոնութենական վերաբերութիւնն իմանայ ասէ սոյ՝ զբացայայտ վերաբերութիւն, այլ զպարունակեալն ի ներգործութենէ ծառային ճիշդ սիրոյ, կամ ի համահանգիման նի, այս է՝ ի բարեկամական սէրն Այ ի վեր քան զամ, որում ոչ ուսուցանէ ի 2. զան. 28. խ. 1. պ. 3. կատարի պատուիրանն ծառային սիրոյ. Ուսանիլ չէ՞ թէ, ասէ ի 2. զան. 40. խ. միայնակ. պ. 5. առ 6. Խորհէ զանձն փլհանին — ուղիղ — սէրն Այ, յայնժամ որ ինչ վերաբերէ — ձա՝ կոչէ — Այ՝ Արդ՝ յայտ է, թէ սիրոյն Այ ի վեր քան զամ կարօղ է արգիւնաւորիլ մարդն, եթէ ունիցի զծառային սէր, և թէ զոյս սէր կարօղ է ելուզանիլ մեղաւորն չև ևս արդարացեալ, կամ որ չև ևս ունի զծառային սէր, ոչ ցուցանելիք զանկատար զղջմանէ ի ճաւն որ ի վերապատրաստութեան։

Առարկէ հինգերորդ։ Սին Լուսաւորչ ի. 22. ի վերնագրին սիրոյ. պ. 2. ասէ. Ոչ յոգոյոցոյնոյն գիտոնէն ոչ ուղիղ հոգեբերէ եղելոյնէն, բայց նմին վերաբերնէնէ յատուկն սկզբանէ, նոյնպէս բազմանն բառնոյն սրտոյ ուղիղ է ուղիղ, բայց նմին բացայայտ բառ յառնոյ ուղիղ Այ ներգործութենէ, կամ առնոյնէն։

Պէնէմ նախ՝ Սին Լուսաւորչ յայսմ պրակի ցուցանէ, թէ ամ հակք բազմանն Այ, ան-

շունչքն և անդղայքն՝ լսելեայն, բանական ա-
բարածքն՝ բացայայտ։ Աստի ասա առնու
զբացայայտ բաղձանս, ոչ ըստ օրում ի մէջ
բերէ զրոյշ ճանաչումն Աշ, այլ ըստ օրում
դիմաբաժանի ընդարձոյ բաղձանաց անշնչից,
և մի այն յաւելու բացայայտ բաղձոյ Աշ
ներքնդրձուիչ, կամ առնակուիչ։

Պիտեմ երկրորդ։ Ասդեալ, թէ մին Մովսես
բացայայտ բաղձանքն խմանայ զրոյշ ծանօ-
թութեան Աշ, ասէ, թէ բաղձանքն որ չէ բա-
ցայայտ՝ ոչ է ուղիղ, ոչ զի է չար, այլ զի
ոչ է կատարեալ։ Ասա այս քաղցայայտ է ի նոյն
իսկ բանիցն. քանզի եթէ որ հետևեցուցէ
զօրինաւոր եղբակացութիւն յանընդմիջական
սկզբանց, թէպետ և ոչ վերածեսցէ յատաչքն
սկզբունս, այն եղբակացութի լինի բարւոք,
այլ ոչ կատարեալ։ Ասպա ըստ Նմին օրինակի՝
որ զբաղձայ բարւոյ իմիք մանաւորի՝ մի
նորին համեստութեն, թէպետ և ոչ բացայայտ
մի Աշ, բաղձանքն ոչ լինի չար, այլ անկա-
տար. ապա թէ ոչ պարտ էր ասել, թէ ոչ
միայն մեղանչէ տրապօղն, այլ նաև՝ թէ ներ-
գործութի նր լինի չար. զոր ոչ ընդունին հա-
կառակորդք։

Ատիպէ։ Աին Մովսես՝ ա. բ. խ. 19. պ.
10. ասէ. Ա՛ա այս, վէ ոչ ուղիղ կոյս կոխոյկ
վճռաւորք ինչ բերէ, զոր ի այնմ համառօտի
ընդել լծորեալ նշանակեալ, նա հաստատ ձեռնէ
բերելոյն լծորեալ ներգործեալ։

Պիտեմ, թէ նաև ըստ մեր կարծեաց՝ հասա-
բակ բարին ձեռնհաս է կամեցեալ կերպապես.
զի որ կամի զմասնաւոր ինչ բարի, զայն կամի
կերպապես մի բարութեն և համեստութեն,
ըստ օրում պիտիսի, որ է Աշ։

Առարկէ վերդրորդ։ Աին Մովսես՝ ա. բ.
խ. 21. պ. 4. առ 3. ասէ. Օ՛ընդէ, որ ինչ է
մարդն, և զի հոգ, և ուրի, լսելիս զոր
է ա՛ա Աշ. Ա՛ա մի այն ես ներգործուիչ մարդոյ
բարւոյ, կամ չար, ուրի զիա արդեանց կամ
արդեանց ուրիշ Աշ, ըստ օրում է չեռնհաս
ներգործուիչ։ Ասկարդ՝ չէ հնար խմա-
նալ զայս զմի ելեայն վերաբերութեն, ապա թէ
ոչ՝ բան արդեանց առաջի Աշ հիմներ ի սուտ
զօրութեան բնութեն. ապա զբացայայտ վերա-
բերութեն։

Պիտեմ ա՛րա. զիոքր. զորոյ զցուցումն զա-
ձալանեմ։ Ասան արդեանց անյատկապես առե-
ալ, և առ ժամանակաւոր վարձս, հիմներ ի սուտ
զօրութեան բնութեն, ընդու. արդեանց տիրա-
պես առելոյ, և առ յաւիտենական վարձս,
ուրա։ Ա՛րդ չեք ի պրակս յայսոսիկ, ասէ Աեղ-
բիոս, որոշակի բան զարդեանց յաւիտենական
կենաց, կամ զարդեանց Ակատմամբ մշտնջե-
նաւոր կենաց, այլ ընդհանրապես խմացեալ լե-
նի արդիւնքն, ըստ օրում ասի արդիւնք այն
ամ, որ ստանայ վարձս ինչ եղանակաւ իրիք
պարտականս, եթէ ջժամանակաւորս, և եթէ
զյաւիտենականս. եթէ պարտականս յարդա-
րութէ տիպապես առեալ, և եթէ յայլ ինչ
սկզբնէ։ Ա՛յսպէս ասէ Մեծանուն վերդն Աղե-
նեան։

Ատիպէ։ Աին Մովսես՝ ա. բ. խ. 102.
պ. 6. առ 7. ասէ. Օ՛ընդհանրին դիտաւորու-
ընդունն յամ գործս մէր ընդ ընդունելի պարտ է։
Ասկարդ՝ լսելեայն վերաբերութեն ոչ է երկ-
նային. ապա։

Պիտեմ նախ՝ զան. զիոքր։ Ասելեայն վե-
րաբերութեն ոչ է երկնային՝ բացայայտ, ընդու.
լսելեայն, ուրա։ Ասերկրորդ եդեալ թէ պարտ
իցէ խմանալ զերկնային բացայայտ, ոչ այլ
ինչ դիտէ այսոսիկ բանիւ սին Մովսես, բայց
եթէ զոր ասէ այլուր, այս է՝ զամ ինչ պարտ
է վերաբերել առ Ած բացայայտ, ոչ անընդմի-
ջապէս յինքեան, այլ միջնորդութի ի պատ-
ճառի իւրում, յո է՝ ի ներգործութէ ձեռնհաս
սիրոյ, յորժամ պատուիրան նր պարտաւորէ,
արդ՝ ոչ պարտաւորէ ընդ միշտ։ Տես զառա-
ջին եղբակացութէն, նաև զառաջին՝ և զերկ-
րորդ ցուցումն երկրորդ եղբակացութէ։ Ասեր-
րորդ՝ եթէ պնդիցես, թէ խմանալ պարտ է
զերկնային դիտաւորութէն ըստ իւրաքանչիւր
ներգործութենց անընդմիջապէս յինքեան, զա-
նազանեմ զմեծ. պարտ է զուգակցել յամ
գործս մեր՝ ի կարգի առ յաւիտենական կեանս,
ընդու. ի կարգի առ բարոյական բարին, ուրա։
Ասանդ, ասէ սէր Աիդն ի վերոյիշ. տեղ.
յերկրորդ ցուցման երկրորդ եղբակացութէն,
յորժամ ոչ յաչքեցուիչ բանիւն առանձ զբոյ ինչ,
ոչ վերաբերեալ առ Ած, ոչ ներգործ։

Յաւելումք ի վեր, զի սին Մովսես խոսի
անդէն միայն զՀաւատացելոց, որք պաշտեն
զՀշմարիտն Ած. ուստի յայս բան նր չէ հնար
հիմնել կարծեացն հակառակորդաց, որք նաև
զանհաւատս բռնադատեն պատուիրանաւ՝ զամ
զգործս վերաբերելոյ բացայայտ առ Ած վե-
րեք սիրեցեալ։

Ասար-

Յաղարկէ եօթներորդ։ Սիրեն Աթոմմա՝ իւ. իւ. խ. 83. պ. 14. բոլ. ասէ. Օպղծիլէ լրնոյն լաթօղ եմ նօսել. Ի՛ ըսա ինձաւն, և երկրորդ՝ ըսա պարճաւ նրաւ։ Երբ՝ պարճաւ ապղծիլէ և բաղձանն աճային սէրոյ, յորէ յառաջ գալ պարտ է ապղծիլէ, որ և պարտ է լինել ի հոգ հանապազորդ, կամ ներքնրճռուիլ, և կամ զբարձրանալ. յանչ նայ զբրաւիլ այր բաղձանաց յաճի, զբր յաճային սէրոյ առնի։ Օչ չա՛ ինձ պարճաւ առնել ի փառս Աշ, ոչ ասի Աթոմմա։ Ձ. Ար ըսա այս, այս է՝ զի և ըստ որում զնա՛ մինչ պարտիմք առնել ի փառս Աշ, ապղծիլէ պարտ է լինել հանապազորդ. ուստի ասէ Փաւլոս առ Պրոքոս. Ի նոյն հաւատս, և յաճձանային սէր՝ հանապազորդել բաղձանօք, ինչ ապղծիլէ։ Հորոց այսպէս ձեռնարկի։ Սիրեն Աթոմմա հիմնէ զայրտս հանապազորդ ապղծից ի պատուհրանն Յաղաքելոյն, * Օչ ինձ ի փառս Աշ աբաչէ՝ ։ ապա ի բացայայտ վերաբերուեան. զի սովիմբ ևեթ հնար է լինել ապղծից հանապազորդ։ Հետց. առաջարկ։ Այս սէրն Աթոմմա, և ըսա այս, ՚ք է՝ զի և ըստ որում զնա՛ մինչ պարտիմք առնել ի փառս Աշ, ապղծից պարտ է լինել հանապազորդ. ապա։

Պնեմ՝ ուրա. զառաջարկ. զորոյ ցուցման ուրա. զհերնուիլի վկայուիլն, և ասեմ, թէ ըսա այսմ վերաբերի առ բաղձանս փրկուիլ, և ոչ առ պատուհրանն Յաղաքելոյն։ Նմանէ միտ դիցի պատճառի փրկուիլ, ասէ Անդրեաս ի մեկնուիլ այսր պրակի, որ է բաղձանք փրկուեան՝ և փրկաւէտ իրաց, յորմէ յառաջ գալ պարտ է ապղծից, պարտ է ապղծից լինել հանապազորդեան՝ մանաւանդ թէ անընդհատ. զոր այս բաղձանք պարտ է լինել առն քրիստոնէի մշտնջենաւոր մի իւր, և մի այլոց, գեթ զօրութիւն։ Օայս ասէ գերազանց մեկնիչն սէրն Աթոմմայի։ Նա այս յայտ է՝ ի վկայել իւր անտի սէրն Աթոմմայի, զոր յիշատակէ սէրն Աթոմմա։ Պանդիւ ոչ ասէ սէրն Աթոմմա, ՚ի ներքնրճռուիլն հաւատոյ և յաճային սէրոյ. այլ ՚ի նոյն հաւատս, և յաճային սէր հանապազորդ։ Ձ. Ինչ բնաւ օ՞ր, ինչ ապղծիլէ։ Այս թէ ոչ զհետ գայր, թէ մարդն ևս և յաճային սիրով կրթևալ, յորժամ ոչինչ առնէր, կամ յորմեալ մտօք առնէր, ոչ առնելով ինչ ներգործուիլ ի փառս Աշ, պակասէր յաղօթից, ուստի և ոչ աղօթէր հանապազ. որ է օտար ի մտաց սէրն Աթոմմայի։ Ասաց յայսմանէ սէրն Աթոմմա, ա. իւ. խ. 100. պ. 10. և այլուր, իմանալ զբանս Յաղաքելոյն ի վն ա՛ճային ճիշդ սիրոյն. իսկ հակառակորդք ոչ դնեն զվերաբերուիլն իւրեանց լինել յաճային ճիշդ սիրոյ. ապա ոչ նպաստէ նոյ սէրն Աթոմմայ։

Ը՞ՆԴՀԱՆՈՒ ԱՒԱՐՏՈՒԸՆԷ Ի ԵՂՆ ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ։

Յաղարկէ նախ։ Սիրեն Օգոստինոս, գիրք ։ ի վն Ընդդէմ Երկրորդ գլ. 13. ասէ. Այն գեաուիլ Աշ, որ՝ հայիւ յանդգնելին, և յանգաստանելին ի մարդկային սէրս յեաուիլն Աշ .... է ի հոյն ծայրագոյն բարին հեր, յորոյ ի ապրուանն պատճէրն առնել, զոր ինչ ուզիլ առնիւ։ Այս սէրն Օգոստինոս ոչ շատանայ լռելեայն վերաբերուիլ։ Հետց. Հետև։ Ուզիլ գործն, և ոչ վատթար ինչ պարագայիւք ախտաւորեալն, է լռելեայն վերաբերեալ յԱ՛ծ. իսկարդ՝ ըստ սէրն Օգոստինոսի՝ զնոյն իսկ ուզիլ գործն պարտաւորիմք առնել ի պատճառս ստանալոյ զծայրագոյն բարին. ապա և ևս պարտ է վերաբերել։

Պնեմ։ Սիրեն Օգոստինոս առնու զպատուհրանն յընդարձակ միտս փոխանակ խրատու, որ է բարի, և կատարեալ. ապա թէ ոչ զհետ գայր, թէ որ յայլմէ պատճառէ ևս և ի գերբնականէ, և ոչ ի ստանալոյ զերանուիլն, ուզիլ գործէր, մեղանչէր։

Ար չասիցես ընդ հակառակորդին, թէ միտք սէրն Օգոստինոսի ոչ է, թէ յայմ ներգործուիս պարտիմք կերպաբար դիտել զյաւետնական երանուեի, և առ այն վերաբերել զայմ գործս մեր. այլ թէ պատուհրի մեզ յայմ ներգործութիւն առ այն դիմել, վերաբերելով զայն առ ԱՀ։ Պանզի ընդդէմ է, զի սէրն Օգոստինոս բացայայտագոյնս ասէ, թէ ի պատճառս ստանալոյ զերանուեի պատուհրիմք առնել զոր ինչ ուզիլ առնեմք։ Արդ զինչ է առնելն ի պատճառս ստանալոյ զերանուեի զայմ զոր ինչ առնիմք, բայց եթէ դիտել կերպարար զներանուեին, և առ այն վերաբերել զայմ գործս մեր։

Կամ ասել պարտ է, թէ սէրն Օգոստինոս յայս ոճ բանի ոչ այլ ինչ խնդրէ, բայց միայն՝ թէ պարտիմք յայմ գործս ունել զԱ՛ծ փոխանակ վերջին վախճանի. արդ՝ նա ունի զԱ՛ծ փոխանակ վերջին վախճանի, որ յառնելն զգործն յառարկային բարի, զոյն ոչինչ վատ-

թար պարագույնք, և ոչ թիւր ինչ վերածանե ասատուրեք։

Այս եթէ ոչ ըստ միում յերկուց մտաց առի իմասցիս զպէն Գաստինոս, ոչ կարես միանգամ զնա։ Վասնզի ուսուցանէ սէր Աղպն, գիրք ի վէր հոգւոյ և գրոյ. գլ. 27. և այլուր, թէ գործք ինչ անհատից, ևս և դիտմամբ վերածանի՝ են գովելի, թէպէտ և չիցեն արարքնաք ի պատճառս ստանալոյ զյաւիտենական երանութեի, և ոչ բաղդայոյս վերաբերեալ առ Աստ։

Ասարկէ երկրորդ։ Այն Գաստինոս, գիրք 19. ի վէր քաղաք. գլ. 25. զատաբինութենէն առն անհատից, ասէ. Զատաբինութիւնք, զոր համարի առնել, ... երբեմն ոչ վերաբերեցոյց առ Աստ, նաև նոյնն իսկ են յոլովիցս առաքինութիւնք, յորժամ չինչեռնս վերաբերին, և ոչ ինքեանք վէ այլոյ, և են յայնժամ ամբարտաւանական և անպատշաճ, և յայն սակս պարտ է համարիլ զնոսա ոչ առաքինութիւնս, այլ յոլովիցս։ Իսկարդ՝ յորժամ առաքինութիւնք բաղձացեալ լինին վն ինքեանց, է ըստ մեզ՝ զօրութենական վերաբերութեի լինելոյն առ Աստ. ասացա։

Պիտէմ նախ, թէ զայս առաքինութիւն պարտ է լուծանել հակառակորդաց. քանզի ոչ դնեն, թէ գործք անհատից՝ առանց իւրեանց զօրութենական վերաբերութեի են մեղք և մոլութիք, այլ ասէ աստ սէն Գաստինոս. այլ թէ անհատք մեղանչեն միայն ոչ վերաբերելով առ Աստ։

Ընդդէմ դնէ հակառակորդն, թէ այս առաքինութիք անհատից ըստ սէնն Գաստինոսի՝ են մոլութիք, ոչ առեալ զմոլութեին փոխանակ ներգործութեան ըստ ինքեան, այլ փոխանակ ներգործութեան ի միասին ընդ զանցառութեին, ըստ Հասարակ եղանակի խօսից. ոյք ասեմք զնառայէ, որ զպարտաւորեալ գործոյ Ծառայութեն զկէան ևեթ իցէ կատարեալ, թէ ոչ բարւոք գործեաց, և սակայն ոչզոք մեղայ, թէ մեղաւ ի գործելն։

Այլ է ընդդէմ։ Այն Գաստինոս ոչ առաց, թէ անհատք յայսոսիկ առաքինութեիս մեղանչեն, այլ թէ առաքինութիքն են մոլութիք, և մեղք։ Արդ՝ զրօրինակ յասել անդ իմում զնառայէ, որ զպարտաւորեալ գործոյ Ծառայութեն զկէան ևեթ իցէ կատարեալ, թէ գործ նոյն է չար, ըստ Հասարակ եղանակի խօսից իմացեալ լինէր զգործոյ ըստ ինքեան, և ոչ գործոյ ի միասին ընդ զանցառութեն. զայս իմն և աստ։ Այս այ՝ այնու ևս յայտնագիտման երևի, զի սէն Գաստինոս կոչէ զառաքինութիս զայսոսիկ անհատից՝ անբարոյանալ, և անպատշաճ։ Այս չասիցես ընդ հակառակորդին, թէ յայն սակս այպէս կոչէ սէն Գաստինոս, զի որովհետև ոչ խնդրէին վն Աստ, զրկէին զնա՝ ի պարտաւորաշշաճ պատճոյ նէ. քանզի որ գողանայ, կամ պոռնկի, կարի առաւել զրկէ զԱստ՝ ի պարտաւորաշշաճ պատճոյ, քան զնա՝ որ զբարի ներգործութիւնս իւր բացայայտ ոչ վերաբերէ առ Աստ, և սակայն այն գող, կամ պոռնիկ, ոչ ասի ամբարտաւան, և մնասիաս։

Պիտէմ երկրորդ զան. զիմքդր։ Յորժամ առաքինութիք խնդրին վն իւրեանց, է զօրութենական վերաբերութեի լինելոյն առ Աստ, եթէ՝ ի նէ ոչ զկայ առցի վախճանաւարար, ընդունի, եթէ՝ ի նէ զկայ առցի վախճանաւարար՝ իրր՝ ի ճշմարիտ երանութեն, ուրա՝ Այս յայս միտ խօսի սէն Գաստինոս, ոչ յայտ է՝ ի բանիցն, որք անբնդմիջապէս զկնա գան. Վասնզի ոչ, ասէ, ոչ է՝ ի մարդոյ, այլ՝ ի վէր քան զմարդն, որ զմարդնն կենդանի առնէ. Նոյնպէս ոչ է՝ ի մարդոյ, այլ՝ ի վէր քան զմարդ, որ զմարդն երանելո կենդանի առնէ։ Արդ՝ սէն Գաստինոս ասաց ընդգէմ դնէ Պաղիկեանց, որք՝ ի բարոյական առաքինութիւնս դնէին զերանութեի իւրեանց, և զորոց՝ ի ճառս՝ ի վէր քանից Աստքզնէր, գլ. 7. այսպէս ասէ. Արդ՝ եղեն այլ ամբարտաւանք, որ չկէր հրաժարեալ՝ ի մարդոյ, և զմեծ յոյս երանութեն իւրեանց եդեալ՝ ի հոգւոյ իւրեանց, զայլազգոյն բանն եդեն յամառութեան իւրեանց։.... Ասա եղեն ծիւնոփայեր, որ անուանեցան Ապոլիանաս..... Ահեր Աղեքսանդրոս. Ինչ ձայնեալ՝ ի մարմնի բառի է։ Ահեր Ասոյիոս. Ինչ ձայնեալ՝ ի հոգի իմ բառի է։ Ահեր Աստիճան. Ինչ ձայնեալ առ Աստ բառի է։ Արդ՝ խոստովանիմք, թէ առաքինութիքն ըստ ասմ վն իւրեանց խնդրելոք վախճանաբար, ոչ են ճշմարիտ առաքինութիք, այլ մոլութիք, իբրզի այսմիկ վատթար գիտաւորութեամբ խափանի զօրութենական վերաբերութի առ Աստ, և չարի չարարանձ յայնս վայելելոյ, Աստ եմէ կամքն բերցի՝ ի գործն յառաքինական բարի, ոչ յարելոյ վախճանաբար յայն, և ոչ յանձն իւր, կամ յայլ ինչ վատթար վախճան

խոստո-

խոտորեցուցեալ զայն, այլ ըստ որում է բա-
րի սկսեալ, և յիրում՝ աստիճանի կոչեցեալ ըստ
ուղիղ բանի, ասելիք, թէ է բարոյապես բա-
րի, և արարողն ոչ մեղանչէ, զի զօրութիւնն
բարւոյ լուսեղէն դիմէ Ա՛Ծ, իբր՝ի կատարելու-
թիւն, և՝ի վախճանական լրումն այսր սկսեալ
բարւոյ։

Ասիպէ հակառակորդն։ Այն Օգոստինոս՝
՝ի նախայիշ. տեղ. ՝ի վերջ քաղաք. ոչ խոսի
առաւել զՄայրիկեանց՝ քան զՏաճկաց, այլ
ընդհանրապէս խոսի զամենեցուն, յորս չիք
ճշմարիտ կրօն։

Պատիր՝ Հակառակորդն խոսի աստ զՀա-
կառակսն։ Ուանզի եթէ սոյն Օգոստինոս
խոսի ընդհանրապէս զամենեցուն, յորս չիք
ճշմարիտ կրօն. ապա խոսի և զՄայրիկեանց՝
յորս չէր ճշմարիտ կրօն, և առաւել քան
զՏաճկաց, որք չև ևս էին յայնժամ. ոչ եթէ
արդ խոսէի ընդհանրապէս զամենեցուն՝ յորս
չիք ճշմարիտ կրօն, անտարակոյս խոսէի զՏաճ-
կայ՝ յորս չիք ճշմարիտ կրօն։ Այլ զղորբինակ
չէ հակառական, եթէ որ խոսէր ընդհանրա-
պէս զայմ անհաւատից, երբեմն շրջէր զբանս
՝ի վերջ Տաճկաց. սակայս ոչինչ ընդդէմ է, եթէ
՝ի խոսելն սոյն Օգոստինոսի ընդհանրապէս
զանհաւատից՝ զՄայրիկեանց մասնաւորապէս
՝ի դիտել առեալն իցէ խոսելոյ։ Ութէ այս
այսպէս իցէ, յայտ անտի է, զի յերկոսին տե-
ղիս ևս զնոյն եղանակ խոսից վարէ՝ ՝ի գիրս
՝ի վերջ քաղաք. կոչէ զառաքինութիւնս անհաւա-
տից ամբարտաւանական, և անպատասխան՝ ՝ի
ճառս ՝ի վերջ բանից Ուառաքելոյն՝ կոչէ զՄայրի-
կեանս՝ ամբարտաւան՝ ՝ի գիրս՝ի վերջ քաղաք,
ասէ. Ուանզի ոչ ըստ ՝ի նոցունց, այլ ՝ի վերջ
ժամ վճռին, որ վճռինն կենդանի առնէ, նոյն-
պէս ոչ ըստ նոցունց, այլ ՝ի վերջ ժամ վճռի,
որ վճռին երանութեան կենդանի առնէ։ Ուստ այս
բանիք յայտնապէս բացատրեն զվարդապետու-
թիւն Մայրիկեանց Հանճարոյն նոցին, զորս ա-
ռեալ զնոցանէ՝ ՝ի ճառս որ՝ի վերջ բանից Ուառաքե-
լոյն. Ընդ՝ եղիցեն, ասէ անդէն, այլը ամբար-
տաւան, որ չէր հրաժարեալ ՝ի նոցունց, և զմի
յայս երանութիւնէ նորանից երթեալ ՝ի հոգիս ի-
ջեանց, զձայսպիսին Բարին երդին յաւուրնն-
նէրնոյն ։։։ Ասա եղիցեն փչեսցին, որ առ-
ջեանց Մայրիկեան։

Ուստ ընդ հակառակորդին, թէ միաք
բանիցս այսոցիկ՝ի գիրս՝ի վերջ քաղաք. Ուառ-
ջէ ոչ է՝ի նոցունց, ևն. ոչ է՝ թէ անհա-
ւատք հանարին, թէ յառաքինութիւնս վերա-
բերեալս առ ինքեանս, և ոչ առ Ա՛Ծ, կայա-
նայ երանութիւնն, այլ թէ վերածեն առ երա-
նութիւնն։

Ուանզի ընդդէմ է նախ, կամիցեալ պահել
զհանգիստութիւնն սէրն Օգոստինոսի։ Օրօրի-
նակ նուիրէն՝ որ առ կենաս տրամադրեալ, թէ-
պէտ և վերածէ առ կենաս, ոչ ասի՝ ըստ սէրն
Օգոստինոսի, թէ կենդանի առնէ, այլ միայն
Ա՛Ծ. նոյնպէս և ոչ առաքինութիւնն, որ վերա-
ծէ առ երանական կենաս, ասի ըստ նորին սէրն
Օգոստինոսի, թէ երանապէս կենդանի առ-
նէ, այլ միայն Ա՛Ծ։ Ուրկրորդ՝ սէրն Օգոստինոս
յայտնապէս ուսուցանէ՝ ՝ի ճառս ՝ի վերջ բանից
Ուառաքելոյն, թէ Մայրիկեանք եդին զերանութիւն
իւրեանց յառաքինութիւնս իւրեանց. ընդդէմ ոչ
ունիցի զնոյն միտս՝ ՝ի գիրս՝ի վերջ քաղաք. ուր
զնոյն եղանակ խոսից վարէ։ Ուստ երրորդ՝ ըստ
ոմանց մարթէ պնել, թէ սէրն Օգոստինոս՝ ՝ի
գիրս՝ի վերջ քաղաք. դատապարտէ զնա, զոր
խնդրէին զառաքինութիւնս վերս իւրեանց այս,
բայց ոչ ըստ ինքեանց սակապէս, և իբր զվե-
րացեալս յենթակայէ. այլ՝ ՝ի Թանձրացեալն,
և իբրև յենթակայում, այս է՝ զի երևեսցին
առաքինիք։ Ութէ հետևեցուցես. ապա ոչ
միայն վերս իւրեանց, այլև վերս այլոց խնդրէին։
Պատիր՝ թէ միայն վերս իւրեանց՝ ՝ի Թանձրա-
ցեալն, և իբր յենթակայում խնդրէին, և այս
միտ ոչ վերս այլոց։

Ուայլ արդ՝ եթէ ոչ ըստ միում յերկուց
մեաց աստի խմասցիս զբեն Օգոստինոս, ոչ
գիտեմ, թէ զնա՞րդ մարթ իցէ նմա զկրծանիլ
՝ի դատապարտութիւնէ նախադասութեանս այսորիկ.
Ի փոքր անհաւատից են հեղ, և առաքինա-
գործեալքն են յոլովիցն։ Ուստ չասիցես ընդ հա-
կառակորդին, թէ սէրն Օգոստինոս այլոյր
ընդունի, թէ գործք անհաւատից կարեն լինել
բարի. քանզի և նորին իսկ հերձնակք դատա-
պարտեալ նախադասութեանն ոչ ուրանային, թէ
գործք անհաւատից կարեն ըստ միոց ինչ ա-
պիլ բարի, և՝ի վերջ այսր ամի եղեն դատապար-
տեալ։

Ուստ երրորդ։ Այն Օգոստինոս՝ գիրք
1. ՝ի վերջ քրիստ. վճպտ. գլ. 22. ասէ. Ուս.....
նոսն ոչըոյ յԱ՛Ծ խոբչեալ է։ Այնչափ, ասէ,
զգալիք ոչ էրթ զանձն ոչ։ Իսկ վա՛Ծ յամ ոչ-
ե՛ս ամենի, և յամ ոչ-ոց, վչ գամ խոչնո-ըզ-
ոչ,

Պէտք առ առաջինն ։ Ասէ առաջին՝ ոչ ասէ սին Գոստինոս, թէ այլովք մարել պարտ է, ըստ որում այս վարդել վերածել առ երանութիւն, այլ թէ վարել պարտ է այլովք, զի ձեռնհաս մարդասցուս առ երանութի. արդ՝ որ առնէ զներգործութի բարի՝ անմահն ամենեին յախտակրութէ, այնպէս վարի արարածովք, զի ի դնիլն այլոց՝ մարթասցի ժամանել առ երանութի. քանզի հարկ է առ ստացումն նր՝ առնել նմա զներգործութիս բարիս, և ոչ զչարս, թէպետ և նոքին միայն չիցեն բաւական ։ Այլ թէպետ և սին Գոստինոս ասէր, թէ այս վարդս կամ գործածութի պարտ էր վերածել առ երանութի, ոչինչ ընդդէմ լիներ, զի իսկապէս վերածէ, ոչ դրականապէս, այլ նախնեթագրարար, և բացասապէս ։ Նախնեթագրարար, վասն ոչ յառաջն ասացաք, նախապահանջի առ ստացումն երանութի, առ ի լինել ներգործութեն բարեյաջոյ բարի, և անմահն ամենեին յախտակրութէ ։ Բացասապէս, վասն առնելով զներգործութիս բարեյաջոյ բարիս, ոչ մերձենէ, և այսպէս բառնայ ի միջոյ զարգելս երանութէ, զոր կոչեմք զուգընթաց բացասապէս ։

Եւ երկրորդն՝ զանազանեմ զառաջարկութի սին Գոստինոսի, և միանգամայն զնետևութիւնն ։ Եթէ զմարդն վն իւր սիրեմք՝ դնելով ի նմա զվախճան մեր, վայելելմք ի նմա, ընդու, ոչ դնելով ի նմա զվախճան մեր, ուրա ։ Այս լուծումն կամ բացատրութի ոչ է իմ, այլ Նորին սին Գոստինոսի, որ ի նոյն գիրս գլ. 33. ասէ ։ Իսկ երեք յորելոցս, և երացեալ ճառեցես ի սէրն, եթէ ել ի նմա զվախճան բերելոցս, յայնժամ երկոցեա և պէրտաես ասել պարտ է, ըստ վայելես ի նմա ։ Այս պահանջի ըստ սին Գոստինոսի, ոչգնդ ասասցի՝ վայելել մեզ յարարածս, դնել զվախճան մեր ի նոսա ։ Այլ՝ որ առնէ զներգործութի բարեյաջոյ բարի անմահն ամենեին յախտակրութէ, զորօրինակ որ անհատն ամենեին ի վատթար ինչ պարագայէ՝ սիրէ զձնողս, զբարեկամս, և զարս ընտիրս, շարժումն համեստութէ մանաւանդ այսր օրինաւոր սիրոյ՝ ոչ իւիք իրօք դնէ զվախճան իւր յարարկայն յայնոսիկ, այլ ինքեան իսկ համեստութէ ըստ որում այնպէսի, որ կիրում է Աստ։ Եւ զայս միանգամ ասացեալ ի սին Գոստինոսէ շատ ևս լեցի բազմապատիկ կրկնեալ ստիպմանց հակառակորդին՝ ի վարելոյ և ի վայելմանէ արարածոց։

Ասա-

ցո, և զմի հարցանելիս ի նա վերաբերելոցս, յորմէ ունիս զայնոսիկ, զորս հնարեցեր ։ Յո յաւել ասէ՝ յմի արտաք, յմի հարց, զվերնի մասն կենաց մերոց ի բաց ընդոս՝ հաւ գտարկի, և ընդ տեղի տալ՝ զի յայլ ինչ կամեսցի վայելել ։ Իսկ թէ զինչ իցէ վայելել մերս ինչ, մեկնէ անդէն սին Գոստինոս, գլ. 4. Այսչելն է ասէով յորելս յերս ինչ զնհատ. ևս վերնէն է, զոր ինչ ի գործածութի դեղի, վերաբերել առ ի ուրանալ զոյն զոր ասելս ։

Պէտք, թէ այս ամ ձշմարտի ըստ կարծեաց մերոց, նախ՝ ի ներգործութէն ամային սիրոյ, յորժամ ստիպէ պատուհրանն, և երկրորդ՝ նաև արտաքոյ դիպուածոյն, ուր ստիպէ պատուհրանն, յամ բարի ներգործութէ՝ որ անմահն ամենեին յախտակրութէ. քանզի ինդրելով կերպարար բացայայտ զն մանաւանդ համեստութէն ներին ներգործութէն, ինդրի զօրութէի բացայայտ զն համեստութէն ըստ որում այնպէսի, որ գոլով յիրում Աստ՝ ինդրի գօրութեամբ լռելեայն զն Աստ. և այսպէս չէ վայելել յայն ինչ, այլ վարել, կամ ի գործ առնել զայն ։

Ընդդէմ այսմ երկրորդ պնդուդ յառնէ ի զն հակառակորդն, թէ սին Գոստինոս անդ գլ. 21. յասելն. Այն երբ ծայն են, յորս արձան է վայելել, զոր յաւելենաւոն, և անդորթան ի էնդաս. ածէ ի զն. Իսկ զայլ վերնէ, կամ ի գործ ածել պարտ է, զի ի վայելեսն ունդն ձառ ամենեին յախտակրութէ, յայնժամ ի նմա ընդունելոցս ։ Ասէ՝ զի զն ոչ ասէ սին Գոստինոս, ոչգնդ ասասցի՝ վայելել մեզ յարարածս, դնել զվախճան մեր ի նոսա ։ Այլ՝ որ առնէ զներգործութի բարեյաջոյ բարի անմահն ամենեին յախտակրութէ, զորօրինակ որ անհատն ամենեին ի վատթար ինչ պարագայէ՝ սիրէ զձնողս, զբարեկամս, և զարս ընտիրս, շարժումն համեստութէ մանաւանդ այսր օրինաւոր սիրոյ՝ ոչ իւիք իրօք դնէ զվախճան իւր յարարկայն յայնոսիկ, այլ ինքեան իսկ համեստութէ ըստ որում այնպէսի, որ կիրում է Աստ։ Եւ զայս միանգամ ասացեալ ի սին Գոստինոսէ շատ ևս լեցի բազմապատիկ կրկնեալ ստիպմանց հակառակորդին՝ ի վարելոյ և ի վայելմանէ արարածոց։

Ասա-

Բառարկէ Յորդանան։ Սիրն Օգոստ. գիրք. 9. ի վերջ Յորդան. գլ. 7. և 8. ասէ. Ոչ.... վասն ցեղ առնէ ինչ, երբեմն ոչ ի պատճառ իւրաքանչիւր մասին։ Օրէ բոլոն պերով չլսնայ, երբեմն պարտական, և երբեմն պարտական։.... Ուղղ կամ ցանկութիւն և կամ ձայնի պերով։ Ոչ ինչ պերէ պարտ է ըսբարձա, այլ երբեմն առ պարտական ընդ ըսբարձա վերջ է ըսբարձա։ Յայնժամ է ցանկութիւն, այլ պէտ ձայնին։ Բառարկ յայնժամ է ցանկութիւն, յորժամ պարտական չէ իրականոյ պերն. յայնժամ ոչ օգնէն պարտ վերջնոյն, այլ պարտականին վրաս՝ պարտ ըսբարձա։

Պիտեմ, թէ սիրն Օգոստինոս անդրէն առնու ձայնային սէրն յընդարձակ միտս՝ իւրով սիրոյ բարւոյ, ոյ սովորութիւն է նմին։ Օգայս օրինակ գիրք ի վերջ Հնոցն. Ուսի. գլ. 21. ասէ. Ոչ ինչ այլ էպէ բարի կոչին, ե այլ ձայնին պերն։ Ի Սաղմ. ճղլ. Կամ ինչն է ձայնին պերն, որ ասէ բարի կոչ։ Ել գիրք 8. ի վերջ Յորդան. Օրինէ է պերութիւնն (որ ըստ Լատ. փիլիցիթս անուանի), ե կամ ձայնին պերն (ըստ նմին ռուսիկոս), բայց երբեմն պերը (ըստ նմին ամօս) բարձոյ։ Զպատ ըստ սիրն Օգոստինոսի սէրն այսպարձոյ, զորօրինակ՝ ծնողաց, ամուսնոյ, զաւակաց, ըստ ազգնեցութեան ուղիղ բանի, է ձայնային սէր ըստ վերոյիշեալ մտաց, և վերաբերի առ Աստ։ Իսկ սէրն արարածոց, գնելով ի նմա զվախճանն, կամ վատթար պարագայիւք և կամ չարաչար վախճանաւ ապականելով զայն, է ցանկութիւն. զնզ ոչ վերաբերի առ Աստ, և ոչ իսկ զորութեամբ։ Բառնզն չէ իսկ հնար ասել, թէ սէրն ծնողաց ըստ ազգնեցութեան բանի, ոչնինչ պատգայիւք ախտաւորեալ, է ցանկութիւն. վնզն յայնժամ ոչ միայն մեղանչէր՝ որ սիրէրն, այլև սէր նր գոլով ցանկութիւն լինէր չար, զոր ոչ ըստ սիրն Օգոստինոսի, և ոչ ըստ հակառակորդաց հնար է ասել։

Առիպէ Սիրն Օգոստինոս՝ գիրք 3. ի վերջ քրիստ. վիպ. գլ. 10. սահմանեալ զձայնային սէրն, ասէ. Ձայնային սէր կոչի զպարտականն հոգւոյ ի կոչելն յԱստ էր է, և յանկն է ե յընկերն էր Աստ։ ապա։

Պիտեմ։ Ոչ ուրանամք, թէ սիրն Օգոստինոս բազում անգամ առնու զձայնային սէրն յանձուկ միտս, այլ չէ հնար ուրանալ, թէ ոչ առնու ևս բազում անգամ յընդարձակ միտս՝ փոխանակ սիրոյ բարւոյ, ոյ և ասեալ։ Այն զի՝ ոչ գնեն հակառակորդք, թէ պարտաւորիմք վերաբերել զգործս մեր առ Աստ յձայնային սիրոյ ըստ անձուկ մտաց, առ ինչ ապա պնդեն ի սիրն Օգոստինոսէ զձայնային սէրն ըստ անձուկ մտաց։

Եւ դարձեալ՝ եթէ զառաջին վկայութիւնն սիրն Օգոստինոսի, և զորս յաւելու զնի հակառակորդն, հմր 238. յասել անդ իւրեամ. Որ ինչ լինի, պերով լինի, կամ պարտական, ե կամ պարտական. նոյն իրէ ցանկութիւն, կամ ձայնի պերով. եթէ զոսոս, ասեմ, իմասցուք զձայնային սիրոյ ըստ օնձուկ մտաց, և զգերբնականէ, մինչև ասմի՝ որ չիցէ յձայնային սիրոյ ըստ անձուկ մտաց՝ լինել յախտակիր ցանկութեէ, նոյնհետայն ընդ առաջ ելանեն հետագայ դատապարտել նախադասութիւնս։ Առաջինն է. Ոչ ինչ, բայց երբեմն երկու պերով, ոսոսկ ամ կատեցուցանէ, և հերետիկոսութիւն ծնանի. պերն Աստ, որ պատճառ է Աստ, ըստ ե Աստ էրկպարբեր. ե պերն, պրով վերջ, ե պատճառն պերէ, որ ըստ պարտն եր ամ Աստ վերաբերել ոչ վերաբերել, ե է այս ինչ նոյնն չէր. ի 44. ի Կոռնեղեայ նախադասութիւն։ Զայսմ մերձաւոր են և հետագայքն, մինչև ի 59. Առկրորդն է. Պատերբ ինոխան պարտականոյ կամ է մոլեկան ցանկութիւն, որով պերէ պատճառ, ըստ Հովհաննու Ոսկեբերանն, ոչ ինչ է ասել. ե կամ գովելի այն պերն Աստ, որով է յետին ճոխացն պերէ պատճառ է պերոս հեր պերեւ վերջ. է 38. ի նախադասութիւն Լայոսի։ Առկրորդն է. Պատերկոյն կուրդականել պերգործութիւնն է պերէ Աստ, կամ պատճառ. երբեմն Աստ, ե ձայնին պերէ Հոր. երբեմն պատճառ, այս է՝ է էր. է 7. ի գատապարտեալ նախադասութեամ յԱրիանիտեսն եօթներորդ։

Բառարկ հինգերորդ։ Սիրն Օգոստ. գիրք 4. ընդդեմ Յուլիան. գլ. 3. խոստացեալ ընդ Յուլիանոսի ասէ. Օրանիք, պ ոչ ըստ պատճառ, այլ ըստ վեճաճոյց որոյնէ պարտ է պատճառնութիւն ի նոցնից. որք պատճառն է ըստ պարտ է առնել, կամ վեճաճան որոյ ըստ պարտ է առնել։ Ոչ յորժամ առնէ մարդն ինչ ասր ոչ երբէ հեղինակել, երբեմն ոչ պատճառ է առնել պարտ է, յորիկնան հեղինակել։ Եւ ստորև. Ըստ ինչ բարի գնդեամ առնէ մարդն, ե ոչ ըստ այնորիկ առնէ, ըստ որոյ լինել ճշմարիտ կամ պատճառն պատճառէրէ, նոյնն ոչ ասէլ վեճաճառն է ճղ։ Ստորև ստորև, ի խնդրելն Յուլիանոսի թէ հնարաւոր է զգեցուցանել զմերկն որ-

արդեօք մեղանչէ՞, իբրեզի ոչ է՛ի հաւատոց, պիտի տայ։ Ընդհակառակն ոչ է՛ի հաւատոց՝ մեղ եւն, ոչ վէ ըստ նախեան նոյն իսկ փոքրն՝ որ է վերին վեցասունեայ մեղ եւն, այլ վէ ինչ այնպէս փոքրն՝ ոչ պարտի՛ի Տէր, ինչն ամբարիշտն սրտանայ, ինչ ոչ եւն մեղ։ Որոց քաջայայտ է, թէ ոչ շատանայ սիրն Օգոստինոս՝ չմեղանչել արարողին մի լինելոյ գործոյ նի յաւարկայէ բարի. այլ՛ի մի այսր ամի պահանջի և ևս յաբարելութիւն վերաբերիլ առ Ա՛ծ, որում չէ հնար լինել այլ ինչ, բայց եթէ զօրաւեւնական բարայայտ։

Յառաջ քան զայնելն՝ ասացանեմք, զի սրն Օգոստինոս՛ի սկզբանց առաի հետեւեցուցանէ ընդդէմ Յուլիանոսի, թէ գործք անհաւատից են մեղք, և առաքինութիւնք նի՛ մոլութիւնք։ Բայց եթէ սրն Օգոստինոս զայսօրիկ այնպէս իմանայ, թէ հարկաւոր է բացայայտ վերաբերութիւն, առանց որոյ մարդն՝ որ առնէ զգործ յաւարկայէն բարի, մեղանչէ, ոչ իմանան և կամին հակառակորդք, պարտաւորին ընդունել, թէ այս հետեւութիւն, ք՛ է Ա՛ի գործք անհաւատից են մեղ, է ըստ մտաց սրին Օգոստինոսի, կամ խոստովանիլ թէ սրն Օգոստինոս իբր տրամաբանէ։ Ծերկրորդն ևս ոչ ընդունին։ Ա պա հարկ է նի՛ խոստովանիլ, թէ ոչ իմանան զօրինաւոր միտս սրին Օգոստինոսի։ Իսկ թէ զինչ իցեն օրինաւոր միտք սրին Աւգային, յայտնագրեսցի յետոյ, վիճ. 3։ի մի ընդհ. գ. 3։ յօդ. 2։ յընդարձակ գործս մեր։ Ա նորոյ առ այժմ

Պիտի նախ Այնն Օգոստինոս զբառս զայսոքիկ, ոչ ուրեք չխոհեմաւոր, ոչ պարտի՛ի Տէր, և զորս սոցին նման, ոչ առնու հակասապէս կամ բացասապէս, այլ ներհակաբար. ոչ թէ ասէր. յայլ ինչ՝ քան ի՛ Տէր պարտիլ, և թիւր վախճանաւ առնել, մեղք են. այս է՝ զի՛ի բացասութեէ իմացի ստորաւթեին. յոր միտ՛ի սր գիրս՝ ա. Թագ. ժբ. 9. ասի զԱաւուդայ, ըստ Լատին. Թէ ոչ ուղիղ ակամբ Հայեր՛ի Գաւթի, որ՛ի մերս դնի՛ ընդ ակամբ Հայեր։ Ծայսօրինակ մեկնեն զբանս սրին Օգոստինոսի, սրն Յովհաննէս, և Լատինս, ոչ ցուցցաք՛ի նախապէս. տես՛. ի մի ընդհ։ Եւ այս Հայտնի է՛ի նմին իսկ՛ի սրին Օգոստինոսէ՛ի նոյն վերոյիշ. գլ. 3։ Պ՝ասէ, ասէ, ոչ հաւաքել, այլ անհաւաք, այս է՝ ՅԻՈՒԴԱ, և ՁԱՆԱՀԱՅԵՑԱՐ Լատ. առնէն։ Ընդ. Ըստ՝ հաւ է բաւական ինչ լինել յորոց ոչ առնին բարեպաշտ. ռանչէ բարի է յօգուտ՝ի ժամանել վտանգելոցդ, համաւասար անհնարք. այլ նա՝ որ զայս առնէ, ԵՐԵՔ ՍԻՐԵԼՈՎ ՕՓԱՐԱՒ ՍԷԼՈՒՄ ԱՀՒՆ՝ առաւել բան վի՛ առնէ, ոչ առնի բարեգործ վերին։ վի ոչ առնէ վերի՛ ղէր ոչ առնէ բարի լինէր. արդ՝ տես և ի վերջ, վերնէ, կամ նուազ կամացն բարի. որ ՅԱՅՑԱՒ, ԿԱՒ ՅԱՅՑԱՂՆ ԻՒՐ՝ և ոչ՛ի Տէր պարտի։

Ա՛ս տեսութիւն բանից սրին Օգոստինոսի, զոր կանխեցաք յառաջ քան զայնելն, պատանձի հակառակորդն. այլ քանզի է կարի բնական, ընդդէմ պիտոյն այսպէս ձեռնարկէ։ Ոչ երբէք եղ Յուլիանոս, թէ գործք վերաբերեալ առ չար վախճան՝ են բարի, ապա վերագրէիր ոչ նմա հակառակութիւն ընդ մէջ սրին Օգոստինոսի, և Յուլիանոսի։ Այլ, առաջարկ։ Ըստ սրն Օգոստինոս ցՅուլիանոս, Ըպատճառ գնասնելոյ, ոմ խոցելի, պէտք գալ ընդ է ճշմարիտ առաքինութիւնէ կոհեմութենին ոգեհոգ, որում հեղհեղաբ լինին ոտքի ոտքի շահագոյնքնեանց։ Ծորոց յայտ է, թէ առաքինութիւնք վերաբերեալ առ չար վախճան՝ են ճշմարիտ առաքինութիւնք, է հետևորդ, զոր սրն Օգոստինոս յառաջ ածէ՛ի սկզբանց Յուլիանոսի, և զոր ուրանայր Յուլիանոս, ուրա. և զոր ոչ ուրանայր Յուլիանոս, զոր և ենթադրէր սրն Օգոստինոս՝ թէ ընդունի նա, ընդու։ Ըս ուրանամ զնետև։ Յայտ է՝ մի՛ի բանից սրին Օգոստինոսի, զոր՛ի պիտին մերում յառաջ բերաք, ուր պիմամարտել ընդ Յուլիանոսի՝ ցուցանէ, թէ գործքն եղեալ՛ի չար վախճան՝ ոչ են բարի. քանզի առ ի՛նչ ճգներ յայսմ սրն Օգոստինոս, եթէ ոչ դներ Յուլիանոս լինել բարի. և եկեղ՛ի նոյն իսկ բանից առարկութեին, և յորոց գինի. քանզի առ սրն Օգոստինոս. Ըպատճառ գնասնելոյ, ոմ խոցելի, գնէիք գալ ընդ է ճշմարիտ առաքինութիւնք կոհեմութենին ոգեհոգ, որում հեղհեղաբ լինին ոտքի ոտքի շահագոյնքնեանց։ . . . . Ըպա այս առաքինութիւնք այնպիսի վնասաբեր պիղծ, և փչեղը, նոյն իսկ ոչ ընդ իբր հաւատոյ և ճշմարիտ առաքինութիւնք, այլոյն ոչ եթէ և գնե-

գիտէիցիր. ինձնե (ևն բանք Հայուհանոսի) հարցաս անձնասէր և անկարօտասիրտ ինալ ոգոյն՝ եթէ ըստ անճառութեան, և եթէ ըստ ոչընչին..... Հարկ էիցէ գոյ ուել անհնարին անարեղծութիւն, կի բառնալոցի անճառութիւն ճշմարիտ արարածոցն, և և յորժամ գոգոնի ՕՏԻՈՑ ԸՆԴՀԱՆՈՒԹԻՒՆ։ Ոչ՝ սին Աստուածոս չէր կարող զայսօրինակ խօսել ընդ Հայուհանոսի, բայց եթէ ենթադրեալ թէ նա ընդունի զհնութիւնն, զոր ի նորոյն սկզբանէ յառաջ ածէր։ Օրինակ իմն. ոչ եթէ Սողինեան ոք ձեռնարկէր ընդդէմ Անոմէացականաց, կամ Աստուածեանց, թէ ի գրուածէ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց՝ բառնի անձնիշխանութիւն, չէր կարող ասել յԱնոմէացական, կամ յԱստուածեան որ. Աղաչեմ պատասխանիս, ոգ կոչեմ, զհիւ գալ ընդ ընթերցողն ըստ ինքեան գործունէայ բառնալոյ զանձնիշխանութիւնն. ապա բարձրանայ անձնիշխանութիւնն ի ինքնագործունէայ շնորհաց՝ երկնէ զհիւ ճշմարիտ վարդապետութիւն հաստատ. յորժամ գիտ գոյ զհիւ անհնարին անարեղծութիւն, զի բառնալոցի անճառութիւն ճշմարիտ վարդապետութիւն հաստատ՝ ոչ ընդ է հերքելիութիւնն։ Հէր կարող, ասեմ, զայսօրինակ խօսել Սողինեանն, բայց եթէ ենթադրեալ թէ Անոմէացականք կամ Աստուածեանք ընդունին զհնութիւնն, այս է՝ թէ ի գրուածէ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց՝ բառնի անձնիշխանութիւն։ Այսպս խմս և ի մեր դիպուածս։

Ի վերայ այսր ամենայնի՝ սին Անոմէացիս, ոգ յառաջագոյն ասացաք, խնամով զանս սին Աստուածոսի՝ ոգ և ասէ։ Ահա բանք նր, ը. ի. թ. 23. պ. 7. առ 1. Սին Աստուածոս ասէ ի 4. ընդդէմ Հայուհանոս. Ըստ ներգործութեան անհասութեան, ըստ որում ի անհասութիւն, գիշեր է գնդէ, ընդհէմ և վերին վերջնոցն, կամ զոյլ ինչ յայոցիկոցս արարածոց, խորհելոյ առ Աստուած իւրոյ անհնարին։

Ասէ Հակառակորդն, թէ սին Անոմէացիս ոչ ասէ, թէ Հակառակութիւնն՝ որ ընդ մէջ սին Աստուածոսի և Հայուհանոսի՝ էր ի վերայ գործոց բարեաց առ չար վախճան վերաբերելոց։ Պիտեմ. սին Անոմէացիս ասէ, թէ սին Աստուածոս ի գրելն ընդդէմ Հայուհանոսի՝ խօսի զբարեաց գործոց առ չար վախճան վերաբերելոց. որ է ասել, թէ սին Աստուածոս վիճեր ընդդէմ Հայուհանոսի՝ ի վերայ գործոց բարեաց առ չար վախճան վերաբերելոց. մանաւանդ՝ եթէ միտ դիցի նոցին, զորս ասացաք ի պիտին։ Այլև ոչ զայս եւեթ ասաց սին Անոմէացիս։ Ի նոյն պիտին առ ի. խօսեցեալ զներգործութիւն անհասատին՝ յառաջ եկեալ ի բարւոյ բնութեան, և ոչ վերաբերեալ առ չար վախճան, ոչ ասէ՝ թէ է չար, այլ՝ երբէ ըստ ոչընչի էութեան, ասելոյն ոչ խոտորելոցն երբէ, վերջ չունի զղջութեաւ խորհուրդոցն ոմն վերջին վախճան. որ է երկրորդ պիտին մեր, զոր ի մտոյ ունիմք տեսանել։ Այս զայսօրինակ սին Անոմէացիս՝ կրկին մեսամբ պիտոյ իւրոյ ամփոփէ զբանդակ հակառակութիւնն ընդ մէջ սինն Աստուածոսի և Հայուհանոսի, որ էր ի վերջ ներգործութենէ անհասատից՝ որ յառաջիկէն բարի, և առ չար վախճան վերաբերեալ, որք ըստ այնորիկ են չար. և ի վերջ նոցին ներգործութենէ ոչ վերաբերելոց առ չար վախճան, որք ոչ են կատարելապէս բարի։ Ընդ սին Անոմէացիս, առ մեկնութիւն բանից սինն Աստուածոսի, յիշատակեալ էի զմեծանունն Լատինոս զվիրգիլն Մարոնեան, զորմէ լուր հակառակորդն։

Վարձեալ՝ եթէ մեկնութիւնն մեր է օրինաւոր, յայտ է և յայտնի, զի սին Աստուածոս ասէ յառաջիկութիւնն, թէ ոչ՝ ամենայնի ուրանայ, թէ են մեղք՝ ոչ պատճէնէ ի Տէր ի վերայ ոգորմութիւն. քանզի եթէ ոչ առցէ սին զայն զոչ պատճէնէ ի Տէր ներհակապէս, փոխանակ պարծելոյ յայլ ինչ, և ոչ պարծելոյ ի Տէր, և առնելոյ զսա չար վախճանի. այլ հակառակապէս՝ փոխանակ ոչ վերաբերելոյ բացայայտ առ Աստուած, ոգ դնեն հակառակորդք. գիտ գոյ, թէ առ մեկնիչն՝ որք ըստ մեզ կարծեն, այս է՝ գրելոյ համօրէն ուղղափառ վարդք, որք ուրանան, թէ իցեն մեղք՝ ոչ վերաբերելոյ զորու թէ բացայայտ զբարի գործս առ Աստուած, սահի սմբարիշտք, զոր ոչ ընդունին հակառակորդք։

Տարապայման իմն երևի մեզ պիտի հակառակորդին առ այս ստիպումն։ Ասէ, թէ ի ժամանակս սինն Աստուածոսի ոչք յուղղափառացն ուրանայր զայսպիսեաւորութիւն բացայայտ վերաբերութեան, այլ ամ ուղղափառք ի նոյն կարծիս միաբանէին. և յայն սակս ոչ ասէ սին Աստուածոս, թէ ամբարշտութիւն լինէր ուրանալն զայն, այլ թէ միայն ամբարիշտն ուրանայ զայն։ Ուստի ոչ գիտ գոյ, թէ այժմ ասիմք ամբարիշտք։

Ախալէի արդեօք, եթէ այս պիտի ոչ երևէր առնելոցն, գուցէ բաց ի Նեստորեանց, որոց

քոյ հաստարակաց կարծեաց։ Պ.անդղ անհաւատալի իմն է, թէ համօրէն համաձայնութիւնք ուղղափառաց, բաց Ի Նովատեանց՝ ըստ իմում գիտութեան, խոստովանեալ իցեն յայնչափ ամաց հետէ Ի նիւթս ածային պատուիրանաց Ի կարծեացն, յորում առ սին Գոստինոսիւ ամ ուղղափառք միաբանէին, և Ի ներհական մոլորութիւնս սահեալ իցեն, առանց ընդդէմ դառնալոյ եկեղեցւոյ, կամ ծայրագոյն քահանայապետաց, և կամ եպիսկոպոսաց։ Արդարև ցանկալի էր գիտել, թէ ուր, երբ, և յորմէ՞ մտեներգրէ այս մոլորութիւնն ապրդեալ եմուտ Ի համաձայնութիւն ուղղափառաց։

Պ՛ետեմ երկրորդ՝ առ գլխաւոր ձեռնարկութիւնն, թէ զգործս, որք լինին առանց հաւատոյ՝ որ սիրով յաջողեալ, այլ Ի բնական ուղիղ վախճանէ, կոչէ սին Գոստինոս մեղս յընդարձակ միտս, առեալ զմեղս փոխանակ ամի՝ որ պակասի Ի վախճանէ, և որ չունի զգուշութիւն կատարելութեան իւրոյ. կամ ոչ ասէ սին Աւգուստինոս Ի նախայիշ. տեղ. փոխանակ ոչ կատարելապես բարւոյ, որպիսի են այսպիսի գործք, որք ոչ լինելով յանձային սիրոյ՝ են անպատուղ ի արքայութենէ երկնից։ Ի նոյն միտս՝ ասէ, թէ առաքինութիւնք փիլիսոփայից ոչ են ճշմարիտ առաքինութիւնք, այլ մոլութիւնք, վասն թէպետ և մարթ է նոցա լինել, թէև ուր ուրեմն, առանց չար վախճանի, ոչ ընդունի սին Գոստինոս, գիրք Ի վեր Հոգ. և գրոյ. սակայն ոչ վերածեն առ յաւիտենական կեանս։ Պ.անդղ խօսի սին Գոստինոս զառաքինութենց, և զարարի գործոց, ոչ բարոյապէս՝ և ըստ փիլիսոփայից, այլ ըստ որում են արդիւնաւոր երկնից արքայութենէ, կամ ոչ ասէ Ի նմին գլ. 3 · Ի՛ոհ. Նէր հնար է մարդոյ գտանել յաւիտենական պատուիրանս, և երթիկ արդարանալ Ի՝։

Ընդդէմ այսմ պ՛ետեմ զայսօրինակ ձեռնարկն Հակառակորդն։ Յուլիանոս դնէր, թէ բարի գործք իւր չեն արդիւնաւոր յաւիտենական կենաց. ապա սին Գոստինոս ոչ խօսի զայնցանէ՝ ըստ որում արդիւնաւոր։

Պ՛ետեմ զան. Ցհետև։ Ոչ խօսի զայնցանէ՝ ըստ որում արդիւնաւոր, այս է՝ առ Ի ցուցանել, թէ ոչ են արդիւնաւոր, ընդդէմ զի զայն ընդունէր Յուլիանոս։ Ա՛ռ Ի ցուցանել, թէ չէ պարտ ասել բացարձակապէս բարի, ուրա։

Ասիպէ։ Եթէ սին Գոստինոս լինէր Ի մեր կարծիս, Յուլիանոս կարօղ էր պինդ տալ նմա, թէ նոյն գործոյ հնար է ըմնացն ինչ ասել բարի. քանզի ասեմք մեք զայդ։

Պ՛ետեմ, թէ զայդ ևս շնորհէ Յուլիանոսի սին Գոստինոս Ի վախճան գլխոյն, ոչ տեսցուք յառաջիկայդ։ Իսկ հակառակորդք ընդդէմ նմին արդեօք, թէ այսպիսի գործք են ըստ մտաց ինչ բարի։

Կրկնէ։ Սին Գոստինոս ասէ անդէն. Ընդհանր լինել ձեզ բարի յանդիմանելոյ. ապա եթէ այս գործք են բարի՝ են արդիւնաւոր։

Պ՛ետեմ զան. Ցհետև։ Եթէ այս գործք են բարի՝ գերբնական բարութենէ, ըստ մտաց սին Գոստինոսի, են արդիւնաւոր, ընդդէմ. Եթէ են բարի՝ բարոյական բարութենէ միայն, դարձեալ զանազանեմ. են արդիւնաւոր ժամանակաւոր վարձուց, ընդդէմ. յաւիտենական վարձուց, ուրա։

Արդարև զայս խնդիր դատակնիք նոյն ինքն սին Գոստինոս Ի վախճան սորին գլ · 3 · բռվանդակեալ զնմ վիճաբանութենի իւր ընդ Յուլիանոսի Ի բանսդ՝ որ զնին, յորս ուր ուրեմն մերձի հակառակորդն։ Ասէ սբ Ս Ղպն. Ի ՚Ա՛ր առ հաստատուիմ, զի գոնեպ յերբ անդ այնըչ խոլորիս, որչափ հնար է բռվանդակել խոլորել, երեխայոյց վճռել ընդդէմ վէմուխ։ ... Վհանգի գեղն ընդունելոյ, ինչ գործ անհատապէս, որ ոչ երթիկ բարի նդ, ոչ վերածին զնոսա առ յաւիտենական կեանս, և յորմոյսինէ. ծանիր, զի ձեր զայն առնէ բարի գործոյն, զայն կամ բարի, զայն գործ բարի, զբռ առանդ ընդհանդ Ի՝, որ տուեալ լինի Ի յեան ձեռ ներգործին Ի՝ և տարդեան, չէ տարի ընծայել տաճար, որոյ նէրհնար է տարդոյ գտանել յաւիտենական պատգեաց, և երթիկ արդարանալ Ի՝։ Իսկ այլն ես, որ երթիկ Ի ձեր տարդեան առնել զնոյնսին ինչ, երթիցին ոչ գործք աստուածնեան, երթիցին բարի գործ, և առանդ ինչ ներգործել..... առացին ըստ ոչ այսպիսի կամ՝ ծառ բարի, չար է՝ ըն առ յՈ՝ են անպատուղ, և էն այն՝ ոչ բարի։ Ի բանս յայսոսիկ պայծառ քան զլոյս յայտնդի ան երևի, թէ սին Գոստինոս զայս ի ինչ պնդէ ընդդէմ Յուլիանոսի, թէ գործք և առաքինութիւնք անհաւատից, որք ոչ վերաբերին առ չար վախճան, յայս միտ ոչ են բարի, զի պակասին Ի կարգ յաւիտենական կենաց. և յայն միտ առ

սին

սին մեղք և մոլութիւնք, զի չունին զլուսն կատարելութեան իւրեանց։ Որդ՝ զայս ընկալեալ, թող տայ, զի ըստ այլ ինչ մտաց ասացին բարի և առաքինութիւն։ Օձանց առնելիք զվնաս ինչ իրօք, որք ի բազում անգամ չիշատակեալ 3. գլխոյ առարկին. զի յասացեալսոյն դիւրաւ լուծանին։

Հուակ յետոյ զայս պատուիրան վերաբերելոյ բացայայտ զնա ներգործութիւնս իւր առնէ, փակէ, և հետևեցուցանէ հակառակորդն, թէ ոչ է անտանելի, այլ առարկելոյն էի. զայն սակս՝ զի խրատն զայնմ վերաբերութիւն ըստ ընդունելոյ իսկ խմոյ՝ ոչ է անտանելի։ Այլ խաբի պարն քաջխմաստ։ Վասնզի հնար է խրատուս՝ որ զգժուարսն իրաց լինել տանելի, և պատուիրանին՝ որ զայնմանէ անտանելի. վասնզի պարապանդ պատուիրանն, և ոչ խրատն։ Այլ խրատն զհնութենաւոր ողջախոհութիւն, զաղքատութիւն, և զհնազանդութիւն կրօնաւորաց, է տանելի. իսկ պատուիրանն լինէր անտանելի։

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ե։

Ի վէմ երանութիւնն։

Աքէ թուէ՝ ի. 2. 3. 4. 5։

Ի նախընթացս վիճաբանութենէ խօսեցաք զվերջին վախճանէ ընդհանրապէս. այժմ խօսել արժան է զմասնաւոր վերջին վախճանէ մարդոյ, որ է երանութիւն։ Ասելիսոյս սահմանն է զայս. 3. ի վէմ մխիթար. Ա ՝ի՝ համօրէն բնութեանս հաստատմամբ կոպրելոյ։ (1) Այն ինչ մասն. Կոպրելոյ բնութ՝ որ գլխովին հանգուցանէ, և յոչնչացուցանէ զնուազմանս. այս է՝ զլսանականն և զկարգաւորելոյն։

Կրկնակի հնար է մտածել. առարկապէս, և կերպարար։ Առարկական երանութիւն է իրն, յորոյ ի ժառանգութենէ հանգչի բաղձանքն։ Կերպականն է նորին իսկ իրի ստացումն, և ժառանգութիւն։ Այլ հարստութիւնք են առարկական երանութեի ազահին, և ժառանգութիւնն՝ այլ երանութեի կերպական. նովին եզանակաւ, այլ ասացաք զվախճանէ որ, և որով։

—o—

ԳԼՈՒԽ Ը։

Ձեռ յորմէ կայանայ առաքինական երանութիւն մարդոյ։

Ասելի է։ (2) Առարկական երանուի մարդոյ կայանայ միայն յանստեղծ բարին, այս է՝ Աստ այնմ Աստ. հիւ. 20. * Ոչինչ կայ ի քեզ որ չերկնիս. յոմ ի չեն զինչ ես ընդդէմ չերկնի։ .... Ստիպեա ի Աստ յաւիտեան ։ Կարձեալ ըստ այնմ Աստ. ժէ. 15. * Հագիցուք չերկնել զաստ ոչ։

Հուց. Նախ։ (3) Միայն անստեղծ բարւոյն հնար է յագեցուցանել զաղձանս մարդոյ. ապա։ Հուց. առաջարկ։ Ձէ հնար բանական բաղձանաց, կամ կամաց՝ յագիլ, բայց եթէ իւրով հաւասարեալ առարկայիւ. իսկ հաւասարեալ առարկայ կամաց՝ ոչ է այս՝ կամ այն բարի, այլ ամ բարի. զորօրինակ առարկայ մտաց, որում զհետ երթայ կամքն, ոչ է այս՝ կամ այն ճշմարիտ, այլ ամ ճշմարիտ. իսկարդ՝ միայն Աստ է ամ բարի, որոյ ամ ստարածական բարիք՝ են հաղորդութիւնք. վէմ Լուկ. ժէ. 19. * Ընդէր առնուս զի բարի։ (ըստ Ղատ. յոյնից հեղ. զամ էարի)։ Ապա։

Հուց. երկրորդ՝ (4) տրամաբանելով՝ ի վէմ ամ արարածական բարեաց։ Երանութիւն մարդոյ ոչ կայանայ յարարածական ինչ բարի. ապա միայն յանստեղծ բարին։ Հուց. առաջարկ։ Առարածական բարիք են երբակի, այս է՝ բարիք արտաքին՝ կամ բարիք բաղդի, բարիք մարմնոյ, և բարիք հոգւոյ. իսկարդ՝ և ոչ մի՝ ի սոցանէ կարէ լինել առարկական երանութիւն մարդոյ. ապա։

Ոչ (5) բարիք բաղդի, որք են հարստութիւնք, պատիւ, համբաւ, և իշխանութիւն։ Ղայս՝ զի չեն մնայուն, այլ հեշտեաւ անցանեն։ Երկրորդ՝ ոչ ի բաց առնուն զամ չարիս, այլ բարեաց, և չարաց են հասարակ։ Երրորդ՝ ոչ լիով յագեցուցանեն, զի ցորչափ յաւելուն, նոյնչափ առաւել ևս բորբոքեն զբաղձանս. ըստ այնմ առածի. Որչափ յաւելուն ընդելոյ, այնչափ ծարաւին ընդ։ Չորրորդ՝ ոչ շատացուցանեն. զի որոյ ունին զայս նոսիկ, բազում և այլ ինչ կարևորք պակասիլ կարեն, ոչ իմաստութիւն, առողջութիւն, և ընդ-

Ա ա 2

(1) Ես. 2. պ. 8. (2) Ամբ՝ ի. 2. 8. պրովբ. (3) Ամբ՝ պ. 8. Բել. (4) Ամբ՝ Բել. ի. 2. (5) Ամբ՝ պ. 4. Բել.

Հիգեթորդ՝ հնար է յայնցանէ չարեաց ինչ հանդիպել ումեք, ոչ յայտ է փորձիւ։ Երդ՝ այս ամ հիսկատակին ճշմարիտ երանութեան։ Զի վնեցերորդ՝ յառաջ գան յարտաքին պատճառաց. իսկ երանութիւն մարդոյ ստացեալ լինի ներքին սկզբամբք, իւր մտօք, և կամօք։

Ոչ բարիք մարմնոյ։ Զանազի եթէ մարմինն, և եթէ այլ ինչ, որք կախին զմարմնոյ, զորօրինակ՝ առողջութիւն, գեղեցկութիւն, կորովութիւն, հնշտութիւն, և այլ սոցին նմանեք, են անհաստատ, և են հաստարակ բարեաց, և չարաց, նա թէ՝ և անբանից. և այն զի անբանք՝ ի բազում յայսոսիկ գերազանցին քան զմարդիկ, ոչ եղջերուք յարագընթացութեան, առիւծք՝ ի կորովութեան, ևն։ Ընդդէմ վնեին և այլ պատճառաք, զորս յառաջ բերաք ընդդէմ բարւոյ բաղդի։

Ոչ (1) բարիք հոգւոյ։ Զախ՝ ոչ նոյն ինքն հոգին ըստ ինքեան մտածեալ. քանզի ըստ այսմ է՝ ի կարողութեն, զորօրինակ առ գիտութիւն, և առ առաքինութիւն. արդ՝ կարողութիւնն գոլով վն ներգործութեն իւրմ ընդութեն, յանհնարինն է այնմ, որ է ըստ ինքեան՝ ի կատարողութեն, ունել զբան վերջին վախճանի։ Ոչ այլք, որք վերաբերին առ հոգին, զորօրինակ են կարողութիք, ներգործութիք, կամ ունակութիք, ևս և առաքինութեց. զի սոքա են պատահմունք, և սահմանաւորք բարիք, զորս պարտ է կարգել առ Ի՛ն իբր՝ ի վերջին վախճան. իսկ առաքինութիք վերաբերին այս՝ առ երջանկութի, այլ իբր ճանապարհ առ նզին. իսկ ճանապարհն զանազանի յերջէն։ Զատնել երջանկութեն է վարձ առաքինութեանց. ապա առաքինութիւն ոչ է նոյն իսկ երջանկութիւն։ Ուր ևս՝ առաքինութիք ոչ յագեցուցանեն զբաղձանս, այլ ուղղեն միայն։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ը ։

Թէ յորո՞ւմ կայ էապես կերպական երանութիւն մարդոյ։

Նգեալ, թէ առարկական երանութի մարդոյ է Ի՛ն, գնետ գայ, թէ կերպական երանութի նորա է առացումն Ի՛ն։ Երդ՝ խնդրելիք աստէն, թէ ի՞մ մարդն ստանայ զի՛ն. և ըստ հետևորդի՝ թէ յորո՞ւմ կայ էապես կերպական երանութեան մարդոյ։ Ի՛ մէջ զանազան կարծեաց, որ ի վն այսր խնդրոյ, երկք են անուանիքն, Ոմանք զկերպական երանութի մարդոյ դնեն՝ ի ներգործութիս մտաց, և կամաց՝ ի միասին, ոչ բազում յԱՆկերութէ Էնի։ Ոմանք միայն՝ ի ներգործութեն կամաց, այս է՝ կամ՝ ի սէրն բարեկամանէ, ոչ դնէ Ակվի. և կամ՝ ի զմայլման, ոչ դնեն այլք։ Իսկ Թովմայեանք ընդ Ադպի իւրեանց, ասա՝ թ. 3. դնեն զայն՝ միայն՝ ի ներգործութեն մտաց։

Յառաջքան զուծումն գիտել պարտ է, զի զերանութեին մարթ է կրկնակի զմտաւ ածել, մի՝ ըստ վիճակին, և երկրորդ՝ ըստ էութեն։ Ըստ վիճակին՝ բոլանդակէ զայն, որք լիով առնեն զմարդն երանելի՝ ըստ հոգւոյն, և ըստ մարմնոյն, և ըստ ամ կարողութեց նր. և ըստ այսմ՝ ի մէջ բերէ զսէր, զտեսութի, զմայլութեն, զնեղութեի, զհշանչենաւորութեի, զանմեղանչականութեի, զիմաստ մարմնոյ. ևն։ Ըստ սահմանի՝ ի Խոյնսիոսէ. Ա ՝ն՝ հմայ՝ հմայքն բարչաց հաւաքմամբ կոթողեալ։ Ըստ էութեն՝ ի մէջ բերէ զայն, որ յամենեսին յայսոսիկ մտածի առաջին, որով ծայրագոյն բարին՝ կամ բարկական երանութեին ստացեալ լինի, և է արմատ, յորմէ այլք՝ զորս յիշատակեցաք՝ բղխեն. զորօրինակ մարդն՝ ըստ վիճակին նկատեալ, ցուցանէ ոչ միայն զբանականութեին, այլև զամ յատկութիս ի բանականութէ անտի յառաջ բղխեալս. զծիծաղականութիւնն, զզարմացականութեին, գկարողութեին խօսելոյ, զորոշեալ քանակութեին անդամոց, զգոյն, զշամփատութեին, ևն։ Իսկ ըստ էութեն սոսկապէս, և ակնաթիրախապէս մտածեալ, ցուցանէ միայն զբանականութեին, ըստ որում այն առաջին մտածի՝ ի նմա՝ իբրև արմատ և պատճառ այլոց։ Երդ՝ այս խնդիր է ակնաթիրախական՝ ի վն նորին երանութեն՝ ըստ զնչէի, և ըստ էութեն։ Զի միշտ առաջի աչաց ունել պարտ է, թէ էութեին կերպական երանութեն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ առացումն առարկական երանութեն. զգալ է այն՝ որով առարկայն երանացուցիչ միաւորի ընդ երանելի ենթակային։ Զի վն այնորիկ՝ այն առնելութեի կացուցանէ զէութեի կերպական երանութեն, որ է կերպարար ստացիչ վերջին վախճանի։ Իսկ որք զուգընթացաբար, կամ ըստ հետևորդի բերին առ այն, են յատկութիք, և զարդք նորա, և վերաբերին ի վճռակ նորա։

Ասե-

(1) Ասէ՝ գ. 7։

Լսելի է նախ։ Կերպական երանութիւն ոչ կայանայ էապէս ի բազում ներգործութիւնս, այս է ի ներգործութիւնս մտաց, և կամաց։

Յայս։ Կերպական երանութիւն է էապէս առաքին ստացումն վերջին վախճանի. իսկարդ՝ այն միայն և եթէ գործողութիւնք կարէ պատշաճիլ. ապա։ Յայլ. փոքր։ Ոչ հնար բազում գործողութեանց զանազան կարողութեանց, այս է՝ մտաց և կամաց, հատասարապէս ի միասին յառաջ գալ ի կարողութեանց իւրեանց. այլ հարկ ընդ մէջ մտանել ի նոսա կարգ յառաջնութեանն և յետնութեանն. քանզի ներգործութիւնն կամաց ստորակարգի ներգործութենէն մտաց, և զայն ենթադրէ, որովհետև չիք ինչ սիրեցեալ, բայց եթէ յառաջագոյն ծանուցեալ. ապա չէ հնար երկուց ներգործութեանց այսոցիկ լինել հատասարապէս ի միասին ստացիչ վերջնին վախճանի, այլ միումն յառաջքան զմիսն, այս է՝ ներգործութիւն մտաց, որ է յառաջագոյն և նախապատրաստիչ քան զներգործութիւն կամաց։

Հաստատի։ Ներգործութիւն կամաց ոչ է ստացիչ, այլ ցուցցուք ի յայլորդ եզրակացութեանդ. ապա։

Լսելի է (1) երկրորդ։ Կերպական երանութիւնն ոչ է էապէս ի ներգործութիւնն կամաց։

Յուցանի։ (2) Կերպական երանութիւն է էապէս ստացումն ծայրագոյն բարւոյ. իսկարդ՝ առնիչ ներգործութիւն կամաց է ստացումն ծայրագոյն բարւոյ. ապա։ Յայլ. փոքր. Նախ։ Ներգործութիւն կամաց՝ կամ է բաղձանք, կամ սէր, և կամ զմայլումն և խնդութիւն. իսկարդ՝ և ոչ մի ի ներգործութեանց աստի է ստացիչ վերջնի վախճանի, կամ ծայրագոյն բարւոյ։ Ոչ բաղձանքն. զի բաղձանքն է ըզացակայ բարւոյ, և որ չէ ևս ստացեալ։ Ոչ սէրն. մի՛ զի սէրն վերստացուցանէ յառաջակայութենէ, և ի բացակայութենէ, վասն սիրեմք զբարին զառաջակայ, և զբացակայ. և երկրորդ՝ զի սէրն ճանապարհի, և հայրենեաց, են նոյնատեսակ. արդ՝ սէրն ճանապարհի ոչ է ստացիչ վերջնին վախճանի։ Ոչ զմայլումն, կամ խնդութիւն. զի զմայլումն գոլով բներկրալի հանգիստ ի բարին ստացեալ՝ ոչ տայ զստացումն, այլ զհետ դայ նորա. քանզի կամքն զմայլի բարեաւ, և խնդայ ընդ այն ըզ այնորիկ՝ զի է առաջակայ, և ժառանգէ զայն, եթէ յիրում, եթէ ի յառում, և եթէ ի յիշողութենէ. և ոչ ընդ հակառակս զայն ժառանգէ, վասն նուաւ զմայլի, և ընդ այն խնդայ. զորօրինակ ագահն ոչ ստանայ զհարստութիւնս, վասն նոքօք զմայլի, այլ ընդ հակառակս՝ զմայլի նոքօք, վասն ժառանգէ զայնս։

Յայլ. երկրորդ՝ առաջին փոքր։ Կամքն է հակումն ի բարին. իսկարդ՝ հակումն ի բարին ոչ է ստացիչ բարւոյ. մի՛ զի այլազգ, առ ստացումն բարւոյ շատ էր կամքն զայն, և այնու իսկ՝ որով ագահն կամէր զհարստութիւնս, ունէր զայնս. և երկրորդ՝ զի ճիգն կամաց ի բարին՝ է ըստ ինքեան բաղձողական միայն, ըստ որում բարին եղևրէ զաղձանս նր. և է գործողական, և ստացողական այլով իւիք, այնպէս զի եթէ բարին իցէ զգալի, ստասցի զգայութենեամբ, զորօրինակ զձայնն՝ լսելեօք, զգոյնն՝ տեսութեր, և զհամն՝ ճաշակելեօք. եթէ իցէ բարին բնական, բնական միաւորութեր, ոչ շօշափմամբ, կամ տեղական անանջրդկտութեր. զորօրինակ քարն ի կեդրոնի. և եթէ իցէ բարին խմանալի՝ մտօք, ոչ ասի, թէ ուսեալն ստանայ զնմաստութենէ մտօք. ապա։ Այս եզրակացութեր առաւել ևս հաստատի ի յայլորդ եզրակացութենէդ։

Լսելի է երրորդ։ Կերպական երանութիւն մարդոյ կայանայ էապէս ի ներգործութենեան մտաց, այս է՝ ի գնդիմանման տեսութենն Յ. ըստ այնմ Յովհ. ժէ. 3. * Այս են յաւիտենական կեանք, զի ծանիցեն զքեզ Հայն ճշմարիտ Աստուած։ Եւ զոր առաքեցեր Յիսուս Քրիստոս. գիրք 83. Խնդրոց. խ. 35. Օրինակ այլ ևս է երանութեան կեանքն, քանզի ասէ՝ զաւիտենական կեանք ճանաչելով ոմանք։

Յայլ. Նախ՝ միշտնովին սկզբամբ։ Կերպական երանութիւնն է էապէս առաքին ստացումն ծայրագոյն բարւոյ. իսկարդ՝ այս լինի ներգործութեամբ մտաց, և ոչ կամաց. ապա։ Յայլ. փոքր. Նախ։ Ծայրագոյն բարին է բարի խմանալի. իսկարդ՝ խմանալի բարին ստացեալ լինի՝ ոչ բաղձալով, այլ խմանալով, ոչ զգալին՝ զգալով. ապա։ Յայլ. փոքր։ Ինչպէս է խմացական բնութիւն առ բարին խմանալի, ոչ զգայական

(1) Աստ. Ե. 3. գ. 4. Ե 8. 3. ընդդ. 1. Ե. 2. յոմմ. 8. գ. 9. Ե այլոք. հին. վերայէ։

(2) Աստ. գ. 4. Ե. վերայէ. Ե 3. ընդդ. հին. գլ. 26. ի 4. ըմն. 49. Ե. 1. գ.

ճան բնութիւն՝ առ բարին զգալն. իսկարդ՝ զգայական բնութիւն ոչ ստանայ, և ոչ ժառանգեալ զբարին զգալն՝ բաղձանօք, այլ զգայութեամբ, զորօրինակ զձայնն՝ լսելեօք, զհամն՝ ճաշակելեօք, և՝ այսպէս իմացական բնութիւն ոչ ստանայ զբարին իմանալն՝ կամեօք, այլ մտօք։ Եւ՝ երկրորդ՝ առաջին փոքր՝ ի զանազանութենէն՝ որ է ընդ մէջ մտաց, և կամաց։ Միտքն յաճի շուրջ զառարկայիւ իւրով, զայն ըմբռնելով և ձգելով յինքն, և այնպէս գործադարձ առնելով զայն՝ իւր առաջնակայ, կամ տեսակեօք, և կամ անընդմիջապէս յինքեան՝ եթէ առանց տեսակաց ծանիցի, ոյն Աստ. իսկ կամքն ընդ հակառակս բերի յառարկայն արտաքոյ իւր, և է միայն հակումն, և ձգտութիւն առ այն, ըստ բանից սկզբն Հոգոտինոսի. Ոչ էմ ձգտօղ եմ, նովաս բնչիւ, յո՛ ե՛ բնչիւ. ապա կամացն է խնդրել, և՝ ի գտանելն զնոսին՝ հանգչել. իսկ մտացն է ըմբռնել զերս, ստանալ, և ժառանգել։ Ուր այս յայտ է փորձիւ։ Քանզի որչափ և ճգնեացի կամքն, ոչ երբեք ըստ ինքեան ստանայ զբարին իմանալի, այլ ցորչափ ոչ ճանաչի՝ ասի բացակայ, և կամքն մեայ անհանգիստ. իսկ ուր մտօք ըմբռնի՝ շարժումն կամաց հանգչի։

Հոյց. (1) երկրորդ։ Ներպական երանութիւնն, քանզի է վերջին կատարելութեի մարդոյ, և ստացումն ծայրագոյն բարւոյ, պարտի լինել ներդործութեի գերագոյն կարողութեան. իսկարդ՝ միտքն է կարողութեի գերագոյն, և ազնուագոյն քան զկամն, մի զի Հայր յառաջ կայ յառաւել վերացեալ և յանխիթարան քան զկամն, և երկրորդ՝ զի է մերձաւորագոյն Հոգւոյ՝ քան զկամն, ըստ լինելոյն արմատ կամաց. ապա։ Այլ զայս պատճառս տես՝ ի բնաբանութեն ներկայականաց։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը Գ։

Երբեմն հոգիք տրտմին ելանելոյ՝ ի մարմնոյ, և լինի խորհուրդ, նոյնհետայն պատճառս ելբնանց երանութեանն։

Ի մի առաջարկեալ խնդրոյս եղեն կրկին մեղադրութիւնք։ Ոյսմ՝ Հազարամեանց, որ՝ ի բանից Հայոյն. գլ. ի. զոր չարաչար խմնային, ուսուցանէին, թէ Աստ յետ ընդհանուր յարութեան մեռելոց՝ թագաւորելոց է ընդ արդարոց Քրիստոսի. և յառաջ քան զընդհանուր դատաստանն, և յառաջ քան զմայրելն արդարոց տեսութիւն Աստ՝ ի վերկինս։

Ոյսր մոլորութեի եղեն հեղինակ Ներինթոս հերետիկոսապետն, և սորին Պապիաս մարտիրոս, այլ յայլեայլ միտս։ Ներինթոս ստայօդելով իբր՝ ի հրեշտակէ ընկալեալ զայսպիսութիւս, զոյս հազարամեան թագաւորութի յերազեաց վարել յանկարդ և՝ ի զայրս խոհերական հեշտութիւս որովայնի, և մարմնոյ. այսր թագաւորութեն աՀռու եդ զԼրուսաղէմ, զորմէ ասէր՝ թէ նորոգ շինի, և տաճարն վերստին կանգնի, պատուիրանք և զոհք մսխիթական օրինաց նորոգին, և մարդիկ ըստ սովորութեան Հրէից թլփատին։ Այս հետեւողք նոր անուանեցան Հնձրեն՝ Հիլեոսթ, Լաոիներէն՝ Աղքնուածի, և ըստ մեզ՝ Հոլքսամէաք։ Իսկ Պապիաս զայս հազար ամ ասացեալ վարել յերկրաւոր Լրուսաղեմի՝ ի մարմնաւոր հեշտութիւս այո, բայց՝ ի չարիսւորս, և յօրինաւորս. և ոչ միշտ ինչ զնորոգութենէ, ոչ զտաճարին, ոչ զօրինաց, ոչ զպիտոտութենց, և ոչ զզոհից։

Երկրորդ մոլորութին ընծայի Հովհաննու քան և երկուերորդի՝ ծայրագոյն քահանայապետի. զորմէ ասի, թէ համարէր, և ուսուցանէր, թէ հոգիք սրց մաքրեալք՝ ոչ տեսանեն զԱստ գէմյանդիման, կամ ոյն նա ասէր՝ երբեմք, յառաջ քան զընդհանուր դատաստանն Աստեղի է նախ։ Հազարամեան թագաւորութիւն Աստի ընդ սրբ յերկրի՝ է կնդիր։

Հոյց. Նախ՝ ի սր գրոց։ Նախ Ամոտ. իբ. 30. * Ի յոյսն ոչ հանայս առնեն՝ և ոչ ըստանց լինին, այլ են իբրև վերնեցիս յերկինս։ ապա թագաւորութեին Աստի ընդ սրբ ոչ լինի՝ ի մարմնական հեշտութիւս, և և՝ ի չարիսւորս։ Նոր երկրորդ զապագայ թագաւորութեին Աստի յատիտենական գուշակեր հրեշտակն. Ղուկ. ա. 32. * Հնապատուհասէ՝ ի վերոն Հնձրեն քոյ Ելիսաբեաւն, և ծնանիցես որդի՝ և կոչեսցես զանուն նորա Յիսուս։

Հոյց. երկրորդ՝ ի նախնի հարց, որք զայս մոլորութիւն հերքեցին։ Կայսս Հնագոյն մատենադիր, առ Լուսաբ. գիրք 3. գլ. 22։ Պիսնեկիսոս աղէքսանդրացի, գիրք՝ ի վերոյ խոստ։ Լուսերիոս՝ գիրք 3 վերոյիշ. գլ. 33։ Արն Հերոնիմոս՝ ի յառաջաբ. գիրք 18. Հնսայ։ Եւ սրն Հոգոտինոս՝ 20. ի վերոյ քէք. գլ. 7։ Հոյց։

(1) Ոյսմ՝ Ե. 26. գ. 8. և 3. ընդբ. հերն. վերոյիշ։

Յուց. երրորդ՝ բանիւ։ Կեղծիք է հաւատ առանն Թագաւորութեին Քրիստի ընդ սիրց յերկրի յետ ընդհանուր դատաստանին, եթէ սիք նոյնհետայն զնի մահուն, յորժամ լիով մաքրին, ստանան յերկինս զդէմյանդիման տեսու թիւն Աչ, և ի նմա զծայրագոյն, զանկորուստ, և զյաւիտենական երանութի՝ որ այսպէս է, ոչ ցուցանի ի յաջորդ եզրակացութենէն. ապա։

Առարկիցես նախ՝ զգլխաւոր, և զմեծին վկայութի Յայտնութեէ, ուր գրի. Թէ արդարք թագաւորեացեն ընդ Քրիստի հազար ամ. ապա։

Պիտեմ ուրա. զհետև։ Քրիստի չէք ինչ ի շատակուածի անդ, ոչ զվերսին նորոգութէ օրինաց և Թլփատութեն, ոչ զմիաւանդամ շինութէ տաճարին Երուսաղեմի, զորօրինակ յեղացեաց Կերպիեան, և ոչ զմսրմնաւոր հնչուածեանց, կամ և չափաւորաց, ոչ առասպելեաց Պապիաս։ Այլ իմանալ պարտ է զայն բան Հայտնութեէ ի մէջ հոգևոր թագաւորութեին, զոր արդարք վարեն, և վարեսցեն ընդ Քրիստ, ընդ բովանդակ այն ժամանակս՝ որ ընդ մէջ անկանի ի մահաճանէ Քրիստ մինչև յգալուստ Տեառն. մինչև վերջ ամ, ասէ սրեն Օգոստինոս՝ գիրք 20. ի մէջ քաղաք. գլ. 7. եթ ինամակ հոգևոյն ասաց յայտնութեան այսորիկ, զի յոտնաբել ընծայել նշանակելոցն նոյն իսկ ըստ ժամանակի. ըստ երևելի ոճոյ սրբ գրոց, որ զամենայն և զանսահման բազմութի բազում անգամ նշանակէ հազարական թուով. ոչ Աագ. ձե. 7. * Ընկեաց յահեկնէ զբնեւ նբ. և զբնեան՝ զոր պատուիրեաց հինգ ի հարեալ ամ, (ըստ Լատ. հինգ ի հարեալ ազգս), այս է՝ ի բազում ազգս։ Պարձեալ Աագ. ձե. և Ենովք. թ. Օ բովանդակ վկայութիս զայսոսիկ յայս միտս մեկնէ սրեն Օգոստինոս՝ ի նախայիշ. տեղ. և գերապայծառն Պասսուէտիոս՝ ի մեկնութեն Հայտնութեէ. գլ. ի. տես անդ։

Առարկիցես երկրորդ. և ստիպիցես՝ ի վկայութենանց բազում նախին Հարց երից առաջին դարուց. Հռստինոսի, Լրանոսի, Տերտուղիանոսի, Լակտանտիոսի, Ավերոսի Սուլպիտիոսի, և այլոց, որք զհազարամեան թագաւորութեին Քրիստի Հաստատէին. ապա։

Պիտեմ, թէ նախայիշատակեալ Հարքդ պատրեցան ի ստոյգ բանիցն կարծեցեալ Տն, զորս Պապիաս օրինակեաքն էր յոմանց լաւագոյ իմացեալ յաղօթամատոյց գրոց աւանդութեց առաքելոց. բայց իբրև խելամուտ եղեն, թէ այն բանք են ստայօղեալք, նոյնհետայն ամ հարք գայս կարծիս հազարամեան թագաւորութեն Քրիստի հերքեցին։

Աւելի է երկրորդ. Հոգիք արդարոց եղեալք ի մարմնոց, և լիով մաքրեալք, նոյնհետայն ստանան զիւրեանց երանութի, այս է՝ զպայծառ և զդէմյանդիման տեսութիս Աչ։

Ի այժմ ի հաւատոց, սահմանեալ ի ժողովն Կոստանդնուպաւլ. գոմ. վերջ. ուր ասի. Հոգիք եղեալք ի մարմնոց, և մաքրեալք, եւ ի էն ընծայեալ լինին ի յերկինս, և դէմյանդիման տեսանին զՏ՝ ոչ ի երբեմն, այլ ի է։ Ընդ յառաջագոյն սահմանեաց Կոստանդիոս երկրորդ՝ յաջորդն Հռիհանու քան և երկուերորդի, և զհակառակ կարծիս ծանոյց լինել հերետիկոսական, ի վճռական, Օրհնել Աչ։

Այս ճշմարտութի յայտնի ցուցանէ Առաքեալն. Փիլիպ. ե. յասել անդ իւրում. * Հնամեայ եղանել ի մարմոյ ասէ, և լինել ընդ Քրիստ ։ Քրիստի վայրապար լինէր այս ցանկութի Առաքելոյն, եթէ ոչ յաւասիկ թէ նոյնհետայն յետ մեռանելոյն տեսանելոց է զՏ։

Ընդ այս ուսուցանեն սրբ հարք։ Փուղգենտիոս՝ բան ի մէջ սիմն Աստիանոսի։ Ակիպրիանոս՝ գիրք առ Փորտունատոս, գլ. 12։ Վիգիլ՝ ի մէջ Աագ. գ. ապաշխ։ Ասկեբերան՝ ճառ 10. ի մէջ ի. Կողնթ։ Ամբրոսիոս՝ գիրք 10. ի Ղուկ։ Օգոստինոս՝ ի Աագ. ճժթե։ և այլք։

Առարկիցես։ Հռիհանէս քան և երկուերորդն սահմանեաց զՀակառակն եզրակացուածդ մերոյ. ապա։

Պիտեմ ուրա. զառաջարկ։ Բայց թէպետ Հռիհանէս քան և երկուերորդն ի հակառակ կարծիս կարի միտեալ էր, և հաստատուն ունէր զայն, այլև ուսուցանէր իբրև զմանաւանդ վարդապետ, սակայն ոչ երբէք սահմանեաց զայն իբրև զվարդապետութի հաւատոյ։ Այլ է ի Կոստանդիոսէ երկոտասաներորդէ՝ նորուն յաջորդէ, ի կոնդակն՝ Օրհնել Աչ, յորում այսպէս խօսի սրբ քահանայապետն. Վասնզի նոյն ինքն նախորդն մեր, որում անկ էր բոլորովին նախատեսելոցն, հանդերձեալ ամ հաստատութենէ այսոցիկ հակառակութենէ, ի հրատարակութենէ այսոցիկ հակառակութենէ, եթէ եղեալ էրասի ի

հասել

հաւնչեան նիւեզեցւոյ կոչեցեալոյ՝ յորոց մինչ եւս յայնժամ ես էի, ես եմ առաջնորդ, ես չշիտպոյ ածաբանութիւն, յորոց բազում առաջեալ էին, ճշդիւ յայնմանբարեալ, ես պատրաստեալ՝ ի վերնադրոյն նախատացեալ պետութեան Ա՝ն, յորժամ պահանջիցես նա՝ ազատօրէն առաջ իւրոմանէ ըստ ինչ նմանոյ. սակայն ի վեր հասեալ օրհասի համառն ըստ Տ՚ն խոյց, ոչ կարաց կատարել զայն։

Այս այն զի՝ նա ինքն Յովհաննէս քան և երկուերորդն ի կենդակի սրբացուցման սքեմն ձեռնադրեալ ասէ, ըե նա ինն ի հշանձնութեան յանկեանոցն ընկալեալ ի հանդերձելոյ հայրենիս, հոգի նր ձառանգէ զերկինս, և ի գոռ երկնայնոց կոչեալ կառոցն ձեռ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Դ ·

Ի վէ յարմարութեան երանութեան։

Յատկութիւք էական երանութեն են մանաւանդ՝ սէր, անմեղանչականութիւն, և միանձնաւորութիւն, կամ անկրտտականութիւն։

Խնդրեցես նախ։ Արդեօք որք տեսանեն զԱ՚ծ, հարկաւ սիրեն զԱ՚ծ ըստ հարկաւորութեան գործածութեն։

Պինեմ, թե երանական տեսութեն զհետ դայ երջանիկ իմն հարկաւորութեի սիրելոյ, ևս և ըստ գործածութեն։ Ոչ հասարակաց՝ ընդդեմ Ակովտեանց։

Յուց։ Յայնժամ է հարկաւորութեին գործածութեն, յորժամ ոչ ևս միայ ի կամս կարողութեի ի կախ պահելոյ զներգործութեին. իսկարդ՝ ի դէմյանդիման պայծառ տեսութեն Ա՚ծ ոչ ևս միայ յերանեալս կարողութեի ի կախ պահելոյ զսէրն առնու. ապա։ Յուց. փոքր։ Յայնժամ ոչ միայ ի կամս կարողութեի ի կախ պահելոյ զներգործութեին, յորժամ ոչ ևս միայ անտարբերութեի դատման շուրջ զնովին ներգործութեն. քանզի կամքն է կարողութիւն կոյր, որ զհետ երթայ առաջնորդութեն մտաց, յորոյ անտարբերութեն հիմնի անձնիշխանութեի նր. իսկարդ՝ ի դէմյանդիման պայծառ տեսութեն Ա՚ծ ոչ ևս միայ անտարբերութիւն դատման շուրջ զնովին, և զգործածութեամբ սիրոյ նր. ապա։ Յուց։ փոքր։ Դէմյանդիման պայծառ տեսութեն Ա՚ծ միտքն առաջի դնէ կամացդ զԱ՚ծ, իբրև զծայրագոյն բարի ծայրագոյնս սիրելի, և զսէր նր իբրև զծայրագոյն և զանսահման բարւոյ բովանդակութիւն և զմայլումն. և չէ հնար նմա այլազ առաջի դնել, քան զի է անմոռաց, այնպէս՝ միշտ ոչ յառարկայն, և ոչ ի սէր նր հնար է և լինել՝ և ոչ տարբերի ինչ չարի, կամ ձանձրութեան, կամ աշխատութեի, և կամ այլոյ ինչ, որ ըստ իմիք իցէ անպատշաճ, կամ խափանիչ մեծագոյն բարւոյ. ապա՝ ի դէմյանդիման պայծառ տեսութեն Ա՚ծ ոչ ևս միայ անտարբերութեի դատման շուրջ զնովա, և զսիրով նորա։

Խնդրեցես երկրորդ։ Արդեօք երանելոք իցեն անմեղանչական՝ ի ներքուստ։

Ստոյգ է, թե երանելոք ոչ մեղանչեն, և ոչ ևս ունին մեղանչել. այլ խնդիրն է, թե արդեօք չունիցին ևս կարողութի մեղանչելոյ, և ուստի յառաջ գայ այս անմեղանչականութիւն։ Ակովտ ընդ իւրայնոցն ասէ, թե այն յառաջ գայ արտաքուստ, այս է՝ ի կամաց և ի նպաստից Ա՚ծ, որ պաշտպանէ, և պահէ զերանեալս ի մեղաց։ Այն Ակովտեան ընդ իւրայնոց, և հասարակագոյնս՝ ասէ, թե յառաջգայ ի ներքուստ յերանութէ, այս է՝ ի տեսութէ, և ի սիրոյ ընդ որոց

Պինեմ։ (1) Երանելոք են բացարձակապէս անմեղանչական՝ ի ներքուստ, ըե է՝ ի տեսութէն Ա՚ծ, և ի սիրոյ նր։

Յուց. (2) առաջին մասն։ Ձէ հնար լինել մեղաց՝ ի կամս, բայց եթէ իցէ՝ ի միտս պակասաւոր ազդեցութեի, կամ՝ ի մոլորութէ, կամ՝ ի տգիտութէ, և կամ յանմտադրութէ, որով առաջի դիցէ կամաց՝ կամել ինչ աստ և այժմ, որ յիրաւի ոչ է կամելի, վ՚ լինելոյն հակառակ, կամ պակասեալ յուղիղ, և՝ ի ճշմարիտ վախճանէ. իսկարդ՝ միտքն, որ պայծառ տեսանէ զԱ՚ծ, չէ կարող ունել զայս պակասաւոր ազդեցութեի. ապա։

Յուց. փոքր։ Միտքն՝ որ պայծառ տեսանէ զԱ՚ծ, տեսանէ զծայրագոյն և զամ բարի աստ և այժմ հարկաւ սիրելի. իսկարդ՝ եգեալ զայս տեսութէ, ոչ ևս է կարօղ միտքն ըմբռնել, և առաջի դնել կամաց զբարի ինչ սիրելի հակառակ Ա՚ծ, կամ արտաքոյ նր, կամ առանց ստորակարգութեն, և պակասելով ի նմանէ. ապա թէ ոչ՝ ոչ ևս ըմբռնէր զնոյն իսկ Ա՚ծ իբրև

(1) Ընդ. Ե 4. ընդդ. հնդ. ել. 92։ (2) 4. ընդդ. հնդ. վերոյհ։

իբրև զծայրագոյն և զամ բարի, որովհետև ըմբռներ զբարի ինչ սիրելի արտաքոյ նմի, այլև ոչ ըմբռնէր իբրև զՀայրական սիրելի, այլ անտարբերաբար առ ի սիրել, կամ առ ի թողուլ ի սիրելին անմիտանական սիրով արտաքին ինչ բարւոյ, որ պակասի ԱՅ. ասա։

Յաւց. երկրորդ մասն պիտոյն։ Հրանական տեսութիւն գտանիցի մարդն հանապազորդ ներգործութիւն առ Ած իբր առ վերջին վախճան, և ընդ նմա անբաժանաբար միաւորի և զօդի. իսկ միջոցներգործութիւն ի բաց մեկնի ԱՅ իբր ի վերջին վախճանէ, կամ գէթ շեղէ՝ եթէ միջոցն իցէ ներելի. իսկարդ՝ ներգործական ի բաց մեկնիլն, և կամ շեղիլն ԱՅ, ոչ կարէ կալ միանգամայն ընդ ներգործական գործի և միաւորութեանն ընդ նմա. ասա։

Ի պատճառաց ասի ունիս իմանալ, թէ ոչ միայն մեղքն յանձնառական, այլև զանցառականն է անմիտանական ընդ երանուեն. քանզի միօրինակ պակասաւոր աղեցութիւն պահանջի առ զանցառականն, ոչ և առ յանձնառականն. և երկոքին ևս են հակառակ Ած, կամ արտաքոյ նմի։

Ինդրիցես երրորդ։ Արդեօք երանութիւն միանգամ ստացեալ իցէ՞ ի ներքուստ մշտնջենաւոր, և անկորուստ։

Պատ. է՛ի հաւատոց ընդդեմ մոլորութեանն Ղոգինեայ, թէ երանութիւն անվախճան տեւէ ի մշտնջենաւոր յաւիտենականութեան։ Օգտս բազում ուրեք վկայեն սք գիրք. Խնաստ. Ն. 16.* Նայց սրբոց յաւիտեան կեցցեն։ Յովհ. Ժ. 28.* Ես պահ ձգ վկեռան յաւիտենական։ Մատթ. իե. 46.* Եւ երթիցեն ոմանք յաւիտենական կեանս. և սրբոցն՝ ի կեռան յաւիտենական։ Ոչ այլոյր բազումս։ Ոչ այս սահմանեցաւ ի ժողովն Ատերեանս՝ առ Արեով կենտիսիւ երրորդիւ. գլ. Հաստատելոք՝ ի վի ամենայն հրրորդաւ. ասմ հաւատացեալք խոստովանին՝ ի հանգանակին՝ հաւատալ վկեռան յաւիտենական։

Ալլ խնդիր է՝ ոչ՝ ի նախընթացն, թէ արդեօք այս մշտնջենաւորութեի պատշաճի երանութեան՝ ի ներքուստ, և՝ ի բնութեէ իւրմէ, ոչ դնեն զնա Ակոլք, և Ակոլաականք։

Պատ. Հրանութիւն սքց է՝ ի ներքուստ մշտնջենաւոր, և անկորուստ։ Ոչ հաստարակադոյն ընդ սկզբն Ակովմայի։

Յաւց. Նախ։ Հրանութեին է ըստ ինքեան կատարելապէս յագեցուցիչ և հանգուցիչ բաղձանաց մարդոյ. իսկարդ՝ մարդն բնապէս բաղձայ պահել զբարին, զոր ունի, և ունել զկարողութի պահելոյ զայն. ասա։

Յաւց. երկրորդ։ (1) Հրանական տեսութիւնն չունի ըստ ինքեան պատճառս ինչ, որով հնար իցէ նմա կորնչել. ապա ըստ ինքեան պահանջէ զանկորսականութի։ Յաւց. առաջարկ։ Հրանական տեսութեին յերից պատճառաց միոյն կարէ դադարիլ։ Նախ՝ ի կողմանէ ենթակային, որ տեսանէ զԱ, վըզի ոչ ևս կամի տեսանել։ Հրկրորդ՝ ի կողմանէ Ած, որ ի բաց բառնայ զայն տեսութի։ Ոչ երրորդ՝ ի կողմանէ ստեղծական ինչ պատճառի, որ խանգարէ զայն՝ ի մէջ մտնել զհակառակ կերպս։ Իսկարդ՝ չէ հնար նմա դադարիլ՝ ի կողմանէ ենթակային, որ տեսանէ. զի որովհետև այն տեսութի միաւորէ ներգործութի զՀոգին ընդ աղբեր համօրէն բարութի, չէ հնար կամաց գտանել՝ ի նմա զանբաւականուն ինչ, կամ զնեղութի, և կամ զբան ինչ չարութեան, վը որով շարժեսցի դադարել յայնմանէ։ Ոչ ոչ՝ ի կողմանէ Ած, զի թէպետ Ած կարող է բացարձակապէս զայն ոչնչացուցանել, այլ քանզի՝ ի բաց բառնալն զերանութի միանգամ տուեալ դատողապէս՝ իբրև զվարձ, և զյաղթանակ, է ամենամեծ պատիժ, և ծայրագոյն վնաս, Ած ըստ պահանջմանն իրաց, և ըստ կարգաւորեալ կարողութե ոչ տայ զպատիժ ինչ, մանաւանդ զծայրագոյնն, բայց եթէ վը յանցանաց ինչ, զոր՝ ոչ ցուցաք վրագոյնդ՝ երանելոք ոչ կարեն գործել։ Ալևս ոչ՝ ի կողմանէ ստեղծական ինչ պատճառի, զի որովհետև այսոքիկ տեսութի, և միաւորութեամբ, որ է անընդմիջապէս ընդ Ած, միայն վերանայ՝ ի վեր քան զամ ստեղծական արարածս, չէք ինչ պատճառ, որ կարող իցէ առնել ինչ՝ ի նմա. ասա։

Ալլ բազում ինչ՝ ի վը երանական տեսութեան խնդրեա՝ ի ճառն, որ՝ ի վը Ած։

---

(1) Ընդ.

Ա Ը Ե

Դ ՎԵՐՋԱՑ ՄԵԼՔԻԶԵՂԵՔԻՆ ՆԵՐՔԻՆՕՈՒԹԵԱՆՑ։

ՍԷՆ Թուղմա՝ Ի 6. Խնդրոյ, Ռնձե գշ։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԸՍՈՒՉԻՆ։

Ի վերայ կամաւորի, և ակռայի։

ՍԷՆ Թուղմա՝ Ի. 6։

ՁՐԸ Կ· Ը։

ՕՀՆԷ և տանկարդիի նկէ կամաւորն։

Եսելի է նախ։ կամաւորն ուղիղ սահմանի հատարակօրէն. Ոչ ե՛ի ներքին ովքինէ ընդ ծանօթասիրեան ընդհանրին։

Անկնի սահմանս։ Ի ներքին սկզբանէ իմացեալ լինի զինչ և իցէ ելուզեալ բաղձանք, եթէ բանական, և եթէ զգայական. այլ քանզի՛ի մէջ ելուզեալ բաղձանաց գլխաւորագոյն է կամքն, ի գլխաւոր բաղձանաց յարանուանի կամաւոր։

Ընդ՝ առաջին մնասմբն կամաւորն զանազանի՛ի բանականէ, որոյ սկիզբն է արտաքուստ դարձեալ՝ ի կամեցելոյն պարզապէս, որ ոչ գայ յառաջ յայդեցութենէ ինչ կամաց, այլ է նո՛ր առարկայ, և եղը արտաքուստ յարանո՛ւանելով ի կամեցողութենէ. ոմն անձրևքն են կամեցելոյք յերկրագործէ, այլ ոչ նմա կամաւոր։ Վերջին մասամբն զանազանի՛ի բնական շարժմանէ. վերջն թեպետ բնական շարժումն է՛ի ներքին արարող սկզբնէ, բայց ոչ է ի՛ ներքին ճանաչական սկզբնէ, կամ ոչ է ընդ ծանօթութենէ վախճանի, ոմն յայտ է՛ի բուսական շարժմունս, և՛ի շարժմունս ծանուցց, և թեև թեևաց առ կերդրոն. վիշ այսպիսիքս ոչ ասին շարժել զինքեանս առ վախճան, այլ շարժիլ յայլ մէ՝ որ ճանաչէ, յորմէ տպաւորի՛ի՝ն սկիզբն շարժման իւրեանց առ վախճան։ Վարձեալ՝ այսմիկ ճշմարիտ արտաքին յիսկոյէ կամաւորի՛ ներգործութենէ մտաց, որք կանխեն քան զներգործութենի՛ն կամաց, և՛ի նմանէ ոչ հրամային. զի թեպետ և են՛ի ներքին արարոզ սկզբնէ, սակայն ոչ ենթադրեն զծանօթութենի՛ վախճանի, յորմէ պատճառին։

Ասելի է երկրորդ։ (1) կամաւորն բաժանի նախ՝ ի կատարեալ, և յանկատար։ կատարեալն է, որ յառաջ գայ՝ի կատարեալ ծանօթութենէ վախճանի. և անկատարն է, որ յառաջ գայ յանկատար ծանօթութենէ վախճանի։ Վերջին երկուց զուգընթացաբար առ կամաւորն, յո՛ ներքին սկզբան, և ծանօթութեան վախճանի, զսեփական կատարելութենի՛ կամաւորի, որով զանազանի՛ի բնականէն, չէ հնար առնուլ՛ի ներքին սկզբնէ, յորում միաբանի ընդ բնականին. ապա միայն՛ի ծանօթութենէ վախճանին, որով զանազանի՛ի բնականէն։

Ասյժմ (2) զհետ գայ, թէ կատարեալ կամաւորն՝ միայն բանական բնութենէ պատշաճի, և անկատարն՝ անբանից. վերջին կատարեալ ծանօթութենի՛ լինի, յորժամ ոչ միայն ըմբռնի իրն, որ է վախճան, այլև ճանաչի բան և յարգ վախճանին, և համեմատութենի միջնորդացն առ վախճան. և այսպիսի ծանօթութենին գոլով մանկաբարական, և տրամաբանական, միայն իմացական քնութենէ պատշաճի։ Իսկ անկատար ծանօթութենի՛ վախճանին է, որ միայն յըմբռնման իրին՝ որ է վախճան՝ զկայ առնու, առանց ճանաչելոյ զբան և զյարգ վախճանին, և զհամեմատութենի միջնորդաց առ վախճան, և այսպիսի ճանաչումն վախճանի՝ գոյանի յանբանս զգայութենեամբ, և բնական համարմամբ. ապա անկա-

(1) Ընդ՝ գ· 2· Բ։ (2) Ընդ՝

կատար կամաւորն պատշաճի անբանից, իսկ կատարեալն՝ միայն բանական բնութեանէ. սակայն ոչ ամ՝ ներգործութեանց նի, այլ նոցին միայն՝ որք լինելոյ ծանօթութիւն և մտադրութիւն յառաջ գան. վասն յանկարծական շարժմունք, շարժուածք աղայոց, կիսիմբեցաց, և կիսարբենոց, են միայն անկատարապէս կամաւոր։

Երկրորդ՝ կամաւորն բաժանի ի հարկաւոր, և յաղագս։ Ընդհանն է, որ յառաջ գայ ի բաղձանաց ընդ անտարբեր գտանողութենէ, և ընդ կարողութենէ առ հակադրեալն. ոյք ի մարդն, որ լինելիր մտադրութիւն առնէ շուրջ զտեղծական բարեաց։ Հարկաւորն է, որ յառաջ գայ ի բաղձանաց՝ ընդ բացորոշեալ գտողութենէ առ միւն, առանց կարողութենէ առ հակադրեալն. ոյք յանբանս, և ի շարժմունս մարդկան՝ որք կանխեն քան զկորդածութիւն բանին։

Երրորդ՝ բաժանի ի կամաւոր յինքեան, և ի կամաւոր ի պատճառն։ Կամաւորն յինքեան է՝ որ ինչ միանգամ յառաջ գայ ըստ ինքեան ի կամաց, որ բացատրեալ ներգործութիւն կամի զայն. կամ ամ ներգործութենի, որ ըստ ինքեան դիտի, եղուզանի, հրամայի, կամ դրականապէս ընկալեալ լինի ի կամաց. ոյք եթէ խորհրդածութիւն առեցեր զնշանին, կամիս սպանանել, հրամայես սպանանել, և կամեցաղնն սպանանել՝ դրականապէս հաւանիս։ Այսի ևս կամաւոր ուղղակի, բացորոշեալ, և բացայայտ։ Կամաւորն ի պատճառն է այն, որ ըստ ինքեան անընդհիջապէս ոչ դիտի, ոչ եղուզանի, և ոչ հրամայի ի կամաց. սակայն զկետ դայ իմիք, որ է ըստ ինքեան, և յինքեան կամեցեալ. և յայն սակս համարի կամեցեալ յայլում իրրև ի պատճառի. զորօրինակ կոխքն են կամաւոր ի պատճառն նման, որ խորհրդածութեամբ արբենայ, գիտելով եթէ յարբեցութենէ բազում անգամ կռուի, թէպէտ և այլուստ անհաճոյ են նման կոխքն։ Այսի ևս կամաւոր անուղղակի, անկատար, և մեկնողական։

Ընդ այս կամաւոր անուղղակի՝ կամ ի պատճառն, ածարանք առհասարակ խնդրին զերիս պայմանս։ Ընդհանին է, զի գործն լիցի նախատես, կամ պարտ իցէ և կարող՝ մարդկային եղանակաւ լինել նախատես, թէ զկետ գայ գործն այնպիսի պատճառի. առ ի չգոյէ սորա՝ արբեցութենէն ոչ է անուղղակի կամաւոր այնմ, որոյ անգիտացեալ զզօրութիւն գինւոյ՝ ըմպէ ցյաւգուրդ, և արբենայ, ոյք գիպաւ Այսի։ Երկրորդն է, զի կարօղ իցէ. և երրորդն է, զի պարտաւոր իցէ բառնալ զայն պատճառ, և խափանել զգործն. քանզի եթէ յոչինչ օրինաց պարտաւորեցի բառնալ զայն պատճառ, այլ ընդ հակառակս՝ ունիցի զերաւացի պատճառ դնելոյ զայն, չէք ինչ պատճառ, թէ առ ի՞նչ համարեսցի նման՝ գէթ բարօյապէս գործն, որ զկետ գայ այնմ հակառակ դիտաւորութեան նի։ Այսմանէ՝ անկարգ շարժմունք ոչ համարին կամաւոր խոտովանաւորի, կամ վիրահատի, որովհետև սոքա ոչ պարտաւորին վն այն զանց առնել զպաշտնիւ իւրեանց, այլ ընդ հակառակս ունին զերաւացի պատճառս ի գործ ածելոյ զայն։

Իսկ թէ ե՞րբ արգելոք պարտաւորի զանց առնել, կամ բառնալ զպատճառն, որում զկետ գայ չար գործն։ Ի հնգիր դժուարին ի լուծանել՝ վն պէսպիսութեան դիպուածոց, որք ընդ առաջ ելանեն. որոյ վն տեսանել պարտ է զօրս ասացեալ ի Ճառն՝ որ ի վերայ բարեխառնութեան, վիճաբան. 6. պ. 18. յորոց զսակաւս զայս քաղեմք։ Ա ի ճանաչել, թէ երբ արգելոք պարտաւորի, կամ ոչ պարտաւորի զանց առնել, կամ բառնալ զպատճառն, վն չար գործոյն՝ որ այնմ, եթէ ըստ ինքեան, և եթէ ըստ պատահման զկետ գայ, պարտ է համեմատել զչար գործն ընդ բարւոյն, և միանգամայն խորհել, թէ որչափ իցէ ազդեցութիւն պատճառին ի գործն չար. այնպէս՝ զի եթէ պատճառն ըստ ինքեան և ի մերձ ազդէ ի գործն չար, և սա մեծագոյն իցէ քան զգործն բարի, լինի ծանր պարտաւորութիւն զանց առնելոյ, կամ բառնալոյ զպատճառն. իսկ ոչինչ պարտաւորութիւն լինի, եթէ բարի գործն իցէ մեծագոյն, կամ գէթ հաւասարաչափ չարին։ Այսոյսիկ ասացաք, թէ չէ հարկաւ զանց առնելի արդար պաշտպանութիւն անձին, որում զկետ գայ ի մերձոյ մահ՝ անիրաւ հրոսակին. վասն կեանք անմեղին ազատոյն է, կամ գէթ հաւասարաչափ կենաց վնասապարտին. և չէ պարտ մտածել զատապարտութիւն՝ յոր անկանի անիրաւ հրոսակն, վասն այն ոչ զկետ գայ արդար պաշտպանութիւն անձին ընդդէմ հրոսակին, այլ չարութեան հրոսակին, զոր թողուլ կարօղ էր։

Իսկ եթէ պատճառն ի հեռուստ, և սակաւ ինչ ազդեսցէ ի չար գործն, և այնմ ևս զկետ նկեսցէ գործ ինչ բարի, թէպէտ և ոչ իցէ մե-

մեծագոյն, կամ ոչ իցէ հաւասարաչափ չարին, չիք պարտաւորութի՛ւն բաց բառնալոյ զպատճառն. վըզի սակաւ ինչ պահանջի՛ դնել զպատճառն, որ միայն սակաւ ինչ և՛ հեռուստ ազդէ՛ ի չարն, քան եթէ մեծապէս և՛ ի մերձոյ ազդեր ։ Այսպարիսիկ ոչ պարտաւորիս հրաժարել՛ ի պարկեշտ և յօգտակար խօսակցութենէ, վը՛ շարժմանց յարուցելոց անտի ։ Իսկ եթէ պատճառն, որ սակաւ ինչ և՛ ի հեռուստ ազդէ, իցէ ըստ ինքեան ներելի չար, և կամ այնմ ոչ գէտ գայցէ բարի ինչ գործ, լինի յայնժամ պարտաւորութի՛ւն բաց բառնալոյ զայն, այլ սակաւ. և ընդ ներելի մնոյք միայն. բայց եթէ յայսմ, և՛ ի նախընթաց դիպուածդ՝ լեցի ծանր վնաս ընկերին. վըզի զայս պարտաւորութի՛ւն համարիլ պարտ է քան չափս ազդեցութե՛ն պատճառին, քանզի որովհետև գործն ոչ է կամաւոր՝ բայց եթէ՛ ի պատճառն, և սակաւ՝ և՛ ի հեռուստ փակի՛ ի պատճառն, սակաւ է՛ ի նմա կամաւոր, և յայն սակս՛ ի թեթև մեղս է համարելի, նմին իրի և թեթև պարտաւորութի՛ւն բաց բառնալոյ զպատճառն վը՛ այնր գործոյ ։ Այսմանէ՝ պարտաւորիս ընդ ներելի մեղաց հրաժարել՛ ի պարկեշտ ընկերակցութե՛ն՝ որ է անօգուտ, կամ՛ ի հետաքննե՛ն ընթերցմանէ, որում յաւելուածս լինիս զհետ գալ անկարգ շարժութե՛ց. և այս ոչ միայն վը՛ նորին պատճառի, որ արդէն յինքեան է ներելի մեղք, այլև վը՛ նորին իսկ գործոյ ։ Այսուամբ վը՛ երկուց վերջին լուծմանցս, բայց եթէ գործն չար լեցի՛ ի ծանր վնաս ընկերին. քանզի յայնժամ լինիս ծանր պարտաւորութի՛ ի բաց բառնալոյ զպատճառն, վը՛զի սէրն ածայ՛ն հրամայէ մեզ ոչ միայն ոչ պատճառել զչար ընկերին, այլև օրշափ գիւրաւ կարող եմք՝ խափանել զայն ։

Ձորրորդ՝ (1) բաժանի կամաւորն՛ ի դրական, և՛ ի բացասական ։ Այն ինչ անվնաս կոչէ՝ ուղղակի, և անուղղակի ։ Կամաւորն դրական, կամ՝ ուղղակին է, որ՛ ի կամաց իրական ազդեցութե՛ յաւաղ գայ, ոյզ են ամ՛ ներգործածութի՛ք ելուզելաք կամ հրամայելաք՛ ի կամաց ։ Կամաւորն բացասական, կամ անուղղակին, թէպէտ ոչ յաւաղ գայ՛ ի կամաց իրական ազդեցութե՛, սակայն կախեալ կայ վնասնե՛. վը՛ այսպէս յաւաղ գալ՛ ի նմանէ բացասաբար. զըօրինակ՝ զանցառութե՛ պատարագի՛ ի նմա, որոյ իմացեալ զառաժամային մատուցումն պատարագի՛ խնամով զանձն զարդարէ, առանց դրական ներգործութե՛ առելոյ, թէ ոչ կամիմ տեսանել զպատարագ ։

Սոքա են հասարակագոյն բաժանմունք կամաւորի, ոմանք ևս յառաջ բերին՛ ի հետագայսդ ։

Խնդրիցես ։ Արդեօք կատարեալ կամաւորն իցէ՞ նոյն ընդ ազատ կամաւորին ։

Պէտք է՝ թէ ոչ ։ Վասնզի գոնէի կամաւոր հարկաւոր՛ ի կատարելութե՛ ծանօթութե՛ն, որ է կատարելապէս, և կատարելագոյնս կամաւոր՝ քան զազատն, այս է՝ սէրն երանացուցիչ ։ Օր սա յաւաղ գայ յաւաւել ներքին սկզբնե՛, այս է՝ ի կամաց, որ յայմ սրտե՛, յայմ մտաց, և յայմ զօրութե՛ սիրե զԱ՛ծ, և է ընդ ամենակատար ծանօթութե՛, այս է՝ ընդ պայծառ տեսութե՛ն Աստ, որ կատարելագոյն ևս ազդէ՛ ի նմա զսէր, և հաւատարեալ գոնի՛ համբերն ընդարձակութե՛ մտաց, և կամաց. ապա ։

Արդ է սոյն ձեռնարկութե՛ լինել և՛ ի վը՛ հարկաւոր սիրոյն, որով Աստ սիրե զինքն, և բղխե զԱ՛ծոգին սո՛ւ. քանզի անտեղի լինէր երևակայել, եթէ Աստ նուազ յօժարութե՛, և անկատարագոյն ծանօթութե՛ սիրէր զինքն՝ քան զարարածս, զորս սիրե ազատօրէն ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ա ։

Ընթերցո՛ղ պանդուխտ՛ի՛ն, և գուրձն վէրջ եղեալ նմա, էդե՛ն կամաւոր ուռնդ պատճէրեան դեպըզ ընթերցուածո՛ւին, որ զանց առնէ ։

Գիտել պարտ է նախ ։ Խնդիրն ոչ է զզանցառութե՛ որ ուղղակի կամաւոր, այս է՝ յորժամ ներգործութե՛ զանց արարեալ կամի ներգործութե՛ դրականապէս զանց առնել. զի այնքան խաստովանին, թէ յայնժամ ոչ պահանջի պատճէրան, կամ պարտաւորութի՛ դնել զներգործութե՛ն՝ որ զանց առնի, առ լինել զանցառութե՛ն կամաւոր. վը՛զի յայնժամ կամքն ուղղակի, և դրականապէս եղերի առայն ։ Այլ խնդիրն է զզանցառութե՛ որ անուղղակի կամաւոր, այս է՝ յորժամ ոք գիտութե՛ դնէ զներգործութե՛ զոր անմիտանական ընդ ներգործութե՛ն՝ որ զանց առնի. զըօրինակ՝ եթէ ոք յապշէլն գործնական դատման, թէ վաղվաղակի մատուցանի պատարագ, և կարօղ

(1) Ա՛ռ՝ գ · 3 · բաղ ։

է տեսանել, ընտրէ կալ՝ի տան, կամ խաղալ, և կամ ուսանիլ, սակայն առանց ասելոյ՝ թէ կամիմ զանց առնել զպատարագն։

Վիտել պարտ է երկրորդ։ Օանազանիլ պարտ է՝ի մէջ յանցաւոր և կամաւոր զանցառութեան. քանզի ստոյգ է, թէ չէ յանցաւոր առանց պատուհասի դնելոյ զներգործութի՝ որ զանց առնի։

Լսելի է նախ։ Լ՚ա լինելոյ զանցառութեն կամաւոր՝ ոչ պահանջի պատուհաս, կամ պարտաւորութի դնելոյ զներգործութին, որ զանց առնի։

Հայց. Նախ՝ հիմնական պատճառաւ։ Կամաւորն է՝ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութեն վախճանի. իսկարդ՝ի բաց առեալ զպատուհասն գնելոյ զներգործութին՝ որ զանց առնի, զանցառութի նր է՝ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութեն վախճանի. ապա։ Հայց. փոքր։ Կախ՝ ենթադրեմք, թէ միտքն մտադիր է այնմ, որ զանց առնի. ապա թէ ոչ՝ լիներ սոակ մտապատութի, կամ բացասական զանցառութի։ Երկրորդ՝ այս զանցառութի կախեալ կայ գնամց առ՚ի գնել, կամ յոչ գնել։ Երրորդ՝ կամքն ելուզանէ մտադիրութի՝ զներգործուի ինչ անմիսանական ընդ ներգործութին զանցառնելոյ, որով անձնիշխան ազատութին ներգործութի՝ի գործ դնի, և որում գՀետ գայ զանցառութին։ Ապա՚ի բաց առեալ զպատուհասն, զանցառութին է՝ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութեն վախճանի. և ըստ Հետևորդի՝ կամաւոր անուղղակի, այնու եղանակաւ՝ որով Հնար է զանցառութին յառաջ գալ՝ի կամաց։ Ահ զի՞նչ ընդդէմ դնեն Հակառակորդք այսմ հիմնական ոտանաւոր, ասասցուք՝ի լուծմունս առարկութեց։

Աստատի։ Որ զանց առնէ աղատօրէն, զանց առնէ կամաւորապէս. իսկարդ՝ որ պարապեալ յաւուրն՝ զանց առնէ զպատարագաւ յաւուրս արդոյ, ոչինչ նուազ զանց առնէ աղատօրէն՝ քան յաւուրս հրամայեալ ժոխից. ապա։

Հայց. երկրորդ՝ եզրակացութիս՝ի յետնագոնէ։ Լն բազում զանցառութիք անուղղակի կամաւորք՝ ներգործութեց ոչ պատուհիրելոց, ոնդ որ պարապեալ ուսմանց, կամ աղօթից, զանց առնէ ջեռնուլ, կամ զբօսնուլ, կամ օրինապէս զբաղիլ յայլ դիւրութիս ինչ անձին՝ ոչ պատուհրեալս, ոչ ուղղակի կամեցողութեն նոցին զանցառութեց, այլ՚ի կամաւոր ընտրութէ ուսմանց, կամ աղօթից, ՚ի նմին ժամանակի, կամ յայնմ առթի, յորում կարող էր օրինապէս վայելել յայնպիսի դիւրութիւնս. սոցին ասեմ զանցառութեց՝ լինել անուղղակի կամաւոր, զոչնք Համարիմ, թէ ժխտէ, որովհետև են արդիւնաւոր. ապա քաջայայտ է, թէ Հնար է լինել զանցառութեց կամաւոր անուղղակի առանց պատուհրանի։

Լսելի է երկրորդ։ Հետևորդ՝ կամ զուգընթաց գործն զանցառութե՝ ոչ է կամաւոր առանց պատուհրանի խափանելոյ զայն, բայց եթէ գուցէ զանցառութին իրև զինչնոյդ առայն գործ կարգեսցի։

Հայց. նախ՚ի յառաջագունէ։ Հետևորդ, կամ զուգընթաց գործն զանցառութե, ՚ի բաց առեալ զպարտաւորութին խափանելոյ զայն, ոչ փիզիկապէս, և ոչ բարոյապէս յառաջ գայ՚ի կամաց. ոչ փիզիկապէս, վնզի կամքն սոսկապէս զանցառու՝ չունի ինչ ազդեցութի փիզիկական՚ի գոյութի նորին գործոյ, և ոչ զանցառութին՝ որ է ոչ էակ, կարող է զայն փիզիկապէս պատճառել. և ոչ բարոյապէս, վնզի չէք ինչ պատճառ, թէ ընդէր գործն՝ յոր ոչ իւիք իրօք ազդէ կամքն փիզիկապէս, ՚ի նա վերածեսցի իբր՚ի պատճառ. բայց եթէ՝ վ կարող և պարտաւոր լինելոյն՚ի խափանել. արդ՝ սովին իսկ, որով կարող է, և պարտաւորի խափանել զայնպիսի գործ, գործն սկսանի վերաբերել առնա, և նա պարտաւորի խնամ տանել՝ խափանելոյ զայն, վ զանցառութին խափանելոյ՝ համարի փոխանակ կամեցողութե գործոյ. վնզի ոչնք համարի չկամել կատարել զպարտաւորութի իւր, բայց եթէ առաւել կամեսցի զներհակն. ապա՚ի բաց առեալ զպարտաւորութի խափանելոյ զգործն զՀետ եկեալ զանցառութե, այն գործ ոչ է կամաւոր։

Աստատի՚ի տարբերութէն, որ է ընդ մէջ զանցառութե, և Հետևորդ՝ կամ զուգընթաց գործոյ նորին նկատմամբ կամաց։ Օանցառութիւնն ըստ ինքեան անընդմիջապէս, առանց ընդ մէջ մտանելոյ այլ ինչ պատճառի՝ կախ զկամաց. քանզի կամքն միօրինակ անընդմիջապէս կարող է ոչ կամիլ, և կամիլ. ուստի առ չկամեցողութեն, կամ զանցառութեն կամելոյ՝ լինել կամաւոր անուղղակի, ոչ պահանջէ զայլ պատճառ, այլ միայն զմտադրութի, և զկախաւճ ազդեցութե՝ ըստ կենսական եղանակի,

կի, զոր առնէ՝ ելուզանելով զայլ ներգործութիւն անմիաւանական ընդ ներգործութեանն, որ զանց առնի. զի յայնժամ զանցառութիւն յաւարտ գայ անուղղակի ՚ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութեանէ վախճանի։ Ա՛յլ սակայն գործն հետևորդ՝ կամ զուգընթաց՝ զանցառութիւն, ոչ է ըստ ինքեան անընդմիջապէս ՚ի կամաց, այլ միջնորդութիւք այլոյ պատճառի, որ ընդ ամէն մնանէ. զորօրինակ յորժամ զանց առնեմ անջատել զերկուս՝ որք կաուին, սպանութիւն այնմ զհետ եկեալ, ոչ ՚ի կամաց իմոց, և ոչ ՚ի զանցառութենէ իմմէ պատճառի, այլ ՚ի սրոյ սպանողին. գործեալ՝ յորժամ նաւորդն զանց առնէ կառավարել զնաւն, ոչ կամք նր, և ոչ զանցառութիւն նր ընկղմէ զնաւն, այլ մրրիկն։ Ա՛պա առ վերածելոյ այսպիսի գործոյ ՚ի կամս իրրև ՚ի պատճառ, և առ լինելոյ մեկնողապէս կամաւոր, պարտ է նշանակել զայլ ինչ, որով լինի, ոչ զի վերարերեսցի ըստ նզովական ինչ առ կամն, և ունիցի զկապակցութիւն ինչ ընդ նմա. և չէ հնար նշանակել զայլ ինչ, բայց եթէ զպատուիրանն խափանելոյ զայն գործ, ոչ առացաք յառաջին ցուցման։

Յուց. երկրորդ՝ ՚ի յետնագունէ։ Գառանին գործք հետևորդք՝ կամ զուգընթացք կամաւոր զանցառութենէ, որք ոչ իւիք իւրք են կամաւոր՝ առ ՚ի չգոյէ պարտաւորուն խափանելոյ զայնս. զորօրինակ Ա՛ծ կամաւորապէս զանց առնէ խափանել զմեզ մարդկան, և սակայն մեզքն ոչ են նմա կամաւոր, վասնզի ոչ պարտաւորի խափանել զայնս։

Ա՛սացաք յետզտակացութենէ. քայց նըմէ գ-ոչնչ պատճառութենէ նըմա զինուորք առ այն գործ ՚ի որ ելին։ վասն յայնժամ յայտնի է, թէ այն գործ լինէր ուղղակի դիտեալ, և կամեցեալ, և ըստ հետևորդի դրականապէս և ուղղակի կամաւոր. զորօրինակ եթէ որ վախճանաւ ցուտ. նաղդ վն մահացուցանի՝ զանց արասցէ մերձենալ ՚ի հուր, ցրտութենէն է նմա դրականապէս կամաւոր, վասնզի ըստ ինքեան դիտեալ, և կամեցեալ։

Ա՛տարկիցես նախ՝ ընդդէմ առաջին եզրակացութենէ։ Այն Ա՛ովմաս, ասէ՝ պ. 3. ասէ. Ա՛ԷՐ՝ տանգ կոխն կոխելզ, և առնելզ, կոբզ է խոչոնել զայն, որ է ոչ կոխել, և ոչ առնել, և էբնեան պարտաւորէ, յայնոսիս ոչ կոխելն, և ոչ առնելն, համարձ նմա էբնե ՚ի նոսնէ եղեալ. ապա ըստ այնմ Ա՛ովմեցւոյ՝ զանցառութիւնն առանց պատուհասի՝ ոչ է կամաւոր։

Պէհեմ։ Այն Ա՛ովմաս խօսի զզանցառութենէ, որ է միանգամայն յանցաւոր, և կամաւոր, ոյ յայտ է ՚ի բառէդ՝ Հոմբլէ։

Ա՛տարկիցես երկրորդ։ Զանցառութիւն, զոր օրինակ՝ պատարագի, ոչ է կամաւոր, բայց եթէ ունիցի զզան պակասութենէ, վասն զի բացասական զանցառութիւն արդէն էր ՚ի կամն՝ մինչև էր կամեցեալ, կամ ոչ կամեցեալ, և ոչ ՚ի ժամ անդ պատարագին. իսկարդ՝ ՚ի բաց առնել զպատուհասին, զանցառութի պատարագին ոչ ունի զբան պակասութենէ, այլ զոսկ բացասութենէ. ապա։ Յուց. փոքր։ Պակասութիւնն է չունելութենի կերպի, որ պարտական է ենթակային. իսկարդ՝ ՚ի բաց առնել զպատուհասին, չէք պարտականութենի տեսանելոյ զպատարագ. ապա։ Ա՛յս այս է գլխաւոր հիմն Վանեանոյ։

Պէհեմ Ը Կոնդէնատէնի, ուրանալով պիղծք, և զցուցմանն զանձ զիղծք։ Ի բաց առնել զպատուհասին, չէք պարտականութենի տեսանելոյ զպատարագ, օրինական, և բարոյական, կամ պարտանդութենէ, ընդհա. չէք պարտականութենի ֆիզիզական, և բնական, կամ տրամադրութենէ, և պահանջողութենէ, ուրա՝ Ա՛րդ՝ կրկնակի զանազանել պարտ է զպարտականութենի. մի՝ բարոյական, և պարտանդութենէ, զորութենէ օրինաց՝ որ պարտանդէ. և երկրորդ՝ բնական, զորութենէ տրամադրութենէն՝ որ պահանջէ։ Ա՛յս այսմ կրկին պարտականութենէ համեմատ կրկին պակասութենի. առաջինն է՝ չունելութենի ներգործութենէ, որ է պարտական՝ զորութենէ պատուհասի. և երկրորդն է՝ չունելութենի ներգործութենէ, որ է պարտական՝ զորութենէ տրամադրութենն առ այն։ Ա՛յարդ՝ թէպէտ և գործն, զորօրինակ տեսութենի պատարագի յարդոյ աւուրս, ոչ է պարտական՝ զորութենէ պատուհասինն, սակայն ՚ի դնիլ մտադրութենէ, և ազդեցութենէ մտաց՝ որ առաջի դնէ գործադրաբար, թէ պատարագն աստ և այժմ մատուցանի, պատարագն է պարտական՝ բնական պարտականութենէ, կամ պարտականութենէ պահանջողութենէ, և տրամադրութենէ. քանզի չէ հնար ուրանալ, թէ խորհրդածութենին, և ազդեցութիւնն մտաց զներգործութենէ ինչ՝ ոչ է տրամադրութենի առ այն, որովհետև սկիզբն ամ գործոց՝ է խորհրդածութենին զնմանէ. վն յորժամ

ժամ մարդն արհամարհէ զայն ազգեցութիւն մտաց, և այնու խորհրդով և գիտութիւն դարձեալ զանձն առ ներգործութիւն անմահանալ կընդ տեսութեան պատարագի, ոչ միայն բացասարար, այլև պակասաբար բերի առ այն, և զայնու կամովին զանց առնէ. ոչ յորժամ հիւանդ է տրամադրեալ առ կերպ ինչ, կերպն է նմա պարտական, և եթէ կալով այսմ տրամադրութեամբ՝ այլ ինչ կերպ ընդ մէջ մտանիցէ, ասի պակասիլ ի նմանէ։

ՊՐԱԿ. Վ.

Բջջէս բռնութեան պատճառէ զկամայութէ։

Ձանակին առհասարակ չորք պատճառք առ կամայութեան. բռնութիւն, երկիւղ, ցանկութիւն, և տգիտութիւն։ Ա.Յ.

Պիտեալ պարտ է միանգամ ընդ միշտ, զի յորժամ ասի, թէ բռնութիւն, կամ երկիւղն, կամ ցանկութիւն, և կամ տգիտութիւն պատճառն զակամայութիւն, չէն միտք բանիցն, թէ բռնութիւն, երկիւղն, ցանկութիւն, կամ տգիտութիւն ֆիղիգապէս աղդեն ի ներգործութիւն կամաց զայն, և ոչ բանից կարգ է ասել՝ զակամայութիւն. այլ թէ՝ կամ ֆիղիգապէս, և կամ բարեյապէս չարժէն առ ներգործութիւն, որ կամ պարզապէս, և կամ ըստ իմիք հակառակի յօժարութեանն կամաց. վասն այն ակամայութի պատճառի ի սիրոյ հակառակ ինչ բարւոյ։ Օրօրինակ յորժամ որ յերկիւղէ նաւաբեկութեան շարժի ընկենլոյ առնել զվաճառս, այն ընկենուլն է ակամայ ըստ իմիք, վասն հակառակի յօժարութեանն, զոր ունի՝ որ ընկենլոյն առնէ՝ պահելոյ զնիւթ վաճառս. նմին իւրի ակամայութիւն, որ գտանի յընկենլոյ առնելն աստ, ոչ պատճառի յերկիւղէ, այլ ի սիրոյ վաճառացն։ Այլ սեփական միտք խնդրոյս այսոցիկ է, թէ ներգործելիք ի բռնութէ, յերկիւղէ, ի ցանկութէ, և ի տգիտութէ, են ակամայ պարզապէս, կամ ըստ իմիք, ըստ որում ենթադրեն յարաւրօրն զյօժարութեի պարզապէս, կամ ըստ իմիք հակառակ ներկայ ներգործութեան, առ որ շարժին։

Ենթագրեմք, թէ չէ հնար մեծանալ զբռնութեի ի կամս ըստ եղելոյն ներգործուածոյ, այլ կարի քաջ ըստ հրամայեալ ներգործութեանց։

Յայտ է առաջին մասն. վասն բռնականն սահմանի լինել յարտաքին սկզբնէ հակառակ կրողին, կամ հակառակ յօժարութեան կրողին. իսկարդ՝ ներգործութեին եղելոյ ի կամաց՝ ոչ է յարտաքին սկզբնէ, այլ ի ներքին սկզբնէ, այս է՝ ի կամաց. և ոչ հակառակ յօժարութեան կրողին, զի ոչ այլ ինչ է՝ բայց եթէ յօժարութեի նորին իսկ կամաց առ իւր առարկայն։ Աստ յիրաւի ասաց սրբն Աստեղմոս. ի վերանձնիչս. գլ. 6. Կռանի ոչ՝ յոբէ կռել ինձ, ոչ՝ յոբէ կռել, ոչ ոչ կռի կռել։

Յայտ է և երկրորդ մասն. (1) վասն հնար է անդամոց, կամ արտաքին կարողութեանց յարտաքին բռնութէ շարժիլ, կամ խափանիլ հակառակ հրամանի կամաց. զորօրինակ եթէ կամքն կամեր տեսանել, կարող էր որ բռնի կափուցանել զաչս, և եթէ ոչ կամեր տեսանել, կարող էր բռնի բանալ զաչսն. զայս ի մէն և զայլոցն. ապա։

Այսպիսի հրամայեալ ներգործուեց խնդիր է, թէ արդեօք բռնութեին պատճառէ ի նոսա զակամայութի։ Ա.Յ

Ասելի է։ (2) Կռնութեին պատճառէ զակամայութի պարզապէս, կամ ներգործութեին ի բռնութէ արարեալ է ակամայ պարզապէս։

Ոմն զեղբակացութիս զբացայտեալ բռնուէ, որում որ ի գործ եդեալ զայմ օրինաւոր ճիգն՝ չաղթել ոչ կարէ. և ոչ զբռնութէ ըստ իմիք, որում որ չաղթել կարող էր, եթէ հակառակ կայր՝ որչափ ինչ կարող էր բարւոյապէս։

Յայց. եզրակացութիս։ (3) Կամաւորն է ի ներքին սկզբնէ, և ըստ հետևորդի ըստ յօժարութէ. բռնականն է յարտաքին սկզբնէ, և հակառակ յօժարութէ կրողին. քանզի սահմանեցաք զայն, թէ է յարտաքին սկզբնէ հակառակ կրողին. ապա որ ինչ է բռնական, ոչ է կամաւոր։

Յայսցանէ հետևեցուցանեն առհասարակ մատենագիրք, թէ կինն բռնաբարեալ չառնէ, որում ի ներքուստ և արտաքուստ ընդդէմ գառնայ՝ որչափ ինչ կարող է բարւոյապէս, ոչինչ իւիք մեղանչէ. վասն այս բռնութէի եղծանէ ամենևին զկամաւորութիւն, առանց որոյ չիք ինչ մեղք։

Իսկ եթէ խնդրեսցես, թէ զինչ, և որչափ ինչ պարտ է առնել կնոջն, զի համարեսցի ընդդէմ գառնալ՝ որչափ կարող է բարւոյապէս,

(1) Ընդ։ (2) Ընդ։ (3) Ընդ։

պես, և կրել զտոյժարձակ և զպարզապես ա-
տացեալ բռնութի՛ւն։

Պիտի՛ ։ Կոչս առաջին ոչ կարէ սպանանել
զբռնաբարողն, վասն՝ ոչ ասելոք՛ ի վե՛ր իրաւանց,
և արդարութե՛ն. վհ՛. 8. պ. 3. յօդ. 2. պարկեշտութիւն է բարի՛ ի տոհմէն կարդի քան զկենանս մարդոյ։ Ուստի կարող է ընդդեմ դառնալ աղաղակաւ, բռնցի, ապտակօք, վիրաւորելով զբռնաբարողն, այլ ոչ առ՛ի մահ, և որովք սոցին նման. և պարտաւորի յայսոսիկ, բայց առանց վտանգի կենաց իւրոց, և համարձակ՝ քանզի եթէ իցէ այսպիսի վտանգ, և այլուստ չգոյէ վտանգ նմանի հատանութե՛ն հնշտութե՛ն. ոչ պարտաւորի այսչափ վերնագոյն բարեաց ընդդեմ դառնալ արատքուստ. զի ընդդեմ դառնալն արտաքուստ՝ է պատուհասն ստորասական, որ ոչ պարտաւորե՛ ընդ միչտ, և այնչափ վնասու։ Ուստացաք, բայց եթէ չգոյէ վտանգ ներքին հատանութե՛ն հնշտութե՛ն. որ՝ քանզի հալածէ՛ հանդիպի, հալածէ ևս ոչ պարտաւորի՛ գործ դնել զայսոսիկ հանդերձ վտանգաւ կենաց, և համարձակ։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ք Գ։

Ընդե՞ր երկիւղն պոռճանո՞ք ըմբռնեալ։

Երկիւղն սահմանի յերեսունս. Ոպոփայ և
վերհաս վտանգի պոռճանո՛ք՝ երեսունս
ճաց. այս է՝ անհանգստութե՛ն, և ամբոխումն։
Ոչ երկիւղ ծանր, և երկիւղ թեթև։ Ոչ ծանր, է՝
որ բացարձակապէս ծանր, որով երկնչի՛ի
ծանր և՛ի վերահաս չարէ, որպիսի է մահ,
աքսոր, խիստ բանտարկութե՛ն, և այլն. և ասի
հանդիպել առն քաջի, այս է՝ որով արք՝ որ
այլուսուկք քաջք՝ բաղում անգամ չարժին,
թէպէտ և երբեմն չէր նոցա պարտ չարժիլ,
քանզի ոչ ումեք յինչ և իցէ երկիւղէ պարտ էր
չարժիլ, զորօրինակ յերդնուլսուտ։ Ոչ է ծանր՝
որ համեմատուի, որով թէպէտ և ոչ չարժէր
այր քաջ, սակայն չարժէր երկչոտն, զորօրինակ մանկունք, կանայք, և ծերք։ Անեթևն է,
յորժամ երկնչի՛ի թեթև չարէ, և կամ՛ի ծանրուէ իսկ, այլ ոչ՛ի վերահասէ. ոչ եթէ՛ի պարզութե՛ն երկնից, և՛ի ասեղամանից՝ երկիւղս ի կայծականէ։ Ոչ երկիւղն բացարձակապէս ծանր վերածի երկիւղն չարգական, որով երկնչի ոք՛ ի վերնագունից, որք ծանրապէս վհատանան, և սպառնան։ Ոչ այս՝ եթէ՛ ի բաց առցին սպառնալիքն, և ծանր սրտմտութի՛քն, կարէ ասել թեթև, բայց եթէ գուցէ նկատմամբ գտանեցաց, որոց բնութի՛ն է երկչոտ։

Ասելի է նախ։ (1) Որք լինին յերկիւղէ՛ են
խառնեալ՛ի կամաւորէ, և չակամայէ։

Ոչուց. եզրակացութի՛ւս։ (2) Ոտքին, որք լինին յերկիւղէ, ըստ ինքեան մտածեալ՝ ոչ են կամաւոր. նա եթէ՝ ըստ այմ են ակամայ, զի լինին կամաւոր, և կատեցեալ յերկիւղէ, առ՛ի խորշել՛ի չարէ՝ յորմէ երկնչի։ Ոյս ամ՛ չայս է՛ի հասարակաց օրինակէ. վաճառականն մտածեալ զվաճառս ըստ ինքեան, առանց վտանգի նաւարկելոյ՛ի, ոչ կամէր ընկեցիկ առնել զնս, իսկ՛ի չառնել մրրկաց, և՛ի վերհասանել վտանգի մահու, կամի զնս ընկեցիկ առնել. ապա։

Ասելի է երկրորդ։ (3) Որք լինին յերկիւղէ, են կամաւոր պարզապէս, և ակամայ ըստ իմիք։

Ոչուց։ (4) Ոյն, որ է կամաւոր աստ և այժմ խորհրդածեալ զնմ պարագայս, և ակամայ միայն մտածեալ ըստ ինքեան, և վերացուցեալ յաստէ և չայժմէ, կամ յանկատացուցիչ պարագայից, է կամաւոր պարզապէս, և ակամայ ըստ իմիք. իսկարդ՝ որ լինի յերկիւղէ, է կամաւոր աստ և այժմ, զմտածեալ զնմ պարագայս, և ակամայ միայն ըստ ինքեան մտածեալ, և վերացուցեալ՛ի պարագայից. ապա։ Փորր. չայս է չընկեցիկ առնելոյ զվաճառս՛ի ծով յերկիւղէ նաւաբեկութե՛ն։

Հաստատ։ Որ լինի յերկիւղէ, է կամեցեալ բացարձակապէս, և գործունէաբար, և ոչ կամեցեալ անգործունէաբար, և թէուրէք միայն. զորօրինակ վաճառականն՛ի չառնել մրրկաց՝ կամի բացարձակապէս և գործունէաբար՝ ընկեցիկ առնել զվաճառս, զրս ոչ կամէր ընկեցիկ առնել՝ եթէ չլինէր մրրիկն, իսկարդ՝ որ է կամեցեալ բացարձակապէս՝ և գործունէաբար, և ոչ կամեցեալ անգործունէաբար՝ և թէուրէք միայն, է կամաւոր պարզապէս, և ակամայ ըստ իմիք. ապա։

Հայտնելոցս աստի ունիմ մակաբերել նախ, թէ դաշնագրութի՛ն եղեալ առ ծանր երկիւղէ՛ է չերեսունց բնութե՛ն վաւեր։ Ակայն զմանրագրի՛ն դրական իրաւունք, զորմէ խօսեացաք՛ի ճառս դաշնից։

Ու-

(1) Ոտ՛ պ. 6. Բաղ. (2) Ոտ. (3) Ոտ. (4) Ոտ.

Ասոնց մանաւանդ երկրորդ, թէ ծանր երկիրն յայնս, որք են՝ ինկերքուստ, և անփոփոխապէս չար, կամ ոչ ասի, արդելեալք՝ վըզի են չար, ոչ արդարացուցանէ՛ ի բովանդակ մեղաց, վըզի են միշտ պարզապէս կամաւոր. վասյսորիկ ար յերկիրէդ մահու ուրանայ զՏաւանաս, երդնու սուտ, պոռնկի, կն. մահու չարժ մեղանչէ. ապայն արդարացուցանէ ըստ իմիք, և այնչափ առաւել՝ որչափ ծանրագոյն է երկիրն, վըզի նուազեցուցանէ զկամաւորն։

Իսկ յայնս, որք չեն՝ ի ներքուստ չար, այլ չար՝ փոյթ են արդելեալ, ծանր երկիրէն հասապարկօրէն արդարացուցանէ՛ ի բովանդակէն, ոչ՝ զի չլինելոյն պարզապէս կամաւոր, այլ վըզի գրական օրէնք, եթէ ածայիք, և եթէ մարդկայինք, ի դիտաւորութէ օրէնադրաց իբրեանց՝ ոչ պարտաւորէն հասարակօրէն ընդ այնչափ վնասու. վը այնպիսի գործն, որք ոչ են չար, բայց եթէ պատճառաւ օրինաց, ի գազարել պարտաւորեալ օրինաց՝ գազարին լինել չար. վասյսորիկ՝ որ առ հրկիրէդ մահու, կամ ծանր վատահամբաւութէն, և կամ ծանր չարի այլոյ ուրուք, ոչ պահէր զքառասնորդական պահս, ոչ տեսաներ զպատարագ յաւուրս տօնից, են. ոչ մեղանչէր։

Ասացեալ, հաւաքակըն. վըզի երբեմն դրական օրէնք, եթէ ածայինք, և եթէ մարդկայինք, պարտաւորեն ևս զվնասու կենաց։ Ալա՛ յորժամ այն, զոր օրէնքն պատուիրեն, է այնպես կարևոր, մինչև դատմամբ խոհեմ արանց՝ գերագոյն լինել քան զկեանս միոյ մանաւորի. յայտ է՝ ի զինուորն, որում պատուիրի ոչ թողուլ զտեղի ճակատուն, այլ յաթձակիլ ի վերայ թշնամւոյն ըստ յայտնի վտանգաւ մահու։ Երկրորդ՝ յորժամ օրինապանութէն վերածեր յարհամարհանս հրկիր, կամ եկեղեցական իշխանուն. ոչ դիպաւ Անկաթոլիցոս, որոց բռնաւորք սպառնային զմահ՝ եթէ ոչ կերիցեն զհոգենի յարհամարհութէն օրինաց. վըզի գերագոյն է ոչ արհամարհիլն օրինաց, հաւատոց, կամ կրօնի, քան զպահպանութէի կենաց միոյ մանաւորի. Այլ զայսցանէ մանաւորապէս խօսեցաւք ի ճառս օրինաց։

ԳԼՈՒԽ Լ.

Ընդէ՞ր ցանկութէն պարճառէ վախճանի։

Պասելի է նախ։ (1) Ցանկութէն նախընթաց առաւել պատճառէ վկամաւորութէի՝ քան վախճանի. վըզի ասի ինչ կամաւոր յայնմանէ, զի կամքն բերի առ այն. իսկարդ՝ ցանկութեամբ կամքն հակի՛ ի կամել զայն, որում ցանկութէն բարձաք. ապա ցանկութէն առաւել առնէ՝ լինել իմիք կամաւոր, քան ակամայ։

Պասելի է երկրորդ. Ցանկութէն նախընթաց յաւելու զկամաւորութէն քաջագործակ, և նուազեցուցանէ զկատարեալն, և զաղատն։

Ցուց. առաջին մասն. Կատարեալ կամաւորն է, որ յառաջ գայ ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութէն վախճանին նուիրապէս, որպիսի է յանբանս. իսկարդ ցանկութէն նախընթաց առնէ, զի կամքն՝ յառաջատես ծանօթութէն վախճանին նուիրապէս, բերցի յաւարկայն աստուիկ յարձակմամբ, և հակմամբ, քան եթէ ոչ էր ցանկութէի. ապա։ Ցուց. փոքր. Նախ՝ բանիբ. զի՝ ի դրդիլ ցանկութէնն՝ միոյն առաջի գնէ կամաց զառարկայն իրրև առաւել ցանկալի, նմին իրի և առաւել ևս գործունէութէն ստանալի։ Այ երկրորդ՝ փորձիբ. քանզի տեսանեմք զնոյ, որք սիրով չհետ պնդին առարկայի ինչ, սաստիկ ևս յարձակմամբ բերին առ այն, քան եթէ չունէին զայն կիրս. ապա։

Ցուց. երկրորդ մասն։ Կատարեալ կամաւորն է, որ յառաջ գայ ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութէն վախճանին կերպապէս ըստ որում վախճանի, այս է՝ ընդ ծանօթութէն յարգի վախճանին, և համեմատութէն միջոցացն առ այն. իսկ արդ՝ ցանկութէն նուազեցուցանէ, նա թէ՝ երբեմն ևս բառնայ զայս ծանօթութէի. ապա։ Ցուց. փոքր։ Ասղի նուազեցուցանէ զպատուն բանին, նա թէ՝ երբեմն ևս բառնայ, և պատճառէ զանմտութէի, ոչ յայտ է փորձիբ. իսկարդ՝ ծանօթութէի վախճանին կերպապէս ըստ որում վախճանի՝ վերաբերի առ դատումն բանին, ապա։

Ցուց. երրորդ մասն։ Զատ կամաւորն է, որ յառաջ գայ ի ներքին սկզբնէ ընդ ծանօթութէի վախճանին, Հանդերձ անտարբերութէ առաջադրեալ առարկային. իսկ արդ՝ ցանկութէն

(1) Ա՛ռ՝ պ. 7. Քեղ.

թիւնն Նախընթաց Նուաղեցուցանէ զայս ան-
տարբերութեի. ապա։ Չորս. փոքր։ Նախ՝
վտղի Նուաղեցուցանէ զգաստութի բանին, ոչ
արդ ասացաք։ Յա երկրորդ՝ ցանկութենն առնէ,
զի միտքն առաջի դիցէ կամաց ի ստացումն
առարկային՝ զնմ բան ցանկալի և բերկրալի
բարւոյ, և ոչ միտ դիցէ բանից Համեստ բար-
ւոյ, որովք յառարկայէ անտի հրաժարեսցի
կամքն. ապա Նուաղեցուցանէ զանտարբե-
րութիւնն։

Ընտի ունիս մակաբերել, թէ Նախընթաց
ցանկութենն Նուաղեցուցանէ զվեղս, ըստ որում
ամրոխէ զգաստութի, և Նուաղեցուցանէ զա-
զգաստութենն. Նա թէ՝ երբեմն ևս զերծուցանէ
ի բռնադրակ մեղաց, յորժամ է այնպէս սաս-
տիկ, մինչև բառնալ ամենևին զգաստութի բա-
նին, և զանտարբերուի, և յանմտուի կրթել։

Պ Ի Ա Կ. Օ։

Ընդեօ՞ փլիսոփային պոռնո՞կ վաճառէ։

Տգիտութենն (1)ի կողմնանէ կամաց բաժա-
նի ի տգիտութենի Նախընթաց, ի զուգընթաց, և ի հետևորդ. և յայս միտ առնալ
զտգիտութենն աստանօր է խնդիրս։ Նախընթաց տգիտութենն է, որ յառաջէ քան զնմ
ներգործութենի կամաց, մինչև ոչ իւիք իրօք լի-
նել կամեցեալ, կամ կամաւոր, սակայն է պատ-
ճառ կանելոյ, կամ առնելոյ ինչ, որ ոչ լի-
նէր՝ եթէ ունէր զգիտութի. ոյ ի նմա, որ ի
գործ եգեալ զբաւական զգուշութի՝ սպանանէ
զբարկամն, Համարեալ անյաղթելի տգիտութի-
սպանանել զեղջերու, զոր ոչ արդեօք սպանա-
նէր՝ եթէ գիտէր լինել բարեկամն։ Ընտի ևս
անյաղթելի. բայց ոչ է նոյն՝ տգիտութենն Նախ-
ընթաց, և անյաղթելին. քանզի յաւելու
Նախընթացն, ըստ որում ստո առնուի, ի
մի պարզապէս անյաղթելոյն, լինել պատճառ
լինելոյ խիք, որ ոչ լիներ, եթէ չէր տգի-
տութի. որ ոչ պատշաճի ևմ անյաղթելի տգի-
տութենց. ոյ յայտ է ի զուգընթաց տգիտու-
թենն, որ՝ զորօրինակ արդ ասացաք, է ան-
յաղթելի, բայց ոչ է Նախընթաց. ուստի ևմ
Նախընթաց տգիտութի է անյաղթելի, այլ ոչ
ընդ հակառակն։

Օգուգընթաց տգիտութենն է, որ յառաջէ
և քան զնմ ներգործութենս կամաց, և չէ
իւիք իրօք կամեցեալ, Նմին իրի և անյաղթելի
ոյ զնախընթացն. այլ ոչ է պատճառ կամե-
լոյ, կամ առնելոյ ինչ, որ ոչ լիներ՝ եթէ
գտաներ գիտութի. յայտ է ի նմա, որ սպա-
նանէ զթշնամին, Համարեալ անյաղթելի տգի-
տութէ սպանանել զեղջերու, զոր նոյնպէս սպա-
նանէր՝ եթէ գիտէր լինել թշնամի։

Հետևորդ տգիտութենն է, որ զհետ գայ
ներգործութենն կամաց, մինչև լինել կամեցեալ
ուղղակի, կամ անուղղակի. և է պատճառ լի-
նելոյ խիք, որ ոչ լիներ՝ եթէ չէր տգիտուի։
Որ է ուղղակի կամեցեալ՝ ասի ախորժեալ.
ոյ յորժամ ոք ուղղակի, և դրականապէս կամի
չգիտել ինչ, կամ առ ազատօրէն մեղանչելոյ,
կամ առ անբասիր լինելոյ ի մեղաց, և կամ վ
այլոյ ինչ. զորմէ խմանալ պարտ է զայն բան
Յովբայ. ի՞ւ. 14. ամբարիշտք ասեն ցՏէր.
* ի՛ բաց կաց կնէն. զճանապարհս ս ճանաչել
ոչ կամիմ ։ և զայն՝ Սաղմ. ղե. 4. * Ոչ կա-
մեցաս նա կմանալ զբարի ։ Ընուղղակի կամե-
ցեալն է, յորժամ ոք, թէպէտ և ոչ կամի
ուղղակի, և դրականապէս տգիտանալ, սակայն
զնց առնէ ուսանիլ. մէյ այս տգիտութի ասի
կամաւոր, կամ կամեցեալ անուղղակի, և ի
պատճառի իւրում, այս է՝ զանցառութենի ուսա-
նելոյ. և այս զանցառութի՝ եթէ իցէ ծանր,
մինչև՝ կամ ոչինչ, և կամ թեթև ինչ և եթ
զգուշութենի ըստ որպիսութենէ կրնի ի գործ դնել
նմա, ասի թանձրամիտ, և վիհերոտ տգիտուի.
իսկ եթէ զանցառութենն իցէ թեթև, մինչև ի
գործ դնել զչափաւոր ինչ զգուշութենի յուսա-
նիլ, այլ ոչ զամենևին բաւականն, տգիտու-
թիւնն ասի թեթև, կամ ամենաթեթև, ըստ
չափու զգուշութենն ի գործ եդելոյ յուսանելի՝
Համեմատութէ որպիսութենէ ուսանելի իրաց։

Օգայսոսիկ ծանուցեալ՝

Ընելի է նախ։ (2) Նախընթաց տգիտու-
թիւնն պատճառէ զակամայութենի պարզապէս։
Ոչզի գործն յառաջ եկեալ յայնմանէ՝ լինի
առանց ծանօթութենէ, և է ըստ անգիտացեալ
պարագայիցն՝ ընդդէմ ներգործական, կամ
ունակական, և կամ մեկնողական յօժարութենն
արարողին. քանզի ոչ կաճէր առնել, եթէ
չլիներ տգիտութի։ Ոյայտ է ի նմա, որ ի գործ
եգեալ ըստ բաւականին զգուշութի՝ Համարե-
լով անյաղթելի տգիտութէ սպանանել զեղ-
ջերու, սպանանէ զբարեկամն. քանզի թէպէտ
այս

(1) Ընտ՝ գ. 8. Բաղ. (2) Ընդ։

պես սպանութեի՛ ըստ էութեն ներգործութեն, և ըստ որում է սպանութեի՛ ըստ որում սպանելի՛ է կամաւոր, այլ ոչ ըստ որում է սպանութեի՛ բարեկամի, զի ընդ այնուիկ բառիւ հակառակի յօժարութե՛ն սպանողին, և լինի առանց ծանօթութե՛ն։

Ըսելի է երկրորդ։ Օրէնդիմաց տգիտութիւնն ոչ առնէ կամաւոր պարզապես. վասն զի գործն յայնմանէ յառաջ եկեալ՝ լինի առանց ծանօթութե՛ն, կամ ընդ տգիտութի՛ն որ ոչ յինքեան, և ոչ ՟ի պատճառի իւրում է կամաւոր՝ վ՟ի լինելոյն անյաղթելի։ Եւ ոչ առնէ ակամայ դրականապես, և ներհակաբար. վասն այն գործ ոչ է հակառակ յօժարութե՛ն արարողին, քանզի նոյնպես լինէր՝ եթէ գտանէր ծանօթութի՛ն. այլ առնէ ակամայ բացասապես, կամ ոչ կամաւոր, քանզի լինի առանց ծանօթութե՛ն, որ պահանջի առ կամաւորն։ Յայտ է ՟ի նմա, որ համարելով անյաղթելի տգիտութի՛ն սպանելոյ զգալն, սպանանէ զիշնամին, զոր նոյնպես սպանանէր՝ եթէ ճանաչէր։

Ըսելի է երրորդ։ Հետևորդ տգիտութե՛ն պատճառէ զկամաւորութի՛ն պարզապես. վասն է պարզապես կամաւոր՝ եթէ ուղղակի յինքեան, և եթէ անուղղակի ՟ի պատճառի, այն է՝ զանցառութի՛ն ուսանելոյ. ապա գործն յայնմանէ յառաջ եկեալ՝ է կամաւոր պարզապես, քանզի որ կամի զպատճառն, կամի և զգործն։ Եթէ ասիցես, թէ լինի առանց ծանօթութե՛ն։ Պէսեմ, թէ թէպետ և լինի առանց կերպական՝ և յինքեան ծանօթութե՛ն, այլ ոչ առանց զօրութե՛ն ական ծանօթութե՛ն, և ՟ի պատճառի իւրում, այս է՝ ՟ի տգիտութե՛ն, զոր կարող էր, և պարտ էր ՟ի բաց բառնալ. քանզի նա ասի զօրութի՛ն ճանաչել, որ կարող էր, և պարտ էր ճանաչել, և ոչ կամեցաւ։ Ականջն պատճառէ զակամայութի՛ն ըստ իմք. վասն գործն, որ զհետ գայ այնմ՝, է հակառակ յօժարութե՛ն ինչ արարողին. քանզի եթէ գտանէր գիտուի՛, ոչ լինէր, ոչ ընթացեր։ Իսկ եթէ ընթացեր, այնպես լինել ախորժեալ տգիտութե՛ն, մինչև յ՟ի բաց բառնի՛ն ևս՝ լինել տակաւին գործոյն. զօրօրինակ՝ եթէ ոք այնպես մերժէր զգիտութի՛ն, ոչ զի ՟ի գտանել նո՛՝ հրաժարեսցի՛ ՟ի մեղաց, այլ զի անխիղճ մեղեցէ. խոստովանիմ, թէ յայնժամ ոչ լինի ակամայ ըստ իմք, այլև ոչ լինի տգիտութե՛ն հետևորդ ըստ մտաց եղբակացութե՛ն, այս է՝ որ լինի պատճառ լինելոյ իմք, որ ոչ լինէր՝ եթէ ոչ էր։

Յասացելոցս աստ ունիս խմանալ, թէ տգիտութե՛ն նախընթաց՝ ըստ ասմի արդարացուցանէ ՟ի մեղաց, վասն զի պատճառէ զակամայութե՛ն պարզապես։ Իսկ զուգընթացն ոչ արդարացուցանէ ըստ ասմի. վասն զի ոչ ՟ի բաց բառնայ զնմ կամն մեղանչելոյ, եթէ զուգակամ կանն, և եթէ զգիտական ներգործականն. նաև ոչ առնէ մեղապարտ, վասն է ակամայ, և անյաղթելի։ Այլ ՟ի նախայիշատակել դիպուածգործ սպանանէ զիշնամին, համարեալ անյաղթելի տգիտութի՛ն սպանանել զայնչափ, միշտ լինի պարտաւոր ներքին մարդասպանութե՛ն վ՟ի չար կամացն սպանանելոյ զիշնամին, եթէ ճանաչէր. բայց արդարանայ յարտաքին մարդասպանութե՛ն, և ՟ի պատժոց, և ՟ի բանադրանայ, որք վ՟ի արտաքին գործոց գիտեն զնոյն, վ՟ի զի արտաքին գործն ոչ է կամաւոր։ Այլ հետևորդն պատճառէ զվնաս, վասն զի պատճառէ զկամաւորութե՛ն պարզապես. սակայն նոճազեցուցանէ, զի պատճառէ զակամայութե՛ն ըստ իմք, և այնչափ առաւել նոճազեցուցանէ, որչափ թեթևագոյն լինիցի, մինչև երբեմն ՟ի մահուընափ մեղայ առնել ներելի։

Օրինակ միանգամ ասացաք աստ զտգիտութե՛ն մարի է ասել և զանմտադրութե՛ն, որ է տգիտութե՛ն ինչ ներգործական, կամ գեթ հատանարի տգիտութե՛ն ըստ կարգի կամաւորութե՛ն։ Հատ լինին առ այժմ ասացեալքս ՟ի վերայտրիկ. քանզի զայսմանէ վերատին ունիմք խօսիլ ՟ի ճառս պատճառաց մեղաց։

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ Բ։

՟Ի ՎԵՐ ԱՂՔԻ ԽՕՍՈՒԱԾՔԻՆ, ԿԱՄ ՟Ի ՎԵՐ ԱՐԴԱՐԱՑՈՒՑԱՆԵԼ ԱՂՔԱՒՈՐԵԱԼ։

ԱԲՒ ԹՈՒՂՄԱ՝ Ա. ՛. Ե. 83. Ե. 24. ՟Ի ՎԵՐ ՃՂ. Ե. 6. ՟Ի ՎԵՐ ԼՂԵ. Ե ՅԼԼԵՐ։

ՊԻԿ. Ը։

ՆԱԽԱՓԵՓԵԼԵԼ։

ՊԻտել պարտ է նախ։ Ընդ մէջ այլևայլ առմանց ազատութե՛ն է չլինի գլխաւոր զանազանութե՛ն։

Ա՚ոաջինն է ազատութի՚ւն ի բռնութե՚ւն, կամ ի՚ բռնաբարութե՚ւն. և ասի ինքնայօժարութե՚ւն, կամ կամակարութե՚ւն։ Գտանի սա յամի, որք ոչ յարտաքին բռնութե՚ւն վարեալ, այլ ի յօժարութե՚ւն, թէպետև իւրն Հարկաւիր, առնեն. պայմ՚իկ ազատութի՚ւն երանելաք սիրեն զ՚Ն՚ և Ա՚Ն սիրէ զնո՚ւքն։ Զգի ևս յանբանս, նա թէ՝ և յանղգայ իրս. ոչ չուրն ասի ինքնայօժար Հոսիլ, և քարն ինքնայօժար դիմել ի վայր։

Երկրորդ ազատութի՚ւն է ի՚ Հարկէ. և է անբռնադատութի՚ւն՝ ոչ միայն ի բռնաբարութե՚ւն, կամ ի՚ բռնութե՚ւն, այլև ի՚ բնական ազդեցութե՚ւն, և ի՚ բացորոշութե՚ւն առ մի, առանց կարողութե՚ւն առ Հակադրեալն. և զայս ազատութի՚ւն վայելէ, որ կարող է կամել՝ և ոչ կամել, կամել զայս՝ կամ զայն։ Այս ազատութի՚ւն անտարբերութե՚ւն, վասն է առ Հակադրեալն։ Ոչ քանզի կրկին է անտարբերութե՚ւն, ըստ տեսակարարութե՚ւն, և ըստ գործածութե՚ւն. նոյնպես կրկին է ազատութի՚ւն ի՚ Հարկէ, ըստ տեսակարարութե՚ւն, և ըստ գործածութե՚ւն։ Ազատութի՚ւն գործածութի՚ւն, որ ասի Ես Հակասութե՚ւն, է առ ներգործութի՚ւն, և առ զանցառութի՚ւն նո՚ւ, որով կարող է որ առնել՝ և ոչ առնել, սիրել՝ և ոչ սիրել։ Ազատութի՚ւն տեսակարարութե՚ւն է առ տեսակաւ տարբեր ներգործութե՚ւն. և այս ներգործութե՚ւնք, եթէ իցեն ներհակաք, ոչ սիրել՝ և ատել, բաւել՝ և յոտին կալ, ասի ազատութի՚ւն ներհակութե՚ւն. իսկ եթէ իցեն տարաշղջ ներգործութե՚ւնք, զորօրինակ՝ աղօթել, կամ ուսանի՚լ, ասի ազատութի՚ւն տարաշղջութե՚ւն։ Այսպէս ազատութե՚ւն ի՚ Հարկէ կայանալ անձնիշխանութե՚ւնն՝ առ այժմ ընդհատիմք, և յուշցուք առաքի։

Գիտել պարտ է երկրորդ, զի պէսպէս մտաւորութե՚ւնք եղեն ի՚ վերայ անձնիշխանութե՚ւն։ Աստուածկանք ուրացան զայն պատճառաւ ճակատագրութե՚ւն։ Ա՚ստղագուշակք՝ պատճառաւ ազդեցութե՚ւն երկնից։ Անիրեցիք՝ պատճառաւ կրկին Հոգւոյ, յորոց մին է բարի, և միւսն չար, և յորոց մին Հարկաւ մղէ զմիւսն, նովին իսկ՝ որով յաղթահարէ զնա։ Ակնկիպեանք, Ա՚ստերականք, և Կալվինեանք, պատճառաւ սկզբնական մեղաց, և զորութե՚ւն Հարկադրիչ Հնարհաց։ Ա՚այոս, և Հանսենիոս, նոցին սկզբամբք։

Ա՚ն Հանսենիոսի գիտել պարտ է, զի նա բանիւ ևեթ ընդունի զանձնիշխանութե՚ւն, որ կայ ընդ Հարկաւ։ Վասն զի ասէ, թէ անձնիշխանութե՚ւն, զոր կոչէ էական, կայանայ ընդ անշարժ, ընդ անփոփոխ, և ընդ միշտնչնաւոր Հարկաւ, որ յոչինչ պարագայս կարող է այլայլել. որպիսի է այն, որով Ա՚ն սիրէ զնո՚ւքն, և որով երանելաք սիրեն զ՚Ն։ Զանձնիշխանութե՚ւնն ըստ առաջիկայ վիճակի ճանապարհորդ մարդկան՝ ասէ կալ ընդ Հարկաւ, ոչ ընդ անշարժ, և ընդ անփոփոխ, այլ ընդ անցաւոր, և ընդ Հանգամատական Հարկաւ. այս է՝ որ ի դիպ առաջիկայ պարագայից Համեմատութե՚ւն առ Հակադրեալ վերնագոյն զորութի՚ւնն, յաղթիլ ոչ կարէ, թէպետ բացարձակապէս և յայլ պարագայս կարող է յաղթի՚լ։ Այդ բովանդակ անձնիշխանութե՚ւնն, զոր դնէ Հանսենիոս յայսմ վիճակի յանցուցեալ բնութե՚ւն, ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ փոխադրական Հարկաւորութե՚ւն, կամ փոխադրութե՚ւն ի միջէ յայլ Հարկադրութե՚ւն. քանզի ձանապարհորդք ոչ են անշարժ Հաստատեալք ի չարն, ոչ գատապարտեալքն, այլ դիւրագարձ երևեմն ի բարին, և երբեմն ի չարն, ըստ որում յաղթէ բնկրութե՚ւնն երջանկին, կամ երկրաւորն, այլ միշտ Հարկաւ. գրեթէ նովին եղանակաւ, որով շունն երբեմն շողշորթէ, և երբեմն զայրանայ, այլ միշտ Հարկաւ։

Ընդ Հակառակս մնացեալ Պելագեանք ի վե՚ր անձնիշխանութե՚ւն, կարի իմն ի վեր ամարձեալ զայն։ Ասէ՚ն, թէ միօրինակ կարող է նա առ բարին, և առ չարն, առանց շնորհացն Ա՚Ն։ Երկրորդ՝ թէ չէ Հնար նմա կալ ընդ Հարկաւորութե՚ւն նախընթացս շնորհայ։ Երրորդ՝ թէ ոչ իւիք իրօք ձեռաձգաւ մեղաց Ադամայ, զոր ուրանային անցանել յորդիս նո՚ւ, այլ իբր ի Հաւասարակշիռ եգեալ՝ ունի զնոյն օրինակ անտարբերութե՚ւն և գիւրութե՚ւն, եթէ առ բարին, և եթէ առ չարն, ոչ ի վիճակի անմեղութե՚ւն։ Չորրորդ՝ դնէին, թէ կարողութե՚ւնն մեղանչելոյ վերաբերի առ էութե՚ւն անձնիշխանութե՚ւն։

Գիտել պարտ է երրորդ (1) կրկին է արգասեան անձնիշխանութե՚ւն, մի՝ արտաքին, և երկրորդ՝ ներքին։ Ա՚րտաքին արգասեան անձնիշխանութե՚ւնն է ծայրագոյն գործունէութե՚ւն ածական կամաց. զի որովհետև Ա՚ն է ամենաընդհանուր պատճառ համօրէն էակի, և ամ՚ եղանակաց նորա,

(1) ՚Ա. Ի. Ե. 19. Ղ. 8։ 1. Պէդնուի. ընդդէմ. 14. Ե տողից։

նորա, և զի կարողական, և ներգործական աստուածութիւն անձնիշխանութեանն է եղանակ, և կատարելութիւն նորա, այլև ամ ներգործութեանց նորա, յայտնի զկնա գայ, թէ բղխէ ի գործ ծանեցութեամբ ածայնին կամաց՝ իբրև յայտաբերն արմատոյ։

Ներքին արմատ (1) անձնիշխանութեանն է երրեակ։ Առաջին և հեռաւորն է նոյն իսկ պայմանն իմացական բնութեան, որ ըստ անձնիշխանութեանն իւրոյ ունի զայնպիսի ընդունակութիւն, մինչև առանց ինչ իւրոյ այլայլութեան կարող լինել զամենեցուն կերպս յինքն ընդունել, և լինել ամ ի գոյն դիտողական։ Երկրորդ զկնա գայ ընդհանրութեանն մտաց, որով կարող է ճանաչել զնա, քննել, և հետազոտել, և յամ կողմն շրջել. զայնցանէ դատել, թէ յորոց պարտ իցէ փախչել, և զորոց զկնա երթալ. և ևս ի մէն նորին իսկ դատման մտաւորհ լինել, ուղղել զայն, փոխել, և հերքել։ Երրորդ ներքին արմատ անձնիշխանութեան։ Իսկ այժմ ընդհանուր իմացական կերպի զկնա գայ հաւատարչաւոր հակումն, այս է՝ կամք ընկալուչ հմտութեն ընդհանուր և անսահման բարւոյ, և գերազանցութեանն նր՝ի մէն ամ մասնաւոր բարեաց։ Երկրորդ՝ և միջակաւոր արմատ անձնիշխանութեան. քանզի անտի ծագէ ի կամն տէրութեանն ի մէն ներգործութեանց իւրոց, և իրաւունք անպարտելոյ զայնցանէ ըստ հաճոյից, յորում կայանայ կերպառ անձնիշխանութեանն։

Վախել պարտ է երկրորդ, (2) թէ ի բազում և ի զանազան սահմանս անձնիշխանուեն, զոր առանձ սքեն Աւգոստինոս, յանախ ի գործ ածէ զայս, որ և է պատճառականագոյն. այս է, Ոչ ըստ ընդունելոյն ինքեանց՝ պահմամբ նոցին վերաբերի առ կատարելութիւն անձնիշխանութեան։

Ընկեր։ Ասի ցքս, այս է՝ կարողութեի ներգործական։ Ասի ցքս ընդունելոյն, զի մի այնորիկ ասիմք լինել անձնիշխան, զի կարող եմք առնուլ զմին, և զմիւսն ի բաց թողուլ, որ է ընտրել։ Ասի ցքս ընդունելոյն ինքեանց, (3) վասն ընտրութեին տիրապետ ոչ է զվախճանէ ըստ որում է վախճան, այլ զնիշորդաց միայն. զի ընտրութեին ի գործնականս է ոչ եղակացութեին ի տեսականս, և վախճանն իբրև սկիզբն. վասն ոչ ոչ ուշ է եղակացութեին զսկզբանց, այլ զհետևորդաց նր, նոյնպես ընտրութեին ոչ է զվախճանէ, այլ զնիշորդաց նր։ Ասացաք, զվախճանէ ըստ որում է վախճան. զի զորօրինակ ի տեսականս՝ ոչինչ արգելու այնմ, որ է սկիզբն միոյ ապացուցանել, լինել եղակացութեի այլոյ ապացուցանել, (սակայն առաջին սկիզբն ի յապացուցականս ոչ կարէ լինել եղակացութեի այլոյ ապացուցանել.) սակս ևս հանդիպի այնմ, որ ի գործողութեն ինչ է իբրև զվախճան, կարդիլ առ այլ ինչ իբր առ վախճան, և զայսօրինակ վախճանն անկանի ընդ ընտրութեի. ոչ ի գործողութեն բժշկի՝ առողջութեին է իբրև զվախճան, Նմին իրի ոչ անկանի այն ընդ ընտրութեի բժշկին, այլ զայն ենթագրէ իբրև զսկիզբն. բայց առողջութեի մարմնոյ կարգի առ բարին հոգւոյ. ուստի նկատմամբ նր, որ ունի զկոդ առողջութեն հոգւոյ, կարող է անկանիլ ընդ ընտրութեի լինելն առողջ, կամ լինելն հիւանդ. այլ վերջին վախճանն ոչ իւիք իրօք անկանի ընդ ընտրութեի, վասն չէ նմա հնար կարգել առ այլ։

Ասի, պահմամբ կոչէի վախճանին. (4) վասն անձնիշխանութեին այնպէս բնի յընտրութեի նոցին, որք են առ վախճան, զորօրինակ միտքն բնի առ եղակացութեին. արդ՝ յայտ է, թէ առ կարողութեի մտաց վերաբերի, զի ի զանազան եղակացութեիս կարող իցէ յառաջանալ ըստ եղեալ սկզբանցն. այլ թէ յեղակացուէ ինչ յառաջացի՝ զանց այսարեալ զկարգաւ սկզբանց, այն լինի առ պակասութեն նր. ապա նոյնպէս ևս կարող լինելն անձնիշխանութեն ընտրել զզանազանս պահմամբ կայգի վախճանին՝ վերաբերի առ կատարելութեի անձնիշխանութեն, այլ ընտրելն ինչ խոտորելով ի կայգէ վախճանին՝ վերաբերի առ պակասութեի անձնիշխանութեն։ Այս մեծագոյն և կատարելագոյն է անձնիշխանութեին Աստծ, ի Քս, և ի հրեշտակս, որք չեն կարող մեղանչել, քան ի մեզ որք կարող եմք մեղանչել։ Երկայնամեայ աւանիկ յայտ է, թէ կարողութեին մեղանչելոյ՝ ոչ է կեռութեի անձնիշխանութեան, այլ արատ ինչ նորա, զորմէ միւսանգամ ստորև։

Ա՚իս

(1) ա. յ. խ. 14. գ. 1. Ե խ. 82. գ. 2. խ. 24. ի ՀԲ ճլ. գ. 2. խ. 6. ի ՀԲ ՀՈՒՒ. գ. ինգ. Ե այլոյք։ (2) ա. յ. խ. 62. գ. 8. ոո 3. խ. 83. գ. 4. Ե այլոյք։ (3) Աոգ՝ ե. 13. գ. 3. Բոլ։ (4) ա. յ. խ. 62. գ. 8. ոո 3.

Այլ եւս , որ եւ արդ առհասարակ շրջաբեր-
րի , սահմանն անձնիշխանութեան ասացի . այս
է . կարողութիւն , որ ՝ի գործել եւ՝ որ պահանջին
՝ի գործել , կարող է առնել : Արդարեւ այս սահմանն է երկդիմի , և ՝ի նոցա-
նէ եդեալ՝ որք մերժին զքիզիկական նախա-
շարժութիւնս : Արդ՝ եթէ իմացի զպահանջե-
լոյն ժամանակաւ ՝ի գործել , զայն ընդունիմք ,
եթէ ըստ բաղադրեալ և եթէ ըստ բաժանեալ
մտաց , եթէ զհետևորդ՝ և եթէ զնախընթաց
կարողութիւն : Իսկ եթէ իմացի զայնցանէ , որք
պահանջին բնութիւն նեթ ՝ի գործել , զայն ոչ
ընդունիմք , բայց եթէ ըստ բաժանեալ մտաց ,
և զնախընթաց կարողութիւն ոչ առնելոյ . քանզի
՝ի նմին իսկ վայրկենի , յորում պահանջին
բնութիւն նեթ ՝ի գործել , է ներգործութիւն .
և այսպէս ընդ այսպիսի պահանջելոյց առ ՝ի
գործել՝ մնայ արդեօք կարողութիւն ոչ գործե-
լոյ , բայց ոչ զգալացելոյ զոչ ներգործութիւն
ընդ նոսին : Այլ յայս միտ անյատկապէս ասի
՝ի սահմանի , որ կարող է առնել , կամ ոչ
առնել . այլ պարտ է ասել , որ ներգործութիւ
առնէ ընդ կարողութիւն ոչ առնելոյ :

Այն այսորիկ վայրապար շաղփաղաղէ յարգոյ
Հայրն Ներսէսիսկոս Հնենոս , ՝ի գրել անդ իւ-
րում ՝ի Ճառն ՝ի վէր սկզբանց Մարդկային Ներ-
գործութենց , խ . 3 . ուսուցանելոյ Աստուածային ,
թէ ՝ի բնէն փիզիկական նախաշարժութենէ ,
ոչ լոյծ լինել ոչ Ներքոյթութենէն , բայց նէնե ՝ի
քաջանալ դիպ Նախաշարժութենէն , այս է՝ ՝ի քաց
քաջելոյ զնախաշարժութենէն . և զորս ասացին
նմանս : Այս վարդապետութիւն է Կալվինեանց ,
և ոչ Աստուածայնոց . քանզի ուսուցանեն Աստուած
մայնաքը , թէ ՝ի գնել նախաշարժութենէ առ
ներգործութիւն , և ՝ի բաղադրել միտս նախա-
շարժութեն , կայ մնայ լեագոյն և դիւրապատ-
րաստ կարողութիւն առ ոչ ներգործութենին , վասն
նախաշարժութիւն ենթադրէ երկուստեք զկա-
րողութիւն լրացեալ , և ինքն բերի միայն ՝ի կող-
մանէ ներգործութեն երկրորդի :

Վթտալ պարտ է հինգերորդ , թէ ոչ վերա-
բերի առ անձնիշխանութիւն լինել առաջնոյ բաց-
արշիչ :

Հայտ է նախ՝ ՝ի բնութէ արարչագործեալ
էակի , որոյ կախումն՝ եթէ ՝ի գոյն՝ և եթէ ՝ի
գործելն՝ զանստեղծ էակէ , է այնպէս էական ,
մինչև ոչ իւիք իրօք հնար իցէ նմա խոտորիլ
՝ի նմանէ . քանզի անհնար է իմանալ զբան ա-
րարչագործեալ էակի , կամ զկատարելութիւն
ինչ նոր , որ ոչ ծագեսցի յՆմ , և կախեալ
կայցէ զնմանէ . յայն սակս Նէ ասի ոչ միայն
առաջին էակ , այլև առաջին պատճառ , առա-
ջին սկիզբն , առաջին շարժօղ , առաջին բացա-
րշիչ , և առաջին անձնիշխան . զի զորօրինակ
չէք ինչ էակ , բայց եթէ ՝ի նմանէ հաղոր-
դեալ , նոյնպես չէք ինչ պատճառ , չէք ինչ
շարժօղ , չէք ինչ բացորոշիչ , չէք ինչ անձն-
իշխան , բայց եթէ ստորակարգեալ նմա . և
զորօրինակ եթէ էր էակ ինչ ոչ հաղորդեալ
՝ի նմանէ , դադարէր նա լինել առաջին էակ ,
նոյնպես և եթէ կամքն լիներ առաջին շար-
ժօղ և բացորոշիչ իւր , դադարէր լինել ա-
ռաջին պատճառ , առաջին սկիզբն , առաջին
շարժօղ , և առաջին անձնիշխան . և արարածք
ընդունէին զայսոսիկ գերարտօնութիւնս , և լի-
նէին իբր միւս ևս Ած . քանզի առաջին ասի ,
որ ոչ ենթադրէ զայլ ինչ յառաջագոյն :

Իւ ջանիցես Ը հակառակորդաց , թէ կամքն
թէպէտ և նախ բացորոշէր զանձն , ոչ յայն
սակս լիներ առաջին պատճառ , և առաջին լը-
կիզբն . զի բան առաջին պատճառի , և առաջին
սկզբան , պահանջէ ոչ միայն չշարժիլ յայլմէ ,
այլև լինել յիւրմէ : Պատճառ
հերքէ իրրև զուտ զոն Ամենից ՝ի 2 . գան .
37 . խ . 2 . պ . 2 . բոլ . : Այլ՝ ասէ , անպա-
տճառ է նէ , նէ որ չէ ոչ ունի զնէ , չէ
նէ կարէ զնէ . . . . . զի Ած կարողն է
ունել չէ զնէ . . . . . ՝ի կարողն-
նէն յառաջ գայ , և զործառնութենէ՝ ՝ի կարող-
նէնէ . յոր՝ որոյ ետնէն է յայնէ , պարտ է կա-
րողնէն և գործառնէն նէ լինել յայնէ : Իւ
յաւելու ՝ի վր . ՝ի վէր այլ Ած՝ ընդարձակ այ-
ուժի պիտոյ վերջանէր , նէ ոչ լինէր առաջին
պարզագոյն , բայց չէր կարող վերջանել , նէնէ
չէր առաջին ինչ արարող էէր ՝ի պակաս-
նէ առ առաջին ինչ արարող էէր ՝ի պակաս-

Հայտ է երկրորդ . վասն ոչնչէ ընդդեմ է
կամաց ԱՅՀ նախ շարժիլ և բացորոշել , եթէ
նա ինքն ընդ այսոսիկ շարժութիւնն ՝ի զանձն
ևս շարժէ , և բացորոշէ , և այսպէս պահէ
զանձնիշխանութիւն իւր , և զբան գովուէ , և ար-
գելանց . քանզի ոչ վն այլ ինչ պատճառաւ ու-
րանան հակառակորդք՝ նախ բացորոշիլ կամաց
ԱՅՀ , բայց եթէ՝ զի համարին Ը այնոսիկ բաց-
արշութիւն ոչ ևս կամային շարժել , և բացորո-
շել զանձն , այլ այնպէս բացորոշիլ առ վին ,
վինչև ոչ ևս լինել կարող առ հակադրեալն , և

ըստ այսմ մերկանալ յանձնիշխանուէ իւրմէ . իսկարդ՝ այսպէս է , զի ընդ բացօրոշութիւնն Աշ կամքն շարժէ զանձն , և բացօրոշէ . քանզի առ ինչ տեսեալ լիներ այն շարժութիւն , և բացօրոշութիւն ածոյին . ոչ արդեօք առ՝ի չգոյ-ծել կամաց ինչ , այլ առ՝ի գործել ըստ իւրում համաբնական եղանակի , այս է՝ անձնիշխանո-րէն , մինչև կարող լինել առնել , և ոչ առնել . ուստի ածոյին շարժութիւն , և բացօրոշութիւն , ոչ միայն ոչ խափանէ չշարժել կամաց զանձն , և բացօրոշել . այլ առաւել ևս զնոյն գործէ , զի ընդ այնմիկի շարժուէն և բացօրոշութիւն շար-ժեացէ զանձն , և բացօրոշեացէ . ապա ։

Յա այս է հաստատուն , և մշտնջենաւոր վիճպատութիւն սիրն Աստուածոյ յամ գործս իւր . ա . մ . խ . 82 . պ . 1 . ասէ . Յանձնիշխանութիւն է պատճառ շարժման իւրոյ , վասն որոյ անդնդա-խոռոչի շարժեալ ընդունի ի գործել . այլ ոչ է ի հարկէ անդնդախոռոչի շարժեալ ընդունել զանձն , և զի ոչ է ի հարկէ անդնդախոռոչի շարժեալ ընդունել զանձն , ուստի ոչ է ի հարկէ անդնդախոռոչի շարժեալ գործել զանձն , և զի ոչ է ի հարկէ անդնդախոռոչի շարժեալ գործել զանձն , ուստի ոչ է ի հարկէ անդնդախոռոչի շարժեալ ընդուն

քիւն՝ ի հարկէ, ոչ ասացուք՝ յաջորդ պրա-
կիդ. ապա։

Հայց. պատճառաւ՝ ի յառաջագունէ։ (1)
Արդարն մեղաւ ոչ վերջացաւ լինել իմացական
բնութիւն. իսկարդ՝ իմացական բնութիւն անբա-
ժանարար զհետ գոյ անձնիշխանութիւն, ոչ
յայտ է յաստուածերացս զարմանալ անձնիշխա-
նութիւն. ապա։

Հայց. (2) փորձիւ, որով երևի մարդոյ
ազատօրէն ընտրել զմի, և մերժել զմիւսն։

Առարկեցես՝ ի սկզբան Աստուած ։ Ասեմք
Վարդապետն, Նախ՝ յընձեռ. գլ. 3. ասէ՝
Ընդունելոցն ընծայել խորհուրդ՝ երկոյ-
պիսի, և ընդ։ Երկրորդ՝ յանկատար գիրս
ընդդէմ Հաւլեանոսի գուն գործէ գլխովին
հերքել զաստուածի անտարբերութիւնն՝ իբրև
զչիին համօրէն հերձուածոցն Պելագեանց ։
Երրորդ՝ անդ. գլ. 105. դնէ՝ ի սկզբնական
մեղաց զկարի մեղանչելոյ ։ Աեբաստոս Յոլբիս,
ասէ, եթէ վճռել ինչ ոչ համարիս լինել հեղինակ-
ութիւն Ադորորդ՝ ի մի գլ. և առ Վասպուր. յայտ է
հանդիպացեալն այն. Ուր առաքել Բերկրեցոյ-
ցանէ զՀոգի, ըստ այնմ գոչելոյ հարկ է ձեզ։

Պիտեմ առ առաջինն։ (3) Յանձնիշխա-
նութիւնն ասէ սկզբն Աստուածոյ կորուսանել մե-
ղաքն Ադամայ, ոչ թէ իսպառ ջնջել նովք
ըստ դատաստանին, այլ զի յոտնգոյն եղև, և
տկարացեալ առ բարին գրեթէ յայն միտս՝ յոր
ասի Հօրն կորուսանել զերդին, որում կարի
ինչ նեղութիւն թուլ տայ լինել անառակ։
Յայտ է ոչ միայն ի նպաստակէ սկզբն Աստ-
ուածոյ, որ դիմամարտեր ընդ Պելագեանցդ, այլև
ի բանից անտի առարկութեանն. քանզի ասէ,
թէ մարդն մեղաք կորոյս զանձնիշխանութիւնն,
ոչ և զանձն իսկ կորոյս. արդ՝ ոչ կորոյս ար-
դեաք զանձն ըստ գոյացութեան, ոչ թէ վերջա-
ցեալ էցէ՝ ի լինելոյդ մարդ, այլ ըստ կատարելոյն
արդարութեան, և ըստ դիւրութեան առաքինութեան,
զոր որում է ներքոյ անկեալ տգիտութեան
զանկութեան, և մահու։ Յայսմէ նա ինքն սկզբն
Աստուածոյ բացայայտ եղեալ մեկնէ զբանս
իւր. գիրք. 1. առ Ադոնիակիոս՝ ընդդ. եր-
կուց Թղթ. Պելագ. գլ. 2. ասէ. Ոչ ոք ի
ինէն ասացէ, ըն ինէն ասացին Յոլբիս ի-
ւրեանց անյինչնութենին յայսչէն Յոլբիս։ Կորուս-
այ՝ ազատութենէն ինէն, այլ այն՝ որ ելեալ ի
դրախտէն՝ առնելոյ զչնչեցոյն ազգասրութիւնն ընդ
անհաւորութեանէ։ Ձեր Յոլբիսեան բնութիւնն պէտ
առնէ ընծայեցաւ Ա՝։

Առ երկրորդն ։ Սկզբն Աստուածոյ հերքէ զա-
զատութեան անտարբերութեանն, ոչ ըստ մտաց ուղ-
ղափառաց, այլ ըստ մտացն Պելագեանց ընդ-
դէմ որոց գրէ ։ Երդ՝ պնդելոյն Պելագեանք,
թէ աղատութեան մարդոյ ոչինչ իրիք փոխանգե-
ցաւ սկզբնական մեղաք, զոր ուրանային, և ոչ
՝ի մեղս յաւէտ՝ քան ի բարին նովաւ հակեալ,
այլ կացեալ ի կատարեալ զուգակշիռ միօրի-
նակ շարժէ զանձն առ առաքինութիւնս, և առ
մոլութիւնս, զերօրինակ յամրողջ բնութ ։ Այս
անտարբերութեան Պելագեանց հերքէ սկզբն Աս-
տուածոյ, այլ ոչ զայն՝ զոր սահմանեաց ուղ-
ղափառ հաւատքն, որով, թէպետ և նուաղել է
զօրութիւն, և ի չարն հակեալ, մարդն այնպես
մնայ ազատ ներգործութեանց իւրոց, մինչև կարող
լինել՝ առնել, կամ ոչ առնել, առնել զայս՝ կամ
զայն, այս է՝ նպաստիւք շնորհաց՝ ուր է փըր-
կաւէտ գործողութիւն. այլ այս շնորհք՝ ի ըս-
տիպել Հարկին՝ ոչ պակասի՝ ի նմանէ ըստ կա-
րողութեան նր, ոչ ասացեալ ի Ճառս ի մի Ա։

Առ երրորդն ։ (4) Սկզբն Աստուածոյ խօսի
զբարոյական հարկէ մեղանչելոյ, առեալ փո-
խանակ միջագոյն գժոխարութեան հրաժարելոյ ի
մեղաց, ի մոլութեանց բնութեանն ապականելոյ
սկզբնական մեղաք ։ Որում գհետ գոյ հարկ
ինչ տարտամ, և անբացորոշ՝ երբեմն մեղան-
չելոյ ։ Եւ զարձեալ՝ սկզբն Աստուածոյ խօսի
երբեմն զմեղաց նմանեալս առելոյ, որպիսի
են անխորհրդաբար շարժմունք ցանկութեան,
և ակամայ ագիտութեի, ոյք ասին մեղք նմա-
նեալս, և անյատկապէս, ըստ որում են գործք
մեղաց, և շարժին առ մեղս, և յորոց մար-
դին ոչ կարէ զերծանիլ յասսի կեանս ։

Առ հնգերորդն ։ Սկզբն Աստուածոյ խօսի կի
զնորհրդաբանել բերկրութեի, և կի զանխորհրդա-
բանելոյն ։ Երեք զանխորհրդաբանելոյն, իմանալ
պարտ է զհարկին բարոյական, առեալ փոխանակ
միջագոյն գժոխարութեի սյլազգ գործելոյ. քանի
ուսուցանէ նա ինքն սկզբն Աստուածոյ, թէ մե-
ծագոյն բներկրութեանն մարթի է ընդդէմ կալ.
Ասէ՝ գիրք 83. խնդրոյ. Ա. 70. Ե-
ցուսաբերելոցն է խափանել զՀոգին ոչ
ըստ ոգոյնան ։ Երեք խօսի զնորհրդա-
բութեի։

(1) Ինդ ։ (2) Ա։ 24. ՝ի չէ՛ ճշմ. վերոյիշ։ (3) Ա։ 6. ՝ի չէ՛ ըստ. գ. Գիտ սա 23. տպ. Վե-
նետ. 1. ընդդ. Յոլբ. ընդ. գլ. 28։

թուլթէ, ոչ հաստարակօրէն իմացեալ լինի, իմա-
նալ պարտ է այն՝ զՀարկն պարզապէս խօսելով,
այլ զնիւթապրականն, և զՀետեւորդն կամաց.
քանզի այն, որ զմեզ առաւել խորհրդածեալ
կամաք բերկրեցուցանէ, է այն, զոր առաւել
քան զայլս խորհրդածեալ կամաք սիրեմք, և
ընտրեմք. արդ՝ Հարկ է մեզ ընդգրկել, և
կատարել յարտասքին գործս՝ զոր քան զայլս
խորհրդածեալ կամաք ընտրեմք, զորօրինակ
Հարկ է ինձ խօսել՝ յորժամ խօսիմ. այլ այս
Հարկ, ոչ և յայտ է, զՀետ գոյ ազատ բաց-
որոշութեան կամաց, և այսպէս՝ ոչ վիճասկ ա-
զատութեան Նորա. զորմէ վերստին՝ ի ճառս
ընորհաց։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Կ·

Լսեցեր ասե՝ ի զրէն-հաստրէլ, ի յոգեզրէն-հա-
ստրէլ յոյժ վճռակի յանցս-ցեալ բնութիւն, պա-
հանջէ զաղատութիւն ի հոգւոյն ի մարդոյն
զոհութեան։

Նդեալ զվարդապետութիւնն Հաւատոյ, թէ
մարդն ի վիճակի յանցուցեալ բնութիւն ունի
զազատութիւն ի Հարկէ՝ կամ զանտարբերութիւն,
զոր կոչումք անձինիշխանութիւն, այժմ խնդրեմք,
թէ արդեօք այս ազատութիւն ի Հարկէ՝ պա-
հանջի ամենևին յարդիւնաւորիլ, կամ յայ-
արդիւնաւորիլ յայսմ և ի սոյն վիճակի։
Ա՛ն թէ արդեօք չիցէ բաւական ազատութիւն
ինքնայօժարութեան, կամ ի բռնութիւն։

Լսելի է նախ։ (1) Հարդիւնաւորիլ, կամ
յայարդիւնաւորիլ ի վիճակի յանցուցեալ բը-
նութեան, պահանջի ի մարդն ազատութիւն ի
Հարկէ, կամ ազատութիւն անտարբերութեան, և
չէ բաւական ազատութիւն ի բռնութիւն։

Լսեցեք սահմանեցին Հնոմինկենտիոս երկո-
տասաներորդ, և Լղեքսանդր եօթներորդ, դա-
տապարտեալ իրրև զՆեստորեական զայս երրորդ
նախադասութիւն Հանսենիոսի զակատականն եզ-
րակացութիւն մերոյ յերմնացդիտելոյ ի հնոլինա-
կէն։ Հաբէթ-նաա-ռէլ, յոյ յոգեզրէն-հա-ռէլ
ի վիճակի յանցս-ցեալ բնութիւն, ոչ պահանջէ ի
մարդն ազատութիւն ի հարկէ, այլ բաւական է ա-
զատութիւն ի բռնութիւն։ Օ՛այս կանխաւ սահմա-
նեալ էր սէն Պիոս հինգերորդ, և Կլրիգոր
երեքտասաներորդ, դատապարտեալ զայս 67.
նախադասութիւն Հայսոն։ Հաբէթ-ելեան-էն նա-

գլուխ զգեցեալ զայնմ, զոր հարկաւ առնէ։
Հաւատացեալ քան զծայրագոյն քահանայապե-
տըս զայսօրիկ սէն Աւոմ. խ. 6. նախայիշ.
ի վէ ըստ. ուր ասէ, թէ ներհական կարծիքն
է հերետիկոսական, և տապալէ զամ սկզբունս
բարոյական փիլիսոփայութեան. Հանդէ, ասէ,
երբէք լեալ ապաշխարել ի հոգ, այլ ի հարկէ ըստ-
ծոյէ ի լոեալ, բառնալ խորհրդածութիւնն, յոր-
դորմա, պատրաստութիւն, և պատիժ, գործել-
նէ, և նախադինս։

Հաւց. դարձեալ՝ պատճառաւ։ Ներգործու-
թիւք մեր ըստ որում սոսկ ի քնայօժարութէ ոչ
են բարոյական, ապա և ոչ արդիւնաւոր, կամ
ապարդիւնաւոր։ Հաւց. առաջարկ։ Ըստ այմ
ներգործութիւքն սոսին բարոյական, ըստ որում
ներքոյ անկանին կանոնաց բարուց, և ի նո-
ցանէ ուղղիլ կարող են. իսկարդ՝ Հարկաւոր
ներգործութիւք և սոսկապէս ինքնայօժարք, չեն
կարող ներքոյ անկանիլ կանոնաց բարուց, և
ոչ ուղղիլ ի նոցանէ. ապա։ Հաւց. փոքր։
Ներգործութիւք ըստ ինքեան անփութիւնք ոչ կա-
րեն ներքոյ անկանիլ կանոնաց բարուց, և ոչ
ուղղիլ ի նոցանէ. քանզի վայրապար լինէր,
նա թէ՝ յիմարական, կանոնս դնել ներգոր-
ծութիւն, որում պիտոյ լինել չէ հնար. իսկ
արդ՝ ներգործութիւք Հարկաւորք, և սոսկապէս
ինքնայօժարք, են ըստ ինքեան անփութիւնք, ոչ
յայտ է յեբրայական սէրն, ի սէրն երանու-
թեան առհասարակ, և յայլս. ապա։

Լսելի է երկրորդ։ (2) Արդիւնաւորիլ, կամ
յայարդիւնաւորիլ, ոչ պահանջի Հարկաւ ա-
զատութի ներհական առ բարին, կամ առ չարն,
այլ բաւական է ազատութիւն Հանսատութէ։

Հաւց. նախ՝ ի Լ՞ն, որ էր անմեղանշա-
կան, և սակայն արդիւնաւորեցաւ։ Լերկրորդ՝
ի հրեշտակս, որք յառաջնում վայրկեի ար-
դիւնաւորեցան, և սակայն չէին կարող մեղանչել,
ոչ ասացաք ի ճառս ի վէ հրեշտակաց։
Լերրորդ՝ յաՀնոր Հնեալ կոյս Աստիամ, յա-
ռաքեալս, և յայլ սա, որք Հաստատեալ էին
ի շնորհս, և արդիւնաւորեցան առանց կարող
լինելոյ մեղանչել։ Լ՞ չորրորդ՝ պատճառաւ.
սովին իսկ՝ որով ներգործութիւն է ազատ՝ ա-
զատութիւն Հակասութեան, վինչև կարող լինել
նմա գնիլ, և ոչ գնիլ, անկանի ըստ կանոնաց
բարուց. քանզի զայնմանէ կարող են օրէնք
և բանն կարգադրել, պատուիրել զայն, կամ

արգելուլ ։ ապա է բարեյական , և ըստ հետևողդի՝ արդիւնաւոր , կամ ապարդիւնաւոր ։

Ա՛սիցես ընդդէմ առաջին եզրակացութեանս ։ Այն Հաւմ՛ի 3 ։ զան ։ 18 ։ պ ։ 2 ։ առ 5 ։ այսպես ասէ ։ Ի՛սկ է , ըն ընդհէնէ և անխնէլնեաւ-ընկանն վ՛ոչ լինէր բացարչել տա՝ ոչ ինչ ընտրել , ոչ տա՝ ի ոչնչէ վի՛ն , զոր ոչ տա-նել չէ կարօղ , փոխանն այսոցիկ ոչ կարեաւորն զանձնէլնեաւ-ընկէն , կամ զնան գովա-ընկէ կամ զարգնեանց ։ Զոր տա՝ այն ոչ բանի ։ այլ Հնդայոց-թար գիրն , և ըստ այսմ է գեր Ներգործուէից էրդոյ ։ Ա՛պա յարդիւնաւորիլ , կամ յապարգիւնաւորիլ ոչ պահանջի ազատութի՛ւն Հարկէ ։

Պիտեմ ։ Ա՛յտք սկիզն Հաւմայի է , թէ թէպետ և անձնիշխանութիւն Վ՛նձի լինէր բացորոշել Հարկաւ սիրել զի՛ծ ըստ ինքեան , տակաւին կարօղ էր արդիւնաւորիլ ։ վասն զի այնպիսի բացորոշութի՛ւն մնայր ազատ առ նոյն սէր Ա՛յ , ըստ որում է պատճառ սիրելոյ զարադրածս ։ վ՛ասն դնէ միայն գտանիլ արդեանց՛ի նմին Հարկաւոր ներգործուէին , ոչ ըստ մասին՝ ըստ որում է Հարկաւոր , այլ ըստ մասին՝ ըստ որում է ազատ ։ ապա թէ ոչ՝ Հակառականս խօսքը առաջնումն պիտոյ , յորում պահանջէ առ արդիւնս զայատութի՛ւն ։ ի բացորոշութի՛ւն առ մի ինչ Թուով ։ Ա՛ւ չենինչ ընդդէմ այս բանիք , վ՛ասն տա՝ այն ոչ բառնի , այլ ինդայոցթար գիրն ։ Վ՛ասնզի ոչ բառնի , այլ ինդայոցթար , նոյն է ընդ այսմ , ոչ Հարկաւ , այլ ազատօրէն ։ քանզի բացում անգամ ըստ սկիզն Հաւմայի , և ըստ նախնեաց , բառնն առնէ լինի փոխանակ Հաբէաւորի , և ինդայոցն փոխանակ ոչտի ։ և թէ ըստ այսմ առնու ատտ՝ յայտնապէս ցուցանեն յաջորդ բանքդ ։ և ըստ այսմ է գեր Ներգործուէից էրդոյ ։ որ սուտ լինէր , եթէ իմանայր զՀարկաւոր ներգործուէիէ ։ քանզի ըստ վկայութեան նորին իսկ սկզի Ա՛ստի , ոչ եմք տէր Հարկաւոր ներգործուէնեց , Ա՛յլ , ասէ՝ ա ։ մ ։ ի ։ 82 ։ պ ։ 1 ։ գեր Ներգործուէից էրդոյ , ըստ զոր ասեմ Ա՛յլ զայն , կամ զայն ասէլ ։

Լուծրիցես ։ Ա՛յդ եթէ զի կալ անտարբերութեան դատման ։ կարօղ է կալ զի Հարկիլ ։

Պիտեմ ։ Հակառական է ի կալ անտարբերութեան գատման՝ Հարկիլ կամացդ ։

Հնուց ։ (1) կամքն է բանական բաղձանք , որ զՀետ երթայ ճանաչման , և առաջնորդութեան մտաց , որովհետև է բաղձանք բարւոյ մի-

այն , որ ճանաչողական զօրութեի առաջի դնի նմա ։ Ա՛յն քանզ թէպէ Հաւմ ։ ի վերոյիշ ։ տեղ ։ և է սկիզբն , զոր բաղդատ անգամ յիշատակէ , և զոր ոչ զբ յերկբայս արկանէ , իրրպէ Հաստատեալ է ի բնութեի իրաց ։ քանզի իւրաքանչիւր կերպի , կամ բնութեան զՀետ գոյ համեմատեալ Հակումն նորա , ոչ յայտ է ընդ իրս ։ և ըստ այսմ Հակումն իմացական բնութե է բանական բաղձանքն , որ զՀետ գայ կերպին ըմբռնելոյ մտօք ։ Ա՛պա ոչ Հակառական է բաղձալ կամաց առարկայի ինչ , որ մտօք ոչ դնի առաջի նորա , կամ անձանաթի , նոյնպես Հակառական է պլղազդ բաղձալ , քան ոչ դնի առաջի նորա , և ըստ Հետևորդի՝ Հարկաւ բաղձալ , որում առաջի դնի նմա ընդ անտարբերութեամբ ։ ապա թէ ոչ՝ ոչ յատկութեամբ դիպուածի , նոյնպես և յերկբորդումն՝ լինէր , և ոչ լինէր բաղձանք բանական ։

Հաստատի ։ Հակառական է առնել կամ առանց ինչ ծանօթութեի , զի՝ ոչ ասացաք , է հապէս բանական բաղձանք , որ զՀետ երթայ ճանաչման , և առաջնորդութեի մտաց ։ իսկզբ՝ այդ դիպէր , եթէ բերէր Հարկաւ յատարկայն ընդ անտարբերութի՛ւն առաջի եդեալ ։ ապա ։ Հնուց ։ փոքր ։ Ոչ առնէր , և ոչ ուղիղ այնոհիկ ճանաչմամբ , որ առաջի դներ զատարկայն իրր անտարբեր , ապա թէ ոչ՝ բերէր ևս յայն անտարբերարար , և ոչ ևս լինէր այլ ճանաչումն , ոչ ենթադրի ։ ապա առանց ինչ ճանաչման առնէր ։

Ա՛ԻՃՈՒՆԱԻՈՒԹԻՒՆ ։ Գ ։

Ի՛ վէ՛ Յարդիայէ Ներգործուէից Տասնաւորացեալ ։

Ա՛ստ Հաւմա՛ ի 8 ։ Խնդրոյ Ինչ ։ 17 ։

Բացատրեալ զընդհանուր պայման մարգկային ներգործուէնց , այս է՝ զըստ կամաւորի , և ազատի , արդ կայ մեզ խօսել ընդ նոցին ներգործուէնց՝ ի մասնաւորի ։ Ա՛յսթ զնշուզեալ ներգործուէնց ։ և ապա զՀրամայեցլոց ։ Ա՛րդ՝ վեց են ներգործուէիք ելուզնալք՝ ի կամաց ։ երիքն չուրջ զվախճանաւ ։ ի՛ է՝ պարզ կամացումն ։ գիմաւորն կո՛ պիտաւորի ։ և

(1) Հա ։ 15 ։ ի վէ՛ Հղ ։ պ ։ 2 ։ Բաղ ։

և վայելչութեան. և երկրորդ զիմաստութիւն, այս է՝ հաւանութիւն, ընտրութիւն, և ներգործական գործածութիւն։ Այսոցիկ վեցեցունց ներգործութեանց կամաց համեմատին ի կողմանէ մտաց հինգ ներգործութիւնք ուղիղք, և մի ի կողմանէ գործադրիչ կարողութենց. ի կողմանէ մտաց երկուքն են շուրջ զվախճանաւոր, այս է՝ պատշաճութիւն, և դատումն. և երկրորդ շուրջ զիմաստութիւն, այ է՝ խորհուրդ՝ կամ խորհրդածութիւն, դատումն գործնական՝ կամ որոշիչ միմիտքս, և հրաման։ Ի կողմանէ այլոց կարողութենէ՝ գործածութիւն կրաւորական։

Այսպիսի ընդարձակագոյնս գրեաք սեղմ՝ տասն խնդրովք։ Նախ՝ զի ես ի վերնոյն իսկ կամեցողական կարողութենէ ընդհանուր յաւելին խնդիրն, առ զգուշագոյն ծանօթութիւն ներգործութենց. զաւանել պիտանի քաղեցաք աստէն։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Ընդէ՞ր կոչի և կոմն կոչել զբնութիւն ընդ բանիւ չարի։

Ասելի է, (1) Կամքն ոչ է կարող կամել զչարն ընդ բանիւ չարի։

Այլ՝ (2) Կամքն է բաղձանք ինչ բանական, խնդրոյ՝ ուստ բաղձանք է բարւոյ միայն, ապա։ Այլ՝ փաքր։ Նախ՝ բաղձանքն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ հակումն ինչ բաղձացողի, յոր ինչ, խնդրոյ՝ ոչինչ հակի, բայց եթէ ի պատշաճական ինչ իւր։ զի՞նչ որ ինչ է պատշաճ իրին, համոզէ՝ և ձգէ յինքն զհակումն, ոչ որ է անպատշաճ՝ մերժէ զնա. ապա ուստ բաղձանք է միայն բաղձանք պատշաճականին, և ընդհետևորդի՝ բարւոյ, քանզի բարին և պատշաճականն՝ նոյն են, ոչ չարն և անպատշաճն։

Ընդդէմ։ Ուրեք բաղձան ոչ լինել, զգերօրինակ դնէք, և յուսահատ մարդիկ, բաղձան չարի ընդ բանիւ չարի. քանզի յոչ լինելն չէ հնար ըմբռնել զգան ինչ բարւոյ. ապա։

Պինեմ ասա. զատաչարկ. և զդուզումն նր. քանզի ոչ ունելն զչար ինչ՝ է բարի, ասէ՞ն Ա՞ոմման՝ ատ՝ առ ՅՈՒ՝ զնէք, և յուսահատ մարդիկ ըմբռնեն յոչ լինելն չունել զչար ինչ, ըստ որում ըմբռնեն զոչ լինելն իբր զիմիտքս վերածիչ առ ազատութիւն ի թշուառութենէ իւրեանց, և այսպէս բաղձան ոչ լինելոյն նկատի, և կերպաբար ոչ լինելոյն թշուառ. մինչև կերպական բանի բաղձանց ոչ լինելոյ՝ լինել բան ինչ բարւոյ, այս է՝ չունել զչարիս ինչ, և զթշուառութիւն։

Ընդդէմ։ Ուրեք յերկուց բարեաց կարող է կամքն ընտրել զնուազն, կի՞ զհաւասարն։

Պինեմ։ Անպատշաճ պարտապէս և բացարձակապէս կամքն ըստ անձնիշխանութենէ իւրոյ՝ կարող է յերկուց հաւասար, կամ յանհաւասար բարեաց, ընտրել զհաւասարն՝ կի՞ զնուազն. սակայն զայս ոչ կարէ առնել, բայց եթէ ի փոփոխիլ գործնական դատման, և յառաջի դնել նորոգ պատճառի, որով մին գերազանց երևեսցի, և դատեսցի աստ և այժմ լաւագոյն, և պատշաճագոյն։ Ուր յայս միտ ճշմարիտ է, թէ ընտրութենէն է միշտ զբարեգունել։

Ընդ։ Կամքն ոչ բերի ի բարի ինչ, բայց եթէ ձգեալ, և համոզեալ ի նմանէ. քանզի բարին բաղդատի առ կամս իբրև չարժիչ առ շարժելի, և շարժումն բարւոյ ի կամս է այլաբանական, այս է՝ ձգելով, և համոզելով. ապա ոչ կարէ բերիլ ի միմ՝ քան յայլ, բայց եթէ համոզեալ, և ձգեալ ինմանէ՝ քան յայլմէ։ Անուամբ. խնդրոյ՝ ձգիլն, և համոզիլն միոյ քան զայլ՝ չէ հնար լինել, բայց եթէ՝ զի գատի քան զայլն պատշաճ և բարի, քանզի միայն պատշաճականութենէն, կամ բարութենէն առաջի եգեալ մտաց, է շարժիչ կամաց. ապա կամքն չէ կարող ընտրել յերկուց զնուազն, կամ զհաւասարն, բայց եթէ դատեսցի գործնականապէս բարեգոյն, և պատշաճագոյն։

Աստատ։ Կամքն չէ կարող յերկուց բարեաց առաջի եգելոյ ընտրել զմին՝ քան զայլն, բայց եթէ դատեսցի միտքն լինել առաւել ընտրելի. քանզի կամքն է առաւել անգամ ատացաք, է կարողութիւն կոյր, որ զհետ երթայ ազդեցութեանց բանի, և դիմէ յառարկայն ըստ որում՝ ի մտաց առաջի դնի նմա. խնդրոյ՝ միտքն ոչ կարէ դատել զմին յերկուց լինել առաւել ընտրելի, բայց եթէ ըստ որում դատի լաւագոյն, և պատշաճագոյն. զի բովանդակ բան ընտրելիութեան է բարութեան, և պատշաճականութեան. և զերօրինակ ոչ կարէ դատել լինել իմիք բացարձակապէս ընտրելի, բայց եթէ դատէր՝ լինել բացարձակապէս բարի, և պատշաճական. սոյնպէս ոչ կարէ դատել լինել առաւել ընտրելի, բայց եթէ դատէր բարեգոյն

(1) Ասէ՝ Ե. 8. գ. 1. Ելս. (2) Ասէ՝ Ելս.

Եւ պատշաճագոյն ։ ապա կամքն չէ կարող յերկուց ընտրել զմին՝ քան զայն , բայց եթէ դատեցի միտքն բարեգոյն , և պատշաճագոյն ։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Ի վերայ շարժողէ յոմանց զօր պետականութեանէ։

Եսելի է նախ ։ (1) Միտքն շարժէ զկամն՝ ըստ տեսակարարութեան ։ իսկ կամքն շարժէ ըզմիտս , և զայլ կարողութիւնս զներքոյ անկեալս իւր ըստ գործառութեան ։

Յուշ ։ առաջին մասն ։ (2) Ո՞ արժելն ըստ տեսակարարութէ է բացորոշել առ ներգործութիւնս շեայ տեսակի. իսկզբ՝ միտքն առաջի դնելով կամաց զառարկայն, զայն բացորոշէ առ ներգործուի որշեալ տեսակի . ապա ։ Յուշ . փչբր ։ կամքն ոչ ելուզանէ զներգործութիւն այնպիսի տեսակի , զորօրինակ սիրոյ , բայց եթէ՝ զի դիմէ յառարկայն առաջի եդեալ նմա ՝ի մտաց իւրոց սիրելի . ապա ։

Յուշ . երկրորդ մասն ։ (3) Յնմ՝ ներգործական կարգաւորեալ կարողութիւնս , այն կարողութիւն՝ որ Հայի յընդհանուր վախճան՝ շարժէ առ գործածութիւն զկարողութիւնս , որք Հային՝ի մասնաւոր վախճանս . և այս երևի՛ եթէ՝ ի բնականս , և եթէ՝ ի քաղաքականս . քանզի երկինք , որք ազդեն յընդհանուր պահպանութիւն փոփոխականաց՝ շարժեն զնմ՝ ստորինս , յորոց իւրաքանչիւր ազդէ առ պահպանութիւն սեփական տեսակի , կի՛ ևս և անհատի . այլև թագաւորն , քանզի դիտէ զբարին հասարակաց Համօրէն թագաւորութեն , շարժէ հրամանաւ իւրով զնմ՝ քաղաքապետս , որք վարեն զկառավարութիւն իւրաքանչիւր քաղաքաց . իսկզբ՝ առարկայն կամաց է բարին , և վախճանն՝ի հատարակի . իսկ իւրաքանչիւր կարողութի բաղդատի առ սեփական բարի ինչ իւր պատշաճական , ոչ տեսողութին առ ընդունելութիւն գունոց , միտքն առ ճանաչումն ճշմարտութեն . ապա կամքն ըստ եզանակի առարողի շարժէ առ գործածութի զնմ՝ կարողութիս հոգւոյ առ ներգործութիս իւրեանց , բաց՝ի բնական կարողութենց բուսական մասին , որք ոչ անկանին՝ի ներքոյ անձնիշխանուն ձերոյ ։ Այս երկրորդ մասն եզրակացութեան մասնաւորապէս ևս բացատրեցի՛ի խ . 17 . ուր խոսեցայք զՀրամայել ներգործութենց ։

Եսելի է երկրորդ ։ (4) կամքն ոչ շարժի ուղղակի ըստ տեսակարարութեան՝ ի զգայական բաղձանաց , և ոչ յերկնային մարմնոց . այլ շարժի միայն անուղղակի , և միջնորդաբար ։

Յուշ . առաջին մասն ։ (5) Ինչ Նիւթական , կի՛ մարմնաւոր , զորօրինակ են զգայական բաղձանք , և երկնային մարմինք , կարող է բնական ներգործել ուղղակի յաննիւթական ինչ , որպես է կամքն . ապա ։

Յուշ . երկրորդ մասն ։ (6) Ի յառնել կըրիոյ՝ի զգայական բաղձանս , մարդն կերպիւ իւիք զդածի , և՝ի մասնաւոր ինչ տրամադրուի փոփոխի , որոյ վն միտք Նորա ըմբռնէ ինչ իրրև ըստ պատշաճական , և զբարի . զոր ոչ արդեօք այնպէս ըմբռնէր՝ և դատեր , եթէ չլինէին կիրք , քանզի որպէս է ի-բառնալ-բոյ , այնպէս էրէ նմ ընդճանն , ոչ ասէ փիլիսոփայն ։ 3 . բառոյակ ։ գլ ։ 4 ։ Ըստ այսմ զայրագնեալն դատի զվրէժ խնդրոյ ինձին պատշաճ , և բարի , զոր ոչ դատեր այնպիսի՝ հնգն ։ Իսկզբ՝ ոչ ասացաք , առարկայն մտաք ըմբռնել՝ շարժէ զկամն ըստ տեսակարարութեն ։ ապա զգայական բաղձանքն , յորմէ առարկայն ըստ բանիւ պատշաճ բարւոյ առաջադրի մտաց , շարժէ ըզկամն ըստ տեսակարարութեն անուղղակի՝ և միջնորդաբար , այս է՝ միջնորդութ դատման մտաց ։

Յուշ ։ (7) Նոյն երկրորդ մասն՝ ի վե երկնային մարմնոց ։ Երկնային մարմինք կարող են այլայլել զմարմինս մարդկան , և այնմ՝ այլայլութեն զհետ դան կիրք՝ի զգայական բաղձանս , որ է ներգործուի մարմնաւոր գործարանի . իսկզբ՝ ի զգայական բաղձանց շարժի անուղղակի՝ և միջնորդաբար կամքն , որպես արդ ասացաք . ապա ։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Ի վերայ շարժողէ յոմանց զօր գործածութենէ ։

Պետել պարտ է , զի այլ է ներգործելն կամաց , կի՛ կամելն . և այլ՝ շարժելն կամաց զինքն ։ կամքն ասի ներգործել պարզապէս , յորժամ հելուզանէ զկամեցուածն ։ Իսի շարժել զինքն տիրապէս , յորժամ՝ի միոյ ներգործութենէ անցանէ յայլ . ոչ յորժամ՝ի կամեցողութենէ վախճանին՝ մերձեցուցանէ զինքն՝ի ներգործել առ առացուածն նր . քանզի իւրաքանչիւր

(1) Ընդ՝ ի . 9 . գ . 1 . բ . ։ (2) Ընդ ։ (3) Ընդ . Ն՝ ի ա . ք . ի . 82 . գ . 4 ։ (4) Ընդ՝ գ . 2 . Ն . 5 . բ . ։ (5) Ընդ՝ գ . 5 ։ (6) Ընդ ։ (7) Ընդ՝ գ . 5 . բ .

չիւր ըստ այնմ շարժէ, ըստ որում է՛ի ներգործութիւն։ Օգայս եզեալ՝

Ա՛սելի է նախ։ (1) Կամքն շարժէ զինքն ըստ գործածութեան՛ի ներգործութիւնս ինչ։

Ցոյց։ (2) Ա՛նպէս է վախճանն՛ի բաղձալիս, ոյ սկիզբն յիմանալիս. խնկարդ՝ միտքն, այնու՝ զի ճանաչէ զսկիզբն, վերածէ զինքն՛ի կարողութիւն առ ներգործութիւն, ըստ ճանաչման եղբակացութեանց, և զայսօրինակ շարժէ զինքն. ապա ըստ նմին օրինակի կամքն այնու, զի կամ զվախճան, շարժէ զինքն՛ի կամել՝ զրս ենն առ վախճան։

Ա՛սիցես։ Ա՛յստ հասարակաց առածին, ամ որ շարժի՛ յայլմէ շարժի. ապա կամքն ոչ շարժի յիւրմէ։

Պ՛ասխ ուրա. զՀնարև։ Օ՛յ միանականն են սոքա, այս է՝ շարժել զինքն, և շարժիլ յայլմէ. զի ոչ ասէ սիրն Ա՛ռիմաս, խ. 3. ՚ի մի ժամ՝ պ. 2. առ 4. Հնդեամ ոչ ընդեմն վինն, ոչ սրտաւոք ընդեմն յայլմէ՝ յորմէ սեռն վնասի՛ եւ ընդեմն վինն, այս է՝ Ա՛յ։

Ա՛սելի է երկրորդ։ (3) Կամքն յառաջին կամեցողութեանն վախճանի պարզապէս, և նկատմամբ բովանդակ կենաց, ոչ շարժէ զինքն ըստ գործածութեան, այլ շարժի Ա՛Յ։

Ցոյց. Նախ։ (4) Ի՛ր է՛ի կարողութեանն, պէտս ունի շարժիլ յայլմանէ՝ որ է՛ի ներգործութեան՝ ոյ ասացաք, ըստ այնմ շարժէ ինչ, ըստ որում է՛ի ներգործութեանն, և ըստ այնմ շարժի՛ ըստ որում է՛ի կարողութեան. խնկարդ՝ կամքն նկատմամբ առաջին կամեցողութեան պարզապէս ոչ է՛ի ներգործութեան, ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէր առաջին կամեցողութիւն. ապա։

Երկրորդ՝ յայմ կենանս առաջին շարժումն այնր կենաց է՛ի ծնողէն, ոյ յայտ է՛ի շարժման սրտի. խնկարդ՝ Ա՛ծ է պատճառ, և ծնօղ իմացական կենաց. ապա առաջին շարժումն այնր կենաց, այս է՝ առաջին ճանաչումն մտաց, և առաջին կամեցողութի՛ կամաց, է մանաւորապէս Ա՛Յ։

Ա՛յլ գտուցանել պարտ է, զի մի աստի լիցի ենկարծել, թէ Ա՛ծ շարժէ միայն զկամս առ առաջին կամեցողութի՛, և ոչ առ այլ կամեցողութիւնս Նորա։ Ա՛ռանցի շարժէ առ առաջին կամեցողութիւն այնուիկ մանաւոր շարժութիւն, որ ընդ զառաջին ներգործութիւն, յորմէ կամքն շարժէ զինքն, և առ յաջորդ ներգործութիւն զինքն մերձեցուցանէ. այլ՛ի վեր այսոքն՝ իբրև առաջին շարժօղ, և առաջին ընդհանուր պատճառ, շարժէ զկամս առ ամ կամեցողութիւնս իւր, ըստ որում է հնկնդրդ պատճառ ստորակարգեալ առաջնոյն, ըստ ինքեան անտարբեր, և ներգործական միայն յառաջնում ներգործութիւն, ոյ լեագոյն ցուցանի՛ի փիլիսոփայութ զՓիլիգեական նախաշարժուն։

Ա՛սիցես։ Կարօղ է մարդն մեղանչել յառաջնում վայրկենի՛ բանին, ապա յայնմ շարժէ դանձն, ապա թէ ոչ՝ մեղքն վերածէր Ա՛Ծ։

Պ՛ասխ զան. զառաջարկ։ Կարօղ է մարդն մեղանչել յառաջնում վայրկենի՛, յորում սկսանի գործածութի՛ բանին, ուրա. յորում եղիր, ընդու։ Ա՛յլ վայրկեան գործածութեն բանին ստացեալ տրամախոհութի՛ է բարոյական, բաղկացեալ՛ի բազում ֆիզիգական վայրկենից. յառաջնումն՝ մարդն մանաւորապէս շարժեալ Ա՛Յ, ոչ շարժէ զանձն, և ոչ մեղանչել կարօղ է. ՚ի յաջորդն արդեն եղեալ՝ ՚ի ներգործուն՝ իբրև շարժօղ զանձն, կարօղ է մեղանչել։

Ա՛սելի է երրորդ։ (5) Ա՛նթագրեալ զգործածութի՛ բանին, յորժամ զնորոգ ինչ գործ սկսանին, և զնորոգ ինչ վախճան դիտեն, առ առաջին կամեցողութի՛ն՝ կամքն երբեմն զինքն ոչ շարժէ, այլ շարժի առ Ա՛Յ. այս է՝ յորժամ՛ի կամս ոչինչ ներգործութեան յառաջէ, որ ունիցի զկապակցութի՛ն ընդ այնմ նորոգ վախճանի, այլ իցեն մանաւանդ ներհական տրամադրութիք. ոյ յորժամ Ա՛ծ մանաւորապէս և իսկոյն շարժէ զանհատանն՛ի հատատս, ըստ մեզաւորն յապաշխարութի՛ն։ Ա՛յս երբեմն ևս շարժէ զինքն, այս է՝ յորժամ յառաջէ ներգործութի՛ն ինչ, կամ գործ, որ ունիցի զկապակցութի՛ն ընդ այնմ նորոգ գործոյ։

Ա՛ՐԻՍՏՈՏԷԼԻ ԴՊՐՈՑԻՆ ՎԻՑԵՆՆԻ ԻՆՉ ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՑՄԱՆՑ։

Օ՛ բազում տագնապաւոր պատասխանին, զոր տայ աստ սբն Ա՛ռիմաս՝ առ 3. ուր ասէ, ընդ Ա՛Ծ շարժել վնաս մարդոյ՝ ընդ ընդհանուր շարժօղ առ ընդհանուր առաքելոյն իսկոյն, որ է բարին, և առանց այլոյ ընդհանուր շարժօղի մարդն ոչ է կարող կոխել ինչ. այլ մարդն բնդ զնոյն բացորոշէ՝ ի կոխել զայս, կամ զայն,

(1) Ա՛նդ՝ գ. 3. բաղ։ (2) Ա՛նդ՝ գ. 4. բաղ։ (3) Ա՛նդ՝ գ. 4. բաղ։ (4) Ա՛նդ՝ գ. 4. վերոյիշ։ (5) Ա՛նդ՝ գ. 4. առ 3։

ՀԱՐՑ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Ո՞ՐՔԱՆ ԱՆԳԱՄ ՄԱՐԳԱՐԷԻ ՆԱԽԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԵՂԱՒ

Ի ՀԱՅՈՑ ՄԵՋ ՄԻՆՉԵՒ ՅԱՒԻՏԵԱՆՍ

Ի ՏԱՐԻ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆ ՍԱՀԱԿԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

ՀԱՅՈՑ ԱՄԱՆՈՐ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԼԱԶԱՐԵԱՆՑ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏԱՊԱՐԱՆԻ

1896

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԼԱԶԱՐԵԱՆՑ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏԱՊԱՐԱՆԻ
1896

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Ի ՀԱՏԿԱՑԱԿԱՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ.

ՕՐԻՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ԼԱ. 17։

Ընդդիմացիս նախ՝ Հրեղէնք ընդ՛ի մարդն հրաման՝ ի վէր իւր, և ի վն գործոց իւրոց։

Պիտեմ, այս։ (5) Պէտք բաց յընտրութենէ է ի կամս ներգործական գործածութեան, ապա բաց ի գտանելէ, որ ուղղէ զընտրութիւն, պարտի լինել այլ ինչ ներգործութիւն ի միտս՝ ուղղիչ գործածութեանն, և գործադրութեն, որ ասի հրաման։ Այայտ է հետև. վտքի կամքն ոչ երբէք գործէ առանց առաջնորդութեան մտաց։ Այայտ է և առաջարկ։ Պէտք ընտրութեին յածէ զմիջնորդէ ի կարգի դիտաւորութեան, ըստ որում են ապագայ, և գործ վախճանի. իսկ ներգործական գործածութիւն յածի զնոքեմբ միջնորդէ ի կարգի գործադրութեան, ըստ որում են ներկայ, և արարչական պատճառ վախճանին ստացելոյ յիրում. ապա երկոքին այս ներգործութիւք յածին զառարկայիւք, որ կերպապէս զանազանին, թէպէտ և են նիւթապես նոյն։ Այնուհետ. իսկ արդ՝ ներգործութիւք էապէս զանազանին ըստ կերպապէս զանազանեալ առարկայից. ապա։ Յետ դարձեալ ուր է նորոգ և զանազան գիտաւորութիւն, պահանջի անդ նորոգ և զանազան ներգործութիւն։ իսկարդ՝ ի գործադրութեն գտանի նորոգ, զանազան, և կարի մեծագոյն դժուարութիւն քան յընտրութեն, ոչ քաջայայտ է ամենեցուն. ընդ քանիք գտանին, որք դիւրաւ ընտրեն, և ի գործադրեն պակասին։

Ընդդիմացիս երկրորդ։ Հրեղէնք հրամանն իցէ ներգործութեին մտաց, քէ կամաց։

Պիտեմ։ (6) Հրամանն էապէս է ներգործութեի մտաց, նախընթացդեալ զներգործութիւն կամաց, որոյ զօրութեի միտքն շարժէ հրամանեալ առ գործածութեի ներգործութեն։

Ընդ։ (7) Հրամայելն ղերիս ինչ ի մէջ բերէ։ 'Այս' կարգել զայն, որում հրամայէ առնել զգործն, և ի գործ դնել զիմիջորդաստ, և այժմ, առ ի ստանալ զվախճան։ Երկրորդ՝ ծանուցանել, կի յայտ առնել զգործն առնելի, ոչ յուցական եղանակաւ, ասելով. այս է առնելի, ոչ լինի որոշողական դատմանեն, այլ հրամայական եղանակաւ, ասելով, այս

(1) Ինդ՝ գ. 2. բաղ. (2) Ինդ՝ (3) Ինդ՝ գ. 4. բաղ. (4) Ինդ՝ սա 1. (5) Ինդ՝ 17. գ. 3. սա 1. ի ընդ բաղ. ինդ. (6) Ինդ՝ գ. 1. բաղ. (7) Ինդ՝

ԱՆԱՒԱՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Պ։ ի՛ վէ՛ մարդկային ներգործութենէ , ըստ սրտի՛ն Քրիստ ։

ՍԿԻԶԲՆ՝ Ղ։ 18 ։ 19։ Ի՛ 20։

ԳԼՈՒԽ Ա։

Ցոյց կայանայ ի հասարակի Քրիստոնէութենն մարդկային ներգործութենէ ։

ՕՐԱՐԱՐԱԿԱՆ ներգործութեան մասին է սահմանել ։ Ներգործութիւն կոչել է երբ ընդ հզօրագոյնի առնոյ քրիստոնեայ , այլ ոչն՝ յաւիտենական օրէնքն , և ուղիղ բան ։

Նախ է նախ ։ Արդարականութիւն ի հասարակի ոչ կայանայ յարտաքին յատկանշութիւն՝ առեալ ի կանոնաց բարուց ։

Ցուցանի ։ Զոր բարոյական , և մանաւանդ բարութիւն բարոյական , է կատարելութի՛ն , որ է ի ներգործելոյ ի կողմանէ իրին՝ պատճառել յառաքինութեց , յանձնիչեան կամաց , և ի՛նչ ապա ոչ է սուկ արտաքին յարանձանութի՛ն , և էակ բանի ։ Հաստատի ։ Ի՛ վարձս տայ , և պատժէ յաւիտեան՝ մի բարոյապէս բարի , կի՛ չար ներգործուն . իսկարդ՝ անտեղի է սահմանել զյաւիտենական վարձս , կի՛ զպատիժս , մի արտաքին յարանձանութեց , և էակաց բանի . ապա ։

Նախ է երկրորդ ։ Պահանջի անձնիչեանութի առ բարոյականութի՛ն , բայց բարոյականութի՛ն կերպապէս ոչ կայանայ յայմ՛ ։

Ցայտ է առաջին մասն . վասն հակառորներգործութիւն ոչ անկանին ի ներքոյ կանոնաց բարուց , և ոչ կարեն ուղղիլ ի նոցանէ , այլ միայն անձնիչեան ներգործութիւնքն . քանզի վայրապար դնեին օրէնք՝ հարկաւոր , և անխափոխ ներգործութեց . նմին իրի անձնիչեանութի՛ն է հիմն , կամ թէ առանց որոյ ոչ՝ բարոյականութի՛ն . և յայն սակս հրեշտակքն Ա րդին ասէ . Ինձ ա՛ինքն առնէ ազէ բարւոյ , ու՛ր շահաւէտին գոռնէ ոչ ի՛ բերուի՛ կամաց ։

Ցուց . երկրորդ մասն ։ Ցառաջագոյն իմացեալ լինի ի՛ ներգործութի՛ն անձնիչեանութի՛ն , քան բարոյականութի՛ն . քանզի այնու իսկ , զի իմացեալ լինի ելանել ներգործութի՛ն ի կամաց ընդ

գաս ։ Հրորդ՝ շարժել զնոյն , կի՛ զկարողութի՛ն , որում՝ հրամայէ , առ գործադրուի գործոյն ։ Խսկարդ՝ երեքին մի՛ն են մտաց ։ Ցսխ՝ կարգելն է բաղդատել , կամ համեմատել զմի՛ ինչ՝ ընդ այլում՝ , որ գոլով իմանալի ինչ՝ է սեփական մտաց ։ Հրկրորդ՝ ծանուցանելն , կամ յայտ առնելն , է յայտնաբանել , և խօսել , որ ևս վերաբերի առ միտս ։ Հրրորդ՝ թէպետ կամաց ըստ ինքեան նախ պատշաճի շարժելն . վասն է առաջին շարժօղ առ գործադութի՛ն , սակայն պատշաճի մտաց երկրորդաբար և հաղորդութի՛ն ի նախընթաց ներգործուէ կամաց , զի զօրութիւնն առաջին ներգործութե՛ն մեայ ի հետևորդ ներգործութե՛ն . վասն ոչ յընտրութե՛ն մեայ ինչ ի զօրութե՛ն ներգործուն նախընթաց խորհրդոյ , այս է՝ կարգն միջնորդաց , նոյնպէս ի հրամանն մեայ ինչ ի զօրութե՛ն ընտրութե՛ն . այս է՝ գործունէութի՛ն շարժելոյ . ապա հրամանն է ներգործուի մտաց , նախընթադրել զներգործուի կամաց , որոյ զօրութի՛ն միտքն շարժէ հրամանաւ առ գործադութի՛ն ներգործութե՛ն ։

Խնդրիցես երրորդ ։ Օ՛րինչ ներգործութի՛ն ներքոյ անկանին հրամանի մտաց ։

Պէսէմ . և եղիցի ըստ հանուր կանոն ։ (ե) Ա՛յն ներգործութի՛ն , որք են ընդ իշխանութի՛ն , և ընդ անձնիչեանութի՛ն մերով , և առ որս բանն հաւանելով կարօղ է շարժել զմեզ , կարեն ներքոյ անկանիլ ընդ հրամանաւ ։ Իսկ նոքին , որք չեն ըստ իշխանութի՛ն , և ընդ անձնիչեանութի՛ն մերով , և առ որս բանն հաւանելով ոչ կարէ շարժել զմեզ , ոչ կարեն ներքոյ անկանիլ ըստ հրամանաւ ։ Անկաթերի այս կանոն՝ ի նոյն իսկ քննութի՛ն հրամանին . քանզի հրամայելն է նո՛ր որ է վերնագոյն կառավար , և ունի զնշիչեանութի՛ն շարժել , և ի պարտաւորել ի հնազանդել ինքեան . ապա թէ ոչ՝ վայրապար լինէր հրամանն ։ Հայցամ ընդհանուր կանոնէ ունիս հետևեցուցանել , թէ զի՛նչ ներգործութիւնք ի մասնաւորի՝ ներքոյ անկանին , կամ ոչ անկանին հրամանի մտաց ։

ընդ անտարբերութեի դատման, խմացեալ լինի անձնիշխան, և չև ևս բարոյական. վասն չև ևս խմացեալ լինին օրէնքն, որում ներքոյ անկանիցի. նա թէ՝ եղեալ, թէ չէին օրէնք՝ կամ կանոն բարուց, տակաւին խմացել լիներ անձնիշխան, և ոչ քիներ բարոյականութի. ապա՝ աստատի ։ Իսկ ինքն անձնիշխան պատշաճի կարգի բնուէ, զի նովիմբ զանազանին անձնիշխան, և ոչ անձնիշխան արարոգք. ապա ։

Ընդելի է երրորդ ։ Հարոյականութի՝ի հաարակի կայանայ կերպապես՝ի դիմողուէ, կամ յիրական գերազանցական առնչութի յատարկայն ներքոյ անկեալ կանոնաց բարուց ։

Հայց ։ Դովին եղանակաւ, պահեալ ղհամեմատութի, խօսել պարտ է զներգործութի՝ ըստ որում է բարոյական, զորօրինակ զներգործուէ՝ ըստ որում է բնական. քանզի ներգործուին ըստ որում բնական՝ է հիմն ներգործութին ըստ որում բարոյական. իսկարդ՝ ներգործութին ըստ որում՝ բնական՝ կայցուցանի կերպապես իրական գերազանցական կարգաւ, դիմողոյ յատարկայն՝ նկատեալ ըստ որում բնական կամ՝ ֆիզիկական, զի բաղդատի յատարկայն իբրև չարժուն, և զորութի առ նոր. ապա բարոյական ներգործութին կացուցանի կերպապես իրական գերազանցական կարգաւ, և դիմողոյ յատարկայն՝ նկատեալ ըստ որում բարոյական, այս է ըստ որում ներքոյ անկեալ, և կանոնաւորեալ կանոնաք բարուց ։

Ինդրիցես ։ Վասնի՞ են տեսակք բարոյականութեան ։

Պէտ ։ Հայտ է առ ամենեսին, թէ բարուի և չարութի են տեսակք բարոյականուէ ։ Հարութիւն է կարգ իրական գերազանցական յարարկայն համաձայն կանոնաց բարուց ։ Չարութիւն, եթէ դիցի՝ի գրական ինչ, յայտ է՝ թէ է կարգ իրական ներգործուէ յատարկայն անհամաձայն կանոնաց բարուց ։ Իսկ եթէ դիցի՝ի պակասական ինչ, լինի պակասութի համաձայնութե, և ուղղութի ։ Այլ թէ զկարդ յայս կարծիս պահի լինել տեսակ բարոյականութե, ջանասցուք մեկնել՝ի ճառս մեղաց, ուր զայս դժուարութի լեպղոյնս վինեսցուք ։ Այսպէս է գրժուարութի, թէ արդեօք անտարբերութիւնն իցէ ևս տեսակ բարոյականութե ։ Վէճ է երկուստեք՝ի մէջ Թովմայականաց ։

Ներևի մեզ ըստ իրաց ինչ Հաւանականագոյն, թէ անտարբերութիւն է տեսակ բարոյականուէ. վասն զի ոչ Թովմա, ստորև՝ խ. 92. պ. 2. ուսուցանէ, թէ օրէնքն ունին զերիս ներգործութիւնս, այս է՝ արգելուլ, պատուիրել, և թոյլ տալ. և յաւելու. Ըստ՝ են երեք տեսակք ընդ տրոյական ներգործութենէ. ոմանք են բարի ըստ ինքեանց, և ոմանք ասցա զնոյն ներգործութիւն՝ պատուիրելոյ, կամ հրամայելոյ. և ոմանք են չար ըստ ինքեանց, ոչ ինչ ներգործութիւն. և ոմանք ասցա օրէնսն պատրին ազգելուլ. և ոմանք ըստ ինքեանց են անտարբերք ներգործութիւնք, և նոքա՝ ասցա զնոյն պատրին ներգործուլ. իսկ ոմանք ըստ ինքեանց են անտարբերք ներգործութիւնք, և նոքա՝ ասցա օրէնսն պատրին լոյծ զոլ ։ Ընդունելի պարտ է ասել, թէ ոչ ամենայն ներգործութիւնք անտարբերք, կարող է յատալ գալ՝ի հարկադանել կամաց՝ ընդ դրական հպատակուէ կանոնաց բարուց. ապա ։ Հայց. փոքր ։ Այո՛ որ տարակուսի, թէ արդեօք գործ ինչ իցէ օրինաւոր, զորօրինակ՝ թէ արդեօք յայսմ աւուր օրինաւոր իցէ աշխատիլ, զգործն՝ի կախ պահէ, քնել զօրէնս՝ կամ զբանն, և ոչ մտալի՝ի գործ, բայց եթէ յատաջագոյն ծանիցէ յօրինաց, կամ՝ի բանէ, թէ ոչ գոլով հրամայեալ ոտն, օրինաւոր է աշխատիլ. Նա, ոչ քաջայայտ է, հարհրդածեալ կամաք ասէ, և ընդ հպատակութիւն օրինաց, զորս յատաջագոյն քննեաց, և ոտրում այնպէս ներքոյ անկանի, մինչև հրաժարիլ՝ի գործելոյ, եթէ օրէնքն արգելուին. այլև զայն գործէ, վասն տեսանել, թէ ոչ արգելուն զայն օրէնքն, այլ այնու թողուն զայն յատատութիւն նմ. որ արդարև է ամենևին ներքոյ անկանիլ օրինաց, և օրինօք կանոնաւորիլ, և ոչ ժխտել զկարգադրութի օրինաց, ոչ դնեն կարծիք հակառակորդաց ։

ԳԼՈՒԽ Լ.

Ի ՀԵՂՈՒՄՆԷ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԵՆ ։

Սկզբամբք բարոյականութեան իմանալիք զայն ամ, յորոց ծագի լինել ներգործութեին բարի, կամ չար, և կամ անտարբեր ։ Օրերիս նշանակէ

սին [Ա]ովմաս, ասա՝ թե ։ 18 ։ պ ։ 2 ։ 3 ։ և 4 ։ այս է զառարկայ, զպարագայս, և զվախճան. քանզի թէպէտ վախճանն ևս է պարագայ, սակայն մի զի մեծապէս ազդէ ի ներգործութիւնն. նմին իրի մանաւանդապէս խօսի զնմանէ այլ Պօղոս, և ըստ նմա առհաստարակ ասելոցն ։ Իսկ զորոց սովրութիւն է վիճել ի մի երից սկզբանցս բարոյականութեան, յայսմ պրակի զանազան յօդուածոցն քննեսցուք ։ Ա նորոյ դնեմք

ՅՕԴՈՒԱԾ · Ա·

Ընդէ՞ր առաջին, և թէ ոչ երկրորդ կամ ընդ երրորդ Մրբլոյին Ներբողութեանց էին յոյժ կարևոր։

Առարկայիւդ աստ ոչ խմանամք, զոր ինչ ժամանակ առարկի կամաց. զի ըստ այսմ նոքին իսկ պարագայք լինէին ևս առարկայ նո. այլ զայն, յոր նախ՝ և ըստ ինքեան բերի կամքն ։

Ընդէ՞ է նախ։ (1) Ընդ առաջին, և էական բարութիւն, կամ չարուն մարդկային ներգործութիւն առնել լինի յառարկայէ բարեյապէս մտածելոյ ։ Հայուցանի ։ (2) Ոչ ի բնականս առաջին և էական բարութիւնն առեալ լինի ի կերպէ, որ տայ զտեսակ, զորօրինակ ի մարդն՝ ի բանական կերպէ. և առաջին չարութիւնն ի պակասուէ կերպին, որ տայ զտեսակ, ոչ եթէ իւրն ծնեալ ոչ ստացի զտեսակարար կերպ, զորօրինակ՝ եթէ ոչ ծնեցի մարդ, այլ՝ այլ ինչ փոխանակ նո. նոյնպէս ի բարոյականս՝ առաջին և էական բարութիւնն առեալ լինի ի կերպէ, որ տայ զտեսակ մարդկային ներգործութիւն, և առաջին չարութիւնն ի պակասութէ այսր կերպի. իսկարդ՝ կերպն, որ տայ զտեսակ մարդկային ներգործութիւն, է առարկայն. ապա ։ Հայուց փոքր ։ Առարկային ներգործութիւնն է շարժումն, և դիմզուածի առ առարկայն իբրև առ եզր. իսկարդ՝ շարժումն, և դիմզուածի Հայի յեզրն իբրև ի սկիզբնական կերպ իւր. քանզի բաղդատի առ այն իբրև կարողութիւն առ ներգործութիւն, իբրև կատարելի, և բացատրոշելի առ կատարիչ և բացորոշիչ իւր. ապա ։

Ընացաք, յոյժ կարևոր եղեալ Մրբլոյին Ներբողութեանց վերնի շուրջ զնոքին առարկայիւք ֆիզիգապէս մտածեալ, կարևն յածիլ տեսակաւ տարբեր ներգործութիւնք՝ բարի և չար. ոչ շուրջ զնոյն առարին իրօք, ներգործութեամբ՝ անհրաժեշտութեամբ, և ներգործութեի արդարուէ հատուցանելով. շուրջ զնոքին կնաւ՝ ընութի, և ամենանական ներգործութի. շուրջ զնոքին առամբ՝ սէր, և ատելութի. ապա առնուլ պարտ է զառարկայն բարոյապէս, և ըստ օրում ներքոյ անկանի ուղիղ բանի, և է նմա համաձայն, կամ անհամաձայն ։

Ընդհակ ։ Անարդկային ներգործութիւնն զառաջին և զտեսակարար բարոյականուէն առնու յայնմանէ, յոր նախ Հայի իսկարդ՝ Հայի ի վախճան, ոչ ուսուցանէ զնա [Ա]ովմաս, ասա՝ պ։ 6։ և ի վերոյ՝ ։ 1։ պ ։ 3։ և յայտ է, զի առարկայն է կամելոյ վն վախճանի. ապա վախճանն է յառաջագոյն կամելոյ ։

Պիտեմ զան. զիարդ ։ Անարդկային ներգործութիւնն նախ Հայի ի վախճան գործոյն, ընդու. ի վախճան գործողին, ուրա ։ Ա վախճան գործոյն, որ և ասի ներքին, միաբանի ընդ առարկային. վախճան գործողին ի մի գայ նմա արտաքուստ, և պատահաբար, միևնոյն առանց նորա կալ նոյն ներգործութեանն ։

ՅՕԴՈՒԱԾ· Բ·

Ընդէ՞ր Մրբլոյին Ներբողութեանցն ասացեալքն, կամ ընդունելոյ, և ի պարտիզի, և ի վճռաճառն, և վ՞ երդ ։

Զիտել պարտ է նախ զի պարագայն է պատճառն Մրբլոյին Ներբողութեանցն, որ ընդ երեսն նկնէ ի փոքն բարոյական՝ բարոյապէս վճռել ։

Ա՛նկնի ։ (3) Ասի, պատճառն. զի պարագայն կամ պարակայն ասի այլազանօրէն ի տեղւոջէ. արդ՝ զորօրինակ ի տեղականս այն ասի լինել պարակայ իմք, որ թէպէտ և է նմա արտաքին, սակայն հպատ որ է նմին, կամ մերձի ինձ. նոյնպէս ի բարոյականս պարակայ ասի այն, որ է արտաքին էութենէ ներգործութեան, սակայն ըստ իրաց ինչ հպի յայն. և որ է արտաքին էուն իրին, իրրդի առանց որոյ իրն լինիլ և ըմբռնիլ կարէ, սակայն վերաբերի առ այն, ասի պատահումն նո. զորօրինակ է պարագայն ըր տեղւոյ նկատմամբ գողութեն ։

Ընդհ, (4) որ զվճռեն վերոյիշեալ Մրբլոյին Ներբողութեանն արդեն եկեալ ի գոլն բարոյական. վն զի եթէ տայր զառաջինն և զէական տեսակ բարոյական, ապաքէն ոչ ևս լինէր պարագայ, այլ

(1) Ա՛ռ՝ ի ։ 18 ։ պ ։ 1 ։ բան։ (2) Անդ։ (3) Ա՛ռ՝ ի ։ 7 ։ պ ։ 1 ։ բան։ (4) Անդ։

այլ անցանէր ի պայման առարկայի, և հաւկան տարբերուիլն։

Այս, որ ըստ բարոյապէս զՔեզ ի կարգի կանոնաց բարուց. վճռի եթէ զգաձէր ֆիզիկապէս, լինէր արդեօք պարագայ ներգործուիլն, ըստ որում էր ֆիզիկական, և ոչ ըստ որում բարոյական. ոչ եթէ որ տայր զողորմութիւն ոսկի, կամ զարծաթ, յառաւօտու՝ կամ յերեկոյի, աջոյ՝ կամ ձախու ձեռամբ, զորմէ չիք աստէն խնդիր։

Վիտել պարտ է երկրորդ, զի Նշանակին (1) առհասարակ եօթն պարագայք մարդկային ներգործութեանց, որք են. Ո՞վ, զի՞նչ, ո՞ւր, ո՞ր ձեռօքս, ընդէ՞ր, վա՞րդ։ Եւ երբ։ Վասն զի՝ ի ներգործութիւնս մտածել պարտ է, թէ ճշմարիտ, որ նպաստիւք, կամ դործելոք արար, զի՞նչ արար, ո՞ւր արար, ընդէ՞ր արար, զի՞նչ արար, և երբ արար։

Այլ գիտել պարտ է, զի զոտա, զորս թերհնացեալ լինել պարագայ, չէ պարտ առնուլ, իրրև թէ կախեալ կայցէ զնոսանէ էութի ներգործութեան, այլ ըստ որում զգաճեն զայն պատահարաբար։ Ա՛ն որոյ

Ո՞՛չ ոչ Նշանակէ զգոյացութիւն արարողին, այլ զորպիսութիւն Նորա, զորօրինակ՝ զի է քահանայ, կրօնաւոր, կամ աշխարհիկ, ամուրի՝ կամ ամուսնացեալ, մեծատուն՝ կամ աղքատ, առաջնորդ՝ կամ հպատակ։

Օ՛չ՝ Նոյնպէս ոչ Նշանակէ զգոյացուի գործոյն, այլ զյարակից պատահումն ինչ Նմին, ոչ զորակուի, կամ զքանակուի. զորօրինակ՝ ի գողուանին՝ ոչ Նշանակէ, թէ գողունի իրն է օտարին, քանզի այն վերաբերի՝ ի գոյացութիւն գողունի իրին, այլ թէ է սրբազան՝ կամ աշխարհային, թէ է մեծ՝ կամ փոքր քանակաւ։ Ի մարգասպանուն, թէ սպանեալն է ծնօղն, կամ եկեղեցական։ Ի պոռնկութիւն, թէ մեղսակիցն է ազգական, կամ հարևնացեալ, և այլն։

Ո՞՛ւր ոչ Նշանակէ տեղի տեղին, քանզի ստոյգ է, թէ ներգործուինն որ լինի, լինի ուրեք. այլ զորպիսութիւն տեղոյն, ոչ եթէ իցէ հրապարակական, սրբազան, և՛ն. զի եթէ պոռնկուին լինի՝ ի հրապարակական տեղւոջ, ծագի գայթագղութիւն. եթէ՝ ի սրբազան տեղւոջ, է սեղանակապուտութիւն։

Ո՞ր նպաստիւքն Նշանակէ զպատահական գործիս, կամ զմիջնորդս, որովք վարի գործօղն, որպէս եթէ՝ ի գործ ածէ զնպաստս դիւաց՝ կամ դիւթից, եթէ սպանցէ գեղով, կամ սուսերաբար, և այլն։

Ընդէ՞ն ցուցանէ զվախճանն, ոչ զներքինն և զգործոյն, զի այս վերաբերի առ էութիւն ներգործութեան, այլ զարտաքինն՝ և զգործողին, ոչ եթէ ոք գողացի առ՝ի արբենալ։

Օ՞՛րն Նշանակէ զպատահական եղանեալն, որով լինի ներգործութիւն, զորօրինակ սաստկապէս՝ կամ թուլութիւն, յարհամարհօք թեն՝ կամ՝ ի թեթևամտու թէ, ի տգիտութէ՝ կամ յերկիւղէ, ի չարութէ՝ կամ՝ ի կրից։

Ո՛՞ր՝ն Նշանակէ զպատահական թէութիւն ժամանակին, այս է՝ զորպիսութիւն, ոչ եթէ գործն եղիցի յաւուր հրամայեալ տօնի, կամ յաւուր՝ յորում հաղորդեալ իցէ. կամ զորքանութիւնն, որպէս եթէ՝ ի ներգործութիւն ընդ երկար, կամ սուղ տևեսցէ։

Հ՚ԱՐԴԿԱՅԻՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ։

Ա՛սելի է նախ։ (2) Մարդկային ներգործուին առնու զբարութիւն, կամ զչարութիւն ինչ՝ ի պատրաստից։

Հայց. Նախ։ (3) Ո՞ր բարուի, կամ զչարուի մարդկային ներգործութենց համարել պարտ է նովին եղանակաւ, զեթ համեմատականաւարար, զորօրինակ զբարութիւնն, կամ զչարուի բնական իրաց. իսկարդ՝ ի բնական իրս՝ բովանդակ բարութիւն, և կատարելութիւն ոչ լինի առեալ՝ ի կերպէն միայն, որ տայ զտեսակ, այլև՝ ի պատահմանց. ոչ բովանդակ բարութիւն, և կատարելոյ մարդոյ ոչ լինի առեալ միայն՝ ի գոյացական կերպէ նէ, այլև՝ ի պէսպէս պատահմանց, ոչ՝ ի գունոյ, ի ձևոյ, ի պատշաճաւորս չափակցութենէ անդամոց, և՛ն. ապա բովանդակ բարութիւն մարդկային ներգործուն ոչ լինի առնել միայն յատարկայէ, որ տայ զտեսակ, այլև՝ ի պարագայից, որք են նմի պատահմունք։

Երկրորդ՝ յայն սակս մարդկայինն ներգործութիւնն առնու զբարութիւն, կամ զչարութիւն յատարկայէ, վասն զի ունի զյարաբերութիւն համաձայնութեան, կամ անհամաձայնութեան ընդ ուղիղ բանին, իսկարդ՝ պարագայքն և կարօղ են՝ ի մէջ բերել զյարաբերուի համաձայնութեան, կամ անհամաձայնութեան ընդ ուղիղ բանի, ոչ ոչ փոյն է անհամաձայն բանի՝ գողանալն, այլև գողանալն՝ ի տր տեղւոջ. ապա։

Եւ

(1) Այդ՝ պ. 3. բաղ. (2) Այս՝ ե. 18. պ. 3. բաղ. (3) Այդ։

Լսելի է երկրորդ։ (1) Արդկային ներգործուԹիւնն երբեմն առնու՝ ի պարագայից զտեսակ բարուէ, կամ չարուէ. և երբեմն միայն զծանրուԹիւն կամ զնուաղուԹիւն բարուԹիւ, կամ չարուԹիւ՝ ի նմին տեսակի. կամ ոչ ասի առհասարակ, ոմանք՝ ի պարագայից են՝ որք փոխեն զտեսակն, և ոմանք են՝ որք ծանրացուցանեն միայն՝ ի նմին տեսակի։

Պարագայն, որ փոխէ զտեսակն, է այն, որ ըստ ինքեան զմանաւորը, և զզանազանեալ բաւուԹիւ, կամ զչարուէ յաւելու՝ ի վերդկայն ներգործուէ։ Ոչ որ ծանրացուցանէ միայն՝ է, որ զնախնԹիւթ բարուԹիւն, կամ զչարուԹիւն աճեցուցանէ միայն, և եղանակաւորէ՝ ի նմին տեսակի։

Ի ծանրացուիչ պարագայս, են՝ որք ծանրացուցանեն մեծապէս, և են՝ որք Թեթևապէս։ Ամարի մեծապէս ծանրացուիչ՝ ի քանակական նիւԹս, կամ որ է՝ ի Թիւն, ի կշիռն, և ի չափն, յորժամ առանձինն առնեալ, և ի ներգործուԹէ անջատեալ, բաւական լինէր առ մահաբեր մեղս, ոչ որ բաց ի քան և հինգ դրամոց, զորս ենԹադրեմք բաւական առ մահաբեր մեղս, գողացի զայլ ևս քան և հինգ դրամս։ Իսկ յայլ նիւԹս համարի մեծապէս ծանրացուիչ, յորժամ մեծապէս զանցանէ զհասարակ եղանակաւ մեղանչելոյ յայնպիսի նիւԹս, ոչ եԹէ ոք զգիշերն ողջոյն պարապէր՝ ի շամփիւրԹիւնս ընդ կնոջ, եԹէ ոք զբազում ահաս, և զամս՝ կայր մեայր յատեղուԹեն ընկերին, և եԹէ ոք սպանանէր զեշնամին՝ անդամ անդամ յօշոտելով, են։ Իսկ եԹէ և ոչ մի յայսցանէ հանդիպեսցի, համարի Թեթևապէս ծանրացուցիչ, զորօրինակ՝ եԹէ գողն գողացի զերեսուն դրամս. եԹէ ոք յետ կազելոյն ցասուցեալ՝ սուղ ինչ ժամանակ կացցէ յատելուԹեն։

Պարագայքն, որք փոխեն զտեսակն, են ըստ ուղիւ յայտնելի՝ ի խոստովանուԹենէ։ Պարագայքն, որք մեծապէս ծանրացուցանեն, են ևս յայտնելի. և է հասարակագոյն, և ապահովագոյն կարծիք, զորմէ՝ ի ճառս ապաշխարուԹեան։

Լսելի է երրորդ։ (2) Արդկային ներգործուԹիւնն առնու զբարուԹիւն, կամ զչարուԹիւն, ի վաՀճանէ։

Ցայտ է յասացելոցս, վեղի վաՀճանն, ոչ Թէ այլ պարագայք, կարօղ են ունել զկարգ համաձայնուԹեան, կամ անհամաձայնուն ընդ բանին. ոչ համաձայն է բանի՝ ոչ միայն տալ զողորմուԹիւն, այլև տալ ի վճարուէ մեղաց, ոչ անհամաձայն է բանի՝ ոչ միայն գողանալն, այլև գողանալն վն արբենալոյ։

ՑՕԴՈՒԻԱԾ։

Խնդիր՝ Թէ ի վերայ նախընԹաց յօդուածոցդ համառօտիւ լուծանելն։

Ասեմք նախ։ ՆերգործուԹիւն յատարկայ բարի, առ բարի վաՀճան հրամայեալ, յումէ առնու զտեսակարար, և զեական բարուԹիւնն։

ՊաՀեմ։ ՆերգործուԹիւն հրամայեալ ըստ ինքեան, և տեսակարարապէս առնել, առնու զիւր տեսակարար, և զեական բարուԹիւն յատարկայէ, և զպատճառականն՝ ի վաՀճանէ։ Այսու զի որ ի վերջ գայ ներգործուԹէ եղելոյ միւրում տեսակի, է նմա պատճառական. իսկ արդ՝ հրամանն, և կարգադրուԹիւնն ըստ ինքեան բարի ներգործուԹիւն առ արտաքին վաՀճան, ի վերջ գայ նմա արդէն եղելոյ միւրում տեսակի. ապա։ Երկրորդ՝ ներգործուԹիւն յայնմանէ առնու զեական տեսակ, յոր նախ և անընդմիջապէս հայի. իսկարդ՝ ներգործուԹիւն հրամայեալ ըստ ինքեան, և տեսակարարապէս մտածեալ, նախ և անընդմիջապէս հայի յատարկայն. զորօրինակ՝ կամիլն տալ զողորմուԹիւն հրամայեալ յապաշխարուԹէ, նախ և անընդմիջապէս հայի՝ ի համեստուԹիւն ողորմածուԹեան, երկբորդարար միայն և միշնորդուԹիւն՝ ի համեստուԹիւն ապաշխարուԹեան. ապա։

Իսկ եԹէ ներգործուԹիւն հրամայեալ առցի կերպապէս, և կրկնաբար ըստ որում հրամայեալ, ունի զեական տեսակ՝ ի վաՀճանէ. զի որում այսպիսի՝ համարի մի և նոյն ընդ հրամայօղ ներգործուԹեանն, և՝ ի նոյն առակայ հայի։

Այլ քանզի այնմ ներգործուԹիւն ըստ ինքեան մտածելոյ՝ պատահի լինել հրամայեալ, և արդէն միւրում տեսակի եղելոյ՝ ի վերջ գայ բանին, և կարգադրուԹիւնն առ արտաքին վաՀճան, պարզապէս ասել պարտ է, համարել ըստ միմեանս զայն տեսակն, Թէ այն ունի յատարկայէ՝ է էական, և այն՝ զոր՝ ի վաՀճանէ՝ է պատճառական։

Խնդրիցես երկրորդ։ Ցի՞նդ պա-

(1) Ա՛ր՝ գ. 10. Ե 11. ԲԼ. (2) Ա՛ր՝ գ. 4. ԲԼ.

մանալ զբարութիւն, կամ զչարութիւն, եթէ առարկային, և եթէ պարագային, առ ի լինել ներգործութեանն՝ բարի, կամ չար։

Պետեմ՝ Ա՛ի լինել ներգործութեանն բարւոյապէս չար, շատ է լինել չարութեանն անուղղակի զօրութիւն, կամ լուծանային կամեցեալ յայլում, ըստ որում է յարակից. իսկ առ՛ի լինել բարի, պահանջի բարութեանն լինել կերպապէս, և ուղղակի յինքեան կամեցեալ, գէթ՛ի գործածեալ ներգործութեան։

Օգուտագոյ զայս պիտի սի Աղիդն ՄԸ Մեկնէ՛ի բանս յայսոսիկ. ասա՝ Ղա. 19. պ. 7. առ 3. Զարն պատուի չի՛նչ ե՛ն էջե պատուհասք, իսկ բարքն՝ երանելեաւք ե՛ յաւիտեանս պսակաւք. վասն որոյ ասէ Քրիստոս եղբարք ընկերք ընդ բանիւ ընդ բարեաց, ե՛ երեք բարի՝ ընդ բանիւ չարէ. ինչ կարն լինի չար. այլ առ՛ի լինել նոցա բարի, պատանքի լինել բարւոյ ընդ բանիւ բարւոյ, այս ե՛ կարել ճշմարիտ. ե՛ էք բարւոյ։

Ի վերայայսոսիկ պատճառս առաջին մնասին է, նախ՝ զի այլազգ չէ հնար դիտել զչարսն, քան զի ոչք դիտեալ զչարն գործէ, ոչ ասացաք վերագոյնդ, և առհասարակ ուսուցանեն փիլիսոփայք. և եթէ ոք իցէ այնպես եղեռնագործ, մինչև երևեսցի բաղձալ չարութեան՛ի ներգործութեանէ իւրում՝ նա ոչ բաղձայ այնմ՝ բայց եթէ բանիւ բարւոյ ինչ, զոր՛ի նմա ըմբռնէ. Աղրկորդ՝ զի չարութիւն ոչ միայն ոչ է բաղձալի, այլև խորշելի. արդ՝ ոչ լինի խորշելի այնուհիկ, որ անուղղակի և լուսեղային դիտի։ Այսպա շատ է բաղձալ ումեք յիրում բերկրութեան ինչ, ընդ որում չարակցեալ տեսանէ զչարութիւն։

Պատճառ երկրորդ մասին է, զի հաճոստուին է ըստ ինքեան, և վ՛ի իւր բաղձալի, և թէ այսպէս պարտ է բաղձալ նմա՝ ազդէ ուղիղ բանն։

Ասացաք, գնէ՛ի ներքծծելոյ ներգործութենէ. վասն ոչ է հարկաւոր ասել արտաքինն՛ի նշանակեալ ներգործութեանն, զորօրինակ կամիմ տալ զողորմութիւն, զի է հաճոստ, այլ շատ է կամելն զողորմութեան ընդ բանիւ հաճոստութեան, այս է՝ զի բառնայ զիշխանութիւնն ընկերին։

Խնդրիցես երրորդ՝ Ա՛րդեօք բարի գիտաւորութեան առնէ հաճոստ զնտրութիւնն չար, կամ՛ի չար ընտրութենէ լինի մոլեկան։

Պետեմ՝ Ունարի գիտաւորութեան ըստ որում չարժէ առ չար ընտրութենէ, յայնմանէ լինի մոլեկան, և չար ընտրութենէն՛ի բարի գիտաւորութենէ ոչ լինի հաճոստ, բայց չարութենէ նորա նոճազի ըստ իմք։

Յայց առաջին մնասն, և մնկնի՛ի դիպուածոյ. Տիտոս գողանայ՝ առ՛ի տալ զողորմութենէ, կամ խօսի սուտ՛ի փրկել զկնանս ընկերին։ Ունտաւորութեան փրկելոյ զկնանս ընկերին, կամ բառնալոյ զկարօտութեն նորա, կերպապէս ըստ որում շարժէ առ գողութենէ, կամ առ ստութենէ, լինի մոլեկան, և լինի չար. նախ՝ զի ըստ այսմ է պատճառ չարութենէ, այ է՝ գողութենէ, կամ ստութենէ. իսկարդ՝ պատճառն չարութեան ոչ ցուցանէ զչարութենէ, այլ զպակասութենէ. ապա։ Երկրորդ՝ դիտաւորութենէն ըստ որում շարժէ առ ընտրութենէ, փակէ զօրութէ զայն, քանզի է դիտաւորութենէ, և կամք վախճանի, ոչ զնարդ և իցէ, այլ ըստ որում ստանալի միջնորդաբ. ապա նոճին իսկ. զի կամի ստանալ չար միջնորդոբ, է անկարդ, և չար։

Ասացաք, ներդործէս ըստ որում չարժէ առ չար ընտրութենէ. վասն ըստ ինքեան և յաւարկայէ է բարի, քանզի բարի է կամիլ յօգնութենէ ժամանել ընկերին կարօտելոյ, զորմէ՛ի յաջորդ պլակդ։

Յայց երկրորդ մնան, որ է ընդդեմ Կասսիանոսի, ՛ի Համանաօս. 17։ Ունարութիւնն յաւարկայէ, ցորչափ առարկային մնայ անփոփոխ, է անփոփոխելի և անպայմանելի. նմին իրն և ոչ դիտաւորութենէն բարի լինէր մոլեկան՛ի չարաչար ընտրութենէ, բայց եթէ՝ զի ըստ որում շարժոյ փակէ զօրութենէ յիւրում առարկային զայն չար ընտրութենէն, ապ ասացաք, և ըստ այսմ փոփոխի առարկայն նորա. իսկարդ՝ առարկային չար ընտրութենէ, զորօրինակ գողութեան, ոչ փոփոխի՛ի բարի դիտաւորութենէ. ապա։ Այ Ա՛ստաբեանն՝ Հռոմ. Ժ. 8. գոտապատե զնե, որք ասեն. Ա՛ռնեցուք չար՝ զի եկեսցէ բարի։ Ար Ա՛ղեքսանդր երրորդ, գլ. 4. ՛ի վե վաշխից ասէ, Ա՛ն էէր ոբէ՛ն վան Ա՛նոյ յայլ ե՛ն նե ասոբ։

Յայց երրորդ մնան։ Ունարութիւնն, կամ ծանրութենէն մեզաց մնածի՛ի կամաւոր յօժարութենէ առ մեղս, կամ առ այն որ՛ի մեղս ստվոր է լինել հաճելի, այս է՝ բարին բերկրալի. իսկարդ՝ ի դիպուածոյ, թէպետ և ոչ նոճազի չարութենէ գողութենէ կամ ստութենէ առնալ յաւարկայէ, սակայն նոճազի կամաւոր յօժարութենէն առ մեղս, կամ առ բարին բերկրալի որ ի մեղս ստվոր է լինել հաճելի. վասն ոչ յօժա-

քի ընդ չարն , կամ ընդ մեղս , բայց եթէ ՚ի սիրոյ Համեստ բարւոյ , և ըստ օրում զգենու զգեստն օգտակար բարւոյ , առ ՚ի ստանալ զայն Համեստ բարի . ապա ։

Ա՚ն այսորիկ այն Օգոստինոս , դիմք ընդդեմ ստութեանն . գլ. 8 . ասէ . Ազարփոյն է՝ որ ցանկանալով , զոն որ սպրիկալ է զղջութիւն ։ Ուստի և Ամբրոսիոս , ՚ի ։ ի ։ ի ։ 110 . պ . 2 . ասէ . Որչափ երբէք զիտութիւնն է լաւագոյն , այնչափ առաւել հոգալի չանցանել օրինաց ։

Ինդրիցես չորրորդ ։ Երդեաք չար գիտութիւնն առնել մոլեկան զբարի ընտրութիւն , թէ ըստ հակառակս լինի Համեստ ՚ի բարի ընտրութենէ ։

Պ՚ետ. Ասարի ընտրութիւն՝ ըստ օրում ընտրութի՚ արատաւորի ՚ի չար գիտութենէ , և չար գիտութիւնն ոչ ատղի՚ ՚ի բարի ընտրութենէ ։

Ա՚նց ։ Ա՚ն բարի ընտրութիւն՝ ասկապէս ըստ օրում է ընտրութի , ոչ սիրի Համեստութիւն միջնորդաց , այլ միջնորդք սիրին ասկապէս ըստ օրում օգտակար առ չար վախճան . զորօրինակ որ տայ զղջմութիւն՝ միայն վ՚ն անփառութենէ , չունի ինչ փոյթ զՀամեստութենէ ողջմութենէ , այլ միայն դիտէ զանփառութի , այնպէս զի եթէ ողջմութիւն ըստ ինքեան ոչ լինէր Համեստ , և առաջնորդէր առ անոտի փառս , յայն ձևնամուխ լինէր ։ Ասկ դիտաւորութիւնն անփառութենէ անտի լինի չարագոյն , զի կարդէ զայն՝ որ ըստ ինքեան է բարի՝ առ չարն . քանզի թիւրութի ՋԾ է բարւոյն ծառայել չարի , և ազնուագունին կարգիլ առ անարգն իրր առ վախճան՝ զկայ առնալ անդ ։ Ասվանդակ այս պատճառ առաւել ևս բացատրի՚ ՚ի յաջորդ պլակդ ։

Պ Ր Ի Կ . Վ ։

Ի՚ վ՚ էն զանգնեացուցիչ քաղաքապետի քաղցրահանուրնի հանգիստյան ՚ի նմին ներքերծութենէ ։

Ժամարութիւն է ՚ի վ՚ն զուգընթացութեան բազմապատիկ հակադրեալ բարոյականութենան , յորոց մին իցէ բարի , և միւսն չար . կա՚ արդեօք նոյն ներգործութենէ հնար է լինել միանգամայն բարի , և չար , ՚ի զանազան գլխոյ , բարի յառարկայէ , և չար ՚ի վախճանէ՝ կա՚ յայլ ինչ պարագայէ , և ընդ հակառակս ։

Ա՚սելի է նախ ։ (1) Ա՚ն ներգործութիւնն ըստ ինքեան բարի , որոյ չար վախճանն է բոլորական , և հաւասարեալ պատճառ ընտրութեան իւրոյ , յորմէ՚ն կողմանէ է բարի , այլ բոլորովին չար ։ Ա՚ն հաւասարակ ։

Հայց . Նախ՝ ՚ի սկ գրոց ։ ա . Կորնթ . ի . 6 , ասէ Պաւղեան . * Ասոր զի խոր գա՚ զանգոհացեալ (ըստ ասոր . ապաշխարեալ) ։ արդ՝ խմորդն իմացել լինի չար գիտաւորութիւն , որ յորժամ է բոլորական պատճառ ներգործուն՝ որ այլոյսս բարի , զայն բոլորովին ներգանէ , և ապականէ ։

Հայց . երկրորդ՝ բանիւ ։ Հարժամ որ տայ զղջմութիւն սոսկապէս վ՚ն անփառութենան , կամ վ՚ն հեշտասութենէ , մինչև անփառուն , կամ հեշտասութենէ լինել բոլորական և հաւասարեալ պատճառ ջամբելոյ զղջմութենէ , Համեստութենէ ողջմութենան ոչ իւ՚ր իրոք լինի բաղձացեալ . այլ բաղձացեալ լինի միայն իրրև միջնորդ ստանալոյ զփառս , կամ զհեշտասութի , մինչդեռ թէպէտ և չունէր ըստ ինքեան զՀամեստութենէ ինչ , տակաւին առնել լինէր վ՚ն ստանալոյ զայր վախճանն . իսկարդ՝ Համեստութենէ առարկային ոչինչ բարութենէ աղդէ ՚ի ներգործուծնէն , բայց եթէ ուղղակի ըստ ինքեան իցէ բաղձացեալ , ոչ ասացուք յառաջագոյն . ապա ։

Ա՚սելի է երկրորդ ։ Ներգործութենէն ըստ ինքեան բարի , որոյ վախճանն չար ոչ է բոլորական , և հաւասարեալ պատճառ իւրոյ ընտրութեան , կարէ լինել բարի յառարկայէ , և չար ՚ի վախճանէ . ևս առաւել ներգործութենէն յառարկայէ և ՚ի վախճանէ բարի , որում ՚ի վ՚ն գայ պարագայ ինչ թևթևապէս չար , կարէ լինել ըստ մասին բարի , և ըստ մասին չար ։

Հայցանի ։ Ներգործութենէն բարի , որոյ չար վախճանն արտաքին ոչ է բոլորական , և հաւասարեալ պատճառ իւրոյ ընտրութենէ , զորօրինակ ողջմութիւն տուեալ ըստ մասին վ՚ն սեփական Համեստութենէ ողջմանութենէ , և ըստ մասին վ՚ն անփառութենան , առնու , և ունի զբարութիւն յառարկայէն , ոչինչ ընդդէմ գոլով զգընթացութենէ միւս ևս արտաքին չար վախճանի , այս է՝ անփառութենան . ապա է բարի յառարկայէ , և չար ՚ի վախճանէ ։ Հայց . առաջարկ ։ Ըստ հնար լինել , եթէ բարութենէ առարկային ըստ ինքեան և վ՚ն իւր կամեցեալ՝ ոչ սղևսցէ զբարութենէ ՚ի ներգործութենէն . քանզի սիրել զբարին ըստ ինքեան և վ՚ն իւր , է հարկաւ և ևսպէս բարի . իսկարդ՝ Համեստութենէ ողջմութենէ ՚ի դիպուածագ սիրի ըստ ինքեան , և վ՚ն իւր , և ոչ սոսկապէս և միայն վ՚ն անփառութենան

(1) Ա՚ստ՝ է . 19 . պ . 7 . առ 2 ։

թեան, զոր ենթադրեմք չլինել բոլորական, և հաւատարեալ պատճառ նորա. ապա։

Օրր ինչ ասացաք զներգործութենէ, որ բարի յառարկայէ, և չար ՚ի վախճանէ, ՚ի որ խառնի պարագայ ինչ ներելապէս չար. զորօրինակ և թէ ընդ ողորմութեին տուեալ միայն ՚ի վախճանէ ողորմածութեան, ընդհատանելոյն գաղջութեի, կամ անմտածութեի։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Դ ·

Հրեշտ գործոյն անաւրէնէ ներգործութենէ։

Պետի է նախ։ (1) Գտանի անտարբեր ներգործուի ըստ տեսակի իւրում։ Ի հասարակ։

Հայց։ (2) Մարդկային ներգործութիք առնեն զանեակ իւրեանց յառարկայէ բարոյական մտածելոյ, մինչև որոց ուժին զառարկայ բարի՝ լինել բարի, որոց չար՝ չար, և որոց անտարբերք՝ անտարբերք. խակարդ՝ են մարդկային ներգործութիւնք, որք ունին զառարկայ անտարբերս. այս է՝ ոչ զհրամայեալ, և ոչ զարգելեալ յօրինեաց, ոչ բառնալ զչիւղ յերկրէ երթալ յանդաստան, և որ ՚ի սոցին սակի. ապա։

Անճագոյն դժուարութեին է ՚ի վէր անտարբեր ներգործութեանց ըստ անհատին։ (3) Ընդ խնդիրս ՚ի վէր անխորհրդածեալ ներգործութեանց, որք յերևակայութէն, կամ ՚ի մղեալ նոց բնութէն յառաջ գան, ոչ բաղում անգամ ճողել զմտրուս, շարժել զձեռս կամ զոտս. քանզի սորա ոչ գոյով մարդկային, և բարոյական ներգործութիք՝ առ ՚ի չգոյէ անձնիշխանութեին, ապաքէն յայտ է, թէ չինն՝ ոչ բարի, և ոչ չար բարոյապէս։

Այլ դարձեալ ոչ է խնդիրս ՚ի վէր անտարբերութեն առ բարութեի, և առ չարութեի բարոյական ՚ի գերբնական կարգի, այլ ՚ի բնական կարգի միայն։ Վասնզի յայտ է, թէ գտանին անտարբերք ներգործուիք, ոչ բարի, և ոչ չար, ոչ արդիւնաւոր, և ոչ ապարդիւնաւոր ՚ի գերբնական կարգի. զորօրինակ ողորմութին տուեալ յանհաւատից, կամ ՚ի մեղաւորաց, պատճառաւ ողորմածութեին, թէպետ և է բարի բարոյապէս ՚ի բնական կարգի, այլ քանզի ոչ յառաջ գայ ՚ի շնորհաց, որ է սկիզբն բարութեն, և արդեանց ՚ի գերբնական կարգի, ոչ է բարի, և ոչ չար՝ ՚ի սոյն կարգի. ոչ արդիւնաւոր վարձուց, կամ պատժոց ՚ի սմին կարգի, զի ոչ իւիք իրօք վերաբերի առ այն։ Այս խնդիրս է միայն ՚ի վէր խորհրդածեալ ներգործութեանց, և ՚ի վէր անտարբերութեն նոցա առ բարութեի, և առ չարութեի ՚ի բնական կարգի. յոր միտս

Լսելի է երկրորդ։ (4) Ունի ինչ, և չէ իսկ հնար լինել անտարբեր ներգործութեն ըստ անհատին։ Ի հասարակագոյն կարծիք ընդ այնմ Մովսէսի ընդդէմ Ակովտայ, Ակովտականաց, և Նասկոնեան։

Հայց։ (5) Հիմնական բանիւ։ Անարդն ցորչափ խորհրդածեալ կամօք առնէ ևս և շուրջ զըստ ինքեան անտարբեր առարկայիւ, պարտաւորի առնել ՚ի վախճանի, զոր թէ արասցէ՝ բարւոք առնէ, և թէ ոչ արասցէ՝ չար առնէ. ապա ոչ գտանի անտարբեր ներգործութի ըստ անհատին։ Հայց. առաջարկ։ Նախ՝ մարդն ցորչափ խորհրդածեալ կամօք առնէ, պարտաւորի առնել ըստ որում մարդ, կամ ըստ արժանաւորութեն, և ըստ պահանջման բանական բնութեն, և ըստ որում զանազանի յանբանից. խակարդ՝ այս է առնել ՚ի վախճան բարութեն, որ է վախճան բանական արարածոց. ապա։ Երկրորդ՝ զորօրինակ բնական հակք՝ բնական բերմամբ ուղղին յարարչապետ բնութեն ՚ի սեփական վախճանս իւրեանց, նոյնպէս անձնիշխան և բարոյական արարողն, որպիսի է մարդն, ուղղի պատուիրանօք առ սեփական վախճանն իւր, որ է բարին վախճան, և համաձայն բանին. ապա։ Երրորդ՝ Առաքեալն ։. Կորնթ. Ժ. 31. պատուիրէ առնել զամն ՚ի փառս ՚Ա, այս է՝ ՚ի վախճան վախճանի, յորում գտանի ՚Ա. ապա։ Չորրորդ՝ գործն, որ ոչ կարգի առ վախճան, է գործ դատարկ. Նմին իրի և չար. ՚ի զի գործն ասի դատարկ, ոչ զի է ՚ի չար վախճանի, այլ զի պակասի ՚ի բարի, և ՚ի վախճան վախճանէ, կամ ոչ ասեն նր Հարք, զի պակասի յօգաւտկարուէ, կի՝ ՚ի հարկաւորուէ. ապա։ Հինգերորդ՝ մարդն, որ խորհրդածեալ կամօք առնէ, ոչ կարէ առնել ՚ի բերկրալի զգալի բարւոյ՝ իբր ՚ի վախճանի. ապա պարտաւորի առնել ՚ի վախճան բարւոյ։ Առաջարկ. յայտ է. ՚ի զի բերկրալի զգալի բարին է վախճան անբանից, և զգայական մասին, և ոչ բանական արարածոց։

Իսկ զոր ասեն հակառակորդք, թէ արժան է առ-

(1) Ընդ՝ Ի, ւ8. պ. 8. Բաղ. (2) Ընդ՝ Բաղ. (3) Ընդ՝ պ. 9. Բաղ. (4) Ընդ՝ (5) Ընդ՝

է առնել վը դիւրանը, և հանգստանան բնութիւնք, ընդունելիք, եթէ այն լինի ը ազդեցութիւնը բանին. արդ՝ առնելն վը դիւրանալիք. և հանգստեան բնութիւնք՝ ըստ ազդեցութեանը ուղիղ բանին, ոչ է խնդրել զերկրորդութիւնն իբրև զվախճան, այլ զայն վերաբերել առ հաստատ վախճանս, ուստի և բարի առնել։

Առարկիցես զհասարակացն զայն առած սիւնն Հերոնիմոսի. Թուղթ 89. առ սիւն Օգոստ. Ասէ է, ասե, թե-ֆիլոսոփնէն. չէր ե հեղաբանութեանն. ընդ մեզ երէց ոմն պատրեալ ը ընկառաւել, սրտմտել զրուխն, ի՛ռանել. այս ոչ ըստ է, և ոչ չէր. առա։

Պէտք։ Սիւն Հերոնիմոս խօսի զանտարերը ներգործութենէ նկատել ի կողմանէ առարկային, և ըստ տեսակին։

ՊԻԿ. Ե։

Երբեմն հարցային կոմայն առ ի լինել ըստէ, պարտ է հասկանալ կոմայն Ն՝, և ոչ ըստ։

Զնութեամբ, (1) Թէ մարդկային կամաց առ լինելոյ բարի ընդհանրապէս խօսեցեալ, պարտ է լինել համաձայն կամաց Աստ, վասնզի առաջին կանոն և չափ մարդկային բարի կամաց՝ է կամքն Աստ. քանզի առաջինն յամէ սեռի է չափ այլոցն ի նմին սեռի. արդ՝ կամքն Աստ է առաջին, և ծայրագոյն բարի. Ալ Թէ յորմէ, և զիարդ պարտ է համաձայնիլ, դժուարարի է։

Առ բացայայտութեամբ սորա գիտել պարտ է, զի յառարկային կամաց զերկու ինչ ունիմք համանալ. զմի՝ որ է իբր նպատական, այս է՝ զնոյն իսկ իրն կամեցեալ. և զմիւս՝ որ է իբր կերպական, այս է՝ զպատճառն կամելոյ, որ է վախճանն։ Համաձայնութեանն ըստ կամեցեալ իրին, ասի՝ համաձայնութեան՝ ի նպատական կամեցեալն. և համաձայնութեանն ըստ պատճառին կամելոյ, ասի՝ համաձայնութեան՝ ի կերպական կամեցեալն։ Օրինակ ասի եւ խնդիրս, սակայն ենթադրելի, Թէ կամքն Աստ իցէ ծանուցեալ զուրջ զմասնաւոր գործոց. քանզի եթէ չիցէ ծանուցեալ, մարթի է լինել բարի կամաց՝ առանց համաձայնութեանն նկատմամբ այնր գործոյ. ոչ՝ թ. Ծագ. է. գոյի Աւաւիթ վը կամելոյն չինել զտուն Տ՚ն, զոր Աստ ոչ կամէր։

Արդ՝ երբոյկի մարթի է ածային կամաց լինել մեզ ծանուցեալ, այս է՝ յայտնութեամբ, գործառութիւն. և պատուճ իրանաւ։ Ռանդի այնուիսկ, զի Աստ յայտնէ ինչ, կամ գործէ, եթէ ինքնին անընդմիջապես, և եթէ միջնորդութիւն երկրորդ պատճառաց, և կամ պատուհիրէ լինել, քաջայայտ է, Թէ կամ նա զայն։ Օյայսոսիկ ծանուցեալ, և ենթադրեալ,

Ասելի է (2)։ Կամքն մարդկային՝ առ ի լինել ուղիղ, պարտաւորի համաձայնիլ կամացն Աստ ի կերպական կամեցեալն, և ոչ ի նպատական, բայց եթէ կամք նպատական պատուհիրանաւ, կամ արգելմամբ։ Ի հասարակաց ընդ սիւն Ծովմայի։

Հայց. առաջին մասն։ (3) Կերպական կամեցեալն ածային կամաց, կամ պատճառ նի իբր զվերջին վախճան կամելոյ, է հասարակաց և ածային բարին, կամ բարին հասարակաց համօրէն տիեզերաց, ըստ որում ի վերջոյ կարգի առ Աստ, և առ փառս նր. քանզի զամ ինչ վը իւր արար Աստ. իսկարդ՝ կամքն մարդկային առ լինելոյ ուղիղ, պարտի կամել զոր ինչ միանգամ կամի՝ վը հասարակաց և ածային բարւոյ, իբր վասն վերջին վախճանի. ապա։ Հայց. փոքր։ Նպատ՝ բնական բաղձանք իւրաքանչիւր մասին՝ կարդի ի բարին հասարակաց բոլորին. ապա ևս առաւել՝ որ լինի բաղձալի ի բանական բաղձանաց՝ պարտի վերաբերիլ ի բարին հասարակաց։ (4) Արկարդ՝ չէ հնար մարդկային կամաց լինել ուղիղ, բայց եթէ ը որում բաղձալ ճշմարիտ և համեստ բարւոյ, այգ ցուցաք վերագոյնգ. իսկարդ՝ բաղձալով ճշմարիտ և համեստ բարւոյ, զորութեամբ լինելոյն բաղձալ ածային բարւոյ, որոյ համեստ բարին է սկզբնաւորութիւն, և հաղորդութիւն. ապա։

Հայց. երկրորդ մասն (5)։ Այն ինչ իրն կամեցեալ, որ է նպատական առարկայ կամաց, մարթի ը զանազան մտածուիլ լինել բարի, և չար, զորօրինակ մինչ աւազակին՝ մտածեալ ի գատաւորէն ը որում հարկաւոր հասարակաց բարւոյն՝ է բարի, և մտածեալ ի կնոջէն ը որում ինաստակար ընտանեացն՝ է չար. և ը հեռաւորն կամքն, որով գատաւորն՝ որոյ է խնամ տանել հասարակաց բարւոյն՝ կամի զմիմ աւազակն, է բարի. և կամքն, որով կինն՝ որոյ է խնամ տանել բարւոյ ընտանեացն՝ ոչ կամի զմիմ առն, է ևս բարի, վասզի կամքն, որ ոչ կամ

(1) Ասա՛ է. 19. գ. 9. Բուլ. (2) Ասա՛ է. 19. գ. 10. Բուլ. և է. 23. Ղևկ ճգլ. գ. 8.) Ա. ոտ. անգ. (4) Ասդ՝ սա. 1. (5) Ասդ՝ Բուլ.

մի ինչ ընդ բանիւ չարի, ոչ է նուազ բարի՝ քան զկամ, որ կամի ինչ ընդ բանիւ բարւոյ։ Իսկ արդ՝ Աստուած ըստ որում ընդհանուր տիեզերաց՝ դիտէ՛ի կամելն զընդհանուր պատճառսն, ոչ է հասարակաց բարին տիեզերաց, առ որ հարկաւոր է լինելն, և պահպանիլն ներհականացն, և յայտարարելն ստորոգելեացն իւրոց։ և վասն սոցին պատճառաց իրն կամեցեալ Աստուած՝ է բարի, այլ նոյնն ըստ մասնաւոր պատճառաց, զորս պարտ է մարդոյն դիտել, և զորս Աստուած կամի դիտել նմա, է չար։ Այսպէս կամք մարդոյ առ լինելոյ ուղիղ, ոչ պարտաւորի համաձայնիլ կամացն Աստուծոյ՝ ի նիւթական կամեցեալսն։ Այնինչ փոքրագոյնն՝ օրինակաւս։ Աստուած ըստ որում գիտագոյն կառավար, և տեսուչ համարէն աշխարհի, ըստ պահանջմանն և ըստ ընդհանուր պատճառաց հասարակաց բարւոյն, և փառաց իւրոց, կամի մեռանել հօր իմում՝ ի հերետիկոսութեան, և դատապարտիլ։ այս մահ և դատապարտութիւն ընդհանուր պատճառացս այսոցիկ մտածել՝ է բարի, նմին իրի և կամքն՝ բարի, որ զայն կամի։ Այս առանձինն մարդ, որում չէ անկ դիտել զընդհանուր պատճառս զայսոսիկ, այլ զմասնաւորս, եթէ սեփական անձին՝ ըստ բնական հակման՝ որ է բարի, և Աստուած՝ և եթէ ծնողին՝ ըստ բնական գթութեան, որում ևս և զայս պատուիրանին Աստուծոյ զհետ երթալ պարտաւորիմ, ոչ կամիմ զայս մահ և զդատապարտութիւն՝ Այս մահ, և դատապարտութիւն ըստ մասնաւոր պատճառացս այսոցիկ մտածեալ՝ է չար։ ապա բարի է կամքն՝ որ զայն ոչ կամի։ այնպէս զի թէպէտ և երեմի՝ ի միոյ կողմանէ խոտորիլ՝ ի կամացն Աստուծոյ, սակայն յայլմէ կողմանէ՝ այնպէս կամելով համաձայնիմ անուղղակի նմին կամացն Աստուծոյ, վասն այսպէս կամիլ ինձ՝ նա ինքն Աստուած կամի։ Ասատ սին Գոստինոս՝ յերեսնեւերորդ. գլ. 101. ասէ. Երբեմն մարդն բարի ասի՝ ոչ ինչ, զոր Աստուած ոչ ունի բարի՝ ըստ ինքեան. այլ ըստ ինչ ունելոյ ի նմա՝ զոր Աստուած ինքն ունի բարի՝ ըստ ինքեան։

Համառօտ։ Ունք ողջամիտ ասէ, պարտաւորիլ ինձ կամել զնմա վնասակարս անձին, որք ըստ կամացն Աստուծոյ հանդիպին ինձ, զսով, զհիւանդութիւն, զկրկիզութիւն տան, և զհամբարտաց, զնստութիւն ցրտոյ, զառապ արեգական, զօձս, զգազս, և այլն. և ոչ արդ ասացաք, զմահ և զդատապարտութիւն ծնողաց իմոց, մինչև չիցէ ինձ արժան՝ որչափ ինչ ձեռնհաս եմ՝ փախչիլ յայնցանէ, կամ զհակառակս ճգնիլ։

Ասացաք. Բայց երկիւղ Աստուծոյ պատճառաւ, կամ սքենչմունք. վտգի կանքն Աստուծոյ՝ ի պատուիրելն, կամ յարգելուն, ասէ միշտ յարակցեալ զկամն պարտաւորելոյ զնքադիկ՝ ի կամել և՝ ի գործել՝ զոր պարտաւորէ, կամ չկամել և չգործել՝ զոր արգելու, զոր ոչ ունին այլ կամք, եթէ հաճոյիցին, եթէ խորհրդոյն, և եթէ թոյլտուութեանն։

Առ լուծումն առարկութեանցն՝ որ ընդդեմ երկրորդ մասին եղեալ կացութեան, դիտել պարտ է, զի ընդհանուր կամեցեալն մարդ է կրկնակի մտածել. նախ՝ ըստ ինքեան, և բացարձակապէս. և երկրորդ՝ կերպապէս, և կրկնաբար, ըստ որում ներքոյ անկեալ կերպական կամեցեալ, կամ ընդհանուր վախճանի, զոր դիտէ Աստուած։ Արդ՝ զերկրորդ մասն եղելոյ կացութեան խնդրել պարտ է զնիւթական կամեցելոյ ընդ ինքեան, և մտածել ըստ մասնաւոր պատճառաց, և ոչ զայնմանէ կրկնաբար, ըստ որում ներքոյ անկեալ կերպական կամելոյն, և ընդհանուր վախճանի կամացն Աստուծոյ. քանզի այս է համաձայնիլ Աստուծոյ՝ ի նոյն իսկ կերպական կամեցեալն։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Օ Ց

Երբեմն արտաքին ներգործութիւն յոթը՝ զբաղումն, կամ զբոլորն, և ի ներքին ներգործութիւն։

Ունք ինդրեմք աստանօր, թէ արդեօք արտաքին ներգործութիւն իցէ բարի, կամ չար. զի զայս ենթադրեմք ստուգիւ. քանզի վասն լինելոյն կամաւոր, համաձայն՝ կամ անհամաձայն բանի, ունի զնա՝ որ ինչ միանգամ պահանջի՝ ի լինել բարի, կամ չար։ Յա դարձեալ՝ ի վասն արտաքին գործոց են ունին պատուիրանք՝ ի տասնաբանեայ պատուիրանս։

Այլ ինդրեմք, թէ արդեօք արտաքին ներգործութիւն իցէ բարի կամ չար, կերպական բարութիւն կամ չարութիւն, զանազանեալ՝ ի բարութիւն կամ՝ ի չարութիւն ներքին ներգործութիւն, զոր յաւելու յայն։ Այս է ինդիրս զարտաքին ներգործութիւն, ըստ որում է սոսկ գործադրութիւն ներքին ներգործութեան. քանզի եթէ արտաքին ներգործութիւնքն լինէր պատահաբար, և արտաքուստ յարակցեալ բարութիւն ինչ, զորօրինակ մասնաւոր ընծրկ՝ ընդ արտաքին ընդունելութեան խորհրդոյ, կամ ընծրկ ներքուստ՝ ընդ արտաքին ողջմութեան կամ աղօթից,

ստոյգ է, թէ արտաքին ներգործութիւն զայս պատահական բարութիւն յաւելցուր ի ներքին ներգործութիւնն։ Վասն ձեռնարկ՝ եթէ ուր գործադրութիւն արտաքին ներգործութեան հարկ իցէ դիտել, կամ բազմապատկել զներքին ներգործութիւնն, ոչ բաղում անգամ հանդիպի, յայտ է ևս՝ թէ արտաքին ներգործութիւն յաւելու զբարութիւն, կամ զչարութիւն ի ներքին ներգործութիւն. բայց զայն՝ ոչ ըստ ինքեան և բանիւ իւրով, այլ ըստ առթիւ միայն, վասն զի ըստ առթիւ արտաքին ներգործութեան՝ լինի դիտելոյ, կամ բազմապատկելոյ ներքին ներգործութիւնն։

Ասելի է նաև։ Արտաքին ներգործութիւն, ըստ օրում ի սոսկապէս գործադրութիւն ներքին ներգործութեան, ոչ յաւելու յայն զբարութիւն ինչ կամ զչարութիւն պարզապէս ի կարգի էական վարձուց, կամ պատժոց, այլ միայն ըստ իմիք ի կարգի պատահական վարձուց, կամ պատժոց. Նմին իրի ոչ առնէ զգործօղն բարեգոյն, կամ չարագոյն պարզապէս, այլ ըստ իմիք միայն։

Ճառ. առաջին մասն։ Արտաքին ներգործութիւն, կամ մտածի ըստ օրում առարկայ ներքին ներգործուած, և կամ ըստ օրում գործ կամ գործադրութիւն նր. իսկարդ՝ և ոչ ըստ միում յերկուցս յաւելու ի ներքինն զգանազանել բարութիւն, կամ զչարութիւն. ապա։ Ճառ. առաջին մասն փոքրագունիս։ Իթէ արտաքին ներգործութիւն մտածեսցի ըստ օրում առարկայ ներքնոյն, բովանդակ բարութիւն կամ չարութիւն, որ է ի նմա առարկապէս, զնոյն ի ներգործութիւն կէրպապէս, մինչև առարկային չունել ինչ առարկանս, որ չիցէ ի ներգործութեան կերպապէս. ապա արտաքին ներգործութիւն՝ ըստ օրում առարկայ՝ չունի զբարութի ինչ կամ զչարութիւն զանազանել, յաւելու ի բարութիւն կամ ի չարութիւն ներքին ներգործութեան, գոլով երկուստեք նոյն, ընդ այսոքիկ տարբերութիւն, զի է առարկապէս յարտաքին ներգործութեան իրրև յառարկայ, և ի շարժիչ կամաց, և ի ներքին ներգործութեան կերպապէս իրրև յենթակայի։ Ճառ. երկրորդ մասն փոքրագունին, զորոյ է մանաւանդ գժաշարութիւն։ Արտաքին ներգործութիւն՝ ըստ օրում գործ, և գործադրութիւն ներքին ներգործուեն սոսկապէս, չունի զբարոյական, և զներքին բարութիւն ինչ, կամ զչարութիւն. այլ է բարի, կամ չար՝ արտաքին յարմնշանութիւն միայն՝ ի բարութիւն, կամ ի չարութիւն ներքին ներգործութեան. ապա ոչ յաւելու ի ներքին ներգործութիւնն զբարութիւն ինչ, կամ զչարութիւն զանազանել։ Ճառ. առաջարկ. Նախ՝ բացորոշ բանիւ սկզբն ամենայնի, ասա՝ պ. 3. առ 3. ուր ասէ. Ուր յաւուրն ըստ ե՛ի Լևոդացին, ելանեն առաջն՝ ու՛ր ի բեղբեցոյս, և ի մեզ. ըստ նմին օրինակի ելանեն առաջ եղեալ բարութիւն ներգործութիւն. ապա զբօրինակ առաջնութիւնն է ի դէղերայս, և ի մէկն՝ արտաքին յարմնշանութիւն միայն, նոյնպէս բարութիւն կամ չարութիւն բարոյական՝ յարտաքին ներգործութիւն։ Ճառ. երկրորդ՝ նոյն առաջարկ. դատաստիս ցաւածառաս։ Զգատաստիսն է հիմն բարոյականութիւն, նմին իրի և բարոյական ներքին բարութիւն կամ չարութիւն անդ անդ է հնար է լինել, ուր է ներքին ազատութիւն. իսկարդ՝ յարտաքին ներգործութիւն գործադրիչ կարողութիւն չիք ինչ ներքին ազատութեան, քանզի այս միայն ի կամս ի ներքս ունի ներգործութիւն։ ապա։

Հաստատի։ Իթէ արտաքին ներգործութիւն յաւելու ինչ ի ներքինն, այն յաւելուն՝ կամ է կամեցեալ ի ներքին ներգործութեանն, ոչ և է գործածեալ յարտաքին ներգործութեանն. և կամ ոչ. եթէ չէ կամեցեալ, ոչ է բարի, կամ չար բարոյական, և ըստ այսմ՝ ոչ յաւելու զբարութիւն ինչ, կամ զչարութիւն. իսկ եթէ է կամեցեալ, նմին իսկ յառաջադոյն լինի ի ներքին ներգործութիւն կամաց. յորում է հիմն բովանդակ բարոյականութիւն. ապա։

Ճառ. երկրորդ մասն ևզրակացութիւն։ (1) Ներքին ներգործութիւն բաղադրի առ արտաքինն իրրև գիմողութիւն, և շարժումն առ նոր, և առ վախճան. իսկարդ՝ առ գիմողութիւն և շարժումն կատարի, և վերջանայ ի ստանալն զվախճան, և ի հասանելն ցնոր. վասն ոչ է կատարեալ կամք, բայց եթէ իցէ այնպիսի, որ ըստ դիպել առթին գործեսցէ. ապա արտաքին ներգործութիւն յաւելու ի ներքինն զբարութիւն կամ զչարութիւն, ոչ պարզապէս, կամ զգանազանել ի բարութիւն կամ ի չարութիւն ներքնոյն, այլ զբան իմիք, այս է՝ զնոյն տարածեալ և կատարեալ, կամ զտարածութիւն և զկատարումն նր։

Առում ցՀետ գայ, թէ առնէ զգործօղն բարեգոյն, ոչ պարզապէս այլ ըստ իմիք, և թէ է ի կարգի պատժոց, կամ վարձուց, ոչ էական, այլ պատահականաց։

(1) Ընդ.

ՊԱՐԿ. Լ։

Ընդէս՝ հետևորդ գործն յառաջանայ եղեալ, և զարգանալ, և ընդ որ ինչ դիտեալ, յաւելու զբարութիւն, և զարգանալն արտաքին ներգործութեանն, եթէ ըստ ինքեան զհետ գայցէ, և եթէ ըստ պատահման։

Հրաւիրանի։ (2) Ընդունակ բարեգործն, կամ չարագործն է ներգործութեանն, որչափ բարեգործն, կամ չարագործն է կամքն։ Իսկապէս՝ բարեգործն, կամ չարագործն է կամքն այնորիկ, որ յառաջատես լինի, և դիտէ՝ բազում բարեաց, կամ չարեաց զհետ գալ գործոց իւրոց, և առնէ զայն, զոմն զկամն նոր, որ ոչ իմիք յայսցանէ լինեալ յառաջատես, և կամ դիտէր. ապա։

Ուստի, ըստ նոյն ինքն փիլիսոփայի առ յաւելուլ հետևորդ գործոյն զչարութիւն, չէ հարկ լինել ուղղակի դիտեալ, այլ շատ է լինել անուղղակի, և մեկնողապէս դիտել։ Այլ՝ յայնժամ է անուղղակի, և մեկնողապէս դիտեալ, յորժամ այնպէս յառաջատես լինի զհետ գալ, մինչև կարօղ լինել և պարտաւոր խոհականելոյ։ Իսկ յայնժամ է պարտաւորութիւն խոհականելոյ, և դադարելոյ ի ներգործութենէ, որում զհետ գայ, յորժամ չիք ինչ իրաւունք, կամ օրինաւոր պատճառ դնելոյ զայն ներգործութիւն։ Նայեալ թէ երբ դնին, կամ ոչ դնին իրաւունք, կամ օրինաւոր պատճառ դնելոյ զներգործութիւն, ոչ ինչ ընդդէմ կայով չար գործոյն՝ որ այնմ զհետ գան։ Ըստ է գժուարութիւն, և աստ աշխատանք, և չէ հնար ի մի կանոն փակել։ Պարտ է հայել յայն, թէ արդեօք գործն զհետ գայ այնմ ներգործութենէ ըստ ինքեան, թէ ըստ պատահման, և միշարակութիւն այլոց պատճառի. Թէ ներգործութիւն յայն չար գործ ազդէ ծանրապէս, եթէ թևեթևապէս. ի հնումն, եթէ ի մերձաւոր։ Վարձեալ՝ համեմատել պարտ է զչար գործն ընդ բարութեան ներգործութեան. քանզի մեծագոյն պատճառ պահանջի առ օրինապէս դնելոյ զներգործութիւն, որում ըստ ինքեան զհետ գայ չարն, քան որում ըստ պատահման, միշարկութիւն այլոց պատճառի. մեծագոյն, եթէ ներգործուն ի մերձաւոր՝ և ծանրապէս ազդեսցէ, քան եթէ թևեթևապէս՝ և ի հեռաւոր. մեծագոյն, եթէ օգտակարութիւն ներգործուն չիցէ առաւելագոյն, կամ գէթ հաւասարագոյ չարութեան գործոյն։ Որոց ամի խնդրատու եղել, զատել պարտ է բարոյապէս, թէ արդեօք իցէ՞ն, կամ ոչ իցեն իրաւունք, կամ օրինաւոր պատճառ դնելոյ զներգործութիւն։ Այլ տես զոր ասացաք զկամաւորէ անուղղակի, կամ ի պատճառն, ի պ. ։ վիճ. ։ ։ այսր ճառի։

Ասելի է երկրորդ։ (3) Գործն ըստ ինքեան ըստ հետ եկել ներգործուն, թէպէտ և չիցէ յառաջատես եղել, և ոչ ըստ ինքեան կամեցեալ, յաւելու զբարութիւն, կամ զչարութիւն, զոր ոչ ըստ ինքեան զհետ գայ ներգործուն, ըստ իրաց ինչ վերաբերեալ ի տեսեալ նոր, և յայնսկս է զօրութեամբ և ըստ ինքեան կամեցեալ ի նմին ներգործութեանն։ Այլ զարձեալ՝ այն ներգործութիւն է բարեգործն, որոյ բնութիւն է ընդաբոյս զհետ գալ բազում բարեաց. և այն է չարագործն, որոյ բնութիւն է ընդաբոյս զհետ գալ բազում չարեաց։ Սակ գործն համարի ըստ ինքեան զհետ գալ ներգործութեան, յորժամ միշտ, կամ իբր ի բազումն հանդիպի։ Սման այսորիկ գայթագղութիւնն զհետ եկեալ յայսմիկ պատնէութիւնն՝ ածեցուցանէ զչարութիւն նր, թէպէտ և պատնէին չիցէ խորհեալ զայնմանէ, վասն զի ըստ ինքեան զհետ գայ այնպիսի ներգործութեան։

Սակայն խնդ զայս եղբայացութիւն ընդ այսոքիկ չափաւորութիւն, յորժամ նմին ներգործութենէ ոչ զհետ եկեսցէ ըստ ինքեան միօրինակ անընդմիջապէս կրկին գործ, մին բարի, և միւսն չար, ըստ այլ սկզբան սեղ Վեշպին. ի. ի. խ. 64. պ. 7. այս է՝ յորժամ միոյ ներգործուէ են երկու գործք միօրինակ անընդմիջական, միւսն հնար է լինել ի դիտաւորութէ, և միւսումն առանց դիտաւորութեան, և ոչ համարելի նմա. ոչ յայտ է ի ջատագովութեան անձին ընդդէմ անիրաւ հրոսակին, որում միօրինակ անընդմիջապէս զհետ գայ փրկութիւն ջատագովելոյն, և մահ հրոսակին։ Օրմէ լինագոյն ևս ասացաք ի վիճաբանութիւն, որ ի վէմ իրաւանց և արդարութեան։

Ասելի է երրորդ։ (4) Գործն զհետ եկեալ ներգործութեան ըստ պատահման, եթէ չիցէ ըստ իրաց ինչ դիտեալ, ոչ ասացաք յառաջին

(1) Ար. ի. 20. պ. 5. Բալ. (2) Անդ. (3) Անդ. (4) Անդ։

ջին եզրակացութեանն, ոչ յանելու զբարութիւն, կամ զչարութիւն։ Այսինքն զի ոչ լինի գտանումն զերաց ինչ ըստ այնմ, որ ե ըստ պատահմանն։ Եւ երկրորդ՝ զի այսպիսի գործք ոչ ի-ւիք իրօք, ոչ յինքեան, և ոչ ի պատճառի են կամեցեալ։ Օգրինակն ունիս տեսանել ի կինն, որ իրաւացի պատճառաւ ելանէ ի տունէն, որ իրաւացի պատճառաւ ելանէ ի տունէն, որում յատուկտեսս լինի զնետ գալ գլորման ոմանց։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ե։

Ի վերայ խոշի մտաց։

ՊԱՐԱԿ Ա։

Օրինդ, ե յանկարծից էպե եղեալ մտաց։

Ասելի է նախ։ (1) Օխիղճ մտացն, որ ի Աստինս գիտողութենէ լսի, իբր գիտութեի՛ ճ այլում, կամ յարակցութեի՛, և մերձեցուցումն գիտուն առ մանաւանդ ինչ գործ, մարթի է սահմանել։ Ասացեալն, յոմ ապէրեցութենէն գործնական մտաց, որ ի հասարակ սկզբանց ապէրեն ինչ ի յոռնաւորն, ասէ թ այժմ լինել իրշելի՛ ներ ի ներ, յոմ առնել՝ ներ ընդ բան. կամ ոչ հասարակորէն ասի. Այլ ապէրեն զերարութի՛, յոմ զչարութի՛ նոցին, որ ասէ թ այժմ էն ի գործ առնելի։ Այդ խիղճ մտացն է եզրակացութի՛ գործնական հաւաքարանուն։ Այս ըստ այսմ՝ գործնական հանձարն, կամ տրտնջականն ասէ, չարն է իրշելի։ տրամադանութի՛ն առնու. խոկով՝ ընդ-ունէ-ան է չար. և խիղճ մտացն եզրակացութենէ ի մանաւորի. ասա ինձ ասէ թ այժմ պարտ է իրշել ի գործ։

Անկնի սահմանս։ Ասի, զոր ասէ, յոմ ապէրեցութի՛։ վճռի խիղճ մտացն է ներգործութի՛ն, և ոչ կարողութի՛, կամ ունակութի՛. քանզի զկարողութի՛ն չէ հնար ի բաց Թողուլ, և ունակութի՛ն է գժուարաշարժ. իսկ զխիղճ մտացն հնար է ի բաց Թողուլ, և դիւրաւ փոփոխի։ Ասի զոր ասէ, յոմ ապէրեցութի՛ն իրշելոյ. վճռի խիղճ մտացն վերարերի առ միտս, և ոչ առ կամս, ոչ յայտ է ի ստուգաբանութի՛ն իսկ անուանն. քանզի խիղճն մտաց՝ որ ի մեզ, բացայայտ ցուցանէ զներգործութի՛ մտաց, և գիտակցութի՛ն ոչ ասացաք, է ընդ այլում գիտութի՛։ Ասի, զոր ասէ էնդհանուր գիտութի՛ յածի զընդհանուր եզրակացութի՛ն շարիլ զբարութի՛, կի՛ զչարութի՛ մարդկային ներգործութենից, ասի կերպապէս գործնական, նոյնպես յորժամ խղճի՛ մտաց յածի զմանաւանդ եզրակացութի՛ն շարիլ զբարութի՛, կամ զչարութի՛ այսր ներգործութի՛ն ասա և այժմ գնելոյ, կի՛ խորշելոյ, ասի գործնականապէս գործնական։

Ասի՝ զոր ասէ, և ոչ հրամանն՝ որ բացատրի հրամայական եղանակաւ բայի, որ պէս. վճռի այսպիսի հրամանս ենթադրէ զխիղճ մտացն, և է բազում անգամ անհամաձայն նմ, ոչ յայտնելն խղճի մտաց, Թէ խորշել պարտ է յիմէ՛ իբրև ի չարէ, մարդն ի հրամայել բանին, և և ի խայթել խղճի մտացն, առնէ։

Ասի, (2) որ ապէրե ինչ ի Տառնաւորի՛ լինել առնելի, յոմ խորշելի. վճռի խիղճ մտացն, Թէպետ և է զանցելոց, վկայելով, Հաստատելով. արհամարհելով, և խայթելով, զորմէ Աւգաբանն ի. Կորնթ. ա. 12. * Պարծանս մեր այս է, վկայութի՛ն մտաց (ըստ Լատ. Խղճի մտաց) մերոյ ‖. և Հռոմ. կի. 24. ասի զխղճէ մտաց դատապարտելոց, * Որդւո նոցա ոչ վերծանեսցէ ‖. և յայն սակս զխիղճ մտացն ըստ բռնանդակ ընդարձակութենան իւրում սահմանել պարտ էր. Որ ապէրե ինչ լինել, յոմ լինելի. և յոմ ելանել առնելի, յոմ խորշելի. այլ քանզի ստոյ խօսիլք զխղճէ մտաց, ըստ որում է կանոն առնելեաց, նմին իրի և ընդ նովին ամփոփմամբ սահմանեցաք։

Ասելի է երկրորդ։ Խիղճն մտաց բաժանի առհասարակ ի ճշմարիտ, և ի սուտ, կի՛ ի մոլար. ի ստոյգ, և ի հաւանական, կամ ի կարծիքական. և յերկբայական, ի խճճեալ, և յընդարձակ։ Այսընդհանուր եզրանակօք դատի բանն ի սկզբանց հաստատելոյ զօրինաւորութենէ, կամ զապօրինաւորութենէ մանաւանդ առնելութեան. ոչ յայտ լինի ի Թուխլոյ, և ի մեկնութենէ իւրաքանչիւրոց։

Ա՛շմարիտ խիղճ մտացն է, որ ի ճշմարիտ սկզբանց ազդէ ինչ ի մանաւորի լինել օրինաւոր, կի՛ապօրինաւոր, որ է իսկապէս այնպիսի։

Սուտ, կամ մոլար խիղճ մտացն է, որ ի սուտ սկզբանց, այլ համարելոց իբրև ճշմարիտ, ազդէ ինչ լինել օրինաւոր, կամ ապօրինա-

(1) Ա. Տ. Ե. 79. պ. 13. Լատ. Ե. 19. պ. 5. Բաղ. Ե. 17. ի վէ ճշմ. պ. 1. Բաղ.
(2) Ա. Տ. Ե. ի վէ ճշմ. վերոյիշ։

քինաւոր, որ ոչ է խակապէս այնպիսի։ Այլ է կրկին, յաղթելի, և անյաղթելի մոլորութիւն, ոյք և նոյն իսկ տգիտութիւնն։

Մեղայ խիղճ մնացն է, որ կերպապէս, և ըստ ինքեան, և ըստ ամ սկզբանց իւրոց, յորոց անընդմիջապէս կազմի, է այնպիսի, մինչև արտաքսել զամ բանաւոր երկիւղ զներ-հականէն։

Հաւանական, կամ կարծիքական խիղճ մեղացն է, որ ի հաւանական և ևթէ սկզբանց ազդե ինչ լինել օրինաւոր, կամ ապօրինաւոր, ընդ երկիւղիւ ներհական մասին։

Երկբայական խիղճ մնացն է՝ կախումն մեղացոյ, որ ոչ իմիք մասին հակասութեան հաւանի, եթէ ևս հակադրեալ պատճառաց միօրինակ հաւանականաց, որ և ասի դրականապէս երկբայական. և եթէ ևս չունելոյն պատճառս ինչ հաւանութեան, կամ անհաւանութեան, որ և ասի բացասապէս երկբայական, և լաւագոյն ևս ասէր՝ անգիտութիւն, կամ տգիտութիւն. քանզի որում խնդրէ, ևթէ արդեօք աւազք ծովու իցեն զոյգ, լաւագոյն պիտի, ոչ գիտի, քան ևթէ երկիցուն. վասն ևթէ և ևս խնդրեր, ընդեր երկբայիս, չունիմ ինչ տալ պիտի։ Խիղճ մնացն ըստ երկուց եղանակացս ևս երկբայական, ոչ երևի լինել տիրապէս և ճշդիւ առնալ խիղճ մնաց, վասն ոչ է դատումն սահմանաւորելոյ, ոյք պարտ է լինել խղճի մնաց։

Ենթեմնատ խիղճ մնացն է, որ ի ընչին և միսպառ արհամարհելի պատճառաց դատի, կամ երկնչի, ևթէ գուցէ չար իցէ առնելոյն թիւնն։ Ուսցաք, դատի, կամ երկնչի. վասն ևթէ յիրաւի յայսպիսի ևթէ և ի անոտի պատճառաց դատեսցի լինել առնելոյնն չար, է խակապէս խիղճ մնաց. իսկ ևթէ միայն երկնչէ, ևթէ գուցէ իցէ չար ընդդէմ դատաստանն, զոր ունի զբարութիւն նի, ոչ է տիրապէս խիղճ մնաց, այլ առաւել ստուեր, կամ նմանութիւն խղճի մնաց։ Ուսոլինն ասի ի ենթեմնատութիւն կերպացնալ. և երկրորդն՝ ենթեմնատութեամբ վարանեալ։ Ընդդէմ առաջնոյն չէ արժան առնել, այլ ընդդէմ երկրորդին մարթի է, ոյ ասացուք ստորև։

Այլն, կամ ընդարձակ խիղճ մնացն է, որ ի կարի ինի ևթէ, և յորդմանէ պատճառաց դատի ոչ լինել չար՝ որ իսկապէս է չար, կամ ևթէ չար՝ որ է ծանր չար, կարօղ գոլով երկոցուն ևս հեշտաւ խեղաթիւր լինել։ Այս հայի փարիսեականն, որ զմեծն փոքր, և զփոքրն մեծ առնէ, զմժգուն քամէ, և զուղտն կլանէ։ Մատթ. ԻԳ. 24։ Երկրորդին այս խիղճ մնաց, խճճեցոն, և ընդարձակին, յայսմ՝ ոչ յայտ է՝ տարբերին ի հաւանականէն, զի հաւանականն հաստատի ի ծանր պատճառս, և ոչ սոքին, ուստի վերաբերին ի մոլորն։

ՊՐԲԿ. Ե.

Ընդէ՞ր պարտաւորի հաւատացեալ մոլոր խղճի տալոյ, և վնաս։

Կրինակի հնար է մեզ համառօտիւ խղճի մնաց. բացատրէ՛ ոչ առնելով ընդդէմ նի. և դրականապէս՝ առնելով ըստ նմա։

Ասելի է նախ։ (1) Ոչ երբէք արժան է առնել ընդդէմ խղճի մնաց, ևթէ յարգելոյնն, և ևթէ ի պատուիրեն. ևթէ ճշմարիտ իցէ, և ևթէ մոլար, թէպէտ և յաղթելի մոլորութեամբ. մինչև յաղթել՝ խղճի մնաց լինել իմիք արգելել չէ հնար առնել զայն. և յաղթելն լինել իմիք պատուիրեալ. չէ հնար զանց առնել զայնուիկ։ Ի հատարակ ընդ սէրն Աւգուստինի։

Յուց. Նախ՝ ի բանից անտի Ղաքելոյն, Հռոմ. ԺԴ. 23.* Ամենայն, որ ոչ ի հաւատոյ է, մեղ է։ Ամենայն հաւատովք առհասարակ սուրբ հարք և Ռեկնիչք խնման զխիղճն մնաց։

Յուց. Երկրորդ՝ բանիւ։ Նախ՝ (2) խիղճ մնացն է մերձաւոր և անընդմիջական կանոն մարդկային ներգործութեանց, ըստ որում ազդ առնէ, կամ մերձեցուցանէ զործնեա աստ և այժմ, որ պատուիրէ, կամ արգելու, և կամ ըստ որում զօրութիւն և անուամբ օրինաց արգելու, կամ պատուիրե զայս ներգործութիւն. թէպէտ և գուցէ օրէնքն ոչ արգելուն, կամ ոչ պատուիրեն. ապա առնել ընդդէմ խղճի մնաց՝ է առնել ընդդէմ օրինաց, որ ներգործութիւն պարտաւորէ, գէմ որ համարի այնպիսի, զոր չէ հնար առնել առանց արհամարհանս օրինաց։

Երկրորդ՝ (3) Նա մեղանչէ որ կամի զմեղս, և զայն ընդունի, իսկարդ՝ որ առնէ ընդդէմ խղճի մնաց, ևս և մոլար խղճի մնաց, կամի զմեղս. ապա։ Յուց. փոքր։ Նա կամի զմեղս, որ առնէ զայն՝ զոր դատի մեղք. իսկարդ՝ որ առնէ ընդդէմ խղճի մնաց, առնէ՝ զոր դատի մեղք. ապա։

Ասելի է

(1) Ա ոտ՝ Ի. 19. պ. 5. Բոլ. Ե վերոյհն. տեղ։ (2) Անդ։ (3) Ռոմ. Ե. պ. 26. Բոլ.

Ասելի է երկրորդ։ (1) Ոչ միայն պարտաւորիմք չառնել ընդդէմ անյաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճի մտաց, այլև պարտաւորիմք բացարձակապէս առնել ըստ այնմ, յորժամ ազգէ՝ լինել խիք ի պատուիրանէ առնելի։

Հետ. նախ։ Ազգի զանցառութիւնն ներգործութիւնն, զոր անյաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճի մտացն ազգէ լինել ի պատուիրանէ առնելի, ոչ է ի հաւատոց առաւել քան զգրութիւն ներգործութիւնն, զոր ազգէ լինել արգելեալ։ Երկրորդ՝ վասն ոչ առնելն ըստ անյաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճի մտացն, որ պատուիրէ առնել՝ լինչ, է առնել ընդդէմ նմա. ոչ եթէ խիղճն մտաց ազգէ քեզ անյաղթելի մոլորութիւն ստել՝ առ ի փրկել զկեանս ընկերին, եթէ ոչ արասցես ըստ այնմ ստելով, նովին իսկ առնես ընդդէմ նի, իսկարդ՝ ի նախընթացից եզրակացութիւնէ յայտ է, թէ չէ արժան առնել ընդդէմ անյաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճի մտաց. ապա։

Ասելի է երրորդ։ Հաւանականագոյնս պարտաւորիմք առնել ըստ յաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճի մտաց, որ պատուիրէ՝ լինել խիք առնելի, ոչ բացարձակապէս, այլ թէութիւն, և ըստ ներգործութիւնէ, թէ ոչ՝ ի բաց դիցի, ոչ մարթի, և պարտի ի բաց դնել։

Այսր է նովիմբ պատճառք. մի՝ զի զանցառութիւնն ներգործութիւնն, զոր մոլար խղճէ մըտացն ազգէ՝ ի պատուիրանէ լինել առնելի, ոչ է ի հաւատոց. և երկրորդ՝ վասն ոչ առնելն ըստ յաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճի մտացն՝ որ պատուիրէ առնել լինչ, է առնել ընդդէմ նորա, ոչ արդ ասեմք զանյաղթելի մոլորութիւն մոլար խղճէ մտաց. ապա։

Առիցես։ Կարող է, և պարտաւորի ի բաց դնել զայն խղճ մտաց. ապա ոչ պարտաւորի առնել ըստ նմա։ Բրդաթև կարող է, և պարտաւորի ի բաց դնել. այլ եթէ ոչ ի բաց դիցէ, զի՞նչ պարտ է առնել նմա։ Վանգի յայսմ ևեթ ենթադրութիւնէ զօրէ եզրակացութիս մի, է ասեմք՝ թէ պարտաւորի զհետ երթալ նմա, վասն ոչ կարէ ընդդէմ նի առնել, արդ՝ առնէր ընդդէմ նորա, եթէ ոչ զհետ երթայր նմա։ Անկարելիցես. ապա պարտաւորի մեղանչել, զի մեղանչէ զհետ երթալով նմա։ Այո՝ այդպէս է. պարտաւորի ի մեղանչել, ոչ բացարձակապէս, այլ յինենթադրութիէ՝ որ նմա է կամաւոր, զոր բառնալ կարող է՝ ի բաց դնելով զխիղճ մտացն։ Այս ոչ է անպատշաճ։

Ընդդիմացս նախ։ Օրհրդ՝ ի բաց դնել պարտ է նմա, որ ունի զյաղթելի մոլորութիեամբ մոլար խղճէ մտաց։

Պիտեմ։ Պարտ է ի բաց դնել զայն խոհմութիւն, և հաւատն քննութիւն. զի մի եթէ յանդգնութիւն ի բաց դիցէ, և գուցէ խղճէ մտացն՝ զորմէ կասկածի լինել մոլար՝ չիցէ մոլար, դիցէ զանձն ի վտանգի առնելոյ զլար՝ զոր խղճէ մտացն արգելոյր, կամ չարաչար զանց առնելոյ զլորով պատուիրեր. ապա պարտ է զաղերս խոնարհութիեն մատուցանել առ Այրն լուսոյ, զիրն բովանդակ ճշդիւ քննել, խնդրել խորհուրդ ի գրոց և ի գիտնոց, և զայնպիսի զգուշութիւն ի գործ դնել, զոր խոհեմ և ընտիր անձինք սովոր են ի գործ դնել ի մեծամեծ գործոցդիս։ Արդ՝ շատ է, հասարակօրէն խօսելով, ոգիտաց, նա թէ և խճճեսցի ուսումնական, գատումն եթէ հովանի, եթէ խոստովանաւորն, և եթէ վերնագունին, որ ասէ, թէ խղճէ մտացն է մոլար. վասն իրաւամբ ընթադատի, թէ Ա՛ծ նոցա, զորս եդ ուղղիչ այլոց, ոչ զանայ զայս կարևոր ի կատարվրել գնեն, չունելով նոցա զառանձինն։

Ընդդիմացս երկրորդ։ Արդեօք հայատանն կարող է հնազանդիլ վերնագունին ընդդէմ խղճի մտաց, որ ազգէ լինել ապօրինաւոր՝ աստ և այժմ հնազանդիլ նմա։

Պիտեմ, թէ ոչ. վասն՝ ոչ ասացաք, ոչ երբեք արժան է առնել ընդդէմ խղճի մտաց, և նա պարտաւորէ զօրութիէ ձեռնային պատուիրանաց, որ գնարագոյն է ի զպատուէր մարդկան։ Իսկ եթէ իցէ անյաղթելի մոլորութիէ մոլար, հայատանն պարտի զայն ի բաց դնել, և հնազանդիլ։

Այլ զգուշանալ արժան է, զի մի աստ չըփոթեսցի խղճէ մտացն զօրինաւորութիէ, կամ զապօրինաւորութէ հնազանդութիւն, զոր պարտ է մատուցանել աստ և այժմ վերնագունին, ըստ երկրայականին, կամ ըստ տեսական դատման զանհրաւորութիենէ պատուիրանի նի, ըստ օրում երևի շփոթել աստ ոմանց, և յայն սակս զայս խնդիր կարի ինչ կնճռեալ ճառեցաւ, և լուծանեն։ Վանգի սոքա են ամենևին տարբեր, և կարող է հայատանն երկրայիլ, կի՝ հաւանականագոյն ևս դատել տեսականապէս, թէ վերնագունին պատուիրէ զայր, և սակայն գործնականապէս դատել,

(1) Աստ՝ ե. 19. պ. 6. էջ։

զատել, թէ պատասխան ասա և այժմ հնազանդիլ նմա։ Ա՛ռ որպ բացատրութիւն

Խնդրիցես երբեմն Ա՛րդեօք հպատակն, որ երկրացի, կի՛ հաւանականագոյնս գատի զգատաճիրան վերնագունին լինել զապօրինաւոր իրաց, կարո՞ղ է, և պարտաւորի հնազանդիլ նմի։

Պէսպ՛։ Հպատակն, որ ոչ է ստոյգ, այլ երկրացի, կի՛ հաւանականագոյն ևս գատի, թէ պատուիրանք վերնագունին են զապօրինաւոր իրաց, հասարակօրէն խօսելով, կարող է, և պարտաւորի հնազանդիլ նմա, արարեալ անձին զինիզ մտաց բարոյապէս ստոյգ զօրինաւորութիւնէ հնազանդութեան իրոյ ի սկզբանցդ որք զհետ գան։

Ա՛յս՝ սի՛ հարց ուսուցանեն, թէ հնազանդիլ պարտ է վերնագունին, յորժամ ոչ է բոստոյգ, թէ որ պատուիրի՛ է ընդդէմ Ա՛յ։ Այն Օգոստ. գիրք 22. ընդդ. Փոստոսի, գլ. 75. ասէ. Ա՛յր արդար, երբ գոյ ընդ արքայէ, ընկալեալ և սերնահոգւոյս էցէ, զնուռըիցոյն, ուզըն-ըիւ յարօր է պարբերական ի հրամանէ նո, զոհելով զերծ ճարտարան խաղաղութիւն, որում այն որ պարտէրէր, պոյծ է՝ ըի ոչ է ընդդեմ աստուծի պարտէրանին, յա՛ ըի արդեօք ընդդեմ էցէ, ոչ է պոյծ։ Այն Ա՛ստուածարդոս՝ գիրք ի՛ վերջ պատուիրք. և տնօրին. գլ. 12. ասէ. Ո՛չ ինչ ճանգամ խնամոյ Ա՛յ պարտէրէր մարդ, որ ոչ էցէ պոյծ, ըի անհամոյ է Ա՛յ, ասելոյն անդէմարդ ընդառնել պարտ է, ոչ ըի Ա՛յ պարտէրէր։ Այն Ա՛ստուածարդոս սենայի՛ ի տրամաբան. որ ի՛ վե՛ հնազան, ասէ. Հպատակն, որ բռնաւորացեալ ելիցէ, ըի արդեօք որ պարտէրէր էցէ՞ հեղ, ըի ոչ, յայնժամ պարտաւորէ հնազանդիլ հնազանդելոյն։

Երրորդ՝ վերնագունն ունի ստոյգ իրաւունս պատուիրելոյ, և ոչ վե՛ երկրացւոյն հպատակին մերկանալ յիրաւանց իւրոց, ապա հպատակն պարտաւորի հնազանդիլ նմա. քանզի են առնչակից՝ իրաւունքն պատուիրելոյ, և պարտաւորութիւնն հնազանդելոյ։

Երրորդ՝ ի բացասուած հնազանդութեան, յորժամ չէ հնար նշանակել զպատճառն, տկարանայ իշխանութիւն ի վերնագունս, կորնչի հնազանդութիւն ի հպատակս, ծնանին կռիւք և կռիւք ընդ ամէն վերնագունից և ստորնոց. և այսպէս խափանի կառավարութիւն ի բաղումս, հանդերձ գայթագղութեամբ այլոց։

Ա՛րդ՝ յայսց սկզբանց, թէպէտ և ճշմարիտ տեսական երկրացւոյն, կի՛ հաւանականագոյն գատուածն զանհամաձայնութենէ պատուիրանին, զոր ենթադրեալք լինել անկաղթելի, կարող է հպատակն առնել անձին զինիզ մտաց բարոյապէս ստոյգ զհամաձայնութենէ հնազանդութեան իւրոյ, զայսօրինակ տրամաբանեալ. Կարող եմ, և պարտաւորիմ հնազանդիլ վերնագունին, յորժամ՝ ոչ եմ ստոյգ, թէ զոր պատուիրէ ինձ՝ է ընդդէմ Ա՛յ. խակարդ՝ ոչ եմ ստոյգ, թէ զոր պատուիրէ ինձ աստ և այժմ՝ է ընդդէմ Ա՛յ. ապա կարող եմ, և պարտաւորիմ աստ և այժմ հնազանդիլ նմա։ Ա՛ն ծագոյնն է բարոյապէս ստոյգ յերեալ սկզբանցդ. փոքրագոյնն է ֆիզիկապէս ստոյգ. նմին իրի և եզրակացութիւնն, որ է խրշձն մտաց, է բարոյապէս ստոյգ։

Ա՛սացաք, հռոմբոլօքեան խօսելով. վասն եզբակացութեին կրե զրացատութեի. այս է՝ եթէ հնազանդութեն զհետ եկեսցէ ծանր անպատշաճութի, քան անհնազանդութեն։ Ա՛ռանզի ոչ համարի, թէ խոհեմ վերնագունն կամեցի պարտաւորել յայնպիսի պարագայս, ապա թէ ոչ՝ զերգծանէր յիրաւունս իւր. և եթէ տգէտ գոլով՝ ատտիկս տիպեսցէ զանպատշաճութեին, իմանալ պարտ է՝ ցորչափ կարող է, և պարտի հպատակն հնազանդիլ։ Ա՛ս չէ հնար ասել, թէ ունի զստոյգ իրաւունս պատուիրելոյ յայնպիսի պարագայս. այլ ընդդէմն առաւել երևի ըստոյգ, թէ չունի։

ԳԼ Ի Կ. Գ.

Ա՛յս որոյ պէտութի, և ըստ ծրդելոյ ծանրութեան էցէ հեղ առնելն ընդդէմ խղճի մտաց։

Ա՛ռելի է նախ։ Ա՛ռնելն ընդդէմ եթէ ուղիղ, և եթէ մոլար խղճի մտաց, ըստ ինքեան ոչ է մասնաւոր մեղք. վասն պատուիրանին առնելոյ ըստ խղճի մտաց՝ ոչ է մասնաւոր պատուիրան, այլ ընդհանուր, որպիսի է պատուիրանն հնազանդելոյ օրինաց. Ա՛մին իրի՝ որ լինի ընդդէմ ուղիղ խղճի մտաց, զորօրինակ գողանալն ի խայթել խղճի մտաց, ունի զանաւսկ մեղացն՝ որ գործի, այս է՝ գողութեն. (1) իսկ որ լինի ընդդէմ մոլար խղճի մտաց, վերաբերի յայն տեսակ մեղաց, զոր ազգէ խղճի մտացն՝ ընդդէմ որոյ գործէ. զորօրինակ՝ եթէ խղճի մտացն ազգեսցէ ասել՝ ա՛ն ի փըրկ

(1) Ա՛նդ՝ գ. 5. տո 3։

կել զկնանա ընկերին, ոչ սուտն վկրարերի առ մեզ մարդասպանութեան. եթէ ազդեսցէ՝ թէ երդուելն է սեղանակապտութեի, եթէ երդումիցէ՝ լինի սեղանակապտութեի: Պատճառն է, վզի ներգործութեին տնօրինացուցանի յառարկային, ոչ ըստ որում է յինքեան, այլ ըստ որում է յմարդնման:

Աստի է երկրորդ: Որ լինի ընդդէմ եթէ յաղթելի, և եթէ անյաղթելի մոլորութեամբ մոլար խղճի մտաց, է մահուչափ, կամ նուիրի մեղք. ըստ որում խիղճ մտացն ազդէ լինել մահուչափ, կամ ներելի. զի ոչ անսակրն, նոյնպես և քանակութեին չարութեե առեալ լինի յառարկայէ, ոչ ըլ ինքեան, այլ ըստ որում ըմբռնի, և առաջի դնի կամաց. վասն որ առնէ ընդդէմ խղճի մտաց՝ որ ազդէ լինել մահուչափ, մեղանչէ մահուչափ, և եթէ ազդեսցէ խիղճ մտացն՝ լինել ներելի, մեղանչէ ներելի: Այլ ի բաց առնուլ պարտ է, բայց եթէ զոր խիղճ մտացն յաղթելի մոլորութեի մոլորեալ ազդեսցէ լինել ներելի, կամ թեթև. իցէ իրաք ծանր, և մահուչափ. վզի կամաւոր մոլորութեին, զոր օրինակ է յաղթելն, ոչ բառնայ զէական ծանրութեի մեղաց. նմին իրի որ գողանայ զոսկի, համարեալ յաղթելի մոլորութեի՝ լինել մեղք ներելի, տակաւին մեղանչէ մահուչափ:

Աստի է երրորդ: Եթէ մոլար խիղճ մտացն ազդեսցէ՝ լինել իմիք չար, այլ ոչ որոշակի՝ լինել մահուչափ, կամ ներելի, ոչ բառնամ անգամ հանդիպի, զանգանել պարտ է: Կամ խիղճ մտացն առաջի դնէ զեմ շըփոթութեի զնելն, զորով յածի իրրև գծանդր իր, և կամ իրրև զթենեւ իր: Եթէ առաջինն, առնելն ընդդէմ նմի լինի մահուչափ. և եթէ երկրորդն, լինի ներելի: Ի միշտ նոյն պատճառ. վզի քանակութեին չարութեե կամաց՝ է յառարկայէն բանիւ ըմբռնման: Իսկ եթէ ոչինչ իւիք, և ոչ իսկ շփոթութեի միտ դիցէ ծանրութեե, կամ թեթևութեանն, հաւանականագոյն երևի, թէ յայնժամ լինի մահուչափ մեղք առնելն ընդդէմ նորա. վզի ըստ այսմ արարոցն դնէ զանձն ի վտանգի մահուչափ մեղանչելոյ, և կամի գործել զմեղս, որ ինչ և իցէ: Հաստատ. Որ ի պատրաստի է երդնուլ զինչ և իցէ, եթէ ճշմարիտ, և եթէ սուտ, եթէ ոչ երդնուլ միտ ճշմարտութեին, և ստութեին՝ երդնուցու, մահուչափ մեղանչէ յերդնուն, թէպետ և զճշմարիտն երդնուցու. ապա ըստ նըմին օրինակի:

Այլ առ չափաւորութեի ինչ այսր լուծման վս հանգստեան խղճի մտաց, համարիմք ընդ Ալեքսիոսի, զի եթէ զր իցէ այնպէս պատրաստ հոգւով, մինչև ի գալն ի միտս նմի, թէ զոր առնէ, է մահուչափ, ոչ երբէք կամեր առնել զայն, անբասիր լինի ի մահուչափ ձեղաց. վզի յունակական պատրաստութեի, կի ի տրամադրութեի անտի համարի, թէ զայն զոր առնէ՝ ոչ ըմբռնէ իբրև զմահուչափ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Գ Լ Ո Ւ Խ Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Ե Ր Ո Ր Դ

Օ՞րէդր պարտ է ընդել խոստովանաւորն ընդ խոստովանողացն, ըզր պէտն առնել վասր ենիզ մտաց:

Աստի է նախ: Եթէ խիղճ մտացն իցէ յաղթելի մոլորութեի մոլար, երևի անտարակոյս թէ պարտաւորի խոստովանահայրն ազդ առնել խոստովանողացն իւրում. Նախ՝ վզի իբրև ըզբժիշկ պարտի զգուշացուցանել զնա ի կերպական մեղաց, յորոց ոչ լինի անբասիր յաղթելի մոլորութեի մոլորեալ խղճիւ մտացն. և երկրորդ՝ վզի սյնպիսի խոստովանողին է ի վճռակի չարութեի, և անընդունակ արձակման: Այս առնել պարտ է և զնացանել, որք հարցանեն, թէ արդեօք այս ինչ իցէ մեղք, թէ ոչ. վզի նովին իսկ՝ զի հարցանեն, երևին երկբայիլ, և չունել զանյաղթելի տգիտութեի. և այն զի խոստովանահայրն ոչ է միայն դատաւոր խոստովանորդացն, այլև վիպա, որոյ պաշտօնն է ուսուցանել, մանաւանդ զնա՝ որք խնդրեն ուսանիլ: Ուր զերկոսին մասունս զայսոսիկ նըշակացուս համարիմք ճշմարիտ, թէպետ և ոչինչ յայս ուղղութեե երևնացի. վզի նոյն պատճառք ըստիպեն, և ի վզ այսր ոչինչ անպատշաճութի գնետ գայ ազդարարութեին. քանզի միօրինակ մեղանչէ կերպապէս խոստովանորդին ազդ առնուլ, և ոչ ազդարարել, որովհետև յաղթելի տգիտութեի նորա ոչ արգարացուցանէ զնա ի կերպական մեղաց:

Աստի է երկրորդ: Եթէ խիղճ մտացն իցէ անյաղթելի մոլորութեի մոլար, պէտք են զանազանութեե: Կամ դոյ յայս ուղղութեան, և չիք վտանգ ծայրագոյն անպատշաճութեե գնետ գալոյ ազդարարութեին. և կամ չիք յայս ուղղութեե,

ղութեան, և գտանի վտանգ ծանրագոյն անպատշաճութեանէ, քան զնիւթական մեղս խոստովանորդին։ Եթէ իցէ յոյս ուղղութեան, և չիցէ վտանգ ծանրագոյն անպատշաճութեան, քան զնիւթական մեղս խոստովանորդին, պարտաւորի խոստովանահայրն ազդ առնել նմա, զի ըստ որում միտք՝ պարտաւորի ուր չիք երկիւղ անպատշաճութեան՝ ուսուցանել զխոստովանորդի իւր, և զգուշացուցանել զնա՝ ևս և զնիւթական մեղաց։ Իսկ եթէ չիցէ յոյս ինչ, և կիմկարի իմն սակաւ՝ ուղղութեան. և կիմ եթէ իցէ, բայց իրաւամբ արդեօք երկնչի ի ծանրագոյն անպատշաճութենէ, քան զմահու չափ մեղս խոստովանորդին, հասարակորէն խոստովանահայրն ոչ պարտաւորի, և ոչ իսկ կարէ ազդ առնել։ Պատճառ առաջին մասին է. զի ի բաց առեալ զյոյս ուղղութեան, ամենայնմ անպատշաճութեի զհետ գոյր. այս է՝ մեղանչել խոստովանորդին այնուհետև կերպապէս, մինչ յառաջագոյն մեղանչէր միայն նիւթապէս, և լինելովն ազգ արարեալ՝ դատապարտիլ, որում եթէ չէր ազդ արարեալ՝ կարող էր փրկիլ. ապա շատ է թողուլ զնա ի բարի հաւատս։ Պատրոյ սրբն Գրգոս. ճառ 4. ի մէջ յիսնից։ յառաջքերեալ ի գլ. Եզեկ. ԻԳ. զան. 7. ի վեր ասացին. Եթէ գէ՛ւթէ ոչ օգթել էր, ոչ ազգ առնէէ էր, ոչ էրէկցոցանէէ զնէ։ Պատճառ երկրորդ մասին է, զի ի բաղում չարեաց փոքրագոյնն է ընտրելի։

Ասացաք, հաւաքեալ. վասն ի բաց առնուլ պարտ է զդիպուածս ինչ։ Ի բաց առնուլ պարտ է նախ, եթէ խոստովանորդին տըգիտացի անյաղթելի տգիտութիւն, զորս են հարկաւոր ի գիտել հարկաւորութիւն միմնորդ առ փրկուն. զորօրինակ՝ թէ Աստուած է մի և երբեակ, թէ մարմնացաւ, թէ ցաւս զմեզաց՝ է հարկաւոր ընդ խորհրդոյն առ ընդունելութեի թողութեան մեզաց, և զորս սոցին նման։ Պանդխ՝ թէ իցէ յոյս ուղղութեի, և եթէ ոչ, խոստովանահայրն պարտի զայսցանէ ազդ առնել, և ուսուցանել զխոստովանորդի իւր. մի՛ զի այլազգ խոստովանորդին ոչ է ընդունակ արձակման. և երկրորդ՝ զի թէպէտ և ոչ ազդ արասցէ՝ տակաւին ոչ փրկի ի տգիտութենէ նոցին։ Ապա շատ ևս է դնել զնա յայնմ վիճակի, յորում կարօղ է փրկիլ՝ եթէ կամեսցի. և յորմէ հաւանական է՝ թէ ոչ արտաքս յոյս ուղղութեի զնա ժամանակս կենաց իւրոց։

Երկրորդ՝ ի բաց առնուլ պարտ է, եթէ անյաղթելի տգիտութի խոստովանորդն լինի ի գայթագղութի բազմաց, կամ ի միասս հասարակաց բարւոյն, ոչ եթէ քահանայն՝ որ մատակարարէ զնորհուրդն՝ իցէ անվաւեր ձեռնադրեալ, եթէ անվաւերութի ամուսնութենէ ինչ իցէ նշաւակեալ, ևն։ Ազդ առնել պարտ է խոստովանորդն, եթէ իցէ յոյս ուղղութեան, և եթէ ոչ. վասն բարին բազմաց, ևս առաւել հասարակաց բարին գերազանցէ քան զբարին մասնաւորի ումիք։ Այսմանք յաւելուն, և կարի իսկ քաջ, թէպէտ և տգիտութիւն խոստովանորդոյն լինցի ի ծանր միաս մասնաւորի ուրուք. վասն երևի լինել գործ սիրոյ և արդարութեի, առաւել զգուշացուցանել ի վերնասոցէ զակամայ անմեղն, քան զնա ի վերնասոցէ՝ որ ենթադրի կամաք իւրովք և չարաթեամբ անկանիլ յայն։

Երրորդ՝ ի բաց առնուլ պարտ է՝ ըստ ոմանց արդեաց, և քաջ իսկ. եթէ տգիտութիւն իցէ բնական իրաւանց ըստ երկրորդական ըստկըքանցն, զորօրինակ՝ գիճութեան, վաւաշ հեշտութեի, ևն։ Ազդ թէպէտ և հնար է լինել առ ժամանակ ինչ անյաղթելի տգիտութեի նոցին (զոր բազումք ուրանան), սակայն չէ հնար այնմ տգիտութեի ընդ երկար տևել, և հեշտեաւ և ի սուղ ժամանակի լինի յաղթելի վ կասկածանաց չարութեին, զոր ըստ ինքեան ի մէջ բերէ ներգործութեին ըստ ինքեան չար, և անհաւատ։ Այլ իրի՝ եթէ ոչ ազդ արասցի խոստովանորդն, զայն կասկած, յորժամ հանդիպի, իբր զանհիմն համարի նա ի լուսթե խոստովանահարց, և դիւրաւ արհամարհէ. և այսպէս արդէն ի կերպական մեղս, որ ի չարթեելի մոլորութեի մոլորեալ խիղճ մտացի, կայ և մնայ. իսկ եթէ ազդ արասցի նմա, յոյս գոյ, զի ի մեղանչելն մեծագոյն խայթիւ խղճի մըտաց, զչարաչար սովորութեին յայտնեսցէ խոստովանահարց, և ի նոցանէ ընկալցի զվերկաւոր դարմանս, և հուսկ յետոյ զաստուածս։

Ասիցես ընդդէմ երկրորդ մասին երկրորդ եզրակացութեի։ Խոստովանորդին, յորում չիք յոյս ուղղութեի, եթէ ազդ արասցի նմա, չէ պարտ համարիլ ըստ բաւականին տրամադրեալ առ արձակումն. ապա։

Պնեմ. ուրա. ղառաջարկ։ Պանդխ առ համարելոյ ըստ բաւականին տրամադրեալ, շատ է, զի հերքեալ արհամարհեսցէ զնոսա ուսեալ

ուսանել քան զայմ չարիս ի հասարակի, և չէ հարկ իրևանել առ իւրաքանչիւր մտանաւորս, ապա թէ ոչ՝ նկատեալ զմարդկային դիւրաթահուելի, տակաւք լինելին ճշմարիտ ապաշխարօղք ։ Օ՛ի ասէ սիրն Յովմաս յաւմպետն. Ի. պ. 9. բղ. Օղեպեսաւլ պարբաւոլի՝ է հաւորիլ տասելիրել զինչ ի էպե պարիթա, տան ձղանչել ..... այլ ի մանաւորն ինանել առ այս պարիթ, կամ առ այն, ոչ պարբաւորն. Նա ինչ՝ չիմարուելիամբ գործել. ելել ոչ զանչն, կամ զայլ տպելոյ յայտնելոյ տանաւոր պարիթա։ .... Իսա յայն առ ինչանելն յայտնելոյն՝ առ մանաւորս, է ածել զմարդն ի ձորնունեան, և փալ զաւելն ձեղանչելոյ ։ Օ՛նոյն ուսուցանէ ի լրմ. խ. 3. պ. 1։

Հասացելոցս աստ ունիս մակաբերել նախ։ Զթէ խոստովանահայրն ծանիցէ զամուսնութի խոստովանորդոյն լինել ոչինչ, զոր նա ինքն խոստովանորդին անչաղձելի տգիտութի հաւատոյր լինել վաւեր. և եթէ խոհեմութի համարեսցի, թէ յազգ առնելն խոստովանորդոյն՝ չէ մեկնելոց ի համարեալ կնոջէն, և կամ եթէ մեկնեսցի՝ զհետ գան մեծամեծ անպատշաճութիք և գայթագղութիք, զորօրինակ՝ մրշանջնաւոր ատելութիք, և կապք, անժուժկալութիւն համատ ընտանեաց՝ կամ զաւակաց վատահամբաւութի, կամ լքումն, և որք ի սոցին սակի, պարտի լսել, և թողուլ զխոստովանորդին ի բարի հաւատս։ Իսկ եթէ իցէ զամուսնութէ, զոր պարտ է առնել, հայել պարտ է յանպատուհասութի խորհրդոյն, առ չարիս որոց սովորութի է զհետ գալ անվաւեր ամուսնութեան, եթէ ոչ ազդ արասցի խոստովանորդոյն. և զսոսա համեմատել պարտ է ընդ անպատշաճութէնց, որոց յատկատես լինի՝ զհետ գալ, եթէ ազդ արասցի նմա. և զոր նուազ համարեսցի, ընտրել պարտ է, ազդ առնելով, կամ լռելով։ Հասարակօրէն յորժամ բանք լինին զապագայ ներգործութենէ, ի կալ մնալ անթողէ իրացն, փոքրագոյն չարիք զհետ գան՝ եթէ ազդ արասցի, քան եթէ ոչ ազդ արասցի։ Այլ հասարակօրէն յայս դիպուճած ազդ առնել պարտ է խոստովանորդոյն։ Ի դիպուճածոց աստ ունիս լուծանել և զայլս, որք սոցին նման։

Ունիս մակաբերել երկրորդ։ Խոստովանահայրն պարտաւորի ազդ առնել խոստովանորդոյն, զոր տեսանէ ունել զմոլար խիղճ մեռանց ընդդէմ իւր, այս է՝ որ համարի լինել մեղք՝ որ ոչ է, կամ լինել մահուչափ՝ որ է ներելի միայն. զորօրինակ ասիկն համարել պարտաւորեալ զանձն ընդ մահուչափ մեղք առաջիկայ գտանիլ երեկոյեան ժամուն յաւուրս կիւրակէից, և հրամայեալ տօնից, կի չլինել կարող առ զոլացումն անձին ըմպել յաւուր ծոմապահի. կրօնաւորն, կամ կոյն հաւատոյ զանձն ընդ մահուչափ մեղք պարաւանդեալ ի լռութի, կի՝ի ծոմապահս կանոնաց. ամուսնացեալ կինն համարի բազում ինչ մահուչափ մեղս ի գործածութէնն ամուսնեան, որք են միայն ներելի։ Հայսոսիկ, և յորս սոցին նման, խոստովանահայրն պարտի ազդ առնել խոստովանորդոյն. վասն որպէս ասացաք, իբրև զվնասս պարտի ուսուցանել նմա, և իբրև զբժիշկ զգուշացուցանել զնա ի կերպական մեղաց. և առաւել՝ յորժամ ոչ գան զհետ անպատշաճութիք, որք իցեն գերազանց քան զանպատշաճութի՝ որք զհետ գան՝ եթէ ոչ ազդ արասցի նմա. քանզի այն՝ թէ գուցէ խոստովանորդին յայնմանէ դիւրագոյնս և յաճախագոյնս մեղսցէ ներելի մեղաց, է կարի նուազ անպատշաճութի, քան թէ միանգամ միայն մեղսցէ մահուչափ ի մոլար խղճէ մտաց

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ր Դ.

Ի վերայ խճճեալ խղճի մտաց.

Գլուխս խնդրոյ.

Խնդրի նախ. Օ՛ինչ իցէ խճճմտութիւն, և զինչ իցէ խճճուտ խիղճ մտացն։

Պիտ. Խճճմտութիւն ասի այլաբանօրէն՝ ի խճճ, որ է մանրորդ կարծր քարի, և անկանի ի մուճակս ընթացողին, որ նմա ոչ այնչափ վնասէ, որչափ նեղէ, և զընթացսն կասպաղէ. ուստի խճճմտութէնին ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ թևթև և նանիր պատճառ ինչ, որ դիպի ի վէմ չարութէն ներգործութէն, որոյ լուծումն ոչ գտանի, և վ այն միտքն կի համարի, կի կասկածի, կի երկբայի, և կի երկնչի տատապանօք, ոչ թէ չար իցէ ներգործուին։ Հնար է լինել կի զանցելոյ, ոչ եթէ ոք ի մտոտի ինչ պատճառէ երկիցէ, թէ գուցէ զհեղոք ինչ, կամ զպարագայիւք ինչ զանց արարեալ իցէ ի խոստովանութէն, գուցէ հաւանեալ իցէ փորձուէն, և՛ն. և կի զներկայէ, կի զապագայէ, զորօրինակ եթէ ոք ի յայսպիսի պատճառէ երկիցէ, թէ

թե գուցէ զոր առնէ, կամ զոր առնելոց է. իսկ մեզք։

Կրկնակի մարթի է զանազանիլ խմբմունտ խորհի մտաց, զորօրինակ ասացաք վերագոյնդ, պր. ։ ։ Ա՛ի՛ ի խմբմունտէ կերպացեալ, և է ազդեցութիւն գործնական բանի, որով զբ վն թե. թև և նմանիր պատճառաց՝ դատի զայն, զոր առնէ, լինել ապօրինաւոր, և կամ երկբայի զայնմանէ։ Ա՛յս խորհ մտաց անյատկապէս առ ի խմբմունտ, այլ է՝ կամ մոլար, և կամ երկբայական, և զայնմանէ ոչ խօսիմք ասուեն, քանզի ըստ որում վերաբերի առ մոլարն, առ ասացաք ի նախընթացս պրակդ. և ըստ որում վերաբերի առ երկբայականն, ասասցուք ի յաջորդ պրակիդ։ Ա՛ւ երկրորդն է խմբմունտութիւն վարանեալ, և տանջեալ, այս է՝ յորժամ զբ դատի՝ զոր առնէ՝ լինել օրինաւոր, սակայն ի թերթև ինչ պատճառաց երկնչի, և տագնապի, թէ գուցէ եղէ ապօրինաւոր. ուստի ոչ գայտ է, ըստ որում խմբմունտ՝ ոչ է տիրապէս խորհ մտաց, այլ ստուերք և նմանութիւնք խորհ մտաց։ Ա՛րդ՝ յանուն խմբմունտ խորհի մտաց՝ իմացեալ լինի առհասարակ, կի՛ նոյն իսկ խրճմունտին, որ է իբր աղբեցուի մտաց խմբմունտի, կամ նոյն իսկ տագնապն պատճառեալ ի խմբմունտութենէ, և կամ տրամադրութիւն հոգւոյն հակեալ ի խմբմունտութիւնս։ Ո՛չ խմբմունտ խորհ մտաց ըստ այսմ առեալ, իմանալ պարտ է զորս գնի։

Խնդրի երկրորդ։ Ընդ ինչ ինչ նշանաց մարթի է ճանաչել զխմբմունտ խորհ մտաց։

Պէի։ Հայոցանէ մանաւանդ։ Ա՛յսք՝ եթէ համարեսցի մեզս, զորս բազում անգամ խմասուունք և երկիւղածք իբրև ոչինչ համարին, կի՛ ի մի նոցին բազում անգամ երկբայեսցի, և յարձցէ զայս։ Ա՛րկրորդ՝ եթէ առն խոհեմի և իմաստնոյ, զորօրինակ առաքնորդի, կամ խոստովանահօր, որք հաստատուն լինել ներգործութիւնն օրինաւոր, կամ ոչ հաւատայ, և կի՛ տագնապիւ երկիւղիւ յայպաղէ, կրկին և կրկին հարցանէ զնոսին, կամ զայլս, ոչ ունէք հաւատացեալ, և զանձնամէծ ստուգութիւն հանապազ խնդրեալ։ Ե՛րրորդ՝ եթէ ի խոստովանութենէն այնպէս մանրազնին բացատրէ զմեզս, մինչև զոչինչ պարագայ, թէպէտ և ղթերթև, և զթերևագոյն ևս, նա թէ երբեմն և զանպատշաճն ևս զանց առնել. զնոյն բազում անգամ կրկնեալ, և պնդեալ, և ոչ խոստովանահօրն՝ որ ազդէ լինել բաւական անսայեալ, կամ ի մէ խոստովանութենէդ բարոյական զգուշութեամբ արարելոյդ՝ ոչ երբէք հանգչել, զնոսին բազում անգամ ըստ բոլորին, և կամ ըստ մասին կրկնեալ։ Չորրորդ՝ եթէ զանհմանեալ աղօթս, եթէ ժամասացութենէ, եթէ ապաշխարութենէ, եթէ ուխտ, և թէ ի պատարագելն, տաղտկալի յապաղմամբ առնէ, բազում անգամ կրկնէ զնոսին, և զկայ առնու, առ ի զղիտաւորութենէն և զմտադրութին վերստին նորոգելոյ։ Ա՛նց ի սոցանէ՝ կարօղ է, և պարտի նա ինքն խմբմունտն ճանաչել զանձն խմբմունտ, և ըստ այնմ վարել մանաւանդ ի վերայութենէ խոստովանահօր իւրոյ, կամ այլոյ ընտիր և ուսումնական առն, որում յոյսն ի խորհ մտաց իւրոց, որ դատի զնա լինել խմբմունտ։

Խնդրի երրորդ։ Ա՛րդեօք արժանի է առնել ընդգէմ խմբմունտ խորհի մտաց։

Պէի։ Ոչ միայն արժան է, այլև վայել է, նա թէ՝ պատասխանութենէ իսկ է առնել ընդգէմ խմբմունտ խորհի մտաց, զորմէ ասացաք լինել վարանեալ խմբմունտութենէ։

Պատճառ առաջին մասին է. վասն զի այսպիսի խմբմունտ խորհ մտացն ոչ է, որպէս ասացաք, ճշմարիտ խորհ մտաց, այլ ստուեր խորհի մտաց. և ոչ դատումն, այլ տագնապ ինչ և երկիւղ ամենևին անհիմն, և կի՛ սաստիկ երևակայուի, որով մարդն եղկելի վարանի։

Պատճառ երկրորդ, և երրորդ մասին է. վասն զի խմբմունտ խորհ մտացն է հիւանդութենէ ինչ հոգւոյ, որ զնաղղութիւնն վերդովէ, զղերմնանգութենէն բառնայ. ծնանի զհնղգութենէ, և զամենամէծ յատպուածն հոգևորականն կինաց. նա թէ տրամադրութիւն առ մեծամէծ մեղս յուսահատութենէ, հաշտչյութենէ, և անհաւատութենէ։ Ա՛նպէս զգուշանալ արժան է, զի մի խմբմունտն բռնութենէ խմբմունտութենէն յաղթեալ, խակապէս գործնականապէս դատեսցի, թէ չար առնէ, կամ գործնականապէս երկբայեսցի զայնմանէ. քանզի յայնժամ խորհ մտացն լինէր երկբայական, կամ մոլար, ընդդէմ որոյ չէ արժան գործել։ Ա՛յլ չէ պարտ դիւրաւ հաւատալ խմբմունտին, որ հաստատէ, թէ առնէ երկբայութենէ. քանզի հասարակորէն առնու զերկբային փոխանակ տագնապի, կի՛ երկիւղի, և կի՛ փոխանակ տեսական երկբայութենան, որ ոչ է խորհ մտաց։

Խնդրի չորրորդ։ Ո՞րք են գլխաւոր պատ-

ձառք խճճուռտութեան։

Պէտ ։ Ամենք են ներքին , և ամենք արտաքին ։ Ներքին պատճառքն են ։ Նախ՝ բնական խառնուճածն կասկածուռ , և երկչոտ , որպիսի են իբր ի բաղումն սեամաղձոտք ։ Երկրորդ՝ տկարամտութենի , և անհաստատութիւն հոգւոյ , որ ոչ կայ հաստատուն ի վի՛ իրացն միանգամ բացորոշելոց , կամ ի վի՛ գործնական սկզբանց ըստ բաւականին ծանուցելոց , և յայսմ գլխոյ՝ կանգնելք բազում անգամ լինին խճճուռտ քան զարս ։ Երրորդ՝ տգիտութենի , ոբով ոք չէ կարող գանազանել ընդ մէջ օրհնուռերին , և ապօրինուռերին . ընդ մէջ փորձուելեան , և հաւանութենե . կամ այնպիսի Ներքուի մտաց , որ բաւական իցէ մտածել զպատճառս երկայնելոյ , և անբաւական՝ լուծանելոյ զայնս ։ Չորրորդ՝ դաղտնի հպարտութենի , որով ոք կարի իմն վստահացեալ ի դատաւն իւր , ոչ ուրուք խորհրդոյ կամի անսալ ։ Հինգերորդ՝ կարի ի մէն խստութենիւն վարուց , որով տկարացեալ գլխոյն , դիւրաւ ամբոխի հոգին ։

Արտաքին գլխաւոր պատճառքն են ։ Նախ՝ ընկերութենի խճճուռից , առաքնոդութենի խըճճուռ ոտ խոստովանահօր , կի՛ ընթերցուռն դիպուածոց խղճի մտաց ի՛նմա , որ չունի միտս ի մտանալոյ , և որոշելոյ ։ Երկրորդ՝ գնէն , որ այսոցիկ Նեարագիտութենէ փորձէ դարձուցանել զմարդն ի կրթուռենէ առաքինուռեց ։ Երրորդ՝ նա ինքն Ինձ , այնպես թոյլ տուեալ , կամ ի պատիժ անցեալ մեղացն , կամ ի կրթուռենի խոնարհութենե , և համբերուռեն , կի՛ առ ի բաց թօթափել զնեղուռին ի ծառայուռենե իւրում , և կի՛ վն այլ ինչ վախճանաց , որ նմա ծանօթ ։

Հինգերի հինգերորդ ։ Պրպիսի դարմանօք պարտ է բժշկել զխճճուռտս ։

Պէտ ։ Նախ՝ ընդհանրապէս խօսելով , ըզպատճառս խճճուռտութեան բառնալ պարտ է ներհակնօք իւրեանց , ըզի ներհակնօք ներհականօք բժշկին ։ Նմին իրի՛ սեամաղձոտն նպաստիւք բժշկին առողջանայ . երկչոտն՝ յաճախ մտածուռենէ հայեացի ի բարութիւն Ինձ , և ծանիցէ զնա՝ ոչ իբրև զկիսատ դատաւոր , կի՛ իբրև զանգութեի հարկապահանջ , այլ իբրև ըզհայր բարի . հպարտն մի հաստատեսցի ի խոհեմութենի իւր , ըստ այսմ ինն և զայլոց ։ Երկրորդ՝ յաճախ և խնարհ աղօթիւք առ Ինձ առ փիլիարիչն վերացեալց դիմել պարտ է . զտապաստանս հոգւոյ իւրոյ համբերուռենէ , և հնարս յանձնառուէ մատուցանել նմա ի հատուցումն մերն մեղաց իւրոց , ստացեալ յայնժամ զորիական ինչ վստահութենի ընդունելոյ երբեմն ըզնպաստս , և զառնելոյ յետ մերկաց՝ հանդարտուռենե ։ Երրորդ՝ զվարս , և զհաստարակաց կարծիս երկիւղածաց , փոխանակ կանոնաց ուղիղ , ստուգիւ ի մոի եդեալ՝ թե Ինձ ոչ թոյլ տայ նոցա առհասարակ մոլորիլ ։ Չորրորդ՝ զգոյշ լինի դատարկուռենե , և վայրապար խօսիցդոց , մանաւանդ զգործոց անցեալ կենաց , ոբք բանան զգուշն խճճուռտութենե . այլ աշխատութենէ անընդհատ պարապեսցի , առաւել ևս նոցին՝ ոբք յաւէտ նպաստեն հոգւոյ , և զոհարձացուցանեն , քանզի միայն չունիցին ըզչարութենի ինչ ։ Հինգերորդ՝ և ըստ հասարակաց դատաստան , դարմանեսցի ամենևին հարկաւոր , և գրեթե մի միայն ի բժշկել զխճճուռտութենի , է կուրակերպ՝ և բացարձակ հնազանդութիւն բանից , խորհրդոց , և պատուիրանաց խոհեմ և իմաստուն առն , որում յայտնի է խիղճ մտաց նորա , զբօրինակ խոստովանահօր , կամ առաջնորդի ։

Խնդրի վեցերորդ ։ Ո՞րչ ինչ առնել պարտ է խոստովանահօրն ընդ խճճուռտ ։

Պէտ ։ Նախ՝ ուր տեսանէ խոստովանահայրն՝ խոստովանողդ իւրոյ լինել խճճուռտ , (և զայն կարող է ճանաչել ի վերոյիշեալ նըշանագրէ ,) ազդ արասցէ նմա , թէ է խճճուռտ , և ըստ կանոնաց խճճուռտութենին բժշկելի . զի մի գուցէ արհամարհելով զխճճուռտութենի՝ արհամարհսցէ զնոյն իսկ զնիրզ մտացն ։

Երկրորդ՝ ստեպ կրկնեսցէ նմա զկարկառուռթենի կուրակերպ՝ և բացարձակ հնազանդուռեամ բանից՝ և պատուիրանաց խոստովանահօր իւրոյ , արհամարհել զնւր դատուռն , և թողել զխճճուռտութենին . և զայս հնազանդութենի , եթե չունիցի պատրաստական կամս մատուցանելոյ , կամ առ այն գուն գործելոյ , արձակել պարտ է զնա իբրև զանբաւժելի . քանզի ոչ ասացաք , հաւիկ նման է նմա այլ ինչ դարմանօք բժշկիլ ։ Իսկ առ հաւանութեցուցանելոյ նմա զայս ամենակերպ և զկուրակերպ հնազանդութիւն , առաջի դիցէ նմա . Նախ՝ թէ խճճուռտն , քանզի ունի զամբոխեալ դատուռն , և զնսանգարելոյ երևակայութենի , ոչ կարէ կառավարիլ տեսական դատմամբ , և այլն սակս նմա առաւել քան զայլոց ասացեալ է ։ Երկրորդ՝ թէ ի հպարտութենէ ։ Ա՛ն լինէր ի՞ սուրբն այն-

յն

նչ մահուչափ. և երկրորդ՝ զի նոյնպես ստոյգ իցէ, թէ չէ ըստ պատշաճի խոստովանեալ։ Ըստ նմին օրինակի մի թողլ տացե զներկայ ընդ երկրայականս մեզս խոստովանել, այլ միայն զնոտայգն, և սոսկապէս ընդ բացարձակապէս հարկաւոր պարագայիցն միայն. և զգուշացուացէ զնա, զի մի արասցէ զտագնապիլ, և զբոստնամի մանրագնիւն քննութիւն, այլ զմիջասահմանն միայն։ Իբ յորժամ ոչ ունիցի, բայց եթէ ներկրայական մեզս, հրամայեսցէ՝ առանց լսելոյ՝ երթալ ի պատարագել, կամ մաչել ի հաղորդութիւն։ Իգ պատճառ սոցա է, զի դրական օրէնքն ի վր նիւթական ամբողջութեան խոստովանութեան՝ ոչ պարտաւորեն ընդ ծանր ինաստ, ոչ ասացեալ ի վերոյ զդրական օրինաց ի հասարակի. արդ՝ մնաս մեծ լինէր, և տառապանք խճճմտին, եթէ զամ երկրայականս, եթէ զներկայս, և եթէ զանցեալս պարտէր խոստովանել, ոչ երբէք լինէր վախճան խճճմտութեանց, այլ անտի առաւել ևս բազմապատկէր, և կնճռոտ. և այսպէս լինէր մշտընջենաւոր տագնապ, և տառապանք անտանելի. վասն եթէ զանց արասցէ զմեղսք ինչ, այն ոչ գրի նմի

Ընդ սակ յետոյ ի բոլորումն բանիցս՝ յուշ լինցի խոստովանահօրն, ի բանս՝ և ի վճիռս իւր մի խօսել առ ի կարծ, իբր երկբայեալ, կամ համարեալ ինչ. այլ տուգիր վճռել, և պատուիրել. ապա թէ ոչ՝ ոչ դադարի տագնապն, այլ առաւել ևս զօրանայ։ Իե ևս ընդ երկչոտից՝ հոգւով հեզութեան վարել, ընդ հըպարտաց՝ խստիր ինչ, այլ ոչ ածել ի յուսահատութիւն, այլ խառնել զիւղ ընդ գինւոյ։

Լինդրի եօթնևերորդ։ Ո՞իարդ պարտ է պէսպէս տալ առարկութեանց խճճմտոյից։

Պատասխանի առ ի բաց խորշելոյ ի խորհրդոյ, և ի պատուհիրանաց խոստովանահարց, ասեմն խճճմտոյք։ Ելախ՝ թէ խոստովանահայրն ոչ ի մտացս ըստ բաւականին զծմն։ Երկրորդ՝ թէ նոքա լաւագոյն ճանաչեն զանձինս, քան ո՞ք և իցէ այլ։ Երրորդ՝ եթէ լինիցէ ի վտանգի մահու, ոչ կամիմ առնել այսպէս, և ի նմին վիճակի մեռանիմ։ Չորրորդ՝ յերկրայականս ընտրել պարտ է զապահովագոյն մասն, և զբազդագոյն նախադասել, քան զանստգոյն։

Ելաջնոյն պարտ է տալ պէիի, թէ այր խոհեմ ոչ առնէ ինչ կուրօրէն, և անխորհուրդ, և եթէ չէր ըստ բաւականին իմացեալ խոստովանահայրն, զայս՝ կամ զայն ոչ պատուիրեր։

յին ո՞ւ։ Ելուկաս. Ֆ. 5. 7։ Երկրորդ՝ եթէ է բարձրամիտ, և եթէ ընդդէմ կանոնաց խոհեմութեան, և խնարհութեան վերնագոյն համարի զբաւտուն իւր, մանաւանդ զայսօրինակ ամբոխանալն, և զբաւտումն առաջնորդին։ Երրորդ՝ եթէ ստոյգ առաջնորդն, նա ինքն խճճմտոյն ոչ մեղանչէ հնազանդելովք, և միաձայն վիպուն սրոյ հարց հոգևորաց, վստի առնէ որ ապահովագոյն է, և զոր ինձ ինդրէ ի նմանէ։

Երրորդ՝ ուսուցանէ նմա, եթէ դրական օրինք, եթէ ձեռայն, և եթէ մարդկային, ոչ պարտաւորեն ընդ ծանր ինաստ, և ընդ մեծամեծ դժուարութիւն, որ ասի բարոյական անկարուն. արդ՝ մեծամեծ տագնապն, և նեղութիւնն, է մեծամեծ դժուարութիւն։ Ալ այսորիկ զխճճմտոյն, որ հանապազ տագնապի ի ժամերգութիւս, և միշտ երկնչի, թէ գուցէ զանց այսրեալ ինչ իցէ, կամ կասկածին ցրուեալ մտօք, արգելցէ ի կերկրնելոյ. նա թէ եթէ իցէ այնպէս խճճմտոյ, մինչև հաղիւ վախճան տալ կրինելոյն, և անտի կրել զծանր և զհանապազորդ տառապանս, ամենևին արգելուլ պարտ է նմա զժամերգութիւնն իրր բարոյապես անկարելի։

Չորրորդ՝ հրամայեսցէ նմա, զի մի ինչ սմենևին, եթէ զեղեալ, և եթէ զորս հանդերձեալ է առնել, համարեսցի մահուչափ մեղս, բայց եթէ որ ստուգիւ յայտնի իցէ նմա լինել մահուչափ, և այնպէս ստուգիւ, մինչև կարող իցէ երդնուլ՝ թէ է մահուչափ. վասնզի յերկրայականս, ոչ ծանուցանէ կանոն իրաւանց, ի հասարակ հանդիպելոյ ի խոհեմ ընդ խոստովանել։ Ելրդ՝ քանզի խճճմտոյն սովոր է երկբայիլ, կամ երևակայել, լինել մեղք, կամ լինել մահուչափ, որք ոչ են, իրաւամբ ընդ թագաւոր յերկրայականս ոչ լինել այնպիսի։ Իե այնզի՝ որովհետև ի վր քաջայայտ իրաց երկբայի, և կասկածի լինել անդ չարուեն, ուր և ոչ ստուգիւ ինչ չարութեան գտանի, լինէր անտանելի բեռն, եթէ պարտ էր ունել գործնականապէս իբրև զմեղս որ ինչ անկանի ընդ երկբայութիւն նորա։

Հինգերորդ՝ յորժամ խճճմտոյն տագնապի ի վր խոստովանութենէն անցելոցդ, թէ արդեօք ը բաւականին զղջացեալ իցէ, կամ արդեօք զնմ մեղս, և զնմ պարագայս խոստովանեալ իցէ։ ոչ երբէք թոյլ տացէ նմա կրկնել զայնոսիկ, բայց եթէ երկարին սոքա զուգընթացս լիցին վհանգամայն. նախ՝ զի ստոյգ իցէ լինել

կու ևս եդեալ , թէ մոլորի խոստովանահայրն , ոչ երբէք խոստովանութեան՝ որ խոստովանէցուն անասոյ պատուիրանաց խոստովանաւորն՝ Աստ գրէ զմոլորութիւն ։

Երկրորդին պիտոյ է , թէ խոհեմ մտաց խրատիչն , ըստ մասին՝ ըստ օրում են խնամուած , են տկար , և մոլար . և այլն սակս ոչ է պարտ վարիլ ըստ նորուն դատման . ըստ այնմ բանի Առակ . Ի . ։ Հնչմագոյնէ ոս ի հոգեպանոյ ։

Երրորդումն պիտոյ է , թէ խոհեմութիւն բազում ինչ առնէին ՝ի ժամ մահու , որք չեն հարկաւոր , այլ անօգուտ , և կամ ստուգիւ անասնային խորհրդոյ առն խնամուն չ ։

Չորրորդին պիտոյ է ։ Չէ պարտ խոհեմութիւն մեալ յերկրայութեան , ուր ընդ աջ ելանէ վկայութիւն և պատուէր խոստովանահօրն ՝ի մի կողմն , և զայն պարտին ունել իբրև զատոյգ , և զապահով , զոր հաւանեցուցանէ նոցա , և պատուիրէ ։

Գ Լ Ո Ւ Խ . Օ ։

Ընդեռ ոչինչ էին գոյացեալ ըստ էութեան , հաւանական , և հաւանականագոյն էղէն մեզ ։

Պիտոյ պարտ է նախ , զի երրակի զանազանի երկրայութիւն ։ Տնսական , տեսականապէս գործնական , և գործնականապէս գործնական ։ Ասոկ տեսականն է այն , որ յաժի շուրջ ըստ բնութիւն , զգայացութիւն , զայժողովութիւն , զորպիսութիւն , և զթեւութիւնք իրաց , եթէ տեսականացոյ , և եթէ բարոյականացոյ , ոմն եթէ յերկրայս անկցիս . թէ արդեօք բնութիւն հրնշանակաց իցէ ընդհանուր . արդեօք միտութիւն ելեալ վարդէնդրով իցէ վաւեր . ևն ։ Տնսականապէս գործնականն է , որ յաժի շուրջ զբարութիւն , կամ զչարութիւն , շուրջ զօրինաւորութիւն , կամ զապօրինաւորութիւն ներգործութիւն ըստ բնութեան և ՝ի հասարակի . և այս բարութիւն , կամ չարութիւն ասի առարկական , և նիւթական . զոր օրինակ՝ եթէ երկրայնցիս , թէ արդեօք օրինաւոր իցէ միտել վարդէնդրով , ճանապարհորդել յաւուր հրամայեալ տօնից . և այլն ։ Գործնականապէս գործնականն է , որ յաժի շուրջ զբարութիւն , կամ՝ զարատութիւն , շուրջ զօրինաւորութիւն , կամ՝ զապօրինաւորութիւն ներգործութիւն , զոր ասու և այժմ պարտ է դնել , մեռ եդեալ ամ պարագային , որ ասի բարութիւն , կամ չարութիւն կերպական . զորօրինակ՝ եթէ երկրայնցիս , թէ արդեօք օրինաւոր իցէ քեզ աստ և այժմ միտել վարդէնդրով զմանուկն՝ որ մեռանի ։

Օգր ինչ ասացաք զերկրայութենէ , ասել պարտ է և զդատմանէ , թէ է երրակ ։ Առակ տեսական՝ ՝ի վերայ բնութեն , կամ որպիսութեան իրաց ։ Տեսականապէս գործնական՝ ՝ի վերայ առարկական բարութեն , կամ չարութեն ներգործութենէ ։ Եւ գործնականապէս գործնական՝ ՝ի վերայ կերպական բարութեն , կամ չարութեան ներգործութենէ ։

Եւ լինելոյ երկրայութեն , կամ դատմանն՝ տեսականապէս գործնական , պարտ է հայել՝ ինչ գործ ունի՝ ոչ միայն ըստ բնթեան , այլև ըստ որում գործածելի , և կամ՝ ՝ի կարգի առ գործագրութեն , և ազդել յայն , մինչև կերպանալ անտի երկրայ ունել և կամ դատման գործնականապէս գործնականի ։ Այսպ թէ ոչ՝ լինի սոսկ տեսական ։ Իսկ՝ միայն յերկրայութեան կամ ՝ի դատման գործնականապէս գործնականի՝ է խոհեմ մտացն երկրայական , կամ հաւանական ։

Վերտել պարտ է երկրորդ , զի երկրայութեին դարձեալ զանազանի ՝ի բացասական , և ՝ի դրական ։ Բացասականն է , յորժամ չիք ինչ , և կամ կարի իսն թեթև պատճառք ՝ի նպաստ , կամ չընդդէմ , և ոչ նշանակեցաք ՝ի վերոյ , է անյատկապէս երկրայութի . և լաւագոյն ևս ասի անգիտութի , կամ տգիտութի ։ Այլ մարդոյն՝ որք զայս ևեթ երկրայութիւն իբր ըստ յատկապէս երկրայութի ճանաչեն ։ Դրական երկրայութիւնն է , յորժամ վճ հակադրեալ պատճառաց , որք երկուստեք հաւասարապէս , կամ գեթ հաւասարապէս են հաւանականք , տատանի ընդ մէջ երկոցուն՝ հանգիտամէտ կացեալ մտաց , և ոչ միումն հաւանեալ ։

Վերտել պարտ է երրորդ , զի զատուգիւն , որ հակադրի երկրայութեան , երրակի մարթ է զանազանել ։ Աեթափիզիկական , փիզիկական , և բարոյական ։ Աեթափիզիկական ստուգութիւն է յարումն մտաց ՝ի ճշմարտութիւն , որ և ոչ ա՛յլ այլազգ հնար է լինել , ոմն բոլորն է մեծ ք զմասն , իւրաքանչիւր ինչ է , կամ ոչ է ։ Փիզիկական ստուգութիւն է հաւանութի ճշմարտութեն , որ ըստ հասարակաց օրինաց չէ հրնար այլազգ լինել , թէպէտ և կարող է լինել այլազգ՝ սքանչելիօք . զորօրինակ՝ այրել վշոյ անկեղդ ՝ի հուր ։ Բարոյական ստուգութիւն է հաւանութի ճշմարտութեն ինչ , առանց հիմ-

ՆՀՐ և բանական երկիւղն զհակադրելոյն . թէ պէտ և հակադրեալն՝ բացատրականապէս , և առանց զբանն չբերելոյ կարօղ է . զորօրինակ են այնքիկ , որք համարին յիրաւանց՝ ի ձեռն երկուց արժանահաւատ վկայից , կամ որք համարին զվկրտութեի ուրուք՝ ի մատնէ վկրտուե . զի թէպէտ հնար է հանդիպել , թէ երկու վկայքն՝ որք համարին արժանահաւատ՝ սուտ վկայեսցեն , և թէ ժողովրդապետն սուտ իցէ գրեալ , սակայն այդ ուր ուրեմն հանդիպի , և է հեռաւոր վտանգ , յորմէ չէ պարտ խոհեմութիւ երկնչել . ապա թէ ոչ՝ ոչ լիներ երկեր վախճան երկրայութեանց : Այս զգուշաւոր ծանօթութիւնք հանդիպին՝ ի զանազան մասունս ՅՀարանութեան . վիշ միանգամ եդեալ չէ մեշտ , հաստատութիւ՝ ի մտի ունել պարտ է :

Ասելի է , Ոչ երբեք է օրինաւոր առնել ըստ խղճի մտաց , որ իցէ երկրայական , հաւանական , կամ՝ հաւանականագոյն տիրապես առել , այս է՝ փոխանակ երկրայութեան , կամ գաւման , որ հաւանական , կամ հաւանականագոյն գործ նականապես գործնական՝ զկերպական բարուե , կամ գլարութեի ներգործուե , այլ միայն խղճի մտացն լարրայապես ստոյգ՝ է կանոն ներգործութեանց մերոց : Այ ստոյգ , և հաստատակաց կարծիք , կամ և Հաւանականաց :

Այս , Նախ : Խղճի մտաց է անհրաժեշտական կանոն ներգործութեանց մերոց , իսկարդ՝ կանոնին պարտ է լինել ստոյգ , և անսխալ գէթ բարեպապես , ապա թէ ոչ՝ ոչ դնէր առաջի իրրև կանոն , այլ լիներ կանոնաւորելի :

Երկրորդ՝ որ առնէ ըստ երկրայական , ըստ հաւանական , և ըստ հաւանականագոյն խղճի մտաց միայն , ոչ առնէ խոհեմութիւ , ապա մեղանչէ : Այս , առաջարկ : Այս՝ ի գործել ուժգ խոհեմութիւ , պարտ է չունել ամենևին զերկիւղ ինչ բանաւոր , և զհիմնեալ՝ ի վի կերպական անհամաստութեան ներգործութեան իւրոյ , քանզի ներգործութեի խոհեմութեան է միշտ գործնականապես ճշմարիտ , և բարեպապես ստոյգ . իսկարդ՝ որ առնէ ըստ երկրայական , կամ միայն ըստ հաւանական , և ըստ հաւանականագոյն խղճի մտաց՝ ի վի կերպական համեստութեան ներգործութեի իւրոյ , ունի զերկիւղ բանաւոր , և ըզհիմնէ՝ ի վի կերպին անհամեստութեան ներգործուե իւրոյ . զի այսպիսի խղճիք մտաց ոչ ելանեն ըստ սահմանս հաւանականուե , կամ կարծեաց , յորոց եութեի է լինել ընդ բանաւոր և զհիմնեալ երկիւղն զհակադրելոյն , և այն զի՝ եթէ չկայր ինչ երկիւղ բանաւոր և հիմնեալ , ապաքէն լիներ ստուգութեի բարեպական : Աստուած : Որ առնու զըմպելն , զորմէ երկրայի , թէ արգելաք իցէ թունաւորեալ , կամ զոր հաւանականաբար , և հաւանականագոյնս միայն հաւատայ՝ չլինիլ թունաւորեալ , յորժամ ունի զայլ ըմպելի ոչ թունաւորեալ , անխոհեմութիւ առնէ . ապա ըստ նմին օրինակի :

Երրորդ՝ որ առնէ ինչ , զորմէ բանաւորապես կասկածի՝ արհամարհել զԱ , նոյնն իսկ արհամարհէ զնա , և զբարեկամուի նորա . զորօրինակ եթէ ոք գործէր ինչ , զորմէ բանաւորապես կասկածէր՝ արհամարհել զբարեկամն , նոյնն իսկ արհամարհէր զնա , և զբարեկամութի նր . իսկարդ՝ որ առնէ ըստ երկրայական , ըստ հաւանական , կամ ըստ հաւանականագոյն միայն խղճի մտաց , առնէ զայն , զորմէ բանաւորապես կասկածի՝ արհամարհել զԱ . ապա :

ԱՌԱՔԵԼԻՆ ԱԻԹԻՒՆ · Ջ · Ի՝ ՀԱՒԱՏԱԿԱՈՒԹԻՆ , Ե ԸՆԴՈՒՆԵԱՆ ԿՈՒՅԵԱՑ ։

Նախընթաց վիճաբանուեդ լուծաք առանիկ ըստ հաստարակաց կարծեաց , թէ չէ արժան առնել ըստ երկրայական , ըստ հաւանական , և ըստ հաւանականագոյն խղճի մտաց . այլ թէ միայն խղճի մտաց բարեպապես ստոյգ՝ է կանոն ներգործութեանց մերոց : Այ ստոյգ՝ է կանոն ներգործութեանց մերոց , կամ՝ ի գաւման , որ տեսականապես գործնական , հաւանական , կամ հաւանականագոյն , զառարկական , և զնիւթական համեստութեի ներգործութեան , հնար է հիմնել միշտորդութի , այս է՝ միշտորդութիւք վերագարձ սկզբանց , զխղճի մտաց բարեպապես ստոյգ՝ ի վերայ կերպական՝ և առարկական համեստութեի ներգործութեի , և ըստ հետևորդի՝ թէ արդեօք արժան է գՀետ երթալ հաւանական , կամ հաւանականագոյն կարծեաց , որ զառարկական համեստութեի ներգործութեի ։

ՊԻՏԱԿ. Ը։

Ընդէ՞ր արձան ինչ էիցէ ընդել խորհելոյ՝ որ նոմազ հաւանեալոյն, և նոմազ ապահովի, ի զատ ընկերացուածէն հաւանականութեան, և ապահովագիտելոյ խոչդ խորհելոյ։

Հաւանական կարծիքն է հաւանութիւն մտաց միոյ կողմանն՝ ըստ յարմար պատճառաց, որք հաւանեցուցանեն զնոյն ճշմարտութիւնն, այլ են տկարագոյնք, և յայն սակս ըստ երկիւղիւ հակադրելոյ ձայնին։ Այլ ըստ այնորիկ այնչափ առաւել, կամ նոմազ է հաւանականութիւն, որչափ պատճառքն են առաւել կամ նոմազ յարմար, և զօրաւոր։

Պատճառն, կամ հիմնին հաւանենուն է կրկին, ներքին, և արտաքին։ Նմին իրի կրկին է հաւանենուին։ Ներքին և արտաքին։ Ներքին հիմն են պատճառքն առել ի նորին իսկ բնութենէ իրին, ի յայտնութենց, ի պատճառաց, և ի գործոց նր, և յանպատշաճութենց հակադրեալ կողմանն։ Արտաքին հիմն է վկայութիւն ըստ պատուոյ, որք զայն կարծիս ունին, կամ կալան։ Այլ այս վճռկայութիւն ոչ շարժէ, բայց եթէ ըստ որում համարին, թէ այն վարդապետք ըստ զօրաւոր պատճառաց զայն կարծիս ուսուցանեն, և ուսուցին։ Նմին իրի զարտաքին հաւանենուին առաւել ի մեծի համարել պարտ է ի վաստակոց, և ի ներհուն մտութենէ վճռպատուց, ևս և ի քանից, և ի փութով նոցա ի քննել զնրս, քան ի թուոյ նոցն։ Վկայութիւն միոյ կրօսր և արդի ծաղաբանի չէ բաւական ի հիմնել զարտաքին հաւանականուն։ և յայտ է այս ի դատապարտել նախադասութենէն աստի Ա՛ղեքսանդրէ ևօթներորդէ։ Ինչ գէշ էդ ինչ լսէր, և ասէր ասաս, պարտ է հաւատալ վճռբեկն հաւանելոյն, յորմէ չէ յայտ, ըստ հեղինակէ յատուկ գոհ էրեկ ահաւանելոյն։

Օհաւանական կարծիս հնար է գմտաւ առնել կրկնակի։ առանձինն, և համեմատութիւն հակադրելոյն, որ իցէ հաւասարապես, կամ նոմազ, և կամ առաւել հաւանական։ և ըստ այսմ վերջին տեսութենէ է առաջիկայ խնդիրս։ Վանգէ ոչ ուրանալ, թէ զկարծիս որ հաստատ հաւանական, առանձինն զմտաւ առնալ, եթէ ուշիչ երևեսցի ի հակառակ կողմն, կամ ինչ չիցէ յայտնապէս սխալական, չէ հնար ընտրել։ վասն չէ կարօղ մարդն միշտ ի բարոյական ունել զամենակերպ ստուգութիւն։ և նա խոհեմութ առնէ, որ առնէ ըստ զօրաւոր պատճառաց, զորոց զհաստատուն ինչ ոչ խափանէ։

Յօրժամ զմտաւ առնի հաւանական կարծիքն ի զուգընթացութենէ հակագրելոյն, որչափ առաւել առնէ հաւանականութենի միոյն, այնչափ առաւել նոմազի հաւանականուն հակադրելոյն, և ի լինելն միում հաւանականագոյն, և առաւել ճշմարտանման։ միւսն լինի նոմազ հաւանական, և առաւել նման ստուգենէ, մինչև դադարիլ յայնժամ ի լինելոյ նորա հաստատուն, և հաւանական, իբր անընդունակ հաւանեցուցանելոյ զճշմարտութենէն, վասն հաւանականագոյն պատճառաց միւսին։ բաւական իսպառ զգործունէութենի հակագրել պատճառաց։

Ապահովութենի կարծեաց կայանայ ի հեռացուցմանն ի վտանգէ մեղանչելոյ։ և ըստ այսմ է ապահովագոյն, որ առաւել ևս հեռացուցանի ի վտանգէ մեղանչելոյ։ Նմին իրի՝ որ է ինքնապատ օրինաց՝ է ապահովագոյն, և որ ի նպատ աղտութենէ՝ է նոմազ ապահով։ Այդ ոմն տեսանէս, զանազանին ապահովութենէն, և հաւանականութենի կարծեաց։ Հաւանականութենէն խնդրի յերևութենէ ճշմարտութենէ։ և ապահովութենէն՝ ի հեռացմանէ վտանգի մեղանչելոյ։ Ուստի հնար է լինել կարծեաց ապահովագոյն, որ իցէ նոմազ հաւանական։ և կարծեաց հաւանականագոյն, որ իցէ նոմազ ապահով։ Յայտ է ի հասարակաց օրինակէ։ կարծիք սիգն Կոնսալիէնդուրայի, որ ուսուցանէ, թէ մեղաւորն նոյն հետայն ի մեղանչելն պարտաւորի դառնալ յապաշխարութիւն, է ապահովագոյն, այլ նոմազ հաւանական։ Այլ կարծիքն սիգն ևովմայի, որ ուսուցանէ զհակադրեալն, է նոմազ ապահով, այլ հաւանականագոյն։

Ընդել է։ Ի զուգընթացութենէ երկուց կարծեաց իմն առարկական համեմատութենէ ներգործութենէ, չէ արժան զհետ երթալ նոմազ հաւանականին, և նոմազ ապահովին, ի բաց թողուլ զհաւանականագոյնն, և զապահովագոյնն։

Ասանց արարեալ զբազում ցուցմունք, որք ի սմ գրոց, ի սմց հարց, ի սմց քահանայապետաց, և յաձաբանից, յորոց և իցէ կարգ։ զորս մարթ է տեսանել յատուկին գրութիւն մեր։

Հայց։ Նախ՝ ի սմն ևովմայէ։ որ յոմպէտ։ 8. պ. 13. ասէ։ Ընդէ նա, որ առնէ ընդդատաստան՝ առնէնէ յերկբայս ընկնի։ ի ներքինէ խոցեալոց, և ըստ այնմ ի ևոլ ձեռ այնոցնէ

պէսի երկիւղածութիւն՝ առնէցէ զՔրիստոս հաս, զնա ընդունի ի վերնատէ. և այսպէս անպարտական ելանէ, ըստ որում առաւել սկիզբն գիտասիրութեան՝ ասի երկիւղածութիւն՝ ըստ Աւետարանին ։ Իսկ այս բանք այնպէս բացայայտ երևեցան Աստուածային Մատենագրի գումարից Ապոստոլաբանից, մինչև ի ճառն ի վերն հաւանականն կարծեաց, համարձ. ասել. Ելնէ այսչի ճշմարիտ էջեն, ուր այնոցիկ, որ գոլ-ծեն զոր հաւանական լուծեալ ։

Հայց. բազմապատիկ պատճառաւ ։ Այսպէս՝ որ ի զուգընթացութենէն կարծեաց ի վերն առարկական հաստատութեան ներգործութենէ, զհետ երթալ նմանազ հաւանականին՝ որ հակառակ օրինաց, ի բաց թողուլ զհաւանականագոյնն՝ որ ի նպաստ օրինաց, չէ կարօղ կերպարանել անձին զնիզճ մտաց բարոյական ստոյգ ի վերն կերպական համեստութենէ և օրինաւորութեան ներգործութենէ իւրոյ, ոչ յաւղիղ սկզբանց, և ոչ ի վերադարձ սկզբանց. ապա մեղանչէ ։ Հետևութիւս յայտ է՝ յորոց վերագոյնդ ասացաք, թէ միայն խիղճ մտացն բարոյապես ստոյգ է կանոն ներգործութենէց մերոց. զի այլազգ լինի անխոհեմութիւն գործել, և դնել զանձն ի վտանգի մեղանչելոյ կերպապես, ուստի և մեղանչել. և գայս առհասարակ ընդունին Հաւանականք ։ Առաջարկ. Եւս ըստ առաջին մասին յայտ է. քանզի ի նմանազ հաւանական սկզբանց չէ հնար յառաջ բերել ուղղակի, և անընդմիջապէ զնզրակացութենէ բարոյապես ստոյգ. զայս ևս ընդունին հակառակորդք ։ Այլ բովանդակ զրժուարութենէն է յերկրորդ մասին առաջարկութեանս ։ Այսին իրի

Հայց. երկրորդ մասն առաջարկ ։ Այ երադարձ սկզբունքն, յորոց Հաւանականք պնդեն, թէ կարօղ են անընդմիջապէս կերպաւորել անձանց զնիզճ մտաց բարոյապես ստոյգ ի վերն կերպական համեստութենէ ներգործութենց իւրեանց, զհետ երթալով նմանազ հաւանական՝ և նմանազ ապահով կարծեանց՝ որ ի նպաստ ազատութենէ հակառակ օրինաց, են. Այր հաւանականաբար գործէ, եթէ հաւանականաբար գործէ ։ Ո-քէնէն, որ հաւանականաբար գործին չէինել, ոչ են ըստ բաւականին հրապարակել, և են անյարմար լինել փղեփոխել փղեփոխել, նմին ինչ և ոչ պարտաւորեն ներքնոցիք ։ Ելերկիւղածութիւն է պայման ազատագին վնաս ազատելոյ. և ինչ ինչ այլ տկար սկզբունք, զի սք են գըլխաւորագոյնքն ։ Ակարդ՝ այս սկզբունք են ունստոյգ, և առ առաւելն՝ հաւանականք. ապա ի սոցանէ չէ հնար յառաջ բերել ստոյգ եզրակացութենէ, կի կերպաւորիլ բարոյապես գործ նախանձապես ստոյգ խղճի մտաց ի վերն կերպական համեստութենէ ներգործութենէ ։ Հետև. յայտ է. քանզի չէ հնար եզրակացութենէն լինել ստուգագոյն քան զսկզբունս իւր ։ Հայց. փոքր ի ոչ հակառակորդք Հաւանականաց ուրանան զայս սկզբունս իրրև բացարձակապէս ստուս, և անտարակոյս հաւանականաբար ուրանան. քանզի են բազում երևելի, և մեծամեծ մատենադիրք, և պատճառք նոցա ոչ են անհաւանական, և երկուքս այս հիմունք զհաւանական կարծիս. ապա այս սկզբունք են անստոյգ, և առ առաւելն հաւանականք. զի եթէ իցեն հաւանականաբար ստուս, ոչ լինին՝ բայց եթէ հաւանականաբար ճշմարիտ ։ Հայր սակս եթէ դնեն Հաւանականք վերադարձ սկզբանց իւրեանց լինել ըստոյգ, յորոց մարթասցին կերպաւորել զնիզճ մտաց բարոյապես ստոյգ, պարտին յաւելուլ զամենայն յայտնապիսի ցուցանել, թէ ոմն ձևնարկութիւք, զորս յառաջ բերաք ընդդէմ նոյ, ոչ միայն ոչ են ստոյգ, այլև ոչ հաւանական. զոր յորժամ ցուցցեն, կամակար միաբանիմք ընդ նոսա ։

Երկրորդ՝ ոմ որ պարտաւորի ի հակառաճառութիս, և ի դժուարին խնդիրս, որք հանապազորդ ծագին, մանաւանդ ի նուիրեա հաւատոյ, և բարուց, պարզամտութիւն խնդրել զճշմարտութիւնն, եթէ իցէ թաղուցեալ, և յայն նկրտիլ ըստ կարի ։ Այս սկիզբն է ամենաճշմարիտ, և բազմօրինակ ցուցանի ։ Այսխ՝ ի բանից անտի Աղեսիոս. լիւ. * Հաւասք ոմն զմ՝ ըստ ճշմարիտ կոչելոցն ունի ։ Երկրորդ՝ զի կրօնն Քրիստ է դալոց ճշմարտուն. քանզի նա է ճանապարհ, ճշմարտութիւն, և կեանք. և զնա կայէ զանձնէ՝ թէ եկի յաշխարհ, զի վկայեցից ճշմարտութեան. և թէ կամիմ հաստատել զայնպիսի կրօն, յորում ճշմարիտ երկրպագուքն երկրպագանիցեն Հօր՝ հոգւով, և ճշմարտութեամբ ։ Երրորդ՝ պահանջէ պաշտօն ընտիր առն, զի գիտութիւն ոչ խոտորնսցի ի ճշմարտութենէ օրինաց, զոր ամ աղբ և աղբիք խնդրեն, և իմանան ։ Այս երրորդ զայն ազդէ ուղիղ քանն, որ առարկայ է ճշմարտութեան ։ Ունէ. իսկարդ՝ որ զհետ երթալ այնմ կարծեաց, զոր հաւանականագոյնս հաւասալ լինել

սուտ՝ և հակառակ ճշմարտութեան օրինաց։ Նա կարի քաջ ստուգիւ ոչ միրե, և ոչ խընդրե պարզամտութիւն զճշմարտութիւն, և ոչ յայն նկրտի ըստ կարի։ ապա ոչ է արժան զհետ երթալ Նոմազ հաւանական կարծեաց հակառակ օրինաց, թողեալ զհաւանականագոյնն՝ որ ի նպաստ օրինաց։

Երրորդ՝ չէ արժան զհետ երթալ Նոմազ ապահով կարծեաց, եթէ ոչ իցէ տիրապէս, հաստատուն, և համարձակ հաւանական։ իսկ արդ՝ կարծիքն Նոմազ հաւանական՝ ի զուգընթացութիւն հաւանականագունին ոչ է տիրապէս, հաստատուն, և համարձակ հաւանական։ Օմն ծագոյնն ընդունին արդ հաւանականք։ Հայուց, փոքր։ Կարծիքն ե տիրապէս, հաստատուն, և համարձակ հաւանական, որոյ պատճառք են այնպէս զօրաւոր, և հաստատուն, մինչև բաւական իցեն ընդունել զհաւանութիւնն ներհուն, և խոհեմ անձին, այսպէս սահմանին հաւանականք։ իսկարդ՝ պատճառք Նոմազ հաւանական կարծեաց՝ ի զուգընթացութիւն հաւանականագունին չեն բաւական յընդունել զհաւանութիւն ներհուն և խոհեմ անձին, այլ միայն արկանել զերկիւղ ինչ զկասկածելոյն։ ապա։ Հայուց, փոքր։ Այսպէս՝ զզօրութիւն, և զգործութիւն այսց պատճառաց Նոմազեցւացանին, և բաւական եղեանն զօրաւորագոյն պատճառք։ ապա։ Երկրորդ՝ այր խոհեմ չէ կարող հաւանիլ կարծեաց, զոր հաւանականագոյնս դատի սուտ՝ քան ճշմարիտ։ քանզի հաւանութիւնն է ներգործութիւնն մտաց, որով դատեմք ինչ իրրև զճշմարիտ, կամ իրրև զճշմարտանման։ ապա։ Ո՞ր ինչ թէպետ և կարծիքն Նոմազ հաւանական ըստ ինքեան, կամ նկատմամբ նորա՝ որոյ հակադրեալն ոչ երևի հաւանականագոյն, մարթի է ասիլ տիրապէս, հաստատուն, և համարձակ հաւանական, սակայն չէ հնար ասիլ բաղձատուութիւն նորա, որոյ հակադրեալն է հաւանականագոյն։

Չորրորդ՝ որ գործէ ըստ Նոմազ հաւանական, և ըստ Նոմազ ապահով կարծեաց՝ ի զուգընթացութիւն հաւանականագոյն, և ապահովագոյն կարծեաց, անխոհեմապէս գործէ։ ապա մեղանչէ։ Հայուց։ առաջարկ։ Կամ երկբայի զհամաձայնութեանն ներգործուն իւրոյ, և կամ ոչ։ եթէ երկբայի, անխոհեմապէս գործէ՝ ի կալ երկբայութեանն, զոր օրինակ անխոհեմապէս գործէր՝ որ առնոյր զկերակուր, զորմէ երկբայէր լինել թունաւոր։ եթէ ոչ երկբայի, կարի քիչ անխոհեմ է, յորժամ ոչ երկբայի՝ աւր են այնչափ պատճառք երկբայելոյ, զոր օրինակ նա լիներ ամենամեծ անխոհեմ, որ ոչ երկբայեր՝ լինել կերակրոյն թունաւոր, յորժամ ստիպողական պատճառք ազդեն՝ լինել թունաւոր։

Հինգերորդ՝ ըստ Համբաւեալ կանոնի իրաւանց, չերկբայիլոնա զպորհոլիզոյն Տան պոբպ է ընդրել, իսկարդ՝ որ հաւանականագոյնս դատի լինել ներգործութեանն ապօրինաւոր, առաւել ևս երկբայի զհամաձայնութեանն նորա, որպես յայտ է յեզրացն, ապա։ Այս այս ևեթ ձեռնարկութեանն զբովանդակ հակառակութեան բացարձակապէս խզէ, այլ զայս հիմնական կանոն, ըստ որոյ գծնգակագոյնս դիմամարտին Հաւանականք, համարեն փաստիւք իւրովք հաստատեացք՝ ի յայսմէնէ պրակիդ, և զայմ փաստս Հաւանականաց կարճեացք։

Ի մէջ այսր ամէն միտ դիր յայսմէնէ նախադասութեանց դատապարտիցդ Հ. Հիւնոլկենբոհոսի մեծասանորդ՝ ի 2. Մարտի. 1670. Ընդհանրապէս յորժամ վճռաբանութիւնք են, եթէ ըստ նէրգնոյ, և եթէ ըստ պրոբաբիլոյ, ընդունելիք և վարելիք նոցա, բայց դիտելի ոչ է ընդ ի տարակոյս հանել նախադասութիւնն, զպատկառելի ինչ, դիտել իմաստութիւնն, և ի համար 3։ Վարձակալ, Հանդերձապահ անբասիր լինի անհատական, որ ոչ հաստատ՝ ստուգութիւնն ի հաստատեալ իրաց։ և համար 4։ Ի դատապարտութեանն այսոցիկ երեքին դատապարտել այս հաստատակաց սկզբունք Հաւանականաց։ Որ հաստատութեամբ առնէ, խոհեմութիւն առնէ։ Հաստատեալ է, ապա և օրինաւոր, և որք ի սոցին սակի։

Առարկեցեք։ Հաւանականք կարող են կերպարել անձանց զխնդիր մտաց բարեացակամ ըստոյգ՝ այսմ հարցի հաւաքանութիւն։ Որ առնէ՝ զոր հաւանականաբար դատի լինել օրինաւոր, խոհեմութիւն առնէ, քանզի հաւանական կարծիքն այն է, որ հաստատի ի զօրաւոր պատճառս, և օրում այր խոհեմ կարող է հաւանիլ, իսկարդ՝ որ զհետ երթայ Նոմազ հաւանական կարծեաց, առնէ զոր հաւանականաբար դատի լինել օրինաւոր, ապա խոհեմաբար առնէ։

Պէհեմ զան, զմեծ։ Որ առնէ՝ զոր հաւանականաբար դատի լինել օրինաւոր, խոհեմաբար առնէ, եթէ ոչ դատեսցի հաւանականագոյնս լինել ապօրինաւոր, անցցէ, եթէ դա-

տեսցի

տեսցի հաւանականագոյնս լինել ապօրինաւոր, ուրանամ։ Իբր յայս մեր դանագանել զիմդր. ուրա. զհետև. Վասնզի նա է իսկապէս անհոգեմ, որ առնէ զոր հաւանականագոյնս համարի լինել ապօրինաւոր։

Սոփիցես նմա. Որ առնէ ըստ ճշմարտի, և ըստ հաստատուն հաւանական կարծեաց, խոհեմաբար առնէ, զի առնէ զօրաւոր և հաստատուն պատճառաւ, որում հնար է հաւանիլ առն խոհեմի. իսկարդ՝ կարծիքն ևս և նոմազ հաւանական, ի զգուշընթացութեան հակադրեալ հաւանականագոյն կարծեաց, և ճշմարիտ, և հաստատուն հաւանական. քանզի հաստատի՛ ի զօրաւոր պատճառ, և չէ ընդդեմ սմ գրոց, ժողովոց, կամ սից հարց, և կամ յայտնի բանի. ապա։

Պղեսմ. Ներեալ մեծադունիդ, զան. զիմդր. Վասնզի կարծիքն նոմազ հաւանական, ի զգուշընթացութեան հակադրեալ հաւանականագոյն կարծեաց, և ճշմարիտ, և հաստատուն հաւանական. Նկատմամբ ծորա, որոյ հակադրեալն ոչ երևի հաւանականագոյն, ընդու. Նկատմամբն, որում հակադրեալն երևի հաւանականագոյն, ուրա. Ոչ ի որովհետև պատճառք ծորա խաթո եղծանին զօրաւորագոյն պատճառաք հաւանականագոյն կարծեաց, չէ բաւական ընդունել զհաւանուն ծորա, որում հակադրեալն երևի հաւանականագոյն. քանզի այն կարծիք միայն է ճշմարիտ, հաստատուն, և համարձակ հաւանական, որ է բաւական ընդունել զհաւանութի ըստ ծորոցին իսկ Հաւանականաց. Տես զերրորդ ցուցումն պատճառաւ։

Սոփիցես երկրորդ. Հաղագատականն ենթադրէ զդրականն. ապա եթէ յերկուց կարծեաց միոյ է հաւանականագոյն, միւսն է ճշմարտիւ հաւանական։

Պղեսմ. Եթէ առցի հաւանականն ճշդիւ և տիրապէս փոխանակ այնորիկ, որ է յարմար ընդունելոյ զհաւանութի առն խոհեմի, ուրա. Նմ զնիթադրութի առաքինութեդ. քանզի յայնժամ հաւանականագոյնդ ոչ լինի առեալ բաղդատաբար, այլ հակադրաբար, մինչև լինել մոացն, միւն է հաւանական, և միւսն ոչ. յոր միտս ասաց Հռաքլեայն. ա. Յորն. է. 9. * Իսկ է (ըստ Հատ. լատ.-փոխ.) անոանանալ ոան զքեզանալ Ի. Իբր Հ ուշան. Գաւառ. ժէ. 23. * Իսկ (ըստ Հատ. լատ.-փոխ.) լեզի նոյ չբերել զայդ. և անոանել ի յետս յեր, ոտն ի ձ-

ղայ առաքն Տ՚։ Իբ. եթէ լաւ է քեռնուլ, կամ մեռանիլ. այլ զի բարի է ոչ ամենեսեան լինն, և ոչ մեղանչելն. և չար՝ քեռնուլն, և մեռանելն։ Իսկ եթէ առցի հաւանականն ոչ այնչափ ճշդիւ, և ոչ այնչափ տիրապէս փոխանակ այնորիկ՝ որ արկանէ զերկիւղինչ զհակադրելոյն, յայնժամ զհաստատագոյնդ մարթէ առնուլ բաղդատաբար. այլ ոչինչ անտի ընդդեմ մեզ։

Սոփիցես երրորդ։ Նոմազ ապահովի մեայ ճշմարտիւ ապահով՝ ի զուգընթացութեն ապահովագունին, զորօրինակ վճճային ամենասական է ճշմարտիւ ապահով, թէպէտ և կրճնաւորութիւնն է ապահովագոյն. ապա ըստ նմին օրինակի նոմազ հաւանականն մեայ ճշմարտիւ հաւանական՝ ի զուգընթացութեն հնդնագունին։

Պղեսմ ուրա. զհետև։ Անհանգիստութիւն է, զի ապահովութիւնն մեծագոյն, և ապահովութիւնն նոմազ, մանաւանդ յայնոսիկ որք հայեին՝ ի խրատս՝ և ոչ՝ ի պատուիրանս, ոչ ծագին՝ ի ներհական պատճառաց, որք գմիմեանս եղծանեն. զորօրինակ հաւանականութիւնն մեծագոյն, և նոմազ. ըստ այսմ ապահովութին՝ ի կրճնաւորութեն ծագի՝ ի կարելիութեն պատուիրանացն, նոյնպէս և՝ ի վճճային ամենասեն։ Այլ եթ հակառակն հաւանականութին, զորօրինակ երրեակ դաշին իբր օրինաւորի, ծագի անտի, զի ոչ եղծանի ընկերութին, իսկ հաւանականութին նորին իբր ապօրինաւորի՝ ծագի յայնմանէ, զի եղծանի ընկերութիւն։

Սոփիցես չորրորդ։ Հայտնելոցս ատի նոմազ ապահովի մեայ ապահով՝ ի զուգընթացութեան ապահովագունին. իսկարդ՝ կարծիքն նոմազ հաւանական, է նոմազ ապահով. ապա մեայ ապահով՝ ի զուգընթացութեն հաւանականագոյն ապահովագունին. ապա արժան է զհետ երթալ այնմ։

Պղեսմ ուրա. զիմդր. Վասնզի կարծիքն նոմազ հաւանական, որ հակառակ օրինաց, ոչ ասի նոմազ ապահով բաղդատութեն, այլ հակադրութեն, այս է՝ ոչ է ապահով, և միւսն է ապահով. ոչ ասացաք՝ ի վերոյ զնոմազ հաւանականէ, և զհաւանականագունէ։

Սոփիցես հինգերորդ։ Կարծիքն բացարձակապէս, և առանձինն առեալ հաւանական, որ՝ ի նպաստ ազատուն հակառակ օրինաց, է ապահով. իսկարդ՝ ըստ ասացելոցդ՝ ապահովի ոչ եղծանի յայլմէ ապահովէ. ապա։

Պղեսմ. զանց արարեալ զառաքերկութեդ.

զան . զմոգը : Պահովին ոչ եղծանի յայլմէ ապահովէ , յորժամ ապահովուին ծագի այլուստ՝ քան ի հաւանականութենէ , ընդու . եթէ ծագեսցի ի նոյն իսկ հաւանականութենէ , ուրա : Ընդ նմին ուրա . և զհետև ։

Օգտակար և ևս թախանձեցուիչ ձեռնարկուիս առեալ յանբաւական հրատարակուէ , և յանյաղթելի տգիտութենէ օրինաց , ի ժառանգուէ ազատութենէ , յիրաւանց զհետ երթալոյ դիւրընկալ մասին , ևն . առաջի դիցուք , և լուծցուք ի յաջորդ պրակիդ : Վշ

ԳԼՈՒԽ Ր ։

Ընդէ՞ր ի չափաբերութենէն երկոց խոշտանգ՝ որ ծնօրինակ հաւանական՝ զառաքինան հոգեզունէն ներգործութենէ արձան էջն զնէր երթալ նուազ ապահով խոշտանգ՝ որ ի նպաստ ազատութենէ , ի քաջ ընդունելոյ զպղտոզութիւնն՝ որ ի նպաստ օրինաց ։

Խաղումք ի հաւանականաց պարտել ի ձեռնարկուեցք , զորս յառաջ բերաք ի հաստատուի նախընթաց եզրակացութեան , թէպէտ ասեն , թէ ընդարձակագոյնս առեալ վասն է կարծիքն հաւանականաց , սակայն դնեն , թէ ոչ է օրինաւոր զհետ երթալ նուազ հաւանական , և նուազ ապահով կարծեաց , ի զուգընթեացուն հաստատուն , հաւանականագոյն , և ապահովագոյն կարծեաց . այլ պնդեն , թէ գէթ արժան է զհետ երթալ միօրինակ , կամ իբր միօրինակ հաւանական , և նուազ ապահով կարծեաց , ի բաց ընդունել զմիօրինակ հաւանական ապահովագոյնն : Ընդդէմ որոց

Ասելի է . Ի զուգընթացութենէ երկուց կարծեաց միօրինակ հաւանականաց զառարկական համեստութենէ ներգործուն , պարտաւորիմք ըզհետ երթալ ապահովագունին :

Հարց . Նախ՝ գրեթէ համարէն ձեռնարկուիս քեմիք , որովք ցուցեալ զնախընթաց եզրակացութիւնն : Տես անդ :

Օգերորդ պատճառն եթէ միւսանգամ հասանացնոցուք :

Հարժամ երկաքանչիւր մասն ևս հակասութեան է միօրինակ հաւանական , և ոչ մին է տիրապէս , և համարձակ հաւանական . ապա տապալին ամենայն սկզբունք հաւանականաց : Հարց . առաջարկ . Ոչ է տիրապէս , և համարձակ հաւանական , որ է խոհեմութենէ հանելն , կամ որում արժանի է հաւանել , և ընծայել նմա զհաւանութիւն իբրև ճշմարտի , թէպէտ և ընդ երկիւղիւ հակադրեալ մասին . խակարդ՝ յորժամ երկաքանչիւր մասն հակասութեան զմնաս ածել զնմ , երևի ունք միօրինակ հաւանական , և ոչ միւսմ ի նոցանէ յայտնապէս պարագայս հնար է խոհեմութենէ հանել իբրև ճշմարտի , կամ և ոչ մի ի նոցանէ է բաւական ընդունել զխոհեմ հաւանութիւն . ապա : Ոչ եղծագոյնս է հակառակորդաց : Հարց . փոքր : Հարժամ երկաքանչիւր մասն հակասութեան է միօրինակ հաւանական , պատճառք երկաքանչիւրոցն փոխհակիր եղծանեն զմիմեանս , և հանգիստանէտ կան , այնպէս՝ մինչև ցորչափ պատճառք միոյն միտեն չընդունելութենէ հաւանութենէ , այնչափ պատճառք միւսոյն միտեն ի հակադրեալն . նմին իբր միտքն ճշմարտանալ , և ըստ մեջ երկոցուն իսկապէս երկրայական . զորօրինակ կշիռն կայ առկախեալ ի հանգիտամէտն , յորժամ յերկոսին կողմանս գտանին հաւասարակշիռ ծանրութիւնք . և կամ ոչ վէմ ինչ ձգեալ յերկուս հակադրեալ կողմանս ի կրկին հաւասար ուժգնութենէ՝ կայ մնայ անշարժ . ապա :

Հսկն Հաւանականք : Կարօղ է կամքն հրամայել զհաւանութենի միոյ մասին , զորօրինակ յերկրայութենէ ի վեր բարութենէ ուրուք , կամքն հրամայէ , զի դատեսցի բարի :

Պիտեմ : Ոստ ոմանց անհնարին է , թէ կամքն գործունէաբար հրամայեսցէ մնաց զհաւանութենի միոյ մասին , ուր պատճառքն են հաւասար : Այլ եդեալ , թէ հնար իցէ բացարձակապէս այդմ լինել , դեռ ստուգիւ չէ հնար լինել խոհեմութենէ , և բանաւորապէս , այլ առաուելն՝ ըստ մտացն , որ կրիւք՝ կամ ախորժակք նախապաշարեալ , և ոչ բանիւք շարժեալ . և այս շատ է մեզ : Պատճառն է . զի դատելն խոհեմութենէ՝ և բանաւորապէս , է դատել ըստ զօրութեանց պատճառին , և ըստ հիմանց բանին , արդ՝ ոչ դատէ ըստ զօրութեց պատճառին , և ըստ հիմանց բանին , որ դատէ ըստ միոյ մասին առաւել՝ քան զմիւսոյն , յորժամ պատճառքն , կամ հիմունքն են երկուստեք հաւասար : Ոչ ոչ ևս համարի խոհեմական , և բանաւոր՝ զայս հրաման կամեաց , զոր տայ մնաց . Ախէդէտ ակնիշ պատճառ շարժէ վրեպ ի հոգիս եղ զայս գործադրութենէ ընդունել օրինաւորապէս , ոչ ընդ ի հոգիս ընդունել տալոյն

սոյն ինքն, զի հաւանեցաւ նմին առնել՝ առ ապօրէնսն։ Եւ՚ի ասել՝ ընդ հաւատաց չէր ոք, որ զայսպիսի հրաման օշ արհամարհեցաք՝ իբրև զանխոհեմ, և զյանդուգն։

Յիճէ ասիցես։ Հայհոյութիւնք՝ որ առ մի մարդն, այն մասն՝ որ յառաջն երևեր հաւասար, երևի հաւանականագոյն։ Պինեմ Նախ։ եդեալ զայդ, ապաքէն արտաքս ելանէ՚ի դրութենէն։ Երկրորդ։ Հայհոյութիւնք չէ հնար միով մասին երևել հաւանականագոյն, բայց եթէ ըստ որումս հարկին մեծագնէ զմիսս։ և մեծագնութիւն միւսոցացանէ, և պատճառէ, զի սակաւս, և կամ ոչինչ բնաւ միտ դիցէ պատճառացն, որ յապահովագոյն մասին։ և առաւել, կամ միայն միտ դիցէ պատճառացն, որ՚ինուաղ ապահով մասին։ և այս է անկոհնմութիւն, և անբանութիւն գործել։

Իսկ առ օրինակն նոր, որ՚ի հրամանէ կամաց դատի բարի, գոլով յերկրայս զարուեստ նոր, պինեմ։ Հայս դիպուածն գտանի սահմանի սկիզբն, որ ուղղէ զայն հրաման, այս է՝ օրէնք սիրոյ, և արգարութեան, որք արգելուն դատել զընկերն՝ լինել շար, բայց եթէ յայտնի լիցի՚ լինելն նոր այնպիսի։ Երդ՝ չուներ ինչ յայտնանէ Հաւանս կանք։

Չորս։ երկրորդ՝ և անպարտելի պատճառաւ։ Այս է հաստատուն, և անտարակոյս կանոն իրաւանց։ Հայերէնեայնոս պատմահօրէնն ոտն պոչ է ընդդէմ։ Իսկարդ՝ որ յածի ընդ մէջ երկուց կարծեաց միօրինակ հաւանականաց, և երկրայական, ոչ յայտ է յաստացելոցս, ապա։

Հնուց մեծ՝ Ցախ՝ գլ՝ Նշանակելոցն Սատանայ՝ ի մի մեղաստան։ գիրք 5։ մակագ։ 12։ յերկրայութենէ, թէ արդեօք քահանայն սպանեալ իցէ զոք, պարտ է համարել զնա մարդասպան, և անկանոն։ վասնզի որպէս ասէ Նիկովկենտիոս երրորդ, Հայս պետքն պատրէնէ է պատհասանի՝ ոտն յանդուգն պատրաստել։ վերոյհիշեալ՝ ոտն յանդուգն պատրաստել։ ոտն յանդուգն պատրաստել։ ոտն յանդուգն պատրաստել։

նացիս, որք մեռեալ էին յերկրորդ ամենատե-
ղին, և արդէն երկրայիցին զմահուանէ առաջ-
ին ամենայնի, պարտ իցեն վարել, ասէ. Լաբէ
այլ ոչ, ի՛ ինն ոչ, վասն ոտանցն ամենայն գո-
հանացն հանեալ անկցին երկիւղալոն, նմա՝ ընդ ո-
քոտն ամենայնա՝ ի վտանգ վտարանդի ընդ երկիր-
բէ. այլ ինձն ոչ ինչ երբ պարտի խնդրել,
Աստ Նմին օրինակի՝ գլ. Վիննոբէ. ի մի միջոց,
նոյն. Լիննովկինտիոս երրորդ՝ հարցեալ, թե
զի՞նչ ինչ առնել պարտ է ամենայնի, որ անձ-
կանօք կասկածի ի մի արգելման պատկի ամեն-
նոյն, և ի միջ վաւերացեալ նիւթ անգետ գոլով
ամենանայելին, և ոչինչ երկրայելով, նաիլն օ-
րինակաւ պիտէ ի բանս յայսմանիկ. Վիտանդ ևիվճ
տարայ հարկանէ զհագիլն ի հատատիան, և ի ըն-
դառաջ հատատիանէն, ընկալեալ և չէնչ յայտնի,
և յայտնապէսին, երբոշ և տրեալ զպարտս հա-
պատրանէ, այլ ոչ և պարտ պահանջել, զի մի
ի հրեան, կամ ի հատատիան, կամ ընդդէմ օրէնայ ա-
ռատատիանին (զանազանել զպարտս), կամ ընդ-
դէմ պատճառ եղեալ տարայ (պահանջելով զպարտս),
գործեսցէ զինա։ Վիաչայսցէ է, թե սի քա-
հանայապետքս լուծանեն զերկրայական դիպ-
ուածս զայսոսիկ ըստ կանոնաց զհետ երթալոյ
անհովազդոյն կարծեաց. երբոյն յայսպիսի դիպ-
ուածս ապահովագդոյն է հատուցանել զպարտս,
զի մի բանաբարելոցի իրաւունքն, զոր ամենա-
նակիցն բարի հաւատով ստացիւ հաւատոյ ու-
նել. ապահովագդոյն է ոչ պահանջելն, զի ա-
րուիշեաւն օրէնք ամենանեաւ ոչ պարտաւորէ
պահանջել, գներ զանձն առանց հարկի ի վը-
տանգի ապօրինաւոր զուգաւորուն։ Ի՛րդ՝ պիտի
տայր Հատատիանն, թե օրինապէս կարող է
առնել զերկոսին ևս, հատուցանել և պահանջել։

Լ՛ԺՀ՛ՈՒՆ ՈՒՈՐՈՒԵՑ։

Ի՛ուարկիցես Նախ։ Ոչինչ օրէնք, թէպէտ և
գուցէ ի կողմանէ իրին, պարտաւորէ զՀպա-
տակս մերձաւորապէս, և յերկրորդում ներ-
գործութեանէ, ցորչափ ոչ է Նոցա՝ առանց ինչ
Նոցին յանցանաց՝ ընդ բաւականին ծանուցեալ,
և հրատարակեալ. իսկարդ՝ ցորչափ չէտ առ-
Նելոյ զնմ զգուշութեանի մեայ ճշմարտիւ, ստու-
գիւ, և հատատիան հաւատական առ ամենե-
սեան, թէ չէք օրէնք արգելիչ ներգործուե
ինչ, այն օրէնք եթէ գուցէ ևս ի կողմանէ ի-
րին, ոչ է ըստ բաւականին ծանուցեալ և հը-
րատարակեալ Հպատակաց. ապա։

Պ՛ենեմ Նախ։ Ի՛յդմ ձեռնարկութեանէ ղՀետ
դայ, թէ որ երկրայի, եթէ արդեօք մեղու-
ցեալ էցէ մահուլսափ, ոչ պարտաւորի խոստո-
վանիլ զմեղս, ասելով, եթէ օրէնքս խոստովա-
նութեան ըստ բաւականին ոչ է հրատարակեալ,
Լ՛ս դարձեալ՝ թէ վտնգաւք հաւանական կար-
ծեաց ոչ բարւոք ուսուցանէն լինել խիք ա-
պօրինաւոր, զոր գիտեն՝ եթէ այլք պատապա-
րեն իրրև օրինաւոր։ Վիանգն յայնժամ ըս և-
դեալ սկզբանդ՝ օրէնքն չեն ըստ բաւականին,
հրատարակեալ։

Պ՛ենեմ երկրորդ՝ ուրանալով զենթադրութի
փոքրագունդ. այս է՝ լինել ստոյգ, և հաստա-
տուն հաւանական, թէ յերկրայութեանէ չէք օ-
րէնք, փեղի՝ ոչ ցուցաք, երկու կարծիք միօ-
րինակ հաւանականք փոխոխակի զմիմեանս եղ-
ծանեն. ուստի և ոչ մին է ստոյգ, և հաստա-
տուն հաւանական, այլ երկրայական։ Ի՛այց
եգեալ զայդ,

Պ՛ենեմ երրորդ՝ և գլխաւորաբար, զանազա-
նելով գիտքր։ Էորչափ միայ ստոյգ, և հաս-
տատուն հաւանական, թէ չէք օրէնք, ոչ է
ըստ բաւականին հրատարակեալ, եթէ ոչ իցէ
միօրինակ ստոյգ, և հաստատուն հաւանական,
թէ են օրէնք, ընդուս. եթէ իցէ միօրինակ ըս-
տոյգ, և հաստատուն հաւանական, թէ են օ-
րէնք, ուրս։ Վիանգն յայնժամ օրէնքն լինի
երկրայական, և յայնսակս ըս բաւականին հը-
րատարակեալ ի պարտաւորել, եթէ ոչ ուղ-
ղակի, և զորութիւ իւրով, գեթ անուղղակի,
և զորութիւ ընդհանուր օրինաց. այս է՝ յերկ-
րայութեանէ զապահովագդոյն մանն պարտ է ընտ-
րել, և ըս հետևորդի՝ զերկրայական օրէնն պարտ
է պահել, փեղի այն է ապահովագդոյն։

Ի՛արկիցես երկրորդ։ Ի՛նչպէսիչ տգիտու-
թիւն օրինաց անբաւիր առնէ՝ զոր գործէնն-
վաս. իսկարդ՝ ստոյգ և հաստատուն հաւանա-
կանութեանէ զոչ արգելմանէ ներգործուե ինչ,
ևս և ի զուգընթացութեանէ միօրինակ հաւանա-
կանութեանէ, հարկաս յարակցի ընդ անյաղթելի
տգիտուե օրինաց, ապա։ Ի՛նուց. փոքր։ Ի՛այն
տգիտութեանէ է անյաղթելի, որ յետ բազմամեայ
ուսմանց, և յետ քրտնաջան վաստակոց կրօ-
վամիտ անձանց, յաղթիլ ոչ մնրթայաւ. իսկ
արդ՝ այսպիսի է տգիտութեանէ օրինաց, ընդդէմ
գոյուե որոյ զինին պատճառք ճշմարտիւ և ըս-
տոյգ հաւանականք. ապա։

Պ՛ենեմ, թէ այս ձեռնարկութեանէ գոլով մեր-

ձաւոր

ձաւոր նախընթացին, գրեթէ նոյնօրինակ լուծանի։ Այսինքն՝ այնմ զՀետ գան նոյն անտեղութիւնք, ոչ և նախընթացին։ Երկրորդ՝ ստուգ եղեալ կրնայ լինել հաստատուն հաւանականութիւն՝ ի զուգընթացեալ միօրինակ հաւանականութիւն։ Երրորդ՝ և գլխաւորապար զան. զիտքը։ Ստոյգ և հաստատուն հաւանականութիւնն չկրնայ օրինաց, և ա՛ի զուգընթացեալ միօրինակ հաւանականութեանց հակառակ կողմանն, և ստուգիւ յարակցեալ ընդ անյաղթելի տգիտութեանց, որ՝ ի բաց տանի զորոշ և զստոյգ ծանօթութեանց օրինաց, ընդու. որ՝ ի բաց տանի զերկրային ծանօթութեանց օրինաց, ուրա։ Երդ՝ յերկրային, ապահովագոյն մասին պարտ է զՀետ երթալ։ Այս յայտնի մարդի է պէտ տալ երրորդ՝ զանազանելով զնոյն փոքր. այսպէս։ Ստոյգ և հաստատուն հաւանականութեանն ոչ կրնալով օրինաց, և ա՛ի զուգընթացեալ միօրինակ հաւանականութեանց, է հարկաւ յարակցեալ ընդ անյաղթելի տգիտութեանց ստուգութեանց կրնալոյ օրինաց, ընդու. Նորին իսկ կրնալութեան օրինաց, ուրա։ Այս յայտնի ճշմարտէս խարխն հակառակորդք։ Երդարև՝ որ հիմամբ երկրային զկրնալութենն օրինաց, ոչ գիտէ անյաղթելի տգիտութեանց զստուգութեանց կրնալութեան նորա, կամ թէ այն ստուգիւ գոյ. բայց ոչ տգիտանայ անյաղթելի տգիտութեանց զկրնալ նորա, որովհետև ունի զայնմանէ զերկրային ծանօթութեան։ Այս ոչ իսկ առ Հաւանականս երբեք լսելի եղէ, թէ նա՝ որ երկրային զմէքէ, տգիտանայ զայն անյաղթելի տգիտութեան. զորօրինակ՝ որդին, որ երկրայի՝ թէ արդեօք կենդանի իցէ Հայրն, ոչ տգիտանայ անյաղթելի տգիտութեան. ապա թէ ոչ՝ կարող էր յաւիտենական կրնէնորա։ Կինն, որ երկրայի զկենաց առն, ոչ տգիտանայ անյաղթելի տգիտութեան, թէ կենդանի իցէ. ապա թէ ոչ՝ կարող էր անցանել յերկրորդ Հաստատութեան։ Որ երկրայի, թէ արդեօք իցէ նզովեալ, կամ անկանոնական, ոչ տգիտանայ անյաղթելի տգիտութեան կրնալ իւր նզովեալ, կամ անկանոնական. ապա թէ ոչ՝ կարող էր ապահովապէս վարիլ՝ իբր ոչ նզովեալ, և ոչ անկանոնական, ընդեմ վճռոց սրբ քահանայապետաց։ Կինն, որ երկրայի զկատարութեան Հաստատութեան, ոչ տգիտանայ անյաղթելի տգիտութեան կրնալ վաւեր. ապա թէ ոչ՝ կարող էր Հաստատանել, և պահանջել զպարտս, զոր արգելուն իրաւունք։

Երարկիցես երրորդ։ Երկրայութեան լինելութեանն, կամ պարտաւորութեան օրինաց, ստացումն է ի նպաստ ազատութեան. իսկարդ՝ յերկրայութեան լաւագոյն է պայման ստացողին։ Որ։ Ի հատոտոյ։ Ալղեագրաս. ի վերն արբայ. իրաւ և պէտ 65. ի 6։ Այս ոչնդր պարաւանդի ի պահպանութեան երկրայական օրինաց։

Այսր ձեռնարկուն, որ է մի ի գլխաւոր հիմանց համօրէն Հաւանականաց, կրկին է հաստատել լուծումն։ Առաջինն ուրանայ զմեծագոյնն. և երկրորդն ուրանայ զփոքրագոյնն արտաքոյ նիւթոյ արդարութեան։ Այ

Պետեմ նախ՝ ուրա. զմեծ։ Ազգի յերկրայութեան լինելութեան օրինաց, կամ ոչինչ բնաւ, և կամ գէթ երկրայական է ստացումն ազատութեան. արդ՝ յայտ է, թէ երկրայական ստացումն ոչ առնէ լաւագոյն զպայման ստացողին, և ոչ իսկ՝ ինութեան արդարութեան։ Հետ. ազատարկ. Նախ։ Ստացումն ազատութեան ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ իրաւունք առնելոյ զոր ինչ և կամեսցի. քանզի չկայ աստ ստացումն օրինական, որ սահմանի, Երբեմն երբէն նպաստիկար մարմնոյ, հոգւոյ, և երկուանց. վասն չէ հնար այլազգ խմանալ, բայց եթէ զերկրայութեան՝ կամ ըզկարողութեան առնելոյ ինչ օրինապէս. իսկարդ՝ մարդն ոչ երբեք ստացաւ զերկրայութեան առնելոյ ինչ՝ զոր և կամեսցի՝ յերկրայութեան օրինաց, քանզի ոչ երբեք ստացաւ զերկրայութեան առնելոյ զոր ինչ և իցէ յանդգնութեան, և առանց խորհրդածութեան բանին, որ գիպեր՝ եթէ յերկրայութեան օրինաց ոչ ընտրեր զապահովագոյնն։ Երկրորդ՝ որ երկրայի զօրինաց՝ երկրայի զպարտաւորութեան օրինաց, զի է յատկութեան նորա. իսկարդ՝ որ երկրայի, թէ արդեօք պարտաւորի յօրինաց, երկրայի զազատութեան իւրմէ, կամ զերկրայութեան առնելոյ՝ զոր օրէնք արգելուն. ապա ստացումն ազատութեան՝ ի նմա ոչ է ստոյգ, այլ երկրայական։ Երրորդ՝ յորժամ Հաւանականք ասեն, թէ կարող է ոք օրինապէս առնել ընդդէմ երկրայական օրինաց, վասն ունի զազատութեան, խնդրեն զսկիզբն, և զնոյն ցուցանեն նոյնա. քանզի ազատութեան աստ իմացեալ լինի՝ ոչ փիլիսոփայական, այլ բարոյական, որ ըստ ասացելումն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ իրաւունք՝ և կարողութեան առնելոյ ինչ օրինապէս. ուստի ցուցանել, թէ կարող է օրինապէս առնել ընդդէմ օրինաց, վասն ունի զազատութեան, է ցուցանել՝ թէ կարող է օրինա-

պէս դնել զայս Նուագործութիւն , վասն ունի զերաւունս , և զկարողութի օրինապէս դնելոյ զայն . որ է յայտնապէս ենթադրել զայն որ ինդրի , և ցուցանել զնոյնն նուաւ ։ Ցորորդ՝ ուր է ստոյգ լինելութի ազատութիւն ։ ապա ուր է ստոյգ ոչ լինելութի ազատութիւն ։ ապա ուր է երկբայական լինելութի օրինաց , անդ է երկբայական ազատութիւն ։

Պինեմ երկրորդ՝ ուրանալով , կամ առաւել ևս զանազանելով զիմքը ։ Լուագոյն է պայման ստացողին՝ ի նիւթս արդարուե , ընդու։ ի նիւթս այլոց առաքինութենէց , ուրս ։ Քան զի յայնապես ի նիւթս արդարութի լաւագոյն է պայման ստացողին , նախ՝ զի որովհետև մարդիկ ըստ իմիք գոլով ընչասէր՝ չեն սովոր թողուլ զինչս իւրեանց առ այլս , և ըստ իմիք այր ընտիր չէ սովոր ստանալ զժառանգութի իրաց ինչ առանց պատճառի , վասյսորիկ յերկբայութենեան առնուն՝ ի մէջ բերէ զընձեռաւութի , թէ նա է տէր իրացն , որ զայն ստացեալ ունի ։ Երկրորդ՝ զի գոլով բարեաց բաղդի ներքոյ անկեալ մարդկային իշխանաւե ի կարգի առ բարին հասարակաց , սահմանեցին օրէնսդիքք , թէ յերկբայութենեան՝ ստացոյն կարող է գրաւել իրրև զնեբ՝ զբարիան զյինսոխկ , զորս ստացեալ ունի , վս հասարակաց բարւոյ , այս է՝ զի մի անստոյգ լինին տէրութիք իրաց , և անսպառ՝ վնէք , ոչ ընդարձակագոյնս գրեսցուբ ի Ճառն՝ որ ի մի իրաւանց և արդարուե . վիճ. 4. պ. 3 ։ Երկրորդ՝ ի նիւթս այլոց առաքինութենէց չիք ինչ ի պատճառացս յայսցանէ . և արդարութ ոչ երբէք , և ոչ ուրիք գտանի յիրաւունս սահմանեալ այս օրէնք արտաքոյ նիւթոյ արդարուե , այլ ընդ հակառակ իրաւունք ամ ուրիք սահմանեն ի նիւթս այլոց առաքինութենէց , թէ զապահովագոյն մասն յերկբայութեան պարտ է ընտրել ։

Լ՚ռարկիցես չորրորդ ։ Ըստ կանոնաց իրաւանց · 57 · Ազջագրաւ · ի վն կանոնաց իրաւանց · գիրք 50 · մասագ · 17 · և այլուր · կարծիքն բարեգութի է նախադասելի . ապա չէ պարտ միշտ ընտրել զապահովագոյնն ։

Պինեն ոմանք , թէ այս կանոն եգաւ վս արաւքին ատենի , ըստ տալոյ զպատիժս յերկբայութիւնս գործոյ , և այս է զկետ երթալ ապահովագոյնն ։ քանզի ապահովագոյն է թողուլ զպարտաւորն անպատիժ՝ քան զանմեղն անիրաւուբ պատժել ։ Պինեն այլք , թէ յիրաւունս ոչ ասի բարեգութի կարծիք , որ նպաստէ ազատութեն , կամ ցանկութեն . քանզի զայն ասալ պարտ է ասել չարագութի , և չարաշահ , այլ այն ասի բարեգութի՝ ըստ իրաւագիտաց , որ նպաստէ կատկի , կրծնի , կամ խորհրդոց , կամ ըստ Աեղեստրոսի , որ նպաստէ կարծելոց , օրոց , պրեաց , և պանդխտաց ։ Ալ արդ՝ զբարեգութի կարծիս , զնաբդ և իմացի , նախադասել պարտ է յորժամ է համաձայն կանոնաց խոհեմուե . և չէ այսպէս կարծիքն , որ նպաստէ ազատութեն հակառակ օրինաց , ի զգրնեթացութեն միօրինակ հաւանական կարծեաց , որ նպաստէ օրինաց ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Գ ։

Լ՚ըրեւ , ոչ ամն էդ չնեւ էբնել հաւանական նոգեւոր խոչեմաց՝ որ նոմազ ապահով , ի չբեր ընդհանուրն նոմազ հաւանական այլ ապահովագոյն խոչեմաց , ուր է ինդրին դէպ ի չեր առաւել հաւանական ներգործութեն ։

Պասելի է ։ Յորժամ խնդիրն է միայն ի վերայ առարկական հաւաստութեն ներգործութեն , արժան է զկետ երթալ կարծեաց , որ է յայտնապէս և հաստատուն հաւանականագոյն , և նոմազ ապահով , կամ որ նպաստէ ազատութեն , ի զգրնեթացութեն նոմազ հաւանական , այլ ապահովագոյն կարծեաց , կամ որ նպաստէ օրինաց ։ Լ՚ առհասարակ ամենեցուն կարծիք ընդեմ Աենդրոկեայ , ի Ծանօթութիս առ թուղթն 5 · Աենգաղտիոսի . ընդդեմ Աինիքեայ՝ ի գիրսս Աուսոլ Լ՚ոգւոյ . և ընդդեմ սակաւուց ոմանց , որք դնեն , թէ պարտ է միշտ զկետ երթալ ապահովագոյն կարծեաց ։

Լ՚սացաք , յորժամ խնդիրն է դէպ ի վերայ առաքինական հոչեմութեն ներգործութեն . այս է՝ արդեօք արժան իցէ , թէ ոչ . կամ յորժամ խնդիրն է ի վն հաւանականագոնութեն իրաւանց , և խնդրի , թէ արդեօք պատուիրանք՝ կի օրէնք պարտաւորեն . քանզի եթէ խնդիրն իցէ ի վերայ հաւանականագոնութեան իրաց , կամ գործոյ , այս է՝ ի վն վաւերուե , գոյացութեն , որակութեն , և թէութեն իրաց ինչ , ոչ է արժան միշտ զկետ երթալ հաւանականագոյն կարծեաց՝ վն վտանգի ոչնչուե իրաց , կի վնասելոյ այլում , զոր՝ հաւանականագոնութեն կարծեաց գործոյ ոչ ի բաց բառնայ ։ Օրօրինակ՝ թէպէտ և հաւանականագոյն է՝ վաւեր լինել

զՀետ երթալ Հաստատուն Հաւանական կարծեաց։ Այսուհետև՝ ոչ ոք կարող է ասել՝ թէ Հաւանականագոյն կարծիքն կայ մեզ ընդ սահմանօք Հաւանականութեան, ապա ե՛ս կարող եմ ընդ երկիւղի Հակադրեալ կողմանն. քանզի Հաւանական կարծիքն եապէս ե՛ս Հաւանութեամբ մեզ կողմանն՝ ըստ պատճառի, որ է յայտնի՝ ի համոզել բարոյապէս։ սակայն ե՛ս ստելի, և ըստ այնմ՝ ընդ երկիւղի Հակառակ կողմանն։

Եթէ ասիցես ընդ Այսմանէ, և ըստ այլոց ոմանց, առ որս միայն ևս Հաւանականագոյնն ե՛ օրինաւոր. թէ ևս Հաւանականագոյն կարծիս կայ մեզ այս՝ երկիւղ ինչ, այլ այնմ՝ ի գործադրութիւն առն խոհեմի չէ արժան մեզ դնել, զգոյն իսկ ասելիք և մեք զայսմանէ և զՀաստատուն Հաւանականագոյն կարծեաց։

Այսուհետև՝ ի վկայութիւն՝ Լսախ՝ սքոլաստիկոսն յ։ յ։ խ։ 70։ պ։ 2։ ասէ՝ Ի ներբերումն Թուխիդեայ, յորոյ վերայ հոգաբանն գործադրէ, չէ Հնար ուսումնասիրել սահմանս երկուց ընդհանրական տեսակաց, և ինքնին ոչ ինչ ընդհանրական։ և յորմէ՛ շատ ե՛ Հաւանական սահմանքն, որ ի բնաշխարհս Հասանէ ճշմարտութիւնն, ընկալեալ և ի սակաւս վերջինացն։

Այսուհետև՝ սքոլաստիկոսն Ա։ մ։ մնկագ։ 3։ գլ։ 10։ յօդ։ 10։ ասէ՝ կարող է որ առնել ըստ Հաւանական կարծեաց, բայց դիտէ ոմանց վերջինացն սակաւուց ասելիք վերայ նոյն իսկ իրաց, ուր վասն հակադրեալ խորհրդոց։

Այսուհետև՝ ծայրագոյն քահանայապետ՝ ի տընօրինմունս, և՝ ի պէտս ժողովոյ բազում անգամ վարեցան, և վարին Հաւանականագոյն, կամ բացարձակապէս Հաւանական կարծեաց, թէպէտ և նուազ ապահով. այլև Թագաւորք՝ ի մատակարարութիւն Թագաւորական գործոց. դատաւորք՝ եթէ ակնդետականք, և եթէ աշխարհականք, ի բացորոշութիւն վիճից, զՀետ երթան ոչ միշտ որոց են ապահովագոյն, այլ որոց են Հաւանականագոյն։ Այս այս կանոնք, կամ Հաստատակաց առածք են իրաւանց։ Ուր նմանեցոյն ե՛ ճշմարտութիւն՝ նոյնպէսեալ ե՛։ Ուր են փոքրայնութիւնք խրատեաց, փոքրացոյն զՀետ երթեկեք Հաստատուն։

Այսուհետև՝ երկրորդ պատճառաւ՝ Լսախ՝ նա ոչ միանշեկ կերպակես, որ առնէ՝ զոր խոհեմութեամբ, բանաւորապէս, և բարեմտութեամբ դատի չկենալ՝ և ոչ իսկ նիւթապէս միշտ ընդդեմ օրինաց, իսկարդ՝ որ զՀետ երթայ Հաստատուն

լինել միտութեան անօսր գործելոյ, գաղտնի՝ և ոչ մարդոյ թագչել ի մեղաւոր, սակայն չէ արժան առանց Տարիի միտել անօսր գործելոյ, և ոչ արձակել զՀրացան յայն մեղաւոր, քանզի այս Հաւանականագոյնութեամբ գործոյ՝ որովհետև աչքնէ փոփոխ միտ, և ոչ առնէ, զի այն՝ որ ինդրի ի վաւերութեան ներգործութեան՝ ոչ ինդրեսցի, և ոչ այն՝ որ առաջնակայ է՝ ոչ իցէ առաջնակայ, կամ ոչ վնասեսցէ, ոչ ի բաց բառնայ զվտանգն։ Այլ էէ այսպէս, յորժամ է Հաւանականագոյնութիւն իրաւանց, թէ արդեօք օրինաւոր իցէ ներգործութիւն, Թէ արդեօք իցեն արգելիչ օրէնք, զի որովհետև օրէնքն, որ խոհեմութեամբ Հաստատեալ լինի՝ Թէ ոչ գոյ, ոչ պարտաւորէ ներգործութիւն, Հաւանականագոյնութեան կարծեաց, ըստ որոյ Հաստատեալ լինի խոհեմութիւն՝ Թէ ոչ գոյ, ի բաց բառնայ զվտանգն՝ առնելոյ կերպակես ընդդեմ օրինաց, որ ներգործութեամբ պարտաւորէ։ Այս գոտեպարտեալ է այս նախադասութեամբ։ Ուստի ապօրինաւորէ ի մատակարարութիւնէ խորհրդոց ղՀետ երթալ Հաւանական կարծեաց ի վերայ վերաբերութեան խորհրդոց, նուազեալ ղպատճառելոցն, բայց երբեմն զայն արդելցեն օրէնք, պաշինք, կամ վտանգ ոմանց ի ծանր չնաս. վասն այսորիկ Հաւանական կարծիս դիտի վարել ոչ ե՛ պարտ ի մատակարարութեան պետութեան, կարեկիցութեան, կամ եկեղեցականութեան։ Ոչ առաջինն ի դատապարտեալ նախադասութեանն յովհաննիկենտիոսէ մեծասեանցորդէ։

Այսուհետև՝ եզրակացութիւն, Նախ՝ ի սահմանէ առաքելական գահին։ Արժան է զՀետ երթալ կարծեաց, որ ըստ մեզ Հաւանականաց՝ է ևս Հաւանականագոյն. ապա և Հաստատուն Հաւանականագոյն կարծեաց։ Առաջարկութիւնս յայտ է ի դատապարտութեան այսր նախադասութեան, որ է Ինոսենտեայ։ Ուստի արձան զՀետ երթալ կարծեաց, որ ընդ մեզ Հաւանականաց՝ է և Հաւանականագոյն. և է երրորդ ի մեզ դատապարտեալ նախադասութեանցն յԱղեքսանդրէ ութերորդէ։ Այսուհետև՝ Հետև։ Եթէ չէր արժան զՀետ երթալ Հաստատուն Հաւանականագոյն կարծեաց, զի այն լինէր ըստ Հակառակորդաց, զի մեզ երկիւղ զՀակադրելոյն, և վտանգ օրինազանցութեան. իսկարդ ևս Հաւանականագոյն կարծիքն ևս փակէ Տարկաւ զերկիւղ զՀակադրելոյն. ապա եթէ ոչինչ ընդդեմ գոլով սորա, արժան է զՀետ երթալ այնմ՝ արժան է ևս

հաւանականագոյն կարծեաց զառարկական հաստատել ներգործութեան իւրոյ, առնէ՝ զոր խոհեմութիւն, բանաւորապէս, և բարեմտութիւն գատի չլինել և ոչ իսկ նիւթապէս մեղք ընդգեմ օրինաց։ ապա։ Ի՝նձ։ է առտգ։ քանզի խոհեմութիւն, բանն, և բարեմտութիւն են կանոնք ներգործութեանց միոյ։ Հետ։ փոքր ։ Նախ՝ նա խոհեմութիւն, և բանաւորապէս գատի, որ գատի քան զօրութեանն գործոյն, ոչ կայ է յեզերացն, և յամենայն գատաստանս, եթէ ի հրապարակականս, և եթէ յառանձնականս։ իսկարդ՝ որ զոյն, որ անձին հաւանականագոյնս է օրինաւոր, կի՛ զոյն՝ զոր մեծամեծ և հաստատագոյն պատճառք համրանեն լինել օրինաւոր, գատի լինել օրինաւոր, գատի ըստ զօրութեանց պատճառին, ոչ և կայ է։ ապա։ Հրկրորդ՝ նա գատի խոհեմութիւն, որ գատի վն պատճառին, օրոյ վն այր խոհեմ սովոր է բացորոշել զանձն ի գատել։ իսկարդ՝ այր խոհեմ սովոր է բացորոշել զանձն ի գատել վն մեծամեծ, և հաստատագոյն պատճառ։ ապա ։ Հրրորդ՝ նա խոհեմութիւն գատի, որ եթէ այլազգ գատեր՝ անխոհեմութիւն գատեր։ իսկարդ՝ որ գատեր զայն, որ հետնիդոյնս է օրինաւոր, լինել ապօրինաւոր, անխոհեմութիւն գատեր։ ոչ անխոհեմութիւն գատեր, որ զոյնն նմանագոյն սպիտակի՝ քան սեւոյ, գատեր լինել սեւ։ ապա ։

Հրկրորդ՝ որ առնէ, զոր հաւանականագոյնս գատի լինել առարկապէս համեստ, կամ ոչ իմիք օրինաց հակառակ, եթէ գուցէ իցէ օրէնք ինչ արգելիչ, զոյն անյաղթելի տգիտութիւ ոչ գիտէ։ իսկարդ՝ անյաղթելի տգիտութի օրինաց անբասիր առնէ ի կրպական մեղաց, ոչ կայ է յայմ երկրորդ նախադասութեի գատապարտելոյ Ա՛ղբսանդրէ ոսթերոդէ։ Մնեպէտ և գրեան անյաղթելի գիտութիւն էրատոն քնոսի, այն ի վեճալի յոհաննէսէ քնոսէ ըստգրծօղն նոքա ոչ առնէ անբասիր ի կրպական մեղաց։ Հետ։ փոքր ։ Որ ինամով գոն գործէ մի ճշմարտութեի, և առնէ զայ՝ զոր բարեպաշտ կարէ, ի տանալ զոյն, և զհետ երթայ՝ որում մերձաւոր գտանի առ այն, թէպէտ և ոչ հասցէ այնմ, անյաղթելի տգիտութիւ ոչ գիտէ զոյն։ վասն այն տգիտութի է անյաղթելի, զոր մարդկային խնամով չէ հնար բառնալ, ոչ ասէ այն Աւոտմաս՝ ա՛. թ։ թ. 76. պ ։ 2 ։ իսկ արդ՝ զայս ամ կատարէ՝ որ զհին բառին քրիստոս զհետ երթայ հաւանականագոյն կարծեաց։ ապա ։

Ա՛սէցես ընդ Հայկազնեան, թէ տգիտութիւն օրինաց, կամ առարկական չարութիւն ներգործութիւն ոչ համարի անյաղթելի, ուր գտանին ձեռնարկութիւք ինչ ծանուցեալք գործողին ի նպատս նորին օրինաց, կամ չարութեան։ վասն թէպէտ և գուցէ յայնժամ անյաղթելի տգիտութիւ չդիտիցէ զառաքութիւն չարութեն, սակայն ոչ անգիտանայ անյաղթելի տգիտութ ղչարութիւն, կամ զօրէնս, զոր հաւանականագոյնս ճանաչէ այնպիսի ։

Ա՛յլ է ընդդէմ ։ Նախ՝ այսմ ձեռնարկուն զհետ գայ, թէ և ոչ յես հաւանականագոյն կարծիս հնար է լինել անյաղթելի տգիտութեն օրինաց, իբրզի ընդ նովին ևս գտանին ձեռնարկութիք ծանուցեալ գործողին զոյութեէ օրինաց ։ Հրկրորդ՝ թէպէտ և իցեն ձեռնարկութիք ի՛ներհականն, եթէ յես հաւանականագոյնն, և եթէ ի հաւանականագոյնն, զանց առնել պարտ է զնոքօք, և յետադրել հաւանականագոյն և մեծամեծ ձեռնարկուց. յորմէ լինի, զի գործոյն որ խնամով խնդրէ ըստճշմարտութեի, և առ այն ըստ կարի գուն գործէ ժամանել, չէ կարօղ խոհեմութիւ գատել՝ այնմ նոճազ հաւանին կողման լինել ճշմարիտ, այլ հակառակ կողմանն՝ որ է նմանագոյն ճշմարտուէ ։ Հետ։ Նկատմամբ նոր ըս խոհեմին գատման՝ այնպէս են այլ թեմեագոյն պատճառք, ոչ եթէ չիցեն բնաւ. և ըս այսմ ոչ արգելուն, զի տգիտութ օրինացն, գէթ այնք՝ որ ներգործութ պարտաւորէ, ոչ իցէ բարեյապէս անյաղթելի ։

Հետ ։ Երրորդ՝ յանպատշաճութենէ ։ Եթէ միշտ պարտ էր զհետ երթալ ազագոյնագոյն կարծեաց, զհետ գայր նախ՝ անպիտան լինել ամենեին ուսման բարոյական ուսուցութեի, քանզի վայրապար տարժանիմք, դնգրիմք ի գրեանս, զթայդ և զգերիկ ծախեմք ի խնդիրս, թէ որ կարծիք իցեն ճշմարտագոյն, կամ հաւանականագոյն։ Խնամիր կուտեմք զձեռնարկութեիս իբր ի բարւոյն զոչ ապացուցականս ի հաստատել զոյնս. զուր հարցանեն ազգտք զկարհարդ ի դիանոց, թէ արդեօք այս ինչ, կամ այն ինչ իցէ օրինաւոր. եթէ արդարև յառաջ քան զնա ուսումն, և յառաջ քան զնա կրկին և զինդիր ճանաչելին ամենեքեան, եթէ ապահովագոյնն, և միայն ապահովն է ուրեմն լինի յայնցանէ ։

Հետ գայ երկրորդ, թէ սրգելոյ պարտ է, և ի բաց բառնալ զնա գիտս բարոյական ընդա-

ՅԱռարկ. երկրորդ : Ի կարծեաց՝ որ է սիրոյ հաւանականագոյն զառարկան համեմատել ներգործութեան , չէ հնար կազմել զնզբակացութիւն գործնական բարոյապէս ստոյգ զկերպական համեմատութեան , քանզի չէ հնար եզրակացուիլն լինել ստուգագոյն քան զկիզեալն . ապա :

Պիտի նախ՝ շրջելով զձեռնարկութիւնդ : Ի կարծեաց , որ է միայն ևս հաւանականագոյն , չէ հնար կազմել զնզբակացութի գործնականապէս ստոյգ . ապա : Պիտի երկրորդ՝ զան . զառաջարկ : Ի կարծեաց , որ է միայն հաւանականագոյն , չէ հնար անընդմիջապէս կազմել զեզրակացութի գործնականապէս ստոյգ , ընդու . միջնորդութիւն , ուրա : Ուանղի եգեալ զհաւանականագոյն կարծիս զառարկան համեմատել ներգործութեան , արարողի միջնորդութիւն վերադառն բարոյապէս ստոյգ դատման , որ զհաւանականագոյն զայն կարծիս ունի իբր առարկայ , կազմէ զգործնական ազդեցութիւն բաւի բարոյապէս ստոյգ , նովին եղանակաւ , զորով ասացաք ի ցուցմունս , այս է՝ նա ոչ մեղանչէ կերպապէս , որ առնէ՝ զոր խոհեմութիւն դատի լինել առարկապէս օրինաւոր . իսկորդ՝ որ առնէ ըստ հաստատուն հաւանականագոյն կարծեաց , առնէ՝ զոր խոհեմութիւն դատի լինել առարկապէս օրինաւոր . ապա ոչ մեղանչէ : Ունդ . է միգեղապէս ստոյգ . և փոքր . է բարոյապէս ստոյգ :

Ատիպ . նախ : Որք միանգամ պաշտպանեն զպահպանողոյն կարծիս , և որք զևս հաւանականագոյնս , ուրանան զիմքրագոյնն այսր վերադարձ դատման . ապա ոչ է բարոյապէս ստոյգ :

Պիտի նախ՝ շրջելով զձեռնարկութիւնդ : Պաշտպանք պահպանողոյն կարծեաց ուրանան զիմքրագոյնն նոյնպիսի վերադարձ դատման , ուր ձեռնարկի զևս հաւանականագոյն կարծեաց . ապա այս իմքրագոյն ոչ է բարոյապէս ստոյգ . ապա ոչ է արժան զհետ երթալ ևս հաւանականագոյն կարծեաց , որ է դատապարտել :

Պիտի երկրորդ՝ զան . զառաջարկ : Որք միանգամ պաշտպանեն զպահպանողոյն կարծիս , և որք զևս հաւանականագոյնս , ուրանան զիմքրագոյնն այսր վերադարձ դատման , և սորա են կարի իմն սակաւք բարդատուն նդ , որք զայն հաստատեն , և անհիմն ուրանան , ընդու . և սորա են բարդատութիւն նոցա բազումք , և հիմամբ ուրանան , ուրա : Անդառնդ զի զորս միանգամ ընդէմ դնեն հաւանականագոյն կարծեաց , միօրինակ զնոսին ընդդէմ ևս հաւանա-

ծաբանութիւն , ևս և զդիմանս սկզբն Յովմայի , սկզբն Յոանվիլենդասյի , սկզբն Ընտանինոսի , և այլոց իբր զպայծագոյնագիտից , և զաւելիս մեզաց , իբր զի հազիւ հաղ գտանի ժամանագիր ոք , որ ոչ ուսուցցէ բազում անգամ զհաւանականագոյն կարծիս՝ որ ի նպաստ ազատութե , ընդդէմ ապահովագոյն կարծեաց՝ որ ի նպաստ օրինաց :

Օհետ գայ երրորդ , թէ արդ վարդապետքս այսոքիկ , և անհամար ևս այլք , վիպասութիւն , և բարեպաշտութիւն գերահմտութ , մեծապէս մեղան յուսացանելն զայսոսիկ հաւանականագոյն կարծիսնոսիազ ապահովս , և չարաչար ևս՝ քան զորս զհետ երթան նոցին կարծեաց ի գործածութե . մեղի վիպասութին առաւել սիրե , զգաղումս վարակէ , և ընդ երկար մնայ :

Օհետ գայ չորրորդ , թէ տարապայման ծանրանայ լուծն Ի.Ն.Ի , և լինի ամենևին անտանելի , ոչ յայտ լինի որոց յաւելն զգանացան վիճակս , և զդիպուածս :

Ոչ պարտ է գիտել , զի գրեթէ ամ ձեռնարկութիք՝ ղորս առարկեն , եթէ զորն ինչ , ցուցանեն , թէ չէ իսկ արժան զհետ երթալ ևս հաւանականագոյն կարծեաց , որ է դատապարտել . վայ քանզի յոյժ ցուցանեն , ոչինչ ցուցանեն :

Ոառարկ . նախ : Այն Յովմայ՝ յաւմիէտ . 8 . պ . 13 . ասէ . Այն՝ որ գործէ ընդդէմ օրինաց . Ասէ ևեզ , և ալ անբաւիւր առանձ այնոցիկ՝ զի է ըստ նեղի ոգոյ . ապա ոչ է արժան գործել ըստ հաւանականագոյն կարծեաց , մանզի եթէ դիպեսցի լինել ընդդէմ օրինաց , ոչ հնար է հանդիպել , մեղանչէ գործօղն :

Պիտի , թէ սէն Յովմաս խօսի զայնմանէ , որ է ընդդէմ օրինաց՝ յանցանօք և յաղելի տգիտութիք անգիտացեալ , և ըստ խղճի մնաց՝ որ յանցանօք և յաղելի տգիտութիք մոլար : Այսպէս մեկնեն զայս վկայութիքն սէն Ընտանինոս , Ալեքսանդրոս , Ադրիանոս , և այլք առհասարակ , եթէ Յովմայեանք , և եթէ արտաքինք : Օայս քան երեսնեալքն Յովմայ , ասէ սէն Ընտանինոս . 1 . մ . մնակագ . 3 . գլ . 10 . յօդ . 10 . զկնի կիսոյն . չէ հնար նմանել , քայց եթէ զայնոսանէ , ուր յայտնապէս երևի ի ուրբեք երից , կամ ի տահմանադրութենէ եկեղեցւոյ , լինել ընդդէմ օրինաց Այ , և ոչ զայնոսանէ , ուր ոչ երևի . ապա ընդ ոչ հակառակ խօսելոյ ընդդէմ ի՛ր ինդն կամ մտքինէ , որ չէ հաստատուն :

կանագոնեից ։ ոչ յայտ է յատացելոցս ՚ի վերոյ ։ և ՚ի վերայ այսր ամի կայ ստոյգ ։ թէ արժան է զհետ երթալ և հաւանականագոյն կարծեաց ։ Այլ յուսանալոյ նոցա ոչ բառնի ստուգութիւնն բարոյական այնր փոքրագունի ։ զի զորօրինակ ուղիղ գտացուցանէ Կայետանոս ՚ի բառն Ա՛սքիլ Լուծեալ, Սիր 4 ։ Ել Լառն այն պատճառանքն ինչ ընդ Լուծեալ, (իմն զկարծիս օրթապէս առնալ, որ լինի ել հիմեցեալ երկիւղի հակադրեալ կողման,) պ պանալ ՚ի պատճառն Լուծեալ ։ ռանդն ընդ այսմնիկ հակառակեալ պահանջ ՚ի նայ ՚ի նոյն բառական պատճառս հասագրեալ ՚ի բարոյական սահմանին ։ Ե ոչ Լա է այնահետեւ Լուծեալ առ նոսա, որ նմանանն զայն պատճառ։ այլ ռանդ ոչ գիտեն բառս ։ զանազանել ընդ ՚ի բարոյական, և հանդիսանելական սահմանաւ, զսահման զոր ինչ և իցէ՝ արհամարհել ընդ Լուծեալ ։

Աստիճան երկրորդ ։ Ա՛յս վերադարձ դատումն ոչ բառնայ զհաւանական վճռոց առնելոյ ընդդեմ օրինաց, որովհետեւ հաւանականագոյնս կարէ լինել սուտ, ապա ։

Պիտեմ Նախ՝ շրջելով զձեռնարկութիւնդ ընդդեմ ևս հաւանականագոյն կարծեաց ։ Պիտեմ երկրորդ՝ զայն. զառաջարկ ։ Ոչ բառնայ զվճռանայն առնելոյ կերպարանս ընդդեմ օրինաց, ուրա. առնելոյ նուիրապես ընդդեմ օրինաց, դարձեալ զայն ։ Ոչ բառնայ զվճռանդն՝ զոր պարտ է առն խոհեմի արհամարհել, ընդու. զոր չէ պարտ առն խոհեմի արհամարհել, ուրա ։

Պ Ր Ի Կ · Դ ։

Օգնական ինդիրք շրջիլ զառաջինոյ ՚ի ՚ինէ հոմառօքիս ըստ ՚ինին ։

Ա՛ռաջիւրեալս նախ ։ Որչափ ինչ առաւելութիւն հաւանականութեան պարտի լինել ՚ի նուազ ապահով կարծիս, առ ՚ի լինել օրինաւոր զհետ երթալ այնմ ։

Պիտեմ ։ Ոչ պահանջի լինել ևս հաւանականագոյն, և չէ բառական ջանալ և իցէ թեթեւ առաւելութի ՚ի հաւանականութեն, այլ պահանջի երեւելի, և բարոյապես ծանր ։

Պատճառ առաջին մասին է, նախ՝ զի որ զհետ երթայ հաւանականագոյն կարծեաց՝ խոհեմութի առնէ, ոչ և յուսալ ։ ապա շատ է այն, և ոչ պահանջի ևս հաւանականագոյնն ։ Երկրորդ՝ զի եթէ պահանջէր ևս հաւանականագոյն կարծեաց՝ զոր ունի, քանզի ոչ միշտ պարզապէս ։

նագոյնն, զի այն լինէր ըստ պաշտպանից նմին, զի մի հնասցես հաւանական վճռոց, իսկարդ՝ յայնժամ դադարեր ՚ի լինելոյդ ևս հաւանականագոյն, և լինէր բարոյապէս ստոյգ, և ըստ այսմ ոչ երբեք լինէր օրինաւոր զհետ երթալ ՚ի մէջ հաւանականաց՝ ևս հաւանականագոյն կարծեաց. որ է հերքելի ։ ապա ։ Երրորդ՝ ոչինչ ընդդեմ դնի հակառակ հաւանականագոյն կարծեաց, զոր չիցէ հնար ընդդեմ դնել ևս հաւանականագոյնին, ոչ յայտ է յայտացելոցս ։ իսկարդ՝ ոչինչ խափան կալով սմին, բառական է ևս հաւանականագոյնն ։ ապա և հաւանականագոյնն ։ Երրորդ՝ հակառակ կարծիքն ահիթ ընծայեր հանապազորդ խըճճմտութենից, և տատապանաց ։ քանզի հազիւ հաղ հնար էր ճանաչել թէ երբ լինէր կարծիքն ևս հաւանականագոյն, բայց եթէ գուցէ ևս հաւանականագոյնիւն խմացի մեծապէս հաւանականագոյնն ։

Պատճառ երկրորդ մասին է, զի այսպիսի, և այնչափ պարտ է լինել առաւելութեն, մինչև՝ բարոյապես խոսելով վանել զերկբայութեն, և շարժել զայր խոհական, և զհոհեմ ՚ի հաւանել առնուլ այնմ, քան մհուռնն. իսկարդ՝ բարոյապես խոսելով առ այս չէ բառական ինչ և իցէ նուազ և թեթեւ առաւելութիւն, քանզի սահման ՚ի բարոյականս յոչինչ համարի ։ ապա ։

Ինդիրեցս երկրորդ ։ Ո՞րպէս խոտոռանայ հայրն, կամ այր դիտուն՝ հարցեալ ՚ի վերայ օրինաւորութե, կամ ապօրինաւորութե ներգործութե ինչ, զոր օրինակ՝ թէ արդեօք երբեմն դաշն իցէ օրինաւոր, պարտի պինի առ որոց հարցանինն ։

Պիտեմ ։ Ձէ կարող պինի տալ քառ նուազ հաւանական, կամ քառ նուազ ապահով, և կի՛ քառ ապահովագոյն կարծեաց. վասզի կի՛ ասեր օրինաւոր՝ զոր նա ինքն հաւանականագոյնս դատի ապօրինաւոր, կամ ասեր ապօրինաւոր՝ զոր նա հաւանականագոյնս դատի օրինաւոր, և այսպես առաջնորդէր հարցանողին առնել զայն, զոր նա ինքն հարցեալ՝ դատի լինել շար, կամ հրաժարիլ յայնմանէ՝ զոր դատի բարի. նմին իրի և զնոյն իսկ զհարցանողն երկուստեք խաբեր, կամ կարի իմն ընդարձակելով, և կամ կարի իմն անձկացուցանելով զնիզմ մտաց նր ։

Ա՛պա պարտի պինի տալ քառ հաւանականագոյն կարծեաց՝ զոր ունի, քանզի ոչ միշտ պարզապէս ։

զապես, և բացարձակապես. քանզի եթէ հաղորդեալ կարծիքն ևս իցէ խակապէս հաւանական, և 'ի բազում գիտուն արանց պատապարեալ իւրր զՀաւանականագոյն, և գոյի ևս վտանգ վնասու երրորդի, զորօրինակ եթէ խըմդիրն իցէ զՀաւատացմանէ, կամ զընելոյ զդաշն, պարտ է տալ պնդի, թէ նա ինքն այնպես հաւանականագոյնս գատի՝ վասն այն ինչ, և այն ինչ պատճառաց. սակայն գտանին և այլ գիտուն և խոհական անձինք, որք զՀակառակն կարծեն, առ որս կարօղ է երթալ, և ընտրել առաջի Ա՝ զորն և Հաւանականագոյն համարեցցի։ Այս պատճառն է, վի եթէ պնդեր պարզապես, և բացարձակապէս ըստ Հաւանականագոյնն կարծեաց իւրոյ դներ զՀարցանօղն 'ի վտանգի, զորօրինակ՝ Հատուցանելոյ զոր ոչ էր պարտ Հատուցանել, կամ ոչ Հատուցանելոյ, զոր պարտ էր Հատուցանել, կի դնելոյ զդաշն՝ որ վնասակար միւսոյն, և կամ հրաժարելոյ 'ի դաշանցն՝ որ անձին շահուէտ։

Խնդրիցես երրորդ՝ Ընդեօք խոստովանաւոյն կարօղ է, և պարտի արձակել զխոստովանողդին, որ պնդէ զՀակառակն կարծիս իւր։

Պատասխանի Նախ՝ Եթէ կարծիք խոստովանողդոյն իցէ տուգիր նաճաղ Հաւանական, և զայն իրրև այնպիսի ճանաչէ խոստովանողդին, և կամիցի ՀետԵրթալ այնմ, պարտի խոստովանահայրն զնանալ նմա զարձակումն իրրև անպատրաստի, թէպէտ և ասիցէ՝ թէ ունի ընդկարծիս Հաւանականաց։ Այսպէս է յաստացեցաս 'ի պ. ։

Երկրորդ՝ եթէ կարծիք խոստովանողդոյն իցէ աւանձին իմն կարծիք, յոչինչ Հաստատուն պատճառ հիմնեալ, և ոչ յերևելին ունեցէ պատճառ հիմնեալ, թէպէտ և խոստովանողդին 'ի յամառութենէ Համարեցցի Հաւանականագոյն, պարտի խոստովանահայրն ուսուցանել նմա զանհաւանականութենէ կարծեացն իւրոց, և եթէ չկամեցի անսալ, 'ի բաց առնել զնա առանց արձակման, վասն անբանաւորին, և 'ի յամառութենէ յերեսս յայնհաւանական կարծիս, ոչ է ըստ բաւականին պատրաստեալ։

Իսկ երրորդ՝ եթէ կարծիք խոստովանողդոյն, զոր Համարէ Հաւանականագոյն, իցէ իսկապէս Հաստատուն Հաւանական, և 'ի բազում խոհական, և 'ի գիտուն արանց իրր Հաւանականագոյն պատապարեալ, զանազանել պարտ է։ Կամ ըստ այնմ կարծեացն դնի 'ի վտանգի վերուելի խորհրդոյն, զորօրինակ՝ եթէ խոստովանողդին Հաւանականագոյն Համարեցցի, եթէ անկատար ղղջումն սոսկ առ երկիւղն բաւական է, և նոյնպէս եւեթ պատրաստեալ մատիցէ, եթէ ոչ թողցէ 'ի բաց՝ չէ պարտ արձակել զնա, վնզի առանձինն գատմամբ իւրով դնէ զխորհուրդն 'ի վտանգի ոչնչութեան։ Այս կամ ըստ այնմ կարծեաց ոչ դնի 'ի վտանգի վերուելի խորհրդոյն. զորօրինակ՝ եթէ Հաւանականագոյն Համարեցցի, թէ չայս ինչ դիպուած ոչ պարտաւորի 'ի Հատուցանել, կամ չայն ինչ դաշանց Հրաժարել. թէև ոչ կամեցցի անսալ խոստովանահօրն, և չկամիցի կողմանէ իւրէ պատրաստեալ, պարտ է թողուլ զնա 'ի կարծիս իւր, և արձակել։ Այսպէս նախ 'ի Հաւատար պատճառս՝ չէ պարտ խոստովանահօրն անձնասպանդ լինել, և ոչ Հաւատալ, թէ ունի նա զխակաս գիտութենէ, իրրզի նա ինքն միայն գիտէ, և տեսանէ զամենայն, իսկ այլք՝ որք զՀակադրեալ կարծիս ունին կոյր իցեն, և 'ի վիճակի գատապարտութենէ։ Այս երկրորդ՝ զի խոստովանողդին չկամ խոստովանելոյ զՆզս իւր, և չկամիցի կողմանէ պատրաստեալ, ունի զերաշտնս արձակման, զոր չէ Հնար զանազանել նմա խոստովանահօրն առանց անիրաւութենէ, և ոչ գատել զնա անպատրաստ՝ վասն չգտանելոյ գողջ նորա 'ի կարծիս, որ երևի նմա հիմամբ Հաւանականագոյն, որովհետև արարողն ըստ այնմ՝ ոչ մեղանչէ. ապա։

Խնդրիցես չորրորդ՝ Ընդեօք արժանի իցէ ումեք և իցէ զՀետ երթալ կարծեացդ, զոր չկամիցի տեսանել Համարի Հաւանականագոյն։

Պատասխանի Ոչնըչ կարէ օրինապէս զՀետ երթալ, բայց եթէ այնմ կարծեացդ, զոր չկամ բաւական քննութենէ՝ ըստ որպիսութենէնն իրրն, ըստ պայմանի անձին, և ըստ պատշաճաւորութենէ ժամանակին, պարզապէս առաջի Ա՝ գատի Հաւանականագոյն. վասնզի այլազգ անիրաւութենէ, և չանդգնի գործել, գնելով զանձն կանխելն 'ի վտանգի առնելոյ ընդդէմ օրինաց։

Իսկ թէ օրպիսի քննութենի Համարի բաւական, թէպէտ չէ Հնար տալ զտոյգ կանոն Հաւարակաց, սակայն ըստ այնմ՝ որ Հատարակօրէն հանդիպի, առաջի դնեմք զչափորդս։

Այլ ոչ գիտեն զգիրս, կարօղ են Համարել Հաւանականագոյն, և ապահովապէս զՀետ երթալ կարծեաց՝ կամ խորհրդոյ Հաւատի իւրեանց, կամ խոստովանահօր, որ Համարի այլ խոհեմ գիտուն։

գիտուն, և կամ այլոյ ուրուք՝ որ ըստ սմին օրինակի համարի խոհեմ և գիտուն. վըզի նորա չունին ինչ լաւագոյն առնել ։ Իսկ եթէ հարցցեն զերկուս, որք իցեն միօրինակ խոհեմ, և գիտուն, և ունիցին զհակառակ կարծիս միմեանց, ընտրեսցեն զաւագոյնն ։

Սակաւագէտքն հարցցեն զիմանագոյնս, յորս չիցէ կասկած՝ ոչ կարի իմն խիստ, և ոչ կարի իմն ընդարձակ լինելոյ. և կամ քննեսցեն ըզգիրս, յորս յորժամ գտանեն զնարծիս միաբան հաստատեալ ի մատենագրաց, և զհակադրեալն՝ կամ ընդ լռութիւն անցեալ, և կի միաբերան հիւրեալ, կարող են այնմ զհետ երթալ իբրև հաւանականագունի ։ Իսկ եթէ ընթերցցին զմատենագիր ոք, որ խոստովանեսցի, եթէ կարծիքն՝ որ հակառակ իւրում նուազ ապահով կարծեաց՝ է հաւաստական, այնմ զհետ երթիցէ. վըզի սակաւագէտքն ինքեանք չեն կարօղ քննել զզօրութիւնս պատճառաց, և հաղիւ մարթին այլ ինչ կանոնաց դնել երթալ, քան թէ վկայութիւն ։ Այլ եթէ երևելի մատենագիրն՝ զոր ընթերցուն՝ ասասցէ, թէ երկոքին հակադրեալ կարծիքն են միօրինակ հաւանական, զհետ երթիցեն ապահովագունին. և եթէ զնուազ ապահովին համարեսցի լինել հաւանականագոյն, կարօղ են այնմ զհետ երթալ ։

Հուսկ յետոյ որք գիտուքք զայն կարծիս համարեսցին հաւանականագոյն, և այլոց իբրև այնպիսի հաւանեցուսցեն, զոր՝ ի բաց եդեալ զկիրս, և գնախադատութիւնս, և մտադիւր խոհականութեամբ քննեալ զզօրութիւնս պատճառաց աստի և անտի, և ուշ եդեալ խոհականութեանն, և արժանահաւատութեանն մատենագրաց, որ ի նպաստ, և որ յընդդէմ, անկեղծութեամբ առաջի Աչ դատեսցին լինել այնպիսի ։

Ա՛Ր Ա

Ի ՎԵՐԱՅ ՄՆԱՑԵԱՑ ։

Սկիզբն Յունուարի՝ ՌՉԱ. Խնդրոյ, Թիւ 390 ։

անց առնեմք զճառիշն, որ ի վերայ կրից, և առաքինութեաց, զորոց խօսի սքն Յովմաս ի 22. խնդրոյ մինչև 371. առ Համառաւտութիւն, և զի ոչ երևին այնչափ կարևոր. սակայն յորդորեմք զբարեհնդիր, և զուսումնասէր ընթերցօղս, ընթեռնուլ զայնս յընդարձակ գրութեն մերում ։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ա։

Ի վերայ բնութեան Դեղոց ։

Պ Ր Ո Կ · Ը ։

Օգինձ է Դեղն ։

Պատեհ է նախ ։ (1) Ա՛նդքն ուղիղ սահմանեալ ի սքն Գաստինոսէ, գիրք 22. ընդդէմ Վաստոսի. գլ. 27. Լոացեալ, կամ ա-

(1) Աստ՝ ի. 71. տ. 6. էջ. (2) Անդ.

բոլքեալ, և կամ կոկոցեալ ընդդէմ յաւիտենական օրինաց ։

Հնուց ։ (2) Ըստ սահմանի է ուղիղ, որ բացատրէ զնիւթականն, և զկերպականն սահմանեցեալն, քանզի երկոքումքն սոքօք ճանաչի իրն. իսկարդ՝ յասելն, ատոցելոյ, կամ պրպելոյ, կամ կոկոցեալ, բացատրի նիւթականն մեզաց, որ է ներգործութիւն մարդկային. և յասելն ընդդէմ յաւիտենական օրինաց, բացատրի կերպականն. զի ըստ այն ներգործուին է մեղանչական, վըզի է ընդդէմ յաւիտենական օրինաց ։

Լաւելի է երկրորդ ։ Լսական է մեզաց լինելն անիրաւութեի, և արհամարհութեի Աչ ։

Օգետ գայ նախընթացին. քանզի հնական է մեզաց լինելն ընդդէմ օրինացն Աչ, ոչ սասցուք. արդ՝ որ գիտութիւն, և կամ՝ ի ճանչ ընդդէմ օրինաց, արհամարհէ զօրէնսդիրն. վըզի կամաց նորա հակառակ կայ, և զանազ նմա ըստ-

պարտաւոր Տնազանդութեի, և դիպատակութեի։
Լաւ ասի ունիս մակարերել, թէ չէ հնար լինել սոսկապէս փիլիսոփայական մեղայ, այս է, զի իցէ միայն ընդդէմ բանի, և ոչ ընդդէմ Աւգ, և ոչ արհամարհութեի նորա։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ե ։

Երբեմն կերպական կացուցչէն յոհնութեան հեղոյ նոքա ի զբօսան ելանել, ընդ ի գիտուան ինչ, ընդ ի գիտուան։

Գանգի ի վէր այսր ինդրոյդ մեծապէս տարբերին ածարանք, ևս և Լուսաւորականք, առ հաստելոյ զանձնեսեան առաջի դիցուք համառօտիւ զչքնաւոր պատճառս կարծեաց երկոցուն ևս կողմանց, ըստ պնդեալոյ հակառակ կողմանն։

Յ Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ · Ա ։

Լուծիչ դէպ կարծէին, որ վէրգուհան կացուցչէն յոհնութեան հեղոյ դէպ լինել ի գիտուանըն։

Նախ՝ ըստ սէգ գրոց, ըստ սրոց հարց, և մանաւանդ ըստ սրոյն Լուսաւորչի, մեղքն է ոչինչ, է ի բաց դարձուածն Աւգ, և է չունելութեի, կամ պակասութիւն պարտաւորի կատարելութեն, և ուղղութեն. ապա։

Երկրորդ՝ մեղքն է էապէս չար, նա թէ՝ ճշմարտապէս չար. իսկորդ՝ չարն է էապէս պակասութեի, քանզի ամ էակ՝ ըստ որում էակ, է բարի. ապա։

Երրորդ՝ և գլխաւորապէս, եթէ բարոյական չարութեին, կամ կերպական կացուցչին մեղայ իցէ իրական ինչ դրական, Ան կերպապէս լիներ պատճառ մեղայ, միօրինակ ոչ բարի ներգործութեն, միօրինակ ազդեր յերկոսին ևս, միօրինակ հնար էր զերկոսին ևս վերաբերել առ Ան, միօրինակ լինէին սիրելի Աւգ և սիրեցեալ, միօրինակ ունէին զգալափար ի Աւգ, և այլն։ Հետև. է ամենեին սուտ, և բայեայտ դատապարտեալ ի ժողովն Տրիանդեան, գում. 6. կան. 6. ապա։ Հնոց. Հետև. Մեծագունին։ Ան պարտի լինել պատճառ ամ դրական իրականուն, ապա թէ ոչ ոչ լիներ առաջին, և ամենաընդհանուր պատճառ, որ պահանջէ ամ դրական իրականուն ընդ ամ իրական և դրական կերպարանութեի լինել ի նմանէ, որ է ազգքիւր համօրէն էից. ապա։

Պէտ հակառակ կողման։

Նախ՝ թէ կրկին է չարն։ Մի՝ բացարձակ, և պարզապէս չար, որ զոչինչ բարուի, և զեակութեի փակէ, ոչ պակասութեի ցրուուն ի ջուրն ջերմ։ Լաւ երկրորդ՝ համեմատական, և ըստ իմիք չար, որ փակէ զեակութեի, և զբարութեի ինչ, և այնպէս է չար ուժիք, մինչև կարող է լինել բարի այլոյ, զորօրինակ ջերմութեինն ի ջուրն։ Ներգործուն մեղայ երկոքին չարիքն ևս գտանին. համեմատական և ըմիք չարն, որ է դիմադրութեի յատարկչին անհամաձայն կանոնաց բարուց. և չարն բացարձակ, և պարզապէս, որ է պակասութեի ուղղութեն փաղաքշանալ, և պատճառել ի դէպ բարեան ներգործութեն, կամ զուկընթացս նմա, և ի նոյն հիմնել։

Դանեն երկրորդ, թէ զպակասութեին հնար է կրկնակի զմտաւ ածել, յեղանիկն, և յեղեալ գոն։ Ընդ անիկն է դրական ինչ, և յեղեալ գոն է ոչինչ. յայտ է ի մահճական, որ յեղանիկն է ինչ դրական, զորօրինակ՝ հիւծանդութեի, կամ մահաբեր վէրք. յեղեալ գոն է սոսկ պակասութեի կենաց։ Ըստ այսմ ի ներգործութեե մեղաց, պակասութեին ուղղութեե յեղանիկն է ինչ դրական, այս է՝ դիմադրութեի ներգործուե յատարկչին անհամաձայն կանոնաց բարուց. յեղեալ գոն է սոսկ պակասութիւն ծագեալ յայնմ դիմադրութենէ։

Դանեն երրորդ, թէ կրկին է ի բաց դարձուածն. մի պակասական, և երկրորդ՝ ներհական. յայմ մեղս է ի բաց դարձուածն Աւգ ոչ միայն պակասական, այլև գէթ զօրութեի, և մեկնողապէս ներհական, ըստ որում մարդն մեղանչելով ոչ միայն ի բաց հեռանայ Աւգ, այլև գէթ զօրութեի, և մեկնողապէս յառնէ ի վէր նմ, զանցանելով զօրինաց նորա, զանարգելով նմա զկընտանեացն, և ի բաց մերժելով զնա իբրև զբարեկամ, և զվերջին վախճան։ Օգոստոսիկ եգեալ,

Պիտ տան առաջնումն ընդ սմին Լուսաւորչի. խ. 2. ի վէր չարի. պ. 1. առ. 4։ Ասէզն ասի ոչինչ, ոչ բանիւ կերպականի իւրոյ, այլ բանիւ եղանակին, կամ պակասութենն հետևորդի, կամ զուգընթացի։

Այս է՝ ըստ գոյութեան, բանիւ նորին փաղաքշանալ պակասութենն, կամ առեալ լինի ի բաց դարձուածն ոչ միայն պակասաբար, այլև ներհա-

ներհակապէս ։

Այս , զոյութիւնք պարտաւորեալ կոփածեալք , կամ ոչ-զոյութիւնք . վասն զոյն հինգ քան , կամ բանքն են զմեղաց՝ ըստ որում է չար պարզապէս , և ոչ ըստ որում չար բարոյական , և հանգամանական ։ Այլև երբեմն սէր հարք խօսին զանձական մեղաց ։

Յորմէրդումն պէտն , թէ մեղքն է չար , ոչ պարզապէս , և բացարձակապէս , այլ բարոյական , և հանգամանական , որ ոչէ ՝ի սոսկ բացասութեան ։

Ողորդին ուրանան զհետևումն , և զծուց , զանաստուածն ։ Ընծ է պատճառ ամենայն դրական իրականութեան , ընդ բանիւ հակութեան , ընդու . ընդ բանիւ տգեղութեան , ուրա . կամ այլովք եղեալ օրք . է պատճառ ամ դրական իրականութեան նիւթապէս , ընդու . կերպապէս , ուրա ։ Այս է՝ Ընծ է պատճառ ամ դրական իրականութեանն պարզապէս , և ոչ բացարձակապէս , և ոչ ըստ որում հիմանն , և փաստնշանն զհետևորդ , և զյարակից պակասութեի . արդ՝ կերպական կացուցիչն մեղաց է դրական ինչ իրական , ոչ ըստ որում առնելի , այլ ըստ որում պակասելի , ոչ նիւթապէս՝ և բացարձակապէս , այլ կերպապէս՝ ըստ որում հիմնէ զպակասութի , վասն ոչ գայ զհետ , թէ Ընծ իցէ պատճառ մեղաց ։

Պէտն երկրորդ՝ շրջելով զձեռնարկութիւնն , և ասեն , թէ հակադրեալ կարծիքն ևս զնոյն դժուարութի կրէ . քանզի այսպէս ձեռնարկին ։ Ընդ պակասուն , յորում հակադրեալ կարծիքն գնէ զկերպական կացուցիչն մեղաց , կրկնաբար ըստ որում այնպիսի , է իրական ինչ դրական , զի բացասութիւն , կամ պակասութիւն ոչ կարէ լինել հիմն այլոյ բացասութեի , կամ պակասութեան , ապա թէ ոչ այնր առաջին բացասութեի պարտ էր նշանակել զայլ բացասուի փոխանակ հիման , և ըստ այսմ յանդուսն . ապա եթէ Ընծ հարկաւ պատճառէ զնմ իրականութի դրական ՝ի մեղս , պատճառէ զհիմն նորա ըստ որում այնպիսի ։ Ընդունուն ։ Այս իսկապէս , և սիրապէս պատճառէ զմեղս՝ որ պատճառէ զհիմն նորա ըստ որում այնպիսի , մանաւանդ՝ զի կերպական մեղքն ըստ այսմ կարծեաց՝ է պակասութի . արդ՝ պակասութին ոչ պատճառի ուղղակի , և ըստ ինքեան , այլ ծագի ՝ի դրութէ հման , և չէ իսկ հնար նմ՝ այլագոյ պատճառիլ , զի գոլով ոչինչ , չէ նմա հնար ըստ ինքեան , և ուղղակի ելներել զաղեցութեին ։

ՃՕԴՑԻԱԾ . Բ .

Ասասկ դնի երբեմն , որ վերջակաց կոչեցեալ յանհետասական հեղոյ դնէ ՝ի ներկայ ինչ , ընդ պնեհոց հակառակ կոչմանն ։

Ասա՝ սէր գիրք բացատրեն զմեղս դարձմանբ առ չար առարկայ . Երեմ . բ . 13 . Զի երկու չարիս գործեաց ժողովուրդդ իմ . զիս ընկեր ջրոյ կենդանւոյ . և փորեցին իւրեանց գուբս , գուբս ծակոտս , որ ոչ կարէին ուխել ջուր ։ Իս Ովսեայ՝ ԺԴ . 10 . Կրկին գործեցին երեսք ջրհեղեղոյ . (ըստ Ասա . երեսք վնաս , ըստ ՀԵԲԵՑԻՆ) ։

Երկրորդ՝ Սիրն Սողոմ . ա . բ . խ . 18 . ուր սկիզբն առնէ խօսիլ տիրապէս՝ ի վերս մարդկային ներգործութեանց՝ ըստ գոլոյն բարոյական , ուսուցանէ ՝ի պ . 5 . առ 2 . և խ . 73 . պ . 1 . և 9 . առ 1 . և գարձեալ՝ խ . 79 . պ . 2 . առ 3 . թէ տարերաբուի կացուցիչ մեղանչական ներգործութեան ըստ որում այնպիսի , և ըստ որում զիմարաժանի բարոյական բարւոյ , ոչ է պակասութի , այլ դրական ինչ , այս է՝ դրական զիմարդոլեի ներգործութեն յառարկայն անհամաձայն բանի , իսկ պակասութին է միայն ըստ հետևորդի ։

Իս ա . մ . խ . 48 . պ . 1 . առ 2 . և խ . ՝ի վերայ չարի . ասէ , թէ չարն պարզապէս յայսմ տարբերի ՝ի բարոյական չարէ , զի չարն պարզապէս՝ է ՝ի պակասութեան , իսկ չարն բարոյական ՝ի դրական ինչ , ընդ որում յարակցի պակասութիւն . ուստի խ . 2 . ՝ի վերս չարի . պ . 11 . առ 13 . ասէ . Ամենեն ոչ է ոք պարտ ընկեր , զբրեանս՝ խոտոր , այլ զբոյն ինչ ։ Իս ՝ի . խ . 6 . պ . 2 . առ 2 . Տէրեղբնկանն հեղոյ զի ձոյն ՝ի ձէջ բերբ զբոյն զբարտաղբ ՝ի ներ , այլ վերբհոյն զբարտաղբն ։

Երրորդ՝ այն է կերպական կացուցիչն մեղաց , որով մեղքն զանաչելին լինի չար բարոյական , իսկարդ՝ մեղքն յանձնառական զանաչելին լինի բարոյական չար՝ դրական , և կենդանական դիմորդութի յառարկայն չար . ապա ։ Իս նախ՝ թէ անտի ունի զվնասն բարոյական չար , գուցանի ։ Ունի այն զիմորդութի յառաջ գոյ ազատորէն ՝ի կամաց՝ ըստ որում ներքոյ անկեալ կանոնաց բարուց , և հայի ՝ի բարոյական առարկայ , այս է՝ յանհամաձայնն կանոնաց բարուց . ապա վերբարերի ՝ի կարգ բարոյական , և ձգէ յառար-

յառարկայէ անտի. զտեսակ ինչ բարոյական, ոչ զբարութիւն, և ոչ զանտարբերութիւն. ապա զբարութիւն կերպական ։ Երկրորդ՝ թէ այնմիսիկ դիմողութիւն զառաջինն լինի չար բարոյական, ցուցանի ։ Այն դիմողութիւն բարոյապէս չար զառաջինն պատշաճի ներգործուել՝ քան զպահպանութիւնն ուղղուել. քանզի վն այն ներգործութիւնն մեղաց պակասի յուղղուել, զի դիմի յառարկայ չար, որովհետև ամ շարժումն՝ որ դիմի ի միջէ եղբ առ այլ, զառաջինն ըստ բնութեան հայի լեզուն առ որ, օրամ՝ զհետ գայ ի բաց դարձումն, կամ հեռացումն յեզբէն յորմէ. ապա ։

Այլ եդեալ, թէ պակասութիւն ոչ զհետ գայր, այլ յառաջէր, կամ գէթ զուգընթաց լինէր ներգործութեանն, ոչ գնեն ոմանք, ի վն այսր ասի՝ զբերբ ձեռնարկութիւնն, վասն չէ հնար լինել, թէ դիմողութիւն բարոյական ներգործութիւնէ առ բարոյական առարկայի՝ ոչ ձգեսցէ զբարոյական տեսակ, որովհետև ամ ներգործութիւնի տեսակաւորի յիւրմէ առարկայէ ։

Զորրորդ՝ կերպական բարոյականութիւնն՝ սեռ ասէրէն առեալ՝ կայանայ ի դրական ինչ, այս է յիրական գերազանցական կարգի յառարկայն ներքոյ անկեալ կանոնաց բարուց. և բաժանի յերկիս տեսակս, ի բարութիւն, ի չարութիւն, և յանտարբերութիւն, ոչ ասացաք ի ճաշոյս մարդկային ներգործութեանց. իսկարդ՝ բնդրական սեռն չէ հնար ձգել պակասութիւն, այլ միայն դրական տարբերութիւն. ապա տարբերութիւնն կացուցիչ բարոյական չարութեան, ոչ և բարութեան, է դրական ինչ ։

Պիեր հաւասալ իշխանն ։

Ասացուածն պիտի, թէ սէր գիրք բացատրեն զնեղ երբեմն պակասականաւ, և երբեմն դրականաւ ինչ, մինչև պակասականին լինել կերպական, և դրականին նիւթական ։ Այլ ստիպեն ոմանք, թէ այս պիտի ոչ միայն է վայրապար, այլև սուտ. մի՝ զի Աստուածոչինչ ընդհատ քանքարտէ զբացասականն, ոչ զդրականն. և երկրորդ՝ զի միայն կերպական մեղքն է գարշելի, իսկ այս գարշութիւն է դրական ինչ, այս ինքն է սիրելութիւնն ։

Երկրորդումն պիտի, թէ սէն Աւոմմա խօսի զմեղաց նիւթապէս, և ի գոն փիզիկական մտածեալ, և ոչ կերպապէս՝ և ի գոն բարուց, կամ փոխանակ կերպական չարութեան, և կամ ոչ այլք ասեն՝ զմեղաց յանձնառութեան, ըստ որում է յանձնառութեան, և ոչ ըստ որում է մեղանչական ։ Զորմէ ասեն ոմանք, թէ սէն Աւոմմա, ա. բ. ի 8. խնդրոյ մինչև 18. ապաքէն խօսեցեալ էր զմարդկային ներգործութեանց ի գոն փիզիկական, իսկ ի խ. 18. փաղաքութեէ, և յորս գինի խօսի զբարոյական բարութեէ, և զչարութեէ մարդկային ներգործութեանց, ապա գեթ զվկայութիւս Հիշատակելոյ ի բ. բ. չարաչար մեկնեն ի վն տեսակարարութեան, և կացուցանեն մեղաց ըստ նիւթականին մեղաց ։ Ի վն այսր ասի՝ անդ և այլուր սէն Աիգոն նովին եղանակաւ խօսի զբարոյական չարէ, ոչ և զբարոյական բարւոյ. իսկարդ՝ խօսի զկացուցանել բարոյական բարւոյ կերպապէս. ապա ։

Երրորդումն պիտի, թէ այս դիմողութիւն ոչ եզերի յառարկայն կրկնապէս ըստ որում բարոյապէս չար, կի ըստ որում անհամաձայն կանոնաց բարուց. այլ միայն նիւթապէս, և տեսականապէս. քանզի հայի, և տեսանէ զայն կերպակս ըստ որում բարի ինչ, օգտակար, կի բներկրալի, որովհետև ոչնք դիտեալ զչարն գործէ. որում զհետ գայ, թէ այն դիմողութիւն ունի միայն յառարկայէն զլինելն չար նիւթապէս, և հիմնապէս, և ոչ կերպապէս ։

Զորրորդումն պիտի, թէ բարոյականութիւնն ի հասարակի ոչ է փաղանդն սեռ բարութեէ, և չարութեէ. այլ համեմատական, որ ի մէջ բերէ զերկուս զանազան իմացուածս, զմին դրական, և զմիւսն բացասական ։ Այլ այնմիսիկ այլք, թէ այն դրական դիմողութեէ ներգործութեանն յառարկայն չար՝ է իսկական տեսակ դրական ի բարոյական կարգի, ոչ բարի, և ոչ անտարբեր. ապա չար. ապա ներքոյ անկանի սեռի, որ ըստ նոյն բանի ։

ՊՐԱԿ. Գ.

Ի վերայ մեղաց զանցառութեան ։

ԾՕԴՈՒԱԾ. Ա.

Երբէ՞ս ոչ ներգործելոյ ընդ ընծառումն, և ընդ անհաղորդելոյն պահպանումն զարհուրանքն՝ որ ընդ առնէ, էջմ հետ, և յընդհակառակն ։

Վնասագրեմք ի յառաջընթաց ճառէն, որ ի վերայ մարդկային ներգործութեանց. վիճ. 1. պ. 2. թէ մեղքն զանցառութեն կարէ լինել առանց

ինչ

ինչ ամենևին ներգործութեանէ, որ իցէ յէական բանէ նի, այլ ոչ առանց ասի ներգործութեանէ, որ իցէ պատճառ, կամ առիթ նորա։ Հնար է ևս ընդ միջ մտանել ներգործուէ ինչ զուգընթացաբար միայն, որ ոչ իցէ պատճառ, կամ առիթ նորա։

Ասելի է նաև։ Զի ներգործութենէ, թէպէտ և յառարկայէն բարի, որ է պատճառ, կամ առիթ զանցառութեանէ ներգործութենէ պատուիրեալոյն, արատաւորի ի նոյն իսկ զանցառութենէ, և լինի չար։ Իսկ ներգործութենէն, որ ոչ է պատճառ, կամ առիթ զանցառութեան, այլ միայն զուգընթացաբար բերի առ այն, թէպէտ և իցէ ընդ պատուիրեալ ներգործութենէնն անբաղաղոյգ, եթէ չիցէ այլուստ չար, ոչ է մեղք, և ոչ արատաւորի ի զանցառութենէ։ Վասն որ առ բաղձանաց ուսանելոյ՝ զանց առնէ տեսանել զպատարագ, ուսումն է չար. իսկ որ հաստատուն առաջադրութեամբ զանց առնելոյ տեսանել զպատարագ, զի մի մեսցէ դատարկ, ուսանի, ուսումն ոչ է մեղք։

Առաջին մասն յայտ է. զի դնելն զպատճառ, կամ զառիթ մեղաց, է հաւանիլ մեղաց, և կամիլ զայն անուղղակի, իսկարդ՝ հաւանիլն մեղաց, և կամիլն զայն ևս և անուղղակի, է մեղք։ Հոռվմ. ա. 2. վերի նովին պատուիրանաւ արգելեալ լինի զանցառութիւն, և ներգործութիւն, որ է պատճառ, կամ առիթ նորա. ոչ դրական պատուիրանն տեսանելոյ զպատարագ՝ փակէ զօրութիւ զեացասական պատուիրանն, որ արգելու զնմ արգելս տեսանելոյ զպատարագ։

Այայտ է և երկրորդ մասն. զի որովհետև այս ներգործութիւն ոչ ըստ ինքեան, և ոչ ի պարագայից ենթադրի չար, չէ հնար նմա ունել ըշտրութիւն ինչ, բայց եթէ ի զանցառուէ. արդ՝ զոչինչ չարութիւն կարօղ է ունել ի զանցառութենէ, որոյ ոչ է պատճառ, և ոչ առիթ, այլ առ այն ըստ պատահման ևթէ, և զուգընթացաբար բերի. ապա։

Եթէ ասիցես, թէ այն ներգործութիւն լինի յանդէպ ժամանակի։ Պիտեմ. ի դնիլ ենթադրութիւն, եթէ ոք գործունէաբար յառաջադոյն բացորոշեալ իցէ զանց առնել զպատուիրեալ ներգործութիւնն, զորօրինակ՝ տեսանել զպատարագ, յայնժամ ուսումն ոչ լինի կերպ պատճառ, և պակասաբար յանդէպ ժամանակի, այլ նուազապէս միայն. վասն յայնժամ ուսումն ոչ լինի արգելեալ բանիւ իւրով, այլ բանիւ զանցառութեան պատարագի, որոյ ոչ է պատճառ, և ոչ առիթ։ Այսմ իրի լաւագոյն է յայնժամ ուսանիլ՝ քան կալ դատարկ։

Աստի ունիս մակաբերել, թէ ոք խաղան ի ժամ պատարագի ընդ նմ, որ յառաջագոյն հաստատութիւն եդ ի մտի ոչ տեսանել զպատարագ, ոչ մեղանչեն. վասն այն խաղ, քանզի զուգընթացաբար ևթէ բերի առ զանցառութիւն պատարագի, ոչ է մեղք, նմին իրի և խաղակիցքն ոչ մասնակցին մեղաց այլոյ, բայց այլազգ պարտ է ասել վասն հակադրեալ պատճառի, եթէ վասն խաղոյ զանց առներ ըզպատարագս։

Այայ իմն զերկրորդ մասն եղբակացութեան ընդ ներգործութենէ, որ այնպէս զուգընթաց լինի զանցառութենն, մինչև ոչ բառնալ զկարողութիւն կատարելոյ զպատուիրանն ի դիպուածն, յորում գտանի տեղի, և յոյս յետս նահանջելոյ զար առաջադրութիւն։ Վասն զի յայնժամ թէպէտ այն ներգործութի բերէր հետևաբար, կի զուգընթացաբար ևթէ առ առաջին զանցառութիւն, սակայն նախընթացաբար, և պատճառապես բերէր առ հետևորդս, ի դիպուածն յորում փոխեր զկամս, և այնր փոփոխութեան ենթադրի, թէ գտանի յոյս և տեղի։ Այս թէ գործեր զնորոգ մեղս զանպատանեալ ի զանցառութենէ, վասն զի ոչ միայն ոչ հնազանդին պատուիրանաց՝ է մեղք, այլ և առաւել ևս բառնալն յինքեննէ զկարելութեն կատարելոյ, որ է յանդիմանալի խստացեալ [illegible]։

Աստի ունիս մակաբերել, թէ ժառանգաւորն նաւորդ, որ զնի ամբարիշտ առաջադրութենն՝ ոչ ասելոյ ժամերգութիւ ի բոլոր, և յերկար նաւագնացութենն, արկանէ զժամադիրսն ի ծով, բաց ի զանցառութենէ՝ գործէ զղանազանեալ մեղս՝ զոր պարտ է բացատրել ի խոստովանութեն, վասն անկարելիութենն՝ զոր կամ[illegible]ն ձգէ յանձն՝ կատարելոյ զպատուիրանն, ուր գտանի տեղի, և յոյս առ երկարութեան ժամանակին յետս նահանջելոյ զար առաջադրութեն։ Այայս իմն և զնմանէ, որ յետ հաստատ առաջադրութեն ոչ պահելոյ զուխտն ողջախոհութեն, կին ածէ։ Այս և զնմանէ, որ զնի հաստատուն կամաց ոչ հատուցանելոյ զտարրենն, ծախէ զայնոսիկ, և զորոյ ի սոցին սակի։ Այլ չէ այսպէս զնմանէ, որ յետ գործունէայ առաջադրութենն՝ ոչ տեսանելոյ զպատա-

պատարագ՝ Ի քուն մտանէ Ի ժամ պատարագի, մեզի չէ հաւանական, թէ յայնմ սուղ միջոցի փոխէր զնորհուրդն. և մի այն քունն ոչ. Համարի բառնալ զաբրոյական կարողութեան տեսանելոյ զպատարագ, այլ ենթադրէ բարձանալ ։

Ասելի է երկրորդ ։ Թէպէտ ներգործութեան ըստ բնութեան բարի, կամ անտարբեր, որ է պատճառ, կամ առիթ մեղադրելի զանցառութեան, լինի չար, սակայն հասարակաց կարծիք է ընդդէմ սակաւուց, թէ ոչ է չար այլոյ չարութիւն, բայց եթէ զանցառուն, նմին իրի և ոչ է հարկաւ բացատրելի Ի խոստովանութեանէ, մինչև որամ զանցարարեալ իցէ ըզպատարագաւ մի ուսման, կամ մի խաղուց, շատ է՝ եթէ ասիցէ, զանց արարի զայնպագաւ ։

Պատճառն է, մեզի զորօրինակ կանքն զանց առնելոյ ոչ է մեղք, ոչ տեսակաւ, և ոչ թերով զանազանեալ Ի զանցառութենէ անտի, (քանզի կանքն զանց առնելոյ բաղդատի առ զանցառութիւն, ոչ ներգործութիւն ներքինի առ արտաքինն, որ ոչինչ բարութի, կամ չարութիւն յաւելու Ի ներքինն.) այնպէս և ոչ ներգործուին՝ որ է պատճառ, կամ առիթ զանցառութենէ, իբրզի ցայնչափ է այն չար, ցորչափ փակէ զկամն զանցառութենէ ։

Հաստատի ։ Զանցառութիւն, և ներգործուիւն, որ է պատճառ, կամ առիթ նորա, նովին պատուհասիանալ արգելեալ լինին, ոչ և ասացաք, քանզի օրէնքն, որք պատուհասն տեսանել զպատարագ, փակէն զպատուհասն բացասական, որ արգելու՝ գնել զարգելիչ ներգործութիւնս տեսանելոյ զպատարագ. ապա այնչափ ներգործութիւն, որչափ և զանցառութիւնն են ընդդէմ նորին առաքինութեան կրօնի ։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Ի·

Հնարքն ի խոհեմել լինի զեղբն զանցառութենէ ։

Ի նդիրս է Ի մէջ դիպուածոյ, յորում որ Ի տիպել պատուհասիանին՝ է անկարող կատարելոյ զայն, զորօրինակ յառաւօտու յառաջատես եղեալ պարտաւորութեան տեսանելոյ զպատարագ՝ արբենայ. Ինդրի, թէ արդեօք մեղանչէ մեղք զանցառութենէ, յորժամ արբենայ, թէ յորժամ հասանէ ժամանակն տեսանելոյ զպատարագ ։

Ասելի է ։ Ի եղքն զանցառութենէ լինի յերկաքանչիւր ևս ժամանակի. սկզբնաւար, և ըստ յոժարութեան, յորժամ զնի պատճառն. կատարողապէս, և ըստ գործոյն, յորժամ հասանէ ժամն կատարելոյ. բայց միայն Ի ետացէ զանցառութենէն կամաւոր յիւրում պատճառի ։

Զառաջին մասն ամեն ընդունին, և է յայտնի. զի յայնժամ սկսանի մեղքն յորժամ սկսանի կամքն մեղանչելոյ. Ինդրի՝ որ դնէ կանխիւն զպատճառ մեղադրելի զանցառուն, կամի գնել անուղղակի զնոյն մեղադրելի զանցառուին. ապա ։

Ցուց. Երկրորդ մասն, նախ՝ տապալելով զնիմն հակադրել կարծեաց ։ Ի եղքն զանցառութենէ է Ի կամաւոր պակասութենէ պարտաւոր ներգործուն. իսկարդ յորժամ գործով հանդիպի զանցառութենէն, յայնժամ լինի պակասութի պարտաւոր ներգործութենէ, և այնպիսի պակասուին է ըստ բաւականին կամաւոր առ Ի լինել մեղանչական. ապա ։ Զառաջին մասն փորքագունիս յայտնի է ։ Ցուց. Երկրորդն, զորմէ է գժուարութի ։ Զա Ի լինել խիք յինքեան մեղք, բաւական է լինել նմա Ի պատճառի իւրում կամաւոր. իսկարդ զանցառութիւնն դիպել, զորօրինակ Ի քուն, կամ յորբեցուն, է Ի պատճառի իւրում կամաւոր, քանզի ենթադրմբ զքունն, կամ զարբեցութիւնն աղատօրէն եղել. ապա ։ Ցուց. Մեծ. նախ՝ զանազան օրինակօք ։ Ոչ գիճութենէն դիշերային, թէպէտ և չէ յինքեան կերպակս ապատ, և կամաւոր, է մեղք, մեզի է կամաւոր Ի պատճառն, զորօրինակ՝ Ի գարշելի խորհրդեան, կամ Ի չօշափման. տակս մարդասպանութենէն գործեալ յարբեցութենէ՝ Ի նմանէ, որ յառաջատես եղև այնմ, է յինքեան մեղանչական, մեզի է կամաւոր Ի պատճառն, ոչ ուսուցանէ սին Ի[ովհաննէս] Ե[պիսկոպոս] Խ. 150. պ. 4, Նոյնպէս և ներգործութիք մեղաց Ի յաղթելի տգիտութենէ են յինքեանս մեղանչական, թէպէտ և յինքեանս են ականայ, իրրզի են անծանօթ, այլ միայն կամաւոր Ի պատճառն, այս է յանգիտութենէ. ապա ։ Երկրորդ՝ եթէ առ կերպական մեղս պահանջէր միշտ լինել յինքեան կամաւոր, և չէր բաւական կամաւորն Ի պատճառն, ոչինչ մարդասպանութի, ոչինչ գիճութի, զայս իմն և զրաղմունս այլոց լինէր յինքեան մեղք. մեզի յորժամ գործով հանդիպին, ոչ ևս են Ի կարողն սպանողին, կամ գիճացողին ։

Երկրորդ՝ մեղքն զանցառութենէ է Ի կամաւոր դադարման Ի պարտաւոր ներգործութենէ, իսկ արդ՝

արդ՝ յառաջ քան զժամանակն , յորում ժա-
մանէ պարտաւորութեի պատուիրանին , ներգոր-
ծութեին ոչ է պարտաւոր . ապա ։ Արդ՝ զրօ-
բինակ յորժամ ոք կամի գողանալ , մինչև է
բարձեալ զտարին ինչս , չևաս է մեղք գողու-
թեան կատարեալ . սապէս յորժամ ոք կամի
զանց առնել , մինչև է զանցարարեալ , չևաս
է մեղք զանցառութեի կատարեալ ։

Հաստատի , Ընդհանրական զանցառութին
պարտ է ամրաստանել ի խոստովանութեան ,
ոչինչ ընդհատ քան զարտաքին ներգործուին ,
և այս է հասարակաց գործածութեի հաւատացե-
լոց , և խոստովանահարց . ապա է մեղանչական ։

Հարկիցես ։ Կարծեաց մերոց ճշմտ գոյ ,
թէ մարդն ի քուն՝ կարօղ է արդիւնաւորիլ ,
և կատարել զնորհուրդս . քանզի ոչ պահանջի
միջագոյն աղատութեի յարդիւնաւորիլ , և ի
կատարել զնորհուրդս , քան ի մեղանչել .
խակարդ՝ երկոքին ևս են անտեղի . ապա ։

Պիտեմ առաչնումն , թէ չէ ինչ անտեղի ար-
դիւնաւորիլ մշտ ի քուն շարունակուի արդեանց
յարթութեի պատրաստելոց , և առաւել եթէ
գործն ըստ ինքեան ճշմտ եկեցէ պատճառին
ազատօրէն կամելոյ , կի՛ կերպարար դիտես-
ցի . ոչ կայտ է ի մարտիրոսն , որ ի վայրկենի
մահու , յորժամ ոչ ևս է ինքնիշխան , ար-
դիւնաւորի զպակ մարտիրոսութեե ։ Ոչայց ու-
բանալք , թէ կարօղ է վաւերարար կատարել
զնորհուրդս , ոչ առ պակասութեե բաւական
ազատուն . այլ վասն Ա՛ն ըստ հնից կարծեաց
եկելոցդ , կացցէ՝ և կամելոյ կատարել զը-
նորհուրդս ինքնիշխան մարդոյ , և բարոյական
ստուգութեի պատշաճաւոր նիւթոյ , եթէ ի
յարգութեե նորհրդոյն , և եթէ ի վճանգի
բազում անտեղուեց , որք այլազգ ճշմտ գոյին ։
Յաւել ի վեր , թէ բանք ննջողին չեն կեր-
պական բանք՝ առ ի չգոյէ նշանակութեե , այլ
բանք նիւթականք , ոչ ի թուեթային , որ ար-
տաբերե զայնոսիկ ։

Ինդրիցես նախ ։ Արդեօք նմա , որ կամե-
ալին , և բասրելի յանցանօք դնէ զպատճառն ,
համարել պարտ է զնմ մեղանչական զանցա-
ռուին , և զայնձնաւուին , որք այնմ ճշմտ գան ։

Պիտեմ , և եղիցի ընդհանուր կանոն ։ Այս ,
որ կամալին , և բասրելի յանցանօք դնէ զպատ-
ճառն , համարին ըստ յանցաւորութեե , և ըստ
գործոյն նմ մեղանչական զանցառութիք , և
յանձնառուիք , որոց յառաջատես եղև , կամ
պարտ էր , և կարօղ էր մտրդկօրէն յառա-
ջատես լինել , թէ ճշմտ գան այնպիսի պատ-
ճառի , վնղի սովին իսկ են նմա կամաւոր ի
պատճառն ։ Այլ

Ինդրիցես երկրորդ ։ Երբ համարի ոք , թէ
յառաջատես եղև , կի պարտ էր , և կարօղ էր
մարդկօրէն յառաջատես լինել մեղանչական
զանցառութեե և յանձնառութեե , զի համա-
րեսցին նմա մեղք ։

Պիտեմ բազմօրինակ ։ Ասե՝ յորժամ ըստ
ինքեան կամ իբր ի բազումն ճշմտ գան այն-
պիսի պատճառի ։ Երկրորդ՝ յորժամ տեսանէ
ոք յայլս , որք են ըստ միօրինակ խառնուածոյ ,
հանդիպիլ նման գործոց ։ Երրորդ՝ յորժամ
պատուիրանքն ի մերձոյ ստիպեն կատարիլ ։
Ըստի կարօղ ես մակաբերել զզանազան հե-
տեւութիւնս առ գործածութեի ։

Ա. ԻՈՒԼԻՈՆ · Բ ·

Ի Վերայ Պետակարար , և Իրաւական պանա-
ղանութեան Դպրոց ։

Ընդ Թուղմա՝ էջ · 72 ։

Գ Ր Ո Ց · Ը ·

Պետրոս Քաջանուանց Դպրոց ։

Ընդրն ևս ընդհանրագոյն առեալ՝ բաժա-
նի յոկզբնական մեղս , որ Ա՛դամոյ
սերմնական սերնդեամբ իջանէ ի զաւակն ,
և յանձնական , որ սեռական կամք գործի ։
Ընձնականն զարձեալ բաժանի ի ներգործա-
կան , և յունական ։ Ներգործականն է ներ-
գործուի կի զանցառութեի անհամաձայն կանո-
նաց բարուց . ունականն է արատ թողեալ
ի հոգին ի ներգործական մեղաց ։ Օսկզբնա-
կան , և դուռնական մեղաց գրեցոյս մանա-
ւորապէս ի ստորև . պիտի խօսիմք զներգոր-
ծական մեղաց ։

Ներգործական (1) մեղքն բաժանի նախ՝ ի
մահաբեր , և ի ներելի ։ Մահաբեր ասի , որ
բնաւ զմահ հոգւոյ , զկեղով զնա ի սրբարար
շնորհաց , որ է կեանք հոգւոյ ի գերբնական
կարգի , և ի բաց դարձուցանելով զնա պար-
զապէս

(1) Խ · 72 · ՊՏ · 5 · ԲԵԼ ։

ապես ՝ի վերջին վախճանէ . վայ ըստ ինքեան , ըստ բանի իւրում է անհնարոգելի , և ՝ի մէջ բերէ զպարտաւորութեան յաւիտենական պատիժոց ։ Նկերելի ասի , որ՝ քանզի ոչ զրկէ ՝ի շնորհաց , և յածային սիրոյ , այլ զհանդերձ նմին միայն նուաղեցուցանէ , և ոչ ՝ի բաց դարձուցանէ պարզապես ՝ի վերջին վախճանէ , այլ դատապարտեալ նորա հանէ յապաղել , թեղուլ զըսկիզբն կենաց , և ներողութեան . վասնորոյ ոչ է ըստ բնութեան իւրում անհնարոգելի , և ոչ ՝ի մէջ բերէ զպարտաւորութեան յաւիտենական պատիժոց , այլ միայն ժամանակաւորաց ։ Ոչ երկոցունց ևս ճառեսցուք մանրաւորապես ստորև ։

Երկրորդ՝ ներգործական (1) մեղքն բաժանի ՝ի մեղս յանձնառութեան և ՝ի մեղս զանցառութեան , զորոց առանիկ խոսեցաք ։ Ա՝եղքն յանձնառութեան է ներգործուի անհամաձայն կանոնաց բարուց , և է ընդեմ բարեպաշտական պատուհրանի ։ Ա՝եղքն զանցառութեան է պակասութեի պարտաւորեալ ներգործութեան , և է ընդդեմ ստորոգեալական պատուհրանի ։

Երրորդ՝ ներգործական (2) մեղքն բաժանի ՝ի մեղս սրտի , բերանոյ , և գործոյ ։ Այլ այս բաժանումն ոչ է միշտ ՝ի զանազան մեղս , այլ երբեմն ՝ի զանազան աստիճանս նորին մեղաց ։

Չորրորդ՝ բաժանի ՝ի մեղս տկարութեան , որ ծագի ՝ի կարի իմն կրից . ՝ի մեղս տգիտութեան , որ ծագի ՝ի յաղթելի տգիտութենէ . և ՝ի մեղս յարութեան , որ լինի առանց անձնիշխանութեան , և իբր խորհրդածութեի առանց կրից , կամ տգիտութեան գործի ։

Հինգերորդ՝ ՝ի ներգործական մեղաց՝ են՝ որք պարզապես են այնպիսի , և են՝ որք են ընդդեմ Հոգւոյն Սրբոյ , որք են մեղք ՝ի չարութէ , որոնք ՝ի բաց հերքին , և մերժին մանաւանդ պարգեւք շնորհաց , որք են գործք ածային սիրոյ՝ որ ընծայի Հոգւոյն Սրբոյ ։ Համարին վեց . այս է՝ յուսահատութեի , ամբարտաւանութեի , կամ յանդգնութեի , անզղջութեի , յամառութեի , ընդդիմութեի ծանուցեալ ճշմարտութե , և մանաւանդ շնորհաց ընկերին ։

Վեցերորդ՝ են մեղք գլխաւոր , և են՝ որք ՝ի նոցանէ ծագին ։ Գլխաւորքն համարին եօթն ՝ի թուի , Դրիգորէ , գիրք 31 · բարոյ · գլ · 31 · այս է՝ սնափառութի , (զոր ոմանք դնեն հպարտութի) , նախանձ , ագահութի , բարկութիւն , բղջախոհութի , որկրամոլութի , և ծուլութի ։

Յաւ եօթներորդ՝ են մեղք նիւթական , և մեղք կերպական ։ Յաւ այս ըստ կրկին մտաց ։ Ա՝յն՝ մեղքն նիւթական է նոյն իսկ ներգործութիւնն չար ըստ ինքեան , և հակապես մտածեալ . կերպականն է նոյն իսկ չարութիւն , կամ տգեղութիւն նորին ներգործութեանէ , կամ զանցառութեան ։ Երկրորդ՝ կերպական մեղք ասի ազատ օրինաւանցութեան , որ ընծայի կամաց . նիւթական ասի օրինաւանցութեան ոչ ազատ , և յայնսակս ոչ ընծայի կամաց , ոչ են օրինաւանցութիքն յանցաւորելի տգիտութէ ։

ԳԼՈՒԽ · Ր ·

Ո՞րք տեղեալ լինի պակասութիւն ընդհանուր ներգործութեանն մեղաց ։

Ա՝եղքն զանցառութե՝ քանզի է ըստ ինքեան սոսկ պակասութի պարտաւորեալ ներգործութեան , ստոյգ է , թէ զանազանի տեսակաւ ըստ նոցին զանցարարեալ ներգործութեանցն տեսակաւ զանազանելոց ՝ի գոլն բարւոյ . զորօրինակ այլ ևս պակասութիք տեսակաւ զանազանին ըստ հակադրեալ կերպիցն՝ յորոց պակասին , այնու օրինակաւ՝ որով հնար է պակասութեց զանազանել ։ Այս խնդիրն է ՝ի վերայ յանձնառական մեղաց ։

Ասելի է ։ (3) Ա՝եղք տեսակաւ զանազանին կարգաւն յառարկայս տեսակաւ զանազանեալս ՝ի գոլն բարւոյ . վասն ևս ներգործութիքն տեսակացուցանի յիւրմէ առարկայէ . ապա ներգործութիքն բարոյապէս չար տեսակացուցանի ՝ի բարոյապէս չար առարկայէ ։ Հաստատ ։ Ա՝յ չարժուխն տեսակաւ զանազանի կարգաւ առ եզրն առ որ . իսկարդ ՝ի մեղանչական չարժմանն առարկայն է եզր առ որ . ապա ։

Այս եզրակացութիւն ընդունին ընդ սկիզն Ալովմպի ևս Ալովմպեանք , և բազումք ևս արուսաբինք , ևս և նոքա ՝ի Ալովմպեանց՝ որք զկնի թագաւորին մեղաց դնեն ՝ի պակասութէ . վասն՝ ասեն , ՝ի լինել զանազան կարգի յառարկայէ կերպապէս զանազանեալ , զհետ գայ զանազան պակասութիւն ։

Հասցուք յեզրակացութիւն . Խոբեան յաջորոյ ևս պեսոս զանազանելոյ , ՝ի գոլն բարւոյ . վասն ոչինչ վերաբերի առ տեսակարար զանազանութիւն մեղաց զանազանեալ տեսակ առարկայից ՝ի գոլն եակութիւն . քանզի եթէ որ գոլաս-

(1) Հնդ · ա · օ · բաղ · (2) Հնդ · ա · 7 · բաղ · (3) Հնդ · ա · 1 · բաղ ·

ղասցի զձեռ , կամ զձի , գործէ զնոյն տեսակ մեղաց , այս է՝ անիրաւութեան ։ Ի՛ւլ

Խնդիր է , թէ ուստի՞ զանազանի տեսակաւ առարկայն 'ի գործ բարուց ։

Պատասխանեմ ։ Ընդհանրապէս խօսելով , առարկայք 'ի գոլն բարուց զանազանին տեսակաւ , յորժամ ունին զմանաւանդ , և զանազանեալ ընդդիմութեի յաւիտենական օրինաց , և ուղիղ բանի . արդ՝ ունին զմանաւանդ , և զանազանեալ ընդդի մուի , կամ զանհամաձայնութիւն յաւիտենական օրինաց , և ուղիղ բանի , 'ի բազում գլխոց ։ Այսպէս՝ յորժամ ընդդիմանան պէսպէս առաքինութեց ։ Երկրորդ՝ յորժամ ընդդիմանան նմին առաքինութեն , այլ պէսպէս զանազանակաւ . ոչ յայտ է 'ի գործոն , և 'ի յայտնութիւն , որք թէպէտ և ընդդիմանան նմին առաքինութեն արդարոյն , սակայն զանազանին տեսակաւ , զի ընդդիմանան նմա պէսպէս եղանակաւ ։ Երրորդ՝ յորժամ ընդդիմանան զանազան պատճիրանաց , ոչ նիւթապէս , և 'ի կողմանէ զանազան սկզբանց , կամ պատճիրողին , այլ կերպապէս 'ի կողմանէ պատճիրել իրացն , կամ ներքին պատճառաց ։ Այլ մարթի է ասել , թէ մեղք զանազանին ևս տեսակաւ , այս է՝ արմատապէս , և միջնորդութեք յառաքինուեն , և 'ի պատճիրանաց , որոց ընդդիմանան ։

Ընդհանուր ։

Յառաջելոց ասի ունիս մակարերել նախ , թէ որ զանցանէ զպատարագս յաւուր հրամայեալ տօնի , որ հանդիպի 'ի կիւրակէի , կամ որ ոչ պահէ զծոմ յաւուր պահոց ջրոյ եղանակաց՝ որ հանդիպի յաւուր հսկման սրբոյն Յատթէոսի առաքելոյն , յերկոսին դիպուածս ևս զմի տեսակաւ , և թուով մեղս գործէ . յառաջնում դիպուածի ընդդէմ կրօնի , և յերկրորդումն՝ ընդդէմ բարեխառնուե . վասն երկոքին պատճիրանք ևս տեսանելոյ զպատարագ յաւուր կիւրակէի , և յաւուր հրամայեալ տօնի , և երկոքին ևս աւուրք ծոմապահուե ջրոյ եղանակաց , և հսկման սրբոյն Յատթէոսի են ըստ նոյն բանի 'ի կողմանէ վախճանին , և ներքին պատճառի . քանզի վախճանն , և ներքին պատճառն տեսանելոյ զպատարագ յաւուր կիւրակէի , և հրամայեալ տօնի՝ է համեստութի կրօնի . իսկ պատճիրանին պահելոյ զծոմ յաւուր ջրոյ եղանակաց , և հսկման սրբոյն Յատթէոսի է համեստութին բարեխառնուե ։ Այլ չէ ինչ փոյթ , եթէ գուցէ օրինադիրն 'ի պատճիրելն տեսանել զպատարագ յաւուր տօնի սրբոյն Յատթէոսի , կամ պահել զծոմ յաւուր հսկման նր , դիտեալ իցէ պատճառ զոյն . քանզի այս վախճան կամ պատճառ է արտաքին , և գործողին , զորօրինակ՝ եթէ 'ի պատճիրելն զծոմապահութիւն՝ դիտէր զանձրև , զպարզութի , և կամ զխաղաղութի , այս վախճանք , կամ պատճառք արտաքինք՝ ոչ կացուցանեն զպատճիրանս ըստ զանազան բանի ։ Այսպէս ասել պարտ է և զմանեն , որ զնովին ուխտիւ , կամ զերդմամբ բազում անդամ ուխտազանց , և երդմնազանց գտանի . և զմնանեն , որ զանց առնէ զկանոնական ժամերգութի , առ որս պարտաւորի կանոնական բարերարութե , և 'ի սմէ աստիճանէ կարգի ։

Արդ մակաբերել երկրորդ՝ և ընդհակառակս , թէ նա՝ որ պարտաւորի յուխտ , և 'ի պատճիրանէ խոստովանահօր պահել զծոմ յաւուր ուրբաթու ջրոյ եղանակաց , եթէ ոչ պահեցէ գործէ զերիս մեղս տեսակաւ տարբերս ։ Զառաջինն ընդդէմ բարեխառնութե զօրուէ ևկեղեցական պատճիրանի . զերկրորդն ընդդէմ կրօնի՝ զօրուէ ուխտին . և զերրորդ՝ ընդդէմ առաքինութեան ապաշխարութե , կամ պատճիրանի խոստովանահօրն . քանզի երկքին պարտաւորութիքս այսորիկ են 'ի զանազան ներքին պատճառաց , ուստի և բուն զանազան բանի . քանզի ներքին պատճառն ևկեղեցական պատճիրանին է բարեխառնութեին , ուխտին՝ է կրօնն , և պատճիրանի խոստովանահօրն՝ որ դնէ զծոմ յետ լսելոյ վճռոյ , իմացեալ զբնութի գործոյն , և զպարագայս , է պատիժ , և հատուցումն վասն մեղաց ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Գ ·

Արդ՞ առնել լինի բուռնական զանազանութիւն մեղաց ։

Լսելի է նախ ։ Թուական զանազանութիւն մեղաց առնել լինի 'ի բարոյական ընդմիջնաւորութենէ ներգործուածոյ կամաց . վասն մարգոյին ներգործութիք լինին մեղք 'ի ներգործութէ կամաց . վասն սորին Թովմաս՝ 'ի բ . գլխ . 42 . պ . 1 . ասէ ։ Ինչ որ ընդ ինչ կամաց գոյութիւն ունի , որպէս ասի , որ առ ինեն ինչ ներգործութի կամաց է զանազան , և բարոյապէս ընդմիջնաւոր ։

է զանազան մեղք ։

Հայցնիժամ Համարի ներգործութիւն կամաց բարեպաշտ ընդ միջահատեալ , յորժամ ոչ կիրպաշտ , և ոչ զօրութիւն տիւէ . և Համարի ոչ կիրպաշտ , և ոչ զօրութիւն տիւել յերից գլխոց ։ Այսու՝ յորժամ ներհական ներգործութիւն բացայայտ յետս նահանջի . զօրօրինակ եթէ ոք զառաջին կամս գողանալոյ յետս նահանջեսցէ , և յետ այնորիկ նոյնհետայն ընդ նոյն կալցի վերստին , լինին երկու մեղք Թողութեամբ զանազանեալ , վասն այս երկու կամք՝ Թէպետ և ի սուղ ժամանակի ընդհատեալ՝ ոչ իւիք իրօք կապակցին ընդ միմեանս , և ոչ երկրորդին հնար է ասիլ շարունակութեի առաջնոյն , որ կերպաշտ , և բացայայտ յետս նահանջեցաւ ։

Երկրորդ՝ կամաւոր դադարմամբ ի ներգործութենէ կամաց . ոչ եթէ ոք տեսեալ զկին՝ յամեցողապէս հեշտասցի , և զայն հեշտութի կամովն Թողեցէ պատաղեալ զանձն յայլ ինչ , և նոյնհետայն տեսեալ զնոյն՝ կամ զայլ կին , վերստին յամեցողապէս հեշտասցի , երկիցս մեղանչէ վն նախագրեալ պատճառիդ . զի այս երկու կամպական հեշտութիք՝ ոչ իւիք իրօք կապակցին իւ միմեանս , և ոչ երկրորդին մարթի է ասիլ շարունակութի առաջնոյն՝ որ կամովին ընդհատեալ , և մեկնողապէս յետս նահանջեալ ։ Հայսոսիկ երկոսին ապաքէն միաբանին ձեռաբանք , այլ ի վէր երրորդին վիճեն ։ Այ

Երրորդ եղանակն , ըստ որոյ ոչ կերպաշտ էս , և ոչ զօրութիւն տիւէ նոյն ներգործութի կամց , նշանակի ի բազմոյ ակամայ դադարու մէն ի ներքին ներգործութենէ կամաց , զօրօրինակ բնական ցրմամբ մտաց , կամ մոռացութէ , քնով , կի սրբեցութէ . վասն ասեն , Թէ կրկնեալ ներգործութէին զկին այնպիսի ակամայ ընդմիջհատութեն՝ ոչ է շարունակեալ ընդ նախընթացին , այլ զանազան . իսկ ուր են զանազան ներգործութիւնք , են և զանազան մեղք ։

Այսս ճշմարիտ Համարիմ ի վեր ասոկ ներքին մեղաց , այս է՝ որ ի նոյն իսկ կամս կատարին , և ոչ դիմեն գործունէապար յարտաքին ներգործութիւն , զօրօրինակ են՝ հերետիկոսութի , առեւրտի , նախանձ , կամուիք , հաճութիք , յամեալ հեշտութի , են . քանզի ցորչափ կրկին զկնի դադարման , և և ակամայ դադարմամբ , այնչափ անթերի կատարին , և ոչ առաջին ներգործութին ունի ընդկարգ առ երկրորդն , և ոչ կապակցին յիւիք , կամ շարունակին , և կամ կախեն զիմեանց ։

Այլ ոչ ի վերայ ներքին ներգործութենց , որք գործունէապար դիմեն յարտաքին գործս , գէթ յորժամ այս կրկնեալ ներգործութիւնք կամաց ի գործ ինչ արտաքին կապակցին ընդ առաջին ներգործութենէ . զօրօրինակ՝ եթէ ոք յառաջադրութէ սպանանելոյ զթշնամին , ուր նիցի պատրաստ զսուսեր ի ձեռին , կամ դառնակալ լիցի , կի եթէ յորժ անկցի ի խլնդրել զնա , անն ։ Ի կալ ձեալ այսոցիկ և որոց սոցին նման գործոց , Թէպետ և բաղում անդամ կրկնեսցէ զչար կամս , երբեմն զայսմանէ , և երբեմն զայլ ինչ իրաց՝ ևս և կամովին իւրհնեցեալ , կամ զայլ ինչ արարեալ , ոչ գործէ զբազում մեղս , այլ զառաջինն շարունակէ . վասն առաջին ներգործութէին տիւէ բաղայապէս ի գործն արտաքին եդեալ զօրութէն նորա , և ի նմա իբր ի կապանս ամ այլ հետևորդ կապակցին ընդ առաջնոյն ։

Այսուցաք , գէթ յորժամ այս կրնեալ ներգործութենէ , կամոյ ի գործ ինչ արտաքին կապակցին . վասն բազում զնոյն հաւանականաբար համարին , Թէպետ և յարտաքին ինչ գործ ոչ կատարեցնցին , ոչ եթէ ոք այժմ հաստատապէս յառաջադրեսցէ սպանանել զթշնամին , կամ պռունկիլ ի վաղիւն , և ի վաղիւն զարթուցեալ ի քնոյ նորագեսցէ զայն առաջադրուի , և քանիցս անգամ զմոռաւեալ զայն՝ կացցէ հաստցէ յայնմ , համարին մի մեղս . վասն առաջին ներգործութէին չէ կատարեալ , և ոչ կամովին յետս նահանջեալ , այլ տիւէ , և զօրութէ նի ելուզանի երկրորդն , և յաջորդքն , որք համարին շարունակութիւն առաջնոյն ։

Ասելի է երկրորդ . Ի կալ ձեալ նոյն կատաց , նա Թէ՝ և նոյն իսկ արտաքին ներգործութեան , բազմապատկին Թուով մեղքն յառարկայից Թուով զանազանելոց ի գոն բարուց . Իսկ համարին առարկայք Թուով զանազանիլ ի գոն բարուց , յորժամ չեն բարեպաշտ իրեւ մի , կամ զի մին ոչ է մասն այլոյ , կամ զի ոչ են մասունք ամբողջացուցիչք միոյ իրիք , և կի զի ոչ կարգին ի նոյն վախճան , և ի կատարումն նորին գործոյ . քանզի յայնժամ Թէպետ և իցէ փիլիգապէս մի ներգործութի , սակայն համարի ի սեռս բարուց զօրութէ բազմապատիկ , և ունի այնչափ չաքութիս Թուով զա-

նա-

նազանեալս , որչափ են այսպիսի առարկայք ։

Այս պատճառն է , զի զրօրինակ մեղք բազմապատկին , և զանազանին տեսակաւ՝ ի տեսակաւ զանազանեալ առարկայից , նոյնպէս բազմապատկին , և զանազանին թաւշով՝ յառարկայից թաւշով զանազանելոց ։ Այս վն այսորիկ՝ որ մի և նոյն չար կամօք կամի սպանանել , և կամ ներգործութիւք սպանանէ զերիս արս , եթէ ի մի հարուած , և եթէ ի բազումս անընդմիջապէս յաջորդեալս , զերիս թաւշով զանազանեալ մեղս գործէ . վշգի երից պարանոցն ոչ գոլով բարձրապես իրրև զմի , են երիք թաւշով զանազանեալ առարկայք ։

Սակայն ։ Որ գոլանայ ինչ ներգործութիւք գՀոգ խաչանց , զմի մեղս գործէ , և ոչ որքան են խաչիկքն . ապա և որ ի մի հարուած սպանանէ զբազում մարդիկ ։

Պէնեմ ուրա . զհետև ։ Այս անհանգիստութիւնն է , զի ամ խաչիկք հօտի են իրրև զմի , քանզի չունին զանազանեալ իրաւունս լինելոյ բռնաբարիալ , նմին իրի և ոչ են ընդունակ զանազանեալ , և առանձին ինչ անիրաւութիւն ։ Այլ երիք մարգիկ՝ թէպէտ և իցեն ի նոյն տանէ , ոչ են իրրև զմի , այլ իւրաքանչիւր ունի զիւր զանազանեալ իրաւունս՝ որ բռնաբարի , ուստի և է ընդունակ առանձին խիղ և պանազանեալ անիրաւութիւն ։ Այս չէ ինչ ընդդէմ , եթէ տունն ի դրութիւն իրաւանց համարի մի անձն . այո՛ պարզեա դնի , այլ ոչ է այդպէս , մանաւանդ՝ նկատմամբ անիրաւութեան ։

Հնոյր սակս հաւանականագոյնս համարիմք , զի եթէ հօտն վերաբերի յերիս արս , լինէին երիք մեղք , թէպէտ զայս ուրանան բազումք . վշգի ասեն , ամ խաչիկք են բարձրապես մի բոլոր , որ է մերձաւոր առարկայ գողութեան ։

ՀԵՔԻԱԹՈՒՄ ։

Հաստատելոցս աստի ունիս մակարերել նախ , Այս՝ որ կամօք գողանալոյ՝ ելանէ ի տանէ , տանի տանգուղս , ելանէ , բանայ զարկղն , առնու զդրամս , եթէ գնացի միանգամայն , և երթէ յաջորդաբար գմասն մասն . դարձեալ՝ որ հոգւով պողնկութիւն խնդրէ զաղջիկն , համբառնէ զնա , հայի , շշալիւկ անպարկեշտաբար , և ապա պոռնկի . դարձեալ՝ որ դիտաւորութիւք սպանանէլոյ զթշնամին , յարդարէ զսուսերն , կամ զհրացանն , ընդ առաջ ելանէ թշնամոյն , ի մարտ հրաւիրէ , վիրաւորէ , առնոյէ , և ըստ պանանէ . զայս ամ , և զայլս յայսպիսի դիպուածս , թէպէտ և ի յառաջնեաց գործոցն իցեն յայսոսիկ զբայ կամն գողանալոյ , պոռնկելոյ , սպանանելոյ , Հարիւր անգամ կրկնեցէ , զմի միայն մեղս գործէ . վշգի այս կրկնեալ կամք կապակցին ի գործս ընդ առաջնոյն , և այս յառաջընթաց գործք կարգին առ գողութիւն , առ պոռնկութիւն , և առ մարգասպանութիւն , միայն առ մի վախճան . նմին իրի և են իրրև մի , և իմացեալ ինին յամբաստանութեանն լրացեալ գործոյն , մինչև բաւական է ասել ի խոստովանութեանն , թէ պոռնկեցայ , արարի զմարգասպանութիւն , և . սակայն ոչ այսպէս՝ եթէ ի գործածէ զմիմնորդս առ այսոսիկ վախճանս , որք ունիցին զմանաւոր չարուն . զրօրինակ՝ եթէ վարեսցի կախարդական արուեստիւ ի գողանալ , տուփական ընկերելոք ի պոռնկիլ , և այլն . Վասնել պարտ է ևս , զի եթէ անպարկեշտութիւնք նախընթացք՝ լինիցին առանց դիտաւորութեան զգաւորութեան , թէպէտ և յետ այնորիկ փոխեալ զդիտաւորութիւն՝ զհետ եկեսցէ զգաւորութիւն , են զանազանեալ մեղք , և առանձին ամբաստանելի . զի յայնժամ ոչ միաւորին իրրև զմի ի վախճան դիտելոյ . քանզի ի բաց առնալ զդիտաւորութիւն զգաւորութեան , ըստ ինքեան ոչ դիմին առաւել առ պոռնկութիւն քան առ գիճութիւն , և կամ առ սոդոմական զգաւորութիւն . զայս ասել պարտ է , եթէ լինէին ևս ի դիտաւորութենէ զգաւորութիւն , այլ որ ի պատճառէ իմիք ընդ միջ մտելոյ ոչ կատարէր ։

Իսկ թէ արդեօք զայս ասել պարտ իցէ և զանպարկեշտութեանց , այս է՝ զՀաճութիւն , զյամեալ հեշտութիւն , զշշալիւմանց , զհայեցմանց , և զհամբուրից անընդմիջապէս զհետ եկելոց զգաւորութիւն , ևս և զարամադրութենէ առ այն , տարակոյս է ։ Այնուհ հաստատեն . վշգի ասեն , թէ են յաւելուածք զգաւորութեան , որք այնմ բնապէս , և ըստ կարգի զհետ գան , իսկ այլք ուրանան , վշգի համարին , թէ են տրամադրութիւնք առ այլ զգաւորութիւն ։ Այդ՝ ըստ գործածութեանն՝ եթէ ճշմարիտ իցէ , զոր ասէ առաջին կարծիքն , թէ անպարկեշտութիւն այնոքիկ ըստ կարգի զհետ գան զգաւորութեան , ոչ տեսանելիք , թէ առ ինչ հարկ իցէ զայնպիսիկ որոշակի խոստովանիլ , որովհետև յայսմ ինթադրութեան ըստ բաւականին իմանալ խոստովանահայրն զայնս յամբաստանութեան զգա-

աւորութեան :

Ունիս մակաբերել երկրորդ : Այս, որ Նոյին չար կամքը՝ որ կայ մնայ, նովին չարժամտիւ ցանկանալն, կամ ատելութիւն, որ տեսէ, երիցս գիշանայ, երիցս պատնկի ընդ միւսմ, կամ ընդ բազմաց, զերիս սրա մի զմիոյ կնի սպանանէ, զերիս մեղս գործէ. փղձի երեք գիշուիք, երիք պատնկութիւնք, և երիք մարդասպանութիւնք չին բարոյապես իրրև զմի, այլ են երիք ներգործութիւնք բոլորականք ըստ ինքեան լրացեալք. և ոչ միաւորելիք ըստ բնութեան իրեանց 'ի միում երրորդի, կատարիլ, և լրանալ 'ինմա : Այս չէ ինչ ընդդէմ միութեին կամաց, քանզի թէպետ է մի ֆիզիգապես, սակայն է բարոյապես բազմապատիկ թիւով, ոչ և լիներ բազմապատիկ տեսակաւ, եթէ յայն ներգործութիւնս լինէին առարկայք տեսակաւ զանազանեալք. զերօրինակ եթէ պատնկէր միանգամ ընդ մօրն, յետ այնորիկ ընդ ամուսնացելոյ, և ապա ընդ կրօնաւոր կուսի. կամ եթէ 'ի մէջ սպանելոցն լիներ հայրն, կամ ժառանգաւոր. արդ՝ զերօրինակ կամքն 'ի գիպուածս յայսոսիկ՝ ոչինչ ընդդէմ գոլով ֆիզիգական միութեն նոր է բարոյապես բազմապատիկ տեսակաւ, նոյնպէս և 'ի մերս դիպուածս է բարոյապես բազմապատիկ թիւով :

'Այսմիկ պատճառաւ' որ միով չարունակեալ գիտաւորութիւք հաբատանալոյ, քանիցս բարոյական ընդմիջատութիւք գողանայր զքսան հազարս դահեկանաց, քանիցս մեղանչէր մահուաւք. փղձի իւրաքանչիւր գողութիք չին բարոյապես իրրև զմի, որովհետև ըստ ինքեան ոչ կարգին առ միմեանս, այլ իւրաքանչիւրն ազատին է կատարումն ներքին կամաց : Վեթե այսպես է հասարակաց իմացուած :

[Ըստ նմին օրինակի' քահանայն գոլով 'ի միճակի մեղաց' հաւանականապէս այնչափ մեղանչէ, որչափ անընդհատ արձակէ զապաշխարողս. փղձի իւրաքանչիւր արձակումն է բոլորական ներգործութիւն, և լրացեալ դատումն, ոչինչ կապակցութիւն ընդ այլոց արձակմանց, և ըստ դատմանց միաւորեալ : Այսպս ասել պատճառ է և զնմանէ, որ միտեալ զբանսարկս յաջորդաբար, վն նորին պատճառաւ : Այլ ոչ այսպես, գեթ ըստ մեզ հաւանականագոյնս, եթէ Նոյին չարունակեալ ներգործութիք բազմաց մահուակարաւ միաղորդութիւն. փղձի երեւի մնալ կատարութիւն միոյ սեղանոյ, նմին իրի և բարոյապես մի ներգործութիւն : Այնպես և քահանայն որ պատարագէ 'ի միճակի մեղաց, երեւի թէ զմի ևեթ մեղս գործէ. փղձի թէպետ և նուիրումն ընծայից, քահանայագործութիւն, և ճաշակումն են ֆիզիգապես զանազանեալ ներգործութիք, սակայն կացուցանեն զմի խորհուրդ՝ յորում միաւորին :

Ունիս մակաբերել երրորդ : 'Այս' որ միով չարունակեալ չարժամտիւ ցանկութեան գործէ անդադարկեալս ընդ աղէկան, զնաւ բազում անգամ թէպետ և ընդմիջատուիք ինչ' համբուրելով, չշափելով, են. զմի մեղս գործէ. նոյնպես և նա, որ միով չարձակմամբ բարկութեան բազմապատիկ վերաւորէ զեղբայրն, բազմապատիկ հայհոյէ, բազում նոյն օրինակ թշնամանօք թշնամանէ զնա, զերօրինակ կոչիլով զնա երիցս, և չորիցս գող, ևս և զմի մեղս գործէ : Այնպես զի շատ է ասել 'ի խոստանալութեան, թէ միանգամ անդադարկեալս գործեցի ընդ աղէկան չշափմամբ, և համբուրիւ. միանգամ հայհոյեցի, միանգամ կագեցի ընդ ընկերին, կոչեցի զնա գող, հարի զնա. վղձի այս ներգործութիք' ոչինչ ընդդէմ գոլով ֆիզիգական ընդհատութեն նոցա, ըստ հասարակաց իմացուածոյ մարդկան' համարին մի ներգործութեի, մի կենդանալ աւարութեի, ոչ կադ. մի խօսակցութեի, յորժամ որ յաջորդաբար զբաղում համագամ կերակուրս ճաշակէ : Այս չէ նոյն պատճառ պղտիկ, և բազում պատնկութեանց, կամ գիշութեանց, և կամ սպանմանց, զորոց խօսեցաք 'ի նախընթացս հետևանս. քանզի անհանգիստութեի է, զի բազում սպանուիք, բազում պատնկուիք, և կամ բազում գիշուիք, են ներգործութիւնք բոլորականք ըստ ինքեան լրացեալք, որք ունին զհամանեալ եզը, յորում կատարին, մինչև չլինել նոցա միանալի միմիք երրորդում առ 'ի կատարել, նմին իրի և ոչ միութեան : Այլ սակայն այն բազում ներգործութիք, զորոց ասէ խնդիրս, այս է՝ բազում չշափմունք, բազում հարուածք, և որք 'ի կարգին, ոչ են ներգործութիք բոլորականք և կատարեալք, այլ ըստ ինքեան յարմար առնել զմի ընդ միում արտաքին կատարեալ ներգործութեան, յորում են միանալի, նմին իրի և միութեան միանալի, զերօրինակ բազում համագամ կերակրոց ճաշակմունք : Վեթե զայսօրինակ ըմբռնեն հա-

սարակաց իմացուածք մարդկան , որում մեծագոյն պարտ է միտ դնել նկատմամբ թուականական բազմատկութեան , կամ միութեան մեղայ ։

Ընդդէմ , եթէ որ կարգէն , թշնամանեսցէ զոր զանազան նախատանօքք , կոչելով զնա երբեմն գող , երբեմն պոռնիկ , երբեմն շնացող , ևն . գործէ զբազում մեղս ։ Օրհնազանել պարտ է . եթէ այս զանազան թշնամանք , եթէ ՚ի թշնամանելոյն , և եթէ ՚ի թշնամանողէն , և եթէ յորոց առաջի կան՝ համարևոյին սուտ . և միայն իբր ներգործութեի ցասուցեալ անձին , որ զոր ինչ և ՚ի բերան եկեսցէ՝ անխորհուրդ ժայռիթէ , զորօրինակ բազում անգամ հանդիպի ՚ի մէջ կանանց՝ որք կագին , երևին մի մեղք , որովհետև չիք ինչ վնաս պատուոյ , կամ համբաւոյ , այլ իւրաքանչիւր թշնամանք , թէպէտ և զանազանք , յայն դիմին , զի գրգռեսցեն և արհամարհեսցեն զոր . իսկ եթէ համբերեսցին այնոքիկ ճշմարիտ և իսկապես համբերելի , այնչափ մեղք լինին՝ որչափ թշնամանքն են ըստ զանազան բանի ։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԻՒՐԻՆ Գ ։

Ի վէր ենալոյ ընդ Ա՛ղեան ։

Ա՛ն թուոյս Խ . 73 ։

Գ Լ Ո Ւ Խ . Ը ։

Ընդէ՞ր եմ հղել ընդ Ա՛ղեան խոպոյելով , և հաւասար ։

Պատեալ է նախ ։ (1) Ո՛չ մեղք ոչ են ընդ միմեանս կապակցեալ ։

Հայց ։(2) Ո՛չ է տարբերութեին ընդ մէջ դիտաւորութեի արարողին ըստ առաքինութեան , և դիտաւորութեի մեղանչողին , զի դիտաւորութեի արարողին ըստ առաքինութեան է զկնի երթալ կանոնաց բանին , և յայնոսիկ դիտաւորութեի ամ առաքինութեց ՚ի նոյն դիմէ , և վն այսորիկ ամ առաքինութիւք գեթ ՚ի կատարեալ վիճակի ունին զկապակցութեի ընդ միմեանս ՚ի բանի ուղիղ առնելեաց , որ է խոհեմութեին , իսկ դիտաւորուի մեղանչողին ոչ է առ այն , զի խոտորեսցի յայնմանէ , որ է ըստ ուղիղ բանի , այլ առաւել՝ զի դիմեսցէ ՚ի բարի ինչ բաղձալի , յորմէ ընդունի զտեսակ . իսկարդ՝ այսպիսի բարիք , յորս դիմէ դիտաւորութեի մեղանչողին , և յորոց տեսակցուցանի , են զանազան , որք չեն զկապակցութեի ինչ ընդ միմեանս , նա թէ երբեմն ևս են ներհակաք , ոչ շրայլութեի և ագահութեի , երկչոտութեի և յանդգնութեի , անժուժութեի և անզգայութեի , և այլն ։ Այս ։

Ասիցես ։ Հակր . բ . 10 . ասի . * Որ զամենայն օրէնսն պահէցէ , և դիպ ինչ գիմէցէ , ի նմա օրինացն պարտական եղեալ է ։ այլ նոյն է լինել պարտական ամ մեղայ , և ունիլ զնմա մեղս . ապա ։

Պիտեմ ։ Զառաքեալն խօսի զմեղայ ՚ի կողմանէ յետս դարձման , և միտք նորա է , թէ որ գործէ զմի մեղս , յետս դառնայ ՚ի Յն , արհամարհէ զնա , և անկանի ընդ պարտաւորութեի յաւիտենական պատժոց , որք են հասարակ ամենայն մեղաց ։

Ասելի է երկրորդ՝ (3) ընդդէմ Աւոյիկեանց ։ Ամենայն մեղք ոչ են հաւասար ։

Հղրակացութեին (4) է ՚ի հաւատոց՝ բացատրեալ ՚ի բազում տեղիս սքն գրոց ։ Հմմ . ժէ . 11 . Ի՛ւր ասէ ցՊիղատոս . * Որ մատնեացն զիս ձեզ , նորա մեծ մեղս ևն ։ Լուկ . է . 26 . * Ոչ խոտոր-ոյն զղջմանացս ի՛ր-եանց , առաքեալսն վերոյն ի՛ր-եանց ։ Ոզր . դ . 6 . * Ոտ-ք մատա- (ըստ յատ . հնգ-ոյն եղեալ) անօրէնութի դառնալ ծաղրելդեան ինչ տուն զանօրէնութի Ոգոյ ։ Ոչ պղտոր ։ Ուստի սկիզբն Հերոնիմոս դիրք 2 . ընդդէմ Հովինն . գլ . 16 . ասէ , Ոչ մեղս ընդ ևս , ոչ են մեղս ծանր . այլ և փոսն հաշտ տանջարաց լինել պարտական , ոչ այլ գոհ ։

Հայց . բանիւ ։ Այնքան առնուն զտեսակ յատարկայից , ոչ յայտ է ՚ի վերադրոյն ասացելոցդ . խնդարդ՝ ոչ ամ առարկայք մեղաց են հաւասար , ոչ յայտ է ըստ ինքեան . ապա ։

Ո՛իս ևս ցուցումն դնի ՚ի հերքելն հիմունվին զԱւոյիկեանց կարծիսն , զորմէ արդ ասացուք ՚ի պատասխանին առարկութեն ։ Ա՛ն

Առարկիցես ընդ Աւոյիկեանց ։ Այնքան է պակասութի . իսկարդ՝ պակասութեին է անբաժանելի , և ոչ ընդունի զյաւէտ , և գնուազ , ոչ յայտ է ՚ի հաւասարի , ՚ի մնհնման , ՚ի կատարեան , և այլն . ապա ։

Պիտեմ նախ ։ Այնքան ոչ է սուտ պակասութիւն , այլ ներգործութի պակասել ՚ի պարտաւոր կարգէ , և ևս ստացուցանի՝ ոչ ՚ի կողմանէ պակասութեն , այլ ՚ի կողմանէ ներգործու-

թեան

(1) Խ . 73 . ղ . 1 ։ (2) Ընդ ։ (3) Ընդ՝ ղ . 1 . բաղ ։ (4) Ընդ՝ Հրէաներուն , այլ ընդդ ։

Ինձանն, ոչ ուսուցանէ սէնն Յովհաննս Ի նախաընթաց խնդ. 72. և մեք ընդ նմա, և ընդ սմ Յովհաննսիանց, ևս և ընդ նոսա, որք զկերպանն մեղաց գնեն Ի պակասուէ. ՀԱԼ եգեալ թէ մեղքն իւրէ սոսկ պակասութիւն,

Պիտի երկրորդ՝ զան. զմեծագոյնն ։ Ա՝եղքն է պակասուի ըստ իմիք, և յեղանիլն, ընդունելոյ պարզապէս, և յեղեալ գոլն, ուրա. ըստ նմին օրինակի զան. զփոքր ։ Պակասութիւնն պարզապէս, և յեղեալ գոլն, ոչ ընդունելոյ զաւետ և զնուազ, ընդու. պակասութիւնն ըստ իմիք, և յեղանիլն, ուրա ։ Երդ՝ կրկնի է պակասութիւնն. մի՝ պարզապէս, և յեղեալ գոլն, որ ոչ թողու ինչ Ի հակադրելոյն, ոյ մահ, և խաւար. և երկրորդ՝ ըստ իմիք, և յեղանիլն, որ ոչ բառնայ գլխովին զհակադրեալ կերպն, նմին իւրմէ և ունի զլայնութիւն այնչափ յաւետ, և նուազ, որչափ յաւետ, և նուազ բառնայ Ի հակադրեալ կերպէն. զորօրինակ հիմանդութիւնն, որ է պակասուի առողջութիւն, ընդունի զյաւետ, և զնուազ, վճղն ոչ բառնայ գլխովին զհակադրեալ կերպն, քանզի թողու զպատճառն, և զհակումն բնական Ի հաճետ բարին, որ է արմատ կերպական ուղղութեան (1) ։

Ասիպ ։ Ա՝եղքն գլխովին բառնայ զհակադրելի կերպն, զորօրինակ՝ Ի՝ներգործութեան վաւաշուտ ոչինչ մնայ յուղղուէ ժուժ կալուն. ապա։

Պիտի զան. զառաջարկ ։ Ա՝եղքն գլխովին բառնայ զկերպն անընդմիջապէս հակադրեալ, ընդունիմ. միջնորդաբար հակադրեալ, ուրա ։ Վասնզի եգեալ, թէ մեղքն գլխովին բառնայ զկերպական ուղղութեան՝ որում անընդմիջապէս հակադրի, սակայն ոչ բառնայ գլխովին զարմատ նորա, ըստ է զգործնական սկզբունս բարւոյ, զգործնական հանճար, զհակումն բանին առ հաճետ բարին. այլ միայն ճգնի, և դիմէ ընդդեմ նորա, և յայնմանէ որչափ առաւել ճգնի, և դիմէ ընդդէմ նմի, այնչափ է առաւել ծանրագոյն մեղք. ոյ թէպէտ և հիմանդութիւնն բառնայ գլխովին զառողջութի Ի հիմանդացեալ մասնէ, այլ քանզի ոչ բառնայ զկեանս, այլ միայն դիմէ, և տրամադրէ զեղծումն նմի, նմին իրի ընդունի զյաւետ և զնուազ, և այնչափ է ծանրագոյն, որչափ առաւել տրամբէ Ի մահ ։

ԳԼՈՒԽ Ի.

Ո՞րպէ՞ առեալ լինի տհաճութեանէ հեղեղ ։

Ասելի է նախ ։ (2) Յաճան քանակութիւն, կամ անհաւասարութեի մեղաց Ի ծանրութեե, առեալ լինի յառարկայէն ։

Ոյց ։ (3) Ի՝նտի խնդրի էակին քանակուի, կամ ծանրութեի մեղաց, ուստի խնդրի տեսակ նորա. իսկարդ՝ տեսակ մեղաց առեալ լինի յառարկայէ, ոյ ասացաք Ի նախայիշատակեալ տեղիս. ապա ։

Ասելի է երկրորդ ։ (4) Յաճան անհաւասարութիւն մեղաց խնդրի ևս ըստ ինքեան, և հաւասար գոլով այլոցն, յառաքինութենէ՝ որոց հակադրին. մինչև այնչափ ծանրագոյն լինել մեղացն, որչափ հակադրի ուղղակի, և գլխաւորաբար աղնուագոյն առաքինութեան ։

Այս եղբակացուի զհետ գայ նախընթացին. վճղն Ի հակադրիլն մեղաց աղնուագոյն առաքինութե, պատուականագոյն լինի առարկայն զորով յածի. արդ՝ ասացաք Ի՝նախընթաց եզբակացութե, թէ էական ծանրութի մեղաց առեալ լինի յառարկայէ. ապա ։

Օգերկոսին եզրակացուիս ևս իմանալ պարտ է նախ՝ ըստ ինքեան, վճղն ըստ պատուհմանն մեղքն, որոյ առարկայն է ծանրագոյն, և հակադրի աղնուականագոյն առաքինութե, քան նիւթ անկատարութե ներգործութե, կամ թեթեւութե նիւթոյն, կարէ լինել ներելի. և այլ ինչ մեղք, որոյ առարկայն է նուազ ծանրը, և հակադրի նուազ առաքինութե, կարէ լինել մահուչափ ։ Իմանալ պարտ է երկրորդ՝ հաւասար գոլոյն, այնպես, մինչև մոլութեանցն, յորս լինի բաղդատութիւն, յածիլ շուրջ զգլխաւոր առարկայիւ առաքինութե, ուրում հակադրին, ոյ եթէ ծայրագոյն առաքինութե Ի միոյ կողմանէ հակադրեսցի ծայրագոյն մոլութի, նոյնպես և յայլմէ կողմանէ. առպակասութե որոյ՝ առելութի ընկերին, օրինակի աղագաւ, թէպէտ և հակադրի սիրոյ ևս աղնուագոյն առաքինութե, սակայն ոչ է ամենամեծ մեղք, վճղն ոչ հակադրի գլխաւոր առարկային սիրոյ, որ է Ա՝ստ-

(1) Ա՝նդ. (2) Ա՝ստ՝ե. 73. ս. 3. Բ՝ել. (3) Ա՝նդ՝ Ի՝նչ-ոնոլ. ոյլ ընդդ ։ (4) Ա՝նդ՝ ս. 4. Բ՝ել ։

Ասելի է ծրբորդ ։ (1) Ծառերուվեղ մեղաց ճնդրի ևս ՚ի պարագայից ։ վնզի բնաւին է ամ իրաց աճիլ անտի , յորմէ պատճառին ։ արդ՝ մեղքն պատճառի ՚ի պակասուիլէ , կամ յանկարգուիլէ պարագայի ինչ ։ Նչական ծանրութիւնն խնդրի ՚ի պարագայից , որք փոխեն զգտեսական ։ վնզի անցանեն ՚ի բան առարկայի ։ և պատահականն ՚ի պարագայից , որք ոչ փոխեն զտեսական ։

Ասելի է չորրորդ ։ (2) Մարմնական մեղքն ըստ ինքեան , և հաւասար գոլով այլոցն , են նուազագոյն քան զհոգևոր մեղս ։ վնզի որչափ ծանրագոյն են մեղքն ՚ի մեղանչել , այնչափ նուազ է մեղքն ։ արդ՝ մարմնական մեղք ոչնին զաւժգին մղանս , այս է՝ զցանկուի մարմնոյ զգնաճինն մեզ ։ սակայն են մեծագոյն ՚ի վատահամբաւութենէ , վնզ են շուրջ զբնկրկութենամբք , որք մեղ , և անանցոց են հասարակ , և մեծագոյն ՚ի յաթակցութենէ ընդ արարածոց ։ վնզի ունին զառաւել դարձ առ Նոսա ։

Օգտական բաղձանքն ՚ի մէն յանընդմիջական կապակցութենէ ընդ կամաց , և ՚ի ստուգական կարգուէ առ այն , հաղորդի ազատութենէ ինչ , թէպէտ և անկատար իմն ազատութենէ ։ ապա , Հուց ։ առաջարկ ։ Նախ՝ ՚ի վկայութենէ սրբոյն Յովհաննի , ասա՝ պ ։ 3 ։ առ 1 ։ և ՚ի զան ։ 21 ։ ի ։ 1 ։ պ ։ 2 ։ առ 5 ։ ուր ասէ ։ Հանդիման ունի զաղաքսել ինչ ։ ։ ։ ։ ։ ըստ որում կարող է հնազանդիլ հրամանի Քառնէն ։

Երկրորդ՝ ճանաչողականն ՚ի կապակցութենէ ընդ իմացականսն , հաղորդի զօրութենէ տրամարանելոյ շուրջ զնզականսք , ոչ ուսուցանէ սրն Թովմաս , ի ։ մ ։ խ ։ 18 ։ պ ։ 4 ։ բոլ ։ Պապ ըս Նմին օրինակի զգայական բաղձանքն ՚ի կապակցուէ ընդ կամաց հաղորդի ազատուէ ինչ ։

Երրորդ՝ այս է պայման ձեռային նախախնամութենէ , զկարգս իրաց այնպէս զուգել ընդ միմեանս , մինչև բան առաջին առելոյ ՚ի սկիզն Վխրենէսիոսէ , գերագունին ՚ի տարբեր միաւորիլ ընդ տարբերնոյն ՚ի գերագոյնս ։ ոչ ևս ազնուագոյն մարմինք , այս է երկնայինքն՝ հաղորդին անապականութենէ հոգեղինաց ։ սրնպէս պատճառականագոյնն ՚ի տարբերս հուսն՝ բերէ զնմանութենէ շարժման կենդանեաց ։ ըստ այմ իմն է ըսելոց ։ Բրդ՝ ընդ ոչ հաղորդեսցի զգայական բաղձանքն ՚ի մէն յանընդմիջական կապակցութենէ ընդ կամաց՝ ազատութենէ ինչ նէ և առաւելութենէ ։

Օգտ ասել պարտ է և զբանէ ։ քանզի ըստ որում յատուկ քան զնման , է արմատապէս ազատ , իբր զի յանտարբեր դատմանէ նորա ծագի ազատութենէն ։ և ըստ որում զհետ գայ կամաց՝ հաղորդի ազատութենէ նորա , և բացատրե ։ վնզ սրն Թովմաս , ասա՝ պ ։ 5 ։ առ 2 ։ ասէ ։ Ուստի ըստ էրոյ ինչ շարժէ , և յառաջէ զբանն , և բանն ըստ էրոյ ինչ՝ զան զնման ։ ասացի և շարժուն նման նոցա ասել առաջնոյ , և ներգործուն բանին նոցա ասել նմանապէս ։ Նս ըստ այսմ ՚ի բանն գտանին ոչնչ , նման որում է պատասխանել ձեռա նման , և նման ըստ որում ներգործուն բանին և ոչնչեն ներգործուն նման ։

Հուց ։ երկրորդ մասն ։ (5) Ընդամք , կամ արտաքին զգայութիք ոչ են ՚ի ներքուստ ազատ , այլ միայն արտաքին յարաբերականութենամբ ՚ի կամաց , յորմէ սակրոշապէս շարժին իրրև դնատոյ , որ շարժէ , և ոչ շարժէ ։ ուստի ներքնատմամբ մեղաց կերպապէս առելոյ՝ ոչ են ներ-

(1) Բաժ՝ խ ։ 73 ։ պ ։ 7 ։ բոլ ։ (2) Ընդ՝ պ ։ 5 ։ (3) Բաժ՝ խ ։ 74 ։ պ ։ 1 ։ բոլ ։
(4) Ընդ՝ պ ։ 2 ։ 3 ։ և 5 ։ բոլ ։ (5) Ընդ՝ պ ։ 2 ։ առ 3 ։

ԱՔԻՔԻՈՆԻՈՒԹԻՒՆ ՊՐ ։

՚Ի ՎԵՐՈՅ ԵՆԹԱԿԱՅ ԽՆԴՐՈՅ ։

ՈՐՔ ԹՈՒԼԱՆ ԽՍ ։ 74 ։

ՊՐԻՔՍ ։

ՈՅ ԵՆ ԵՆԹԱԿԱՅ ԽՆԴՐՈՅ ։

Ասելի է նախ ։ (3) Կամքն է ենթակայ մեղաց կերպապէս առելոյ ։ վնզի մնացօղ ներգործութենէն է յայնմ կարողութենէ , յորմէ ելանէ ։ իսկարդ՝ մեղքն է ներգործութենէն մնացօղ , քանզի է բաղձալ , կամ ձանաչել , և ըստ որում է կամաւոր՝ ելանէ ՚ի կամաց , ապա ։

Ասելի է երկրորդ ։ (4) Ոչ միայն կամքն , այլև զգայական բաղձանքն , է բանն՝ են են ենթակայ մեղաց կերպապէս առելոյ ։ այլ ոչ անդամք , և կամ արտաքին զգայութիք ։

Հուց ։ առաջին մասն ։ Նթէ զգայական բաղձանաց չէր հնար լինել ենթակայ կերպական մեղաց , յայնսպես էր , վնզի ոչ է ՚ի ներքուստ ազատ , այլ միայն յարաբերութենէ արտաքուստ ։ իսկարդ՝ սուտ է առումն ։ ապա ։ Ինձ ։ ի հակառակորդաց ։ Հուց ։ փոքր ։

գործական սկզբունք, այլ միայն գործարանք, և գործիք · ապա ։

ՊԻՐԿՈՒ · Ր ·

Ի բերելոյ ասելն, զեղի ներելին, կարօղ է լինել ի զգայական բաղձանս և ի զգայական բաղձանաց միայն, առանց ինչ ներգործական ազդեցուաց կամաց ։

Ասելի է նախ · Ոչինչ մեղք կերպարանք առեալ, և ընդունել, կարօղ է լինել ի զգայական բաղձանս, և ի զգայական բաղձանաց միայն, առանց ինչ ներգործական ազդեցուաց կամաց, գեթ մեկնողաբար ։

Հայց · նախ ։ Այն Օգոստինոս, գիրք ի վերայ ճշմար · կրօնի · գլ · 14 · ասէ · Կամ ոըբան ոչ պարտ է, ըստ գործին ասել · և կամ խոսել պարտ է, ըստ կամացն ասել · և կամ գործին ։ Որ գիրք ի վերայ երկուց հոգւոց, գլ · 10 · ասէ · Ա՝ յոյն կամ ըստ ասելն ։

Այն Յովսիմաս, աստ՝ պ · 2 · առ 1 · ասէ, Ոչ լինի ասելն, բայց երբեմն կամ՝ ոչ ասելն շարժական · կամ այլ կորուսելի լինի ասելն երբ առ ինամեն շարժելոյ ։

Հայց · երկրորդ ։ Զի հնար լինել մեղաց՝ ոչ և ներելոյ՝ ի զգայական բաղձանս, բայց եթէ գեթ հնար իցէ կամաց զշարժումն նորա խափանել, որպէս բացայայտ ուսուցանէ սոյն Յովսիմաս, ի 2 · գլխ · 24 · խ · 3 · պ · 20 · և նոքին իսկ հակառակորդք զնոյն խոստովանին, որք յայնկոյս ուրանան նախատրաջին շարժմանդ լինել մեղք · վասն կանխելով նոցա քան զնա բան, և լինելով առանց մտադրութեան, կամքն չէ կարօղ խափանել զնոսա · իսկարդ՝ ոչ կամքն իսկ, զի կամքն կարօղ է խափանել, և ոչ խափանէ, մեկնողապես ազդէ, և հաւանի · ապա ։ Ա՝յ հակառակորդք կամ ոչ խօսին ըստ հետևորդի, և կամ վիճեն ի վերայ անոնման ։

Հայցես նախ ։ Այն Յովսիմաս, աստ՝ խ · 74 · պ · 3 · առ 3 · ասէ · Ո՞ր շարժանն զգայականութիւնք կոչեալ ոչ մեղք ներելի ։ Ոչ խ · 25 · ի վերայ ճշմար · պ · 5 · առ 5 · ասէ · Ոչ ասել լինել մեղ ի զգայականութիւնք վն հետևողական հաստատութեան բանին ։

Պիտեմ առաջնումն, թէ սոյն Յովսիմաս խօսի ի վերայ շարժման զգայականութեան, որ կանխէ այլ քան զբանն լիակատար խորհրդածելով, բայց զհետ գայ կիսակատար խորհրդածելոյն, այս է՝ ի վերայ կրկնառաջին շարժման ։

Պիտեմ երկրորդումն, թէ ըստ նմին օրինակի ոչ պահանջէ զմեկնողական հաւանութիւն բանին կատարելապես խորհրդածելոյ, բայց կարի քաջ՝ որ անկատարապես և կիսակատար խորհրդածէ ։

Ասիցես երկրորդ ։ Ըստ վարդապետութեանն նախընթաց պրակիդ, զգայական բաղձանքն յունական կապակցութեամբ միայն, կամ յանընդհատական ստորակարգութեամբ ընդ կամաց՝ և ազատ · ապա առանց ներգործական ազդեցուաց կամաց՝ կարօղ է մեղանչել, գեթ ներելի մեղք ։

Պիտեմ զսն · զառաջարկ ։ Ի ազատ յառաջնում ներգործուէ, ընդու · յերկրորդումն ներգործութեամբ, ուրա ։ Վասնզի որովհետև առաջութեամբ զգայական բաղձանաց ոչ է ի միոջն առաջնի, այլ ստորակարգեալ, և հաղորդեալ ի կամաց, չէ կարօղ միով ի ներգործութեամբն առանց ազդեցութեամբ ինչ կամաց · զորօրինակ և ճանաչողականն ոչ հաղորդի զորութեամբ տրամանութեան ներգործութեամբ շարով զեղականօք, բայց եթէ ըստ ազդեցութեամբ ինչ ընդհանուր բանին յայն, որպէս ասէ սոյն Յովսիմաս, ա՝ · մ · խ · 78 · պ · 4 · առ 5 ։

Ասելի է երկրորդ ։ Նախառաջին շարժմունք զգայականութեամբ, այս է՝ որք նախագրաւեն զամ մտադրութեամբ բանին, և կամ նոքին՝ զորս ակամայ կրեմք, թէպէտ և յածին զանգատշաճ խորք, ոչ են մեղք, և ոչ իսկ ներելի ։

Ա՝յսպէս սահմանեաց Ժողովն Տրիտենդեան՝ գումս · կան · և զհակադրեալն գատապարտեաց սոյն Պիոս հինգերորդ · նախադասութեամբ 51 · և 58 · ի Յայանեանս ։

Օգնետ գայ նախընթաց եղրակացութեամբ, զի եթէ ոչինչ մեղք լինի առանց հաւանութեան ինչ կամաց, յայտ յանդիման զհետ գայ, թէ շարժմունքն, որք նախագրաւեն զամ բան, կամ զորս կրեմք չընդդիմանալն կամաց, ոչ լինին մեղք, որովհետև են առանց ինչ հաւանութեան կամաց ։

Դարձեալ՝ ընդ ինչ մեղք, և ընթերի՝ որ ոչ իցէ կամաւոր · իսկարդ՝ նախառաջին շարժմունք, որք կանխեն զամ մտադրութեամբ բանին, և նոքին՝ զորս ակամայ կրեմք, ոչինչ իրիք են կամաւոր · ապա ։

Ոչ դարձեալ՝ ոչք պարտաւորի առ անկարելին · իսկարդ՝ անկարելի է մեզ խափանել ։

զի մի յարիցեն 'ի մէնջ շարժմունք ցանկութեանց, եթէ 'ի յետկարծ ըմբռնմանէ առաջակայ, կամ բացակայ առարկայից, եթէ 'ի բնական տրամադրութենէ մարմնոյ, և եթէ 'ի դիւէն, որ ըստ նոսին պատրաստ է զի այս ամ պատճառք ոչ են ընդ իշխանութեանս մերոյդ։

Իսկ որոց առարկինն՝ մանաւանդ 'ի սէնն Ոգոստինոսէ, և 'ի սէնն Գրովմայէ պինել պարտ է, թէ նոքա առնուն զմեզս, կամ գյանցանս՝ անչատկապես, կամ փոխանակ այնորիկ՝ որ է 'ի մեզս, և առ մեզս հակէ, կամ փոխանակ գնդրգ և իցէ անկարգութեանն բնութեան, թէպետ և չիցէ համարելի մարդոյ, և կամ խօսին ըստ շարժմանց ցանկութեանց կրկնաւորնոց, որք ոչ լինին 'ի կատարեալ խորհրդածութենէ։ Այլ արդ՝ եթէ սէն Գրիգորեն իմանան ուղղափառապէս ընդ մեզ, յայտ է 'ի նոցին վկայութենէ՝ զորս յիշատակեցաք յառաջին եղբակացութենէ։ Նմ. ևս սէնն Ոգոստինոս, գիրք 5. ընդդէմ Յուլիան. գլ. 3. գիրք 6. ընդդէմ նորին. գլ. 15. գիրք 1. 'ի վէն քաղաք. գլ. 25. և գիրք 2. 'ի վէն պատժոց մեղաց. գլ. 4. Նմ. սէնն Գրովմայ, աստ՝ խ. 86. պ. 3. առ. 3. է. էջ. խ. 154. պ. 5. և խ. 7. 'ի վէն չարի. պ. 6. առ. 6։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ։

'Ի վերայ պատճառաց մեղաց։

Սէն Գրովմա՝ 'ի 75. Հնդրեյ, Գինէ 980։

ԳԼՈՒԽ. Ա.

Ընդէ՞ր պիտոյ եղեալ էր պատճառս մեղաց, և որ պիտոյն է։

Ընդ որս ամենայն ասացաք, թէ մարդկային ներգործութիւնք վիճ. 1. զբաժանումն տգիտութեան 'ի նախընթաց, 'ի զուգընթաց, և 'ի հետևորդ։ Ընդ երեքին զայն։

Ասելի է նախ։ (1) Ընդ է տգիտութեան լինել պատճառ մեղաց, ոչ ըստ բնութեան, այլ գոլով պակասութեի, և ոչ էակ, չէ հնար նմ ըստ բնութեան ազդել 'ի ներգործութեի. այլ ըստ պատահման, իբրև 'ի բաց բարձող խոչնդոց, ըստ որում 'ի բաց բառնայ զգիտութենէն, որ եթէ էր՝ ոչ լինէին մեղք։

Ասելի է երկրորդ։ (2) Ողգընթաց տգիտութիւնն ոչ է պատճառ մեղաց, վասն ոչ 'ի բաց բառնայ զգիտութենէն, որ եթէ լինէր՝ խափանէր զմեղս, այլ 'ի լինել ևս նորա ներկայ, միօրինակ լինէր։ Նախընթացդ, և հետևորդ տգիտութիւքն են պատճառ մեղաց, վասն 'ի բաց բառնան զգիտութենէն, որ եթէ լինէր՝ խափաներ զմեղս, այլ այսուհիկ ասացեալքս զի նախընթացն է միայն պատճառ ներգործութեի մեղաց, կամ մեղաց՝ ոչ կերպապես, այլ նիւթապես առեալոց, զի ներգործութենէն, որ այնմ գնդ գայ, ըստ պարագային մեղացն՝ է ակամայ, գոլով այսմ պարագային անյաղթելի տգիտութենէ տգիտացեալ. իսկ հետևորդ տգիտութենէն է պատճառ մեղաց կերպապես, վասն ներգործութենէն գնդ եկեալ այնմ, ևս և ըստ բանի կերպական մեղաց, է կամաւոր. գոլով այսր բանի կամաւոր, և յաղթելի տգիտութենէ տգիտացեալ։ Ընդ նախընթաց, կամ զանցառելի տգիտութենէ ածային, և բնական իրաւանց, թէ արդեօք իցէ, և թէ արդեօք անբասիր արացէ 'ի մեզաց, լիագոյնս խօսեցաք 'ի յայմդիգ։

Ասելի է երրորդ։ (3) Անյաղթելի տգիտութիւնն ոչ է մեղք, յաղթելի տգիտութենէն այնորիկ, զորս որ պարտաւորի գիտել, է կերպապէս ըստ բնութեան մեղք, այլ ոչ բանիւ իւրով, այլ բանիւ զանցառութենէն ուսանելոյ։ Որդ՝ ամենեքեան պարտաւորին գիտել հասարակօրէն, նախ՝ զկատարեալս. երկրորդ՝ զընդհանուր պատուիրանս իրաւանց. և երրորդ՝ զմասնաւորս, որք վերաբերին առ վիճակ, և առ պաշտօն իւր։

Պատճառ առաջին մասին է, վասն անյաղթելի տգիտութենէն, որովհետև ոչ է ընդ իշխանութեամբ մերով՝ յաղթել այնմ, զի ասի անյաղթելի՝ իբրզի բարձրապէս չէ հնար յաղթել այնմ, ոչ է կամաւոր։ Առաւել ևս յայտ լիցի յորոց ունիմք ասել ստորև։

Պատճառ երկրորդ մասին է, վասն կամաւոր զանցառութենէն պարտաւոր ներգործութեի է կերպապես ըստ բնութեան մեղք. իսկարդ՝ յաղթելի տգիտութենէն այնորիկ, զորս որ պարտաւորի գիտել, է կամաւոր զանցառութենէ, գնդ անուղղակի՝ 'ի զանցառութենէ ուսանելոյ, պարտաւորեալ ներգործութեի, այս է՝ պարտաւորեալ

(1) Նմ. է. 76. պ. 1. բաղ. (2) Նոր. (3) Նոր՝ պ. 2. բաղ.

զայնս , որք են պաշտօնի , և վիճակի իւրեանց , նովին իսկ ՀԱՐԱՆՁՆ մասնաւոր մեղաց տգիտութեան , և եթէ անտի գործեսցեն զայր ինչ , և կամ իցէ մերձաւոր վտանգ գործելոյ զայր , զայլ զանազանել մեղս գործեն . քանզի զայսօրիկ ոչ պարտաւորին գիտել սոսկապէս միայն բանիւ գործոյն , զոր աստ և այժմ պարտին առնել , կամ զանց առնել , զորօրինակ յառաջին պիտին , ուր այսպիսի պարտաւորութիւնն է անցանող ընդ գործոյն , այլ բանիւ վիճակին , նմին իրի և է մնացօղ ։

Ինդրիցես երկրորդ ։ ՈՐ տգիտութիւնն համարի անյաղթելի ։

Պէտք է ։ Այն տգիտութիւն է անյաղթելի , որում՝ ի գործ եդեալ զբարոյական զգուշութիւն , չէ հնար յաղթել ։ Այսպէս ԲՈՒՅԿԱՆ , ոչ ծայրփոյն , այլ զոր արք խոհեմք , և երկիւղած սուրբ են ի գործ դնել յայնպիսի գործուածս ։

ԳԼՈՒԽ . Լ .

ԸՀԴԷՈՒ ՀՆԱՐ Է ԼԻՆԵԼ ԱՆՅԱՂԹԵԼԻ ՊՂԾԻՈՒՆԵՔ ԱՅԺՈՑԻ ԴՐԱՑՈՒՆ ԻՐԱՒՈՒՆՑ ։

Պէտք է , (1) Հնար է լինել անյաղթելի տգիտութիւն այժային դրական իրաւունց , ոչ միայն առ անհաւատս , որոց ոչ է քարոզեալ աւետարանն , այլև առ հաւատացեալս , որոց քարոզեալ է ։

Առաջին մասն է ստոյգ , և ընդունին ամ ուղղափառք , մանաւանդ զկնի դատապարտութեան այսր նախադասութեանց . Յոհաննէս ՈՍՏՈՓՈՒՐԻՆ , յորս ԱՀԱ ոչ է յորվելոյ , է հեղ ։ Ի 68 . ի Հայրանանս ։

Երկրորդ . Ըստ կարգաւորեալ օրինացն Ի՞ մի միայն միջնորդն ճանաչելոյ զնորհուրդս հաւատոյ է քարոզութիւն աւետարանին , ըստ այնմ Հռոմ . Ժ . 14 . * Ո՞ւնդր հաւատասցեն՝ որոմ ոչ լուան . կամ վնդր լուիցեն առանց քարոզելոյ ։ Ուստի ԱՀԱ , Հովհ . ԺԵ . 22 . ասէ ցՀրէից . * Եմ եկեալ չէր եւիւ , և խօսեալ ընդ նոսա , չէր ինչ ոչ ունին ՆՅՈՒ . այսինքն է անհաւատութիւն . ոչ մեկնէ սէն ՕՔՍՈՍՏՈՒՆՈՍ , Ճառ 89 . ի մէ Հովհ ։

Նոյնպէս ասի ելանել երկրորդ մասն , զոր մի , կամ երկու ումանք ուրանան , յայսմ մասնաւոր երևեալք ընդդէմ միաշունչ , և միաբան կարգ-

(1) Ք . Ք . Խ . 10 . գ . 1 . Ե՛Ա .

կարծեաց այլոց ։ քանզի եթէ վն ոչ իւիք իրօք քարոզելոյ առաքեալսն անհաւատից , հնար է լինել ի նոսա անյաղթելի , և անմեղադրելի տեղիսւթեան համարէն խորհրդոց , և պատուիրանաց հաւատոյ ։ ապա նոցա ի մէջ հաւատացելոց , որոց ոչ է ըստ բաւականին քարոզեալ , կի՛ ըստ պատուիրանաց ինչ , հնար է անյաղթելի , և անմեղադրելի տգիտութիւն տգիտանալ զայնս ։ զի՞ զոր ինչ առնէ պակասութիւն հրաժարելով բովանդակ օրինաց նկատմամբ անհաւատից , զայն առնէ պակասութիւն հրաժարելով այսր պատուիրանի նկատմամբ մանաւանդ անձին ։ մանաւանդ յորժամ ի միոջէ պատուիրանէ ծանուցելոյ չիցէ հնար յառաջ անել զայլ , ընդ որում չունի զկապակցութիւն ։

Հաստատի ։ Ընդհանուր դրական օրէնք ոչինչ առաքել ազդն ի մեզ զծանօթութիւն իւրեանց , քան զնդկային օրէնս ։ իսկարդ՝ հնար է լինել անյաղթելի տգիտութիւն ընդկային օրինաց ։ ապա ։

Ասացեալ ընդդէմ առաջին մասին ։ Ի՞նչ տգիտութեան ընդհանուր դրական օրինաց , զեր հարկաւորացն առ փրկութիւն , է մեղադրելի ։ ապա յայտնելի ։ Ցուց ։ առաջարկ ։ Ծագի ի մեղաց ։ քանզի եթէ մարդն դառնայր առ Ընդ , ոչ պարտի , և կարօղ է ի՛նպաստից չնորհաց , զոր Ընդ ոչ ումեք պլանայ , ոչ ասացաք յառաջնում մասին , Ընդ ուսուցանէր նմ զկարևոր գիտելիս առ փրկութիւն , կամ ներքին ազդեցութիւն , և կամ ի ձեռն քարոզեաց , ոչ ուսուցանէ սէնն Յովհաննէս , ընթերց ։ 3 ։ ի գլ ։ Ժ ։ Հռովմ ։ և այլուր ։ իսկարդ՝ տգիտութիւնն՝ որ ծագի ի մեղաց , է մեղադրելի ։ ապա ։

Պէտք ուրա ։ զառաջարկ ։ և զցուցանդ զան ։ զիմաբր ։ Տգիտութիւն , որ ծագի ի մեղաց , է մեղադրելի , եթէ ի մեղս եղև յառաջատես , կամ հնար էր մարդկօրէն յառաջատես լինել , ընդու ։ եթէ ոչ յառաջատես եղև , և ոչ իսկ հնար էր մարդկօրէն յառաջատես լինել , ուրա ։ Ի՛նչզի գործոյն , որ զՀետ գայ ըստ պատահման կամաւոր պատճառի ինչ , առ ի լինել կամաւոր , և համարելի նմա , պարտ է , որպէս արդէն բազում անգամ ասացաք , լինել յառաջատես , և կամ հնար իցէ բարոյապէս լինել յառաջատես՝ զՀետ գալոյ այնմ պատճառի ։ իսկ նոքա , զորոց է խնդիրս , ոչ իմանան , և ոչ իսկ բարոյապէս կարօղ են իմանալ , եթէ դարձ իւրեանց առ Ընդ է կարգաւորեալ , և յարմար միշտարդ առ ի բաց բառնալոյ զտգիտութիւն հաւատոց , զորմէ և ոչ իսկ խորհին , և կամ խորհեցան երբեք ։ Տես զբրս ասացաք ի ճառս որ ի վի՛ Ա ։ վճռ ։ 7 ։ պ ։ 8 ։ առարկ ։ 5 ։

Ասիպ ։ Ընդ չափահասաւկ կարօղ է ստանալ զփրկութի՛ն , ոչ յայտ է յասացելոցս ի պ ։ 8 ։ նախայիշ ։ Պպա կարօղ է ի բաց վանել զտգիտութի՛ն , գեթ նոցի՛ն որք են հարկաւոր ի գիտել առ փրկութիւն ։

Պէտք զան ։ զհետև ։ Պպա կարօղ է ֆիզիգապէս ի բաց վանել զտգիտութի՛ն , ևն , ըստ որում կարօղ է ուսանիլ ԱՆ , և յիբաւի ուսանէր՝ եթէ դառնայր առ Ընդ , ընդու , կարօղ է բարոյապէս , այնպէս՝ մի՛նչև նմ համարել ի մեղս , եթէ ոչ ի բաց վանեացէ , ուրա ։ Ասանզի ոչ գիտէ , թէ կարօղ է , և ոչ թէ դարձի իւրում զՀետ գայր հարկաւոր ծանօթութի՛ն ։ Ընդ՝ չէ ինչ հակասական , եթէ որ կարօղ իցէ բարոյապէս ստանալ զվախճանն , զոր ճանաչէ , և կարօղ իցէ միայն ֆիզիգապէս ստանալ զմիջնորդս , յորժամ ոչ ճանաչէ զայնս ։

Պ Ր Ե Կ ։ Գ ։

Երբեմն հնար է լինել անյաղթելի փչիսւթիւն էսուածոյ բնաւրէնաց ։

Պէտք է պարտ է , (1) զի պատուիրանք իրաւանց բնաւրէնք , առհասարակ ընդ սէնն Յովհաննէսի՝ զանազանին յերիս դաս ։ Ասանք են առաջինք , և ևս ընդհանրականագոյնք , որք առաւել են սկզբունք այլոց պատուիրանաց , քան պատուիրանք ։ ոչ՝ պարտ է առնել ըզբարի , փախչիլ ի չարէ ։ զոր ոչ կամս առնել քեզ , մի արասցես այլոյ ։ Երկրորդականք են առաւել որոշեալք , որք յառաջնոց անտի անընդմիջապէս , և դիւրին ինն տրամաբանութեամբ մակաբերին , զորօրինակ են տասնաբանեայ պատուիրանքն ։ Երրորդականքն են , որք յերկոսին ևս ընդ աղօտ պարունակին , և ի՛նոցանէ միջնորդութի՛ն , և դժուարին տրամաբանութի՛ն մակաբերին , զորօրինակ են պատուիրանքն , որք արգելուն զդաչինս ինչ , ոչ ըզվաչխականս , կի՛ զսիմնականս , և զայլ բզմս ։

Ասխոանին ձեռնարկք , թէ չէ հնար լինել անյաղթելի տգիտութիւն առաջին պատուիրանաց ,

(1) Պռոքս ։ ի ։ 100 ։ գ ։ 1 ։ Ելս ։

նաց, և ոչ երկրորդականաց ըստ ինքեան մըտածելոց, ի չափահասս՝ որք ունին զկատարեալ գործածութիւն բանին. վասն առաջինքն են ըստ ինքեան ծանուցեալ, և միայն յորմէ բռնմանէ եղերացն իմացեալ լինին։ Երկրորդականքն յառաջնոց անտի մանկաբերին անընդհիջապէս՝ դիւրին իմն, և ամենեցուն առաձեռն պատրաստ տրամադրանութիւն, որում և խակամիտք են ընդունակք։

Ասացաք, երկրորդական պատուիրանաց ըստ ինքեան մտածելոց, վասն եթէ մտածեսցին ըստ որում կից ընդ պարագային, որք իցեն բարի, և առ երևելոյն անբասիր արասցեն ի միջոց, զորօրինակ՝ ուտել թեթևապէս՝ առ ի փրկել զկեանս անմեղին, գողանալ՝ առ ի ժամանել յօգնութիւն մեծապէս կարօտելոյն, ևն. հատանողականագոյն է ընդ ՀՀեղբիսի, ընդ Յաղմանտիկեանց, և ընդ այլոց բազմաց, թէ հնար է լինել զսոցանէ անյաղթելի տգիտութիւն, գեթ ի խակամիտս, և առ ժամանակ մի, վասն բանիւ պարագային այսոցիկ լինին ընդ աղօտ, և վերածին յերրորդ դասս։ Ա այ ինդրին է ի վեր հեռագոյն, և ընդ աղօտ պատուիրանաց երբորդ դասուն։ Ա այ

Ասելի է։ Հնար է լինել ի չափահասս, որք ունին զկատարեալ գործածութիւն բանին, անյաղթելի տգիտութիւն իրաւանց բնութեանց ըստ հեռագոյն, և ընդ աղօտ պատուիրանացն, որք ասին երրորդի դասուն։ Եւս հասարակագոյն կարծիք ընդդէմ ունիմք Յովանեանց, և այլոց սակաւուց։

Հնոյն վկայութեամբ, և պատճառաւ սակայն Յովմայի, ստուգիւ ի. 100. պ. 1. բոլ. ուր ասէ. Ոմանք են, (պատուիրանքն բնական օրինաց,) առ որոց փոփոխն պահանջէ բազում ստածողութիւն զանազան պարագայից, զորս ստածել զգուշանալի է մանաւանդ, այլ նմանապես զվերջինսն՝ այլ նմանեցուցանել զանոնք եղելոցն իմացեալ, զոր ստածել ոչ միանգամայն կարեն, այլ ժամանակաւ ժամանակ։ Եւ ստորև. Ոմանք են, որ նրբամիտքն ստածողութիւնք բանին չիասանեցուին փոփոխն լինել պահելի, և առ այնպես են յօրինաց բնաւրէնից, զինչ պէտ ուանել երբեմն, ասուանել նոյնս համբոյս չիասանեցուին։ Եւ պ. 11. Նորին. ի. Ոմանք են, որոց պատճառն ոչ ի այնպես սրինդիսի յայտին, այլ ինչ ի մասանեցուին։ Եւ ասու են պատուիրքն ի վեր յառնելոյ պատուիրանոյ պատուիրածոց։ Այնուամենայնիւ, իսկարդ՝ ոչ են, և ոչ իսկ կարող են լինել ամենեքեան իմաստուն, ոչ են ամենեքեան ընդունակ նրբանգինին մտածութեան, կամ դժուարագոյն տրամաբանութեան, և ոչ շնորհի ամենեցուն ուսանիլ յիմաստնագունից. ապա ըստ սկզբան Յովմայի և ըստ ճշմարտութեան իրին, ըստ աղօտ պատուիրանաց օրինաց բնութեան, որք են հեռագոյն եզրակացութիւնք առաջնոց, հնար է լինել անյաղթելի տգիտութեան, ոչինչ ընդհատ ի հեռագոյն եզրակացութենց գիտութենց։

Պահեն նախ՝ հակառակորդք, թէ հեռագոյն և ընդ աղօտ պատուիրանաց օրինաց բնութեան հնար է լինել անյաղթելի տգիտութեան տեսականապէս, այլ ոչ գործնականապէս. և զտեսական տգիտութեն խմանալ պարտ է զբանս սկզբն Յովմայի։

Այլ է ընդդէմն։ Նախ՝ յայն սակս ըստ սկզբն Յովմայի, ոչ ասեն հակառակորդք, հեռաւոր պատուիրանաց իրաւանց բնութեան հնար է լինել անյաղթելի տգիտութեան տեսականապէս, վասն են դժուարին, ընդ աղօտ, և նրբաշունչն, իսկարդ՝ չեն ինչ նոհաղ, նա՝ թէ առաւել ևս դժուարին և ընդ աղօտ ի գործնականութեան, քան ի տեսականութեն, վասն պէսպէս պարագայից, զորս փակէ գործնականն. ապա Երկրորդ սկզբն Յովմայ գրեալ զայս մասն ի կարգի առ գործնականն, ոչ ասասցուք ստորև. ապա խօսի զտգիտութենէ ևս և ի գործնականն։ Եւ այս այնպէս է ճշմարիտ, զի ի խ. 94. Նորին մասին. պ. 6. յասելն, թէ ոմանց պատուիրանաց հնար է լինել տգիտութեն վասն չար ունակութեանց, խօսի ընդ հակառակորդաց՝ զտգիտութէ ի գործնականն, իբրզի հանին անտի զձեռնարկութեն ընդդէմ մեզ. եթէ այսպէս է յայսմ տեղւոջ, ընդդէմ ոչ իցէ և յայլուս, ապա է վայրապար կճղճիք, նաեթէ և սուտ պնդին։

Ապա ոմանք են, որ նրբամիտ ինչ ձեռնհաս են, մնքրեին զբարաբար իղձս և զունակութիւս, և աղօթեին, ոչ պարտին, Ա՛ծ լուսաւորէր զնոսա, կամ ի բաց բառնայր ի նոցանէ զանութիւն գործելոյ ընդդէմ բնական օրինաց, զորոյ քանզի զանց առնեն, կամաւոր՝ և մեղադրելի է տգիտութեն նոցա։

Պահեմ ուրա, զհետև, զոր ամենեքին վայրապար կճղճեն հակառակորդք. քանզի ուր խոստացաւ զայդ Ա՛ծ։ Ապա ի բացայայտ ծանօթութեն

Հնոյն, երկրորդ՝ եզրակացութիւս, գլխոյնին

հղծանելով զայս գլխաւոր հինգ հակառակ կարծեաց։ ըստ հակառակորդաց՝ զայն տգիտութիւն իրաւանց բնութեան պարտ է համարել յաղթելի, որում հնար է յաղթել, նախ՝ ուսմամբ, և մարդկային հետազօտութեամբ. երկրորդ՝ մաքրութեամբ շարաչար ըղձից, և ունակութեանց. երրորդ՝ հաւատոյ աղօթից. և չորրորդ՝ ուղիղ գործածութեամբ նոցին, զորս արդէն գիտեն. քանզի զի չորեքկին տգէտ են, որովք Իտէարտիոս և այլ Իոհաննէսք ասեն տգիտութեան իրաւանց բնութիւն լինել յաղթելի, մինչև եթէ ի դիւիլ ոգւոյ ոչ յաղթեսցի՝ լինի անյաղթելի. իսկարդ՝ լինի տգիտութիւն իրաւանց բնութեան, որում՝ ի դիւիլ ոգւոյ ամենայնի, չէ հնար յաղթել, ասէ։ Հայոց. փոքր։ Այն Ներսիսեան թուղթ. ԱԱ. առ սիւնի Գոտտինոսի, ուսոյց, թէ օրինաւոր է կնձաւորիլն, և մոլորեցաւ։ Կաթուղիկոս, Հաւատոյ. ԺԷ. և այլք, ուսուցին, թէ օգտութեամբ ոգւոյ ստուերին, զորօրինակ՝ վասն ազատութեան Հայրենեաց, է օրինաւոր. և մոլորեցան։ Այն Իոհաննէս՝ ի. Ե. Ք. 67. պ. 2. ուսուցանէ, թէ դատաւորն պարտաւորի դատապարտել զանձն, որ դատաստանաւ ցուցանի մեղապարտ. այն Իոանաւէնտուրա ուսուցանէ զներհականն. մի յերկուց աստի մոլորեցաւ շուրջ զիրաւամբ քնութեան։ Ի բաղում գործուց հետէ ուղղափառ, և մեծիմաստ վերոյիշ վիճեցն ի միջ այսր դիպուածոյ, և ի միջ բազմաց այլոց, որք վերաբերին յիրաւունս բնութեան, գտորինակ՝ ի միջ դաշնից ինչ, թէ արդեօք իցէ՞ն վաւերական, կամ սխալական, և որ ի կարգին։ Իսկարդ՝ սոքա սխալեանքան զվերոյիշատակելն միջնորդս ի գործ եդին, քանզի դժնդակ ինն է զանազանել զայս սոյն վարդապետից եկեղեցւոյ, սիւնն Ներսիսեան, սիւնն Իոհաննէսի, սիւնն Իոանաւէնտուրեցւոյն, և յանդուգն զեն զանազանել սոցից. ապա։

Պէտք հակառակորդք, թէ սքի վերոյիշեալ սոքա քեք, և այլք, մոլորեցան տեսականապես միայն, և ոչ գործնականապէս։

Այլ է ընդդէմ, Թողեալ զայս՝ սքն Իոհաննու շարադրեաց զերկրորդ, և զերրորդ մասն քոմանդակուն ևաժաքանութեան իւրոյ ի կարգի հարցաւորելոյ զարս, խոստացեալ ի մեզս, գործելոյ զաւաքնութիւնս, պաշտելոյ, և ընդունելոյ զնորհուրդս. և մասնաւորապէս զայս պրակ, զորում է քնդիրս, մի պաշտօնի դատաւորաց ուղիղ ի գործ դնելոյ, և այս ևս միքանեքին ի գործնական վերոյիշեալ մոլորեցաւ, գործնականապէս մոլորեցաւ, և ոչ տեսականապես միայն։ Այլ Իոհաննէսեան վերոյ այժմ մոլորեր, եթէ ի հարցանել դատաւորի ուրուք զնորհուրդ, պէտ տայր ըստ կարծեաց սքին Իոհաննէսի. քանզի ոչ է միայն գործնական առնելն, այլև զառնելիս ուսուցանել, և խորհուրդ տալ. և ոչ նա միայն է պարտաւոր գործնականապէս, որ առնէ զլաւ գործս, այլև որ գործակից լինի նմա՝ ուսուցանելով, խորհուրդ տալով, և հաւանելով։ Այս մի ասեցես, թէ սքն Իոհաննէս ոչ եւս զատուգութեամբ. քանզի նա համարի տալ զատուգութեամբ, որ ուսուցանէ ինչ բացարձակապէս իբրև զճշմարիտ, և զպարտաւորիչ, ոչ առնէ սքն Իոհաննու յատաջակայ դիպուածս, և յայլ բազումս։ Այս եդեալ ևս, եթէ ոչ եւս զատուգութեամբ այլոց, ի վերոյ այսր ասմի՝ նա ինքն մոլորեցաւ ի կարգի առ գործնականն, որովհետև յուսուցանէին զայս՝ ոչ տգիտանայր, թէ բաղումք զհետ երթալոց են վարդապետութեան իւրոյ։

Ի դէպ յարժամ ընդհանուպէ ի սուրբ գիրս, * Ինքդքեզ, և ուսոցս։ Հոմ. ժԷ. 24. * Ով ոչ ի չկնէք ևոճափել չնմոդուքն, քնդքեզ յԻՅ, որ պոյ ևի ուսոգուպէս, և ոչ նախոպէ։ Հակոբ. ա. 5. * Ապուր երկնաւոր ոչ նշան, զի ոսդքեզին չեքեսոյ ասէին։ Ղաղմ. հԷ. 6։ Օսոսա և զորս սոցին նման՝ իմանալ պարտ է, թէ Ի զորս աղօթին, և առնեն՝ որչափ ինչ ձեռնհաս են՝ ի շնորհաց, լուսաւորէ ըստ այնոցիկ որք են հարկաւոր հարկաւորութեամբ միջնորդի, և առ ի խորշիլ ի կիրպական մեղաց։

Հաստատի։ Զնա՝ որառնէ որչափ ինչ ձեռնհաս է ի շնորհաց՝ ըստ նախասացեալ եղանակաց, Ի ոչ միշտ լուսաւորէ ըստ այնոցիկ, որք են ձեռային դրահան իրաւանց, զի առհասարակ ընդունին հակառակորդք. ապա և ոչ ըստ այնոցիկ, որք են բնական իրաւանց։

Ի սարկ. Նախ՝ ի սքն Իոհաննէս Հրեշտակ հանգէտ վերայն, յուսկէտ՝ 8. պ. 13. ասէ. Ի ևեքոսոմբ եղանոյս պոզդսուզբ ոչ ծեղց, ևի առնելով ընդդէմ օրինաց, ոչ յոզժամ ոչ զոնկէ, և երկոզդ առնելով ընդդէմ եղէն ևոց, ընդ ոչ և ոչ էոյ ընդդէմ օրինաց, . . . Ի զոյն՝ որ առնի ընդդէմ օրինաց, ոչդզ է չզ, և ոչ ևի ոչ ևոյ ընդդէմ եղէն ևոց. իսկ արդ՝ որ առնէ ընդդէմ հնազանդի պատուիրանաց իրաւանց բնութեան, առնէ ընդդէմ օրինաց, ապա

ապա մեղանչէ. ապա տգիտութիւն Նորա ոչ է անյաղթելի, ապա թէ ոչ մեղանչէր։

Պիտեմ, թէ այս Հանդիսացեալ վկայութիւն սկզբն Յովսէփայ, զոր Հակառակորդք Հանապազ ի մէջ արձանացուցանեն, և զորմէ պանծան, թէ չէ երբէք լուծեալ, և ոչ բնաւ լուծանելի, և ոչ իսկ զինի ընդդէմ մեզ, քանզի կամակար խոստովանիմք ընդ սմա Աբդիսի, թէ այն ասէ, որ առնի ընդդէմ օրինաց, այս է՝ կերպագ է մեղք, զոր տհմմանի մեղքն՝ ատացեալ, արարեալ, և ցանկացեալ ընդդէմ օրինաց. ուստի լինելն կերպակս ընդդէմ օրինաց, և լինելն մեղք անդրադառնան։ Այլ առ՝ի լինել իմիք ընդդէմ օրինաց կերպանալ, պարտ է գիտել, կամ կարող լինել բարոյապէս գիտելոյ, թէ գոն այն օրէնք. ապա թէ ոչ՝ առ՝ի չգոյէ բաւական հրատարակութեան, ոչ լինի ներգործութիւն պարտաւորիչ, և որ լինի՝ ոչ լինի կերպակս ընդդէմ նի, այլ նիւթանձ միայն։ Ապա յիրաւի ասէ սկզբն Յովսէփոս, թէ ամ, որ առնի ընդդէմ օրինաց կերպանալ, այս է՝ ընդդէմ օրինաց զօրութեան ծանուցելոյ, կամ յաղթելի տգիտութեան ցոյց. զորօրինակ, պատկուելին(զոր ոչ լինի այլազգ առնել կերպանալ ընդդէմ օրինաց) է միշտ մեղք, և ոչ լինի անբասիր այնու, զի է ըստ խղճի մտաց՝ որ յաղթելի մոլորութեան ազդէ լինել այնմ օրինաւոր։ Տես զբազում ինչ՝ ի վէր այսր վկայութեան, վերջ՝ ի վէր հաւանականաւն. պ. 3. առարկ. 3։

Առարկ. երկրորդ. Հանկուին, և տգիտութին են երկու վէրք մարդկային բնաւ՝ ի սկզբնական մեղաց ընկալեալ. խոկարդ՝ ամ ցանկութիւ է յաղթելի, ապա և ամ տգիտաւթի է յաղթելի։ Այս է յովանեանց գրեթէ մի միայն հիմն՝ ի պատճառէ։

Պիտեմ զան. զվերջր։ Ամ՝ ցանկութիւն է յաղթելի, ըստ շարժմանց, և ըստ խայթից իւրոց, ասրա. յայտ է փորձիւ, և զայն երիցս աղաչանաց զՏէր Հաւաքեաւն, և ոչ ընկալաւ. ըստ Հաւանութեան, ընդու. և առ այս ասացաւ նմին Հաւանքեալ՝ * Հ ասա են ձեզ ընդ ինէ։ Ոչ այսպէս եւս ամ տգիտութի է յաղթելի թ Հաւանաւնն, քանզի կարող է մարդ ոչ Հաւանիլ զինչ և իցէ տգիտութեն՝ առնելով բարոյապէս որչափ ինչ ձեռնհաս է յաղթել նմա, և այնպէս զերծ կացուցանել զանձն յամ մեղագրելի տգիտութէ. այլ զորօրինակ չէ կարող զդեմ ունել ամ ակամայ շարժմանց ցանկութեն. սոյնպէս և ոչ ամ ակամայ մոլորութեն տգիտութեան։

Իսկ թէ գուցէ ինդիրն իցէ ոչ զնոյն իսկ ցանկութեն, և զտգիտութեն, այլ զայնցանէ, զոր մէկ զմէկ ցանկութին, զորօրինակ՝ զգոնութեն, զշնութեն, և զայնցանէ, որք լինին ի տգիտութեն. խոստովանիմք, թէ կարող եմք յաղթել առաջնոյն, և զգուշանալ, այլ ոչ յետնոցն։ Պատճառ անհանգիստութեա է յայտնի. վասն եթէ նորին առ որս մեզ զմեզ ցանկութիւնն, զորօրինակ՝ պոռնկութեն, շնութեն, և նմանք, զէպք կալոյ յաղթել, և զգուշանալ, և զի այլոստ ենթադրին ծանուցեալ, ոչինչ պակասեր առ կերպական մեղս, և այնպէս հարկադրեաք ի մեղանչել կերպապէս, զոր չէ Հնար ընդունել։ Իսկ ենթադրեալ զանյաղթելի տգիտութիւն. այնուհետև, զորս առնեմք ի տգիտութեն անտ, են մեզ անծանօթ. նմին իրի և մեղք նիւթական միայն, և ոչ կերպական։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Գ ·

Երբէք անյաղթելի գիտութենէն բնաւ արդարացուցանէ՞ ի հեղոյ։

Ասելի է։ Անյաղթելի տգիտութիւն իրաւանց բնութեն արդարացուցանէ ի կերպական մեղաց զգործօղն այնուհետև։ Ընդդէմ Լուտերի, Կալվինոյ, Հանսենիոսի, և Հանսենեանց, սահմանեալ Աղեքսանդրէ ութերորդէ, ի 8. Սեպտեմբերի, 1690. ի գատապարտութեն այսր նախադասութեան. Մինչեւ անյաղթելի գիտութիւնն բնաւ, այս՝ ի վերոյ յայտնեցեալ բնութենէն զբաղծոյն այնուհետև չարդարացուցանէ ի հեղոյ։

Հուց. ի սկզն Գոստինոսէ, և ի սկզն Յովհ. մոյէ։ Զոն Գոստինոս՝ գիրք 3. ի վէր անձնիշ. կէ. 18. ասէ. Գոյացեալ այնպէս խոնարհութեն տգիտութեն է, զնոր խոչընդոտ մերձենայն ընդ ինէ հնար. եղեն այդպէս է, ընդ ինչ հեղոյ։ Զոն Յովհ. ասա պ. 3. խօսեցեալ ի վէր անյաղթելի տգիտութեն ըհանրապէս, ասէ որոշակի. Իսկ եղեն նոքա այնպէսի գիտելիս, որ մերձենան նոքա սիրոյ, եղեն չըան լինելոյն անյաղթելի. և եղեն չըան լինելոյն այնոքիկ, զոր ոչ գիտեն զպարտաւորեն, այնպէս գիտելիս մերձենան արդարացուցանեն ի հեղոյ։

Հուց. երկրորդ՝ այսոքիկ հիմնական բանիւ սկզն Յովհ. մոյէ։ Զոն արդարացուցանէ ի կերպական մեղաց, որ բաւնայ ի ներգործութենէն զբան կամաւորի, և զնոյն առնէ ակամայ, քանզի մեղքն է ներգործութեի բարոյական, և ըստ հետևորդի ազատ, և կամաւոր. խոկարդ՝ զոյս

առնէ անյաղթելի տգիտութիւն իրաւանց բնութեան , քանզի սահմանի կամաւորն , որ է Ի ներքին ակընեակէ ընդ ծանօթութենէ վախճանի . ապա ։

Պիտի , թէ անյաղթելի տգիտութիւն իրաւանց բնուէ , և այնորիկ , որք լինին Ի նմանէ , են մեզ կամաւոր Իյ Աստուած , իբրեղ են գործք մեղաց նորա ։

Աստ է ընդդէմ ։ Ոչ անձնական մեղս չէ բաւական կամաւորն բնութեան , կամ Ի գլուխն , այլ պահանջի կամաւորի անձին , ոչ սահմանեաց Աղբեսանդր ութերորդ Ի դատաստարանի այսր նախադասութեան . Ի վճռիլ յոհաննէս Բնաւրէ առ Հռհաւլէ Ռեղ , և առ ազատրիւնոսրօմէացիսն Բաւական է այն ազատասիրէ , որ ազատ , և կամաւոր եղեալ է պատճառ իրարամ , է այնեական Ռեղ , և Ի կամ Աստուծոյ Ռեղ-ցնէլոյ ։ Ի առաջինն Ի դատաստարտեալ նախադասութիւն Ի 7 · Հոկտեմբերի 1690 ։ Արկրորդ՝ վճռի այլազգ՝ զնետ գայր , թէ անխորհրդածնել շարժմունք ցանկութեան , զորս ակամայ կրնամք , առ պակասութիւնք , և Թշառութիւնք այսր կենաց , յիմարութիւնք , խելագարութիւնք , կուրութիւնք , ևն . և առ որք զնետ գան սոցա , լինէին կերպական մեղք , քանզի են ևս գործք սկզբնական մեղաց , և կամաւոր Իյ Աստուած ։

Աստուած ։ Անյաղթելի տգիտութիւն դրական , ևս և առ այնի իրաւանց , արգարացուցանէ Ի կերպական մեղաց զործօղն այնոմիկ , զոր խոստովանին նոքին իսկ հակառակորդք . ապա և անյաղթելի տգիտութիւն իրաւանց բնութեան ։ Հնուց . Հետև ։ Հայն սակս անյաղթելի տգիտութեան դրական իրաւանց արգարացուցանէ Ի կերպական մեղաց , վասն եթէ նա ինքն տգիտութեն է ակամայ , և թէ որ լինի Ի նմանէ՝ է ակամայ . իսկարդ՝ ըստ նմին օրինակի նա ինքն անյաղթելի տգիտութեն իրաւանց բնութեան է ակամայ , և որ լինի Ի նմանէ՝ է ակամայ . ապա ։

Ո՞ւ լուծանելոյ զառարկութիւնս՝ որ Ի սկզբն Գոստինոսէ , զորս գլխաւորապէս ստիպեն Հանսենեանք , պիտի պարտ է , զի յամենսին Ի նոսա , զորս Ի նմանէ ընդդէմ դնեն , ոչ երբեք սէ Ադիպն խօսի զտգիտութէ բնական իրաւանց , այլ կամ որոշակի զտգիտութէ դրական իրաւանց , կամ ընդհանրապէս զտգիտութէ զինչ և իցէ իրաւանց . նմին իւրն նոցա , ոչ և մեզ պարտ է լուծանել ։ Ո՞ւ որոյ պարտ է ասել թէ յորժամ սքն Գոստինոս ասէ , թէ տգիտութէն իրաւանց ոչ արդարացուցանէ Ի մեղաց , խօսի՝ կամ զյաղթելի և զանուղղակի կամաւոր տգիտութէ Ի զանց առնելն ուսանիլ , և կամ զմեղաց ընդարձակապէս առելոյ փոխանակ այնորիկ , որ է Ի մեղաց՝ և առ մեղս վերածէ , ոչ առեալ լինի Աստուածային , և Իրիտանդան ժողովոյն գումար 5 · կան 5 ։ Ոչ Հայն Ռեղ ասէ ընդ , ասէ սքն Գոստինոս՝ գիրք 3 · Ի վէս անձինք · գլ · 19 · որ երբեմն լուչն Ռեղ · ընդ ապա լսես , և Ի նմանէ՝ որ գնէ , գործէ · այլ զայն , որ հոգ-ղնէց գայ այսմ հարցմանց ։

Պ Ր Ե Կ · Ի ։

Ի վերայ անխորհրդութենէ Ռեղ ։

Պիտել պարտ է նախ , զի անմտադրութեան տարբերի Ի տգիտութէ , ըստ որում տգիտութն է պակասութէ գիտուն , կամ ունակական ծանօթութէ . իսկ անմտադրութեն՝ պակասութէ ներգործական ծանօթութեան ։ Աստի ուր է տգիտութէ , անդ է և անմտադրութէ , այլ ոչ ընդ հակառակն . քանզի հնար է նմա՝ որ գիտէ ունակութէ , ներգործուել ոչ մտադրել Ի բնական ցնդմանէ մտաց , կամ այլուստ ։

Պիտել պարտ է երկրորդ , զի անմտադրութէ հնար է լինել միանգամայն առ ներգործութէ , և առ չարութէ , ոչ յարբեցօղն կամ Ի ննջօղն ։ Հնար է լինել ևս մտադրութէ առ ներգործութիւնն , և անմտադրութէ առ չարութէն . զորօրինակ՝ որ գիտէ , թէ այսօր է օր պահոց՝ ուտէ զմիս , մտադիր եղեալ ճաշակման մսոյ , այլ ոչ մտադրեալ առուր պահոցն , կամ արգելմանն , և զայսմ անմտադրութէ է խնդիրս ։

Պիտել պարտ է երրորդ , զի զգօրինակ զինչ և իցէ անյաղթելի տգիտութէ արգարացուցանէ Ի մեղաց , վասն առնէ ակամայ , սակս վն նորին պատճառի զինչ և իցէ անմտադրութէ անյաղթելի արդարացուցանէ Ի մեղաց ։

Աս ևս յայտնի են յաստուածոյ Ի վն տգիտութէ , այլև յայտ միաբանին ևս ևս թէ առ Ի մեղանչել կերպապէս՝ պահանջի , զի կարող իցէ օք , և պարտաւոր մտադրել չարութեանն , և ըստ հետևորդի անմտադրութենն լինել յաղթելի · Աստ դժուարութէն է , թէ երբ համարի օք այնպէս կարող լինել մտադրելոյ զնէն անմտադրութեն նորա լինել յաղթելի , և ոչ արդարացուցանել Ի մեղաց ։ Խնդիր երևելի եղև Ի ծագել անդ փիլիսոփայական մեղաց ։ Ասմանք պահանջեն զներգործական խոհումն ։

դեր

գէթ զանորոշ, զչարութիւնէ ներգործութեան, որ լինի յերկրպագութիւնէ ինչ, կամ՝ ի խիղճմտանց, և կամ՝ ի կասկած չարուն։ Այլք ասեն, թէ շատ է մտադրելն ներգործութեան. վասն որոյ ասեն, թէ անտի կարօղ է մտադրել չարութիւնն։ Իսկ մեք ընդհակառակն խմացեալ՝ ոչ համաձայնիմք տրտպէս ճշմարիտ. և ընդ մէջ երկուց ծայրիցս զմիջինն ընտրանաւք ջուսիղ, զոր վերագոյնդ կոչեաք՝ ի ճառելն զծանօթութիւնէ անյաղթելի տգիտութեան. քանզի նոյն պատճառ երևի մեզ և զանյաղթելին անմոռադրութիւնէ ։ Ա ։

Ասելի է նախ ։ Ոչ՝ ի համարիլ անմոռադրութեանն առ չարութիւն ներգործութիւնէ յաղթելի, և ոչ արդարացուցանել՝ ի կերպական մեղաց, ոչ պահանջի միշտ ներգործական՝ եթէ խիղճ մտաց, և եթէ երկբայութիւն կամ կասկած զչարութիւնէ ներգործութեան ։

Ձայս է նախ՝ ի նոսա, որք մեղանչեն՝ ի յաղթելի տգիտութիւնէ. քանզի սոքա ստուգիւ ոչինչ ներգործական խիղճ, երկբայութիւն, կամ կասկած ունին զչարուէ ներգործուէ իւրեանց, որովհետև տգէտ են այնմ, և սակայն անմոռադրութիւն նոցա է յաղթելի, զորօրինակ և նոյն իսկ տգիտութիւնն, յորմէ յառաջ գայ ։ Եւ վասն այսորիկ բազում անգամ՝ ի սէր գիրս և՝ ի քանս այլ հարց՝ ասին մեզք տգիտութիւնք ։

Ձայս է երկրորդ՝ ի նոսա, որք թէպէտ և զուցէ ունակաբար գիտիցեն, սակայն այլուստ կամովին դնեն զպատճառ անմոռադրուէ, այս է՝ չարաշար ունակութիւնք, զորս տամեն կրիւք, յորս գլխովին գրաւեն զանձինս. վասն որոյ իմն անհոգութիւնք փրկութեան, և որովք՝ ի սոցին սակի, յորոց պատճառի՝ ի նոսա՝ զմեզս իւրն զընծայինս ունել, և զչարութիւնէ նոցա կրել և զաշտանել լինել, և այնմ՝ ոչ իւիք իրօք մտադրել. քանզի թէ այս անպարիշտք, աշխարհասէրք, խստասիրտք, կուրացեալք, և որք՝ ի սոցին սակի, ջորշափ յածին՝ ի չարժմանց կրից՝ ներգործին խղճիւ, երկբայութիւն, կասկածանօք զչարութիւնէ ներգործուէին իւրեանց, և կամ բարեպարիշտ իմն խորհրդով միշտ հարկանին, օտար է ամենևին՝ ի փորձս, և՝ ի բանէ ։ Այնպէս ո՞ր հաւատայ զայդ Տիբերեայ, Ներոնի, Վաղիգուլայ, Ելիոգաբաղայ, և որոց սոցին նման հրէշից մարդկան ։ Իսկարդ՝ անմոռադրութիւնէ նոցն է տանկալին յաղթելի, և կամաւոր, որ ոչ արդարացուցանէ՝ ի կերպական մեղաց, ապա ։

Ձայց փոքր ։ Եթէ՝ ըստ այլազգ՝ արդարանալոյն կորստական ժանտաժուռս արանցս մեծեղեցն ոճրագործութիւնք, և պղծութիւնք, զոր ոչ ոք ընդունի ։ Երկրորդ՝ վասն զի չար ներգործութեան, որ զհետ գայ պատճառի կամովին եղելոյ, յորում եղև յառաջատես, կամ դիւրաւ հնար էր յառաջատես լինել, է կամաւոր, և մեղաբեալ, ոչ այլուր բաղում անգամ ասացաք ։ Իսկ արդ՝ սոքա, զորոց աստանօր է խնդիրս, դնեն կամովին զպատճառս անմոռադրութեան, և կուրութեան, շուրջ զչարութիւնէ ներգործութենէ իւրեանց, և զայն անմոռադրութիւն, և զկուրութիւն՝ ի պատճառաց աստի յառաջ գալ, կամ յառաջագոյն տեսանեն, և կամ դիւրաւ կարող են յառաջատես լինել այնմ՝ ապա ։

Ասելի է երկրորդ ։ Այլ՝ ի դիպուածոց անտի առաջին եզրակացութիւնն, այս է՝ նկատմամբ նոցն, որք ոչ դնեն կամովին զպատճառս, որոյ յառաջատես են, կամ դիւրաւ կարող են յառաջատես լինել, զհետ գալ անմոռադրութեանն շուրջ զչարութիւնէ ներգործութենէ իւրեանց ։ Այլ՝ կամ՝ ի բնական մոռացութենէ, կամ՝ ի բնական շնչմանէ մտաց, և կամ յայլ ինչ անմեղադրելի պատճառէ կրեն զայսպիսի անմոռադրութիւն, առ՝ ի համարիլ յաղթելին, և կամաւոր այսմ անմոռադրութեան, և ոչ արդարացուցանել՝ ի մեղաց, պահանջի, թէ ոչ որոշակի ներգործական խիղճ, երկբայութիւն, կամ կասկած չարուէ, գէթ պահանջի խոհումն ինչ, կամ ճանաչումն, եթէ վտանգին, եթէ պարտաւորութեանն հետամուտ լինելոյ, և եթէ զինչ և իցէ այլ, զորովք եթէ ոչ լինէր զանցառութիւն, ըստ ինքեան վերածէր՝ ի ծանօթութիւնէ չարութեն ։

Ձայց ։ Այանցն բաց՝ ի դիպուածոյ առաջին եզրակացութենէ, չիք այլ ինչ նշանակել, բայց եթէ զայնպիսի ծանօթութիւն, յորում մարթ իցէ ասել ումեք, թէ կարօղ է մտադրել. և զայս եղեալ՝ կարօղ է մտադրել ։ Ձայս է վերջինս ։ Ձայց, առաջինն. Նախ՝ զի որովհետև՝ ի միոյ կողմանէ միտք մեր դոլով հարկաւոր կարողուի՝ ոչ բացորոշ զանձն՝ ի մտադրել, կամ՝ ի ճանաչել ինչ, այլ բացորոշի յառարկայէն, կամ յայլոց կարողութենց, մանաւանդ՝ ի կամաց ։ իսկ կամքն յայլմէ կողմանէ ոչ է կարօղ բացորոշել զիւրս՝ ի մտադրել, բայց եթէ՝ ի նախընթաց ծանօթութենէ ինչ, որ չիցէ կամաւոր ։ վասն կանխակ քան զառաջին կամեցումն. քանզի կամքն ոչ բերի յանծանօթ ինչ, եթէ չիցէ կամաւոր

և

և եթէ՝ ի պատճառի իւրում. ուստի և առածն, Ընծանօղի չէ՛ իւլ յանկիւնէ։ Պատ՝ ինասա, որք ոչ դնեն կամովին զպատճառ անմտադրութեան, այլ կամ՝ ի բնական մտացութենէ, կամ՝ ի բնական ցնդմանէ մտաց, և կ՚իյայլ ինչ անմեղադրելի պատճառէ, ոչ լինին մտադիր չարութեան, չէք այլ ինչ նշանակել, յորում ասացին, թէ կարօղ են մտադրել, բաց՝ ի վերոյ ասացեալ ծանօթութենէ։ Երկրորդ՝ եթէ միտք մեր էր ըստ ինքեան մերձաւորապէս, և բարեպաշտ կարօղ առ՝ ի հետամուտ լինել, և վանել զանմտադրութեին, ոչ երբէք լինէր անմտադրութի՛ն ինչ անյաղթելի, և ակամայ, ոյր և յայտ է. իսկարդ՝ հետևութիւն է սուտ, ոյր փորձն ցուցանէ, և ամենեքին խոստովանին. իբրև սյր ընտիր, որ քաջ գիտակ իցէ, թէ պարտաւորի այսօր՝ ի ծոմապահութի՛ն, ի բնական մտացութէ ուսեալ միա, յամենեցուն անբասիր լինի վս անյաղթելի անմտադրութ ։ Յաւել զրոս ասացաք զանյաղթելի տգիտութէ։

Ասիցես նախ՝ Կայ՛ոմին իսկ, որով՝ք մտադիր լինի՝ ներգործութեն, կարօղ է մտադիր լինել և չարութեն. ապա եթէ չլինիցի մտադիր, իւր են մեղք. և անմտադրութի՛ն է յաղթելի։

Պղնեմ՝ Կախ առաջին՝ ստութի՛ առաջարկութեդ ընդհանրապէս խմացելոյ յայտ է յօրինակէն, զոր արդ յառաջ բերաք ։ Ուստի զանազանեսմ զնոյն առաջարկութի՛ն ։ Կայոմին իսկ, որով՝ք մտադիր լինի՝ ներգործութե՛ն, կարօղ է մտադիր լինել և չարութե՛ն՝ յարտաքին մեղս, որք են ընդհեմ առաջին, և երկրորդական պատուհրանաց իրաւանց բնութե՛, ընդու. վնզի ըստ ինքեան, և դիւրաւ ի մէջ բերեն զչարութիւն իւրեանց, և յայն սակս ոյղ չէք զնոցանէ տգիտութի՛ն անյաղթելի. նոյնպէս և ոչ անմտադրութի՛ անյաղթելի ։ Կ՚մեղս, որք են ընդհեմ դրական պատուհրանաց, և կամ ևս բնական հետևեալ և յերրորդ աստիճանի պատուհրանաց, ուրա. վնզի գոլով սոցա նսեմ, և դժուարհասց, ոչ բերեն՝ ի մէջ ըստ ինքեան զծանօթութի՛ն չարութե՛ն իւրեանց. նմին իրի զրօրինակ դնի զայնցանէ տգիտութի՛ն անյաղթելի, նոյնպէս և անմտադրութի՛ն անյաղթելի։

Ասացաք, յորում՝ն մեղս, որ են ընդդէմ աստ՝ուածն, և երկրորդական պատուիրանացն, զրօրինակ են գողութիք, մրդասպնութիք, շնութիք, և՛ն ։ Այդր ըստ ներքին շարժմանցն շուրջ գնացք երևի, թէ ամենևին ընդունել պարտ է, թէ կարէ լինել անյաղթելի, և ակամայ անմտադրութի՛, իբրզի կարի իմն նուազ քան զարտաքին ներգործութիս՝ ի մէջ բերեն զչարութիւն իւրեանց. նմին իրի արդ երկիւղածք բազում անգամ յամենս տանջին շարժմամբք ցանկութե՛, վրէժխնդրութե՛, յանդուգն դատողութե՛, և որոց՝ կարգին. զրոս զգան, և խմանան առանց մտադրելոյ չարութե՛. որում զառաջինն իբրև խնդալ մեզ լինին, նոյն հետայն ահիւ մեծաւ՝ ի բաց մերժեն զայնս, և ոչ ընդունին։

Սոփ ։ Սէն Գոստինոս՝ գիրք ։ յետս նայ՛ Հանդ. գլ. ։ ուսուցանէ, թէ առ մեզս ոչ պահանջի կա՛մ գլոյց, այլ շատ է կա՛մ գործոյ, իսկ արդ՝ որ մտադրէ ներգործութիւն, թէպետ և ոչ մտադրեացէ չարութե՛ն, ունի զկամն գործոյ. ասյա ։

Պղնեմ՝ զառաջարկ ։ Այն Գոստինոս ուսուցանէ, թէ առ նիւթական մեղս շատ է կամքն գործոյ, ընդու. առ կերպական մեղս, ուր։

ՊՐԱԿ. Օ։

Ընդէ՞ր փիլոսոփային որդեբացոյցանէ՞ ի գործոց առհասարակ գրոխան օրինօ։

Նախադրեմք նախ ։ Անյաղթելի տգիտութի՛ն իրաւանց, կա՛մ գործոյ, որ արդարացուցանէ յամ մեղաց, արդարացուցանէ՝ ի պատժոց. մնզի ոչ սահմանի պատիժ, բայց եթէ վս յանցանաց, ապա թէ ոչ՝ լինէր անիրաւ ։

Ասացաք, որ որդեբացոյցանէ յամ մեղս. վնզի եթէ տգիտութի՛ն արդարացուցէ միայն՝ի մեղաց, որ ընդհեմ օրինաց ինչ, զրօրինակ մարդկային օրինաց, զոր տգիտանայ, և ոչ արդարացուցէ՝ ի մեղաց, որ ընդդէմ այլ ինչ օրինաց, ոյղ ևս ծայնի, կամ բնական օրինաց, զրոս ոչ տգիտանայ. Հատանականագոյնս հաճարիմ, թէ մեղանչողն ոչ զերծանի՝ ի պատժոյ սահմանելոյ մարդկային օրինօք, եթէ ոչ իցէ եկեղեցական բանադրանք ։ Այդր մարդկային օրէնսդիրն ոչ միայն դիտէ ստիպել պատժովք գայհպանութի՛ն օրինաց իւրոց, այլև բնական, կամ ևծային օրինաց, որոց պարտ է լինել պահապան, և պաշտպան ։ Ուստի գոյն, որ գիտակ գոլով բնական օրինաց, տգետ իցէ լինել զեղուն արգելեալ՝ ի մարդկային օրինաց, անկնի տանեաւին՝ զ պատժով կախելոյ զպարանոցէ։

Նախադրեմք երկդ ։ Անյաղթելի տգիտութի՛ն իրաւանց, կամ գործոյ, որ արդարացուցանէ՝ ի մա-

հուշարի մեղաց, արդարացուցանէ ևս ՚ի պատ-
ժոյ՝ գէթ ըստ ողբանուելոյն. զի դրական օրէնք
ոչ համարին սահմանել զծանր պատիժս վը նե-
քելի մեղաց. իսկ յաղթելի տգիտութիւն համա-
րի արդարացուցանել ՚ի մահուլսարի մեղաց, որ
ոչ է թանձրամիտ, և վճհերտ. զի ըստ այսմ
համարի թեթև.

Լինիցի ասել երրորդ. Հաղթելի տգիտաւ-
թիւնն ևս և թանձրամիտն, և վճհերտն տուիչ
օրինաց, յայտնիսի. և կամ՚ի սոցին նման պատ-
ճէնս. Ոյր գիտասցէ, յանգգնասցէ, յանգուշն
համարեսցի՝ զհակառակն գործելոյ, կամ զհա-
կառակն գործել համարեսցի, կամ ոչ գիտասցէ
գործել համարեսցի՝ զհակառակն գործելոյ. արդ-
արացուցանէ ՚ի պատժոց. քանզի ոչ
ասէ Այսպէսնոս, թէ. թէ. ես. § 3. պ. 3. Օ՞հասս
ի՞ւրեանց սահման՝ պարտ է՝ ոչ՝ ՚ի՞ւրարպարտ եղեալ,
և ոչ՝ անյարգելո՞ւ. արդ՝ վայրապար լինիցին եղեալ,
և ոչ առեալ լինիցին յատկութիւն ամիսփման,
եթէ անկանիցին ընդ պատժով յանցաւորքն ՚ի
տգիտութիւն, ևս և ՚ի թանձրամիտ տգիտութիւն:
Այլազգ՝ հաւանականագոյն երևի ասել, եթէ
տգիտութիւն իցէ ախորժեալ. վնաս ի՞ւրանց
ախորժեալ տգիտութիւն հաւասար համարի գի-
տութիւն. և չէ հաւանական, եթէ օրէնսդիրք
կամին զնիցս կրացուցանել յօրինաց իւրեանց, և
՚ի պատժոց զնոսա, որք ախորժեն չգիտել զայնս՝
առ հաճախակի և աղատօրէն զանցանելոյ գնոքօք:

Այլ խնդրի, թէ արդեօք տգիտութիւն պատ-
ժոյ արդարացուցանի՞ յայնմանէ զնա, որ ծանր-
բագոյս մեղանչէ ընդդէմ օրինաց, զոր ծանեաւ.
և կամ տգիտանայ թանձրամիտ, և վճհերտ
տգիտութիւն: Ա՛ռ որոյ լուծումն՝

Լսելի է նաեւ. Տգիտութիւնն՝ ևս և անյայ-
թելին՝ պատժոյ, ոչ զերծուցանէ յայնմանէ զնա՝
որ մեղանչէ ծանրագոյս ընդդէմ օրինաց, զոր
կամ ծանեաւ, և կամ՝ տգիտանայ թանձրամիտ,
և վճհերտ տգիտութիւն. բայց եթէ իցէ նկե-
ղեցական բանադրանք.

Այլ. Օրէնքն սահմանին զպատիժս ըստ
արժանաւոր յանցանացն. զոր որ գործէ զյան-
ցանս, պարտաւոր է պատժոց, թէպէտ և զայն
անյայտելին տգիտութիւ ոչ գիտիցէ. քանզի ոչ է
յԱստուած պատժոյ լինել ծանուցեալ, և կի՞ կա-
միցեալ. որովհետև ըստ բնաբանի է բնական.
և ընդդէմ կամաց:

Լաւագոյս, բայց եթէ իցէ նկեղեցական բա-
նադրանք: Այլ

Լսելի է երկրորդ. Անյայտելին տգիտութիւն
նկեղեցական բանադրանաց զերծուցանէ յայն-
մանէ զնա, որ մեղանչէ գիտութիւ ընդդէմ օրի-
նացն, որոց զի սահմանեալ է: Ի հասարակաց:

Այլ: Ա՛յս սեպհական, և ասացեալն է նկե-
ղեցական բանադրանաց, զի ոչ լինի տուեալ,
բայց եթէ զայսմանէ ընդդէմ նկեղեցւոյ,
ոչ զնարդ և իցէ, այլ ընդդէմ նկեղեցւոյ, որ
պատուիրէ, կամ արգելու ՚ի բանադրանաց. որոյ
նշանն է, զի ոչ ոք անկանի ՚ի բանադրանաց, բայց
եթէ կանխեալ իցէ ազգարարութի իրաւանց,
կամ գաւառորի, ոչ զնարդ և իցէ, այլ որ ընդ
սպառնալոյ բանադրանաց. իսկարդ՝ որ տգէտն
է անյայտելին տգիտութի՝ բանադրանաց, ոչ է
ըստ այսմ յայտնի ընդդէմ նկեղեցւոյ. ապա:

Հաստատի: Հանադրանքն նկեղեցական ոչ
է այնչափ վնեժինդրական պատիժ ՚ի տոյժ վնե-
ժու յանցանացն, որչափ պատիժ բուժողական
խորհեցուցիչ՝ ՚ի յանցանաց. իսկարդ՝ անծանօթ
պատիժն ոչ խորհեցուցանէ. ապա:

Լսելի է երրորդ: Հաւանականագոյն երևի,
թէ տգիտութիւն ևս և յաղթելին, միայն թէ ոչ
իցէ թանձրամիտ, և վճհերտ, նկեղեցական
բանադրանաց, զերծուցանէ յայնմանէ զնա, որ
մեղանչէ գիտութի ընդդէմ օրինաց, զոր որոյ
գործէն է: Լսելոյս համարի Ղեղեստրոս ՚ի
բառն Կղեմ. ի. կ. յ. Ծաւարրոս, Ղոլարրոս,
և այլք բազումք:

Հաւաքի ՚ի գլխոյն, որոյ սկիզբն է. Օ՞ հղե-
ռաց. 2. ՚ի զի սահմանագրուեց ՚ի 6. ուր այսպէս
գրի: Ե՞ ՚ի Խորհել ՚ի վնասակից հղեռաց՝ վճռեալ,
առհասարակ-ի՞ երբեմն յոմի՞ ե՞ն էին Լուիս-
ոց առաքինութի՝ ոչ խոչն պարտաւորէին գեն-
դոց, բայց ջոյն գեղեցկոյ ոչ էին նախ-
ընտիր, ե՞ վճհերտ:

Ասպատե այսմ և պատճառն: Որ տգէտն է
բանադրանաց՝ ևս և յաղթելի տգիտութի՝ այլ
թեթև մեղադրելի տգիտութի, և ոչ որ թանձ-
րամիտն իցէ, և վճհերտ, ոչ ասի ախրապես
անհնազանդ, և յամառ ընդդէմ նկեղեցւոյ, որ
պատուիրէ, կի՞ արգելու ընդ բանադրանօք. իսկ
արդ՝ այսպիսի յամառութի պահանջի առ ՚ի ան-
կանիլ ընդ բանադրանօք, ոչի և ասացաք. ապա:
Այլազգ համարիմք ասել զանկանոնականուն՝,
ևս և՚ի յանցանաց, զոր ոչ համարիմք բանադ-
րանս. ոչի այլուր ասասցուք:

Խնդրիցես: Արդեօք ցորչափ կամքն մեղան-
չէ, յառաջէ՞ մոլորութիւնն ինչ գործնական
՚ի միտս:

Պետեմ.

պիտի. այժ։ (1) Օ՛ի ըն այնմ կամքն մեղանչէ, ըստ որում նախատասէ զբարին պիտանի, կամ զբերկրալին, իբր վայելուչս անձին. քան զբարին համեստ. իսկարդ՝ կամքն, քանզի է կոյր կարողութիւն քնաւորեալ զհետ երթալոյ առաջնորդութեանն մտաց՝ ոչ կարէ նախատասել զբարին բերկրալի իբր վայելուչս անձին քան զբարին համեստ, եթէ ոչ դատեսցի միտքն, եթէ աստ և այժմ բարին բերկրալի է վայելուչ անձին, և նախատասելի քան զհամեստ բարին, յորում գործնականապէս մոլորի. ապա ։ Ոչ յայս միտ ճշմարտի այն Ղուկաց. ժդ. ըզ Յատ. * Անելոցն՝ որ գործեն զանօրէնութիւն ։ Ոչ այն առած հասարակաց առեալ ՝ի փիլիսոփայէն՝ ։ բարոյ. գլ.3. Ո՛չ ձեղանչօղ գՁեզ. այս է՝ գործնականապէս և ՝ի մանաւանդ, և ոչ տեսականապէս և ՝ի հասարակի. ապա թէ ոչ՝ ամ մեղանչօղ լիներ հերետիկոս ։

ՊԻՏԱԿ · Ի ։

Ընդէ՞ր ընդ էիւ պոռճաս ձեզայ ։

Պիտել պարտ է նախ, զի մեղքն ըն որում պատահական թանձրացել, զերկու բնչ ՝ի մէջ բերէ՝ դնիւթականն, և զկերպականն ։ Նիւթականն է ներգործութեին, կամ հակութեին. կերպականն է չարութեին, կամ տգեղութեին ։ Յորժամ խնդրես թէ արդեօք Ընծ իցէ պատճառ մեղաց. ոչ է խնդիրն ՝ի վր նիւթականին. այլ ՝ի վր կերպականին ։ Ոչ յորժամ խնդրի, թէ դյր իցէ արարեալ զայս արձան, ոչ խնդրի, թէ ո՛ իցէ արարեալ զնիայսն. այլ թէ ո՛ իցէ արարեալ զկերպարանն, կամ զձևն ։

Պիտել պարտ է երկրորդ, (2) զի կրինաւկի մարթի է զանազանել զպատճառն մեղաց. մի՝ ըստ բնութեան, և ուղղակի. ոչ յորժամ ոք մղէ, դրականապես զուգընթացայ, կի՛ ազդէ ՝ի մեղս. երկրորդ՝ ըստ պատահման, և անուղղակի իբր հեռացուցիչ արգելուց. ոչ յորժամ ոք ոչ խափանէ զնէզ, զոր կարօղ է, և պարտի խափանել ։ Օայսոսիկ եդեալ՝

Ընտելի է նախ ։ (3) Ընծ ոչ է, և ոչ իսկ կարօղ է լինել ըստ բնութեան և ուղղակի պատճառ մեղաց. այս է՝ Ընծ ոչ մղէ, ոչ շարժէ, ոչ սադրէ ՝ի մեղս. ոչ հրամայէ զայն. ոչ առնէ զայն, ոչ բնութին, և ոչ միջնորդութիւ սատանայի, կի՛ անպարշաց, իբրև միջնորդուն գործեաց իւրոց. ոչ ուսուցին Կալվին, Օրճինգիոս. և այլ հերետիկոսք ։

Յուց. Նախ՝ ՝ի սկզ գրոց ՝ ի. Օրին. լէ. 4, ասի. * Ընծ որոյ ճշմարիտ են (ըն Յատ. կատարեալ են.) գործք նորա. և ամ ճանապարհք նորա իրաւունք։ Ընծ հաւատարիմ է, և ոչ գոյ ՝ինձ անիրաւութիւն։ արդարև՝ և անարատ է Տէր ։ Հռոմ. ը. 14. * Անէծք անէքսուրիւ՝ էիւ Ընծ. ոմս լեցի ։ Ղատմ. Ն. 5. * Ոչ ինչ գոս Ընծ խոչս ջանօքն նորին ։ Իկղէսիաստ. ժե. 12. * Ոչ ասասչես, նա վս ընձեզոց ։ այս է՝ պատժեաց, և ետ՝ի մեղս ։ Ոչ ապա ասէ. Համր 21. * Ոչ սոխս պատուհէրեցս ասպուչտօրէնն գործել ։ Ընակովք. ա. 13. * Ոչ ոք, որ ՝է ծորյորին էիւ, ասիցէ, ըն յԱ՝ գոլցի. վս Ընծ անպոյ է չարեաց ։ ա. Յովհ. գ. 8. * Որ առնէ զնէզ՝ ՝ի սկզբանէ է ։ Իմաստ. ժա. 25. * Ոչ գոլնի յոսխոնէ (ըն Յատ. Ոչնչ պակասիցէ յոյնոցանէ) զոր ստեղծէր ։ և սակայն Իմաստ. ժդ. 9. ասի. * Ընհասարակ պատկեր էն Ընծ, ամենաչարչարելն, և ամենաչարուրիւն նորա ։ Ոչ այլ բազում ուրեք ։

Յուց. երկրորդ՝ ՝ի սկզբ հարց, որք միաձայն ուսուցանեն զնզրակացուխս ։ Ա՝ յն Տրիտենդեան սուրբ ժողովն՝ գուս. 6. կան. 16. սահմանէ, Ընդէ ոչ ասասչէ .... զոր գործս ոչ ընծ Ընծ գործել, ոչ իսկ ասչել, այլ յոչ յոպակել, և ըստ ինչսան. այնպէս՝ դնդել ընդել յոպով գործ նորա ասչել ասասչ ՝ասասչել Յովհ. գ. 8. Ոչ ասանչ զնէզ՝ ՝ի ոպոսանչէ է ։ Ոչ ասանչ զնէզ՝ ՝ի ոպոսանչէ է ։

Յուց. պատճառաւ ։ (4) Ո՛չ մեղք լինի խոտորմամբ ՝ի կարգէ, որ է առ Ընծ՝ իբր առ վախճան. խակարդ՝ անհնար է Ընծ լինել բնութեան, կի՛ պլոց պատճառ խոտորելոյ ՝ի կարգէ, որ առ բնութեն. ապա ։ Յուց. վորր ։ Ընծ է վերջին վախճան ամենայնի, ուստի և զամ բնչ հակէ, և զարձուցանէ առ բնութեն իբր ՝ի վերջին վախճան. ըստ այնմ Ղուկ. ժշ. 4. * Օչ ինչ երթ ծոց Տէր էն երթ ։ ապա ։

Հաստատի Նախ ։ Երդար կամքն, ոչ ասէ սին Ընհելմս, զիրք ՝ի ՝ին անձինչս. գլ. 8. է որ կամի զայն, զոր Ընծ կամի՝ կամելն մեր զայն. ապա եթէ Ընծ կամի մեղանչել նմա, նա մեղանչելոլն կամի՝ զոր Ընծ կամի կամիլ նմա զայն, և միանգամայն Ընծ ոչ կամի՝ կամիլ նմա զայն, և վս որոյ պատժէ զնա, որ է յայտնի հակական ։

Երկրորդ՝ չէ հնար նշանակել զարդարացի բնչ պատճառ, թէ առ ի՞նչ Ընծ կամեցի, և արաս-

(1) Ընտ ՝ե. 77. պ. 2. Բուլ. ՝ե այլոսք ։ (2) Ընտ ՝ե. 79. պ. 1. Բուլ. (3) Ընտ ։ (4) Ընտ ։

արասցէ մեղանչել մարդկան . ապա ։ Յուց . առաջարկ ։ Օրէ այլ ինչ Ն նշանակին հերետիկոսք , և ոչ ինչ կարօղ են նշանակել , բայց եթէ զայս , զի կարօղ լիցի Աստ ոմանց ողորմիլ , և զոմանս պատժել . և ըստ այմ յայտնի լիցին ողորմութիւնն , և արդարութիւնն . իսկարդ՝ յայտ մանէ , զի Աստ կամեցի , և արասցէ մեղանչել մարդկան , և ոմանց ողորմեսցի , և զոմանս պատժեսցէ , ոչինչ իւիք յայտնի լինին անտի ողորմութիւն , և արդարութիւն , այլ մանաւանդ երևի անիրաւութիւն , և անգթութիւն . ապա ։ Յուց . փոքր ։ Մի՛ պատժել զանիրաւն՝ երևի արդարութիւնն , սակայն առնել զնա անիրաւ , զի պատժեսցի , ոչ է արդարութիւն , այլ ծայրագոյն անիրաւութիւն . քանզի այս ոչ է դիտել զպատիժն ըստ յանցանացն , այլ զյանցանս վասն պատժոյ . որ է ըստ ասմի անկարգ , և անիրաւ ։ Եւ ոչ իսկ է ողորմութիւն , այլ առաւել անգթութիւն առնել զմարդն ամբարիշտ , զի յամբարշտութէ փրկեսցի , ըզրօրինակ անգթութիւն լինէր՝ վերաւորել զմարդ , զի բժշկեսցի . ապա ։

Ասելի է երկրորդ ։ (1) Եւ ոչ ըստ պատահման , և անուղղակի Աստ է պատճառ մեղացն . քզի յայնժամ միայն ասի ոք պատճառ մեղացն ըստ պատահման , և անուղղակի , այս է՝ իբր հեռացուցիչ արգելացոյց , յորժամ կարօղ է , և պարտի խափանել զնոսա , և ոչ խափանէ . զրօրինակ նաւապետն ոչ ասի պատճառ ընկղմելոյ նաւին յայնմանէ , զի ոչ կառավարէ զնաւն , բայց եթէ յորժամ խուսէ ՚ի կառավարութէն , զոր կարօղ էր , և պարտ էր կառավարել . իսկ արդ՝ Աստ ըստ օրինաց խմաստութեն իւրոյ , և ընդհանուր նախախնամութեն՝ ոչ պարտաւորի խափանել զմեղս , որոց Թոյլ տայ . ապա ։

Խնդրէցես ՚ի վերնասացեալ խնդրոյ սկզբն Քովմայի ։ Արդեօք սատանայ իցէ՞ պատճառ մեղաց մարդկան , և զիարդ ։

Պէտ է Նախ ։ (2) Աստղ է , թէ սատանայ ըստ իրաց ինչ է պատճառ մեղաց մարդկան ։ Յայտ է , զի էած զնա ՚ի մեղս , փորձեաց զՅովբ . և զօր ետ փորձել զմարդիկ . ուստի և այն բան ։ Պետր . Ե . 8 . * Զոհեցէք յէք սոփոխոյ էբ՚ ըստ ՚ի ՚ի ՚ի

Հայց. նախ։ Հռաքեալն՝ Հռովմ. ե. 12. ասե. *Ի հնոյն հարեալ հեղ յոչիսոր հարին, եւ ի հեղոյ անդի տան. եւ այնպես յամ հարեցին զսոյնս տան, որով անհնարիւն հեղան ։ Այս ըստ Հռաքելոյն մեղք ինչ յայս աշխարհ մտին, որ զնոյն մարդիկ կացուցին մեղաւորս, և ըստ մահու գրաւեալս ։ Հանուրք, իսկարդ՝ այս մեղք ոչ ե ներգործական անձնական. իբր զի մանկունք՝ որք ընդ մահու գրաւեալ են, ոչ են ընդունակ այնմ. ապա սկզբնականն ։

Հաստատի առաջարկութիւնս ի նոյն իսկ Հռաքելոյ. ի Կորն. ե. 14. *Արիւն հին՝ ասե, ի ներսիս ահիճոցն հոտս, ապա սրբիցեն ահիճոցն հոտիցն։ եւ ի վերս ահիճոցն հոտ ։ Այս սքան Գրոստիմոս առ Հոլիանոս, գիրք 6. ընդդ. Նորին. գլ. 9. Ուրացիչ, ըստ Պետրոսեան ասելոյն ի վերս հոտս ահիճոցն՝ զի ելանիցէ, զի ելիցէ ի ներսիս հոտիցն. այս է՝ ի ծննդենէ. արդ՝ եթէ ի ներսոյ հոտս, ապա և նորա հոտիլ էր ։ Այս է մեղք ինչ, որով Նորածին մանկունք ասին մեռեալ. և զի՞նչ այլ իցէ այն, բայց եթէ սկզբնականն ։ Պարզեալ Լփես. բ. 3. ըստ Յատ. *Յա, բնութիւն այս է՝ ի ծննդենէ, և ի սկզբնէ, արդէ՛ եղելո՛ւթիւն ։ և ըստ մեզ. *Յա, արդարե արդէ՛ եղելո՛ւթիւն ։

Հայց. երկրորդ՝ ի ժողովոց ։ Ժողովն Պալենսեոնիոյ, զոր հիշատակէ սքն Գրոստիմոս՝ թուղթ 106. Միխովիտեան յԱփրիկէ՝ յամին 416. Հինովկենտիոս առաջներորդ, որ հաստատաց զժողովն Միլևիտեան. Օսմանս ի թուղթն, որ առ Համօրէն եպիսկոպոսսունս տիեղերաց, զոր հիշատակէ սուրբն Գրոստիմոս՝ թուղթ 157. ժողովն Փլովդենտեան ի թուղթս միաբանութեան, և ի վերջոյ ժողովն Տրիտենդեան՝ գում. 5. ի վճիռն՝ որ ի մէ սկզբնական մեղաց. կան. 2. սահմանեցին ընդդիմիք զիմաստութեան կամաւորիկ հաստատ ի վէմ փոխանցելոյ սկզբնական մեղաց ի զուարակ Ադամայ ։

Հայց. ձեռաբանին պատճառաբ ։ (1) Ուանզի այս ճշմարտութիւն կախեալ կայ միայն զՆ կամաց, չէ հնար ցուցանել, բայց եթէ պատճառաբ, որք յառաջ բերին ի սկզբանց յայտնուելն ։ Հռաքելն պատճառն, որ և գլխովին բացորոշիչ, զոր առաւել ստիպէին սքն Հարք, առնել լինի ի մկրտուէ, որ տուել լինի մանկանց, և զայս օրինակ առքարկի ։ Հռաքելին առանդուի է, և այն մշանջենաւոր, և անխախտ սովորութ

եկեղեցւոյ Հաստատէ, թէ վնորածին մանկունս, մանաւանդ եթէ կենդանք նց իցէ ի վտանգի, պարտ է մկրտել ։ Հայսպէս ուսուցանեն սքն Դիոնեսիոս՝ ի վերն երկն. քահանայապետութեան գլ. վերջին. Աղոգինէս՝ ճառ 8. ի Վաս. Կիպրիանոս՝ գիրք 3. թուղթ 8. Հերոնիմոս՝ ի գիրս, որ ընդդէմ Պելագեանից. Օգոստինոս՝ գիրք 4. ընդդէմ Վոնատ. գլ. 24 ։ Եւ ոչ զայն ուրացան Պելագեանք, Օրենգլիոս, և Հրաձմոս, Եւ այս աւանդութիւն այսպիսի, և այսչափ փութով և զգուշութ եկեղեցւոյ պահեալ, և հաստատեալ, հիմն ի բանս Աւետ. Յովհ. ե. 5. *Արիւն ոչ՝ ծնեալ (վերոգրեալ) ի չէից, և ի հոգւոյ, ոչ ի մարմնէ յարութենէ ։ Եւ ի. և. իսկ մկրտութիւնն տուեալ լինի ի թողութիւն մեղաց ինչ ։ Այս մանկունք աղտեղեան մեղաւք ի ծննդենէ ։

Օփտրբագոյն ուրեան Պելագեանք, որք ասեն, թէ մկրտութիւն տուեալ լինի մանկանց, ոչ ի թողութիւն մեղաց, և ոչ առ ժառանգուի յաւիտենական կենաց, այլ առ ի ունել զերազուն առ արքայութիւն, ըստ բանիցն Աւետ. յառաջագոյն ասացելոց. քանզի զանազանէին զյաւիտենական երանութիւնն յարքայութենէ ։ Եվ

Հայց. փորր. նախ։ Ի բացայայտ վճիռ սքն գրոց. Գործ. ի. 38. Միրեղոյն խոստանէ՛ն ի յեղ ի ներքնեան հեղոց ։ Երկրորդ՝ որք մկրտինն, սրբին, և լուացեալ լինին. յայտ է՝ եթէ ի ձևոյ մկրտութեն, Միրեղ զնէ, կամ Միրեղ ծառայ, ևն, այս է՝ լուանամ զքեզ, կի՛ լուացեալ լինի, ևն. և եթէ ի սի գրոց. Լփես. ե. 26. *Ոչ զնա սրբեսցէ սրբութ ասաղնին բանիւ (ըստ Յատ. Ոչ զնա սրբեսցէ ասաղնաս ջրոյն բանիւ ենեաց)։ Տիտ. ի. 5. *Ի յերեսս ասաղնին հատանիցէ ծննդենեան, և նորոգութ։ Գործ. իր. 16. Միրեղայ, և լուա՛ զքեզ ո՛ ի քրքրել զանուն նորա ։ Իսկարդ ոչ սրբի, և ոչ լուացեալ լինի, բայց եթէ որ ունի զաղտս, և զարատ ։ Այս ։

Երկրորդ պատճառն առեալ լինի ի ծիսոյ մկրտութեն, այս է՝ յերդմնեցուցչութէ, և ի փչմանէ, որովք անմաքուր հոգին հալածի. ապա յառաջ քան զմկրտութեն ունէր այն հոգի զանունն գերեալ մեզաք, և սովրութեի այսոց ծիսոց եղև միշտ ընկալեալ յեկեղեցւոյ, և յայսմանէ սքն Օգոստինոս բազում անգամ ձևնարկէ ընդդէմ Պելագեանից ։

Երրորդ պատճառ ։ Ուն ըստ գրոց, և առաւել

(1) Ինչ ։

ւել ևս·ըստ Աստիճին՝ է փրկիչ ամենեցուն, ևս և մանկանց · իսկարդ՝ փրկութիւն ննիմագրէ զգերութիւն, և զգատապարտութիւն, և դատապարտութիւն զմեղս, իսկ մանկունքն ոչինչ իւիք մեղսք կարեն լինել գերի, բայց եթէ սկզբնականաւ. ասպա ։

Չորրորդ պատճառ ։ Այնմէն է պատիժ մեղաց՝ ըստ այնմ ։ *Մուսէի Դեղց Տահ ։ և ըստ այնմ՝ Օսնդ. բ. 17 ։* Հարամ առաւ ասիէ ցեր ի նմանէ, Տահա Դեռանիցէ ։ ։ Իսկարդ՝ մեռանին ամենեքեան, ևս և մանկունք, որք սեպհական կամաք իւրեանց ոչ մեղան. ասպա ։

Հաստատի այս պատճառս ։ Այորդս Ծնանի ննջեցս անկեալ ոչ միայն հարկի մեռանելոյ, այլև պէսպէս տառապանաց, և չոհառութեանց, հոգոց, ցաւոց, հիւանդութեանց, տրտմութեանց, տգիտութեանց, քաղցու, ծարաւոյ, ցրտութեանց, և ցանկութեանց չարագոյն քան զանբանս. իսկ արդ՝ բնութիւն ըստ որում զառաջինն ստեղծաւ Աստ, և միւնչև էր անկեալ, ոչ էր ներքոյ անկեալ այս ամ չոհառութեանց, և տառապանաց. զի Աստ, ոմն ասի Իսմաստ. բ. 23 ։* Հոռոգոպիսայ զնաբեն յոռնեցնաբուիչ..... և նախանձոյ բանառնուիչն էհոռ Տահ յաչեսիւ ։ և Իսողով. է. 30 ։* Օսյս ասա գրէ, վ որաբ Աստ զնաբեն ասէր, և նա նախզնեցին զնորհնաբուս չարաբուիչ ։ Այս այս ամ չոհառութիւնք և տառապանք են գործք մեղաց Հասարակաց ամենեցուն, քանզի Հասարակաց պատիժն ցուցանէ զհասարակաց յառաջեալ յանցանս ։

Ը·ԵՆԱՆԵՒ ԼՐԻՒՆ ԳՅՈՒՐՈՒՆԵՒ ՈՒՈՒՐՈՒՆԵՒ ։

Առաջին առարկուի ։ Եթէ սկզբնական մեղքն է իսկապէս, և յատկապէս մեղք, պարտի լինիլ կամաւոր. իսկարդ՝ սկզբնական մեղք ոչ է կամաւոր. ասպա ։

Ցառաջ քան զպնդիլն ննջագրութիւնն նախ, թէ սկզբնական մեղքն է իսկապէս, և յատկապէս մեղք, որում ասէ պօղոսեան (ըստ Աստ. բնաոնիւմբ) սրդէս բաբիւնիւբ ։ Լրփես. բ. 3. և *Ընդ առիս ։ Հռոմ. ե. 10 ։ Այլև այսպէս սահմանեցաւ յերկրորդ ժողովն Աքրաւիկեան, կան. 2. և ի Տրիտենդեանն՝ գում. 5. կան. 2. և 5 ։

Ննջագրեմք երկրորդ, թէ սկզբնական մեղքն ոչ է ի սեռէ ներգործական մեղաց, այլ յունեականաց, որ կայանայ ի պակասութեան, կամ ի զրկման սկզբնական արդարութեան, ոչ ասասցուք ստորև ։ Իսկ ունական մեղքն ոչ է կամաւոր կերպապէս, այլ եզբրոշապէս, կամ զօրութ, և ի պատճառի, ըստ որում է եզբ, և գործ ներգործական մեղաց ։

Ներգործական մեղքն Աղմայ թեպէտ փոխանցի ի մեզ, ըստ այնմ Առաք. Հռոմ. Ե. 12.* որով մինեւեան Դեղն ։ այլ բարոյապէս միայն, և արտաքին յարանուանութեամբ. վասն երկրորդ ներգործութեին՝ միայն յարանուանէ ի ներքուստ զնա, յորմէ է, և յորում ներգոյ ։ արդ՝ թեպէտ և եղաք Աղամ, յորժամ մեղաւ, սակայն ոչ էաք ինձ ներգործութ, այլ կարողութ միայն. ուստի ոչ յարանուանութեին ապագային է միայն արտաքին, ըստ այսմ արտաքուստ յարանուանիմք մեղուցեալ Աղամ ։ Այոյ ակրզբնական մեղքն է կերպապէս, և ի ներքուստ ի մեզ, կի ոչ ասէ Տրիտենդեան ժողովն գում. 5. կան 3 ։ Ներգոյ եզբոյանգբոյ սեգհոյան ։

Ննջագրեմք երրորդ, թէ Աղամ կարգեցաւ Աղ գլուխ՝ ոչ միայն բնական, այլև բարոյական՝ ամ մարդկան, ըստ պահելոյ, կամ ըստ կորուսանելոյ զսկզբնական արդարութեին, այնպէս՝ զի նա ինքն Աղամ, և ամ զաւակք նր պարտ էին համարել իրրև զմի մարմին, որոյ Աղամ իցէ գլուխ, և փոխան կացուսցէ զանձն ամենեցուն՝ որք ինի, յորում է գլուխ, և կամք նորա ըստ որում կամք գլխոյ իցէ կամք ամ զաւակացն. և ըստ այսմ զոր ինչ և կամեցի ըստ որում գլուխ, նոքին ևս կամեցին, ոչ սեպհական, և անձնական կամաք, այլ հասարակաց կամաք գլխոյ իւրեանց ։

Ննջագրեմք չորրորդ, թէ Աղ կարող եղև զայս օրինակ սահմանել, և կարգել առանց ինչ անիրաւութեան ։ Իսիւ՝ քանզի է դերագոյն Տր ամենեցուն, և ոչ ասէ սյեն Օդոստինոս, առաւել ունի յիշխանութեամբ զկամս մեր՝ քան մեք. զըօրինակ մեք կարող եմք փոխադրել զկամս մեր յայլ ոք. սապէս Աղ ըստ իրաւանց իւրոց կարող եղև առանց խնդրելոյ զհաւանութիւն մեր, որովհետև չէաք յայնժամ ներգործութիւն. փոխադրել զկամս մեր ի կամս Աղամայ. ոչ ըստ որում եմք առանձին անձինք, քանզի ըստ այսմ իւրաքանչիւրոք ունի զիւր սեփական կամս, և է անձնիշխան. այլ ըստ որում եմք մասունք, և անդամք բոլոր բնութեն սերնդոյ Աղամայ ։ Այսպիսի ինչ պատահէ ի մարդկային, յորժամ իշխանն փակէ զկամս տղայոց ի կամս ծնողաց նամակալութեն իւրեանց ըստ քաղաքական ներ-

գործուեձին, կամ յորժամ առեանն վարի յաւուն համօրէն հասարակութեձ ընդ ալքայի, և երդնու նմա զհաւատարմութեձի ։ Երկրորդ՝ զի այս վճիռ է վն իրաց, և բարւոյ մերոյ. քանզի եթէ Ա՛ծ զմեզ պատուիրանօք իւրովք պարտաւորեաց ի Ա՛դամ, ձրի պարգեւօք իւրովք ևս զմեզ ի նմա ճռխացոյց, մինչև եթէ Ա՛դամ կայր ճշմար յանմեղութեձե, զոչ ընդ բնութեձն առ ի նմանէ ընդունէաք և զկզբնական արդարութիւն, և զնա՛ բարիս, որք կից ընդ նմա ։ Իսկ զԱ՛դամ Ա՛ծ այնչափ ընդարհաք զարդարեաց, այնչափ նըպաստիւք պատսպարեաց, և այնպէս զբարեցոյց ընդդէմ փորձութեձց, մինչև առաւել յաւասլ պարտ էր իսպառ համբերելոյ նմա, և բարեացն զկնտ գալոյ, քան երկնչել ի պատուիրանազանցութեձէ, և ի չարեացն հետևելոյ. Նմին իրի եթէ այսպիսի թեւութեձի այսօր առաջի դներ մեզ, ոչ ոք խոհեմութեձ հրաժարեր յայնմանէ ։

Եւ այսմ ոչ զկնտ գայ, թէ վն այսորիկ Ա՛ծ կարօղ է այժմ այնպս փակել զկամս իմ ի կամս այլոյ ուրուք չափահաս անձին, զի ի մեղանչել նի՛ մեղայց և ես. վնզի յայս դիպուճած հնար էր հանդիպել մեղանչել ինձ ի՛ հուսալի ի նմին վայրկենի յորում ելոյ զանէի զներգործուի ամենաբորոք սիրոյն Ա՛ծ. որ է անտեղի ։ Ա՛յլ այս չուներ տեղի, յորժամ կամք զաւակացն Ադմ, որք չէին ներգործութեձ, փակէր ի ինորուն կամս ։ Եւ այն զի Ա՛ծ կամի, զի չափահաս անձինքք, որք գան ներգործուեձ, իցեն անձնիշխան ։ Այս ևս ննթագրեալ, առ առարկութիւդ՝

Պէհեմ։ Անկզբնական մեղքն է մեղ կամաւոր, ոչ կերպասիս ը եղանակի գործածութեձ, վնզի ոչ է ներգործական մեղք, այլ ևզերոդական, զոբութեձ, և ի պատճառի, զի է ի սեռի ունական մեղաց, ոչ ֆիզիկապէս, և կամք անձին, քանզի ոչ էաք յայնժամ ներգործութեձ, յորժամ մեղաւ Ա՛դամ, այլ բարոյապս կոմք գլխոյ, որ ի սահմանելոյն Ա՛ծ ննթագրեր փոխանակ կամաց մերոց ։

Երկրորդ առարկութեձի ։ Ընկ հնար ասել, և ոչ իսկ իմանալ, թէ զերորդ սկզբնական մեղքն փոխանցի Ա՛դամայ ի զաւակս իւր ։ Քանզի սկզբնական մեղքն է ի հոգին, հոգին ոչ է Ա՛դամայ, և ոչ ի ծնողաց ծննդեամբ, այլ Ա՛ծ արարչագործութեձ, ոչ սահմանեցաւ ի ժողովն Լատերանու առ Լևոնիւ տասներորդիւ գում. 8։ Իսկ Ա՛ծ ոչ աղտեղէ զնա, զի ոչ է պատճառ մեղաց, և ոչինչ առէ յայնցանէ, զոր առնէ, Աարմինն՝ յոր ընկալեալ լինի հոգին, և սերմն, որով ծնանի մարմինն, քանզի են մարմինք, ոչ կարեն ներգործել ի հոգին և զնա ապականել, վնզի է հոգի. զերորդ ապա հոգիս այս ի ծագման անդ իւրում գտանի մեղաք վարակեալ, և արատաւորեալ ։

Ա՛յս գժոբարութի այնպէս մեծ երևեցաւ սկզբն Օգոստինոսի, մինչև ը երկար ակաղծերկբայս, թէ գուցե հոգին յառաջ գայր ի ծնողաց ի զաւակն, զորօրինակ և մարմինն, (այլ զայն կարծիս յետ այնորիկ ի բաց եթող ի թուղթ 57. առ Փաստոս,) և ի թուղթն 29. առ Հերոնիմ. ասէ, շատ է քրիստոնէին գիտել, թէ զերորդ լմարթ իցէ նմա ազատիլ ի սկզբնական մեղաց, թէպետ և ոչ գիտիցէ, թէ զերորդ անկեալ իցէ յայն ։ Եւ զայսմանէ ակաղ նա միշտ ի տարակուսի ։

Պէհեմ։ (1) Անկզբնական մեղքն փոխանցի ծննդեամբ, ոչ զի այնորիկ յառաջ ածի հոգին, քանզի այն արարչագործի Ա՛ծ, և ոչ Ա՛ծ աղտեղէ զնա, ոչ քաջ ցուցանէ անհրկուին, նաև ոչ՝ զի մարմինն կամ սերմն ներգործեն արարողապէս ի հոգին, ոչ դարձեալ ցուցանէ առաքութեձին. այլ ը օրում սերմն շարժէ տրամադրողապէս առ հոգին, և առ միաւորութեձ նի ը մարմնոյ, և կայսմ միաւորութեձ լինի այս մարդ, այս մարգկային բնութ. քանզի ծնունդն ոչ եղերի առ յառաջածութեձ միայն կերպին կի նիւթոյն, այլ բոլոր բաղադրելոյն ։ Այ ծննդեամբ զորութեձ սերման լինի և յառաջ ածի բնութեձն Ա՛դամայ սերմնոյ տալածել, և ը հետևորդ զուգընթացութեձ, կամ ծագմամբ յառաջ ածի և յանցանքն, վնզի յառաջ ածի բնութեձին զուրկ ի սկզբնական արդարութեձ, զրկմամբ, որ մեղ կամաւոր ի Ա՛դամ, և կայսմ զրկման կայանայ էապէս մեղքն սկզբնական, որպէս ասացաք ստորև ։

Յայտնեալ ունիս իմաստասիրել, թէ արարչական բարոյական պատճառ սկզբնական մեղաց է մեղքն Ա՛դամայ, իսկ պատճառն իրր գործիքական է սերմն, որով յառաջ ածի բնութիւնն ։

Պէհեմ.

(1) Ասա՛ պ. 1. առ 2. ի. յ. Ի՛ն Խրոս. պ. 9. առ 3.

ՊՐՈԿԼՈՍ

Ջնաւելն Նոյեայ զբերելն զաղաւնոյն։ զկերակուր ձիթենւոյ տերեւոյ։

Ասդրիցես նախ։ Որ մեղքն Ադամայ եղև պատճառ փոխանցուելոյ մեղաց։

Պիտի։ (1) Հաւանականագոյնս ընդ սկզբն աշխարհի եղև առաջինն, ոչ թէ որում այնպիսի, այլ ըստ որում առաջին։ Որանզի այն մեղքն Ադամայ եղև պատճառ փոխանցուելոյ սկզբնական մեղաց, որով կորուսին զսկզբնական արդարութիւնն, որ փոխանցանելի է ի զաւակս իւր։ խակարդ զինչ և իցէ մեղք՝ եթէ գործոց, և եթէ կամաց. եթէ եր առաջին, նոյնպէս կորուսանէր զսկզբնական արդարութիւն, կորուսանելովն զորբարար շնորհս, որ էր արմատ սկզբնական արդարութեան, և կիր գեթ փակեր ի նմա. ապա։

Ասդրիցես երկրորդ։ Որդեաք այլ մեղք նախահօրն, և կամ մերձաւոր ծնողաց՝ փոխանցանէ՞ն ի զաւակս։

Պիտի, (2) Թէ ոչ. վասն զի ըստ այնմ առաջին մեղքն Ադամայ փոխանցի ի զաւակս, ըստ որում կարգեալ եր Աստուծոյ բարեչնորհ գլուխ ամ զաւակաց իւրոց, ըստ պահելոյ, կիր ըստ կորուսանելոյ զսկզբնական արդարութիւնն. խակարդ՝ մերձաւոր ծնողք չեն կարգեալ այսպէս բարեչնորհ գլուխ զարմի իւրեանց, և նա իրքն Ադամ առաջին մեղքն անկեալ եր ի նախախնամութիւն գլխոյ. ապա։

Ահա դատապարտեալ է այս նախադասութիւն. Ի՞նչ եղիցի՞ ըստ այնմ ընդ որ, զի կորոյն զնոցա ձգէ՞ն յանձինս զսկզբնական մեղս։

Ասդրիցես երրորդ։ Որդեաք՝ եթէ ի չեղանէն Ադամայ, նա մեղանչէր, զաւակք նոցա ձգէ՞ն յանձինս զսկզբնական մեղս։

Պիտի, Թէ ոչ։ Հայոց. Նախ։ (3) Ի՞նաքեան, Հառվ. Տ. 12. սահ. * Ի հնէն Տարեդ. Տէր յաշխարհ Տիկն։ խակարդ՝ եթէ կինն զսկզբնական մեղս փոխանցէր ի զաւակս, առաւել ասել պարտ էր, յերկուց մարդոց, քանզի երկոքին իսկ մեղան, կիր յաւելու ի կնոջէն, որ յառաջագոյն մեղաւ. ապա։ Հաստատի Ասդէն ասէ Հաքաիէն, Թէ * Ինչն յանդամոյ, ինչն անհնազանդութեան։ մեղք յաշխարհ մտին, և միշտ անդ բազմացեալ զմին ընդ միում, այս է՝ զԱդամ ընդ Աբէլ։ Պատճէտ գոյ նոյնն, որ յառաջն։

Ասդրիցես միայն Ադամ, և ոչ Հեւա, կարգեցաւ բարեչնորհ գլուխ զաւակաց իւրեանց, ըստ պահելոյ կիր ըստ կորուսանելոյ զսկզբնական արդարութեան. ուստի և մեղքն Ադամայ եղև մեղք գլխոյ, իսկ մեղքն Հեւայի եղև անձնական. ապա։

Ասդրիցես չորրորդ։ Որդեաք՝ ի չեղանէն Ադամայ, եթէ որ ի զաւակաց նի, զորօրինակ Կայէն, մեղանչէր, զաւակ Կայենի ձգէ՞ն յանձինս զսկզբնական մեղս։

Պատասխանի առհասարակ, Թէ ոչ վասն նորին պատճառի, այս է՝ զի միայն Ադամ, և ոչ Կայէն, և կիր այլ որ ի զաւակացն Ադամայ կարգեցաւ բարեչնորհ գլուխ ամ մարդկան, ըստ պահելոյ, կամ ըստ կորուսանելոյ զսկզբնական արդարութիւնն։

Ասդրիցես հինգերորդ։ Որդեաք եթէ Ադամ միայն զկնի ծննդեան որդւոյն մեղանչէր, այն որդի, և զաւակք նորա ձգէ՞ն յանձինս զսկզբնական մեղս։

Պիտի Հաւանականագոյնս Թէ ոչ. քանզի ոչ այն որդի, և ոչ զաւակք նորա լինէին ի բան Ադամայ, յորժամ մեղանչէր, նմին իրի և ոչ սերէին սերմնապէս ի Ադամայ մեղուցելոյ։ Այլ՝ նոքա միայն ձգեն յանձինս զսկզբնական մեղս, որք էին յերանս Ադամայ, յորժամ մեղանչէր, և ի նմանէ մեղուցելոյ սերին սերմնապէս։ Ոչ այն զի այն որդի արգէն լինէր արդար, իսկ արդարութիւն միանգամ ստացեալ՝ ոչ կորնչի, բայց եթէ սեպհական կամաք։

Ասդրիցես վեցերորդ։ Որդեաք ամ մարդիկ ձգե՞ն յանձինս զսկզբնական մեղս։

Պիտի։ (4) Ի հաւատոց է Թէ ամենեին ամ մարդիկ սերմնապէս ի Ադամայ սերեալք, բայց ի մասնաւոր արտօնութենէ, ձգեն յանձինս զսկզբնական մեղս։

Հնուց. Նախ։ (5) յայնմ բանէ Հառվ. Տ. 12. *Որում ահեղին Տէրն։ Ասդրիցես՝ զի այլազգ՝ ոչ ամենեքեան պատս ունէին փրկութեան, որ եղև Քրիստ, որ է մեղրութիւն։ Ասդրիցես՝ զի փոխանցի յամենեսեան բնութիւն զուրկ ի սկզբնական արդարութենէ, և յայսմ զրկման իրր կամաւոր ի գլուխն կայանայ սկզբնական մեղքն, ոչ արդ՝ ասաս.

(1) Ի 2. կան. 33. յերկրորդ Հեղինէ վկայէ վկնի Ն. 2. Ն. Ե. Ե. Ն. 163. պ. 3. տառ 2. (2) Ասդ՝ Ի. 81. պ. 2. Ե. Ե. (3) Ասդ՝ պ. 5. Ե. Ե. Ասդ՝ ի պ. յաջորդ. (4) Ասդ՝ պ. 3. Ե. Ե. (5) Ասդ՝

պատասխան ։ Զորրորդ՝ յայտ է ի միտնդիւնաւոր գործածութենէ նկատելոյ, որ սովոր է, և մեծապէս փոյթ ունի, զի մանկունք ըստ և իցեն եթէ հաւատացելոց և եթէ արդարոց միրտեացին, զի մի ի յաւիտեան դատապարտեսցին ։ Ի վերջոյ ցուցանեն զայս, զոր ինչ միանգամ յառաջ քերաք ի ցուցումն գոյուե սկզբնական մեղաց ։

Ասացաք նախ՝ յահեղեան սերմնոցէ յԱդամայ սերեալս, զի ի բաց առցի Աստուած, որ ոչ է ի սերմանէ առն, այլ խորհրդական ներշնչութենէ յղացաւ, և վասն զգի ոչ փակեր յերկան Աստուած մեղուցելոյ, ոչ մեղաւ ի նմա ։

Ասացաք երկրորդ՝ ըստ ի համառօտ պատմութենէն. վասն բազում բարեպաշտօրէն հաստիրն, թէ սրբուհի կոյսն Աստուած եղև, ոչ ի պարտաւորութենէ փոխանցութենէ, այլ ի ներդործական փոխանցուէ սկզբնական մեղաց ։ Զդ՝ յայս նիւթ ոչինչ սահմանեաց մայր սէր եկեղեցի . այլ եթող յազատութեան իւրաքանչիւր ումք , ընդունել զկարծիս , զոր և կամեսցի, արգելեալ նզովիւք, զի մի յանդգնեսցի մի կողմն զմիւս կողման կարծիս համարիլ մեղաւս, կամ հերետիկոսականս ։

Ի Թէպետ Պողոս հինգերորդ՝ վճռաւ ընդհանուր քննութենէ յամին 1617. առ խորչելոյ ի գայթագղութենէ, ի կռուոց, և ի տարաձայնութենէ արգել, զի մի կողմն, որ հաստատէ, թէ սրբուհի կոյսն յղացաւ ի սկզբնական մեղս, ի հրապարակական քարոզութիւս, և ի դասատուութիւնս, և ի հրապարակախօսութիւս չհատագրվեցի . նաև Կրիգոր հնգետասաներորդն ըստ նմին օրինակի վճռաւ ընդհանուր քննութենէ յամին 1622. տարածեաց զնոյն առ առանձնական խօսակցութիւս և ի գրութիւս . սակայն յայսմ լռութենէ նա թէն Կրիգոր հնգետասաներորդ սահմանադրութիւն՝ որոյ սկիզբն է . Կնէքտէդեն, գրեալ ի 28 Յուլիսի յամին 1622. ի բաց էառ զկրօնաւորս կարգին Աստուածոյ, և զնորհեաց նոցա, զի ազատօրէն , և օրինաւոր կարողք լիցին ի մէջ իւրեանց զայսմ նիւթոյ խօսիլ, և գկարծիս իւրեանց բացատրել, ի բանս յայտնի . Յանդուգն լսօ, և սպոյծ գնդոսութիւնդ, և խոհական բացորոշութիւնդ հրով, ասիեցուն, և ի-ջուտանէ-ըդդ՝ ասացեալ ՏԱՐԱՐՑ ԿԻՐԻՆ ԴԻՆՆ ՔՐԻՍՈՍԻՑ . ոչ զի յայսմ հնութենէ չինչ և նոցա յառաջնեան խօսակցութիւնս, նոյն ի վիճաբանութիւնս ի հերձուածողսն Գոյն, և ոչ ի հերձուածողսն Գոյն, այլ ընդ այլոց, ի վէճերոյ նորին յղացութենէ

ոչ ոք կասկած Աստուած, վիճաբանել և ճառել առանց անհնարելոյ բնաւ ընդ պատճառ, որ պարտաւորէն ի նախնեացոյնել վէճս, տալոյ օրինակս լսոյր վէճն, և երկեցին , առաջելոյն իշխանութենէ՝ նոյնպէս այսոցիկ ընդհանուր, և պատ վճռման : Սահմանելոյ . ինչ պնդակեալ Աղբերս յոյսի հետե ՝ ոչ և ինչ , և որ վէճնութենէ և ինչ , ոչ ինչ խոյզ , և ոչ պարտ ի նմանէ , նուաստ , և անհանգիստ առնել : Այս սահմանադրութեի գտանի ի միտեանս կոնդկաց կարգին Աղգարոց Աստուածոյ . Հատորց. երես 13 ։

Ինդրիցես եօթներորդ ։ Զրդեաք՝ եթէ որ աքանչելիւք կազմել լիներ ի մարդկային մարմնոյ , ձգել յանձն զսկզբնական մեղս ։

Պնեմ , թէ ոչ ։ Ի նոքա միայն ձգեն յանձինս զսկզբնական մեղս , որք ըստ սկզբան իմանն Աղամայ ընդ սերմնական բանի , կամ զորութենէ սերմանն՝ որ ըստ սկզբանն Աղամայ հատանի , և ոչ միայն ըստ մարմնեղ գոյացութենէն . իսկարդ՝ այն մարդ ոչ իմաներ Աղամայ ընդ սերմնական բանի , այլ միայն ըստ մարմնեղ գոյացութենէն , քանզի ոչ լիներ արարեալ ներգործական զօրութենէ սերման , այլ ածային զօրութենէ . ապա ։ Յուց . մեծ ։ Աղբն Աղամայ փոխանցի ի զաւակս , ըստ որում են որդիք նի , կի ըստ որում շարժին ի նմանէ ծննդեամբ , այս է՝ ըստ որում շարժէ զնոսա , զի ծնցին . իսկարդ՝ շարժելն ծննդեամբ է յատուկ ներգործական զօրութեն , որ է ի սերման . ապա ։ Ուստի Տրիտենդեան ժողովն գուս . 6 . կան . 3 . ասէ , Ընդ Տոբիէ զի ձնանէնն յաշխարհ ընդ ի նէրմանի Աղամայ , զի ձնանէնն անարդար ։

Այսպէս պարտ էր այնմ մարդոյ՝ մկրտիլ , ոչ առ ի սրբելոյ ի սկզբնական մեղաց , այլ առ ստացեալ զարբարար շնորհս , առ ի լինել անդամ Քրիստոսի , և ունել զնրաւունս յարքայութենին երկնից . ըստ այնմ Յովհ . գ . 5 . * Ընդ ևս ոչ ծնցէ ի ջուր , և ի Հոգւոյ , ոչ կարէ մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ ։

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ընդհանուր նկատողութիւն ։

Ողանց արարեալ զգանազան կարծեաց՝ որք արդ խափանեալ են շուրջ զերեսէ սկզբնական մեղաց ։

Ասելի է նախ ։ Զանկութենին ոչ է կերպական սկզբնական մեղաց , այլ նիւթական միայն

ի ընդեմ Լուտերականաց և Կալվինականաց ։

Յանկուխիթ՝ իմանամք աստ զունական միաւուն, կամ զՏկահումն կարողութիւնց հոգւոյ յատարկայս իւրեանց առանց սահձի բանական-նութեան, ծագեալ ՚ի բարձմանէ սկզբնական արդարոյն ։ Այլ անուն անոճանի լուսկիր Դեղոց ։

Հայց ։ առաքին մասն եզրակացուած ։ Լոյս՝ ըստ Առաքելոյն Հռոմ ։ ը ։ ։ Ընդունելոյ զաւետարանն յայսմիկ ՚ի Ա Ե Ն ։ (ըստ Լատ ։ յայնոսիկ ։ որ են ՚ի Ա Ե Ն ։) խնկարդ՝ ՚ի վերստին ծնեալս ՚ի Ա Ե Ն՝ մնայ ցանկութեան ։ ապա ։

Հայց ։ երկրորդ ։ Հաղորդեալ Տրիտենդեան գում ։ ե ։ նշանակէ զնա՝ Որ ասէցէ, ինչ ձգտողութիւն ոչ լինի բարձեալ ցանկութեան, ոչ փորձիչ յայտ է ։ և բացատրէ անդէն սրբ Հաղորդեալն ։ ապա ։ Արդ՝ եթէ ՚ի վերստին ծնեալս ցանկութիւն ոչ է կերպապաշտ մեղք ։ ոչ է նաև յոչ ծնեալս վերստին ։ քանզի նոյն է յերկոսին ։

Հայց ։ երրորդ ։ Յանկութիւնն ոչէ այն ։ որ նախ գոյ՝ և իմացեալ լինի ՚ի սկզբնական մեղս ։ այլ հետևորդ ինչ է զրկման կամ պակասութեան սկզբնական արդարութեան ։ ոչ ասացուք արդ ։ ապա ոչ է կերպանն կացուցիչն սկզբնին մեղաց ։

Լսիցես ։ Առաքեալն ՚ի Հռովմայեցւոց թէզ ՚ի քին կոչէ զցանկութիւնն մեղք ։ ապա ։

Պիտեմ ընդ Տրիտենդեան Ժողովոյն գում ։ ե ։ կան ։ ե ։ Առաքեալն կոչէ զցանկութիւնն մեղս ։ ոչ զի իսկապես և յարդիւնս ՚ի վերստին ծնելոյ էցէ Դեղ ։ այլ վասն է ՚ի Դեղոց, և սա Դեղս հաճէ ։

Իսկ թէ ցանկութիւն է նիւթական ՚ի սկզբնական մեղս ։ որ է երկրորդ մասն եզրակացութեանս ։ բացայայտ ուսուցանէ սրբն Ա Հռովմայ ։ ասա՝ ի ։ 8 ։ գ ։ 3 ։ բոլ ։ այլ Հաւանականագոյնս ոչ երևի իմանալ զնիւթոյ սիրապէս առեղծ, զի օրինակի աղագաւ՝ եակաւի ներգործութեանն է նիւթականն ազեղութեան ՚ի ներգործական մեղս, վասն նիւթականն սիրապ առեալ՝ նախ-ննթադրի առ կերպականն, իսկ ցանկութիւնն ոչ նախնթադրի առ զրկումն սկզբնական արդարութեանն, յոր դնեմք զկերպականն սկզբնական մեղաց ։ այլ զՏնետ գայ նոր, իբրև զգործ նոր ։ Ա զի պարտ է իմանալ զնիւթականն՝ անյատկապս և լայնաբար առեալ, ըստ որում սովորութիւն է գործոյ համեմատիլ իւրում պատճառի ։ կամ երկրորդական գործոյ՝ իւրում նախնականի՝ իբր նիւթական իւրում կերպականի ։ զգնզի որ զՏնետ գայ կերպի լինէ՝ կարէ, և սովոր է ասիլ ըստ իրաց լինէ նիւթ նոր ։ Այսպէս համարին գեղծ առհասարակ (հովմնեանք ընդդեմ Լուտերական, և Աղգմնտիկեանց ։

Ասելի է երկրորդ ։ (ա) Նիւթին, կամ կերպական կացուցիչն սկզբնական մեղաց կայանայ ՚ի զրկման կամ ՚ի պակասել սկզբնական արդարոյն, ըստ նախնական գործոյ նոր, իբր կամաւոր ՚ի մեզ կամաք գլխոյ ։ և հասարակ ՚ի մէջ Հռովմայեանց, և բազում ևս արտաքնոց ։

Ա (2) որոյ համաստ գիտել արժան է, զի սկզբնական արդարութեին ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ կատարեալ ուղղութիւն բոլոր մարդոյ ։ ուստի զերիս բինչ ՚ի մէջ բերէր ։ Առաջինն՝ հիմն և պատճառ պղտցն, եր Հպատակութիւն բանին, կամացն՝ Ա Յ ։ Երկրորդն՝ Հպատակութիւն ստորին զօրութեց՝ բանին ։ Երրորդն՝ Հպատակութիւն մարմնոյ՝ հոգւոյ ։ Սմին իրի մարդն այնպ հաստատեցաւ, զի եթէ չէր բանին նոր մեղանչելով ընդվզեալ ՚ի Ա Յ, և ոչ մարմին նոր կարող էր ընդվզել յանկարգութիւն հոգւոյն, (ուստի էր անշարչարելի և անմահ,) և ոչ զգայական զօրութիւնք՝ յուղղութիւն բանին ։ Այլ կարող էր մեղանչել՝ չև ևս գոլով Հաստատեալ կամաց նոր ՚ի բարին ստացմամբ վերջին վախճանի ։ Արդ՝ մեղաւ Ադամ, և մեղանչելովն կորոյս զի իւր, և զմեր զսկզբնական արդարութին, ըստ ՚ի մեր գործոց իւրոց ։ Ա զայսմանէ, թէ եւթիւ սկզբնական մեղաց կայանայ ՚ի զրկման սկզբնական արդարութեն ըստ նախնական գործոյ նորա ։

Հայց ։ Նախ՝ վկայութիւն ։ Սկզբնական մեղքն կոչի ՚ի սրբ գրոց, և ՚ի սրբց Հարց, ՚ի ժողովոյն Տրաւսիկ ։ կան ։ 2, և ՚ի ժողովոյն Տրիտենդ ։ գում ։ ե ։ կան ։ 2 ։ մանկ հոգւոյ, և թշնամութիւն Ա Յ ։ ապա կայանայ ՚ի զրկման այնր պարգևի, որով Հոգևորապես կեամք, և եմք բարեկամք Ա Յ ։ Առնուսիք ։ խնկարդ՝ այս պարգև է շնորհ՝ քն սրբոյ բար, որ է առաջին գործ սկզբնական արդարութեան ։ ապա ՚ի զրկման նորա կայանայ եւթիւ սկզբնական մեղաց ։

Հայց ։ բազմապատիկ պատճառաւ ։ Նախ՝ կայնմ է եւթին սկզբնական մեղաց, որ բարձեալ լինի մկրտութ ։ քանզի մկրտութին գլխաւորաբար կարգեցաւ ՚ի դէղ սկզբնական մեղաց ։ խնկարդ՝ մկրտութ բարձեալ լինի զրկումն սկզբնական արդարութեն ըստ նախնական գործոյ նոր ։

վերջ

(1) Ա ա ՚ Ե ։ 81 ։ պ ։ 2 ։ Ե ա լ ՚ ի ։ 2 ։ ղ ա ն ։ 30 ։ Ե ։ 1 ։ պ ։ 3 ։ Ե ։ ա յ լ ը ա ։ (2) Պ է ա ա ա ։ 2 ։ գ լ ։ 186 ։

մեզն ընծայի սրբարար շնորհք , որ միաւորէ զՀոգին ընդ Ա՛յ , և հպատակէ նմա , ապա ։

Երկրորդ՝ այն է եւթէն , կամ կերպական կացուցիչն իրիք , որ զառաջինն ըմբռնի ՝ի նմա իբրև արմատ այլոցն , որք վերաբերին առ այն , իսկարդ՝ զկնի սկզբնական արդարութեան՝ ըստ նախնական գործոյ նորա , այս է՝ ըստ միաւորութեանն ընդ Ա՛յ , է՝ որ զառաջինն ըմբռնի ՝ի նմա իբրև արմատ անկարգութեանէ ստորին զօրութեանց և մարմնաւոր պատժականաւնէց , որք վերաբերին առ սկզբնական մեղս , ապա ։ Հայց · փոքր ։ Սոփհն իսկ , որով Հոգին մեղանչելով զրկեցաւ ՝ի շնորհաց , և յածային սիրոյ , որով հպատակեր Ա՛յ , և միաւորեր ընդ նմա , իբրև բարձեալ ՝ի միջոյ կապանաց , եղև խռովութիւն , և ապստամբութեան ստորին զօրութեանց ընդդէմ բանին , զկնի եկն պարտաւորութեան մահու , եթէ ժամանակաւորին , և եթէ յաւիտենականին , և այլոց պատժոց և թշուառութեանց , զորս կրէ մարդն անկեալ ։ Ա՛պա ։

Երրորդ՝ ունական անձնական մեղքն կայանայ ՝ի զրկումն կամ ՝ի պակասութենէ սրբարար շնորհաց՝ իբր ՝ի կամայական՝ սեպհական կամաց անձին , իսկարդ՝ սկզբնական մեղքն , որպէս բազում անգամ ասացաք , է ՝ի սեռէ մեղաց , ոչ ներգործականին , այլ ունականականին , յայսմ հետէ տարբերեալ յունական անձնական մեղաց , զի փաղանչանէ նա զներգործական մեղս Ադամայ իբրև գլխոյ , որում զկնի գայ , իսկ ունականին անձնական մեղքն փաղանչանէ զներգործական մեղս անձին , որ մեղանչէ ։

Լսիցես նախ ։ Օրկումն սկզբնական արդարութեանէ պատիժ սկզբնական մեղաց , իսկարդ՝ պատիժն ոչ կացուցանէ զյանցանս , այլ ենթադրէ , ապա ։ Օհնագոյնս բացայայտ ուսուցանէ սրն Թովմաս , ասա՝ խ · 85 · պ · 5 · բոլ · և խ · 5 · ՝ի մէջ շար · պ · 1 · և է հատարակաց կարծիք , թէ զրկեցաք մեք ՝ի սկզբնական արդարութենէն ՝ի պատիժ սկզբնական մեղաց ։

Պահեմ զան · զնէն ։ Օրկումն սկզբնական արդարութեանէ փիլիգագաչս առեալ փոխանակ ՝ի բաց բարձման նպաստից՝ որ պահպանէր զայն , է պատիժ սկզբնական մեղաց , ընդու · զի ըստ այսմ է Ա՛յ , որ ոչ է պատճառ մեղաց ։ Խորհրդապէս առեալ , ըստ որում է պակասութիւն պարտաւոր կրելի , և ըստ որում է կամաւոր , զօրութիւն ներգործական մեղացն Ադամայ , ուրա ։ Ուանզի ըստ այսմ է եւպէս յանցանք ունականական , Ճանգիտութիւնս է յանձնական ունականական մեղաց ։

Լսիցես երկրորդ ։ Եթէ սկզբնական մեղքն իցէ եւպէս պակասութիւն սկզբնական արդարութեան , ըստ նախնական գործոյ իւրոյ , այս է ըստ միաւորութեան Հոգւոյն ընդ Ա՛յ շնորհօք , զկնի գայ նախ՝ թէ մկրտութիւն վերստին դառնայ սկզբնական արդարութեան . մեզի վերստին դառնայ շնորհքն միաւորիչ Հոգւոյ ընդ Ա՛յ ։ Օհնէ գայ երկրորդ՝ թէ որ մեղանչէն զկնի մկրտութեան , միանգամ ձգէ յանձն զսկզբնական մեղս , մեզի մեղանչելովն զրկի ՝ի շնորհաց , որ միաւորէ զՀոգին ընդ Ա՛յ · երկրքին ևս են անտեղի ։ Պա ։

Պահեմ առաջնումն զան · զնէն ։ Օհնէ գայ , թէ մկրտութիւն վերստին դառնայ սկզբնական արդարութեան անհատապարապէս , ընդու · հատապարանս , ուրա ։ Ուանզի սկզբնական արդարութեան ոչ միայն միաւորէր զՀոգին ընդ Ա՛յ , իբր ընդ վերջին վախճանի , այլև կատարելագ հպատակէր զստորին զօրութիւնս՝ բանին . և զմարմինն՝ Հոգւոյ . և այս երկրորդական գործք ոչ գառնան վերստին մկրտութեան ։ Օերկրորդին ուրա · զնէն · քանզի ոչ ամ պակասութիւն սրբարար շնորհաց է սկզբնական մեղք , այլ այն միայն , որ նզև կամաւոր ՝ի գլուխն , և որ սերմնական յաջորդութեան փոխանցի ։

Հատագնելոցս առաք (1) ունիս մակաբերել , թէ սկզբնական մեղքն ըստ կերպական բանի իրում հատապարանս է յամենեսին . զի ըստ առեալ ՝ի մէջ բնութ զպակասութիւն սկզբնական արդարութեան , և զպարբերութիւն առ մեղս Ադամայ , յորմէ ծագեցաւ արդ՝ այս պակասութիւն հատապարապէս յամենեսին , քանզի ամենեքին ևս գլխովին պակասեցան ՝ի սկզբնական արդարութենէ ։ Ըստ նմին օրինակի այս յարաբերութիւն է հատապար յամենեսին , զի ամենեքին ևս են միօրինակ որդիք Ադամայ ։

Ըստ (2) նիւթական բանի իւրում , սկզբնական մեղքն ոչ է հատապարապէս յամենեսին , քանզի լուծեալ կապանաց սկզբնական արդարութենէ , ընդ որով կարգաւ ինն ամ զօրութիւնք հոգւոյ փակէին , իւրաքանչիւր զօրութիւն բնաւ դիմի յիւր սեպհական շարժումն , և այնուամ ապատագոյն , որչափ հզիցի զօրաւորագոյն ։ Ըրդ՝ հանդիպի զօրութեանց ինչ լինել զօրաւորագոյն ՝ի միասին , քան ՝ի միասին վը զանազան խառնուածոց մարմնոյն ։ Սին իրի լինիլ միոյ

(1) Ա՛ած · խ · 28 · պ · 4 · ՚ի մէջ ։ (2) Ա՛նդ՝ աա 1 ։

միոյ մարդոյ առաւել միտեալ ի ցանկութիւն, քան այլոցմ, ազ է բանիւ սկզբնական մեղաց կերպաւոր առնելոյ, որովհետև յամենեսին միօրինակ լուծանին կապանք սկզբնական արգասութեան, և յամենեսին միօրինակ թողեալ լինին չիրքեանս ստորին մասունք հոգւոյ. այլ գիպի այն ի պէսպէս տրամադրութիւնէ կարողանային, զորօրինակ արձակեալ միօրինակ ներսանս, որով բազում եղիվարք կապեալ լային, մի քան զմի հզօրագոյնս վարէ զհետեւեալն իւր, մի ճեծագոյն գաղանութիւնն բնութեանն, որ ի միւսումն, քան ի միւսումն։

Ա. ԻՒՐՔԱՆՉԻՒՐ ԻՆ։

Ի վերայ գործոց մեղաց։

ՍԷն Ձ. 85. 86. և 87.

Գ Լ Ո Ւ Խ. Ը.

Ընդէռ ի ներգործական մեղաց ոմն ի հոգին ազդի բուռ ինչ, կամ ուռնական մեղք, և ինչ էին այն։

ՍԷն Ձ. 86։

Որ մեք անուանեալք՝ ունական մեղք, նախնիք անուանէին՝ արատ. քանզի ոչ ծանուցանեն մատենագիրք, ոչ գտանի առ նախնիս այս պարունակ. Ուռնական մեղք, այլ միայն ասեն՝ Ընդ՝ մի և նոյն լինել ունական մեղաց և արատոյ, յայտ է, վասն լինել արատաւոր, և անմաքուր առնլի Ա՛ն, է լինել մեղաւք աղտեղեալ, անարգող և ապաշնորհ Ա՛ն, որ է սեպհական և կերպական գործ ունական մեղաց։

Ասելի է նախ։ (1) Ներգործական մեղաց զնոտ գայ ի հոգին արատ ինչ, որ ասի ունական մեղք։

Այս գործ մեղաց ցուցանեն սքի դիրք, որք զմեղս կոչեն յատուկ անուամբ արատ, ոյք Հնաստ. ի Ը. 17. * Անկեա փոխ էին հեղ հեղեն փխեփելոյ. վ ա՛ ե՛ս սբեհատ ի նմանէ հինէ յոյսոյ. (ըստ Լատ. Անկեա փոխ էին յետ, վ հեղոյ ի Ինքնիշխանէ, և հինէ յոյսոյ արատ ըստ-ես այսոքիկ հոգ ի յետ)։ Նոյնպես Լեւիտ. ք։ Առակ. 14. և այլուր։ Յարձանալ ի կոչեն զմեղս աղտս, պղծութիւնս, ապականութիւնս, ոյք Լատ. ի. 4. * Լուծանէ Տէր զաղէն ստրեցոյ Սիոնէ ի։

Երկրորդ՝ (2) Ըրատն ի հոգևորս ասի ըստ օրինակի արատին ի մարմնաւորս. արդ՝ զորօրինակ մարքուր մարմինն ասի ընդունել զարատ տիրապես, յորժամ ի շօշափելոյ այլոյ մարմնոյ կորուսանէ զմաքրութիւն իւր, ոչ յորժամ հանդերձն թաթաւի ի ձէթ, այնպէս հոգին ասի այլաբանութիւն ընդունել զարատ, յորժամ յանկարգ սիրոյ արարածոց, որ է չշօշափուն ինչ նմ, կորուսանէ զմաքրութիւն, զոր ունէր ի ճառագայթիւ լուսոյ, եթէ բանին, և եթէ շնորհացն, քանզի իւրաքանչիւր ինչ ոչ ի միաւորութիւն ընդ աղտոտականագոյն իրաց կատարի, նոյնպես ի խառնակութիւն ընդ ստորնոյ պղծի, և անարգանաց. զորօրինակ արծաթն ի խառնուիլ ընդ ոսկւոյ լինի լաւագոյն, և ի խառնուիլ ընդ անագի ապականի, և լինի անմաքուր։

Ասելի է երկրորդ։ (3) Ըրատն ասել ի հոգին զկնի ներգործութիւնն մեղաց։

Յուցանի նախ ի վկայութիւնէն, զորս յիշատակեցաք յառաջին եղակացութիւնն. և զի մարդն ի սէր գիրս զկնի ներգործութիւնն մեղացն կոչի, և լինի մեղաւոր. Ատթ. Ժ. 10. * Հապա հոգաւորք և ծեղաւորք եղիցէ և քաւչեաւ էին ընդ Ինէ։ ապա ասել ինչ ի նմա, որով յարանուանի այնպիսի, ապա թէ ոչ՝ յարանուանէր մեղաւոր արատաւորն միայն յարանուանութիւն, զոր արդ հերքեսցուք։

Երկրորդ՝ (4) բանիւ։ Մարդն ընդունի զարատ մեղաց յետս դառնալով ի լուսոյ բանին և յածային օրինաց. ապա յորշափ մնայ մարդն արատաւոր այսր լուսոյ, մնայ ի նմա արատն մեղաց։ Ընդունելք. իսկարդ՝ թէպէտ և դադարեսցի ներգործութիւնն մեղաց, որով մարդն յետս դարձաւ ի լուսոյ բանին և յածային օրինաց, սակայն ոչ նոյն հետայն դառնայ առ այն, յորում էր, այլ խնդրի շարժումն ինչ կամց հակառակ առաջին շարժմանն. ոչ եթէ ոք իցէ հեռի յումեքէ շարժմամբ ինչ, ոչ նոյն հետայն ընդ դադարիլ շարժմանն լինի նմա մերձ, այլ պարտ է, զի մերձենայի դարձ առ բարեաւ հակառակ շարժմամբ. ապա։

(1) Ընդ՝ ե. 86. ղ. 1. Բաղ։ (2) Ընդ՝ (3) Ընդ՝ ղ. 3. Բաղ։ (4) Ընդ՝

Խօսելի է երրորդ ։ (1) Պատան մահու չափ մեղաց է պակասութեի պայծառութեն շնորհայ, կամ որ նոյն է, պակասութեի նորին իսկ շնորհաց, որ փաղանչանէ զնախընթաց ներգործական մեղս, յորմէ պատճառի ։

Հնուցանի առաջին մասն ։ Եւթէ՝ յայնմ կայանայ արատն մեղաց կամ ունակական մեղքն, որ նախ ըստ ինքեան մերժի արդարացուցմամբ, քանզի արդարացուցումն է թողութեի մեղաց. իսկարդ՝ պակասութեի սրբարար շնորհացն է, որ նախ մերժի արդարացուցմամբ. Պանդխ չէ հնար ի՛նանել վերոյ-նշեալ առանց հերձման շնորհաց, ոչ ուսուցանէ սին Յովմաս՝ առորև խ. 113. պ. 2. և ոչ ասէ Տրիտենդեան ժողովն՝ գում. 6. գլ. 7. Ընդունի է ի հին կերպարան պատճառ արդարացուցման մերոյ. ապա ։

Երկրորդ՝ նովին կացուցանի մարդն ունակաբար մեղաւոր և անարդար, որոյ ներհակաբար կացուցանի ունակաբար արդար. իսկարդ՝ մարդն կացուցանի ունակաբար արդար սրբարար շնորհօք. ապա պակասութի՛ն նո՛ր կացուցանի ունակաբար անարդար և մեղաւոր ։

Հնուցանի երկրորդ մասն ։ Եւթէ՝ ոչ զի առատն այն ունիցի զբան յանցանաց, պարտի լինիլ բարոյական, և կամաւոր. ապա պարտի փաղանչանել զներգործութի՛ն կամաց, յորմէ պատճառի ։

Երկրորդ՝ (2) եթէ արատն եր՛ի պակասութեան սրբարար շնորհաց առանց վերաբերութեան առ ներգործական մեղս, յորմէ պատճառի, քանզի պակասութի՛ն այսպիսի շնորհայ է մի միայն, անբաժանելի, և նոյնատեսակ յաստենայնի, չէ հնար մնալ, թէ զնդիր իցեն բազում՝ զանազան, և անհատասար արատք ։

Խօսելի է չորրորդ ։ Պատան ներելի մեղաց է պակասութեի եռանդեան ածային սիրոյ պատճառաւ՝ ի ներգործական ներելի մեղաց ։

Օգտս եղակացութեի՝ դնէ, և մեկնէ սին Յովմաս՚՚ի 4. զան. 16. խ. 2. պ. 2. առ 1. ՚ի բանս յայսոսիկ ։ Խօսելի է, ընդ հնոյ է արդեօք լինել իրիմն՚ի, ո՛ր գոլասուցեալ գեղեցկութե՛ն, և ըստ այմ՚ի ներելի մեղս ոչ ինայ առաջ ընել, վասն ոչ բաւանայ զնուրհս, որ է գեղեցկութեն հոգւոյ. և երկրորդ՝ այսուհի, զի գեղեցկութե՛ն, որ է շնորհն, նուիրէ, զի ոչ երեսեցի արատութեան, զորոյ ներելի մեղաց է ներեսայ անշնորհ, և այսպէս արատս է նմին մեղս, յորմէ պատճառի ։ Վասն (3) արատն ներելի մեղաց ոչ է յատկապես, և պարզապէս արատ, այլ միայն ըստ իմիք. զի ոչ բաւանայ զկերպն, որով է՛ի հոգին գեղեցկութեի, այս է՝ զշնորհս, այլ միայն մթագնէ, և քօղէ, առ նուազ փայլելոյ՛ի ներգործութեիս. ոչ վայելչագեղ երեսք աղտեղասոյ այո՛ի փոշոյ, բայց գեղեցկութեի նո՛ր ոչ ապականի ։

Պ Ո Ւ Կ · Ը ։

Ի վէ պարտաւորութենէ։

Սին Յովմաս՝ խ. 87 ։

Ներքինես նախ ։ Ընդհանուր մեղքն ՚ի մէջ բերէ զպատժապարտութեի ։

Պիտեմ, (4) այո ։ Այս յայտնի վկայեն սո՛ր գիրք ՚ի բազում տեղիս ։ Ածեց ։ լբ. 35. * Կամք Տէր զնուէրս-դրէն վէ առանելոյ զբէր ։ Առակ. լե. 10. * Խաղաղ գանձանա՛ն ձեռնարկ ։ Առաք. ժէ. 41. * Երթեայ յինէն անիծեալք ՚ի հուրն յաւիտենական ։ Առաք. է. 22. * Որ ասիցէ եղբօրն իւրում դատապարտեալ էիր ՚ի գեհենի հրոյն ։ Հռոմ. ը. 9. * Ածելոյն և անկումն ՚ի վէ ամենայն ոգի գործէ զչար ։ և այլոյք ։

Հնուցանի (5) բանիւ ։ Մեղք բանն պահանջէ, զի որ բանաբարէ զկարգ և զհաւասարութեի արդարութեն, զայն միւսանգամ ամբողջացուցանէ, և նորոգեսցէ փոխարինութեի ինչ պատժոց, որ ՚ի նոյն իսկ անիրաւութիս մարդկան, գործողք տեսանի. իսկարդ՝ որ մեղանչէ, բանաբարէ զկարգ և զհաւասարութեի ածային արդարութեն, շնորհնալ կամաց իւրոց առնել քան զարժանն, գործելով ընդդէմ պատուիրանացն Աչ. ապա ։

Ներքինես երկրորդ ։ Օ՞ն է իցէ պատժապարտութեին ։

Պիտեմ ։

(1) Պատ՛ խ. 86. պ. 1. բաղ. և սա 3. ՚ի 2. զան. 32. խ. 2. պ. 1. բաղ. զան. 42. խ. 1. պ. 2. սա 4. և այլոք ։ (2) Պատ՛ պ. 1. սա 3. ՚ի 2. զան. 32. խ. 1. պ. 1. սա 2։ (3) Պատ՛ խ. 89. պ. 1. բաղ։ (4) Պատ՛ խ. 87. պ. 1. բաղ՛ (5) Պատ՛ պ. 6. բաղ։

պիտիմ։ Պատժապարտուին ոչ է կարգումն ոչ ներգործական, և ոչ կրաւորական առ պատիժս, այլ է արժանիք, կամ պարտք պատժոց ի մեղացն տուժելոյ։ Ի՛ զի մեղքն յառաջագոյն է արժանի պատժոյ, քան զկատարիլն առն։ Նա թէ՝ ոչ կարգի առ այն, բայց եթէ զի արժանի է այնմ. զորօրինակ, ներգործուին առաքինութեանէ յառաջագոյն արժանի վարձու, քան զկարգիլն նմին առ այն, և ոչ առ վարձն կարգիլ զբ, բայց եթէ՝ զի արժանի է այնմ։ Իւրկրորդ՝ զի թէպետ և Ա՛ծ ոչ կարգէր զմեղաւորն առ պատիժ, տակաւին մեղաւորն լինէր արժանի պատժոց։ Իւ երրորդ՝ զի կարգումն առ պատիժ է բարի և Ա՛Ն, իսկ Ա՛ծ ոչ զոր առնէ պատժապարտ։

Հանդիպեցաս երրորդ։ Ա՛րդեօք պատժապարտութիւնն մնայ յետ թողուլոյ մեղաց։

Պէտք է։ (1) Ցետ թողուլոյ մեղացն կարէ մնալ պարտաւորութիւն ժամանակաւոր ինչ պատժոց։ Ա՛յ ընդդէմ Ա՛ուտերականաց, և Ա՛լանդիանաց, որք վարդապետեն, թէ միշտ ընդ յանցանացն թողուլ լինի և համարէն պատիժն, և յայն սակս բարձին ի միջոյ զնեղոյթիս, զվճարմունս, և զքաւարանն։

Ա՛սացաք. Ի՛ոլ ինաւ. վնդի ոչ է հաւկաւոր, թէ ինասցէ. քանզի կարող էր Ա՛ծ զայմ պատիժս ընդ յանցանացն թողուլ. այլ հասարակօրէն ի թողուլ զյանցանս, և ի կացուցանելն զնորհօք զմարդն ժառանգ փառաց, թողուն միայն զպատիժն յաւիտենական, և զայն փոխարկէ ի ժամանակաւոր վճարումն։

Ա՛յսմ այսպէս լինելոյ յայտնապէս վկայէն սքի գիրք. քանզի նա ինքն Ա՛դամ, որում յայտ է՝ ի՛սասա. Ժ. թէ թողան մեղք, սակայն բազմապատիկ պատիժս տուժեաց, ոչ իբր բժշկականս ընդդէմ ապագայ մեղացն, այլ գնեն հերետիկոսք, այլ ի վրէժխնդրութիւն անցեալ մեղացն. քանզի ասէ. Ա՛ննդ. Ջ. 17։ * փոխանակ զի լսեաւ յայնէ ձոյնէ ոս. Ե՛ կերիր ի ծառոյ անտի, յորմէ պատուիրեցէ հեղ անտի ձայն չոս-ուել. Ե՛ կերիր ի նմանէ, անիծեալ լեցէ երկիր ի գործս ոս. պրպտուիք կերեցես զնա ||, և որ՛ի կարդին։ Ի՛ւսա մահ, և թշուառութիւք աստի կենացս են պատիժ սկզբնական մեղացն, սակայն տուժեն տակաւին նք, որոց թողանն։ Դարձեալ՝ Դաւիթ՝ ի՛. Թագ. Ժի՛. յետ ընդունելոյն զներումն զնուիթ իւրոյ, պատժեցաւ մահաճախ որդւոյ իւրոյ, ոչ առ ի զգուշանալ ապագային, այլ ի վրէժխնդրութիւն անցելոյն. քանզի ասէ ցնա Նաթան. * Ա՛սյց տուաղ զյայտացուցանելով զյայտացուցեր զնիսմիս Տն (ըստ Լատ. Ա՛տուր հայհոյել ընձմահաց Տն) բանիւն այնոսիկ, որքան տուր ի ձեռնէկոյ ես մեռանիս դուն ||։ Այնպես բազում ուրեք ևս. և այսպէս սահմանեաց ժողովն Տրիտենդեան գլ. 6. գլ. 14. և կան. 30. գլ. 14. գլ. 8. և կան. 22։ Օգուտ բազումն տեսցես՝ ի 3. մաս. առ Լ. 86։

ՊՐԱՆՑ. Գ.

Օ՞ՐՔԱՆ ՊԱՏԺԱՊԱՐՏՈՒԻՆ Ի՞Ն ԵՐԵՔ ՀՂԱՆ։

Պատիժն ճշգիւ առեալ՝ է չոր պատժապարտութիւն և հլուփոխել, նկատել՝ ի էի ընդդէմ գեղի ընծայասուցի իւրոյն՝ սս՝ ի վերջնոյդրոյն հաղց է։ Ա՛ւ քանզի կրկին է չարն, դրական, և պակասական, կրկին է և պատիժն։ Ա՛յ դրական, որ կոչի պատիժ զգայութեան, զի որովհետև տանջանք ածելով ի վր զանդգ ինչ, և զառատպեցուցիչ եթէ հոգւոյ, և եթէ մարմնոյ, և զի տառապանքն որ դրականապէս տանջէ, առաւել զգայութիւն ըմբռնի, յայն սակս այս պատիժ՝ եթէ վերաբերեսցի ի հոգին, և եթէ ի մարմինն, ասի պատիժ զգայութեան։ Իրկրորդն է պակասական, և կոչի պատիժ վնասու, որով խմացեալ լինի կորուստն բարեաց, որք պարտին մարգկան ի խոստմանէն Ա՛յ, յորս՝ քանզի գերագոյն է երանական և գէմյանդիման տեսութին Ա՛յ, պակասութիւնք առասական անհամեմատ կոչի պատիժ վնասու։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Ա.

Ի՞ՌԱՆՊՈՐԻՆ Է ՊԱՏԻԺՆ ՀՂԱՑ։

Ա՛սելի է, (2) Ա՛ծ մեղք մահուամբ և անձնական ի մէջ բերէ զպարտաւորութիւն կրկին պատժոց, այս է՝ պատժոց վնասու, և զգայութեան։ Օսկգբնական մեղաց ասացուք ստորև։

Ի զգայացութիւնս ըստ երկաքանչիւր ևս մասին է ի հաւատոց՝ բացայայտ աւանդեալ ի վճիռն, զոր Ի՛ս տալոց է ի վերջին դատաստանի, ի բանս յայտոսիկ՝ Ա՛նտի. իս. 41. * Ի՛երթայք յինէն անիծեալք ի հուրն յաւիտենական ||։ Ի՛երթայք յինէն՝ բացատրէ զպատիժն վնասուն. ի հուրն յաւիտենական՝ զպատիժն զգայ-

(1) Ա՛նտ. պ. 6. Բ՛ել. (2) Ա՛ոտ՝ Ե. 4. Բ՛ել.

զգայութիւն ։ Չինոյն ցուցանեն և այլ բազում վկայութիւնք ։ յորոց ուսանիմք, թէ մարդիկ վն մեղաց զրկին յարքայութենէ երկնից ։ ոչ ե. Կորնթ. է. Գաղատ. դ. և այլն. և միանգամայն ժամանին ՚ի տանջանս հրոյ ։ Ւսպ. կէ. Հայտն. ժէ. և այլուր ։

Պատճառ (1) յարմարական ։ Պատիժն համեմատի մեղաց. իսկ ՚ի մեղս երկու ինչ են, յետս դարձումն յանփութիւն բարւոյն, և գործումն ՚ի փութիւնս բարին, ըստ այնմ Հրեմ. ք. 13. * Հրէից՝ ըմբիւ գոթենից ծողնեցուն իմ. զի ընդէ զանձինս ընդդէմ ընծայեն ծուռս, գուռս ծռոտս ։ ապա առ լինելոյ պատուհասն համեմատ մեղաց, զարմի լինի ՚ի նմա ինչ համեմատանալ յետս դարձման, և է պատիժն ջնաստ. և ինչ համեմատել դարձման, և է պատիժն զգայութեան, քանզի արդար է, զի որ զանձն կամովին յետս դարձուցանէ Աստ, որոշեալ ճնաւցէ ՚ի նմա նէ. և որ զառնայ յարտաքս՝ խնդրելով ՚ի նմանէ զիարաս կամ զբերկրութի, նովիմբ տանելոցի, զի լեցի և յայս միտ ճշմարիտ այն՝ ի՛սաստ. ժէ. 17. * Ասէ Տեղանէ ո՛՝ նովիմբ և գանել ։

Խնդրիցես նախ ։ Արդեօք ցաւն, որ ՚ի կորստեան երանութենէ, է պատիժ զգայութեան, թէ ջնաստ ։

Պէնեմ, թէ ոչ է յատկապէս պատիժ, այլ ենթադրէ զպատիժն, յորմէ պատճառի. իսկ վերածութիւն վերաբերի առ պատիժն ջնաստ, յորմէ ծագի, զորբրնակ ուրախութիւնն վերաբեր առ երանութիւնն, յորմէ բղխէ ։

Խնդրիցես երկրորդ ։ Մի պատիժ է ծանրագոյն, ջնաստն, թէ զգայութիւնն ։

Պէնեմ, թէ պատիժ ջնաստն է ծանրագոյն, վասն է իրր էական, և հակադրի երանեան տեսութիւնէ, որ առաջին և գլխաւորն է յերանութիւնէ. իսկ պատիժն զգայութիւնէ է իրր պատահական, և հակադրի պատահական երանութիւնէ ։

Խնդրիցես երրորդ ։ Արդեօք պատիժն ջնաստ է հաւասար յետս դատապարտելոյ ։

Պէնեմ, թէ ոչ ։ Նախ՝ զի այնպէս բազդատի պատիժն ջնաստ քան տանջանաց առ դատապարտելոյ, ոչ երանական տեսութիւնն՝ որոյ է պակասութիւնէ, քան բանի վարձուց առ երանելոյս. իսկարդ՝ այս ոչ է հաւասար յետս դատապարտելոյ ։ ապա և ոչ այն յետս դատապարտելոյ ։ Ւսպ երկրորդ՝ մի դատապարտելն առաւել ցաւի՛ ի վն կորուսեալ և բանութիւնն, քան զայլ ոք. ապա կորուսեան և բանութիւնէ է նմա մեծագոյն չար, քան միասումն ։

Ընդեռս ։ Ըստ սէնն Թովմայի՛ ի վերոյ խ. 73. պ 1. պակասութիւնն բոլորական, և յեղեալ գոլի՛ ոչ ընդունի զյաւէտ կամ զնուազ իսկարդ՝ պատիժն ջնաստ է պակասութիւնէ բոլորական, և յեղեալ գոլն. ապա ։

Պէնեմ զան. զմէ ։ Պակասութիւնն բոլորական, և յեղեալ գոլն՝ ոչ ընդունի զյաւէտ կամ զնուազ տարածաբար, ընդու. մեզի ոչ բառնայ ՚ի կերպէն զյաւէտ կամ զնուազ. սաստկաբար, ուրա. քանզի դնելոյ զմեծագոյն արգելս կերպին, յաւէտ տրմատնայ, և հաւատարի յինթակայն ։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Բ։

Երբէօր հղոյ ինչ ՚ի հղէ ընդէ ղեղբտատրաւոյ յաւիտենական պատժոց ։

Ասելի է նախ ։ Ընդ հաւատոց ընդդէմ հերձելոցն, թէ պատիժք ամ դատապարտելոց՝ եթէ մարդկան, և եթէ դիւաց՝ ըստ հաստատակ օրինաց են յաւիտենական, և ըստ այմ մնան հուշտի մեղք ոչ թողեալք յայսմ աշխարհի պատժելի են ՚ի գժոխս յաւիտենական պատժոյ ։

Ընդպէս վկայեն բազում ուրեք սբ գիրք ։ Ւսպ. կի. 24. ասի զատապարտելոյ. * Որդն նոցա ոչ վախճանեսցի. և հուր նոցա ոչ շիջցի ։ Մատթ. իհ. 41. * Երթայք յինէն անիծեալք ՚ի հուրն յաւիտենական ։ Ւս. 46. * Երթիցեն նոքա ՚ի պանջանս յաւիտենականս, կամ ոչ ընթեռնու սբն Օգոստինոս՝ ՚ի կիրառն յաւիտենական. ի. հնս. ա. 9. * Տայցէ վրէժս ՚ի առթասանս յաւիտենից՝ չնջեսցէ Տէր ։ Հայտն. ժգ. 10. * Տառջևոյ հրոյ, և ծծմբով.... յաւիտեան յաւիտենից ։ Ւս այլուր ։

Ւրթէ ասիցես, սբ գիրք անուամբ յաւիտենականութիւնէ բազում տեղս նշանակեն ոչ զկատարեալ յաւիտենականութիւն, այլ զերկար ինչ տևողութիւն. Պէնեմ, թէ այս այդպէս է՝ այլ ուրանամ, թէ հնար իցէ այդպէս իմանալ ուր խոսին սբ գիրք զպատժոց դատապարտելոց ։

(1) Ընդ ։

մի՛ զի սի՛ր Հարք միաբան իմանան զկատարեալ յաւիտենականութենէ, և այս է հասարակայ կարծիք Հաւատացելոց. և երկրորդ՝ ի շարս կարգուիլ բանիցն. քանզի նոյնօրինակ խօսին սի՛ր գիրք զպատժոց դատապարտելոցն, ոչ և զկենաց երանելեացն, * Երբէնքեն ձէ՛ ի փառս քանն յաւիտենական, և պերպրն ի կեանս յաւիտենական ||։ Բերդ՝ ստուգիւ յայտ է, թէ կենաց երանելեացն են յատկապէս յաւիտենական, տապ և պատիժք դատապարտելոցն են յատկապէս յաւիտենական։ Այսպէս այսպէս ասհմանեցաւ ի ժողովն Լատերանոյ՝ գլ. Հոմոգրուէ, ի վերնասէր Հերոդիանէ. և ի ժողովն Տրիտենդեան՝ գլխ. 6. կան. 14. և 25. և գլխ. 14. կան. 6։

Բացայայտ. ըստ հաւատոյ օրինաց. քանզի չիք տարակոյս, թէ Աստ կարող է ըստ բացայայտ կարողութեան արձակել զնմա դատապարտեալս ի պատժոց, և դատարկել զդժոխս։

Սակայն՝ երեսաց զվարդապետութենէ հաւատոյ, խնդիր նուրբ յածի ի մէջ ասդանից. Թէ արդեօք մեղք ինչ ըլլ ինքեան, և ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, թէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

Սկզբն է երկրորդ. (1) Անհուշափ մեղքն ըստ ինքեան և ըստ ներքին չարութենէ իւրում ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ ոչ ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

Սկզբն է երկրորդ. (1) Անհուշափ մեղքն ըստ ինքեան և ըստ ներքին չարութենէ իւրում ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ ոչ ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

Սկզբն է երկրորդ. (1) Անհուշափ մեղքն ըստ ինքեան և ըստ ներքին չարութենէ իւրում ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ ոչ ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

Սկզբն է երկրորդ. (1) Անհուշափ մեղքն ըստ ինքեան և ըստ ներքին չարութենէ իւրում ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ ոչ ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

Սկզբն է երկրորդ. (1) Անհուշափ մեղքն ըստ ինքեան և ըստ ներքին չարութենէ իւրում ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ ոչ ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

Սկզբն է երկրորդ. (1) Անհուշափ մեղքն ըստ ինքեան և ըստ ներքին չարութենէ իւրում ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ ոչ ըստ ներքին չարութենէ իւրոյ ի մէջ բերէ զպարտաւորութենէ յաւիտենական պատժոց, եթէ այն պատշաճի նմա միայն ըստ պատահմանն, եթէ բանիւ ասացին եղեալ օրինացն, որով արդիւլ զայն յաւիտենական պատժով, և եթէ բանիւ են թեականքն, որ մշտնջենաւորապէս մնայ զուրկ ի շնորհաց։ Ընդ որոյ լուծումն,

(1) Աստ՝ ե. 3. և 5. էջ. (2) Ընդ. (3) Ընդ՝ գ. 3. տես 1։

ժամանակ, այլ առաւել՝ զի ՚ի յաւիտեան բարձրի յընկերութիւն մարդկան, և ըստ այսմ յանդիմանն առնէ ըստ իւրում եղանակի զյաւիտենականութիւնն պատժոց, որով Ընծ պատուհասէ։

Ընծելի է երրորդ։ (1) Ծ.վպետ և նորելի մեղաց ըստ ինքեան պարտի միայն ժամանակաւոր պատիժ, ոչ այսպէս. ապայն ոչ թողեալքն ըստ յանցանաց յայսմ աշխարհի, և ընդ մահուամբ մեղաց կապակցեալքն ըստ պատուհասին՝ պատժին ՚ի դժոխս յաւիտենական պատժով։ Ընդսպէս համարին ընդ սին Ծովսվիսյի սին Ծօնավիենտուրա, Ընդրիլեգին, և այլ բազումք, նախնիք, և արդիք ընդդէմ Ակովտայ, և Ակովտականաց։

Ոյուցանի։ (2) Ուր երբէք թողեալ լինի պատիժն՝ ՚ինքով պարտաւորութիւն պատժոյն, ապա թէ ոչ՝ պարտաւորն պատժոց ոչ կրէր զպատիժ, որ է ընդդէմ արդարութեան, խակարդ՝ ՚ի դատապարտեալս միշտ ՚ինչ պարտաւորութիւնն պատժոյ, որ պարտի ներելի մեղաց ոչ թողուց յայսմ աշխարհի ըստ յանցանացն, ապա միշտ ՚ինչ պատիժն։ Ոյուց. փոքր։ Ոյորչափ ՚ինչ յանցանքն, ՚ինչ պարտաւորութեի պատժոյ, որ պարտի յանցանաց. խակարդ՝ ներելի յանցանքն ոչ թողեալ աստ, ոչ երբեք ՚ի դժոխս թողեալ լինի. ապա։ Ոյուց. փոքր։ բազմապատիկ։ Ակախ զի դատապարտեալքն պարզապէս են յերկիր. իսկ որոց ՚ինն պարզապէս յերկիր՝ ոչինչ յանցանաց թողութիւն շնորհի։ Ընացաք. պարզապէս յերկիր, առ կանխաւ պաշարելոյ զտիպումն, որում մարթի էր լինել զՀոգւոյ՝ որ ՚ի քաւարանին, որք ոչ են պարզապէս, այլ ըստ իմիք յերկիր։ Ուրկրորդ՝ ոչ երբեք ներելի յանցանքն թողեալ լինին, բայց եթէ կամաւոր և ըստ արժանեաց յետս նահանջմամբ՝ արարեալ ՚ի նմանէ, որ մեղաւ, իսկ այսմ կամաւոր և ըստ արժանեաց յետս նահանջման անհնար է լինել առանց ներդործութեի սիրոյ և ապաշխարուե, որում չեն ընդունակ դատապարտեալքն, իբր զի յամառեալ են ՚ի չարիս։ Ուրերորդ՝ չէ հնար լինել թողութեի յանցանաց ինչ, բայց եթէ Ձրձեցուցմամբ արդեանցն Ա.ի. քանզի ամ թողութի մեղաց է գործ արդեանցն Ա.ի. խակարդ՝ ՚ի դատապարտեալս ոչինչ մերձ-

ցուն լինի արդեանցն Ա.ի, վասզի չեն անդամք նորա, ոչ ուսուցանէ սին Ծովսվիսյ. ՚ի. մ. խ. 8. պ. 3. և ոչ վս նոյ յայսմ վիճակի գոլով Ձառաւ Ա.ն, ոչ ասացաք ՚ի ա. մ. և յայն սակս հասարակաց կարծիք հաւատացեալց, և եկեղեցւոյ է, թէ ՚ի դժոխս չեք ինչ փրկութի. ապա։

Ընծելի է չորրորդ։ (3) Անհնազանի կամ ներելի մեղքն թողեալ յայսմ աշխարհի ըստ յանցանացն, հաւանականագոյնս ոչ պատժին ՚ի դատապարտեալս յաւիտենական պատժով։

Վխտեմ այս, զի սին Ծովսվիսյ ՚ի 4. գլխ. 21. խ. 1. պ. 2. ինդրակ. 3. զհակառակ կարծիս կալաւ, այլ ՚ի յայնմ գլխոյ 22. խ. 1. պ. 1. առ. 5. զնոյն մտադիւրագոյնս քննեալ՝ զայն կարծիս նիզոլ, և զմերն կալաւ. քանզի յետ ասելոյն, թէ ոմանք դնեն, մահուամբ մեղաց թողուց ըստ յանցանաց՝ պատժիլ ՚ի դժոխս յաւիտեան՝ զորէն նեղրելի մեղացն ոչ թողուց, որ է կարծիքն, զոր կալաւ ՚ի նախընթաց զանազանութեն, ասէ ՚ի վերջ. Այլ այս ակ երեւի լինել նման, զի նիզոլն (ոչ թողեալ) յայն առն պատիժ ՚ի գժոխոյ ակեսն, վասզի հիմն նոյ, որ վերոյն ՚ի նմանէ, յորում հնար էին ընծել զանցանաս. այլ պատիժն այնոյ, զի ըստ ծանեալ. յաւ ՚ի այսորիկ այլ ասէն, ըստ պատիժն, որում պատրաստ է ոչ յեւ ընդունել զանցանացն, ՚ի գժոխս լինին ժամանակաւոր։ Այս չէ ինչ անուղղ, ընդ որ պատահմանէ ինչ պատիժն գժոխոց նուազեալ գիտել ցոր պատահմանէ, ոչ ե տեսել զոյ ՚ի բանս յայսոսիկ սին Ա արդարեան ոչ միայն հաստատուն զնզրակացութիւնս մեր, այլև ցուցանէ, և զներհակեալ առարկութիւնն լուծանէ։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Ծ Ա.

՚Ի չի պատժապարտուե սկզբնական մեղաց։

Ց Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ Ա.

Ընդեռ հանդարձ, որք ձեռնհաս գոյին սկզբնական մեղաց ՚ի ձեզ՝ ՚ի ընծել զդատաստանի։

Ա՛ն ՚ի նեղ ածրելիք իրրև ստոյգ ՚ի հաւատոց, թէ մանկունք՝ որք մեռանին սկզբնական մեղաց, կրեն զպատիժ անստու. քանզի չէ հնար ումեք ստու-

(1) Ընդ. գ. 5. առ. 3. ՚ի 2. զան. 33. խ. 2. պ. 1. առ. 2։ Ոյ. խ. 69. գ. 7. խ. 7. ՚ի վեր ընդ. գ. 10։ (2) Ընդ. (3) Ի 4. զան. 22. խ. 1. պ. 1. առ. 5։

առանալ զկատարեալսն կենաց, որ է ի դէմ յանդիման տեսանելն Աստ, առանց շնորհաց, զոր ոչ ունին մանկունք՝ որք մեռանին առանց մկրտութեան ըստ այնմ Յովհ. Գ. 5. «Եթէ ոչ ծնեալ է ոք յջուր, և ի Հոգւոյ, ոչ կարէ մտանել յարքայութիւն Աստուծոյ»։ Եւ սահմանեաց Տրիտենդեան ժողովն՝ գոյժ. 5. կան. 4։ Իսկ ըստ պատուոյ զգայութեանն, զորմէ է վէճն,

Կանխի է։ (1) Անկումն՝ որք մեռանին սկզբնական մեղաց, ոչ կրեն զպատիժ զգայուն։

Հայեցանի նախ՝ ի սրբ Հայր։ Այն Կիւրիղոս Աղեքսանդրեցին, կամ՝ ասացաւն, որոյ այնչափ եղև գերազանցութեան ըստ վկայութեան սրբոյն Գրիգորեսի, մինչև բերան եկեղեցւոյ համարիլ զնա՝ բան 40. յաւուրսն, զանազանէ զերս այս մարդկան, որք առանց մկրտութեան վախճանին. յորոց ոմանք անարիւնեցին զմկրտութիւնն, ոմանք անհոգութեամբ իւրեանց զանց արարին, և ոմանք, այս է՝ մանկունք, անհագութեամբ այլոց ղոկնցան, և զոսոցա՝ ամենեցունցպատիժս յետ մահուն այսպէս դնէ. Հոգի՞ է, ինչ ոչ ոչ ընկալաւ, զի ասացին ընդ այլոց երկնաւորիցն, և զանարիւնսն ինքեանց ընծայեցին. խոյ այլ ընծանէն ոչխարք զոչիսն ընծանէն. խոյ այլ ընծանէն ոչխարք զոչիսն, այլ ընկնկոտեցան, երբ զի ոչ այնչափ ի չարութենէ հեռացան, ոչ՝ ի չմարտութենէ ետուն, և ոչ զանձնիսն ընդունելի ետուն, և ոչ զանձնիսն ընդունելի եղեն, և ոչ զանձնիսն ընդունելի եղեն. այլ չեղիսն ոչ վերնոյին ճաշուն, և ոչ զանձնիսն ընդունելի եղեն, և ոչ զանձնիսն ընդունելի եղեն. ինքն զի ոչ, ընդեղեր և չէրեն ինչ ել ինչ ինչ ինչ

ոից ։ որք ընդունին վկրաւութի՛ւն , ցաւիլ վն նո՛ւ , կամ՝ տրտմիլ ։ ապա համարի՛ւ թէ այս՝ մեղաց աչինչ պարտի ՝ և ոչ իսկ համեմատի զգալի պատիժ ՝ի հանդերձեալ կեանս ։

Հաւատոյ ջորրորդ՝ եղբակացութի՛ւն յանտեղութենէ ։ Վ՛անդի պատիժն զգայութի՛ւն է յաւիտենական և դառնակսկիծ , և զի մանկունքն , որք կրեին զայն , զուրկ լինէին ՝ի շնորհաց , անհնար էր այնմ՝ ոչ ծնանիլ ՝ի նն զմեծամեծ չարժուանն անհամբերութի՛ւն , սրտմտութի՛ւն , յուսահատութի՛ւն , տեղութի՛ւն , և հայհոյութի՛ւն առ Ա՛ծ . իսկարդ՝ զայս չէ հնար , և ոչ իսկ պարտ է դնել ՝ի մանկունս յայսոսիկ . և է դառապարտեալ ՝ի Ա՛ստուած , նախագտ . 49 ։ Ա՛պա ։

Ա՛յս չափեցես , թէ նոյնն զհետ գայ և պատժոյ վ՛յաստան . քանզի ցուցցուք ստորև , թէ մանկունք անտի զոչինչ ցաւ , և զտրտմութի՛ւն ստանան ։ Ա՛յս ոչինչ զօրէ , եթէ ասիցես ևս , թէ ոչ ամենեքեան՝ որք կրեն զձշոհաւութի՛ւնս և զկեծութի՛ւնս , բերին առ Ա՛ծ չարժմամբ անհամբերութի՛ւն , սրտմտութի՛ւն , յուսահատութի՛ւն , տանջանք , և հայհոյութի՛ւն . քանզի այդ ճշմարիտ է յայսմ աշխարհի , ուր հանդիպանալ զձշոհաւութի՛ւնս՝ ձշոհաւութենէն հանդերձեալ կենաց , և ոչ իսկ զանուն ձշոհաւութի՛ւնն մարթին ունել , և զի որք կրեն զայնոսիկ , ընդունին զնպաստս շնորհաց՝ առ տանելոյ նոցին համբերութի՛ւն , որ ոչ լինի ՝ի դժոխս ։

Ը՛ԴԴՈՀՈՒԹԻՒՆ ։

Վ՛ասարկիցես նախ ։ Ա՛ստո . իե . յաւուր վերջին դատաստանի ասի ամենեցուն , որք ՝ի ձախմէ իցեն ։ * Ի՛ընթայր ՝է հո՛ւն յո՛ւիւեանն ։ իսկ արդ՝ մանկունքն լինին ՝ի ձախմէ , քանզի երկու կարդ միայն լինին դատելեաց , յորոց ոմանք ընդ աջմէ , և ոմանք ՝ի ձախմէ դատաւորին . մանկունքն ոչ լինին ընդ աջմէ . ապա ՝ի ձախմէ ։

Պ՛ետ՛ , թէ այսմ համբաւեալ վկայութի՛ւն՝ յոր կարի իմն ապաւինեալ են հակառակորդացն կարծիք , երիք են մեկնութի՛ւնք , զորս թողաւք դատման ընթերցողացն , զի զնրն և հաւանականագոյն համարեսցին , ընտրեսցեն ։

Ա՛յս՝ զան . վմե ։ Հաւատոյ վերջին դատաստանի ասի ամենեցուն չափահասից , որք ՝ի ձախմէն իցեն , * Ի՛ընթայր ՝է հո՛ւն յո՛ւիւենաման ։ , ընդու . ամենեցուն ամենևին , ուրա՝ Ա՛րդ՝ յայնմ տեղւոջ ոչ ստորագրի կերպարան դատաստանին , որ պահի նկատմամբ առ ամենևին ամենևին , այլ միայն դատաստանի քննութեան՝ որ պահի նկատմամբ չափահասից , որք ունին ընտրական գործ՝ զբարի , և զչար ։ Ա՛յս յայտ է նախ՝ յառաջացն՝ որ անդէն , այս է՝ զատաղնդացն , զդեացն , և զայծեաց , և ՝ի բովանդակ պարբերութենէն ։ Ի՛րկրորդ՝ ՝ի պատճառաց վճռոյն , * Վ՛ասղեայ՝ և ուխտս ինչ ասէլ ։ ևն ։ * Վ՛ասղեայ՝ և ուխտս ինչ ասէլ ։ , ևն . ընդ որով իմացեալ լինին ամ գործք անձնականք , բարիք , և չարք , զի ոք չափահասից միայն պատշաճին , և ոչ երբեք մանկանց ։ Ա՛յժմ եւտի մանկաբերեսցես . ապա և ոչ այս բանք , * Ի՛ընթայր օրհնելոլ ։ , ևն . վերաբերին առ մկրտեալ մանկունս , ընդունիմ . սակայն այսմ՝ ոչ գայ զհետ , թէ ոչ կալէ զնն յարքայութի՛ւն այլով վճռով՝ և ոչ զոչ մկրտեալսն արտաքսել այլով վճռով ։ Ա՛յս թէպետ սէն (գոստինոս՝ի ձառն 14 . ՝ի վե բանից Վ՛ասաքելոյն գլ . 3 . իմանայ զայն վկայութի՛ւն ևս և ՝ի վե մանկանց , ոմ ասացաւք ստորև , սակայն ՝ի գիրս՝ որ՝ի վե 8 , խնդրոյն Վ՛ուղկիտոսի , ես . 1 . իմանայ զնափահասից միայն ։

Ի՛րկրորդ՝ եդեալ , թէ զայն վկայութի՛ն Ա՛ստեէի իմանալ պարտ իցէ ևս և ՝ի վե մանկանց , անուանմամբ հրոյ՝ (որոյ գժնդակութի՛ն ծայրագոյն է ՝ի պատիժս ,) ամ պատիժք գժոխոց , որոց բազում է յոյժ պէսպիսութի՛ն ըստ յանցանացն , իմացեալ լինին . ոմ և անուանմամբ արքայութե՛ն ՝է նախընթաց վճիռն , իմացեալ լինին ամ աղքս ուրախութե՛ն յարքայութենեան երկնից . և այն զի՝ ոմ անդ հաստարակաց լինի ամենեցուն պայծառ տեսութի՛ն Ա՛ծ , նոյնպես և դատապարտելոցն ամենեցուն հաստարակաց լինի զրկումն ՝ի ծայրին տեսութե՛ն ։ Ա՛յսպէս մեկնէ Ի՛ստիոս զայս վկայութի՛ն , և ըստ այսմ մեկնութե՛ն անուանմամբ հրոյ՝ թէպետ և իմացեալ լինին նոյն իսկ պատիժն և կիզումն հրոյ , բայց ոչ այն միայն , այլ և՝ այլ ամ պատիժք , զորս լինակ զրկումն ՝ի ծայրին տեսութե՛ն , խայթ խղճի մտաց , կապանք , արգելմունք , դարշահոտութի՛ւնք , և որ ՝ի կարգին . ապա թէ ոչ եթէ զբառս սոսկապէս կալցուք , դատապարտեալքն միայն զպատիժ վ՛յաստան և զհրոյ կրեին , և ոչ այլ ինչ . ապա ստոյգ երևի , թէ Վ՛ստ յանուն հրոյ բովանդակեաց զամ պատիժս գժոխոց , ոչ տալով ամենեցուն զամ , այլ ըստ յար-

մա-

մարութիւնէ, և ըստ Համեմատութեան, իւրաքանչիւր ըստ արժանեացն խրոց, զոյս ինչ ամ, և զայն ինչ նմա :

Երրորդ՝ յանուն հրոյ՝ մարթի է իմանալ ոչ զպատիժ հրոյ տեսակարարապէս, և ոչ զայլ ա և իցէ պատիժս որոշակի. այլ զինչ և իցէ պատիժ՝ի հասարակի, և անորոշակի : Ըստ այս յաճախ է՝ի սբ գիրս. ւպ Սաղմ. կե. 12. * Ինդուստ ձեր ընդ հուր, և ընդ կոր ի : Ինդ. 11. * Փոյթեցեր զնէ Ինձ, և բնեցեր ոչ և բնի սրծանի : (ըստ Լատ. Ձեռն եղեցեր զնէ, ոչ եղեցի սրծանի) ‖ ի. Օրին. դ. 30. * Ըստ զնէ եսս՝ի յեղն Ինձ. և եհան զնէ յերկնիցեղէն հնոցէն յԵգիպտոսէ Լ. յայսմհետէ տեղս հրով իմացեալ լինին ամ նեղութիւք : Ըստ Ղեսուայ է. 15. ի հրամայել Ն՝ պարել զԱգար հրով, Ղեսու հրովն իմացաւ զքաջ-ղածութիւն :

Առաքիւղես երկրորդ՝ի սիրն Գրոստիոսէ : Ի Վարդապետն՝ի Ճառն 14. ի մէ բանից Առաքելոյն՝ գլ. 3. ասէ. Հանդերձեալ է գալ Տէր, և տեսանել զնէ և զերեսս նորա, ոչ զոգին սուրբն՝ յերկնս տուաւ բնածանել, յաջխոյանն և՝ի յախոյանն : Ձախոյանն ասացեալ. Երկիւղ՝ի հուրն յոգեկեցական, որ պատրաստեալ է սատանայի, և հրեշտակաց նորա : Ձխոյանն ասացեալ. Ակնյայտ օրհնութիւն Հօր ինչ, ձառայութեանց զպատրաստեալ ինչ սրոյս-նորին՝ի սկիզբանն աշխարհի : Զգին սրոյսն անհնանալ, և զերեսն ընդ առաքեալ գտատարոտութիւնն. չէ իրաւունք ինչ տեղի, որ հարկանողս դնել զհանդերձ : Զձախոյանն, և զերեսս գտատեցն. կեռ եղեցեն ընդ ոտիս, և կեռ՝ի յոգին. ոչ ձանձիայ զայլ տեղի : Ոչ ճոռ-ձանիս զիրն, ի բաց կոց՝ի հիոյ. գտատ ձեռս տեղ, որ զառաքելոցն նկարեալ, և ոչ ոք ասէ, ի բաց կոց՝ի հիոյ, այլ ոչ կորէ զառաքեալն : Զնոյն ասէ Լրիքրիոս. գլ. 26. գիրք 1. ի մէ մեղ. արդեանց. գլ. 26. և պլուր :

Պետեմ բանիւք սիրն Հռոմայի. խ. 5. ի մէ չար. պ. 2. ուր ասէ. Ընել է, ըստ առաքելոյ պոլոսնոյ, խոշտանգեալս, գերեալ, և չարչարեալս, և որոց նման ասցին, եթէ գտատեն՝ի բան սէց հարց, յընդարձակ հիտ առաքեալ պարտ է գտատանալ պարծել, ընդ զի գտեն գտատեն գտատ-

խառնակ սէտէ : Ըստ յայն առն զայս եղանակ նոսէց կոլան սէ հարձն, զի հերձելի ցուցցեն զնոսա ընդ-ունիլն Պետրոսէ, որ գտատեն, ըստ՝ի նանառաս չէ ինչ ձեզ, և ոչ կոչ պարտ նց պարծիլ ինչ. Ձայսօրինակ զբանս սիրն Գրոստիոսի, և զայլց հարց մեկնեն սրն Կոնավենտուրա, Ակվինաս, Դիոնեսիոս Կարթուզեանն, և այլք :

ՅՕԳՈՒԻԱԾ. Բ

Երբեմն նանգստանար՝ որ գտատանն գոյն սկզբնական ձեզ, կրնն զարգանալ ինչ կոյ գլուխ մը զգեցուցն յերեսանան տեսութիւն :

Պատճառն է : (1) Անկումն՝ որ մեռանին միայն սկզբնական մեղաց, ոչինչ տրամադրէ, և ոչինչ ցաւս կրնն մը զրկելոյն յերանական տեսութէ. սակայն ոչ են երանելոյ բնական երանութէ :

Սրն Հռոմայ ցուցանէ զառաջին մասն եզբակացութեանս կրկին միշնորդաւ : Առաջինն է՝ խ. 5. Նախապէշ. զի մանկունք ոչ ճանաչեն զգերբնական երանութէն : Երկրորդն՝ զան. Նախապէշ. զի եգեալ ևս, եթէ ճանաչեն զգերբնական երանութէն, սակայն ոչ է նց՝ի ներքուստ համեմատական :

Առաջին (2) պատճառն այսպէս առաջի դնի. ոչոք տրամի՝ի մէ կորստեան բարւոյ, զոր ոչ ճանաչէ, զի չիք ցանկութի անծանօթի. իսկարդ՝ մանկունք՝ որ մեռանին սկզբնական մեղաց, ոչ ճանաչեն զգերբնական երանութէն, այս է՝ զդէմյանդիման տեսութէն Աստ, յորմէ զրկին. մինչ ոչ ստացան, և ոչ ունին զհաւատս. ապա :

Երկրորդ (3) պատճառն սրն Հռոմայի այսպէս առաջի դնի. ի զրկելոյ ումեք յայնմանէ, որ զանցանէ զհամեմատութէ իւրով, ոչ նեղի, եթէ ուղիղ միտս ունիցի. այլ նեղի միայն՝ի զրկելոյ յայնմանէ, որում ըստ իւրաց ինչ համեմատի. ոմի ոչոք խնամուն նեղի յայսմանէ, զի ոչ կարէ թռչել զօրէն թռչնոց, և կամ զի ոչ է արքայ կամ կայսր, մինչ ոչ պատշաճի նմա. այլ նեղէր, եթէ զրկէր յայնմանէ, առ որոյ ստացումն ունէր ըստ իւրաց ինչ զյարմարութէն. իսկարդ՝ թէպետ և մարդն, որ ունի զգործածութէն անձնիշխանութէն ինչ համեմատական առ՝ի ստանալ զկեանս

(1) Ին. 5. ի վէ չար. պ. 3. և ի 2. գլո. 33. խ. 2. պ. 2. (2) Ին. 5. Նախապէշ :

զկեանս յաւիտենական, ըստ որում ներգործութիւնք իւրովք՝ որ ի շնորհաց՝ կարող է արդիւնաւորիլ զայն, և վ՚ն այն, եթէ զկնայցի յայնմանէ, ծայրագոյն ցաւ լինի նմա, զի կորուսանէ զայն, զոր հնար էր նմա ունիլ իբրև զիւր, բայց մանկունք ոչ երբէք եղեն համաձայնք ունելոյ զկեանս յաւիտենական. վ՚ոչ պատշաճէր նց ի սկզբանց բնութեէ, իբր զի զանցանէ զմ՚ն կարողութիւն բնութեէ, և ոչ իսկ կարող եղեն ունիլ զնախկական ներգործութիւնս, որովք միայն ստանային զբարին. և զի պղտուստ ունին ուղեղ միտս, քանզի ոչինչ կրիւք, և ոչինչ անձնական մեղաք խոտորին, այլ այնպիսի են, ոչ եղեն յառաջ քան զմ՚ն, որովհետև մահուամբ ոչ փոփոխին, իսկ յառաջ քան զմ՚ն ոչինչ անկարգ ներգործութիւնս ստացան. ապա ոչ իրաք իրաց տրտմին ամենևին վ՚ն զրկելոյն յայնմ տեսութէ Ա՚ն. նա թէ առաւել խնդան ընդ այն, զի բազում իրաք հաղորդ եղեն ՚ծածկեալ բարութեանն, և բնական կատարելութեանց։

Ա՛ւ չէ մարթ ասել, (1) թէ եղեն համաձայնք ստանալոյ զյաւիտենական կեանս, թէ ոչ ներգործութիւք իրեանց, զեթ ներգործութիւք պղտոյ՝ որ զնաքաղ. զի կարող էին յայլոց ակրտիլ, զորօրինակ և բազում մանկունք ի նմին վիճակի միրտեալ ստացան զկեանս յաւիտենական. քանզի այս է գերազանցեալ իմն շնորհք, զի ոք ընկալցի զվարձն առանց ինչ ներգործութեան իւրոյ. նմին իրի զրկումն յայսպիսի շնորհաց ոչինչ աւելի տրտմութիւն պատճառէ ի մանկունս, որք մեռանին առանց միրտութեէ, քան յիմաստունս, յայնսակս, զի ոչ լինին նց բազում շնորհք, որք եղեն այլոց նմանեաց իրեանց։

ՀաստատԻ (2) Ոչինչ պատճառ երևի զերծ լինելոյ մանկանց յարտաքին պատժոց գոյութեէ, եթէ ընծայի նց ներքին թախծութիւն, որ է կարի առաւել պատժական։

Հնուցանի երկրորդ մասն եզրակացութեանս։ Զէ հնար բնական երանութէ կալ ընդ յետս գարձման Ա՚ն՝ իբր յարարչապետէ բնութեէ, քանզի բնական երանութիւնն կայանայ յաղտ, և ի բարեկամական գարձման առ Ա՚ն, և ի միաւորութէ ընդ Ա՚ն իբր ընդ արարչապետի բնութեէ. իսկարդ՝ մանկունք պատճառաւ սկզբնական մեղաց են յետս գարձեալ Ա՚ն՝ առ և իբր յարարչապետէ բնութեէ, ապա։ Հնուց, փոքր։ Ի դամ մեղանչելովք յետս դարձաւ Ա՚ն, ոչ միայն իբր ի գերբնական արարչապետէ, այլև իբրև յարարչապետէ բնութեէ, վ՚ոչ որ միանգամ մեղանչէ ընդդէմ Ա՚ն իբրև ընդդէմ գերբնական արարչապետի, մեղանչէ և ընդէմ նր իբրև ընդդէմ արարչապետի բնութեէ, քանզի բնական օրէնքն պատուիրէ՝ հնազանդիլ ամ վերնագունի, որ օրինապէս հրամայէ, իսկարդ՝ այնպէս է ի մանկունս յետս գարձումն ունական, ոչ է և ներգործականն Ա՚դամ, յորում մեղան, ապա։

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ը։

Ի վերայ Տահուլեաի, և Նեբրելի մեղայ, եթէ ըստ ինչեան, և եթէ բաղադրութէ ատ մխիանս։

ՍԲՆ Թուոյ՝ ԻՀ. 88. Ե 89։

Պ Ր Ճ Կ. Ը։

Երբեմն գոյանի նեբրելի մեղ ի բնութէ երբեմն ըստ ինչեան։

Ըստ ասի մահուլեաի մեղք, որ բերէ զմ՚ն հոգւոյ՝ զրկելով զնա ի շնորհաց, և է արժանի յաւիտենական պատժոց։ Նեբրելի մեղք ճշդիւ առեալ ասի, որ ոչ արտաքսէ յենթակայէ զսկիզբն թողուէ, որ է շնորհքն։

Հերետիկոսք յետին ժամանակաց՝ Ա՚լիղեոս, Լուտերոս, Ա՚նաբտիստն, Կալվին, և այլք, ուսուցին, թէ ամ մեղք ի բնութէ իրեանց են մահուլեաի, և ըստ բնութեան ի մէջ բերեն զմ՚ն հոգւոյ, և զյաւիտենական պատիժ. այլ ներգործութիւք ոչ բերեն ի նահասհմանելս, և ի հաւատացեալս յողորմութէն Ա՚ն, և ըստ այսմ՝ ներելին ոչ զանազանի ի մահուլեաիէն ի բնութէ իրմէ, այլ կամ՚ի սահմանելոյ օրինաց, կամ ողորմութէն Ա՚ն, և կամ՚ի հանգամանաց անձին՝ որ մեզանչէ։

Ասելի է։ (3) Պատանին ներելի մեղք, ոչ միայն՚ի հանգամանաց մեղուցելոյն, կամ յողորմութէն Ա՚ն, այլև ի բնութէ իրմէ զանազանեալ ի մահուլեաի մեղաց։

Հնու-

(1) Ընդ, (2) Ընդ՚ի ի վերայ։ (3) Ասի՝ Ի. 88. գ. 1. Ե 2. Եկ։

Յուցանի նախ՝ ի սէր գրոց։ Ի բաղում տեղիս սէր գրոց մեղք ինչ առանց ինչ նկատման անձանց բաղդատին ընդդէն իրաց, և մեղք ընդ մեծամեծ իրաց. ոյգ Ածաբ. իբ. ոմանք բաղդատին մժղկան, և ոմանք ուղտոյ. Պսալ. ք. ոմանք շիւղոյ, և ոմանք գերանի. ի. Կորնթ. ֆ. ոմանք խոտոյ և եղէգան, շինելոյ ի վնաս հիման, որ է Քն. իսկարդ եթէ ամ մեղք ըստ ինքեան կէն մահուամբ, ոմանք չարաչար բաղդատէին այսպիսի ընդէն իրաց, որովհետև այլք բաղդատին մեծամեծ իրաց. քանզի չէ մարթ կոչել ընդէն և թեթև, որ զհաւ հոգւոյ, և զյաւիտենական գենեանն ի մէջ բերէ ըստ ինքեան. ապա զորօրինակ ոչ շուէղն ըստ ինքեան կուրացուցանել կարէ, և ոչ մժղուկն խեղդել, և ոչ խոտն կամ եղէգն զհիճն տապալել, նոյնպէս և ոչ մեղքն այսպիսի ընդէն իրաց բաղդատեալ՝ ի բնութէն խրեանց սպանանիլն, և յաւիտենական մահու պատասխան կացուցանիլն։

Յուցանի երկրորդ։ Յովհաննէս Տրիտենդեան զնոյն ճշմարտութիւն սահմանեաց գում. Ա. գլ. 11. կան. 7. 23. և 25. և գում. Դ. գլ. 5. տես անդ. Ի վերջոյ սէր քահանայապետին, սէր Պիոս հինգերորդն, և Կղիմոր երիքասանիորդն դատապարտեցին զայս նախադասութիւն։ Ամէն ինչ մեղ բնութիւն է որով ներելի, այլ ոչ մեղ սրբութեան պատիժոյն պարտի։ Ի. 21. ի Հայանեան նախադասիս։

Յուցանի բազմապատիկ պատճառաւ։ Նորա ջինն է հիմնեալ ի սէր գիրս։ Ըստ սէր գրոց Ած ոչ համարի և ոչ պատժէ զմեղս այլազգ քան զոր ըստ ինքեան արդիւնաւորին, ոյգ յայտ է ի բանից անտի Աղմ. կիա. 14. * Նա գոհացանիս իւրաքանչիւր ըստ գործոց նց ‖։ և թ. Կորնթ. Ե. 10. * Որ ընկալցի իւրաքանչիւր իւրով մարմնով զոր ինչ գործեաց ‖։ ապա եթէ են մեղք ինչ, զորս ոչ պատժէ Ած յաւիտենական պատժով, զայն ըստ ինքեան ոչ տգիւնաւորին։

Երկրորդ՝ մեղքն է հիւանդութիւն ինչ հոգւոյ, ըստ այնմ Աղմ. ճ. 3. * Ողորմեա ինձ Տէր, զի հիւանդ եմ ես ‖։ Ապա, զորօրինակ են հիւանդութիւնք ինչ մարմնոյ ըստ ինքեան մահացու, և հիւանդութիւնք ինչ ոչ, այնպէս և հիւանդութիւնք հոգւոյ։

Երրորդ՝ ի մէջ բաբեկամաց են թեթև ինչ արհամարհութիւնք, որք ըստ բնութէն իւրեանց, և ոչ միայն ի չնորհաց բարեկամին, ոչ լուծանեն զբարեկամութիւն։ Ապա ըստ նմին օրինակի իմն և զԱ։ Վանգէ ո ոք արդիօք հաւատասցէ, թէ այր արդար, և բարեկամ Ած՝ ըստ բնութէն գատարկ բանի, կամ աւելորդ իմն ծաղռ՝ առնէր լինի Ած, և պարապուր յաւիտենական գենեանն։

Զորրորդ՝ մանաւանդ ընդդէմ հերետիկոսաց։ Ադամ, Դաւիթ, և սէն Պետրոս էին հաւատացեալք, և նախատահմանեալք. իսկարդ՝ տակաւին մեղք ինչ նց եղեն իակապէս մահուամբ, և իրք այնպիսի համարեցան և գրեցան նց. որպէս՝ ճաշակումն արգելեալ պտղոյն Ադամայ, չնութիւն Դաւթի, և ուրացումն Պետրի սէն Պետրոսի. քանզի ոչ համարիմ, ժխտել ումեք, թէ Ադամ, Դաւիթ, և սէն Պետրոս այսպիսի մեղօք կորուսին զարդևկամութիւն Ած, և անկան ընդ պարտաւորութեամբ յաւիտենական պատժոց՝ մինչև ապաշխարութիւք քաւեսցին։ Օգնեցան Ադամայ այսպէս իմանան սէն Ամբրոսիոս՝ գիրք՝ ի վերս արքայ. գլ. 9. և սէն Օգոստինոս 13. ի վերս քաղաք. գլ. 12։ Օչնուէն Դաւթի նոյնպէս համարի նոյն սէն Օգոստ. ի վերս Աղմ. ճ։ Օմեղաց սէն Պետրոսի զնոյն իմանայ սէն Օգոստ. Ճառ 66. ի վերս Յովհ. ուր ասէ զսէն Պետրոսէ. Ինքս սպանանէր, և վերս ինքն եկեալ ողբալէր։ Ապա ներելիքն ոչ զանազանին ի մահուապիից միայն ի հանգամանաց մեղուցիչին։ Հաստատ։ Ընժանապատուհանի անձին ոչ նուազեցուցանէ, այլ առաւել յաւելու զմեղս, ոյգ ցուցանէ սէն Թովմաս ի վերոյ խ. 73. պ. 1. և մեք ընդ նմա անդ. ապա մեղքն ոչ է վս այն ներելի, զի գործէ զայն հաւատացեալն, կամ նախատահմանեալն։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Յորմէ, և վասն որոյ երեքին ի դէմս հանէ, և ներելի մեղս։

Ներելիս նախ։ Ըստ կացուցանին, և տարբերին կերպապէս, և գլխաւորապէս մահուամբ, և ներելի մեղքն։

Պետ. Մահուամբ, և ներելի մեղքն կերպապէս և գլխաւորապէս կացուցանին և տարբերին այսոքիկ, զի մահուամբ մեղքն է պարզապէս ընդդէմ օրինաց, ըստ որում է ընդդէմ վախ-

վախճանի օրինաց՝ զոր նզիանէ, այլ ոչ այս-պես ներելոյն. արդ՝ վախճան օրինացն է սէրն Աշ ի ընկերին, ա. Տիմ. ա. քանզի յայն բերին ամ օրէնք, զի զԱ՛ն սիրեացուք յամ սրտէ, և զընկերն իբրև զանձ. կամ որ նայն է, այսոքիկ կերպապես և գլխաւորաբար տար-բերին, զի մահուչափ մեղքն չհատու գարձու-ցանէ Աշ ի վերջին վախճանէ, և կացուցա-նէ զվերջին վախճանն յարարածս. իսկ ներե-լին, պահեալ զկարգն վերջին վախճանի, առ-նէ անկարգութիւն չուրջ զմիջնորդսդ։ Պատ-ճառն է՝ զի եգեալ միանգամ զկատարեալ պատ-ուհրանազանցութիւն օրինաց, կամ չհատս դարձման Աշ իբր ի վերջին վախճանէ, ա-մենեքեան ևս ըմբռնեն զմահուչափ մեղս, և այնմ զհետ գան արտաքսումն սրբարար շնոր-հաց և սիրոյն Աշ, քակտումն բարեկամութեն Աշ, մահ հոգւոյ ըստ ինքեան անմորոգելի, պարտաւորութեի յաւիտենական պատժոյ, և այլն ամ, որք ընծային մահուչափ մեղաց, և ոչ պատշաճին ներելի մեղաց։

Ինդրեցիս երկրորդ։ Արդեօք մահուչափ և ներելի մեղքն էապէս տարբերին 'ի միմեանց։

Պիտեմ, թէ այո. վասն զի չարութի մահու-չափ մեղաց՝ ոչ յայտ է յասացելոցս, է յա-նակատութե անհամաձայնութե առ վերջին վախ-ճանն, իսկ չարութի ներելի մեղաց է յունա-կատութե անհամաձայնութե առ միջնորդս, որք ոչ են բացարձակապէս հարկաւոր առ վախ-ճանն. իսկարդ՝ այս երկու ունակութիք տար-բերին տեսական. ապա։

Ինդրեցիս երրորդ։ Արդեօք հնարի է որո-շել զմահուչափս՝ 'ի ներելոցդ, և զնոցդ։

Պիտեմ, թէ կարելի զնոյն, և զնոյնաբան-չելոցս տեղիւք սահմանել, թէ այս է մահու-չափ, և այն է ներելի, է յանդգնութե, քան-զի այս զանցանէ զմարդկային ճարտարութի, և սկն Ա՛գոստինոս արձիշն վարդապետացդ խոստովանի զանձնէ՝ 21. 'ի վէ քաղաք. գլ. վերջին, որ և այնպես քաջալուսումն էր, թէ չնզիւ կարօղ ժամանել յայն. և Հիերիմիա. գլ. 78. ասէ, զայս խորհել պարտ է՝ առաւել ևծայնի քան մարդկային դատմամբ։ Այլ սա-կայն զմանս ստուգիւ, և զրազումն հաւանա-կանաբար սահմանել մարթի է, վասն ևծաբանիք առհասարակ նշանակին զերիս կանոնս, զա-ռաջինն 'ի սէր գրոց, զերկրորդն յաւանդութէ, և զերրորդն 'ի բնական պատճառէ։

Առաջին կանոնն 'ի սէր գրոց։ Ունդքն, որք 'ի սէր գիրս ասեն արտաքսել յարքայութէն Աշ, լինիլ պիղծ, հերքելի, գարշելի, արժա-նի մահու, կամ որք ունին յարակցեալ զայլ ինչ մեծամեծ անէծս, և կամ որոց ասի վէյ, են մահուչափ. իսկ որք ներողական եզերօք խօսին, են ներելի։ Օրինակս առաջնոյն ու-նիս Գաղատ. իդ. Առակ. գ. Լատ. Հռոմ. ա. ա. Կորնթ. գ. Գաղատ. ե. Եփես. ե. և այլուր. Եւ զերկրորդին՝ Առակ. ժ. Սաղմ. իդ. և այլուր։

Երկրորդ կանոնն յաւանդութէ. որք ըստ հասարակաց կարծեաց սրոց հարց, եպիսկո-պոսաց, և վարդապետաց հաստարեն յեկեղեց-ւոջ իբրև զմահուչափս, հաստարելի են մահու-չափ. և որք իբրև զներելիս, հաստարելի են ներ-ելի. քանզի իրաւամբ հաստարի, թէ Աշ զե-կեղեցի իւր յայսպիսի կարևոր իրս ոչ թողու 'ի բաց, և ոչ տայ թոյլ, զի՛ կորուստ հոգ-ւոց հասարակաց մոլորութէն պատեսցի։

Երրորդ կանոն 'ի բնական պատճառէ Ունդքն՝ որք ըստ ուղիղ բանի մեծապէս վնա-սեն սիրոյն Աշ և ընկերին, են մահուչափ. և որք թևեևապէս, են ներելի։ Իսկ առ որո-շելոյ, թէ արդեօք մեծապէս, եթէ թևեևա-պէս վնասեն սիրոյն Աշ և ընկերին, բաղում ինչ է տեսանելի։ Նախ՝ բնութէն ներգոր-ծութեան, թէ արդեօք ընդունի զթևեևու-թիւն նիւթոյ, թէ ոչ, զորմէ գրեացոք 'ի յա-ջորդ պարսիկ։ Երկրորդ՝ մեծութիւն կամ թևեևութի նիւթոյ, եթէ 'ի կողմանէ առար-կային, և եթէ 'ի կողմանէ վախճանին և պա-րագայիցն, յայնս՝ որք ընդունին զայն։ Երրորդ՝ արդեօք մեղքն ըստ սեռի իւրում իցէ մահու-չափ, թէ ոչ։ Զորրորդ՝ եղանակ բանից օրի-նացն, թէ արդեօք խստիւ և ընդ ծանր պատ-ժով պատուիրէ։ Հինգերորդ՝ որ իցէ դիտաւո-րութիւն օրէնսդրին յայն դիպուած։ Վեցե-րորդ՝ արդեօք մեղքն գործեցան կատարեալ, թէ անկատար խորհրդածութէ, 'ի չարութէ, թէ 'ի ակարութէ, կամ 'ի տգիտութէ։ Իսկ եթէ երբ համարիլ պարտ է զհաւանութին եղեալ կատարեալ, կամ անկատար խորհր-դածութէ, ասացուք 'ի յաջորդ պրակիդ։

—o—

ՊՐԿ. Գ.

քթեմ՝ ներելէ ինձն փրամարելէ առ մահուա-
ն, և հնար է նմա լինել մահուանէ, և ընդ
հակառակն՝ մահուանէն լինել ներելէ:

Կրնան պարտ է, զի երեք տգեղ են ներելի մեղաց: Ա. ոմանք են ներելի ըստ սեռի, կամ ըստ առարկայի իւրեանց, ոչ գատարկ բան, և անպարկեշտ ծիծաղն: Երկրորդ՝ ոմանք են ներելի՛ ի թեթեւութէ նուիրոյն, ոչ ընդ գողութիւն: Եւ երրորդ՝ ոմանք ևս են ներելի յանկատարութէն ներգործութեն, որ ոչ է իւր խորհրդածեալ, զըօրինակ շարժմունք կին առաջինք շրջրզ զառարկայիւ՝ որ մահուանէ չար:

Ոմանք է նախ: (1) Ներելի մեղքն ըստ սեռի իւրում տրամադրէ անուղղակի առ մահուանէն ըստ սեռի, ոչ ուղղակի. իսկ առ մահուանէն՝ ի կողմանէ գործողին՝ տրամադրէ ուղղակի:

Երկրորդ (2) առաջին մասն: Ա. ի բանից անտի Երկնէս. ժԹ. ° Որ սրհասրհէ զսա-ն՝ ֆոյզ ֆոյզ Կրծանէսցի ||: Երկրորդ՝ տրամադրութեին անուղղակի է ըստ եղանակի բառնալոց զարգելը, իսկարդ՝ ներելի մեղքն ըստ սեռի՝ նշանակութեան զպատակութեին կամաց՝ ի նեղրոյ Աշ, և զեռանդն սիրոյ նր, միանգամայն և դնէ արգելս ածային նպաստից, որով մարդն ժուժկալէ, և պահի՝ ի մահուանէ մեղաց. ապա:

Երրորդ (3) երկրորդ մասն: Տրամադրութիւն ուղղակի է առ կերպն նորին սեռական, և կամ ըստ ինքեան տարակարգի նմա. իսկարդ՝ ներելի մեղքն ըստ սեռին է տարբեր սեռական քան մահուանէ մեղաց ըստ սեռին, և ոչ տարբակարգի նմա ըստ ինքեան, ոչ և յայտ է, զրօ ինակ գատարկ բանն նկատմամբ մարդապանութեն. ապա:

Չորրորդ (4) երրորդ մասն: Ի յանձնաթելոյ ներելի մեղաց միմիք սեռի, զրօրինակ ի սովորութէ խօսելոյ, հնար է այնպես ածել միոյ խաղոյն, միոյ մի նի մահուանէ մեղանչել, զրօրինակ՝ զանց առնել զտեսութեամբ պատարագի յաւուրս հրամայեալ տօնից. ապա:

Ոմանք է երկրորդ: Ներելի մեղքն յանկատարութէ ներգործութեն, կամ ի թերեւուէ նուիրոյն տրամադրէ ուղղակի առ մահուանէն, զրօրինակ՝ սակաւ գողութիւն տրամադրէ ուղղակի առ մեծ գողութի, կիսակատար հատանութիւնն մարդասպանութէ տրամադրէ ուղղակի առ այն, վերջ թէպետ և են զանազան սեռական կերպակս, սակայն են նոյնատեսակ նուիրոյ, իբր զի յանդին զնաւիւն նուիրական առարկայիւ:

Ոմանք է երրորդ: Ներգործութիւն ծնալով նոյն թուով՝ ի գոլն բնական, կարօղ է՛ ներելի մեղաց լինել մահուանէ. ոչ հաւանութիւնն անկատար խորհրդածութիւք մահուանէ առարկայի՛ է մեղք ներելի. Եթէ լիակատար խորհրդածութի փիլիգապէս շարունակեսցի, լինի մահուանէ: Ասացք (5) ներգործութեան ծնալով նոյն թուով՝ ի գոլն բարուց՝ չէ հնար՝ ի ներելի մեղաց լինել մահուանէ. վերջ մեղքն գլխաւորապար է՛ ներգործութեան կամաց, ոչ և այլ ևս՝ բարոյական ներգործութիք. ասէ ոչ ասի մի թուով ներգործութի բարոյապէս, Եթէ կամքն բարոյապէս փոփոխի, թէպետ և առնելութեին՝ ի գոլն բնութեն իւրէ շարունակ, իսկարդ՝ յորժամ ներգործութեին, որ յառաջն է ներելի, լինի մահուանէ, կամքն բարոյապէս փոփոխի, զի Եթէ ոչ փոխեալ, ոչ լիներ՝ ի ներելոյ մահուանէ. ապա: Հաստատ: Որ է՝ ի ստորն կարգի, որչափ և առաւելագի յիւրում կարգի, չէ հնար նմա ժամանել յայն՝ որ է՝ ի վերին կարգի. ոչ արծաթն՝ որչափ և կատարելագործեցի յի րում կարգի, չէ հնար նմա ժամանել յաստիճան ոսկւոյ. իսկարդ՝ ներելի ներգործութեին է՛ ի ստորն կարգի՛ ի գոլն բարուց նկատմամբ մահուանէ մեղաց, քանզի մահուանի մեղքն յետս գարձուցանէ՛ ի վերջին փախճանէ, և ներելին ոչ. ապա նմանալով նոյն թուով՝ ի գոլն բարուց՝ չէ հնար նմա լինել մահուանէ:

Ոմանք է չորրորդ: Ո եղբն՝ որ իցէ ըստ սեռի իւրում ներելի, կարօղ է բաղմերնակ լինել մահուանէ՛ ի կողմանէ արարողին և պարագայիցն:

Ոմանք՝ բանիւ բարոյական վախճանին, ոչ եթէ ոք խօսեցի զՀամազղական տուտ դիտուտ.

(1) Ոմ՝ ի. 88. գ. 3. ի՛ել, (2) Ոմ՝ (3) Ոմ՝ (4) Ոմ՝ (5) Ոմ՝ գ. 4. ի. 7. ի վեր ել. գ. 3. ի ալե՛ել:

տաւորութիւն պոռնկելոյ, այլ քանզի այս ստուգութիւն զմահուշափ չարութիւն իւր առնու ի մտհարեր դիտաւորութենէն, շատ է զչյնմանէ, և կամ զպոռնկութենէ, եթէ գործեալ իցէ, տէր բաստանելն՝ ասելով, ունէիր զդիտաւորութիւն պոռնկութեան, կամ պոռնկեցայ։

Երկրորդ՝ բանիւ մոլար խղճի մտաց, զրպարտիսկ՝ եթէ զայն, զոր առնես, համարեսցի լինիլ մահուշափ, որ է միայն ներելի։

Երրորդ՝ բանիւ մեծագոյն վնասու, եթէ հոգևորի՝ (որ է գայթակղութիւն), և եթէ ժամանակաւորի, որում երկու նախատես, և կամ հեշտեաւ հարկ երևիլ նախատես ղհետ գալ պիտի։

Չորրորդ՝ բանիւ մերձաւոր վտանգի մեղանչելոյ մահուշափ։

Հինգերորդ՝ եթէ դիցի վերջին վախճանն ի ներելի մեղս, որ լինի յորժամ որ մեղանչէ զստիպանան ներելի մեղս, է ներգործութիւն յաժարամիտ զանց առնելոյ զպատուհրանաւ, որ պարտաւորէ ընդ մահուշափ մեղաց, քան հրաժարիլ ի ներելի մեղաց իւրոց։

Վեցերորդ՝ բանիւ կերպական արհամարհութեան։ Արկին է կերպական արհամարհութիւն, մի՝ կատարեալ, յորժամ որ մերժէ բոլորովին՝ ներգոյ անկանիլ վերնագունի. արդ՝ զինչ և իցէ մեղք, ևս և ի թեթև նիւթս՝ յայսպիսի արհամարհութէ լինի մահուշափ, վասն արհամարհել զբոլոր վերնագունութիւնն է ծանր ինչ. երկրորդ՝ անկատար. յորժամ որ մերժէ՝ ներգոյ անկանիլ վերնագունի չիրս ինչ միայն, եթէ ի ծանր, և եթէ ի թեթև իրս պատրաստ դոլով հնազանդիլ նմա յայս, և այսպիսի արհամարհութիւն ի ծանր իրս է մահուշափ, և ի թեթև՝ ներելի, բայց եթէ գուցէ արհամարհութիւնն իցէ զԱ՛ն, և կամ զպատուհիրանացն նո՛ր, վասն յայնժամ լինէր հայհոյիչ։ Ասացեալ զանազանեն Այսիտացոս, և Ալեքիոս։

Վեցերորդ է հինգերորդ։ (1) Արշաւափ և յաճախացին ներելի մեղք, ոչ երբէք կարեն գործել զմի մահուշափ մեղս, և կամ հաւասարիլ նմա։ Ի հասարակաց կարծիք ընդդէմ մեկնչին ի գլ. երեք են. ի մի ապաշխ. զան. 1. որ քահանայապետական իշխանութիւն ջնջեցաւ իբրև մերկորական։

Պատճառն է, զի արշաւափ և յաճախացին ներելի մեղք, ոչ կարեն յետս դարձուցանել ի վերջին վախճանի, քանզի առաջինն ոչ յետս դարձուցանէ, և ոչ երկրորդն՝ որ է ըստ նմին բանի, այնպես և ոչ այլ յայսմ երկուքդ։ Վասն հնար է նմ՝ ի չէ ընկել զպարտաւորութիւն յաւիտենական պատժոց, որ յանսահմանս տարակայի ի ժամանակաւոր պատժոց, զոր արդիւնաւորի ներելի մեղքն։

Հաստատի։ Ակնդեցին ուսուցանէ, թէ հարկաւ խոստովանիլ պարտ է զամ մահուշափ մեղս, այլ ոչ զներելիս, թէպետ և բազմապատկեալ իցեն. ապա թէ ոչ՝ քանզի չէ հնար գիտել, թէ ցորչափ պարտին լինիլ բազմապատկեալ միւնչև գործել զմի մահուշափ, նոյնհետայն ընդ գործել ուսեք զբազում ներելի մեղս, պարտաւորէր ընդ տարակուսանաց խոստովանիլ, որ է սուտ, և ընդդէմ գործոծութեն եկեղեցւոյ։

Վասնլի է վեցերորդ։ (2) Մեղքն՝ որ ըստ բնութեան է մահուշափ, կարէ լինիլ ներելի իրկուց գլեաց։ Վասն՝ յանկատարութէ ներգործութեն, որ չնչէ լինիլ խորհրդածեալ։ Ի երկրորդ՝ ի թեթևութէ նիւթոյն։

Պատճառ առաջին մասին է. զի առ մահուշափ մեղս, որով մարդն յետս պառնայ Ա՛Ն, և անկանի ընդ պարտաւորութէ յաւիտենական պատժոյ, ոչինչ նոճազ ներգործութիւն պահանջի կատարելապէս կամաւոր, և անձինքեան, քան զներգործուին արդիւնաւոր յաւիտենական կենաց. արդ՝ այսոքիսի ներգործութիւնս ոչ լինի առանց կատարեալ խորհրդածութեան ի կողմանէ մտաց, և առանց լիով հաւանութեան ի կողմանէ կամաց։

Պատճառ երկրորդ մասին է. զի օրէնք հասարակօրէն պարտաւորէն ըստ թէուեի նիւթոյն, ծանրապէս՝ ուր նիւթն է ծանր, և թեթևապէս ուր նիւթն է թեթև, ուստի և պատուհրանազանցութիւնն ի թեթև իրս է թեթև արհամարհութի։

Ա՛ստղին գլխ. ԼԷ գոր. ԺՈ.

Ոնդրիցես նախ՝ Օ՞ր ինչ իցէ կատարեալ, և զինչ անկատար խորհրդածութիւն։

Պետմ՝ Կատարեալ խորհրդածութիւն է, յորժամ միտքն առանց ամբոխման և անարգել լիով և որոշակի ըմբռնէ և իմանայ, կամ իմանալ կարող է և պարտի՝ ներգործութին և զարութի նր։ Ա՛սաւ կատարեալ խոր-

(1) Ա՛սաւ՝ անգ։ (2) Ա՛սաւ՝ գ. 5. Քոլ.

խորհրդածութեան Ի կողմանէ մտաց՝ զկնտ գայ Ի կողմանէ կամաց լինել հաւանութեան. եթէ տացի. Օգնա՛ եղիր ինձ, վշտի մտայն, որ կատարելապէս խորհրդածէ և իմանալ զներգործութեանն չար, բաղձամ անգամ կամքն ղեկ նայ զհաւանութեանն, որ հասարակօրէն Հանդիպի յերկիւղած անձինս:

Նպատակ խորհրդածութեանն է, յորժամ ոք կիսարթնանայ, կամ կիսարբնալ, և կամ իբր կիսարթնայն՝ պէսպէս խորհրդովք վարանելով, կամ տատամսիկ կրնիք արգելեալ՝ ոչ լինով և որոշակի, այլ շեղոք միայն ըմբռնէ, կամ ըմբռնել կարօղ է զներգործութեանն չար, և զպարտաւորութեանն խորշելոյ յայնմանէ: Յորժամ հետևորդ հաւանութեանն կամաց հարաւ է անկատար և կիսակատար:

Անշանք անկատար հաւանութեանն են նախ՝ եթէ, ոչ արդ ասացաք, զկնտ գայցէ անկատար խորհրդածութեան: Երկրորդ՝ եթէ ոք լինով մտադրեալ փորձութեան, իսկոյն մերժեսցէ զայն, կամ այնպէս իցէ դիւրապատրաստ, զի եթէ հնշտեաւ կարօղ էր գործել զնեղս, ոչ կամէր, կամ առաւել կամէր մեռանիլ, քան զնէ մահուչափ մեղաց անարգել, հաւանակա նագոյն է, թէ նա լինով չէ հաւանեալ. վշտի լիակատար և հաստատուն յօժարութեանն ոչ փոխոխի դիւրաւ, և յորժամ փոխոխի, դիւրաւ իմանայ: Երրորդ՝ որ ունի զերկիւղած խղճմտաց, և սովոր է ընդդէմ կալ փորձութեան, յորժամ զայն կատարելապէս իմանայ, կարօղ է՝ի տարակուսին խոհեմմարդ համարիլ, թէ չէ լինով հաւանեալ. այլ ոչ՝ եթէ ունիցի զընդարձակագոյն խղճմտաց, և սովոր իցէ հաւանիլ, վշտի՝ի հասարակօրէն դիպելոց խոհեմ է դատումն: Չորրորդ՝ որ տարակուսի, թէ արդեօք՝ի քուն, եթէ յարթնութեանն կրեալ իցէ զանկարգ շարժմունս, կարօղ է համարիլ, թէ ոչ լինով և խորհրդածութիւն հաւանեալ իցէ, վշտի եթէ լինէր լիակատար խորհրդածութեանի, նա ինքն գիտէր, եթէ կատարելապէս զարթուցեալ էր՝ի քնոյ: Հինգերորդ՝ հանապազորդութեանի փորձութեանն ոչ է բաւական ցոյց կատարեալ, նա թէ՝ և ոչ իսկ անկատար հաւանութեանն, քանզի հնար է ընդ երկար տևել փորձութեանն, հակառակ կալով մինչ կամացն:

Խնդրիցես երկրորդ՝ Զի՞նչ մեղս գտանի, մի՞նչ մեղս ոչ՝ թևթևութիւն նիւթոյ, որ անբասիր առնէ՝ի մահուչափ մեղաց:

Պատասխանի. Ոչ գտանի թևթևութիւն նիւթոյ՝ որ անբասիր առնէ՝ի մահուչափ մեղաց՝ի Աստուծոյ գոլով առերևոյթ թևթևութեանն նիւթոյ, գտանի կատարեալ անպատուհասութեանի մեծվայելչութեանն Աստուծոյ, և ծանր մեղաց սիրոյն Աստուծոյ և ընկերին. վշտի ծանրութեանի մեղաց առեալ լինի՝ի ծանրութենէ անպատուհասութեան մեծվայելչութեանն Աստուծոյ, կամ՝ի մեղաւորէ ամենայնի սիրոյ, ապա ուր գտանի ծանր անպատուհասութեանի, և կամ մեղաւոր ամենայնի սիրոյ, եթէ՝ի փոքր, և եթէ՝ի մեծ քանակութենէ նիւթոյ, մեղաց ծանրութեանն մեղաց:

Ասկ յայնպիսի մեղս, յորս՝ի նուազութենէ նիւթոյն նուազի ծանրութեանի անպատուհասութեանն Աստուծոյ, և ծանրութեանի մեղաւոր ամենայնի սիրոյն, գտանի թևթևութեանի նիւթոյ, որ անբասիր առնէ՝ի մահուչափ մեղաց, վշտի մտրթէ նիւթոյն այնպէս նուազել և պակասիլ, մինչև չլինիլ բաւական, բայց եթէ առ թևթև անպատուհասութիւն, և առ թևթև մեղաւոր ամենայնի սիրոյ:

Կայսմանէ ունիս մակաբերել նախ՝ թէ ոչ գտանի թևթևութեանի նիւթոյ, որ անբասիր առնէ՝ի մահուչափ մեղաց՝ի մեղս, որք գործին ուղղակի ընդդէմ Աստուծոյ, ոչ են ամենայն մեղք ընդդէմ ամենաբանական առաքինութեանց, վշտի թէպէտ և՝ի թևթև իրս զաստեաս Աստուծոյ, կամ յաւանահատեսցիս զնմանէ, կամ ատեսցես զնա, և կամ արհամարհեսցես, և կամ կերպարար հայհոյեսցես, մեծապէս զշնմարտութենի, զկարողութենի, զբարութենի, և զմեծվայելչութենի նր անարգես:

Ունիս մակաբերել երկրորդ՝ թէ՝ի մեղս, որք են ընդդէմ կրօնի, երբեմն գտանի թևթևութենի նիւթոյ, և երբեմն ոչ, որ անբասիր առնէ՝ի մահուչափ մեղաց: Ոչ գտանի՝ի մնոտի պաշտամունս սուտ աստուածոց, ոչ են կռապաշտութենի, հմայութենի, կամ գուշակութիւն, և աւետրդապաշտութենի. զնոյն ասել պարտ է և զմոգութենէ, և զգիւթութենէ, վշտի ևս և՝ի թևթև իրս պաշտել զսուտ աստուածս, և կամ՝ ունիլ զընկերութենի ընդ դիմաց, եթէ բացայայտ, և եթէ լռելեան, է ամենամեծ նախատինք տուեալ ճշմարտին Աստուծոյ:

Սակայն հնար է գտանիլ՝ի գուշակութենէ, և յաւետրդապաշտութենէ թևթևութենէ ինչ՝ ոչ նիւթոյ, այլ ներգործութենէ, որ անբասիր առնէ՝ի մահուչափ մեղաց. զորօրինակ, եթէ ոք փոր-

փոթեսցե զՀմայութիւն, կամ զգուշակութիւն առանց բացայայտ կռման դիւոց, խայտու, կամ թէթևամտութ, ոչ հաւատացեալ ոյնմ լինիլ պիտանի, այլ գլխովին մեռոյծ և անպիտան, և կամ ոչ դիտելով, եթէ է անդ կռչումն ինչ դիւաց, ոչ մեղանչէ մնհուչափ։ Ոմն յնմ ևս, եթէ ոք յերազոյ՝ ի հաւատոյսութիւն, և յորոց սոցին նմանն՝ զերկիւղ ինչ կրեսցէ զապագայից, այլ սակայն չունիցի հաւատս, և կամ եթէ միանգամ, և երկիցս արասցէ ինչ, և կամ զանց արասցէ զնմիք, որ ազատ է նմա, յայնպիսի երկիւղէ, բայց ոչ կարգեալ պմարս, և զգործողութիւնս իւր ըստ պատճինի գուշակութեան։ Այլս ասել պարտ է և զնոտի զգուշութիւնէ առողջութեանց, կամ պատահարաց, ղորօրինակ՝ եթէ ոք ի պարզամտութիւն, կամ յոչախորժեալ տգիտութիւն, և կամ ի կարի իմն երկչոտութիւն հրաժարեսցի ի սեղանոյ՝ վն լինելոյ անդէն երեքտասան անձինք բազմեալ, երկուցեալ եթէ մեռանի ոք անդէն, կամ զի ընդ առաւօտն յելանելն ի տանէ եհար զոտն զքարի, և կամ զի ընդ առաջ ել նմա նապաստակ ինչ, երկիցէ ի ձախորդ ճանապարհէ, և յայն սակս դարձցի ի տուն, և կամ եթէ ստուգիւ և անվրէպ դիցէ ի մտի բարուոք մեռանիլ, եթէ զայս ինչ սէր յարգեսցէ, կամ եթէ զայս ինչ աղօթս հանապազօր արասցէ։

Իսկ ի սնոտիապաշտութենէ յանդէպ պաշտամունս, և մանաւանդ յաւելորդս՝ ճշմարտին Աստ, երևի, թէ հնար է գտանիլ թերեւութենէ նիւթոյ, որ անբասիր առնէ ի մահուշափ մեղաց, զօրօրինակ՝ եթէ ոք աղօթեսցէ յառաջքան զմտանել արևու, կամ որոշեալ ինչ թուոյ, և գրիւք, և կամ որոշեալ ինչ գունով մանեղինաց, կամ խնդրեսցէ տեսանել զպատարագ ի քահանայէ, որ կոչեսցի Հոգեհանդէս, կամ կրկնեսցէ ղալէլուիայ, և կամ խաչակնքեսցէ առաւել քան կարգեալ կենկեղեցւոյ, կամ հրաժարեսցի ի ծառայական ինչ գործոյ, զօրօրինակ՝ ի մանելոյ յաւուրս շաբաթուց ի պատիճ ամենօրհնեալ կուսին, և սակայն զայլ ծառայական գործս գործեսցէ. քանզի յայսոսիկ, և յորս սոցին նմանն՝ ի բաց առեալ զարհամարհութիւն և զպայմանս ընդ, ոչ երևի լինել ծանր անարգանաց։

Ի սխմնականութենէ ոչ գտանի թերեւութենէ նիւթոյ, որ անբասիր առնէ ի մահուշափ մեղաց։ վնզի որչափ և իրն ինչ ի նուազ ածոյ ճանի հոգևսութենէ, միշտ է անարգութիւն մեծոյն երկրաւոր գնոց համարիլ, և որչափ նուազ գին տացի վն հոգևոր իրաց, այնչափ երևի նուազաստ համարիլ զայն։ Այսու ոչ գտանի ի հաստատողական երդման. վնզի միշտ է ծանր անպատուութենէ, և անարգանաց, կամիլն զի Աստ լեցի վկայ ստութեան, ոչ եթէ հնար էր Աստ խաբել, և կամ խաբել ևս և ի նուազ իրս։ Այլ ոչ է այսպէս ըստ կարծեացն որ հաւանականագոյն երևի մեզ, ի խոստացողականն երդման, յորում ոչ կոչի Աստ վկայ ճշմարտութեան, կամ ստութեան, այլ յաոջ բերի իրրև երաշխաւոր պարտաւորութեան երդմանն, և այս պարտաւորութեի ոչ է յանբաժանելին, այլ է մեծագոյն ըստ բանի Նիւթոյն որ իցէ մեծապարգ, զորմէ ընդարձակ գրեցաք ի ճառն՝ որ ի վն կրօնի վերջ. 5. պ. 6. յօգ. 1։

Վարձեալ՝ գտանի թերեւութենէ Նիւթոյ յուխտի, եթէ իցէ բոլորական Նիւթ ուխտին, և եթէ մասն բոլորական Նիւթոյ Նր, զորմէ ասս գարձեալ անդ՝ վերջ. 4. պ. 3. եղբայ. 3։ Ի սեղանակատութենէ, որ լինի յաղագսի դիտաւորութենէ անպատուելոյ զօրաւոր իրս, ոչ գտանի թերեւութենէ Նիւթոյ վն կերպական արհամարհութենն սրբոյն իրոց, որ վերածի Աստ. իսկ որ լինի վն այլինչ վախճանի, ընդունի զերեւութենէ Նիւթոյ՝ որ անբասիր առնէ ի մահուշափ մեղաց. զօրօրինակ՝ թերեւ գողութիւնն՝ ի սէր տեղոջ է ներելի մեղք։

Ունիս մակաբերել երրորդ՝ գտանի թերեւութիւն Նիւթոյ՝ որ անբասիր առնէ ի մահուշափ մեղաց՝ ի մեղս, օրք են ընդդէմ պատուիրանաց երկրորդ տախտակին, և կամ օրք են ընդդէմ ընկերին, ընդդէմ անձին իւրոյ, և ընդդէմ եկեղեցական պատուիրանաց, ոչ՝ ի գողութենէ, ի գանձահարութենէ, ի վերաւորութեան, ի բամբասանս, ի թշնամանութենէ, յանիծաբանութենէ, ի բարկութենէ, ի վրէժխնդրութենէ. յագահութենէ, ի փառասիրութենէ, յորկորաժեւտութենէ, յեկեղեցական ծառայասիրէ, և յայլս։ Վնզի ի սոսա՝ որչափ նուազ է Նիւթն, այնչափ նուազ է և անարգանքն անձին, կամ ընկերին արարեալ։

Խնդրեցես երրորդ։ Աստ համարիլ պարտ է զծանրութենէ, կամ զերեւութենէ Նիւթոյ՝ ի մեղս, օրք զայն ընդունին։

գլխեմ

Պիտեմ, թէ համարել պարտ է յայտնեալ, զի ըստ դատման խոհեմ արանց, և վարդապետաց ծանրապէս կամ թեթեւապէս վերածեն առ ծանր վաճառն օրինաց, այնպէս՝ մինչև այնր նիւթոյ լինել ծանր, որ ծանրապէս վերածէ առ վաճառն օրինաց. և այնր թեթեւ, որ թեթեւապէս, եթէ իցէ երրորդ, կամ չորրորդ մասն, և եթէ քսաներորդ, կամ հարիւրերորդ մասն բոլորին։ Սակաւք, ըստ գոպանն խոհիմ ասացին, և վարդապետացն. վասն զայնմանէ առաւել կախեալ կայ որոշումն, թէ ո՞ր նիւթ ծանրապէս, կամ թեթեւապէս վերածէ առ վաճառն օրինաց։

Այլ գիտել պարտ է, զի ըստ ժամանակին, յորում սկիզբն առնէ, կամ դադարի պարտաւորութիւն օրինաց, զորօրինակ՝ ծմռապահուն, ոչ գտանի թեթեւութիւն նիւթոյ, այնպէս՝ զի թէ անընդմիջապէս զկնի լսելոյ վերկոտասաներորդ ժամ գիշերոյ առաւ ոսկի, և կամ անընդմիջապէս յառաջ քան զերկոտասաներորդ ժամ կիւրակէի, կերիցես զմս, լինի ծանր նիւթ, և մահուչափ մեղք. վասն այս բացատրական պատուիրան պարտաւորէ զօրն ողջոյն ծոմապահութեանն, միշտ և ընդ միշտ, ի բաց առեալ զնա՛ մասունս այնր առուր ի ճաշակելոյ զմիս։ Ոմանք երևի ասել և զժամամատկէն, զոր խնդրեն օրէնք չընդունելութեանն սէր աստիճանաց, ուսուցելոյ զուսուս, մտանելոյ յամուսնութեանն, և այլն։ Այլ չէ ինչ ընդդէմ այն, որ ասի առհասարակ. թէ ոչ սակաւ հեռանայ, եթէ ոչ հեռանալ քանզի այս առած ոչինչ զօրէ յիրս սահմանեալս յիրաւանց, որք են անբաժանելի, և այսպէս իմանան հասարակաց կարծիք։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Դ ·

ՕՐԻՆՔ ԻՆՔ ՀԼԵՐՈՑՆ ՎԱՃԱՌԱՆ Ա՛Ր, ՈՐ ԴԵՂԱՆԷՔ, ԵՒՆԻՑ ՀԱՒԱՏՔԻ ՄԵՂՔ, Ե ԵՒՆԻՑ ՆԵՐՔԻՆ։

Ասելի է նախ, (1) Զպարածն է վերջին վաճառն մեղուցելոյն մահուչափ մեղաց։ Ըստ այնմ Սահակեցւոյն՝ փիլեպ. պ. Ճ. 19. զորկոբաժեսաց. * Որոշ ՀՃ. սրոնային է-ըՀանց է ։։

Զհուցանի նախ՝ ի սէրն Կոստինոսի, որ ի բաղում տեղիս զգուշացեալ թիւրութեի մարդկային կենաց գնէ յայնմ, զի վայելէ ի վարելիս, և վարէ զվայելելիս. այդ՝ վայելելն ըստ նորին սէրն Կոստինոսի գիրք 10. ի վ. քաղաք. գլ. 10. և այլուր, է յարիլ ախր ինչ իբր ի վերջին վաճառն. իսկարդ՝ որ մեղանչէ մահուչափ, վայելէ ի վարելիս, զի ոչ վարէ զնա վ Ա՛յ, որովհետև վ նոյ թաղու զՆ. ապա։

Զհուցանի երկրորդ՝ բանիւ։ Ոչը մարդն թիւրութեի սիրէ մահուչափ մեղանչելոյն, ոչ սիրէ զայն իբրև զիւրն զիւրջն, կամ իբրև զիւրն նորդական վաճառն ստորակարգեալ Ա՛յ, ապա թէ ոչ՝ ոչ մեղանչէր. այլ և յայտ է, զի ըստ սէր գրոց Կասայ. ա. 2. մահուչափ մեղանչելոյ անայդ զՆ՛, և ա. Կհագ. ը. 8. թաղու զՆ՛. ապա սիրէ զայն իբրև զվերջին վաճառն, և կամ իբրև զիւրջն, կամ իբրև զիւրն նորդական վաճառն ստորակարգեալ այլ արարածոց, և այն այլ արարած լինի նմա վերջին վաճառն։ Այլ խնդրի, թէ զինչ արարած իցէ վերջին վաճառն մահուչափ մեղուցեալոյն։ Ա՛ն որոյ՝

Ասելի երկրորդ։ Վերջին վաճառն մահուչափ մեղուցելոյն է սեպհական, և առանձին բարին նորա, ոչ ըստ ինքնեան, այլ անկարգութեի սիրեցեալ մինչև ցանարգութեի Ա՛յ, և ցարտաքսումն չնորհաց և ա՛ծային սիրոյ։

Զհուցանի առաջին մասն։ Ա՛յն է վերջին վաճառն մահուչափ մեղուցելոյն, զոր սիրէ վ իւր, և բանիւ նի սիրէ զայլս. իսկարդ՝ որ մահուչափ մեղանչէ սիրէ զսեպհական և առանձին բարին վ իւր, և զայլ մասնաւոր բարիս, որոց հետամուտ լինի, սիրէ բանիւ սեպհական և առանձին բարւոյ իւրոյ. ապա։ Վնծագոյնս է սահմանն վերջին վաճառի։ Զհուցափոքր։ Զնա՛մ մահուչափ մեղս մեղուցեալն սիրէ զփոփոխական բարին, վազն ի նմա կամ գտանէ, կամ ըմբռնէ, և կամ երևակայէ ինչ ինչ անձին պատշաճականս և հանգուցիչս. քանզի կամ ըմբռնէ զայն բարի ծառայել անձին, և ըստ այսմ ըմբռնէ զայն իբրև բարի ինքեան. և կամ ըմբռնէ զանձն պարտաւոր ծառայել այնմ բարւոյ, զորօրինակ կռապարիշտք պաշտէին զկուռս փոխանակ աստուծոյ, և ըստ այսմ ըմբռնէ զայն ծառայութի իբրև պատշաճականս և հանգուցիչս անձին, ոչ բարեկամն ըմբռնէ զծառայելն բարեկամին՝ իբրև զպատշաճ ինչ և բարի անձին. ապա զո և իցէ մասնաւոր բարիս՝ որոց հետամուտ լինի մահուչափ

(1) Կոտ՝ է. 88. պ. 1. սա 4. Ե է. 89. պ. 1. սա 3։

ջափ մեղուցեալն, սիրէ բանիւ սեպհական, և առանձին բարւոյ ։

Հնուցանի երկրորդ մասն ։ Ա երջին վախճանն մահուաւքի մեղուցելոյն է հակառակ Աւի, և անվերաբերելի առ Նա. խակարդ՝ սեպհական և առանձնական բարին քան բնութեան ոչ է հակառակ Աւի, և անվերաբերելի առ Նա, այլ միայն վերացուցանէ յոյսմանէ. իսկ քան որում անկարգութիւն սիրեցեալ մինչև ցանարգութիւն Աւի, և ցարտաքսումն ընդհանուր, է հակառակ Աւի, և անվերաբերելի առ Նա. ապա ։

Հնարմէ ունիս մակաբերել, թէ ոչ ամ, զոր գործէ մեղաւորն, է մահու չափ մեղք, նա՝ թէ երբեմն է բարի բարոյապէս. ոչ պատուիրել զնոսա, հատուցանել զպարտս, և այլն ։ Ուանզի թէպետ և ոչ ի մեղաւորն բացայայտ ներգործութիւն ոչ վերաբերին առ Աւի, սակայն ոչ են քան բնութեան անվերաբերելի, նա՝ զի վերաբերին ևս զորութիւն լաւելեան, ոչ ասացաք զայնոսիկ ։ Ըստի ունիս ևս զնուիրումն առարկութեանց, որոց մարթի է առարկիլ ։

Ըսելի է երրորդ ։ Ա երջին վախճան մեղուցելոյն ներելի մեղք՝ եթէ մեղաւորին, և եթէ արդարոյն, է երանութեին քան որում այնպիսի, կամ լինիլն բարի և երանելի. քանզի քան այսմ ինչ վերջին վախճանն դրականապէս, և դիւրաւ իմանալի, թէ զիարդ ոչ արտաքսէ զնոսայինն սէրն. զի այս աներևոյթապակ վախճան՝ գոլով հարկաւ սիրեցեալ, և քան բնութեան անտարբեր առ՝ մերձիլ յառարկայ բարի, կամ՝ ի չար, քան բնութեան ոչինչ ընծայէ ներգործութեանն գՀամեստութիւն, կամ զպարսաւութիւն, այլ յերկոցուն ևս հրաժարեցուցանէ ։ Տես վերճ. ։ ։ ի վերջին վախճանի. պ. 4. և 5 ։

Ըստի ունիս իմանալ, թէ ինչ միտս սին Նովմա՝ի բաղում տեղիս ասէ, թէ ներելի մեղքն վերաբերի առ Աւի ։ Ուանզի զընչ այլ ինչ կամի ասել սէ Ա արդապետն, բայց եթէ ներելի մեղքն մնայ յարդարն ընդ ձածային սիրոյ, և ոչ արտաքսէ զայն ։ Ա ընդ անձական վերաբերութիւն, ոչ ասացաք ի վերճ. ։ ։ ի վերջին վախճանի. պ. 5. զուցանի միայն զսոսկ զուգընթացութիւն ունակութեան ինչ ընդ ներգործութեանն՝ առանց ինչ ներգործական կամ զորութենական ազդեցութեան. վայ ոչ արդարն յաղթելն ի քուն՝ առ սէր վերաբերել զաղթութ ունակարար առ Աւի զուգակցութեանն ընդ ունակութեան ձածային սիրոյ, նոյնպես ի մեղանչելն ներելի մեղաք, ասի զմեղս իւր վերաբերել ունակարար առ Աւի. վն զուգակցութեանն ընդ ձածային սիրոյն, զոր ոչ արտաքսէ ։

Պ Ր Ե Կ. Ե.

Ընդեռ հանուրք հեղն ի քանի ընասա, յոր անարգանաց նոյն ձանը գործեցին յանառնիմանս ։

Պիտել պարտ է նախ ։ Օրի մեղքն է չար Աւի ոչ փիլոզապես վնասարար նմա, քանզի զոչինչ իրական բառնալ յԱւի, այլ անպատիճ առնէ, և թէշնամանէ զնա ըստ եզանակի անարդանաց, ոչ միայն բանիւ անհնազանդութեանն, այլ առաւել ևս բանիւ արհամարհո թէ ձիշտ իրաւանցն, զոր ունի լինիլ վերջին վախճան ամ ներգործութեանց մարդկան, ոյ է առաջին սկիզբն նոյ. և յայսմ վերջին վախճանէ կետս գառնալ մեղուցեալն մահուչափ մեղք, եդեալ զայն յարարածս, ոյ առացաք ի նախընթաց պարակիր. իւ այս անիրաւութիւն է ի բարոյականութեանն ինչ և ի յարանուանութեան. որով ասի անձն արհամարհեալ, և անարգեալ, ոչ իսկապէս և էականպէս, այլ բարոյապէս, և ըստ ուղիղ համարման ։

Վիտել պարտ է երկրորդ ։ Օրի զայս անպատուութիւն, կամ զթշնամանութիւն մարթ է կրկնակի զմտաւ առնել. մի՝ ի կողմանէ ներգործութեան, կամ՝ ի կողմանէ առարկային նո և պարագային, և երկրորդ՝ ի կողմանէ ենթակային, այս է Աւի, զոր թշնամանէ, և յորում բարոյապէս ենթակայուորի. քանզի ոչ քան հասարակաց արածին, պատիճ նէ՝ ի պատուոյն, նոյնպես և անարգանքն է յանարգելոյն ։

Ըսելի է ։ Հաւանականագոյն է, թէ մահուչափ մեղքն՝ ի բանի անարգանաց՝ զմտաւ առնել՝ ի կողմանէ Աւի, զոր թշնամանէ, և ծանր պարզապէս յանառնիմանս ։

Հնուցանի նախ՝ ի այլն Նովմայէ. 3. մ. խ. 1. պ. 2. առ 2. ուրասէ. Ուընչն գործել ընդդէմ Աւի ոչ գանառնիմանութիւն ինչ յանառնիմանութիւն ձածային հնչելոյնութեան. ռանզի այնչափ է ձանդգոյն անարգանքն, որչափ հնչելոյն է նա, ոյ ընդունի. վայ վայել էր ըստ արձանեաց հոգուոցման՝ ոանիլ հնչելոյնութեան հոգուոցման։

ցանոցին զանազանման գործոնութիւնէ, գոլով Ա
և յարբերս հերքելոյ։

Իսկ մի խոտորիցին, թէ սէն Ամովմաս ասէ, զանազանումն ինչ. քանզի այնպէս ասէ, մի ընդունելոյն ամենակերպ անսահման, ոչ՝ի կողմանէ ներգործութեան, և ոչ՝ի փիզիգական սեռի, այլ միայն՝ի բարոյական կարգի, և ոչ մի ընդունելոյն բացարձակապէս և անեռաղ անսահման։ Այլ է, մեզի այլազգ՝ յանգեպս հետևեցուցանելոյ անսի զկարկառորի անսահմանն հատուցմանն։

Այսուհանի երկրորդ՝ պատճառաւ՝ որ առնալ՝ի վերոյ եդեալ սկզբնէ սոյ Արգասպետին։ Ծանրութիւն անարգանացն ածի ըստ արժանապատուութեանն անձին՝ որում տուեալ լինի, ոչ մեծագոյն է անարգանքն տուեալ զօրագլխին՝ քան զօրականին, տուեալն արքայի՝ քան զօրագլխին. և պատճառն է, զի անարգանքն բարոյապես է յանարգեալն, ոչ պատուին է՝ի պատուհոյն՝ ըստ հասարակաց առածին, և յիբաւի անայգեալն է կրօնի անիրաւութեան, իսկ կրօնն է ննջեալոյ ընկալուչ. նմին իրի՝ որպէս ածի պատուին ըստ արժանապատուութեան անձին պատուհոյն, նոյնպէս ածի տանարգութեին ըստ արժանապատուութեան անձին անարգելոյ. իսկարդ՝ արժանապատուութեի անձին անարգելոյ, այ է՝ Ա, է անսահման պարզապէս. ապա։

Իսկ չափեցաք, թէ անարգանքն ածի ըստ արժանապատուութեան անձին անարգելոյ, ոչ թուաբանօրէն, և ըստ հատարութեան, այլ երկրաչափապէս, և ըստ հաճմատութեան միայն. որում զկետ գոյ միայն՝ անարգութեան Ա լինել՝ի գերագոյն կարգի՝ քան զանարգութիւն արարածոց. քանզի ընդդէմ է, զի նա ինքն Ա տայ անարգութեան ընդդէմ իւր եղելոյ՝ լինել՝ի գերագոյն կարգի. իսկարդ՝ Ա ոչ միայն է՝ի գերագոյն կարգի, այլ և անսահման. ապա տայ ևս անարգութեան ընդդէմ իւր եղելոյ՝ լինել անսահման. քանզի չէ նմանազ ամենակարող տալոյ զանսահմանութեի, քան զերագոյնութեի կարգի։

Եթէ ընդդէմ դիցես, թէ խոփանի՝ի հաղորդելոյ զանսահմանութեին՝ի սահմանաւորութեի զօրութեան մեղուցելոյն, պատասխանեմ, թէ այս սահմանաւորութեի է՝ի փիզիգական կարգի, և անսահմանութեի անարգութեան՝ի բարոյական կարգի. արդ՝ այս սահմանաւորութիւն փիզիգական ոչ խափանէ զբարոյական անսահմանութեին, զորօրինակ թէպէտ և ածամարդկային ներգործութիւնք Աստի էին փիզիգապէս սահմանաւորք, բայց բանիւ ածապին անձին էին անսահման բարոյապէս և ըստ արժողութեան։ Հաստատի։ Օգրութեի մեղուցելոյն ոչ միայն է սահմանաւոր, այլ և՝ի ստորին կարգի առ ընարգեալն Ա. իսկարդ՝ ոչինչ հակառակիլ այսր ստորնութեի Ա հաղորդել նմա զծանրութեի դերագոյն կարգի, ոչ ասեն հակառակորդք. ապա թէպէտ և իցէ սահմանաւոր, կարօղ է հաղորդել նմա զանսահմանութեի։

ՊՐԱԿ. Օ.

Ընդէ՞ր տրդն յառաջնում բարոյական վայրկենի գործածութիւն բանին պարտաւորի մեղք դառնալ առ Ա, և ոչ բացայայտ։

Ասդիրս է՝ի մի կատարեալ գործածուն բանին, որ բաւական իցէ՝ի խորհրդածութեի և՝ի բացորոշութեի մեծամեծ իրաց, առ որ մանաւանդ ժամանէ սակաւ առ սակաւ, և յաղորդաբար, կէսք վաղագոյն, և կէսք անագան։

Արդի զանազանի գարձն առ Ա. մի՝ բացայայտ և կերպական առ Ա որոշակի և բացայայտ ծանուցեալ, եթէ հաւատով, և եթէ բնական լուսով. և երկրորդ՝ զօրութենական և լուծական, որով ոք տարաքարձ կեալ ըստ բանի, և կամ սիրէ զհաւատ բարին, յորում Ա՝ ըստ որում արարչապէտ և վախճան այսր բարւոյ, լուծելոյն փակի։ Այսրկեանն՝ յորում մանուկն, որ ժամանէ՝ի կատարեալ գործածութիւն բանին, բացորոշէ և կարգէ անձին զվերջին վախճանն, ոչ է փիզիգական, այլ բարոյական, որ փակէ զբազում փիզիգական վայրկեանս. այլ քանզի այն լինի՝ի կարի սուղ ժամանակի, ասի վայրկեան։

Ասելի է։ (1) Այնդն յառաջնում բարոյական վայրկենի կատարեալ գործածութեի բանին պարտաւորի ընդ մանուկսի մեղք դառնալ առ Ա, կամ բացայայտ, և կամ լուծելոյն,

(1) Աստ՝ ե. 89. պ. 6. էլ. ի 2. ղան. 42. պ. 5. առ 7. ե. 5. ի վեր ստ. պ. 2. առ 8. և այլբ։

լինայն, այնպէս՝ ոյզ կարօղ է, և ճանաչէ զնա, կամ ոյզ ասէ սէն ի[1]տվմնս, ըստ որում չայնմ հասակի է ընդունակ ընտրութեան կամ բացորոշութեան։ Ի՛սկպէս դնեն ամ ի[1]տվմնյնանք, ընդ որոց միաբանին և բացումք չարտաքնոց։

Հնուցանի նախ։ (1) Ի՛նչն, որ զառաջինն ընդ առաջ ելանէ մարդոյ՝ որ ժամանէ ի կատարեալ գործածութեի բանին, է խորհիլ և բացորոշել զանձնէ, այս է՝ թէ առ ինչ վախճան զանձն և զգործողութիս իւր կարգել պարտ է. ապա պարտաւորի չայնժամ կարգել անձին զի՛ն իրրև զվախճան, եթէ բացայայտ ճանաչէ զնա, կամ զբարին պատշաճեալ բնութեի իւրում, ըզ՝ զբարին համեստ, և զհամաձայնն բանի, յորում Ի՛ն փակի լռելեան։

Հնուցանի առաջարկութիս։ Նորդն է վախճան որում՝ ամ ցանկալեաց, իսկ նա ինքն մարդն է միջնորդ նկատմամբ Ի՛չ, որ է վախճան նի. իսկարդ՝ վախճանն է առաջին ի դիտաւորութեն. ապա որ զառաջինն ընդ առաջ ելանէ մարդոյ՝ որ ժամանէ ի կատարեալ գործածութեի բանին, է խորհիլ և բացորոշել զանձնէ, թէ առ ինչ վախճան զանձն, և զգործողութիս իւր կարգել պարտ է։

Հաստատի։ Ժամանելն ի կատարեալ գործածութեի բանին, է ընտրել և որոշել ի մէջ քարոյական բարւոյ և չարի, և ըստ այմ չայնմ վայրկենի ծանուցանի նմա ի ձեռն տրտնջական նին, այս է՝ հանճարոյ գործնականին, օրէնքն բնական՝ որ ազգ առնէ, թէ զհամեստ բարին պարտ է առնել, և ի չարէն խոտորիլ. ապա պարտաւորի չայնժամ մարդն ընդունիլ զայն օրէնս, և ներքոյ արկանել զանձն նմա, առաջադրելով առնել ըստ այնմ օրինաց. ոյզ յորժամ աւետարանական օրէնքն են ուսիք ըստ բաւականին հրատարակեալ, նոյնհետայն պարտաւորի ընդունիլ զայն, և զանձն ներքոյ արկանել նմա՝ առաջադրելով կեալ և գործել ըստ նոյն օրինաց. ապա։

Հնուցանի երկրորդ։ Ի՛ր բնական պատուհիրան դառնալոյ առ Ի՛ն, և սիրելոյ զնա՛ի վեր քան զնա՛ն, որ գոլով ստորադական, ոչ պարտաւորէ ընդ միշտ, այլ՛ի բացորոշեալ ժամանակի, իսկարդ՝ չինչ ժամանակ տաւել պատշաճական, և յորում առաւել պարտաւորեսցէ, քան զառաջին բարոյական վայրկեանն գործածութեն բանին. ապա։ Հնուցանի փոքրագոյնս բացում պատճառաւ։ Նախ՝ պատճառաւն, զոր արդէն տուաք, թէ առաջինն՝ որ ընդ առաջ ելանէ մարդոյ չայսմ վայրկենի, է բացորոշել զանձնէ ի կարգի առ վախճանն։ Երկրորդ՝ յորժամ մարդն զառաջինն ժամանէ ի գործածութեի բանին, մտանէ չաշխարհ իրրև բարոյական արարող, և սկիզբն առնէ զճանապարհէ բանական կենաց. ապա չայնժամ առաւել պարտաւորի կարգել անձին զբրինաւոր վախճան, այս է՝ զի՛ն, կամ զհամեստ բարին, առ ուղղելոյ առ նա զնմ գործս իւր, ապա թէ ոչ դնի՛ի հանապազորդ վտանգի խոտորելոյ, և կորուսանելոյ չիրկոր թէի. զբրինակ՝ որ խոհեմութեի սկիզբն առնէ զերկայն ճանապարհէ, պարտի կարգել անձին զնը, յոր դիմէ։ Ի՛ւ երրորդ՝ զի այլ ժամանակք, զրոս նշանակին ածարանք առ ի կատարումն այր պատուիրանի, չեն այնպէս պատշաճական։

Ի՛սելն է երկրորդ։ (2) Հաւանական է, թէ չէ հնար ներելի մեղաց լինել յումիք ընդ սկզբնական մեղաց միայն։

Հնուցանի։ (3) Ի՛թէ հնար էր ի մարդն դատնիլ ներելի մեղաց ընդ սկզբնական մեղաց միայն, այն հանդիպեր կամ չատաչքան զառաջին վայրկեան բանին, կամ ի նմին իսկ վայրկենի, և կամ անընդմիջապէս զկնի. ոչ չատաչքան զառաջին վայրկեան բանին, զի չայնժամ չունի մարդն զգործածութեի բանի, և զանձնիչանութեի, որով և է անընդունակ ներելի մեղաց. ոչ ի նմին իսկ վայրկենի գործածութեն բանին, մնգի կամ դառնայ առ Ի՛ն, և արդարանայ ի սկզբնական մեղաց, և կամ ոչ դառնայ, և ըստ այմ մահուշահ մեղանչէ, ոյզ և առացաք. ուստի և ոչ անընդմիջապէս զկնի առաջին վայրկենին հնար է ներելի մեղաց լինել ընդ սկզբնական մեղաց միայն։

ԱՐԱՒ։

(1) Ի՛սոյ՝ տնջ։ (2) Ի՛նչ։ (3) Ի՛նչ։

Ա՛Ը

Ի ՊԱՏՃԱՌԱՑ ՕՐԻՆԱՑ.

Սքէս Թուոյն՝ ի 90 Յունուարի, ՌՆԼԵ ՌՅՈԹ.

ՅԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՒՐԱՀԱՆ.

Ի վերայ օրինաց առհասարակ.

Սքէս Թուոյն Ա. 90. 91. և 92.

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թէ ընդ է օրէնդն.

Եսելի է, (1) Օրէնքն ուղիղ սահմանի. Կոչիցեն բանք առ բուն հասարակաց՝ յայնմանէ՝ որ ունի ընդ հասարակաց իշխանութիւն. Ապա վաճառ օրինացն պարտի լինել բարին հասարակաց, և հրապարակական. Այս վն այսորիկ արտաքսին յօրինաց հրամանք բռնաւորաց, և այլոց, որք լինին'ի սեփական, և յատուկ անձնական օգուտ իւրեանց.

Այս երրորդ. Հայնմանէ՝ որ ունի վճռ հասարակութիւնք. վեզի օրէնքն տուեալ լինի վն բովանդակ հասարակութեանց. քանզի այսպէս իմանան հասարակաց կարծիք, և յայտ զանազանեն զօրէնս'ի պատուիրանէ, որ հայի'ի մի կամ յիւրիւս: Այս այս յայտ է մանաւանդ, Օրէնքն բնական հայի յամ մարդիկ, հին օրէնքն՝ յամ ազգս Հրէից, նոր օրէնքն՝ յամ ազգս մարդկան, և ամ օրէնք մարդկային եթէ քաղաքականք, և եթէ եկեղեցականք, կարգին առ հասարակութիւս: Ապա օրէնքն պարտի լինել յայնմանէ, որ ունի զհոգ հասարակութեանն: Ամն ինձ զհասարակութեին կատարեալ, որ է բազմութեի մարդկան ընդ կատարվարութեի առաջնորդի, որ ունի զքաղաքական իրաւարանութեի:

Այս չորրորդ՝ Հրապարակեալ. զի ոչ կարէ կարգել, և ոչ պարտաւորել, եթէ հրատարակութեի ոչ ծանուսցի: Իակ եթէ արդեօք հրատարակութեին իցէ յեուէ օրինաց, արդ ասացուք. Հա-

(1) Նոմ՝ ե. 90. պ. 4. Բաշ

Հաստացելոց (1) աստի ունիմ մեկնաբերել, թէ օրէնքն է իմն բանի, այլ նախնեմադրէ զներգործութեի կամաց։ Պատճառ առաջին մասին է. նախ՝ զի ոչ ասացաք՝ սահմանի, կարգաւմն բանի։ Երկրորդ՝ զի առ օրէնս վերաբերի պատուիրել, և հրամայել. իսկ հրամանն հապէս է բանին, ոչ ցուցաք ՝ի վեճ. 3 ՝ի վերադրդ. ներգործ։ Իսկ երրորդ՝ զի օրէնքն է կանոն ինչ, և չափ մարդկային ներգործուեց. իսկ կանոնն, և չափն մարդկային ներգործուեցս թեանց է բանն։ Այլ Աստ. ծիշ. ածային օրէնք կոչին, գրաւոգրան, բառ, խօս, և առքս ամենեքեան վերաբերին առ միաս։ Պատճառ երկրորդ մասին է, զի օրէնքն վերաբերի առ բանն գործնական, և է ներգործութեի հրամանի. իսկարդ՝ հրամանն, թէպէտ և ելոզապէս է ՝ի մեզ, սակայն ենթադրէ զներգործութեի կամաց, այս է՝ զընտրութեին, յորմէ ունի զգօրութեի, և զգործունէութեի շարժելոյ ՝ի գործադրութեի. ապա։ Ցնս և ՝ի նախայիշ. վեճ։ Իսկ այս է պատճառն, զի ՝ի սի գիրս, և ՝ի գիրս իրաւանց օրէնքն կոչին երբեմն յանուն կամաց։

Պ Ր Ե Կ. Ի.

Ընդեռ հրատարակութեին էջ յեղբէ օրինաց։

Ենթադրեմք, թէ հրատարակութի ինչ է հարկաւոր օրինաց առ ներգործութեի պարտաւորելոյ. վասն՝ ոչ ասացաք, օրէնքն է կանոն մարդկային ներգործութեց. և սգ չէ հնար կանոնաւորիլ նովաւ, բայց եթէ ծանուցի. և ծանուցանի հրատարակութի։

Ընացաք. հրատարակութի ինչ. վասն է զանազան ըստ զանազանութեի օրինացն։ Օրէնքն յաւիտենական և բնական հրատարակի իւրաքանչիւրութեամբ ազդեցութի բանին։ Օրէնքն ածային դրական՝ հրատարակի, կամ ներքին յայտնութի, ոչ ՝ի մարգարէս, և կամ հանդիսապէս, ոչ հին օրէնքն ՝ի Սինա լերին, և նոր օրէնքն յաւուր պենտեկոստէին։ Իսկ սուրբութիւն եղև, զի մարդկային օրէնք միշտ հրատարակեսցին հանդիսութի ինչ, և այսպէս պահանջէ բանն. քանզի մարդկային օրէնսդիրն յանդիման առնելով զկրկին անձն, զանանձնական, և զհրապարական, այնպէս պարտի առաջի դնել զօրէնս, զի ցուցցէ՝ թէ զոյն առաջի դնէ իբրև զհրապարականն անձն, որ լինի ՝ի վի յաւելեալ հանդիսութի ինչ։

Իսկ եթէ ասիցես. առ յետս նահանջումն օրինաց ոչ պահանջի հրատարակութի ինչ։ Պենեմ, յետս նահանջումն օրինաց ոչ է օրէնք, այլ եղծումն օրինաց. արդ՝ բազում ինչ պահանջի առ կազմութի իրիք, քան առ եղծումն նր։ Իսկ վն պնդոյ խնդրոյն՝

Ընելի է. Հաւանականացդն երևի, թէ հրատարակութին ոչ է յեռնէ օրինաց, այլ է թեռնի միայն անպակասելիաբար պահանջեալ առ ներգործութի պարտաւորելոյ, ոչ առաջադրութի առարկային է թեռնի անխախտելի պահանջեալ առ լինելոյ սիրեցելոյ։

Հնուցանի։ Իւրաքանչիւր օրինաց շատ է ունելի զյարմարութի ուղղելոյ, կամ առաջնորդելոյ, և պարտաւորելոյ. քանզի էութիք իւրաց սահմանին ըստ առաջին ներգործութեն, կամ ըստ յարմարութեն, և ոչ ըստ երկրորդ ներգործութեն, ոչ ուսուցանեն փղճամբայք. իսկ արդ՝ օրէնքն յառաջ քան զհրատարակութին ունին զյարմարութի ուղղելոյ, և պարտաւորելոյ. զի ոչ ունին ՝ի հրատարակութէ զայս յարմարութի, այլ զներգործական ուղղութին, և զպարտաւորութին իրրև ՝ի թեռնէ. ապա։

Հաստատի։ Օրէնքն են կանոն, որով առաջնորդիմք ՝ի գործել, կամ նահանջիմք ՝ի գործելոյ, ընդ պարտաւորութի ինչ. իսկարդ՝ հրատարակութին ոչ է կանոն, և ոչ մասն կանոնի, և ոչ իսկ ՝ի նմանէ յառաջագայ իրր ՝ի պատճառէ զօրութին պարտաւորելոյ, կամ ներգործական պարտաւորութին, վասն զի պարտ է լինել նմա ՝ի վերնագոյնէ՝ իրրև ՝ի պատճառէ, այլ միայն իրր ՝ի թեռնէ. զորօրինակ՝ ընդմանուցումն ոչ է ՝ի մերձեցուցմանէ՝ իրրև ի պատճառէ, այլ ՝ի հոդ. թեպէտ և կախեալ կայ զմերձեցուցմանէ իրրև ցթեռնէ։

Իսկ զմտաց սկզն ի՝ովմայի, զորմէ է վեճ, գիտել պարտ է, զի նա ասէ՝ պ. 4. բոլ. ուսուցանէ, թէ այնպէս է հրատարակութին առ օրէնս, ոչ է մերձեցուցումն կանոնի առ կանոնաւորեալն. իսկարդ՝ մերձեցուցումն կանոնի ոչ է յեռնէ կանոնին, այլ ենթադրէ զայն արդէն կացուցեալ. նմին իրի յասելն նր անգ, թէ առ ստանալոց օրինաց զգօրութի պարտաւորելոյ՝ պարտ է հրատարակել, իմանալ զգօ-

(1) Ինդ՝ պ. 1. բոլ.

գործութեան պարտաւորելոյ յերկրորդում ներգործութեան, և ոչ յառաջնում ներգործութեան։

Ասդրիցես։ Արդեաք օրէնքն ըստ բաւականին հրատարակեալ՝ պարտաւորե՞ն զամենեսեան եւ զնա, որք անյաղթելի տգիտութիւ տգիտանան։

Պիղեմ հաւանականագոյնս, թէ այո։ Զի օրէնքն ի հրատարակութեան ոչ ուղղի առ առաջակայս միայն, այլև առ բացակայս ապա և զնո ժամէ։ Այլ երկրորդ՝ զի եթէ մանաւանդ այդ այժանահաս ոտ ծանուցեալ բացակայի ումեք, թէ օրէնքն ըստ բաւականին հրատարակեցան, պարտաւորի նա պահել զօրէնս, և մեղանչէ ընդդէմ առնելովն զնովաւ. իսկարդ՝ այս պարտաւորութիւն ոչ ծագի յայնմ մանաւանդ ծանուցանողէ. ապա ի հրատարակեալ օրինաց. ապա յառաջքան զծանուցանելն պարտաւորէր։

Սակայն ամենևքեան ընդունին, թէ որք տգիտանան անյաղթելի տգիտութիւ, անբասիր լինին ի մեղաց, և ի պատժոյ յանցանելն զօրինաց, այլ եթէ օրէնքն իցեն ոչ միայն այգեկիչ, այլև նշդիչ ներգործութեան ինչ, ներգործութեանն եւս և ի տգետս անյաղթելի տգիտութիւ լինի անվաւեր, զորօրինակ գազանի սպանանելն ի տեղիս, յորս ըստ բաւականին հրատարակեալ է Տրիտեղեան ժողովն։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ք Ե Ր Ո Ր Դ։

Ո՞յք կոչեն գՔրէնս զբնաւս։

Նախ է նախ։ (1) Իշխանութիւն օրէնսդրութեան պատշաճի հասարակութեան, կամ նմա՝ որ տայ ի ձեռս հասարակութեան։

Երկրորդ։ (2) Զորա է դնել զօրէնս, որոց տեսչութեան հասարակաց բարւոյն. վասն՝ ոմն առանձինք, օրէնքն դնին վասն հասարակաց բարւոյն. իսկարդ՝ հասարակութեան է, կամ որոյ ունի ձեռս հասարակութեան, տեսչութեան հասարակաց բարւոյն. քանզի ոմն մասնաւոր բարւոյն է համեմատեալ վախճան մասնաւոր արուեստի, նոյնպէս հասարակաց բարւոյն է համեմատեալ վախճան հասարակութեան, կամ նորա ներգործողին. ապա։

Այլ քանզի զայս կատարիչ և զօրէնսդիր իշխանութիւ չէ հնար դիւրաւ ի գործ առնել բովանդակ բազմութեանն, իբրզի դժուարին լինէր ամենեցուն և իւրաքանչիւրոց միանգամայն ժողովիլ յայր նուաճի, յորժամ պէտք լինին հոգալ զկարիս հասարակաց բարւոյն, և դնել զօրէնս. յայն սակս սովորութիւ է բազմութեանն փոխադրել զիրաւունս իւր, կամ զկատարիչ իշխանութեան իւր, կամ յոմանս ի ժողովրդենէ անխտիր յայր վիճակէ, և ասի՝ Սենեկապետական. կամ ի սակաւ ազգանոս, և կոչի Ընտրապետական. և կամ ի մի միայն, եթէ վն անձին ևթէ, և եթէ վն յաջորդացն իրաւամբ ժառանգուն, և ասի Ինքնակալական։

Այսպէս իշխանութեան օրէնսդրութեան ի վն քրիստոնէից, և մանաւանդ ի վն արդարոց, որոնան եկեղեցւոյ Լուսերականք, և Կալվինականք, յայսմ զհետ երթեալ Վաղինեանց, Եկկլեսիայ, և Հուս Հովհաննու, զորս դատապարտեաց ժողովն Կոստանդիոյ։ Ընդդեմ որոց

Ասելի է երկրորդ։ Կատանի ժխեղեցին Ռէնի իշխանութեի օրէնսդրութեան։

Հուց. Նախ՝ աւանդութեի։ Կորին իսկ առաքեալքն, Կործ. ժԵ. Եդին զօրէնս ի բաց կալոյ ի զհեթոյ կռոց, և ի հեղձուածեալ. և այդէն ասի զկողոտ. * Հրկեր .... պոռնկութենէ պահել զանձինս առաքելոցն։ Հորմէ խնամալք, թէ այն օրէնք առաքելոց ոչ էին ուղղիչ միայն, այլ կեղծին հերետիկոսք, այլև պարտաւորիչ։ Հառաքելոց անտի մինչև ցայժմ եկեղեցին միաբորդութեի սէ քահանայապետաց, և ժողովոց՝ եդ զօրէնս, զորս յարգութեամբ ընկալան համօրէն հաւատացեալք։

Երկրորդ՝ բանիւ։ Եկեղեցին Ռէնի է հասարակութեի քաջ կարգաւորեալ, քանզի ոչինչ եթող պակաս ի նմա Ռէն. իսկարդ՝ յայմ քաջ կարգաւորեալ հասարակութեի՝ պարտ է ըստ պարագայից, և ըստ հարկաւորութեանցն ծագելոց, լինել իշխանութեի օրէնսդրութեի. ապա թէ ոչ՝ կործանի. ապա։

Արդ՝ զայս իշխանութեի ունի ծայրագոյն քահանայապետն, և ընդհանուր ժողովք օրինապէս գումարեալք ի վն բովանդակ եկեղեցւոյ. փոխանորդք քահանայապետին՝ ի վն գաւառաց փոխանորդք եպիսկոպոսունք՝ ըստ խորհրդոյ ժողովոյն կանոնիկոսաց՝ ի վն թեմից իւրեանց. ազգային՝ և գաւառական ժողովք՝ ի վն ազգաց, կամ գաւառաց իւրեանց. և ընդ-

(1) Ընդ. պ. 3. բաղ. (2) Ընդ. բաղ.

ձեզ հանդերձական ժողովք կարգայ կրօնաւորաց՝ ի վեր համօրէն կարգի իւրեանց։

Ասելի է երրորդ։ Իշխանութեան օրէնսդրութեան ոչ կախի զբարեկեցութենէ վարուց. և վն այն ունին զայն՝ ամ իշխանք, եթէ աշխարհականք, և եթէ եկեղեցականք, եթէ բարիք, և եթէ չարք։

Յուզանի։ Ա՛յս ինքն Վռ. Աստե. իբ. հրամայեաց տալ հարկս կայսեր հեթանոս իշխանի։ Ընդ՝ իբ. հրամայէ հնազանդել դպրաց, և փարիսեցւոց, որք ըստ օրինացն պատուիրեն, թէպետ չար էին, և անարգեալ։ Առաքեալն՝ Հռոմ. ժգ. ուսուցանէ՝ լինել իշխանաց՝ ևս և անհաւատից՝ պաշտօնեայս Աշ, և թէ պարտ է հնազանդ լինել նց, ոչ միայն վն բարկութենն, այլև վն մտացն խղճի։ Նոյնպէս և Տիտ. գ. և ա. Պետր. բ։ Ա՛յդ յիրաւի դատապարտեցան ի ժողովն Կոստանդնեայ յայնմդ Նախագաւսութիւք։ Առաջինն գում. 8. Ուր է թէր տպաւորութիւն, այր է եղկելոյս, յորմէ ի՞նչ հանելոյ ձեզ. և երեքտասանսերորդն Վիկտորեան։ Երկրորդն գում. 15. Ուր վերջ զինեհոգբոյն Վռն, կամ Պետրոն, նեմ ոչ երկնէք զնէ ձեր ի վեր։ Ի երկոտասանսերորդն Հուս Յովհաննու։

Խնդրիցես։ Վանապատիկ են օրէնքն։

Պէտ։ (1) Ոչն քառապատիկ։ Ոմանք են յաւիտենական, ոմանք բնական, ոմանք ածային դրական, և այս ևս է կրկին, հին, և նոր. և ոմանք մարդկային, և սա ևս դարձեալ է կրկին, եկեղեցական, և քաղաքական։

մանց արարածոց, ի կարգի առ բարին հասարակաց համօրէն տիեզերացս։

Յուզանի՝ (3) Օրօրինակ յամ արհեստաւորս յառաջագոյն գոյ բան նոցին, որք կազմին արհեստիւ, նոյնպէս և յամ կառավարիչս յառաջագոյն գոյ բան կարգի նոցին, զորս առնեն նք այնոքիւք, որք անկանին ի ներքոյ կառավարութիւն. և այլ բան առնելի բանցն արհեստիւ՝ կոչի արհեստ, կամ գաղափար արհեստակերտ իրաց, նոյնպէս և բանն կառավարչին ներգործութեանց հպատակաց՝ ստանալ զբան օրինաց, պահմամբ այլոցն, զորս վերագոյնք ասացաք լինել յետութիւք օրինաց, իսկզբ՝ Ընդ ոչ միայն է կարողութիւք իրով հասուիչ համօրէն իրաց տիեզերացս, առ որս բաղդատի իբրև արհեստաւոր առ արհեստակերտածս, այլ ասացաք՝ ա. մ. խ. 14. պ. 8. այլև է կառավարիչ ամ ներգործութեանց, և շարժմանց, որք գտանին յարարածս, այլ անդէն՝ խ. 103. պ. 5. ցուցաք. ասյս զբօրինակ բանն ածային իմաստուն, ըստ որում նմանապարտչագործեցան ամ ինչ, ունի զբան արհեստի, կամ զգաղափարի. նոյնպէս բանն ածային իմաստուն ըստ որում շարժէ, և ուղղէ զամ առ պատուպատշաճ վախճան, ստանալ զբան օրինաց։

Խնդրիցես երկրորդ։ Արդեօք ի յաւիտենական օրինաց յառաջգան այլ ամ օրէնք։

Պէտ. (4) այո։

Յուց. Նախ։ Առակ. ը. 15. իմաստութեան յաւիտենական, որոյ բանն է օրէնք յաւիտենական, ասէ. * Ինձ լնափառութ լնափառութքեն, և հզօրք գերեն զբերդութ-ընկ. (ըստ Լայտ. և օրինադիրք, վճռեն զբերդութ-ընկ)։ Հռոմ. ժգ. 1. * Ոչ-ութ է իշխանութ-ընկ, եթէ ոչ յԱ՝։

Յուց. երկրորդ։ (5) Ամ ստորակարգեալ շարժօղս պարտ է զօրութեն երկրորդ շարժողին իջանել ի զօրութէ առաջնոյ շարժողին, վասն երկրորդ շարժօղն ոչ շարժէ, բայց եթէ ըստ որում շարժի յառաջնոյն. իսկզբ կառավարեն է շարժել ինչ. ապա ի կառավարիչս պարտ է բանին կառավարելոյ յառաջնոյ անսի կառավարչէ իջանել յերկրորդ կառավարիչս. և այսպէս տեսանեմք, զի բանն առնելոյ ի քաղաքի իջանէ յիշխանէն ի ստորին պաշտօնատարս, և յարհեստականս բանն արհեստական ներգործութեանց իջանէ ի ճարտարապետէն ի ստորին արհեստաւորս։ Առանձ. իսկ.

Ս. ԻՃՈՒՐՆ ՈՒԹԻՒՆ Ո։

Ի վեր յաւիտենական և բնական օրինաց։

ՍԲՆ ՕՒՄՆ՝ ԽՈ. 93. Ե 94։

ՊՐԱԿ. Ը։

Ի վեր յաւիտենական օրինաց։

Խնդրիցես նախ։ Զինչ է յաւիտենական օրէնքն։

Պէտ. (2) Յաւիտենական օրէնքն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ բան ածային իմաստութեն, ըստ որում է ուղղիչ ներգործութեանց, և շարժ-

(1) Ընդ՝ Ե. 91։ (2) Ընդ՝ Ե. 91. պ. 1. Բաղ. (3) Ընդ՝ Ե. 3. Բաղ. (4) Ընդ՝ պ. 3. Բաղ. (5) Ընդ՝ Բաղ.

[illegible]արդ՝ օրէնքն յաւիտենական է բան կառա-
վարութեան յաւաջին, և՝ ի գերագոյն կառավա-
րիչն. ապա ամ բանք կառավարութեան, և ըստ
հետևորդի՝ ամ օրէնք, որք են՝ ի ստորին կա-
ռավարիչս, իշխանն՝ ի յաւիտենական օրինաց։

Հաստատ։ Հաւիտենական օրէնքն է օրէնք
ըստ էութեան, իսկ այլ ամ օրէնք են օրէնք
ըստ հաղորդութեան. իսկարդ՝ որ է այսպիսի ըստ
հաղորդութեան, իմանալ յայնմանէ՝ որ է այսպիսի
ըստ էութեան, ոչ ջնջմանն՝ի ջուրն իմանէ՝ի
հրոյ. ապա։

Արդ՝ երրակի մարթի է իմանալ զիմացանէն
պլոց օրինաց՝ի յաւիտենական օրինաց։ Ա՚նախ՝
իրրև՝ի գաղափարէ. վասն ամ օրէնք՝ առ լի-
նելոյ արգար, պարտին լինել համաձայն յաւի-
տենական օրինաց։ Երկրորդ՝ իբր յարարչա-
կան պատճառէ. վասն ամ ստորին իշխանութեանն
օրէնդրութեան է Ա՚Ն, ըստ որում Ա՚ն հաս-
տնելով զմարդկային բնութեան իրրև ընկերա-
կան, ետ նմա զիշխանութեան կառավարութեան, և
օրէնդրութեան, առանց որոյ չէր հնար կալ ըն-
կերութեան, կամ հաստատակութեան, ըստ այնմ
Ա՚ստ. ժա. 14. " Որոց ոչ կայ առաջնոր-
դութիւն, ի[illegible]ան ոչ ղեկավարեն. (ըստ Ա՚ստ.
որ ոչ կայ կառավարչաց, իրբեւ ծաղկաբերն)։
Իսկ հաստատակութեան, քանզի ոչ կարէր դիւրաւ
զայս իշխանութեանն ինքնին՝ի գործ ածել, ետ
զայն սակաւուց, կամ միոմ, ոչ ասացաք՝ի
նախընթաց վիճաբանութեանն. ուստի ամ իշխա-
նութեան է արարողապէս Ա՚Ն միջնորդութեան,
կամ անմիջնորդապէս։ Ա՚ն երրորդ՝ ըստ օրում
օրէնքն յաւիտենական, միջնորդութեամբ լուսոյ
բանին, կամ հաւատոյ, ազդէ, և ցուցանէ,
թէ զինչ, և ի՞րբ պարտ իցէ սահմանել զո-
բինս, ըստ զանազանութեան պարագայից, ան-
ձանց, տեղեաց, և ժամանակաց։

Գ Լ Ո Ւ Խ. Ի.

Ի վերայ բնական օրինաց.

ՍՔՒ Թոմ. Ի. 94.

Սկզբիցս նախ։ Օ՞րինչ է բնական օրէնքն։
Գլեմա՛. Ընդ միջ զանազան կարծեաց՝
շմարտագոյն երևի, թէ բնական օրէնքն ոչ
այլ ինչ է, քայց եթէ բնական լոյսն, ըստ
որում տպաւորեալ, և հաղորդեալ՝ի յաւի-
տենական բանէն, կամ՝ի յաւիտենական օրի-
նաց։ Վասն ըստ պատ ստուգի ամ, զորս
սովորութեամբ է ընծայել բնական օրինաց։ Ա՚նախ՝
բնածին է ընդ մեզ, և գտանի՝ի մանկունս, և
յանմիտս։ Երկրորդ՝ ոչ միայն է ցուցական,
այլև պատուհրողական բարւոյ, վասն է տպաւո-
րութիւն, և հաղորդութեամբ յաւիտենական օրի-
նաց, և ըստ հետևորդի՝ իշխանութեամբ վերնագո-
նի առ ստորինն։ Ա՚ն երրորդ՝ պարտաւորե
ածային իրաւանց, զի է անընդհատապէս Ա՚Ն։

Ա՚նդրիցս երկրորդ։ Արդեօք բնական
օրէնքն փակէ զբազում պատուիրանս, թէ զմի
միայն։

Պ՚նեմ, (1) թէ փակէ զբազում պատուհ-
րանս, այլ ամենեքեան ևս հինինն յայս մի
միայն. Ի՚սքն է սիրել, ըստ է ներչել։

Ա՚ն զանազանին (2) պատուհիրանք բնական
օրինաց՝ յայնս, որք են ըստ ինքեան ծանու-
ցեալ ամենեցուն, զորօրինակ են առաջինն և
ընդհանուր պատուհիրանքն, ըստն է առնել,
ըստ է ներչել։ Զի[illegible] ոչ ի՞ր լինել ուրէ,
այլ՝ի ոչ արուցել. և այլն. և յայնս, որք են
առաւել բացորոշեալ, և անընդհատապէս յա-
ռաջ ածին յաւաջնոյն անտի, ոչ են տանեա-
բանեալ պատուհիրանքն. այլև՝ի հետևորս,
որք միջնորդութեամբ ևեթ յաւաջ գան յաւաջ-
նոցն, ոչ են բաղումք, որք վերաբերին՝ի
դաշինս։

Ա՚նդրիցս երրորդ։ Արդեօք օրէնքն բնուճ
պարտաւորէ զամ մարդիկ, ևս և զմանկունս,
և զանմիտս։

Պ՚նեմ՝ այո. այլ զմանկունս և զանմիտս պար-
տաւորէ անկատարապէս միայն, և յաւաջնում
ներգործութեանէ, և ոչ կատարելապէս, և յեր-
կրորդում ներգործութեանէ։

Պատճառ առաջին մասին է. զի բնական
օրէնքն յամենեսին, ևս և՝ի մանկունս և յան-
միտս, ընդ բնութեանէ է բնածին, ոչ ասացաք.
այնպէս՝ մինչև զրոս առնեն մանկունք և ան-
միտք ընդդէմ բնական օրինաց, լինել պիղծ
և անարժան, զորօրինակ եթէ հայհոյեսցեն,
դիճասցին, և կամ զայլ ինչ՝ որ ասցին նման՝
գործեսցեն, և չէ արժան ուժգ՝ ածել զնո
յայսպիսի ինչ, որ է յայտնի նշան՝ փակիլ
նոցա ընդ բնական օրինօք, և պարտաւորիլ
նոսա գէթ յաւաջնում ներգործութեանէ։

Պատճառ երկրորդ մասին է. զի մանկունք
և անմիտք՝ ոչ այնպէս պարտաւորին բնական
օրի-

(1) Ա՚ստ՝ ի. 94. գ. 2։ (2) Ա՚նդ։

օրինաք, մինչև յանցանելն ընդ[illegible]՝ մեղանչել, և լինել պատժապարտ, այլ ի մեղաց և ի պատժոց անբասիր լինին, ցուցանի այս օրինաք ոչ է նոյ հրատարակեալ. քանզի հրատարակի ներգործական աղետութեանն, կամ տրտմախոհութեամբ, որոց չեն ընդունակ, նմին իւրի և ոչ պարտաւորէ զնա կատարելապէս, և յերկրորդում ներգործութեան։

Ինդրիցես երրորդ։ Արդեօք ամ պարտաւորութեանի է գործ բնական օրինաց։

Պիտեմ։ Ոչ ամ պարտաւորութեանէ մերձաւոր գործ բնական օրինաց, բայց է հեռաւոր գործ։

Պատճառ առաջին մասին է. վասզի դրական օրէնք, եթէ ածային, և եթէ մարդկային, ըստ ինքեան անընդմիջապես պարտաւորեն, և ոչաք ասէ, թէ պարտաւորութեանն ծոմապահութեան քառասնորդական պահոց, տարեկան խոստովանութեանէ, հաղորդելոյ ի զատկին, հաւատալոյ, յուսալոյ, և այլն, ծագի ի մերձոյ, և ըստ ինքեան յօրինաց բնութեան։

Պատճառ երկրորդ մասին է. Այնպէս դրական օրէնքն պարտաւորէ, վասզի բնական օրէնքն ազդէ, և պատուիրէ, թէ պարտ է հնազանդիլ օրինապէս հրամայողի, և ըստ այսորիկ ուսուցանեն ամ[illegible]արանք, թէ ոչաք յետս դառնայ յԱ՝ի իբրև ի գերբնական արարչապետէ, առանց յետս դառնալոյ ևս ի նմանէ՝ իբրև ի բնական արարչապետէ, որում չէ հնար ճշմարտիլ, բայց եթէ՝ զի յանցանելն զերբնական օրինաք, յանցանէ միանգամայն և զբնական օրինաք։

Իսկ թէ արդեօք բնական իրաւունքն զանազանիցի ի յիրաւանց ազգաց, և զիւրդ, աւանիկ ունիս տեսանել ի Ճառն՝ ի վերայ իրաւանց՝ վիճ. 1. պ. 3։

Ոչ գարձեալ՝ թէ արդեօք հնար իցէ լինել անյաղթելի տգիտութեանն իրաւանց բնութեան, տես ստորասաքար լուծեալ, և լիով ցուցեալ ի Նախընթ. Ճառն. վիճ. 5. պ. 4։

Ա նայ մի միայն խնդիր, և այն ևս երևելի յոյժ, թէպետ գուցէ առաւել յուզի այն խնդիր զանոնանէ՝ քան թէ զերբե, այս է՝ արդեօք բնական օրէնք ընդունին զանօրինաւմն։

Ա յ՝

Պ Ր Ա Կ. Գ.

Ընդէ՞ր բնական օրինաց հնար է լինել փոփոխումն։

Պիտել պարտ է, զի տնօրինաւմն է կրկին, յատուկ, և անյատուկ, ոչ և կոչեն։ Յատուկ կոչեցեալ տնօրինաւմն է հեռուստգումն օրինաց, կամ պարտաւորութեանէ ի յիմիք մտնալոյ, արարեալ ի նմանէ՝ որ ունի զիշխանութիւն. կոչեալ միայեալ նիհոյ օրինացն այնպէս անփոխ, մինչև միայր պարտաւորութիւն նի, եթէ ոչ գայր ի վեր իշխանութիւնէ տնօրինողին. վեր թէպետ և տնօրինաւմն ենթադրէ զնիհոյ օրինաց, սակայն տարբերի յայնմանէ, զի առ մեկնութեանն ոչ պահանջի իշխանութիւն, այլ շատ է խոհեմութիւն, և գիտութիւն։

Ընդյատուկ կոչեցեալ տնօրինաւմն է, յորժամ օրէնադիրն, և կամ այլ ոք այնպէս փոխէ զնիւթ օրինացն, մինչև դադարիլ այնուհետև ի փակելոյ ընդ օրինաք։

Ա՛ն այսորիկ յատուկ տնօրինաւմն վերաբերի առ օրէնադիրն, կամ առ վերնագոյնն, իսկ անյատուկն վերաբերի առ տէր նիւթոյն, եթէ իցէ օրէնադիր, կամ վերնագոյն, և եթէ ոչ, ըստ այսմ Ա՛ն՝ի շնորհելն Իսրայելացւոց զնզղպուտ[illegible]գ խպտացւոյն՝ արար ոչ զտէր, և ոչ ոչ զօրէնադիր։ Ասպէս առանձինն ոք, որ ինձ զայրոյս հարիւր դահեկանաց, առնէ ոչ զտէր այսր պարտուց, և ոչ ոչ զվերնագոյն։ Ըստ հակառակ՝ եթէ Ա՛ն, և կամ պատն տնօրինէր ումեք զօրէնս ծոմապահութեան, կամ սրբելոյ զշաբաթս, առներ ոչ զվերնագոյն, և ոչ զօրէնադիր։ Ըստ յայսմանէ ծագի այլ տարբերութիւն. զի յատուկ տնօրինաւմն ուղղակի անկանի ի վեր օրինաց. իսկ անյատուկն ուղղակի անկանի ի վեր նիհոյն, կամ պարտաւորութեանն. այնպէս զի որ տնօրինի յատկապէս, զօրօրինակ՝ի ծոմապահութեանէ, ոչ ևս պարտաւորի յօրինաց ծոմապահութեան, ոչ պարտաւորին այլք, իսկ որ տնօրինի անյատկապէս, զօրօրինակ՝ի հատուցանելոյ զպարտս՝ որ թողեալ լինի, կամ՝ի դարձուցանելոյ զգզղունին այլոյ՝ որ չնորհի նմա՝ի ձեռն նի, միշտ պարտաւորի ոչ զայլ ամ մարդիկ՝ի բնական օրինաց՝ ոչ գողանալ, կամ՝ հատուցանել զպարտս, իսկ այն՝ զի աստ և այժմ օրինապէս, կամ

կամ բառնայ զինչ այլոց, և կամ ոչ հատուցանէ զվարսս, ոչ է վն այնորիկ զի զերծ է յօրինաց աստի, այլ վնզի ոչ ՚ՇՆան՝ ոչ ինչ ք այլոց, և ոչ պարտք. ուստի և ոչ նիւթ օրինաց։ Ա՛յսքանիկ եթէ քաջ քննեսցին, և ի միտ առցին, բառնան զՀամանուանութիւնս, որովք բաղումք ի պատրանս անկանին յայս նիւթ։

Ասելի է (1)։ Լաւ ոչ ինքն Ա՛Ծ բացարձակապէս կարող է անօրինել յատկապէս ի բնական օրէնս, այլ քաջ անօրինէ անյատկապէս։

Ի հասարակագոյն ընդ սէյն Թովմայի ընդդէմ Ակովտականաց, որք ընդ առաջնորդին իւրեանց գնեն, թէ Ա՛Ծ կարող է անօրինել ի պատուիրանս երկրորդ տասնտակին միայն, բաց ի պատուիրանէն ոչ առնլոյ։

Հայուց նախ։ Ա՛Ծ ոչ կարէ առնել, զի նոքին՝ որք արգելեալ լինին իրաւամբք բնութենէ, զորօրինակ՝ առնլութենէն Ա՛յ, առերդմնութենէ, մարդասպանութենէ, գողութենէ, շնութենէ, գիճութենէ, սգոմանկանութենէ, անամնագիտութենէ, և որ ի կարգին, իցեն օրինաւոր, Համեստ, և ոչ անհամաձայն բանի, և ոչ որք պատուիրին, ոյք են պաշտամունք կրօնի, արդարութենէ, և այլն. ըստ տեղւոյն, և ըստ ժամանակին, ոչ իցեն Համեստ, և պարտաւորեալ, ի կալ ՚ՇՆալ նիւթոյ օրինացն անփոփոխ. ապա ոչ է կարող անօրինել յատկապէս ի բնական օրէնս։ Հաւանութիւնս յայտ է ի ծանօթութենէն, զոր տուաք յատուկ անօրինման, որ է թուլացուցումն պարտաւորութենէ օրինաց՝ ի կալ ՚ՇՆալն նիւթոյ նոր անփոփոխ. այնպէս՝ զի որ յատկապէս էր արգելեալ, անհամեստ, և ապօրինաւոր, առանց փոփոխութենէ նիւթոյն, լիցի անօրինմամբն Համեստ, և օրինաւոր։ Հայուց առաջարկ։ Ա՛յն ներգործութիւնք, զորս Թուեցաք, և որք ի նոցին սակի՝ արգելեալք ի բնական օրինաց, են ի ներքուստ, և ըստ բնութենէ իւրեանց, անկախ ի կամացն Ա՛Յ, պիղծ, չար, և անհամաձայն բանի. և ներգործութիւնքն պատուիրեալ ի բնական օրինաց՝ են նոյնպէս ըստ բնութենէ ի ներքուստ՝ անկախ ի կամացն Ա՛Յ՝ Համեստ, և պարտաւորեալ ըստ տեղւոյն, և ըստ ժամանակին. իսկարդ՝ Ա՛Ծ ոչ է կարող առնել, զի այն՝ որ է ըստ ինքեան այսպիսի, կալով անփոփոխ, ոչ իցէ այսպիսի. այլ ոչ կարէ առնել, զի մարդն ՚ՇՆալով՝ մարդ՝ ոչ իցէ կենդանի բանական, և հրոյ ՚ՇՆալով հուր՝ ոչ իցէ պատշաճ ջերմութեան. քանզի չէ կարող փոխել զբնութիւնս իրաց։ ապա։

Հայուց. երկրորդ՝ յայնցանէ, զորս ընդունին հակառակորդք։ Նախ՝ ընդունին, թէ Ա՛Ծ ոչ է կարող անօրինել ի բացասական պատուիրանս առաջին տախտակին, և ոչ ի ստութենէ. վասն՝ ասէ Վերանչելսկոս Ա՛ննոս. Ա՛Ծ ոչ է կարող առնել, զի ընդ՝ ՚ՇՆալով ընդ, կարող իցէ լինել օրէնաւէս. այլ երբ կարող էր փոխանակել ի նախագիծս պատուիրեանցն, կարող էր պայ առնել... զի ոչ կարող էր առնել, զի ստեպղ ոչ օրինաւէս վնաս, ոսկերբո՞ն լցցէ, հայհոյեաց, պղծեաց վնաս։ որ ոչնչեա են ըստ ինքեանց ի ներքուստ չար, զի ըե կամեցէ, ե երբե ոչ կամեցի Ա՛Ծ, միշտ ՚ՇՆան չար։ Որովհետե (միա դիր) են այնպիսի անկախ ի կամացն Ա՛Յ։ քանզի արգելեալ են զի են չար, և ոչ են չար՝ զի են արգելեալ. ապա։

ԱՂԻՒԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Գ։

Ի վերայ Տարբկային օրինաց։

Աքն Թովմա՝ Խ. 95։

ՊՐԱԿ. Ը։

Ի ՀԻ վնէյտՆԻ, հարիսարուՆԻ, արքեսուՆԻՑ, և բահամեանց Տարբկային օրինաց։

Նդրկիցես նախ։ Օրինք են մարդկային օրինք։

Պնեմ։ (2) Անարգային օրէնքն ուղիղ սահմանի. Կոչեցան Տարբկային քանի հակայն բնական օրինաց՝ ոտ բոբին հատուցոյց, յոյնոնէ՝ որ առնի վնաս հատուցանիցէ, հրատարակիցէ։ Ա՛յ մասունք սահմանիս, բաց յերկրորդէն,

(1) Աբրե՝ է. 100. պ. 8. բաղ. և ոտ 3։ (2) Ա՛ստ՝ է. 95. պ. 2. բաղ.

դէն, յայտնի են՝ ի սահմանել օրինացն առհասարակ։

Ա.րդ՝ (1) ասի, համայն բնական օրէնսդ. վասն որ մարդկային իրանն՝ի բնական օրինաց, ոչ իրրև վկարուոր կրօնակացութիւն, և կամ իրրև այնպիսի՝ որ ունիցի ընդ սկզբանց բնական օրինաց վկարուոր կապակցութիւն. զայս թէ ոչ վերաբերբեր առն նոյն իսկ բնական օրէնս. այլ իրր յատկարարար, և հատնակատնարար՝ ի նոցուն յառաջ ածեալ, և իրր նոցին քաղորոշիչ։

Ինդրիցես երկրորդ։ Արդեօք մարդկային օրէնքն իրե՞ն վկարուոր։

Պէտ՝ (2) Ոչ վկարուոր, ոչ պարզապէս, և բացարձակապէս, այլ այնպէս՝ զի ենթադրեալ զմարդկան զապարասանութեի, զապատկանութեի, և զկամուն՝ի չարն, առանց մարդկային օրինաց ոչ բաղումք զառաքինութեի, և ոչ հասարակութիք զնաղաղութեի ունել, և այահել կարօղ էին։

Ինդրիցես երրորդ։ Օ՞հարդ պարտին լինել մարդկային օրէնքն։

Պէտ, (3) բանիւնքն Իսիդորոսի՝ գիրք 5. ստուգաբան. գլ. 21. Լոյնք օրէնքն հոմանք, արդար, նրբել, ըստ բնութե, ըստ երկրին ազգութե, ըստ պարագայի տեղոյ և ժամանակի, նպատակ, օգտակար, և յարդեի՝ զի ոչ գոլորնութեամբ ինչ լինիցէ՝ ի նմա, ոչ յատուկին շահ, այլ ամ հասարակաց օգտակ բաղադրեցեալ գրեալ։ Ի այս ընկալեալ է՝ի կանոնական իրաւունս՝ զան. 4. գլ. 2։

Ինդրիցես չորրորդ։ Օ՞հարդ բաժանի մարդկային օրէնքն։

Պէտ՝ Հասարակ, և հանդիսացեալ բաժանումն մարդկային օրինաց է՝ի քաղաքական, և յեկեղեցական։ Քաղաքական օրէնք իրր՝ի բաղումն փակին՝ի մարմնի քաղաքական իրաւնց. և եկեղեցական օրէնք՝ի մարմնի կանոնական իրաւնց։ Օրերկոցուն ևս են ինչ ինչ, զոր պարտ է բացատրել աստ, մանաւանդ՝ի նպաստ համբակաց։ Ա՛յ՝

Ինդրիցես հինգերորդ։ Օ՞րինչ իմանալ պարտ է մարմնով կանոնական, կամ քաղաքական իրաւնց։

Պէտ՝ Անարմինն կանոնական իրաւնց, ըստ որում աւանդի՝ի դպրոցս, ունի զհինգ մասունս, այս է՝ զԱ՛իրն, զՁ՛ռականս, զԼ՛ռականս, զերորդին զՃռականաց, զկղերականս, և զԱ՛ռանդիս Հոգևորականաց քան և երկուերորդի, և ամենց այլոց քահանայապետաց։ Ա՛ձիրն, զոր Վրատիանոս միաշնակացն Աննդիկիտան հաւաքեաց, բովանդակէ զերիս մասունս։ Առաջինն փակէ զՀարիւր և զմի զանազանութեին։ Երկրորդն՝ զերեսուն և զվեց դատս. իրաքանչիւր դատ՝ի խնդիրս, և իւրաքանչիւր խնդիր՝ի գլուխս տրամաբանեալ։ Հերորդ խնդիրն երեսուն և երկերորդ դատին եղեալ է Ճառն՝ի մի ապաշխարութե։ Երորդ մասն փակէ զեօթն զանազանութիս՝ի վինուիրագործութեան։

Ա՛ռականն, զորս սին Հռոմմինդաս Պենաֆորդենանց՝ի կարգ Ա՛ստրոզաց հրամանաւ Երիգորի հինգերորդի հաւաքեաց, բաժանի՝ի հինգ գիրս, և գիրքն՝ի զանազան գլուխս։ Ա՛սին Ճռականք, զի փակեն զՁիրս, զսահմանադրութիս, զնամակս, և զղատաստանիս սրց քահանայապետաց։

Ա՛ռերորդն Ճռականաց՝ այսպէս անուանեալ, զի յաւել զայն՝ի մի հնգից առաջնոցն Ա՛ռիլիակիոս ուխերորդ, և սա ըստ նմին օրինակի բովանդակէ զհինգ գիրս՝ի զանազան գլուխս բաժանեալ։

Կղեմեանքն են սահմանադրութիքն սրս. րեալ՝ի Կղեմայ հինգերորդէ, կամ՝ի Ա՛ննական ժողովոյն, որում եղև նախագահ. զորս և կարգեաց՝ի Հասարակաց իրաւունս Հովհաննէս քան և երկուերորդ յաջորդ նր։

Ա՛ռարանքն՝այսպէս անուանեալ, վզգ արտաքոյ մարմնոյ իրաւնց՝ միոչչև մուծեալ էին յայն, իբր վտարանդեալ էին. ոմանք են, և սին Հովհաննու քան և երկուերորդի. և ոմանք ասին առ հասարակ այլոց քահանայապետաց։

Անարմինն քաղաքական իրաւնց բովանդակէ զղեղագրաւս, (այն է՝ ըստ Լատ. Տէճեոլիք, և ըստ Յոան. փանդեկտիք.) զմատեանն, զսահմանագրութիս, և զնորագիրս, կամ զվկայեալս։

Ողղագրաւք ասին, իբր թէ գրաւեն զողղոյն, կամ զբոլորն. վզգի զընդհանուր գիտութիս իրաւնց բովանդակեն՝ի յիսուն գիրս։

Ա՛նտեանն ասի՝ Լինելոյ ընդհատածոյ. վզգի Հռոմիանոս յետ առաջնոյ գրութեին՝ կրկին քննեաց զգուշագոյնս, և փակեաց յերկոտասան գիրս՝ի պեսպես մակագիրս տրոհեալ։

Ա՛ահ-

(1) Ինդ. (2) Ինդ. գ. 1. բան. (3) Ինդ. գ. 3. բան.

Սահմանադրութիւքն, (այն է՝ ըստ Լատ. Constitutiones,) փակին զսկզբունս իրաւանց ի շնորհս Տամբակաց, որք սկիզբն առնեն ուսանելոյ։ Փակին զբերս գիրս։

Կորակերտքն, կամ վկայականքն են սահմանադրութիք Նորին Յուստինիանոսի կայսեր, և ամենց այլոց կայսերաց։

Խնդրիցես վեցերորդ։ Արդեօք ասէ, որ ինչ փակին միանգամ յերկուսին իսկ մարմինս իրաւանց, եթէ կանոնականաց, և եթէ քաղաքականաց, ունի՞ն զզօրութիւն օրինաց։

Պէտք է նախ։ Ըստ կանոնական իրաւանցն՝ մինն Վրաստանոսի չունի զայլ զօրութիւն կամ զշնորհնակութիւն, քան եթէ զաղբերացն, և զսկզբանցն, յորոց քաղեցաւ։

Պատճառն է, զի ոչըք քահանայապետ երբեք հաստատեաց զայն։ Իսկ Վրաստիանոս, որ հեղինակն է նոր, չունէր ինչ իրաւարանութիւն։ Ի մի այսր ասէ բազում ինչ ժողովից առանց արժանաւոր ընտրութեան, և սրբագրեաւ. ինչ ինչ յիշատակէ ի կեղծակարծ մատենագրաց. և ինչ ինչ ընծայէ սմին Հարց, որք են հերետիկոսաց, ոչ ցուցանէ Եւսեբիոս զի կեղծական մատենագրաց, ի Վրաստիանոս։ Զվերնս սմին քահանայապետաց, և ժողովոյն՝ բազում անգամ ոչ յայտնեալն, այլ յայլոց հաւաքիչ մատենագրաց, և երբեմն ևս յիւրմէ խառնելով բառս, յառաջ բերէ։

Իսկ Թէպէտ Վրիգոր երեքտասաներորդ ինամ տարաւ սրբագրութեան նոր, բայց ոչ հաստատեաց զայն, այլ միայն պատուիրեաց զսրբագրութիւնն պահել, առանց յաւելուց ինչ ի նմա, և կամ պակասեցուցանելոյ. ոչ յայտ է ի սահմանադրութեն նոր, որ ի գլուխ գրոց վճռոյն տպագրեալ. և այնու առաւել ևս, զի զնի սրբագրեալն նոր գտանին ինչ ինչ ևս սրբագրելի։ Ի մի այսորիկ Յովհաննէս Ալբենտիոս Ներոմ միաբանակեցն ( ) գոստինեան արդի և քաջխմաստ մատենագրին՝ յառաջ բերէ զբացորոշի սրբազան առենի վերդպետացն Հռոմայ, որ զնոյն ասէ։

Այլ զբրս Վրաստիանոս օրինապէս յիջ բերէ ի վկայութենէ սրոց քահանայապետաց, և ժողովոյ, ունին զնոյն զօրութիւն, զոր ունին ըստ ինքեան։ Այնպէս և զբրս ճշմարտապէս յիջ բերէ յաջգային, կամ ի գաւառական ժողովոյ, զբրն մի նոցին ազգաց, կամ գաւառաց, մի ոմոց սահմանեցան, թէպէտ և ի սրոց քննչպետաց իցեն հաստատեալ. զի թէպէտ հաստատութեան զբրութիւն, այլ ոչ տարածէ զնա առաւել, ոչ ցուցանէն իրաւագէտք։ Օգտ ասել պարտ է՝ պահել զհամեմատութեին, և զայլոց, զբրս յառաջ բերէ՝ եթէ ի սրոց հարց, և եթէ ի վերջնոցն, և այլոց։

Իսկ ըստ այլոց մտանց կանոնական իրաւանց, քանզի ոչ փակին, բայց եթէ զնամակս, զպատասխանագիրս, և զահմանադրութիւնս սրոց քահանայապետաց, ունին զզօրութիւն օրինաց, ըստ որում են առհասարակ ընկալեալ. սակայն եթէ չիցեն նահանջեալ, և կամ հակառակ հաւանեալ սովորութիւն խափանեալ։ Ասմ զահմանադրութենէ, որ ի վեր օրէնսդրութեն եկեղեցւոյ, և ոչ որ ի վեր հաւատոյ, զի հաւատոյքն են անփոփոխ։

Այլ թէ արդեօք պահագիրք քահանայապետաց տուեալք միում եկեղեցւոյ՝ զօրեն, և կարօղ են կարգիլ վեր այլոց։ Պէտք է, հասարակօրէն այո. մանաւանդ յորժամ վճռական նամակք մուծեալ ի մարմին իրաւանց՝ ստացան զհաստատակաց հեղինակութիւն։ Իսկ զայս տեսանեմք ի քաղաքական պատասխանագիրս կայսերաց, ոչ յայտ է՝ գիրք ։ Ալքսանդրաւ. ի վեր սահմանադրութեանց իշխանաց։ Ասկայն ի բաց առնուլ պարտ է, ասէ Այմոն՝ յետ Խիդորոսի Վրաստիանոսի, եթէ պիտի քահանայապետին կամ կայսեր՝ վե մանաւանդ ինչ պատճառի յայտ արասցէ զանձն, զտեղին, և զժամանակն։ Վասնզի յայնժամ չէ հնար նմա վոխաբերիլ յայլ պատճառս. և յայնպիսի առաջք, հաստատեալքն խոնարհել։

Պէտք է երկրորդ։ Ըստ քաղաքական իրաւանցն՝ ունին զզօրութիւն առ այն աղբիւս, և ի գաւառս, որք ընկալան զայն, և ոչ վարին հակառակ սովորութեի. և առ նոն ևս, որք հակառակ սովորութեի վարին, ուր պակասի սովորութիւն, հաստարակաց իրաւունքն փոխարերին։

Խնդրիցես եօթներորդ։ Արդեօք բացառութիւք, և մեկնութիւք ժողովոց կարգինարաց ունի՞ն զզօրութիւն օրինաց։

Պէտք է։ Ըստ վճռոյ Աւրբանոսի ութերորդի, որ յաւուր երկրորդի ամսեանն Գոստոսի յամին 1632. ունին ինչ զօրութիւն, եթէ չեն ստորագրեալ ի կարգինարէ նախագահէ ժողովոյն, և ի քարտուղարէ նր, հնդերձ սովորական կնքովն. այլև պարտ է ի վեր գալ քահանայապետական հրամանին, զի ըստ բաւականին հրատարակեալ՝ ունիցին զզօրութի օրինաց։

ՊԼՈՒՆ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Որպէս հրաժարուելոյն պահանջէ խոստովանիլ օրինաց՝ առ 'ի պարտաւորիլ։

ԹՈՒէ պահանջի հրաժարակութիւն ինչ օրինաց՝ առ 'ի պարտաւորիլ, ասացաք վերագոյն 'ի վերայ օրինաց առհասարակ։ Այժմ խնդրի, եթէ որպիսի հրաժարակութիւն պահանջի մարդկային օրինաց։ Ոչ մարթ է լինել խնդրոյն, եթէ 'ի վերայ օրինաց պարզապէս առելոյ, և եթէ 'ի վերայ օրինաց՝ որ նորոգիչ է օրինաց և արտօնութեանց։ Այ օրոյ՝

ՅՕԴՈՒԱԾ. Ա.

'Ի վերայ հրաժարելոյն խոստովանիլ օրինաց պարզաբար առեալս։

Պատելի է նախ։ Ըստ բնութեան իրին, և 'ի բաց առեալ զդրական իրաւունս, այն հրաժարակութիւն պահանջի, և շատ է մարդկային օրինաց, որով մարթ իցէ բարեպատեհ հասանել 'ի ծանօթութեի հպատակաց. վասն յայն սակս հարկաւոր է հրաժարակութեի օրինաց, զի լինին ծանուցեալ հպատակաց. ապա ըստ բնութեան իրին՝ այն հրաժարակութեի պահանջի, և շատ է, որով մարթ իցէ բարեպատեհ և մարդկօրէն գալ 'ի ծանօթութեի հպատակաց, եթէ ոչ միանգամայն, գէթ հետզհետէ։

Երկրորդ։ Ըստ դրական իրաւանց, կայսերական օրինաց պարտ է հրաժարակիլ յիւրաքանչիւր գաւառս, կամ 'ի մայրաքաղաքս նոցա, զի պարտաւորեսցէ 'ի նոսա։ Այսպէս դնեն առհասարակ։

Յուլիանի 'ի Կորակերտէն 66. Յուստինիանոսի՝ Ա. Նոթելդրա առհանգրութիւն. ուր կայսրն սահմանէ, զի յայնժամ օրէնք իւր 'ի գաւառս պարտաւորեսցեն, յորժամ 'ի նոցին մայրաքաղաքս լեցին հրատարակեալ։

Այսս երևի ասել և զթագաւորութենէ, և գգաւառայ, որք վարին կայսերական իրաւամբ, զի Կորակերտին՝ զոր յիշատակեցաք։

Իսկ ըստ պլոց թագաւորութենէ, և գաւառաց, հաստատ պահել պարտ է զրանս առաջին ելոյակացութեանն, և կամ գուշակել պարտ է 'ի պարագային, թէ զինչ իցէ դիտաւորութիւն օրէնսդրին, բայց եթէ սովորութեին զմասնաւոր ինչ որոշեալ իցէ։

Պատելի է երրորդ։ Հաւանականագոյն երևի, թէ քահանայապետական օրինաց, որք սահմանեն զնոր իրաւունս, և 'ի մէջ բերին զնոր պարտաւորութիւն, պարտ է յիւրաքանչիւր գաւառս, և կամ 'ի թէմն հրատարակիլ գէթ զօրութիւ, առ 'ի պարտաւորել 'ի նոսա. բայց եթէ զհակառակն բուցատրեսցէ քահանայապետն։

Յուց. Նախ։ Յորս կանոնական իրաւունք ոչինչ սահմանեն, կալ պարտ է 'ի քաղաքական իրաւունս. իսկարդ՝ քաղաքական իրաւունք պահանջեն, ոչ ասացաք, զհրատարակութիւն օրինաց յիւրաքանչիւր գաւառս՝ առ 'ի պարտաւորել 'ի նոսա, և կանոնական իրաւունք ոչինչ սահմանեն զայսմանէ. ապա։ Յուց. Մեծ. 'ի նոյն իսկ կանոնական իրաւանց. գլ. ։ Պետրոս. 'Ի վէ յայտարարութենէ նորոյ գրոնոյ. ուր ասի. Յորժամ օրէնս ոչ անարգեն հաստիցն զվեռ երկեալ կանոնական իրաւանց, ապա և առհասարակ ի վերայ ամենայն ընդհանուր ժողովոյ։

Յուց. Երկրորդ։ Նայն սակս պահանջի հրատարակութեի օրինաց, զի մարթ իցէ նմա գալ 'ի ծանօթութեի հպատակաց. իսկարդ՝ այսմ անհնարին դժուարութեի, և զնոյն երկարածիգ ժամանակի հետ մարթ է կատարիլ 'ի լայնատարած իշխանութեն եկեղեցւոյ, որ ձգի 'ի ծագաց մինչև 'ի ծագս աշխարհի, եթէ միայն 'ի Հռոմ հրատարակեսցին. իսկ դիւրաւ և 'ի սուղ ժամանակի՝ եթէ հրատարակեսցին յիւրաքանչիւր գաւառս. ապա իրաւամբ հաստատի, եթէ այսպէս կամին քահանայապետք, յորժամ զհակառակն ոչ բացատրեն։

Յուց. Երրորդ՝ յանպատշաճութենէ։ Եթէ օրէնքն 'ի Հռոմ միայն հրատարակեալ պարտաւորէին ամ ուրեք, զհետ գային մեծամեծ անպատշաճութիք. քանզի զհետ գային զի եթէ օրէնքն լինէին եղծիչ, զորօրինակ ամաւնութեի 'ի հինգ աստիճանի արիանկցութեն, ամ ամաւնութիք եղելոք յայսմ աստիճանի 'ի տգիտից՝ լինէին անվաւերք. իսկ եթէ օրէնքն լինէին միայն արգելիչ, և կամ հրամայական, զորօրինակ հրամայելով զծոմ, մեռանէր տարաձայնութեի և շփոթութեի 'ի մէջ բնակչաց նորին գաւառի, կամ քաղաքի, և տեղի տայր խաժամուտութեանց, և անձկութեանց. զի որք միանգամ գիտէին ինչ զհրատարակութենէն Հռոմայ, պարտաւորէին պահել զծոմ. և 'ի չգիտելն մեծա-

ՁԾագոյն մասանց, սակաւքն՝ որք գիտէին ինչ, ոչ դիւրաւ և ոչ ըստ պատշաճի կարօղ էին պահել զօրէնս. և անտի ծագէին խմմութիւնք, և անձկութիւնք. ապա հիմամբ ասեմք, թէ սիր քահանայապետք, որոց կառավարուի քաղքր է, և բարեգութ, և որոյ տուեալ է իշխանութի՛ի շինել, և ոչ՛ի քակել, ոչ կամի օրինաց իւրեանց պարտաւորել՛ի գաւառս, մինչև իցեն հրատարակեալ՛ի նոսա, բայց եթէ պիտոյք յայտնեսցեն զիրաւորութիս իւրեանց։

Հաստատի։ Ի հասարակաց կարծիք, եթէ օրէնքն՝ ևս և քահանայապետաց՝ սովորութիւն ոչ ընկալեալ, ոչ պարտաւորեն, մանաւանդ՝ վ պյսորիկ, զի ընդհատի՝ թէ չեն միտք օրէնսդրին՝ պարտաւորել այնմ՛ յայս դիպուածս, խնդրե՛ արդարութեն, և բանին՝ առաւել ևս համաձայն է՝ ընդհատել, թէ նք ոչ գիտեն օրինաց իւրեանց պարտաւորել, վ ոչ լինել լոյն ըստ բաւականին հրատարակեալ, քան վ ոչ լինելոյն ընկալեալ, թէպետ և իցեն հրատարակեալ. ապա։

Հուսկ յետոյ սիր քահանայապետք գիտեն, թէ բազում օրէնք իւրեանց՛ի բազում գաւառս ոչ պահին՝ առ՛ի չգոյէ հրատարակուե. վ այսորիկ կոնդակն Ինոքենտեայ ոչ պարտաւորե՛ի Վաղղիա. գաղանի ամանաց թիւք՛ի տեղիս տեղիս՝ ուր ոչ հրատարակեցաւ Տրիտենդեան ժողովին՝ են տակաւին վաւեր. ըստ այսմ և այլ բազումք։ Վարձեալ գիտեն, եթէ զմեր կարծիս բազումք աւանդեն, և սակայն լռեն. ապա նշան է, թէ այս է միտք նոցա՝ ոչ պարտաւորել օրինաց իւրեանց յայն գաւառս, յորս ոչ են հրատարակեալ։

Ի սացաք նախ՝ յեզրակացութենէ. յհաճոյս պետական օրինաց, որ սահմանեն զնոր էրեսս, և՝ ի ջնջել բերեն զնոր պարտաւորութիւն. վ՛ըզի և թէ քահանայապետական օրէնք ծանուցցեն միայն զհին իրաւունս, եթէ զընականս, եթէ զնծայինս, և եթէ զմարդկայինս. շատ է ըստ զօրութեն հրատարակութենն՝ եթէ հրատարակեսցին՛ի Հռոմ, առ՛ի պարտաւորել սոքա զնոսա՝ որք զայն հրատարակութի զիարդ և իցէ գիտասցեն. նմին իրի օրէնքն հաւատալեաց, որք յայտ առնեն վերաբերիլ իմիք՛ի հաւատս, գատապարտելով զնախադասութիսն՝ կամ զդիրս, որք փակեն զմուտս ընդդէմ հաւատոց, կամ բարուց, զոնին զպէտս հրատարակելոյ յիւրաքանչիւր գաւառս՝ առ՛ի պարտաւորել զնս. այլ շատ է՝ զի զիարդ և իցէ յայտ լիցի, եթէ այնպէս ծանուցաւ յեկեղեցւոյ, կամ՛ի սէր գահին։ Իւ պատճառն է. զի ոչ են այնչափ օրէնք, որչափ բացատրութիք օրինաց արդէն հրատարակելոց. արդ՝ այսու իսկ, զի օր գիարդ և իցէ ճանաչէ, եթէ հրատարակութիք, եթէ հասարակաց համբաւով, և եթէ առանձինն խնամով, լինել իմիք ընդդէմ՝ եթէ բնական, եթէ ածային, և եթէ մարդկային ևս հրատարակեալ իրաւանց, պարտաւորի խորշել յայնմանէ. ապա առաւել ևս՝ եթէ յայտ լիցի նմա հասարակաց համբաւով, թէ հանդիսական սահմանադրութի քահանայապետն զայն լճռէ, և ծանուցանէ գնմ ըստ զօրութեն հրատարակութե, և ծանօթութե։

Ի սացաք երկրորդ. Բայց երբէք չխոտորիմ Բայոպրէնսէ յհանոյսդէն. վ՛ըզի եթէ սիր քահանայապետն յայտ արասցէ, եթէ կամի՝ զի օրէնք իւր հրատարակեալ՛ի Հռոմ՝ պարտաւորեսցէ ամ՝ ուրիք վ բռնադատիչ պատճառի ինչ, զորօրինակ՝ եթէ գիտասցէ, թէ հրատարակութե՛ի օրինաց իւրոց՝ կարի կարևոր եկեղեցւոյ՝ լինէր՛ի չարաց յանիրաւի խափանել, և կամ զի նիւթն ոչ ընդունէր զայս պաշտօն, ևն. ընդունիմք, եթէ յայնժամ պարտաւորէր ամ ուրիք. վ՛ըզի թէպետ և կարգաւորեալ բանն դնէրց զօրէնս օգտիւ, և արդեամբք, և առանց անպատշաճութե՝ պահանջէ զհրատարակութի՛ի իւրաքանչիւր գաւառս. սակայն ըստ պատահման՝ և վ հարկաւորութե մարթէ նոճալ ևս հրատարակութե լինել բաւական. և եթէ անպատշաճութի ինչ ծագեսցի անտի, մարթէ զանց առնել զայնմ՛ի, և փոխարինել զօգուտն և զարդիւնս օրինաց, որք ոչ լինէին՝ եթէ պարտ էին հրատարակիլ յիւրաքանչիւր գաւառս։ Իւ չէ իսկ նման ածենւոյ կայսեր, որ գուցէ ևս և՛ի բաց առեալ զգրական իրաւունս, զոյն ոչ կարէր. վ՛ըզի ունի զիշխանութի իւր սկզբնաւոր՛ի ժողովրդենէ, որ ըստ ոմանց ոչ համարի տուեալ նմա իշխանութի՛ի դնելոյ զօրէնս՝ առանց հրատարակելոյ՛ի գաւառս իւրեանց։ Իսկ քահանայապետն ունի զիշխանութի իւր անընդհիջապես՛ի Քրիստոսէ, նմին իրի և անկախ՛ի նկատմանէ, և յեղանակաւորութե՛ժողովրդեան, այլ՛ի գործ դնել ըստ օրում առաւել օգուտ գա-

դատաստանի՝ պատշաճիլ քրիստոնէական հասարակութեան։

Լսեցեալ է՝ եթէ բազումք օրէնք՛ի մարմնի կանոնական իրաւանց, ոչ միայն ճոռոմանքն, և այլք, որք միայն՛ի Հռոմ եղեն հրատարակեալ, այլ սակայն ամ՛ ուրեք պատուիրեն, ասպա։

Պիտի՝ նախ՝ շրջելով զձեռնարկութիդ։ Եթէ բազում օրէնք, որք ոչ պարտաւորեն ամ՛ ուրեք՝ առ՛ի չգոյէ հրատարակութեն յիւրաքանչիւր գաւառս, ոչ յայտ է՛ի ցուցմանց եզրակացութենս։

Պիտի՝ երկրորդ՝ զան. զմեծ։ Որք միայն՛ի Հռոմ եղեն հրատարակեալ՝ կերպապես, անցցէ. զօրութիւ, ուրա։ Իսկ զի այնու իսկ, զի իշխանութիւն և հրամանատ սիոց քահանայապետացդ գնին՛ի մարմնի իրաւանց, և հրապարակաւ ընթեռնուն՛ի գպրոցս, համարին զօրութեամբ՝ և առաւել ևս, նմին իրի և ըստ բանականին հրատարակեալ։ Այս իմն ինձ և զօրինաց, որք միայն՛ի Հռոմ հրատարակեալ՝ ընկալեալ լիներ, և՛ի գործ ածէր՛ի հաւատացելոց. քանզի գործն, և գործածութիւնն ընդ ամենայն զտեղի հրատարակութեն։ և ըստ այսմ կոնդակն Ինոքենտեայ ընկալաւ զօրութի՛ի բազում գաւառս։

Իսկ առ այն, որ հասարակօրէն ասի. Պապն Հռոմ չունի իշխանութիւն, և ոչ չէ՛ի պարտ, զի ոմանք իմանան այսպէս միտ, զի ոչ պարտաւանդի ընթանալ յիւրաքանչիւր գաւառս՝ առ՛ի հրատարակել՛ի նա զօրէնս իւր։ Պիտի՝ թէ պապն ոչ ունի պէտս փետրային ոտից՝ ընթանալ յամ՛ գաւառս զի հրատարակելոյ զօրէնս իւր. քանզի ամ՛ ուրեք ունի գիտելոյն որգս, զնուիրեալս, և զեպիսկոպոսունս, որոց կարօղ է յանձն առնել զայս պաշտօն։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Բ.

Ի վերայ նահանջելոյն օրինաց։

Նահանջել պարտ է ընդ մէջ նահանջողական օրինաց, որ նահանջէ զպարտադիր օրէնս, որք պատուիրեն ինչ, կամ արգելուն. և կամ որք առնեն զոք անընդունակ, կամ առնմանեն զպատիժս ինչ. և ընդ մէջ նահանջողական օրինաց, որ նահանջէ զարտօնութիս, կամ զշնորհս։ Վարձեալ՝ նահանջումն արտօնութեց, կամ շնորհաց, կամ լինի հրապարակաւ հասարակաց օրինօք, և կամ առանձինն նոճիրակաւ, կամ նամակաւք։ Ըստ զանազանութեցս ըստ այսոցիկ դնեմք զերիս յաջորդ եզրակացութիս։

Լսելի է նախ։ Որ միաւեր նահանջումն պարտադիր օրինաց՝ ոչ պահանջի հրատարակեալ, այլ շատ է՝ զի արտաքուստ յայտնեսցի, այլ ոչ եթէ՛ի միտս միայն ընդունելոյն։

Յուցանի։ Օրէնք ոչ զոք պարաւանդեն, բայց եթէ՛ի կամաց օրէնադրին, յորմէ ունին, զզօրուի պարտաւորելոյ. ապա յորժամ օրէնադիրն կամի, և յայտ առնէ, եթէ օրէնք իւր ոչ ևս պարաւանդեն, գադարի պարտաւորութի՛ն նորա. և այս այնու ևս առաւել, զի է նպատաւոր ինչ, յորմէ ոչ լինի ուժգին անիրաւութիւն, և ոչ խոչ բերի ուժգին վնաս. և յայն սակս է տարածելի։

Այ. էջ ինչ այն, եթէ պարտ է օրինաց հրատարակիլ, ոչ և ասացաք. քանզի այդ ճշմարիտ է միայն զճշմարիտ օրինաց, և ոչ զօրինացն՝ որք նահանջին զօրէնս, որք ոչ են ճշմարիտ օրէնք, այլ եղծումն օրինաց. վասն սակաւ ինչ պահանջի յեղծանել զօրէնս, քան՛ի կազմել զայն. զի չարն և եղծումն է յինչ և իցէ պակասութէ, բարին և շինութի՛ն յամենայն պատճառէ։

Ասացաք. այլ ոչ ելիչ՛ի դիպ դիպ ըմբռնեցի. քանզի զօրօրինակ մարդիկ են զգայական, նոյնպէս կատարիլն զգալի ներգործութիդ և նշանաք, և ոչ միայն ներքին իմացութի՛ն հոգւոյ, ասպա նահանջումն միայն մտոք ըմբռնեալ՝ ոչ զօրէ։

Լսելի է երկրորդ։ Յորժամ նահանջումն արտօնութե՛ն, կամ շնորհաց՝ իցէ հասարակաց օրինաց հրատարակելի, հաւանականագոյն երևի ինձ՝ ըստ ինքեան, և հասարակօրէն խօսելով, թէ պահանջի, և շատ է հրատարակութի՛ն՛ի մայրաքաղաքս իւրաքանչիւր գաւառաց, մինչև՛ի դնիլ այսր հրատարակութե՛ն՝ արտօնութիւնն լինել նահանջեալ, և ներգործութենէն՝ նահատացեալ, թէպէտ և լռին՛ի տգիտաց։

Յուցանի։ Թէպէտ և օրէնքն սոսկապէս նահանջիչ արտօնութե՛ն ոչ են ճշմարիտ օրէնք, այլ զնդիչ մանաւանդ օրինաց, բայց քանզի առաջնորդեն՛ի կարգաւորել զբարս, և ըստ այնմ պարտին գործել մարդիկ, մինչև՝ եթէ արասցեն ընդդէմ նոցին, և վարեսցին տգիտաբար նահանջեալ արտօնութե՛ն, անկանին՛ի մեծամեծ անպատշաճութիս. պահանջի, և

շատ է, դի այնպէս հրատարակեսցին, դի դիւրաւ և հեշտաւ մարթասցին դալ ի ծանօթութիւն հայատակաց. քանզի այս ամենևին հաճաձայն է բանին, և իրաւամբ համարի լինել այսմ միտք արդար օրէնադրին. իսկարդ՝ եթէ հրատարակեսցին միայն յարքունիս քահանայապետին, կամ իշխանին, գժուարաւ ժամանեն ի ծանօթութիւն հպատակաց, իսկ դիւրաւ՝ եթէ ի մայրաքաղաքս իւրաքանչիւր գաւառաց հրատարակեսցին. ապա ։

Ասացաք ։ Նոյնպէս և հասարակաց ծանօթանալ դի եթէ արձագրին վճռ արդարոյն պատճառի զհակառակն յայտ արասցէ, և կամ ստվերութիւն այլազգ ընկալցի, կալ մնալ պարտ է յերկոսին կս ։

Ասելի է երրորդ ։ Ցարժամ նահանջումն արտօնութիւն, կամ ներողութիւն շնորհելոյ ումեք անձին ։ տնզոյ, կամ իրաց, և կամ յանձնարարեալ իրաւարանութիւն, կամ այլ իշխանութեան, և շնորհաց, ոչ լինի հասարակաց օրինօք հրատարակիչն, այլ առանձինն նոքիրական, կամ նամակաւք ։ ոչ զօրէ յառաջ, և ոչ առաջնոյ զգործ իւր, մինչչէ իւր ծանուցեալ որում ունի զարտօնութիւնն ։ Ա՝ղի այլազգ՝ զհետ գայ ին մեծամեծ դժուարութիւնք ։ բազում դաշինք եղծանիւին ի միասս այլոց, բազում արձակմունք լինիւին ազինք, բազում անվաւեր ամուսնութիւնք կատարիւին, ևն ։ Այսպէս համարին առհասարակ մնասնագիրք ։ յորոց զգաստութիւն յիշատակեն, և զհետ երթան նոցին՝ Ալեքսիոս, և Ալվա ։ Այս թէ՝ հաւանականաբար համարին, թէ չէ բաւական դիպուածական ծանօթութիւնն ։ այլ պարտ է լինել նամակաւք, կամ՝ի ձեռն նոքիրակի առ այն կարգելոյ ։ և այս՝ եթէ ոչ վերկիմ, յընդհատեալ կամաց օրէնադրին ։

ՊԻՇԿՈՊ ։

Երդեօ օրէնդն ինչ՞ն զընդունելոցն ի ծաղվերդեան ։

Պահել է ։ Ազինք օրէնք, եթէ քաղաքականք, և եթէ եկեղեցականք, կախին զընդունելութէ ժողովոյեան ։

Ցոյց ։ Նախ՝ ի սէ գրոց ։ Ոսաքեանն՝ Երբայ. ժդ. ։ ՚ղ. ասէ ։ * Ո՝նդնդէք լերս, առաջնորդքդ ձեր, և հպատակ լարէք նդ ։ Հռոմ. ժգ. ։ ։ * Ա՝ռանձին որ ընդ իշխանութիւնն կայ՝ ի հնազանդութիւն ընկան կացցեն ։ և * Ո՝ր հակառակ կայ իշխանութեան, Ա՝յ հրամանին հակառակ կայ ։ Ո՝ւրեք դնի այսպիսի, կամ նման ինչ փակագիք, կամ բացատրութէ. Ե՝րկ կարի անտեղի էր, եթէ զրուցէն խանգատալ լինէր ։

Ցոյց ։ բանիւ, որով միանգամայն նախապաշարին պատճառք հակառակութեան ։ Եթէ քաղաքական, կամ եկեղեցական օրէնք ոչ պարտաւորէին, բայց եթէ կախմամբ զընդունելոցն ժողովրդեան, այն յառաջ գայր՝ կամ՝ի պակասութէ կամաց օրէնադրին, որոչ կամէր՝ պարտաւորել օրինաց իւրոց, բայց եթէ ընդ այսմիկ թէ ։ թէ, և կամ՝ի պակասութէ իշխանութեան. իսկարդ՝ չէ հնար ասել և ոչ ղմին ։ ապա ։ Ա՝նդ ։ փակէ զհիմունս հակառակ կարծեաց ։ Ցոյց ։ փորք ։ Ո՝ւր առ պակասութէ կամաց օրէնադրին. զի սովին իսկ՝ որով օրէնադիրն տայ զօրէնս պատուհիրազական բանիւ, և տիպէ զպահպանութէն՝ ի, քաջայայտ նշան է, թէ կամ պարտաւորել նմա անկամս զհետանութէ հպատակաց ։

Ո՝ւր առ պակասութէ իշխանութեան, ոչ եթէ ունին զայն օրէնադիրք՝ ի ժողովրդենէ ընդ այսմիկ ամփոփմամբ, էրէ հաւանեցոյն ձողովրդեան ։ Ա՝յսպես առաջնին՝ եկեղեցական իշխանութիւնն սկզ քահանայապետին է անբնդմիջապես՝ ի Ա՝ստ. Նոյնպես և եպիսկոպոսացն, կամ գէթ միշնորդութէ սկզ քահանայապետին ։ Ա՝ղաղաքական իշխանութէն է՝ի բազումս իրաւամբ պատերազմի, և ոչ՝ի ժողովրդենէ ։ Այսպէս այլոցն՝ որք ունին զայն սկզբնաւորաբար՝ի ժողովրդենէ, այնու իսկ՝ զի հասարակութէին տայ զայն իշխանին՝ առանց բացայայտ ամփոփման, ոչ լինի հասարակօրէն, իշխանն միայն լինի վերնագոյն, նաև իշխանութէն տուեալ ունի միայնակ զտէրութէ, և զգործածութէն անկախ՝ի ժողովրդենէ. ապա՝ եթէ կամեսցի, և եթէ ոչ կամեսցի ժողովուրդն, իշխանն ունի բացարձակապէս զիշխանութէն օրէնադրութէն, որում ամենևին պարտաւորին հնազանդիլ ։ Ա՝ստատի ։ Օրէնադիրք կարօղ են պատժովք բռնադատել զպատուհիրանաղանց հպատակս՝ի պահպանութէ օրինաց իւրեանց. ապա և չընդունելութէ նդ. ապա իշխանութէն՝ զոր ունին տալոյ զօրէնս, և պարտաւորելոյ, ոչ կախ զընդունելութէ հպատակաց ։

Ա՝սի՛ցես ։ Օրէնքն ընկալեալ և պահպանեալ՝ հակառակ սովորութէ ժողովրդեան տա-

բագրի, և դադարի՛ ի պարտաւորելոյ, ապա նոյնպէս՝ և առաւել ևս՝ օրէնքն՛ի ժողովրդենէ՛ի սկզբան անգ ոչ քնկալեալ, ոչ սկսանի պարտաւորել։

Պ[ետ]ե՛մ զան. զառաջարկ։ Օրէնքն հակառակ սովորութի՛ւն լռելեայն, կամ յիրաւունս յայտնեալ հաւանութե՛ւն սրբենգրին տարագրի, և դադարի՛ ի պարտաւորելոյ, ընդունիմ զառաջարկ. և զհետև։

Ասիպիցես՝ ի Վաղղիա, ի Սպանիա, և՛ի Ռեղգիա օրէնք քահանայապետաց ոչ ունին զգօրութի՛ւն, բայց եթէ ընկալեալ լինին՛ի գերագոյն ատենի, և թողլ տուեալ՛ի հրատարակիլ, կամ ոչ՝ հասարակօրէն ասեն, բայց եթէ ունէին չշա՛ռ-ութիւն. ապա։

Պ[ետ]ե՛մ։ Այք են արտօնութի՛ւնք, կամ ոչ կոչեն՝ ազատութի՛ւնք՛ի ընդհանելոյ, կամ հաւանութե՛ւն ծայրագոյն քահանայապետաց։

Ա[ՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ Գ։

ի վերայ իշխանութե՛ւն տարբերեալ օրինաց։

ՍԷն Թոմա՝ Ի. 96։

Պ Ր Ե Կ Ս Ը Ա։

Երբեմն տարբերեալ օրէնս լուծել են պատճառք, յոմ ոչ գիտեմք՝ արդեօք ընդունելի՛ են։

Պատճառ է նախ։ (1) Հաւանականագոյն է, թէ մարդկային օրէնք ոչ կարեն պատուիրել, կամ արգելուլ զսոսկ ներքին ներգործութի՛ւն, որք չունին զհապակցութի՛ւն ինչ ընդ արտաքին ներգործութե՛ւնց, որպիսի են՝ պարզ խմացումն, պարզ կամեցումն, պարզ ներգործութի՛ւն հաւատոյ, յուսոյ, սիրոյ, եւն։

Հակ. Նախ՝ յիրաւանց։ Դէ. Թոմ. ՚ի մի Միմնական. Լննովկենտիոս երրորդն ասէ. Մեզ պատեալ է դեպն պատկերացոյ գործել։ Նմ գլ. Ուղեւ. նոյն մակագ. Ալեքսէյեն ոչ գործ զգործեցեաց։

Հակ. երկրորդ՝ քանիւ, առեալ՛ի սիրն Թոմ՛. ՚ի նախասիշ. տեղ։ Ոչ կարեն օրէնք պատուիրել, կամ արգելուլ զայն, զոր՛ի գործել, կամ՛ի խորշել յայնմանէ, ոչ կարեն բռնադատել. ապա թէ ոչ անօգուտ լինէին, և անգործունեայ՛ի կատարումն գործոյն. վասն մարդկի, մանաւանդ չարք, ոչ չարժին միայն բանիւք, և ոչ բացակայ պատժովք հանդերձեալ կենաց, և ոչ իսկ անտանանելի՛ և անդադարի պատժովք, այլ ներկայ, և զգալի պատժովք. իսկարդ՝ մարդկային օրէնք ոչ կարեն բռնադատել՛ի գործել, կամ՛ի խորշել՛ի սոսկ ներքին ներգործութե՛ց. ապա։ Հակ. փոքր։ Արդ ոչ կարէ բռնադատել առ այն, զորմէ ոչ կարէ դատել. քանզի բռնադատութե՛ն է ահիւ պատժոց, և պատիժն ոչ լինի տալեալ, բայց եթէ՛ի գատմանէ. արդ՝ մարդն ոչ կարէ դատել զսոսկ ներքին ներգործութի՛ւնս. ապա։

Հակ. երրորդ՝ այլով բանիւ։ Արդկային իշխանութի՛ւն օրէնադրութե՛ն է իշխանութե՛ն բռնաւորութե՛ն, և ըստ ինքեան նմին կարգեալ առ արտաքին, և առ հասարակաց կառավարութիւն. իսկարդ՝ ներգործութի՛ւնքն սոսկապէս ներքինք ոչ են նիւթ պատշաճ այսպիսի կառավարութե՛ն. ապա։ Հակ. փոքր։ Հասարակութին, եթէ եկեղեցական, և եթէ քաղաքական, է մարմին երևելի, և արտաքին. ապա օրէնադիր իշխանութե՛ն նի է ըստ ինքեան նաև առ արտաքին կառավարութի՛ս։

Բանի է երկրորդ։ Արդկային օրէնք կարող են պատուիրել, կամ արգելուլ զնելիքն ներգործութի՛ս, որք հարկաւ պահանջին առ՛ի լինել արտաքնոցն՛ի սեռ, կամ յորշեալ ինչ տեսակի բարուց։

Հակ. Որ ունի զերաւունս պատուիրելոյ ինչ, ունի զերաւունս պատուիրելոյ զոյն ամ, առանց որոյ չէ հնար այնմ լինել. ապա թէ ոչ՝ լիներ իշխանութե՛ն այն կնշանապատիր. իսկարդ՝ մարդկային օրէնք ունին զերաւունս պատուիրելոյ զբազում արտաքին ներգործութիւնս, որք պահանջին զներքին ներգործութիս առ բարեյական ամբողջութե՛ն իւրեանց յորշեալ ինչ տեսակի. զորօրինակ եկեղեցական օրէնք պատուիրեն զժամերգութե՛ն իբրև զաղօթս, առ որ հարկաւ պահանջի ներքին մտադրութե՛ն. պատուիրէ զխոստովանութե՛ն մեղաց իբրև զնարհութիւն, որ ոչ է առանց ներքին ցաւոց. զգատական հաղորդութե՛ն իբրև զգործիչ հոգւոյ, զոր չէ մարթի ստանալ սեղանակապուտ հաղորդութե՛ն. սակայն և քաղաքական օրէնք պատուիրեն զերգումն, օրում չէ հնար լինել առանց դիտաւորութե՛ն առնել

լոյ գերդուձն. զաշն, որ ոչ լինի առանց կամաց պարտաւորելոյ զանձն. ապա։

Ա՝ այսոքիկ Ղևբսանդր Լօքիներոդ իրաւամբ գատապարտեաց զայս նախադասութիւն. Որ առանն կամելն զանձնէ իսկապէս ընտրել, վճարել զբերս եկեղեցոյ։ Այս Լենտիկինտիոս մետասաներորդն զայս. Կապարկ պապունչեանն գրչեկան հաղորդութիւնէ անջատելոյ ճշմարտութիւն չէ։

Ասելի է երրորդ։ Հաւանականագոյն է, թէ կարօղ է մարդկային օրէնքն պատուիրել, կամ արգելուլ գնեցքին ներգործութիւնն, որ յարակցի ընդ արտաքինոյն, իբրև զպատճառ նորա ըստ պատահման միայն։

Հայց. Նախ՝ Աղեքսանդր առաջին՝ ի վերջին միայնակ գիրք 3. մակագ. 10. նզովէ զմիայնակեացն, որ երթայ յեկեղեցական առաքինութիւն՝ գիտաւորութիւն ամրաստանելոյ զառաջնորդն. իսկարդ՝ գիտաւորութիւն ամբաստանելոյ զառաջնորդն յարակցի իբրև զպատճառ ըստ պատահման միայն երթալոյն յեկեղեցական առաքինութեան, քանզի կարօղ էր երթալն յառաջ գալ յայլմէ պատճառէ։

Հայց. երկրորդ։ Ներքին ներգործութիւնն, որ է պատճառ արտաքինոյն՝ թէպէտ և ըստ պատահման, և լանէ առ արտաքս, և լինի ըստ ինքեան յայտնի բանիւ գործոյ իւրոյ, ընդ որում կացուցանէ զմի ներգործութի՝ ի սեռի բարուց, և զմի մեղս, թէպէտ և ըստ պատահման է գաղտնի, զի ոչ լինի գիտացեալ ազդեցութիւն նր՝ ի ներգործութիւնն, ոչ արտաքին ներգործութիւնն, որ լինի առանց վկայից, ըստ ինքեան է յայտնի, զի լինի առ արտաքս. թէպէտ և ըստ պատահման է գաղտնի, վասն զի ոչ լինի գիտացեալ՝ թէ եղև առ արտաքս. ապա զըօրինակ սա կարօղ է անկանիլ ընդ օրինաց վն գոյութիւնն, զոր ունի առ արտաքս, նոյնպէս և նա վասն պատճառականութեանն, զոր ունի առ արտաքս։

Պ Ր Ա Կ. Ե։

Օրինդր պարտ է դնել ղեղջս պատուիրանին առ՝ ի կատարել զբերն։

Ասելի է նախ։ (1) Ա՝ ի ընդ զբերն՝ պարտ է լինել գործոց պատուիրանին գիտութ, և կամաց։ Այսպէս է. վասն օրէնք պատուիրեն զներգործութի մարդկային, քանզի պատուիրեն մարդկան, նմին իրի և՝ ի գործել մարդկօրէն, և ոչ անասնօրէն. իսկ ներգործութիւնն ոչ է մարդկային, բայց եթէ լիցի գիտութիւն, և կամաց։

Ըստի ունիս մակաբերել, թէ նա՝ որ՝ ի քուն, կամ յարբեցութեան առ ժամերգութիւնս, տեսանէ զպատարագ, և՝ ոչ կատարէ զբերն, այլ պարտաւորի զլինի քնոյն, կամ արբեցութեանն՝ վերստին ասել ժամերգութի, և զայլ պատարագ տեսանել։

Ասելի է երկրորդ։ (2) Ա՝ կատարումն օրինաց ոչ պահանջէ լինել գործոց պատուիրանին յունակութէ առաքինութեան, կամ յաճային սիրոյ։

Պատճառ (3) առաջին մասին է նախ՝ զի ոչ ոք պատժի իբրև զբրինազանց, որ զօտարին ինչս հատուցանէ, կամ պատուէ զծնօղս, թէպէտ և ոչ արասցէ զայն յունակութէ արդարութեան, կամ կրօնի։ Ա՝ երկրորդ՝ զի գործելն յունակութէ առաքինութեան է վախճան օրինաց, քանզի յայնսակս ահմանին օրինօք գործք պատուիրանացն, զի մարդիկ լինիցին առաքինի. արդ՝ վախճանն օրինաց ոչ անկանի ընդ օրինօք. ապա։

Պատճառ (4) երկրորդ մասին է, զի պատուիրանն ածային սիրոյ է ստորասական, որ ոչ պարտաւորէ ընդ միշտ։

Ըստի ունիս մակաբերել նախ՝ թէ մարթէ է ընուլ զմարդկային օրէնս գործովք, որ ըստ առարկային իցէ բարի, թէպէտ և չար պատգայիւք ապականեալ. զորօրինակ՝ եթէ ոք ծոմս պահեսցէ՝ առ խնայելոյ՝ ի ծախս, կամ առ սնուիտառութեան։

Ունիս մակաբերել երկրորդ, թէ ընու զօրէնս նա, որ չունի զդիտաւորութեի կատարելոյ զպատուիրանն. ոչ եթէ ոք ոչ գիտելով, կամ ոչ յիշելով, եթէ օրն այն է հրամայեալ տօն, տեսանէ զպատարագ վն ջերմեռանդութե, կատարէ զպատուիրանն. և ոչ պարտաւորի տեսանել զայլ պատարագ. վասն օրէնքն, ոչ յայտ է յասացելոցս, պատուիրէ միայն դնել զգործն մարդկօրէն, և ոչ զվերադարձ դիտաւորութեին հնազանդելոյ, և մանաւանդ՝ զի է այն սոսկ ներքին ինչ. քանզի չէ իսկ հարկ, զի

(1) Ա՝ ի. 100. գ. 9. բ. (2) Ա՝ ընդ. Ե գ. 10. բ. (3) Ա՝ ընդ՝ գ. 9. (4) Ա՝ ընդ՝ գ. 10. բ.

զի որ հնազանդէ, ՚ի վերադարձ և՛ ՚ի նշանակեալ ներգործութեանն առասցէ, կամիմ հնազանդել. այլ շատ է՝ զի արասցէ զգործն պատուհասիրեալ։

Լինդրիցես։ Եթէ ոք դնելով զգործ պատուհասիրանին, դրականապէս ոչ կամեցի նովաւ կատարել զօրէնս, կատարէ զայն։

Պիտեմ, հաւանականագոյնս՝ այո՛։

Պատճառն է. զի որովհետև պարտաւորութիւն օրինաց կախի ՚ի կամս օրէնսդրին, և ոչ ՚ի կամս հպատակին, չէ կարող հպատակն նահանջել զայն պարտաւորութենի, կամ խոտոր նել, զի մի կատարեսցին օրէնք նովին գործով որով օրէնսդիրն կամի կատարիլ. իսկապէս օրէնսդիրն պատուհասիրէ միայն գործ պատուհասելի ըստ գոյացութեան, զօրօրինակ գծոմն, գտեսութիւն պատարագի, և՝ այս ՚ի դնելն այն ՚ի գործ, զոր ինչ և ասացիս, կամ կամեցիս, կատարին օրէնք, և դադարի պարտաւորութիւն նո՛ր։

Ասի՛ ունիս մակաբերել ՚ի խօսիցդ, յորժամ ՚ի ժամերգութեան ակամայ ցրուեալ միտացն, համարին զայնս իբրև ոչ ասացեալ. դիտելով միւսանգամ ասել, և կատարել զպարտս. որ բաղում անգամ հանդիպի, թէ նո՛ր կատարեցին զօրէնս, և ոչ պարտաւորին միւսանգամ ասել զժամերգութիւնս։ Օգտս ի մէն և զբազում դիպուածոց, որք ՚ի սոցին սահի։

Իսկ եթէ դիցուք զդիպուածն, յորում ոք առնելով զգործ պատուհասիրանին, դրականապէս ոչ կամեցի նովաւ, և ոչ հետևորդիւ ինչ նորուն կատարել զօրէնս, այնպիսին թէպէտ և գործով կատարէ զօրէնս, զօրօրինակ տեսանելոյ զպատարագ, և ոչ ևս պարտաւորի տեսանել զայլ, իբր զի զգործ պատուհասիրանին ըստ գոյացութեան կատարեաց, և հակառակ կամաց իւրովք չընդ նմա հնար առնել, զի պատուհասիրանին իսկապէս, և գործով չիցէ կատարեալ. սակայն յօժարութիւն մահու չափ մեղանչէ մեղաց զանցառութեան, այս է՝ կերպական մեղնադանգուածութիւն, և արհամարհութիւն օրինաց, եթէ ընդդէմ բնական՝ և ածային օրինաց, որք արգելուն զչկամելն հնազանդիլ արդար օրինաց, և եթէ ընդդէմ նորին իսկ մարդկային օրինաց, որք ՚ի պատուհասիրելն ներգործութեան, և չկամս ներգործութեան, ըստ հետևորդի արկելոյն զյօժարութեանն, և չկամն զանցառութեան, ուր՝ նա՝ որ չետ կատարելոյ զօրէնս՝ ցաւի վ կատարելոյն չայն։

ՊԻՍԿ. Գ.

Ընդեռ՝ խոստովանիլ օրէնս պարտաւորէն ՚ի խոշ հոգ։

Սնդրիս է զարդար օրինաց, քանզի անիրաւ օրէնք ոչ են ճշմարիտ օրէնք (1)։ Արդ՝ չորք ինչ պահանջին ՚ի լինելոյ օրինացն արդար։ Առաջինն՝ ի կողմանէ նիւթոյն, այս է՝ զի մի պատուհասիրեսցէ զայն, որ է ըստ բնական չար, և մի արգելցէ՝ զոր է ըստ բնական բարի։ Երկրորդն է ՚ի կողմանէ վախճանին, զի լինի ՚ի հասարակաց բարւոյն։ Երրորդն է ՚ի կողմանէ օրէնսդրին, զի մի դիցէ զօրէնս արտաքոյ քան զիշխանութեանն չափն եղեալ նմա։ Չորրորդն է ՚ի կողմանէ կերպին, զի բնաւ դիցի ՚ի վ հպատակաց՝ ըստ համեմատութեանն զօրութեանց, և կարողութեանցն, զոր ունին։

Ասելի է։ (2) Զի՛ օրէնք, եթէ քաղաքականք, և եթէ եկեղեցականք պարտաւորեն յատենի խղճի մտաց։ Զ՚ի հասատոց, զկիր ըստ եկեղեցական օրինաց, սահմանեալ ՚ի ժողովն Կոստանդնոյ ընդդէմ Արկղփեայ, և Հուս Հոլհանեայ. գլուխ. 8. և 15. ՚ի կոնդակն Լևոնի տասներորդի ընդդէմ Լուտերի. և ՚ի ժողովն Տրիտենդեան՝ գլուխ. 7. կան. 8։

Հայց. վկայութիւն սրբ գրոց, և նախ՝ ըստ եկեղեցական օրինացն։ Ոտոթ. ժղ. 19. ասաց Պետրոս. * Ոչ ստեցեր մարդկան այլ Աստուծոյ։ * Ոչ ստեցեր մարդկան այլ Աստուծոյ։ եթէ յիշխինս, ասա՛ ՚ի խղճի մտաց։ Գործ. ե. 16. * Որ ընդ ձեզ ընդ ձեզ, և որ ընդ ձեզ անարգէ զիս անարգէ։ արդ՝ ոչ ասացուսցի, եթէ ըստ խղճի մտաց պարտաւորի լսել Աստուած, և ոչ անարգել զնա։

Իսկ ըստ քաղաքական օրինացն, սոքա Պօղոս Առաքեալ. ժգ. 1. ասէ. * Զի առնէ որ ընդ ընկերակցելոյն ընդ ՚ի հնազանդութեան իւրում. քանզի ոչ ասպրեր է ընկերակցելն, եթէ ոչ յիշ... Զյաւիտեան որ հանուսկ կայ ընկերակցեն, Զի հրամանին հանուսկ կայ. և որ հանուսկ կան, անյանց գործարան ընդունին... Ա՛ր զոր հարկ է հնազանդ լինել ոչ միայն ընդ բարւոյն,

(1) Աստ՛ ի. 96. գ. 4. Եսա. (2) Ինդ։

այլ չը հատցի խղճի։ Ա՛ն այնոքիկ հարկ հաբ-
կանչ, զի Ի՛ն ապաստարս են Ի նոյն կանխելոյ։
Ինչ՛ հատուցիս խոտոնջելոցդ զղջութ. որոմ
զնմա՛ զնմանէ, որոմ վնաս վնասոն։ Որք այն.
պէս բացայայտ են, մինչև չտալ տեղի ամենևին
փախստեան հերետիկոսաց։ Կարձեալ՝ Տիտ.
Ե։ ա. Պետր. Ի. և այլուր։

Հայց. (1) բանիւ՝ Կամ՝ մարդկային
օրինք, եթէ քահանայականք, և եթէ եկեղե-
ցականք, իշանեն Ի յատուկնական օրինաց,
յորմէ ունին զօրութիւն, և զգաստանան իւ-
րեանց, ըստ այնմ՝ Ղուկ. Ը. 15. * Ունե
խոփատուր խոփատուրեան, և հզօր (ըստ Ա՛ստ.
օրէնդիր) Գրեան զբերբատնել։ և ոչ միևնո-
ցայն յերկրորդ վիճաբանութեն։ Իսկարդ յա-
ւիտենական օրէնքն պարտաւորէ Ի խղճի
մտաց ապա։

Յերկրորդ՝ օրէնքն բնական, այլև ուղիղ բանն
հրամայէ, զի որդիք պատուիրանաց, զոր սահ-
մանեն օրինաւոր մեծաւորք մի հասարակաց
բարւոյն, հպատակեսցուք. ապա պարտաւո-
րիմք ըստ խղճի մտաց հնազանդել նոցա։ Ա՛ստ
տատի։ Պատուիրանն Տէր առ որդիս, և ձեռն առ
ծառայս, պարտաւորէ ըստ խղճի մտաց, ոչ
ուսուցանէ Ղաբանայն. Լսիես. Ը. ապա և
պատուիրանն իշխանին առ հպատակս։

ՊԻՆԿ. Գ.

Ի վերայ պարծական օրինաց։

Պիտեղ պարտ է, զի յօրինաց, են՝ որք սոս-
կապէս են պատուիրողական, կամ արգելա-
կան. են՝ որք սոսկապէս պատժական. և են՝
որք խառնեալ։ Օրէնքն սոսկ պատուիրողա-
կան, կամ արգելական է, որ վերոգործութեին
պատուիրէ, կամ արգելու, ոչինչ պատիժ ե-
դնալ Ի վերայ յանցաւորաց. այլ օրէնքն տեսա-
նելոյ զպատարագ։ Օրէնքն սոսկ պատժական
է, որ սահմանէ զպատիժս այն, որք առնեն ինչ,
կամ զանց առնեն, ոչինչ դեթ բացայայտ
պատուիրեալ, կամ արգելեալ, զորօրինակ և-
թէ օրէնքն սահմանեսցէ, թէ որ որ Հանցէ
զզօրեան Ի գաւառէն, տուժեսցէ զՀարիւր դա-
հեկանս։ Լաւանելոյն է, որ պատուիրէ, կամ
արգելու վերոգործութեին, միանգամայն և սահ-
մանէ պատիժս յանցաւորաց։ Ա՛ս այս՝ կրկնա-
կի. մի՝ շաղկապաբար, այլ եթէ օրէնքն սահ-
մանեսցէ, ոչորք Հանցէ զզօրեան Ի գաւառէ,
և որ Հանցէ՝ տուժեսցէ զՀարիւր դահեկանս.
որում Հնար է բացատրիլ և մի միայն նախա-
դասութիւն. զորօրինակ՝ արգելում, զի մի որ
Հանցէ զզօրեան Ի գաւառէ, ընդ պատժով
տուժելոյ զՀարիւր դահեկանս։ Ա՛ս երկրորդ՝
զատաբար, այլ եթէ սահմանեսցէ, ոչորք Հան-
ցէ զզօրեան Ի գաւառէ, կամ եթէ Հանցէ՝
տուժեսցէ զՀարիւր դահեկանս։

Խնդրեցաս նախ։ Ա՛ղեալ խառնեալ օրէնքն
և կամ սոսկ պատժականն, պարտաւորէ՞ն ընդ
մեղաւք Ի դնել զներգործութեին, կամ՝ Ի զանց
առնելն, թէ միայն առ պատիժս, կամ Ի
տուգանս։

Պիտեմ նախ։ Օրէնքն շաղկապաբար խառ-
նեալ պարտաւորէ ընդ մեղաւք Ի դնել զներ-
գործութեին, կամ Ի զանց առնելն, վնաս խո-
կապէս պատուիրէ, կամ արգելու. և ոչ դնէ
զպատիժն առ բառնալոյ զպարտաւորութեին,
այլ առնուլ և՛ առ ապագոյնս շարժելոյ
առ պատուիրանապահութեին։

Պիտեմ երկրորդ։ Օրէնքն խառնեալ զա-
տաբար՝ ոչ պարտաւորէ օրոշակի Ի դնել զներ-
գործութեին, կամ Ի զանց առնել, և ոչ որո-
շակի Ի կրել զպատիժս, այլ առ միւս, կամ
առ միւսն. այնպէս՝ զի որ ոչ կամի կատարել
զօրէնս, այլ պատրաստ է կրել զպատիժս, ազատ է
Ի մեղաց. իսկ որ ոչ կամի պահել զօրէնս, և
ոչ կրել զպատիժս, մեղանչէ, քանզի օրէնքն
զատաբար եդեալ՝ Թողուն կամաց հպատակաց՝
զոր մանն և կամեսցին ընդունել։ Ա՛նգիտաւ-
թիւնն է յայտ, որ զատաբար ուխտէ՝ ոչ ևս
խաղալ, կամ եթէ խաղացէ՝ տալ աղքատաց
զքսան դրամս, ոչ մեղանչէ՝ եթէ խաղացէ,
մեղանչէր, եթէ խաղացեալ՝ ոչ տայր զքսան
դրամս։

Հայսպիսի օրէնս վերածել մարթի է ըստ ի-
րաց ինչ զսահմանադրութիւնս պէսպէս կրօնից,
զորօրինակ՝ զսահմանադրութիւնս կարգին Ա՛ռ-
բողջաց, որք ոչ պարտաւորեն առ մեղս, այլ
առ պատիժս միայն, և ըստ այնմ են օրէնք,
ըստ որում պարտաւորեն առ պատիժս։

Պիտեմ երրորդ։ Ա՛ւանականագոյն երևի,
եթէ օրէնքն սոսկ պատժական ըստ ինքեան խո-
սելով պարտաւորէ ոչ միայն առ պատիժս,
այլև Ի դնել զներգործութեին, կամ Ի զանց
առնել, վնաս որոյ դնի պատիժն։

Պատ-

(1) Ընդ։

Պատճառն է, զի ըստ հասարակաց մտաց, և ըստ հասարակաց եղանակի խօսից, որ ասէ, որ ոչ սլասաց զայս, նոյն է նմին առեր. արգելում, զի մի լիցի այս. և որ առաց՝ մահու մեռցի. նմին իբրև լուծեալն արգելու, կամ պատճիրէ, թէպետ և ոչ բացայայտ. քանզի ոչ դնէ զայնչափ պատիժ, բայց եթէ՝ զի կամի, թէ այնպէս եղիցի. արդ՝ կամք վերնագունին ըստ այսմ ծանուցեալ ուն նին զզօրութիւն օրինաց, և պատճիրանի։

Ասացաք, ըստ նախն խօսելով. վասն եթէ օրէնսդիրն բացայայտէր, եթէ ոչ կամիմ պարտաւորել ընդ մեղաց՝ դնել զներգործութիւնն, կամ զանց առնել, այլ միայն առ պատիժս, ոչ բացայայտի՝ ի նախերդմանս սահմանադրութեանց կարգին Յարոզեաց, և ի սահմանադրութիւնս այլոց ոմանց կարգաց, օրէնքն ոչ պարտաւորէր՝ եթէ ոչ առ պատիժս. նոյնպէս ևս՝ եթէ ի պարագայից մարթի իցէ մակաբերել, թէ այն է միտք օրէնսդրին, կամ եթէ բարք ժողովրդեան, և սովորութիւն ընկալեալ յերկիւղածաց այնպէս խնդան զօրէնս, և ընդունին. քանզի ոչ ասի հասարակօրէն, սովորութիւն է քաջ թարգման օրինաց։ Այսմ չափաւորութիւն մարթ է ունել գտեղի և յօրինս խառնելս շաղկապաբար, յորս՝ ոչ՝ի սովորութիւն մարթ է բառնալ պարտաւորութիւնն առ մեղս՝ և առ պատիժս, ևս առաւել թողեալ զպատիժս՝ մարթ է բառնալ մեղացն։ Արդ՝ այս օրէնք ոչ են տիրապես օրէնք, բայց եթէ ըստ այնմ մասին՝ ըստ որոյ պարտաւորէն առ պատիժս ընդ մեղաց, վասն որ և ասէ՝ օրինադ է պարտաւորելն. նմին իբրև եթէ յոչինչ կողմանէ պարտաւորէին, ոչ լինին տիրապես օրէնք, այլ փիլիսոփայ ազգեցութիւն, կամ յորդորումն, և կամ խորհուրդ՝ զայնցանէ, որք պատշաճէին հասարակութեան։

Ինդրկես երկրորդ։ Արդեօք պատժական օրէնք պարտաւորին կրել զպատիժս՝ յառաջքան զվճիռ դատաւորին։

Ինդիրս է՝ի վն տունալ վճռոց. քանզի ստոյգ է, եթէ ոչինչ պարտաւորի կրել զպատիժս տալի վճռոց յառաջքան զվճիռ դատաւորին։

Պիտեմ նախ։ (1) Ոչնչ օրէնք պատժականք տունալ վճռոց՝ պարտաւորին յատնի խղճի մտաց՝ կրել յառաջքան զվճիռ դատաւորին զներգործական պատիժս, կամ որոյ գործադրութին պահանջէ զներգործութի։

Յայտ. Նախ։ Ո՛ր՝ի ներգործել զայն, կամ առ ներգործութին՝ զոր պահանջէ գործադրութին պատժոց, կամ պարտաւորի յանցաւորն, և կամ դատաւորն. ոչ յանցաւորն, վասն պարտաւորի յօրինաց միայն առ պատիժն, իսկ պատիժն կայանայ՝ի կրելն, և ոչ՝ի ներգործելն. ապա պարտաւորի դատաւորն. ապա յառաջքան զվճիռ դատաւորին՝ ոչ պարտաւորի յանցաւորն կրել զայն։

Ապաստատի։ Ներգործութին, որ պահանջի՝ի գործադրութի պատժոց, ոչ է պատիժ, այլ տուչութի պատժոց. ապա թէ ոչ՝ դատաւորն, կամ պաշտօնեայն նր տալովն զպատիժ, կրէր զպատիժ. իսկ պատժական օրէնք պարտաւորեն միայն զյանցաւորն առ պատիժ. ապա ոչ պարտաւորեն՝ տալ զայն անձին։

Ակրկրդ՝ օրէնքն, որ պարտաւորէ զյանցաւորն՝ տալ ինքեան զներգործական պատիժս անձին յիջքան զվճիռ դատաւորին, ոչ է համաձայն մարդկային պայմանի, և տկարութե, իբրզի հաղիւ զմի՝ի հաղարաց մարթի է գտանել, որ զայն պահեսցէ։

Պիտեմ երկրորդ։ Պատժական օրէնք տունալ վճռոց կարօղ են պարտաւորել՝ի կրել զգրկողական պատիժս յառաջքան զվճիռ դատաւորին. սակայն սակաւք պարտաւորին։

Յայտ. առաջին մասն։ Ոչ է նոճազ իշխանութի օրէնսդրին, քան դատաւորին, եթէ ոչինչ ընդեմ գոյցէ. խակարդ՝ դատաւորն նոյն հետայն զնոր տունալ վճռոյն պարտաւորէ զյանցաւորն՝ կրել զգրկողական պատիժս, և չկայ ինչ ընդեմ իշխանաւն օրէնսդրին, զորօրհնամ ընդեմ է ներգործական պատժոյն, տալ։

Ապաստատի։ Օրէնքն, որք տան նովին գործով զեկեղեցական բանադրանս, պարտաւորեն նոյն հետայն ընդ գործելն զյանցանս, և յառաջքան զվճիռ դատաւորին, ոչ ամենեքեան ընդունին. ապա։

Յայտ. երկրորդ մասն։ Ոչնչ բաց յեկեղեցական բանադրանաց՝ չէ հնար նշանակել գոլէնս ինչ, եթէ զքաղաքական, և եթէ զեկեղեցականս, ևս և տունալ վճռոց, որք պարտաւորեսցեն՝ կրել զգրկողական պատիժս յառաջքան զվճիռ դատաւորին. մի՝ զի սովորութիւնն ոչ այլազգ խանգոյ զայսպիսի օրէնս, և ոչ

(1) Է. Է. Ե. 66. գ. 3։

ՊԱՐԱԿ. ԺԱ.

Օ՛ՐԻՆՔ ՀԱՐԿԱՒՈՐԱՑ ՊԱՐՏԱՒՈՐԵԱՆ ԸՆԴ ՄԱՀՈՒՉԱՒ ՄԵՂՔ։

ԱՆԵԼԻ Է ։ Իւր՝ ի պարտաւորել մարդկային օրինաց ընդ մահուչաւի մեղաք, պահանջին երկու ինչ միանգամայն. այսինքն է՝ նիւթ ծանր, և յօրէնսդիրն՝ դիտաւորութիւն պարտաւորելոյ ընդ մահուչաւի մեղաք, մինչև եթէ պակասեցեալ մին, կամ միւսն, օրէնքն ոչ պարտաւորէն ընդ մահուչաւի մեղաք։ Իսկ յորժամ օրէնսդիրն պատուիրէ, կամ արգելու ընդիւթ ինչ՝ ըստ ինքեան, կամ ըստ պարագային մտածեալ՝ ծանր, ոչ մեղկացով պղտղզ զդիտաւորութիւն իւր, օրէնքն հասարակօրէն պարտաւորին ընդ մահուչաւի մեղաք։

Ձուց, առաջին մասն։ Ա՛սէ՝ մարդկային օրէնքն իշանեն ի յատուկեանս, և ի քնական օրինաց. ապա և զորութիւն նոցա պարտաւորելոյ. իսկարդ՝ յատուկեան, և քնական օրէնք ոչ պարտաւորեն ընդ մահուչաւի մեղաք ի թեթև նիւթս. ապա։ Իսկրորդ՝ թեթև նիւթն ոչ է ընդունակ ծանր պարտաւորուե։ Իրրորդ՝ մարդկային օրէնքն, որ զթեթև ինչ նիւթ ամենեին՝ պատուիրէր, կամ արգելոյր ընդ պատժով ժամանակաւոր մահու, լինէր անիրաւ, ծաղրական, և ինասակար հասարակաց բարւոյն. ապա ևս առաւել՝ եթէ պատուիրեսցէ, կամ արգելցէ ընդ պատժով յաւիտենական մահուան։

Ի՛սկ զիրն բազարձակապէս, և չի՛մ կողմանէ թեթև. վասն եթէ լիցի ըստ ինքեան թեթև, այլ ըստ պարագային ծանր, կարէ լինել նիւթ օրինաց՝ որ պարտաւորեսցէ ընդ մահուչաւի մեղաք։

Ձուց. երկրորդ մասն, զորմէ է մեծագոյն դժուարութիւն։ Օրէնքն է՝ ներգործութիւն օրէնսդրին, և պարտաւորութիւն՝ գործ այսր ներգործութեան. իսկարդ՝ ըստ սկզբանն, որ առհասարակ ընկալաւ. Որ ունի ամենեւին զոյգագրաւ. Իրենց պոյծն խնդրեսցէ. ի բարեացականս ներգործութիւնք արարողաց ոչ զանցանեն զդիտաւորութիւն նոցա. ապա օրէնքն ոչ պարտաւորեն առաւել քան զդիտաւորութիւն օրէնսդրին. իսկարդ՝ օրէնսդիրն ոչ գիտէ յայս ինչ նիւթ՝ թէպէտ և ծանր՝ պարտաւորել, քայց եթէ ընդ ներելի մեղաք. ապա։

Պիտեն հակառակորդք, թէ այս սկիզբն է ճշմարիտ յայնս, որք կախեալ կան զանձինչ-

ոչ ընդունի. և երկրորդ՝ զի յիրաւանց, եթէ ի հասարակաց, և եթէ ի մասնաւորաց՝ այնպէս զգուշացուցանի։

Ի՛սիցես։ Իրեթէ օրէնք տուեալ վճռոց ոչ պարտաւորէին կրել զպատիժս, եթէ զներգործականս, և եթէ զդրկողականս, յաճախքան զվճիռ դատաւորին, ստուերի և վայրապար յաւելուն ի մի զվիականս զայսոսիկ, նուիչն ծպծռով, նուիչն երեսաւք։ Իայս։

Գիտեմ ուրանալով զերկասին հետեւութիւնդ ևս։ Ա՛սես՝ ոչ ստուերի. քանզի միտք բանիցն նուիչն ծպծռով, է, նուիչն դործով որ վճռով ցուցեալ, և յայտ արարեալ։ Իւ այսորիկ նուիչն երեսաւք, է, նուիչն տրամադրութիւն օրինացդ, և ոչ ըստ հաճոյից դատաւորին։ Իրկրորդ՝ ոչ վկայեսցի. վասն այս օրէնք ունին զմանաւանդ ներգործութիւնս ինչ, զորս ոչ ունին օրէնքն տալի վճռոց։ Ա՛սես՝ զի առ ի պարտաւորել յանցաւորին՝ կրել զտուեալ պատիժս, ոչ պահանջի վճիռ դատապարտութեան առ պատիժս, ոչ յօրէնս տալի վճռոց, այլ միայն վճիռ յայտարարութեան յանցանացդ։ Իւ երկրորդ՝ զի օրէնքն տուեալ վճռոց զինի վճռոյ յայտարարութեանն, դառնայ յետս ի ժամանակ գործոյ յանցանացն. այնպէս՝ զի եթէ ոք ի յանցանացն նոցին գործով զդկեալ իցէ ի պաղոց բարեբարութեանն, ի վի՛ն եկեալ վճռոյ յայտարարութեանն դատաւորին, պարտի հատուցանել զպտուղս, և ևս և զորս ընկալաւ ի գործելոյ անտի զյանցանս, և յառաջ քան զվճիռն, այլ ոչ է այսպէս յօրէնս դնելի վճռոյն։

Ասկայն ոչ ժխտեմք, եթէ օրէնքն՝ բաց ի փականաց ստի, նուիչն ծպծռով, նուիչն երեսաւք, յաւելուցու ի մի զայլս ևս, որք առ մեզնէին նշանակեսցեն, թէ այն է կամք օրէնսդրին՝ անկանիլ ընդ զրկողական պատժովք, և կրել զայն յառաջքան զվճիռ դատաւորին. զորօրինակ՝ եթէ ասէր. Իառանց այլ ինչ յայտարերութեան, յառաջքան զմի վճիռ դատաւորին, պղտղզուիլ առանձ Ի՛յ, կամ է նուիչ ծպծռով, ոչ եւ նչէ կրելոյ այնաւեսիկ պղտղզիլ, և որք ի սոցին առակի. Հատանականագոյն է՝ թէ նոքին նոյն հնտայն անկանին ընդ պատժովք, եթէ չիցէ ստուգիւ յայտնի յիրաւանց, կամ ի սովրութիւն հակառակի։ Իայլ ի մի այսր ամի ճշմարիտ է՝ զոր ասացաքն, եթէ սակաւ են այսպիսի օրէնք, քայց ի յեկեղեցական բանադրանաց։

ՊԻՐԱԿ. ԺԱ.

Օ՛ՐԻՆՔ ՀԱՐԿԱՒՈՐԱՑ ՊԱՐՏԱՒՈՐԵԱՆ ԸՆԴ ՄԱՀՈՒՉԱՒ ՄԵՂՔ։

Անելի է ։ Իւ՝ ի պարտաւորել մարդկային օրինաց ընդ մահուչաւի մեղաք, պահանջին երկու ինչ միանգամայն. այսինքն է՝ նիւթ ծանր, և յօրէնսդիրն՝ դիտաւորութիւն պարտաւորելոյ ընդ մահուչաւի մեղաք, մինչև եթէ պակասեցեալ մին, կամ միւսն, օրէնքն ոչ պարտաւորեն ընդ մահուչաւի մեղաք։ Իսկ յորժամ օրէնսդիրն պատուիրէ, կամ արգելու ընդիւթ ինչ՝ ըստ ինքեան, կամ ըստ պարագային մտածեալ՝ ծանր, ոչ մեղկացով պղտղզ զդիտաւորութիւն իւր, օրէնքն հասարակօրէն պարտաւորին ընդ մահուչաւի մեղաք։

Ձուց, առաջին մասն։ Ա՛սես՝ մարդկային օրէնքն իշանեն ի յատուկեանս, և ի քնական օրինաց. ապա և զորութիւն նոցա պարտաւորելոյ. իսկարդ՝ յատուկեան, և քնական օրէնք ոչ պարտաւորեն ընդ մահուչաւի մեղաք ի թեթև նիւթս. ապա։ Իրկրորդ՝ թեթև նիւթն ոչ է ընդունակ ծանր պարտաւորուե։ Իրրորդ՝ մարդկային օրէնքն, որ զթեթև ինչ նիւթ ամենեին՝ պատուիրէր, կամ արգելոյր ընդ պատժով ժամանակաւոր մահու, լինէր անիրաւ, ծաղրական, և ինասակար հասարակաց բարւոյն. ապա ևս առաւել՝ եթէ պատուիրեսցէ, կամ արգելցէ ընդ պատժով յաւիտենական մահուան։

Ի՛սկ զիրն բազարձակապէս, և չի՛մ կողմանէ թեթև. վասն եթէ լիցի ըստ ինքեան թեթև, այլ ըստ պարագային ծանր, կարէ լինել նիւթ օրինաց՝ որ պարտաւորեսցէ ընդ մահուչաւի մեղաք։

Ձուց. երկրորդ մասն, զորմէ է մեծագոյն դժուարութիւն։ Օրէնքն է՝ ներգործութիւն օրէնսդրին, և պարտաւորութիւն՝ գործ այսր ներգործութեան. իսկարդ՝ ըստ սկզբանն, որ առհասարակ ընկալաւ. Որ ունի ամենեւին զոյգագրաւ. Իրենց պոյծն խնդրեսցէ. ի բարեացականս ներգործութիւնք արարողաց ոչ զանցանեն զդիտաւորութիւն նոցա. ապա օրէնքն ոչ պարտաւորեն առաւել քան զդիտաւորութիւն օրէնսդրին. իսկարդ՝ օրէնսդիրն ոչ գիտէ յայս ինչ նիւթ՝ թէպէտ և ծանր՝ պարտաւորել, քայց եթէ ընդ ներելի մեղաք. ապա։

Պիտեն հակառակորդք, թէ այս սկիզբն է ճշմարիտ յայնս, որք կախեալ կան զանձինչ-

խան կամաց արարողաց։ Ասացյ՝ ասէն, թէ զորօրինակ պարտաւորութիւն ոչ կախի զանձնիշխան կամաց օրէնդրին, որ կամեսցի դնել զշնմարիտ օրէնս, այլ զհետ գոյ բնութեան նորին օրինաց. նոյնպէս և քանակուի պարտաւորութեան ոչ կախի զանձնիշխան կամաց նր, այլ նոցին իսկ, զի կամի դնել զօրէնս, քանակութիւն պարտաւորութեանն ի բնութէ իրին, և ի պայմանաց նիւթոյն ծագի։ Այս է գլխաւոր հիմն հակառակ կարծեացն։

Այլ է ընդդէմ, միանգամայն և հաստատի նախընթաց պատճառն, և եզրակացութիւն։ Եթէ զի թէպետ և պարտաւորութիւն պարզապէս է էական ամ օրինաց, սակայն պարտաւորութիւն այսչափ, կամ այնչափ, ոչ է էական օրինաց, այլ սոսկ պատահական, և ոչ զհակառակորդ. ուստի թէպետ և չէ յանձնիշխանութիւն օրէնդրին կամիլն դնել զշնմարիտ օրէնս, որք ոչ պարտաւորեացեն, սակայն յանձնիշխանութիւն նորա է դնել զօրէնս, որք յաւէտ կամ նոճազ պարտաւորեացեն, ոչ և կամեսցի։

Երկրորդ՝ նիւթն մարդկային օրինաց ոչ է հարկաւոր, այլ ազատ, և օրէնսդիրն ազատ է առաջադրել զայն, կամ ընդ բանիւ խորհրդոյ, և կամ ընդ պարտաւորութիւթ պատժոյ ևեթ, քանզի ի նմանէ է համօրէն պարտաւորութիւն օրինաց. զի արդ չիցէ և ազատ՝ առաջադրել զայն ընդ պարտաւորութիւթ ներելի մեղաց, ևս առաւել զի չէ հնար նշանակել զպատճառ ինչ, որ բռնադատեսցէ զնա ընտրել զբռնանակութիւն նիւթոյն։

Յերրորդ՝ պարտաւորութիւն օրինացն ներելի մեղաց ի նիւթ ծանր, կամ է կարելի, և կամ ոչ։ Եթէ է կարելի, հաստատի կարծիքն մեր։ Իսկ եթէ ոչ, ապա չիք ինչ պարտաւորութիւն, և չիք օրէնք, իրրզի օրէնսդիրն, զորմէ կախի պարտաւորութիւն, ոչ կամի այլազգ պարտաւորել։

Չորրորդ։ Ասացի պարտ է ճանաչել զծանրութիւն նիւթոյ, և զդիտաւորութիւն օրէնսդրին, որ ծանրապէս պարտաւորէ։

Պէտք է առաջին կանոն։ Այն նիւթ համարի ծանր, որ մեծապէս վերածէ առ ծանր մեղաց օրինաց։ Եթէ իրի նիւթ վերածան օրինացն իցէ թեթև, և կամ նիւթ իցէ ծանր, այլ պատճիրելն ոչ վերածեսցէ մեծապէս առ այն, թեթև համարելի է այն նիւթ։

Երկրորդ կանոնն է։ Յորժամ օրէնսդրին ի նենգն զօրէնս՝ ի գործ ածէ զբռնա մեծապէս սպառնական, զորօրինակ՝ ընդ սպառնալեաց ձեռնէ փոխուիցէ, ընդ սրմխրութիւն ինչ, կամ ընդ զրկութիւն սիրոյ հանգանդութեան, և զօրս ի տացին սակի։ Այս ևս՝ յորժամ պատճիրէ ինչ, կամ արգելու ընդ ծանր պատժոյ, համարի ծանր նիւթ, և դիտաւորութիւն օրէնդրին ծանրապէս պարտաւորիչ։

ԳԼՈՒԽ Ը։

Վասնզի ինչ ներէ՞ ու զրկութիւնք յարգելոյն օրէնից հանուածոցն զանձնէն։

Օրէնդրիցս նախ։ Արդեօք մարդկային օրէնք պարտաւորեն ընդ ստոյգ վտանգաւ կենաց, կամ ընդ այլ ինչ ծանր վնասու։

Պէտք նախ։ Մարդկային օրէնքն պարտաւորեն ընդ վտանգաւ կենաց, յորժամ պահպանեալ նր է մեծագոյն քան զկեանս մանաւանդ ուրուք. որ հանդիպի ի կրկին դիպուածս։ Առաջինն է, յորժամ պահպանութիւն օրինացն և հարկաւոր հասարակաց բարւոյն. երկրորդն, յորժամ բռնաբարութիւն նր վերածի յարհամարհութիւն կրօնի, կամ եկեղեցւոյ, և կամ եկեղեցական իշխանութեան։ Ի հասարակաց։

Ցուցանի։ Եթէ բան բնական ապգէ, և հրամայէ, թէ մեծագոյն բարին նախադասելի է քան զփոքրագոյնն. իսկարդ՝ հասարակաց փրկութիւն ժողովրդեան, և չքինելն արհամարհել կրօնի, և եկեղեցւոյ, և ոչ նոքօք Աստուած է մեծագոյն բարի քան զկեանս մանաւանդ անձին ուրուք. ապա։

Պէտք երկրորդ։ Արտաքոյ կրկին դիպուածոց առաջնոյն եզրակացուցեալ, մարդկային օրէնք ոչ պարտաւորեն ընդ վտանգաւ կենաց, կամ ընդ այլ ինչ ծանր վնասու՝ պատճառ, համբառոյ, առաղնութեան, ընչից, ևն։

Ցուց. Նախ։ Ընդհանուր իսկ օրէնքն ոչ պարտաւորեն ընդ ծանր վնասու. ոչ յայտ է յառաքելոս, որք քաղէին զհատս, և շինէին ընդ ափս ի շաբաթու. և յամբողջութեան խոստովանութեան, որ՝ թէպետ և է յանգային իրաւանց, ոչ պարտաւորէ ընդ ծանր վնասու։ Երկրորդ՝ զի այլազգ՝ օրէնքն ոչ լինէին յարմարեալ տկարութեան, և գիւրաստանութեան մարդկան, և ոչ կարելի ըստ բարուց, և ըստ սովորութեան հայրենեաց։ Յերրորդ՝ զի օրէնսդիրն ոչ ունի իշխանութեան, ոչ ի Աստուծ, և ոչ ի ժողովրդենէ, կարգագրելոյ զկեանս, զհամբառ, և զինչս հպա-

տակաց, բայց եթէ ուր պահանջէ հարկն հասարակաց բարւոյ, և կրօնի։

Խնդրիցես երկրորդ։ Արդեօք օրէնքն հիմնեալ ի սուտ ընթացատուութենն պարտաւորե՞ն ըստ խղճի մտաց։

Պէնեմ, թէ ոչ, միայն օրէնսդիրն ոչ դիտէ պարտաւորել, բայց եթէ յորժամ ընթացատուութին համաձայնի ճշմարտութեան։ Այլ ևթէ օրէնքն պատճիրնսցէ ինչ, որ ընթացատի լինել օրինաւոր, կամ օգտակար հասարակաց բարւոյն, և իցէ ապօրինաւոր, կամ հասարակաց բարւոյ վնասակար, ոչ պարտաւորէ։

Խնդրիցես երրորդ։ Արդեօք հնար է կատարել զբաղում օրէնս միով ներգործութեամբ, կամ բազում ներգործութիւք որ՛ի գործ եդեալ ՚ի նմին ժամանակի։

Պէնեմ նախ։ Այոմ ներգործութիւ հնար է կատարել զբաղում օրէնս, եթէ ընդոյն նիւթ պատճիրեսցեն։ և չէ հնար, եթէ զայլևայլս։

Պատճառ առաջին մասին է. միոյն նովին իսկ, զի պատճիրեալ նիւթին դնի, և կատարի, նիւթ միով, և եթէ բազում ներգործութեամբք, կատարի ամ, զոր զանազան օրէնք պատճիրեն. զորօրինակ՝ միով ժամերգութիւք բարերարեալ քահանայն կատարէ զկրկին օրէնս, որովք պարտաւորի ըստ օրում քահանայ, և ըստ օրում բարերարեալ վճ ժամերգուն։

Պատճառ երկրորդ մասին յայտ է ՚ի հակադրեալ պատճառէն. միոյ միով ներգործութիւք ոչ կատարի ամ, զոր պատճիրեն զանազան օրէնք չուրջ զանազան նիւթովք, ոչ նա՝ օրում խոստովանահայրն դնէ զապաշխարանս տեսանելոյ զպատարագ, բաց յայնմանէ՝ զոր պարտաւորի տեսանել ՚ի պատճիրանէ եկեղեցւոյ, ոչ կատարէ տեսանելովն զմի պատարագ. միոյն ոչ կատարէ զամ, զոր պատճիրեն զանազան օրէնք։ Տես զճառս մեր, որ ՚ի վճ կրօնի՝ վիճ. 2. պ. 8. յօգ. 3։

Պէնեմ երկրորդ։ Հնար է կատարել զբազում օրէնս բազում ներգործութիւք ՚ի նմին ժամանակի ՚ի գործ եդեալք, յորժամ ոչ են անբաղադրեալ, կամ միոյն ոչ խափանէ զմիւսն. զի յայնժամ կատարի ամ, զոր պատճիրեն օրէնսդիրք. ոչ որ ճանապարհորդէ յուխտագնացութիւն, կարօղ է զճանապարհայն ասել զժամերգութիւն. նոյնպէս որ տեսանէ զպատարագ ՚ի պատճիրանէ. կարօղ է ՚ի նմին ժամանակի ասել զժամերգութիւս, կամ կատարել զպատարագ

բանս խորհրդոյ խոստովանութեանն։ Այլ ոչ եթէ իցեն անբաղադրեալք. զորօրինակ՝ եթէ ՚ի ժամ պատարագին առնէր զգործ ինչ պատճիրեալ, որ խափանէր զպարտաւորութիւն պատարագին։ Կամ գնանէ, որ՛ի ժամ պատարագին առնէ զկորհրդական խոստովանութիւն, և զայլ ինչ ինչ ևս, որք վերբերեալ յայս խնդիր, տես՛ի ճառն մեր, որ՛ի վճ կրօնի՝ վիճ. 6. պ. 5։

Խնդրիցես չորրորդ։ Արդեօք որ ոչ կարէ ընդ զբաղումն բանիանդակ, պարտաւորի առ մասն կարելի։

Պէնեմ այօ, եթէ օրէնքն իցեն զբաժանելիք իրաց, և եզը կարողութենն, և անկարութենն՝ ոչ իցէ անստոյգ, և տարակուսական։

Հայտնի է նախ՝ յայմ դատապարտեալ նախադասութիւք Ալէքսանդրիանոսեան մեռասաներորդ. Որ ոչ կարէ առնել զառաջինն քան զերկրորդն, և զերկրորդն քան զերրորդ, առնոյն կարէ առնել զայլսն, առ ոչինչ պարտաւորի. զի հեթանոսն ունի իւրաքանչիւր՝ կրկրորդ՝ յայն սակս միայն որ անբաւիր լինի ՚ի բռնադակէն, կամ ՚ի բոլորէն, զի բոլորն է անկարելի նմա. իսկարդ՝ ոչ ևնթադրի, մասն ոչ է նմա անկարելի. ապա ոչ լինի անբաւիր յայնմանէ։

Այլ իմա ինձ զմասն, որ իցէ ըստ իրաց ինչ երևելի. զորօրինակ ՚ի ժամերգութիւնն զամբողջ սաղմոս, կամ զնուազագոյն մասն նոցա, և ոչ զկատրի իմն փոքրն. ոչ ՚ի նմին ժամերգութեանն զմի, կամ զերկու սաղմոս, կամ զշարականս, զի՛ բարոյականս սակաւն իբրև ոչինչ համարի։

Ասացաք ևս. Լինի եղը իրաւունքին, և անիրաւունքին՝ ոչ իցէ անհոգութ, և փոխանակութեան. զորօրինակ՝ ՚ի հիմանդութեն, յորս յանհնարինն է որոշել, թէ զինչ կարեն, ցորչափ կարեն, և ոչ աւելի. ուստի յորժամ ոչ կարեն ընդլոր օրէնս, եթէ պարտաւորեին առ մասն, տեղի տայր անհնարին խճճեալութեցդ, և լինէին հանապազ վարանք և տարակուսանք ՚ի բացորոշել զմասն, առ որ պարտաւորեր. և յայն սակս իրաւամբ համարի զմասդ արգար օրէնսդրի, թէ չեն կամք նր յայսպիսի դիպուածս պարտաւորել առ մասն։ Այսպէս հաստատեն մեծամեծ ձեռնարկք։

Խնդրիցես հինգերորդ։ Արդեօք պարտաւորի որ ոչ դնել, կամ բառնալ զարգելս, որք խափանեն զպահպանումն մարդկային օրինաց, մինչև իցէ հասեալ ժամանակն կատարելոյ զօրէնս։

Պէ՛ք եւտու այսմ խնդրոյ՝ ի ձառն, որ՝ ի վե՛ր կրօնի՝ վիճ. 6. պ. 6. խնդ. 2. Թէ չէ՛ արժան զայն առնել առանց օրինաւոր պատճառի, եւս առաւել ուղղակի դիտաւորութի՛ զերծ կացուցանելոյ զանձն յօրինաց։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ի։

Ո՞յք անձինքն՝ ի ներքոյ մոքղէալքն օրինաց։

Երկու են պաշտօնք օրինաց. մի՝ է ուղղել զմարդկային ներգործութիւնս. և երկրորդն՝ պատժովք բռնադատել զդժկամսն՝ ի պահպանութի՛ օրինաց։

Ց Օ Դ Ո Ւ Ա Ծ· Ա·

Ընդհա՛ր օրէնսդրէն պարտաւորեալ յօրինաց ներոյ։

Ասելի է։ (1) Օրէնսդիրն երևելի, և բացարձակ, զորօրինակ է Ծայրագոյն քահանայապետն Հռովմայ, եղկեն, թագաւորն, և կամ ո՛ և իցէ միահեծան արքայ, ոչ պարտաւորի յօրինաց իւրոց ըստ բռնադատական զօրութեն, սակայն պարտաւորի ըստ ուղղղական զօրութեանն գէթ անուղղակի, եթէ օրէնքն միօրինակ վերաբերեսցին առ նա, և առ հպատակս։

Այսու է (2) առաջին մասն. վասն իշխանին, կամ օրէնսդրին չէ հնար բռնադատիլ յանմիջեա՛ ի պահպանութի՛ օրինաց իւրոց. ոչ միւրմէ, զի ոչքն բռնադատի ինքենէ. ոչ յայլմէ, վասն ոչ ունի զվերնադոյն՝ տալ նմա զպատուիժս։

Հնուց, երկրորդ մասն։ Ինական արդարութիւնն պահանջէ նախ, զի մասն՝ բոլորին, եւս առաւել զլուսին՝ անդամոց համաձայնեսցի. ուստի սբն Գրիգոր ասէ. գիրք 3. խոստով. գլ. 8. Պէտ է ամէն ոչ յօժարել ընդհանրոյ իրո՛։ Պահանջէ երկրորդ, զի օրէնսդիրն ըստ եղանակի իւրում զուգընթաց լինի առ հասարակաց բարին, նմին իրի և առ պահպանութի՛ օրինաց, որք եղան վ՛ն հասարակաց բարւոյ. իսկ առ այս պահպանութի՛ օրինաց կարի առաւել շարժեն օրինակք իշխանին, քան բանք նո։ ապա։

Այսպէս տեսանես, թէ այս պարտաւորութիւն ոչ ծագի յօրինսդրէն անընդմիջապէս և ուղղակի՝ ի նմն իսկ մարդկային օրինաց, վասն ոչքը է քան զինքն ստօրնագոյն, կամ վերնագոյն, առ՝ ի կարօղ լինելով հրամայել անձին. այլ՝ ի բնական օրինաց, ընդ որս գրելով զմարդկային օրէնս իբր զպայման կամ զհետևութիւն. և յայն սակս ասացաք յեղբակացութի՛ գէթ անուղղակի. յորմէ ունիս լուծանել զառարկութի՛ն ինչ, զոր մարթի է առարկել։

Ասացաք ևս յեղբակացութի՛. Լինի օրէնսդիրքն վերաբերեալ ոչ միայն, և ոչ հպատակս. որպիսի են օրէնք, որք պայմանեն զինս իրաց, կամ զարժողութի՛ գրամոց, որք պատուիրեն զծոմս, զհրամայել տօնս, և որ՝ ի կարգին։ Այլ ոչ եթէ օրէնքն իցեն այնպիսի, որոց նիւթն այլազգ է յիշխանէն, և՝ի հպատակս, և որք անվայելուչ լինէին իշխանին, զորօրինակ եթէ իշխանն օրէնս դնէր, զի մի ոք սուսեր ածեալ ընդ միջս շրջեսցի, մի զգեցցի զմետաքսեայ հանդերձս, և՛ն։ Վասն զի այսպիսեաքս և որ՝ի սոցին սակի օրինաք ոչ պարտաւանդի իշխանն, եւս և ըստ ուղղղական զօրութեան, վզզի անվայելուչ են նմա։

Խնդրեցաս։ Արդեօք օրէնսդիրն պարտաւորի մահուընւոյ մեղաց պահել զօրէնս իւր՝ ի նիւթ ծանր։

Պէտեմ, թէ պարտաւորի նա մահուընւոյ մեղաց, եթէ պատուհասանացութե՛ն զնոսա եկեսցէ ծանր գայթագղութի՛, կամ ծանր աներեւութի՛ երկրորդի. զորօրինակ եթէ ծայրագոյն քահանայապետն յայտնապես ոչ ասէր զժամերգութի՛ս, ոչ պահէր զծոմս, ոչ հաղորդէր՝ ի զատկին, ոչ պահէր զզին իրաց կամ դրամոց՝ զոր ինքն սահմանեաց, կամ զպայմանս դաշանց յիւրմէ եղելոց, և՛ն։ Այսպէս ամենեքին միաբանին։

Այլ թէ արգելաց՝ ի բաց առեալ զգայթագղութի՛ն, և զանհրաւութի՛ն երրորդի, մեղանչէր մահուընւոյ մեղաց՝ ի ծանր նիւթս, տարակոյս է։ Ամենք հաստատեն. վզզի՝ ասեն, թէ պարտաւորի պահել զօրէնս իւր՝ ի բնական օրինաց. իսկ բնական օրէնք պարտաւորեն ընդ մահուընւոյ մեղաց՝ ի ծանր նիւթս. ապա։ Այլք ասեն, թէ մեղանչէ միայն ներելի մեղաց. վզզի ըստ այնմ բնական օրէնք պատուհիրեն նմա պահել զօրէնս իւր, ըստ որում անվայել է, զի գլուխն ոչ համաձայնեսցի անդամոց, և մասն՝ բոլորին. իսկզբ՝ այս անվայելութի՛ն, ՝ի բաց առեալ զգայթագղութի՛ն, և կամ զայլ ծանր

(1) Ա՛ստ՝ է. 96. պ. 5. սա 3։ (2) Անդ։

ծանր պարագայս, ոչ երևի այնչափ, մինչև կայցուցանել զմահուընչահ մեղս. ապա։

Հակառակ պատճառին մարթի է ասել, թէ նիւթին, զոր պատուիրեն մարդկային օրէնք, ոչ են ծանր կերպարար նկատմամբ օրէնսդրին. զի ոչ պարտաւորի առ այն՝ ըստ որում է պատուիրան, այլ ըստ որում ներքոյ անկանի վայելչութեան, կամ անվայելչութեան, նախնեացդ պատրեալ զօրենս իւր. զօրօրինակ թէպետ և ծոմապահութեին է ծանր նիւթ ըստ ինքեան, սակայն ոչ է ծանր նիւթ կերպարար նկատմամբ նի, որում ոչ է պատուիրան ընդ ծանր պարտաւորութեաբ։

ՑՕԴՈՒԱԾ. Բ.

Ընդեռ ծառանգութեան, կամ նվիրվուն պարտուցն ի ժողովրդական օրինաց, եւ իրօնութեան յեղելոյթեան օրինաց։

Պասելի է նախ։ Ժառանգաւորք, կամ կղերիկոսունք ոչ պարտաւորին ի քաղաքական օրինաց, որք դնեն զմնաքս, զհարկս, և զսորին նման ծանրաբեռնութեանս։

Հայտ է այս ի քաղաքական իրաւանց՝ Օր. Ա՛հմանէ. 22. գլ. ի վե աւնինաբ եկեղեցեաց. և Ղորահերտ Ղոթքել ալնել. գլ. ի վե եպիսկոպոսաց, և ժառանգաւորաց։ Երկրորդ՝ ի կանոնական իրաւանց՝ գլ. Հրեմ Ե էջե. դատ 23. խ. 8. գլ. Մնեվե. ի վե շահավաճառ. ի 6. կան. Ժառանգաւորաց. ի վե ազատ։ Երրորդ՝ ի մեծ ժողովոյն Ա տերեանու. ի Ա ենեական ժողովոյն. և ի Տրիտենդեան ժողովոյն՝ գուա. 25. գլ. 20. ի վե նորոգ։ Օսյս ընդարձակագոյն մեկնեցաք ի ճառն որ ի վե արդար. վհձ. 7. պ. 3. խնդ. 5։

Ասիցես։ Արդ Ա՛մբրոսիոս ի նախայիշ. գլ. Ա՛ենե հոլ. 11. խ. 1. ասե. Ա՛ենե հոլ՝ պահանջե կոյսեր, ոչ ընտանի. անպատանի եղեալ հարցանեն վճռե. Եղեալ ընդ անպատանին խոհ կոյսեր, ոմանք իրաւանց. ոչ՝ ի ձեռ սրբեցը. ուստի ածե ի վե։ Ա՛ն նախայիշեցին ընդ անպատանոց, ըստ ցեն ընտանի, ընդ հոգեն. ոչ պորբենի կոյսեր, այլ ոչ ընտանի։

Պետեմ երկրորդաբար, թէ իմանալ պարտ է զայնմանէ, որ ի նախնուն սահմանեցաւ, ոչ իշխանութեաբ կայսերական օրինաց, այլ ազատ տուչութեաբ սքզ քահանայապետաց։

Ընդել է երկրորդ։ Ի ազգաբական օրինաց, որք հայեն ի հասարակաց կառավարութեաբ, և ոչ հակառակին, ոչ սքբ կանոնաց, և ոչ վճճակի ժառանգաւորաց, պարտաւորին ժառանգաւորք ըստ ուղղողական զօրութեաբ, և ոչ ըստ բռնադատականին։ Օրօրինակ են օրէնքն, որք սահմանեն զգինս իրաց, և գործողութեի դրամոց. օրինադրեն զպատճէն շինութեաբ կտակի, դաշանց, և որոց սորին են նման։ Ի յսպէս հաստատեն առ հասարակ։

Հնուց. առաջին մասն։ Ժառանգաւորք են մասունք, և անդամք հասարակութեաբ. ապա բանն, և արդարութեին բնական պահանջէ առնել նի զայնս. որք առ հասարակաց կառավարութեաբ, և առ խաղաղութեաբ հասարակութեաբ վերաբերին, և համաձայնել զանձինս իւրեանց բոլորին, ըստ վերոյիշեալ վկայութեան սքբն Օգոստինոսի։ Ընտրութի. վեցե պյլազգ լիներ խռովութեաբ և աղմուկ ի հասարակութեաբ, յորժամ պյլք պահէին զզրուշեալ գինս իրաց, զզրուշեալ արժողութիս գրամոց, զզրուշեալ պայմանս գաշանց, և. և պյլք ոչ պահէին. ապա։

Հիրաւի այս պատճառք ցուցանեն միայն, թէ ժառանգաւորք պարտաւորին ի քաղաքական օրինաց, ոչ զօրութեաբ նոցին օրինաց ուղղակի, այլ զօրութեաբ նորին բնական օրինաց, ի դնել օրինացս այսոցիկ՝ իբր պյմանաց, զօրօրինակ ասացաք ի նախընթաց յօդուածի զօրենսդրէն։ Ասյց թէ արդեօք պարտաւորին և ուղղակի զօրութեաբ օրինացս այսոցիկ. պետեմ, թէ ոչ. վեզի ըստ կանոնաց՝ ժառանգաւորք զերծ են յամ քաղաքական իրաւանց։

Իւ աստի յայտ է երկրորդ մասն եզբակացութեան։ Վասնզի եթէ իշխանք չունին իշխանութեամբ ինչ ՝ի վե՛ր ժառանգաւորաց, ոչ են կարող զնո՛ որք օրինազանցն լինին՝ դատել, և պատժել, այլ ածել պարտ է զնո՛ առ եկեղեցական դատաւորն, յորմէ մարթին պատժել, կամ յօրինաց սահմանեալ պատժովք, և կամ այլովք ըստ հաճոյից։

Ասելի է երրորդ։ Զգաստ կրօնաւորք, զօրաբինակ մուրացիկք, օրինաց եպիսկոպոսաց՝ որք հային ՝ի հասարակաց պահպանութեամբ, և ՝ի վերմ ձառնեցութեամբ հաւրէն ժողովեան, ներքոյ անկանին ըստ ուղղական զօրութեա՛ն, և ոչ ըստ քառադատականին, բայց եթէ ՝ի սակաւ ինչ դիպուածս։

Յայտնի է եզբակացութեա՛ց յասացելոցս զժառանգաւորաց նկատմամբ քաղաքական օրինաց։ Վասնզի ոչ ժառանգաւորք ազատ են ՝ի քաղաքական իրաւանց, նոյնպէս և կրօնաւորք՝ որք ունին զարտօնութեա՛ն՝ յեպիսկոպոսական իրաւանց։ Վասնզի իբրև ոչ ժառանգաւորք պարտաւորին ՝ի բնական արդարութե՛ն առ լինելոյ համաձայնութե՛ն յանդամս, և առ խորշելոյ յաղմկէ, ներքոյ անկանիլ քաղաքական օրինաց՝ որք հային առ հասարակաց կառավարութե՛ն հասարակութե՛ն, ուղղորդական՝ և ոչ բռնադատական զօրութե՛ն։ Նոյնպէս ազատ կրօնաւորքն պարտաւորին ուղղորդակի, և ոչ բռնադատութեամբ, յօրինաց եպիսկոպոսաց՝ որք հային ՝ի հասարակաց պահպանութե՛ն, և ՝ի վերմեանց զութե՛ն համարէն ժողովեան։

Ասացաք։ Նոյն եւ՛ն է առնել զեպիսկոպոսն՝ զի վճռով Տրիտենդեան ժողովոյն՝ գլխ. 25. ՝ի վե՛ր նորոգ կրօն. գլ. 12. օրինակ զայս. Ցքեռնոգրաւս, և զաբելլը, ոչ ֆայն յոտոթելեան ալեռոյ լաբելլը, այլև յեպիսկոպոսաց ֆոգեռոյից հրատարակեալը, ՝ի պատուիրել եպիսկոպոսին, լրջասոյր յեպիսկոպոսէ հրատարակեալ, և պահեցին։ այլև զուարթ հրամայեալ, ոչնչ, զըս ՝ի վերմէ՛ն էրտոմ պահել պատուիրեցէ՛ն նոյն եպիսկոպոսն, ոչ ալպարտ՝ և և լրջասոյր՝ պահեցին։

ՑՕԴՈՒԱԾ Գ.

Ընդէ՞ր որ պարտ են ՝ի բանէ՝ պարտաւորիմն ՝ի մարդկային օրինաց. և անհատաբար, և հերետիկոսաց՝ յեկեղեցական օրինաց։

Ասելի է նախ ։ Որք հաստատապէս զուրկ են ՝ի բանէ, զրօրինակ մանկտիք, և միտքիւրեալք, ոչ պարտաւորին ՝ի մարդկային օրինաց. զի որովհետև մարդկային օրէնք են քաղաքական պատուիրանք, այսմ պարտաւորութե՛ն ոչ են ընդունակ առ ՝ի չգոյէ բանի և անձնիշխանութե՛ն, նմին իրի ոչ հանարին օրէնքն եղեալ նոցա, և ոչ օրէնադրեալ՝ փակել զնո՛։

Իսկ որք զուրկ են ՝ի բանէ առ ժամանակ մի միայն, զրօրինակ արբեալք ՝ի քուն եղեալք, մոռացեալք՝ որք ժամանակս ժամանակս ունին զգաստութե՛ն բանի, պարտաւորին ՝ի մարդկային օրինաց. վասն թէպէտ և զուրկ են ՝ի ներգործական գործադրութե՛ն բանի և անձնիշխանութե՛ն, այլ այն է պատահական, և զնո՛կոսին իսկ ունին ունակութի՛ւն. որովհետև բանն ՝ի նո՛ ոչ է չիջեալ, այլ թմրեալ, և քայնսակս են ՝ի մօտոյ ընդունակ ձառնչելոյ զնո՛ին, և պահելոյ. սակայն առ ՝ի չգոյէ ներգործական ձանօթութե՛ն և անձնիշխանութե՛ն, յորչափ զուրկ են քայնմանէ, անբաւիր լինին ՝ի մեղաց, յանցանեն զօրենս։

Ասի՛ ուրեմն մանկաբարձ, թէ մանկտիք, և միտքիւրեալք կարող են յարգելեալ առուրս ուտել զմիս, և մարթէ պղծատել նո՛ ուտել. զի որովհետև ոչ պարտաւորին յօրինաց՝ է այն գործակից լինել օրինաւոր իրաց. այլ ոչ իմանալ զարբեցելոյն և զմոռացեալ առ ժամանակ մի, զի որովհետև սոքա պարտաւորին յօրինաց՝ լինէր գործակից լինել նմին թաղան օրինազանցութե՛ն, որ ոչ է արժան։

Ասելի է երկրորդ։ Անհնարին յորժամ հասանին ՝ի չափ հասակի ընդունակ պատուիրանի, քանզի յայնժամ են ընդունակ պատուիրանի, պարտաւորին յայմ մարդկային օրինաց, եթէ ՝ի քաղաքականաց, և եթէ յեկեղեցականաց, միայն եթէ պատշաճ իցեն հասակի իւրեանց։ Վասնզի են օրէնք լինչ, յորոց վե՛ հասակին զերծ լինին. զրօրինակ՝ օրէնք ծոմապահութե՛, որում ոչ պարտաւորին յառաջ քան զերիս եօթնեամս ամաց՝ վե՛ հարկաւորութե՛ն կերակրոյ առ աճումն, և օրէնքն զատկական հաղորդութե՛ն,

թեան, մի պարտաւպատշաճ յարգութեի խոր-հրդոյն, որ պահանջէ զնուատարեալ Տեառն, այս է իբր զամն երկուտասան։ Իսկ մանուկն Տա-մարի Տեառնալ ի չափ Տառակի ընտրութեիէ զնոյն եօթին ամաց լրացելոց։

Յաելի է երրորդ։ Զինհաւատք ոչ պար-տաւորին ականեղեցական օրինաց, վնգի ոչ են Տպատակք եկեղեցւոյ։ Իսկ հերետիկոսութք պարտաւորին, վնգի միրտութիէ լինին Տպատակ եկեղեցւոյ. և չէ մտրի Տամարել, թէ եկե-ղեցին զորդիս զապստամբեալս ի մօրէ իւրեանց զերծ կարուցանէ ի պարտաւորութեէ օրինաց իւրոց, զի այս տածէր զնստատպարանոցութեի նց, և առիթ տայր ուղղափառաց՝ Տեստելոյ ի Տաւատոց։

ՑՕԴՈՒԱԾ. Դ.

ՑԻՆԷ օրինաց պարտաւորին ճանաչողութեդ, և ոխերգնոց։

Յասելի է նախ։ Ճանաչողութիդ, և ուխ-տագնացք Տաւատարկօրէն ոչ պարտաւորին ի մանուտոր օրինաց երկրի իւրեանց՝ յորժամ են այլուր, եթէ իբրև անցաւորք, և եթէ իբրև ճեռնասունք. բայց միայն մի մնինսցին իբրև անցաւորք՝ նովքն սոսկ մտոք, զի զերծ լինին յօրինաց, ապա թէ ոչ՝ ինային։

Ընդ. Նախ՝ ի կանոնական իրաւանց՝ գլ. Ոչ հոգաց. ի մի սահմանադ. ի 6. Ոչ նի-փակոս ուխերորդ ասէ. Ոհմհանափբութքէ ե-պիսկոպոսէ, որոյ մինոցսն՝ որ Տնագիտ գո-ղանան՝ հրապարակ զնձիս նպատիկ, հպարտ նէ գողանալով արարոյ վնճակի նէ, ոչ բնաս լինին պարսաւանգելոյ։ Յս զպատճառն ածէ ի մի-նէրէզ արարոյ վնճակի պարսաւնդոցին անդպտիճ ոչ հնազանդէ։

Ընդ. երկրորդ՝ բանիւ. Նախ՝ զի իրաւա-բանութեի իշխանին, կամ եպիսկոպոսին չա-փաւորի ի սահմանս սեփական վնճակի, և ոչ Տզի արտաքոյ նէ։ Երկրորդ՝ մանաւոր օրէնք վնճակի ինչ՝ են տիրաբար տեղական. խակարդ՝ տեղական օրէնք անընդմիջապես բերին ի տե-ղին, և միջնորդութիէ տեղոյն յանձինս, ապա ամենայնքն ի տեղոյն զերծ են յայնցանէ։ Յս յայսմ տարբերին այս օրէնք յայնցանէ՝ որք ասին անձնականք. զորօրինակ են օրէնքն ասե-լոյ զժամերգութիա, որք դնին ի վր ժառանգաւորաց՝ անկախ ինչ և իցէ որոշեալ տեղոյ։

Յասացաք նախ՝ հաստքակօրէն. վնգի են օրէնք ինչ՝ որք վերաբերին յիրս, կամ ի գիւրուի, և կամ ի նեղութիէ վնճակին, որոց պատուճ-բանազանութիէք կատարին ևս ի բացակայից ի սեփական վնճակի. զորօրինակ՝ օրէնքն, որք պարտաւորին զժառանգաւորս, զի ի պայմա-նեալ ժամանակի առաչնկայ լինցին սիւնհոդոսի, կամ ժողովոյ եպիսկոպոսին։ Յս ևս օրէնքն, որք վերաբերին ի բարերարութիէս, յանդաս-տանս, և ի շինս, յորոց պարտաւորին ևս և բացակայք։

Յասացաք երկրորդ։ Ոայց դիայն զի Տրինէոսին էրբ անցաւորք՝ նովքն սոսկ մտոք, վնգի լինին յօրինաց. ապա ըստ ոչ Տայնէ. վնգի անդէն մտանէ ներդութիէ. իսկ նէնգոնէնի, և գաճանոնի ոչ սահ նպատակն, ոչ ամենքեան ընդունին։

Յասելի է երկրորդ։ Ոչ միայն որք ունին զընակութիէ, կամ իբր զընակութիէ յօտար վնճակի, այլև որք են ի Նմին անցողապես, զոր-բինակ՝ ճանապարհորդք, ուխտագնացք, և շրջմո-լիք, Տաւանականագոյնս պարտաւորին ի մաս-նաւոր օրինաց այնր վնճակի, եթէ անդ կեր-կարեացեն զժամանակս Տամեմատելս պահ-պանութիէ օրինաց։

Ընդ. Ոչնցանէ, որք ունին զընակութիէ յօտար վնճակի, չէք ինչ դժուարութիէ. զի ամենե-քեան ընդունին՝ պարտաւորիլ նց յօրինաց նորին վնճակի։ Յս ասի ունել ումք զընակու-թիւն յօտար վնճակի, որ բնակէ, կամ սիրզբն առնէ բնակելոյ՝ մտօք միշտ բնակելոյ։ Իսկ ա-սի ունել իբր զընակութիէ, որ բնակէ ի նմա զերևելի մասն տարւոյն. ոմանք ասեն վեցա-գոյն մասն, և այլք զիւրքրագոյնն, միայն թէ իցէ երևելի մասն. զորօրինակ են ուսուցիա-կանք ի գպրոցս, վաճառականք ի տօնավա-ճառս, իշխանք յարքունիս, և որք ի կարգին։ Երդ՝ սք նովին իսկ, որով Տաստատին ուրիք զընակութիէ, և կամ իբր զընակութիէ, տուգիք պարտաւորին յիմ օրինաց այնր տեղոյ, և անկանին ընդ նորուն տանիս, եթէ ընդ քա-ղաքականաս, և եթէ ընդ եկեղեցականաս, և լի-նին ընդ ժողովրդապետութիէ տեղոյն, ոչնինչ ընդհատ ոչ զոյ բնակս, մինչև կարօղ լինելոյ առաջի դատաւորի նի իրաւախոհ լինել, անդ առնուն ևս, ընդունել զանօրինութիւն ուխտի ի կարգաւոր եպիսկոպոսէ անտի, ևն. բայց ի սք աստիճանաց՝ զորս ոչ կարին ընդունել, բայց եթէ յեպիսկոպոսէ տեղոյն ծննդեան՝ վր Տա-կա-

կատակ կարգադրութեան իրաւանց, կամ սովորութեան:

Իսկ ըստ ճանապարհորդաց, ըստ ուխտագնացից, և ըստ չրջմոլեաց մասին՝ ցուցանի: Այսպէս՝ ի սկզբան Ամբրոսիոսէ՝ առ սկզբան Օգոստինոսի՝ թուղթ 118. և յառաջբերի ի գլ. Ելն. զան. 10. ուր՝ ի հարցանել սկզբան Օգոստինոսի զն մեր իւրոց, թէ արդեօք արժան է նմա ի Միդիոլան ոչ պահել զծոմ յաւուր շաբաթու. պատասխանի Ամբրոսիոս. Ոչխարն գոմ ի հովիւ, պահեմ զձոն յաւուրն ըստ-ութեան, յորում եմ ի Միդիոլան, ոչ պահեմ զձոն. այսպէս և դու. չունիս երկնչել և երկնչես, պահեա զսովորութիւն երկնչելոյ. և ոչ երկնչիլ: Ասասի և առաջն հասարակաց. Ոչխարն ըստ-ի հովիւ, հովիւն ըստ հովուապետին քահանայ. երկնչեսդ այլոց, հովիւդ ոչ անգիտէ:

Չորս, երկրորդ բանիւ՝ Այսպէս իրաւամբ աղագաց, հաւանութեան օրինադրաց, հասարակաց սովորութեան, և համարմամբ ժողովրդեան, հասատատեալ է առ պատասխանելոյ զհաղադական քաղաքավարութեան, և զհամաձայնութեան իւրաքանչիւր տեղեաց, և առ խորշելոյ ի գայթագղութենէ, պահել իւրաքանչիւրումք զօրէնս վիճակին յորում է. որոյ յայտնի ապացոյց է, զի իշխանաւորք տեղեացն այնոցիկ կարօղ են բռնադատել զկնի ի պահպանութիւն օրինաց իւրեանց, և զյանցաւորսն խրատել:

Երկրորդ սուղ բացակայութեն բաւական է, զի ուխտագնացք զերծ լինին յօրինաց սեփական վիճակի իւրեանց, ոչ ապացոյք. ապա և սուղ ներկայութեն բաւական է՝ ներքոյ անկանիլ նմին՝ օրինաց նորին վիճակի, յորում են: Պատճառ որ ընդունի զգիւրութեն, ընդունել պարտի և զնեղութեն:

Երրորդ: Ոչ անապարհորդք, և ուխտագնացք ոչ կարեն ամենանալ ի վճակին, յորում են իրրև անցաւորք, և ոչ անօրինիլ յուխտից յեպիսկոպոսէ տեղւոյն. ապա:

Պիտի ուրա զհետև: Այս՝ զի սք ոչ պահանջին առ խաղաղական կառավարութեն հասատատակել, ոչ պահպանութեի օրինացն քաղաքաց: Ոչ երկրորդ՝ զի ի բաց առնուն զսովորիկ հասարակաց իրաւունք:

Հասցաք. Ոչինչ անդ յերկնչելոյն զձմանէ հարձակիլ պահպանելոյ օրինաց. քանզի ոչ համարի՝ բարոյապէս լինել ումք ի սեղ-

ւոյ ըստ պարտաւորութեի, և ըստ պահպանութեան օրինաց, եթէ չկայցէ անդ ընդ ժամանակս համեմատական պահպանութեի նմ: Ոչ յայսմանէ մակաբերին առհասարակ մասինդիրք, թէ որ անցանէ ընդ տեղի ինչ ուր է օր հրամայեալ տօնի, և անդ չգայ ժամ մի, կամ երկուս, ևս և յառաջ քան զկէս աւուրն, ոչ պարտաւորի տեսանել զպատարագ. բայց պարտաւորի եթէ մնասցէ զկէս օրն ողջոյն:

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ:

Ի վէր գոգոնութեի օրինաց:

ՍԷն Թ.աւմա՝ Խ. 97.

Բազմօրինակ մարթի է փոփոխել օրինաց, Այսպէս՝ նաներագրութեի, եթէ բարձրի ըստ բովորին. կի՛ տարագրութի, եթէ բարձրի ըստ մասին: Երկրորդ՝ զադարմամբ վախճանի նմ: Երրորդ՝ սովորութեի: Չորրորդ՝ անօրինմամբ: Հինգերորդ՝ մեկնութի: Ծայրացանէ ամենեցուն դրեսցոյք յայսմ վերջին վիճաբանութեի: Ասի որով՝

ԳԼՈՒԽ Ը:

Ի վէր գոգոնութեի օրինաց նաներագրութեի, և գոգոմբմամբ վախճանի:

Պատեհ է նախ: Օրէնսդրին, յայորդ նի, և կամ վերնագործն կարօղ է նաներագրել զօրէնս, և առաւել ևս՝ տարագրել զայն. վասն նոյն իշխանութեի է նգոնանել ինչ, և յօրինել:

Պատեհ է երկրորդ: Ընդհանուր օրէնքն՝ ընդհանուր ներհական օրինաց համարի նահանջեալ. իսկ մասնաւոր օրէնքն, զորօրինակ են մասնաւոր տեղեաց սովորութեի, սահմանադրութեի, և արտօնութեի, ևս՝ եթէ գիցի չընդհանուր օրէնս այս փականիք ընդհանուր տարագրութեն, Ընդհանուր հակառակելոյ չէնք ևս ասելոյն, ևն. ոչ համարին նահանջեալ, բայց եթէ լինի զայնմանէ առանձինն յիշատակութի, և կամ եթէ այլուստ յայտնի իցէ լինել այնմ միոք օրէնսդրին: Այսպէս ասէ Անթիմիանոսի երկրորդ գլ. Թեոդոսի. ի վերահանդարձ. ի 6.

Պատեհ է երրորդ: Ի դադարիլ պարզապէս, և բացարձակապէս հասասարելոյ և հասատատակաց վախճանի օրինացն, դադարին օրէնք: Այս՝ զի չիք լինչ օրէնք, որ ոչ իցէ օգտակար

կար հասարակաց բարւոյ. ապա՝ ի դադարիլ պատճառին՝ որոյ վն էր օգտակար, դադարի և օրէնքն։ Իսկ երկրորդ՝ զի՝ ի դադարիլ ըստ ամի պատճառին, յոյր սակս օրէնսդիրն եդ զօրէնս, համարի ոչ ևս կամիլ պարտաւնդել նմա։

Ասացաք. Ի փոփոխիլ հաստատելոյ և հաստատելոյ վնասն. վնաս եթէ օրէնքն դիցին ի վն գործոյ ինչ՝ վն բնաւին լինելոյ նմա առաջնորդել, և որ իբր ի բաղումս առաջնորդե առ հասարակաց բարին, թէպէտ և յիմիք մասնաւորի ըստ պատահման ներգործութեանն ոչ առաջնորդեսցէ, ոչ վն այն դադարին օրէնքն, վնաս ոչ դադարի վաճառն օրինացն հաւասարապէս. զօրօրինակ օրէնքն արգելուլ զընթերցումն գատապարտեալ գրոց վն վտանգի մոլորութեան, դու թէպէտ և այնպէս կիրթ իցես, մինչև ոչ երկնչիլ ի մոլորիլոյ, այլ քանզի բնածին է ծագիլ անտի մոլորութիւն, և իբր ի բաղումս ծագէ, կայ մնայ վաճառն օրինացն, և դու ոչ զերծանիս անտի։

ՊՐԱԿՂՈՍ Ը.

Ի վերոյ սահմանքն։

Սակայն (1) ընծայէ սովորութիւն զերիս։ Այսպէս՝ զի մուծցէ զօրէնս, այս է՝ յորժամ է առանց օրինացդ, և ոչ ենթադիր զօրէնս ինչ։ Երկրորդ՝ զի նաւորագրեսցէ զնդեալ, և զընկալեալ օրէնս։ Իսկ երրորդ՝ զի մեկնեսցէ զայն։ Երդ՝ վերիս զայսոսիկ մարթ է ունել սովորութեան կրկնակի։ Այն՝ անտեսութիւն, յորժամ վերնագոյնն անձամբ հաւանի լռելեայն կամ բացայայտ՝ սովորութեանն, առ որ ոչ պահանջի բացորոշեալ ժամանակ։ Իսկ երկրորդ՝ նախագրութիւն, յորժամ յորշ ինչ ժամանակի զօրէ սովորութիւնն, զուգընթաց գոլով հաւանութեան, թէ ոչ անձնական, գէթ իրաւաբանական կամ օրինական հաւանութեանն վերնագունին, ոչ մեկնեսցուք ստորև։ Երդ՝ թէ արդեօք սովորութիւնն զերիս զայսոսիկ կարօղ է ունել, և զիարդ, խնդրելիք։ Այս որպ՝

Ասելի է նաև։ (2) Հանաւոր սովորութիւնն կարօղ է մուծանել զօրէնս՝ ուր ոչ է, եթէ անտեսութիւն, և եթէ նախագրութիւն։

Հայց. յերկաքանչիւր իրաւանց ևս։ Ինքնանական իրաւանց. գլ. Հայ-ոխ. զան. 11. և գլ. Ամն. զան. 12. և այլուր։ Ի քաղաքական իրաւանց. Օր. Օզոց. Ոգնագրաց՝ ի վն օրինաց. և այլուր։

Հայց. բանիւ։ Ի բանաւոր սովորութեանն մարթ է զուգընթանալ ամի, որք պահանջին առ օրէնս, այս է՝ համեստ նիւթոյ, և օգտի հասարակաց բարւոյն, դիտաւորութեանն պարտաւորելոյ զանձն, և օրինաւոր իշխանութեանն՝ կամ հասարակապետութեանն՝ եթէ իցէ ազատ, կամ իշխանին՝ որ յայտնապէս հաստատէ, եթէ անձամբ, և եթէ ըստ օրինաց, զայն սովորութիւն, և զդիտաւորութիւն. ապա։

Ասացաք. Ընդունին՝ որ յայտնապէս հաստատէ, ենթ ոմն-ոյ-ք. և ենթ ըստ օրինաց։ Ազգն կրկնակի զանազանի հաւանութիւն իշխանին. մի՝ անձնական, և երկրորդ՝ իրաւաբանական՝ կամ օրինական։ Անձնական, յորժամ իշխանն գիտակ գոլով սովորութեանն՝ հաստատէ զայն, կամ բացայայտ բանիւ, կամ յայտի ինչ գործով, և կամ լռելեայն, ոչ ընդդիմանալով այնմ՝ յորժամ կարօղ էր դիւրաւ։ Իրաւաբանականն, կամ օրինականն յայնմ է, զի իրաւունք, կամ նախորդք առաջնակաց իշխանին հրատարակեալ իցեն, և սահմանեալ՝ այնպիսի սովորութիւն մուծանել զօրէնս. և առ այս հաւանութիւն, ոչ և յայտ է, ոչ պահանջի լինել սովորութեանն ծանուցեալ իշխանին։ Իսկ առ մուծանելոյ սովորութեանն զօրէնս անտեսութիւն՝ պահանջի անձնական հաւանութիւն գէթ լռելեայն. և առ մուծանելոյ նախագրութիւն՝ շատ է հաւանութիւն օրինական։

Ասելի է երկրորդ։ (3) Հանաւոր սովորութիւնն կարօղ է նաւորագրել զմարդկային օրէնս, ևս և զեղծիչս, և կամ տարագրել զայն, և թէ անտեսութիւն, և եթէ նախագրութիւն։

Օրանտեսութիւն չիք ինչ գժաւարութիւն. վնաս օրէնք կախեալ կան զկամաց օրէնսդրին. յայն սակս՝ ի փոփոխել կամաց օրէնսդրին, և այն՝ յայտնեալ արտաքուստ, գադարին օրէնք։ Իսկարդ՝ ազատ անտեսութիւն սովորութեանն՝ որ հակառակ օրինաց, յայտնի լինի գործով փոփոխութիւն կամաց օրէնսդրին. ապա։ Ասացաք. ալլոք տնօրէնութիւն. այնպէս՝ զի օրէնսդիրն կարօղ իցէ դիւրաւ խափանել, և ոչ խափանեսցէ. քանզի եթէ թոյլ տացէ վն չարեալոյն կալ հակառակ, և կամ եթէ յապաղեսցէ յայլ ժամանակ, ոչ է հաւանութիւն ազատ, և բաւական առ նաւորագրելոյ զօրէնս անտեսութիւն։ Հայց.

(1) Ընդ՝ Ե. 97. պ. 3. Բաւ. (2) Ընդ՝ գոյնաւ. ասս 3։ (3) Ընդ՝ Բաւ.

Հնուց ։ երկրորդ մասն յիրկնքանչիւր իրաւանց կամ ։ Ի կանոնական իրաւանց ։ գլ. վերջ. ՚ի վի՛ սովորութիւն՝ ասի. Ամենեքին երկոտասանդրիւ ոչ է հոգան իշխանութիւն, սակայն ընդ այնչափ զորիւզ՝ գիտել ընտիրս երանոյ ։ Բայց երեք իցեն բանաւոր, և օրինաւոր նախադիպիլ ։ Յաւուրիկ բացառութիւն յայտնապէս նշանակէ կանոնն, թէ բանաւոր սովորութիւնն օրինապէս նախադրեալ կարող է տապարել զմարդկային օրէնս ։ Ի քաղաքական իրաւանց՝ Որ. Օգուց ։ Ուղղագրաւ՝ ՚ի վի՛ օրինաց ։ Ա՛սպանիք ընկալեալ է, զի օրինս ոչ գիտայն այնոքունք օրէնադրէն, այլ ըստ իւրեանց հաւանութեանք ամենայնի՝ անասնոցունք նախրապետիւն ։

Հնուց ։ բանիւ ։ Մարդկային օրէնք ներքոյ անկեալ են իշխանութեան, և կամաց մարդկան, ոչինչ ընդհատ քան զայլ մարդկային իրս, և զերաւանց ։ իսկորդ՝ մարդկային իրաց և իրաւանց հնար է անկախ զմտաց տեառց փոփոխել, և փոխաբերիլ իշխանութեան իրաւանց, զորօրինակ լինի ՚ի նախագրութեան ։ ապա նոյնպէս մարդկային օրինաց հնար է փոխել իշխանութեան իրաւանց՝ անկախ զանձնական կամաց օրէնսգրաց ։ Ա՛ռնուագ ։ իսկորդ՝ իրաւունք սահմանեն՝ բանաւոր սովորութեան օրինապէս նախագրելոյ առաւել զօրել քան զմարդկային օրէնս, ոյզ յայտ է յիրաւանց, զոր վերագոյնդ յիշատակեցաք ։ ապա ։

Ա՛տի ունիս մակաբերել, թէ ոչ պահանջի բացորոշ ինչ ժամանակ առ նախագրելոյ սովորութեան զօրէնս անտեսութեան, այլ շատ է յայտնի լինել անտեսութենն, կամ անձնական հաւանութենն օրէնադրին ։ վասն ոչ իրաւամբ, այլ փոփոխեալ կամաք նորին օրէնադրի դագաթի օրէնքն ։ Իսկ յորժամ լինի նախագրութեան, պահանջի բացորոշեալ ժամանակ ։ վասն յայնժամ ոչ դադարի ՚ի փոփոխեալ կամաց օրէնսդրին, այլ ՚ի կարգադրութեան իրաւանց, և յայն սակս պահանջի ժամանակի բացորոշեալ յիրաւանց առ օրինաւոր նախագրութեան ։ ուստի հաւարակաց կարծիք է, թէ առ ՚ի նախագրել սովորութեան ընդդէմ քաղաքական օրինաց՝ պահանջին տասն ամք ։ ընդդէմ եկեղեցական օրինաց՝ ամք քառասուն, քանզի զայսօրինակ կարգադրեցին հաւարակաց իրաւունք զնախագրել այլոց իրաւանց քաղաքականաց, և եկեղեցականաց ։

Ընդեղ է երրորդ ։ (1) Անթէ է սովորութեան մեկնել զօրէնս ։ Հայտ է յիրաւանց՝ գլ. Հրեշտակ ուրբեն ։ ՚ի վի՛ սովորութեան. և Որ. Ընդ ՚ի ՀԷ Գիտոցն. Ուղղագրաւ՝ ՚ի վի՛ օրինաց, ուր սովորութեին ասի, տալ գիտել օրինաց ։

ԳԼՈՒԽ ԿԴ ։

՚Ի ՀԷ ԹՈՀԸՆԽԱՆ ։

Տնօրինումն, ըստ որում աստ առնուաք, է թուլացուցումն պարտաւորութեան օրինաց ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա։

ՈՂՂ Է ԼՐԵԼ ԹՈՀԸՆԵԼ ՚Ի ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՕՐԷՆՍ ։

Ասելի է ։ (2) Կարգաւորեալ իշխանութիւն կարող է տնօրինել յօրէնս իւր նա ինքն օրէնսդրէն, յաջորդք նր, և վերնագոյնն՝ որում օրէնսդիրն կամ յաջորդն է ստորակարգեալ ։ Իսկ ստորնագոյնն չէ կարող, բայց եթէ յանձնարարական իշխանութեան, և որչափ ինչ շնորհեալ է նմա՝ կամ յիրաւանց, կամ ՚ի սովորութենէ, և կամ ՚ի վերնագունէ ։

Ա՛ռաջին մասն յայտ է. վասն պարտաւորութեանն օրինաց կախի զիշխանութենէ օրէնսդրին. արդ՝ նորին իշխանութենէ է գնել զօրէնս, և զերծ կացուցանել զզօ յօրինաց, որ է տնօրինումն ։

Հայտ է և երկրորդ մասն. վասն տնօրինելոյ է ներգործութեի իրաւարանութենէ. իսկ ստորինն ոչ ունի իրաւարանութենէ զօրէնս վերնագունն, բայց եթէ ըստ որում շնորհի նմա, կամ ՚ի նոյն իսկ վերնագունէ, կամ յիրաւանց, և կամ ՚ի սովորութենէ ։

Ա՛ռանձն կրկին է իշխանութենն յանձնարարական. մի՝ յիրաւանց, կամ ՚ի սովորութենէ, որ՝ յորժամ ՚ի մշտնջենաւորս շնորհի, և կամ կապակցեալ է ոչ ընդ անձին, այլ ընդ պաշտօնին, կամ ընդ արժանապատուութենն, հաւասարի կարգաւորեալ իշխանութենէ. գլ. Ա՛ռանձն ոբեաց. ՚ի վի՛ յանձնարարական պաշտօնի. և գիրք ։ Ուղղագրաւ՝ ՚ի վի՛ որում յանձնեալ է իրաւարանութենի, և երկրորդ՝ ՚ի մարդկանէ՝ կրկնակի. մի՝ ըստ եղանակի շնորհաց ՚ի նպաստ յանձնառելոյն, և այս է ըստ ընդարձակ մեկնութենէ, և ոչ դադարի մանուցմամբ շնորհողին, եթէ իցէ քաղաքապետ շնոր-

(1) Ընդ. (2) Ընդ՝ գ. 4. Ծալ.

շնորհեալ. զի ըստ գլ. Ա.ԻԵ. առաք. Ի վերմոից. Ի 6. ասի. Ա այնէ Ի շնորհեալ Բարեբարութիւնն յԵԼԵՍԵԼ՝ ընկալ. ճոխասի։ Եւ երկրորդ՝ ըստ ե. զանակի յանձնարարութեան, և պատուիրանի Ի նպաստ դատի ինչ, կամ անձին, և այս է ըստ ճիշդ մեկնութեան, և դադարի մանաւանդ շնորհողին, եթէ իրն իցէ առաջղ, և չև ևս սկիզբն արարեալ գործադրութեան. գլ. ՀԵՐԵՒՅԵՀԵՒ. Ի վերմ պաշտօնի յանձնարարականի. և գլ. ՎԵՐՈՒՅԻ. Ա.ԻԵ առաք։

Ըստի ունիմ մակարերել, թէ եպիսկոպոսունք ոչ կարեն կարգաւորեալ իշխանութիւն անօրինիճ յօրէնս ծայրագոյն քահանայապետացդ, և ժողովոց. սակայն կարօղ են Ի բաղում գիպուճածս յանձնարարական իշխանութեամբ։ Ալա յորժամ իրաւունքն զայն բացայայտ շնորհէ նոյ. ոյղ ժողովն Տրիտենդեան. գլ. 24. գլ. 6. Ի վերոգ. շնորհէ այ կարօղ լինել անօրինելոյ յայմ անկանոնականութիւնս, որք յառաջ գան Ի գաղտնի յանցանաց, բաց յայնցանէ՝ որք յառաջ գան Ի կամաւոր մարդասպանութենէ, և յայլոց վերածելոց յատեան դատաստանի։

Ալրկրորդ՝ կարօղ են Ի սոմպութենէ, և Ի լռելեայն հաւանութենէ անօրինել Ի թեթև նիւթս, և յորս յաճախ հանդիպին. զորօրինակ՝ Ի ծոմս, Ի հրամայեալ ուրնս, Ի կանոնական ժամերգութիւնս, և յորս սոցին են նման. վասն զայս պահանջէ պատշաճ կառավարուի վճռակին. և չէ հաւանական, թէ ծայրագոյն քահանայապետն կամի հանապազորդ դնել առ նա վասն թեթև խրաց, կամ վասն որոց յաճախ հանդիպին. Ի ծոմս, և Ի հրամայեալ ուրնս կարօղ են անօրինել և ժողովրդապետք Ի սոցորութենէ։

Ալրորդ՝ կարօղ են Ի լռելեայն հաւանութէ անօրինել յայնս, որք ոչ ընդունին զպապաղումն. վասն իրաւամբ համարի, թէ ծայրագոյն քահանայապետն ոչ կամի մեալ հաւատացելոց ցայնչափ Ի մեղս, կամ Ի վտանգի մեղանչելոյ։ Ըստ այսմ անօրինին Ի գաղտնի արգելս, եթէ յայտնեսցի զնի ամաւնութենէ եղելոյ բարի հաւատով, գեթ միոյ յերկուցն, զի ոչ յայնս՝ որք յայտնին յառաջ քան զամաւնութին, բայց եթէ գուցէ յայտնեսցին անընդմիջապես յառաջքան զպասին, զոր չէ հնար յապաղել առանց մեծի գայթագղու-

(1) Ընդ. (2) Ընդ.

թեան։ Նոյնպես անօրինեն յարգելք ինդրելոց զպարտս, զոր մի մասն ձգէ Ի փաւորութենէ ընդ ազգականին՝ յառաջնում կամ յերկրորդում աստիճանի միւսոյն։

Օրս ցայս վայր ասացաք զեպիսկոպոսաց. ասել պարտ է և զառաջնորդաց ազատ կրօնաւորաց նկատմամբ հպատակաց իւրեանց, քանզի յորս վերաբերին յիրաւասութենէն միայն, են իրբև եպիսկոպոսունք իւրեանց։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Ֆ.

Ընդեռ պնօրինուն առանց օրինաւոր պատճառի՝ էղէ օրինաւոր, և չէ։

Պասելի է նախ։ (1) Ալրնագոյնն ապօրինաբար անօրինէ առանց օրինաւոր պատճառի յօրէնս իւր, կամ յօրէնս ստորնագունին։

Յուզանի։ (2) Նախ՝ զի որ անօրինէ առանց օրինաւոր պատճառի՝ է անօրինող անխոհեմ, և անհաւատարիմ. անխոհեմ, զի գործէ յանգուգն առանց բանաւոր պատճառի. և անհաւատարիմ, զի ոչ դիտէ զբարին հասարակաց, առ որ կարգեցան օրէնք, և զոր նա ինքն Ի պաշտօնէ և Ի լռելեայն դաշնից ընդ հաստարակութիւնն պարտի դիտել։ Ալրկրորդ՝ զի զերծ կացուցանել յօրինաց զնա, որում չէ պարտ զերծ լինել, է ակնառութիւն երեսաց։ Ալրորդ՝ զի գարշելի է, և ընդդէմ բնական լուսոյ, առանց պատճառի անհամաձայն լինել մասին՝ իւրում բոլորի, զոր առնէ որ անպատճառ անօրինէ։ Եւ հաւակ լեսոյ զի իշխանութիւնն տուեալ է Ի շինել, և ոչ Ի քակել. վասն սրն Ալեռնարդոս գիրք 3. Ի վերմ. գլ. 4. կոչէ զայսպիսի անօրինութիւնն ՀՐԵՇՏԱՒՈՒԹԻՒՆ։

Ասելի է երկրորդ։ Ալրնագոյնն վաւերաբար անօրինէ առանց օրինաւոր պատճառի յօրէնս իւր, և յօրէնս ստորնագունին։

Յուզանի։ Օրէնքն՝ եթէ յեղանիլն, և եթէ Ի պահպանիլն, բացարձակապէս կախեալ կան զկամաց օրէնսդրին. այնպէս՝ զի եթէ ոչ դնէր զօրէնս, թէպէտ և կայր սովորական պատճառ դնելոյ, կամ եթէ առանց օրինաւոր պատճառի զեղեալն նանրագոյր, ոչ լինէր օրէնք, և ոչք պարտաւորէր. ապա եթէ բարձ ցէ զպարտաւորութիւն օրինաց վն ումէք, նա ոչ պարտաւորի։ Հաստատի։ Ալրք անօրինին անպատ-

պատճառ յարգելը ամուսնութեանն, վասնորոյ ամուսնանան, քանզի ոչոք ընդդէմ վասնորոյն այսպիսի ամուսնութեան բողոքէ, ապա վասնորն է տնօրինուին ։

Ասելի է երրորդ։ Աստուածագոյն, ոչ օրինաւոյ, և ոչ վասնորոյ տնօրինէ առանց բանաւոր պատճառի յօրէնս վերադրելոյն։ Այնպէս վերնագոյնն ոչ համարի տալ զիշխանութիւն տնօրինելոյ, բայց եթէ ի բանաւոր պատճառի. արդ՝ ոչ կարէ աստուածագոյնն յայսմ առաւել քան զնորհեալն նմա ՝ի վերնագոյնէն. ապա ։

Այսին իրի եթէ ծայրագոյն քահանայապետն տնօրինէր առանց բանական պատճառի յանխտա, կամ յերդմանս, որք են յանծային իրաւանց, կամ եպիսկոպոսն յօրէնս քահանայապետին կամ ժողովոյ, ոչնչէ լինէր տնօրինուին. բայց եթէ գուցէ բարի հաւատով պատճառն համարեր բանական. վասնզի հիմամբ ընթադատի, թէ այսպէս կամի վերնագոյնն. առ խորշելոյ ՝ի մեծամեծ խանձուտութեանց, և ՝ի հանապազորդ վարանմանց ։

Այլ խնդրեցես ՝ի վերջոյ, թէ ոյք են պատշաճական պատճառք տնօրինելոյ ։

Պատեմ։ Ընդհանրապէս խոսելով նշանակին հասարակօրէն երեք. գթութիւն, օգուտ՝ մանաւանդ բարւոյն հասարակաց, կամ որ վերաձի ՝ի բարին հասարակաց, և հարկն, որում չէ պարտ լինել այնչափ, մինչէ ըստ ինքեան բանալ զպարտաւորութիւն օրինաց, ապա թէ ոչ՝ չուներ պետս տնօրինման, այլ մնկնութեան միայն ։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Գ։

Ի վէր ոգոյօք, և պարոյօք փնօրինման ։

Աստուածագոյն ասի, որ ընկալեալ լինի՝ յօդեալ զսուտ։ Տարայօդութեի, լուծումն զշարաւորութիւն ։

Ասելի է նախ։ Եթէ առայօդութեին, կամ տարայօդութեին անկցի ՝ի վերնագոյն պատճառի ՝ի տնօրինման, տնօրինուին է ոչնչէ։ Այսպէս սահմանեաց Ինոկենտիոս երրորդ. գլ. Օրինաց ՝ի վերնագրութեանց, և զայս ճշդիւ նշանակեն սովորական փակագիք տնօրինանց, Ինչ պատճառն հաստատին ճշմարտութեան, և զայս՝ թէպետ և չիցէ եղեալ, պարտ է միշտ ենթադրութեան իմանալ, գլ. ՝ի Խոշեմն, ՝ի նոյն մակագ։ Պատճառն ևս յայտ է. վասնզի վերնագոյնն ոչ իմանայ տնօրինել, բայց եթէ վայնր պատճառի՝ որ է սկզբնական, և առանց որոյ ոչ տնօրինէր, ապա ՝ի չլինելն նոյն՝ նանրանայ տնօրինուին։ Այն նորին պատճառի շնորհ ասել պարտ է, եթէ ստայօգութեին, կամ տարայօգութեին անկցի ՝ի վերնագոյնն պատճառ՝ որ չէ այնչափ սկզբնական՝ ՝ի չարութեան յօգողին, հաւանականագոյնս է ոչնչէ. իսկ եթէ իցէ ՝ի պարզմտութեէ, և ՝ի տգիտութեէ յօգողին, է վասնզի։ Այսպէս բացայայտ զանազանէ և սահմանէ Ինոկենտիոս երրորդ. գլ. Նամայիշ. Օրինաց ՝ի վերնագրութեանց ։

Ասելի է երրորդ։ Տարայօգութեին, կամ լռութեին ճշմարտութեան, որ վերաբերի յիրն ըստ ինքեան, և ՝ի ներքուստ, և կամ մոլորութիւնն ՝ի վերնագոյնն բոլորովին իրին, ոչնչացուցանէ զտնօրինուին. զորօրինակ՝ եթէ ունիցիս երկուս խնամութիւս կամ աղգականութիւնս ՝ի կողմանէ երկոցուն ևս ծնողաց, և բացատրես միայն զմին. եթէ խնդրեսցես զտնօրինուին ՝ի վերնագոյնէն՝ և իցէ աղգականութիւն, կամ ՝ի վերնագոյնէն, և իցէ խնամութիւն, կամ ՝ի վերնագոյնէն, և իցէ երրորդ աստիճանի, և իցէ երրորդն. վասնզի վերնագոյնն թէպետ գուցէ միտրիակ տնօրինէր, եթէ զերն՝ ըստ որում՝ բացատրէիր, բայց համարի զայն որոշակի շնորհել զոր խնդրես, և ոչ զայլ։ Սակայն հաւանականագոյնս համարիմ ընդդէմ ոմանց, զի թէ խնդրեսցի տնօրինուին վերնագոյնէն՝ և իցէ երրորդն, է վասնզի։ վասնզի տնօրինուին բոլորին է տնօրինուին մասին պարունակելոյ ՝ի բոլորն, արդ՝ երրորդ աստիճանն պարունակի ՝ի յերրորդն ։

Նոյնպէս. Ինոբոնիոս ՝ի չէ Բոլոնիոյն փոյա-ընէ էրէն. վասնզի եթէ իցէ մոլորութեին ՝ի վերնագոյնն ՝ի փիզիկական գոյացուէ, որ ոչ վերաբերէր ինչ առ տնօրինուին, ոչ եղծանէր զտնօրինուին, զորօ-

զօրօրինակ՝ եթէ ասասցես զքէն լինել փառաւան՝ ի լինելն քո բժիշկ, կամ վերպահն ի քէ յանուանն՝ գնելով Պետրոս մոխանակ Պօղոսի, քանզի դիտէ վերնագոյնն տնօրինել խնդրոցին։

Ասելի է հարցուրդ։ Յորժամ տնօրինումն խնդրի՝ ի հաւուէական տունէ՝ տարայօդուին, կամ լուսնին այնորիկ զոր իրաւունք, կամ ընթացք այնր տունի պահանջին, եղծանէ զտնօրինումն։ Այսպէս թէպետ և ոչ է սկզբնական պատճառ, սակայն է պայման՝ առանց որոյ ծայրագոյն քահանայապետք ոչ դիտեն տնօրինել։ Ա՛ն այսորիկ

Նախ մանաւանդ նախ, զի թէ խնդրեսցես զտնօրինումն ի հաւուէական տունէ՝ ի վերագանելն, ոչ բացատրելով զազգապղծութիւնն՝ եթէ յատակեալ իցէ, ոչինչ է տնօրինումն՝ ըստ ընթացից հաւուէական տունին։ Պարձեալ՝ եթէ ամուսնութեին իցէ եղեալ, կամ կատարեալ, և ևս՝ իւէ գիտութիւ արգելչին և յանգուգն յուսով հեշտեաւ ստանալոյ զտնօրինումն՝ ամուսնացեալ իցես, և զայսորիկ ոչ բացատրեսցես, ոչինչ է տնօրինումն։

Դիտել պարտ է վերագպղծութեին, եթէ իցէ գաղտնի, զի խնդրէ տնօրինումն ի սրբազան տունէ ապաշխարութեի՝ լուսթիւ անուանց, առ խորշելոյ ի վատահամբաւութեէ, կամ յայլոց վնասուց։ Իսկ յորժամ արգելքն են յայտնի, կամ գիւրաւ յայտնելիք, ոչ շնորհի տնօրինումն յայտնէն անտի ապաշխարութեէ, այլ ի գիւանագրէ Հռովմայ, և պարտ է բացատրել զանուանն, զի որովհետև է ի վերայ հրապարակական արգելանաց, հնար է վերածիլ նմա յատեան դատաստանի, և պարտ է հրատարակել գվճիռն դիւանագրի։ Յատենի ապաշխարութեան առաքի յանձնարարութեին տնօրինելոյ առ խոստովանաւորն՝ որ իցէ վարդապետ, կամ դաստուտ ածաբանութեէ։ Ի դիւանագրէ առ պաշտօնատար տեղւոյն։ Յատենի ապաշխարութեան ասէ ձեր ընթերին. Ի դիւանագիրն վճարին տոյժք առ ի ծախս տարածութեէ հաւատոյ, կամ յայլ բարեպաշտական գործս։

Նախ մանկաբերել երկրորդ, թէ յորժամ են բազում արգելք, զօրօրինակ՝ աղգականութիւն՝ և խնամութի, կամ բազում աղգականութիւք՝ կամ խնամութիւք, ոչինչ է տնօրինումն, եթէ խնդրեսցի ուրոյն ուրոյն այժմ մի միոյ, և ապա մի այլոյ, այլ պարտ է խնդրել մի ամենեցուն միանգամայն։ Պարձեալ՝ ոչինչ է, եթէ ոչ բացատրեսցի, թէ յորում գիր է աղգակցութիւն, յուղիղն, թէ ի խոտորնակն, և յորում աստիճանի, ի հաւասարն, թէ յանհաւասարն։ Այսպէս ի հոգևոր աղգականութե, եթէ ոչ բացատրեսցի, թէ արդեօք իցէ հոգևոր գուստր, կամ սան, թէ կնքահայրութի, արդեօք մկատաւ իցէ, թէ ընկալեալ միայն ի մկրտութե։ Այս իմն և զդրոշմէն։ Պարձեալ՝ ոչինչ է, եթէ խնդրեսցի տնօրինումն ի մի յանցանաց սպանութեան կնոջ, ոչ բացատրելով եթէ զնման տնօրինումն յառաջագոյն ընկալեալ իցէ։ Այս ևս՝ եթէ տնօրինեսցի ի մի բնական պակասութե առ սի աստիճանս, և առ բարերարութի, յետ այնորիկ խնդրեսցէ զտնօրինումն ի մի բազմաթեան բարերարութեէ, ոչ բացատրելով միւսանգամ զնական պակասութի։ Այս դարձեալ՝ եթէ խնդրեսցի տնօրինումն ի կերպարանս ազգատաց, և խնդրողն ոչ իցէ իսկապէս ազգատ։ Այս ևս, և այլ ևս՝ ըստ ընթացից հաւուէական տունին։

Յերիս կերպարանս խնդրի տնօրինումն. ի Ներպոլոնս ոչ ոք, հանուսք անձանց, և ոչ նոյնաձեւոյ։ Ոչ համարելոյ ոմանց իսկապէս ազգատք, պարտին լինել այնպիսի, զի յաշխատութեէ, և ի ճարտարութէ իւրեանց միայն կեան, և յայն սակս պարտ է բացատրել ի խնդիրն, մինչև եթէ զանց առցի ինչ, անպիտան լինի խնդիրն։ Պարտ է բացատրել ի խնդիրն զազգատուէին իւրկուց կողմանց ևս։

Վայելման վիճակն Լոմանեան՝ խնդ. վերջ. գիտել. վերջ. ի մի ամուս. գրէ, թէ ընդսին պարտ է համարիլ ազգատս, որք կամ ի շարժականս, և կամ յանշարժս ունին զերկուս, կամ զերեք հազար դահեկանս (ֆիօրինս)։ Մի՝ զի եթէ խնդրեսցեն ի կերպարանս համեստ անձանց՝ պարտին մերկանալ ըստ մեծի մասին յայսմ գումարէ մի տնօրինման, որոյ մի պահանջին հազար կամ երկու հազար դահեկանք, ըստ միջակաւորութեէ առտիճանացն, և ըստ այսմ լինէին ազգատ. և երկրորդ զի այս սակաւ բնչք են նոցն իրրև զգործի, որով աշխատութի և ճարտարութի՝ շահաւետարար կարօղ են գործել, ոչինչ արդիւնս ընկալեալ անտի, կամ այնպէս սակաւս, մինչև ոչինչ համարել։ Յաւելու նախայիշատակեալ ածաբանն,

քանն, թէ առաքելական նոճիրակն այսպէս գտ-
տի, յորժամ առաքին առ նա տասնաբանք ի
ժողովոգպատուոյ։

Խնդրեցես նախ։ Արդեօք յորժամ Հռով-
մայեցիք յաւելուն ի տնօրինման զայլ պատ-
ճառս՝ քան զորս բացատրէ տասնաբանն, պարտ
է լինել նոցին ճշմարիտ, զի լիցի տնօրինումն
վաւեր։

Պիտեմ, ոչ. այլ շատ է, զի զորս տասնա-
բանն առաջարկէ՝ իցեն ճշմարիտ. քանզի նա
ոչ յայլ սակս խնդրէ զտնօրինումն, և յիրաւի
վն նոցին տնօրինի. իսկ այլք յաւելուն ի վր՝
ըստ ընթացից հռովմէական տանն. և ևս՝ զի
մի երևեսցի շնորհել զտնօրինումն վն թերև
պատճառաց։

Խնդրեցես երկրորդ։ Արդեօք ի մեռանիլ
տնօրինողին՝ դադարէ տնօրինումն։

Պիտեմ, ոչ. վասն շնորհք ոչ վերջանան
մահուամբ շնորհողին. գլ. Լուկ Էքեոփ. ի
վն պաշտօնի յանձնարարականի. ի 6. որ և
ճշմարիտ է, թէպետ և տնօրինումն շնորհեալ
իցէ առ յետս նահանջումն. վասն տնօրինողն
ի կենդանութեն ոչ նահանջեաց յետս, և ոչ
ի մահուն յետս նահանջէ. այլ ոչ այսպէս՝
եթէ ասէր, ցորչափ կամեցայց, կամ ցորչափ
հաճեցայց. քանզի մեռեալն ոչ ևս կամի, և
ոչ ևս հաճի ընդ այն։

Գ Լ Ո Ւ Խ. Դ.

Դ Էքեայ Քէնուքէ օրինաց։

Ա. Քենութեին ընդհանրապէս առեալ՝ է
մթին օրինաց բացատրութեի, որով բացայայ-
տի յայս ինչ դիպուած պարտաւորել, կամ
ոչ պարտաւորել։ Ի կրկին. մի՝ բառից, որ
ասի պարզապէս Քենութեի, և է բացատրութեի
բառից համաձայն մտաց՝ զոր ունէր օրէնս-
դիրն ի սահմանել զօրէնս. և երկրորդն՝ որ
ասի գերզգօնական, է բացատրութեի մտաց,
ոչ զոր ունէր օրէնսդիրն ի դնելն զօրէնս, այլ
զոր պարտ էր ունել՝ եթէ յաւուրեայ դիպ-
ուածս մտադիր լիներ, և կամ ունէր՝ եթէ
աստ և այժմ հարցանէին զնա։

Բ։ Ի պարզ Քենութեի օրինաց պարտ է
պահել զսեփական, զհաւարակ, և զառաւել
ընկալեալ միտս բառից, եթէ ոչ զհետ գայ-
ցէ անտեղի ինչ. վասն իրաւամբ ընթագա-

տի, թէ օրէնսդիրն յայն միտս խօսեցեալ
իցէ։

Օրէնքն նպաստաւոր, և ոչ ումեք վնասա-
կար, պարտին ընդարձակիլ. գ՛կամակէն՝ սեղ-
միլ. ըստ կանոնի իրաւանց՝ 16. ի 6։

Ի մարդկային օրէնս ոչ լինի հասարակօրէն
ձեռնարկութի ի հանգիտութեէ. վասն յայնմ՝
որք կախին զաղատ կամաց՝ ոչինչ հետևի ի
հանգիտութեէ. արդ՝ պարտաւորութի մարդ-
կային օրինաց ոչ կախի այնպէս զպատճառէ
օրինաց, ոչ զաղատ կամաց օրէնսդրին, որ է
ի վն այնր դիպուածոց, և ոչ ի վն այսորիկ,
թէպետ և նման իցեն։ Այլազգ է ի բնական
օրէնս՝ վն հակադրեալ պատճառին. զի պար-
տաւորութի նր է ի բնութէ իրին, և ի նոյն
իսկ բանէ, որ ի նպաստելն միւսում դիպուածոյ,
նոյն օրինակ նպաստէ և նմանողաց նորին։

Ալացուք. հասարակութեան. վասն յառնչակից,
զորօրինակ՝ յայրն, և ի կին, յայն՝ որք
յիրաւանց են հաւասար, ոչ ի գործադիրս,
և ի հրամանատարս, և ի նս, որոց միւս ստո-
րակարգի միւսումն. իբրև անկատար՝ կատա-
րելոյ, զորօրինակ՝ ձուն՝ մոյ, նկատմամբ նր՝
որում շնորհի ուտել զմիս. լինի ձեռնարկու-
թիւն ի նմանութեայ։

Գ։ (1) Ըստ գերզգօնական Քենութեն ստոյգ է
նոյնպէս, եթէ այն ունի զտեղի ի մարդկային
օրէնս, վասն օրէնք դնին առ հասարակաց օգուտ
ընդհանրապէս, և ըստ այնց՝ որք ի բաղումս
հանդիպին, և օրէնսդիրն ոչ է կարօղ զնմ
դիպուածս յառաջագոյն տեսանել, և ի բաց
առնուլ։ Արդ՝ բաղում անգամ հանդիպի,
զի պահպանութի իրիք իցէ ի բաղումս օգուտ
հասարակաց բարւոյ, սակայն ի դիպուածս
ինչ իցէ վնասակար։ Նմին իրի ի ծագել ինչ
դիպուածոյ, յորում գրաւորական պահպա-
նութի օրինաց իցէ վնասակար հասարակաց
բարւոյ, կամ ի մէջ բերցէ զերևելի վտանգ
պահպանողին, կամ այլումն յաւուղութեէ, ի
համբաւս, և կամ յինչս, քանզի այս լինի հա-
կառակ հասարակաց բարւոյ, կամ իցէ ընդ-
դէմ բնական օրինաց, և կամ մարդկային օրի-
նաց վերնագունի, և կամ ի հանգամանաց ինչ
լիցի անիրաւ, և կամ կարի խիստ, գերզգօ-
նութեամբ ոչ պահելի. զի իրաւամբ համա-
րի, թէ ոչ էր միտք օրէնսդրին՝ յայսոսիկ
դիպուածս պարտաւորել օրինաց։

Խնդրե-

(1) Աստ. Ե. 96. պ. 6. Բօլ։

Խնդրեցից։ Արդեօք մարդի է նոյնօրինակ գերզգոնութիւն մեկնել զօրենս, որք հաստատուն զգաշնիս։

Պիտեմ, հաւանականագոյնս՝ ոչ, վասն մեծամեծ անտեղութեանցն, որք հակառակ հաստատեցաք բարւոյ ծագէին անտի, որք և մեծագոյնս են քան զբարիս, թէպէտ և մեծագոյնս՝ մատնաւորի ուրուք։ Արդեօք եթէ արժան էր մեկնել գերզգոնութիւն զօրենս եղծիչս, զորօրինակ՝ զգաղտնի ամուսնութիւնս, զգաշինս անշափահասից, կամ առանց գրելոյ ի մատեանս, համանիք, և նմանութիւնք ընդ սա՝ տեղիս յաճախէին ի չարաչար վնասս հասարակութեան։ Ոչ այն պիտի՝ չէ հնար լինել դադանց առանց պատճառի, զոր նոյն օրէնք կանոնադրեն։

ՃԸՕ

Ի ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՀՈՌՈՄԱՅ։

Սկիզբն յամսեան՝ ի խնդրոյն 109. ունի գլուխս 114։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՅԱՒՈՒԶԱԲԱՆԱԿԱՆ։

Ի վերայ պէսպէս վիճակի մարդկային բնութեան։

Նդ ապատիկ զանազանի վիճակ մարդկային բնութեան։ Ույս՝ վիճակ սոսկ բնութեան։ Երկրորդ՝ վիճակ ամբողջ բնութեան։ Երրորդ՝ սկզբնական արդարութեան։ Չորրորդ՝ յանցուցեալ բնութեան։ Հինգերորդ՝ նորոգեալ բնութեան։ Արդեօք էր յաւելուլ և զվիճակ փառաց, և զվիճակ դատապարտութեան, այլ զսոցանէ ոչ խնդրելիք առաջի, վասն յայսմ վասն որոյ ըստ այնմ հայիմք ի բնութեան, ըստ պատմ ածային նպաստիւք դիմէ ի վերջին վախճան իւր։ Հայն սակս զայս վիճաբանութեանս յառաջագոյն դասեմք քան զՃառն շնորհաց, վասն բացատրութեան նոցին վիճակաց ոչ սակաւ նպաստ մատուցանեն ծանօթութեանն հարկաւորութեանն, պէսպիսութեանն, և յատկութեանն շնորհաց, այլև ծանր ծանր խնդիրք լինին ի վերայ նոցա։

Պ Ր Ե Կ Ը։

Նացատրին հինգ վիճակք մարդկային բնութեան։

Վիճակ սոսկ բնութեանն։

Վիճակն սոսկ բնութեան ի մէջ բերէ սոսկապէս զբնութեանն ընդ ներքին կացուցիչ սկզբանց նորա։ Եւ ընդ նոսին՝ որք զհետ գան նոցին կամ պատշաճին նմա։ Այս ասեմք

Ույս՝ մարդն հաստատեալ ի սոսկ բնութեանն լինէր անմեղ, առանց սրբարար շնորհաց, առանց հնդկալ առաքինութեանց, և առանց նպաստից շնորհաց գերբնական կարգի. վասն այս ամ ոչ պատշաճի նմա ի ներքին սկզբանցն նորա։

Երկրորդ՝ լինէր ներքոյ անկեալ քաղցու, տագնապիչ ծարաւոյ, վաստակոյ, ախտից, այլայլեչ կրից, և մահու. զի որովհետև մարդին՝ որ է մասն նիւթական բնութ, բաղադրի ի ներհականաց, որք միշտ մարտնչին ընդ միմեանս, այս ամ զհետ գայ ներքին սկզբանց նր։

Երրորդ՝ լինէր (1) ներքոյ անկեալ տգիտութեան, և ցանկութեանց։ Տգիտութ, զի բնածին գոլով մտաց ի զգայուեցն առնուլ զծանօթութիւն իմանալեաց, դիւրաւ մարթ էր նմա զարտաւղել ի ճշմարտութեանէ՝ վասն երևակայմանց։ Ցանկութեան, վասն թէպէտ զգայական բաղձանքն ներքոյ անկանի բնապէս բանականին, սակայն ոչ անկանի ներքոյ ծառայօրէն, զորօրինակ՝ ոտք և ձեռք ներքոյ անկանին կամաց. այլ քաղաքականօրէն միայն, ունք քաղաքացիք՝ իշխանին,

(1) 4. ընդդ. հեր. եւ. 52.

նին, կինն՝ առն, ուսոյն և կարօղ են ապա-
տամբիլ։

Չորրորդ՝ վերջին վախճանն, կամ առաք-
ական երանութիւն մարդկան յայսմ վիճակի՝
լինէր Ադամ իբրև արարչապետ բնութեան, ըստ
որում ըստ եղանակի իմանալոյ մերոյ զանազա-
նի լիութեանէ՝ ըստ որում է արարչապետ գեր-
բնական։ Կերպական երանութեանն լինէր կա-
տարեալ միաւորութիւն ընդ Նմա, ճանաչելով
զնա վերացուցմամբ, կամ ի ձեռն գործոց, և
քաղցրութիւն՝ և անսասան միաւորելով ընդ Նմա
սիրով։

Հինգերորդ՝ առ ստացումն այսր վախճանի
պահպանութիւն ամ բնական պատուիրանացն,
և յաղթութիւն ապստամբ ցանկութեանն, ոյր
Ադ յայնմ վիճակի զնպաստս բնական կարգի,
բաւականս ամենեցուն, և գործունեայս ոմանց։
Եւ ոչ այս նպաստք, եւս և գործունեայն, տա-
բագրեին յայսմ վիճակէ, քանզի թէպէտ և
չէին պարտական իւրաքանչիւր այսր
բնութեանէ, բայց պարտական էին տեսակի բնու-
թեան, և զայնս պարտ էր Ադ իւրում նա-
խախնամութեանէ, զի մի լեցի Նմա վայրապար հաս-
տել զբնութեանն առ վախճան ինչ, եթէ և ոչ
մին յանհատից նր հասանէր այնմ վախճանի.
ոչ վերառեալ բնութեանն ի վախճան գերբնա-
կան՝ պարտին նպաստք գերբնական կարգի,
բաւական ամ անհատից նր, և գործունեայ
ոմանց նախասահմանելոց յայն վախճան։

Վիճակ ամբողջ բնութեանէ։

Նախ՝ վիճակն ամբողջ բնութեանէ կայանայ ի
կատարեալ հպատակութեանէ մարմնոյն առ հո-
գին, և զգայական բաղձանաց առ բանն. Նմին
իրի և ի մէջ բերէ զաղատութեանէ ի տգիտութեանէ,
ի ցանկութեանէ, ի մահկանացու, և ի կրից՝ որք այ-
լոյլն զբնութեանէ։ Վիճակ բնութեան ասի ամբողջ,
յորժամ ի մասունս նր չէք ինչ բաժանութեան,
կամ պակասութեանէ ի կատարելութեանէ իւրեանց,
և ստորինք կատարելապես հպատակին վերնոց,
և ըստ հետևորդի՝ յորժամ մարմինն կատա-
րելապես փակի ընդ իշխանութեանէ հոգւոյն,
մինչև ոչինչ այլայլութիւն կամ ապականութեանէ
վրիպիլ ի տեբութեանէ նր, և զգայական բաղձանք
չունին ինչ հակառակ բանին։ Եւ եթէ լինէր
մի միայն հպատակութեանէ յերկուց ասի, կամ
մարմնոյն միայն առ հոգին, և կամ զգայական
բաղձանաց միայն առ բանն, ոչ լինէր կատա-
րեալ վիճակ ամբողջ բնութեանէ, այլ մասնական
կատարելութեանէ նր։

Չորրորդ՝ յայնմ ամբողջ բնութեանէ ստեղ-
ծաւ Ադամ. և այս ծագէր ի նմա ի սրբարար
շնորհաց. քանզի ոչ ասացաք առ ի սկզն
Աստուածոսէ, և ի սկզն Մովսէսէ, ի ճառս
սկզբնական մեղաց, յորմէ վերին բանն հպա-
տակէր Աշ, որ լինէր սրբարար շնորհաք, մար-
մինն ևս կատարելապես հպատակէր հոգւոյն,
և զգայական բաղձանքն՝ բանին. բայց զանա-
զանէր ի սկզբնական շնորհաց անտի, վասն էին
յայլևայլ կարգի. քանզի ամբողջութիւնէ կերպ
կատարիչ բնութեանէ ի բնական կարգի, և ոչ վե-
րացուցիչ նր ի կարգ գերբնական, և կացու-
ցիչ մարդոյն որդեգրական որդի Աշ, հաղոր-
դակից ածային բնութեանէ, և ժառանգ արքայու-
թեան երկնից. զոյս ամ տայր սրբարար
շնորհքն։ Այլ ոչինչ ընդդէմ էր կարօղ լի-
նելոյ Աշ արարչագործել զմարդն ի վիճակի
ամբողջ բնութեանէ, առանց սկզբնական արդարու-
թեան, կամ շնորհաց։ Զայլ քանզի այս երկու
վիճակք յԱդամ էին միաւորեալ, բազում
անգամ սէր հարք, և ածաբանք չիմեին ընդ
միմեանս։

Վիճակ անբողջ բնութեանէ։

Այս երանաւէտ վիճակ, որ առասպան
անուանի կոչի վիճակ անմեղութեանէ, գեղեցիկս
սաղարթաբեր սէին Մովսէս՝ ոիտատն. 2. գլ.
185. և դնէ զայն ի կատարեալ հպատակու-
թեան բանին՝ առ Ած, զգայական բաղձանաց՝
առ բանն, և մարմնոյն՝ առ հոգին. և այս կե-
կու վերջինքս զհետ գային առաջնոյն ոչ ա-
սացաւ։

Յամ, (1) զհետ գայ նախ, թէ Ադամ,
որ ըստ հաստատից կարծեաց այժմու ածա-
բանից՝ ոչ ասացաք՝ արարչագործեցաւ յայնմ
վիճակի, կամ գէթ ըստ ոմանց իսկ և իսկ
յետ արարչագործուեան հաստատեցաւ ի նմին,
ունէր զնմ հնդեալ առաքինութիւն, եթէ
զածաբանականս, և եթէ զբարոյականս, և
զայսոցիկս Հոգւոյն սէր. վասն այս ամ զհետ
գան սրբարար շնորհաց, իբրև յատկութիւնք նր,
կամ յատկածք։

Հետ գայ երկրորդ, թէ ազատ էր նա ի
քաղցէ, և ի տագնապէ ծարաւոյ, և ի
տրտմու-

(1) ՀՃ. Ի. Խ. 95. Պ. 1։

տրտմութեանէ, և՝ ի ցաւոց, յայլայլից կրից, յահտաժէտուէ՝ ի մահաւանէ, և՝ ի ցանկուէ, վն պարգևի ամբողջութեան որ գՀնտ գայ սկզբնական արդարութեան, ոյզ և ասացաք :

Օհնտ գայ երրորդ, թէ էր՝ ի նմա լրումն գիտութեան բնական, և գերբնական իրաց, որչափ ինչ պահանջէր պատիւ և պաշտօն վարդապետի, և առաջնորդի յհետոց. քանզի կացոյց Ա՛ծ զԱդամ գլուխ ազգի մարդկան, ոչ միայն ըստ շնորհացն, այլև ըստ մարդութեանն, և ըստ առաջնորդութեանն, կամ՝ ըստ կառավարութեանն. և քանզի այս պատճառ ոչ գտանէր յորդիս նր, ոչ ծնանէին նորա՝ ոյզ նայն առեղծաւ՝ի կատարեալ հասակի, և ոչ ունէին գայս լրումն գիտութեան, այլ հնչտեաւ ստանային :

Խնդրիցես : Արդեօք այն սրբարար շնորհք վիճակի անմեղութեան իցէ նոյն ըստ բանի, և ըստ տեսակի, ընդ սրբարար շնորհաց այսր վիճակի յանցուցեալ բնութեան :

Պէտ : Նոյն էր տեսակաւ ըստ գոյացութեան, վասն նոյն է կերպական գործ երկրքանչիւր ևս շնորհաց, այս է՝ առնել զմարդն հաճոյ Ա՛ծ, որդեգիր նր, բարեկամ, և ժառանգ արքայութեան երկնից. իսկ բան կերպին ճանաչի՝ի կերպական գործոց նր, քանզի նա ինքն է նոյն իսկ կերպն հաղորդեալ : Այլ էր զանազան ըստ եղանակի հաղորդելոյ ղինքն ենթակային, վասն շնորհքն սկզբնական արդարութեան բազում երկրորդական գործս շնորհէր մարդոյն, ոյզ բացատրեցաք, զորս ոչ հաղորդէ այժմ :

Ա ՅՃՈՒ ՅԱՆՑԱՑՈՒԵԼ ԲՆՈՒՆՔ :

Ի վն վիճակիկ յանցուցեալ բնութեանէ բազում ինչ ասացաք՝ի ճառելն զսկզբնական մեղաց, այս է՝ թէ մարդկային բնութիւն մեղաւն Ադամայ մերկացաւ՝ի սրբարար շնորհաց, յառաքինութեանց՝ որք կից ընդ նմա, և՝ ի պարգևէ ամբողջութեան, յանկրականութէ, յանմահուէ, և՝ ի զերծ գոլոյն՝ի տգիտութէ, և՝ի ցանկուէ. և ոչ միայն յայս ձրի պարգևացս մերկացաւ, այլև՝ի բնականն ևս վիրաւորեցաւ. և թէ ըստք են վէրք նր, այս է՝ տգիտութի՝ի միտս, չարութի՝ի կամս, ցանկութի՝ի ցանկական բաղձանս, և տկարութի՝ի ցասմնականն. զորոց միւսանգամ գրեսցուք առօրև :

Ա ՅՃՈՒ ՆՈՐՈԳԵԱԼ ԲՆՈՒՆՔ :

Այս վիճակ կոչի՝ի սէր գերս ֆլուքէ, և ապաշխարէ, այս է՝ի գերութէ սատանայի, և մեղաց : Այի, վերադին յօրինէ, և ինամեցուցանէ, ըմբլուքէ, հաշտուքէ. և նորոգուքէ : Ըստ այս բացատրութիւք ևնեմադրեն զՀատուածս հարած բնութէն մարդկան :

Միաբանի այս վիճակ ընդ վիճակի անմեղութէ յայտ, զի երկոքին իսկ դիմեն՝ի նոյն եղը, այս է՝ի գերբնական երանութի. և զի յերկոսին իսկ՝ սկիզբն արդեանց է սրբարար շնորհքն, նոյն ըստ գոյացութէ, ոյզ վերագոյնդ ասացաք :

Այլ բազում իւիք տարբերին : Նախ՝ վախճան վիճակի անմեղութէ էր յայտնութի առատաձեռնութեն Ա՛ծ, իսկ վիճակին նորոգեալ բնութէ՝ յայտնութի ողորմութեն Ա՛ծ : Երկրորդ՝ Ա՛ծ եղև արարչական պատճառ անընդմիջապէս վիճակի անմեղութէ, և միջնորդութէ Քրիստ՝ վիճակի նորոգեալ բնութէ : Երրորդ՝ ենթակայ վիճակի անմեղութէ էր բնութէն անմեղ, որ թէպէտ չունէր զերաւունս առ ձրի պարգևան նորին վիճակի, բայց չունէր ևս ինչ նորին դիմադարձ. իսկ ենթակայն նորոգեալ բնութէ է բնութէն վարակեալ մեղաք՝ անարժան զինչ և իցէ շնորհաց. վն յառաջնումն վիճակի էր միայն զարգարելի ձրիական շնորհք, իսկ յերկրորդումն՝ նախ բժշկելի, և ապա զարդարելի : Յորրորդ՝ շնորհք վիճակի անմեղութէ տայր զպարգև ամբողջութէ, վոր ոչ տայ շնորհքն նորոգեալ բնութէ :

Արդ՝ի վն վիճակացս այսոցիկ ընդ առաջ գևանեն երեք մեծամեծ դժուարութիք, յոր զեալ՝ի գպրոցս բազում հակառակութի : Նախ՝ թէ արդեօք վիճակն սոսկ բնութէն իցէ կարելի : Երկրորդ՝ թէ արդեօք մարդն՝ի վիճակի յանցուցեալ բնութէ ունիցի՞ նուազ զօրութիւնս առ բարին, քան զոր ունէր՝ի վիճակի սոսկ բնութէ : Երրորդ՝ թէ արդեօք մարդն՝ի վիճակի անմեղութէ պէտս ունէր գործունեայ նպաստից, կամ նպաստից պրավ, առ՝ի գործել զբարիս, և ձեալ խպառ՝ի նմա : Զերիս խնդիրս զայսոսիկ յերիս յաջորդ պրակս յանձն առնումք քննել, Աստ որոյ՝

———o———

ՊՐԸՆԿ. ԽԲ.

Երբեմն վճռին առոյգ բնութիւնն եւ յարելի։

Ասելի է, Պարզապէս կարելի եղև Աստուծոյ արարչագործել զմարդն ի վիճակի սկզբնական, այս է՝ առանց մեղաց, և առանց շնորհաց, այլև առանց պարգևի ամբողջութեան, ներքոյ անկեալ մահու, տգիտութեան, և ցանկութեան։

Հազարացուիս բովանդակ է ընդդէմ Յանսենիոսի, և նորուն համախոհից։ Ուր ըստ մասին ընդդէմ Լատեայ, Ելբրեայ, և ոմանց ետնաբանից, որք թէպէտ ընդունին, թէ կարող էր Աստուած արարչագործել զմարդն առանց սրբարար շնորհաց, և առանց պարգևի անմահութեան, բայց ոչ առանց պարգևի ամբողջութեան՝ որ ի բաց տանի զցանկութիւնն։

Հայց նախ՝ ի սկզբն Ոգոստինոսէ. որ գիրք 3. անձինշ. գլ. 20. ի վիճակն ընդդէմ Անաստիքեցւոց, որք դնէին զերկու սկզբունս, զմին՝ բարի, և զերկրորդն՝ չար, և թշնամանեին զշարն վասն տգիտութեան, և վասն գժոհարութեանն բարւոք կենցաղավարելոյ՝ ծագեալ ի ցանկութենէ, զոր յանձին կրեմք, ասէ գլ. 21. Թէպէտ և Աստուած արարչագործեր զմարդն ներքոյ անկեալ տգիտութեան, և ցանկութեան, կամ գժոհարութեան բարին, ոչ յայն սակս լիներ թշնամանելի, այլ ընդ հակառակն պարտէր անտի մարդոյն շնորհս մեծարանել հաստատի իւրում. Արդարև, ասէ, չէն ինչ գործ բոլոր. ոչ գոյն ևս ի հեղէ՝ որում բնութիւնն անցանեն պանցանեն վասն մարհնոյ, այլև ևս առնէ վերադրելի նպատակս սրբելին մարելոյ զնոյն, և բարեպարելոյ երկուքին կրօղ լինելով սրտնով, և առնել զամենայնումն, որովհետև գործողէ գծանօթ, և ի լուսոյն փեթակին ազատ։ Որ երևի այս այսպէս է, ոչ ևս լինէ այնուհետև ձնանել հոգւոյ՝ փեթակին և գծանօթին պատճառ ելոյ, այլ յատուկ ևս լինելոյ ազատ, և յորում երևի։

Ընդդէմ կրկին առանիկ հատեալ ի ծերութիւն գիրք 1. նահանջ. գլ. 9. և մերձ ի մահ դարձեալ զնոյն հաստատե, գիրք ի վն պարգևի խոպ. համբեր. գլ. 11. Աստուած յայտնի է, թէ ոչ երբեք նա զայն յետս նահանջեաց, զորօրինակ ոմանք երևակայեն։

Հայց երկրորդ՝ ի սկզբն Յովհաննէ՝ ի 2. գլն. 31. ի. 1. պ. 2. առ 3. ուր ասէ. Կատարած է Աստուած՝ յոգեաւ պատ պատճառել, եւ ևս ևս ոգեաւ՝ ի հոգւոյ երկրէ ոգեգործանել, և ընդոնել զնա՝ ի պայմանի բնութեան ելոյ. այս՝ ի լինել յանկանոցս, և լուսաբանել, և զեալ զդարեբերալ ցանկութեան ընդդէմ բանին, յորում ունէր պահանութեան երբէմն մարդկային բնութեան. Զնոյն այս զնոյն գեայ պնդանդ բնութեան։ Այլ այս պատճառն ոչ ուներ ի նմա զնոյն հետևյ կամ պատճառ, զի ոչ էին այն պահանութեան պատճառեալ ի նմա։

Հայց. երրորդ՝ բանիւ. Ա ճշմարիտ սուրբ բնութեան ոչ է հակառական, ոչ ի կողմանէ մարդոյն, և ոչ ի կողմանէ Աստուծոյ. ապա է պարզապէս կարելի։

Հայց. առաջին մասն առաջարկութեանս։ Ցախ՝ ոչ սրբարար շնորհքն, և ոչ պարգևն ամբողջութեան, են պարտք բնութեան մարդկան ըստ ինքեան մտածելոյ. այլ գլխովին ձրի, և միայն յառատաձեռնութենէն Աստուծոյ շնորհեալ. ապա վիճակն սուրբ բնութեան մերկացեալ ի պարգևացն անտի՝ ոչ է հակառական ի կողմանէ մարդոյն։ Հայց. առաջարկ։ Զառաջինն ըստ յատկապէս առեալ շնորհաց, և ըստ գերբնականին, յայտ է. մի՝ յանձնանէ անտի նմա, զի եթէ պարտք, ապաքէն ոչ ևս էր շնորհք. եթէ ի գերբնական կարգի՝ ապա ի վեր քան զնամ կարգ՝ և զպարտս բնութեան. և երկրորդ՝ զի շնորհօք մարդն լինի որդեգիր Աստուծոյ. Զատատ. ձ. սրդ՝ ի բանէ որդեգրութեան է, զի որ որդեգրի, ոչ բնութի, և ոչ ըստ իրաւանց ինչ, այլ անձնիշխան կամաք որդեգրողին լինի որդի, և ժառանգ։ Իսկ ըստ պարգևի ամբողջութեան՝ ցուցանի։ Այլ է պարտք բնութեան ըստ ինքեան մտածելոյ պարգևն, որով ազատի ի պակասութենանց, որք զհետ գան սկզբանց նորին բնութեան. այլ յատուկ պարտք են թողուլ զնա ներքոյ անկանիլ նմա, ոչ յայտ է ի կարողութենանն մեղանչելոյ, զորմէ արդ ասացաք, իսկարդ՝ տգիտութենն, ցանկութենն, կրականութիւնն, մահկանացուութենն՝ զհետ գան սկզբանց մարդկային բնութենէ, ոչ յոյժ ցանէ սին Յովհաննէս. 4. ընդդ. հնիմ. գլ. 52. և զոր ասացաք մեք վերագոյն՝ ի մեկնութեան վիճակի սուրբ բնութեան։

Հայց. երկրորդ՝ նոյն առաջին մասն առաջին առաջարկութեան։ Սարդ արարչագործեալ ի սուրբ բնականս՝ ունէր զնամ, որք պատշաճին նմա բնապէս, կամ ի ներքին սկզբանց, եթէ

եթէ 'ի գոլն ֆիզիգական, և եթէ 'ի գոլն բարոյական. ապա վՃճակին սոսկ բնաւԷ ոչ Է հակասական 'ի կողմանէ մարդոյն. Հնուց առաջարկ։ 'Ի ֆիզիգական կարգի բարձրացայ մարդն 'ի մարմնոյ, և 'ի բանական հոգւոյ, ընդ յաւտկաւԷՃց, և ընդ կարողս թԷՃց իւրոց հոգեկԷՃնաց, և զգայականաց. 'ի բարոյական կարգի պահանջԷ ունել զանձնիշխանաւԷՃի, և ճանաչԷլ զիւր վախճան, և զՀամեմատական միջնորդս առ այն, և կարող լինել նպաստք հասանել յայն վախճան. իսկարդ՝ զայս ամՀ ունէր 'ի վՃճակի սոսկ բնաւԷՃ։ Ա՛պաքէն ըստ ներքին կացուցիչ սկզբանցն, և ըստ բնական յատկաւԷՃնցն, և ըստ անձնիշխանաւԷՃն, ոչնք Է որ ժխտէ։ Իսկ ըստ այլոցն ցուցանի։ Ա՛երձաւոր վախճան մարդոյն 'ի վՃճակի սոսկ բնաւԷ լինէր համեստ բարին, վերջին վախճանն՝ Ա՛Ծ, իրրև արարչապետ բնաւԷՃ. միջնորդքն հասանելոյ այնմ վախճանի՝ բարոյական բարի ներգործուԷՃիք նպաստիք բնական կարգի. արդ՝ զայս ամՀ, քանզի ոչ զանցանԷն զընաւԷՃ, ճանաչԷր, և 'ի պատրաստի էին նմա նախայիշատակեալ նպաստքն, որովք 'ի ձեռն բարոյական բարի ներգործուԷՃնց հնար էր նմա հասանել այսմ վերջին վախճանի իւրում. ապա։

Ըստ այսմ ցուցեալ զառաջին մասն առաջին առաջարկութեանն, իւրովի բղխէ երկրորդ մասն, այս Է եթէ վՃճակն սոսկ բնաւԷՃ ոչ Է հակասական 'ի կողմանէ Ա՛Ծ։ Ա՛ւանդի եթէ գերբնական շնորՀքն, պարգևն ամբողջուԷՃ, և անմահուԷՃ, չէն պարտք բնաւԷ մարդկան, զոյնս կարօղ եղև Ա՛Ծ զլնալ նմա առանց ինչ վՃասու արդարուԷՃ, բարուԷՃ, և իմաստուԷՃեան իւրոյ, ոչ զանցայր նմա, և ոչ իրօք իսկ զլացաւ անմՀղին Ադամայ զպարգևն անմՀղանչականուԷՃ։ Նա և եթէ մարդն 'ի սոսկ բնուԷՃեան ունէր զՀմ զպատշաճականն ինքեան ըստ ներքին սկզբանց իւրոց, եթէ 'ի գոլն ֆիզիգական, և եթէ 'ի գոլն բարոյական, պահի կարգ արդարուԷՃ Ա՛Ծ, որ Հաստատեցան իւրաքանչիւր զիւր պարտս ըստ իրաւանց արարչագործուԷՃ իւրոյ, պահի կարգ իմաստուԷՃ և բարուԷՃն Ա՛Ծ, որ տնօրինԷ, և կարգԷ զՀմ ինչ առ իւրեանց վախճան. ապա։

Հնուց. չորրորդ՝ եղակացուԷՃիս 'ի բաղում դատապարտեալ նախադասուԷՃնցն Ի՛այոսի, Նայա. Ա՛ընդլայնեալ բնաւԷՃ չէՀՃուԷՃ, և փչաբուսեալ Հ՚ի նմՀ բնաւԷՃ, խդ պարտ Է զմբողջուԷՃ առաջնի արուեստից բնաւԷՃ, և յայն առն բնական պարտ Է առնել, և ոչ գԷրբնական. Է 21։ Հրկրորդ. Ա՛մբողջուԷՃն առաջնի արուեստից բնաւԷՃ ոչ եղև անպարտական գԷրբանցնաւԷՃ մարդկային բնաւԷՃ, այլ բնական պայման նՀ. Է 26։ Տես և 'ի 55. 78. և 79։ Հաւել և զայն Կոճանեղեայ նախադասուԷՃին գատապարտեալ 'ի Կղեմտ Ա՛տասաներորդ. Ո՛նդհանր Ա՛ստուած Է հնԷՃաՀՃ արուեստից բնաւԷՃ, և Է պարտ առաջ, և առ բնաւ Է. Է 35։

Իսնդրիցես։ Որով կարողուԷՃ Ա՛Ծ կարօղ եղև արարչագործել զմարդն 'ի վՃճակի սոսկ բնաւԷՃ. արդեօք արտաքոյ կարգի՞, թէ կարգաւորեալ կարողուԷՃեն։

ՊՃեմ, թէ լուծումն խնդրոյս կախեալ կայ զսկսեալս առմանց կարգաւորեալ, և արտաքոյ կարգի կարողուԷՃեն. Ա՛յմն իրի՝

Ա՛յնմ իմանան զկարգաւորեալ կարողուԷՃն Ա՛Ծ զայն, որով Ա՛Ծ միայն զգործս համեմատս բնաւԷՃն իրաց, և բնագԷս պարտականս նՀ, յառաջ ածԷ։ Ա՛արտաքոյ կարգին՝ զայն, որով զսքանչելի գործս, և զ'ի վեր քան զբնաւրուԷՃիւնս, և զպահանջողուԷՃիս բնաւԷՃ յառաջ ածԷ։ Ըստ այսմ մնացս ասելի Է, թէ վՃճակն սոսկ բնաւԷՃ եղև կարելի 'ի կարգաւորեալ կարողուԷՃն Ա՛Ծ. վասն ենԷՃարէի, թէ ոՀ ինչ լինին 'ի նմա համարնական, և ոչինչ հրաշական, ոչ և մեկնեցաք։

Ա՛յլք իմանան զարտաքոյ կարգի կարողուԷՃիւնն՝ զայն, որով Ա՛Ծ կարօղ Է բաղում ինչ առնել, զորս սահմանեաց ոչ առնել, և ոչք ըստ հնաւորդի ոչ անկանին 'ի ներքոյ կարգի առաջիկայ նախախնամուԷՃնս, այս Է կարգին, զոր նա ինքն հաստատեաց յարարչագործելի իրս՝ առ վախճանս, զորս նա ինքն իսկ եգ իւր առաջի։ Նա կարգաւորեալ կարողուԷՃի կոչին զայն, որով Ա՛Ծ 'ի գործ դնԷ՝ զոր ինչ նա ինքն միանգամ սահմանեաց առնել. և այսպէս երևի իմանալ զայն Ա՛ովմայի՝ ա. թ. 25. պ. 5. առ 1. յասել անդ իւրում. Ի՛սկ որ ինչ Դանգամ ընծայի յորդւոցն Ի՛ս, ըստ որում 'ի փոքր գնԷ ընդունի զորդիս ինչ, զայն ասի առնել 'ի յորմՀոցքեալ յորդւոցն։ Ըստ այսմ մնաց ասելի Է, թէ Ա՛Ծ չէր կարօղ արարչագործել զմարդն 'ի վՃճակի սոսկ բնաւԷՃեան կարգաւորեալ կարողուԷՃն, այլ միայն արտաքոյ կարգի կարողուԷՃեն. վասն ենԷՃարէալ

զկարգն, զոր Ա՛ծ սահմանեաց միրա, այս է՝ վերառեալ զբանական արարածս ի վախճան դերբնական առանձին ինն մարդասիրութիւն իւրով, այս վճռական ոչ անկանի ի ներքոյ առաջիկայ նախախնամութենս, այլ կայ մեայ ի կարելիութեան անդ իւրում. բայց միայն յայս կարծիս ամենևին ընդունելի լիցի, թէ Ա՛ծ լիով, և առանց ինչ վնասու ստորոգելեաց իւրոց կարող էր զայլ կարգ իրաց սահմանել, և ըստ այնմ արարչագործել զարարդն ի վճռական սոսկ բնութեան։ Այսպ ըստ այլևայլ նշանակեալ առաձեռք՝ կարգաւորեալ, և արտաքոյ կարգի կարողութենն, խնդապես ասի, թէ վճռական սոսկ բնութեան եղև կարելի, և ոչ եղև կարելի ի կարգաւորեալ կարողութենն. և ըստ այսմ միաբանին ներհակեալ կարծիք Թոմմայեանց։

Հայցցանէ, զգուշութիւն քննել, և քաջ խելամուտ լեալ, հնշտեաւ ունիմ լուծանել զպաղում վկայութիւս սրոյն Օգոստինոսի, յորս երևի ցուցանել սրոյ վկայսին, թէ չէ հնար բանական ստեղծուածոյ առանց մեզուց իւրոց զըկիլ ի գերբնական պարգևից. քանզի զայս ամ վկայութիւս իմանալ պարտ է ըստ առաջիկայ վճռակի, և կարգի իրացս, և ոչ ըստ այլոյ, զոր Ա՛ծ կարող էր սահմանել։

Լսարկիցես։ Ընդդէմ է մարդոյ արարչագործիլ ներքոյ անկեալ ցանկութեն. ապա։ Հայց. առաջարկ։ Ընշուշտ ամ ուրեք ուսուցանէ սրն Օգոստինոս, և ցուցանէ ընդդէմ Յուլիանոսի, թէ ցանկութիւն ոչ է բնական յատկութեն, և կատարելութեն մարդոյ, այլ չար հակառակ նորուն բնութեն, և ընդդէմ նր բաղում ուրեք թախանձէ զայն բան, ա. Յովհ. ի. 16։ Յանկ-ըն՝ մտքոյ ոչ է առ ի Հօրէ ի. և զայն՝ Առաքելոյն՝ Հռոմ. է. որ կոչէ զցանկութիւն մեզս. ապա։

Լո լուծումն սորա, և բաղում ևս այլ ստիպմանց ի կողմանէ ցանկութենան, գիտել պարտ է, զի կրկնակի մարթ է առնուլ զցանկութիւնն. կամ յառաջին ներգործութեն, փոխանակ նոյն իսկ ցանկական կարողութենն, և կամ յերկրորդ ներգործուէ, փոխանակ շարժման նորին կարողութեն ի զգալի բարին։ Լու դարձեալ զերկոսին իսկ մարթ է ևս կրկնակի զմուռս ածել. մի՝ պարզապէս, և ըստ ինքեան, կամ նիւթապէս՝ ըստ որում սոսկապէս է յոժարութեի ի զգալի բարին. երկրորդ՝ կերպապէս, և յաւելմամբ, ըստ որում է յոժարութիւն ի զգալի բարին, հանդերձ անկաթգութեի և հակառակութեի ընդդէմ ուղղոյ բանի։ Ըստ առաջնոյն առեալ՝ է բնական կարողութեի, և օրինաւոր յոժարութեի ի բարին համեմատեալ մարթնոյ, և է առ Ա՛ծ, և ի նորուն դիտմանէ յարարչագործուէ մարդոյն։ Ըստ երկրորդին առեալ՝ է անբաւական յոժարութեի, որ տիրապէս ասի ցանկութեի, և տփանք. ոչ է առ Ա՛ծ, և ոչ ի նորուն դիտմանէ, այլ պակասութիւն հետևորդ բնութեն մարդկան՝ վ նիւթոյն, և ենթակային, ոչ կրականութեին, մահկանացուութեն, և այլ բնական պակասութիւք։ Ոչ որովհետև մարդն, ոչ վերագոյնդ նշանակեցաք, ունի զկրկին բաղձանս, զգայական, և զբանական, և երկոքին իսկ բնորին յիւրեանց առարկայ, զգայականն՝ ի զգալի բարին, և բանականն՝ ի համեստ բարին, և զի զգայականն՝ ոչ ծառայօրէն, այլ քաղաքականօրէն ևեթ ներքոյ անկանի բանին, բաղում անգամ հանդիպի, զի զգալի բաղձացեալ բարին լիցի հակառակ բանին, և զի զգայական բաղձանքն՝ ի մասնաւոր ինչ հաճոնոճածոյ ժամինոյն ջերմագոյն բնոյթի յիւր առարկայ. և յայսմանէ մարտ լինի յերկոսին իսկ, որ՝ ի կողմանէ զգայական բաղձանացն՝ է տփանքն, և անտակիր ցանկութիւն։ Ձայսոսիկ կանխաւ ծանուցեալ՝

Պահեմ ուրա. զառաջարկ. և զուգմանն ուրա. գհետև։ Ուանղ՝ ի լինելոյ ցանկութենն չար, հետևի, թէ չէ Ա՛ծ դրականապէս, և ի դիտաւորութեէ նր. այլ ոչ հետևի, թէ ոչ է պակասութեի հետևորդ մարդկային բնութեն ի պայմանէ նիւթոյն առանց դիտաւորութենն Ա՛ծ. զորօրինակ մեզքն է չար, և առաւել ևս չարագոյն քան զցանկութեին, բայց արարչագործի մարդն ներքոյ անկեալ մեզաց, վասն կարողութեին մեզանչելոյ է պակասութեի հետևորդ բնութեն մարդկան՝ ի պայմանէ նիւթոյն, որ այն ինքն է՝ զի է յոչնչէ։

Բրդ՝ իրաւամբ կշտամբէ սրն Օգոստինոս զՊելագիոս, որ ոչ միայն զգայութեի զգայական կարողութենն գոլէր, այլև զառաջաւանութեի նորա՝ որով յարձակէր յանկարդ շարժմանս. միայն թէ բանն մի հաւանանչի նմա արտաքոյ ամաւնութենէ. քանզի յայս հաւանութենէ ևեթ դներ զնր չարիագանութենէն, զոր դատապարտէր։ Ուայց զնոյն ի կ ցանկութիւնն, և չդուխանս, զոր անուանել ոչ էր խելր,

խեր, ասէր լինել բարւոյ ըստ սեռին, և ըստ տեսակին, ի կենսական հոգւոյ, ի ծննդական ջերմութենէ, և ի բերկրութենէ, և զայն գովէր իբրև բարի բնութեան՝ թէպէտ և ստորին, և պարգև Հաստչին. այլև զանկարգ շարժմունս զայնոսիկ ասէր բարի և գովելի խթանս բնուն, որովք մարդն զօրաբթագինս բերի ի զգալի բարիս ինչ, և թէ են ի զգայական բնութենէ իբրև բարունակս ի բուն ծառոյ, որք թէպէտ և երբեմն տարապայման շառաւիղեն, և են հատանելիք, բայց ոչ ցուցանեն զպակասութի բնութենէ ի ծառ անդր, այլ յաւէտ զոյժ, և զգօրութի նր : Յայսմանէ հետևեցուցանէր, թէ առաջին մարդն, զոր դներ ուղիղ հաստատել, արարչագործեցաւ Ա՛Ն ընդ ապարատան այսմ ցանկութենէ, զորօրինակ այժմ է : Իսկ սիրն Ագոստինոսի հերքել կամեցեալ զայս զանպատկառ և ղիւրը ներբող տուփանաց, բազում պատճառաւք ցուցանէ, թէ ցանկութիւն ոչ է պարգև արարչին, և ոչ կատարելութի հոգւոյ. այլ պակասութի, և չար, ոչ բարոյական՝ կամ մեղք, այլ վնաս՝ ոյ ասէ սիր վարդապետն, ամբոխէ զգործս բանին, ի բաց խոտորեցուցանէ զմիտս ի բերկրութենէ իմաստուն, և զկամն ի գործոց արդարութե :

Ստիպեցեալ Աիրն Ագոստինոս ընդդէմ Յուլիանոսի՝ ըստ այնմ ասէր ցանկութենն լինել չար, զի հաստատեսցէ լինել այնմ պատիժ մեղաց, և յայնմանէ ցուցաներ զսկզբնական մեղս. արդ՝ ձեռնարկուին ոչ ևս զօրեր ինչ, եթէ ցանկութենէն լիներ պակասութի բնութե. ապա :

Պիտի՝ Աիրն Ագոստինոս խոսի զցանկութէն, որ յառաջնկայ վիճակիս, յորում մարդն ուղիղ հաստեցաւ, ըստ խոստովանելոյն Յուլիանոսի, և յայսմ ենթադրութենէ գնդեցիկ ցուցանէ զնոյն Ագոստինոս, թէ չար և ապարատան ցանկութիւնն, որ այժմս տիրէ, ենթադրէ զմեղս, որոյ է պատիժ, և պատուհաս, որովհետև ուղղութին, յորում հաստեցաւ մարդն, զայն ոչ կրեր :

ՊՐԱԿ. Գ.

Ընդէ՞ս մարդն ի վիճակն Ադամայ՝ բնութենէ որ չէ նա ծորդելոյ, ասելոյն Տեառն զբո՞ս ասա Բաբելն Բաբելոնի, տան զոր ասեր ի վիճակն տալ բնութենէ :

Յատակէ առն, Գլուխ. Ժ. 30. որ իջաներ Երուսաղէմէ Երիքով, և անկաւ ի ձեռս աւազակաց, որք մերկացուցին զնա, և վէրս ի մէն եդին, թողին կիսամահ, և գնացին, հատաբակաց բարբառ է սիրց Հարց, և ածաբանիչ, թէ մարդն սկզբնական մեղաց ոչ միայն մերկացաւ ի սկզբնական արդարութենէ, և յայլ ձրի պարգևաց, այլև վէրս ընկալաւ ի բնականս :

Վէրս բնութենէ կոչելիք յայսմ վայրի զՏերձումն, և զբաժանումն միաւորութենէ և ստորակարգութենէ բանին առ Ա՛Ծ, ստորին մասին առ բանն, և մարմնոյն առ Հոգին. զի զորօրինակ ի մարմնի մարդոյ ասի վէրք, յորժամ ի մէջ շարունակեալ և միաւորեալ մասանց նր լինի բաժանումն ինչ, և հերձումն, ըստ նմին օրինակի և ի Հոգին փոխաբերութենէ ասի վէրք, յորժամ բնական կարողութիք նր, որք էին միաւորեալ, և ընդ միմեամբ ստորակարգեալ, եղեն բաժանեալ՝ բարձմամբ այսր ստորակարգութե : Այլ թէպէտ և ի վիճակի տոկ բնութեան ոչ լիներ միաւորութենէ և ստորակարգութենէ ի մէջ կարողութեցս այսոցիկ, քան զոր է այժմ, սակայն ոչ անոճաներ վէրք. զի որովհետև այս կարողութիք ոչ երբեք եղեն կից ընդ միմեանս, և ստորակարգեալ, պակասութիւնն միաւորեալ և ստորակարգեալ ոչ լիներ հերձմամբ, և բաժանմամբ, և յայն սակս չէր հնար ասել զայն վէրս :

Զորք վէրք թոյնն բնութենէ՝ ըստ թոյոյ կարողութենց հոգւոյ : Ինչպէս ըստ որում բանն պակասի ի կարգէ անտի իւրմէ առ ճշմարիտն, և վէրք տգիտութե. ըստ որում կամքն պակասի ի կարգէ բարւոյն, և վէրք չարութե. ըստ որում յատմնականն պակասի ի կարգէ իւրմէ առ գժաբարահաս բարին, և վէրք տկարութե. և ըստ որում ցանկականն պակասի ի կարգէ առ ի բանէն չարիաւորեալ բերկրելոյն, և վէրք ցանկութե :

Այլ թէպէտ այս կատարեալ միաւորութենէ և ստորակարգութենէ կարողութենց յանձեղութեան վիճակի ոչ լիներ բնական, կամ պարտք բնութենէ, այլ ի ձրի պարգևաց, բայց քանզի եր բարի բնութենէ, և կատարեր զբնութին, ևս և յիւրում բնական կարգի, բաժանումն նր ասի վէրք բնութենէ, և վէրս այսորիկ մարդն ասի վիրաւորեալ ի բնականս : Այլ թէ արդեօք և յայլ միտս մարդի իցէ ասել զմարդն վիրաւորեալ ի բնականս, մեկնեսցուք արդ :

Յայտնի յայտ է, թէ մարդն ի վիճակի յանցուցեալ բնութենէ կարի իսն անզօր է ի

բարին, և առաւել յօժարեալ ի չարիս, քան ի վիճակի բնութեանն ամրողջութեան, և անմեղութեան։ Իւ զայսոսիկ հաւաստի համարին մատնագիրք։ Իսկ դժուարութեին է համեմատութեամբ վիճակի սոսկ բնութեանն, թէ արդեօք մարդն ի վիճակի յանցուցեալ բնութեան որ չէ ևս նորոգեալ, ունիցի՞ նուազ զօրութիւս առ բարին բարոյական՝ բնական կարգի, քան զոր ունէր ի սոսկ բնութեան։

Ասելի է։ Ունական զօրութիւք մարդոյ առ բարին բարոյական բնական կարգի ի վիճակի յանցուցեալ բնութեան՝ որ չէ ևս նորոգեալ, ոչ են նուազեալ ի ներքուստ, և ըստ էական թեանն, բայց հաւանականագոյն է, թէ են նուազ յաջողակ առ բարոյական բարին՝ արտաքուստ, և յաւելմամբ խափանաց, որք ոչ լինէին ի սոսկ բնութեան, և յայս միտ մարթ է ասել նուազեալ՝ քան որչափ ինչ էին ի սոսկ բնութեան։

Երկրորդ. առաջին մասն եզրակացութեանս։ Ունական զօրութիւք մարդոյ առ բարին բարոյական՝ բնական կարգի, այս է՝ միտքն, կամքն, և զգայական բաղձանքն, են յատկութիւք հարկաւ և միօրինակ յառաջ բղխեալ յէութենէ, ըստ հետևորդի՝ զօրէն էութեցդ ոչ ընդունին պակաս ուէտ, և զնուազ, մանաւանդ միտքն և կամքն, որք վն լինելոյն հոգիոյն, են անապական, և անայլայլելի։ Հաստատի։ Ունկրնական մեզքն հապաս կայանայ ի պակասութենէ սկզբնական արդարութեան, որ փակէր զկարողութիւնս յուղիղ կարգի. իսկարդ՝ ի բառնալ զնախանձիչս, կամ՝ զարգելս, ոչինչ իրական և ֆիզիկական փոփոխութիւն լինի յիրում, այլ յիւրում բնութեան թողացուցանի. ապա։

Երրորդ. երկրորդ մասն եզրակացուէ։ Այս է նուազ յաջողակ առ բարոյական բարին՝ բնական կարգի, որ է խոտորեալ յԱՅ իրէ՝ ի վերչին բնական վիճակէն, քան զնա՝ որ չէ նոյնպես խոտորեալ. իսկարդ՝ մարդն ի վիճակի յանցուցեալ բնութեան՝ որ չէ ևս նորոգեալ, սկզբնական մեզք խոտորեալ է յԱՅ իրէ՝ ի վերջին բնական վիճակէն, և՝ ի վիճակի սոսկ բնութեան ոչ լինէր այնպես խոտորեալ. ապա մարդն ի վիճակի յանցուցեալ բնութեան արտաքուստ և յաւելմամբ խափանաց է նուազ յաջողակ առ բարոյական բարին, քան ի վիճակի սոսկ բնութեան։ Ունծագոյնս երևի հաւաստի. վն զի գործունէութի և զօրութիք կամաց առ ընտրութի միջնորդաց առնալ լինին՝ ի սիրոյ և ի դառնալոյ առ վախճանն, որ այնպէս է ի գործնականս, ոչ առաջին սկիզբն ի տեսականս. արդ՝ զօրօրինակ որ չէ ուղիղ մարզնալ յառաջին սկզբունս, այլ զարտուղի ի նոցանէ, և նուազ յաջողակ յառաջ ածելոյ զնշմարիտ եզրակացութիս, նոյնպէս որ խոտորեալն է ի վախճանէ՝ է նուազ յաջողակ առ ուղիղ գործողութիս։ Երուց. փոքր։ Ադամ մեղանչելովն ոչ միայն եղեալ զգերբնական օրէնս, այլև զբնականն, քանզի ամ մեղք է ընդդէմ բանի և բնական օրինաց, որ պատուիրէ հնազանդիլ ամ վերնագունի օրինապէս հրամանատուի. ըստ նմին և զամ յետնորդս իւր խոտորեցոյց ԱՅ իրէ յարարչապետէ բնութեանն. իսկարդ՝ ի սոսկ բնութեան ոչ լինէր այսպիսի խոտորումն, վանզի ոչ լինէր մեղք, ապա։

Ամենք հաւանականաբար դնեն զայլ արգելս՝ ի գերուէ՝ և ի բռնաւորուէ դիմաց, քանզի ոչ ասի. յի. Պետ. ի. 19. * Օչ ոքոյլ էնէ յոպիէնչ ոտ, նոքին Ե֊ֆոտաց Ե։ Իւ տրիտենդեան ժողովի՝ գուա. 5. ի վր սկզբնական մեզաց՝ կան. 1. նզովէ զնա, որ ասասցէ, թէ առաջին մարդն ի յանցանէն զպատուիրանսն ԱՅ, ոչ անկաւ ընդ Ֆոհո֊ի գեբռոնիէ ընդ նչհանոնիէ նէ՝ որ վհատան յէտ այնորիկ ընկաւ֊ զնչհանոնիէ, այս է՝ առաքանչէ։ Արդ՝ այս գերուէին, քանզի է զգօն մեզաց, ոչ լինէր ի վիճակի սոսկ բնութեան։ Իակ սահանայ ի գործ ածէ զիւր բռնաւորութիւն, յորդորելով, և շարժելով զնեանդեալս իւր ազգի ազգի օրինակաւ յամ գործս չարութեան, առաջի դնելով զարտաքին առարկայս, ամրախելով զերևակայութիւն, բարբաքելով զկիրս, այլայլելով զմարմինս, և զոր ի կարգին։ Իւ թէպետ կարօղ էր փորձել զմարդն ի սոսկ բնութեն, քանզի փորձեաց զառաջին մարդն յամրողջ բնութեան, բայց արժանահաւատ է, թէ կարի հզօրագոյնս և ազդուագոյնս վարէ զիւր տէրութիւն ի գերիս իւր՝ քան զայլսոսիկ ԱՅ, առ ի վրէժխնդրութի մեզաց։

Ռառկիցես։ Ի բառնալ խափանացն ոչ հետևի մեծագոյն, կամ փոքրագոյն գործ բնական, քան որ ինչ ի բնութեն անտի հետևէր, ոչ յայտ է յօրինակ քարին կալեալ ի վերոյ. քանզի նա ի բառնալ խափանացն ոչ շարժի արագագոյնս, քան եթէ շարժէր ի ծանրաձ֊

անտի իւրմէ ևեթ. իսկարդ՝ սկզբնական մեղքն է միայն ոչ բարձոյ խափանաց ի կարգի առ անկարգ շարժութիւս կամաց, և զգայական բաղձանաց, ըստ որում երարձ զսկզբնական արդարութենին, որով սանձէին անկարգ շարժմունք. ապա։

Պէտք է ուրա զիմքը։ Ի՝անգղ սկզբնական մեղքն, բաց ի պակասութէ սկզբնական արդարութենէ, ի մէջ բերէ և զխոտորումն Ա՝ի իրր յարարչապետէ բնութեն, զոր ոչ բերէ ի մէջ սոսկ բնութենին. արդ՝ այս խոտորումն է բարոյական արգելք առնելոյ զբարիս։ Ա՝ի յայսմ ձեռնարկութէ, որ գլխաւորն է հակառակ կարծեաց, ոչ և յազգի ազգի վկայութեանց սիյն Ա՝ովմայի, յորս ասէ, թէ սկզբնական մեղքը բնութենն չկնճռեաց ընդհանրապէս, ասա՝ խ. 82. պ. 4. առ 4. և ի բառնալ կապանաց սկզբնական սրդարութենէ, իւրաքանչիւր զգրութենէն հոգւոյ դիմէ միւր սեփական շարժումն. անդ՝ խ. 87. պ. 7. և յորս ի նոցին սակի. յայտնապէս, ասեմք, թէ ցուցանի միայն առաջին մասն եզրակացութեաս, այն է՝ թէ բնական զգրութիւք առ բարին ոչ նուաճելն ի ներքուստ, ֆիզիկապէս, և հակապէս, այլ ոչ՝ եթէ ոչ նուաճելն բարոյապէս, և յաւելմամբ խափանաց, ի կարգի առ գործելոյ զբարին։

Պ Ի Ա Կ. Դ։

Ընդէռ եղեն հարկաւոր, երեք Ընդհայ, և երեք հրեշտակաց, ըստ ընդհան գործոնէից շնորհս առ ի հաղորդել խոպառ։

Յայսմ վայրի խնդիր մեր է ընդ Յանսենիոսի, և ընդ ձեռարանիցն, որք առհասարակ կոչին Ա՝գոստինեանք։ Ի՝անգղ սորա, թէպէտ և յայսմ վիճակի ընդունին զկարկառութիւնն ըստ ինքեան գործունէայ շնորհաց, բայց պնդեն ի սիյն Ա՝գոստինոսէ, գիրք ի վէր իրատ. և շնոր. գլ. 10. 11. և 12. թէ Ընդհայ, և հրեշտակք չունէին պէտս այնմիկ առ ի համբերել խոպառ, այլ միայն անտարբեր՝ և գիւրագործ շնորհաց՝ որ կախեալ զՅանկից կամաց անձնիշխանութենէ, ոչ գնեն Ա՝նկլեանք յառաջիկայ վիճակիս։ Եւ զսորին հակառակն Ա՝ովմայեանք պատասխանին զկարկառութենէ գործունէայ շնորհաց վ երկուց վիճակաց ևս, այսոքիկ ասացեալք։ զի յառաջնում վիճակի լինէր շնորհք առաղջութենէ, և յերկրորդումն լինի շնորհք բժշկութենէ. կամ ոչ ասէ սիյն Ա՝գոստինոս, այն լինէր ճշմարտին, և սա կարօղադոյն։ Ա՝յլ քանզի բովանդակ վիճաբանութիւն է ի վէր մասց սիյ վերոյիս, վկայ

Ընդէռ է։ Ըստ սիյն Ա՝գոստինոսի, զի ինքեան գործունէայ շնորհքն ևզև հարկաւոր Ընդհայ, և հրեշտակաց, ի համբերել խոպառ։

Ձուց. Նախ՝ ի բացայայտ, և ի բուն իսկ վկայութեց նորին սիյն Ա՝գոստինոսի։ Ա՝վելորդ, և յաւետ ակներև է ի գիրս 12. ի վէր քաղաք. Ա՝յ գլ. 9. ուր մանաւանդ ասէ վկայն խնդիր գնէ ի վէր այսորիկ, զորմէ մեր բանս են. թէ ուստի՞ յառաջ եկն բարի կամքն հրեշտակաց, որով յանկանիցն պլոց՝ նոքա հաստատ և անշարժին հաստատ։ Ընդ այս է մակագիր գլխոյն։ Ընդէռ՞ ևս հրեշտակ, զոր ոչ ևն ասէ բնութենն, ասելոյն՝ և բոլոր խոյ (այս է՝ այնր կամաց, որով համբերեցին խոպառ) ասելոյ, ոչ՞ևոլ ի նոսա զնէր Ա՝յ ի յեան Հոգեսոյն ևէ։

Ո՞վ նչ ինչ պիտի տան այսմ խնդրոյ, կամ պիտի տալ պատուիր հակառակորդք։ Երկոքին դասք ևս հրեշտակաց, բարիք, և չարք ունէին զիւրաքանչիւր շնորհս. բարիքն հաւանութենէ իրեանց զայն գործունէայ ասելոյն, և չարքն անհաւանութենէ իրեանց անգործունէայ. և յայն սակս նոքա կացին և ևնացին յընկալեալ արդարութենէ իւրեանց, և սորա անկան։

Ասյց կարի լինի արդեօք տարաձայն ի սիյն Ա՝գոստինոսէ։ Ի՝անգղն սի վկայն ի պիտեն առաջիկայ խնդրոյս, ասէ. Երկեր հրեշտակ էնէին ևոլոյ բարեգործեաս առնել զնոյնս, ևոն զորս զնե նա, ևոն զոր ուզե առնել ինչ բարեգործեայ, ապահեն և զբարի կամս, որով բարեգործեայ լինէին, ևոյն յայնժամ օգնականութենէ ասելոյն՝ ևոլոյ եղեն առնել. և ևոնվ զայն ասելոյ բարեկամս նչ, զի ի՞ նոյնիսկ, որ ևոլ եղեն, այլ ասելոյն՝ որ ձայնգեցնս ե՝ գործեցին.... Ո՞վ նչ այլ ինչ ցուցանէ, քայց եթէ զնէ և ևոլ բարի կամ անգործ ևոյնն ի ասելոյնքն, եթէ ոչ նա՝ որ զբարի բնութենն յանկանիցն առնելոյ ասելոյ եր, նա ևոյնն առնէր զնէ բարեգործեայ, կամքս ասելոյ ըստ զգրութեց նոցանէ զբարիս. ևոյնպես և բարի նոցանէ զգրութեց ևոլոյ.... Իսկ ասես, որ ինչպես և բարի ասելոյնքն ևոլոյ, ասկայն են զոր զոր կամ ասելոյնքեցեան, ասկայն են զոր զոր կամ ասելոյնքեցեան, ասկայն են զոր զոր կամ ասելոյնքեցեան

լեցի բարին պատճառ չարի, այլ պակասութիւնն ի բարւոյ.) յա՝ ձոնաւոր ընծայս ընծայեսցէ Աստուծոյ, սքա՛ յոչն ճոպչին յայնմիկ. յա՛ երէք երկուքին յա՝ գիշերական սքանչելագործեցեալ բարւոյ, յանմոռնելի սիրալ յաւուրս առաքելական գոյնս նպաստաւորել, ճանաչելոյն յայն լինելիք երանութեան, առաքն ոչ երբեք անմոռնալ հաւատոյ երէից. զերծցինալ ե՛ ի գերս՝ որ յաստղ չառն զայս՝ ճառեցաք։ Աղբ՝ խոստովանիլ պարտ է ընդ արձանաձայնել գովելիսն արարչին, ըն ոչ գիտցն զքե՛ տարբերին, այլ զքե՛ հրեշտակաց տարն է առնել, ըն սերն Աստծոյ է յաւելուլ զովանդակ զօրութի՛ն նո՛ւ։ մի թե միտք քննեսցուք զայ։

Նախ՝ ըստ սրին Գրիգորեայ՝ ոչնք յարատեսցոյս, և ոչ իսկ հրեշտակն կարող է բարեգոյն առնել զանձն՝ քան զոր արար Աստ. իսկարդ՝ եթէ բարի հրեշտակք ունէին միայն Աստ զնպաստս առանց որոյ ոչ, կամ զղիւրագարձ շնորհս, որով կարող էին համբերել իսպառ, իսկ յիւրեանց զկամ համբերելոյ իսպառ, և զներգործութիւն, ոչինչ զօրագոյն նպաստս ընկալանալ՝ որ յաղողէր ՚ի նն զկամելն, առնէին զանձինս բարեգոյն՝ քան զոր արար Աստ զնն. քանզի բարեգոյն է նա՝ որ առնէ զբարին, քան զոր պարզապէս կարէ առնել. որ ներգործութի՛ն կայ և մեայ յընկալանալ արդարութի՛ն՝ քան զոր պարզապէս կարէ կալ և մեալ. ապա ըստ սրին Գրիգորեայ՝ գործունեայ շնորհքն հարկաւոր եղև հրեշտակաց ՚ի համբերել իսպառ։

Երկրորդն, զոր առաւել ևս ՚ի նախայիշատակեալ վկայութեդ տեսանե՛ք, է, զի իրրև համառօտիւ ասաց սրն Գրիգորեայ, թէ Աստ զբարի հրեշտակս բարեգոյնս արար՝ ընդունել ընդկալեալ, զայն յետ այնորիկ զգուշադոյնս մեկնեալ, կրկին եղանակս բացատրէ, որովք բարի հրեշտակք կարող եղեն արարագործիչ Աստ բարեգոյնս։ Ա՛ի զի ասէ, հրեշտակք՝ որք անկան, ընկալան չարարչագործութեն իւրեանց զնուազ շնորհս, ըստ հետևորդի՛ բարիք զՁեագոյնս. և՛ ի դնել սր՝ քաջայայտ է, թէ սր հրեշտակք արարչագործեցան բարեգոյնս Աստ, և ոչ յինքեանց։ Այլ քանզի անստոյգ էր սրն Գրիգորեայ, թէ արդեօք իսկապէս որք անկանն՝ զնուազ շնորհս էին ընկալեալ չարարչագործութե՛ն իւրեանց, և թէ հակադրեալն իցէ ստուգագոյն, յաւել ՚ի վե՛ և ևթէ ամենեցին միօրինակ արարչագործեցան բարի, նոքա՝ որք համբերեցին իսպառ՝ ԸՆԴՈՒՆԵՑԵԱԼ նպաստիցն, կամ զՁեագոյն ներգործական նպաստս ընկալան, որով համբերեցին իսպառ, և բարեգոյն քան զայլս եղեն. ապա ըստ սրոյն Գրիգորեայ՝ սր հրեշտակք բայ ՚ի բաւականն նպաստից՝ որ ամենեցուն մատուցեալ, պէտս ունէին այլ զօրագոյն և գործունեայ նպաստից՝ առ համբերելոյ իսպառ, և բարեգոյնս լինելոյ։

Երրորդ՝ և վերջինն, զոր ունիմք քննել ՚ի նախակարգեալ վկայութե՛ն սրոյն Գրիգորեայ, է նոյն իսկ պնդին, զոր սքա՛ վերոյն տայ առաջիկայ խնդրոյն։ Խնդիրն էր, ոչ զի կուգայնէ մակագիր գլխոյն, Աղբ՝ եթէ հրեշտակք, զոր առնին զարարչէ բնաւրէն, առնեցի՞ն զնոյն և բէ խոտ, (այս է՝ այնոր կամաց՝ որով համբերեցին իսպառ) զարբչէ, պահել ՚ի նն զնոյն Աստ ՚ի յետն Հոգւոյն սրէ։ Զբաղում ինչ առաջարկեալ և քննեալ նո՛ր, զորս մասնաւորապէս յառաջ բերաք, ապա յիրականացուցանել անգ իւրաքանչիւրս այսպէս պիտ տայ խնդրոյն։ Աղբ՝ Խոստովանիլ պարտ է ընդ արձանաձայնել փառաբանութեան արարչին, ըն ոչ գիտցն զքե՛ տարբերին, այլ զքե՛ հրեշտակաց տարն է առնել, ըն սերն Աստ պահել է ՚ի նն ՚ի յետն Հոգւոյն սրէ՝ որ պահ նդ։ Տեսանես ապաքէն, զի ըստ սահմանելոյ սրոյն Գրիգորեայ՝ Աստ յաջողեցաց զբարի կամն ՚ի հրեշտակս, սիրեալ ՚ի նն զներգործական սէրն Աստ, ոչ յաջողէ ՚ի սր մարդիկ։ Այո՛ւմբ. իսկարդ՝ շնորհքն, որով յաջողէ Աստ ՚ի սր մարդիկ զբարի կամ՝ ոչ է սոսկ բաւականն և դիւրագործն, այլ ըստ ինքեան գործունեայն. ոչ է նպաստն՝ առանց որոյ. այլ որով. ոչ գոգուով չափ պնդեն Հանսենիոս, և Գրիգորեանք։

Այսս երևելի վկայութի՛ սրոյն Գրիգորեայ յերևան ածեալ, զայլ միւս ևս համառօտիւ յառաջ բերցուք։ Ա՛ր վերոյն ՚ի մեկնուն Մաղ. լի. մեկնեալ զայն բան սաղմոսերգուին. *Ա՛ռաջնո՛ Տե՛ն երկինս հաստատեցան, և Հոգւով բերանոյ նո՛ր զօրութի՛ն նո՛ ||. և զայս բան այլաբանօրէն մեկնեալ ՚ի վե՛ հրեշտակաց, ասէ. Առաջնո՛ երկինս, այս է՝ հրեշտակք, հաստատեցան. ոչ ինչնին հաստատութի՛ն երկնից անոյշ, և ոչ ինչնին վճռաստութի՛ն էրկնից էարտն անոյշ.

յանց. յանդէ չտանէին ինչ չէ-ըլանց, և չէրէն զբօ-ն ընելոն ի Տ[illegible]ն. յանդէ հոգուով ըէրօ-նոյ նէ՝ ու ասաս, այլ ամ զբօ-ըն-ն. խօարդ՝ եթէ միայն զդիւրադարձ ընորհս ունէին՝ զկա-խանալ ի հաճոյից կամացդ անձնիշխանութենէ, զհաստատութենին՝ գէթ ըստ մասին՝ յիւրեանց անտի ունէին, առնելով զդիւրադարձ և զան-տարբեր ընորհսն՝ գործունեայս հաւանութեամբ իւրեանց, և զբռնութենին յանձանց իւրեանց յա-ւելուին, այս է՝ զայսպէս հաւանութենին, ի վե անտարբեր ընորհից. որպէս ասեն հակառա-կորդք. այլ զայս ամ ուրանայ սրբն Օգոս-տինոս. ապա։

Հայց. երրորդ՝ եզրակացութենս տապալե-լով զհինն հակառակորդաց։ Եթէ չարժուին ըստ իւրեան գործունեայ ոչ լինէր հարկաւոր ի վճռակի անմեղութենէ, քան սակս լինէր, ոչ դնեն հակառակորդք, զի ըստ սրբն Օգոս-տինոսի՝ բռնադակ հարկաւորութենի նի յառաջ բերի միայն ի տկարութենէ յանցուցեալ բնու-թենն առ գերբնական, և առ արդիւնական ներգործութենիս. խօարդ՝ սուտ է՝ այս առումն հակառակորդաց. ապա։ Հայց. փոքր։ Սրբն Օգոստինոս յառաջերէրէ զՀարկաւորութի գոր-ծունեայ չարժութենի՝ ոչ միայն ի տկարութենէ յանցուցեալ բնուն, այլև յամենակարողութենն Աչ, և ի ստորակարգուն, և ի կամմանել ամ արարածոց Աչ ի գործելն. ապա։ Հայց. առաջարկ։ Ասաս սրբ վգնն՝ գիրք 3. ի վե Երրոր. գլ. 1. եդ իրրև զանշուշտ և զընդ-հանուր սկիզբն, թէ Աչ-ն կամն ե առաջնո, և ներբեր պատճառ ամ չարքունէից մարմնո-վնոց, և հոգեվնաց։ Ուս զայս բան յառաջ բերէ առ ի սրնն Օգոստինոսէ սրն Պռոսպեր ի կարծիս 58։ Երրորդ՝ գիրք 5. ի վե Օննդ. ըստ նկարագր. գլ. 20. ասէ. Ի-ն չարքն գործնի կորուզ-ըն զնիշխանու-ր ար-քայ-ն է-ր, և նովին չարքնով ածելոյ նդ, յոր-ժամ հրեշտակ կործրնն վերամնա, յորժամ պա-րտիզպն ասպնդ, յորժամ այլազնն հովնա-ր .... յորժամ մարգարէ-նն գալոցն..... ի յայտ ածէ զարս, զոր յոյժ յորժամ զաս-ջնն հաւատկան՝ ներքն լուսաւորեա մարդկոյ էր, որ գործնէին յանկոց ներքնոյ ալ գայնն ի յայտ, ներէ ունայն ձա՝ որ հաւատկան յառա-ջադոյ չարքմն կնոհիլ գործարք։ Ուս ի վերջն գլ. 23. ասէ. Օրպէս զբս հաւքնն մի-անգամայն արաս, կնոհոլնան ներքնործունէից կատարելոյ, և չարքնել ունայն, անգործ գործնէ։ Արդ՝ անդ չէք ինչ յիշատակ, կամ կնդիր ի վե տկարութենէ բնութենէ առ գերբնա-կան, և առ արդիւնական ներգործութենս, այլ միայն ի վե ստորակարգութենէ, և կամման ամ ստեղծական ևս և բնական պատճառաց ի գործելն՝ յամենակարէն Աչ, իբր յառաջին պատճառէ, և յառաջին շարժողէ։

Երրորդ՝ գիրք ի վե խրատ. և շնորհ. զոր մեզ ընդդէմ առարկեն հակառակորդք, գլ. 14. ի վե ընտրութենէ Դաւթի ի թագաւո-րութենի, ասէ. Աստուած Աչ եղե ընե, վե կա-տարելոյ վնա կատարած։ Ուս վճռէ եղե, գոս-ցէ մարմնաւոր ինչ կատարած կրկոյ ընե։ Ի ներքնէրկրնքնոյ, զնէրպ կոլ-, զնէրպ շըր-ձիոյ, և զնե կոլ, նոցին, զբռ նա ինն կա-ղանոյ ի նե, յէնոյ։ Արդ՝ եթէ կատարել ըն-գատուս կատարելութենէ, ասաս ինչ-բան էնէնաւութենէ վնա մարդկան՝ ասն նորա զնա-բնական. ձէ այլ ոչ ասնէ էրկնէր ընել երբ-պասն, և ի ոչէր էրպէսէ զնել ո-զբ-ըն, ասա ի ձամանել չերկնէ սրտյա-ըն։ Ուս գիրք 1. ընդդէմ երկուց Թղթոց Պելագիոսի գլ. 20. խոստացեալ զվոխարէութենէ արքային Իսրա-նեան ի բարկութենէ ի հնգութենի, որ էր ներ-գործուի բնական կարգի, ասէ. Ի ամենայն գասկնն և գործնէից էնէնաւութենէ զբայա-ցանէ, և ծանրնէ զնէրպ կատարելոյն ի արդարո-ն ի հնգութենէ, այս է՝ ի կնոց ընանալ ի նոս նաստ ամսոյ նէնաւութենէ, ըստ այմ բանի Աստե-ղոյն. * Օչ Ի-ն է՝ որ յաղնէ ի հնգ զնութենի։ Հայամ ասմի յայտ յանդիման են գործունեայ շարժութենէք, զորոց զՀարկաւորութենի ոչ բերէ յառաջ սրն Օգոստինոս ի տկարութենէ յանցուցեալ բնութենէն, այլ յամենակարողութենէն Աչ, և ի կամմանել արարածոց առ ի նմանէ, ոչ յայտ է՝ եթէ յհզերացն, և եթէ ոչ ա-սացաք՝ այս ընտրութենիք և գործոզնէք էին ըստ քաղաքականք, և բնական կարգի, առ որս անդէպ է տկարութենի յանցուցեալ բնութենան ի կարգի առ գերբնական, և առ արդիւնական ներգործութենիս։ Ասա թէ՝ ի Հարկաւորութենէ գործունեայ շարժութենէ առ այնպիսի քաղա-քական ներգործութենիս, հետևեցուցանէ սրն Օգոստինոս իրրև ի փոքրագունէ առ ճշմա-գոյնն զՀարկաւորութենին նոյնպիսի շարժութենէ առ փրկաւետ ներգործութենիս, այս է՝ յու-զութենէն սրտից, և բարուց, ոչ յայտ է ի բա-

բանից երկրորդ վկայութեն, զոր յայտնագոյն ևս յառաջ բերէ ի գիրս նախասահմանութեն սմ՝ գլ. 20. ուր պատասխարեալ զայս զևբ հետևութեի ընդդէմ Կիսապեզագևանց, ասէ, Հոմերն, ըէ ի էրեէ էբէրեսոր ևոփսոս-ըուևոս Ա՛ն շրջէ, իսկ ի սոռնոէ էբէրևէ ևոփսոսըուևոսն Ա՛ն ՚ը շրջէ՝ ըզոյ Ե յոմէ գևոս։ ։։։։ Հսրհէցսբսս, ըէ գևոէ է, գէ հսսսգսսցոս, ըէ ի յոցոցսևել գևոփսոսոր էրէրէ՝ Ա՛ն յոէրգևէ գևոս հսրբևան, Ե ի ֆսսսև-գէել գէրևէ ևոփսոսըուևոսն՝ հսրբէև յոէրգևէ գևոս էրբևսև։ Ա՛պա սմն Օգոստինոս յամենակարողէն Ա՛յ, և ի կախմանէ արարածոցս առ ի նմանէ՝ յառաջքերէ զհարկաւորութիւն գործունեայ շարժութեն, եթէ ի բնական, և եթէ ի գերբնականս։

Հաստատի նաև։ Եթէ զհարկաւորութիւն ըո ինքեան գործունեայ շնորհացս յառաջ բերել մարթի իցէ միայն ի տկարութեէ սկզբնական մեղաց յանցուցեալ բնութեն, զհետ գայ, թէ ուր չիք ինչ տկարութեի ի սկզբնական մեղաց, չիք ինչ գործունեայ շնորհք, այլ միայն դիւրաւարձ շնորհք. այսպէս ուսուցանեն հակառակորդք. իսկարդ՝ սուտ է հետևումն. ապա և առաջարկութիւն։ Ձուց. փոքր։ Ի Ա՛ն Տէրն մեր ոչ եղև տկարութեի ինչ ի սկզբնական մեղաց, զոր ոչ ձգեաց յինքն. նոյնպէս և յաճախհնեալ կոյսն, կամ ոչ եղև սկզբնական մեղք՝ ըստ ողջամիտ կարծեաց, և կամ գէթ ըստ կարծեաց ամենեցուն՝ խայթ մեղայն կապեալ նկաց անդստին յարգանդէ մօրն, և խոպան շինլու ի յղութեն Ա՛նի. իսկարդ՝ Ա՛ն, և ամենօրհնեալ մայր նր ոչ միայն ընկալան զոյարգևս դիւրաւարձ շնորհաց, այլև զգործունեայ, և զամենագործունեայ շնորհս. ապա ։ Ա՛ն. է ի հաւատոց, գէթ ըստ Ա՛նի. իսկ ըստ ամենօրհնեալ կուսին յանդգնութի լիներ ժխտել ։ Այլև զիսբդարդոյնս ոչ համարիմ, թէ հնար է ժխտել ուժք ։ Ասխ՝ զի անհաւատալի իմն է, մանաւանդ թէ հակառական երևի, թէ պատճառն և մայրն շնորհաց՝ որք քան զհամ ոք առաւել գործունեաբար և անխուտոր վարէին ի Հոգւոյն սրբ, կառավարէին, և շարժէին ի բարին, զուրկ գտանէին ի գործունեայ շնորհաց, և թէ ի Ա՛ն չէղև շնորհն Ա՛նի, զոր յայնշափ ամաց հետէ այնչափ գրուխք քաշուեցեր հերքեաց սմն Օգոստինոս ։ Երկրորդ՝ զի զհետ գայր, եթէ բարի գործոցն Ա՛նի, և մեր նր չեղև Ի՛ր յառաջատես ի վճիռս իւր, այլ ի նոյն իսկ գործողութեն նոցին անձնիշխանութեն՝ միշտական գիտութի, և թէ նախասահմանութիւն Ա՛նի առ անձնաւորական միաւորութիւն, և ամենօրհնեալ կուսին՝ ի պատիւ ևոմամայրութեն Ա՛յ, և երկոցուն ևս առ փառս, ոչ եղև ձգր, ընդդէմ բացայայտ վարդապետութեան սմն Օգոստինոսի՝ ի գիրս որ ի վր Նախասահմ. սմց. գլ. 15։

Հաստատի երկրորդ։ Եթէ Ադամ վն ոչ կրեալոյն զապաստամբութի ի ստորին բաղձանս, չուներ պէտս գործունեայ շնորհաց առ բարեպարիշտ գործս, զորօրինակ ի սիրել զՆ՚ի վեր քան զնմ, այլ շատ եր նմա դիւրաւարձ շնորհքն, զհետ գայ, թէ մարդն վերստին ծնեալ ի Ա՛ն ըստ նմին օրինակի չուներ պէտս գործունեայ շնորհաց՝ յորժամ ոչինչ փորձութիւն կրե ի ստորին բաղձանաց, ոչ բացում անգամ հանդիպի, ըստ սմն Օգոստինոսի՝ գիրք 6. ընդդ. Յուլիան. գլ. 19. և փորձն իսկ ցուցանէ. քանզի ցանկութեին՝ որ ոչ գրգռէ, և ոչ փորձէ, ոչ է առաւել խոտան ի ներգործութիւս առաքինուե, քան եթէ չէր իսկ բնաւ։ Իսկարդ՝ հետևութիս է սուտ, և ևս ըստ հակառակորդաց. ապա և առաջարկութին։

Ը՚ն-ձմոն առաքինէց։

Այս մի ինչ հիմն կարծեաց իւրեանց յառաջ բերեն հակառակորդք առ ի սմն Օգոստինոսէ՝ գլ. 10. 11. 12. ի վր խրատ. և ընդ՚ ։ Ի խնդրել միանձանց Ադոմիտեանց, թէ առ ի՞նչ Ադամ իցէ ստգտանելի, զի ոչ համբերեաց խոպան, իբր զի ոչ ուներ զայդպիսի խոպան համբերութեն, և չէ հնար ասել զնմանէ՝ զոր ասաց սմն Օգոստինոս զմարդկանէ ի վիճակի յանցուցեալ բնութեան, թէ զայնպես նմա պարգևն խոպան համբերութեն վն սկզբնական մեղաց։

Պիտէ սէ գիտի, թէ ի վր այսր ամի ստղծանելի եղև Ադամ, և խրատելի, վզգի էիպէտ և չուներ զգործունեայ նպաստս ի համբերել խոպան, ոչ այժմ մատուցանի նախասահմանելոց, բայց ուներ զբաւական նպաստ՝ որ թողեալ եր ի կամս Ն՚ր, և որով կարող եր հաւերել խոպան, եթէ կամեր, զորօրինակ բարի հրեշտակք ընդ նուաճ՝ անձնիշխանութեի իւրեանց համբերեցին խոպան։ Ա՛ս զպատճառն

՚ի

առաղջացուցիչ նպաստից, որոց պէտս ունի այժմ տկար և վիրաւորեալ բնութիւնս մեր, որովհետև այն հարկաւոր են նպաստաւոր, ոչ միայն շարժիչն և մերձեցուցիչն, այլև բուժիչն և զօրացուցիչն։ Արդ՝ սոքա (Գոստիհոս, որ ի բաց առնու ի վիճակէ անմեղութեան բնութեան զնպաստս որով, և զգործունեայն, խօսի զբուժիչ և զզօրացուցիչ նպաստից, և ոչ զնպաստից որ օգնէ պարզապէս և մերձեցուցանէ. զոր յայտնապէս հաւաքեն ի նորուն իսկ բանից՝ գլ. 11. ուր ասէ. «Եւ (Ադամ) ոչ ունէր զկնի այնմ նպաստիչ, զոր ասի (սիրտ յաստի կեանս) հայցեն յօժարութիւն, յօրինէ. » Տեառնէ՛ զայլ օրէնս յօդարմ ի՛ զինեալ հոգւոյ օրինաց ստոյ ինոց, և ծերեալ զնօրինաց ծերոց՝ որ են յօդարմ ի՛. այլ ի փառասիրել ի՛ ես. ո՛վ ապրեցուցէ զնա ի մարմնոյ սոսկ հոգւոյ։ .. Թող նա և ոչ ի ինչ այսոքիւ մարդնէ յերծ՝ հոգւոյ անյին ի-բոյ ծորյեալ և խուզեալ, յայնմ երանութեան ձայրէ ի-բոնէն ընդ ի-ոչ խուզեալ-նէ զհարձանայր։ Արդ՝ զայս զանազանութիւն եդեալ, դիւրաւ մեկնեն զոմն սրբոյն Գոստինոսի, որք օտար երևին ի մերոցս կարծեաց։

Դիւրագոյն ևս՝ եթէ և ևս միտ դիցես, թէ Ադամ կրկին եղանակաւ ազգէ յերկրորդ պատճառս։ Մի՝ կարգաւորեալ նախախնամութեան, շարժելով զնա ըստ պայմանի զօրութեանց նորա գործս համեմատեալս նոցին։ Երկրորդ՝ օգնեալ նմա եղանակաւ իմն, որ ի վեր քան զկարգ ընթացից իրաց, և քան զպայման զօրութեանց, և առանձին իմն նպաստիւք, որով լինի նոցա զօրութիւն Աստուծոյ առնել ինչ որ գերազանցեալ քան զզօրութիւս իւրեանց, և զոր ոչ երբէք առնէին ընդ կարգաւորեալ ևևթ նպաստիւք. ոչ յորժամ սակաւ և անզօր զօրօք զգաստմբոխ և զարի զօրաց գունդս խորտակէ. յորժամ կնոջ որոյ ծննդական զօրութիւն է տկար և խափանեալ, և ըստ սովորական կարգի իրաց՝ և ըստ պայմանի զօրութեց իւրոց կամ ոչինչ, և կամ զկարճ իմն վախտ զաւակ ծնանէր, զառանձին իմն պարգև մնտուցանէ, զի քան զշատ բազմածին և զբեղմնաւոր կանայս ծնցի զաւակ քաջառողջ։

Որք լինին յառաջին ազդեցութէ, ըստ հասարակաց խօսից մարդկան, ոչ վերաբերին առ այն, այլ առ ներգործական ստեղծական զօրութիւնս. զորօրինակ ի ծնանելն քաջառողջ և

'ի մի ածէ, թէ մի էր ոչ ունէր պէտս գործունեայ նպաստից, ոչ այժմ մատուցանի. մեղն բնութիւն նոյ՝ ասէ, էր առողջ, և ամբողջ, իսկ մերս՝ տկար, և վիրաւորեալ, նմին իրի և զօրացոյն նպաստիւք պարտ է օգնել սմա։ Լու յայտնեն հետևեցուցանէ՝ գլ. 12. Օգնազանել պարտ է զնոյն իսկ նպաստս։ Օ՛ն են նպաստ ինչ, ասեմ՝ որոյ ոչ լինի ինչ, և են նպաստ ինչ, որոյ լինի ինչ։ .... Արդ՝ ասացեալ տարբոյն պատճառ նպաստ խոտոր հայեցուածոյ, ոչ որով լիներ հայեցեալ խոտոր, այլ ասեմ որոյ անյինելոնութիւն ոչ էութիւն հայեցեալ խոտոր. իսկ այժմ սակաւ նախասահմանելոյ յարմարութիւն Աստուծոյ զնոյն պատճառել լինին այնպիսի նպաստ խոտոր հայեցուածոյ, այլ այնպիսի՛ ինչ պարտիսիել նոյ զնոյն իսկ հայեցուածոյն ինչ նպաստ։

Այս է բովանդակութիւն վարդապետութեան սրբոյն Գոստինոսի յերից հանդիսացեալ գլուխս յայսոսիկ. յորմէ մանրաբերէ հանանեկիոս զտարբերութիւնն, որ ի մէջ առաջիկայ վիճակիս, և ի մէջ վիճակին անմեղութեան, թէ յայսմ է, զի սեփական շնորհք վիճակի անմեղութեն են նպաստքն առանց որոյ ոչ, կամ բաւական միայն՝ և դիւրագարձ շնորհքն ներքոյ անկեալ անձնիշխանութեան, և չէրև ինչ յայնմ հարկաւոր շնորհքն ըստ ինքեան գործունեայ. իսկ սեփական շնորհք այսր առաջիկայ վիճակիս են նպաստքն որով, կամ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհքն վն տկարութեն բնութեն, և ոչ լինի տուեալ յայսմ վիճակի շնորհք ինչ միայն բաւական։ Լու ահա այս է՝ ըստ նշանակեցեալսմն՝ թիւնաւոր արմատ, և սկիզբն այնր հերետիկոսութեն։ Ծարաւքն, որք կոչին Գոստինեանք, վնոյն մակաբերին, բաց անտի՝ ղի և յառաջիկայ վիճակիս գնեն զբաւական շնորհս։

Ուր ողջամիտ իմացուած այսր վարդապետութեան սրբոյն Գոստինոսի՝ ծանուցանեն մերս Մոլմնայականք, թէ ոչ ևս գործունեայ նպաստք են ըստ նոյն պայմանի, և ըստ նոյն զօրութեն. այլ ոմն է շարժիչ միայն, և մերձեցուցիչ կարողութեն՝ի գործել. և ոմն՝ ոչ միայն շարժիչ և մերձեցուցիչ, այլև միանգամայն բուժիչ և զօրացուցիչ։ Առաջինն, ասեն, հարկաւոր էր Ադամայ և հրեշտակաց, զի կախմանն՝ զոր ունէին Աստ՝ ի գործելն, և ոչ երկրորդն, քանզի բնութեի նոցա գոյով առաղջ և ամբողջ, չունէր պէտս բժշկական և

բնդհանուր կնոջ, Ի յաղթահարելն քաջազօր գնդի զանազօր թշնամեաց, յընթանալն, Ի խոսելն, Ի վարել զերկիր, Ի անկել զայգիս առն առաջի, Լեզուաւ և այս ամ՝ ոչ լինին առանց հանդրական զուգընթացութեան Աւ, սակայն ոչ վերաբերեմք առ այն, և ոչ ասեմք լինել յաճախին նպաստից, այլ սեփական զօրութիք բնութեանն։ Այլ օրք լինին յերկրորդ պատճառաց առանձին իմն և շարժիչ զօրութեաւ, որ ԱՒ Ի վեր քան զպայման զօրութեանց բնութեան ձրի շնորհել, նոքին ասին տիրապես լինել նպաստիւքն Աւ, և նմա իբրև արարչապետի տիրապես ընծային, և ոչ երկրորդ պատճառաց, ոյք յորժամ Յովհաննան ընդ իւրում կապարճակրի զանչափ հաղարս արանց եհար և կոտորաց, ոչ Յովհաննուոյ, և ոչ Նորուն զօրութեանն ընծայի, այլ Աւ՝ որ առանձին իմն եղանակաւ յօգնութեի ժամանէ Ի վեր քան զհասարակաց կարգ ընթացից իրաց, և Ի վեր քան զպայման բնական զօրութեանց։ Այնպէս և յորժամ ամալ և ստերջ կինն առանձին իմն պարգևօք Աւ ծնանի զքաջաւարդ զաւակ, ոյք Ելիսաբեթ մայրն Յովհաննու մկրտչին, ոչ սեփական զօրութեանն նր, այլ Աւ գրի։

Ասի քաջայայտ լինի վկայութեի սկզն Գոստինոսի Ի վն զանազանութեն նպաստից վիճակի անմեղութեն, և յանցուցեալ բնութեն, և ա պահեալ զհարկաւորութեի ըստ ինքեան գործնեալ շնորհաց յերկաքանչիւր ևս վիճակի։ Զանգի անմեղ բնութեին է իբրև բնութիւն զօրաւոր և առողջ, ունելով զնմ կարողութեիս գործելոյ զբարիս, և և զերբնականս. միշ ըստ կարգաւորեալ ընթացից իրաց, և ըստ պայմանի զօրութեանց իրոց կարող էր՝ եթէ զբարիս գործել, և եթէ համարիլ Ի նմա խոպան. նա թէ՝ եղև իսկ, ոչ բարի հրնշաւակք արարին զայն։ Ոչ յասելն զայս՝ ոչ Ի բաց առնումք զշարժութեի և զուղղութեի հանրական նախախնամութեն Աւ, որ յամ արաբօղս գտանի, ոչ նշանակէ սկզն Գոստինոս Ի բովանդակ խնդ. 109. և այլուր, և ոչ ուսուցանէ սկզն Գոստինոս Ի նախապիշատակեալ տեղիս Ի ցուցմունս։ Ուստի անմեղ բնութիւնն ըստ ընկալեալ զօրութեանց իւրոց այնպէս կարօղ էր առնել, և համարիլ խոպան, ոչ բեղմնաւոր և առողջ կինն զքաջաւարդ զաւակ ծնանել, և արի և քաջ սպառազէն զօրականն յաղթել անարի և անզօր թշնամւոյն, և առողջ այրն ընթանալ և խօսիլ. Լեզուէտ և առ Ի լինել սկզն ոչ երբեք լինէին առանց շարժուն Աւ, զոր Գոստինոսեանք մեկնեն փիլիսոփական նախաշարժութեի, որ հակառոր է ամ երկրորդ պատճառաց լինել և իցէ վճակի։ Այլ մարդն յայսմ վիճակի, և և արդարացեալն շնորհօք, է առ բարին՝ և առ համբերութեին խոպան, ոչ պատճառ տկար, և յանհամար խոտանաց շուրջ պաշարեալ, սակս որոյ եթէ միայն ըստ կարգաւորեալ ընթացից իրաց, և ըստ եղանակի իւրում պայմանի նախախնամութեի, ոչզք համբերեր խոպան. և յայն սակս ամենեցուն նոցա՝ որք համբերեն խոպան, շնորհի կարի իմն առանձինն նպաստ Աւ, ոչ միայն ըստ սովորական եղանակի շարժիչ և ուղղիչ, այլև առանձին իմն եղանակաւ բուժիչ, զօրացուցիչ, և ուղղիչ, և ոչ բանից կարգ է ասել, ձևամբ կալեալ զմարդն, որ Լեզուէտ և տկար, յայնչափ փորձութեիս համբերեսցէ խոպան զօրութիւն Աւ։

Արդ՝ ըստ մեկնութեացս ըստ այսոցիկ գիւրին է պնդել ամբ՝ զոր հակառակորդք ընդդէմ մեզ առարկեն առ Ի սկզն Գոստինոսէ, ոչ ունիս տեսանել յատկին գրութեիս մեր։

Վ Ի Ճ Ա Կ Ա Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն Ի Ն Ք Ի Ն Ք։

Ի վերայ հարկաւորութեի ընդհանուր։

Աբեն Ամոլմա՝ խ. 109։

Պ Ա Ր Կ Ք։

Ցոյնք խոցեալ լինի անհամբ ընդհանուր։

Ցողնալ Ի բաց զազգի ազգի առումն շնորհաց, յայսմ վայրի առնումք առհասարակ փոխանակ զինչ և իցէ ձրի պարգևի, կամ բարերարուն, այն է՝ որ միայն Ի մարդասիրութեէն Աւ շնորհի, և ոչ յարդարուն, կամ յարդանդ մերոց։ Ընդ այսոցիկ առհասարակ առմամբ շնորհաց, զնմ բնական պարգևս, այս է՝ զնոյն իսկ բնութեին, և զնմ կարողութեիս նր, մարթ է ասել շնորհս. քանզի ձրի ետ մեզ Աւ զգոլն, զկենդն, զզգալն, զիմանալն, զկամիլն, և զորս Ի կարգին։ Այլ զայսոսիկ, Լեզուէտ և յայս ընդարձակագոյն միտս ասին շնորհք, չէ հնար ասել նպաստս շնոր-

շնորհաց, փոյզ նպաստքն ենթադրեն զնա՝ որ ընդունի զայն, և զներգործական կարողութիւնն՝ որոց նպաստեն։

Ը։ Ո՞ շնորհքն տիրապէս, և ըստ հասարակ մտաց սէր գոյ և սէր եկեղեցւոյ, առեալ լինին փոխանակ ձրի պարգևի, եթէ ունակականի, և եթէ ներգործականի, որ յաւելու ի վերն բնութ։

Թ։ Այս շնորհք, եթէ ունակականն, և եթէ ներգործականն, են ըստ կրկին կարգի. այս է՝ բնական, և գերբնական։ Ունականն է, որ շարժէ ի բարին ի կողմանէ բնականացս, ոյք եթէ Աստ հնդուցու ղայս բնական գիտութենց, կամ շարժեսցէ առանձինն ի ծանօթութիւն բնական իրացս։ Ներբնականն է, որ կամ ունակութիւն, և կամ շարժութիւն օգնական լինի յայնս, որք ի վեր են քան զզօրութիւնս բնութեն, ոյք յորժամ Աստ հնդու զունակուի հաւատոյ, կամ սիրոյ, և կամ շարժէ ի ներգործութիւնս նոյ։ Ընդ մէջ երկուց նպաստիցս մարթէ գնա ղանազանել միս ևս նպաստս, իբր միջինս, որ երկոցուն ևս իւիք մասնակից լինի, այս է՝ ի լինել բնական ըստ գոյացութեանն, և գերբնական՝ ըստ եղանակին. զոր օրինակ Ուն լուսաւորեաց զի ծնէ կոյրն, քանզի եղանակն գործելոյ զայս գործ՝ եղև ի վեր քան զզօրութիւնս բնութեն, թէպէտ և գործն՝ ընդ նմին և շնորհքն ըստ գոյացութեն էր ի կարգի բնութեն. փոյզ այն տեսութիւն չէր այլևայլուն ընդ տեսութեց այլոց ի մարդկանէ։

Ժ։ Այլ քանզի շնորհքն դիմաբաժանի բնութեն, շնորհքն՝ որ միայն զկայ առնու ի բնական բարիս՝ ոչ ասի տիրաբար շնորհք. այլն այսպէս խոսափէս և տիրապէս ասին շնորհք, կամ գերբնական հնդեալ ունակութիւնք, ոյք սրբարար շնորհք, և հնդեալ առաքինութիւնք, և կամ գերբնական շարժութիւնն, որով շարժէ զմեզ Աստ իբր առաջին շարժող ի կարգի շնորհաց առ գերբնական ներգործութիւնս, և կամ այն գործողութիւնն ևս Աստ, որով զբնական իրս ուղղէ առ փրկութիւնն վեր։

Ժա։ Ո՞ շնորհքն առեալ փոխանակ գերբնական շարժութեն, է կրկին. բարոյական, և փիլիսոփայական։ Բարոյականն լինի երևելութեամբ բարւոյն, և է երբեմն՝ ոչ կից է ընդ հնդեալ լուսոյ՝ առ ըմբռնելոյ զայն. և վերարերի առ վախճանական պատճառն։ Փիլիսոփականն լինի ազդեցութիւն՝ որ արարողապէս, և ի ներքոստ վերացեալ զկարողութենն առ ներգործութի, և վերարերի յարարչական պատճառն։ Այն ինչ մասն՝ ա. մ. խ. 105. պ. 4. և այլուր՝ ուսուցանէ, թէ Աստ ըստ երկուց եղանակացս ևս շարժէ զկամն։

ԺԲ։ Փիլիսոփական շարժութիւնն երբեմն է սոսկ մերձեցուցումն նախեղակ կարողութենն, և զօրութիւն, կամ առաքինութիւն, ոյք յորժամ Աստ զկամս արդարոյն շարժէ առ ներգործութիւնն ածային սիրոյ. և երբեմն՝ թէպէտ և է մերձեցուցումն կարողութեն, բայց ոչ է մերձեցուցումն զօրութեն, կամ առաքինութիւն, վասն չիք նախեղակ, այլ զայն ընդ իւր բերէ իբր անցաւոր, զօրօրինակ յորժամ Աստ զկամս մղաւորին շարժէ ի ներգործութիւն զղջման բնկմանն, կամ խորտակմանն, քանզի այսոքներգործութեան գոյով գերբնական, և զի ի մեղաւորն չիք ինչ տևական գերբնական ունակութիւն, հարկ է այնմ շարժութեն, որ զգարձին զսիրելին առնէ, ընդ իւր բերել զզօրութիւն ինչ գերբնական, ոչ իբր զնացաւոր ունակութիւն, այլ իբրև զկիրս ինչ անցաւոր։

ԺԳ։ Ո՞ արժութենն այն փիլիսոփական, որ է սոսկ մերձեցուցումն նախեղակ կարողութենն, և զօրութիւն, դարձեալ է կրկին։ Այն հանրական, որով Աստ իբր առաջին և ընդհանուր շարժիչ մերձեցուցանէ զկարողութիւնս ըստ պահանջման և ըստ եղանակի նոյ առ համեմատեալ ներգործութիւնս իւրեանց։ Եւ երկրորդն՝ մասնաւոր, որով Աստ երբեմն մերձեցուցանէ ի խորհիլ, կամ ի կամիլ ինչ, որք թէպէտ և չեն ի վեր քան զզօրութիւնս նոյ, սակայն ըստ սովորական ընթացից և ըստ տրամադրութեն ենթակային մարդն ոչ խորհէր, և ոչ կամէր զայնս, և այս՝ թէ ի բնական, և եթէ ի գերբնականս։

ԺԴ։ Հանրական շարժութենն, որով Աստ իբր առաջին և ընդհանուր շարժիչ եթէ ի կարգի բնութեն, և եթէ ի կարգի շնորհաց, մերձեցուցանէ զնախեղակ կարողութիւնս և զզօրութիւնս ըստ պահանջման նոյ, և ըստ սովորական ընթացից իրաց, առ ներգործութիւնս նոցին համեմատեալս, զառաջինն անդ երևի, թէ ոչ վերարերի տիրապէս առ մասնաւոր նպաստս շնորհաց, փոյզ ոչ շնորհի ձրի, այլ ի համբնական իմն պահանջողութե. զի զզօրութիւնս հանրական, նախաշարժել զնա առ իւր ներ-

գործութիւն, ոչ հրոյ յայրել, արեգական ի լուսաւորել, միւնչև առանց հրաշից չէ հնար ժխտել նմա զայն, ըստ այսմ եւ թէպէտ և տուեալ իցէ արդարոյն ձրի զօրութիւն վերացուցիչ առ գերբնական բարին, բայց ննջադրեալ զայն, ըստ իւրաց ինչ պարտի նմա՝ ըստ հաստատուկ օրինաց նախախնամութեանն՝ հանրական շարժուն մերձենցուցիչ նմի առ համեմատական ներգործութիւնս իւր։

Այլ եթէ զերագոյնս քննեսցուք, զայս հանրական շարժութիւն մարթէ է, և պարտ իսկ է ըստ ճշգրիտ ինչ մտաց ասել մասնաւոր նպաստս շնորհաց։ Այս որոյ իմաստ գիտել արժան է զգուշութիւն, զի այս հանրական շարժութիւն ոչ միօրինակ բերի ի բնական, և ի կամայական արարածս։ Անական արարածքն ունին զբնական կերպ, որով որոշին հարկաւ առ մի ներգործուի պատշաճեալ ինքեանց, ոչ հուր յայրել, և արեգակն ի լուսաւորել, և ըստ այսմ պահանջեն զհանրական շարժութեան բացորոշիչ առ համեմատեալ ներգործութիւնս իւրեանց։ Իսկ կամայական արարածք չունին զբնական կերպ՝ որոշիչ նոցուա հարկաւ առ մի ներգործուի պատշաճեալ ինքեանց, այլ դիւրադարձ են ի հակադրեալն, և պակասին ի համաբնական բարւոյն։ Այլ թէպէտ և առարկայ մեռց է ճշմարիտ, կամացն ըստ ինքեան՝ բարին բնական, կամացն ըստ որում ունի զհնար զնալ առաքինութիւնս՝ բարին գերբնական, բայց մերքն ի ճշմարիտն, և կամքն ի բարին, եթէ ի բնականն, և եթէ ի գերբնականն, բերին փոփոխապէս, և են պակասելի առ ի նմանել, ոչ թէպէտ և կարողութեանցս այսոցիկ պարտի հանրական շարժութեի, բերիլ նոցա երբեմն միւրեանց առարկայ, բայց ոչ ի բերիլ միշտ, և անվրէպ. իսկ աստ և այժմ տալն սմա յաւէտ զհանրական շարժութիւն՝ քան այլուս, է ի մասնաւոր շնորհաց։

Այլ եթէ զայս հանրական շարժութիւն մտածեսցուք համեմատութիւն բնութեան ըստ ինքեան, կամ ըստ որում ունի զհնարս առաքինութիւնս, ասել պարտ է հանրական շարժութիւն, և ոչ մասնաւոր ձրի նպաստս. վասն վերաբերի առ հանրական նախախնամութիւնն՝ շարժել զիւրաքանչիւր արարող ըստ իւրում եղանակի. և քանզի ի մարդն է յօժարութիւն առ բարին, թէպէտ և նուազ և պակասական, այլ ոչ խափան ապականեալ, պարտի նմա շարժութիւն՝ որով երբեմն շարժեսցի առ բարին ներգործուի իւր պատշաճական, և ոչ միշտ ի չարն։ Նմին իրի շարժիչ նի երբեմն առ բարին՝ ոչ են նպաստք գլխովին ձրի, վասն ըստ իւրաց ինչ պարտին նմա. և ոչ մասնաւոր, վասն ոչ են ի մասնաւոր բարերարութէ, և ի նախախնամութէ. այլ ըստ օրինաց հաստատուկ նախախնամութեանն, որ զայսպիսեան բնութիւնս երբեմն շարժէ առ բարին բնութեն իւրոյ, և երբեմն թոյլ տայ պակասիլ։ Այսս իմն ինձ և զկամաց, որ ունիցի զսէրն Աւ,նկատմամբ գերբնական բարեաց։ Այլ եթէ զայս շարժուն մտածեսցուք համեմատութիւն մարդոյն, որում տուեալ լինի՝ քան այլում, յայնժամ նկատմամբ այսր մարդոյ մարթէ է, և պարտ իսկ է առել մասնաւոր նպաստս շնորհաց, վասն թէպէտ և բնութիւնն, ոչ և առացաք, պահանջէ երբեմն շարժիլ ի բարին, բայց ոչ այս մարդ առաւել քան զայլ որ պահանջէ աստ և այժմ յաւէտ քան այլ որ շարժիլ ի բարին. ուստի շարժիլ նի ի բարին՝ յորմէ միւսն պակասեցաւ, և յորմէ կարող էր նա ինքն ևս պակասիլ, է ի մասնաւոր նպաստից շնորհաց, այս է՝ ի ձրի մատուցելոյ։

Այս տեսութեի ամենեին կարևոր է ի լուծանել զդժուարամանուած կնճիռն գժուարութեց սորին վիճաբանութեն. քանզի բառնայ զկրկնդիմութիս, և զհամանուագութիս, որք բազմաց խաչընդոտ լինին, և պատճառ պատրանաց. և միաբաւեէ զկարծիս Աւոմայեանց՝ զառաջնոյն ներհակեալն, ոչ յոյսս լինի յորոց հանգերձեալ եմք ասել։

ՊԻՐԱԿ Ի։

Ընդեռ յանցաւորեալ մարդն խոշ է առանել ի յոչ ընել զբարւոյ զոր ինչ առանց շնորհաց։

Յայտ է ի նախակարգեալ պրակէդ, և յերկրորդն իսկ, թէ չէ հնար գերբնական բարւոյ լինել առանց գերբնական նպաստից. քանզի սովին իսկ զի է գերբնական, զանցանէ զզօրութեամբք բնութեան, նմին իրի և պէտս ունի նպաստից ի վեր յաւելեալ զօրութեանց բնութեն։ Այլ ինդիրն է ի վեր բոլոյական բարւոյ բնական կարգի, զորմէ են երիք գժուարութիք, զորս յայսմ վայրի ունիմք քննել։ Առա՝ թէ արդեօք առանց սրբարար շնոր-

ընտրեալ՝ և ՚ձեռային սիրոյ, հնար է լինել բարեաց բան ինչ բարի գործոյ։ Երկրորդ՝ թէ արդեօք առանց հաւատոյ։ Եւ երրորդ՝ թէ արդեօք և առանց մասնաւոր ներգործական ընտրեալ ՚ձեռային սիրոյ, ոչ յորժամ մեղանչէ ներելի մեղք. ապա։

Հայտնի է ունել խնդրատասիրել, զի թէպէտ ոչ գոյ միջին ինչ ընդ մէջ ՚ձեռային սիրոյ, և ցանկութեան նկատմամբ անձին, մերձ մարդն կամ է արգար, և կամ մեղաւոր. բայց գոյ նկատմամբ առնելութեան նր, ըստ որում յառաջ գայ ի բարի սկզբնէ բնութեն, որ ոչ է՝ ոչ ՚ձեռային սէր, և ոչ ցանկութի։

ՅՕԳՈՒԱԾ. Բ.

Էրբէօք առանց հաւատոյ հնար է լինել բարեաց ոչէ բարի ինչ գործոյ։

Պասելի է։ (2) Անարդն առանց ընտրեալ հաւատոյ կարող է առնել զգործ ինչ բարոյապէս բարի. զի որոյ ոչ ՚ամ գործք անհատից են մեղք։

Ի ընդդէմ Յանսենիոսի դիրք 3. ի զի վճռակի յանցուցեալ բնութեն, և ընդդէմ Հայոսի, որոյ այս նախադասութի 25. Ի գործս անհաւատից են ձգչ. և խոտոռակրքոյն առաքինութիք են մոլութիք. է դատապարտեալ ի սից քահանայապետաց։

Հաւց. Նախ։ Այլ դիրք յորդորէն զմեզաւորս առ բարի գործս. ոչ Յանիկէ գլ. ՚ձ. 24. խօսեցեալ ընդ Նաբուգոդոնոսորայ արքայի՝ ասէ.* Խրթին էր համոյ ընծայել ինձ, և վճիռ ոչ ողբալոցիք տալոցիք։ Իրդ՝ այլ դիրք ոչ յորդորէն գործել զբարիս, և ոչ մեղք քաւին մեղաք։

Յարձակեալ՝ այլ դիրք զգործս ինչ անհաւատից գովին, և վկայեն վարձս ընդունել նոյն ի Տէր. ոչ Լրից՝ ա. գովէ զբարեգործութի ծնուցչացն Յդիպտացւոց, որք ոչ կամեցան սպանանել զմանկունս Իսրայելցւոց ըստ անօրէն հրամանին փարաւոնին, և վս այսորիկ * բարի տուեալ Աստուած յորձհեաք երկնաւ տանեաց, և տրտքին խրճտից գոռաս (ըստ Լաս. և տրտ նոյն գոռաս)։ այս է՝ ետ նոյն զաւակս բազումս։ Հնտսէայ՝ ք. և ՚ձ. օտարասիրութի Իսախարայ պտղոկին, որ զարմն զորս տաւաքեաց Հնտս՝ ոչ կամեցաւ մատնել, դովուիս և վարձս ընդունի։ Իսկարդ՝ Ի՛ն ոչ գովէ, և ոչ վարձս հատուցանէ մեզաց, այլ պատուհասէ. ապա։

Հաւ-

(1) ա. ՚ձ. խ. 65. գ. 2. և 4. ՚ձ. ՚ձ. խ. 10. գ. 4. խ. 2. ՚ի վճ ՀԸՐ. գ. 5. առ 7. (2) ՚ձ. ՚ձ. խ. 10. գ. 4. ԲՈՂ.

Հայոցանի՛ սկզբն ()գոստինոսի, յորմէ մտաց վէր է վէճն։ Այլ Ա գիտի՝ գիրքն ի վեր հոգ. և գր. գլ. 27. ասե. Ոյայց զերծեալ ինչ եղեալ (յանհաւատից) յորժամ ընկերանայս, կամ գեղեցիկ, կամ ըստ օրինաց արդարանալ, ոչ գիտացեալ պարգեւել ոչ խրթին, այլեւ իրաւամբ, և ուղղութեամբ գովելի։ Ըհեղեալ եղեալ ի հոգիսն Ծառայոյ, ըհ ասե ինչ վնասեան լինին, ասէ ոսկեմն գերանին արգելանայրել զբծիկն աչերանցն պէտ ունի, և զգաստացուցանէ։ Պատքեն յայտ է, թէ սկզն ()գոստինոսի բանս յայսոսիկ ճառնշէ յանհաւատս զբարի գործս ինչ, ոչ միայն ըստ առարկային՝ ոգ պնդէ Հանեանիոս, այլև ըստ վախճանին. քանզի որ ասէ, ասե ոսկեմն գերանին, ընդունի՝ թէ գտանին երբեմն, թէպետ և դուն ուրեք։ Ոչ ոչ միայն հաւատոյ զայս սկզն ()գոստինոս, այլև յուցանէ։ Ոգ ընդ ասէ, Ուն ոչինչ ի խրթինսն հոգի պարկեցն Ոյ յերկրաւոր պարտասնիցս ասրուց աղաղաղեալ Ընկերացս, հինգ չինալ ի նմա գեղ վերջին գծագրութեանց։ Ա՞ ասդ էրատասի խրթին էր ասել, ըհ եա ե յանհրաժեշտութիւն գնացս անդ կենդանոց էրդց գործել, կամ եարհի ինչ պղծեցան։

Հայց. կրկորդ՝ պատճառաւ երկուց սկզն Ա արգելուցաց՝ սկզն ()գոստինոսի, և սկզն Ա մայի։ Ոյա ե կարող առնել զբարի ինչ բնական, յորում չէ իսպառ չնչեալ բարին բնութեան. իսկզդ՝ բարին բնութեան, այս է՝ բնական յօժարութեի առ բարին բանին, սկզբունքն տրտնջականին՝ և բնական արդարութեե, կամ ոգ ասե սկզն ()գոստինոս, պատկերն Ոյ՝ թէպետ և նուազեալ և աղօտացեալ է յանհաւատս, բայց չէ գլխովին եղծեալ, և կամ՝ ի վերջին չարութի իսպառ ընկղմեալ, ոգ՝ ի դեւսպառ

Հաստատի Նախ։ Ուդար հաւատացեալն՝ որ՝ ի ճանապարհի չև ևս հաստատեալ՝ ի բարին, ոչ առնէ միշտ՝ ի տիրացեալ ունակութեէ հաւատոյ, և արդարութեե, այլ երբեմն՝ ի ընթացսն մեղանչէ. ապա ըստ նմին օրինակի և անհաւատն՝ ի ճանապարհի չև ևս հաստատեալ՝ ի չարն, ոչ առնէ միշտ՝ ի տիրացեալ ունակութեէ անհաւատութեե, այլ կարէ երբեմն՝ ի թեթեւագոյնս բարի ինչ առնել։ Հետեւութիւնս յայտ է. զի այնպէս բաղդատի կամքն անհաւատին առ չարն, ոգ կամք հաւատացեալ արդարոյն առ բարին։

Հաստատի երկրորդ։ Ոյժ մեղք արդիւնաւորի զպատիժս, և նուաճ մարդն լինի յառեգոյն իսկարդ՝ անհաւատն՝ որ՝ ի բնական դթեէն պատուէն զծնօղս, կամ՝ ի բնական արդարութեէ հատուցանէ զպարտս, ոչ արդիւնաւորի զպատիժս, և ոչ լինի նուաճ յառեգոյն, ապա։

ՅՕԴՈՒԱԾ. Գ։

Ընդեռ յանցաւորել մարդն Յ՞, առանց ընդ ինչ բնոյական ընաիան Յ՝ առանց հատուածոյ ներգործական շնորհաց։

Պարզել է. (1) Հանգուցեալ մարդն՝ միայն ընդհանրական զուգընթացութեէ, առանց այլ ինչ յաւելեալ նպաստից շնորհաց, կարող է առնել զբարոյական բարի գործս ինչ բնական կարգի. բայց այսմ ընդհանրական զուգընթացութեան հնար է, և պարտ իսկ է ասել ըստ մտաց ինչ մասնաւոր նպաստք շնորհաց։

Հայց. (2) առաջին մասն։ Ոնտեղծին մարդկային՝ մեղաք ոչ է ապականեալ գլխովին, այս է՝ մինչև զրկիլ նմա գլխովին յայմ բնական բարութեէ. ապա կարող է մնացեալ զբութեէ բնութեան իւրոյ՝ ընդհանրական զուգընթացութեն Ոյ առնել զդիւրին բարոյական գործս ինչ բարի, զորօրինակ այր հիմանդ կարող է ինքեան առնել զշարժումն ինչ, այլ ոչ կարէ կատարեալապես շարժիլ, բայց ևեթ բժշկեսցի։

Հայց. և մնկնի երկրորդ մասն։ Ըստ առացելոցս՝ ի վերոյ պր. ա. այսր վիճաբանութեէ համար 8. զոյս հանրական զուգընթացութի, կամ շարժութի Ոյ մարդի է կրկնակի զմտաւածել։ Ա՝ի՝ նկատմամբ բնութեն ըստ ինքեան։ Ոչ երկրորդ՝ նկատմամբ այս ինչ, կամ այն ինչ անհատի նորին բնութեէ, որում յաւէտ՝ քան զլրում մատուցանի։

Օմնաւ ածեալ նկատմամբ բնութեէ ըստ ինքեան՝ չէ պարտ ասել մասնաւոր նպաստ, և ոչ իսկ ձրի, այլ հանրական, որով Ոյ շարժէ զնիւթաքանչիւր ըստ իւրում եղանակի. զի որովհետև բարութի բարին՝ի բնութեէ ոչ է գլխովին ապականեալ, և ոչ կարէն հաստատեալ՝ի չարն՝ ոգ՝ի դեւ, այլ նուազեալ միայն, և փոխոխական՝ի բարին՝ և՝ի չարն, ոչ պահանջէ զհաստարակ ազդեցութի՝ շարժիլ նուաճ միշտ՝ի չարն, այլ երբեմն ևս՝ի բարին համաձայն բանին. և յայն սակս շարժիլն նոր երբեմն՝ի

(1) Ոտ՝ գ. 2. էս. (2) Ոդ։

'ի բարին ոչ է նպաստք գիտելին ձրի, մինչ ըստ իւրում ինչ է պարտական. և ոչ իսկ մասնաւոր, մինչ ոչ է 'ի մասնաւոր շնորհաց, և 'ի մասնաւոր նախանձառութենէ, այլ ըստ օրինաց հասարակ նախանձառութենէն, որ զպակասական և զիմոիսական բնութիս առ բարին և առ չարն՝ շարժէ երբեմն 'ի բարին բնութեն իւրոյ, և երբեմն թողլ տայ պակասիլ։

Այլ զմեզ ածեալ նկատմամբ անհատին, որում յաւէտ՝ քան զլոյս մասուցանի, պարտ է ասել մասնաւոր և ձրի նպաստս. մինչ թէպէտ և բնութենէն պարտ է շարժիլ երբեմն առ բարին, բայց այսմ մարդոյ շարժիլն աստ և այժմ 'ի բարին՝ յաւէտ քան զլոյս, ոչ պարտի այնմ՝ յաւէտ քան զլոյս, որում թողլ տայ պակասիլ, ոչ և նմա հնար էր պակասիլ. մինչ այսորիկ է նմա ձրի, զի ոչ է պարտ, և մասնաւոր՝ զի է 'ի մասնաւոր մարդասիրութենէ, և 'ի նախանձառութենէ։

Ըստ զանազանութենէ եղելոյ, միաբանի տարաձայնութիւն Յովմայնանց, որում չէ հնար լինել, բայց եթէ 'ի մի անուանն։ Ոմանք օրինակ միաբանին և ազգի ազգի վկայութիւնք սը գրոց, սը ժողովոց, սրց հարց, և մանաւանդ սրին Յովմայի, որ առ երկոսիս երևին ներհական, մինչև աւելորդս համարիմ մեկնել զայնսիկ։ Ընդ ևս ունիմք իմաստասիրել, թէ յիրաւի ասացին սը ժողովք, սը հարք, և առանձինն՝ սին Աթանասիոս, թէ ամ բարիք՝ որք լինին, որ յանհաւատից՝ և որ 'ի հաւատացելոց, որ 'ի մեղաւորաց՝ և որ յարդարոց, որ մեծ և որ փոքր, որ գերբնական՝ և որ բնական, են պարգեւք Աստուծոյ, և նորուն մասնաւոր և ձրի նպաստից գրել պարտ է. նմին իրի յայսմ ամի հարկ է գտանել տեղի ազօթից, և գոհութեանց, և մի առնեցուն մարթ է ասել ճշմարտութիւն ընդ Աւգաքելոյն. * Ոչ է որ բաղձէ զնէ, (ըստ կատ. ոչ է՝ որ ողջնայէ զնէ.) զի Ն ասէ, զոր ոչ նէ ստեղ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Կ ·

Ի ՎԷՊ ՀԱՐՒՍՏՐՈՒԹԵՆ ՇՆՈՐՀԱՑ ԱՌ ԲՆԱԿԱՆ ՕՐԷՆՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ, ԵՒ ԶՈՐ ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՆ, Ե ԵՒ ԶՈՐ ԱՒԵՏԱԲԱՆԻՆ, Ե ԱՌ 'Ի ՆՈՐՍԷՆ 'Ի ՌԱՂՍ։

Ընդհերին ոչ է 'ի մէն ընդարձոյս բնական սիրոյ, որ է իրր բնական ծանրութենի 'ի բարին իւրա-

քանչիւրում սեփական, և ոչ 'ի մէն հարկաւոր եղելոյ սիրոյ, ոչ գտանի և յանբանս, և ոչ 'ի մէն աղաւ անգործունեայ սիրոյ, որ է միայն սոսկ հաճութենէն ընդ բարութենէն Աստուծոյ, ոչինչ միջնորդս մատուցանել առ հաճոյ լինել Աստուծոյ, և ոչ 'ի մէն որոյ բառնայ զարգելս մեղաց. այլ 'ի մէն բնական, ազատ, և բարեկամական գործունեայ սիրոյ. և այս է կրկին, գործնական, և աստուածական։ Գործունեայ սէրն աստուածական միայն՝ է պարզ ներգործութենէ կամաց, որով մարդն զանձն և զամ ինչ վերաբերէ առ Աստուած իրր առ վերջին վախճան, հանդերձ առաջադրութեամբ հաճոյանալոյ նմա ամենեւին, և 'ի բաց բառնալոյ զամ, որ իցէ անհաճոյ նմա. որ է՝ 'ի վեր քան զամ սիրել զԱստուած վարկողապէս։ Գործունեայ սէրն գործնական ոչ է առանձնական ներգործութենէն, այլ է գործադրութենի նախապիտանակեալ առաջադրութեան, կամ ներգործական պահպանութենի բնական պատուիրանաց. եթէ ամենեցուն՝ ասի պարզապէս գործնական. եթէ ոմանց միայն՝ ասի ըստ իմիք գործնական։

Ասելի է նախ։ (1) Հանգուցեալ մարդն ոչ է կարող միայն զերութենէք բնութենէ, առանց նորոգիչ շնորհաց, սիրել զԱստուած 'ի վեր քան զամ ասորժական գործունեայ սիրով։

Հանգուցեալ։ (2) Կատարելութենն տկար ապականեալ, և կորացեալ յիւր սեփական բարին, որ հակառակ ածային բարութենէ, ոչ է կարող 'ի գործածել առ Աստուած զներգործութիւն առողջ կարողութենէ, բայց եթէ առողջացեալ. իսկարդ՝ կամքն հանգուցեալ մարդոյ է տկար, և կորացեալ յիւր սեփական բարին՝ որ հակառակ ածային բարութենեան, և սիրելն զԱստուած 'ի վեր քան զամ գործունեայ սիրով է գերազանց ներգործութիւն առողջ կարողութենէ, քանզի զորութիւն պարունակէ զորումն համարէն բնական օրինաց, և զկամս գործէ ուղիղս զամ բաղձալեաց. ապա։

Ասելի է երկրորդ։ (3) Հանգուցեալ մարդն ոչ է կարող առանց նորոգիչ շնորհաց սիրել զԱստուած գործնական գործունեայ սիրով, այս է՝ ընել զամ բնական օրէնս ըստ գոյացութենէ։

Հանգուցեալ։ 'ի վերագոյնդ եղելս սկզբանց։ Այսպէս՝ մարդն հիմանդ ոչ կարէ ըստ ինքեան գործել զներազանց գործ առողջ մարդոյ, բայց եթէ առողջացեալ. իսկարդ՝ ընել զամ օրէնս բնութեան՝

(1) Աստ՝ ե. 109. ս. 3. էջ։ (2) Նոյն։ (3) Նոյն՝ ս. 4. էջ։

հնան՝ է գերազանց գործ առաղջ մարդոյ. ապա։

Երկրորդ՝ կամքն խոտորեալ ՚ի վախճան է՝ ոչ կարէ լինել ուղիղ շուրջ զՅՄ միմնորդօք. քանզի կարգ միմնորդաց կախեալ կայ զկարգէ առ վախճանն. իսկորդ կամք մեզուցեալ մարդոյն է խոտորեալ ՚ի վախճանէ, այս է՝ ՅՆՅ, իբր յարարչապատէ բնութենէ. ապա։

Երրորդ՝ են պատուիրանք ինչ, զորս յանցուցեալ մարդն չէ կարող առանց շնորհայ պահել, ոյք առաջին և գլխաւորագոյն պատուիրանն սիրելոյ զՅՆ ՚ի վեր քան զՅՄ, ոյք յայտ է ՚ի նախընթացս եղբակացութենէ. և ևս խոստովանութեան հաւատոյ յանհնարին երաշխէպս տանջանաց։

Չսելի է երրորդ։ (1) Յանցուցեալ մարդն գոլով ՚ի մահուլսաի մեղս՝ առանց յաւելեալ մասնաւոր շնորհացն ՚Ա՛յ ոչ կարէ ընդ երկար խորշել յՅՄ մահուլսաի մեղաց՝ որ ընդդէմ օրինաց բնութենէ, և յաղթել համոբրէն փորձութենէ։

Այն Թովմասն երևի՛ թէ կալաւ զհակառակ կարծիս ՚ի 2. դան. 28. խ. 1. պ. 2. բոլ։ Ամենք մեկնեն զբանս նո՛ր ՚ի վե՛ր ֆիզիկական կարողութենէ. այլ զգուշութի՛ միտ եդեալ բանիցն՝ ճշմարտագոյն ևս ասի ընդ այլոց, թէ նահանջնաց զայն աստ յիւրում բովանդակութենէ, յոր՝ իբրև ՚ի վերջին գործ նորա՝ հաստատուն կալ պարտ է։

Հաղորդութիւն գհետ գայ նախընթաց եզբակացութենէն. վասն՝ ոյք և ասացաք՝ յանցուցեալ մարդն չէ կարող առանց շնորհայ պահել զՅՄ պատուիրանս. ապա և ոչ խորշել յՅՄ մահուլսաի մեղաց. քանզի մահուլսաի մեղքն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ պատուիրանաղանցութի՛ն։ Այլ ՚ի վե՛ր այսր ամի՛։

Հնգեանի։ (2) Եւ ընդ երկար խորշելոյ մարդոյ յՅՄ մահուլսաի մեղաց, և յաղթելոյ համօրէն փորձութենէց, պարտ է նմա ուշել զբիրտ դարձեալ առ վերջին վախճանն, ՚ի՛ է՝ առ ՚Ա՛ծ, և այնպէս անխոտոր ՚ի նմա հաստատեալ, մինչև ոչինչ ատացումն բարւոյ, կամ փախուստ ՚ի չարէ, ղկամն նորա մեկնել կարացեն ՚ի նմանէ. իսկորդ՝ մարդն գոլով ՚ի մահուլսաի մեղս, ոչ միայն չունի զսիրտ անխախտ հաստատեալ յԱ՛ծ, այլև է խոտորեալ ՚ի նմանէ, և ՚ի փոքոխական բարւոյն իբր ՚ի վախճան դարձեալ. ապա։

Չսելի է չորրորդ։ (3) Մարդ ոչ կարգաւորեալ նպաստից շնորհայ, առանց մասնաւոր արտօնութենէ, կարօղ է խորշել յիւրաքանչիւր ներքին մեղաց, բայց ոչ կարէ ընդ երկար խորշել յՅՄ։

Հնգեանի (4) մասն է հաւաստի։ Այլև եթէ մարդն ոչ կարէր խորշել յիւրաքանչիւր ներելի մեղաց, առանց մասնաւոր արտօնութենէ որ ոչ մտածեցանի, և ոչ ընծայի, այնուհետև այս մեղք ոչ ունէին զբան կամաւորի, և ոչ զմեղաց, և ոչ մարդն պարտաւորէր առ անկարելին։

Հնգ. երկրորդ մասն ՚ի Երիտենդեան ժողովոյն գաւմ. 6. կան. 23. որ ասէ. Լինի ոմանցն, ըն մարդն հանդիպմ ապրեցուել. . . . կարօղ է ՚ի բովանդակ կեանս իւր խորշել յահենայն մեղաց, եա և ՚ի ներելիցս, բայց ենէ մասնաւոր արտօնութի՛ն Ա՛յ, զբոլորիսին զհետևորմնել յոմանէն հոմարկ ելելիցին, եվ ՚ի նզովելս։

Հնգ. երկրորդ։ (5) Թէպէտ սրբարար շնորհքն բժշկէ զմարդն ըստ մտաց, սակայն մնայ ապականութի՛ զդայական բաղձանացդ, ուստի յաւաղ գան յաճախ անկարգ շարժմունք ընդդէմ բանին. իսկարդ՝ բանն թէպէտ կարօղ է նուաճել զիւրաքանչիւր ոմանձինն, (որոյ վե՛ ունին ըստ ասացեալսն զբան մեղաց, և կամաւորի,) բայց ոչ կարէ նուաճել զՅՄ, վասն յորժամ միումն ճգնի զդէմ ունել, բազում անգամ այլք ՚ի վե՛ յառնեն, և չէ հնար բանին միշտ աչալուրջ կալ առ ՚ի խորշել յայնցանէ, և նուաճել զայնպիսի շարժմունս. ապա։

Իսկ եթէ զմոռաւ ածցուք զիւրաքանչիւր ներելի մեղս առանձինն և ըստ ինքեան, կարօղ է մարդն կարգաւորեալ նպաստիւք շնորհայ խորշել յայնմանէ. և քանզի ըստ այսմ են խորշելի, վե՛ խորշելոյ ըստ այսմ յայնցանէ՝ դնի պատուիրան։ Այլ եթէ զմոռաւ ածցուք մի զնիոյ կնի ըստ երկար հանապազորդել, միանդամայն և հայեսցուք ըստ մասին ՚ի զբոլորի, ՚ի բազմութի՛, և ՚ի յաճախանի փորձութենէց, և ըստ մասին ՚ի տկարութի՛ բնական կարողութենէց՝ որք ՚ի հանապազորդ պատերազմի լքանին, և լուծանին, բարդապէս խոսելոյ անհնար է չպակասել մարդոյն յիմք

(1) Ա՛սոո՛ ղ. 8։ (2) Ա՛նդ։ (3) Ա՛սոո՛ ղ. 8. ԲՀ։ (4) Ա՛նդ։ (5) Ա՛նդ։

միք անորոշակի. քանզի այս հանապազորդութիւն զանհնարին դժուարութիւնս ի մէջ բերէ, յորոյ չարիքէն պահանջին մասնաւոր և առանձինն շնորհք, որով հաստատեսցի անկայունութիւն անձինդ, բժշկեսցի հիւանդութիւնն, զօրասցի լքութիւն և լուծուն, և բարձցի ձանձրոյթն։ Այլ զի այս անկարելի ոչ կայի որոշակի ի մեզ ինչ, այլ անորոշակի և շփոթակի առ իս, ասի՝ թէ կարող է մարդն խորշել յայմ բաժանարար, այս է՝ ի միոյ միոյ ըստ ինքեան և առանձինն առեալ, և ոչ յամէ հաւաքապէս, այս է՝ մի զկնի միոյ՝ հանապազորդեալ մինչև ցվերջինն։ Աթոռ լուծանին ձեռնարկուիքն, որք ի պատճառէ։

Ասացես։ Այնէ մարդն չէ կարող խորշել յայմ ներելի մեղաց առանց մնանելոյ արտօնութեան, զոր Աստ ոչ կամի տալ. ապա հարկաւոր գործել յանցանս ինչ. ապա գործելով զայն յանցանս՝ ոչ մեղանչէ. քանզի ոչինչ մեղանչէ յայնմ, յորմէ խորշել ոչ կարէ, ոպէս ասէ սուրբն Գրիգորիոս՝ գիրք 3. ի վերայ անձինիշխ. գլ. 18։

Պատասխանեմ զան. զառաջին հետև։ Ապա ի գործել զներելի յանցանս ինչ անորոշակի և շփոթակի՝ հարկաւոր, ընդունել. ի գործել զմանաւանդ և զորշակի ինչ, ուրա։ Այսպէս նմին օրինակի ուրա. և զերկրորդ հետև։ Քանզի առ մեզ համարելոյ մարդոյն՝ շատ է կարող լինել նմա ի միոյ միոյ որոշակի ըստ ինքեան, և ըստ որում առ և այժմ առաջի դնի խորշել, թէպէտ և հարկադրեսցի առ ինչ անորոշակի և շփոթակի, և կամ ոպէս ասի առհասարակ, թէպէտ և չկարող խորշել յամենեցուն հաւաքապէս։ Այսպէս այսմ ասաց Աստ, հարկ է գալ գայթագղութիւն, այլ քանզի այս հարկ է անորոշ և շփոթ, և ոչ անկանի որոշակի ի վերս ուրուք. ի բուրս ի մեզ համարի նմա, յորս ձեռն գայ գայթագղութիւն։

Ասիպ։ Աստ պատուիրէ խորշել յայմ ներելի մեղաց. ապա կարող է մարդն խորշել յամենեցունց։

Պատասխանեմ զան. զառաջարկ։ Աստ պատուիրէ խորշել յայմ ներելի մեղաց, պատուիրանաւ՝ որ անզանազան ի պատուիրանաց իւրաքանչիւրոց, ընդունել. պատուիրանաւ՝ որ զանազատել զնեալ իւրաքանչիւրոց, ուրա։ Ոչ որովհետև ամենեքեան միանգամայն ոչ է առաջ ելանէն, և ոչ լինի խորշել յայմ, քանզի եթէ խորշելով ի միոյ միոյ ի ինոցանէ, զուր տարապարտուց դներ պատուիրան խորշելոյ յամենայնէ, զանազանեալ ի պատուիրանաց խորշելոյ իւրաքանչիւրոց։

ՊԱՐԱԳԱՅ Դ.

Ընդէ՞ր կարող է մարդն պարբասխել զանձինս առ ընդհանուր շնորհս։

Պեղագիանք՝ քանզի ոչ ընդունէին զկրօնական մեղս, ասէին, թէ կարող է մարդն զօրութիւնք իւրովք առնել զբարի գործս, որովք արդիւնաւորի զառաջին շնորհս։ Այսպէզագիանք, որք ընդունէին զսկզբնական մեղս, ասէին, թէ կարող է մարդն զօրութիւնք իւրովք առնել, եթէ ոչ զբարի գործս, գէթ զսկիզբն բարի գործոց, նկատմամբ որոյ իբր յանէթ՝ Աստ մատուցանէ զառաջին շնորհս։ Աղեքսանդրոս Ալիքսայն ի Համաձայն. վիճ. 10. ուսուցանէ, թէ որոց բարիք ի գործ ածնեն զբնական կարողութիւն, Աստ ոչ երբէք զլանայ զնոսա շնորհս, ոչ արդեօք ըստ արդեանց բնական գործոց, այլ իբր ուխտին՝ զոր ուխտեաց Աստ ընդ Աբէլ, ընդ որոց առնեն զոր ինչ է իւրեանց կողմանէ բնական զօրութիւն անվրէպ տալոյն շնորհս։ Ընդդէմ որոց՝

Ասելի է։ (1) Հանցուցեալ մարդն ոչ կարէ առնել ինչ ամենևին, որ զնա զկարդ և իցէ օրինակաւ պատրաստեսցէ առ շնորհս. եթէ ի ներգործականն, և եթէ յունականն, բայց եթէ ձախաժամանեացն առ նա նպաստք ներգործական շնորհաց։

Հայց. նախ՝ ի սէր գրոց։ Ղուկ. ը. 35. ասի. * Պատրաստեցէք զճանապարհ Տեառն. որով ստէպ թախանձէ սոքն Գիստինոս զՊեղագիանս, որ հարցանէ. Հռոմ. ժա. 35. * Կամ ո՞վ նա նախ, և առնուցու վճարեսցէ նմանէ, զի նմանէն՝ և նովաւ՝ և նմայն են ամենայն։ կարող էր մարդն պատասխանի տալ ըստ հակառակ կարծեաց. ես յառաջագոյն եւոռ նմա փոխ զձիգն, և զպատրաստութիւնք իմ, որ է յինէն, և ոչ ի զպատրաստութենէ քո, զոր դարձեալ ի հարցանելն, թէ նմանէ։ Այս դարձեալ ի հարցանելն, թէ

* Կամ ո՞ր ինչ նախ պարտական է նմա։ (ըստ Հոռ. ԺԱ. 35.)

որ պիղծ զինչ) ։ ես ։ Կորնթ ։ ի ։ 7 ։ կարող եր պիղծ տալ ։ ճիգն , և պատրաստութիւն իմ ։ * Օրհնա՜ սնունդ զոր ոչ եկե՜ս առեալ ։ ասէր , զնիգն , և զպատրաստութիւն իմ ։

Յով ։ երկրորդ՝ յերկրորդ ժողովոյն Աբրահամ ։ յորում՝ ի կան ։ 3 ։ 4 ։ 5 ։ և ի բացումն որք զնին միանձն 325 ։ դատապարտին Արիոսականք , որք ասէին , թէ սկիզբն հաւատոյ , և բարի գործոց՝ է ի մէնջ , և նկատմամբ նոր Աիջ տայ մեզ զնորհս , ոչ իբր արդիւնս ընորհաց , այլ միայն իբր զպատրաստութիւն , կամ զպայման , և կամ այն ասէ Կարիանոս՝ ի համաձայս ։ 3 ։ գլ ։ 4 ։ իբր զառիթ ։ Հանգէ՛ ասէ , պարտական է Աիջ , գնոյն գործել զոր ոչ ինչ ։ Ոչ ինչ ։ Ոչ ինչ ։

Ը՚ն անվրէպ մատուցանէ նմա զընծորս , ոչ կնդծէ Աղբինոյ . քանզի զսյս միաս հնդքեն ձեռնարկութիւնքն , զորս ցայսվայր կարգեցաք . վասն զի ըստ այսմ դրութեան՝ բարեչական բարի գործքն լինէին տրամադրութեի առ ընծորս , թէ ոչ ըն ինքեան , գէթ ըն սահմանեալ օրինաց , և յայնմանէ ունէր զհամեմատութեի ինչ , և զկրաւունս ինչ առ նպաստս ընծորայց ։ Ձաւել յայտնիկ և զոյս զկնի ։

Ա՛յս՝ Ը՚րաւսիկեան երկրորդ ժողովն՝ կան. 6. գաւսպարտեն գնա , որ ասացէ . Ուրց ա- ռանց ընծրկան Ը՚ն հատուսի , կամին , ե ցանկան , ստուցանէ ազբրութենն Ը՚ն . արդ՝ մատուցա- ներ , ննեմադրեալ զնախայիշատակեալ ուխան ։

Երկրորդ՝ հարցանեմ , թէ զինչ իցեն այս բարի գործք բնութեի , ը որում այն օրինք ընդդեցին զընծորս ։ Ը՚րդեօք պահպանութեի համարեն օրինաց . այլ զկարելին լինել ըր ա- ռանց ընծորայց , ցուցեալ աւանիկ ՚ի վերոյ ։ Ը՚րդեօք պահպանութեի պատճիրանաց ինչ . այլ ոչ ցուցանեն սքեն Ադոստինոս՝ գիրք ։ ՚ի մի մեղ . և արդև . գլ . 22 . և փորձիւ իսկ յայտ է , զի են ոմանք ՚ի մէջ անհաւատից , և մեղաւորաց , որք զբաղում պատուիրանս օ- րինաց պահեն , և չեն այնչափ ինչ չար , ա- ռաւել գթասէր , ժուժկալք , ողորմածք , բայց զանց առնէ ընդօք ընծորքն , և զմեծեզեղեանսն դարձուցանէ ։

Երրորդ՝ ը սքեն Ադոստինոսի՝ անքննին են դատաստանք Ա՛ն , թէ ընդէր ձգէ զայս ոք , և ոչ ձգէ զայն ոք . այլ եգեալ զնախայիշա- տակեալ օրէնս , ոչ լինէին անքննին , այլ հնշտեաւ մարթ էր տալ զպատճառն , այս է՝ վասն սա առնէ զոր ինչ է յիւրմէ կամմնէ անձին զօրութիւք , և ոչ նա ։

Չորրորդ՝ ընդդէմ է , թէ Ա՛ն արդիւնա- ւորեցաւ զօրենսդրութեի Հօր , որով եղծանէ իսկութեի ընծորայց , ոչ լինէր այն օրէնք ։ Ա՛նգղ ՚ի դնիլ նորա , ընծրհքն մատուցանի ՚ի գործոց , և այսպէս ոչ ևս է ընծրհք . նա- խաժամանէ քան զայն՝ անձնիշխանութեին , և այն զի՝ նմա անկ է նախաժամանել քան զանձն- իշխանութեին . և առաջինքն ընծային մար- դոյ , և յետինքն՝ Ը՚ն . ոք գլխովին աղաւա- զեն զծովանդակ դրութեի ընծորայց , զոր սքեն Ադոստինոս գաւտպարէ ։

Հինգերորդ՝ այսմ դրութեի զհետ գան ան- պատշաճութիքն , զորոց վերագոյդ յիշատա- կեցաք , այս է՝ ունէր մարդն զայն , որով որո- շեր զանձն , յոր պարծեր , և զոր չէր առեալ ՚ի կարդի փրկուե , որ այն ինքն է բարի գործն բնութեի , որ ըստ եդեալ օրինացն վերածէր ՚ի փրկուի , և ընդ որում անվրէպ կից կին ընծորքն ։

Այս վեցերորդ՝ այս ուխտ չունի ինչ հիմն , ոչ ՚ի սքէ դերս , ոչ ՚ի ժողովս , և ոչ ՚ի սուրբ հարս . ապա է գլխովին կեղծիք ։ Ասի ուխտն Գաղղիացւոց յամին 1700 . ՚ի Հանրական դա- մարձակս հնդքեաց զայն՝ իբրև պնդութեամբ և զնալոք չաքշաղութենէ , և ոչ դիպ ընելեաց , այլ յայնի հոիռութիս սուբբ գրոց , և ասու- ածոնչեան սրբոց հարց ասացեալ ։

Ակա յայտ է , թէ չէ հնար պղտիզ իմա- նալ զայս առած , քան զոր իմանայ սքեն Ադոստինոս՝ այս է՝ թէ , Որ ասէն զոր ինչ ե յնեցեն հակառակ ՚ի ընծրհոց , Ը՚ն զասուելցին ընծրհս ոչ զանայ նոա ։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա ։

Ը՚զբեօ սբպրպոցեալ հարցոյ ևյն հովհաննու ներգործողացն ընծրհս ասա իրարանցեալ ներգործութեանց ։

Համաձայն նոցին , զորս լուծաք ՚ի վերոյ զբարբոյսպես բարի ներգործութեիցդ , զառաջի- կայ խնդիրս՝ որ ՚ի վն գերբնական ներգործու- թեանց , պահմամբ հասնմատութեի լուծանել պարտ է Ա՛ն՝

Նախ է ։ (1) Ը՚րդարացեալ մարդոյն , բաց յունական ընծրհոց , և ՚ի հնղեալ առա- քինութենց՝ որք կից ընդ նմա , հարկաւոր է առ իւրաքանչիւր ներգործութեիս բարեպաշ- տութեի հանրական շարժութենն Ը՚ն իբրև գերբնական արարչապետի , և այն շատ է առ ներգործութեիս ինչ , զոր պարտ է ասել ևս ը մտաց ինչ մասնաւոր և ձրի . իսկ առ յեր- կար կալոյ և ՚ի ՚ն արդարացեալ մար- դոյն՝ պահանջի մասնաւոր յատկեալ ընծրհք ։

Ցայտ . (2) առաջին մասնակցնդհանուր սկզբն- ձեռ սքեն Ադոստինի ։ Որչափ և բնութեի ինչ մարթնդէն , կամ հոգնդէն , իցէ կառարեալ , ոչ կարէ յառաջել յիւր ներգործութեի , եթէ ոչ շարժեսցի Ա՛ն , իբրև երկրորդ շարժող

(1) Ա՛ստ՝ պ. 9. ԲՀ . (2) Ընդ . Ե գ. Ի ։

շարժեալ յառաջին՝ ապա զորօրինակ բնա-
կան կարողութիւնք, այս է՝ կամք, և միտք,
ևս ըստ որում կերպաւորեալ ստացական ա-
ռաքինութիւնք, որք տան զկարողութիւն առնել
զբարոյապէս բարի ներգործութիւն, առ՝ ի
ներգործութիւն առնել, պէտս ունին մերձե-
ցուցանել և շարժիլ հանրական շարժուիմն
Այ իրրև բնական արուեստապետ. նոյնպս նոյն
կարողութիւնք՝ ըստ որում կերպաւորեալք ընտրօք
և հեղեալ առաքինութիւնք, որք տան զկարո-
ղութիւն առնելոյ զգերբնական բարի ներգոր-
ծութիւն, առ՝ ի ներգործութիւն առնել՝ պէտս
ունին հանրական շարժուիմն Այ իրրև գեր-
բնական ուրուշապետի։

Յաւց. երկրորդ մասն։ Աչնպէս բաղդա-
տին սրբարար շնորհք, և հեղեալ առաքի-
նութիւնք՝ որք կից ընդ նմա, առ գերբնական
ներգործութիւն, ոչ բնութիւն, և բնական կա-
րողութիւնք՝ առ բնական ներգործութիւն. իսկ
արդ՝ բնութիւն, ևս և ապականեալն, կարող է
զբարոյական բարի գործս ինչ առնել, միայն
ընդհանրական զուգընթացութիւն բնական կար-
գի առանց մասնաւոր վերայաւելեալ շնորհաց,
ոչ ասացաք վերագոյն՝ ի պ. 2. ապա շնորհքն,
և հեղեալ առաքինութիւնք միայն ընդհանրա-
կան գերբնական նպաստիւք կարող են ըզ-
գերբնական բարի գործս ինչ առնել։

Երրորդ մասն յայտ է յասացելոցս՝ ի պ.
1. և 3. յօգ. 4. այսր վերջ։ Վասնզի թէ-
պէտ և հանրական զուգընթացութիւնն գեր-
բնական կարգի առ գերբնական ինչ բարի՝ և
պարտական բնութիւն, որ կերպաւորեալ շնոր-
հօք, և հեղեալ առաքինութիւնք, ոչ հանրա-
կան զուգընթացութիւն բնական կարգի առ
բնական ինչ բարի՝ և պարտական բնութիւն ըս
ինքեան, իրր զի Ած ըս հասարակ օրինաց
նախախնամութիւնն շարժէ զնիւթաքանչիւր ըստ
իւրում եղանակի, և ըս իւրում տրամադրու-
թիւնն. բայց քանզի բնութիւն, ևս և ըս որում
վերառեալ շնորհօք, և գերբնական առաքի-
նութիւնք, բերի՝ ի բարին փոփոխապէս, և ե
պականելի՝ ինմանե, (զի ոչ ինթագրելիք՝ չև
ևս է հաստատեալ՝ ի բարին,) վն այսորիկ է,
զի թէպետ և նմա, ևս և ըստ որում ըստ
այսմ վերառեալ, պարտական է հանրական
շարժուիմն առ յառաջ ածելոյ այնուիկ եր-
կնից գիւր համեմատեալ ներգործուիս, բայց ոչ
միշտ և անվրէպ յառաջ ածելոյ, ապա նոյն
շարժուն մատուցանիլն այսմ անհատի աստ և
այժմ, և ոչ այլուսմ, է՝ ի մանաւանդ շնորհաց։

Յաւց. (1) երրորդ մասն, Օն վն հարածին՝
որ ըստ մարմնոյն, և վն տգիտութիւնն՝ որ ըստ
մտայն, որք ինան՝ ի մարդն արգասացեալ, ոչ
ասացաք, կարի իսն գժուարին է նմա ընդ հա-
նապազորդ մրցանս, և ըս փորձութիւնս, այլև
յայնպիսի մասլս մթուն՝ յերկար կալ և մնալ
՝ի բարին գերբնական, բայց եթէ մասնաւոր
շնորհօք, որ՝ ի վն յաւելեալ զորութիւնցն՝ զոր
ունի, զօրացեալ, և նպաստաւորեալ։

Իւ այսպէս հաւաքի յերկրորդ ժողովոյն
Արաւսիկեան. կան. 10. ուր այսպէս սահմանի,
Օգնութիւնն Աչ վերոյին ձնելոց և սէց ինչ
հայցել պարտ է, առ՝ ի կարօղ լինելոյ հասանել
՝ի բարն վերնեան, և յայ հաւատալոյն ևս և
ինալ՝ ի գործս բարեաց։ Ուր վն երկուց յա-
րատևութեց ևս, եթէ վն վախճանականին,
և եթէ վն հանապազորդականին, պահանջի
մասնաւոր շնորհք։ Ըստ նմին օրինակի ժո-
ղովն Տրիտենդեան՝ գումար 6. կան. 2. ՝ի վն
խոպառ համբեր. անբացորոշ խօսեցեալ, այս-
պէս սահմանէ. Լրիւ ոչ ասացաք, որպարա-
գեալն՝ յայ ասացս մասնաւոր նպաստիցն Աչ
յաճախել, արդարութիւն կարօղ է հաստատել նո-
պառ, և յայ ուրեմն ալ է կարօղ, երկնչէ ղալիլէ

ՊՐԱԿ. Ջ։

Ընդհանուր մարդն, որ է՝ ի շնորհս, պէտս ունի
մասնաւոր նպաստից շնորհաց առ խոպառ հաս-
նել, այն է՝ մինչ ցկատարած յարտահե-
րել։

Զե խնդիր մեր յայսմ վայրի՝ ի վն խոպառ
համբերութիւն՝ առեալ փոխանակ առաքինու-
թեան, կամ ունակութիւն, որ յօժարեցուցանէ
առ ընտրութիւն, և առ յառաջադրութիւն համ-
բերելոյ խոպառ, և ոչ՝ ի վն այնր յառա-
ջադրութիւն համբերելոյ խոպառ. այլ՝ ի վն նո-
րին իսկ ներգործական գործածութիւն համբե-
րութիւն՝ ի բարին մինչև ցվախճան կենաց, եթէ
այս խոպառ համբերութիւնն իցէ երկար հա-
նապազորդութիւն, ոչ բազում անգամ հանդի-
պի՝ ի չափ հասելոց, և եթէ սուղ, զրօ-
րինակ հանդիպի՝ ի մանկունս, որք յետ
մկրտութեան փութով զբաւին՝ ի կենաց։

Ընթերցէ է։ (2) Ընդ խոպառ համբերութիւն վախ-

(1) Ընդ։ (2) Ընդ՝ պ. 10. բաղ։

վախճանական, եթէ առ երկար հանապազորդեալը, եթէ առ սուղն, և եթէ առ ևս սղագոյնն, պահանջի մասնաւոր նպաստք։

Զոյց. Նախ՝ Ա՚բրահիկեան, և ՚ի Տրիտենդեան ժողովոյն, զորս յիշատակեցաք ՚ի նախընթաց պարագիդ։

Երրորդ՝ վկայութիւն սրբոյն Ոգոստինոսի, որ ՚ի բազանգակ գիրս՝ որ ՚ի մէն խոպան համբերութեան, զայս ճշմարտութիւն ընդդէմ Վանդակեղծեանց հաստատէ, և պատսպարէ։

Երրորդ։ Որ ևս և ՚ի սուղ ժամանակի համբերէ խոպան մինչև ցվախճան կենաց, ունի խոհակիս, և տիրապէս զպարգև խոպան համբերութեան. խոհարդ՝ պարգևն խոպան համբերութեան, ըստ սահմանաց ժողովոյ և սրբոց հարց, է ՚ի մասնաւոր շնորհաց. ապա։ Փոքր. յայտ է ՚ի նախայիշատակեալ ժողովոյ, այլև ՚ի նոյն իսկ ՚ի Տրիտենդեան ժողովոյն՝ գում. 6. կան. 16. և ՚ի սմին Ոգոստինոսէ՝ ՚ի մէն պարգևի խոպան համբեր. գլ. 2. յորոց խոպան համբերութեանն կ չի, Ա՚եթ պոքիե Ա՚յ. և գլ. 17. ասէ. Տէ՚ր, ըհ ա՚ռնի օգոբ է ՚ի ճշմարտութե՚ն ձնոքելը, ըհ համբերութե՚ն խոպան դնելե ցվախճան ասպ կենաց՝ է պոքիե Ա՚յ, որ՝ երկիցս ասպ կենաց՝ յորժամ և ևս ինչ նոր՝ պայ գնելոց. զոր երէ պոպե յասաք չառ գնելութեան գերծուն, առնե համբերել տպրդոյն խոպան դնելե ցվախճան։ Ա՚յլ հրաշագործութեան, և հաստատելոց յայտնութե՚ն առաքեալո՚ւն բարո՚ւն Ա՚յ է, որ և առնի՚ց.... պայ գայս շնորհս։

Հորորդ։ Հարակցութեան շնորհաց ընդ մահու՝ է սխալական գործ մասնաւոր նախանամութեան, այս է՝ նախատահմանութեան, քանզի միայն նախատահմանելոց պատշաճի, և ոչ այլոյ ումեք. ապա ստացեալ լինի մասնաւոր նպաստիւք։

Խնդրիցես։ Ո՞նչ կայանան այս մասնաւոր նպաստք։

Պէտ՛, թէ այս նպաստք ոչ կայանան յանդրաժանելի ինչ, և ոչ միօրինակ մատուցանին ամենեցուն, այլ բազում ինչ փակեն ընդերքին, և զարտասքին։ Ոչ որովհետև պարգևն վախճանական խոպան համբերութե՚ն կերպապէս կայանայ ՚ի յարակցութե՚ն շնորհաց ընդ վախճանի կենաց՝ ՚ի գործունեայ դիտանել փառաց հրամայեալ, զոյն Ա՚ն առանձինն նախընտրութե՚ն ազգի ազգի օրինակաւ մատուցարար է. ոմանց զվաղաժամն օրհնոյ ՚ի վի հասուցեալ, զնոմ ի անկանիցին. և ոմանց զկենանս երկարեալ, զի զգաստասցին. կիսոց զվտանգս և փորձութիս ՚ի բաց բարձեալ, և կամ չափաւորեալ. որք վերաբերին համբերն առ արտաքին նպաստս. և կիսոց, որք են ՚ի վտանգս և ՚ի փորձութիս, զզօրութիս յաւելեալ, զնոսա յաղթեսցեն, և անսասան և անխոտոր կացցեն և մնասցեն ՚ի բարին մինչև ցվախճան. և զք վերաբերին ՚ի ներքին նպաստս։

Ա՚ԼԱՔՐԱՆՈՒԹԻՒՆ Գ։

՚Ի վերայ էութե՚ն, և քաջանման շնորհաց։

Սկիզբն Թուղթ՝ Ցուդ. 110. և 111.

Գ Ր Ա Կ Ա Ն։

՚Ի էէ էութե՚ն շնորհաց։

Զայսմ պրակի խնդիր մեր է գլխաւորաբար ՚ի մի ունեակական, և սրբարար շնորհաց, որ առասպան անուանի անուանի շնորհք, որոյ լինիլք որդիք Ա՚յ, և ժառանգք արքայութե՚ն, և յոր վերածի ներգործական շնորհքն՝ իբրև տրամադրութե՚ն առ կերպ, և շարժումն առ եզը, որ և յայն սակս ոչ կոչուցանէ զզանազանել տեսակ յունեակական շնորհաց։

Խնդրիցես նախ։ Արդեօք շնորհքն իցէ ներքին պարգև։

Պէտ՛, (1) այո։ Ի՚նչ՝ հաւատոց՝ սահմանեալ ՚ի ժողովն Տրիտենդեան գում. 6. կան. 11. ընդդէմ Լուտերականաց, և կալվինական նոց։

Հայտ է Ա՚ռաքելոյն՝ ա՚. Տիմ. գ. 14. որ ասէ. * Ա՚ն անգոյն առաւէր զնորհսդ՝ որ ՚ի ձեզ են ։ Եւ բ՚. Տիմ. ա՚. 6. * Յիշեցուցանեմ ձեզ արթնցուել զնորհսն Ա՚յ որ են ՚ի ձեզ ։ Ա՚յլ ՚ի մի խնդրոյս միւսանգամ զբոյգ լինին ՚ի ճաս արդարացման։

Խնդրիցես երկրորդ։ Արդեօք ունեակական շնորհքն իցէ որակութի՚ն հոգւոյ։

Պէտ՛. (2) Ունեակական շնորհքն է պարգև ունեակական ՚ինչ ՚ի հոգին, և յայն սակս ՚ի սեռէ որակութե՚ն։

Ոչ-

(1) Ա՚ոտ՛ ք. 110. 1. քոլ. (2) Ա՚ոտ՛ գ. 2. քոլ.

Հաւաքին մասն, զոր իբր հաւանականա-
գոյնս ընտրեալ էր ժողովն Աւետական՝ ի կրե-
մեան սահմանադրութեանՙ որ ի վեր հաւատոյ,
սահմանեաց ժողովն Տրիտենդեան՝ գուա. 6.
կան. 16. յառնելն. Ա՛ւե՛ տէրտէրութի՛ն մեր, ի
նո՛ա՛՝ որ յոմէ՛ ի մե՛ տէրտէրանո՛ւմ։

Պատճառն է (1)։ Ընդ ոչինչ նուազ խնամ
ունի՛ ի՛ վե՛ նո՛ց, զորս սիրէ՝ առ ընդունելութի՛
գերբնական բարւոյ, քան՛ ի՛ վե՛ արարածոց՝
զոր՝ սիրէ՝ առ ընդունելութի՛ բնական բար-
ւոյն. իսկարդ՝ ի՛ վե՛ բնական արարածոց այն-
պէս խնամ ունի, մինչև ոչ միայն շարժել զնո
առ բնական ներգործութի՛նս, այլև տալ նո՛ց
զկերպս և զզօրութի՛նս ի՛նչ, որք են արմատա-
կան և մերձաւոր սկզբունք ներգործութի՛նց, զի
ըստ ի՛նքեանց յօժարեացն առ այսպիսի շարժ-
մունս, և ըստ այսմ՝ շարժմանցն օրովք շարժին
Ա՛Ն՝ լինել արարածոց բնական, և դիւրին, ըստ
այնմ Իսմաստ. ը. 1. * Պատմանե՛ զմի յաղքա-
ընե՛մբ ։ ապա և առաւել՛ ի՛ նո՛ա, զոր՝ շարժէ
առ ստացումն գերբնական, և յաւիտենական
բարւոյն, զնոր զգերբնական կերպս ի՛նչ, կամ՝
զօրակութի՛ս, ըստ որոց քաղցրութի՛ և կամա-
կար շարժեցեալն՝ ի՛ նմանել առ ստացումն յաւի-
տենական բարւոյն։ Իսկ այս գերբնական կերպք
են հեղեալ ընդհքն, և առաքինութի՛ւնքն,
ընդհքն՝ իբրև արմատական սկիզբն գերբնական
գործոցն՝ և առաքինութի՛նքն՝ իբրև անընդ-
միջական։

Երկրորդ մասն ևս յայտ է։ Օ՛ի ունակու-
թի՛ւնն է որակութի՛ն ՚ՇՈՑՈՑ՝ զժ՛ոճարաշարժ,
որ տրամադրէ զննթակայն՝ ի լինել բարւոք,
կամ՝ յոո՛ի՛ գով իւրում, կամ՝ ի՛ գործոցու-
թեան. իսկարդ՝ սրբարար ընդհքն է ՚ՇՈՑՈՑ,
ոմ՛ յայտ է յասացելոցս. է գժ՛ոճարաշարժ
ըստ ինքեան և ըստ սկզբանց իւրոց. իբրզի
հաստատեալ է յաղագս ցութի՛ Ա՛Ն, և ըստ ին-
քեան՝ ի՛ մէջ բերէ զյօժարութի՛ն հակառակ մե-
ղաց՝ որ է եղծի՛չ նո՛ր, թէպէտ և ըստ պատաՀ-
ման վե՛ վճ՛ճարին և ենթակային Հնար է նմա
լինել դիւրաշարժ, այլև զմարդն՝ որ ըստ ին-
քեան անտարբեր առ բարին և առ չարն՝ տրա-
մադրե՛ լինել բարի առ ՚ՇՈՑՈՑՆ։ ապա։

Հինգերորդ։ Ընդեաք սրբարար
ընդհքն իցէ հաղորդակցութի՛ն ՚ՇՈՑՈՑ բնու՛։

Պ՛ետ՛։ (2) Սրբարար ընդհքն է հաղոր-
դակցութի՛ն ՚ՇՈՑՈՑ բնութե՛ն, ոչ բարոյապէս
միայն, որ կոյանայ յուղղութի՛ կամացՙ. և՛ի
նմանակցութի՛ն սրբութե՛ն Ա՛Ն՝ ի՛
գործս իւր, այլև ֆիզիկական, ոչ յայս միտ՝
թէ ընդհքն ՚ՇՈՑՈՑ բնութի՛ն ըստ էութե՛ն
հաղորդի՛ մարդկան. այլ յայս միտ, զի է
պարգև, թէպէտ և յ՚ՇՈՑՈՑ բնութե՛ն զանա-
զանեալ, այլ համեմատաբար և անկա-
տարապէս նմանակից, և յայտ արարօղ զնա, ըստ
բացայայտ վկայութե՛ն սո՛ւրբ Պետրոսի. Թուղթ.
բ՛. գլ. ա՛. 4. * Որով (Ա՛րեւ) ՚ՇՈՑՈՑ՝ պատ-
ուո՛ական սուբեր պարգեւեալ են մե՛զ. վ՛ի
նո՛ւսէ՛ ՚ՇՈՑՈՑ բնո՛ւն լինիցէ՛ հաղորդակից։

Պատճառն է։ Ընդ՚ՇՈՑՈՑ բնութի՛ խմանալք
զայն, զոր ըմբռնեմք Ա՛Ն իբրև զարմատ
՚ՇՈՑՈՑ կատարելութե՛ց, և իբրև զարմատա-
կան սկիզբն գործոցութե՛նցն Ա՛Ն, այս է՝ տե-
սանելոյ դէմյանդիման զնո՛ն, սիրելոյ երա-
նական սիրով զանձն, և զնո՛ա՛ ի՛նչ որ առ
արտաքս վե՛ իւր առնելոյ. իսկարդ՝ սրբարար
ընդհքն այսմ հիմնական և առաջին կատա-
րելութե՛ն Ա՛Ն ֆիզիկապէս նմանակից լինի,
և յայտ արարօղ. ապա։ Ոյուց. փոքր։ Ա՛ռդն
արդար՝ զօրութի՛ սրբարար ընդհից արմա-
տապէս տրամադրի, և յօժարակամ ձկտի՛ ի
տեսանել զՆ՚ դէմյանդիման, ի սիրել զնա երա-
նական սիրով, և զնո՛ա՛ ի՛նչ առնել վե՛ նորա,
և ևս է արմատ հեղեալ առաքինութե՛նց, որք
են պատկերք, և հաղորդակցութի՛ք ՚ՇՈՑՈՑ
առորոգելեաց. ապա։

Ինգերիցես չերրորդ։ Ընդեաք սրբարար ըն-
ընդհքն զանազանի՛ իրապէս յ՚ՇՈՑՈՑ սիրոյ։

Պատասխանեմ. (3) այո՛։

Ոյուց. նախ՝ վկայութի՛։ Ա՛ստ՛աքեան՝ Հռոմ.
ը. 5. առ. * Սէրն Ա՛Ն սփռեալ է ի՛ սիրտս մեր,
ի՛ՅԼՏ Հոգւոյն սրբոյ՝ որ տո՛ւեալ մե՛զ ։ ի՛
ձեռն Հոգւոյն սրոյ իմացեալ լինի ընդհքն,
որով Հոգին սո՛ւ բնակէ ի՛ մե՛զ ։ Տրիտենդեան
ժողովն՝ գուա. 6. գլ. 7. առ. Ոյուցոգոս-ընէան
նե՛ր՛ին տալոցն լինի կատարեալ ընդունե-
լո՛ւ՛ի՛ ընդհից, և պարգեւաց ։ Այն Ոգոստի-
նոս՝ գիրք ի՛ վե՛ իսպ. Համբեր. գլ. 16. առ.
Ո՛ ընդհ՛ն յատակէ՛ ոտն ընդ՛ն ։ Ապա ։

Ոյուց. երկրորդ՝ (4) բանի՛։ Աերն ենթա-
դրե՛ զընդհն. ապա ։ Ոյուց. առաջարկ։ Հաս-
քինութի՛ն ենթադրե՛ զընութի՛ համեմատել
ինքեան. նմի՛ իրի զղօրինակ մարդկային ա-
ռաքինութի՛ն ենթադրե՛ զմարդկային բնութի՛՝
զոր

(1) Ընդ ։ (2) Ընդ՝ պ. 3. Ե. 4. Ե. Ե. 112. պ. 1։ (3) Ընդ՝ պ. 3. Բ. Ե. (4) Ընդ ։

զոր տրամադրէ ի կարգի ստանալոյ զընական վախճան, նոյնպէս գերբնական առաքինութիւնն ենթադրէ զընութիւն վերառեալ ի դոլ գերբնական, զոր տրամադրէ յարմարապէս ի կարգի ստանալոյ գերբնական վախճան։ Ուստի. իսկարդ սէրն է գերբնական առաքինութիւն, և գոն գերբնական հաղորդի շնորհաց, ոչ է ասացեալ. ապա սէրն ենթադրէ զշնորհս։

Ասատատի։ Շնորհքն է հաղորդակցութիւն ածողէն բնութեան, իսկ սէրն՝ հաղորդակցութիւն ածոյին կամաց, իսկարդ այս հաղորդակցութիւնք են զանազանեալ. ապա։

Ոչ լուծումն առարկութեանց գիտել պարտ է, զի նոյն գործք բազում անգամ ի սմի գիրս ընծային շնորհաց, և սիրոյ, ոչ զի են ի ուղղութեան, այլ վասն են կապակցեալ ընդ միմեանս, և ըստ բնութեանն իւրեանց անբաժանելի, և երկոքին ևս ըստ նշանակի իւրեանց զուգընթացման առ արդարացուցչին։

Խնդրիցես հինգկորդ։ Յորում ենթակայանայ շնորհքն։

Պիտեմ։ (1) Ենթակայանայ ի նոյն իսկ էութեան հոգւոյ, և ոչ ի կարողութեանն ինչ նոր։ Վասնզի կատարելոյ կարողութեան է ներգործական առաքինութիւն, իսկ շնորհքն ոչ է ներգործական առաքինութիւն, այլ՝ այլ ինչ յառաջ քան զառաքինութիւն, ոչ ասացաք. ապա։ Աստատի։ Շնորհք վերստին ծնանիմք որդիք Աստ. իսկարդ՝ ծնունդն յառաջագոյն եգերի առ էութիւնն, քան առ կարողութիւնս. ապա։

ԳԼՈՒԽ. Ե.

Գերազոյն բաժանման շնորհաց։

Շնորհքն ըստ որում շնորհք ածողանօրէն առեալ, ըստ որոյ աստ ճառիմք զինքն է, է գոյութեան էէբբնական յոյն ընդհանուր սահմանումն նկատմամբ արարածոց Աստուած, ընդ որոյ ասի Աստուած, ընդ որոյ ասի շնորհք։ Շնորհքն ըստ այսմ առեալ՝

Բաժանի նախ՝ յարտաքին, և ի ներքին։ Արտաքինն է, որ զմարդն ի ներքուստ ոչ գտանէ, այլ արտաքուստ միայն, զորօրինակ են օրէնքն Աստ, քարոզութիւն աւետարանին, գրանցելիք, օրինակն Աստ և սրբ, առիթք բարի գործոց պատրաստել գերբնական նա-

խանձանաւթ, առիթք մեղանչելոյ նոյնին նախանձանաւթ բարձեալ ի միջոյ. և զի միանգամայն ասացից, ամ գործ գերբնական նախանձանաւթեն առ փրկութիւն մեր կարգել։ Ներքին շնորհքն է, որ զգածէ զմարդն ի ներքուստ, կամ յարելով ոգի ունականի շնորհքն, և հնշեալ առաքինութիւք, և կամ ի ներքուստ շարժելով զբորբունակ է ներգործական շնորհքն մուտ, և կամաց։

Երկրորդ՝ ներքին շնորհքն բաժանի ի շնորհս ձրի տուեալ, և ի շնորհս հաճոյաբար։ Շնորհքն ձրի տուեալ է՝ որ ըստ ինքեան նախ կարգի ի փրկութիւն այլոց։ Շնորհքն հաճոյաբար է՝ որ ըստ ինքեան նախ կարգի ի փրկութիւն ընդունողին։

Ձրի տուեալ շնորհաց ինն տեսակ թուէ Առաքեալն ա. Կորնթ. ժբ. այս է՝ բան իմաստութեան, բան գիտութեան, հաւատք, շնորհք բժշկութեանց, յայտողութի զօրութեանց, մարգարէութեան, ընտրութի հոգւոց, տեսակ լեզուաց, թարգմանութեան լեզուաց (ըստ բանից)։

Երրորդ՝ բաժանի շնորհքն ի բաւական, և ի գործունեայ։ Բաւական առ իմն ասի կրկնակի։ Մի՝ պարզապէս, և յայտ կողմանէ, մինչև ոչ ևս պահանջիլ իմիք յինչ և իցէ այլոյ սեռի։ Այս երկրորդ՝ ըստ իմիք, և յօրոշեալ սեռի, մինչև ոչ ևս պահանջիլ իմիք յայնմ սեռի, թէպէտ և պահանջեսցի այլ ինչ յայլում սեռի, ոչ ճոխագոյնս ունիմք բացատրել ստորև։ Բաւական շնորհօք աստ ոչ իմանամք զայն, որ պարզապէս, և յայտ կողմանէ է բաւական, այլ զայն՝ որ յիւրում սեռի. այս է՝ ի բանի կարողութեն գործելոյ է բաւական։ Իսկ գործունեայ շնորհօք իմանամք զայն, որ զայս կարողութի մերձեցուցանէ ի ներգործութի։ Այսմ ծանօթութեն պատշաճին պէսպէս սահմանք, որ երկոցունց ևս ընծային։ Բաւական շնորհքն է, որ տայ զկարողութի բարիոք գործելոյ. գործունեայն է, որ տայ զբարիոք գործածութի այսր կարողութեն։ Ասացեալ՝ բաւական շնորհքն է, որ տայ զկարելն բարի, կամ զբարի կարողութի, եթէ կամեսցուք. գործունեայն է, որ առնէ զի կամեսցուք։ Ասացեալ՝ բաւական շնորհքն է շնորհք կարելութեան. և գործունեայն՝ շնորհք առնելութեն։ Հուսկ յետոյ ըստ սկզբն Օգոստինոսի՝ բաւական շնորհքն է նպաստ

առնոյ

(1) Աստ. գ. 4. բաւ.

առանց սքոյ ոչ , իսկ գործունեայ ընծրհքն՝ նպաստ տրվի ։ Մենքքին ևս ի նոյն յանգին ։ Այս է հանդիսացեալ բաժանումն ընծրհաց , յորոյ վեր ծանր ծանր , և դժուարին խնդիրք յուշելն , զորս ի յաջորդ պրակս ջանասցուք բացատրել ։

ՊՐԱԿ · Գ ·

Ընդհանուր գիտակ յայսմ վիճակի յանցուցեալ բնութեան բաւական ընծրհք ։

Պսակել է ։ Ասաց ի գործունեայ ընծրհաց գոյ ի վիճակի յանցուցեալ բնութեան բաւական ընծրհք ։ Ոչ ընդդեմ Հանսենիոսի , և ոչ երբեք հնար պահմտիլ հաւատոյ ուրանալ զայն ։

Հուց · Նախ ։ Բաւական ընծրհքն է՝ որ տայ զկարողութի առնելոյ զերկարար բարին , ևս և նոցա՝ որք ոչ առնեն զայն . կամ որ տայ զկարողութի սքի գործոց , այլ որ պակասի ի գործոյ՝ յանցանօք ստեղծեալ կամաց . իսկ արդ՝ գոյ այսպիսի ընծրհք ի վիճակի յանցուցեալ բնութեն . ապա Ա՝նծ . է ծանօթութեի բաւական ընծրհաց , ըստ որում խմանամք զայն ։ Հուց · փոքր · Նախ ։ Ոչ ի հաւատոց , թէ պատուիրանքն Աշ են կարելի արգարոց , որք տակաւին ոչ կատարեն զայնս , որպէս սահմանեցաւ ի ժողովն Տրիտենդեան՝ գում · 6 · գլ · 11 · և կան · 8 · և ի սքց քահանայապետաց ի դատապարտութե առաջինն Նախադատութեն Հանսենիոսի . ապա տուեալ լինի նոցա ընծրհք , որով լեցին կարելի . քանզի չեն նց կարելի զօրութի բնութե , մանաւանդ զի ի նն են ևս գերբնականք . և այս ընծրհք ոչ է գործունեայ , զի ոչ ենթադրեմք՝ ոչ կատարեն զնոսա . ապա են բաւական ։

Հուց · երկրորդ՝ նոյն փոքր · ի սքն Օգոստինոսէ , և ի սքն Լեովմայէ ։ Սուրբն Օգոստինոս՝ գիրք ի վեր բնութե և ընծրհ · գլ · 43 · ուսուցանէ , թէ ոչ պատուիրէ Ած զանկարելիս . ապա ենթադրէ , թէ տուեալ լինի ընծրհք , որով լինին կարելի , ևս և ի նն՝ որք ոչ առնեն զնոսա . ապա զբաւական ընծրհս ։ Սքն Լեովմաս՝ ա · ք · խ · 106 · պ · 2 · առ 2 · ասէ · Այլ օքեդն յէ-բէ-ան յոլմանէ փան էքեաւեան նպաստս առ ի էքէղանէլէ · Այլ վկայութիս սքի Աքպտին յառաջ բերցուք ի յաջորդ պրակիդ ։

Հաւել ի վեր այսր ամի զայս երկրորդ դատապարտեալ Նախադասութե Հանսենիոսի , Անէրէն ընծրհ ոչ երբեք լինի հաւատով կալ . ապա գոյ նեղքին ընծրհք , որում լինի հնարաւոր կալ , որ և յոյն սակս ոչ է գործունեայ , այլ բաւական միայն ։

Լուծումն առաջի-ընդ ։

Առարկեն նախ՝ Հանսենիանք՝ զազգում վերկայութիս սքին Օգոստինոսի , յորս խնդրե զգործունեայ ընծրհս , առ կարող լինելոյ մարդոյն կամիլ , և առնել զարին ։

Պէտեմ ։ Օրանս սրբոյն Օգոստինոսի պարտ է խմանալ ի վեր հետևորդ կարողութե , և որ կից է ներգործութե , և ոչ ի վեր նախընթաց կարողութե , և սոսկ կարելիութե ։

Ասիպ · Սքն Օգոստինոս՝ գիրք ի վեր խրատ , և ընծրհ · գլ · 10 · 11 · և 12 · յայսմ դնէ զտարբերութի ի մէջ ընծրհաց վիճակի անմեղութե , և ի մէջ ընծրհաց վիճակի յանցուցեալ բնութե , զի բաւական ընծրհքն լինէր սեփական վիճակի անմեղութե , իսկ գործունեայ ընծրհքն է սեփական վիճակի յանցուցեալ բնութե . ապա ըստ սքին Օգոստինոսի՝ չէք ինչ ընծրհք բաւական միայն ի վիճակի յանցուցեալ բնութե ։

Պէտեմ ուրս , զառաջարկ . զի թէպէտ և ուսուցանէ սքն Օգոստինոս , թէ Ադամայ տուեալ եղեն բաւական միայն ընծրհք ի համբերել խրատ , և այժմ նախատասմանս նելոց տուեալ լինի գործունեայն . բայց ոչ ասէ , թէ գործունեայն է սեփական այսմ վիճակի , և բաւականն՝ սեփական վիճակի անմեղութե ։ Արդ՝ յայսմ դնէ զտարբերուի ի մէջ ընծրհաց երկուց վիճակաց ևս , իբրզի մարդն յայսմ վիճակի ի համբերել ներգործութի խրատ՝ պէտս ունի ոչ միայն ընծրհացն՝ որք ըստ հաստարակ ընթացից շարժեն , և մերձեցուցանեն , այլև մանաւանդ ընծրհաց՝ որ բերժշկէ , և զօրացուցանէ զկարութի նր . իսկ Ադամ , որոյ բնութին էր առողջ և հզօր , պէտս ունէր միայն ընծրհաց , որք ըստ հաստարակ ընթացից շարժեն , և մերձեցուցանեն , և ոչ այնմ մանաւանդ ընծրհաց , որ բաց ի հաստարակ ընթացից բժշկէ , և զօրացուցանէ ։ Տես զոր ինչ լեովմ ասացաք ի վեր այսր խընդրոյ , ի վիճ · 1 · սորին ճառի · պ · 4 ։

Առարկ · երկրորդ ։ Ըստ Լեովմայեանցդ ամ ներքին ընծրհք , ևս և նոքին՝ զորս կոչեն բաւա-

բաւական, ունին զգործ. ապա ՝ամ՝ ներքին շնորհք են գործունեայ, և չիք ինչ սոսկ բաւական:

Պէտ. զան. զառաջարկ: Ա՞ր շնորհք ունին զգործ անկատար, և զոչ գլխաւոր, ընդու. զկատարեալ՝ և զգլխաւորն, մին տուեալ լինին, ուրա՝ Աստի զան. զհետե: Ապա ՝ամ՝ շնորհք են գործունեայ ի խիք, և ընդ նոյա զեցուցիչ յաւելմամբ, ընդու. պարզապես, և բացարձակապես, ուրա՝ Ունենք:

Ա՛ւելի և Ա՛ովմայականք ուսուցանեն, թէ չիք ինչ ներգործական շնորհք ՝ի ներքուստ ընկալեալ, և և այն՝ զոր կոչեն բաւական, որ չունիցի զգործ ինչ, իբրզի անկարելի է՝ եթէ Ա՛ծ չարժեսցէ զկամն իմ, և կամք իմ ոչ չարժեսցին. քանզի առնելոյ չարժողին ՝ի չարժեալն է չարժումն: Ապայ քանզի գործն, զոր յառաջ ածէ շնորհքն՝ որ կայ ՄՕյ բաւական, ոչ է գլխաւոր, զոր դիտէ, և մին տուեալ լինի, (քանզի եթէ ՝ի կամացն Ա՛Յ՝ որ տայ զայն, և եթէ ՝ի բնումէ իւրմէ՝ դիմէ առ այլ ևս՝ և առ կատարելագոյն գործ, զոր՝ բրինակ առ դարձն, և կամ առ արդիւնաւոր գործ, զոր ոչ ստանայ, մնզի տրամադրէ առ այն, և տայ զկարողութի,) յայն սակս չէ հնար ասել զայն պարզապես, և բացարձակապես գործունեայ: Ա՛լլ ընդ հակառակ՝ ասելով ընդ սեղմամբ, թէ է գործունեայ ըստ իւիք, և ի՛ ոչ գլխաւոր գործոց, այս է՝ ի՛ յաւէտ, կամ ի՛ նուազ մերձաւոր կարողութէ գործելոյ, պարտ է ասել պարզապես, և բացարձակապես անգործունեայ, իբրզի ոչ ըստանայ զգլխաւոր գործն՝ առ որ կարգի, և տրամադրէ, և մին տայ զկարողութի. քանզի ըստ փիլիսոփայից՝ պարզ և բացարձակ յարանուանութի իրիք առնալ լինի յայնմանէ, որ է ՝ի նմա կատարելագոյն, և գլխաւորագոյն:

ՊԻՍԿ. Գ.

Հնչ ինդ ընդունել պարտ է ՀՕԳՈՒՆ ՇՆՈՐՀՍ:

Ասելի է: Ընդունել պարտ է զբաւական շնորհս ի՛ մտաց Ա՛ովմայականաց, և ոչ ի՛ այլոց:

Հաւց: Բաւական շնորհքն ի՛ մտաց Ա՛ովմայականաց՝ է, որ տայ մարդոյ զկարողութիւն բարւոք գործելոյ, և բաց յայնմանէ, ոմզի բարւոք գործեսցէ, կամ բարւոք ՝ի գործ ածցէ զկարողութիւնն, պահանջի այլևս զօրագոյն շնորհք, այն է՝ գործունեայն. իսկարդ՝ ընդունել պարտ է զշնորհս ի՛ այսմ մտաց բաւականս. ապա: Փոքր. ի՛ առաջին մասին, այս է՝ թէ ընդունել պարտ է զշնորհս, որ տայ զկարողութի գործելոյ զբարին, և և նոցա՝ որ ոչ գործեն, ապաքէն ցուցաք ՝ինախընթաց ապ: Հաւց. երկրորդ մասն: Ա՛արի գործողին է զանազանել ինչ ՝ի կարողէն բարւոք գործելոյ, սղնոմականագոյն, և պատճառականագոյն քան զնա, և որ է գլխաւոր ՝ի գործս փրկութէ, իսկարդ՝ Ա՛ծ է առաջին և անմիջական պատճառ փրկութէ, և ՝ամ՝ փրկուէս ներգործութէ. ապա զօրաբրնակ բաւական շնորհք լինի առաջին և անընդմիջական պատճառ կարողուէ բարւոք գործելոյ, սոյնպէս գործունեայ շնորհք՝ որ զանազանել ՝ի բաւականէն, պարտի լինել առաջին և անընդմիջական պատճառ փրկաւէտ ներգործուէ:

Հաստատ. Հէ հնար ընդունել զբաւական շնորհս ի՛ մտաց Ա՛ղինեանց, կի՛ Հարմարականաց. ապա ընդունել պարտ է զայն ըստ մտաց Ա՛ովմայեանց: Հաւց. առաջարկ: Ըստ Ա՛ղինայի բարւոք գործածութէ բաւական շնորհաց, կամ հաւանուին՝ զոր տայ Նմա մարդն, ոչ է Ա՛Ն իբրև յառաջին պատճառէ՝ որ տայ Նմա զայն, այլ Ա՛ծ ՄՕյ այնմ լինել ՝ի ստեղծեալ կամաց, և առ առաւելն է Ա՛Ն իբր ՝ի պատճառակից միասնական զուգընթացութէն, զոր չէ մարթ ընդունել: Այս ասել պարտ է և զյարմարական շնորհաց. քզի սա ըստ խոստովանելոյ իսկ Հարմարականացն չունի ինչ աւելի ՝ի բան ֆիզիգական էակի և նպաստից՝ քան զշնորհս Ա՛ղինայի: Ապա՝ Այսչափ ինչ առ այժմ. քանզի որք միանգամ ցուցանեն զհարկաւորութի ի՛ ինքեան գործունեայ շնորհաց, զորմէ ասացուք առաւրև, ցուցանեն և զայս եզրակացութի:

Առարկ. Նախ: Այն շնորհք ոչ է բաւական, բաց յորոյ պահանջի և այլ ինչ. իսկ արդ՝ բաց ՝ի բաւական շնորհաց ըստ մտաց Ա՛ովմայեանց պահանջի և այլ ինչ. ապա: Ա՛ՆԾ. յայտ է. մնզի բաւականն է, բաց յորոյ ոչինչ պահանջի:

Պէտ. զմԾ: Այն շնորհք ոչ է բաւական, յայմ կողմանէ, և յայմ սեռի, բաց յորոյ պահանջի և այլ ինչ, ընդու. ոչ է բաւական յիւրմէ սեռի, ուրա: Հաւց մին չան. և զիորբ:

խոկարդ՝ բաց ի բաւական շնորհաց ըն մուտ Աստուածութեանց՝ պահանջի և այլ ինչ ։ յայլ ալ սեռի , ընդու ։ ի նմին սեռի , ուրա ։ Աստ նշանակէս զան ։ և զգուշանալի մեծագունիդ ։ Զայն է բաւական , բաց յորոյ այլ ոչինչ պահանջի ի նմին սեռի , ընդու ։ բաց յորոյ այլ ոչինչ պահանջի յինչ և իցէ յայլ սեռի , դարձեալ զան ։ և այն միայն ասի բաւական , ուրա ։ և ևս ասի բաւական այն՝ բաց յորոյ այլ ինչ ոչ պահանջի յիւրում սեռի , թէպէտ և պահանջի այլ ինչ յայլ սեռի , ընդու ։

Արդ՝ ասեմք զշնորհս , որ այնպէս տայ զկարողութիւն մարդոյ բարւոք գործելոյ , զի ի չգործելն նմա ոչ լինի յայն սակս , զի ոչ կարէ , այլ զի ոչ կամի ։ Ասեմք այս զայնպիսի շնորհս ի սեփական և ի բնական միտս , այլև ըստ հասարակաց եղանակի խօսելոյ , թէ է , և կոչի բաւական , թէպէտ և առ ներգործութիւն գործելոյ պահանջի այլ գործութեայ ։ Արդարև ոչ է բաւական յայմ սեռի և ի կարգի , որովհետև պահանջի այլ ինչ յայլում սեռի , և ի կարգի ։ այլ է բաւական յիւրում սեռի և ի կարգի ։ Ոչ ասեմք , թէ զայս օրինակ խօսիլն է խօսիլ ի սեփական միտս , և ըստ որում խօսիմք առհասարակ ։ Վասնզի զօրհնաբանեալ ասեմք , թէ հուրն է բաւական յայրել , թէպէտ և ևս պէտս ունիցի մերձեցուցանելոյ յենթակայ այրելի ։ Հայն է բաւական ի մնալ , թէպէտ պարտ է տալ կաւն ծաւքիլ , և կլանիլ , և եփիլ ։ միտքն է բաւական առ իմանալ , թէպէտ և ոչ երբեք իմանայ , եթէ ոչ և ևս մատուցին տեսակք , և շարժեացի յառարկայէն միւս ևս շարժութեամբ ։ Հարչարանք Աստի են բաւական առ ի փրկել զմեզ , թէպէտ և ոչ երբեք փրկեն զմեզ , եթէ պղուստեք արդիւնք նի ոչ մերձենային առ մեզ , և այլ բազումք ։ աւասիկ այսպէս խօսիմք առհասարակ ։ Այսպէս խօսի աբեն Աստուածս , զնոյն օրինակս յառաջ բերել , աստ՝ խ ։ 109 ։ պ ։ 1 ։ բոլ ։ և ՃԻ ։ մ ։ խ ։ 61 , պ ։ 1 ։ առ 3 ։

Այսպ զզօրօրինակ յորժամ ասեմք , թէ հուրն է բաւական յայրել , միտքն առ իմանալ , հայն առ ի մնալ , հարչարանքն Աստի առ ի փրկել զմեզ , այս ոչ խօսից ոչ նշանակեն ի սեփական միտս , և ըստ եղանակի հասարակաց խօսից , թէ առ ի այրել , առ իմանալ , ի մնալ , և ի փրկել , ներգործութեամբ ոչ այլ ինչ պահանջի յինչ և իցէ սեռի , բաց ի հրոյ , ի մտաց , ի հայեցի , կամ ի շարչարանաց Աստի , այլ միայն՝ թէ ըն կարողութեն այրելոյ , իմանալոյ , մնացանելոյ , և փրկելոյ զմեզ ։ ոչ պահանջի այլ ինչ կարողութեի , բայց եթէ կարողութեի հրոյ , կամ մտաց , կամ հայցի , կամ շարչարանաց Աստի ։ սակս յորժամ ասեմք , թէ շնորհքն է բաւական առ ի բարւոք գործել , այս ոճ ի սեփական միտս և ըն եղանակի հասարակաց խօսից ոչ նշանակէ , թէ առ ի ներգործութիւ գործել՝ ոչ պահանջի այլ ինչ յինչ և իցէ սեռի , այլ միայն՝ թէ առանց այլ ինչ կարողութեն շնորհն կարգի տայ մեզ զբաւական կարողութեի բարւոք գործելոյ՝ եթէ կամեսցուք ։ Այդ սակս անմոռացիր ի գէմս ածէն մեզ , թէ չարաչար ի գործ ածեմք զնոցեր , և թէ ուսուցանեմք զբաւական շնորհս՝ որք չեն բաւական ։

Ստիպ ։ Աղաղէ զննդիրն՝ որ ի վեր անուան , և եգեալ՝ թէ շնորհքն ըստ մտաց Աղուստինոսի բաւական կարօղ իցէ յաւելիլ միտս ասիլ բաւական , ըստ որում տայ բաւականապէս գկարելն ։ գեթ խոստովանէ ի անբաւական առ ի գործել ներգործութիւ , կամ առ ի ներգործութիւ պահել զպատուիրանս ։ խոկարդ՝ առ այս պարտի լինել բաւական , զի Աստ ոչ հրամայէ մեզ , զի կարօղ լիցուք պահել զպատուիրանս ։ այլ զի ներգործութիւ պահեսցուք ։ ապա ։ Ոչուշ ։ մեծ ։ Այն շնորհք է անբաւական ի պահել ներգործութիւ զպատուիրանս ։ որ առ ներգործական պահպանութեին պակասի լինիցէ , որ չէ յիշխանութեն մերում ։ իսկ արդ՝ գործունեայ շնորհքն , զոր պահպանէն Աղուստինոսեանք առ ներգործական պահպանութիւ պակաս է , և ոչ է յիշխանութեն մերում ։ ապա ։ Այսպէս ասէ Յովհաննես Տուրնեցի՝ խ ։ 7 ։ ի վեր շնորհ ։ պ ։ 4 ։ եզրակաց ։ 3 ։

Պէտք ուրա ։ զմեծ ։ զորոյ ցուցման զանգիտիցեր ։ Գործունեայ շնորհքն ոչ է յիշխանութեան մերում՝ իրրև գործք ներքոյ անկեալ նորա , ընդու ։ իրրև պատճառ պատրաստական ։ մատ առ նմա , ուրա ։ Վասնզի Աստ յիւրմէ կողմանէ պատրաստ է ամենեցուն՝ որք ունին զբաւական շնորհս , տալ զգործունեայն , և ոչ զանոյ զոյն ուժիք , բայց եթէ ի յանցանաց , որ գեթ կարգաւ և բնութիւ յառաջէ քան զքաց-

զբաղմունքի գործունեայ շնորհաց։ Այսր խնդիր ունիս գտանել ընդարձակագոյն՝ի ճառն որ՝ի վր Ա՝ի· վիճ· 8· պ· 4· յօդ· 3· տես անդ։

Բառարկ. Երկրորդ։ Հաւատական շնորհքն ըստ Սովմայեանց՝ են գլխովին անպիտան. ապա չեն ընդունելի։ Յուց. առաջարկ։ Ա՝յն շնորհք են անպիտան, զոր ոչոք երբէք՝ի գործ դնէ. խնդարդ՝ զբաւական շնորհն ըստ Սովմայեանց՝ ոչոք երբէք՝ի գործ դնէ. ապա։

Պիտոյ ընդ մերումն Կովղնոյ, զան. զառաջարկ։ Հաւատական շնորհքն ըստ Սովմայեանց՝ են անպիտան՝ ըստ ինքեան, ուրա. ըստ պատահմանն՝ առ պակասութեն մարդոյն, ընդու։ Ա՝յնպէս տան ըստ ինքեան զբնական կարողութիւն, որ է պիտանի. իսկ երբէք մարդն ոչ՝ի գործ ածէ զայն, մարդոյն է մեղ, և ոչ շնորհաց։ Բրդ՝ Ա՝ծ զղօրինակ՝ի բնութեն, նոյնպէս և՝ի շնորհս բաշում ինչ շնորհէ ըստ ինքեան պիտանիս, որք առ պակասութեն մերոյ զբնին՝ի գործոց։ Իսկ զայն, զոր յաւելու, թէ զբաւական շնորհս ըստ Սովմայեանց՝ ոչոք երբէք՝ի գործ դնէ, զանազանեմ. ոչոք երբէք՝ի գործ դնէ զբաւական շնորհս ըստ Սովմայեանց, կրկնաբար՝ ըստ որում սոսկապէս բաւական, ընդու. տեսակարարապէս՝ ըստ որում տայ զկարողութի բարւոյ, ուրա։ Օբաւական շնորհս մարդի է կրկնակի զմտաւ ածել, որում՝ ոչ ասէ Նախայիշատակեալն Կովղնի, բաղումք ոչ լիով խելամուտ լինին։ Ա՝ի՝ ըստ որում է սոսկապէս բաւական, բանիւ որոյ փաղանչանէ զԹոմայտուութի Ա՝յ, զրկել մարդոյ՝ի նմանէ, և հակառակ կալ նմա. և յայս միտ ճշմարիտ է, թէ ոչոք բաւուք՝ի գործ դնէ զայն շնորհս։ Իւ երկրորդ՝ մարդ է զմտաւ ածել ըստ իւրում սեփական էակութեն, և որոշակի ըստ սեփական գործոյ իւրոյ, որ է տալ՝ կարել զբարին, և յայս միտ սուտ է, թէ ոչոք բաւուք՝ի գործ դնէ զայն. քանզի բաղումք զայն ըստ այսմ մտածեալ՝ բաւուք՝ի գործ դնեն, և բարեպէս գործեն. թէպէտ այլն իսկ, զի բաւուք՝ի գործ դնեն զայն, է գործ գործունեայ շնորհաց։ Բրդ՝ զղօրինակ զբաւութեն պտղաբերելոյ՝ի տունկ՝ ոչ է վայրապար, թէպէտ և՝ի բաղումն առ պատահանս կան պակասութեն ինայ անպտուղ, զի յայլս պտղաբերէ. այլօրինակ և՝ի մերս դիպուածս։

ՊՐՈԿ· Լ·

Օ՞րինէ, և առնիպատիճ է նպատակն բաւական շնորհից։

Պատելի է։ Հաւատական նպաստն ոչ կայանայ՝ի մի ինչ բացորոշեալ անբաժան, այլ՝ի բազում, որք զուգընթանան առ ներդործութիւն մեր իւրաքանչիւր յիւրում սեռի, և անհաւասարապէս։

Հնուցանի։ Ա՝նշուամբ բաւական նպաստից իմանամք զայն ամ, զոր Ա՝ծ շնորհէ մեզ՝ի կարող լինել առնել զիրկաւէտ գործս, մինչև ոչ պակասութեն նպաստից, այլ՝ի բաց որոշելոյ մարդոյ զանձն՝ի նպաստիցն Ա՝յ, լեցի զանց առնելն զբարեաց, կամ գործելն զչարիս. իսկ արդ՝ Ա՝ծ բազմօրինակ օժանդակ լինի մեզ առ բարին, է՝ զի արտաքուստ օրինօք, քարոզութեամբ, յորդորանօք, օրինակօք, սքանչելեօք, վշտօք, բարերարութիւք, և որ՝ի կարգին. և է՝ զի՝ի ներքուստ լուսաւորութիւք մտաց, շարժմունքամբ կամաց, և հեղեալ ունակութիւք առաքինութեանց. ապա։ Հաստատի։ Հաւատական նպաստքն են, որոց հակառակ կայ մարդն, իսկարար՝ սէգ գիրք բաւմապատիկ շնորհս առաջի առնեն, որոց հակառակ կայ մարդն, զղօրինակ են զորս արդ յառաջերեալ. ապա։

Հասի ունիս մակաբերել, թէ պէսպէս են բաժանմունք բաւական նպաստից։ Այսպէս բաժանի յարտաքին, և՝ի ներքին։ Իւ արտաքինն վերաբերին՝ զորս արդ ասացաք, օրէնք, քարոզութիւն, յորդորումն, օրինակ, սքանչելիք, հալածանք, բարերարութիւք, նաև մանաւանդ տրամադրութեի այսոցիկ գործելոյ իրաց՝ առանձին իմն նախախնամութենէ ուղղեալ, և հրամայեալ՝ի կարգի առ փրկութի։ Ներքինն է, զոր Ա՝ծ՝ի ներքս՝ի մարդն գործէ՝ի շարժել զնա առ բարին, և՝ի դարձուցանել՝ի չարէն։ Իւ է կրկին. մի՝ անցանօղ, զղօրինակն են լուսաւորութիւք մտաց, և շարժմունիք կամաց. և երկրորդ՝ մնացօղ, ոյք են հեղեալ ունակութիւք։

Երկրորդ՝ բաժանի բաւական նպաստն՝ի բարոյական, և՝ի ֆիզիկական։ Իւ բարոյականն վերաբերին արտաքին նպաստք, որովք Ա՝ծ ցուցմամբ բարւոյն, կամ սպառնալեօք չարին, շարժէ զմեզ առ բարին։ Իւ այն վերաբերին ևս լուսաւորութիւք մտաց, որք թէպէտ նկատմամբ մտաց են ֆիզիկական, սակայն նկատ-

ճամբէ կամաց են բարոյական, ըստ որում շարժին զնա առարկապէս ևեթ՝ առաջադրութիւն բարւոյն, կամ չարին։ Ապիզիկական է, որով Աստ իբրև զարարչական պատճառ շարժէ զմարդն, գործելով ի կամս, և փոխոխելով զնա։

Երրորդ՝ բաժանի բաւական նպաստն ի մերձաւոր, և ի հեռաւոր։ Ա՛ն երձաւորն է, որով ոք անընդմիջապէս կարող է առնել զարի գործս, զորոյնակ են հնդհալ ունակութիւնք նկատմամբ ներգործութեանց իւրեանց։ Հեռաւորն է, որով ոք, թէպէտ և ոչ է ի մօտոյ կարող առ ներգործութիւն, սակայն կարող է առնել ինչ հնշտաւ, զոր եթէ արասցէ, ժամանակ առ ներգործութիւն, ոյն մեղաւորն ոչ է ի մօտոյ կարող յաղթել ծանր ծանր փորձութեանց, բայց կարող է շնորհօք կալ յաղթեալ, զոր եթէ արասցէ, լինի ի մօտոյ կարող յաղթել փորձութեանց։ Այսս տարբերութիւն նշանակէ Տրիտենդեան ժողովն գում. 6. գլ. 11. ի սիյն Օգոստինոսէ՝ յասելն. Աստ ընդունել ոչ հրամայէ, այլ հրամայելով զոր առնէ՝ առնել զոր կարես. ահա քեզ նպաստն բաւական ի մօտոյ. և խնդրել զոր ոչ կարես. ահաւասիկ բաւական ի հեռաւոր։ Այս զանազանութիւն է կարի կարևոր ի լուծանել զբազում դժուարութիւնս։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա Յ

Ի վերայ գործունեայ շնորհացն։

Որպէս պարտ է խնդրել զգործունէութիւն։ Եւ երբեմն որպէս ընդ հեռաւոր գործունէայ։

Այ գործունեայ շնորհս իմանամք աստէն զայն, որ իրաք ունի զգործն, և որում ոչ լինի կալ հակառակ, այնպէս զի քանի զօրութիւն ևս ունիցի, եթէ ոչ ստացի զգործն, ոչ է գործունեայ. վասն աստէն առնումք զգործունեայ շնորհս, ըստ որում զանազանի ի բաւականէն։ Բաւական ասի, որ տայ զկարելին. և գործունեայ, որ տայ զգործելն։

Ահ գտանի յայս միտ գործունեայ շնորհք, ոչքք ուրանայ։ Այլ դժուարութիւն է, և այն ամենամեծ, և հանդիսացեալ, թէ ուստի՞ ունի ցի այն շնորհք զլինելն գործունեայ։ Ուր ասեմք, թէ ուստի՞ ունիցին զզօրութիւնս զնդրկ և իցէ գործելոյ, որ է լինել գործունեայ յաւանդնում ներգործուէ, քանզի ստոյգ է՝ թէ ունին Աստ. այլ թէ ուստի՞ ունիցին ստուգիւ և անվրէպ ստանալ ղՀաւանութիւնն մեր, որ է լինել գործունեայ յերկրորդում ներգործութիւնն, և նուիրն եղանակաւ, որով խմանամք ստ զգործունեայ շնորհս, ոչ յայտ է յաստցելոցս։

Ասոկ Անձնեանք զգործունէութեանն շնորհաց յառաջ բերեն ի դիպուածոյն, մինչև ըստ նշ ոչ գտանին շնորհք, բայց եթէ ըստ ինքեան բաւականք, որք լինին գործունեայ ի հաւանութենէ կամաց մարդկան, կամ վրդի կամք մարդկան հաւանի նոցա։

Հարմարականք զանվրէպ գործունէութեանն շնորհաց յառաջ բերեն ի կարգադրութենէ միջական գիտութենէ, և զի դնի յայնպիսի պարագայս, յորս նախատես եղև ստանալ զգործն. այլ քանզի ոչ պարագայքն, և ոչ նախագիտութենին տան զօրութենի ինչ շնորհաց, ոչ խոստանալին նոքին իսկ Հարմարականք, նաև յայս կարծիս, ոյ և ի կարծիս Անձնայի յառաջ բերի գործունէութեան շնորհաց ի նոյն իսկ հաւանութենէ կամաց, այնպէս, մինչև լինել գործունեայ, վրդի հաւանի կամքն, և ոչ կամքն վր այնր հաւանի, վրդի է գործունեայ։ Ասին իրի ըստ երկոցուն ևս գրութեանց, շնորհքն բաւական, և գործունեայ՝ ոչ զանազանին էականպէս, և ի ներքուստ, այլ ըստ գրելոյ Հարմարականց՝ յարտաքին պարագայից. քանզի նոյն էականպէս շնորհք, որ է գործունեայ ի միում՝ որ հաւանի, է անգործունեայ յայլում՝ որ ոչ հաւանի։

Անվրէպականք յառաջ բերեն զգործունէութիւն շնորհաց ի ներքուստ, կի յատենական կամացն Աստ, և ի գերագոյն տերութենէն՝ զոր ունի ի վր կամաց մարդկան, ոյ և ի վր ամ արարածոց. մինչև ի մէջ շնորհաց, և գործոյն՝ լինել անվրէպ կապակցութենէ, ոչ միայն անվրէպութիւն նախագիտութեան, ոյ դնեն Հարմարականք, այլև պատճառականութեան. և ոչ անվրէպութիւն գործոյն հիմնիւ ի նախագիտութեան հաւանութեան մերոյ, այլ ընդ հակառակն նախագիտութեան հաւանութեան մերոյ հիմնիւ յանվրէպութեան ածային պատճառականութեան։

Պատճառ է Աստ գործունէութեանն շնորհաց յառաջ բերել պարտ է ոչ ի դիպուածոյ, և ոչ ի կարգադրութենէ միջական գիտութենէ, կամ ի յարմարութենէ պարագայից, այլ յամենակալ կամացն Աստ, և ի գերագոյն տերութենէ նմին՝ որ ի վր կամաց մերոց։ Ասին իրի և է ըստ ինքեան անվրէպ գործունեայ, ոչ անվրէպութիւն գիտութենէ միայն, այլև պատճառականութենէ։

Այս

Օգտս հզրտկացութեի ուղղակի ցուցանեն զոր ինչ միանգամ ասացաք ՝ի ձառս որ ՝ի վե՛ր Ա՛յ՝ ընդդէմ միջնական գիտութեի, և զոր ինչ գրեցաք ՝ի վե՛ր ը՛ ինքեան գործունեայ վճռոց. յայր սակս ոչ զնա՛մ կրկնեմք ասել զնոյն, այլ համառօտիւ միայն, և նշանակելով զտեղինն, յաւելեալ ինչ ինչ ՝ի վե՛ր ։

Յ՚ՈՎՍԱՆՆ ՝Ի ՀԷ ԳԼՈՒԽ ։

Ասէ՝ Ա՛ստուածն՝ ա՛ն, Կորնթ. Գ. 7. ասէ. * Ո՞Վ Է ՈՐ ՀԱՆԷ ՂԵԿ (ը՛ Լատ. ՈՐ ՈՐՈՇԷ ՁԵՆԷ.) ՂԵ՛ՒՆ ԱՆԻՆ՝ ԶՈՐ ԱՂ ԻՆՔ ՄՏԵԼ. Ե ԻՒՐ ՄՏԻՐ՝ ՂԵ՛ ԳՈՐԾԻՆ ԻՒՐՈՒ ՂԱՍՏԼ ։ Խակարդ՝ եթէ շնորհքն ոչ է ըստ ինքեան գործունեայ Հաւանուեն մերում, այլ մեայ այնմ՝ ի միոջ, և նուաւ լինի գործունեայ, մարդն ունի ինչ՝ զոր ոչ իցէ առեալ, և ՝ի նմա կարօղ է պարծիլ, և որոշիլ զանձն յայլմէ՝ որ Հաւասար նախաժամուն շնորհաց ոչ Հաւանի, այս է՝ զնոյն իսկ Հաւանուեն շնորհաց, զոր ոչ ունի ՝ի շնորհաց, այլ յիւրմէ. ապա ։ Օգտս ձեռնարկուի ճոխաբգինս ցուցեալ, և զպէսպէս պիտս Հակառակորդաց, տես ՝ի ձառս միջական գիտուե, յօդ. 3 ։

Երկրորդ՝ ը՛ սէր գրոց Ա՛ծ առնէ, զի ա՛րասցուք. Ղեվի. ՀԱ՛. 27.* Ե՛րբէք, ՀՅՈՒՐԹՈՒՆԻՆ Գ՛նայցեր ։ Ունէ, զի կամեսցուք. Փիլիպ. Բ. 13.* Ա՛ՅԼԵՂ ՝Ի ՅԻՂ ՀՈՒՒԼ Ե ՂՈՒՆԼԸ ՁԵ՛ ՀԱՃՈՒՔ ։ Ունէ ՝ի շկամեցողաց կամեցողս, Հանեալ ՝ի բաց զԱստուածութեի, կամ զՀաւանուեի. Երեմ. ԺԱ. 19. և ՀԱ՛. 26.* Հանդ ՂԵՐՊ ՈՐՊԵՂԵՆ ՝Ի ՄՐՈՒՈՑ ՅԵՐՈՑ. Ե ԴԱՑ ՅԻՂ ՂԵՐՊ ՄՐՊԵՒԵՆ ։ Աստի սէն Օգոստինոս՝ գիրք ՝ի վե՛ր Նախասահ. սէց գԼ. 8. ասէ. Օգտս ՁՆՈՐՀ, ՈՐ ԳՈՂԱՆԻ ՅՈՅԱՅԻՆ ՈՒՈՒՈՑԵՒՈՒՐՔ ՇՆՈՐՀԻ ՍՐՏԻՑ ՏԱՐԼՈՒՄ. Ե ՉԼ Ի ԻՆՉ ԵՒՐ ՈՐՊԻ ՝Ի ԲԱՑ ՀԵՐՅԱՆ. ՀԱՂԵԼ ՅՈՅՆ ՍՈՒ ՇՆՈՐՀԻ, ՈՐՊԻ ՝Ի ԲԱՑ ՀԱՆԵՑ ։ ՀԱՂԵԼ ՍՐՏԻ ՈՒՆԵՐՉԻՆ ՝Ի ՆԵՐՍՈՒՈ ՝Ի ԲԱՑ ՀԱՆԵՑ ։ Խակարդ՝ Ա՛ծ ոչ տայ մեզ, զի կամեսցուք, և արասցուք, ոչ Հանէ զսիրան քարեղէն, այս է՝ զդիմադարձ սիրտն, ոչ տայ զսիրտ մարմնեղէն, ՁՈ՛ զսիրտ Հլու, և զդիւրահաւան, ոչ ՝ի բաց բառնայ զհաստութի, և զդիմադարձուեի սրտի, շնորհօք՝ որ տարատամ, և թողեալ անձնիշխանուեն կամաց, որ և մեայ նորին Հնազանդուեի՝ կամ դիմադարձուեի, ՆՉ՝ Հաւանուե՝ կա՛՝ ՝ի բաց Հեռման, ոՀ յայտ է յեզերացն. այլ շնորհքն, որ զսիրտ իւրով արարիչ է բարի կամեցման, և Հլու, Հնազանդ, և Հաւանօղ սրտի, և յաղթօղ խստութեի և դիմադարձուեի կամաց ։ Ապա ։

Երրորդ՝ ըստ սէ գրոց շնորհքն են անվրէպ գործունեայ Հաւանուեի մերոյ յամենակալ կամացն Ա՛յ, և ՝ի գերագոյն տերութենէն՝ զոր ունի ՝ի վե՛ր կամաց մերոց. ապա ոչ ՝ի Հաւանուեի մարդկային կամաց ։ Ձուց. առաջարկ։ Լսթեր. ժԳ. 9. Սուրբքն յաղաչելն զՆ՛Ծ դարձուցանել զսիրտ արքային Բրտաշեսի՝ որ թշնամին էր Հրէից, ասէ.* ՏԻ Ն՛Ծ ԻՆՉՓՈՒՐ ՍՒՆԻՍԼ ԵՐ ՀՐԷԻՑ, ԱՍԷ.* ՏԻ Ն՛Ծ ԻՆՉՓՈՒՐ ՍՒՆԻՍԼ ԵՐ ՀՐԷԻՑ՝ ՈՐ ԸՆԴԴԷՄ ԻՄ ՀԵՂ (ը՛ Լատ. ԻՄԻՑ ՀՈՑ). ՅՈՐՅՈՐ ԼՍԻՑԷ ԴԱ ԼԵՑՈՑՆԵԼ ՀՆԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆ ՀՈՑ ՈՒ ՎԻՐԱՑԼ. . . . . ԼՈ ԴԱ ՊԷՐԵ ՝Ի ՁԵ՛ ՁԻՒ. Ե ՍՐՏ Ե՛ ՈՐ ՀՈՒՈՒՈՒ ԻՄ ՀՈՒ ԴԷՐՈՒՆԴ՝ Լո գԼ. ԺԳ. 13. տիկինն Լսթեր այսպէս կայ յաղօթս.* ՏԷՐ ԴԷՐՈՒՆ. . . . ՊԵՂ ՂԵՐ ՆԵՐՈՒԼՈՒՔ ԼՆՇՈՒՈՒՆ ՀԻՐԱՑ ։ Լո գԼ. ԺԵ. 11. ածէ ՝ի վե՛ր.* Լո ԴԵՂԱՑՑ Ն՛Ծ ՂԵՐ ՆԵՐՈՒՈՒՔՆ ՝Ի ՀԵՂԼՈՒՔ ։ Լո ահա այս բան զանվրիպութի, և զգործունէուեի շարժուե, և շնորհացն Ա՛յ, յայտնապէս՝ վերաբերէ առ ամենակարողութի Ա՛յ, և ոչ առ կանխատես Հաւանուեի Ապրաշէսի ։ Ապա որպ սէն Օգոստինոս՝ ՝ի ա՛ա Պոնիփակիոս, գԼ. 20. ՝ի մեկնելն զբանս զայսոսիկ, ասէ. Օգնէր ՆԵՐՆ ԶԱՆՑ ԶԱՅՍՈՍԻԿ, ԵՒ ՄՏՆՈՒՆ ԳՈՐԾՈՒՈՒՔ ՝Ի ՀԱՅԵՑՔ ՏԵՐՈՒՆԻ. Ե ՄՏՆՈՒՆ ԳՈՐԾՈՒՈՒՔ ՝Ի ՀԵՂԼՈՒՔ ։ Ասէ՝

պէս է. այդք ուրանայ, թէ զօրութիւն, և գործունէութիւն չունիցաց՝ զոր ունին, յառաջ գայ յամենակալ զօրութիւնն ՅՀ. այլ Միշիհանիք. և Հարմարականք ուրանան ունել չունիցաց զգօրութիւն և զգործունէութիւն յամենակալ զօրութիւնն ՅՀ, որ որոշէ անվրէպ զկամս առ հաւանութիւն, ոչ ցուցանեն նախայիշատակիչ բանիդ. իբրեղ դնեն սք՝ լինել չունչցաց գործունեայ՝ հաւանութիւն իւրեանց. և այսպէս ուրացան ի ժողովն, որ եղև առաջի Պօղոսի հինգերորդի յամին 1605. ի Սեպտեմբերի 20։

ՅԻՍՈՒՍԻ Ի ՔՐԻՍՏՈՍԻ։

Նա նախ՝ յիզերացն, որովք սրի վիպասն բացատրէ զգործունէութիւն չնորհաց՝ գիրք 1. ի վէմ մեղ. և արդեանց՝ գլ. 9. կոչէ զգործունեայ չնորհս, Հռոմայ փոխանակ չնորհս Հոգւոյն Քրիստոսի։ Գիրք ի վէմ չնորհ. Վերն՝ գլ. 24. Ներքին, փոխանակ, առանձինն, և անձամբ Հոգւոյն ի մեզ. որով ՅՀ գործէ ի մէնջ հոգեկան մարդիկ զիւր կամս։ Գիրք 4. ընդդ. Յուլ. գլ. 8. Հռոմայ հմմ։ Գիրք 1. ընդդ. երկուց թղթ. Պետ. գլ. 20. Հռոմայ գործանի, և հանապազորեան հմմ, և ներհոնին, որ գործեցոյն, և գործեն զնէնջ մարդիկ ի գործս մեղ. և չնորհ. Հռոմայ ներհոնի գործեցոյն զնէնջ։ Գիրք նախասահ. սրբ. գլ. 8. Չնորհս, զոր և դնէ ինէն սերտ ի ներս մեզ. Վերջ Հռոմայ չնորհս, զի վերստին զարթուսցէ զմեզ ի մեղս, և ոչ իբրեղ ի մեզ ոչ գործեն զգաղտնի, զքաղելի, և անճառելի եղանակս. զի պատճառն գործելոյ սի, ըստ այսմ դրուածի, գիւրիմացի է, և յայտնի, այս է՝ հաւանութիւն կամաց մարդկան։ Իբրրորդ՝ ոչ է ամենակալ, և ամենազգական, վասն ոչինչ կարէ գործել, եթէ կամք մարդոյ ընդդէմ դարձցի։ Իբրրորդ՝ ոչ առնէ, զի մարդն լինի կամեցող, և հաւանող, որովհետև ըստ հակառակին է գործունեայ, զի մարդն կամի, և հաւանի։ Իսկ իբրրորդ՝ ոչ դարձուցանէ զկարողութիւն ՅՀ ուր, և երբ հաճոյ իցէ նմա։ ասա։

Իբրրորդ՝ սին Յոհաննու գիրք ի վէմ նախասահ. սրբ. գլ. 10. ասէ. Յորժամ Ներհոնի ՅՀ Ներհոնէ զսուրբ ի զսուրբ ոչ ածցէ, ոչ խոստացաւ զայն ըստ Ներհոնի կամաց մերոց, այլ ըստ խոստացեալ զայն նախասահմանութեան իւրոյ. ընդդէմ նախասահմանութեան կամաց մերոց խոստացաւ։ Իբրրորդ՝ եթէ խոստացաւ, ոչ զոր նա ինքն կամեցաւ, զի նա ինքն առնէ, և ոչ ըստ Ներհոնի ՅՀ, այլ ըստ նախասահմանութեան իւրոյ. ընդդէմ նախասահմանութեան իւրոյ խոստացաւ։ Իբրրորդ՝ եթէ ոչ ըստ նախասահմանութեան ՅՀ, այլ ըստ կարողութեան կամաց մերոց խոստացաւ։ Իբրրորդ՝ եթէ խոստացաւ, ոչ զոր նա ինքն կամեցաւ, այլ զոր մարդիկ։ Իբրրորդ՝ եթէ նա ինքն ոչ առնէ, զի արասցին մարդիկ զոր պատուիրէ, այլ ինքն առնէն, զի նա ինքն արասցէ զոր խոստացաւ։ Ընդդէմ Իբրրորդ՝ եթէ լրումն խոստմանցն ՅՀ ոչ է յիշխանութեան ՅՀ. այլ յիշխանութեան մարդկան։ Իսկ Հինգերորդ՝ եթէ կարող է նախագուշակել, և նախագիտել զոր խոստացաւ, այլ ոչ կարող առնել, իբրզի այն կախեալ կայ զկամաց մարդկան, և ըստ այսմ ոչ եթէ զգործս օտարի, և ոչ զիւրն խոստացաւ։ Իսկ այս ամ ուղղակի ընդդէմ է սիրոյն Յոհաննու։ Ի այս։

Ընդհատակ։ Սին Յոհաննու գիրք ի վէմ խրատ. և չնորհ. գլ. 14. յուցանէ, թէ ՅՀ առնէ ի կամաց մարդկան զոր կամի, յորժամ կամի. զի առաւել առնէ յիշխանութիւնէ քան զկամս մարդկան, զոր նա զնէ ի վէմ խրատի, և ի ներհոնի. իսկարդ՝ մարդն իշխանութիւնն՝ զոր ունի ի վէմ կամաց իւրոց, բացորոշէ գործունեաբար զանձն, և որ գլխա-

գլխաւորն է՝ պահմանել անձնիշխանութեանն իւրոյ. ապա եւ առաւել Ի՛նչ, մեծագոյն իշխանութեամբն՝ զոր ունի՛ ի վերս կանայց մարդկան, քանզորշափ զնոսա գործունէապար՝ պահմանել անձնիշխանութեանն նոցա. ապա թէ ոչ՝ զնարդ ունէր առաւել յիշխանութեանն իւրում զկամս մարդկան, քան զիւրսն անցն։

Երրորդ՝ ըստ սրբոյն Օգոստինոսի՝ գործարին է միաբանել զանձնիշխանութեանն ընդ շնորհացս։ Այսպէս գրէ՝ գիրք ի՛ վերս շնորհ. Ա՛նի՛ գլ. 47. Այս ինդրեցք, որ վերոյիշեալքն լինէն ի վերս անձնիշխանութեանն իմոց, և շնորհացն Ի՛, այնպէս գործարելն է ոգոյնէ, զինչ ի պատուիրելն զանձնիշխանութեանն երեք ասացաքաւ զշնորհս Ի՛. իսկ ի հաստատելն զշնորհսն Ի՛. հարկաւոր բաւականն զանձնիշխանութեանն։ Իսկ գիրք՝ 2. ընդդ. Թղթի. Պիտիղևանոսի՛ գլ. 84. Երեք առաքելոցդ ասել զնորէրն, ի վերայ հայր Ի՛ դնել զայրս, զի ոգոյնէ հայր Ի՛ առաքեաց զորդին, և զորդին զՀոգին սրբոյ։ Եւ գիրք՝ 2. ընդդ. Թղթի. Պիտիղևանոսի՛ գլ. 84. Երեք առաքելոցդ ասել զնորէրն, ի վերայ հայր Ի՛ դնել զայրս, զի ոգոյնէ հայր Ի՛ առաքեաց զորդին, և զորդին զՀոգին սրբոյ։ Եւ գիրք՝ 2. ընդդ. Թղթի. Պիտիղևանոսի՛ գլ. 84. Երեք առաքելոցդ ասել զնորէրն, ի վերայ հայր Ի՛ դնել զայրս, զի ոգոյնէ հայր Ի՛ առաքեաց զորդին, և զորդին զՀոգին սրբոյ։

Երկրորդ՝ ըստ սրբոյն Թովմայի՝ գործածութեանն ընդհանրապէս զանձնիշխանութեանն ընդ շնորհացս։ ապա զորութեանն իւրով է գործունեայ։ Օգուտ աշխարհութեանս ուսուցանէ սրբ Աւգուստ՝ ա՛. մ՛. խ՛. 23. պ՛. 5. խ՛. 6. ի վերս Ճշմ. պ՛. 2. առ 11. Ընթերց. 1. ի վերս գլ. ժե՛. Կորնթ. Ընթերց. 3. ի վերս գլ. թ. Հռոմ. ուր նովին եզերօք ասէ. Այսպէս էին գործածութեանն շնորհացս և յՈՒ։

Հայացանի պատճառս։

Նախ։ Պատճառքն են անտեղութիւնքն, զորս յատաչքերաք ընդդէմ միչական գիտութեանն, և զորս

զրոս այժմ համառօտիւ կրկնենք, Յարձեալ զըսա ինքեան գործունեայ չնորհս, և եդեալ զշնորհս գործունեայ ի դիպուածոյ, կամ ի նախագիտուէ, և ի պարագայից, այս է՝ զհանգիտասէտ շնորհս, Թողեալ բացորոշութեան անձնիշխանութեան, և ետացեալ հաւանութեան և բացորոշութեան նր, զհետ գոյ նախ՝ զի բարձեալ լինի Ա՛Յ բան առաջին պատճառի, և առաջին շարժողի, վրդի կամքն բացորոշ զանձն, ոչ բացորոշեալ Ա՛Յ։ Օհետ գոյ երկրորդ՝ զի բարձեալ լինի ի նմանէ բան ընդհանուր պատճառի, իբրզի գոանի ինչ, այս է՝ հաւանութեի և անձնիշխան բացորոշութեի կամաց, որ ոչ անկանի ընդ պատճառականութեն նր։ Երրորդ՝ զի կարճի ամենակարողութին Ա՛Յ, և գերագոյն տէրութին՝ զոր ունի ի վի կամաց մերոց։ զի ոչ կարէ յինչ և իցէ պարագայս զկամս մեր գործանել ի բարին։ Չորրորդ՝ զի բարձեալ լինի ըստ գլխաւոր մասին հարկաւորութի աղօթից։ քանզի ըստ տյնմ կարծեաց ոչ է հարկ խնդրել Ա՛Յ՝ զի հաւանեսցուք չնորհաց, որովհետև ի մէնջ լինի այն, և ոչ առ Ա՛Յ։ Հինգերորդ՝ զի ոչ պարտիմք չնորհս մատուցանել Ա՛Յ վ նորին, որ է գլխաւոր ի գործս փրկութեն, այս է՝ վ բացորոշութեն առ բարին, որ է ի մէնջ, և ոչ առ Ա՛Յ։ Վեցերորդ՝ զի չէ պարտ մեզ ապաստան լինել միայն ի յոյս չնորհացն Ա՛Յ, այլ առաւել յանձնիշխանութի մեր, քանզի միշտ յանձնիշխանութեն մերում է առնել զայն գործ նեայ, և յայն սակս չէ պարտ մեզ այնպէս անձկանօք երկնչել վ փրկութեն մերոյ, և ոչ այնչափ խնամով զգուշանալ նմա։ Եօթներորդ՝ զի այս կարծիք երևի մերձաւոր Պիսաւեղգացնց, ըստ որում ասօրինէ ընդ Ա՛Յ, զման ինչ մարդոյն գրաւէ, և զման ինչ Ա՛Յ, և որ չարագոյնն է, մարդն զառաջինն առնու, ինքնին յառաջ բերեալ զհաւանութիւնն, իսկ Ա՛Յ զետինն տյ, յորում ըստ պիսն Օգոստինոսի՝ հաստատեալ կայր մոլորութիւն Պիսապելագեանց։ Եւ ութերորդ՝ մասնաւորապես ընդդէմ դրութե յարմար չնորհաց, զի Ա՛Ծ ըստ այնմ ոչ է յաւէտ պատճառ բարի քան չար գործոց, մընդ ըստ այնմ ասի Ա՛Ծ յայնմ դրութե պատճառ բարի գործոց, ըստ որում դնէ զմարդն յայնպիսի պարագայս, յորս յառաջատես լինի նմա, թէ ածի բարւոք ի գործ ածել զչնորհս, և ընդ նմա միանապէս զոյ դրնթանայ առ գործն, իսկարդ՝ ըստ նմին օրինակի զնա՝ որ զայլ գործէ, դնէ յայնպիսի պարագայս, յորս յառաջատես լինի նմա, թէ զմատուցեալ չնորհս չարաչար ի գործածէ, և միանապէս զուրքթանայ ընդ նմա առ չար գործս. ապա։ Օայսմ ամ ճախագոյնս բացատրեալ, և զպինիա հակառակորդաց, մանաւանդ զՀանրատոսի Տուրնեղեայ, տես ի վիճ. 6. ի վր միջական գիտութե. պ. 6. յօդ. 6։

Յաւել ևս առանձինն ընդդէմ նոյն դրութ յարմար չնորհաց, զի ներքոյ անկանի գրեթէ ամ դժուարութեանց, որք ընդդէմ ըստ ինքեան գործունեայ չնորհաց առարկին. քանզի նա, որում զանայ զյարմար չնորհս, և տայ միայն զանկարմարն, ոչ առնէ ինչ աւելի, և ոչ՝ արասցէ զնա, որում զանայ զըստ ինքեան գործունեայ չնորհս, և տայ զբաւականն միայն զի Թովմայեանց. այդ բազում անգամ ցուցաք ի ճառն՝ որ ի վր Ա՛Յ, և յայսմ ճառի։ Այդ սակս Արտինոս մատենագիր Ընկերուն Յսի՝ ի գիրս իւր անուանել Ներսիանսնիոս, վիճ. 26. հատուած 3. հմր 25. հետևեցուցանէ, թէ այն կարծիք յանօգուտս հնարեցաւ ի մէնել զգրժուարութիւն՝ որ ի վր նպաստից չնորհաց։ Ընդ Հանրատոս Տուրնեղի խ. 7. ի վր չնորհ. պ. 4. եղրակաց. 4. մերժէ զայն, զի կի սահի ի մոլութեան կարծիս, և կամ նոյին դժուարութիւնք տագնապի, որովք և Թովմայեանցն դրեթիւն։

Երկրորդ՝ տես զգուշութի գլխ. 8. ի վր վճռոց պ. 3. յօդ. 4. ուր առաջին պատճառն գրեթէ զըովանդակն՝ զոր ցայսմայր ասացաք կարճ ի կարճ բովանդակ, կանխաւ պաշարեալ զամ փախուստս հակառակորդաց։ Ընդ առ ի լրումն յաւելու, թէ հակառակորդք այլուր հաստատեն բացորոշութե մերոյ առ ի բարին չլինել Ա՛Յ. զոր աստանօր ուրանան՝ առ ի խոյս տալ յայսչափ անտեղութենց։ Զոր՝ զայս ամ կալ քեզ աստ առաջի, զի մի հարկսցուք զնոյն միւսանգամ կրկնել։

Այսպս մի ինչ ևս պարտ է գիտել, զոր ըստ մասին կանխաւ ծանուցաք. յօդ. 2. ի վր միջական գիտութե, այս է՝ թէ ձևնարկութեանցն, որովք ցուցանի ի կարծիս Պելենանց, և Հարմարականաց, թէ չնորհքն ներքոյ անկանի կամայ մերոց, ի նմանէ բացորոշի, և լինի նմա ստորագրեալ, երկուս պիտի վեր

վեր Ի վայր յեղյեղէ Տուրնեղի ։ Այս՝ ասէ, անտեղի է ասել, թէ վերնագոյնն Ներքոյ անկանի ստորնագունին, յորժամ ստորնագոյնն կատարէ զպատուհիրանս վերնագունին ։ Արկ. բորդ՝ նոյնպես անտեղի է ասել, թէ որ ըստ ինքեան է բացորոշութեի ինչ, հակումն, և մղումն առ իմն, բացորոշի. որովհետև կամքն ջնետ երթայ բացորոշութեն նոր, կամ շարժման, և մղման նոր. արդ՝ շնորհքն, ասէ, է ըստ ինքեան բացորոշութեի ինչ, հակումն, և միտումն առ բարին, որում ջնետ երթալով կամքն՝ ոչ բացորոշէ զնորհսն առ բարին, այլ առաւել ջնետ երթայ բացորոշութեն նոր, և զպատուհիրանս Ա՝ վերնագունի կատարէ ։ Այսս ասէ վարդապետն սորբովենան ։

Պէտք առ առաջին ։ Իրաւ ճշմարիտ է, թէ անտեղի է ասել, եթէ վերնագոյնն Ներքոյ անկանի ստորնագունին, յորժամ ստորնագոյնն կատարէ զպատուհիրանս վերնագունին, անդ մնալով Ի բարոյական կարգի. բայց եթէ ստորնագոյնն Ի կատարել զպատուհիրանս վերնագունին՝ պէտս ունիցի Ի փիզիգական կարգի զուգընթացումն վերնագունին, և վերնագոյնն քննայնացէ Նմա զայն՝ անտարբեր, և Ի նմանէ բացորոշելի առ որս միանգամ կամեցի, ոչ լինի անտեղի, այլ գլխովին ճշմարիտ՝ ասել յայս դիպուած, թէ վերնագոյնն ըստ գործածութեն ընծայեալ զուգընթացութեն իւրոյ՝ ներքոյ անկանի ստորնագունին ։ Եւ ահա այս է խնդիր մեր ։

Օրերորդին պարտ է Ի յայտ ածել զհամանունութեին զծածկեալն Ի ձայնս Շնորհ. Ի շնորհք ինչ փիզիգապէս նախաշարժիչ. և բացորոշիչ կամաց առ ոչ խորհրդածեալ ներգործութեիս. զայսպիսի շնորհս մտադիւր ընդունին հակառակորդք, գէթ ոմանք, այլ չեն մեր բանք յայսմ վերայ զայնմանէ. քանզի խնդիրն է զշնորհաց՝ որ շարժէ զմեզ առ խորհրդածեալ հաւանութի կամաց ։ Արդ՝ բաղդատութեն առ այն խորհրդածեալ հաւանութիւն, է ըստ ամենեցուն կարծեաց շնորհք նախաժամանակ բարոյական, յանկուցիչ, և շարժիչ առաքինապէս կամաց ըստ տեսակարարութեան Ի սեռի վախճանական պատճառի, և ոչ արարչականի ։ Այլ ճանաչէ զայլ նախաժամանակ շնորհս Տուրնեղի և Ալնինացւոց. և այն է՝ և ըստ նոցին կարծեաց չունի պէտս բացորոշելոյ և տեսականին, այլ ըստ այսմ կարէ ասիլ բացորոշութեի, և մղումն. սակայն պէտս ունի բացորոշելոյ զգործածութի, զի եդեալ զայն՝ կամքն տակաւին է անտարբեր և անբացորոշ՝ առ Ի ջնետ երթալ այնմ, կամ ոչ. ուստի յայսմ մասին տպաքէն շնորհքն ըստ այսմ դրութեան է բացորոշելի Ի կամաց ։ Այլ որ դլխաւորն է, բաց Ի բարոյական շնորհաց աստի՝ դնեն Ալնինեանք, թէ հարկաւոր է այլ և այլ շնորհք, որով Ա՝ զուգընթացոյցի փիզիգապէս առ խորհրդածեալ հաւանութի մեր ։ Իսկ զայս զուգընթացութի, կամ զշնորհս, ասեն՝ թէ ընծայէ Ա՝ ոչ բացորոշեալ առ մեզ, ապա թէ ոչ՝ վեասէր, ասեն, ազատութեն. այլ զանտարբեր, և զհաղեցեալ բացորոշութեն կամաց ։ Այսպ զայսմ զուգընթացութեի, կամ զշնորհաց չէ հնար ասել, թէ է բացորոշի, և մղումն, այլ ճշմարտապէս ասի, թէ է դիւրագործ, հանգիստաւէտ, անտարբեր, և բացորոշելի Ի կամաց, և ստորադրեալ նմա ։ Եւ զայսօրինակ բարձեալ զհոմանունութեին, կարճին և պատճարին պիտիք Տուրնեղեայ ։

Իրրորդ մարդն Ի վճակի յանցուցել բնաւ է կարի տկար առ բարին, և գլխովին հակել առ չարն, արտաքուստ յառարկայից և յօրինակաց պատրեալ, և Ի ներքուստ Ի կրից յափշտակեալ ։ Այս սէն Վկայրիանոս առ սէյն Գռոտինոսի գիրք. 2. ընդդ. Հերետ. գլ. 8. Ինչ ափահուրէ, ընչ պղծուրէ, ընչ բռնկուրէ, ընչ անհեթեթասահանուրէ խորտ է Ձեզ. ընչ խորհրդոյն սիրէք, ընչ աչերհոյն շնչբշուրէք՝ հանապազ և փոքանչէլ պարեբաւչ է, պաշտել Ձեր խորհրդ, և ահեռագործ ընկենուլ, հալչել հաց զբեմ ոսկի։ Արդ՝ տես այնպես յայտ կողմանց հրապարիւք առ չարն, զի եթէ շնորհքն հզօր զօրութի իւրով ոչ ամրացուցանէր զկամ ընդդեմ չարին, և ոչ դարձուցանէր առ բարին, այլ թողուր զնա յինքեան, հաղիւ հազ մի Ի հազարաց մեայր անկործան ։ Այլ սէն Գռոտինոս՝ գիրք Ի վն խրատ. և շնորհ. գլ. 12. ասէ. Ընդ այլոյն պարբերեց ասէ ընդ նոսա .... Ես նոցա ընդունակ լիներ ընդ ցաւսդիր .... Ի մէջ այլոյն բռնամարդիկ երբ յուրեց՝ Ես զնոսա ընդունակ լիներ ընդ ցաւսդիր, և ոչ բացորոշեալ առ մեզ, ապա թէ ոչ՝ վեասէր, ասեն, ազատութեն. այլ զանտարբեր, և զհաղեցեալ բացորոշութեն կամաց ։ Այսպ զայսմ զուգընթացութեի, կամ զշնորհաց չէ հնար ասել, թէ է բացորոշի, և մղումն, այլ ճշմարտապէս ասի, թէ է դիւրագործ, հանգիստաւէտ, անտարբեր, և բացորոշելի Ի կամաց, և ստորադրեալ նմա ։ Եւ զայսօրինակ բարձեալ զհոմանունութեին, կարճին և պատճարին պիտիք Տուրնեղեայ ։

Ի Ի Ի

զեր ե գիտէ, սակայն ոչ լինէը նմա, և ոչ ի հակառակումբեր ինչ պատճառ գտանիը։

Ա ս տ ո ւ ա ծ ա բ ա ն ո ւ թ ի ւ ն ։

Աստուածարկութիւն, զորս սովոր են յառաջ բերել ի քառեակ սկզբանց, մի՝ ի վկայութէ. երկրորդ՝ ի միաւորէ ազատուե. երրորդ՝ յանբաւականուէ նպաստից՝ որք ասին բաւական. և չորրորդ՝ ի հպատակութէն աղանդոյն կալ վճռականաց. ասանիկ ի չորս յօդուածս լիով լուծեալ ունիս տեսանել ի նախայիշատակիդ վիճ. 8. ի մի վճռոց. պ. 4։ Այլ սակս ասելոցդ համարիմ զնո աստէն դարձեալ յառաջ բերել։ Ես ի վերայիշեալ տեղոջ։

Ասացք զայս ևեթ համառօտիւ գիտել արժան է, զի բազում անգամ առարկէ Ջոնոբատոս Տուրնեզի, թէ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհքն ունի զեական կապակցութի ընդ գործութե, և անտի հետևեցուցանէ միասիլ ազատութե։ Այլ դարձեալ հոմանուներ է ի բառդ եկող. քանզի ըստ ինքեան գործունեայ շնորհքն չունի զեական կապակցուի ընդ ներգործութե, ոչ եթէ զայն հարկաւ յառաջ ածէ, զորօրինակ էութին յառաջ ածէ զյատկութին. այլ թէ ունի ըստ ինքեան զօրութի անվրէպ ստանալոյ զհաւանութին։ Այդ մարթ է զայսօրինակ զանազանել։ Ունի զեական կապակցութի, այս է՝ զանվրէպ ընդ ներգործութե, ընդու. այս է՝ զհարկաւոր, ուրա։ Ունի շարժ զկամ, ոչ զիարդ և իցէ, այլ զի ազատօրէն հաւանեսցի, և ընդ կարողութեան ոչ հաւանեցոյ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Ժ ։

Առնուիւ այլեայլ եղանակաց ներկելոյ զգործառնութիւն, և զգործառնելոյն ըստ ինքեան գործունեայ շնորհից։

Որք միանգամ ընդունին զըստ ինքեան գործունեայ շնորհս, ոչ մերկեն միօրինակ զնորին գործունէութի, և զպատճառելութի։ Ընդ եղանակք առհասարակ ի մէջ բերին։ Ոմանք մերկեն զայն բազմապատկութե նպաստից. ոմանք բարեկան պատճառելութե. այլք անխորհրդածեալ ներգործութք. կէսք յաղթող բերկրութի. և կէսք փիզիկական նախաշարժութեամբ։ Օ՜Նգեսին եղանակս զայսոսիկ ի յաղերդ յօդուածոց քննեսցուք, և զճշմարիտն հաստատեսցուք։

Ց Օ Գ Ո Ւ Ա Ծ · Ա ·

Առնուի, և հերքեսցի երից սուրբին եղանակաց։

Սկզբնէն զգործունէութի, և զպատճառելութի ըստ ինքեան գործունեայ շնորհից, բազմապատկութե և շեղջակաւութե նպաստից, ոչ է մերկել զայն՝ զոր ենդրեմք, և ոչ իսկ մերձի ի կնճիռն գժուարութե։ Ասանզի ոչոք ուրանայ, թէ Աստ բազում նպաստիւք, արուեստնովք, և ներքնովք, զմարդն յինքն ձգէ. այլ խնդիրն է, թէ ուստի այն ի բազմից անտի, որում կամքն հաւանի, իցէ գործունեայ, արդեօք զօրութի իւրով, թէ հաւանութէն կամայ։ Եւ եթէ զօրութի իւրով, զնշդրդ պարտ է զայս գործունէութի մերկել, և յորում դնել, յորոց ոչինչ ցուցանէ այս կարծիք։ Ասանզի եթէ ասիցէ, թէ այն նպաստ է գործունեայ զօրութի իւրով, զայն՝ ամ պաշտպանիք ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց ևս ասեն. այլ խնդրեն, թէ զնշդրդ, և յորում պարտ է դնել զայս գործունէութի, և զզօրութի. արդեօք ի բարեկան շարժութիս, թէ յանխորհրդածեալ ներգործութիս, թէ ի յաղթող բերկրութի, և թէ ի փիզիկական նախաշարժութե։ Եւ զայս ոչ մերկէ այդ եղանակ։ Եթէ աստուածեղէնեալ գործունեայ ի հաւանութէ կամաց, ահաւասիկ մերձէ զըստ ինքեան գործունեայ շնորհս, և դառնայ ի կարծիս Սղեինայի, և պարտաւորի ընդունել զմիջական գիտութին, որով Աստ տեսանէ, թէ որ նպաստից ունի կամքն հաւանել. և սակայն զմիջական գիտութին ոչ ընդունին պաշտպանք այսր եղանակի։

Եւ Ասյք դնեն զգործունէութի, և զպատճառելութի ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց ի բարեկան նպաստս, ոչ յորս վերնպակասնութի շարժեն ըստ մտաց Սղեինայի, կամ Հարմարականաց, որք դնեն զմիջական գիտութին, որով տեսանէ Աստ, թէ ուստ ունիմք հաւանել յընդարձոյ ազատութէ մերմէ. այլ ի նպաստս, որք անվրէպ շարժին, կամ յորս համարին անվրէպ շարժել, և որոց ընծային զոր ինչ միանգամ ընծայեմբ նպաստիցն՝ որք փիզիկապէս շարժեն։ Ասյք քանզի բարեկան նպաստք ոչ շարժեն, բայց եթէ առարկայ, հրաւիրելով, յանկուցանելով, յորդորելով, են, և ի բանի վախճանական պատճառի միայն։ որչափ և դիցին, կամքն միշտ մնայ ի կարողութե և անբացարձակ՝ ի հաւանել նմա, մա-

նա-

Նաւանդ կամքն տկար, յամառ, և հեստ առ բարին, եթէ ոչ իւիք ի ներքուստ յինքն ընկալեալ փոփոխեցի, և բացորոշեցի ։ Լաւ չափեցես, թէ փոփոխի, և բացորոշի հաւանութեամբն, և գործողութիւնն ։ Մի՝ զի պարտ է նմա փոփոխիլ, և բացորոշիլ ի գործել, և ի հաւանիլ, ապա նախընթացաբար առ հաւանութեան, և առ գործողութիւնն ։ Լաւ երկրորդ՝ զի գործողութիւն ոչ փոփոխէ արարողապէս զառնոյն, այլ զկրօնն, վասն զի գործողութիւն ոչ ելնուն յիմքէ, բայց եթէ ըստ որում է ի ներգործութեան, և կրէ ըստ որում է ի կարողութեան, ապա ըստ որում գործէ արարողն՝ ոչ փոփոխի արարողապէս ի գործողութեան իւրմէ, քանզի ըստ այսմ կրէր ըստ որում արաթօղ. ապա եթէ փոփոխի, է նախընթացաբար առ գործողութիւնն ։ Լաւ սովին պատճառաւ ցուցանի ևս, թէ զգործունէութիւն, և զպատճառելութիւն ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց չէ հնար մեկնել համակրութիւն, կամ ածային վճռով անընդմիջապէս՝ առանց ընկալեալ լինելոյ իմիք ի ներքուստ ի կամն, ոչ համարին ունիք ։

Է ։ Երրորդ եղանակն գնէ զգործունէութեան, և զպատճառելութեան ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց յանիորհրդածեալ շարժութեան, ըստ ի բարեպարիշտ ախորժակս, որ եթէ իցէ զօրագոյն քան զիւորձութեան, յաղթէ, և լինի գործունեայ ։ Այսպէս համարի ի մերայնոցս Ոսկեղմէս ։ Այլ թէպետ անիորհրդածել բարեպարիշտ ախորժակն նպաստէ, և է սկիզբն բարի գործոց, բայց սակայն օրէնի և հզօր ենթագրեսցի, առ կամացն խորհրդածութեան անվրէպ գնետ երթալոյ նմա, և հաւանելոյ, պարտ է նմա այլ ևս շնորհօք, կի՛ գործակից շարժութեան բացորոշիլ, ապա թէ ոչ՝ կասել՝ մեայ ոչ միայն ի սաստկագոյն փորձութեան, այլև կի՛ յանհաստատուն մարդկային կամաց, և կամ յայլ բազում պատճառաց, ոչ բաղում անգամ հանդիպի, և փորձիւ գիտեմք ։ Լաւ ևս հնարքի այս կարծիք յորոց ունիմք ասել՝ի յօդուածդ՝որ զկնի։

ՅՕԴՈՒՒԱԾ ԲՈ

Վասն՝ որ՝ ի հերձուն ընդդէմ եկեալքն, որ յաղթող բերելոցն են։

Բազումք գնեն զգործունէութի, և զպատճառելութի շնորհաց՝ի յաղթող բերկրութ, զոր և կոչեն սիրելութի, և ածային սէր, ազդեցուի սիրելութեն, և ածային սիրոյ, քանզի զանհնարին զայսոսիկ անխորհ՝ի գործ ածեն, և պնդեն, թէ այսպէս ուսոյց յայտնապէս սբն Ոգոստինոս։

Այլ չեն միաբան, և համախոհ ընդ միմեանս ։ Ոմանք գնեն զանիորհրդածել բերկրութեն, այլք զկորհրդածեալն ։ Ոմանք անտի ոմանք գնեն զանիորհրդածեալ հարկադրիչ բերկրութեն, ոչ Յանտենիոս, որոյ մերկրութի յերրորդ նախադասութե՝ի հինգ հանդիսացեալ նախադասութեց անտի՝ դատապարտեցաւ ։ Լաւ ոմանք պատպարեն զանիորհրդածեալ բերկրութեն, որ ոչ հարկադրէ, այսպէս համարին բազումք՝ի հարց Ոգոստինեանց, որոց կարծիք երևի միաբանել ընդորդին՝ի նախընթաց յօդուածիդ ։

Ըստ իմացուած զանազան կարծեացս այսոցիկ՝ գիտել արժան է, թէ զբերկրութիւնն կրկնակի մարթ է առնուլ ։ Յախ՝ անձկապէս, և է հանգիստ բազձանաց՝ի բարին ժառանգեալ ։ եթէ իցէ բանական բազձանաց, է բերկրուի հոգևոր. եթէ իցէ զգայական բազձանաց, է բերկրութի զգայական ։ Օհանէսեդ ոչ առնումք ասա պակասաբար փոխանակ գործման յամ ներգործութէ, ոչ յանղագ իրս, որք յորժամ ստանան զիւրեանց կատարելոյն, ոչ զգան զայն, և յայն սակս համարին հանգչել միայն դադարմամբ շարժմանն, բայց ճանաչական էակք՝ի ստանալ զկատարելութիւն իւրեանց, և զբարին, զգան զայն և ճանաչեն, և՝ի ճանաչմանէ անտի պատճառի շարժումն ինչ հոգւոյ յառաջիկայ բարին, ընդ որ հաճի՝ և հանդչի, և այս շարժումն է բերկրութի ։ Երկրորդ՝ առեալ լինի բերկրութեն յընդդաձակագոյն միտս փոխանակ ախորժակի, կամ յօժարութե կամաց՝ի բարին, իբրև՝ի պատշաճական՝ և՝ի համաձայն բնութե, և բանին ։ Լաւ ըստ երկուց մտացս ևս առեալ, մարթ է լինել խորհրդածեալ, կի՛ անխորհրդածեալ ։

Լաւ ևս զլինելն ըստ ինքեան գործունեայ շնորհաց՝ի բերկրուե, մարթ է իմանալ՝ կի՛ ի կերպական միտս, այս է՝ եթէ գործունեայ շնորհքն է նոյն իսկ յաղթող բերկրութեն, և կամ՝ի պատճառական միտս, իբրև թէ գործունեայ շնորհքն է պատճառ այսր բերկրութե ։

Ի-է ըստ յետին մտացս իմացաւ սբն Ոգոստինոս, ցուցանէն բանք Նորա, որ զկնի ։ Վիկք ։ ։ ի վե ամաս. և ցանկ. գլ. 30. ասէ. Ինքեան ընդ օրէնս Ա՝ ըստ ներգին խոտ

փոյն գոյ՝ ի գեղ՝ ի գեղ շնորհաց ։ Գիրք՝ ի վե՛ր հոգ. և գր. գլ. 3. Իսկ գե՛ տասնից, ինչ կամ յարբեալն այնպես օծանելովի յԱստուածասա՛ տանել զարբառսն, գինւոյ տաճառալ չշտեղին սը՛, որով լցեալ է սէրդ նորա բերելո՛ւն, և սէր այնոր գերազոյն և անպզնի բարւոյ, որ է Աստ ։ Գիրք 1. առ Ալմպղիկ. կս. 2. Ուրդ՝ յորժամ բերելեցուցանէն զնեզ նոյնն, որով յառաջեա՛ դեմ լինիմ առ Աստ, տղերեն ղայն, և ընդհանրեան շնորհն Աստ։ Ապա ըս սիյն Օգոստինոսի բերկրութիւն ոչ է շնորհք, այլ գործք նորա ։

Օայս ցուցանեի և բնական պատճառն ։ Նախ՝ զի բերկրութիւն է կենդանական ներ՛ գործութեի կարողութեն. իսկ շնորհքն ոչ է ներգործութեի կենդանական. ապա թէ ոչ՝ ի կենդանական կարողութէ պատճառէին ։ Երբ կրորդ՝ զի հոգևոր բերկրութեին շուրջ զգեր՛ բնական բարութեի՛, զիարդ և առցի, է ներ՛ գործութեի բարի. ապա է ի շնորհաց ։ Ե՛ր բորդ՝ զի յորժամ սիրան զգածի բերկրութե՛, որով յառաչեն ոչ զգածէր, ի ներքուստ փոփո՛ խի ։ Ուրդ՝ պարտ է նշանակել զարարչական պատճառ պարտ փոխոխուե՛, որ ոչ կարէ լինել այլ ինչ, բայց եթէ շնորհքն ։ Օայս ամ յառաջագոյն եղեալ՝

Աւելի է նախ ։ Շնորհքն ոչ միշտ գոր՛ ծեն ի մեզ զանձկապէս առեալ բերկրութեին, և ոչ նոքիմբ ևեթ յօժարիմք, և ձգիմք առ բարին, այլ բազում և այլ եղանակաք ։

Ասուց. Նախ՝ ի սէր գրոց, որք զերկիւղն Աստ իբրև զառաջնորդ առ ի փրկութեի մեզ ընծայ՛ եցուցանեն ։ Ղկղես. ա. 27. * Երկիւղ Տե՛ն ձեզ ղերը ։ Ընդ. 25. * Երկոտ խոտո՛ւրե՛ն և երկի՛ չեմ Տե՛ն ։ Առակ. ի. 7. * Երկիւղ Տե՛ն, և խորհրդոյ յամ չարու՛ն ։ Ղկղես. ժե. 1. * Որ երկիւղ յԱստ, որոցք չե՛րէ ։ Ղրեմ. ղի. 40. * Օերկիւղ նո՛ոց ի սիրտս նոցա, առ ի չտա՛ գոմիլել նոցա չկենն ։ Մատթ. ժ. 28. * Մի՛ երկիւղիք յայնոցանէ՝ որ սպանանէն զմարմին, և զոչի ոչ կարեն սպանանել. այլ երկիւղ՛ ա՛ որ կարող է և զոչի և զմարմին իորա՛ սպանել՝ ի գեհենի ։ Սաղմ. ճժգ. 120. * Ինձ՛ ընդ երկիւղ ո՛ զմարմին իմ, և ի դատաստանոյ ո՛ց երկեալ եմ ։ Ելս այսմ և այլ բազում ուրեք ։ Այլ ժողովն Տրիտենդեան՝ գրա. 6. գլ. 6. դասէ զերկիւղն արդարութեի Աստ ըստ տրամադրութիւս, որք ընդդէմ յարդարացուցեալն ։ Ղե կան. 8. Նզովէ զնա, որք ասեն, թէ երկիւղ գեհենին, որով ղեղջեացեալ ի գեղջ՝ ապաշխնէ յողբմութիւն Աստ, կամ ի ներոց հպատրէս ի գեղջ, նա գեղ ։ Ղե գրա. 14. գլ. 4. վճռաբար որոշէ, թէ անկատար զղջումն արարեալ յերկիւղէ գեհենին և պարգև Աստ, և մղումն Հոգւոյն սրբոյ, որ ոչ արդեօք բնակէ ի նմա, այլ որ շարժէ, որով զղջացեալն օժանդակեալ Հորդ անձին ճանապարհ յարդարութեի. ուր ուրեմն յայտնի տեսանել, եթէ երկիւղն է գործ շնորհաց, և առ փրկութեի առաջնորդէ ։

Հասուց. Երկրորդ՝ ի սիրն Օգոստինոսէ. բան 214. ի վե՛ր ժամանակի. ասէ. Հնդեթամ երկի՛ չէ՛ ի պատիժ, զոր պատասխ (Աստ,) ոչ՛ նէ՛ ոչերել ընդդէմ՝ զոր խոստանոյ, և ըստ այմ երկի՛ պատիժն պատասխ զնոր բարէ ։ Գիրք ի վե՛ր խրատ. և շնորհ. գլ. 5. Ոչ խո՛ տոտանել ոչ ոչ պատիժ ոց, զի ընդ ոչ չոր օգտակոր, որով ներելոցն պիտանոր . . . . ոչ երեք ոչինչ գործ երկի՛ն, կամ ամենն, և կամ ոտն չտրամիելոյ ։ Ընդ. Ասա այսպէս, նման այլոցն, այլ այլ բովանդակ և անհա՛ մար եղանակաք կոչի, զի նորոգեցոյն ։ Ղե գիրք 1. ընդդէմ երկուց հղեթ. Գնզագ. Ուրդ չէ՛ ոտանէլեմբաշ եղանակոր, զի կամեցի, նա՝ որ գերե՛ ի ներս ի ոչխոս մարդկան գործել. ոչ զի մարդկի, որոմ չէ հնար ընեել, այլ կամ ի վերոյ հա՛ ոտատոցն, այլ զի ի վերոյոյ կոչեցոր ընդն։ Ուրդ՝ եթէ սքանչելարար, բանաւորիւնակ, և անհամար եղանակաք ձգիմք առ Աստ. ապա ոչ բերկրութեի միայն ։

Հասուց. Երրորդ ։ Քնական կրօնն ուսուցա՛ նէ մեզ՝ զհետ երթալ, ոչ որոց են բերկրալի, այլ որոց ուղիղ և համեստ, հեզական և խոստ՛ և գառն, կամ զի ըստ բառիցն Քրի ասա՛ ցից, ոչ ուրախութեի, այլ խաչի, և զի՛ սի՛ րել, ոչ զի բերկրեցուցանէ, այլ զի արժանի է. ապա գնեզն, թէ մարդիկ միշտ վարին ի գործել պատճառս բերկրութեի, և ոչ երբեք բանիւ, պաշտօնիւ, համեստութեի, որք անմասն յամ հրապուրանաց բերկրութեց ։ Լսկիցուբոսի աղանդոյն է, և ոչ Քրի կրօնից ։

Հասուց. Չորրորդ՝ փորձիւ ։ Ապաքէն յայտ է մեզ՝ արդարոց բազում անգամ խոտորել ի չարէ, և առնել զբարին, ոչ հրապուրանաք բերկրութեի ինչ, այլ կամ ահիւ պատժոց, և կամ սոսկ պատճառաւ պաշտօնի և յաւիտե՛ նական օրինաց վարեալ, ի մեջ ձանձրութեց ։

տեսութիւնից, և յաւուց, որ գլխովին հակառակ է բնութեան:

Նախկի է երկրորդ: Օրերկրութիւնն յընդարձակագոյն միտս առեալ՝ փոխան սխորժակաց, կամ յօժարութիւն կամաց՚ի պատշաճական բանին, գործն միշտ ըստ ինքեան գործունեայ շնորհքն. վնասի է սեփական գործ նր՝ յօժարեցուցանել, և մերձեցուցանել զկամն առ բանին, յոյր սակս և առնել, զի միշտ առաջի դիցի կամաց՝ որ յաւէտ պատշաճականն է. քանզի կամքն ոչ երկնչէ՚ի չարեն, բայց եթէ՚ի սիրոյ ներհակեալ բարւոյն, և զի գաւառ պատշաճ և բարի անձին՚ի բաց խուսել՚ի չարէ անտի, միշտև սիրոյն լինել նախ առաջին ներգործութիւն կամաց:

Որդ՚ի վն բերկրութիւնն ըստ այսմ առիթոյ իրր՚ի բազում խօսի սէն Գոստինոս, յորժամ ասէ, թէ շնորհքն է, կամ գործէ զբերկրութիւն, զոր կոչէ ևս սիրելութիւն, և ածային սէր, առեալ զածային սէրն լայնաբար՝ փոխանակ զինչ և իցէ կամաց բարւոյ: Նա զայս երևիս ընդունել Գոստինեանց, որք են պաշտպանք յաղթող բերկրութեան. քանզի յորժամ Յարեւտիոս Կնտեան՝ գիրք 14. գլ. 8. առաքինից ընդդէմ իւր՚ի սէ գրոց, և՚ի Տրիտենդեան ժողովոյն, թէ ոչ միայն բերկրութիւնն, այլև երկիւղ Ծն է սկիզբն ներգործութեանց մերոց, ցայնվայր ժամանէ՚ միտքն կոչել բերկրութիւն զնուանդն իսոյ, և զաղեչսութիւն իսոյ:

Նախկի է երրորդ: Ներկրութիւն յինչ և իցէ միտս առեալ, եթէ անձկապես և եթէ լայնաբար, եթէ՚ի խորհրդածեալն՝ և եթէ յանխորհրդածեալն, ոչ է այն՝ յորում կայանայ գործունէութի ըստ ինքեան գործունեայշնորհից: Այլ զի այն՝ յորում կայանայ գործունէութի շնորհից, է այն՝ որով անվրէպ և անշուշտ ստանայ զգործս իւր. խորհի ուսուցանեն ամ՚ ածարանք ընդ սէն Յովհաննի, թէ բերկրութիւն, և սէն Նշ, որ չև ևս պայծառ տեսեալ յաստի կեանս, ոչ են անշուշտ և անկորուստ, այլ կարող են և և հետևորդ կարողութի յաղթիլ, և եղծանիլ երկիւղիւ, և սիրով առեղծական բարութեն:

Նսիցես: Նպա զնորդ պարտ է խմանալ զայն համրաւեալ առած սէին Գոստինոսի՚ի Թուղթն որ առ Վատատ. Որ առաւել բնէրնէրէց-յանէ զնշ, ըստ այնմ հարկ գործել, զորմէ ասէ Յանսենիոս՝ գիրք 4՚ի սէ շնորհ. Արն. գլ. 6. թէ յոռնէրէլէր սրծան է զբերնէլ. Պնեմ: Այոյգ է, թէ չէ մարթի իմանալ զայն ըստ մտայն Յանսենիոսի, ոչ եթէ չիցէ յանձնիշխանութեն մարդոյ ընդդէմ կալ մեծագոյն բերկրութեն. նախ՝ զի զայս միտս դատապարտեաց ևկնղեցին՚ի նոյն իսկ Յանսենիոս. և երկրորդ՝ զի նա ինքն սէն Գոստինոս ասէ զանձնէ, թէ ոչ միշտ զայն գործէր՝ որ առաւել բերկրեցուցանէր զնու. Այ առնէր, ասէ՝ գիրք 8. խոստման. գլ. 8. ջյն. ընդ որ ծածկածածկ ախորժակս յոեկ հոճել: Նյս գիրք 83. խնդրոց. խ. 70. ասէ, թէ կարող է մարդն, ևս և ցաւոք նահանջել զհետամուտս լինելն մեծի բերկրութեն: Նյս հուսկ յետոյ, զի ըստ սէն Գոստինոսի մեծ և ամենամեծ եղև երկնային բերկրութիւնն Ադամ, և՚ի հրեշտակս, որք մեղան, սակայն ոչ գնացին զհետն:

Որդ նախ՝ եգեալ, թէ սէն Գոստինոս անդ խօսի՚ի վն անխորհրդածեալ բերկրութեան, պնեմք, թէ նա իմանայ զպարզական հարկաւորութի, առեալ փոխանակ մեծի գործութեան սլլազգ գործելոյ, վնզի սովոր են մարդիկ առնել զայն, որ զնն առաւել բերկրեցուցանէ: Նայց և ոչ զայդ ասէ սէն Գոստինոս ընդհանրապես, և բացարձակաբար. այլ ենթադրութի, եթէ չգոյիցէ այլ ինչ առիթ. քանզի՝ ոչ ասացաք, ուսուցանէ, թէ երկիւղն բազում անգամ՚ի բաց նահանջէ զմեզ յայնմանէ, որ առաւել բերկրեցուցանէ. և թէ զայն կարող են առնել այլ ինչ չարժառիթք պաշտօնից, հանճարութեն, պիտանութեն, և որոց՚ի կարգին. և այսպես յայտ է, թէ եգեալ ևս զայս միտս, գործունէութի շնորհից ոչ կայանայ՚ի սոսկ բերկրութեն: Նայլ

Երկրորդ՝ և ստուգագոյնս սէն Գոստինոս իմանալ զանս զայսոսիկ զխորհրդածեալ բերկրութեէ, առեալ փոխանակ ախորժակի և յօժարութեն՚ի պատշաճական բարին, որ զհետ դայ ազատ ընտրութեն կամաց. ոչ եթէ ասեր. Հարկ է մեզ գործել զայն, զոր գատիմք գործնականապես առաւել պատշաճական, ընդ որ առաւել հաճիմք: Որդ՝ այս հարկաւորութի, ոչ և յայտ է, ոչ է բացարձակ, այլ ենթադրականն.

զան, ոչ հետևորդի, այլ հետևուն, ոչ նախընթացի, այլ հետևորդ անձնիշխանութեանն մերոյ։ Արդ՝ յայս միտ ամենաճշմարիտ է վճիռ սիրոյն Օգոստինոսի, թէ մեք կարկաո առնելիք՝ զոր առաւել սիրելիք խորհրդածութիւն, և քան զայլս ազատօրէն ընտրելիք. այլ ողջոյն մեծ իմոյ հնդիրս, թէ ուստի՞ շնորհքն, որ է պատճառ այսր խորհրդածելոյ բերկրութեան և սիրոյ, ուստի՞ գործունէական և անվրէպ գործել զայն, և զնիրս մեր այնպէս հաստատել ի նմա, մինչև ոչինչ բարւոյ զմեզ ի նմանէ ի բաց ձգել։ Արանզի՝ զորօրինակ յառաջագոյն առաջաք, բերկրութեանն և սէրն զնիչ և իցէ բարւոյ ևս և Աշ յաստի կանոն է պահպանելի և կորստական։ Այնք ասեմք, ոյք յայտ լինցի յառաջնկայդ, թէ շնորհքն ունի զայն յատկային շարժութիւն, որ առնէ զի սէրն Աշ միշտ առաջի դիցի մեզ իբրև առաւել պատշաճական, և առ այն գործունէութիւն և ազատօրէն յաժանբեցուցեալ զմեզ։

Կրկնիցես։ Այնն Օգոստինոս խօսի ի մի բերկրութեանն նախաժաման շնորհաց, որով լինի կամիլ մեզ. ապա ոչ իմանայ ի մի խորհրդածելոյ բերկրութեանն, որ զհետ գոյ անձնիշխան կամեցման։ Հնուց. առաջարկ։ Կիպրք ։ ի մի հոգ։ և գր։ գլ։ 35։ ասե։ Այ ոչ գիտէ, ըէ չէ յիշեսոցն ընդդէմ, զի գիտէցէ, ըէ չէ հետևողք, ըէ որ ձոնոցեալ լինէ բազմելի բազում յոյեսալ լեզի, էրէ ոչ այնչափ բերկրեցոցէ, որչափ է գիտելի։ Ա՛ւ գիրք ։ առ Սիմպղիկ։ խ։ 2։ Զի հնար իմոյ չարձնել էրէսս, էրէ ոչ գիտելոցէ ինչ, որ բերկրեցոցէ. և յորդորելոցէ զիս՝ ելի այն՝ զի գիտէ՝ ոչ է յիշեսոցն ընդդէմ։ Այսպա։

Պնեմ զան. զառաջարկ։ Այնն Օգոստինոս իմանայ ի մի նախաժաման և անխորհրդածելի բերկրուն՝ երբեմն, ընդու։ միշտ, ուրա։ Արդ՝ յառաջնկայ առարկել տեղիսդ՝ խոստովանիմք, թէ իմանայ ի մի անխորհրդածելոյ բերկրուն, զոր առնէ շնորհքն, և որ չէ այլ ինչ, բայց եթէ անխորհրդածելոյ ախորժակ առ բարին իբրև առ պատշաճական, որով լինի, զի կամքն ի ներգործութեն եգեալ, կարող է զանձն ազատօրէն շարժել առ միւս ևս խորհրդածելոյ ներգործութիւն, բայց միշնորդութիւն միւս ևս շնորհաց, որ շարժէ զկամն առ այն։ Ականջ առու է, թէ սէն Օգոստինոս, ուր խօսի ի մի հարկաւոր բերկրուն, իմանայ զանխորհրդածելոյ բերկրութիւն։ Հայտ է յաւազելոցս։

Ի մի այսր ասի այդ սահմանն դարձել ոչինչ զօրէ յառաջնկայ խնդիրս։ Արանզի յայտնէ, թէ առ ի կամիլ, և խորհրդածութիւն սիրել, հարկ է նախաժամանել ի կամն անխորհրդածելոյ բերկրութեն, կի՛ ախորժակի առ պատշաճական բարին, ոչ հետևի, թէ յայնմ անխորհրդածելոյ բերկրուն, կամ յախորժակի իցէ գործունէութիւն շնորհաց, զոր խնդրեմք, որովհետև նոյն իսկ անխորհրդածելոյ ախորժակն է գործ գործունէայ շնորհաց, և ոչ շարժէ գործունէութեն և անվրէպ առ խորհրդածելոյ ներգործութեն, բայց եթէ միշնորդութեն միւս ևս շարժութեն, կամ շնորհաց։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ։

Արանզի հնդիրդրդ եղեալին, որ ջինչոն նախաշարժութեան։

Ա՛ւ արդ՝ ամենայնիւք առհասարակ զգործունէութեն շնորհաց դնեն ի փիլիգական նախաշարժուն, կի՛ ի նախաբացորոշուն։ Փիլիգական նախաշարժուն, կի՛ նախաբացորոշուն, ոչ այլ ինչ իմանան, բայց եթէ զներգործական մերձեցուցումն կարողուէ առ ներգործուէ ըն եղանակի իւրում. այս է՝ գործել ազատօրէն, եթէ իցէ ազատ կարողուէ. և հարկաւոր, եթէ իցէ հարկաւոր։ Արդ՝ ենթադրել, թէ գոնէ այսպիսի նախաշարժութեն, չէ հնար ումէք ուրանալ զչինել նմ քաջադէպ եղանակ մերձելոյ զգործունէութեն շնորհաց. զի որովհետև ընդդէմ է լինել ներգործական մերձեցուցմանն առանց կրաւորականին, զհետ գոյ լինել անվրէպ կապակցութեն ըն մէջ շնորհաց՝ որ մերձեցուցանէ զկամն առ ներգործութեն, և կամաց՝ որ առնէ։

Այլ ժխտեն հակառակորդք գոնիչ այսպիսի նախաշարժութեն՝ ի բաց ոչնչոց, այլ առաւել՝ ի վերաստէ անձնիշխանութեն մարդոյ։ Յոկ զլինելն սէ ցուցանեն Ամենայնեան փիլիսոփայք համօրէն՝ ազգի ազգի ձևնարկութիւք, զոր՝ ի դէպ է տեսանել առ նմ։ Այլ զի մի ընդեմ երցոցն գլխովին ունայն արձակեսցուք յայսմ երևելի վիճաբանութեն, ինչ ինչ՝ ի հաստատութեն նր յառաջ բերցուք՝ ի փիլիսոփայութեն։ Ա՛յ՝

———o———

Հաստատի համառօտիւ ֆիլիպեան նախաշարժանն ՚ի սէյն Մովսէսէ։

Այլ Պզիտն՝ ես. 3. ՚ի մի կարող. պ. 7. որոյ մակագիր է. Ուրբեօռ Աֆ փորձէ ՚ի փորձուելոյն բնաւին. ասէ. Վհառչէ սէյնէ էր ե-ին ի շարժէ, ե առնէ, բայց երեխ էին շարժող ոչ շարժեալ, երբորդ եղանակաւ ասէ ի ինչ լինել պահանջ առնելոյն այլոյ, ըստ որում շարժէ զնա յառնելոյ. յորում ոչ լինի նմանեալ փոխանին, կամ պահպանութիւն ներքինութեան զբօսնի, այլ հրէշտակացն զբօսնին առ առնելոյն, զորօրինակ հարկ է պահանջ հոգեան ասոյն, այնո՛ ՚ի հրէշտակացն զնայ որոյն ՚ի հոգեանէ շարժելոյն զնա։ Իսո հառչէ ասորին բնաւին առ քառօք ոչ առնէ բայց երեխ շարժելոյ... վերս գայ հարկաւ՝ լինել Աֆ պահանջ առնելոյն ամ բնական էրայ, երբոր շարժի ե հրէշտակացն զբօսնին առ ՚ի առնելոյ։ Ընդհրդոյ եղանակաւն է պահանջ առնելոյն ձեռայն, ոչ ոչ ինչ ման ասրաօրն է պահանջ առնելոյն զբօսնայն. ե ըստ այսմ եղանակի ես պարտ է ասել, ըստ Աֆ է պահանջ ամ բնական առնելոյն։ ՚Ի վախճանի այսպես լուսաւորակէ զպրան. Ընդ՝ ըստ այսմ է Աֆ պահանջ առնելոյն էրայ, ե ըստ որում պահպանէ զայն, ե ըստ որում հրէշտակացն չառնելոյն, ե ըստ որում զբօսնին ոչ ամ զբօսնին առնելն։ Իսո՝ ՚ի յառելոյ հրէ ասէ, ըստ Աֆ է ե ըստ զբօսնի, ե ըստ է ՚ի ներքին ամ էրայ, ոչ երբոր տառնելոյն, այլ երբոր պահ պահելոյ էրայ ՚ի գալ, վերս գայ ըստ նա ինձ ամ գործոյ անընդհատական գործէ, ոչ արտաքին զբօսնելոյն կամայ, ե բնաւին։

Լա՛ւ. բ. խ. 109. պ. 1. բոլ. ասէ. Օսր օրինակ ամ տարմաւոր շարժմանս վերջինն ՚ի շարժմանն երկնային տարմոյ երբոր յառաջին տարմոյ նաւոր շարժէ, նոյնպէս ե ամ շարժմանս, երբեմ տարմաւոր, ե երբեմ հոգեւոր, վերջինն յառաջին շարժմանն պարզապէս, որ է Աֆ։ Իսո յայն առն որչափ ե բնաւին բնէ տարմաւոր, կամ հոգեան գերազանն, զերայ երբոր շարժէ, զերայ ՚ի ներքինութեանն է։ Ընդ այս է կարծիք սէյն Մովսէսէ, Դանեան եւ երևելի ածարանք Ընկերութեանն։

Տե՛ս ՚ի փոքրիկ դիրս եղանակի ուսման ՚ի Համալսարանի անդ Հռոմայ, յամին 1586. շարադրեալ ՚ի վեց հարց Հայեանց, զորս կարգեաց առ այն գերապատիւ Հայրն ընդհանրական, հինգերորդ կանոն է օրինակ զայս. Հայեծբեանութիւն, ոչ չէ-չգոյացանէ ՚ի չէրերորդ տանէն առհասարակ-ութիւն՝ գէ. 14. Ներ-ս գերի երկնային չարժապետութիւն՝ սէյն Մովսէսէ, բայ ՚ի առաջացն։ Իսկ ՚ի սահաւս անդ, զորս ՚ի բաց առնուն, ՚ի հին 6. կայ գրեալ այսպէս. Երերորդ պարտաւորն են գերապէս, ե գերանութիւն գերէն Աֆ. ե յորժամ գերէն, նաև Աֆ ապրե ՚ի ն՝, յամ չարժէ գե։ Այս փորձիկ գիրք պահեալ կայ ՚ի Մովսէսա ՚ի վանս սէյն Մովսէսէ մայի Աղուիանացւոյ, ոչ վկայէ հայրն Աստուածաբանութիւն Անասուցն. ե թէ բազում անգամ նա ինքն ընթերցեալ է զայն, ե զայս՝ զոր յառաջ բերաք ասա, իւրով իսկ ձեռամբ ընդօրինակեալ է անտի։ Հետ այնորիկ միւս ևս տպագրեցաւ Վենետիկ, յորում ոչ գտանին այն բանք. իսկ թէ երբ միտս, կամ առ ինչ, ոչ գիտեմք։ Հաստ է մեզ այն, զի այսպես համարին վեց հարքն հնդկեանք առաջնոյն։

Երկրորդ՝ նա ինքն Անդրեասի խոստովանի՝ ՚ի գիրս համաձայ. խ. 14. պ. 13. վիճ. 26. Թէ այս կարծիք՝ որ ՚ի մի նախընթաց չարժութեն, է աւանդեալ ՚ի սէյն Մովսէսէ։ Ասպա և Նումերիկեան Հայեանք՝ գիրք 2. փիզ. գլ. 7. խ. 15.

Հաստատի ֆիլիպեան նախաշարժանն պատճառ, զոր առաջ ՚ի սէյն Մովսէսէ։

Առաջին պատճառն առաջի դնի այսպես։ Աֆ է առաջին չարժիչ, ե առաջին արարչական պատճառ, ըստ որում ստորակարգին անընդմիջապես ամ երկրորդ պատճառք, ե համօրէն արարչագործեալ չարժողք, յառնելն, ե ՚ի չարժելն. իսկարդ՝ ՚ի բաց առեալ զքիրիզական նախաչարժութեին, ոչ ևս պահի Աֆ յառաջնութեի պատճառի, ե ոչ ստորակարգուն երկրորդ պատճառաց յառնելն. տպա։ Այնժ. է հաստատուն սկիզբն ցուցեալ ՚ի սէյն Մովսէսէ, յաճախանից, ե ՚ի փիլիսոփայից, մինչե յանդուգն լինել որ զայն ժխտեսցէ, քանզի զորօրինակ Աֆ է իսկապէս առաջին էակ, ուրում ամ էակք անընդմիջապես հաղորդին, նոյնպես ևե առաջին արարչական պատճառ, ըստ որում ամ երկրորդ պատճառք անընդմիջապես ստորակարգին, ե զորմէ կախեալ կան ՚ի գործելն։

Հայց. փաքր։ Ստորակարգութեի պատճառաց ՚ի գործելն յայտ է, զի առաջինն չարժէ, ե մեր-

մերձնցուցանէ զերկրորդ պատճառս ՚ի գործել, և երկրորդքն ոչ գործեն՝ բայց եթէ շարժել յառաջնոյն ։ Այսպէս սրին Թովմաս. ա. մ. խ. 105. պ. 5. Արիւնն էցեն բաղում խոքնէաւ սրտոյզ, գէշ երկրորդ սրտոյզն առաջն զբոլոքիք առաջին սրտոյզն. յոմանց առաջին սրտոյզն շրջէն զերկրորդն ՚ի յառնելն, և ըստ այսմ ասէին զնոսա զբոլոքիք ՚ի յառնելն ։ Այս յայտ է ևս, ոչ միայն ՚ի ծանօթութիւնէ անտի ստորակարգուն ՚ի յառնելն, այլև մակացութիւն, և քաջայայտ օրինակօք ։ Այսպ այսմ ՚ի բարոյականս, և յարուեստականս ստորին արուեստաւորք ըստ այնմ են, և ասին ստորակարգեալք առաջին արուեստաւորի ուժիք, զօրականք՝ զօրավարին, միտնձունք՝ արքային, ըստ որում առնեն զս բարոյական մերձնցուցման և բաղդորոշութիւն, զոր ընկալան արուեստաւորք ՚ի ճարտարապետէն, զօրականք ՚ի զօրավարէն, միտնձունք յարքայէն. այնպէս զի եթէ ստորին արուեստաւորն առանց բարոյական մերձնցուցման վերագոյն ճարտարապետին արասցէ, զօրականն առանց հրամանի զօրավարին մտարհցէ, միտնձն ըստ հաճոյից իւրոց՝ և ոչ ըստ արքային կամաց վարեսցէ զանձն, նոքին իսկ խանգարի ստորակարգութիւն ։ Իսկարդ՝ շարժումն, որով առաջին շարժողն, կո՛ առաջին պատճառն ՚ի սեռի արարչական պատճառի, շարժէ և մերձնցուցանէ զերկրորդն, է ֆիզիկական նախաշարժութիւն, քանզի ոչ վերագոյնդ ասէաք, և ըստ ինքեան իսկ յայտ է, շարժումն շարժողին է բնութիւն և պատճառականութիւն յառաջագոյն քան զշարժումն շարժելոյն ։ Այսպ ։

Հաստատի ։ Յառաջնոյն պատճառի ԱՅ՚ն, և ստորակարգութիւն երկրորդ պատճառաց ըստ նոքաւ յառնելն՝ ոչ կարէ միաժամանակ զընկալնելն, և ոչ բարոյական շարժուն, և ոչ տալոյին Այ՚ն երկրորդ պատճառաց զգոբութիւն առնելոյ. ապա միայն ֆիզիկական նախաշարժութիւն, կամ նախաժամանակ զընկալնելն ։ Հետևաբար յայտ է ՚ի բաւական թուէ լոյ մասանցն. քանզի չէ հնար նշանակել ինչ, որով մարթի իցէ պահել զստորակարգութիւնն պատճառաց ։

Յուց. առաջին մասն առաջարկ ։ Ոչ միաժամանակ զընկալնելն , վասն միաժամանակ զընկալնելոյն ոչ շարժէ զերկրորդ պատճառն, ոչ ազդէ ՚ի նա, ոչ առնէ՝ զնա արասցէ, այլ առնէ ընդ նմա, և ազդէ միայն ՚ի գործն, ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէր միաժամանակ, այլ նախաժամանակ, և ահա այն է՝ զոր խնդրեմք ։ սակայ որպ Այ՚ն պյնոքիկ է պատճառակից, այլ ոչ առաջին պատճառ ։ Այ՚ն չէ ինչ ընդդեմ, թէ կատարելագոյն, և առաւել արժանապատիւ է զընկալնելոյն՝ քան զերկրորդ պատճառն, զի այդ առնէ, և ցուցանէ, թէ պատճառն է կատարելագոյն, և առաւել արժանապատիւ, կամ առաջին ՚ի բանի արժանապատուհել, և կատարելագոյն, այլ ոչ առաջին ՚ի պատճառելն, և ՚ի սեռի արարչական պատճառի, զորմէ է խնդիրս ։

Հակիրճ ։ Միաժամանակ զընկալնելոյն է ևս առ առնելոյն արարածոց, և ոչ միայն առ գործ նոցա, ապա ։

Պնեմ զան. զառաջարկ ։ Միաժամանակ զընկալնելոյն է ևս առ առնելոյն արարածոց, ըստ որում է գործ, ընդու. կրկնաբար՝ ըստ որում է առնելոյն, կամ ըստ որում է կերպարար յերկրորդ պատճառէ, ուրա ։ Առանցին Այ՚ն ոչ շարժէ միաժամանակ զընկալնելոյն զերկրորդ պատճառն յառնել, և ոչ առնէ՝ զի արասցէ, այլ առնէ միայն ըստ նմա. ապա թէ ոչ՝ ոչ վերագոյնդ ասացաք, ոչ ևս լինէր միաժամանակ, այլ նախաժամանակ. իսկ առ ստորակարգուն ՚ի յառնելոյ չէ բաւական յառաջ անելն զառնելոյն ըստ երկրորդ պատճառին, և ոչ առնելն ըստ նմա, այլ պահանջի շարժել զնա, և բաղդորոշել առ ՚ի առնել, և առնել՝ զի արասցէ ։ Տես և ՚ի ճառս միջակաց գիտութեան. յօդ. 6. և ՚ի ճառս վճռոց՝ պ. 3՝ յօդ. 4.

Յուց. երկրորդ մասն առաջարկ ։ Ոչ բարոյական շարժուն, քանզի բարոյական շարժումն այն կարէ կայացանել զստորակարգուն ՚ի բարոյական կարգի, և ՚ի սեռի վախճանական պատճառի, բայց ոչ ՚ի ֆիզիկական կարգի, և ՚ի սեռի արարչական պատճառի, զորմէ է խնդիրս մեր ։ Այսպ Այ՚ն է առաջին շարժող, և առաջին պատճառ ՚ի ֆիզիկական կարգի, և ՚ի սեռի արարչական պատճառի, և ոչ ՚ի սեռի բարոյական, և վախճանական պատճառի. ևս թէ ոչ լինէր միայն առաջին շարժող, և առաջին պատճառ նկատմամբ անձնիշխան արարողաց, որք ևեթ ընդունակ են բարոյական շարժուն, և ոչ բնական արարողաց ։ Տես ՚ի ճառս վճռոց, զոր արդ յառաջ բերեմք ։

Յուց ։

Չորս. երրորդ մասն առաջարկ: Ոչ տալովն Աստուծոյ երկրորդ պատճառաց զգօրութեի առնելոյ: Ասախ՝ զի զայս կարծիս իբրև զմեծագոյն առաքինութիւն՝ յ. ընդդ. հեթ. գլ. 88: Երկրորդ՝ զի զայս ընկալաւ Պետրոսիոս, և նովաւ գտատպարտեալ: Երրորդ՝ զի միաբանի ընդ կաթուղիկոսին Յովհաննիսի, որ ուրանայ զանմիջական ազդեցութի Աստուծոյ ի գործոցն ի բարձրացոյց, զոր ամենեքին հերքեն: Ոչ ընդդրդ՝ զի ոչ կացուցանէ զատոլիկարդութիւն երկրորդ պատճառաց ընդ առաջնով ի պատճառելն, այլ ի գոյն նովին, ոչ յայտ է յայտագրեցոյս: Տես ի ճառս վճռոց, ի նախայիշատակել տեղոջ:

Երկրորդ պատճառն այսպէս առաջի դնի: Պատճառն ընդ ինքեան անտարբեր և անբացորոշ առ իւրաքանչիւր, կամ յոյժ առնել, առ ի զայս ինչ՝ կամ զայն ինչ առնել, ոչ կարէ բացորոշիլ յաւէտ առ միմ՝ քան առ միւսն, եթէ ոչ ֆիզիկական նախաշարժուն. իսկարդ՝ մարդն է անտարբեր առ ի առնել կամ յոյժ առնել, առ ի զայս ինչ՝ կամ զայն ինչ առնել. ապա փոքր. հաւասար է. վզղի յայսմ անտարբերութեան հաստատեալ կայ անձնիշխանութի մարդկան: Հնուց. մեծ: Պատճառն ընդ ինքեան անտարբեր և անբացորոշ առ այս ինչ՝ կամ առն, ոչ կարէ զանձն բացորոշել առ միմ յաւէտ՝ քան առ միւսն. զի որովհետև ենթադրի անտարբեր, չէր ինչ պատճառ, որպ վը յայս ինչ յաւէտ՝ քան յայն ինչ հակեսցի, և ոչ իսկ յանտարբեր պատճառէ ընդ որում անտարբեր՝ հնար է գալ բացորոշել գործոյ առնել՝ քան ի ցրտոյ յառաջ գալ ջերմութիւն: Ոչ ոչ իսկ կարէ բացորոշիլ միաբանական զուգընթացութի. վզղի ընդ հակառակորդաց իսկ միաբանական զուգընթացութին մատուցանի անտարբերաբար առ երկաքանչիւրն ևս, և այն զի ոչ ազդէ ի պատճառն՝ առ ի բացորոշել զնա, այլ ենթադրէ բացորոշեալ: Աստ ոչ բարոյական շարժութեամբ. վզղի՝ ոչ և յաւէտն ասացաք, բարոյական շարժուիքն ոչ շարժեն զկամն, եթէ ոչ առարկապէս, և յանկուցանելով, և ոչ ի ներքուստ փոփոխելով զնա. վզղ եդեալ զինչ և իցէ բարոյական շարժութի, կաքն դեռ ևս է անբացորոշ և անտարբեր առ այս ինչ՝ կամ առ այն: Ապա մնայ, թէ միայն ֆիզիկական նախաշարժութի հնար է նմա բացորոշել:

Երրորդ պատճառ: Ընդ է արարչական անընդմիջական՝ և ընդհանուր պատճառ ամենայնի, և ամ եղանակաց նմ. ապա է ֆիզիկական անընդմիջական պատճառ առնելութ կրկնաբար ըստ որում է առնելութի, և ըստ որում կերպարար յաւազ գայ՝ և կախ զկամաց՝ զի առնելութին ըստ այսմիկ բանիւ, և այս նորին յառաջադութի, և կախումն զկամաց, է ինչ ի բնութի իրաց, այս է՝ եղանակ էակի, և նոյն ինքն անձնիշխանութին ի գործադութի, որով արդիւնաւորիք, կամ պարտաւորիք. իսկարդ՝ ոչ կարէ լինել անմիջական արարչական պատճառ առնելութ ըստ այսմիկ կերպականութի, բայց եթէ ֆիզիկական նախաշարժուն, որով մերձեցուցանէ զկամն առ ի առնել, և առնէ զի արասցէ. զանկզ միասնական զուգընթացութին առնէ յօրժամ առնէ, և ոչ առնէ՝ զի արասցէ. իսկ բարոյական շարժուիքք է բարոյական պատճառ միայն. և ոչ արարչական՝ և ֆիզիկական: Տես ի ճառս վճռոց. վճռ. 8. պ. 3. յօդ. 4. զառաջին պնդին հակառակորդաց:

Այլ ծանիր, զի գրեթէ բովանդակ՝ զոր ինչ միաձգամ ասացաք ընդդէմ միջնական գիտուեաս, և զոր գրեցաք ի վզղ նախարացորոշիչ վճռոց, և ի վզղ ըստ ինքեան գործունեայ ընորհաց, հաստատուն զֆիզիկական նախաշարժութին. վզղ այնորիկ տես ի նոսա:

Իսկ զառարկութիան, զոր յառաջ բերն ի վկայութե, ի վնասուէ ազատութե, յանբաւականութե նպաստից, և ի հպատակութե կալվինեան աղանդոյն, դտցես լուծեալ ինքնայայիչ. վճռ. ի վզղ վճռոց. պ. 4: Իսկ զոր յառաջ բերն ի վնասուէ սրբութեանն Աստուծոյ, լուծաք անդ. պ. 5:

Ըստ բազմաց ևս փափաքէ, ընդերբցի զդիրս Աեղբայ ի վզղ շարժութե առաջին շարժողին, և զդիրս Հօրն Աստանիոսի Աասուղայ՝ անուանեալ, Աէն Յովհան՝ է-ը Դէնէ. Հատ. 1. վճռ. 1. և 2. այլ առաւել զՀօրն Աստանի Յովհնոյ՝ ի Աէթաֆիզիկան. վճռ. 2. խ. 3. որ զայս խնդիր ըստ կարծեաց խնդ՝ Հաստատուի, և քաջայայտ բացատրութի առ ամենեցուն խնդացուած ճառիս:

Պ. ԻՄԱՐԲԱՆՈՒԹԻՒՆ. Գ։

Ի վերայ արդարացուցման մեղաւորին։

Սկիզբն Ժողովոյ Ժ. ՈՒՅ։

Կրկին են գործք շնորհաց, այս է՝ արդարացուցումն մեղաւորին, և արդիւնք արդարոյ։ Զառաջնոյն ձառեցաք յայսմ վիճաբանութեանէ, և զերկրորդէն ի յաջորդ վիճաբանութեանդ։

Գ Ր Ք. Ը։

Էդիթօ՛ յարդարացուցման մատուչին՝ Դէղն Խոսէ ընկէն, և Բառնի՛ն, և Պ՛ել Գոյն ծածկին։

Ասելի է։ Յարդարացուցման մեղաւորին մեղք չի՛ ոչ միայն ծածկին, կամ ոչ հաշուին, այլ իսկապէս թողուալ լինին, ջնջին, և բառնին։ Ի ընդդէմ Լաւտերականաց, և Կալվինեան կանոց, տահմանեալ ի Ժողովն Տրիտենդեան՝ գում. 5. կան. 5։

Հայց. Նախ՝ քանզայայտ եզերօք սրբ գրոց։ Սաղմ. ճ. 3.* Վրատեա՛ զանօրէնութիւնս իմ։ և 113.** Օձի՛ անօրէնութիւնս իմ յառաջի կինեն։ Եսայ. խգ. 25.* Ես ե՛մ ես եմ ներ, որ ջնջեմ զանօրէնութիւնս քո վը՛ իմ։ Ովս. ժգ. 3.* Կարօղ ես ներել զիմդ (ըստ Լատ. բառի՝ զանօրէնութիւնս)։ Մարկ. ե. 18.* Ո՞վ կարէ ներել զմեղս, որ բառնայ զանօրէնութիւն։ Հովհ. ա. 29.* Ահա՛ Գառնուկն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեղս աշխարհի։

Հայց. երկրորդ՝ այլովք եզերօք սրբ գրոց։ Ապ՛ագն մեղքը ի՛ներքուստ սրտիւորի և գոյնի, ոչ ասացաք ի՛ ճառս մեղաց, և առնելոյն միաբանին. իսկարդ՝ ըստ սրբ գրոց՝ մարդն յարդարանալն իւրում լաւանալ լինի՛ ի մեղաց, սրբի, մաքրի, և սրբանայ. Սաղմ. ճ. 10.* Լուա՛, և ուրախ ուղիղսն եղիցի։ Ղեզեկ. լգ. 25.* Հանեցից ի վերայ ձեր ջուր սո՛ր, և սրբեսջիք յամէ պղծութենէ ձերոց։ ա. Հովհ. ա. 7.* Արիւնն Իսուսի Քրիստոսի նո՛ր սրբէ զմեզ յամէ մեղաց։ Այդ՝ եթէ մեղքն միայն ծածկին, ստուերել ասի՝ թէ մարդն ի՛նոցանէ մաքրի, լուացեալ լինի, սրբի, և՛ն. քանզի ոմ է, որ զմարդն աղտեղութիւն պղծեալ՝ ասէ լինել մաքուր, և լուացեալ. մի ծածկելոյն վերարկուաւ զաղտեղութիւնն։

Հայց. երրորդ՝ ի սկզբն Օգոստինոսէ։ Ա՛ն վերջապէս՝ գիրք 1. առ Վանիփակ. ընդդ. երկուց թղթոց Պելագ. գլ. 12. յասելն Պելագեանից, թէ ուղղափառք ուսուցանեն, թէ մկրտութիւն ոչ լուանայ զյանցանս, այլ յայտնէ, և ասէ արմատք նոցա, սկսեալ. Նախ, քան զքրիստոնէին գայ հեղոյ զնէրոնէնդ, և բառնայ զանցանս, ոչ յոպոթե։ Ու եզրակաց. 2. ի Սաղմ. լա. մեկնել զայն բանն.* Երանի՛ որոյ նողթութիւնք են թողեալ, և ընդ ի՛ղջ, և ծածկեցան մի յանցանս նո՛ր։ Յորս կարի ինչ ապաստանին հերետիկոսք, ասէ. Ոչ նմանէ ծածկել հղեալ, նէր ընչ են անդ, և ինդրանի նշեն։ . . . . Ընդ՝ Ոչ ծածկոյն զնէրս, և ոչ դա. տանդ էրնէ գոռ ամաչեսցէ։ Նախայնս ծածկել բծնէլն ոչ ազնացուցանէ. բնծնէլն ծածկոյնս, և ազնացուցանէ, զի ապիկանէոյ ծածկէ. ընդ ծածկոյնէ բծնէլն՝ ազնանայ վէրս, նոյ ընդ ծածկոյնէ վէրսոյնէլն՝ նոյ գնացուցանէն վէրս։ Ընդ՝ ըստ սմին Օգոստինոսի ի՛ ծածկէ զվէրս, զի ծածկելով ողջացուցանէ, զրօրինակ բժիշկն, որ սպեղանեաւք ծածկէ զվէրս, և ողջացուցանէ։ Որ է քաջայայտ վկիւ ընդդէմ հերետիկոսացն։ Օրանս պղծեցի՛ զհարց տո՛ս, եթէ կամք էցեն, առ Ինել լարմինոսի. գիրք 2. ի վերայ արդարացուցման. գլ. 8։

Հայց. չորրորդ՝ յանտեղութենէ։ Նթէ յարդարացուցման ամբարշտին մեղք ջնջին, և միայն ծածկին, և ոչ ջնջին և եղծանին, զկնա գայ նախ՝ թէ մարդն լինի միանգամայն արդար, և անիրաւ. արդար, զի արդարացուցանի. և անիրաւ, զի ջնջ ի՛ նմա, որ հաւէս է անիրաւութեանի։ Օշնա գայ երկրորդ՝ եթէ ընդ սիրէ զմեղաւորս իրրև զբարեկամս իւր, և ի կարգի առ յաւիտենական երանութեանն, ընդդէմ այնմ բանի՝ Իմաստ. ժէ. 9.* Ատելի են Աստուծոյ պեղծն, և ամբարշտութիւնդ նո՛ր։

Գ Ր Ք. Թ։

Էդիթօ՛ առ Հատուածն, և ի նողթութիւնդ Դէղց. որ է արդարացուցման ամբարշտին, պահանջ հեղինակն շնորհաց։

Ասելի է (1)։ Պաւուեթի, և Թողութի մեղաց, որ է արդարացուցումն մեղաւորին, ոչ լինի արտաքին համարմամբ արդարութի՛ որով Ընդ է արդար, կամ արդարութեանն Պոի. այլ իսկական, և ներքին արդարութեամբ, կամ

(1) Ըստ գ. 2.

· կամ՝ հեղմամբ ունակական ընդհայց ։

Ի՛ հաւատոյ գործեալ ընդդէմ Հաւատրսականաց, և Կալվինականաց՝ սահմանեալ՝ ի ժողովն Տրիտենդեան՝ գում. 6. կան. 11։

Յաւգ. Նախ՝ ի սէր գրոց, զորս յառաջ բերաք ի նախընթացսն պ. ցուց. 2. յորս ասի, թէ մեղաւորն լուացեալ լինի, սրբի, նորոգի, և արդարանայ. քանզի չէ հնար ունաք լինել լուացեալ, սրբեալ, նորոգեալ, և արդարեալ, բայց եթէ նախ ընկերին ինչ իւիք, որով յարանձանիք, և լինի այնպիսի ։

Արկրորդ՝ սէր գիրք բազում անգամ ասէն ունել մեզ յանձինս զնորս, զսէր, և զարդարութիւն, որով եմք արդար · Յովհ · ա · 16.* Ի լուսինն անդր նէ ձեզ աճենին սուրբ ընկերք ի ծնանել ընծրոց ։ Հռոմ. ա. 5.* Սէրն Աստուծոյ պնորհս ։ Լուկս. է. 7.* Ապաքէ ասեմ քեզ՝ թողեան են նմայ մեղք նորա բազումք, զի սիրեաց բազում ։ Հռոմ. ե. 5.* Սէրն Աստուծոյ է ի սիրտս մեր ի Հոգին սուրբ որ տուաւ մեզ ։

Երրորդ՝ (1) արդարացուցեալ մեղաւորին՝ է գործ սիրոյն Աստ. իսկարդ՝ սէրն Աստ ոչ է միայն սովորական, այլև արարչական, որ առնէ զարարածսն սիրելի ի ներքուստ, հաճոյական, և արդար, ոյր ցուցաք ի վերոյ · վէմ. 4 · պ · 1 ։

Չորրորդ՝ կերպական պատճառն զանազանի յարարչականէն · իսկարդ՝ արդարութիւն Աստ է արարչական պատճառ արդարութեանն մերոյ · ապա ոչ է կերպական պատճառ նմին ։ Հաստատ ։ Արդարութիւն մեր՝ է զի աճէ, և է զի նուազի · իսկարդ՝ արդարութիւն Աստ և Քրիստ է միշտ միօրինակ · ապա ։

Ընդարկեն հերետիկոսք զասն ինչ սէր գրոց, որք երևին ցուցանել՝ արդարացուցման մերոյ լինել կերպակս արդարութիւն Աստ ։ Հռոմ. ե. 19.* Ընդունելութիւն հոգւոյ որդեդրութեան եղեալ ։ Յա գործս 18.* Աղօթք քո եւ ողորմութիւնք քո ելին յիշողութիւն առաջի Աստուծոյ ։ ա. Կորնթ. ա. 30. Քրս ասի եղեալ* ողորմութիւն, և արդարութիւն մեր ։

Պիտեմ ։ Ոչ յայսոսիկ, և զոյգին նմանս ոչ է պարտ իմանալ ի կերպական միտս, այլ ի պատճառականն, ըստ որում Աստ է արարչական և արդիւնական պատճառ արդարացուցման մերոյ · յոր միտ ասի անգ,* Ընդունելութիւն մեր · Յովհ · ժա. 25.* Ընդունի, և կենդ։ և ձ. Օրին · Ccc

ձ · 20. ասի,* Կենդ հոգւոյ, և երկայնութիւն տուողի ։

ԳԼՈՒԽ · Գ ·

Ի վերոյ հերքեցաք զի, որ ենդրին յարդարացուցումն ի հաւատ ։

Յոդնին Տրիտենդեան՝ գում. 6. գլ. 6. Նշանակէ զվեց ներգործուածս, որովք ի հաւատալ մեղաւորն արդար պատրաստել զանձն առ արդարացուցումն · այս է՝ ներգործութիւն հաւատոյ, զերկիւղն, զյուսոյ, զնուիրական սիրոյ, զապաշխարութիւն՝ կամ զղջման, և ապա զառաջադրութիւն ընդունելոյ զսկզբնական սրբութիւն · նաև ի թողութիւն մեղաց, սկիզբն առնելոյ նորոգ կենաց, և պահելոյ զպատուիրանսն Աստ, և այս առաջադրութիւն փակի ի զղջման անգ։ Ուշադրութիւն է ի վերոյ հաւատոյ, որ պահանջի առ արդարացուցումն, ընդդէմ հերետիկոսաց ։

Լուտերականք, և Կալվինականք զնանազանեն զկերկին հաւատս ։ Ողորմելին կոչեն պատմական, որով հաւատամք զայն՝ որ միանգամ պարունակին ի սէր գիրս · մեք զայն կոչեմք քրիստոնէական, և ուղղափառական ։ Օգերկրորդն կոչեն խոստմանց, որով հաւատամք, թէ Աստ խոստացաւ զթողութիւն մեղաց ։ Նա զերկրորդս զայս դարձեալ բաժանեն ի հանրական, և ի մասնաւոր ։ Հանրական կոչեն, որով հաւատամք, թէ Աստ ամ հաւատացելոց առհասարակ խոստացաւ զթողութիւն մեղաց, և զփրկութիւն ։ Մասնաւոր կոչեն, որով իւրաքանչիւրք հաւատայ, կամ հաւատասցէ վստահանայ, թէ մեղք իւր թողան վն արդեանցն Աստ. քանզի զայս հաւատս չարաչար չխոթեն ընդ վստահութեան, որ վերաբերի առ յոյսն, և առ կամն, և ոչ առ միտս · զի ըստ սմին թուիմայի՝ վստահութիւն է յոյս զօրացեալ ։

Արդ՝ պնդեն, թէ այս հաւատք, կամ վստահութիւն մասնաւոր՝ խնդրի յարդարացուցումն, և թէ առ միայն արդարացուցանէ ։

Ասելի է նախ ։ Հաւատքն, որ խնդրի յարդարացուցումն, ոչ է վստահութիւն, որով հաւատայ՝ կամ վստահանամք, եթէ թողեալ են մեզ մեր վն Աստ, այլ՝ որով հաւատամք ամ ճշմարտութեանց առ Յն յայտնելոյ, վն նորին վկայեաց, և ճշմարտութեան ։ Այսպես առ-

(1) Նոր ։

Ժողովոյ Տրիտենդեան՝ գլ. 6. կան. 12։

Հաւց. Նախ՝ քաջայայտ վկայութիւք սի գրոց. Ա՛նդր. ի վերջին. * Յայտնեցեալ է ամենայնի եւ ծանուցեալ ոչ միայն ասացեալ (այս է՝ աւետարանին եւ ձշմարտութեանն՝ ինձմէ եղելոց) եւ ոչ։ Հռոմ. ժ. 8. Այնինչ ե՛ք բանն հաւատոյ՝ զոր քարոզեմ։ զի եթէ խոստովանեսցես բերանով քո Տէր զՅ. եւ հաւատասցես ի սրտի քում, թէ Աստուած զնա յարոյց ի մեռելոց, կեցցես։ Այս՝ Աստուած, եւ յարութիւն նր, և ոչ միայն ողորմութիւն Ա՝ որ թաղու զմեղս, և առարկայ հաւատոց փերկչին։ Հովհ. ժ՝ա. 25. յասել Տ՛ն ցՄարթա. * Ես եմ յարութիւն և կեանք. որ հաւատայ ինձ, թէ մեռցէ ի յաւիտեան։ զնէ Մարթա * Այո Տէր՝ ես հաւատացէ, եթէ դու ես Քրիստոս Որդի Ա՝, որ յաշխարհ գալոց եկիր։ Այս հաւատքն, որ խնդրի առ կենաս յաւիտենական, և հաւատալ զածուխ մարդացեալ բանին։ Յովհաննէս ի վերջին գլուխն ի, աւետարանին իւրոյ՝ յայս աւարտէ զբանն. * Այլ այլազի ինչ գրեցաք, զի հաւատայցէք, եթէ Յ=ՍՒՆ ե Որդի Ա՝։ և զի հաւատայցէք, և վկեանս յաւիտենական ընդունիցէք յանուն նր։ Այս նորին է, ոչ յատուկն։ Մեղուամբ զայլ ևս յոգնամիւժ վկայուիս սի գրոց, զի մի յերկարեսցուք զբանս։

Հաւց. Երկրորդ՝ յաւանդութէ։ Նկեղեցին ունի ի սկզբան անդ, նշմարեալ և այժմ, ի խնդրել զայլ, քայց եթէ զայն, որով հաւատաքն մասանց հաւատոյ բռնադակելոցն ի հանգանակին, և ոչ զայն, որով հաւատաքն կամ վստահանամք, եթէ թողեալ են մեղք մեր։ Կանզի ոմ ոք երբէք յաւաքելոց, կամ յեպիսկոպոսաց, և կամ յայլոց պաշտօնէից, զնաւտացեալն առ ինքն մի արդարանալոյ՝ այսպէս ասոյց. Հաւատամ, թէ թողեալ լինին քեզ մեղք քո, և վաղվաղակի թողանին։ Արդարև անտեղի լինէր, և բարեպարիշտ լսելեաց վնասակար՝ այսպիսի վարդապետութիւն։

Հաւց. Երրորդ։ Հաւատքն հաստատեալ կան սոսկ ի վկայութենէն Ա՝ որ յայտնէ, որ ոչ խաբել և ոչ խաբիլ կարէ. իսկարդ՝ ոչ աւրինք յայտնեցաւ ինձ, կամ այլ մանաւանդ ասեմք, թէ մեղքն թողան. ապա ստոյգ հաւատով ոչ կարեմ հաւատալ զայդ։

Չորրորդ։ Արդարացուցիչ հաւատոցն պարտ է յաւաքել ի զարդարացուցեալն, զի է պատճառ նր. իսկարդ՝ այն հաւատք հերետիկոսաց ոչ յաւաքէ, այլ դնետ գայ արդարացուցման, ապա թէ ոչ՝ սուտ լինէր. քանզի սուտ է հաւատքն, որով հաւատամ, թէ թողեալ են ինձ մեղք իմ, եթէ չև ևս են իսկապես թողեալ։ Նմանէ ասիցես. այսուիկ հաւատով ոչ հաւատամք՝ թէ թողեալ են մեղքն, այլ թէ աստ և այժմ թողանին. միշտ հաստատ մնայ, թէ այն հաւատք են յետնագոյն ի զայս թողութի. վասն այս առաքիկայ թողութի է առարկայ սորին հաւատոց. արդ՝ ներգործութիւնն ոչ առնէ, և ոչ տեսակացուցանէ զառարկայն իւր, այլ ենթարկէ զայն, և՝ ինմանէ տեսակացուցանի։

Ընդհանուր է երկրորդ։ Ոչ այն մասնաւոր հաւատք արդի հերետիկոսաց, որ սնոտի է, և ոչ ինչ, և ոչ ճշմարիտ և քրիստոնէական հաւատքն միայն բաւական է առ արդարացուցումն։

Ընդհանուր սահմանեալ ժողովն Տրիտենդեան՝ գլ. 6. կան. 9. ընդդէմ Լուտերականաց, և Կալվինականաց, որոց նախընթացք եղև Միմոն մոգն, ըստ վկայութեն Լուկասայ՝ գիրք 1. գլ. 20. որ պատմէ, թէ Պետրոս, Յովհաննէս, Յակովբոս, և Յուդա զնեցուցին իւրեանց գրեցին ընդդէմ այսր մոլորութեն։ Ա՛յ՝

Հաւց. Նախ՝ ի՛նոցին իսկ սրբոց առաքելոց, որք մանաւանդապես գրեցին ընդդէմ այսր մոլորութեն։ Այն Յակոբոս՝ գլ. 2. 14. * Օ՛ԻՆ օգուտ ինչ եղիցէ ի, եթէ ասիցէ ոք հաւատս առնել՝ և գործս ոչ առնիցէ. զնէ կարիցէ՞ հաւատն ապրեցուցանել զնա։ . . . Հաւատք եթէ գործս ոչ առնիցեն, ինքեանք են առանձինն։ Օր յետ բազմից ցուցանելոյ, բռնադակէ զգլուխն այսպէս. * Տեսանե՞ս, զի ի գործոց արդարանայ մարդ, և ոչ ի հաւատոյ միայն.... զգործելոյն տարին տառանց հաւատոյ ինքեանք դատաւորք են։ Գատաւորիչք են այս բանիք, և չունին պատճառ մկնուել։

Այն Պետրոս ի Թուղթն ի. գլ. ա. 10. յետ յորդորելոյ առ զանազան գործս բարեաց, բռնադակէ զբան իւր. * Ա՛յդ եղբարք՝ առաւել ևս ուխտադիր զբաղեցէք՝ զի բարեացն գործովք հաստատեալ զձեր ընտրութիւնն պահիցէք։ ապա հաւատքն չեն բաւական, եթէ չիցեն գործք։

Այս ամ այնչափ յայտնի են ընդդէմ արդի մոլորութեան, մինչև աւրանալ հերետիկոսաց լինել թղթոյս այսոցիկ կանոնականաս։ Այլ և կեղեցին կանոնականա Ճանաչէ զասա՛ի բազում ժողովս, և՛ի վերջոյ՝ ի Տրիտենդեան ժողովն։

Ա՛մէն

Ա՛ԱՒԼ յայտնապէս սիրն Պօղոս, յոր չարաչար ապաստանին նոր աղանդապետքս, զայս մերթուքիւ ի բաց հերքէ. ա. Կորնթ. ժգ. 2. * Ի՛ՆԷ ոմանեցի՛ զմի հաւատս՝ ինձէ ջնջելոյս ի ձեռնէ, և՝ ոչ ոչ ոմանեցի, ոչինչ եմ ։ Գաղատ. ե. 6. * Ի ՎԱՏ ՀԱՅԻ ոչ ԻՆՉ ՕԳՏԻ ԻՆՔ ԿՈՐՈՂ Է՝ և ոչ ԱՆԻՐԱՒԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ. այլ հաւատք ակերաւ յաշխատիլ ։ Հռոմ. դ. 13. * ՕՐՔ ՈՉ ԵՒՆ ՈՐ ԼՐՒԱՒ ՕՐԻՆԱՑՆ ԵՒՆ՝ ԱՐԴԱՐԱՑԵԼ ԵՒՆ ԱՒՐԻՆԱՑ ԱՅՆ, այլ ԱՒԱՆԻՒՔ ՕՐԻՆԱՑՆ ԱՐԴԱՐԱՑԱՑԻՆ ։

Ի վերջոյ՝ Վա՛ս յաւետարանի անդ ասի ուրեք ուսուցանել զբարի գործս իբրև զհարկաւորս յարդարացուցման և ի փրկութիւն։ Ա՛ռաքել. ն. 16. * Ո՛ՆՈՎՔ ԸՆԱՆԵԼ ԶՈՅ ՅԵՐ ԱՒԱՋՔ ՄԵՐՑԱՆ, ՈՐՈՎՔԻՒ ԳԻՏԵՑԻՆ ԶՔՈՒՐԸ ՅԵՐ ԲԱՔՆ, և ՓՈՒԱՐՁԱԼՔ ՀՂՈՒԱՐ ՅԵՐ ՈՐ ՅԵՐՔԻՆ Է ։ Ի՛ՆԵ ԱՒԱՐԼ՝ 20. * Ո՛ՐՊԷՍ ՈՉ ԱՒԱՐԵԼՈՒՑՈՒ ԱՐՔԱԲՈՒՔ ՅԵՐ ԱՒԵԼԻ ՀԱՆ ՂԱՐՁԱՑԱՆ և ՁԵՐԲԵՒԵՑՈՒՑ, ՈՉ ՀԱՒԱՆԱՁԵ ՅԱՐՑՈՒՑՔԻՒ ԵՐԻՒՆՔ ։ Ի՛ՆԵ ԳԼ. Է. 19. * Ա՛ՅԴՈՒԱՒ ՈՐ ՈՉ ԱՒԱՆ ԳՈՐԾՔ ԲԱՐՒ, ՀԱՒԱՆԻ և ի ՀՈՐ ԱՐՒԱՒՆ ։ Գլ. ժԲ. 17. այնմ որ եհարց, թէ զի՞նչ բարւոք գործեցից, զի ընծայիցեմ զկեանս յաւիտենական, ոչ ասէ՝ Հաւատա միայն. այլ * ԵՐԲԷ ԿԱՏԱՐԻ ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՀԱՒԱՆԻՔԸ ՂԱՐԱՒՈՐԵՑԱՆ ։ Ի՛ՆԵ ևս գԼ. ԻԲ. ոչ միայն պատուիրէ առաքելոցն քարոզել զՀաւատս՝ և մկրտել, այլև կամի, զի * ՈՐՈՑԴԵՆ ՈՅՔ ՊԱՀԵԼ ԶՔՈՒՐԸՆԴԱՆ ։ Ի՛ՆԵ ևս գԼ. ԻԲ. ոչ միայն պատուիրէ առաքելոցն քարոզել զՀաւատս՝ և մկրտել, այլև կամի, զի * ՈՐՈՑԴԵՆ ՈՅՔ ՊԱՀԵԼ ԶՔՈՒՐԸՆԴԱՆ ։

Պէտն արդ ոմանք ի հերետիկոսաց, յաղթահարեալ ի վկայս թէ սուտ, թէ Հաւատքն զոր ասեն լինել բաւական յարդարացուցումն, ոչ են Հաւատքն միայն, այլ Հաւատք կից ընդ բարի գործոց, իբր ոչ եթէ այս բարի գործք գործակից լինին յարդարացուցումն, այլ զի զուգընթաց լինին արդարացուցիչ Հաւատոց, կամ իբրև նոցին նշանք, և կամ իբրև յատկութիւնք, և արգասիք նոցին գՀաւատս։ Ուստի ասեն, թէ նախայիշատակեալ վկայութիւնքս զոր գրոց գտատպարտին ընդ մեզ, որք կանխաւ ասեին, թէ միայն Հաւատքն մեռեալ և զուրկն ի բարի գործոց՝ բաւական են առ փրկութիւն, քանզ ոչ ընդ, որք թէպէտ ընծայեն զոյն միայն Հաւատոց, բայց կենդանի՝ ներգործական՝ և կից ընդ բարի գործոց՝ Հաւատոց։

Ա՛յլ է ընդդէմն նախ։ Ա՛յս պիտի գունագեղել, և Հնարեալ ի մեղմել զդարձուածս անհնարին մոլորութեանս, յայտնեցին սակաւ սկզբանցն հերետիկոսաց։ Ա՛ռանցն սոքա ուսուցանեն նախ, թէ մարդն յորժամ Հաւատայ արդարանայ, ոչ լինի ճշմարտապէս արդար, այլ Հաւատքն եթէ, և ոչ գործ ինչ նմ է բարի, այլ ամ գործքն են մահու չափ մեղք, թէպէտ և ոչ համարին նմա վ Աստի։ Ա՛յս որ դիմաց ասեն, թէ ոչ Հաւատքն միայն, այլ Հաւատքն որ կից ընդ բարի գործոց՝ արդարացուցանեն, որոյհետև ըստ նոցա չէք ինչ բարի գործք։ Երկրորդ՝ ուսուցանեն, թէ մարդն Հաւատովք միանգամ արդարացեալ, ոչինչ եղծանագործութիւն կարէ անկանել յարդարութէ։ Ա՛յսպէս ասէ Կալվին՝ գիրք 3. սահմանագր. գԼ. 2. յօդ. 11. և յուսերս ի բանն ի մէն այսր բանի, * Ա՛յնպէս ելէնոյ Աճ ։, ևն. ի բայ առնուն միայն զանՀաւատութիւն, և այսպէս արդարացեալն միանգամ Հաւատովք, թէպէտ և նղիցի գող, մարդասպան, շնացող, սոդոմական, միայն արդարասպան Հաւատքն արդարացուցանեն առանց բարի գործոց, նա թէ՝ ընդ չար և ընդ մեծագեղեան գործոց, որ է Հնացեալ հերետիկոսութիւն դատապարտեալ ի սմ գիրս։ Ա՛յլ Լուտերոս՝ ի գԼ. ք. Գաղատ. յայտնապէս ասէ. Հաւատքն առանց գործոց ելոյ, և յոյսով չեն զերծ արդարացուցեալքն ի Հատոր 1. վիճ։ Ա՛րդեօք գործքն արդարացուցանեն, առաջարկ. 3. ասէ. Հաւատքն, երբէ ոչ նչեն առանց գործոց՝ և ի ծոցոց, ոչ արդարացուցանեն, նա՝ չեն Հաւատք։ Ի՛նչ յայն սակս ճիշդ ուսուցանելոյն Համարձակ խոստովանին, թէ ոչ իրք իրօք իրենց բարի գործք առ արդարացուցիչ Հաւատս։

Ընդդէմ է երկրորդ։ Այլ գիրք ոչինչ Հնար ընծայեն բարի գործոց զկապտուն արդարացուցանելոյ, և փրկելոյ, քան Հաւատոց, ոչ յայտ է ի նախայիշատակել վկայութիւնս, և յայլ բազում. ապա եթէ Հաւատքն գործակից լինէին արդարացուման, նոյնպէս և գործքն։

Ա՛ւարկեն հերետիկոսք՝ մանաւանդ յԱ՛ւգոստինոսէ, որ՝ ոչ երևի Նմ, ամ իրօք ճգնի, թէ առ արդարութէի շատ են Հաւատք առանց գործոց։ Հռոմ. դ. 28. * Հաւատքն ըստ պարանոց մարդոյ՝ առանց գործոց օրինաց ։ Ընդ գԼ. ք. 2. * Օ ԵՐԲԷ ԱԲՐԱՀԱՄ ԳՈՐԾՈՎ ԷՐ ԱՐԴԱՐԱՑԵԼ ՈՒՆԷՐ ՊԱՐԾԱՆ՝ ՈՅՆ ՉԷ ԱՃ ։ Գաղատ. ք. 16. * Օ՛ՉՈՒ ՓԱՐԱՒՆ, ԵՐԲԷ ՈՉ ԱՐԴԱՐԱՑԱՒ ՄԱՐԴ Ի ԳՈՐԾՈՑ ՕՐԻՆԱՑ ։ Փիլիպ. Գ. 9. * Ա՛ՅՈՒՑ ԳՈՒՑԱ Ի ՆՄԱ, ԼԵՐ ՈՉ ԻՄՔ ՀՂ

ԱՀՒ ԹԵ ՊՐԿՈՒԼԻՆ ՈՐ ՅԵՐԿՈՒՍ ՄԱՂԷ Ի ՈՒՆԵՑԷ, ՈՎԵ ՀՀՈՎՈՒՆ ՕՅԷ ՎԱՏ, ՈՐ ԿՆՉ ՊՐԿՈՒԼԻՆ Է ։

Պիտեմ նաեւ ։ Յդեալ, թէ Աբրահամն ուսոյց, եթէ հաւատքն առանց իւր գործոց բաւական է յարդարացուցանել, այն ոչինչ իւիք նպաստեր հերետիկոսաց. վասն Աբրահամն իմանայ զքրիստոնէական և զուղղափառ հաւատոյն, որով հաւատովք զՅծծուն բանին մարմնացելոյ, զյարութեի՛ն նր, և զայլ խորհուրդս փակեալս ի սմ գիրս, և ոչ զայն ծաղրական հաւատս, կի՛ զվստահութեի, որով հերետիկոսք հաւատան, թէ մեղք իւրեանց թողեալ է ։

Պիտեմ երկրորդ, թէ Աբրահամն արտաքս միայն գործս, որք կի՛ յառաջ քան զհաւատս, կամ յետ ընդունելութեի հաւատոց լինին առանց շնորհաց հաւատոյ, այս է՝ գործս, որք սոսկ ի բնական զօրութենէ, և յանձինիշանուէ յառաջ գան, զորօրինակ էին համեստ ինչ գործք քնական արդարուէ առ հեթանոսս, և գործքն Ղէրեից՝ որք մարմնապէս զօրէնս Մովսեսի պահէին, վասն բազում անգամ մեկնէ Աբրահամն զՅոյնս ։ այլ ոչ արտաքս զգործս, որք զհետ գան հաւատոց, և շնորհօք հաւատոցն լինին ։ Այսոյ սակս սքեն Օգոստինոս՝ գիրք ի վերայ շնորհ. և անձնիշ. գլ.7. ասէ ։ Մոգուէի ոչ կարեմ ասել զայս առաքեալն Պօղոս, հաստատել հաստատել զբարեգործութիւն մարդոյ առանց գործոց օրինաց. հաստատեմ ասելով, ըն շատ են մարգոյն հաստատ, ըստեղէք ի շարչարանս, ի շղթայս կապեալ զբարեգործս. զոր բան կարեմ ասել ոչ կարեմ ասել ։

Ասիպ։ Աբրահամ, և Կաղաստացիք ապաքէն միւսանգամ ծնեալ էին, և գործէին ի հաւատոց ի նոքին ժամանակի, զորմէ խօսի Աբրահամն, և սակայն արտաքս զգործս նոցա. ապա ։

Պիտեմ։ Յդեալ զմեծ. զան. զնեքար։ Արտաքս զգործս նոցա, որք լինէին ի շնորհացն հաւատոց, ուրա. որք եղեն յառաջ քան զհաւատս, և կամ որք զնի ընդունելութեն հաւատոց ոչ լինէին ի շնորհաց հաւատոց, ընդու ։ Կանգնի ասէնէ ընդդեմ է, թէ որ ունի զհաւատս, ոչ գործեսցէ երբեմն ի հաւատոց, զորօրինակ յօրժամ մեղանչէ, կի՛ առնէ զբարոյական բարի ինչ գործս առանց վերաբերելոյ առ Յծ ։

Այլոց առարկութեացն, զոր առարկեն հերետիկոսք, ընկալ զաջորդ հանդրական լուծմանս ։ Առաջինն է. արդարացուցանի ընծայի հաւատոց իբրև սկզբան նր, և արմատոյ, բայց ոչ արտաքսելով զայլ գործս տրամադրիչս առ այն. այսպէս սահմանէ ժողովն Տրիտենդեան՝ գաւ. 6. գլ.8։ Արկերդն է. խմանալ պարտ է զկենդանի հաւատս, որ սիրովն յաչխոյ խօսի Աբրահամն՝ Գաղատ. և ։ Երրորդն է, հաւատովք խմացեալ լինին երբեմն նոքին, որք յաւետարանի, կամ յաւետարանական վարդապետութեն փակին, արարեալ զայնոսիկ որք ըստ այսմ վարդապետութեն են առնելիք ։ Չորրորդն է. յորժամ արտաքսին գործքն, խմանալի են գործքն առանց հաւատոց, կամ առանց շնորհացն հաւատոյ եղեալ, այլ ոչ գործքն, որք ի շնորհաց անտի հաւատոց լինին, զորօրինակ մեկնեցաք ի վերոյ. կի՛ գործք օրինացն Մովսէսի, և կամ արտաքին գործք, յորժամ չիք կարողութի գործադրուէ նոցին ։

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ։

Ի վերայ արդեանց արդարոյ ։

Սքէն Թովմա՝ ի. 114։

ՊԻԿ. Ը։

Օ՞րդէ, և հանդիպի՞ էդեն արդեանն, և ընդէ պայման նոցին։

Արդիւնքն յընդարձակագոյն միտս առեալ՝ նշանակէ զարժանաւորութի իրին, որոյ ըն պահանջէ ինչ, և ըստ այսմ պատշաճի և անշնչից. ոմ ասի, թէ ճարտարագործ նկարն արդիւնաւորի, կամ արժանի է տեսուէ, անդատանի արգասաւոր արդիւնաւորի, կամ արժանի է մշակելոյ ։ Արդիւնքն յատկապէս առեալ պատշաճի ներգործութենէ միայն, և է յատկութի մարդկային ներգործութենէ բարոյապէս բարւոյ. որ ցուցանէ զհամեմատութի առ վարձս. քանզի խօսիմք աստ զարդեանց ի բարի կողմն, և ոչ ի չարն, որ ի զանազանութենէ սակս ասի ապարդիւնք ։

Կրկնակի զանազանին արդիւնքն, մի՝ ըստ արժանեաց, և երկրորդ՝ ըստ պատշաճի ։ Արդիւնքն ըստ արժանեաց է գործն, որոյ յարգն հաւասարի յարգի վարձուցն, և որում հատուցանին վարձք յարդարութենէ ։ Արդիւնքն ըստ պատշաճի է գործն, որոյ յարգն ոչ հաւասարի յարգի

սեն առհասարակ ընդդէմ Նահուհեսի , և այլոց ոմանց ։

Յուց. Նախ՝ Ի յոյն գրոց ։ Աստի. Ի. տա. նուտէրն , յոր նշանակի Ա՛Ծ , սակ էարկ ընդ միակոց վս գահնկանի աւուրն ։ Երկրորդ՝ այսպէս սահմանեաց Տրիտենդեան ժողովն գումարեալ 6. գլ. 16 ։ Երրորդ՝ ընդդէմ այն Ա. գոստինոս՝ բան 16. Ի վս բանից Ղազքելին ։ Հուսկ յետոյ ցուցանի պատճառաւ ։ Արդիւնքն Ի մէջ բերեն յարդիւնաւորն ղերաւունս առ բարին վարձատուին , և Ի վարձատուն զարտաւորութեան Ի հատուցանել զայն ։ Իսկարդ՝ որչափ և բարի իցեն գործք մարդկան , ոչ կարեն առանց խոստման Ա՛Ծ յառաջ ածել Ի մարդն ղերաւունս առ բարին Ա՛Ծ , և ոչ Ա՛Ծ զարտաւորութի Ի հատուցանել զայն , ապաւ Յուց. փոքր ։ Ի բարի գործոց , որք այլուստ արդէն պարտին Ա՛Ծ , մարդն ոչ ստանայ իրաւունս առ Ա՛Ծ , և ոչ Ա՛Ծ պարտաւորի հատուցանել նմա զվարձս ինչ , բայց եթէ խոստացել իցէ զայն . իսկարդ՝ ամ և համօրէն բարիք մարդոյ են պարտական Ա՛Ծ վս այլ բազում պատճառաց , զորօրինակ վս արարչագործութե , վս գերագոյն աերութե , վասն վերջին վախճանի , և զի կարգին , ապաւ ։

ՊԱՐԱԿՈՒԲ Ը.

Ընդէ՞ր յարդն կոչի արդիւնաւորել ինչ Ա՛Ծ ։

Ասելի է ։ Անարդն արդարացեալ կարօղ է իսկապէս , և յատկապէս արդիւնաւորել ինչ Ա՛Ծ , ևս և զկենսն յաւիտենական ։

Ի՝ հատուց՝ սահմանել ի զանազան ժողովս ։ Յարաւիկեան երկրորդ . կան . 18 ։ Ի Լատերանուն՝ առ Ինոճենտիոսիմ երրորդիւ . գլ. Հաւատոյ ։ Ի վերջոյ ի ժողովն Տրիտենդեան՝ գումար. 6. գլ. 16. կան. 32. ընդդէմ Լուտերականաց , և Կալվինականաց , որք ջնջել պնդեն , թէ ամ գործք մարդկան են չար , ոչ ճանաչեն ինմա գործս ինչ , որ իցէ արդիւնաւոր՝ գէթ յաւիտենական կենաց ։

Յուց. Նախ ։ Արդեամբք ոչ այլ ինչ իմանամք , բայց եթէ զբարի գործս Համեմատեալս վարձուց . իսկարդ՝ սէր գիրք բազում ուրիք առակի գնեն մեզ զկենսս յաւիտենականս իբր զվարձս հատուցանելի բարի գործոցն արդարոց .

յարդի վարձուցն , և ոլում չէն պարտք վարձքն յարդարուէ , այլ Ի պատշաճականութէ միայն , և Ի վայելչականութէ , ըստ բարեկամութէն , կամ ըստ առատաձեռնութէն վարձատուին ։

Արդիւնքն ըստ արժանեաց՝ է սրբապէս , և պարզապէս արդիւնք . իսկ արդիւնքն ըստ պատշաճի՝ է անյատկապէս միայն , և ըստ իմք . վս զի չունի զհաւասարութի առ այն , յոյր սակս տուեալ լինի ։ Օհասարակաց օրինակն սովորութի է յառաջ բերել Ի զօրականն քաջ , որ ըստ տայ աչքայ զսեփական ոռճիին ըստ արժանեաց , իսկ ըստ պատշաճի՝ զպատիւ աշխոմականաւն , կամ զայլ ինչ Ի պարգևի մասին ։

Արդիւնքն ըստ արժանեաց են կրկին , մի՝ ըստ ճիշդ արդարութե , և երկրորդ՝ ըստ պատշաճականութե միայն ։ Առաջինն այնպէս Ի մէջ բերէ զյարդ հաւասար վարձուցն , մինչև արտաքսել զամ շնորհս արարեալս Ի վարձատուէն արդիւնաւոր անձին , և այսպիսի կոչի արդիւնքն Վէմ ։ Իսկ երկրորդն թէպէտ Ի մէջ բերէ զյարդ հաւասար վարձուցն , այլ ենթադրէ զշնորհս ինչ արարեալս Ի վարձատուէն արդիւնաւոր անձին , և խնդիրս գլխաւորաբար ասա՝ է Ի վս այսպիսի արդեանց՝ որ առ Ա՛Ծ ։

Գայեան՝ որ խնդրէն առ սրբենոս ։

Ասեց պայմանք առհասարակ խնդրին առ արդիւնս ։ Ասի՝ զի գործքն իցեն ազատ ։ Երկրորդ՝ զի իցեն բարի ։ Երրորդ՝ զի լեցին Ի պաշտօն վարձատուէին ։ Չորրորդ՝ զի գործօղն իցէ ճանապարհորդ ։ Հինգերորդ՝ զի իցէ Ի վիճակի շնորհաց ։ Յե վեցերորդ՝ զի գործք նոյն առ Ա՛Ծ կարգեալ իցեն առ վարձս ։

Ասացորդք վերադրեալ պայմանն զորմէ գրուածոցն ինչ ։

Ասեղերորդ (1) պայմանն է կարգուած , կամ խոստացեալ , և կամ դաշն Ա՛Ծ , որ կարգէ զբարի գործս առ վարձս . իբր ոչ եթէ բարի գործքն ընդ ինքեանց յարգ , կամ՝ զարժանաւորսն իւրեանց ունին Ի խոստմանէ անտի . այլ զի բաց Ի յարժանաւորութէն , զոր ունին բովանդակ Ի շնորհաց , հարկաւոր է խոստումն տալոյ զվարձս առ այն , մինչև որ Ի շնորհաց բարիս գործեսցէ՝ ունիցի իրաւունս առ վարձս , և Ա՛Ծ պարտաւոր լիցի հատուցանել նմա ։ Այսպէս ա-

(1) Ասա՝ գ. 1. առ 3. Ե գ. 2. Ես՝

ցորդ . ապա ։ Յուդ . վերջ ։ Սաղմ . ճ . 12 . ասի * Ընծայեա՛ ի սրտին երկիւղ , զի վասն ՚ի քո՛ գտանի՛ են յերկինս ։ Ընդ՝ գլ . ժԹ . ՚ի խնդրելն պետրոսի , զինչ վարձք եղիցին որում թողաք զերկրաւորս վասն Քրիստոսի , այնմ տայ Քս , և ասէ . * Հարիւրապատիկ առնուն՝ և վիճառս յաւիտենական ժառանգեսցեն ։ Յա գլ . ի . զայն ամենայն որ ունիս կատարտանել առն , որ ՚ի վարձս գոյնն վաստակոց հատոյց մշակաց զաւուրն դահեկան ։ Երբայ . ժ . 16 . * Օբրաեցբոցն և շնաղբօրնն ոչ ստացայ , չի ընդ այնպէսն պատրաստ հանի Ընդ . (ըստ Յատ . չի այնպէսն պատրաստ արքունատուր Ընդ) ։ ք . Տիմ . դ . 8 . * Կայ և ծայ ինչ արքունիցն պսակ , զոր հատուսցէ ինձ Տէր յաւուր յայնմիկ արդար դատաւորն ։ Երբայ . ի . 10 . * Ոչ երեք անդրա՛ ինչ ե Ընդ՝ ստանալ պէտքն յեր ։ Յա զայսօրինակ բազում տեղիք ։ Պատ ըստ սմին գրոց՝ բարի գործոցն արդարոց խոստացեալ լինի , ոչ միայն և իւրք վարձք , այլ անն աղանդապետք , այլ նոյն իսկ կեանքն յաւիտենական , ոչ ՚ի սոսկ առաւաձեռնուվէճ , և յաղօրմածիկ ազգօրինակ ասեն ոմանք , այլ յարդարութիւնէ , և նմին իրի՝ իրրև տիրապէս առնալ արդեանց ։

Յուդ . երկրորդ ։ Ընծ տայ մարդոյն ընտրհօք զգօրութիւն բարիս գործելոյ , և գործոց նո՛ ՚ի շնորհացն եղելոց խոստանայ զնասուր վարձս , նա՛ և զփառս իսկ , ոչ արդ ասացաք , և ամ այլ պայմանք , որք խնդրին առ արդիւնս . կարեն զու գտնելոյ լինել , քանզի չիք ինչ ՚ի նոսա հակասութիւն , ապա կարօղ է մարդն արդիւնաւորիլ , և և զփառս ։

Պ Ր Ա Կ . Գ ։

Ընդէ՞ս գործ արքունի՝ որ լինին ՚ի շնորհաց , ընդ որս արքունեաց արքունատուր յաւիտենական կեանք ։

Ոչ իմանամք աստէն զարդիւնս ըստ արժանեացդ , որում պարտին վարձք յարդարութիւնէ . զի որովհետև գործոց արդարոց , որչափ և բարի իցեն՝ և ՚ի շնորհաց եղեալ , ոչ պարտին վարձք , բայց եթէ ՚ի կարգադրութիւնէ և յընդունելոյն Ընդ , որ կարօղ է ոչ կարգել զայն , և ոչ ընդունել առ վարձս , ոչ և ասացաք , զհետ գալ , թէ գործք արդարոց յայս միտ ոչ են յատկապէս , և ՚ի ներքուստ արդիւնաւոր ըստ ըստ արժանեացդ , այլ միայն արտաքուստ ՚ի կարգադրութիւնէ , և յընդունելութիւնէ Ընդ ։

Ընդ քանզի արժանաւորութիւնն , կամ՝ համարժանաւորութիւնն (ըստ Յատինացւոց ,) ոչ բան հնչէ , ցուցանէ զհաւասար արժանաւորութիւնէ ՚ի մէջ երկուց , արդիւնքն ըստ արժանեաց ցուցանէ զհաւասար արժանաւորութեան գործոցն առ վարձս ։ Յայն սակս արդիւնքն ըստ արժանեաց , ըստ որում աստ իմանամք ընդ սմին Աստուածայի , է՛ ըստ մէջ որոյ և վարձուցն գտանի հաւասարութեան չարգի , կամ որ ունի զայնչափ չարգ ՚ի բանի արդեանց , որչափ ունի վարձքն ՚ի բանի վարձուց ։ Յա չայս միտ խնդրեմք , թէ արդեօք բարի գործք արդարոց իւրե՞ն ըստ արժանեաց արդիւնաւորք փառաց , կամ արդեօք չարգ գործոցն ՚ի շնորհաց իւրե՞ հաւասար գերազանցութեան փառաց . թէպէտ և սլուստ առ ՚ի պատասխորիլ Ընդ չարդարութեանէ՝ պահանջել կարգադրութեան , և ընդունելութեան նորա ։ Արդ՝ չայս միտ՝

Ասելի է ։ (1) Գործք արդարոց եղեալ ՚ի շնորհաց , որ ՚ի ներքոյս բնակէ , և շարժէ , են չատկապէս և ՚ի ներքուստ արդիւնաւոր ըստ արժանեաց կենացն չաւիտենից ։

Յուդ . Նախ՝ ՚ի սմ գրոց , չորս արդարք բարի գործովք ասին արժանի Ընդ , և կենացն չաւիտենից ։ Յմատ . ի . 5 . * Ընդ ձորչաց գնե՛ , և եղիր ի՛ր արքունիս ։ Կողոս . ա . 10 . * Գնալ ձեզ արժանի Տ՛ ։ ք . Թեսաղ . ա . 4 . * Ընդ ըստ՝ արդարութեան Տ՛ ։ Մատթ . ե . 20 . * Եթէ ոչ ըստ՝ արդարութիւն ձեր առաւել քան զդպրացն և փարիսեցւոցն , ոչ մտանիցէք ի արքայութիւն երկնից . . . . արժանի լինել ձեզ արքայութեանն Ընդ ։

Յուդ . երկրորդ ։ (2) Արդիւնքն ըստ արժանեաց են , որոց չարդն հաւասար է գերազանցութեանէ վարձուց . իսկարդ՝ չարդ գործոց ըստ որում են ՚ի Հոգւոյն սրբոյ , և ՚ի շնորհաց , որ ՚ի ներքս բնակէ , և շարժէ , հաւասար է գերազանցութեանէ կենացն չաւիտենից . ապա , Յուդ . փարր ։ Ասաս են ՚ի գերբնական , և յանձային կարգի , ոչ և փառքն ։ Երկրորդ՝ արժանաւորութեան նո՛ մտանէ , թէ ըստ զգրութեանէ Հոգւոյն սրբոյ , որ ՚ի Ղեւտ . ի . 14 . ասի , * Ընդէ՞ր ըստ բնդեղոյ ՚ի կենդանի չաւիտենականս ։ ըր է՛ սկիզբն գործոցն՝ որք ածին առ այն . և եթէ ըստ արժանաւորութեանէ շնորհացն , որով մարդն լինի հաղորդակից յաճեղէն բնութենէն , և չայն սակս կարօղ է գործել արժանի Ընդ ։ Ապա ։ Հաստատ ։ Լուկաս ։ ա . շը-

նորհքն

(1) Ընդ՝ գ . 3 . էջ . (2) Ընդ՝

Նորհքն ասին առհասատչեայ ժառանգութեանն մերոյ, իսկ առհասատչեայն է այնչափ ինչ յարգի, որչափ ինչ իրն, և կամ առելի ևս, ոյք ասէ սրեն Թէոփիլոս յայսմ վայրի. ընթերց. 5։ Պապ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Զ։

Ի ՀԱԼԵՑ ՍՊԻՆԱՆՑ ԸՆԴ ՍՊԻՏԱԿՆ։

Բաց ի յաւիտենական կենաց, որ՝ ոչ ոք յայտ է յասացելոցս, է գլխաւոր առարկայ արդեանց, ևն և այլ բաղումք, զորոց է վէճ, թէ արդեօք անկանի՞ն ընդ արդեամբք։ Օգտակին ասասցուք յաճախ ոչ միայն պատշաճականութեանէ գործոյ, այլև գործողին, այս է՝ առ ի լինել Հաճոյ վարձատուին, ոչ թէ շինամի նի, և ոչ անարժան բարերարութեց նի, զոր օրինակ է մարդն ի վիճակի մերոց յառաջ քան զարդարանալն. ապա։

Երրորդ մանն յայտ է. վասն բարի գործոցն, որք կանխեն քան զարդարութեին, և քան զօրհնս մեղաւորին, որ խոնարհեցուցանի զանձն, և ապաշխարէ, պահանջին զնորհս ըստ եղանակի տրամադրութեան, ընդունելութեան, յորում դնեմք զարդիւնս ըստ պատշաճի ընդարձակ պէս առեալ։

Խնդրեցաս երկրորդ։ Արդեօք արդարն կարօղ է այլում արդիւնաւորիլ զառաջին շնորհս։

Պիտեմ։ (2) Այնք բաց ի Ա.Ե՛ կարօղ է այլում արդիւնաւորիլ զառաջին շնորհս ըստ արժանեաց, բայց կարօղ է ըստ պատշաճի։

Ասաց. (3) առաջին մանն։ Կարծք մեր ունին զգան արդեանց ըստ արժանեաց ի զօրութէ շարժութեան ձեռայնոյն շնորհաց, և ըստ այսմ այլ արդար զայնս ևեթ տիրապէս և ըստ արժանեաց արդիւնաւորի, առ որս ձգէ զնա շարժուի շնորհացն Ա.Յ. իսկարդ՝ շնորհքն տուեալ մարդոյ է մանաւանդ, և շարժէ զնա առ կատարելութեի իւր և առ փրկութեի, և ոչ առ ի սմէ առնել զայլս. քանզի այն սեփական է շնորհաց գլխոյ՝ և է ընդհանուր, որպիսի նզիւ ի Ա.Ե, որ ըստ այժմու նախանձամութեի ոչ ումեք մանաւանդ արդարոյ շնորհի. ապա։

Ասաց. (4) երկրորդ մանն։ Ձզի մարդն գոլով ի շնորհս, հաճոյ, և բարեկամ Ա.Յ, կատարէ զկամս նի, պատշաճ է զամմատուն բարեկամութեին՝ կատարել Ա.Յ զկամս մարդն՝ ի փրկել զայլս, բայց միայն չիցէ ի միջի

(1) Ա.Կոր. ու. 5. Բել. (2) Ա.Կոր. ու. 6. Բել. (3) Ընդ. (4) Ընդ.

տրեալ զնախատացեալ բանս Ա.ռաքելոյն, ասէ. Այն ասէ ոմն, իբրէ արդարանալ, վ ասէնէ յայնցանէ՝ որ կոնեն չան զարդարացուցանի, եթէ հաւատ եթէ գործ, արդեանաւորին պէսն շնորհս արդարացուցանի։

Ասաց. երկրորդ։ Ազ հնար սկզբան արգելանց անկանիլ ընդ արդեամբք, ոյք ստորև լինով բացատրեցուք. խնդրէ առաջին շնորհքն է սկիզբն արդեանց. ապա։

Ասաց. երկրորդ մանն։ Արդիւնքն ըստ պատշաճի յատկապէս առեալ՝ կայանայ, ոյք ասացեալ, ի բարեկամական իրաւունս առ վարձս, վ այն պահանջի առ այն ոչ միայն պատշաճականութեի գործոյ, այլև գործողին, այս է՝ առ ի լինել Հաճոյ վարձատուին, ոչ թէշնամի նի, և ոչ անարժան բարերարութեց նի, զոր օրինակ է մարդն ի վիճակի մերոց յառաջ քան զարդարանալն. ապա։

Երրորդ մանն յայտ է. վասն բարի գործոցն, որք կանխեն քան զարդարութեին, և քան զօրհնս մեղաւորին, որ խոնարհեցուցանի զանձն, և ապաշխարէ, պահանջին զնորհս ըստ եղանակի տրամադրութեան, ընդունելութեան, յորում դնեմք զարդիւնս ըստ պատշաճի ընդարձակ պէս առեալ։

Խնդրեցաս երկրորդ։ Արդեօք արդարն կարօղ է այլում արդիւնաւորիլ զառաջին շնորհս։

Պիտեմ։ (2) Այնք բաց ի Ա.Ե՛ կարօղ է այլում արդիւնաւորիլ զառաջին շնորհս ըստ արժանեաց, բայց կարօղ է ըստ պատշաճի։

Ասաց. (3) առաջին մանն։ Կարծք մեր ունին զգան արդեանց ըստ արժանեաց ի զօրութէ շարժութեան ձեռայնոյն շնորհաց, և ըստ այսմ այլ արդար զայնս ևեթ տիրապէս և ըստ արժանեաց արդիւնաւորի, առ որս ձգէ զնա շարժուի շնորհացն Ա.Յ. իսկարդ՝ շնորհքն տուեալ մարդոյ է մանաւանդ, և շարժէ զնա առ կատարելութեի իւր և առ փրկութեի, և ոչ առ ի սմէ առնել զայլս. քանզի այն սեփական է շնորհաց գլխոյ՝ և է ընդհանուր, որպիսի նզիւ ի Ա.Ե, որ ըստ այժմու նախանձամութեի ոչ ումեք մանաւանդ արդարոյ շնորհի. ապա։

Ասաց. (4) երկրորդ մանն։ Ձզի մարդն գոլով ի շնորհս, հաճոյ, և բարեկամ Ա.Յ, կատարէ զկամս նի, պատշաճ է զամմատուն բարեկամութեին՝ կատարել Ա.Յ զկամս մարդն՝ ի փրկել զայլս, բայց միայն չիցէ ի միջի

Նորհքն ասին առհասատչեայ ժառանգութեանն մերոյ, իսկ առհասատչեայն է այնչափ ինչ յարգի, որչափ ինչ իրն, և կամ առելի ևս, ոյք ասէ սրեն Թէոփիլոս յայսմ վայրի. ընթերց. 5։ Պապ։

Գ Լ Ո Ւ Խ · Զ։

Ի ՀԱԼԵՑ ՍՊԻՆԱՆՑ ԸՆԴ ՍՊԻՏԱԿՆ։

Բաց ի յաւիտենական կենաց, որ՝ ոչ ոք յայտ է յասացելոցս, է գլխաւոր առարկայ արդեանց, ևն և այլ բաղումք, զորոց է վէճ, թէ արդեօք անկանի՞ն ընդ արդեամբք։ Օգտակին ասասցուք յաճախ ոչ միայն պատշաճականութեի գործոյ, այլև գործողին, այս է՝ առ ի լինել Հաճոյ վարձատուին, ոչ թէշնամի նի, և ոչ անարժան բարերարութեց նի, զոր օրինակ է մարդն ի վիճակի մերոց յառաջ քան զարդարանալն. ապա։

Երրորդ մանն յայտ է. վասն բարի գործոցն, որք կանխեն քան զարդարութեին, և քան զօրհնս մեղաւորին, որ խոնարհեցուցանի զանձն, և ապաշխարէ, պահանջին զնորհս ըստ եղանակի տրամադրութեան, ընդունելութեան, յորում դնեմք զարդիւնս ըստ պատշաճի ընդարձակ պէս առեալ։

Խնդրեցաս երկրորդ։ Արդեօք արդարն կարօղ է այլում արդիւնաւորիլ զառաջին շնորհս։

Պիտեմ։ (2) Այնք բաց ի Ա.Ե՛ կարօղ է այլում արդիւնաւորիլ զառաջին շնորհս ըստ արժանեաց, բայց կարօղ է ըստ պատշաճի։

Ասաց. (3) առաջին մանն։ Կարծք մեր ունին զգան արդեանց ըստ արժանեաց ի զօրութէ շարժութեան ձեռայնոյն շնորհաց, և ըստ այսմ այլ արդար զայնս ևեթ տիրապէս և ըստ արժանեաց արդիւնաւորի, առ որս ձգէ զնա շարժուի շնորհացն Ա.Յ. իսկարդ՝ շնորհքն տուեալ մարդոյ է մանաւանդ, և շարժէ զնա առ կատարելութեի իւր և առ փրկութեի, և ոչ առ ի սմէ առնել զայլս. քանզի այն սեփական է շնորհաց գլխոյ՝ և է ընդհանուր, որպիսի նզիւ ի Ա.Ե, որ ըստ այժմու նախանձամութեի ոչ ումեք մանաւանդ արդարոյ շնորհի. ապա։

Ասաց. (4) երկրորդ մանն։ Ձզի մարդն գոլով ի շնորհս, հաճոյ, և բարեկամ Ա.Յ, կատարէ զկամս նի, պատշաճ է զամմատուն բարեկամութեին՝ կատարել Ա.Յ զկամս մարդն՝ ի փրկել զայլս, բայց միայն չիցէ ի միջի

(1) Ա.Կոր. ու. 5. Բել. (2) Ա.Կոր. ու. 6. Բել. (3) Ընդ. (4) Ընդ.

արդելք կարի ինձ յամառութեանէ, կամ այլ ինչ ի քոյ ի կողմանէ Տորին, որում խնդրէ սէր ոք զարդարացուցանել.

Խնդրիցես երրորդ։ Արդեօք արդարն կարօղ է արդիւնաւորիլ անձին զվերանորոգութիւն զկնի յանցանելոյն.

Պէտ՝ (1) Իշտ կարէ արդիւնաւորիլ անձին զվերանորոգութիւն զկնի յանցանելոյն, ոչ արդեամբք ըստ արժանեաց, և ոչ արդեամբք ըստ պատշաճի յատկապէս։

Ցուց. (2) առաջին մասն։ Արդիւնքն ըստ արժանեաց կախեալ կայ զշարժուէ շնորհացն Ա՝Չ, և յայն սակս ոչ ձգի առ արտաքս աւելի քան զայն. իսկարդ՝ այս շարժուելի ընդմիջի մեղաք, և այնպէս ոչ ձգի առ բարերարուիս՝ որ զկնի մեղաց. ապա։ Հաստատի նախ. Ա՛ր արդիւնքն, զորս պատրաստեաց արդարն անձին, ի կամս ածան, և խափանին հետեւորդ մեղաք. ապա այն մեղք զորս ելիցէ արդեամբն այնոցիկ ոչ կարեն բառնիլ, և նմին և ոչ մարդն յանցուցեալ վերստին նորոգիլ։ Հաստատի երկրորդ։ Չէ հնար արդարոյն արդիւնաւորիլ, զի տացին վարձք անարժանին. իսկարդ՝ մարդն յանցուցեալ է անարժան. ապա։ Հաստատի երրորդ։ Եթէ արդարն արդիւնաւորէր ըստ արժանեաց զվերանորոգութիւն յետ յանցանելոյն, անվրէպ ստանայր զայն, և այսպէս ամ արդարք լինէին նախասահմանեալ, իբր զի ի վախճանի դառնային ի հշնորհս. ապա։

Ցուց. երկրորդ մասն։ Արդիւնքն զի պատշաճի յատկապէս առեալ՝ ի մէջ բերէ զարթնամական իրաւունս առ վարձս, մինչև չլինել պատշաճականութիւն, և յարմարութիւն միայն ի կողմանէ գործոյն, այլև ի կողմանէ գործողին. իսկարդ՝ արդարն չունի զբարեկամական իրաւունս առ վերանորոգութիւն զկնի յանցանելոյն, վասն մեղաք կոյնչի բարեկամութիւն Ա՝Չ, լինի անարժան ձեռնոյն բարերարութեանցն, և յայն սակս ի կամս ածան ամ նախընթացս արդիւնքն, եթէ ըստ արժանեացն, և եթէ ըստ պատշաճին։

Որ ինչ միանգամ հնար է առարկել ընդդէմ երկրորդ մասին, իմանալ պարտ է զարդեանց ըստ պատշաճի՝ անյատկապէս և ընդարձակաբար առելոյ՝ փոխանակ պատշաճականուն և յարմարուն ի կողմանէ գործոյն, և ոչ ի կողմանէ գործողին, վասն մեղանչելոյնէ կորոյս զբարեկամական իրաւունս առ վերանորոգութիւն, և անարժան կացոյց զանձն ածոյին բարերարութեանց։

Խնդրիցես չորրորդ։ Արդեօք արդարն կարօղ է արդիւնաւորիլ անձին զաճուն շնորհաց, կամ ընդհրոյ։

Պէտ՝ (3) Արդարն կարօղ է արդիւնաւորիլ անձին ըստ արժանեաց զաճուն շնորհաց, կամ ընդհրոյ, ըստ այնմ սիլին Գրգոտինոսի՝ ճառ 5. ի թուղթն Յովհ. Սէրն սրբէ-հոգւոյն անէլ, զի անեղեալ սրբէ-հոգւոյն կոպրէլ։ Ա՛յսպէս սահմանեաց ընդովիլ ժողովն Տրիտենդեան՝ գլխ. 6. կան. 32։ Ա՛յս յայտ է ի սէր գրոց, որ բազում անգամ յորդորն զմեզ բարի գործելք ստանալ զաճուն նորա. ոպ Լատին. ՟ի. և այլուր։

Պատճառն է՝ (4) Ի՛անզի այն անկանի ընդ արդեամբք ըստ արժանեաց, առ որ ձգի շարժուելին Ա՝Չ. իսկ շարժուելին շարժողն ուրուք ոչ միայն ձգի առ վերջին եզր շարժման, այլև առ բովանդակ ընթացս ի շարժման. իսկարդ՝ եզր շարժման շնորհաց՝ է կենաւքն յաւիտենական, իսկ ընթացքն յայսմ շարժման՝ է ըստ աճման շնորհաց, կամ սիրոյ, ըստ այնմ Ա՝ոսակ. ՟ի. 18. * Ա՛ճեցուք սրբութեամբ երբեք զնոյն ձգելն, առ ընդունելն, և ըստ ոչնչին ձգելոցն ||, որ է տիւն փառաց. ապա։

Խնդրիցես հինգերորդ։ Արդեօք մարդն կարօղ է արդիւնաւորիլ անձին զպարգևն վախճանական խպաս. համբերութեան։

Պէտ՝ (5) Իշտ կարէ արդիւնաւորիլ անձին ըստ արժանեաց զպարգևն վախճանական խպաս. համբերութեան։ Ա՛յսպէս համարին առհասարակ ամենեքին ընդ սէնն Ավգուստին։

Ցուց. Նախ՝ (6) սկզբամբ սէնն Ավգուստին, զոր ամենեքեան ընդունին։ Սկիզբն արդեանց ոչ անկանի ընդ արդեամբք գործոյ ի սկզբնէ անտի յառաջ եկելոյ, քանզի չէ հնար իմիք լինել իւր արդիւնք և վարձք, պատճառ և գործ. իսկարդ՝ եթէ պարգևն խպաս. համբերութեանն անկաներ ընդ արդեամբք, սկիզբն արդեանց անկաներ ընդ արդեամբք գործոյ ի սկզբնէ անտի յառաջ եկելոյ. ապա։ Ցուց. փոքր։ Պարգևն խպաս. համբերութեանն կայացնայ զնոյ յաճոյին շարժուելին, որ է պահպանիլ յառաջագոյն առնել շնորհացն. իսկարդ՝ ձեռնոյն շարժուելին ըստ որում պահպանիլ շնորհաց՝ է սկիզբն արդեանց, կամ դնի ի կողմանէ սկզբան,

(1) Ընդ. ո. 7. բաղ. (2) Ընդ. (3) Ընդ. ո. 8. բաղ. (4) Ընդ. (5) Ընդ. ո. 9. բաղ. (6) Ընդ.

սկզբան , ապա : Հուց . փորբ : Ընծային շարժուԹիւն ը որում պահպանիչ շնորհաց՝ է նոյն եակապ ը առաջին արուադրուԹե շնորհաց , քանզի պահպանուԹին է հանապազորդ արուադրուԹի նորին , ըստ հետևորդի պահպանին ը առնելուԹի իրին ոչ զանազանի եակապս յառաջին արուադրուԹէ նորա , ոյզ ասէ սիրե Աւուխմաս՝ ա . մ . խ . 114 . պ . 1 . առ 4 . Պահպանելի էրայ առ Յն՝ ել է այլ ինչ նորոփ առնելոց , այլ հանապազորդապես առնելոցն՝ որ պայ գիտ . . . . զբօսնիլ և պահպանելի լուսոյ յօրս՝ է հանապազորդ ոգեշ ցուԹեամբ աբեգիան : Իսկարդ՝ առաջին արուադրուԹի շնորհաց՝ է սկիզբն արդեանց , կի դնի ի կողմանէ սկզբան : Ապա զօրօրինակ ոչոր կարէ արդիւնաւորիլ զպահպանուԹի իւր ; զի պահպանուԹին ոչ է առնելուԹի զանազանել յարարչագործուէ , որ ոչ անկանիիլ արդեամբը , նոյնպես և ոչոր կարէ արդիւնաւորիլ զեսպառ համերուԹի ի բարին , վըզի ոչ այլ ինչ է , բայց եԹէ պահպանուի շնորհաց , որ ոչ զանազանի յառաջին արուադրուԹէ նորա , որ ոչ անկանի ը արդեամբը , ոյզ ցուցաբ վերագոյն :

Հուց . երկրորդ : (1) Օ՞ՅՈՎ, զոր ինչ միանգամ արդիւնաւորի ոք ըստ արժանեաց , անվըէպ ընդունի զայն առ Յ՝Ն , եԹէ ոչ խափանեսցի մեղք : Իրդ՝ եԹէ իսպառ համբերուԹին անկանէր ընդ արդեամբը , քանզի հազիւ գտանի արդար ոք , որ չունիցի զարդիւնաւոր գործս , հազիւ գտանէր ոք , որ չունէր զպարգև իսպառ համբերուԹէ , ընդդէմ այնմ , * Ովքո՞ւ են խնէյեալ , և առնաւ ընդբնալը ‖ :

Հուց . երրորդ : Ըո արդիւնս ըստ արժանեացն խնդրի խոստումն Յ՝Ն , կամ դաշն հաստացանելոյ վարձս ընդ գործոյ . իսկարդ՝ Ը՝ ոչ ուրեք խոստացաւ զիսպառ համբերուԹի բարեգործաց , նա՝ ը հակառակ աղաղակեն սը գիրք , եԹէ նաև արդարք պարտին ահիւ և դողուԹը զանձանց փրկուԹի գործել , և որ հաստատուն կայ , պարտի զգոյշ լինել . գուցե անկանիցի . ապա :

Ա՝լարդ՝ պարգևն իսպառ համբերուԹե անկանի ընդ արդեամբ ըստ պատշաճի միայն : Ամանք ասին ըստ յատկապես պատշաճի , իսկ այլք՝ ըստ պատշաճի ընդարձակապես առնլոյ՝ փոխանակ ընդունելուն յատատաձեռնուէ և ի գԹուԹենէն Յ՝Ն :

Վ Ե Խ Ա Ե Ն Ե Ս Ե Ա Ի Ն Ա Ե Տ Ո Ր Ո Ց .

Ց Ա Ն Կ

Ի ք՝ճաբանութ՝ենց, պրակաց, յօդուածոց, խնդրոց, հետեւանաց, և որ
՝ի կարգին, որք յայսմ յառաջնում հատորի բովանդակին:

ՍԿԱՄՆ ԱՌԱՋԻՆ:

ՑԱՒԱՋՔԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ, Եր՝ես 1.

ՀԱՒԱ Ի Վ ԱՐԱՒՑ ԱՍՏՒԱԾՈՅ, ԵՒ ՍՏԱՐՈՂԱԼԱՆՑ ՆՈՐՈՒ:

Ի ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ Ա: Ի՞ՆՉ ԵՒՆ... 4.
Պրա՛ւ ա՝: Արդեօք իցէ՞ ք՝ինքեան ծանուցեալ՝ թէ գոյ Ա՝ծ. անդ:
Պր. Բ՝: Արդեօք իցէ՞ Ա՝ծ, և որո՞վք պատճառօք ապացուցանիցի. 5.
Պր. Գ՝: Արդեօք հնա՞ր իցէ լինել տգիտուի անյայտելիւ զոյութ՝ենէն Ա՝ծ. 7.
Ի ԻՄ՛. Ա՝: Ի՞ՆՉ ԲՆՈՒՔ՝Ե, Ա՛Ի ՀԱՒԱՏՔ՝Ե Ա՝Ի, Ե՝Ւ Ի՞ՆՉ ՍՊԱՐՏԱՒԱՆՈՑ ՆԴ ՊԱՀՊԱՆԻ: 8.
Պր. Դ՝: Թէ՞ ո՞ր իցէ կացուցիչ ածային բնութ՝եան. անդ:
Պր. Ե՝: Ի՞ վի՞ն ածային ստորոգելւոց ՚ի հասարակի: Արդեօք ՚ի միմեանց, և յեութ՝ենէն Ա՝Ի զանազանի՞ն, և զինի՞ր. 10.
Ի ԻՄ՛. Կ՝: Ի՞ ՀԱՒԱՏՔ՝Ե Ա՝Ի Ի ՄԻՆՉ: 14.
Պր. Ե՝: Արդեօք հնա՞ր է զԱ՝ծ ք՝ո որո՞մ է յինքեան՝ տեսանել մարմնաւոր աչօք. անդ:
Պր. Զ՝: Արդեօք ստեղծեալ միտքն գերբնական օժանդակեալ կարո՞ղ է տեսանել զԱ՝ծ, ք՝ո որո՞մ է յինքեան. 15.
Պր. Է՝: Արդեօք յաստի կեանս եռե՞ս ոք, կամ հնա՞ր իցէ ումեք տեսանել զԱ՝ծ, ք՝ո որո՞մ է յինքեան. 16.
Պր. Ը՝: Արդեօք էութ՝ենէն Ա՝Ի տեսանի՞, կի՞մ հնա՞ր իցէ տեսանել նմանութ՝ի ինչ, կամ տեսակաւ. 17.
Ի ԻՄ՛. Գ՝: Ի՞ ՀԱՒԱՏՔ՝Ե ԸՆԴՈՒՆԵՑԻ: 18.
Պր. Թ՝: Արդեօք իցէ՞ ԱՐԱ՝Ծ գիտուի յատակապէս առնել, և այն իցէ՞ ստորոգելի. անդ:
Պր. Ի՝: Ի՞վի՞ն առաքինայի, և բաժանման գիտութ՝ենէն Ա՝Ի. 19.
Խնդրելիք ա՝: Ա՞ր լեալը ձգի գիտուին Ա՝Ի. 20.
Խնդ. Բ՝: Ո՞ր իցէ կերպական և սկզբնական առարկայ ածային գիտութ՝ե. անդ:
Խնդ. Գ՝: Վ՞անիպատիկ իցէ գիտութ՝իւնն Աստուծոյ. անդ:
Պր. Ժ՝: Արդեօք գիտութ՝ենէն ՚ի ԱՐ՝Ծ իցէ՞ պատճառ իրաց, և որ գիտութ՝ի. 21.
Պր. Ժ՝: Հնա՞րաւ միջնորդի ճանաչել Ա՝Ծ զայլ բաց յիւրմէ. 23.
Ի ԻՄ՛. Դ՝: Ի՞ՆՉ ՆԱԽԱՓԷՍԵ ՊԱՏՀԱՆԷ: 24.
Պր. ԺԱ՝: Օ՞րինչ, և քանիպատիկ իցէ ապագայն. 25.
Պր. ԺԲ՝: Արդեօք Ա՝Ծ ստուգի՛ւ, և անվթեպ ճանաչէ զնա՛ զբացարձակ, զներքնդունական, և զապատ ապագայս. 26.
Պր. ԺԳ՝: Օ՞րդւոյ ապագայիցն իցեն ներկայ Ա՝Ի ՚ի յաւիտենականութ՝ե. 27.
Պր. ԺԴ՝: Հնա՞րաւ միջնորդի ճանաչէ Ա՝Ծ ըղբացարձակ, զներքնդունական, և զապատ ապագայս. 28.
Պր. ԺԵ՝: Ի՞վի՞ն գիտուե թէհն ապագայից. 31.
Խնդ. Արդեօք ճանաչէ՞ Ա՝Ծ ստուգի՛ւ զնա՛ զկամ զվճռի թէական ապագայս. 32.
Պր. ԺԶ՝: Ի՞վի՞ն միջական գիտութ՝ե. անդ:
Հնօր. Ա՝: Կ՝ատագիտելիք. անդ:
Հնօր. Բ՝: Հ՝երբի միջական գիտութ՝ենէն վկայութ՝իւն նր գրոց. 34.
Հնօր. Գ՝: Հ՝երբի միջական գիտուէն վկայութ՝ի սրկն Օգոստինոսի, և սրկն Թոմմայի. 35.
Հնօր. Դ՝: Հ՝երբի միջական գիտութ՝ենէն պէս-պէս պատճառք. 37.
Հնօր. Ե՝: Օ՞րանր ծանր անպատշաճութ՝իք միջական գիտութ՝ե. 39.
Հնօր. Զ՝: Ա՝ինչական գիտութ՝ենէն պատմաբանօրէն հերքեալ. 41.

Հնօր.

Յօդ. Ը։ Տարապին հիմունք միջական գիտու-
թեան. 43.
Յօդ. Թ։ Հաստատին վճիռքն ԱՅՆ ներթակայա-
պես բացատրելք, և առարկապես հեա-
կանք. յորս ճանաչէ զվեհական ապա-
գայս. 47.
ՈՒՆ՚. Ժ։ Ի ՎԵՐ խոսեան ԱՅՆ։ 48.
Պր. ա։ Ի վերայ կամացն ԱՅ ըստ ինքեան, և ի
վերայ առարկայիցն նոր. ածական։
Խնդ. ա։ Երդնօք իցէ՞ ի ԱՅՆ յատկապես,
և կերպապես կամք. ածական։
Խնդ. բ։ Երդնօք կամքն ԱՅ զանազանի զօ-
րութեամբ ի կամեցմանէ իւրմէ. 49.
Խնդ. գ։ Երդնօք ՅՆ ոչ միայն զինքն, այլև
զայլս բաց յիւրմէ կամի. ածական։
Խնդ. դ։ Որ իցէ կերպական առարկայ շար-
ժիչ, և եզերիչ կամացն ԱՅ. ածական։
Պր. բ։ Ի վերայ ազատութեանն ԱՅ. ածական։
Պր. գ։ Վասնիպատճէ իցէ կամքն ԱՅՆ, և
արդեօք միշտ կատարի. 52.
ՈՒնակարելութիւն. ածական։
Պր. դ։ Ի վերայ կամացն ԱՅ, որ շուրջ զիրկութ-
ամենեցունն. 54.
Պր. ե։ Երդնօք Աստուած վերայ ամենեսին ոմ
մարդկան. 56.
Պր. զ։ Երդնօք ՅՆ նախախնամէ ամենեցուն
զբաւական նպաստս առ իրելութիւն. 58.
ՈՒՆ՚. Ի։ Ի նախատահանութիւնս, յոմ ՈՒՆԱՅՆ
վճռոց, որ ի վեր ազատ ներգործութիւնս ճե-
ղոյց։ 64.
Պր. ը։ Թէ ուստի յառաջ բերի անվրէպ գոր-
ծունէութիւնի ածային վճռոց որ ի վերայ ազատ
Ներգործութեանց մերոց. ածական։
Պր. թ։ Ի ուժմունք առարկութեանց. 71.
Ի ուժմունք առարկութեանց՝ որ ի վկայէն. ածական։
Ի ուժմունք առարկութեանց՝ որ ի վերաստէ ա-
զատութիւն. 73.
Ի ուժմունք առարկութեանց՝ որ յանբաւականուէ
նպաստից. 77.
Ի ուժմունք առարկութեանց՝ որ ի հպատորութէ
աղանդոյն կալվինականաց. 82.
Թէ երկիր հաստատեալ կայցէ մերկութիւն
Ի ուսերի, և կալվինոյ ի վերայ առաջնկայ խընդ-
րոյս. 84.
Ի ուժմունք առարկութեանց, որ ի վերաստէ սրբու-
թեանն ԱՅ. 85.
ՈՒՆ՚. Լ։ Ի վեր նախախնամութէն. նախատահ-
մանութէն և անապէնութէն. 88.
Պր. ա։ Ի վերայ նախախնամութէն. ածական։
Խնդ. ա։ Օրինէ ե նախախնամութէն. ածական։
Խնդ. բ։ Երդնօք իցէ՞ ՅՆ նախախնա-
մութիւն. 89.
Խնդ. գ։ Երդնօք նախախնամութէն ԱՅ ձգի՞
յամ իրս. ածական։
Խնդ. դ։ Երդնօք նախախնամութէն իցէ՞ ան-
վրէպ, ոչ միայն ըստ կարգադրութէ միջ-
նորդացն առ վախճան, այլև ըստ ստանալոյ
զվախճանն. 90.
Պր. բ։ Ի վերայ նախատահմանութէն. ածական։
Պր. գ։ Երդնօք նախատահմանութէն իցէ՞ իւա-
ռաջատես արդեանց, թէ ստակապես ձրի. 92.
Յօդ. ա։ Նախագիտելիք, և պետպես կար-
ծիք. ածական։
Յօդ. բ։ Աստուտի ձրի նախատահմանութէն
ընդդէմ կարծեացն Եսոիոսի, և Պղինոսի. 94.
Յօդ. գ։ Աստուտի ձրի նախատահմանութէն
ընդդէմ կարծեացն Յարմարականաց. 97.
Պր. ը։ Ուժմունք առարկութէնց՝ որ ընդդէմ
երկուց նղբակացութէնց ևս. 102.
Յօդ. ա։ Ուժմունք առարկութէնց՝ որ ի սէ
գրոց. 103.
Յօդ. բ։ Ուժմունք առարկութէնց՝ որ ի սրց
Հարց. 104.
Յօդ. գ։ Ուժմունք առարկուէնց՝ որ ի պատ-
ճառաց. 106.
Յօդ. դ։ Ուժմունք առարկութէնց՝ որ յան-
պատշաճութէնէ. 107.
Պր. ե։ Ի վերայ անարգուէ Երդնօք իցէ, և
զինչ իցէ անարգութիւն. 111.
Պր. զ։ Ի վերայ պատճառի անարգութէն. ածական։
Յօդ. ա։ Ի վերայ պատճառի դրական անարգու-
թեան. 112.
Յօդ. բ։ Ի վերայ պատճառի բացասական անար-
գութեան. ածական։
Ուժմունք առարկութէնց. 115.
Յօդ. գ։ Աստուտի պատճառն բացասական
անարգութէնէ. 116.
Յօդ. դ։ Երդնօք սկզբնական մեղքն իցէ
պատճառ անարգութէնէ մարդկան. 118.

ԱՐԱՒ Ի ՎԵՐ ԽՈՒՐԱՐԱՐՈՒԱԾ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՈՒՐԴՈՒԹԵՆՆ։

ՈՒՆ՚. Ը։ Ի վեր ճշմարտութէնէ խոչընդոտ ա-
ռնողաց Երկրորդութէնէ։ 121.

Պր.

Պր. Պետրոսի՝ Հաստատուի Հշմարտութեան խորհրդոյ ամենասքի Լրբրդութեան . անդ :

Ա Յհ՛ . Ի . ՝Ի վէր եկելոց =ձայնն անյանց. 124.

Պր. = : Արդեօք յայնմանէ իցէ եկեալք. անդ :

Պր. Ը : Ինչ ևր մի եկեալն բանին իցէ ծնունգ, և ոչ եկեալն Հոգւոյն սրբոյ . անդ :

Ա Յհ՛ . Գ . ՝Ի վէր =ձայնն առաքելոյ : 125.

Պր. = : Արդեօք իցեն Հինգ իրական առնելութիքը, և թէ քանի՞ իցեն . անդ :

Պր. Ը : Արդեօք ածային առնելութիքը ունին զառնական գոյութիւնս զանազանելս իրաքանչիւր միմեանց, և զբուխի՞ գոյութէ էութիւն . 126.

Պր. Ը : Արդեօք ածային առնելութիքը, բաց ի բացայայտ կատարելութէ անտի էութիւն, ի մէջ բերին և զայլ առնչական . 127.

Ա Յհ՛ . Կ . ՝Ի վէր =ձայնն անյանց : 128.

Պր. = : Արդեօք ածային անձինք կացուցանին առնելութիքը . անդ :

Պր. Ը : Արդեօք Հինգ ըստ ինքեան մնածեալ, և յաւաղագայն քան զանձինս իմացեալ, իցէ՞ ենթակայութի ինչ բացարձակ, և բաց յայնմանէ իցեն Հս երեք ենթակայութիքը առնչականք . 130.

Պր. Ը : Արդեօք Հոգին սրբ ելանէ Հայրոյ . 132.

Ինդ. = : Արդեօք ուղիղ ասի, թէ Հոգին սրբ ելանէ ի Հօրէ Հրեշտակ . 134.

Ինդ. Ը : Արդեօք Հայր, և Որդի իցեն մի սկիզբն Հոգւոյն սրբոյ . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք մնաբկս և յՈրբոյ իրաւամբ յաւելու՞ի Հանգանակին Նիկեան կոստանդնուպօլսոյ . 135.

ՀԱՒԱ Ի ՍԿԶԲ ՀՐԵՇՏԱԿԱՑ :

Ա Յհ՛ . ՄԻՍԿ . Ոչ ևս Հանգոյն ևմ Վերսիոյ Հրեշտակաց :

Պր. = : Ի վէր գոյութէ, և զինչութէ Հրեշտակաց . անդ :

Ինդ. = : Արդեօք իցեն Հրեշտակք . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակք երբեմն առնուն զմարմինս . 136.

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակք յառնել մարմինս՝ի գործ ածե՞ն իսկապես զգործս զգայական կենաց . 137.

Ինդ. Ը : Արդեօք իցե՞ն բազում Հրեշտակք թռչել միայն զանազանելք՝ի նմին տեսակի . անդ :

Ինդ. Ը : Ո՞րք ստեղծան Հրեշտակք . 138.

Ինդ. Ը : Ո՞ր ստեղծան Հրեշտակք . անդ :

Ինդ. Ե : Որչափ իցե բազմութիւն Հրեշտակաց . անդ :

Պր. Ը : Ի վէր տեղւոյ, և տեղական շարժմանն Հրեշտակաց . 139.

Ինդ. = : Արդեօք Հրեշտակք են ի տեղւոջ . անդ :

Ինդ. Ը : Օխարդ են ի տեղւոջ Հրեշտակք . անդ :

Ինդ. Ը : Որով իւիք իցեն ի տեղւոջ Հրեշտակք . անդ :

Անկաբերութիւն . 140.

Պր. Ը : Ի վէր պատշաճելոց առ միտս, և առ կամս Հրեշտակաց . 141.

Ինդ. = : Արդեօք Հրեշտակք պէտս ունին տեսակաց առ ճանաչելոյ զանձինս, և զայլս բաց յիւրեանց . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք տեսակք, որովք Հրեշտակն զայլս բաց յիւրմէ ճանաչէ, իցե՞ն յիրաց վերառեալ, եթէ ընդսմոյնք, և Համաբնակք . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք տեսակքն, որովք Հրեշտակք իմանան, իցե՞ն ընդՀանուր, և այնչափ առաւել ընդՀանուր, որչափ Հրեշտակք են վերնագոյնք . 142.

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակք ճանաչե՞ն զնիւթական եղականս . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակք բնական լուսով ճանաչե՞ն ստուգիւ զապագայս սոսկ ներքինդունականս, ոչի են ազատ ներգործութիւնք մարդոյ . 143.

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակք ճանաչե՞ն բնապէս զնորՀուրդս, կի զծածուկս սրտից . 144.

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակք ճանաչե՞ն բնապէս զնորՀուրդս շնորՀաց . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակն իցէ՞ միշտ խնդօղ ներգործութիւն . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակն իցե՞ յատկապէս և կերպապէս տրամաբանօղ . 145.

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակն զինքն, և զի՞նչ սիրէ Հարկաւ ըստ գործածութեան . անդ :

Պր. Ը : Ի վերայ շնորՀաց, և փառաց Հրեշտակաց . 146.

Ինդ. = : Արդեօք Հրեշտակք յարարչագործութեն իւրեանց եղե՞ն երանեալ . անդ :

Ինդ. Ը : Արդեօք Հրեշտակն պէտս ունի՞ ներգործական շնորՀաց՝առ՝ի գառնալ Աստ իրրև

իբրև առ առարկայ գերբնական երանուեանք։
Կնդ. Ջ։ Արդեօք հրեշտակք արարչագործե-
ցան ի սրբարար շնորհս. անդ։
Կնդ. Ը։ Արդեօք հրեշտակք ստացան զշնորհս,
և զիա՞ռս ըստ քանակութեան բնականաց
իւրեանց. 147.
Կնդ. Թ։ Արդեօք հրեշտակք արդիւնաւորե-
ցան զիւրեանց երանութին գերբնական. անդ։
Կնդ. Ժ։ Ո՞րդիդ արդիւնաւորեցան հրեշտակք
զիւրեանց երանութիւնն գերբնական. 148.
Կնդ. Ի։ Արդեօք հրեշտակն իսկ և իսկ զինի
միով կատարեալ արդիւնաւոր ներգործութեամբ
ստացան զերանութին. անդ։
Կնդ. Ի։ Ի՞ քանի՞ վայրկենաս կատարեցաւ
ճանապարհն հրեշտակաց. անդ։
Կնդ. Ի։ Հնարաւո՞ր տեսանել մի յայց երկուց,
կամ յերից վայրկենից, համեմատութիւն մե-
ծոյս ժամանակի. 149.
Գլ. Ե։ Ի սկզբան յաղագս հրեշտակաց. անդ։
Կնդ. Ա։ Ո՞րդիդ մեղան հրեշտակք. անդ։
Կնդ. Բ։ Ո՞րն եղև առաջին մեղքն հրեշ-
տակաց։ 150.
Կնդ. Գ։ Օրո՞րիվ առարկայիւ նախ հպարտա-
ցաւ հրեշտակն. անդ։
Կնդ. Դ։ Արդեօք հրեշտակն կարաց մեղանե-
լել յաւելլին վայրկենի ստեղծման իւրոյ. անդ։
Գլ. Զ։ Ի վի՞ պատժոցն դիւաց. 151.
Կնդ. Ա։ Արդեօք դևքն իցե՞ն կուրացեալ. անդ։
Կնդ. Բ։ Արդեօք դևք իցե՞ն յամառեալ ի
մեղս. անդ։
Կնդ. Գ։ Ո՞ւստի յառաջ գայ այն յամառութիւն
դիւաց ի մեղս. անդ։
Կնդ. Դ։ Արդեօք իցե՞ն ցաւ ի դևս. 152.
Կնդ. Ե։ Արդեօք հուրն գժոխոց իցե՞ նիւ-
թական, և մարմնեղէն. անդ։
Կնդ. Զ։ Ո՞րդիդ տանջին դևք մարմնեղէն
հրով գժոխոց. 153.
Կնդ. Է։ Արդեօք դևք բաց ի կապանաց աստի՛
կրե՞ն և զայլ սաստիկ տանջանս ի հրոյն. անդ։
Գլ. Է։ Ի վի՞ խօսակցութիւն, և լուսաւո-
րութիւն հրեշտակաց. 154.
Կնդ. Ա։ Արդեօք հրեշտակք խօսի՞ն. անդ։
Կնդ. Բ։ Ո՞րդիդ խօսին կրեշտակք. անդ։
Կնդ. Գ։ Արդեօք հրեշտակն կարո՞ղ իցե՞ խօ-
սել ընդ այլեւս մի՛նչ և իցե՞ հնաւանդեալ. անդ։
Կնդ. Դ։ Արդեօք վերին հրեշտակք լուսա-
ւորե՞ն զստորինս. 155.
Գլ. Ը։ Ի՛ վի՞ պահպանութիւն բարի հրեշտա-
կաց, և պատերազմունք չարաց. անդ։
Կնդ. Ե։ Արդեօք մարդիկ պահպանին ի՛
հրեշտակաց. անդ։
Կնդ. Զ։ Արդեօք բազում մարդիկ ի մի հրեշ-
տակ՞ պահպանին, թէ իւրաքանչիւր մար-
դիկ յիւրաքանչիւր հրեշտակաց. անդ։
Կնդ. Է։ Ա՞ր իցեն պաշտօնք պահապան հր-
բեշտակաց առ մեզ. 156.
Կնդ. Ը։ Արդեօք պահապան հրեշտակք եր-
բեմն լքանի՞ն զանձնեանսն նոցա. անդ։
Կնդ. Թ։ Արդեօք ցաւ իցե՞ հրեշտակաց վն
չարեացն մերոց. անդ։
Կնդ. Ժ։ Արդեօք դևք պատերազմի՞ն, և
փորձե՞ն զմարդիկ. 157.
Կնդ. Ի։ Արդեօք գուցե՞ իւրաքանչիւր ու-
մեք չար հրեշտակ առ ի՛ կրթուելի՞, ոչ
գոյ իւրաքանչիւրումեք բարի ի պահ-
պանութիւն. անդ։

ՀԱՒԱՏՔԻՆ ԵՐԿՈՒ ԲՈՐՈՒ ՄԱՍԻՆ։

ԱՒԱՒ Ի Վ ԵՐԱՑ Վ ԵՐՋԻՆ Վ ԱԽՃԻՒՆԻ։

ԳԼՒԽ. Ա։ Ի վէ՞ ելոյն Ադամայ առհասա-
րա՞ւ. 158.
Գլ. Բ։ Օ՞ինչ, և քանիսպատի՞կ իցե՞ վախ-
ճանն. անդ։
Պէսպէս բաժանմունք վախճանի. անդ։
Կնդ. Ա։ Արդեօք միջին վախճանն իսկապէս և
տիրապէս ունի՞ զան վախճանի. 159.
Գլ. Բ։ Արդեօք մարդն յիմ՞ գործադրութիւս
իւր առնէ՞ զվախճանի, և այն իցե՞ սեփա-
կան բանական արարածոց. 160.
Կնդ. Ա։ Արդեօք անխորհրդածեալ, և կարկաւոր
ներգործուիք մարդոյ, որք ոչ են ներգործու-
թիւնք մարդկայինիցն և ա՞ւ վախճանի. 161.
Գլ. Գ։ Արդեօք նոյն մարդոյ հնար է բազ-
մալ միանգամայն կրկուց բոլորական, և
հաւասարեալ վերջին վախճանաց. անդ։
Գլ. Դ։ Արդեօք գիա՞ր, զոր կամի մարդն խոր-
հրդածուիլ, կամ՞ ի՞ վերջին վախճանի. 162.
Գլ. Ե։ Արդեօք խորհրդածութիւն արարօղն
պարտաւորի գիա՞ր, և գիւրաքանչիւր գործս
իւր վկայաբերել առ Ի՞ն, և զնորա. 165.
Տապալին հիմունք հակառակորդին. 174.

Լուծմունք առարկունց ՚ի սկիզն Մուսխայէ. անդ։
Լուծմունք առարկութենց ՚ի սկիզն Օգոստոսէ. 179։
Ալ ՚ի՛. Ւ։ ՚Ի վէ երանուբէ։ 187։
Պբ. ա։ Ամէ յորում կայանայ առարկական երանութեի մարդոյ. անդ։
Պբ. բ։ Ամէ յորում իցէ հապէս կերպական երանութեին մարդոյ. 188։
Պբ. գ։ Ընդեօք հոգիք արդարոց ելեալք ՚ի մարմնոց, և լիով մաքրեալք, նոյն հետայն ստանան զերանութեան երանութեին. 190։
Պբ. դ։ ՚Ի վէ յատկութենց երանութեի. 192։
Խնդ. ա։ Ընդեօք որք տեսանեն զՔ, հարկաւ սիրեն զՔ ըստ հարկաւորութեի գործածութեան. անդ։
Խնդ. բ։ Ընդեօք երանեալք իցեն անմեղանչական ՚ի ներքուստ. անդ։
Խնդ. գ։ Ընդեօք երանութիւն միանգամ ստացեալ իցէ ՚ի ներքուստ մշտնջենաւոր, և անկորուստ. 193։

ՀԱՐՒՒ Ի ՎԻՐ ՍԿԶԲՈՒՔՅԻՆ ՆԵՐԲՈՒՂ ՕՄԻԹԵՏԵՆՑ։

Ալ ՚ի՛. Ե։ ՚Ի վէ Լոմոսէն, և Լոմոյէ։ 194։
Պբ. ա։ Օ՛ր՚նէ, և քանիցատիկ իցէ կատարն. անդ։
Խնդ։ Ընդեօք կատարեալ կամաւորն իցէ նոյն ընդ ազատ կամաւորին. 196։
Պբ. բ։ Ընդեօք գանցառուն, և գործն զՀետ եկեալ նմա, իցէ՞ն կամաւոր առանց պատճառի դնելոյ զներգործութեին, որ զանց առնի. անդ։
Պբ. գ։ Ընդեօք բռնութեին պատճառէ զամայութեի. 199։
Պբ. դ։ Ընդեօք երկիւղն պատճառէ զակամայութեի. 200։
Պբ. ե։ Ընդեօք ցանկութեին պատճառէ զամայութեի. 201։
Պբ. զ։ Ընդեօք սգիտութեին պատճառէ զամայութեի. 202։
Ալ ՚ի՛. Ը։ ՚Ի վէ ազգ Լոմոսոյն ընդէ, Լո՛ ՚է էվ ապոլէդէօրնալ ազգոն ընդէ։ 203։
Պբ. է։ Կախագիտելիք. անդ։
Պբ. ը։ Ընդեօք ՚ի մարդն յանցուցեալ՝ իցէ ազատութեի անձնիշխանութեին, կամ անաբրեկութեին. 207։
Պբ. թ։ Ընդեօք առ ՚ի արդիւնաւորիլ, կամ յապարդիւնաւորիլ յայսմ վիճակի յանցուցեալ բնութեն, պահանջի ազատութեի ՚ի հարկէ, կամ ազատութեի անհատաբերութեան. 209։
Խնդ։ Ընդեօք ՚ի կալ անհատաբերութեն դատման, կարօղ է կամքն հարկիլ. 210։
Ալ ՚ի՛. Ժ։ ՚Ի վէ մարդկային ներգործութենց հանդերձ։ անդ։
Պբ. ժա։ Ընդեօք կարօղ է կամքն կամել զչարն ընդ բանիւ չարի. 211։
Պբ. ժբ։ ՚Ի վէ շարժառի կամաց ըստ տեսակաբարութեան. 212։
Պբ. ժգ։ ՚Ի վէ շարժառի կամաց ըստ գործածութեան. անդ։
Անկնութեի դժուարին վկայութենէ ինչ սկիզն խոստմանի. 213։
Պբ. ժդ։ ՚Ի վէ եղանակին, որով շարժի կամքն, արդեօք ազատաբեն, եթէ հարկաւ. 214։
Պբ. ժե։ ՚Ի վէ հրամայեալ ներգործութենց. 215։
Խնդ. ա։ Ընդեօք է՞ ՚ի մարդն հրաման ՚ի վէ իւր, և ՚ի վէ գործոյ իւրոյ. անդ։
Խնդ. բ։ Ընդեօք հրամանն իցէ ներգործուն միայն, թէ կամայ. անդ։
Խնդ. գ։ Օ՛ր՚նէ ներգործութիք ներքոյ անկանին հրամանի մտաց. 216։
Ալ ՚ի՛. Ժ։ ՚Ի վէ մարդկային ներգործութենց հանդերձ։ անդ։
Պբ. ա։ Հարցումն կայանայ ՚ի հասարակի բարոյականութիւնն մարդկային ներգործութեանց. անդ։
Խնդ։ Վասն են տեսակք բարոյականուե. 217։
Պբ. բ։ ՚Ի վէ սկզբանց բարոյականուե. անդ։
Հօդ. ա։ Ընդեօք առաջին, և տեսակարար բարութի, կամ չարութի մարդկային ներգործութեն իցէն յատարկայէ. 218։
Հօդ. բ։ Ընդեօք մարդկային ներգործութեին առնու զբարութի, կամ զչարութի ՚ի պատգոյից, և ՚ի վախճանէ, և զհանդ. անդ։
Ցանկագիտելիք. անդ։
Լուծումն խնդրոյն. 219։
Հօդ. գ։ Ինդիրք ինչ ՚ի վէ նախընթաց յօդուածոցդ համառօտիւ յուծանին. 220։
Խնդ. ա։ Ներգործութեին յատարկայէ բարի, առ բարի վախճան հրամայեալ, յոմանէ առնու զտեսակարար, և զէական բարութիւն. անդ։
Խնդ. բ։ Օ՛րդի պարտ է խմանալ զբարօքի, կամ զչարութի, եթէ առարկային, և եթէ պա-

պարագայից, առ՝ի լինել ներգործութիւնն՝ բարի, կամ չար. անդ։

Խնդ. Ը։ Արդեօք բարի դիտաւորութիւնն առանձին համեստ զբնորոշութիւնն չար, կամ՝ ի չար ընտրութիւն լինի մոլնական. 221։

Խնդ. Թ։ Արդեօք չար դիտաւորութիւնն առանձին մոլնական զբարի ընտրութիւն, և թէ ընդհակառակս լինի համեստ՝ ի բարի ընտրութիւնն. 222։

Պր. Ե։ Ի վէր զուգընթացուն բազմապատիկ բարոյականաւն միանգամայն ի նմին ներգործուածեան. անդ։

Պր. Զ։ Արդեօք գանձին անտարբեր ներգործութիւք. 223։

Պր. Է։ Արդեօք մարդկային կամացն՝ առ՝ի լինել բարի, պարտ է համաձայնել կամացն Աւ, և զնդրդ. 224։

Պր. Ը։ Արդեօք արտաքին ներգործուն յաւելու զբարւոյն, կամ՝ զչարութի՝ ի ներքին ներգործութիւն. 225։

Պր. Թ։ Արդեօք հետևորդ գործն յաւելու զբարութի, կամ զչարութի՝ արտաքին ներգործութի. 227։

Ո Յ՛. Ւ։ Ի վէր նոյնէ խոց. 228։

Պր. Ժ։ Օրինչ և քանիպատիկ իցէ խիղճ մտաց. անդ։

Պր. Ի։ Արդեօք պարտաւորիմք համաձայնիլ մտաւոր խղճի մտաց, և զնդրդ. 229։

Խնդ. Ժ։ Օ իմդրդ՝ի բաց դնել պարտ է նմա որ ունի զյաղթելն մտաւոր խղճ մտաց. 230։

Խնդ. Ի։ Արդեօք հպատակն կարօղ է հնազանդիլ վերնագունին ընդդէմ խղճի մտաց, որ սգդէ լինել ապօրինաւոր՝ աստ և այժմ հնազանդիլ նմա. անդ։

Խնդ. Ի։ Արդեօք հպատակն, որ երկբայի, կամ հաւանականագոյնս դատի զպատուիրան վերնագունին զապօրինաւոր իրաց, կարօղ է, և պարտաւորի հնազանդիլ նմա. 231։

Պր. Ի։ Ըստ որոյ տեսակի, և ըստ որպիսի ծանրութիւն իցէ մեղք առնելն ընդդէմ խղճի մտաց. անդ։

Պր. Ի։ Օ իմդրդ պարտ է վարիլ խոստովանահօրն ընդ խոստովանորդին, զոր տեսանէ ունել զմտաւոր խիղճ մտաց. 232։

Նախաբերութի. 234։

Պր. Ե։ Ի վէր խճճեալ խղճի մտաց, տես՝ պէս խնդրուիք. անդ։

Խնդ. Ա։ Օրինչ իցէ խճճեալ խղճի, և զինչ իցէ խճճեալ խիղճ մտացն. անդ։

Խնդ. Բ։ Ոյն նշանք մարթի է ճանաչել զխճճեալ խիղճ մտաց. 235։

Խնդ. Գ։ Արդեօք արժան է առնել ընդդէմ խճճեալ խղճի մտաց. անդ։

Խնդ. Դ։ Ոյք են զվնասուց պատճառք խճճեալ տեսլեան. 236։

Խնդ. Ե։ Արպիսի դարմանօք պարտ է բժշկել զխճճեալս. անդ։

Խնդ. Զ։ Օրինչ ինչ առնել պարտ է խոստովանահօրն ընդ խճճեալի. անդ։

Խնդ. Է։ Օ իմդրդ պարտ է պնդի տալ առարկութեանց խճճեալի. 237։

Պր. Ը։ Արդեօք արժան իցէ գործել ըստ երկբայական, հաւանական, և հաւանականագոյն խղճի մտաց. 238։

Ա Յ՛. Օ։ Ի վէր հաւանականէ, և ընդդէմ ենթ. 239։

Պր. Թ։ Արդեօք արժան իցէ զնետ երթալ կարծեաց՝ որ նուազ հաւանական, և նուազ ապահով, ՝ի զուգընթացութենան հաւանականագոյն, և ապահովագոյն կարծեաց. 240։

Պր. Ժ։ Արդեօք ՝ի զուգընթացութի երկուց կարծեաց՝ որ միօրինակ հաւանական՝ զառարկական համեստութի ներգործուն արժան իցէ զնետ երթալ նուազ ապահով կարծեաց՝ որ՝ի նպաստ ազատութի, ՝ի բաց թողեալ զապահովագոյնն՝ որ՝ի նպաստ օրինաց. 244։

Լուծմունք առարկութեանց. 246։

Պր. Ի։ Արդեօք արժան իցէ զնետ երթալ հաւանականագոյն կարծեաց՝ որ նուազ ապահով, ՝ի զուգընթացութի նուազ հաւանական՝ այլ ապահովագոյն կարծեաց, ուր է խնդիրն միայն ՝ի վէր առարկական համեստութի ներգործութի. 248։

Պր. Ի։ Օանազան խնդիրք շուրջ զառաջիկայ նիւթով համառօտիւ լուծանին. 252։

Խնդ. Ա։ Պրշտի ինչ առաւելութի հաւանականութի պարտ է լինել ՝ի նուազ ապահով կարծիս, առ՝ի լինել օրինաւոր՝ զնետ երթալ այնմ. անդ։

Խնդ. Բ։ Օ իմդրդ խոստովանահայրն, կամ այլ գիտուն՝ հարցեալ ՝ի վէր օրինաւորուն, կամ ապօրինաւորութի ներգործուածի ինչ, զոր օրինակ՝ թէ արդեօք երբեմն դաշն իցէ օ-

բինաւոր՝ պարտի պատասխանել տալ որոց հարցանէն. անդ։
Խնդ. Ձ։ Արդեօք խոստովանահայրն կարո՞ղ է, և պարտի արձակել զեռստովանողին, որ զնդգ զհակադրեալ կարծիս իւր. 253.
Խնդ. Ե։ Արդեօք արժան իցէ ում և իցէ զհետ երթալ կարծեաց, զոր յառաջնում տեսութեն համարի հաւանականագոյն. անդ։

ՀԱՒԻ ԻՆ. ԵՐԲՈՑ ՄԵԿՈՒՀՑ։

Ի ՅԱՒ. Ը։ Ի վերայ Քահանայի Դպրոց։ 254.
Պր. ա։ Օրինէ է մեղքն. անդ։
Պր. Բ։ Արդեօք կերպական կացուցիչն յանձնառական մեղաց իցէ՝ ի դրական ինչ, թէ ի պակասական. 255.
Հօդ. ա։ Առաջի դնի կարծիքն, որ զկերպական կացուցիչն յանձնառական մեղաց դնէ լինել ի պակասութեն. անդ։
Պնդիք հակառակ կողման. անդ։
Հօդ. Բ։ Առաջի դնի կարծիքն, որ զկերպական կացուցիչն յանձնառական մեղաց դնէ ի դրական ինչ, ընդ պատասխանեաց հակառակ կողման. 256.
Պնդիք հակառակ կողմանն. 257.
Պր. Գ։ Ի վի մեղաց յանձնառութեն. անդ։
Հօդ. ա։ Արդեօք ում ներգործութեի յարակացեալ ընդ զանցառութեն, և ընդ անբարաշղգ պահպանութեն պատուիրանին՝ որ զանց առնի, իցէ՞ մեղք, և յի՞նչ տեսակի. անդ։
Հօդ. Բ։ Հորում ժամանակի լինի մեղքն զանցառութեն. 259.
Խնդ. ա։ Արդեօք Նման, որ կամովին, և բասրելի յանցանօք դնէ զպատճառն, համարել պարտ է զում մեղանչական զանցառութիւս, և պյանձնառուելս, օրք այնմ զհետ գան. 260.
Խնդ. Բ։ Արդ համարի օք, թէ յառաջատես եղև, կամ պարտ էր, և կարող էր մարգիօրէն յառաջատես լինել մեղանչական զանցառութենց և յանձնառութենց, զի համարեսցին նման մեղք. անդ։
Ի ՅԱՒ. Ժ։ Ի վերայ Գեսաթրոց, և Նահաշեան պանալոնացն Դպրոց. անդ։
Պր. ա։ Պէսպէս բաժանմունք մեղաց. անդ։
Պր. Բ։ Աւստի առեալ լինի տնտեսկարար զանազանութեին մեղաց. 262.
Հետևանք. 263.
Պր. Գ։ Աւստի առեալ լինի Թէական զանազանութեին մեղաց. անդ։
Հետևանք. 264.
Ի ՅԱՒ. Ի։ Ի վերայ Բազտատրոնի Գերեց ընդ Ասիոն։ 266.
Պր. ա։ Արդեօք ամ մեղք ևն ընդ միմեանս կապակցեալ, և հաւասար. անդ։
Պր. Բ։ Աստի առեալ լինի անհաւասարութիւն մեղաց. 267.
Ի ՅԱՒ. Ի։ Ի վերայ Ենիեայի Դպրոց։ 268.
Պր. ա։ Ույք են ննջեցեալ մեղաց. անդ։
Պր. Բ։ Արդեօք մեղքն, գէթ ներելին, կարո՞ղ է լինել ի զգայական բաղձանս միայն, և ի զգայական բաղձանաց միայն առանց ինչ ամենևին ներգործական աղգեցութեն կամաց, և թէ արդեօք ամ շարժմունք զգայականութեն իցեն՞ մեղք. 269.
Ի ՅԱՒ. Ի։ Ի վերայ պատճառաց Դպրոց։ 270.
Պր. ա։ Արդեօք տգիտութեին իցէ՞ պատճառ մեղաց, և որ տգիտութեի, և թէ արդեօք նոյն տգիտութեին իցէ՞ մեղք. անդ։
Խնդ. ա։ Արդեօք մեղադրելի տգիտութիւն այնոցիկ, զորս զք պարտաւորի դիտել, իցէ՞ մանաւանդ մեղք զանազանել ի մեղացն, զորոց է պատճառ. 271.
Խնդ. Բ։ Ար տգիտութիւնն համարի անյաղթելի. անդ։
Պր. Բ։ Արդեօք հնար է լինել անյաղթելի տգիտութեն ածային դրական իրաւանց. անդ։
Պր. Գ։ Արդեօք հնար է լինել անյաղթելի տգիտութեն իրաւանց բնութեն. 272.
Պր. Դ։ Արդեօք անյաղթելի տգիտութիւն իրաւանց բնաւն արդարացուցանէ՞ ի մեղաց. 275.
Պր. Ե։ Ի վի անմոռագրութեն ի մեղս. 276.
Պր. Զ։ Արդեօք տգիտութիւն արդարացուցանէ՞ ի պատժոց սահմանելոց դրաւին օրինօք. 278.
Խնդ. Արդեօք ցորչափ կասկած մեղանչէ, յառաջէ մոլորութիւն ինչ գործնական ի միտս. 279.
Պր. Է։ Արդեօք Ի՞նչ իցէ՞ պատճառ մեղաց. 280.
Խնդ. Ի վի ուսմնեցորդ խնդրոյ տիւն Մովսէսի։ Արդեօք սատանայ իցէ՞ պատճառ մեղաց մարդկան, և դիաբդ. 281.
Ի ՅԱՒ. Օ։ Ի վերայ սկզբնական մեղաց Ադամայ ի զաւակս փոխանցեալ. անդ։
Լուծանին կրկին գժուարին առարկութիւնք. 283.
Պր. Բ։ Օանազան խնդիրք շուրջ զփոխանցութեի սկզբնական մեղաց Համառօտիւ լուծանին. 285.

Հանդ. ա։ Մի մեղքն Աղամայ եղեւ պատճառ փոխանցուելոյ սկզբնական մեղաց. անդ։

Հանդ. բ։ Արդեօք այլ մեղք նախաւօրն, եւ կամ մերձաւոր ծնողաց՝ փոխանցեալն ի զաւակս. անդ։

Հանդ. գ։ Արդեօք եթէ ի մեղանչելն Աղամայ, Աւա մեղանչէր, զաւակք նոցա ձգէին յանձինս զսկզբնական մեղս. անդ։

Հանդ. դ։ Արդեօք ի մեղանչելն Աղամայ, եթէ ոք ի զաւակաց նորա, զորօրինակ Կայէն, մեղանչէր, զաւակք Կայենի ձգէին յանձինս զսկզբնական մեղս. անդ։

Հանդ. ե։ Արդեօք եթէ Աղամ միայն զկնի ծննդեան որդւոյն մեղանչէր, այն որդի, և զաւակք նորա ձգէին յանձինս զսկզբնական մեղս. անդ։

Հանդ. զ։ Արդեօք ամ մարդիկ ձգէն յանձինս զսկզբնական մեղս. անդ։

Հանդ. է։ Արդեօք՝ եթէ ոք սբանչելիքօք կաղմեալ լինէր ի մարդկային մարմնոյ, ձգէր յանձն զսկզբնական մեղս. 286.

Պր. ը։ Յորմէ իցէ եւութի սկզբնական մեղաց. անդ։

Ա ԼՒՒ. Ի Վերայ դէպեալ հեղեալ։ 289.

Պր. ա։ Արդեօք ի ներդործական մեղաց ճանչ ի հոգին արատ ինչ, կի՞ ունականան մեղք, և զի՞նչ իցէ այն. անդ։

Պր. բ։ Ի վերայ պատժապարտութեան. 290.

Հանդ. ա։ Արդեօք մեղքն ի մէջ բերէ զպատժապարտութեան. անդ։

Հանդ. բ։ Օ՞ր՝նչ իցէ պատժապարտու՞թիւն. անդ։

Հանդ. գ։ Արդեօք պատժապարտութիւն ճանչ յետ թողութեան մեղաց. 291.

Պր. գ։ Օ՞րպիսիւք պատժապարտութիւն ի մէջ բերէ մեղքն. անդ։

Յօդ. ա։ Ո՞անի՞ պատիկ է պատիժն մեղաց. անդ։

Հանդ. ա։ Արդեօք ցաւն, որ ի կրտսենէ եւ բանուելէ, է պատիժ զո՞յ թեանն, թէ ոչ. 292.

Հանդ. բ։ Ո՞ր պատիժ է ծանրագոյն, ցաւանա՞ն, թէ զթողութենէ. անդ։

Հանդ. գ։ Արդեօք պատիժն ցաւանն է՞ հաւասար յամ դատապարտելոյս. անդ։

Յօդ. բ։ Արդեօք մեղք ինչ՞ ի մէջ բերէ զպարտաւորութեի յաւիտենական պատժոց. անդ։

Պր. գ։ Ի վերայ պատժապարտութեն սկզբնական մեղաց. 294.

Յօդ. ա։ Արդեօք մանկունք, որք մեռանին միայն սկզբնական մեղաք՝ կրե՞ն զպատիժ զպարտութեն. անդ։

Հաւանութիւնք առարկութեանց. 296.

Յօդ. բ։ Արդեօք մանկունք՝ որք մեռանին միայն սկզբնական մեղաք, կրե՞ն զտրտմութի ինչ կամ զցաւ վասն զրկելոյն յերանական տեսութեն. 297.

Ա ԼՒՒ. Ի վերայ հանդուրժել, և ներելոյ, եղեալ ըստ ինեանն, և եղեալ բազմապատկեալ ընդ ինեանս. 298.

Պր. ա։ Արդեօք գոնա՞ն ներելի մեղք ի բնութենէ իւրմէ զանազանեալ ի մահուանէ. անդ։

Պր. բ։ Յորմա՞, և զի՞արդ տարբերին ի միմեանց մահուանէ, և ներելի մեղքն. 299.

Հանդ. ա։ Ո՞ւմ կացուցանին, և տարբերին կերպապատկս, և գլխաւորապար մահուանէ, և ներելի մեղքն. անդ։

Հանդ. բ։ Արդեօք մահուանէ և ներելի մեղքն հապաս տարբերի՞ն ի միմեանց. 300.

Հանդ. գ։ Արդեօք հնա՞ր է որոշել զմահուանէ՝ ի ներելոյս, և զի՞արդ. անդ։

Պր. դ։ Արդեօք ներելի մեղքն տրամադրի՞ առ մահուանէն, և հնա՞ր է նմա լինել մահուանէ, և ընդ հակառակն մահուանէին լինել ներելի. 301.

Հրաման ձի խոտելոյ մի գործածութե. 302.

Հանդ. ա։ Օ՞ր՝նչ իցէ կատարեալ, և զի՞նչ անկատար խորհրդածութեին. անդ։

Հանդ. բ։ Ընդ՞նչ մեղս գոնա՞ի, և ընդ՞նչ մեղս ոչ՝ թեթեւուն նրութեդ, որ անբաւիր առնէ ի մահուանէ մեղաց. 303.

Հանդ. գ։ Արդեօ՞ր համարիլ պարտ է զծանրութի կամ զթեթեւուն նրութեդ ի մեղս, որք զգոյն ընդունին. 304.

Պր. գ։ Օ՞ր՝նչ իցէ վերջին վախճան նորա, որ մեղանչէ, եթէ մահուանէ մեղս, և եթէ ներելիս. 305.

Պր. դ։ Արդեօք մահուանէ մեղքն ի բանի ցաւանա՞ն, կամ անարգանաց իցէ ծանր պարզապէս յանառարկելիս. 306.

Պր. ե։ Արդեօք մարդն յառաջնում բարոյական վայրկենի գործածութե բանին՝ պարտաւորի գտանել առ Ա՞ծ, և հնա՞ր է լինել ներելի մեղաց ընկզբնական մեղաց միայն. 307.

ՀԱՒԱՏ Ի ՎԱՐՈՒՑ ՕՐԻՆՑ։

ՎԻՃ՛. Ը. Ի ՀԱՏ օրինաց առհասարակ։ 309.

Պէտ. ա. Ընդ ո՞րս է օրէնքն. անդ։

Պէտ. Բ. Արդեօք հրատարակութիւն իցէ՞ Թենէ օրինաց. 310.

Խնդ. Արդեօք օրէնքն ըստ բաւականին հրատարակեալ պարտաւորե՞ն զամենեսեան, և և գնոսա, որք անյայտելիւք տգիտանան. 311.

Պէտ. Գ. Հայք կարեն գնել զօրէնս. անդ։

Խնդ. Ի՞անի՞պատիկ են օրէնքն. 312.

ՎԻՃ՛. Ժ. Ի ՀԱՏ յայսխենական և բնական օրինաց. անդ։

Պէտ. ա. Ի՞նչ է յաւիտենական օրինաց. անդ։

Խնդ. ա. Օ՞րն է յաւիտենական օրէնքն. անդ։

Խնդ. Բ. Արդեօք ի յաւիտենական օրինաց յաւաչ գան այլ ևս օրէնք. անդ։

Պէտ. Բ. Ի՞նչ բնական օրինաց. 313.

Խնդ. ա. Օ՞րն է բնական օրէնքն. անդ։

Խնդ. Բ. Արդեօք բնական օրէնքն միակ՞ ըշ բազում պատճիրանս, թէ զմի միայն. անդ։

Խնդ. Գ. Արդեօք օրէնքն բնութեն պարտաւորէ՞ զամ մարդիկ. ևս և զմանկունս, և զանմիտս. անդ։

Խնդ. Դ. Արդեօք ևամ պարտաւորութեի՞ է գործ բնական օրինաց. 314.

Պէտ. Դ. Արդեօք բնական օրինաց հնա՞ր է լինել անօրինուած. անդ։

ՎԻՃ՛. Ժ. Ի ՀԱՏ յայսպիսին օրինաց. 315.

Պէտ. ա. Ի՞նչ զինչութեի՞ն, հարկաւորութեի՞ն, որպիսութեան, և բաժանման մարդկային օրինաց. անդ։

Խնդ. ա. Օ՞րն է մարդկային օրէնք. անդ։

Խնդ. Բ. Արդեօք մարդկային օրէնքն իցէ՞ն հարկաւոր. 316.

Խնդ. Գ. Օ՞հարդ պարտին լինել մարդկային օրէնքն. անդ։

Խնդ. Դ. Օ՞հարդ բաժանի մարդկային օրէնքն. անդ։

Խնդ. Ե. Օ՞ր՞նչ իմանալ պարտ է մարմնով կանոնական, կի՞ քաղաքական իրաւանց. անդ։

Խնդ. Զ. Արդեօք ևամ, որ ինչ միանգամ յերկուսին իսկ մարմնով իրաւանց, եթէ կանոնականաց, և եթէ քաղաքականաց, ունի՞ զօրութեի՞ օրինաց. 317.

Խնդ. Է. Արդեօք բացատրութի՞ք, և մեկնութի՞ք ժողովոց կարդինարաց ունի՞ն զօրութեի՞ օրինաց. անդ։

Պէտ. Է. Արդեօք հրատարակութիւն պահանջի մարդկային օրինաց՝ առ՛ի պարտաւորել. 318.

Ճոփ. ա. Ի վի՞ հրատարակութեն մարդկային օրինաց պարտապես առնելոց. անդ։

Ճոփ. Բ. Ի վի՞ նահանջական օրինաց. 320.

Պէտ. Է. Արդեօք օրէնքն կախի՞ն զընդունելութեի՞ ժողովրդեան. 321.

ՎԻՃ՛. Ժ. Ի ՀԵՐոյ ԼԵՆԱՆԵՔԸ մարդկային օրինաց. 322.

Պէտ. ա. Արդեօք մարդկային օրէնք կարո՞ղ են պարտաւորել, կամ արգելուլ զներքինն ներգործութիւս. անդ։

Պէտ. Բ. Օ՞հարդ պարտ է դնել զգործս պատուիրանին առ՛ի կատարել զօրէնս. 323.

Խնդ. Երթէ որ դնելով զգործ պատուիրանին, դրականապես ոչ կամեցի՞ նովաւ կատարել զօրէնս, կատարէ՞ զայն. 324.

Պէտ. Գ. Արդեօք մարդկային օրէնք պարտաւորե՞ն ի խղճի մտաց. անդ։

Պէտ. Դ. Ի վի՞ պատժական օրինաց. 325.

Խնդ. ա. Արդեօք խառնակ օրէնքն և կամ սոսկ պատժականն, պարտաւորե՞ն ընդ մեղաւ ի դնել զներգործութեի՞ն, կի՞ ի զանց առնելն, թէ միայն առ պատիժս, կամ ի տուգանս. անդ։

Խնդ. Բ. Արդեօք պատժական օրէնք պարտաւորե՞ն կրել զպատիժս յաւաչ քան զվճիռ դատաւորին. 326.

Պէտ. Բ. Օ՞հարդ մարդկային օրէնք պարտաւորեն ընդ մահու՞ան մեղաւ. 327.

Խնդ. Ուստի՞ պարտ է ճանաչել զծանրութի՞ նրութոյ, և զդիւրաւորութեի՞ օրէնսդրին, որ ծանրապես պարտաւորէ. 328.

Պէտ. Գ. Թերթիկ ինչ խնդիրք ևս շուրջ զպարտաւորութի՞ մարդկային օրինաց համառօտիւ լուծանին. անդ։

Խնդ. ա. Արդեօք մարդկային օրէնք պարտաւորե՞ն ընդ ստոյգ վտանգս կենաց, կի՞ ընդ այլ ինչ ծանր վնասս. անդ։

Խնդ. Բ. Արդեօք օրէնքն հիմնեալ ի ստուգ ընթացատութեանն՝ պարտաւորե՞ն ըստ խղճի մտաց. 329.

Խնդ. Գ. Արդեօք հնա՞ր է կատարել զբազում օրէնս միով ներգործութի՞ւ, կի՞ բազում ներգործութի՞ք որ ի գործ եդնալ՝ ի նմին ժամանակի. անդ։

Խնդ. Դ. Արդեօք որ ոչ կարէ ընդլ զօրէնս

բռնս բռնդակ , պարտաւորի առ մասն կատարելի .
անդ.
Խնդ . ե : Հրդեհք պարտաւորի զք ոչ դնել , կամ բառնալ զարգելս , որք խափանեն զպահպանութիւն մարդկային օրինաց , մինչեւ ի հեռ հասեալ ժամանակին կատարելոյ զոբենս .
անդ :
Պր . է : Ընդ անկանին ի ներքոյ մարդկային օրինաց .
330.
Յոփ . ա : Հրդեհք օրէնդիրն պարտաւորի յօրինաց իւրոց .
անդ :
Յոփ . բ : Հրդեհք ժառանգաւորք , կամ կղերիկոսութիւնք պարտաւորի՝ն ի քաղաքական օրինաց , և կրօնաւորք յեպիսկոպոսական օրինաց .
331.
Յոփ . գ : Հրդեհք որք զուրկ են ի բանէ՝ պարտաւորին ի մարդկային օրինաց . և անհաւատք , և հերետիկոսունք՝ յեկեղեցական օրինաց .
332.
Յոփ . դ : Ընդ ինչ օրինաց պարտաւորին ճշմարտապարտք , և ուխտագնացք .
333.
ԱՒՐԻԼ . Ի . Ի վերայ տնտեսութիւն օրինաց :
334.
Պր . ա : Ի մի փոփոխութեան օրինաց նանրագրութեր , և գաղտնմամբ վաճառանի .
անդ :
Պր . բ : Ի վերայ սովորութեան .
335.
Պր . գ : Ի վերայ տնօրինման .
336.
Յոփ . ա : Ումի է կարօղ տնօրինել ի մարդկային օրէնս .
անդ :
Յոփ . բ : Հրդեհք տնօրինութեն առանց օրինաւոր պատճառի իցէ օրինաւոր , և վաւեր .
337.
Յոփ . գ : Ի վերայ ստայօղ , և տարայօղ տնօրինման .
338.
Պր . դ : Ի վերայ մեկնութեն օրինաց .
340.

ԱՐԱՒԻԼԵՐՈՐԴ ՕՐԱՑ ՀԱՒԱՏՔԻՑ

ԱՒՐԻԼ . Ի . Ի վէ պէտէ վճռի մտքերոյն բնութէ :
341.
Պր . ա : Խոստովին հինգ վճռակք մարդկային բնութեն .
անդ :
Ա ճշմարտ սուտ բնութեն .
անդ :
Ա ճշմարտ ամրողջ բնութեն .
342.
Ա ճշմարտ սկզբնական արդարութեն .
անդ :
Ա ճշմարտ յանցուցեալ բնութեն .
343.
Ա ճշմարտ նորոգեալ բնութեն .
անդ :
Պր . է : Հրդեհք վճռակն սուտ բնութեն եղի կարելի .
344.
Պր . ը : Հրդեհք մարդն ի վճռակի յանցուցեալ բնութեն՝ որ չէ ևս նորոգեալ , ունի՞ զնամազ զօրութիւս առ բարին բարոյական , քան զոր ունէր ի վճռակի սուտ բնութեան .
347.
Պր . ը : Հրդեհք եղիւ հարկաւոր , եթէ Հաստայ , և եթէ հրեշտակաց , ըստ ինքեան գործ առնելոյ շնորհք առ ի համբերել խաչառ .
349.
Լուծմունք առարկութեանց .
352.
ԱՒՐԻԼ . Ի . Ի վէ հարկաւորութէ շնորհաց :
354.
Պր . ա : Օրինէ իմացեալ լինի անուամբ շնորհաց .
անդ :
Պր . բ : Հրդեհք յանցուցեալ մարդն կարօղ է առնել , կամ կամել զարարի ինչ առանց շնորհաց .
356.
Յոփ . ա : Հրդեհք հնար է լինել յայսմ վիճակի բարոյական բարի ինչ գործոյ առանց սրբարար շնորհաց , և ածային սիրոյ .
357.
Յոփ . բ : Հրդեհք առանց հաւատոյ հնար է լինել բարոյապէս բարի ինչ գործոց .
անդ :
Յոփ . գ : Հրդեհք յանցուցեալ մարդն կարօղ է առնել զբարի ինչ բարոյական բնական կարգի՝ առանց մասնաւոր ներգործական շնորհաց .
358.
Պր . գ : Ի մի հարկաւորութէ շնորհաց առ բնական սէրն Աստուծոյ , ի վեր քան զնամ , եթէ ըստ ախորժակին , և եթէ ըստ գործնականին , և առ ի խորշել ի մեղաց .
359.
Պր . դ : Հրդեհք կարօղ է մարդն պատրաստել զանձն առ շնորհս առանց շնորհաց .
361.
Պր . ե : Հրդեհք արդարացեալ մարդոյ իցէ հարկաւոր ներգործական շնորհք առ իւրաքանչիւր ներգործական բարեպաշտուէ .
363.
Պր . զ : Հրդեհք մարդն , որ է ի շնորհս , պէտս ունի մասնաւոր նպաստից շնորհաց առ խաչառ համբերել , այն է՝ մինչև ցվախճան յարատևել .
364.
ՄԱՅԻՍ . Ի . Ի վէ էութէ , և բաժանման շնորհաց :
365.
Պր . ա : Ի մի էութէ շնորհաց .
անդ :
Խնդ . ա : Հրդեհք շնորհքն իցէ նկերին պարգև .
անդ :
Խնդ . բ : Հրդեհք ունակական շնորհքն իցէ օրակութի հոգւոյ .
անդ :
Խնդ . գ : Հրդեհք սրբարար շնորհքն իցէ հաղորդակցութի ածային բնութեն .
366.

Յունք. ՟։ Արդեօք սրբարար շնորհքն ղանա-
զանի իրապէս յաձախին սիրոյ. անդ։
Յունք. ՟։ Յորմէ՞ ինքնակայանայ շնորհքն. 367.
Պբ. ՟։ Պէտպէս բաժանումն շնորհաց. անդ։
Պբ. ՟։ Արդեօք գտանի՞ յայսմ վիճակի յան-
ցուցեալ բնութիւն բաւական շնորհք. 368.
Լուծմունք առարկութեանց. անդ։
Պբ. ՟։ Հի՞նչ միտս ընդունել պարտ է
զբաւական շնորհս. 369.
Պբ. ՟։ Օ՞րինչ, և քանիպատի՞կ է նպաստն
բաւական շնորհաց. 371.
Պբ. ՟։ Ի վերայ գործունէայ շնորհաց. 372.
Աշխատի պարտ է խնդրել զգործունէութիւնն.
և իցէ արդեօք թ ինքեան գործունէայ. անդ։
Յուցանի՛ ի նբ գրոց. 373.
Յուցանի՛ ի սկիզբն Օգոստինոսէ. 374.
Յուցանի՛ ի սկիզբն Յովհաննէ. 375.
Յուցանի պատճառաբ. անդ։
Առարկութիք. 378.
Պբ. ՟։ Վճռութեանի սկզբանէ մինչ
նելոյ զգործունէութեանի, և զպատճառելոյն
ըստ ինքեան գործունէայ շնորհաց. անդ։
Յօդ. ՟։ Վճռութեանի, և հերքումն երից ա-
ռաջին եղանակաց. անդ։
Յօդ. ՟։ Վճռութեանի, և հերքումն չորրորդ ե-
ղանակին, որ յաղթօղ լծկրութեանի. 379.
Յօդ. ՟։ Վճռութեանի հինգերորդ եղանակին,
որ փիզիգական նախաշարժութեանի. 382.
Հաստատի համան օտիւ փիզիգականնախաշար-
ժութեանին ի սկիզբն Յովհաննէ. 383.
Հաստատի փիզիգական նախաշարժութիւնն՝
պատճառաբ, զորս առաք ի սկիզբն Յով-
հաննէ. անդ։

ԱՅԼ. Գ։ Ի վէ արդարացուցման. 386

Պբ. ՟։ Արդեօք յարդարացուցման ամբարշ-
տին՝ մեղքն իսկապէս ջնջին, և բառնի՞ն, և
ոչ միայն ծածկին. անդ։
Պբ. ՟։ Արդեօք առ քաւութիւն, և ի թո-
ղութիւն մեղաց, որ է արդարացուցումն ամ-
բարշտին պահանջի հեղումն շնորհաց. անդ։
Պբ. ՟։ Ի՞նչ ներգործունեայ, որք ինդրին յարդա-
րացուցումն ի չափ հասեալ մեղաւորին. 387.
ԱՅԼ. Ե։ Ի վէ արդեանց արդարոց. 390.
Պբ. ՟։ Օ՞րինչ, և քանիպատի՞կ իցեն ար-
գիւնքն, և զի՞նչ պայմանս ինդրեն. անդ։
Պայմանք, որք ինդրին առ արդիւնս. 391.
Պբ. ՟։ Արդեօք մարդն կարօղ է արդիւնաւո-
րել ինչ ՅԱՅ. անդ։
Պբ. ՟։ Արդեօք գործք արդարոց՝ որք լինին
ի շնորհաց, ե՞ն բուռ արժանեաց արդիւ-
նաւոր յաւիտենական կենաց. 392.
Պբ. ՟։ Ի վերայ որոց անկանին ընդ ար-
գեամբք. 393.
Յունք. ՟։ Արդեօք մարդն կարօղ է արդիւ-
նաւորել անձին զառաջին շնորհս. անդ։
Յունք. ՟։ Արդեօք արդարն կարօղ է արդիւ-
նաւորել անձին զառաջին շնորհս. անդ։
Յունք. ՟։ Արդեօք արդարն կարօղ է արդիւ-
նաւորել անձին զվերանորոգուն զինի յան-
ցանելոյն. 394.
Յունք. ՟։ Արդեօք արդարն կարօղ է արդիւնաւո-
րել անձին զաճումն շնորհաց, կամ զսիրոյ. անդ։
Յունք. ՟։ Արդեօք մարդն կարօղ է արդիւ-
նաւորել անձին զայարդևն վախճանական խ-
նդաս. Համբերութիւն. անդ։

ՎԵՐԽԱՆՈՒՆ ԵՒ ՅԱՒԻՏՆ ՀԱՏՈՐՈՑ։

ՎՐԻՊՈՒԿԻ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջին հատորից

Երես.	Սյուն.	Տող.	Սխալ.	Ուղիղ.
ը.	—	1	լռութիւ առաւել,	լռութիւ անցանել առաւել,
77	ա.	26	զուգընթաց	հետևորդ
101	բ.	31	վախճանք	միջնորդք
111	ա.	29	կամի Ա՛ն ոմանց	կամի Ա՛ն թոյլ տալ ոմանց
165	ա.	42	լռելեայն	բացայայտ
174	ա.	24	սիրոյ,	յուսոյ,
179	բ.	36	պատուհիրիմք	պարտաւորիմք
217	ա.	21	կարգաւ, դիմողութիւ	կարգաւ և դիմողութիւ
223	ա.	4	ի վախճանե, լ որ խառնի	ի վախճանե, զնոյն ասել պարտ է, և առաւել ևս՝ զներգործուէ, որ յաոարկայէ և ի վախճանե բարի, ընդ որ խառնի
225	բ.	6	պարտաւորե	պատուհիրե
233	ա.	13	մահուչափ	նիւթական
257	բ.	40	ընդ անբաղդութե	անբաղդութե ընդ
262	բ.	11	բազում անգամ	զոր բազում անգամ կրկնէ՝
281	բ.	32	հաւատոյ, որդիք բարկութե. է ուղղափառ վարդապետութե	որդիք բարկութե. է ուղղափառ վարդապետութե հաւատոյ,
318	ա.	10	նորոգիչ	նահանջիչ
357	բ.	23	զմեղաւորս	զանհաւատս
359	բ.	5	և ոչ ի վե որոյ բառնայ զարգելս	և ոչ բարձեալ զարգելս
,,	բ.	34	գործնական	ախորժական
377	բ.	41	Նրե ոյուե	Նրե ի ձե ոյուե

